

КОНСТАНТИНЪ ИРЕЧЕКЪ

БЪЛГАРСКИ ДНЕВНИКЪ

1879—1884

ТОМЪ II

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО ХР. Г. ДАНОВЪ
ПЛОВДИВЪ—СОФИЯ

1932

П. 340

КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ

БЪЛГАРСКИ ДНЕВНИКЪ

30 ОКТОМВРИЙ 1879 — 26 ОКТОМВРИЙ 1884 г.

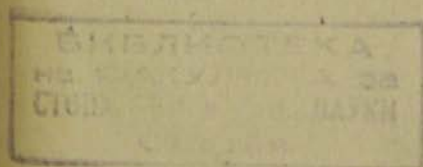
ПРЕВЕЛЪ ОТЪ ЧЕШКИЯ РЪКОПИСЪ

СТ. АРГИРОВЪ

Учб. № 23182

З. V. 1952

М. П.

Пловдивъ — Книгоизд. Хр. Г. Дановъ — София
1932.

БЪЛГАРСКИ ДНЕВНИКЪ

ТОМЪ II

ОТЪ 27 ОКТ. 1881 ДО 26 ОКТ. 1884 Г.

27 октомврий, четвъртъкъ въ Виена. Пакъ въ Европа. Пътувахъ 5 дни отъ София до Виена. Миналата сѣбота сутринята на 7 $\frac{1}{2}$ ч. тръгнахъ отъ София съ еврейчето, което ме закара първия пътъ при дохаждането ми въ България отъ Ломъ въ София. Сарафовъ пътуваше съ мене. По пътя за Петроханъ страшна калъ, мостоветѣ и части отъ шосето се работѣха, всичко размекнало, колитѣ потъваха до главинитѣ въ калта, около 10 пъти едва ли не се преобърнахме. При първитѣ ханища застигнахме два файтона, М-г и М-те Гариболди (миланчани, инженеръ и предприемачъ на постройки въ София) и Адженовия инженеръ Löwi съ единъ докторъ еврейинъ. Отъ тукъ тръгнахме заедно — керванъ. Зигзагитѣ при Гинци и новитѣ постройки тамъ, язове. При пороень дъждъ срещнахме екзарха съ Моллова, пътуваше съ купе (Виенски файтонъ), което се люлъеше като ладия въ буря; друга отворена кола съ багажа и върху него дяконътъ подъ чадъръ. Само се поздравихме. Горѣ имаше снѣгъ, червеникавъ — топи се. Ние се бѣхме въоръжили съ голѣми запаси: 3 пилета, 4 хлѣба, нѣколко кутии консерви, шартрьозъ и вино. Ядохме по пътя навсѣкжде много. Въ Петроханъ задъ караула (на изтокъ) имало следи отъ римски калдъръмъ, който изкача пакъ при Клисуря; въ Кутловица е намѣренъ новъ надписъ. Спустинахме се надолу изъ прохода, въ гжсто блато, по-нататъкъ поляка въ тъмнината, лъщението на блатистия пътъ въ червената вѣковна букова гора (есенна одежда) — изясня се, астрономически наблюдения. Останалитѣ закъснѣха. Въ Клисуря спрѣхме у цинцарина отъ Гобешъ (Битолско) Гьорги въ познатата стара стая. Тукъ при насъ дойде младежътъ (свищовецъ) Макавеевъ отъ хората на Бѣлова, училъ въ Русия, иска да постѣпи въ статистиката. Вечеря: яхния, Кутловско вино (като Щаерското), сирене и консерви: „pâté de foie avec de truffes de Périgord“ — въ Клисурската пустиня. Спахме съ обущата и палтата си, следъ много précautions [предпазителни мѣрки] противъ инсекти—ала нѣма нищо. Сутринята станахме рано. Италиянцигѣ варѣха шоколадъ и изобщо пѣха изъ пѣтеката. Калъ изъ пътя. Чакане предъ хана; ето че минава файтонъ отъ долу и въ него — Помяновъ и младиятъ Филаретовъ. Помянова не бѣхъ виждалъ две години; чуди се, че азъ съмъ тукъ. Тръгваме на-долу; намѣрихме на пътя единъ „пайтонъ“ съвършено разрушенъ, не зная кому се е случило това нещастие. Заобиколихме Берковица презъ ливадитѣ.

Недѣля — много хора по пѣтя, селски моми. Exercice de la garde nationale [упражнение на народната гвардия] предъ Берковица, цигани безъ пушки, махатъ си ржцетъ. Paysage, couleurs, есенни гори, изясни се, слънцето грѣе, пѣтьтъ отъ тукъ е сухъ. Азъ привечеръ вече имахъ стария Galgenhumor и днесъ съмъ съвършено веселъ. По пѣтя много ядохме и пихме. Спирка въ Берковица, гдето сварихме войниците отъ Варна и Ески Джумая, които отиваха въ София да образуватъ 6 дружина. Майоръ Аурелиусъ (Берковски дружиненъ командиръ) ни отмина съ своя файтонъ съ четири коня. Презъ Кутловица минахме набързо, безъ да се спираме, и тукъ ехercises [упражнения] „на ополчението“, въ последната редица цигани безъ пушки, много смѣшно махайки съ ржце. Археологическата позиция на Кутловския връхъ. Мостоветъ на Бѣлова (Огостъ, Цибрица, Ломъ)—каменни стълпове, едва сега бѣха почнали да имъ турятъ основитъ. По-нататъшната станция е Цѣровене; яйца, тонъ, хлѣбъ, тамошно вино, кафе; файтонджииетъ евреи се напиха. Отъ тамъ потеглихме въ галопъ. Предъ Ломъ, макаръ и да пѣтувахъ инкогнито, префектъ Аневъ бѣше излѣзълъ да ни срещне. Съ него влѣзохме въ града. Неговиятъ споръ съ Горанова, нѣкакви си две маджарки искали да дадатъ въ училището магическо-физически продукции, като отстъпятъ 25% отъ прихода за бѣднитъ, вчера се получила телеграма отъ Желѣзковича, че разрешава, днесъ поради рекламациитъ на Горанова пакъ било запретено, Аневъ ги покровителствува, Горановъ за да позволи би желалъ да . . . една отъ тѣхъ, отъ тамъ и спорътъ. Аневъ искаше днесъ да заповѣда да арестуватъ Горанова. Едва що бѣхъ пристигналъ и слѣзълъ въ Bellevue маджаркитъ се явиха при мене за позволение, ала азъ имъ отказахъ — понеже съмъ въ отпускъ. Отидохъ на постройката — до партера е готово, липсватъ тухли, сега се прекарватъ отъ Калафатъ и Панчево. Вечеряхме съ Анева и Аурелиуса — той отива да посрещне госпожата си отъ Русия. Следъ това и Горановъ дойде при насъ—ganz unterwürfig und folgsam [съвършено покоренъ и послушенъ], Георгиевъ, Ирасекъ и Марекъ.

Въ понеделникъ сутринята параходътъ закъснѣ. Потеглихме вмѣсто на 6 ч. на 9 ч. — дунавска мъгла. Излѣзе подполковникъ Поповъ. На парахода намѣрихме Д-ръ Миркова съ госпожата, съ насъ бѣше и Флореско, Трифонъ Пановъ и Райковъ търговецъ, освенъ това споменатиятъ инженеръ и М-ме Гариболди (отива за Милано). Седѣхме съ Миркова. Математическиятъ турниръ на търговцитъ и геометрическото решение отъ Сарафова; влашкиятъ погонъ има 7½ дюлома; рум. стѣнженъ има 3 аршина. Въ Видинъ всички тѣзи българи ни оставиха. Ние отидохме да ядемъ и ядохме пакъ alla franca много сръчно. Излѣзохме на палубата — огньове, забелязани още лани при Флорастинъ — печене

на тухли. Първият ден след тръгването видяхъ въ Софийско играта на овçarитѣ гусе — гусе (ср. р. младо прасе, и въ Търновско); тояга въ срѣдната дупка, около нея толкова дупки, колкото има играчи безъ една ($n-1$), играта се състои да се изтласка гусето отъ тази дупка въ една отъ околнитѣ, чийто стопанинъ трѣбва пакъ да гони гусето. — Устието на Тимокъ, обърнато е между ливади къмъ СИ., мжчно е да се забележи между зеленината. Мъглявъ денъ, нѣма слънце. Оживени разговори съ Сарафова за наука, за историята на тѣзи мѣста, за физическитѣ явления, за политика, *de mulieribus et amoribus*. Разговаряхъ съ г-жа Гариболди, бѣбрива италиянка, много говори, ревнува мжжа си, родомъ отъ Варулло при Милано, непрактична, преоблича се всѣка минута, София за нея била затворъ, отива презъ зимата у майка си. Пристигнахме тепърва къмъ 9 ч. въ Турно-Северинъ — бързиятъ параходъ заминалъ още на 5 ч. Туркини отъ Адакалѣ на палубата. Срѣбски офицеръ въ цивилни дрехи правѣше изследвания въ България. Румънски капитанъ отъ Калафатъ. Спомени за младата срѣбска институтка, моя съпжтница тукъ лани. Имаше много пжтници презъ нощта на парахода, между които компания отъ стари срѣбски студенти отъ Радучевъ, които отиваха за Парижъ (*bemooste Häupter* [стари студенти]), единъ гулъ тамъ до сутринята и се върна съ огроменъ бѣлъ калпакъ, съ който танцувалъ на палубата.

Сутринята въ вторникъ се прехвърлихме на другъ параходъ и пжтувахме по тъмно на горе. Сутриненъ дъждъ и изгрѣвътъ на слънцето. Италиянката излѣзе съ насъ горе — *che buon compagna mi fanno questi signori gentili* [каква добра компания ми правятъ тѣзи любезни господа]. Адакалѣ — Оршова, австрийска територия. Митнишката ревизия скоро бѣше свършена; отидохме въ хотела „*König von Ungarn*“ (много добре нареденъ) — ние двамата, италиянката и инженерътъ. Закусихме съ италиянката и следъ това сами се разходихме презъ цѣлия градъ: смѣнихъ пари, купихъ саламъ за изъ пжтя, телеграфирахъ, — приказвахъ съ българскитѣ „бахчовани“ отъ Търновско и Битолско на пазаря; *le beau monde de Orsova, la petite Roumaine noire* [отбраното Оршовско общество, малката мургава румънка], срѣбска сватба и т. н. Обѣдъ *en compagnie*, инженерътъ говори много за Искърската долина, Вакарелъ и т. н. Следъ това ние двамата съ италиянката тръгнахме изъ града, накупихме дреболии, а по-късно съ нея двамата излѣзохме на балкона на хотела съ изгледъ на Дунава, на Текия, на срѣбскитѣ гори. Случката съ една французка дама (*Jeansen*), пристигнала въ Оршова, пжтувайки отъ Парижъ, презъ София за Цариградъ, и незнаеща другъ езикъ освенъ французки, възрастна дама отъ най-елегантния свѣтъ. Въ гостилницата я отпратили къмъ насъ; нейната радостъ за освобождението ѝ отъ огромни мжнотии.

тѣ всички сж здрави, баща ми малко е побѣлѣлъ по брадата и мустациѣ, майка ми изглежда много добре, на Еленка не се и познава да е била болна, а Свата изглежда просто да ти е драго. Презъ цѣлото това време не видѣхъ слънце: тъмно, мъгляво и влажно, дори единъ день валѣ и снѣгъ. Прага външно малко се е промѣнила: нивелация и нова каменна настилка къмъ Смиховския мостъ, нова каменна настилка по Пршикопи. Въ кѣщи много приказки, весело и шеги. Твърдятъ, че ми порастнала Московска дълга брада, че по-добре съмъ изглеждалъ отъ лани и че съмъ билъ прѣкомѣрно веселъ. По цѣла Прага се разчуло, че съмъ изглеждалъ чудесно — *démenti* [опровержение] на грознитѣ разкази за държавния превратъ. Въ „Бохемия“ има телеграма отъ Виена, че съмъ дошълъ да вербувамъ учители; азъ веднага опровергахъ съобщението и разпространихъ вестъта, че тукъ ще остана само нѣколко дня, тъй че малко ме обезпокояваха. Първиятъ день направихъ малка разходка съ баща си, срещнахме Хьофлера, Шимачекъ, Хонза Палацки (издалъ книжка за Палестина, гдето селището Ерихонъ „се препитавало отъ поклонниците“; тѣзи дни изгубилъ дъщеря си, казватъ че се е самоубила въ Лобковице) и Коржистка. На Всі светии отидохъ у Вълчекъ въ собствената му кѣща на Виногради: говорихме за много кроежи, планове за статии. Веднажъ видѣхъ колективно Пражкитѣ литератори въ *Měšťanská beseda* (гдето говорихъ много съ Й. Крейчи, Голлъ, Резекъ, Гебауеръ), веднажъ бѣхъ въ историческото дружество (Габлеръ чете за еврейтѣ въ французката революция — якобинската шапка на праздненството била поставена на Щрасбургския *Münster—Eulogius Schneider* билъ Щрасбургски главатаръ) и веднажъ на досадна вечеринка. Два пѣти ходихъ у Темпски: неговиятъ планъ за една научна евина библиотека на свезки отъ по 16 коли, въ нея да излѣзѣло нѣщо отъ мене и за Балканския полуостровъ. Бѣхъ у Гиндели (да съмъ останѣлъ, каже, въ България, щѣлъ съмъ да бжда тамъ вторъ Кирилъ и Методий!), у Льове, у Хьофлера, у Емлера, у Томекъ, у Габлера, у Коржистка (видѣхъ и семейството му); съ Вейдовски и Резекъ се срещнахъ на разходка. А. Фричъ ми показа своята нова лаборатория. Университетскиятъ въпросъ се е спрѣлъ тамъ, гдето бѣше лани, станали сж само нѣкои нови назначения. У Напрѣстекъ бѣхъ само веднажъ—тамъ видѣхъ Дурдикъ (опозорилъ се съ несполучливата трагедия), Тиршъ и др. Голѣмо удивление възбудиха българскитѣ килими и образцитѣ отъ шопската индустрия (ржкави, кърпи), които донесохъ на нашитѣ. Много посещения имахъ и азъ. Видѣхъ и Щулцъ и Водка, който има значителенъ наблюдателенъ талантъ и живъ интересъ. Стариатъ Brosch преди моето пристигане се поминалъ; видѣхъ младия. По дюкянитѣ хората навсѣкжде ме познаваха, и тамъ, гдето не предполагахъ, че и по-рано сж знаели кой съмъ.

Направихъ много покупки: обуща, дрехи, дреболии отъ всѣ-какъвъ видъ. Гледахъ да агитирамъ да потеглятъ къмъ насъ занаятчи, шивачи, обущари, пивовари, книжари, хлѣбари и т. н., а не философи. Двама по-заможни предприемачи, отъ които единиятъ богатъ гостилничаръ, бѣха у мене; азъ ги съветвахъ да дойдатъ напролѣтъ да видятъ, като имъ казахъ за кибрита на чеха въ Самоковъ, за фабриката въ Балиефенди, за спиртната фабрика на Bergier и за воденицата на французина Вайсъ.

Чешкия музей не видѣхъ, нито ученото дружество; бѣхъ само за малко въ императорската библиотека. Нито много разходихъ правихъ, не бѣхъ дори на новия кей, нито въ манастира Емаусъ или на Вишеградъ—бѣше мъгляво и влажно, а азъ добре съмъ се простудилъ. Въ литературата сж излѣзли нѣкои хубави работи: много ми се хареса математическата география отъ Студничка; Врѣхлицки, Сладекъ, Чехъ много поезии сж написали. Отъ белетриститѣ за жалость не видѣхъ никого, за което ми е много жѣлно.

Отдалеченъ отъ обикновената атмосфера и съ спокойно размишление върху всичко преживѣно много отъ нашитѣ български работи ми се явяватъ въ нова перспектива. Кроехъ въ весело настроение да напиша сатирична новела „Докторъ Человѣковъ“, въ която бихъ изрисувалъ като герой Помянова като типъ на българинъ, покалялъ се следъ скитане и лутане изъ Европа, — въ новия български свѣтъ: парламентъ, общество, Го(рил)овъ и цѣлата банда. Ала где време. Материалъ за писане дори въ излишѣкъ.

Тѣзи 11 дня изтекоха много бърже, защото дори до срѣдъ нощъ не оставахъ нито минута самъ, та нѣмаше време за никакви рефлексии, всичко бърже и приятно измина.

Народниятъ театъръ отъ вѣнъ дори и не изглежда тъй зле: нѣма нищо обгорѣло и изглежда така, както преди две години, когато заминавахъ. Пожарътъ унищожилъ стрѣхата и вътрешността. Нови сборове и доста много грижи за възобновяването му. На другия день следъ моето пристигане имаше събрание за изборъ на новъ съветъ — биде избрана смѣсена листа въпрѣки всички старания на Йос. Фричъ, Л. Шмитъ и под., които имали горещото желание да стопанисватъ този милионъ.

Отидохъ у доктора Вайсъ. Туй, което Шишмановъ обяви като *periostitis chronica*, не било освенъ въ кожата, не стигало до костъта, не могло да се отстрани бърже, най-добре било да се постави на това мѣсто особно мѣхурче, за да не ставало тамъ механически натискъ.

Единъ день преди трѣгването ми, въ вторникъ на 8. пристигна на пладне Д-ръ Ригеръ съ семейството си отъ Малче. Подиръ пладне ги посетихъ. Семейството не бѣхъ виждалъ, струва ми се, почти 3 години. Посрещнаха ме съ голѣма и искрена радостъ, и останахъ повече отъ часъ у тѣхъ.

Les demoiselles de Prague [Пражките госпожици]. Не сж за нашия пионерски суровъ животъ.

Отъ София само една телеграма ми изпратиха съ запитвания досежно бждещия бюджетъ. Следъ това за кандидатната листа за държавния съветъ. Кевенхюлеръ билъ назначенъ въ Бѣлградъ, а на негово мѣсто дохаждалъ непознатиятъ мене attaché отъ Лондонъ баронъ Biegeleben.

Европейската цивилизация изглежда да е нѣщо прекалено. Хората тукъ ядатъ и пиятъ каквото имъ душа иска, живѣятъ приятно, забавляватъ се, не сж изложени на никакви внезапни и неочаквани преврати и нито дори разбиратъ своето благоденствие, не могатъ дори да оценятъ това добро, въ което така спокойно прекарватъ своитѣ дни.

Нѣколко пжти докарвахъ разговора върху своето положение и бждеще. Повечето ме съветватъ да изтрая тамъ. Тукашниятъ микрокозъмъ едва ли пакъ ще ми се харесалъ. Да си кажа истината азъ по-скоро бихъ привикналъ въ Виена, отколкото въ Прага — голѣмъ градъ, гдето отдѣлниятъ човѣкъ се губи.

Графъ Schönborn е назначенъ тѣзи дни за губернаторъ на Моравия.

Голлъ ми говори за събранието на преподавателитѣ, че разчитали на моето връщане, особно като размишлявали, кой би челъ стара история въ чешкия университетъ. Гиндели по въпроса за чешкия университетъ се е държалъ донѣкъде чудато. — Отъ списъка на доцентитѣ съмъ вече заличенъ (4 семестра не съмъ челъ) и не фигурирамъ вече въ *catalogus lectionum*. — Отъ приказкитѣ на баща ми, а особно отъ единъ неговъ разговоръ съ Хаймерле виждамъ, че наистина Олива е писалъ нѣщо за мене, че съмъ отишълъ въ България само да работя тамъ противъ Австрия и за Русия; това било, казватъ, стигнало чакъ до двореца. Баща ми говорилъ върху това и съ Браунъ, управителъ на императорската канцелария, който съ голѣмъ интересъ разпитвалъ за мене, *soll ein sehr begabter und thatkräftiger junger Mann sein* [трѣбвало да съмъ билъ много даровитъ и енергиченъ младъ момъкъ]. Очевидно такива клюки се разпространяватъ подъ влиянието на чешко-нѣмския споръ въ райхстага.

На 9 ноемврий въ срѣда отпжтувахъ съ подиробѣдния бръзъ влакъ на Францъ Йосифовата желѣзница за Виена и се настанихъ тозъ пжтъ въ хотелъ Метрополъ; ще остана до понеделникъ — този день захваща заседанията си райхстагътъ.

На 10 (четвъртъкъ) чудесно топло време, пакъ слънчице. Преди пладне ходихъ у младия Паница, уменъ човѣкъ, особно по финанситѣ. Следъ това у Тоула въ кабинета му въ техниката — изненада; тъкмо що бѣше свършилъ лекцията си. Излѣзохъ на разходка въ Белведера — спомени

за детскитѣ години, дистанциитѣ сж се промѣнили, човѣкъ е порастналъ и нѣщата, които му сж се виждали голѣми, сега сж миниатурни; съ какви невинни очи нѣкогашъ съмъ гледалъ на всички тѣзи нѣща, преди 11 и повече години, съ каква чиста душа, съ копнежъ по наука и знания — въ едно се е промѣнилъ човѣкъ: баластъ отъ знания, тежестъ отъ горчиви опити и непознатиятъ презъ крехката младостъ копнежъ — къмъ хубавия полъ. Ходѣлъ съмъ тждѣва, ала тогава не ми минаваше презъ умъ да се заглеждамъ въ лицата на девойкиѣ, тогава мислѣхъ само за Ливий и Еутропий. Минахъ презъ Wohllebengasse — нашата стара къща не се е промѣнила. Отидохъ у Хермина, видѣхъ и семейството му. У Хабетинекъ, гдето бѣше сждебниятъ съветникъ Матиашъ; разговаряхме за Ориента. Хабетинекъ има добро мнение за Таксисъ, почтенъ човѣкъ; говедото Петържилка е изгоненъ вече отъ румелийска служба.

Петъкъ. Сутринтъ въ леглото ме изненада инженеръ Пелцъ. Преди пладне ходихъ у Геролда. Извънредно много съмъ изтощенъ. Получихъ писмо отъ баща си досежно аудиенцията у императора, който е тукъ; вече си мислѣхъ, че отъ нея нѣма да излѣзе нищо. Подиръ пладне отидохъ у Миклошича, гдето бѣше руманскиятъ филологъ Gartner. Разговаряхме за Цанковци, за Теребелски (помагалъ имъ за граматиката), за македоно-румънския езикъ, за диалектитѣ, за българскитѣ граматики и речници, нашето литературно списание; тъкмо у него дойде единъ данчанецъ съ жена си, която иска да учи чешки; данскиятъ славистъ Томсонъ (Smith вече умрѣлъ); държавнитѣ елементи въ България (почти никой отъ тѣзи, съ които говорихъ, не е противъ това, което стана тази година), за училищата; много е живъ и веселъ. Даде ми две нови студии върху румънския езикъ. Следъ това отидохъ у Рибичка, не бѣхъ ги виждалъ около 2 години; старата госпожа — познава ме като малко момче. Вечерта бѣхъ пакъ съ Тоула и жена му въ операта — „Донъ Жуанъ“, Lucca пѣ, ала много бледо. Бѣхме въ ложа. Въ Виена е на дневенъ редъ парижката актриса Сара Бернардъ, еврейка (играе въ Ringtheater) и картинитъ на Верещагинъ — видѣхъ ги на пѣтъ за горе къмъ Прага: вѣрни образи отъ войната, ужасни за виенчани следъ хубавъ Schnitzel и Kaiserschmarn, ала намъ познати; хубави пейзажи — джамията въ Делхи, Кашмирското езеро, Шейново, Хималайскитѣ проходи, зимно шосе въ България, сръдноазийски типове (киргизинътъ като Горбановъ).

Въ Виена, 13 ноемврий недѣля вечеръ. Вчера сутринтъ дойде у мене професорътъ на Бърненската техника Прокопъ, поканенъ за architecte général въ княжеството, разпита за тамошнитѣ условия, и книжарьтъ Паули. Купихъ си у Neuhöfer на Kohlmarkt пжтенъ термометъръ. Следъ това въ фракъ отидохъ въ канцеларията на императорския каби-

нетъ; Негово Превъзходителство тайния съветникъ Браунъ не намѣрихъ, ами сърбина Тодоръ Демеличъ de Panyova, писаръ въ кабинета, който е превелъ на френски *Droit coutumier* отъ Богишича, малъкъ, приветливъ човѣкъ, съ когото имахъ кжсъ разговоръ. Знаеше за моитѣ приготовления и материали за сръбската история, говорихме върху архивитѣ, паметниците въ България, за Източна Румелия, за положението на княза и т. н. Записахъ се за аудиенция у императора (вследствие на бащиното ми писмо) въ понеделникъ, за да благодаря за приемането на моитѣ *Bergwerke von Bosnien* въ императорската частна библиотека. Отъ тукъ отидохъ въ министерството на външнитѣ работи, ала не намѣрихъ Каллай. Подире у министра Пражакъ, съ него (много приветливъ) говорихме за България, изглежда ориентиранъ, чель е моитѣ статии въ *Augsburger Allg. Zeitung*, радва се, че нашенецъ въ такава млада възраст е стигналъ до такава служба, съветва ме да остана тукъ нѣколко дни и да се видя съ нашитѣ господа; много и съ радостъ одобри моята молба за аудиенция у императора — Негово Величество често разговарялъ съ него (Пражака) върху България; моята аудиенция щѣла да бжде *acte d'hommage* — азъ като австрийски гражданинъ съмъ приелъ служба въ чужда държава. После отидохъ въ кжщи, въ *Dianabad* и на обѣдъ у *Elis. Brücke* (*quondam Likay*), гдето сварихъ колегата Винтеръ отъ гимназията и размѣнихъ съ него нѣколко думи; неговиятъ баща, нашиятъ проф. Винтеръ (предаваше ни за Демостена въ VII кл. и т. н.) се поминалъ неотколе на 6 октомврий. Подиръ пладне си купихъ галоши, парфюми, консерви, ходихъ по антиквариатитѣ, поседѣхъ малко у Геролда. — *La sera una passeggiata* [вечерята разходка] и вечеря all' *Ancona*.

Днесъ, въ недѣля сутринята, у мене дойде книжарьтъ Шворела. Преди пладне отидохъ у *Zhishmann*, разговаряхме по църковното право (иска да го обработи накжсо въ 2 дѣла) и за други интересни нѣща. Отъ тамъ въ кжщи и съ фракъ въ императорската канцелария, гдето ми казаха, че ще бжда приетъ утре на 10 ч. После ходихъ въ параходната компания, у Хелферта (не го намѣрихъ), на обѣдъ — изнуренъ отъ ходене и хрема. Подиръ пладне у Хермина. Отъ тамъ по *Ringstrasse* — тълпа хора, слънцето свѣти, весело и живо, дамитѣ съ Макаровски шапки. Вечерята изъ града, купихъ си сухари и други дреболии. Болятъ ме краката. Вечеря у Кулъ. Депутатитѣ се събиратъ.

Чувствувамъ се собствено изморенъ отъ много ходене, говорене и отъ влажния климатъ. Втори пжтъ трѣбва да дойда лѣтно време. Като помисля, че трѣбва да се връщамъ въ София, обзема ме горчиво чувство; другояче би било напролѣтъ или презъ лѣтото, ала сега отивамъ насреща на нови теглила. Несигурността на цѣлото ми лично поло-

жение — къде е бъдещето — въ България или въ Австрия? При това този *steeple chase* [надпрепускане], тази вечеръ пристига баща ми, утре на 10 ч. аудиенция у императора, на 3:30 ч. пакъ по желѣзницата далечъ отъ тукъ.

Баща ми пристигна следъ 9 ч. Вечеръта бѣхъ съ него въ гостилницата при „Австрийския императоръ“, гдето е *head quarter* [главната квартира] на чешкитѣ депутати. Тамъ видѣхъ депутата Янза. После съ баща ми имаме вечеренъ разговоръ.

На другия день, въ **понеделникъ на 14 ноемврий** сутринъта, *en grande tenue* [въ парадно облѣкло] съ файтонъ отидохъ въ *Schweitzerhof* на аудиенция. Въ голѣмия чакаленъ салонъ, украсенъ съ картини изобразяващи боеве по сухо и по море, пълненъ съ униформи, около 60—70 души, генералъ Йовановичъ като новъ губернаторъ на Далмация, маджари въ народни носии, епископъ *Angjelić*, малкиятъ Демеличъ като дежуренъ, нови полковници отъ ноемврийското повишение, нови окръжни управители, дами въ черни дрехи. Между другитѣ забелязахъ Кевенхюлера въ уланска униформа, заминава като резидентъ въ Бѣлградъ. Той скоро ме представи на присѣтстващия сѣщо баронъ *Biegeleben* — новия дипломатически агентъ въ София — отъ католическо Хесенско семейство, набързо премѣстенъ тамъ отъ Лондонъ, за България нищо не знае, макаръ че е билъ и въ Цариградъ. Дадохъ му кжса информация за цѣлия начинъ на живѣне. Високъ младъ човѣкъ, добрякъ и, може би, не голѣмо свѣтило. Съ Кевенхюлера говорихъ по много работи, за Стойчова каза, че добре прилѣга за това мѣсто, разбиралъ работата си, добри *Berechnungen* [сметки], *camo in der vermeintlichen Vertretung der Interessen seines Vaterlandes obstinat, verstand sonst die Sache, ein ehrlicher Kerl, besser mit ihm als mit anderen, welche alles von neuem werden studieren müssen, ohne Fachmänner zu sein* [въ привидната защита на интереситѣ на своето отечество е упоритъ, иначе разбиралъ своята работа, почтенъ мжжъ, по-добре съ него, отколкото съ други, които, безъ да сж специалисти, ще трѣбва всичко наново да изучаватъ], нека повторно изпратятъ пакъ него. Инакъ говори противъ проекта за желѣзница презъ Искърския проломъ, ужъ не била възможна. Каллай днесъ е въ заседание на делегацията, нѣма да го видя, понеже заминавамъ следъ пладне на 3:30 ч.

Предъ вратата на императорската зала завеска на подставка, задъ нея при вратата лакей и единъ маджарски и единъ австрийски гвардеецъ. Дежурниятъ адютантъ (като всички) съ елегантна приветливостъ се запозна съ мене. На 10^{1/4} ч. влѣзохъ. Императорътъ бѣше въ генералска синкава униформа (*сапранге* [походна]), права фигура съ приятенъ и приветливъ изразъ на лицето, нѣщо рицарско, за което често бѣхъ слушалъ. Свѣтлината на салона идѣше отъ лѣво

отъ два прозорца, императорътъ между прозорцитѣ на масичка имаше списъка на днешнитѣ лица и се взираше въ него. При моето влизане пристѣпи по-близо до мене. Сжщната на нашия разговоръ бѣше горе-долу тази:*)

Азъ: помолихъ за аудиенция за да поднеса, като вѣренъ на Ваше Величество подданикъ, който сега се намира на служба въ странство, предъ стѣпитѣ на Ваше Величество изрази на моята искренна почитъ и преданостъ, и при този случай да изкажа своята дълбока благодарностъ, че Ваше Величество е благоволилъ да приеме въ частната си библиотека моя литературенъ опитъ върху историята на рудницитѣ въ Босна.

Императорътъ: много интересно съчинение. Много се радвамъ, че Вие сте се нагърбили съ такава една задача и азъ съмъ увѣренъ, че вие постоянно се грижите да пазите австрийскитѣ интереси. На всѣки случай това е едно много трудно начинание, което вие тамъ сте поели върху си.

Азъ нажсо разправихъ, че княжеството и българската държава възникна анорганически, нѣма традиции, стабилитетъ и твърда основа, всичко трѣбва отъ дъно да се твори. Селското население е много добро и много лоялно, създава мжчнотии тѣй наречената интелигенция, градоветѣ.

Императорътъ: да, полуинтелигенцията. Какъ вървятъ училищата?

Азъ: ние имаме, Ваше Величество, 12 срѣдни училища и 1000 първоначални училища. До нѣкжде тѣзи училища, особно първоначалнитѣ училища, сж много примитивни, хората се научаватъ при всичко това да четатъ и пишатъ. Отъ училищата най-много трѣбва да се очаква за бждещето на страната.

Императорътъ: имате вече ученици за срѣднитѣ училища!

Азъ: да, Ваше Величество, още въ турско време сж съществували нѣкои по-висши заведения, особно въ търговскитѣ градове, отъ тамъ донѣкжде подготовката имъ. Въ София тази година въ гимназията се отваря V клась.

Императорътъ: трѣбва да имате много мжчнотии съ учителитѣ, тамъ ще да има малко персоналъ.

Азъ: около четвъртина отъ учителитѣ въ срѣднитѣ училища сж отъ Австрия.

Императорътъ: тази година бѣха, нали, трудни времена, които прекарахте.

Азъ: бѣше много рисковано.

Императорътъ: азъ се радвамъ, че Вие цѣлото време тѣй вѣрно издържахте при княза. Сега вече всичко е свършено спокойно.

*) Разговорътъ е предаденъ въ ръкописа на нѣмски. С. А.

Азъ: да, Ваше Величество, сега всичко е влѣзло въ нормалното си положение.

Императорътъ: ще отпътувате ли вече скоро назадъ.

Азъ: още днесъ следъ обѣдъ, Ваше Величество.

Императорътъ: тогава предайте на княза моятъ поздравъ.

Аудиенцията бѣше кжса, ала пълна съ интересъ за мене. Вижда се, че императорътъ е напълно au fait [осведоменъ], че знае за мене и за всички останали работи, а особно че смѣлата издръжливостъ при княза тази година презъ лѣтото, гдето всичко поставихме на една карта, е направила голѣмо впечатление.

Отъ тукъ потърсихъ Браунъ, но не го намѣрихъ. Въ хотела набърже опаковахъ. Баща ми дойде къмъ 1 ч., като излѣзълъ отъ заседанието на парламента — днесъ се отвори; много, каже, били умърлушени. Финансовиятъ министъръ Дунаевски челъ своето експозе, особно за 25 милионния дефицитъ. Разказахъ му за цѣлата аудиенция, която излѣзе така хубаво. Като ме запита кога заминавамъ, императорътъ може би е мислилъ да ме покани zur Hofstafel [на дворцова трапеза] и тамъ да поговори съ мене по-обширно (заминалъ сжщата вечеръ за Gödöllő). Съ баща ми отидохме въ вчерашната гостилница, вече съ български калпакъ и високи ботуши; тамъ бѣха Хевера, Матушъ, Габлеръ, Квичала. Отъ тамъ въ хотела и бърже съ баща ми на гарата Staatsbahn. Пакъ за изтокъ. Не ми бѣше дори и мжно, свикнахъ, вече трети пжтъ пжтувамъ за тамъ, всѣкога по късна есенъ. Изглежда, че съмъ вече доста аклиматизиранъ.

На 3:30 ч. тръгнахме. Мислѣхъ, че утре вечеръ ще бжда въ Ломъ и въ четвъртъкъ вечеръ въ София. Въ сжщото купе седѣше Дим. Матичъ, нѣкогашенъ сръбски министъръ на правосъдието; изпрати поздрави на Стоилова и Груича; училъ се на 1848 г. въ Хайделбергъ, гдето билъ републиканецъ; съ Новаковича не билъ добре, много говори за Янко Шафарикъ; не ме запита за името ми. Съ насъ въ купето пжтуваше млада хайделберчанка, която отиваше за възпитателка въ Оршова. Матичъ ѝ „правѣше кура“. Отъ Пеща натакъ останяхъ самъ съ нея. Спахъ; сутрененъ Карпатски пейзажъ.

Оршова (Ръшава, коренъ като Ars-, Rasa и пр.). Стигнахме на 9:37 сутринята. Surprise — параходъ заминава едва въ петъкъ сутринята, днешниятъ заминалъ преди 3 часа, на 6:30 ч. Какво да се прави! Въ пленъ. Отидохъ въ хотела „König von Ungarn“, ама съмъ самъ, безъ Сарафова и италиянката. Какъ приятно бихъ прекаралъ тѣзи 48 ч. въ Виена! Какво да правя сега? Много планове. Да отида презъ Крайова въ Бистрица срещу Ломпаланка — кой знае какви сж шосетата тамъ въ Румъния. Да отида презъ Калафатъ

(Крайова) въ Видинъ — какво ще правя тамъ. Да прекарамъ цѣлото това време въ Турно-Северинъ — плаши ме мисълта за румънския прегледъ на багажа. Да тръгна нагоре да пресрещна парахода — не може, днесъ замина последниятъ. Да отида на среща въ Текия и отъ тамъ съ кола до Нѣготинъ и Радуетацъ — прѣчи багажътъ отъ 60 килограма. Попитахъ не заминава ли на долу нѣкой Frachtendampfer [товаренъ параходъ], ала и това не е сигурно. А какво да правя тукъ! Екскурзия — Адакалѣ, Мехадия, Желѣзнитѣ Врата. Хубаво, слънчево време, както и вчера. Телеграфирахъ на Анева въ Ломъ и писахъ въ Виена. Подиръ пладне направихъ пеши разходки. Пушихъ 2 крайцерови цигарети — пръвъ пжтъ въ своя животъ си купихъ цигарети; досега пушихъ (въ България не за пръвъ пжтъ) само като гостенинъ. Отъ друга страна ще си отпочина следъ ходенето и скитането и приказването изъ Прага и Виена и предъ водовъртежа въ София, farniente, тукъ никой ме не познава, въ хотела едва ли знаятъ, че съмъ отъ България. Предверието на ада въ Желѣзнитѣ Врата, може би нѣкога ще си спомнямъ за него и самъ да си завиждамъ. Виновенъ съмъ си самичъкъ, не вѣрвахъ на пжтнишкото разписание, облѣгахъ се на „on dit“, на раннитѣ мъгли и на редовното закъснение на параходитѣ. Това е пжтуването зимно време! Ала първиятъ день мина доста добре. Много ме накара да се смѣя кореспонденцията на Анева съ Горанова, преписъ отъ която ми се изпрати въ Виена — тъкмо за „Kikeriki“: Горановъ казалъ устно на Анева, че искалъ да направи физически опитъ съ онази фокусничка Mlle Hungar surleur [sic] viriginité. — Тжга за София, hiemare sub pellibus [да се зимува подъ палатки]. Инакъ размишления и колебания. Добритѣ Виенски намѣрения, ала тукъ наново самота и разкаяние — пакъ се приближава този лошъ Ориентъ съ своитѣ клюки. Въ Виена и Прага виждахъ самия себе отъ далеко — идеаленъ блѣсъкъ, хоризонтъ, ала отъ близо е лошо.

Въ срѣда, 4/16 ноемврий, направихъ излетъ до Мехадия съ кола (5 фиоринта). Тръгнахъ на 9¹/₄ ч., 1¹/₂ часъ отъ тукъ се кръстосва желѣзницата, 1 ч. селото Топлецъ, 1¹/₂ ч. станцията Херкулесбадъ, 2 ч. самитѣ бани. Шосето е хубаво, добре строено, последното споредъ мене за дълги времена; алеи отъ странитѣ, вече голи. Времето е топло, ала привсичко това азъ бѣхъ съ пжтнишко манто и съ одеяло на краката. Тѣсна криволиста долина, нагоре гори и надъ тѣхъ скали. Остатъци отъ старо шосе съ тухлени мостове, не можяхъ да разпитамъ отъ кое сж време. Отъ страна водитъ на Черна. Кантонери и работници чукаха камъни — кога ще видимъ подобно нѣщо въ България? По пжтя румънски села съ славянски имена: Жупанегъ, Римникъ, Топлецъ, румънски носии, калпацы, римски лица, слаби тѣла, coquetterie на черноокитѣ румънки. По желѣзния пжтъ, който оставаше

всѣкога отъ страната ни, е тихо; единствениятъ влакъ е миналъ. Замисленъ съмъ — случайно, противъ волята си съмъ тукъ. Мнозина по пътя ме поздравляваха — цивилизация. При станцията Топлецъ воденица и нѣщо като рудници. Волове съ дълги рога (унгарски).

Станцията Херкулесбадъ; зидано зелено кубе и паркъ. По желѣзень мостъ на дѣсно и по-нататкъ отъ желѣзния пътъ тръгнахъ по долината нагоре. Високи скали надъ горитѣ, тѣсно, ала безъ снѣгъ. Maierhof, вилата на Д-ръ Поповичъ и най-последъ собствениятъ курортъ. Планински амфитеатъръ, презъ който минаватъ зеленитѣ води на Черна въ дълбоко скалисто корито; нови хотели, галерии отъ вѣнъ наоколо, всѣка стая има една частъ за себе си. Спретнати паркове съ тераси и фонтани. Нагоре въ горитѣ беседки. Мостъ съ два свода отъ 1869 г., на дѣсно нѣщо като портикъ съ 5 римски надписи, зазидани въ стенигъ на портика. Преписахъ два: „Dis et numinibus aquarum Ulp. Secundinus, Marius Valens, Pomponius Haemus, Ulcarus, Val. Valens legati Romam ad consulatum Severiani C. V. missi incolumes reversi ex voto“ (много хубаво писмо, ясно). Вториятъ: „Aesculap(io) et Hygiae pro salute Juniae Curiliae, quod a longa infirmitate virtute aquarum numinis sui revocaverunt T. B. A. ELIUS V. S. L. M.“ Мостътъ има стълпове отъ тухли и камъне речично. — Задъ моста малко пазарище както въ малкигъ чешки градчета, надѣсно старитѣ бански постройки, на лѣво гостилници. По срѣдата на площада Херкулесъ черенъ, не зная отъ коя епоха. Обѣдвахъ въ една гостилничка самъ-самичкѣ, скъпо (2'34). Следъ това се яви тукъ нѣкакъвъ си заекващъ младъ холандски графъ, единствениятъ Kurgast [бански гостъ], ходи на ловъ съ единъ ротмистъръ за вълци, мечки и сърни по скалитѣ. Лѣготихъ го за Левантъ и Цариградъ като Münchhausen. — Излѣзохъ вънъ, топло и слънчево. Черкви. Alea suspirelor [алеята на въздишкитѣ]. Cernapromenade [разходка край Черна] надъ банитѣ, на лѣво въ подпорната стена две много груби римски надгробни скулптури. Въ горитѣ нагоре се сливатъ иглолистнитѣ съ широколистнитѣ дървета; край пътя още салкъмъ съ листа. На устнитѣ ми идѣше една дума — Рила; съвършено сжиятъ paysage. На горния край се намиратъ сжщинскитѣ извори, Herkulesquelle и пр., кжщички, скалисти подземия, пещери; изтичатъ се къмъ рѣката съ пара, въ басейнитѣ зелена малахитова утайка. Тихо — самичкѣ. Припѣвахъ си. Като хорски гласове се носѣха отъ водоскоцитѣ на Черна. Само патици и кокошки въ рѣката. Върнахъ се назадъ и тръгнахъ изъ селището — срещнахъ нѣколко хубави жени, видѣхъ пощенскитѣ чиновници и 1—2 старци, това е всичко тукъ. На 3 ч. тръгнахъ и на 5 ч. бѣхъ пакъ въ Оршова. Жалко, че не знаехъ порано за тази Карпатска Палмира на половинъ пътъ

между Прага и София, щѣхъ цѣлитѣ тѣзи три дни да остана тукъ, познавахъ мѣстото само по име. Гоститѣ презъ лѣтото били повечето отъ Румѣния и Унгария, ала и изъ цѣлѣ свѣтъ; тази година и лани тукъ е билъ и младиятъ Бисмаркъ. Сезонътъ траелъ отъ 15 юний до 15 септемврий. Вечерна прохлада. Пазаръ въ Топлецъ, и тукъ евреи. — Вечерята писахъ писмо на баща си. Въ хотела у насъ единъ младъ грѣкъ отъ Велвендосъ, заминава за Виена, учи тукъ нѣмски.

Въ четвъртъкъ, 4/17 ноемврий, сутринята си купихъ пжтничко одеяло и други дреболии. Ето че келнерътъ ми съобщава (знаеха че съмъ отъ България), че пристигналъ нѣкакъвъ български министъръ. Помислихъ си, че може да е Д-ръ Гриммъ — ала ето ти го Моту отъ Парижъ, колосъ съ 20 сандѣка. Споредъ Neue Freie Presse изборитѣ за сената въ България излѣзли съвършено консервативни, освенъ въ Кюстендилъ и Варна. Обѣдвахъ съ него и посетихъ съ него подиръ пладне Streckencheff'a [началника на линията] Ковачевичъ, който преди години е билъ въ Полица, познаваше Томекъ; показва ни релси по системата de Serres, императорския параклисъ. Отидохме у неговото семейство. Оплаква се отъ изкуственото въвеждане на маджарски езикъ; порано въ Банатъ се разпространявалъ нѣмски езикъ, поне хората имали нѣкаква полза отъ това, ами маджарски — като Weltsprache [свѣтовенъ езикъ]! Въ града. Параходътъ отъ горе не дойде (трѣбваше да бжде тукъ на 4^{1/2}), поради мъглата останалъ въ „Казанъ.“ Въпрѣки всички усилия на хората отъ хотела да ни задържатъ, вечерята се качихме на парахода „София“, който сутринята трѣбваше да ни кара нататъкъ, тамъ вечеряхме и спяхме. Азъ изобщо тѣзи дни спяхъ въ Оршова чудесно, като си лѣгахъ рано — отъ много години не ми си е случвало подобно нѣщо, отъ Дубровникъ.

На другия день въ петъкъ, 6/18 ноемврий, тръгнахме на 9^{1/4}, като дочакахме онзи параходъ. Запознахъ се съ единъ французинъ, който презъ есенята стои въ Нѣготинъ, като научилъ сърбитѣ да правятъ Бургундско вино, което следъ това се превозва отъ Радуетацъ въ Браила и отъ тамъ по море въ Бордо; разпитваше и за България, крайдунавскитѣ вина — отъ тѣхъ може да има огроменъ доходъ за страната; въ Франция сега върлувала филуксера. — Въ Желѣзнитѣ Врата много вода. Дарътъ на Броделъ, шуми и кипи. Турну Северинъ, остатъци отъ римски мостъ — инженеръ Loewe въ Оршова ми разправи, какъ билъ строенъ този мостъ, защото при постройката на желѣзницата се разкрили на румѣнска страна нѣколко стълпа сега засипани въ пѣсѣка: потапяли единъ следъ другъ салове натоварени съ тухли и камѣни, сглобени и споени — така се натрупвали пластове отъ дърво и строителенъ материалъ; а надъ повърхността се иззидалъ

по-порядъченъ тухленъ градежъ. Въ парахода имаше едно румънско семейство, между което и една краснолика девойка; профилътъ не е гръцки, челото не се слива съ линията на носа, ами на цѣлото лице, съ кестеняви коси. Славянски остатъци — на децата се казваше: не прави това „сиге а обісѣју.“ Въ румънски езикъ има и думата *pastrare* (бълг. пѣстра); въ маджарскитѣ надписи въ Оршова — *cseled* = *Dienstboten*, *belyeg* = *Stempel*. — Стояхъ повече въ салона, вънъ духаше силна ледовита вихрушка, повдигаше морски вълни. На северъ надъ Турну Северинъ въ далечината се издигатъ снѣжнитѣ Карпати, зимна или алпийска картина. Евреи комивояжъори пжтуватъ за Калафатъ и Видинъ.

Видинъ. Ето пакъ България. Префектътъ Михайловъ съ нѣколцина другѣ влѣзна въ салона да пийнатъ следъ пладне нѣкоя и друга бира, и веднага захванаха приказкитѣ: Коцевъ е „*curirt*“, въ влашкитѣ села училищата не вървѣли напредъ; показа ми резултата отъ изборитѣ за държавния съветъ; Дриновъ навсѣкжде не е получилъ много гласове, Илия Цановъ като мѣстенъ деецъ доста, и Атанасовичъ (!!) много; *Wahlmodus* [начинътъ на избиране] е, каже, чудесенъ. Представи се и шефътъ на параходната станция Вацлавъ Канка, дългобрадъ чехъ, тукъ е 2½ години; и прокурорътъ Хохоровъ. — Вечеряхме на парахода, последната бира.

На 7 ч. **Ломпаланка.** Аневъ е на пристанището, куфаритѣ бѣха пренесени безъ прегледъ. Слѣзохъ въ хотелъ *Belle-vue* съ него, Моту, Трубчевъ, пощенскиятъ чиновникъ Минковъ, финансовиятъ секретаръ Бѣловъ и пр. Пакъ „*patria*“ [отечеството] или нѣщо като *patria*, *at home* [у дома си], тукъ съмъ аклиматизиранъ, позната атмосфера. Горановъ при избора за държавния съветъ (въ училището) е вършилъ всевъзможни лукавщини, като се скрилъ съ учителитѣ въ съседната стая; сега живѣе въ училището и спи въ него. Теохаровъ билъ пакъ въ София, Желѣзковичъ — въ Русчукъ, екзархътъ билъ още въ София. Стурдзовски анекдоти. Григорий Русчушкиятъ трѣбвало да пристигне презъ нощта. Самиятъ параходъ (трѣбваше да бѣде въ четвъртъкъ вечерта въ Оршова) пристигна на 3 ч. презъ нощта, закъснѣ поради маловодие и мъгла въ Зимничъ — 2 дни.

Въ сѣбота, 7/19 ноемврий, сутринътъ се срещнахъ съ владицитѣ — тукъ е Григорий съ Симеона. Азъ мислѣхъ да пжтувамъ съ Григория, сега трѣгнахъ съ пощата съ Моту, а владицитѣ съ частенъ файтонъ съ четири коня. Излѣзохме на 7 ч., азъ съ мантото и оршовския шалъ на краката, нѣмайки кожухъ. Тежъкъ товаръ, Моту е безъ багажъ, азъ съ куфаритѣ. Слънцето проблѣсваше, хладно, мълчахме. Отзадъ заснѣженитѣ балкани. Замръзнали бодили. Познатъ старъ пейзажъ.

На 10¹/₄ ч. бѣхме въ Цѣровене, смѣнихме конетѣ, стигнахме владичитѣ и ги заминахме. На пладне бѣхме въ Кутловица, запознахъ Моту съ българската кухня, хареса му. Цѣль разговоръ по пѣтя върху гастрономията, знае да цени продуктитѣ на страната. Яде яхния (азъ за пръвъ пѣтъ отъ толкова месеци) и похвали тазгодишното вино. Отъ тукъ поехме къмъ планинитѣ, слънце, зимни гледки, алпийски снѣжни върхове, подъ тѣхъ гори, положението на Берковица. Слѣзохме въ Берковския ханъ — тъмна, нечиста стара сграда безъ симетрия и въздухъ, ханджията е плѣвненецъ съ жена румѣнка. Въ една стая на хана „французинъ“ отъ Пеща, 64 годишенъ мжжъ, говори чисто французки, билъ 1¹/₂ година въ Парижъ въ времето на Луи Филипъ, очевидно съ бурно минало, тукъ прави търговия съ вино и прасета. Изпратихъ за префекта Драсовъ. Моту унищожи 2 пилета и 1 блюдо печенъ кашкавалъ. Драсовъ ме заведе да пренощувамъ у финансовия чиновникъ Атан. Бисеринъ отъ Дупница, старъ учителъ, който се приженилъ тукъ, училъ се въ Бѣлградъ, билъ учителъ и въ Рила. Много приказвахме, хубава българска патриотична забава. Чипоровци, следи отъ рудница и отъ старо шосе; килимарската индустрия тамъ и въ околията (Влашко село); въ града има нѣщо пренесено отъ Пиротъ, съ който сега има малко връзки. Надписи отъ Кутловица, нѣкакъвъ си конникъ и надписъ „Германъ“, сега е въ Берковското училище. Коцовъ билъ неотколе тукъ на инспекция, командированъ отъ министерството (Стояновъ). Учебни пособия дошли отъ Паница изъ Виена, тепърва отъ мене сега узнана, че тѣ сж даръ на министерството. Берковчани съ помощъ отъ министерството (4,000) съградили вече ханъ, чиито доходи ще бждатъ опредѣлени за училището, видѣхъ го въ здрачъ. За отглеждането на лозата. Търговетъ за десетъка не успѣватъ. Разговоръ съ Драсова: спомени отъ Чехия (билъ тамъ 6 години), Помяновъ, Панайотъ Хитовъ, Илиевъ и т. н. Развоятъ на България отъ освобождението до днесъ. Драсовъ като помощникъ при „Възраждането“ въ Браила. Българскъ гласъ много, каже, пише противъ министерството на просвѣтата. Тукъ нѣмало никакво общество. Новото административно дѣлене на страната прави много лошо впечатление. Съ новитѣ програми хората сж доволни. Българската история — тукъ имало нѣколко манастирчета — бихъ желалъ презъ пролѣтѣта да пропжтувамъ цѣлия този край. Съ Враца нѣмало сега отъ тукъ коларски съобщения. Много дъждове и мъгли падали тукъ, нездраво мѣстоположение, събиратъ се подъ планинитѣ.

Спахъ много добре въ стая съ прозорци отвсѣкжде, сутриньта сватбена музика (днесъ е Св. Архангелъ). Станахъ на 5 ч. Залѣзващата луна, утринното зимно разсъмване, горитѣ и планинитѣ въ дрезгавината предъ изгрѣвъ, студено и

ясно. Retard de poste [закъснѣване на пощата], виковетѣ на Драсова къмъ говедото пощенския писарѣ. Излѣзохме на 7 ч. Замръзнала каль à la glaciєr. Яребици прехвъркатъ презъ пѣтя: „диви кокошки.“ Пощенскитѣ „ямщици“ сѣ отъ всички народности — шопи, българи, турци, руси, бивши войници и т. н.

Презъ клисурата, **недѣлно утро, 8/20 ноемврий.** Кираджии, волски кола. По стрѣмнинитѣ поточета, които се разливатъ презъ пѣтя, замръзнали, ледово поле — Gletscherbesteigung. Пеша съ мжка минахъ презъ него. Конетѣ съ голѣми усилия, всѣки единъ бѣ воденъ за юздата отъ единъ шопѣ. Направата на шосето — ще стане много хубаво. Недѣлно утро, тъмнина въ пролуката и сѣнка, по склоноветѣ изъ урвитѣ ледени рисунки, замръзнали ридове, дворци отъ сулинари подъ коренитѣ на снѣжни прѣспи — palais de pains, дворци на джуджета; полузамръзнали води. Най-после стигнахме на Петроханъ (10—11 ч.). Dejeuner съ владицитѣ, които ношували въ Клисуре и отъ 4 ч. вървѣли съ воловетѣ: сирене, пуйка, русчушко вино, моя мараскинъ и сухари. После пихъ и чай у пощенския писарѣ, приказливъ търновчанинъ. Потеглихме надолу. Безъ мжка, голѣми части отъ пѣтя сѣ готови. Гинци, гдето отъ 8 дни има телеграфъ. Пълни кръчми съ шопи, чести сватби и невѣсти съ покрити лица. Изгледъ на Витоша и Рила, веднага въ равнината задъ Гинци (на върха). Въ Бучино застигнахме владицитѣ, разговоръ съ тѣхъ, дали шопитѣ нѣкога ще излѣзатъ отъ това низко положение, Григорий се съмнява, Симеонъ мисли, че да. Наново ни застигнаха на Беледиханъ, гдето по варовика е направена хубава нова серпентина. Отъ тукъ потеглихме бърже за София, владицитѣ сѣ съ насъ. Шосето е готово, само единъ мостъ се заобикаля. Залѣзъ слънце. София се вижда далече въ равнината, трептението и рефлексътъ на захождащото слънце задъ Люлинъ — онази чудесна трептеща ивица по остро изпъкналитѣ очертания на планинитѣ въ областъта на залѣзващото слънце, надъ нея жълто, което произлиза отъ отражението на свѣтещето още слънце задъ планинитѣ въ еластичния чистъ въздухъ безъ мъгли (сѣ. може би северно сияние). У насъ, въ Чешко, никога нищо подобно не съмъ наблюдавалъ, тукъ всѣкога; у насъ прѣчатъ мъглитѣ. Въ първитѣ ханища предъ София ето ти ги Стояновъ и Вацовъ. Моту се премѣсти въ своята кола, азъ съ двамината другари съ пощата въ града. Весело. Горановиадата, Търново и Климентъ, държавниятъ съветъ и спорътъ съ касацията за провѣрката и т. н. Моето ново жилище въ къщата на Бойко Нешовъ на Орханийското шосе съ изгледъ (намира се на склонъ) на цѣлото Софийско поле, ала покъщнината ми е въ безредие, бѣхъ премѣстенъ презъ моето отсъствие, и Спасови не сѣ наредени.

Неговата мъничка майка и миниатурна госпожица. И Спасъ бѣше въ кѣщи. Вечеря и сѣнливостъ. Теохаровъ падналъ опасно боленъ по пѣтя за Яшъ.

Понедѣлникъ, 9/21 ноемврий. Сутринта бѣхъ у княза. Каза ми, че презъ тѣзи 4 седмици били станали важни работи, изборитѣ за държавния съветъ (въ недѣля седмица) се извършили съвършено неочаквано, съвсемъ консервативно. Князътъ би предпочелъ да има смѣсенъ държавенъ съветъ. Бои се, че сега Дриновъ нѣмало да приеме, намиралъ се въ Петроградъ, тамъ билъ и Хитрово, князътъ телеграфиралъ на Хитрово да придума още Дринова: за княза сега повече отъ всѣки други пѣтъ бѣше много важно да има Дринова тукъ. Консерваторитѣ веднага следъ изборитѣ дигнали носъ, Бурмовъ се представлявалъ предъ дипломатическитѣ агенти като бждещъ несъмненъ председателъ. Вълковичъ отначало се представилъ на княза като консерваторъ (*nous conservateurs*), до сега мълчалъ, *scène I*: твърдѣлъ, че *sega folgerichtig* [основателно] министерството трѣбва да подаде оставка, консерваторитѣ победили, министерството трѣбвало да бжде отъ тѣхъ, цѣлата страна се произнесла за тѣхъ, князътъ на това му отговорилъ, че не е на това мнѣние, че знае, какъ се правятъ избори: побеждава този, *qui tripote le plus* [който най-много интригантствува]. *Scène II*: нѣколко часа следъ това, когато станало известно, че касацията иска да унищожи изборитѣ, Вълковичъ дотърчалъ „*händeringend und mit vollen Hosen*“ [кършейки рѣце и съ пълни гащи], плачейки и ридайки надъ тази *désastre* [злополука]. Казахъ на княза, че съ тѣзи избори собствено изборниятъ принципъ е доведенъ тукъ съвършено *ad absurdum*, въ такова кѣсо време резултатитѣ сж съвършено противоположни. Цанковъ и Шишмановъ издали изборна прокламация, *Nichts anstößiges* [нищо непристойно], само на едно мѣсто се споменувало за конституцията. Даскалчета раздавали печатна листа съ прокламацията при всички входи въ града, князътъ самъ ги видѣлъ, отивайки на разходка, *grüssten ganz verlegen* [поздравиха съвършено смутени]. Гласнитѣ дошли въ княжеската канцелария, взели Спаса, *der wieder einmal gross war* [който стана веднага пакъ голѣмъ човѣкъ] и потеглили съ него да избиратъ. Князътъ този день билъ на ловъ, вечерята узналъ за резултатитѣ, съобщилъ на Lascelles, той помислилъ, че князътъ се шегува. Въ София бюрото е било отъ либерали, Сукнаровъ и т. н. Че тукъ сж станали много машинации се вижда отъ това, че е избранъ *die Jammergestalt* [жалката фигура] Атанасовичъ и непознатиятъ въ страната Теохаровъ. Консерваторитѣ по-рано се оплакваха *über das Wahlprincip* [отъ изборния принципъ], Начовичъ сега у княза билъ много веселъ, хвалилъ го, помолилъ княза да не назначава много радикални лица, за да не се развиели прекалени дисхармонии. Работата е сериозна; да се върви и по-нататкъ

слѣпешката по консервативното течение, изборитѣ за камарата могатъ да излѣзатъ съвършено либерални (мисли князътъ), консервативното министерство ще смѣни всички чиновници, то ще бжде повалено отъ камарата, ще дойде пакъ либерално министерство, пакъ промѣна на чиновниците—und wozu habe ich dann die Geschichte von 1. Juli gemacht [тогава защо извършихъ дѣлото отъ 1 юлий]. Тѣзи хора нѣматъ понятие и желание за стабилно правителство. Самитѣ либерали не очаквали много, мислѣли, че ще победятъ другаде, Людскановъ неотколе билъ у княза да моли за прошка (още преди изборитѣ молилъ да бжде освободенъ следъ изборитѣ) и за помощъ за следване. Ремлингенъ пжтувалъ изъ страната, агитиралъ противъ Грекова и Начовича, да не избирали тѣхъ и либералнитѣ водачи, а само хора по-срѣдата. Пжтувалъ съ жена си, чакъ до Търново, bien geçi [билъ приетъ добре]. Какъ въ Търновско сж могли да победятъ консерваторитѣ — наистина окржгътъ е голѣмъ, градътъ е само една 21 часть. — Разправихъ за своята аудиенция у императора, за Кевенхюлера, Biegeleben, Каллай. Възложи ми да разпитамъ, какъ сж правени изборитѣ. — Следъ това бѣхъ въ министерството съ Стоянова и Вацова. Само приказки. Едно шопче отъ Ябланица при Кремиковци, много интелигентно, сираче, въ IV отдѣление, ще го вземемъ въ пансиона. Единъ Дебърски попъ моли за помощъ за училището въ Лазарополъ (за сграда), ще дадемъ чакъ на пролѣтъ. Екзархътъ лежи. — Подиръ пладне министерски съветъ, не се състоя, бѣха само Вълковичъ и Ремлингенъ. Въ Пловдивъ излиза пакъ Независимостъ, въ нея пишатъ стариятъ Славейковъ, Неболсинъ и др. Пари за нея дава нѣкой си българинъ отъ Гюргево, ала главниятъ редакторъ тамъ билъ, казватъ, Алеко! Въ областното събрание ставали голѣми крамоли, Караджовъ, Вазовъ и т. н. като enfant terrible. Гешовъ не е председателъ, излѣзълъ и отъ „Марица“, която сега е и безъ французка часть и безъ субвенция. Ремлингенъ ми говори за сърбина Тишманъ (билъ магазинеръ въ Ломъ), когото той назначилъ за околийски началникъ въ Габрово, гражданитѣ (много естествено) не го искатъ, понеже е сърбинъ. Аневъ, казва, не могълъ да напише рапортъ безъ грубости. Тодоровъ префектъ въ Севлиево е родомъ търновецъ (sobriquet Кюсето), промѣнялъ си името, кралъ въ Русия и се криелъ тамъ. Разликата въ заплатитѣ, околийски началникъ тукъ получава 3—3,600, въ Румелия 6000 фр. — Като излѣзохъ отъ тукъ, намѣрихъ Златарски, съ него направихме разходка задъ града. Всички ми казватъ, че съмъ станалъ много живъ и бодъръ. — Презъ време на моето отсъствие се прѣснали много положителни слухове, че нѣмало да се върна, и Стояновъ почналъ да вѣрва, до като билъ виканъ отъ княза по причина на Габровскитѣ ексцеси и тамъ се разубедилъ Сарафовъ и

Помяновъ опровергавали. — Книгата на Миларовъ (повесть) е разпродадена.

10/22 ноември, вторникъ. Преди пладне бѣхъ въ канцеларията. За малко прескочихъ у Сарафова, неговитѣ *aventures de Orsova* (Mlle . . . , румънката и др.), слуховѣтъ за моето заминаване, Цанковъ питалъ Сарафова за това следъ неговото завръщане, догадки поради статиитѣ въ Гласъ, слухове, че съмъ приелъ катедра. Подиръ пладне имаше министерски съветъ, гдето пакъ видѣхъ Теохарова; освенъ Желѣзковича бѣхме всички. Цѣла вавилония, дюкянджийско непарламентарно бърборене, неясностъ на въпроситѣ. За трети пѣтъ разисквахме по провѣрката на изборитѣ за държавния съветъ, при първия пѣтъ бѣше решено у княза: министерството на вътрешнитѣ работи ще състави листата и ще направи само провѣрката на първитѣ 20, както съ народнитѣ представители. Ремлингенъ е противъ това последното, и Теохаровъ и азъ, ала вече е решено. Не сж представители на парламента, ами нѣщо оригинално, не се знае кои сж тѣзи първи 20. Касацията унищожила изборитѣ въ София, защото гласували неграмотни, ала има единъ параграфъ, споредъ който изборитѣ ставатъ както въ окръжния съветъ, а другъ параграфъ, че избирателитѣ трѣбва да бждатъ грамотни (и турцитѣ?). Бурмовъ и Моравеновъ излѣзли като избрани, други се сърдятъ, че не сж избрани, най-после касацията се отказа отъ правото за тази провѣрка. Вълковичъ е цѣлъ наеженъ, изборитѣ трѣбвало да се касиратъ, защото били консервативни, когато бждатъ либерални, тогава ще бждатъ добри; касацията и цѣлата администрация сж само либерали — нови избори. Това всичко поради накърнената консерваторска амбиция. Азъ възразихъ, че тукъ не е работата за физически експерименти, които могатъ да се повторятъ *in infinitum*, ами за политическа операция съ 2 милиона население. Инакъ азъ не се бъркахъ много въ това, понеже antecedентитѣ не сж ми известни. Цѣлото това заседание се свърши безъ резултатъ. Губи време.

11/23 ноември, срѣда. Преди пладне бѣхъ у княза съ доклади (назначени сж двама учители въ Габрово и Шуменъ, 1 пенсиониранъ); той бѣше замисленъ, какво ще стане съ държавния съветъ; Адженовъ казалъ нѣщо си, че ужъ консерваторитѣ щѣли да направятъ стачка и не щѣли да влѣзнатъ въ държавния съветъ, ако Дриновъ бждѣлъ назначенъ за председател. Тежко положение, две партии, хората не разбиратъ, че князътъ трѣбва да стои надъ партиитѣ, *und am Ende kann man zwischen beiden Stühlen sitzen bleiben* [и на края човѣкъ може да остане да седи между два стола]. У насъ въ канцеларията дойде Преславски, за училищата въ Варна. Дебърскиятъ попъ. Кирковъ (сладичкъ, ganz traitabel

ция Вацовъ дори и не я показалъ на Стоянова! — На телеграфа е турната ржка на телеграмата на Драндара, че Бурмовъ щѣлъ да бжде министъръ на просвѣтата, азъ директоръ на музея (где?), че Вълковичъ щѣлъ да излѣзе — агентитѣ ужъ се отказвали да иматъ съ него сношения. — Тѣзи мълви страшно деморализиратъ чиновницитѣ, нищо се не работи, разсждава се какво ще стане, измисля се нѣщо ново, Вацовъ се вече приготвява за Бурмова, Сарафовъ и Златарски сж свършено нещастни. Тѣзи безконечни *terremotti* [безпокойства] не водятъ къмъ нищо добро. — Подиръ пладне имаше министерски съветъ. Много мъченъ въпросъ, иматъ ли стражаритѣ право да арестуватъ нѣкого *in flagranti*! Конституцията говори за арестъ (*Kerker*), полицейскитѣ правила за арестуването на пияници, крадци, подпалвачи. Вълковичъ изложи своитѣ еснафски доводи, че правилата отъ времето на Дондукова били свършено незаконни, сжщо и временнитѣ правила, не били съ княжески указъ промулгиранъ законъ! Въпросътъ за карантината и спорътъ за нея съ Портата. „Сводъ“ отъ закони е неизбѣжно нужденъ. Излѣзохме отъ тукъ съ Крилова и Ремлингена. Кжсъ день, прозраченъ въздухъ, вижда се черната половина на новия месецъ. Ремлингенъ говори за Вълковича, невъзможни софизми, бои се за държавния съветъ да не бждѣлъ твърде едностранчивъ, да не би въ края на краищата самъ Дриновъ да се види принуденъ да съветва неговото разпуцане; Стойчовъ, Йос. Ковачовъ може би ще бждатъ между 20-тѣ, па и Дриновъ и Икономовъ, *da-durch schon ein gegengewicht* [по този начинъ единъ противъ весъ], между назначенитѣ 1 турчинъ, Шарбановъ, Н. Цановъ. — Вечеръта разпаковахъ и си редихъ книгитѣ. — Строежътъ въ Ломъ и София е вече спрѣлъ и Йовановичъ си заминалъ. — Вечеръта владицитѣ бѣха у княза, тукъ е и Панаретъ Пловдивски и Серафимъ Сливенски.

13/25 ноември, петъкъ. Преди пладне отидохъ у княза за подписване на два указа (пари за постройкитѣ въ Ломъ и Габрово), уведомихъ го за отпечатването на предварителния рапортъ върху преброяването на населението, статистика на ценитѣ и че се е захванало подробното преброяване (и по народности), като се е почнало съ смѣсенитѣ окржзи (Ески Джумая). Всичко е съставилъ Сарафовъ, и митническата статистика. — *Nota bene*. Матковичъ ми пише, че моята поправка въ Бѣлг. гласъ Рачки я превелъ въ „*Rozog*“, редакцията добавила бележка, въ която сравнявала правителствата въ Бѣлгария и Хърватско, и вестникътъ билъ конфискуванъ. — Получихъ единъ антикваренъ екземпляръ отъ Кигреѣицъ за 3'60 фиоринта. Нуждна е комисия за изработване на програма за първоначалнитѣ училища (Вас. Поповичъ, Цаньо Гинчевъ, Стояновъ, Вацовъ, Коевъ, П. Генчевъ),

на сборникъ отъ нашитѣ по-важни работи. Стояновъ изглежда, че бълнува само за държавния съветъ. — Ремлингенъ днесъ преди пладне билъ у княза 1½ ч. — Подиръ пладне азъ отидохъ у екзарха въ митрополията, лежеше на легло, простудилъ се въ Виена, като излѣзълъ отъ парната баня. Желалъ би да види и Прага, ала и австрийцитѣ би се уплашили отъ това и турцитѣ (Прага като центъръ на панславизма), би могло само incognito. Ала въ Виена, каже, е пълно съ чехи, чулъ жени по улицитѣ да говорятъ славянски, както нашитѣ македонци въ Цариградъ, и се кръстилъ. Умни хора били тѣзи австрийци, работѣли цѣлъ день, мѣрѣли времето, тамъ нѣмало никакви *fainéants* [бездѣлници], не говорѣли много, а работѣли. Не се срещалъ съ никого, понеже се лѣкувалъ, само Каллай видѣлъ, съ неговото изкусно хладнокрѣвие. Какъ хубаво били разработени тамъ земитѣ, Маджарско, околността на Виена, дали и България ще бждѣла такава следъ 50 години! Помни, какъ се разширява обработваната и въ България земя. За Дебъръ, имало било тамъ срѣбско влияние. Изборитѣ за държавния съветъ се свършили благополучно, виждало се, че е имало организация. Князътъ да се държалъ здраво, „българитѣ почитатъ силата, обичатъ спокойствието и печалбата“. Хвали народитѣ, които иматъ аристокрация — традиция, история, състояние, въ решителни времена могли много да помогнатъ. — После отидохъ у Григория и Симеона, не ги намѣрихъ. — Вечеръта седимъ съ Спаса и приемъ чай — ето ти ги Адженовъ съ Горбанова, а после и Вълковичъ. Говорихме за града и т. н. и нищо по политика.

14/16 ноемврий, сѣбота. Преди пладне на 10 ч. имаше тържествена църковна служба — рождениятъ день на руската императрица. После отидохъ въ руското консулство, гдето Неклюдовъ и Клоппенбургъ приемаха гости. Тамъ бѣха Мелетий, Панаретъ, Груичъ, Боди, двамата Теохаровци, Храмовъ, полковникъ Лонгвиновъ — запознахъ се съ *Спространова*. — Въ днешния Бѣлг. гласъ имаше свършено явни *attaques* противъ мене, дописка отъ Габрово, гдето се говори и за министерството на просвѣтата съ бележка отъ редакцията, че министрътъ много иска да знае, днесъ е тукъ, утре го нѣма; после се говори за събранието на нѣкакви си Московски студенти, съ бележка отъ редакцията, че министерството на просвѣтата нищо не върши, прашало хора да учатъ административни науки на западъ, което било естествено, щомъ министрътъ е чужденецъ! Че студентитѣ по административни науки сѣ стипендианти на министерството на правосъдието и вътрешнитѣ работи, редакцията не знае. Писалъ ги е тѣзи работи безъ съмнение Бурмовъ. Това сѣ грозни подлости. Начовичъ преди нѣкой день срещналъ Стоянова, казалъ му, че съмъ

билъ у него; да не съмъ се съмнѣвалъ, че той мисли нѣкакъ зле за мене, той се билъ старалъ най-вече за да дойда азъ тукъ, онова „диване“ (Горбановъ) вършелъ тамъ тѣзи работи. Ако това продължава така по-нататъкъ, скоро пакъ ще замина вънъ, защото нѣмамъ желание да си губя времето съ такава папачъ. — Подиръ пладне посетихъ Грекова, оставихъ картичка, Адженовата кжща не намѣрихъ, отидохъ и у Теохарова, гдето останахъ по-дълго време. Той ми говори за изкуственостъта на изборитѣ — избрали него, безъ да го познава нѣкой. Вижда голѣма опасностъ отъ партиитѣ, и консервативна и либерална. Отъ по-добритѣ либерали могли да се сформиратъ добри чиновници. Да не съмъ се обезсърдчавалъ отъ глупоститѣ на вестниците, да съмъ се държалъ всѣкога съ руситѣ. Говори за Вълковича, какъ критикувалъ рускитѣ наредби — безъ да е билъ самъ при освобождението и организацията, неразумно. Аксаковъ се боялъ да не би Австрия да работи въ България съ помощта на чехитѣ. — Вечеръта разпаквахъ и нареждахъ всѣкакви работи. Не ми се ще да се заломя за работа. — Вацовъ, Сарафовъ и Стояновъ до 15 декемврий искатъ да приготвятъ I и II читанки за трикласнитѣ училища. Днесъ въ министерството дойде единъ архимандритъ отъ Петроградската духовна академия, ще го изпратимъ въ Кюстендилъ (той е отъ Кръкклице) и единъ дяконъ (Бейдовъ) отъ Костуръ, училъ се само въ Самоковъ. — Въ девическото училище Казанлъшева е болна на смъртъ (охтика), Цонкова не струва нищо и цѣлото училище куца.

15/27 ноемврий, недѣля. Преди пладне отидохъ у Ремлингена. Въпросътъ бѣ, дали тази година учителитѣ подлежатъ на наборъ; азъ поддържахъ да не се прави изключение, нека служатъ на отечеството си (нѣма много 20 годишни), следъ една година ще бждатъ по-добри учители, така ще се затвори пжтя на онѣзи хитреци въ селскитѣ общини, които назначаватъ своитѣ синчета, за да избѣгнатъ набора съ помощта на учителския имунитетъ. Либералитѣ (Вълчовъ) ще захванатъ да издаватъ вестникъ. Ремлингенъ иска мене и Теохарова in Einverständniss ziehen [да сме се съгласали], за да сме упражнявали влияние върху този вестникъ. Вчера въ Бѣлг. гласъ е нападатъ цѣлото министерство, и Ремлингенъ и Желѣзковичъ. У Ремлингена бѣше жена му, неговиятъ шурей баронъ Х., а после дойде и Агура. Бараганската степъ, положението на Румъния. Хвалѣше Драсова като добъръ префектъ. Следъ това отидохъ у Бурианъ, гдето намѣрихъ Biegeleben, пристигналъ вчера съ Riedesel, тъкмо се отправяше у Вълковича. Бурианъ се очудва der Geltung, welche sich die Conservativen zu verschaffen wussten [че консервативитѣ сж съумѣли да си създадатъ влияние]; осмива тайната полиция на Coligny, която има всичко, освенъ тайна, изли-

за mit klingenden Sporen [съ звънтещи шпори], както нѣкжде си въ една комедия, говорилъ за това на Вълковича, който отвърналъ, че нищо не знаелъ за това, не знаелъ дори откъде идатъ паритѣ за нея; тази тайна полиция направила, казва, и Bestechungsversuche [опити за подкупъ] на чиновници отъ консулството, ориенталска Schufterei [подлостъ]; питалъ го какви му сж отношенията съ Вълковича, има слухове, че съ всички агенти билъ зле, той ми отговори, че нѣмало нищо подобно; Вълковичъ билъ вежливъ, на всѣкого ще каже най-хубавото. Следъ това направихъ предобѣдна разходка по Цариградското шосе съ Златарски. Гледка на Витоша, снѣжни петна въ мъглата, като че птици плуваха въ въздуха, въ мъгляво време Витоша има голѣми размѣри, изобщо най-разнообразни изгледи.—Подиръ обѣдъ бѣхъ у Адженова. Умень човѣкъ, както всѣкога. Изборитѣ били играчка, консерваторитѣ агитирали по-малко, отколкото за 1 юлий; който умѣе, той ги има. Изборниятъ принципъ споредъ него било грѣшка, князътъ не трѣбвало така да прави, вижда се, че не познава страната; всички тѣзи изборни сенати и камари сж нищо, не сж изразъ на народната воля, какво представлява тукъ народътъ! Народътъ едно цени и знае, добри и лоши чиновници, това знае и нищо повече. И Хитрово не познавалъ страната, не трѣбвало да поддържа изборниятъ принципъ. Съмнѣва се, че сенатътъ ще може да работи нѣщо; пакъ щѣло да има партии, виканици и караници. Начовичъ отъ 1½ месеци нищо не пишелъ въ Бѣлг. гласъ, освенъ нѣкои французки статийки, иначе всичко тамъ билъ Горбановъ. Противъ мене говорѣли консерваторитѣ само поради Сарафова и Кутинчева; азъ възразихъ, че следъ 1848 г. най-добритѣ чиновници сж били опростенитѣ революционери. Безобразията били съ-всемъ естествени, не могло да бжде другояче, робство, следъ 2 генерации щѣло да се поправи, нѣмало характери, последователностъ. Най-добриятъ човѣкъ тукъ е, каже, Еренротъ, строгъ и справедливъ, слушали го като псета, принуждавалъ ги да работятъ; Грековъ за него по заповѣдь би станалъ дори и на 6 ч. съ докладъ, това сега не би на правилъ и за княза, защото знаелъ, че князътъ е добъръ човѣкъ и нищо нѣмало да му направи. После говорихме за желѣзницитѣ, най-добре било да се строятъ отъ държавата, съ заемъ, ала той щѣлъ да стигне едва за Вакарелъ—Царибродъ и София—Дунава, вѣроятно Рахово или Никополъ, нѣмало пари, търговията щѣла да бжде слаба, кой какво ще превозва! Вижте сега превоза по линията Русчукъ—Варна. Показа ми плановетѣ на своитѣ инженери за Искърската долина, 65 километра, много подробни; книгата на Тоула го подтикнала да работи тамъ. Keine Steigung [никакво възкачване]. Красиви paysages, rapogamas, особно Черепишъ (манастирътъ). И малко вжглища сж тамъ намѣрени. Руситѣ правѣли своитѣ планове по карти-

тѣ на руския генераленъ щабъ, повечето кабинетна работа, не било измѣрвано отъ натура.—Въ това време дохождатъ у него въ малката стаичка въ кѣшичката задъ голѣмитѣ недоизградени дворци владицитѣ Григорий и Симеонъ. Григорий на шега захвана за министерството на просвѣтата, че тѣ владицитѣ, бидейки, каже, „лишени гражд. правъ“, и имайки за задача да просвѣщаватъ народа, трѣбвало да минатъ подъ насъ. Азъ му казахъ, че би било добре, ако поповетѣ бждатъ сжщевременно и учители, особно въ малкитѣ села, гдето сега има и попъ, и учителъ, и писаръ, трима души; Симеонъ е напълно съгласенъ, Григорий ми спомена за единъ попъ въ Бистрица и Монастирци. После Адженовъ докара дума за настоятелствата, не ги бивало за нищо; азъ изтъкнахъ нуждата отъ законъ за общинитѣ, да се унищожатъ настоятелствата и всичко да се остави на отговорнитѣ общински „заступителства“, които сж административни инстанции. Григорий разправи за нѣкои старини въ Берковско, селото Вършецъ на СИ. отъ Клисуре, по рано градъ, градскиятъ типъ на населението, Чипоровци, разрушеното калѣ, градски типъ, тамъ билъ изкопанъ кръстъ съ надписъ на Асѣня, на всѣкжде по тѣзи мѣста било пълно съ бѣлгарски монети, въ Вършецъ изкопали, когато той билъ тамъ (1869 г.), гърне съ златни бѣлгарски монети, една притежавалъ и той. Трѣбва тамъ да се отиде.—Отъ тукъ минахъ у генералъ Криловъ, не бѣше у дома си. — Излѣзохъ вънъ въ полето. *Fahle Farbe der Umgebung* [жълтеникавиятъ цвѣтъ на околността], зимна безцвѣтна и безкусна кафявостъ, отърканитѣ контури на табиитѣ, на лѣво плуватъ въ мъгла заснѣженитѣ (снѣгътъ се топи) върхове на Балкана, тъмнитѣ контури на планинитѣ по Самоковския пѣтъ, колоритътъ около гребенитѣ (тъмно-синъ) и ясно небе надъ него. — Въ парка свири музика. Срецахъ Бурмова, заговори съ мене, нѣколко взаимни любезни думи. По-късно хората видѣли него и Минчовича, после него и Начовича да тичатъ, първитѣ двама като бѣсни, каже, въ менажерия *rhinoseros* [носорози], подушили министерска криза, за която говори цѣлиятъ градъ. — Вечеръта бѣше у мене Стояновъ. Билъ при владицитѣ, Симеонъ много тежко понасялъ нападкитѣ срещу мене въ Бѣлг. гласъ, защо ставало това, най-после кой го повика тукъ—консерваторитѣ. Василиевъ (много глупавъ човѣкъ) разправялъ на Стоянова старата мѣлва, че азъ не съмъ билъ авторъ на бѣлгарската история, ами нѣкой си въ Прага, нѣщо измислено още първата зима, може би отъ Горанова. Дадохъ на Стоянова Гебауеровото звукословие, животътъ на Станко Вразъ и новитѣ Берлински протоколи, които го много зарадваха. Показахъ му и Курпешичъ.—Спасъ твърди, че клюкитѣ и приказкитѣ нѣмало да иматъ край до конституирането на държавния съветъ. Отъ самото начало трѣбвало да се обясни на хората, че държавни-

ятъ съветъ не е синекура, нито политическа камара, ами комисия за изработване на закони, съвещателно тѣло, че инакъ ще бждатъ разгонени.

20 ноемврий/2 декемврий, петъкъ. Миналиятъ поне-дѣлникъ (16) сутринъта Вацовъ и Сарафовъ се разправяха у мене. Пловдивската „Независимостъ“, която е запрeтeна въ княжеството и която се пренася на купуща презъ Троянския проходъ и другаде, осмива Софийскитѣ „либералчета“, които държали здраво службитѣ си. Очевидно е, че у либералитѣ има разколъ, Пловдивскитѣ *intransigents* [непримирими] и Софийскитѣ *moderados* [умѣрени].—Министерството на вътрешнитѣ работи наистина е дало 8000 фр. отъ нашия бюджетъ (за тайната полиция), съ княжески указъ (макаръ че на времето си протестирахъ противъ това чрезъ Стоилова), противно на закона за бюджета, безъ министерски съветъ, безъ парично искание подписано отъ мене. Министерството на финанситѣ по мое застъпяне (Желѣзковичъ е въ Русчукъ) бѣше ни отстъпило тѣзи пари отъ икономитѣ на нашия личенъ съставъ—ние за цѣлата тази каша не знаехме и дадохме остатѣцитѣ отъ нашитѣ непредвидени за постройкитѣ въ Габрово и Ломъ и ето сега че ги нѣма!—За Кюстендилъ на мѣстото на подалия оставка Иванъ Карановъ намѣрихъ архимандритъ Илия Николовъ отъ Кръкклисе, свършилъ Петроградската духовна академия, способенъ човѣкъ, елинистъ. — Вацовъ ми показа рѣкописа за читанкитѣ за I и II класъ, хубави материали, много отъ българската литература. Ще помогна доколкото мога. — Подиръ пладне посетихъ Вѣлковича, ала не го намѣрихъ. У мене били Ремлингенъ и Теохаровъ.—Излѣзохъ на разходка по Цариградското шосе съ Помянова и Стойчова. Помяновъ разправя историйки за своя съотечественикъ Драндаръ, какъ знаелъ (или не знаелъ) 10 езика, въ Пеща искалъ да издава 10 езиченъ речникъ (въ *Národní Listy* имаше съобщение за него подъ надсловъ „Сжшо речникъ“), какъ не знаелъ дори свѣстно нѣмски; и български не се научилъ, говори македонски: нечумъ да сборувамъ така, живувамъ си регулато, сутрина станувамъ отъ креватото и испивамъ си чайо. Какъ като сѣдия въ София попиталъ единъ шопъ: не знаешъ бре какъ пѣе законотъ (*quid legitur in lege*). Селянинътъ запѣлъ Шуми Марица, а Драндаръ извикалъ: „Маскара се стори судо.“ Помяновъ щѣлъ да отиде ужъ за учителъ въ Солунъ.—Вечеръта писахъ на Стоилова въ Шуменъ и на Теохарова, и двамата *wanderlustig hinaus von hier* [излѣзли отъ тукъ настроени да пжтувать], на Геролда и на баша си за читанки. Писахъ доклада за раздѣлянето на последнитѣ 18,400 фр. като помощъ на общинитѣ: Шуменъ, Враца, Кула, Варна, Видинъ (на първата и последнитѣ две първа вноска), на 3 ловчански села, на турскитѣ училища въ Шуменъ 2000 и на евреитѣ въ Провадия 700.

Въ Вторникъ (17) се уреди аферата съ онѣзи 8000 фр. Ру-сенци молятъ да се поеме отъ държавата издръжката на ре-алката като търговско училище, и за сграда. — Подиръ пладне си нареждахъ книгитѣ. Дойдоха у мене Шеферъ и фран-цузкиятъ финансовъ съветникъ Eumère Queillé. Изложението на трънскитѣ грънчари у Константиновича. — Вечеръта излѣ-зохъ вънъ: ясно, студено време, сини вечерни мъгли, снѣгъ по издигнатата мѣстность край шосето за Слатина. Слънце отъ сутринята до вечеръта. Следъ 8 ч. виждамъ отъ леглото си розова свѣтлина, какъ се спуща отъ планинитѣ къмъ града, стрѣхитѣ, дори зида подъ прозорцитѣ. — Вечеръта изучвахъ 2 трънски преписки за училищата и старинитѣ (на Зиновий) и рапорта на Ц. Гинчевъ за помацитѣ, проектъ да се от-вори помашко училище въ Бѣла Слатина, хубава кѣща (сами искали), 1 ходжа и добъръ бѣлгарски учителъ. Препи-сахъ си главнитѣ нѣща и написахъ отговоръ.

Въ срѣда (18) преди пладне стана тържественото приема-не на Biegeleben въ двореца. Въ канцеларията свършихъ оста-налитѣ презъ моето отсъствие работи. Отъ Македония съмъ недоволенъ: Методий е раздалъ огромни заплати на учителитѣ (48), на двама въ Прилепъ (робертколежлии) по 4000, въ Ско-пие 4000, въ Охридъ (вънъ отъ нашата помощ екстра 6000) на единъ 3,600, въ Дебъръ (!) 3,600, въ Одринъ (Живковъ) 6000. Прахосничество. Стояновъ: „синковцитѣ си раздѣлиха паритѣ“. Подиръ обѣдъ направихъ разходка съ Стойчова по Княжевското chaussée, вече добро; maisonette pour le canton-nier [кѣщица за кантониера]. Вечеръта срѣщамъ Адженова, съ него бѣха и Вълковичъ и д-ръ Петровичъ — новини! Ремлин-генъ наредилъ да затворятъ Горбанова поради скандала въ днешния „Бѣлг. гласъ.“ Ремлингенъ заповѣдалъ на Агура да напише писмо въ редакцията, като поиска да му съобщятъ, кой е авторъ на Шуменската дописка. Писмото имало грѣшки. Горбановъ го осмѣлъ, напечаталъ го на чело на вестника и добавилъ остра бележка, нека министерството да се обърнѣло къмъ сѣда. Горбановъ билъ повиканъ отъ Ремлингена, ала той не отишълъ, понеже го болѣли очитѣ, поради което д-ръ Петровичъ му запретилъ да излиза. Тогава Ремлингенъ на-редилъ Горбановъ да бѣде арестуванъ отъ полицейстора, и стражаритѣ и да го доведатъ при него. Споредъ разказа на Ремлингена, този го попиталъ, защо е напечаталъ официална „бумага“ (споменатото писмо на Агура) безъ позволение и за-що го преиначилъ. „Нравилось мнѣ“ отговорилъ Горбановъ; последвала грубость следъ грубость, тогава Ремлингенъ заповѣдалъ да го затворятъ. Вечеръта на 3 ч. билъ пустнатъ. — Вечеръта имаше dîner въ двореца: Biegeleben бѣше въ дра-гунска униформа на поручикъ, Бурианъ въ официална. При-сѣдствуваха всички министри, полковникъ Лонгиновъ, пору-чикъ Петковъ. Азъ говорихъ много съ Буриана, после и съ

Вълковича, като дадохъ да се разбере, че може да си замина; той е много противъ това: научихте се езика, станахте тукашенъ, *mariez vous* [оженете се], постройте си къща. Тѣзи хора сж съ два езика, кой имъ вѣрва? Следъ разотиването ние, министритѣ, много говорихме съ Ремлингена, че излишно обръща много внимание на вестницитѣ, съ туй ги само повдига, създава мъченици. Азъ съ Ремлингена и Теохарова си отидохъ въ къщи. — Днесъ баща ми изпрати „*Tribuna*“ — *Ami Boué* умрѣлъ на 21 т. м. (понеделникъ) на 9½ ч. вечерята, 88 годишенъ (роденъ е на 16. III 1794.). Опѣлото станало на 24 ноемврий преди пладне въ швейцарската евангелска черква, погребенъ билъ въ *Vöslau in der Familiengruft* [въ фамилната гробница]. — Ремлингенъ получилъ ордена на св. Анна (на 30 августъ).

Въ четвъртъкъ (19) Кирковъ дойде за пари за печатницата. Чистиятъ доходъ щѣлъ да бжде, казва, около 50,000 фр. Цѣлиятъ градъ говори изключително за Горбанова. Подиръ пладне се разходихме съ Златарски и дълго вечерята бѣхъ съ него въ градината. Министерскиятъ съветъ подиръ пладне не се събра; Ремлингенъ и Вълковичъ отсъствуваха, Желѣзковичъ още не е пристигналъ. Трѣбва да напиша годишния рапортъ по просвѣтата — нѣщо, което си бѣхъ предначерталъ още преди пътуването си, ала нѣмамъ необходимото душевно спокойствие за това. Четохъ Ювенала. — На Грекова се помина 7 месечно дете.

Въ петъкъ (20) преди пладне бѣхъ у княза на докладъ: назначения, 200 фр. на помака Тахиръ Салиевъ отъ Кнежа, за да се подготви въ Раховското училище за педагогиума, *Nachtragskredit* [допълнителенъ кредитъ] 30,000 фр. за печатницата и споменатия *Ersatz* [възстановена сума] отъ 8000, вземени отъ министерството на вътрешнитѣ работи. Князътъ е много замисленъ и въ трудно положение. Григорий билъ у него отъ името на консерваторитѣ, за да иска уволнението на Ремлингена, князътъ попиталъ: кого да туря на негово мѣсто? Той не знаелъ, какво да отговори. Князътъ одобрява постѣпката *mit dem dummen* [съ глупавия] Горбановъ. Сега Ремлингенъ иска наказанието на Икономова за неговитѣ статии. Консерваторитѣ се събиратъ и съвещаватъ, *der Kamm ist ihnen geschwollen* [дигна имъ се гребенътъ]. Дриновъ, телеграфиралъ Гирсъ на княза, се отказвалъ, защото казва, *die Wahlen ungesetzlich* [изборитѣ били незаконни]; *kein Patriotismus* (собствената кожа), *wenn ich Bulgare wäre, so würde ich doch den Rest der Lebenskraft dem Vaterland opfern. Das ganze Wahlprinzip ein Fehler, nur Drinoff zu Liebe habe ich nachgegeben, die Wahlen hier stets künstlich, keine öffentliche Meinung* [нѣма патриотизъмъ, да бѣхъ българинъ щѣхъ да жертвувамъ остатъка отъ жизненитѣ си сили на отечеството. Цѣлиятъ изборенъ принципъ е погрѣшенъ, само за хатѣра на Дринова

азъ отстѣпихъ, тукъ изборитѣ сж винаги изкуствени, нѣма обществено мнѣние]. Азъ казахъ, че и въ бждеще ще бжде тежко, сега хората изучиха die Mache [дѣлото], бждещитѣ избори за Народното събрание ще бждатъ пакъ такова нѣщо, никакъвъ изходъ. Князътъ мисли, че голѣма роля при това играе Eisenbahnfrage, die Sucht sich dabei zu bereichern. Ich bin hier gar so verlassen, allein, kein Mensch hier um mir zu raten, aus dem Zimmer kann ich die Dinge nicht beurteilen, es ist so fürchterlich schwer hier in Bulgarien; wozu habe ich endlich den ersten Juli gemacht? Um eine Parteiregierung einzusetzen? Auf Stoilov habe ich immer gerechnet, jetzt macht auch der eine solche Geschichte, ganz unzeitgemäss in diesem Augenblick, auch der hat mich enttäuscht [железничниятъ въпросъ, стремѣжътъ при това да се обогатятъ. Азъ съмъ тукъ съвършено изоставенъ, самичъкъ, нѣма човѣкъ около мене, съ когото да се посъветвамъ, отъ стаята азъ не мога да сжда за нѣщата, колко ужасно тежко е тукъ въ България; защо извършихъ азъ въ края на краищата 1 юлий? За да поставя едно партийно правителство ли? Азъ всѣкога разчитахъ на Стоилова, сега и той ми прави такава една история, съвършено ненавременно въ тази минута, и той ме разочарова]. Азъ казахъ, че консерваторитѣ забравятъ, че сега нѣмаме избори за парламента, ами за едно съвещателно тѣло—комисия, нищо политическо, това толкова пжти се повтаря до изборитѣ, а сега наопакъ. Стана дума за Икономова, получилъ най-много гласове, познавали го, популяренъ човѣкъ. За Начовича князътъ мисли че е голѣмъ партизанинъ, азъ отвърнахъ, че като финансовъ министъръ работи съ либералски персоналъ. Тогава ми зададе въпросъ: Nun was glauben Sie, soll ich es zur Krise ankommen lassen? [сега какво мислите, да оставя ли да дойде работата до криза?] Азъ отговорихъ, че трѣбва да се почака нѣколко дни, да се обмисли, да се разпита, жално, че нѣма никаква стабилностъ, никаква организация. Князътъ при всичко това е за криза, консерваторитѣ твърде много се засилили. За Вълковича има лошо мнѣние, der kann mir gestohlen Werden [той нѣма за мене никаква стойностъ]. Възложи ми, да разпитамъ, да гледамъ да узная и мнѣнието на либералитѣ. Хитрово, каза, билъ въ Парижъ. — Преди пладне говорихъ и съ Сарафова въ стаята до моята канцелария. Затварянето на „башибозука“ Горбановъ причинило голѣмъ Jux [забавна шега] въ града. Либералитѣ и консерваторитѣ били противъ Ремлингена, трѣбва, каже, да се смѣни. За вътрешното министерство билъ Икономовъ. Начовича почитали и либералитѣ за неговото трудолюбие, характеръ, човѣкъ отъ тукъ, работилъ и страдалъ за отечеството си, не билъ като Грековъ, за когото никой нищо не билъ чулъ. Мнозина либерали не избирали, та държавниятъ съветъ да излѣзълъ съвършено консервативенъ, и по този начинъ князътъ да изпаднѣлъ въ тру-

дно положение. Между либералитѣ имало две течения, отчаяни конституционисти и тѣзи, които сж се примирили съ положението. Желаете да се върнѣтъ Дриновѣ, безъ него нищо нѣмало да излѣзе. Сарафовѣ се жени за една хърватка. Какъ хората въ София никакъ не се събирали, нѣмало читалище, нѣмало клубъ, страхували се да ходятъ единъ у други, Кирковѣ се боялъ да отиде у Цанкова. Тукъ имало гладъ за книги. Консерваторитѣ искали, каже, да турятъ ржка на министерството на просвѣтата, та да подчинѣли съвършено училищата подъ държавно управление. — Наборъ. Тази година учителитѣ се викатъ подъ знамената. Телеграми на инспекторитѣ и оплаквания. Не може друго яче. Вечерята направихъ разходка съ Шеферъ, Клоппенбургъ и Спространовъ. Посетихъ Брауншвайгъ и Панаретъ Пловдивски, ала не ги намѣрихъ. — Срецахъ на улицата Ат. Храновъ. Въпросътъ за горитѣ. — Вечерята у насъ бѣше Адженовъ. Coligny работѣлъ статутъ за общинска полиция (!); въ тайната полиция билъ готвачътъ на Кевенхюлера Клайнъ, бившиятъ капитанъ Херцбергъ и друга паплачъ, тъкмо за оперетка. — Въ Бѣлг. гласъ днесъ е напечатанъ цѣлиятъ разговоръ на Ремлингена съ Горбанова, съ нови нападки.

22 ноемврий / 4 декемврий, недѣля вечеръ. Два празника единъ следъ други при чудесно време. Други пжтъ може би щѣхъ да ги използвамъ, ала сега за мене е нѣщо праздно. Вчера сутринята поради честитѣ телеграми досежно набора отидохъ у Вацова. Подиръ пладне излѣзохъ на разходка самъ. Помяновъ ще остане тукъ. Вечерята въ залата на Народното събрание театралниятъ клонъ на Славянска беседа даваше „Райна княгиня“ отъ Войниковъ, режисьоръ бѣше сърбинътъ Гавро Йовановичъ, сжщевременно модистъ и фризьоръ на актриситѣ. Бѣше набито, цѣлиятъ „beau monde“, азъ седѣхъ на първия редъ (3 рубли) до М-те Д. Хранова. Актѣоритѣ играха сносно, и костюмитѣ бѣха прилични, гърбавиятъ словослагателъ Сергеевъ съ чудесенъ хуморъ игра баба Тулла, ала за него по-подхожда е комедия или vaudeville, отколкото такава историческа пиеса, при това толкова глупаво съставена. За мене бѣше интересенъ езикътъ на пиесата, държавната терминология, презъ времето когато е писана пиесата само теория, сега у насъ вече на практика. Езикътъ изцѣло взето не е много гладкъ. Много драматични невъзможности. Райна княгиня бѣше госпожата на Бъчваровъ, единъ чиновникъ въ статистиката, шолско грубо лице и при това ргаednans [трудна]. Неда бѣше госпожата на Вас. Икономовъ отъ статистическото отдѣление, хубавъ пловдивски типъ. Ликуването на галерията при много смѣшнитѣ боеви сцени. Нашитѣ разсилни отъ министерството изпълняваха ролята на статисти. Чешка музика. Напливътъ отъ публи-

ка показва нуждата от такива вечерни забави в София; нѣма друго нищо. — Подиръ обѣдъ бѣхъ у Желѣзковича, тъкмо бѣше пристигналъ отъ Русчукъ. Тази година продажбата на житото отъ десетѣка не била лесна, житото било леко (и въ Румѣния), не могло да се чака. Въ Румѣния имало голѣми депозити и загуби, въ Браила и Галацъ до 3 милиона (Емберико и др); румѣнскитѣ ценни книжа клонѣли къмъ силно падане; постройка на митнически антрепозити по румѣнскитѣ гранични мѣста. Низостѣта на българитѣ, на търговцитѣ. Билъ и въ Виена, тайно (съ позволенieto на княза) отъ Гюргево, всичко 4 дни, само 24 часа, говорилъ съ Паница досежно ценитѣ на среброто. Говорихме и за желѣзницитѣ.

Днесъ преди обѣдъ ходихъ у Начовича и Biegeleben. Начовичъ нищо не знае за криза, министерството било безъ единодушие, всѣки теглѣлъ на друга страна, лошо впечатление за българитѣ. Мисли, че Ремлингенъ би билъ съвършено добъръ, ако да имаше при него добъръ съветникъ, видѣлъ това при полковникъ Логеновъ въ Русчукъ, водѣлъ се споредъ Начовича и Григория, прашалъ и нощно време при Начовича досежно нѣкоя телеграма. Агура билъ съвършено слабъ, не билъ разпоредителенъ, често не мислѣлъ и нѣмалъ куража да каже какво мисли. *Nota bene*. „Райна княгиня“ се давала около 1867 г., скоро следъ дохождането на Каролъ, въ Букурещъ, присѣдствувалъ и князътъ, който извикалъ актьоритѣ при себе си да имъ благодари; представляващиятъ бабата билъ приетъ за стипендиятъ въ медицинското училище. Много интересували Начовича вчера излѣзлитѣ първи прегледи на пазарнитѣ цени въ България (Държавенъ вестникъ за м. септемврий), отъ тѣхъ се виждало, че търговията стояла зле, нѣмало вътрешна търговия, голѣми разлики между Габрово, Търново, между Разградъ, Шуменъ, Провадия, Варна, близко единъ на други, тѣжна картина. Говори ми за Шишкова, какъ като 34 годишенъ мжжъ се училъ въ Парижъ, приготвявалъ се за бакалореатъ между момчета, казвали му „grand papa“ — трѣбвало да напустне, ходилъ много по кафенетата и т. н., пари ималъ отъ родолюбци, искалъ да учи право, най-сетне станалъ „*pion*“ [педагогъ] въ нормалното училище въ Версайлъ; какъ дошълъ съ фракъ въ Прага. Когато руситѣ превзели Търново, отишълъ при Черкаски, да му се оплаче, че турцитѣ му останали длѣжни за 2 месеца и да моли. Черкаски съ смѣхъ го изпратилъ да си иде. — На Biegeleben говорихъ за училищата. Искане да се научи малко български. Билъ презъ сръбската и турската войни 3 години въ Цариградъ, ала тогава не могълъ да пѣтува по Европейска Турция. София му се харесва, сравнява я съ неговия Тиролъ. „Camrapna“, пуста наоколо. Обѣдвахъ самъ. Подиръ пладне дойдохъ у мене Сарафовъ и Златарски. После отидохъ у французина Queillé, нѣмаше го въ къщи, и у Груича. Той

ми говори, че българитѣ никакъ не могли да се откъснатъ отъ тѣзи дребнави интриги и спорове, лежало имъ въ характера. По въпроса за Бѣлградския митрополитъ, неpolitично било спорътъ за такситѣ да се отнася чакъ тамъ, неяснотично на самитѣ отношения на държавата къмъ църквата, поздравления за Михайловденъ получилъ отъ Победносцевъ, Аксаковъ, Московския кметъ и т. н., съвършено демонстративни телеграми. Видѣхъ фотографията на Хорватовичъ, огромнъ човѣкъ начело на своя щабъ, прилича на екзархъ Йосифъ; сега билъ посланикъ въ Петроградъ, „отъ войникъ по неволя дипломатъ, както азъ тукъ“. Груичъ прилежно изучава българскитѣ условия. — Срећнахъ пакъ Сарафова съ семейството му. Кесимовъ му казалъ, че у Грудова била цѣлата кореспонденция на тайнитѣ комитети преди войната. Добре би било да се запази. Студенъ день, на българитѣ мръзнатъ ушитѣ, бърже се разотиде публиката отъ музиката. — Вчера бѣхъ съ Вацова у дѣдо Кирила. — Вчера подиръ обѣдъ бѣше у мене Прошекъ; въ Тузлука имало следи отъ старъ голѣмъ окопъ (?).

Намирамъ се въ едно странно състояние. Върнахъ се пълненъ съ охота за работа, ала онѣзи тайни коварства, несикурността на цѣлото положение, възможността скоро да си замина (следъ излизане отъ министерството едва ли бихъ издържалъ тукъ)—всичко това ме отвлича отъ работа. Годишниятъ рапортъ за състоянието на училищата и Книжовното дружество ми тежатъ на съвѣстѣта като тежки камъни. Хубаво ясно студено време отъ 14 дни. Липсата на стабилностъ създава това лошо впечатление. Ставашъ апатиченъ. Впрочемъ съ мене станаха тази година психологически голѣми преврати отъ времето на генерала, тѣзи сѣдбоносни 9 недѣли: забравямъ много работи, които по-рано знаехъ, човѣкъ се научава да предприема опасни работи безъ възлнение и безъ преценка на тѣхната истинска опасностъ; сѣщо и коситѣ ми много изпадаха, особено надъ челото, и ще дойде време, когато цѣлата ми чудесна кестенява коса ще стане мигъ.

Цанковъ презъ време на окупацията, като Търновски вицегубернаторъ, искалъ да вземе Стамболова за войникъ при набора, ала той на бърже се записалъ за учителъ въ едно село и така се спасилъ.

29 ноемврий/11 декемврий, недѣля. Въ вторникъ преди обѣдъ ходихъ у Желѣзковича досежно новитѣ статистически наредби за митницата. Моето излизане отъ канцеларията и неприсѣжтствието на Вацова и Стоянова, които изстинали въ театъра, дадохъ веднага поводъ „zu Krisengegüchten“ [за слухове за криза], Ташикмановъ като лудъ се втурналъ въ стаята на Сарафова да го пита какво става. Работя училищната статистика. — Въ „Наука“ има статия

отъ Д-ръ Стояновичъ отъ Ст.-Загора за болеститѣ следъ войната (интересни статистически данни), за нравствената разпуснатостъ на младитѣ хора, които сж се учили въ Европа и сж захвърлили всички нравствени покривала: последици на преврата, войната, а сега небиваль пиръ, чревоугодие, користолюбие. — Вчера подиръ пладне бѣше у мене Брауншвайгъ, занимава се и съ антична нумизматика.

Въ срѣда бѣхъ у княза безъ писмени доклади, предадохъ само „вѣрноподаннитѣ“ благодарности на станимачани за 8000 фр., благодариха ми съ писмо. Споменахъ на княза за повикването подъ знамената на учителитѣ. Говори лошо за Дринова, не се обаждалъ никакъвъ. Кашата съ Попеску, Вълковичъ уговорилъ съ Esarco, че на Попеску ще се позволи да отиде въ Тутраканъ, ако общината го поиска, като вмѣсто него румѣнитѣ пъкъ следъ време изпратятъ другиго — сега ужъ много били ангажирани хората. И князътъ така обещалъ на Esarco. Вълковичъ изглежда, че нищо не е казалъ на Желѣзковича, и сега Попеску ще дойде въ Тутраканъ, а тамъ нѣма да искатъ да го пустнатъ. Вчера Пантаги Гика интерпелиралъ Братиано за притѣсняването на румѣнскитѣ поданици въ България, на тѣхнитѣ училища и черкви, Братиано му отговорилъ да си вземѣлъ интерпелацията назадъ, въ България имало *connationaux* [сънародници], но не поданици. Азъ веднага поправихъ работата, като телеграфирахъ на инспектора въ Русчукъ и на околийския началникъ въ Тутраканъ; Стояновъ много негодува за това, излишна отсѣпка на румѣнитѣ, само щѣли да ни се смѣятъ, и Григорий е противъ това. Князътъ е днесъ *ferme* [непоколебимъ], нѣма по-раншната замисленостъ. — Подиръ пладне отидохъ у Сарафова въ канцеларията, казахъ му, че, ако излѣза отъ министерството, ще напустна България, това вече извѣнмѣрно много го засегна; азъ му рекохъ: ако остана тукъ, всички чуждестранни дописки противъ правителството, всички бележки по просвѣтата, всевъзможнитѣ интриги, всичко ще се приписва на мене; Сарафовъ отвърна: заминете ли, ще се нададатъ викове за злоупотрѣбления и други работи, въ отсѣтствието на човѣка взиматъ куражъ противъ него; правъ е. — Съ Стоянова и Вацова и градския инженеръ Прошекъ разисквахме за покупката на мѣсто за девическо училище. — Подиръ пладне направихъ разходка съ Желѣзковича по Цариградското шосе, срещнахъ Milles Цвѣташичъ и Казанлъшева, която не бѣхъ виждалъ отъ юний. Днесъ е последниятъ ясенъ студентъ слънчевъ день съ пълнолуна нощъ, каквито дни бѣха отъ моето пристигане. Ремлингенъ ми събщи привечеръ на улицата, разхождайки се съ жена си, че обширно телеграфиралъ въ Петроградъ. Отъ тамъ, каже, сж съобщили на княза да не прави никакви промѣни въ кабинета до пристигането на Хитрово; Бълг. гласъ ще се спре. Вчера, каза

той, консерватори сж ходили у княза за изхвърлянето на Ремлингена, Теохарова и мене.

Въ четвъртъкъ преди пладне Сарафовъ дойде въ канцеларията—предлагали му учителско мѣсто въ Солунъ, 7,000 фр., иска му се да отиде, несигурността тукъ, следъ моето заминаване щѣло да бжде лошо. Вацовъ му се смѣлъ, Стояновъ му казалъ, че за статистиката освенъ него друго нѣма. Азъ изказахъ своитѣ съмнения върху всичкитѣ тѣзи македонски работи, валията ще изпрати две заптиета, и училището ще бжде затворено, па и кой знае дали турцитѣ ще пустнатъ екзарха въ Цариградъ. Вацовъ съобщилъ, че Д-ръ Шишмановъ на драго сърдце би отишълъ за директоръ въ Солунъ, щѣлъ да лѣкува хората, щѣлъ да дава *soirée* като българинъ и ще вдига шумъ; той е австрийски поданикъ*). — Краденитѣ Каницови клишетата сж намѣрени, очевидно ги е открадналъ пияницата руснакъ екзекуторъ въ финансовото министерство преди 2 години.—Екзархътъ, казватъ, билъ донѣкъде парализиранъ. — Габровската постройка. Трѣбвало да прекжснатъ поради лошото време. Български гласъ пише, че съмъ се върналъ и желяелъ да знае, какво ще направя съ отстранението на известни негодни учители и загатва за Габровскитѣ мърсоти, гдето сж замѣсени Montechi и Capuletti. — Презъ зимата не може да се размѣстватъ, най-добре е всички габровци да се пратятъ другаде, и ако и следъ това не трѣгне, да се пренесе държавното училище въ Търново. — Подиръ пладне имаше министерски съветъ безъ Вълковича, мина много тихо и мирно. „Суточни“ на Сарафова (30 фр.) и Nachtragskredit [допълнителенъ кредитъ] на печатницата. Статистика на преселницитѣ (до 40,000 души, 8,000 семейства), отъ „условнопоступившитѣ“ се дадоха около 250,000 на земеделскитѣ каси за тѣхъ, за купуване на земеделски инструменти. Говори се и за Русенския чифликъ — идея да се отвори земеделско училище тукъ, въ София! Харесва ми. Разисквания за правата на Смѣтната палата и за паричнитѣ искания идната година. Дадохме 600 фр. помощъ на дветѣ сестри на Караджата въ Тулча, бедни съ малка деца. — Вечерътъ Abrechnung [се разплатихъ] на Спаса до Нова година.

Въ петѣкъ много приказки за „всеобщата история“, както ми разправи Начовичъ, като ме срещна на пладне: „знаете ли всеобщата история“. Още вчера излѣзе Държавенъ вестникъ съ отговора на Ремлингена като частно лице на Грекова и Начовича, нѣщо глупаво; Бълг. гласъ е спрѣнъ до 28 декемврий. Трѣбваше да излѣзе днесъ, ала билъ конфискуванъ; въ него имало и съобщение за моята Берлинска статия. — Пристигна Безеншекъ отъ Пловдивъ, бѣше

*) На полето на ржкописа Иречекъ бележи: не е, консулатото не знае за него.

въ канцеларията. Събранието било по-прилично отъ тукашното, цитирали много французки автори и Блунчли, приготвявали си речитѣ, говорѣли разумни нѣща. *Enfant terrible* билъ Величковъ, Кръстьовичъ билъ важенъ, говорилъ съ кжси предложения като къмъ малки дѣца. Много нападали Кесякова и Странски, Кесяковъ отговарялъ глупаво, Странски мълчалъ. Ив. Стр. Гешовъ стоялъ неутраленъ на страна. За Вълковича не се говорѣло нищо благоприятно, не го споменували по име, ала много се приказвало за неговитѣ работи. Поздравлявалъ ме Калчовъ. Вазовъ билъ въ редакцията на „Народенъ гласъ“. „Независимостъ“ била неприятна и на румелийцитѣ. При разискванията на закона за печата нѣкои съветвали за по-строги постановления, други пъкъ за либерални. Смѣшнитѣ речи на Вълко Нейчовъ („даскалъ муха“), *Hauptgenuss* [главното удоволствие]. Къмъ бѣглецитѣ отъ княжеството изобщо се държали много недовѣрчиво, бояли се да не имъ изядатъ питата. Каравеловъ не ходѣлъ никога като зритель въ Събранието, ами само въ канцеларията разпитвалъ какво се върши. Въ „Независимостъ“ пишелъ той, младиятъ Славейковъ (скиталъ се изъ кръчмитѣ), стариятъ Славейковъ, а понѣкога и Величковъ. Каравеловъ надобелялъ, билъ съ по-дълга брада и страшно нервозенъ. Стария Славейковъ Безеншекъ не видѣлъ. Като стенографи тамъ останали юношитѣ Костадиновъ и Сарафовъ велезлията. Когато се появили слуховѣтъ за криза, мнозина съжалявали, и самъ Народенъ гласъ писалъ за мене — единствениятъ човѣкъ въ министерството, който нѣщо представлява, особено на вънъ, Бурмовъ всичко щѣлъ да развали. — Стояновъ се разсърди, че Безеншекъ пакъ ще предава въ гимназията, защото безъ да бжде упълномощенъ отъ менъ съобщилъ въ гимназията, че Безеншекъ нѣмало вече да предава, та нека другитѣ си разпредѣлѣли неговитѣ часове, които щѣли да имъ бждатъ платени (отъ кжде?). — Подиръ пладне ме посети князь Василчиковъ съ Неклюдова. Интересува се за плановѣтъ, дадохъ му програмитѣ. Говори за рускитѣ народни училища, за Румелия, спомени отъ Черна Гора, Савина, Херцеговинския Нови и т. н. Уменъ, „здравомислящия“ човѣкъ, вече полу-старецъ. Дошълъ отъ Цариградъ въ Пловдивъ и презъ Шипка тукъ, ще се върне назадъ по сжция пътъ и отъ тамъ въ Петроградъ. Груичъ бѣше у мене: тълкувания на Ремлингеновия отговоръ. — Снѣгъ. Шейни.

Въ сжбота сутринъта дойде въ канцеларията Василчиковъ, утре заминава. Стояновъ за градското съсловие въ Влашко (българи, арменци, гърци, французи, евреи — ала сформирало се) и България, чиновничество и отвращение къмъ занаятитѣ. Стояновъ е много „boshaft“ [зълъ]. Сарафовъ е сроденъ съ Mlle Ройчъ въ Загребъ — *stara ljubav*

отъ 9 години. — Подиръ пладне писахъ въ кѣши. Генералъ Криловъ дойде у мене, много е погнусенъ отъ цѣлото тукашно общество, alles so kleinlich und gemein [всичко така дребнаво и проташко], макаръ и да е естествено наследство отъ турско време. — Вечеръта имаше diner въ двореца, присѣдствуваха Emil Ghica, новиятъ румѣнски агентъ, Спирополъ, министритѣ и младиятъ български офицеръ Марковъ. Гика е дребенъ гжестъ момѣкъ съ кждрава глава и донѣкжде коси очи, бѣше въ униформа на румѣнски кавалеристъ отъ милицията, съ калпакъ, съ бѣли панталони и съ задникъ à la Hercules farnese. Вчера при предаването на акредитивнитѣ си писма му се случили нещастия: излизайки отъ колата, счупило се прозорчето; по стѣлбитѣ си изпусналъ калпака, а при речъта запѣвалъ се и повтарялъ думитѣ, та Спасъ захваналъ да му суфлира. Тази вечеръ азъ бѣхъ до Крилова. Вчера тукъ билъ Василчиковъ и направилъ много добро впечатление. Нихадъ преди нѣкой день игралъ тукъ карти и напѣхалъ Spielmarken [маркитѣ за игра] въ джеба си, мислейки, че това е злато; на другия день ги изпратилъ назадъ! Князътъ ме запита, какво правя цѣлъ день, lauter Studium; „denn Jireček ist wie stillen Wässer, man merkt ihn gar nicht, aber er weiss alles was geschieht“ [само съмъ се занимавалъ; „та Иречекъ е като всички тихи води, човѣкъ не го вижда никжде, обаче той знае всичко, що става“]. Днесъ е деньтъ на презимането на Плѣвень презъ 1877 г., князътъ разказа много спомени за този день; какъ князътъ съ румѣнския кралъ минавали на коне около една позиция, кѣщата на генералъ Черната била на върха, а по склона калъ, не било възможно да отидатъ при него; какъ веднажъ една румѣнска батарея се приближила до подъ носа на турцитѣ, императорътъ изпратилъ своя Георгевски кръстъ на командира на тази батарея, адютантътъ Лопухинъ отишълъ тамъ, ала по-неже не билъ войникъ, изгубилъ си ума за 10 дни; какъ въ снѣга и пленници и ескортътъ на пѣтъ за Никополъ загинали въ виялицата, schauerhafte Bilder [ужасни картини]. Съ Гурко задъ Балкана, срещата съ Реуфъ, и дветѣ страни се приготвявали за бой, гла никои не искалъ да даде първия изстрелъ, виждали Реуфа да отива отъ батарея на батарея да ги наставлява, следъ което се върналъ по срѣдата; първиятъ изстрелъ билъ даденъ отъ тамъ, гранатата паднала тъкмо въ щаба на Гурко безъ да експлодира; по-късно се захванала престрелката. Сулейманъ паша, разказитѣ на началника на станцията въ Ени Загра за него, какъ предъ боя по халатъ гѣлчалъ и билъ съ камшикъ офицеритѣ на станцията; обща fermentation [въннение] противъ него; Вѣлковичъ съобщи, че Сулейманъ билъ просто журналистъ, знаелъ да пише, знаелъ го като поручикъ, когато той билъ назначенъ, предрекълъ свършека на войната. Абдулъ Керимъ служилъ споредъ

Вълковича 12 години въ Австрия (?), искалъ да иматъ въ него довѣрие, ала нѣмалъ, сега билъ изпратенъ на заточение (струва ми се въ Багдадъ). Вълковичъ разправи, какъ женитѣ въ харемитѣ се бъркали въ политиката, какъ тѣ смѣнявали полководцитѣ. Князътъ въ това време обърнатъ къмъ Крилова: „chez nous en Bulgarie c'est plus simple“ [у насъ въ България това става по-просто]. — Огромниятъ пожаръ въ Рингтеатъръ въ Виена, гдето неотколе игра Сара Бернардъ, загинали около 300 души. — Следъ това имаше балъ въ военния клубъ. Азъ у дома работихъ своитѣ статистични училищни цифри до срѣдъ нощъ.

Днесъ въ недѣля станахъ късно. Преди пладне се разходихъ въ мъглата по Цариградското шосе. Подиръ обѣдъ отидохъ у Сарафова, гдето бѣше пълно съ млади български офицери и Златарски. — У мене дойде Гика. Impression на бълг. *poterie* въ моята стая. Говорихме за климата и производенията на страната. — Писахъ статистическия рапортъ.

Ремлингенъ вчера при нашето разотиване остана още при княза, струва ми се съ рапортъ за изборитѣ, при които Георги Вълковичъ, Д-ръ Вълковичъ и т. н. се явяватъ като разни лица. — Теохаровъ е на 43 години, презъ Кримската война билъ учителъ въ Хаскъой и Пещера, около 500 души научилъ да пишатъ, въ Хаскъой следъ смъртта на Чолакова; после отишълъ въ Цариградъ на Балкапанъ като писаръ на единъ търговецъ, знаелъ да пише рускославянски, на Нишката депутация написалъ прошение до руския посланикъ Бутеневъ; Новиковъ тогава билъ секретаръ — така обърналъ върху си вниманието, изпратили го на 1857 год. въ Русия (искалъ вече да отиде и при протестантитѣ на Малта), миналъ презъ митарството на богословието въ Одеса. Дриновъ и др. дошли по-късно следъ него.

Понедѣлникъ, 30 ноемврий/12 декемврий. Преди пладне има министерски съветъ у княза досежно бюджета. Преди това бѣше весело въ *parlatório* [стаята за разговор]. Желѣзковичъ като „кафешантанджия“ споредъ Пловдивската „Независимостъ“. Стаматовъ, каже, нежененъ не танцувалъ, захваналъ подиръ сватбата и следъ всѣко дете все повече и повече. — Въ съвета Желѣзковичъ докладва за дефицита: предвиденъ 1 милионъ, 1½ милиона оставатъ отъ дохода на меднитѣ пари (това разбира се само тази година), 1½ милиона отъ премахването на спиртния акцизъ, и кой знае колко отъ десетъка (този лани бѣше 14 милиона вмѣсто 10 милиона). Нуждата отъ нови доходи — Желѣзковичъ за солта и тютюна, въ Румелия правителството купувало солта по 4 пари, а я продавало по 24 пари, произвеждала се при Анхиало, могла да се купува и отъ Фокия при Смирна и отъ Италия. При Балчикъ могла да се произвежда. Румѣнитѣ про-

давали 100 оки за 8 фр., сърбитѣ по-рано купували отъ тѣхъ, сега по-евтино отъ Австрия. Ремлингенъ спомена за „Steinsalz“ при Бѣлоградчикъ (съмнявамъ се). Вълковичъ говори по духовния въпросъ, Екзархията ще се издържа отъ Румелия и Бѣлгария заедно (цѣлиятъ разходъ ще възлиза приблизително на 80,000 фр.); поповетѣ се плащатъ по старитѣ норми, въ турско време се е плащало 6 гроша духовенъ данѣкъ на глава (?), сега като база 2 гроша — трѣбва да разреши Народното събрание. Вълковичъ иска 350,000 за пощитѣ, голѣми транзити, нужда отъ кабелъ Одеса—Варна, поща въ Царибродъ и Нѣготинъ, нови погранични телеграфни станции; ще се взематъ може би отъ общитѣ остатъци. Генералътъ докладва за нуждата отъ казармени сгради още 2 години, следъ това всичко ще бжде готово. Ремлингенъ не чувствува нужда повече за travaux publics [обществени постройки], 2,100,000 фр. може би ще стигнатъ; стана дума за сгради на министерствата, князътъ — бедна държава, плаща толкова наеми, нѣма собствени сгради, какво е било въ турско време, заграбили сж ги общинитѣ и досегашнитѣ министерства по агитационни причини не сж се грижили за това. За себе си князътъ изложи нуждата отъ уреждането на кжщата въ Русчукъ (вече платена) поради посещенията на чужди князе, въ май ще дойде сръбскитъ, сърбитѣ за българското посещение наново устроили двореца и похарчили до 100,000 фр. За двореца въ София той иска 80,000 и ще бжде поставенъ за интендантъ българинъ (Каранфиловичъ). Тѣлохранителитѣ (30,000 фр.) ще минатъ въ бюджета на министерството на вътрешнитѣ работи. Теохаровъ иска остатъцитѣ отъ своя бюджетъ — не похарчилъ 400,000 фр., за нови сѣдилища. (Адвокатитѣ въ Бѣлгария, особено въ Русчукъ — на всѣки жгълъ „адвокатско писалище“, бакали, на 12 ч. тичали въ апелацията; нарочно скарвали хората). — Днесъ не бѣхъ въ министерството, не ми постигна време. — Подиръ обѣдъ отидохъ у Гика, видѣхъ госпожата му. Мартино е въ Ломъ. Бѣхъ у Lascelles, имаме продължителенъ политически разговоръ. Толкова месеца (5) и държавниятъ съветъ не се е събралъ. Цѣлата отговорност падала върху княза, защо бѣше 1 юлий, дадена му бѣ цѣлата властъ и нищо не направи, ще се каже; je ne voudrais pas être ce moment prince de Bulgarie (азъ не бихъ желалъ да бжда въ тази минута български князъ). Липсвало законодателно тѣло, систематични закони. Две години безъ резултатъ. Пита за работитѣ въ Румелия; говори за Цанкова (il mentait, spontanément, par habitude, sans l'apperccevoir [той лъжеше произволно, по навикъ, безъ да забележи това]) и за Каравелова. Съжалява, че генералътъ си заминалъ. Говори ми за аферата на Русчушко-Варненската желѣзница, и до сега се влѣкла, сега Вълковичъ търсѣлъ основа за оценка на акциитѣ. За бедността на

страната, макаръ и да могло да се увеличатъ доходитѣ, manque de communications [липса на съобщения]. За изборитѣ въ държавния съветъ, всички избори били въображаеми, населението нѣмало такова или онакова политическо убеждение.

2/14 декемврий, срѣда 1881 г. Тѣзи дни съмъ изпадналъ нѣкакъ въ отчаяние. Положението ми се вижда много забъркано, безъ изходъ, твърде голѣма загуба на време и на сили и жертвата, която правя съ оставянето на служба е много тежка, за да мога да я понасямъ по-дълго време. Всѣки день неприятности, нищо утешително, една редица отъ dissolving views [мѣгляви образи], липса на закони и на правилници, проблематичното положение на бждещия държавенъ съветъ. Управляваме по добрата воля на хората, не можешъ да ги принудишъ за нищо: нищо не е уредено. Изпитвашъ чувството като да командувашъ една армия безъ барутъ. Идеята да избѣгамъ отъ тукъ тайно още веднажъ се поражда у мене съ всяка сила; азъ размислихъ върху всички подробности на такава постѣпка. Ала какво ще кажатъ въ свѣта? Какъ ще си обяснятъ мотивитѣ?*)

Въ понеделникъ вечеръта страшно ме болѣ глава. Взехъ Бретъ Хартъ и четохъ разни негови разкази въ преводъ на Сладекъ: прости фигури въ симпатична свѣтлина, „The luck of Rouring Camp“, девицата Мигглесъ въ пустинята съ мечката и „бозайничето“, учителскитѣ идилии на „Млисса“ и на учителката Мери, омнибусниятъ каруцаръ Юба Биллъ, „The outcasts of Pokerflat“, наводнението въ лагунитѣ... Ситуациитѣ приличатъ малко на тукашнитѣ, ала стоятъ високо надъ тѣхъ: тукъ нѣма толкова мжжество, характеръ и самораслость. Други пѣтъ книгата би ме освежила, ала въ сегашното състояние повдигна у мене съвършено бурни чувства; да счупа оковитѣ, да се освободя отъ сегашната беда — слушахъ плѣсъка на морскитѣ вълни, ечението на вѣтроветѣ изъ високитѣ вѣковни гори и примамливиятъ гласъ на своята стара свобода.

Въ вторникъ имахъ много неприятности: Горановъ наистина спѣлъ и живѣлъ въ учителската стая, която е сжщевременно и библиотека, Кирковъ обидилъ финансовото министерство съ едно грубо писмо, Екзархията съставила за своитѣ училища бюджетъ отъ 150,000 фр., които като че ги е имала обещани отъ насъ, а ние опредѣлихме само 100,000 (отъ 300,000 за първоначалнитѣ училища), Юсуфъ бей захвана да става грубъ, наборътъ на учителитѣ създава много бъркотии, Стояновъ се ядосва за Безеншека... Политическото положение цѣла каша. По-раншниятъ мой компасъ и

*) Цѣлиятъ този пасажъ е предаденъ въ ръкописа на френски.
С. А.

опора — Стоиловъ, не е тукъ, а за другия, Дриновъ, нищо не зная; а тѣ двамината ме докараха тукъ. — Подиръ пладне отидохъ у Вълковича по Юсуфовата работа, екзархията и събирането подъ знамената на ученицитѣ на турски-тѣ молли (не ги взимаха, ала въ комисията всѣкога моллата изпитвалъ, за да не му се изплъзне нѣкой миналъ 4-годишното учение, — достигатъ си целта да се изплъзватъ отъ войската). — Вечерята пакъ четохъ Бретъ Хартъ и пакъ вечерашнитѣ усѣщания. Четохъ още една статия въ „Osvěta“ за България, която ми се стори извънредно безпристрастна и много предпазлива; четохъ и българския преводъ въ „Наука“, доста добъръ, макаръ че е по-скоро транскрипция, отколкото преводъ.

Въ срѣда страшно блато. На 10½ ч. отидохъ у княза. Вълковичъ стоя вжтре до 12 ч., чакахъ съ Ползикова. Неговитѣ разкази, пародиитѣ на рускиѣ войници въ войната на разни пѣсни (сапоги, сухары) и на „Марица“ (Гурко я запретилъ поради обиднитѣ ѝ думи) . . . „маршъ, маршъ, генералъ е нашъ“. Сега и въ България като химнъ е въведенъ рускиятъ „Боже князя храни“. Сцени отъ Шипка — провѣрка на преднитѣ постове презъ нощта съ Ползикова — гласове „Qui vive“, и по нѣмски, върналъ се: били 4 доброволци, румънинъ, влахъ и двама нѣмци, и фелдфебелтъ ги поставилъ единъ до другъ. Ползиковъ по французкото викане помислилъ, че сж нѣкакви си чужденци на турска служба. Рускиятъ войникъ билъ веселъ, неуморимъ, шеговитъ и въ най-лоши минути, ималъ грѣшки, ала явни, il boit et il triche, mais apparemment [той пие и мами, ала явно]; le Bulgare silencieux, morne, triche mais secrètement qu'on ne peut pas l'attraper [българинътъ е мълчаливъ, намусенъ, мами, ала тайно, да не могатъ да го хванатъ]. Ще се поставя кабелъ при Варна за Одеса. — Вълковичъ за Юсуфа: finir vite, mauvais sujet, il faut employer quelque fois aussi de mauvais sujets [да се свърши бърже, лошъ човѣкъ, трѣбва понѣкога да се използватъ и лошитѣ поданици]. — У княза. Изложихъ му работата съ Екзархията, трѣбва да поговоря съ самия екзархъ. Досежно набора, въ известни окрѣжи може да се отложи службата на взетитѣ учители до м. ноември идната година — азъ ходатайствувахъ за Радомирско и Трънско. Пакъ ме пита за броя на турцитѣ—азъ отговорихъ, че може би сж 300,000 души. До сега е готово само Ески-Джумайско (¾ турско). Въ войската само ще прѣчатъ, нашъ неприятелъ е турчинътъ; за предпочитане е да плашатъ данѣкъ за военната си служба. Австрийскиятъ законъ за военната служба въ Босна, казва князътъ, enthebt die Muhamedaner der leiblichen Untersuchung; religiöse Geschichte? vor Christen? [освобождава мухамеданитѣ отъ тѣлесенъ прегледъ; религиозна работа? предъ християни?]. И тукъ протестираха противъ това. Игритѣ на Ремлингъ, той

е свършено, каже, въ ржцетъ на Ковачова, безъ самъ да схваща това (!). Сега изпратилъ окръжно до префектитъ, гдето видѣли, че агитирали консерватори да ги арестували и да ми ги изпращали въ София! Ще се публикувалъ указътъ за свикване на първитъ 20, които били наредени, по мнението на княза, малко неправилно, за да влѣзли и Ковачовъ и компания въ провѣрката, и цѣлата листа не била обнародвана. Ковачовъ билъ способенъ човѣкъ, хитъръ, добъръ работникъ, ала и консерваторитъ и либералитъ не му вѣрвали, македонецъ за пари. Князътъ неодобрява спирането на Бълг. гласъ, Ремлингенъ не го питалъ — князътъ узналъ за това отъ Държавенъ вестникъ. Задържа ме на *dejeuner* и Ремлингена, който преди мене бѣше вжтре. Въ Петроградъ дали на единъ българинъ знака на военната академия, ала могълъ да го носи само вънъ отъ Русия! Непокойчицки умрѣлъ, душевно мъртавъ билъ вече много години, още въ Кишеневъ той вече не е билъ за нищо, отъ страхъ често се измокрявалъ и въ присѣствието на царя, още тамъ искали да го отстранятъ, обаче съжалили го. Левицки, смѣшенъ човѣкъ, неговитъ лекции въ академията. Обручевъ, единъ отъ най-добритъ професори въ академията, страшенъ при изпититъ, изглеждалъ *wie ein Bulldog, der ein Paar Mädchen gefressen* [като единъ булдогъ, който е изялъ нѣколко момичета]. Императорътъ го изпратилъ въ Азия, върналъ се съ известието за превземането на Карсъ, царътъ му далъ веднага *St. Georges au sou* [св. Георги на шия]; великиятъ князь Николай и князътъ присѣствували, излѣзли заедно вънъ, Николай искалъ князътъ да му се закълне, че на този човѣкъ никога не ще подаде ржка: изгонихъ го отъ своя щабъ и, може-би, пакъ ще ми го натикатъ. Въ съвета следъ падането на Плѣвенъ надделѣло мнението на Обручева: да се върви и презъ зимата къмъ Одринъ, останалитъ искали да се поспратъ презъ зимата.

Бѣхъ въ министерството. Архимандритъ Кирилъ има неприятности съ момчетата отъ V кл., не сж доволни отъ неговото преподаване на френски и гръцки езици. — Д-ръ Енчевъ въ Силистра се оплаква отъ Христо Цаневъ, директоръ въ Враца, че въ негово отсъствие отишълъ съ жена му въ Русчукъ, вършилъ съ нея разни „мерзости“; сега жената искала да трови Енчева, подкокоросвана ужъ отъ Цанева, за да се оженѣла за него, а той щѣлъ да се разведе отъ своята! За това този типъ не искаше да иде въ Враца. Госпожа докторката не била, казватъ, хубава, имала косми подъ брадата. Чудна двойка — ала не Брегъ-Хартовска.

Подиръ пладне отидохъ у екзарха, вече е станалъ. Тѣзи 150,000 фр. ще трѣбва все пакъ да ги дадемъ, то би било страшно унижение за Екзархията, Методий трѣбвало би да напустне Цариградъ и ще претърпимъ пълно фиаско, па

и на екзарха било казано, че помощта ще бжде 150,000 фр. Съ разширението на Гърция опасността се увеличила. Екзархът не одобрява пръскане на пари по селата. Лани учители не могли лесно да отиват въ Македония, *isqué*, тази година Новиковъ се застъпилъ въ аферата на учителя Сарафовъ въ Съресъ. Новиковъ иска българско-гръцко помирение; екзархътъ: да, ала най-напредъ трѣбва да се осигури българската народностъ, па трѣбва да има български владици (родени българи) подъ патриаршията. Голѣмитъ заплати — инакъ едва ли би стояли, щѣли да избѣгатъ въ княжеството. Около 4 години трѣбвало да се кара по този начинъ и ще видите, македонцитъ били духовити, ала боязливи. Никой българинъ нѣмало да роптае, че се е давало за Македония. Въ бждещия бюджетъ може би щѣло да има много непредвидени, трѣбвало да се крие — предъ турцитъ трѣбвало да минаватъ като доходъ на Екзархията отъ вѣнчилата въ княжеството и т. н.; възстановяване на миналото. Българитъ не знаели да мълчатъ. Правилника, приготвяванъ отъ Вълковича, не одобрява, несигурностъ на положението, отговорността за похарченитъ пари не можела да пада цѣла върху екзарха. Попитахъ има ли надежда българскитъ владици да се върнатъ въ Македония; той ми каза, че има, ала тежко, много тежко. Говорихме за държавния съветъ, ще ли да работи, ще излѣзе ли нѣщо отъ него?

Ползиковъ ми разправи, защо е отзованъ Стурдза. Той ималъ контрактъ съ две съдържателки на публични домове, всѣка да му изпращала редовно веднажъ въ седмицата две девойки (а старецътъ билъ вече съвършено изтощенъ), абонаментъ 5 пола месечно. Ала той не плащалъ. Имало за това писанъ контрактъ, подписанъ отъ него и отъ сводницитъ. Като не платилъ, тѣ се обърнали къмъ румънското правителство въ Букурещъ! И на фризьора (2 пжти дневно го оправялъ) длъжалъ. За това билъ така стремглаво отзованъ.

Намирамъ се въ положение, гдето бихъ могълъ твърде много да работя и много да направя. До своето собствено поле, гдето бихъ работилъ съ перо и слово, не се добрахъ; стремежитъ за едно литературно списание сж само *Luftschloss* [въздушни кули], много съмнителни, и до научно изследване на страната не ще се добера, освенъ когато бжда наново вънъ отъ служба и свободенъ като всесвѣтски никому неподчиненъ изследвачъ и пътешественикъ. Очевидно не съмъ на правъ пжтъ Нищо ми се вече не ще да захвана. Боря се за изгубено дѣло. Въ Румелия никой не тжжи за княжеството — тамъ всичко подробно е уредено отъ законодателното тѣло, а у насъ само беззакония, произволъ, хаосъ и забъркване на понятията. А какво ще бжде въ Европа следъ връщането ми, катедра, досадни капризи на ученитъ, *bookmaking* [писател-

ство], проучване на стари пергаменти деня и нощя и вътрешно недоволство поради погребаните идеали. . . *Quel homme, qui a quitté le Prince de Bulgarie dans un moment dangereux et important* [какъвъ човѣкъ е той, който напустина българския князь въ единъ опасенъ и важенъ моментъ!]. Ала сега съмъ още младъ, може всичко да се поправи, силите ми сж запазени, а следъ нѣколко години ще излѣза може би като ветеранъ, ще забравя каквото съмъ знаелъ, безъ да бжда способенъ да се върна тамъ, отгдето съмъ излѣзълъ. Съветвахаме сега (преди единъ месецъ тръгнахъ отъ Виена) да съмъ останѣлъ тукъ до 5 години, до изтичането на контракта, ала лесно е да се каже остани, мжно е да се направи.

3/15 декемврий, четвъртъкъ. Днесъ стана първото заседание на 20-тѣхъ за провѣрка. Моравеновъ *Alterspräsident* [председателъ по възраст], Икономовъ и Тишевъ били приети. Спорове за стойността на бюлетините: Стояновъ, Василь Стояновъ, В. Д. Стояновъ, Губернаторъ Стояновъ, главенъ секретаръ Стояновъ, дали това сж едно и сжщо лице. Пристигна „Марица“ съ уводна статия за консерваторите и Ремлингенъ, после остро се нахвърля противъ Хиршъ и австрийския консулъ. Подиръ пладне имаше министерски съветъ пръвъ пжтъ въ новата кжща на княжеската канцелария задъ двореца, обаче дойдоха само Желѣзковичъ и Теохаровъ — разотидохме се. Вацовъ ми разправи, че Günzburg искалъ да подкупи новия още не родилъ се вестникъ „Софиянецъ“, ала не приели; обаче, едва ли, каже, ще издържатъ, защото въ тази работа билъ „сребролюбецътъ Молловъ“. Вацовъ много се страхува отъ страшната подкупностъ, когато сериозно се постави на масата желѣзничниятъ въпросъ, щѣло да бжде по-лошо, отколкото въ Сърбия. Пловдивската „Независимостъ“ е напечатала окръжното на Ремлингена до комисарите отъ августъ за дружеството на Günzburg; „Независимостъ“ следъ 14 броя скоро щѣла да издѣхне, нѣмала пари. — Получихъ пакетъ отъ Прага съ покривка за маса, чехли и вестници; досегашната покривка, червенъ пиротски килимъ, окачихъ надъ леглото си. — Подиръ пладне съ Златарски излѣзохме по сухото Цариградско шосе чакъ нѣкъде си къмъ Слатина. Витошките снѣгове и „silberweiss“ [сребристата] свѣтлина по тѣхъ, мъгли, дрънчението на телеграфните жици, заснѣжените трънаци, зименъ пейзажъ. У Златарски на чай. Некрологътъ на Geiki за Буѣ въ „Nature“. Златарски за женското образование въ България, „криворазбрана цивилизация“, описа единъ екземпляръ отъ Русчукъ: боядисано лице и вежди, говори френски и нѣмски, ала не знае кой е Вилхелмъ Теллъ, а при продукцията на самата опера „знае“ всички мелодии. Възприемами най-лошите страни на европейската цивилизация и презирали добросърдечната, приветлива основа въ развоя на истинско българското народно общество.

Вечерята Спасъ ми съобщи, че Стояновъ безъ съмнение ще влѣзе въ държавния съветъ. Кого тогава да си избира за главенъ секретаръ? — Сегашното министерство е анорганно, защото преди неговото образуване само двамина се познаваха единъ другъ (азъ и Желѣзковичъ), останалитѣ сж новаци, всѣки е отъ нѣкъде другаде, като общество, което случайно се е събрало въ желѣзнично купе! — „Славянинъ“ съдържа множество телеграми, благославящи арестуването на Горбанова. „Братство“ е спрѣно.

6/18 декемврий, недѣля. Никулдень. Князътъ изпрати саморъчно конфиденциално окръжно до министритѣ да се съ-

Св. Миларовъ

биратъ редовно и да не чакатъ единъ другото. — Заседанията на комисията на 20-тѣхъ захванаха. Моравеновъ Alterspräsident [председателъ като най-старъ], по-късно Бурмовъ председателъ и Стояновъ секретаръ. Първиятъ день ги свика министерството на вътрешнитѣ работи, безъ да опредѣли нито мѣстото, нито часа. Събрали се въ Народното събрание въ гардероба на комедиантитѣ, Грековъ пробвалъ напѣстрената Душанка, Стояновъ благославялъ съ кръста. Развили се дебати за секциитѣ и начина на провѣрката. Икономовъ се отмѣта, гласува противъ собственитѣ си предложения. — Днесъ излѣзе първиятъ брой отъ вестникъ „София“, отговоренъ редакторъ Миларовъ. Искали да го печататъ въ Държавната печатница (казвали: стока като всѣка друга), Стояновъ за щастие на време узналъ, и азъ вчера устно и писмено запретихъ на Киркова да печата каквото и да е политическо. — Пиша училищната статистика, Generalrapport, ала никога не съмъ цѣль день свободенъ. — Въ петъкъ вечерята написахъ за илюстрацията на Я. Ковачовъ по-дълъгъ некрологъ за Буѣ, първата българска работа съ мой подписъ презъ тѣзи две години. Разписахъ се — появи се у менъ желание. После четохъ Вуковитѣ Српске нар. песме, стари юнашки — чудесно наслаждение, не ми се искаше да прекъсна. — Днесъ е св. Никола. Посетихъ Стойчова и Даскалова. У мене дойде Бурианъ pour prendre congé [за сбогомъ]. Надвечеръ отидохъ у Стоянова, за пръвъ пѣтъ въ неговото ново жилище, около 2—3 часа прекарахъ съ жена му и него при чаша чай. За малко бѣше тукъ и единъ свищовецъ хъшъ съ жена си. — Днесъ вечерята се игра въ Народното събрание „Светославъ и Невѣнка“ отъ К. Величковъ, който пи-

салъ драмата като 16 годишно момче, Златарски игралъ съ него (авторътъ билъ Невѣнка) въ Цариградъ като ученикъ въ Галата сарай предъ паши и голѣма публика. Днесъ я представятъ учителитѣ, приходътъ ще се употреби за постройка на първоначално училище. Учителката г-ца Ушева отъ Панагюрище (грѣцки профилъ) като Невѣнка игра добре, сжщо и книжарътъ Кушлевъ като стариятъ боляринъ Тихомиръ, па и царь Калоянъ — учителътъ Бѣловеждовъ, ала най-хубаво игра Миларовъ въ ролята на Митра — ораторски талантъ, жестове, интерпретация, бурно ржкоплѣскане. Имаше по нѣщо смѣшно и въ пиесата и въ продукцията. Публиката бѣше либерална, Цанковъ, Стойчовъ, двама руски офицери (Станицки и единъ другъ), останалата частъ бѣха учители и шопи, бѣше пълно; и чиновници имаше малко, нито единъ бесарабецъ, ала много български офицери. Азъ бѣхъ съ Кутинчева и загребци. Трая отъ 7½ дори до 12 часа.

Снѣговито, ясно време. Пакъ съмъ съ по-добро настроение. Ала ме потресе нозината, която ми съобщи Миларовъ следъ представлението: Йовановичъ изгорѣлъ въ Рингтеатъръ. Азъ съмъ като грѣмнатъ, съкрушенъ, Сарафовъ плака, Миларовъ е отчаянъ.

Утре искамъ да телеграфирамъ за това въ Виена.

10/22 декемврий, четвъртъкъ. Влажно, дъжделиво време, простудилъ съмъ се и останахъ днесъ въ кжци. Йовановичъ билъ живъ: минахме 48 часа въ страхъ и ужасъ, приготвявахме парастасъ, ала въ вторникъ заранѣта получихме отговоръ отъ полицията и отъ Паница, че билъ живъ и здравъ. Изгорѣлъ другъ Йовановичъ-аптекарь. Паницовата телеграма прочетохъ сутринѣта на цѣлия нашъ персоналъ. — Въ понеделникъ следъ обѣдъ имаше министерски съветъ. Дебати по правилника за инвалидитѣ, по паспортния правилникъ, за въвеждане на децималнитѣ мѣрки, за Смѣтната палата (предписва!), че министерствата не бивало да се абониратъ на чужди вестници и списания). Вълковичъ съобщилъ една много чудна работа: у Нихада (сега замина въ отпускъ) имало канцелария за тапусу-меймури, правѣли тапи на хора, които нѣмали, направили вече такива, казва, до 170,000, une commission ottomane gouvernementale qui fausse de documents de propriété en masse! [една турска правителствена комисия, която калѣпи масово актове за собственост!]. Затова никакъвъ махлулъ — държавата е собственикъ на всички мѣста, гдето нѣма наследници. Говори се за срока на земитѣ, напустнати отъ бѣжанцитѣ, споредъ турския законъ 3 години, които сж се свършили отъ Берлинския миръ вече въ юлий; Вълковичъ подхвърлилъ това на Нихадъ, който отвърналъ: „alors nous vous ferons la guerre“ [тогава ние ще ви обявимъ война]. — Какво правятъ сенаторитѣ, la crème de

Nation [каймака на народа], не зная, Стоянова не съмъ виждалъ отъ недѣля. — Ако ми взематъ Стоянова въ държавния съветъ, не познавамъ другото по-добъръ отъ Петъръ Генчевъ. — „София“, казватъ, била спрѣна отъ Ремлингена; това е нова глупостъ, първиятъ брой излѣзе въ недѣля, печатанъ въ печатницата на Ковачовъ, много слабъ. — Дойде писмо „Царско Булгарскому Министру Нар. Просвѣщения въ столицу Белградъ въ Булгарию. A Sa Haute Excellence du Ministre des Sciences Royal Bulgarien à Belgrad en Bulgarie“ отъ поляка Стан. Вичински, домашень учителъ въ Варшава; пише, че знаелъ и география и французки! — Дръ Цачевъ е плашилото тукъ. — Вчера ходихъ у княза, чакахъ 1½ ч., защото Вълковичъ бѣше вътре. Петъ доклада: помощъ 3,000 фр. на Ковачова за илюстрацията, 1,000 фр. на арх. Игнатий за „Селенинъ“, 500 фр. на Живкова за една популярна книжка, 3,000 фр. за турски букви за Юсуфа и една малка пенсия въ Плѣвенъ. Князътъ ми каза, че ималъ телеграма отъ Дринова, че нѣмало да дойде, сжщо и Станишевъ отказалъ. Хитрово заминалъ отъ Петроградъ завчера. „Каква липса на патриотизъмъ и пожертвувателностъ; че нали е за родината!“ Князътъ самъ иска да пише на Дринова и да му изкаже своето мнение за тази постъпка. Впрочемъ, каже, въ Русия нѣматъ добро мнѣние за Дринова, и генералъ Еренротъ предупреждаваше за него. — Въ стаята на адютантитѣ Ползиковъ разправяше, какъ Паренсовъ, като билъ отзованъ отъ тукъ, искалъ да издействува въ Петроградъ отзоваването и на Ползикова, та изпратилъ въ императорската канцелария едно писмо на Ползикова на малка осмина, съ което се изпращали „по приказнію Его Высочества пугавици“, изпратени за офицеритѣ. „Императоръ разрѣшилъ возвратити писъмо Пользикову.“ Грозниятъ формализъмъ въ писмата въ Русия. Еренротъ, обаче, съвсемъ не се придържалъ о него, най-важнитѣ работи пишелъ „на кусочкахъ“ отъ блокъ. — Името на Кримова е Владимиръ Василичъ. — Нѣкой тичалъ изъ града и разнасялъ измислицата, че екзархътъ билъ противъ мене, защото съмъ билъ друговѣрецъ, и че действувалъ предъ княза за моето смѣняване! — Дома въ трескаво състояние чета Dictionnaire de l'administration française, разни откъслечи отъ него, много поучителни; Augsburger Allg. Zeitung; дочетохъ Бретъ Харта, вчера прочетохъ Нерудовитѣ „Různí lidé“ (слаби, малко оригинални), и освенъ това продължихъ Вуковитѣ пѣсни. Признавамъ, че юнашкитѣ народни пѣсни порано не ме толкова привличаха, защото бѣхъ твърде много задълбоченъ въ историческата критика, въ реализма на историческото изследване; сега тѣ чудесно ме трогватъ, туй народно въображение, тази квинтесенция, която е останала въ народната паметъ като полумъглявъ, идеализиранъ споменъ

отъ срѣднитѣ вѣкове. Великолепни пѣсни сж Вукашинъ и Љуба Момчилова (описание на природата) и Зиданѣ Скадра града. Всички стари пѣсни иматъ аристократически характеръ — животътъ на сръбското болярство, на велможитѣ, съ всички подробности. Всичко това наново събужда у мене тѣга по моитѣ дубровнишки книжа, *fata morgana*, която ме мѣчи и преследва, изгубенъ рай. — Положението ми изглежда твърде тъмно. Съ недохождането на Дринова всичкитѣ ми надежди въ успѣшната работа на държавния съветъ и добро устройство на България рухнаха. Нѣма човѣкътъ, който да сформира този годенъ човѣшки материал, който да изпѣква надъ него и да го съвладѣе. Консолидирането на България ми изчезва въ една безкрайна далечина; за спокойно бждеще нѣма надежда, мѣстнитѣ хора сами всичко развалиха. Пакъ сме безъ глава и безъ компасъ. Стоиловъ щѣлъ, казватъ, да дойде за празникитѣ. Не бѣше ли по-добре да се оставѣше този квасъ самъ да втаса, нѣмаше ли повече сигурностъ въ по-раншната почва? Мене не ме питаха преди 27 априлъ. Консерваторитѣ говорятъ самонадеяно за дѣлата на бждещия държавенъ съветъ, ала азъ не вѣрвамъ въ това, *après tant de déceptions* [следъ толкова измами]. Тѣзи хора не могатъ вече да се измѣнятъ.

12/24 декемврий, сѣбота. Бждни вечерь, най-тѣжниятъ отъ всички, които съмъ преживѣлъ до сега. Миналиятъ четвъртъкъ бѣхъ боленъ, цѣлиятъ день стояхъ дома, не можехъ дори и да пиша. Намирахъ се въ едно полусънно състояние, четохъ работи, които обикновено не чета. Прочетохъ всички апостолски Деяния въ преводъ на чешкитѣ Братя и се пренесохъ духомъ следъ много, много години на ново въ онази епоха на заченкитѣ на нашата християнска вѣра. После четохъ Тацитовата *Hist. V.* за евреитѣ и Иерусалимъ. Следъ това попаднахъ на Павловичовитѣ Животоописания на сръбскитѣ крале и прочетохъ цѣлата тази лѣтописна свезка отъ началото до край, като се пренасяхъ въ развалинитѣ на своята недописана сръбска история. Прегледахъ и хронологичнитѣ изследвания по тѣзи работи, Руварацъ, Павловичъ, Ковачевичъ.

Въ петъкъ пакъ излѣзохъ; Стояновъ бѣше въ канцеларията. Едната секция отъ държавния съветъ привършила своята работа. Той бѣше съвършено извънъ себе при съобщението, че Дриновъ нѣма да дойде, нарече го баба и каза, че съ това е повредилъ на личното си дѣло у руси и българи. На една бюлетина било написано, каза той, „дупкаръ Минчовичъ.“ Сарафовъ и Вацовъ вчера вечерь били у Стоянова, той, каже, е пълненъ съ икономическа мѣдростъ, придобилъ я отъ Начовича въ секцията. Подиръ пладне дописахъ своя отчетъ за просвѣтата, *de facto* моето завещание въ България. После

четохъ дневника си отъ януарий до 27 априлъ — работилъ съмъ много, полетъ за голѣма и може би плодотворна работа, тогава въ канцелариитѣ и на всѣкжде е имало повече редъ.

Днесъ въ канцеларията Стояновъ отсъствувахе. Вацовъ билъ вчера съ Сарафова у Цанкова: той извънмѣрно много се радвалъ (*nota bene*), че Дриновъ нѣмало да дойде, ала по-дълго не говорили, защото дошълъ нѣкакъвъ русинъ, комуто Цанковъ давалъ частни уроци по български. „София“ е спрѣна отъ самитѣ издатели, поради недохаждането на Дринова, па, каже, и отъ министерството на вътрешнитѣ работи. Азъ съмъ до нѣмай кжде развълнуванъ, безмѣренъ стремежъ и тѣжа да счупя веригитѣ и да се освободя отъ тукъ, не е възможно да се стои повече. *Si nous étions chez un port marin, je me sauverais tout de suite sans dire adieu à personne, je m'embarquerais secrètement et sans hésitation tout de suite. Il n'y a pas moyen de s'enfuir d'ici* [ако бѣхме на едно морско пристанище, азъ щѣхъ да се избавя веднага безъ да кажа сбогомъ никому, щѣхъ да отплувамъ тайно веднага и безъ колебание. Отъ тукъ нѣма срѣдство да се избѣга]. Вацовъ твърди, че било тъй лесно да се организира България и да се тури всичко въ редъ, ала трѣбва да имаме човѣкъ, който да има малко авторитетъ, достѣпъ до княза и влияние и авторитетъ у населението. Нѣма другъ освенъ Дринова. — Вчера подиръ пладне бѣхъ у Икономова, живѣе въ една стаичка на хотелъ Вазовъ, не иска да бжде приетъ въ държавния съветъ, освенъ като замѣстникъ; писалъ за това и на Ремлингена. Говори твърде много противъ руситѣ, Домонтовичъ, каже, иде (руското консулство разпространявало това); руски-тѣ полицейски правилници. Желаетъ едно законодателно тѣло, което да узакони доброто, което вече съществува, и да даде възможность то да се развива; смѣе се на тѣзи буламачи, които се бъркатъ въ министерството на вътрешнитѣ работи отъ гръцки, белгийски, италиянски и кой знае още отъ какви закони: българинътъ ще вземе всичко това и самъ не ще знае какво и що е. Той се гнуси отъ София и отъ тукашнитѣ интриги. Надѣва се поне провинцията да се тури въ редъ, справедливи чиновници и по-добри представители на държавата тамъ. Говорихме сѣщо и за училищата. Азъ често и явно изказахъ своето желание „по-скоро да се махна отъ тукъ“, той е противъ това. На следния день други ми разправяха, че искалъ да маневрира на чело на посрѣдственитѣ, за да станѣлъ председателъ и че мислѣлъ да измѣсти Дринова, ако той би дошълъ. Той самъ се произнесе за Дринова, че не билъ самостоятеленъ, въ съвета на Дондукова никога не се билъ противѣлъ на другитѣ и всѣкога действувалъ направо съ княза [Дондукова], а той пкъкъ обичалъ да го котка около себе си, за да има неговия гласъ въ съвета; „кой знае дали въ това нѣма нѣкаква политика, може би Дриновъ чака по-добри времена, той и сега

е подъ влиянието на Дондукова.“ — Днесъ подиръ обѣдъ ходихме съ Вацова въ Държавната печатница.

Времето се промѣни. Надвечеръ падна дълбокъ снѣгъ. Майката на Спаса е опасно болна. Въ последнитѣ дни обѣдвахъ по-често самъ съ госпожицата, която е много опечалена за майка си: „ако ни остави?“ Това не е Christmas [коледа] — празнично настроение.

Надвечеръ отидохъ у Адженова. У него бѣше Янсень, който на подигравка разправяше, че ужъ преди нѣколко дни българското правителство сключило вече контрактъ съ руситѣ, тѣ щѣли да строятъ желѣзницата на свои разноски. После дойде Ползиковъ; Billardpartie [игра на билиардъ] въ ново наредената стая на новата кжца, Адженовитѣ остри шегѣ: „graissez la queue“. — Подиръ това останахъ съ него самъ и говорихме за положението. Той мисли, че и следъ 10 години нѣмало да се поправи, нѣмало хора и не щѣло да ги има. Нѣмало интелигенция, това били посрѣдствени хора, тичали следъ всѣкого, който дига повече шумъ. Азъ казахъ, че и тримата души, които създадоха положението преди 1 юлий и следъ него, поне понаправиха нѣщо и следъ това изчезнаха отъ сцената: Еренротъ, Стоиловъ, Дриновъ. Адженовъ смѣта Еренрота за единствения човѣкъ, който познавалъ хората и знаелъ какво иска. За Дринова мисли, че е направилъ добре, че не е дошълъ, съ сегашния съставъ на държавния съветъ нищо не би направилъ; сгрѣшилъ, че не се е съветвалъ съ всички, въ края на краищата основалъ партията на посрѣдственитѣ, съставилъ отъ тѣхъ комисия за изработване на избирателния законъ. Руситѣ сами си забъркали цѣлата каша съ желѣзницитѣ, въ България всички били противъ този проектъ. Консерваторитѣ се отказвали да влѣзатъ въ държавния съветъ, ако Ремлингенъ останѣлъ въ министерството — щѣло да има постоянни конфликти съ държавния съветъ. Икономовъ полагалъ усилия да бждѣли приети отъ избранитѣ Стойчовъ и Ковачовъ. Адженовъ вижда, че положението е много лошо, агентитѣ това знаели, щѣло да се заплете още повече, въ края на краищата, на княза всичко това щѣло да дотегне и щѣлъ да си отиде, или пъкъ руситѣ щѣли да изпратятъ пакъ Еренрота (Вацовъ днесъ комбинираше, че държавниятъ съветъ нѣмалъ да я свърши никаквата и следъ това щѣлъ да се състави новъ отъ чужденци). Тѣй съжالياва най-вече самия князъ, неговото положение трѣбвало да бжде страшно, avec les meilleurs intentions [съ най-добри намѣрения] нищо не направилъ, отговорността падала върху му. Изъ Русия, каже, се върши голѣма агитация за желѣзничния проектъ на Гюнцбургъ и Струве, българитѣ били противъ него, подкупени отъ Австрия, сжщото, казва, както и въ Сърбия (!). Адженовъ се пита: какъвъ интересъ има Русия да се съединява дипломатически съ шарлатанитѣ и предприемачитѣ,

нейните интереси били чисто стратегични. Той се бои много от Хитрово, той принудил генерала да си замине (Еренротъ, отивайки за Варна, казвалъ на Грекова, че 6 недѣли следъ Свищовъ щѣлъ да се върне като съветникъ на княза), лесно се водѣлъ и всичко развалялъ. Азъ често и ясно намекахъ за заминаването си напролѣтъ, поне напролѣтъ ще напустна службата и ще остана тукъ презъ лѣтото само като *observateur* [наблюдателъ]; той ме раздумваше, да съмъ останѣлъ поне 3 години или за презъ цѣлото договорно време. Много остро се произнесе за Вълковича, антипатиченъ, каже, бърборко, Стоиловъ да му берѣлъ грѣха.

И така, пакъ предъ пропастъ, не зная вече колко пжти. Положението е страшно черно и безнадеждно, не се вижда какъ може да се излѣзе отъ него. Въ Европа всичко върви като да пжтувашъ на параходъ, а тукъ на платноходъ, често по цѣли месеци седишъ въ миризливи води между подводни скали и чакашъ вѣгъръ. Намирамъ се надъ гроба на своите планове: България не я пропжтувахъ и не я видѣхъ (а това бѣше собствената подбуда за моето дохождане), Книжовното дружество е погребено, главно поради немарливостта на Стоянова, и за никакви учебни проекти не може да се мисли: ще ги напиша, ще се утвърдятъ, ала кой ще ги прокара? А може би нѣкой ще каже дори, че не могатъ да се прокаратъ. Научно да се работи съвършено е невъзможно, за това липсва спокойна мисълъ. — Ще се върнемъ тамъ, отъ гдето сме дошли, и ще почнемъ отъ тамъ, гдето сме спрѣли. За щастие още съмъ младъ и веселъ, готовъ за пѣргава работа и за трудни изследвания. Само често ме преследва „*mater tenebrarum*“, както я нарича *de Quincey*.

Вечерята четохъ нѣщо съвсемъ надземно — географията на Студничка, собствено астрономическата частъ, за неподвижните звезди, азимута, деклинацията и пр. Къмъ полунощъ отворихъ и стиховетъ на Врѣхлицки.

13/25 декемврий, недѣля. Сутринта отидохъ въ католическата черква, гдето бѣха и Бигелебенъ, Шеферъ, Янсенъ и т. н., доста пълно, много италиянци. Огроменъ дълбокъ снѣгъ по улицитъ отъ вчера вечеръ, постоянно вали, по стрѣхитъ до 30-40 см., чудесна настилка за шейни, истинско коледно време. Четохъ Вуковитѣ пѣсни, продължавамъ въ тѣхъ. Подиръ пладне дойде у мене. Икономовъ, само за малко. Говорихме за Джумайския пазаръ, станалъ и тази година (Джумайскитѣ дюкянджии либерали били противъ него, защото имъ развалялъ тѣхния *Kleinverkauf* [търговия]), за грънчарската индустрия въ Джумая; желѣзничните тарифи били много високи, кираджилѣтъ, особено по пжтя Шуменъ — Варна продължавалъ, селянитѣ, които нѣмали работа, вършели кираджилѣкъ по този пжтъ и всѣкога печелѣли; липса

на шосета, азъ му обърнахъ вниманието, че освенъ моста при Враждебна, нѣма ни единъ мостъ повече презъ Искъра; Враца е свършено безъ връзка. После посетихъ Григорий и Симеона, гдето се изредиха много хора: Йорд. Тодоровъ, Стойчовъ, Душко Кесяковъ съ други тракийци, Йос. Ковачовъ. Симеонъ говори за гагаузитѣ и интригитѣ на гръцкия владика въ Варна, нему били подчинени 3 села въ Варненско (Кестеричъ, Джевезли), отъ които тази година Джеферли се отмѣтнало, 2 въ Балчишко (Гяуръ Суютчукъ) и 1 малко съ 15 кжши (Каракуртъ?) въ Хадж. Пазарджишко. Вчера имало телеграма, че вследствие на интригитѣ на тогози Кирила въ Кестеричъ по-пътъ отлжчилъ българската частъ отъ населението отъ църква и изпждили учителя, назначенъ отъ инспектора. И на мене телеграфираха. Трѣбва да се взематъ строги мѣрки, работата е за авторитета на властѣта. Тази година въ сжщото село подписвали молба да минѣли къмъ Екзархията, а околийскиятъ началникъ имъ забранилъ това: туй става въ княжество България! Впрочемъ, официално Кирилъ не билъ дори и признатъ. Гагаузитѣ рѣдко знаели гръцки, повечето страшно изкривено, Симеонъ въ споменатото Пазарджишко село имъ заговорилъ на гръцки, приели го добре, ала продължили на турски, понеже тѣй добре гръцки като него не знаели. Тукъ-тамъ имало семейства, които знаели по-добре гръцки, тѣ били преселници отъ далеко. Въ Акдере и Емона се говорѣло развалено гръцки и по кжщята; Симеонъ самъ билъ отъ Бургасъ. Между гагаузитѣ покрай нови преселници отъ Одринско имало известна частъ старо българско население. Нѣколко гагаузски села имало и въ Провадийско, Султанларъ (?), старцитѣ разправяли, че на млади години говорѣли само турски, и български тамъ се говорѣло завалено, както турцитѣ говорятъ. И въ Шуменско имало гагаузи въ Войводакѡй и Карагачъ. Въ Преславска епархия населението било събудено, грижело се за училища и черкви, ала и тукъ имало разлика между автохтонни и преселници отъ 1828—9 год., отъ това време имало много хора дошли отъ Ямболско и Сливенско. Селото Г. Иджикъ било такова, изпращали едва 20 деца редовно въ училище. Другаде хората присѣтствуваели презъ цѣлитѣ дълготрайни изпити, радвали се, когато ги похвалишъ за тѣхнитѣ училища. Въ Варна трѣбвало да се строятъ сгради за училища. Животѣтъ въ Котелъ: всички бърже бърборѣли, най-живо било отъ Никулденъ до Богоявление, овчаритѣ се връщали и си гледали смѣткитѣ тукъ и тамъ. Ковачовъ разправяше, че тукъ хората имали непреодолимо желание за клюки, тичане, агитации и пр., тѣ се чувствували свършено нещастни, когато нѣмало нищо: напр. сегашната агитация, каже, противъ Мелетия (адресъ) е поради тази причина; Григорий твърди, че такова нѣщо ставало и въ Русчукъ между праздниците и поститѣ, ала затова трѣбвало да се намѣри материалъ, най-добъръ били учили-

щата, смѣтките на старите настоятелства, за тях се карали. Стана дума за Ески Загора, за нейното ново училище, щѣл да бѣде най-хубавият градъ по тѣзи мѣста. Величковъ като амфибия — депутатъ и студентъ едновременно, вѣроятно студентитѣ въ Парижъ така особено гледатъ на него; разпразяха се анекдоти за Вѣлко Нейчовъ, Ковачовъ разказа за него отъ Велесъ (далъ подъ сждъ обушаря, че му направилъ лоши обушаря) и отъ Битоля (пашата не го допушчалъ при себе си, като каралъ всѣкога да казватъ, че обѣдвалъ); турцитѣ имали респектъ предъ него, говорѣлъ добре турски и освенъ това турцитѣ почитали лудитѣ, „божи човѣкъ“, „аллахънъ адамъ“. Ковачовъ много тежко понася, че Дриновъ не дохожда, обещалъ му при заминаването, че сигурно ще дойде; азъ казахъ, че той е българинъ, сега неговото мѣсто е въ България, отъ страна на княза всичко е направено каквото е искалъ, всички негови проекти сж приети, — „сега или никога“. И владичитѣ неприятно сж засегнати отъ недохождането на Дринова: всички тукашни хора ги видѣхме, какви сж и какво знаятъ, имаме нужда отъ тѣзи, които сж още вънъ. Шегитѣ на Григорий за „лишаването на владичитѣ отъ граждански права“ — създадена е нова каста, което е противно на конституцията. Ковачовъ разправи, защо Икономовъ е привързанъ къмъ владичитѣ: „само тѣ ме разбиратъ, другитѣ виждатъ на всѣкъде *aggrèpensées*“ [задни мисли]. Като си отивахъ съ Ковачова, казахъ му това и онова за своето отчаяние. Той: „у насъ, българитѣ, излизатъ сега наяве качества, за които по-рано не знаехме; по-рано ни наблюдаваха туриститѣ, виждаха нашитѣ добри страни, та препоръчваха да ни се даде свобода.“ Азъ му казахъ, че най-лошото за мене е „чудесното наслаждение, което хората тукъ иматъ да преследватъ единъ другото и да развалятъ единъ другому работата.“

Вечерята прочетохъ цѣлитѣ Нерудови Arabesque: хубави миниатури отъ Пражкия животъ, само че навсѣкъде виждашъ Bierbank [бирария], кръчми и кафенета. — Златарски, Сарафовъ, Вацовъ ме търсили, ала не ме намѣриха. — Вечеряхъ и обѣдвахъ самъ съ Спасовата сестра. Спасъ, поради болестта на майка си страни отъ къщи. Госпожицата говори доста, aber ihre Naivität kommt mir als schauerlich dumm [ала нейната наивностъ ми се вижда страшно глупава]; европейската изтънченостъ, макаръ и безъ знания, и левантинскиятъ, ако и по-добъръ, етикетъ сж отдалечени помежду си съ бездѣнна пропастъ.

15/27 декемврий, вторникъ. Вчера сутринята най-после се решихъ да уволня Горанова; мжчи учителитѣ като вампиринъ, спи въ училищната библиотека, понеже нѣма жилище, накаралъ учителитѣ на тѣхни срѣдства да му купятъ „педагогически самоваръ“, нарушилъ дисциплината като по-

зволилъ на ученицитѣ да играятъ театро и т. н. Чобановъ, момченце отъ Калоферъ, било вземено за помощникъ въ библиотеката. Подиръ пладне министерски съветъ „несостоялъ ся“, 3 членове сж въ държавния съветъ; Стоянова отдавна не съмъ виждалъ.

Днесъ преди обѣдъ имаше министерски съветъ отъ 11 — 1½ у княза. Вzeti сж 1800 новобранци турци, не искатъ да служатъ, бѣгатъ, опасно е да се обучаватъ войници за султана, *in casu belli* [въ случай на война] ще дезертиратъ. Решихме, че може да се позволи откупъ срещу пари, които ще се опредѣлятъ за правителствени здания (*Junkerschule* [юнкерско училище] и пр.), това за три години. Развиха се дебати за сумата, 1000 или 600, Вълковичъ е на мнение, че колкото е по-малка, толкова повече пари ще се събератъ. После говорихме за *Haftpflicht der Communen* [отговорността на общинитѣ], разни мнения. На българитѣ ще се каже защо (да не бждатъ турцитѣ—нашитѣ неприятели въ войската), а на чужденцитѣ ще се представи като актъ на особена любовъ къмъ мюсулманитѣ. Ще се обнародва указъ безъ докладъ. *J'ai persisté que cette mesure ne porte aucun caractère d'exclusion; le Traité a garanti l'égalité de tous sujets* [азъ настоявахъ, че тази мѣрка не носи изключителенъ характеръ; договорътъ е гарантиралъ равенство за всички поданици].

Работа върху вѣчната училищна статистика.—Грамаденъ снѣгъ, време за шейни. Днесъ подиръ пладне ходихме съ Сарафова къмъ Княжево. Прозраченъ въздухъ. Отдалеченитѣ предмети се виждатъ съвсемъ близо, познава се мѣстоположението на всички села, яздачи далеко въ снѣга и отдѣлни лица, всичко е засипано, само трънацитѣ се подаватъ. Днесъ презъ нощта — 14°C. Въ стаята не повече отъ + 9°C. при всичкото топлене. Надвечеръ хубави червени (като сокъ отъ сливи) *cirghus*'и [перести облаци] и *meergrün* [синкавъ] хоризонтъ на С 3.

Вацовъ настоява за установяване на единъ правописъ: Икономовъ, Стояновъ, азъ, Гинчевъ, Кирковъ. Мене ми се не ще да се бъркамъ въ това униформиране.

19/31 декемврий, сжбота, св. Силвестъръ. Свършваме старата злополучна 1881 година съ прекрасна снѣжна покривка и чудесно време за шейни. Презъ последнитѣ дни е мѣгляво въ полето и подъ Витоша; слънцето сутринъ се вижда като луненъ дискъ презъ облаци. Балабановъ вече 3 пжти излизалъ отъ Пловдивъ и всѣкога трѣбвало да се връща. Хитрово иде презъ Виена и кой знае какъ ще дойде, Гриммъ и Менгесъ едва съ мжка пристигнаха тукъ презъ Ломъ за 4 дѣня (тѣ и пощата сж били засипани и чакали). Параходътъ „Взривъ“ съ новобранци замръзналъ въ Турно Мъгуреле. — Горановъ въ вторникъ биде уволненъ: живѣлъ

въ училищната библиотека, накаралъ учителитѣ да му купятъ „педагогически“ самоваръ, каралъ се съ Анева, произнасялъ се съ презрение за своето началство и ни пишеше груби писма. Съ радостъ се писаха въ нашата канцелария писмата за неговото отстранение. — Въ четвъртъкъ имаше съветъ у княза. Откупуването се установи на 1000 фр., споредъ съобщенитѣ телеграфически мнения на префектитѣ. Гриммъ донесе новината, че географическото дружество искало да изпрати тукъ идната година експедиция. Трѣбва да побързаеме съ Книжовното дружество, което не върви напредъ по вина само на Стоянова; той сега е свършено потъналъ въ сенатската комисиия; тамъ се оплакватъ, че нищо не вършелъ, па и у насъ вече 10 деня не е дохождалъ. — Икономовъ, Григорий и Симеонъ заминаха въ четвъртъкъ съ шейни. Икономовъ не иска да влѣзе въ сената само отъ pruderie [инатъ], за да го канятъ твърде често и да напиратъ да приеме. И румелйискитѣ владици заминаха; не говорихъ съ тѣхъ. — Въ Румелия работитѣ вървятъ лошо. За управител на финанситѣ временно е назначенъ котленецътъ Хаджи Петро, роднина на Кръстьовича и Богориди, затова се вдига голѣмъ шумъ. Бившата дирекция щѣла да бжде изправена предъ сждъ. Мнозина искатъ за директоръ на финанситѣ нѣкой чужденецъ. Турцитѣ пакъ искатъ гарнизони. Подозрителното отзоваване на Нихадъ отъ София. Clôture [затварянето] на Областното събрание е станало не отъ Богориди, ами отъ Кръстьовича, депутатитѣ дори и не станали. Сливненци подадоха на нашия князь благодарственъ адресъ за унищожението на митата. Да можехме да дигнемъ 80000 души съ 150 орджия, а така! . . . Съюзътъ на тримата императори [Калинки посети Петроградъ и Берлинъ] очевидно е решилъ въпроса за гаранциитѣ за мира на изтокъ. — Скандалниятъ процесъ Rochefort-Roustan въ Парижъ (affaires de Tunis) и le dossier Bokhas. Отъ цѣлия него излиза наяве страшната нравствена поквара на Левантинскитѣ креоли, пирейци, бейрутчани и т. н., такива обикновено заобикалятъ западноевропейскитѣ консулства.

Вацовъ блънува за учебенъ съветъ при министерството, mit Taggeldern [съ дневни], хонораръ за оценки на книги: Сарафовъ, Златарски, П. Генчевъ, Кирковъ, Поповичъ и т. н. Нужда отъ закони за първоначалнитѣ училища. — Груевъ напечаталъ рапортитѣ на своитѣ инспектори. У насъ не върви — кой ще ги работи? Въ министерството работятъ азъ и Вацовъ. — Работа цѣли нощи върху своята училищна статистика. Много интересни данни: каква пѣстрота, въ Кюстендилскитѣ села на 212 души 1 е грамотенъ, въ Търновско въ градоветѣ на 3. Въ Кюстендилско ходятъ на училище 28% деца, въ Шуменско 82%. Въ Кюстендилско 80% отъ учителитѣ сж се учили само въ селата, въ Шуменско 97% — въ градскитѣ класни училища. Въ Кюстендилско и

Трънско единъ ученикъ се пада на 35 жители, въ Търновско на 17. — Прочетохъ Миларовитѣ Спомени отъ Цариградскитѣ тъмници. Много интересна книга, добре написана, съ чистъ езикъ. Явенъ талантъ, сега разбира се извѣтрѣлъ. Отъ книгата излиза наяве цѣлата тази ориенталска несигурностъ, фатализъмъ, Schwindel [шарлатания], *laisser passer* [ако мине]. — Много ме интересуватъ съобщенията въ вестниците за откриването на хората отъ изгубената американска експедиция „Jeannette“ на северъ отъ устието на Лена.

Стаменовъ като директоръ на гимназията съвсемъ не използвалъ сумата за учебни помагала освенъ за поправка на нуждницитѣ. Това е фактъ. — Мизерното състояние на София презъ първата година най-добре характеризира: най-нездравото мѣсто е около кжщата на председателя на санитарния съветъ Молловъ и най-калната улица е при началника на *Travaux publics* Копиткинъ! — Много се чувствува липсата на сборникъ отъ законитѣ: всѣкога трѣбва да се ровимъ въ Държавенъ вестникъ. — Явиха се турци съ претенции за мѣжкия пансионъ, кжщата. — Въ канцеларията много ни отекчава единъ дяконъ отъ Костуръ, нѣкакъвъ си потаенъ момъкъ, съ наведени очи, надъ които се извиватъ голѣми вежди, хубавъ като мома, ала натрапливъ. Ималъ ужъ калугерски „похоти“. Искане да стане даскалъ. — Признакъ на новото време: униформирането на всички слуги и разсилни въ шаякъ съ цвѣтни нашивки.

Интересенъ фактъ. Стояновъ ми разправяше, че Икономовъ пазѣлъ още у себе си голѣмия кръстъ на католишкия български архиепископъ Соколски. Знаелъ това отъ Климента. Икономовъ билъ дяконъ на Соколски. — Днесъ излѣзе иллюстрацията на Янко Ковачовъ, въ нея е моятъ некрологъ за Ами Буѣ. — Шеноа умрѣлъ: изпратиха ми некрологъ. Голѣмъ повествувателски талантъ, звезда отъ първа величина. Преумори се и угасна отъ охтика на 43 годишна възраст.

Свърши се още една година. Струва ми се, че всѣка година е по-лоша, „*semper crescendo*“. А какво ще донесе новата настѣпваща година — 1882? Съ каква надежда трѣбва да я посрещна? *Est-ce qu'il m'apportera la délivrance de tous ces malheurs? Et l'heure de la délivrance, est-ce qu'elle ne sonnera jamais pour moi?* [Да ли тя ще ми донесе освобождение отъ всички тѣзи злини? И нѣма ли нѣкога да удари за мене часътъ за освобождението?]. Кжде вървимъ, кжде ще стигнемъ, где е краятъ на всички тѣзи работи? Да ли България ще се стабилизира до нѣкжде, да ли ще захване нѣкакво систематично развитие? За мене най-тежкото нѣщо е това, че не зная и никакъ не мога да пресмѣтна, да ли въ днешното свое положение ще създамъ нѣщо трайно, да ли ще мога скоро да се върна къмъ своитѣ научни работи, да ли ще остана още дълго време въ България и да

ли нѣкога пакъ ще бжда жителъ на своето чешко отечество. Презъ време на последното ми пжтуване на западъ ми ка-
заха, че въ България нѣма да има сигурность, до като кня-
зътъ се не ожени; въ това има много истина. Много се боя
отъ желѣзничния въпросъ, който ще изкара на поврѣхность-
та нечувани вражди и може да свърши съ грозна беда.
Est-ce qu'il faut se sauver auparavant? [да ли не трѣбва да се
спасявамъ отъ по-рано?]. Ще видимъ какъвъ ще бжде *Con-
seil d'Etat* и какво ще работи.

3 януарий/22 февруарий [sic], вторникъ. Срещу Нова година до 3 ч. сутринята прекарахъ у Вацова, гдето бѣха и Стояновъ, Златарски и Сарафовъ, на чай, пиротско вино, сирене и „суджуци“. Приказвахме за литература и политика. Искахме да накараме Стоянова да се изкаже, какво мисли да прави съ Дружеството [книжовното], което до сега е фантомъ, ала той не щѣ да открие намѣренията си, та така пакъ сме тамъ, гдето бѣхме. Нашата забава се наруши отъ огроменъ пожаръ; изгорѣ Радаковото кафене, а хотелъ Петербургъ съ гръцкото консулство въ него бѣ съ мжка спасенъ.

На другия день посетихъ всички католически консули. У мене дохождали, безъ да ме заварятъ, Кирилъ, Кутинчевъ, Радомировъ, Безеншекъ, гимназисти. Много се разхождахъ, веднажъ и съ Помянова. Обѣдвахъ и вечеряхъ самъ съ госпожицата. После работихъ върху училищната статистика до срѣдъ нощъ; долу у Бойко пѣсни и хоро.

Въ понедѣлникъ (вчера) следъ пладне дохождаха у мене Шеферъ, Корвинъ и Бигелебенъ. Последниятъ ми говори за проф. Прокопъ отъ Бърно, правителството го препоръчвало за архитектъ, ала човѣкътъ поставя страшни условия. — Презъ нощта пристигнаха Балабановъ и Хитрово. Сутринята пакъ видѣхъ ликуващия Юсуфъ, цѣлъ е медъ и радостъ. Търсихъ подиръ пладне Хитрово, ала не го намѣрихъ. — Заплетената история съ завещанието на Н. Кермекчиевъ. Стояновъ и до сега не дохожда въ канцеларията, та така съмъ свършено самотенъ. — Днесъ събориха „кулата“, гдето по-рано е имало пазачъ, червена, горе съ чардакъ; тя бѣше отъ „плетъ“, измазанъ съ мазилка! — Вчера довѣршихъ цѣлия този статистически докладъ, най-после. Въ „Марица“ излиза подобно нѣщо отъ Груева, ала не тъй обширно. — Българинъ съдържа много сполучливи и остри нападки върху руската желѣзнична история въ България, ganz unverblümt [свършено открито], тамъ е отпечатана дълга дописка върху това отъ Пловдивъ до „Levant Herald“ (очевидно отъ Вълковичовата кухня). — Македонскитѣ „синковци“ наново атакуватъ Екзархията въ Цариградъ за пари. Колко сж събрали отъ румелийци и руси не казватъ. — Гримъ сутринята ми съобщи, че руското географическо дружество щѣло да устрои експедиция, главно археологическа, чакали 100,000 франка, обещани отъ княза, и рускиятъ императоръ щѣлъ да даде нѣщо, Семеновъ отъ радостъ прегръщаль Гримма. Князътъ дава обеща-

ния, безъ да обръща внимание на паритѣ, които държавата наистина нѣма; имаме и ще имаме дефицитъ. Тѣзи бюджетни работи ме поставятъ въ много тежко положение. Азъ до днесъ смѣтамъ желѣзницата за фантомъ: на кжде ще тръгнешъ съ дефицитъ? — Сутринтъ дойде у мене въ канцеларията Цачевъ, днесъ е ganz geniessbar [яде се], говори разумно.

6 януарий/25 декемврий, петъкъ. Коледа. Вчера бѣше православниятъ бѣдни вечеръ. Вечеряхъ самъ самичъкъ, Спасъ бѣше въ двореца, а госпожицата при болната си майка. После четохъ до срѣдъ нощъ *Agnolo firenzuolo, L'asino d'oro* (Арпудејус). Днесъ преди пладне направихъ малка разходка съ Шефера, хубаво ясно време. Въ черква не бѣхъ, видѣхъ само княза съ всичкия салтанатъ да отива тамъ; служилъ Мелетий, по заповѣдъ на княза. Азъ въ кжци постоянно се занимавахъ съ статистика, и привечеръ изписвахъ мѣстни и лични имена отъ статистическитѣ списъци *ad usum philologicum* [за филологическа употреба]. Госпожицата днесъ празнуваше, тя и госпожата бѣха на обѣдъ; посещения не правихъ и у мене никой не дойде; това ще захване чакъ отъ утре. Вечерята играха Климентовия Иванко, ала азъ не ходихъ.

Миналата срѣда бѣхъ у княза, разправихъ му за грубото писмо на екзарховитѣ хорица отъ Цариградъ. Той: „*sich nur nichts gefallen lassen, es ist eine Gnade, die man den Leuten erweist*“ [да не съмъ си правѣлъ само зло сърдце, така бихъ направилъ удоволствие на хората]. Единствениятъ указъ: 120 екземпляра отъ Блъсковитѣ книжки се откупиха за раздаване на училищнитѣ библиотеки. Подиръ пладне имаше министерски съветъ отъ 4—7 ч. Аферата Мелетий. — Неговитѣ противници презъ нощта изнесли неговия *θρόνος* отъ черквата, полицията го намѣрила следъ дълго търсене въ черквата св. Никола. Изнасянето станало въ недѣля вечерята. Прокурорътъ съ полицията цѣла нощъ билъ на кракъ. Екзархътъ по тази работа се колебае, всѣка минута говори друго и напоследъкъ съветвалъ Мелетия за известно време да не служи и да не излиза. Князътъ подиръ пладне бѣше у екзарха и следъ това у насъ въ съвета за малко (въ княжеската канцелария, задъ двореца), не е доволенъ, *il faut soutenir Meletios* [трѣбва да се защити Мелетий]. Свалянето на Мелетия отъ Св. Синодъ станало преди три години подъ натиска на Портата презъ войната, когато Мелетий, преследванъ отъ турската властъ, избѣгалъ отъ София въ Цариградъ и отъ тамъ въ Горни Студенъ, за да се върне съ руситѣ. Тогава цѣлата епархия е била за него. И Григорий е напустналъ епархията си и отишълъ въ Цариградъ. Сега Мелетий е отъ 3 години тукъ, признатъ отъ всички, цѣлуваха му ржце и приемаха неговата благословия. Онова решение на Св. Синодъ не може да се остави да бжде изпълнявано отъ нѣкаква сганъ, улиčníци или които и да били тѣ. Сегашниятъ Синодъ отложилъ въпроса

за идната сесия въ априлъ, до това време status quo. Останалитѣ владици сж за Мелетия: съ агитации може и тѣмъ да се случи сжщото. Дори и една селска депутация се застъпила предъ Ремлингена за Мелетия. Въ турско време Мелетий станалъ подозрителенъ, особно презъ време на експедицията на „Радецки“, 4 затворници отъ четата на Хр. Ботевъ били тука, Вълковичъ (презъ сръбската война) билъ тукъ и още тогава се срѣщалъ съ Мелетия. Поради всичко това по предложение на Вълковича министерскитѣ съветъ реши да запази Мелетия; да разтури черковното настоятелство, понеже е противъ владиката, то е нередовно избрано и не се грижи за черквата. Виновницитѣ, когато се откриятъ, ще бждатъ подведени подъ следствие за sacrilège и vol [светотатство и кражба]. Ключове настоятелитѣ нѣмали, прокурорътъ заповѣдалъ да се изкъртятъ вратитѣ, за да влѣзе вжтре за „обискъ“. — На града се отпуснаха 100,000 фр. заемъ (отъ банката). — Оплакванията на Вълковича отъ Държавната печатница, скжпо, иска търгъ (на другия день Кирковъ му казалъ, че ще се съгласи). После се говори за Държавенъ вестникъ (nota bene княжеското окръжно), 3 пжти седмично, съ неофициална часть. Боя се, че Ремлингенъ ще пише тамъ за своитѣ желѣзници. Вълковичъ отъ 1 януарий иска да издава и француски полуофициаленъ вестникъ. — Теохаровъ иска „пжтни разноски“ за командировката му (?) въ Петроградъ. Трѣбваше да се задоволи съ тѣзи 400 фр. „за обзаведение“.

Митрополитъ Мелетий

Съ Хитрово още не съмъ говорилъ, не се намира въ кжщи. Юсуфъ наново се показва изъ улицитѣ, напълно е разуменъ. Говори, и то е истина, че безъ Стоилова нищо не може, никакъвъ редъ, нито система. — За днесъ се очакваше оповестяването на сената. Отъ думитѣ на Спаса виждамъ, че никой не иска да влѣзе въ него, че князътъ е въ най-голѣми мжчнотии. Днесъ вечерята било телеграфирано на Икономова, дали наистина не иска. Мене никой не ме е питалъ нито съ една дума по тази работа, и се боя, да не би съ избора на лицата да стане нѣкой голѣмъ lapsus [грѣшка]. Грековъ, слушамаъ, щѣлъ да бжде председателъ.

Стоянова го турихме съ Вацова на тѣсно за Периодическо списание. Кирковъ съ радостъ ще се грижи за печатането му, първия материалъ трѣбва да даде—вече въ понеделникъ.—Докладътъ за уволнението на Горанова причи-

ни неимовъренъ страхъ. Кутинчевъ цѣла нощъ не спалъ, такова страшно нѣщо не било ставало, казалъ, още отъ основаването на княжеството, и въ него нѣмало нищо политическо, чисто служебно.—Градската „са'атъ куле“ бѣше въ вторникъ съборена, като дърво я подсѣкоха отъ долу, излѣзе плетъ, турска мазилка.

29 декемврий/10 януарий, вторникъ вечеръ. Въ сжбота тръгнахъ по посещения. Желѣзковича, Агура, Начовича не ги намѣрихъ. Цѣлиятъ день бѣла мъгла, чисто североевропейска. Първиятъ когото сварихъ. бѣше Грековъ. Не бѣхъ говорилъ съ него, макаръ че сме съседи (*vis-à-vis*), отъ връщането ми и собствено отъ *entrevue*-то съ Дринова у мене презъ лѣтото. Казахъ му, че съмъ ситъ отъ всичко това; 2 години и хаосъ, и дяволъ знае за какво ще бжде този държавенъ съветъ. Той ми говори за нуждата да се взематъ училищата подъ държавно управление, азъ му възразихъ, че съмъ на друго мнение. Съжаляваше, че Дриновъ нѣма да дойде, „и ние му бѣхме приятели и щѣхме да го поддържаме, уменъ човѣкъ, идеалистъ, не е заслѣпенъ партизанинъ“, не показва, каже, тактъ и политически умъ, най-напредъ забърка всичко и после изчезна. Говорихме и за други нѣща, азъ му подхвърлихъ за процента на грамотнитѣ споредъ училищната статистика, това дойде тъкмо за неговата воденица. Стана дума за общинската организация, нуждата отъ *comités*, *intermedia* [посрѣдници] между административната власт и самото население; трѣбва да имъ се даде и малко сждебна власт: мировитѣ тжжи, споредъ Грекова, до 300 гроша. И желѣзницата зачекнахме: азъ му казахъ, че цѣлата тая работа я смѣтамъ за фантомъ, излишно биене на главитѣ — България нѣма срѣдства. Той мисли, че ще бжде най-добре да строи държавата и да налага годишно 2—3 милиона „желѣзниченъ данѣкъ“; постройката да става частъ по частъ. Стана дума и за финанситѣ, той каза, че гражданитѣ нищо не плащали, той ималъ недвижими имоти и до сега нищо не е платилъ. Питамъ го за Queillé; не знае, освенъ ако Начовичъ се срѣща съ него. Засегнахме и министерството: азъ казахъ, че то е общество, което случайно се е срещнало въ „*caupré*“, по-рано никой никого не е познавалъ. — Следъ това прескочихъ за малко у Ремлингенъ, показва ми изрѣзка отъ Нар. листъ съ пѣсничка за него самия. Инакъ говори за своята *Landmesserschule* [училище за земемери]. Отидохъ у Хитрово, гдето бѣше Сарафовъ. — Най-после посетихъ Вѣлковича, гдето имахме дълъгъ дискусъ *de rebus omnibus* [за всѣкакви нѣща]. Блѣсково наредено по-ориенталски жилище. Много очаква отъ държавния съветъ, може би въ него щѣли да влѣзатъ *mediocres* [посрѣдствени хора], ала тѣ трѣбвало да бждатъ засипани съ проекти и когато ги оставятъ да лежатъ, да се настаява, или да ги върнатъ или да ги приематъ напълно. Гово-

рихме за Сирия, за бъдещето на Сръбиземно море като „езеро“ на цивилизовани държави, за United States и т. н., все на френски. — Подиръ пладне ходихъ у Крилова (не го намѣрихъ); у Брадела, сиречь у Балабанова, гдето стана дума за неговото снѣжно пътуване презъ Капуджикъ, за Ring-theater и пр. — У Груича (не го намѣрихъ, билъ на ловъ) и у Моравенова, гдето седѣхъ до вечерята съ Лука и Харикли, говорихме за Цариградъ и пр. — На вечеря бѣхъ каненъ у Стоянова, заедно съ Парушева; по-късно дойдоха на чай Хаджи Василь Христовъ и Василаки Поповичъ съ госпожитѣ си. Бѣше весело. Поповичъ разправя за своитѣ приключения въ Пловдивъ на 1876 г.; подиграваше се съ граматиката на Панаретова.

Въ недѣля сутринята ме повика князътъ. Тъкмо билъ Балабановъ у него. Князътъ ми говори за мжчнотиитѣ досежно съставянето на държавния съветъ, отъ тѣзи 20 нѣмало нищо свѣстно. Предлагалъ на Балабанова председателството, говорилъ съ него цѣлъ часъ, а човѣкътъ не искалъ дори и членъ да бжде. Икономовъ грубо отказалъ на повторното запитване, Дриновъ не ще. Начовичъ ще бжде министъръ следъ нѣколко дни (за мене това бѣше новостъ, още въ антрето Ползиковъ разправяше на Корвинъ, че Ремлингенъ ще бжде началникъ на военното училище). Пита ме за Стоянова, казахъ му, че ако ми го взематъ, нѣма да намѣря консервативенъ главенъ секретаръ, та ще трѣбва да взема либералъ. После ме пита кой е préférable [за предпочитане] Минчевичъ или Цачевъ, отговорихъ му, че Минчевичъ—Цачева цѣла България смѣта за лудъ. Иска да назначи Евлогия, безразлично да ли ще дойде или не. Говори и за назначението на единъ турчинъ отъ Русчукъ, препоръчанъ отъ Григорий и Начовичъ, на Шопова, Гешова (като председателъ) и Найдень Герова. Азъ възразихъ, че Найдень е свършено непопуляренъ; князътъ отвърна, че екзархътъ го протежиралъ; ако се вземе, ще бжде грѣшка. Князътъ е много сърдитъ на Дринова, той е причината на всичко това. Начовичъ и писмено обещава, че ще се пази отъ старитѣ грѣшки и че не ще прокарва партийна политика и ще бжде примирителенъ.

Преди пладне бѣхъ у Шишманова, гдето сварихъ Димовъ—Македонски, който бѣше проучилъ моята статия въ *Osvêta* свършено подробно. Стана дума за училищната статистика, даннитѣ много ги интересуваха. — Подиръ пладне ходихъ у Хранова (не го намѣрихъ, вчера той билъ у мене) и у госпожа Бурмова, съ нея бѣхъ самичкъ въ вечерния здрачъ, и имахъ интересенъ разговоръ за благотворителнитѣ институти и за училищата. Въ съседната стая бедни момичета отъ нашето държавно училище бѣха поканени на чай и забава. Бурмова е добра жена, българка отъ стария типъ, говори на добъръ езикъ и, ако не присѣтствува нѣкой консулъ, нѣма

европейскитѣ маймунски allures [обноски]. — Вечерѣта се игра Иванко, за втори пѣтъ (прѣвъ пѣтъ въ петѣкъ), отъ 7¹/₂—12¹/₂. Публика малко по-добра: Хитрово, Неклюдовъ, Клоппенбургъ, Гика, Estignard, Молловъ, Браделъ съ госпожата, полковникъ Поповъ съ госпожата. Веднага щомъ се вдигна сцената, видѣхъ че тукъ имаме нѣщо по-добро, защото порано „Райна“ ми се стори като чисто марионетно театро, а „Невѣнка“ детинско бръщолевене. Хубавиятъ езикъ на Климента, щастлива композиция, вижда се, че е челъ и Шекспира. Актьоритѣ играха добре: Исакъ (Bouffon) Янко Икономовъ, Мария (Драганова), Иванко (Хр. П. Марковъ), Асень (Кушлевъ), останалитѣ папалаги.

Въ понедѣльникъ имаше министерски съветъ, ала азъ по недоразумение не отидохъ: изпратиха ми сутринѣта покана, да съмъ отишълъ утре, а тя била писана вчера. Съвещавали се за формата на прогласяването на държавния*) съветъ. — Подиръ пладне бѣхъ у Шишманова. Вечерѣта дойдоха у дома Стояновъ и Вацовъ, четохме моя голѣмъ рапортъ. — Капе въ стаята въ гѣгла, сѣщото нещастие, както и лани, „Софийска кѣща.“

Днесъ станахъ рано и намѣрихъ цѣлъ купъ кореспонденция въ министерството. Аферата въ Браца, момчетата се разбунтували противъ Грегорова, който вчера бѣше тукъ у насъ: неговиятъ „шейретски“ разказъ, какъ Цаневъ се уплашилъ, когато неотколе пристигнала жена му, нейната майка и неговата майка, и какъ хората се страхували, когато Грегоровъ си записвалъ по седѣнки мелодии съ точки и линии. Въ Силистра на румѣнитѣ се позволи училище. — У мене дойде единъ калугеръ отъ името на екзарха да пита, каква заплата получава ректорѣтъ на духовното училище (5460 фр.). Синодѣтъ предложилъ това мѣсто на архимандритъ Константинъ. Врачанската епархия се раздѣля на Видинска и Търновска и овдовява. — Новина. Стояновъ ми после разправи, какъ тѣзи калугери се преследватъ. Григорий ненавижда Климента още отъ министерството; екзархѣтъ искалъ Търновската епархия за себе си. Сега би желали Климентъ да бѣде въ София, а останалитѣ искатъ тукъ Симеона, който поради своя откровенъ характеръ би се скаралъ съ всички. Екзархѣтъ сега самъ би искалъ да има София. Климентъ билъ много засегнатъ отъ тѣзи нѣща, презъ есенѣта се изповѣдалъ на Стоянова за всичко това. — Рилскиятъ калугеръ Дионисий ми донесе, ала само да видя, II частъ отъ Верковичовитѣ Веди.—Горановъ е въ София, срещналъ Вацова, разговарялъ съ него любезно като лисица, разхождайки се(!), ала не зачекналъ болното мѣсто. Подълъ човѣкъ: опозоривашъ го, а той ти ближе краката. — Кирковъ често дохажда

*) Въ ржкописа стои: министерския.

въ канцеларията, ganz geniessbar [съвършено поносимъ]. — Вчера най-после телеграфически заржчихме турски букви въ Цариградъ. — Стоиловъ ще се върне чакъ идния понеделникъ. Време е наистина вече. — Въ Болгаринъ днесъ има похвала за Доброплодни; инакъ остри статии за желѣзниците. — Бълг. гласъ ужъ щѣлъ пакъ да излиза; сега сме съвършено безъ вестници. — „Единствениятъ цѣръ противъ глупостта е скромността.“ — Въ *Revue du droit international* има посмъртна статия отъ Блунчли за България и изобщо Берлинския миръ. Ще бжде интересно.

3/15 януарий, недѣля. Намираме се въ нова година. Миналата срѣда сутринята бѣхъ у княза, само за малко, съобщихъ му за годишния рапортъ, което го безмѣрно зарадва; би желалъ да излиза подобно нѣщо отъ всички части на управлението, азъ казахъ, че тукъ е лесна славата — сравнение съ турската епоха. Необходимо е за Европа и за България. — Славейковъ е тукъ. Въ срѣда дълго стоя у насъ въ канцеларията съ тефтеритъ съ пословицитъ, които сж 16,000 и съ обяснения, желалъ би да ги печата тукъ. Обещава статии за Периодическо списание. Отъ Пловдивъ желалъ би да се махне (изглежда, че съ цѣлия този византийски свѣтъ не мели), тамъ е учителъ въ реалката съ 15 турски лири месечно, Каравеловъ егоистично го язди, използва го за „Независимостъ“. Отъ политиката се отрича. Азъ мисля, че най-добре ще бжде да му се дадатъ 4000 фр. помощъ отъ литературнитъ помощи, а печатането на пословицитъ да стане на разноси на Дружеството [книжовното]. И въ сжбота бѣше у насъ. Разбира се, че не може да му се вѣрва, той е à la Jakub Malý. *) Много интересни нѣща разправи устно. Арбанаси (Търновско) споредъ надписа въ черквата произхождало отъ Погоняно. Въ Търновското устие въ манастира преди 40 години се намирали портретитъ на царъ Александъръ и Шишманъ, сега били избѣлѣли. Много влашки (румънски) ктитори имало тамъ и тукъ изъ Софийско и Врачанско, и български търговци. Много манастири имало въ Врачанско. Чашата на царъ „Ясенъ“ въ Урвичъ е, каже, „очупена“, сега била въ Софийското читалище, стъклена, „черпили“ съ нея селянитъ, трѣбва да се издири. — Последниятъ день отъ годината написахъ остро писмо на директора въ Враца досежно ученическия бунтъ, на екзарха досежно паритъ и т. н. — Вечерята излѣзе Държавенъ вестникъ съ държвния съветъ: Икономовъ председателъ, Грековъ подпредседателъ, Бурмовъ, Балабановъ, Тодоровъ, Даскаловъ, Дриновъ, Евлогий избрани членове, Шоповъ, Михаиловски, Тишевъ, Мехмедали назначени. Начовичъ е назначенъ министъръ на вжтрешнитъ работи.

*) Чешки писателъ (4. VIII 1811 — 2. III 1885).

Последната вечерь отъ православната година бѣхъ самъ самичкѣ, постоянно събирамъ своята училищна статистика, трѣбва скоро да се печата. Вечерна сънливостъ.

На Нова година времето бѣше много студено, остро. Азъ не ходихъ на черква, защото официално не ми бѣше известенъ часътъ. Князътъ билъ тамъ и било набито; Мелетий не служилъ. Сутринята честитихъ на Спаса, той бѣше още по долни гащи. Азъ излѣзохъ на разходка по Цариградското шосе, после отидохъ у Стоянова (Василовъ день), гдето, разбира се, много се приказва за сената. Вас. Поповича не намѣрихъ. У мене дождаха Даскаловъ съ Безеншекъ и Ташикмановъ отъ Славянска беседа, следъ това Бигелебенъ, Гика и Бурмовъ и получихъ множество картички. Презъ деня се заловихъ да чета Roscher за земе-дѣлието и вечерята на 11 ч. фатално съмъ заспалъ при четенето, събудихъ се чакъ на 1 часа.

Вчера канцеларска работа, подиръ пладне пакъ статистика до срѣдъ нощъ. Бѣхъ у Шишманова на балъ, танцуваха; Балабановъ биде посрещнатъ тамъ съ ура като либералъ (отказва се отъ сената), правѣше глупави гримаси, изглеждаше, мисля, като Aequatorialtaufe на моряцитѣ; Вацовъ отишълъ да спи на 8¹/₂ ч. заранѣта. Азъ днесъ тръгнахъ по гости: Ил. Цанова, Йос. Ковачова, Карамфиловича не намѣрихъ, за малко наминахъ у Сарафова и Хитрово. Преди пладне у мене дойде новиятъ колега и стариятъ познатъ Начовичъ. Ще изкараме съ него добре. Наблѣга за откриване на ново „поприще“, Ableitungskanal der öffentlichen Aufmerksamkeit [отводенъ каналъ на общественото внимание] — литературата, Книжовното дружество; стражарскиятъ законъ; съвещанията на министерския съветъ (той иска нотифицирането на всички назначения); за помощта на Славейкова е съгласенъ, ала за 1—2 месеца нека останѣлъ вънъ, ще го вмѣкнатъ пакъ въ вестниците, сега (следъ учредяването на държавния съветъ) времето било по-неспокойно. Людскановъ, каже, като получилъ стипендия, следъ заминаването си отъ София, нѣкъде си пилъ за здравето на тогосъ, който щѣлъ да сваля княза! Търновски византийски уличникъ. Икономовъ, въпрѣки всичкитѣ му откази, оставилъ си въ София фрака и казалъ въ хотела, че скоро ще се върне пакъ. Начовичъ получилъ около 200 телеграми за Нова година.—Азъ получихъ телеграми отъ Ц. Гинчевъ, Славковъ (Провадия), Пенчовъ (Варна), отъ Силистра и отъ Блъсковъ. Всички подиграватъ Балабанова. Начовичъ щастливо отклонилъ Вълковича отъ плана му за французки вестникъ.

Написахъ днесъ предговоръ за Периодическо списание, уводна статия. Дано само този Стояновъ да не протака работата. Следъ вечеря бѣхъ самъ съ хазайкитѣ. „Имаме те като синъ или братъ, свикнахме съ тебе.“

7/19 януарий, четвъртъкъ. Два празника единъ следъ другъ, Богоявление и св. Иванъ. Литературна наслада тѣзи дни — Гусла и Михалаки чорбаджи отъ Вазова. Въ понеделникъ следъ пладне имаше продължителенъ министерски съветъ. Начовичъ много умно, хладнокръвно действува, имамъ поне единъ колега, който струва нѣщо. Вълковичъ повдигна въпроса, да ли могатъ да се отварятъ писма, въ които има запретиени вестници; ние решихме, че не, 100 екземпляра не вредятъ, само множеството. Портото (по 50 ст.) е такова, че скоро ще престанатъ да изпращатъ. Развиха се дебати за мърките и теглилките, официално и факултативно въвеждане, съ помощта на мене и Начовича. Следъ това Начовичъ повдигна въпросъ за правата на министерския съветъ, дали, както презъ управлението на либералитѣ, ще се „налага“ на колегитѣ. Начовичъ се мъчи да се пустнатъ затворенитѣ софиянци, има негодуване за това, около 11 видни лица, (за Мелетия), педантизмътъ на Теохарова. Въ вторникъ Славейковъ бѣше у насъ въ канцеларията. Сарафовъ и Вацовъ ни подведоха, разправяйки, какво ужъ Славейковъ искалъ да остане тукъ, а работата е, че иска авансъ 1000 фр. за пословицитѣ. На Славейкова се призналъ Харизановъ, че билъ „ортакъ“ при стѣкмяването на Верковичовитѣ пѣсни. За какво го правихте? Мислѣхме нѣщо за народната слава. Славейковъ предаде на Стоянова увода къмъ пословицитѣ за Периодическо списание и чете описанието на Мелнишката каза; Мелнишките и Станимашките гърци били отъ единъ произходъ, по единъ и сжщъ начинъ обработвали лозята. — Спасъ ми разправи, че следъ назначението на Начовича, Хитрово искалъ да подкокороса Lascelles и Braunschweig да протестираатъ колективно съ него, ала тѣ му се изсмѣли и Брауншвайгъ го съобщилъ на княза. Ако е вѣрно, мирише на Гюнцбургъ! — Балабановъ е презиранъ и осмиванъ отъ цѣлото общество. Лъже за своя разговоръ съ княза. — Днесъ се изпрати писмото до екзарха съ обяснения за македонскитѣ пари. Подиръ пладне отидохъ за малко въ министерството на вътрешнитѣ работи у Начовича. — Вечеръта излѣзе Бѣлг. гласъ съ страшни грубиянства по адресъ на мене — свободомислещия човѣкъ; за да бждѣло министерството по-единно, трѣбвало, каже, да бжда замѣненъ съ друго. Начовичъ ми бѣше изпратилъ estafette [пратеникъ], че Горбановъ утре щѣлъ да направи скандалъ, човѣкътъ пишелъ безконтролно. Азъ отговорихъ съ картичка, че ми е все едно, какво се пише за мене, ала едно е сигурно, че поради тѣзи статии въ чужбина консерваторитѣ се смѣтатъ за обскуранти и Rückwärtser [назадничава], тѣхната опозиция противъ Дринова и мене си обясняватъ като борба на мракобесницитѣ противъ цивилизацията, като борба на хора, които мислятъ, че училищата, учеността, книгитѣ сж опасни. — Андреевичъ Османъ

бей се мърна насамъ. — Вечерята дадохъ на Спаса 12 пола. Въ своитѣ смѣтки намѣрихъ голѣмо тапсо [недостигъ] — нѣмамъ време за своитѣ работи. Човѣкъ трѣбва — да се ожени!

Въ срѣда сутринята имаше черковенъ парадъ на площада. Азъ направихъ *acte de présence* съ цилиндъръ и после изчезнахъ. Въ къщи писахъ писма на баща си, на Вазова и т. н. и следъ това ланската географическа статия за Периодическо списание. Подиръ пладне дойде у мене Начовичъ досежно теглилките; говорихме и за други нѣща, за турския вестникъ (той е противъ Юсуфа) и т. н. За редакторъ на Бѣлг. гласъ той искалъ Пѣйова, Горбановъ билъ невъзможенъ, Начовичъ отдавна нѣмалъ участие въ редакцията. — Следъ вечеря бѣхъ съ хазайките си. Госпожицата ме пита, вѣрвамъ ли, че нѣкога ще се съедини Румелия съ Княжеството, и после за желѣзницата. — На 9 ч. отидохъ на вечеринка у Сарафова. Върнахъ се чакъ на 4 ч. сутринята. Тамъ бѣха Златарски, Стойчовъ (и двамата „оберджумбушлии“), Ат. Храновъ съ дамитѣ, Цанковъ и Цанковица, Славейковъ и госпожата, Гюзелевъ съ госпожата си, стариятъ Златарски, Миларовъ, Вацовъ, офицерътъ Бакърджиевъ, пълна стая съ хора. Когато дойдохъ, играеха на карти. Следъ това последва сновалка (игра), по-късно прѣстенъ, прѣстенъ на връвъ и други игри, азъ весело взимахъ участие въ игритѣ. Къмъ полунощ *souper*, цѣлъ купъ наздравици, Славейковъ за мене, азъ за Славейкова, следполунощни церемонии. Славейковъ пѣ „падна юнакъ, падна помакъ,“ Миларовъ (азъ седѣхъ между него и Славейкова) босненската „*sjajna zoro sjajna*“ и „*čije su one tarabé*“, Стойчовъ „зámни го, Пенкѣ, зámни го; зámни го кузѹмъ, замни го...“ (хумористична). Пиеше се споредъ хърватскитѣ правила. Следъ това се зави хоро, на което и азъ скачахъ. Бѣлг. гласъ ме направи либералъ.

Сутринята станахъ на 10 ч. На 11 ч. имаше съветъ у княза. Конкевичъ предлага да се купи единъ голѣмъ параходъ, 400—450,000 фр. въ Марсилия; флотата сега вече печели около 600,000 фр., които инакъ щѣха да се плащатъ на австрийското дружество за държавни транспорти; Конкевичъ иска за опитъ да захване плуването Русчукъ — Рени; княжескитѣ пътувания съ австрийскитѣ параходи струватъ скъпо (5000 фр. за всѣко пътуване Ломъ—Т. Северинъ); параходътъ ще донесе 15%; трѣбва да се упражни екипажъ за бъдещата българска търговска флота. Трѣбва да се размисли за начина. „Голубчикъ“ е отъ 1840 г., старъ. — Князътъ загатна за образуването на ново министерство *des travaux publics* и земедѣлие. Държавниятъ съветъ ще помисли върху това. Копиткинъ ще си замине; Ломското шосе му счупи главата. Князътъ каза, че той билъ почтенъ човѣкъ, ала неопитенъ. — Ца чевъ ще бжде медицински инспекторъ на затворитѣ. Аферата Rouvier (затварянето на французката аптека) и полупро-

центовия сборъ. Question épineuse [трънливиятъ въпросъ] за желѣзницата Русчукъ—Варна, искать 3½ милиона франка (!) годишно. — За отварянето на магазинъ за офицерски потрѣби, много скъпи за българскитѣ офицери. Преди насъ бѣха приети българскитѣ офицери Кисовъ и Гуджевъ.

Стоиловъ пристигна, въ униформа на ефрейторъ отъ българската кавалерия. Дойде въ двореца тъкмо преди министерския съветъ, на лице е спадналъ, ала инакъ надебелѣлъ. Срегнахъ го и следъ пладне, ала казахъ му само нѣколко думи. Гледамъ го горе долу съ чувство на човѣкъ, когото съмъ смѣталъ уменъ, но за когото съмъ се излѣгалъ.

Подиръ пладне (Ивановъ день) ходихъ у Адженова и Гюзелева. У първия имаше много хорица около билиярда отъ двата пола, у втория бѣше Йос. Ковачовъ съ жена си; тя и г-жа Гюзелева доизпушваха цигаритѣ си. — Следъ това въ кѣщи прегледахъ географическата си статия. — Стояновъ дойде у мене — вчера му се родило момче. Въ възхищение отъ увода за Периодическо списание, четохъ му го. Съ Начовича се скаралъ заранѣта заради онѣзи нападки по мой адресъ въ Бѣлг. гласъ, „безчестно и пр.“ Начовичъ, каже, много се хвалилъ отъ мене като колега. — Балабановъ помирява партиитѣ и събира хора à la Странски, Василиевъ и т. н. Глупости.

9/21 януарий, сѣбота. Вчера преди пладне Славейковъ стоя дълго у мене въ канцеларията. Недоразумението за неговитѣ намѣрения напълно се изясни, и самъ Вацовъ се призна. Дълги научни разговори. Битката на Симеона при Ахелонъ не е била при Анхиало, ами на Камчията при село Ахилия, гдето и до днесъ имало могили. Селата тамъ били често съ потурчени християнски имена, Кереметли бѣлг. Граматиково. Чалжакавъ се наричало бѣлг. Рисово, отъ Врисово (*Vrôsis*, *vrîs* изворъ и въ Сливенско), Рижъ било сковано отъ Блъскова. При Върбица имало следи отъ старо калѣ, въ което били намѣрени и монети отъ Асеня; чудни стари имена. Презъ тамъ минавалъ най-стариятъ пѣтъ за Преславъ, тамъ въ пролома на 4 ч. дългата Тича е станала битката на Никифора. Марашъ (не Маракъ) боазъ билъ при Градецъ, Славейковъ сега признава, че това е Markellai. Къмъ *Adli* сочело селото Авлиени въ Ени Зарско. За гагаузитѣ: кѣщата имъ била другояче, отколкото българската, сухи яденета (маджунъ, пастарма), цѣлиятъ начинъ на животъ билъ другъ. У турцитѣ въ Тузлука имало предания, че били отъ Анадола. Българи имало 21 села при Исникъ (Мангъръ и пр.), отъ Чирпанско, около 100 години, отъ Цариградъ българитѣ изпращали учители у тѣхъ, а когато грѣцкитѣ владици прѣчели на това, абаджиитѣ шиели по селата и ги учили. Друго по-старо селище било Къзъ Дервентъ и едно, каже, при Бунабаръ (?) близо до Смирна. Михалбейовци не били българи, ами отъ

Карабозанъ, измирайки тѣ взели едно българче отъ Тръстеникъ и така продължили своя родъ. Родопскитѣ помаци говорѣли рупалански. Въ Родопитѣ казвали дете-со и т. н. Вацовъ добави, че женитѣ (женскитѣ езикъ) въ Пиротъ говорѣли дете-во, жена-ва, дете-но; селото Лужница при Пиротъ, каже, говори чисто хърватски. Шопскитѣ езикъ билъ много чистъ, по-чистъ отъ македонски и източното наречие. Славейковъ разказа за кърджалиитѣ, познавалъ много хора, които ги помнѣли въ Тръвна, какъ рѣзали или кжсали дребнитѣ монети отъ женскитѣ косаци; Карафейзията билъ отъ Трънъ, въ Вакарелъ единъ старецъ тѣзи дни му разправялъ за него. Основателтъ на кърджалиитѣ билъ Еминджикъ въ Хаскѡйско; и до сега тамъ турцитѣ се ровѣли въ пещерата, гдето били неговитѣ съкровища. Кърджалиитѣ траяло около 20 години, силно следъ 1792 год., после наново следъ 1812 год. И много българи въ него били заплетени, единични лица. Войната презъ 1810 г. хората я знаели като Батинъ-кавгасъ, на 1829 г. като Шумла-кавгасъ; за 1810 г. Славейковъ слушалъ отъ хората, които помнѣли, какъ руситѣ били въ Търново и Габрово, но само за малко. За Наука иска да напише, какви исторически книги (ржкописи) видѣлъ въ своитѣ младини: Паисий, после една книжка, гдето цимбритѣ се изкарвали славяни и още една трета, въ Търново като дете ги преписвалъ заедно, което въ едната нѣмало, взималъ го отъ другата и отъ това Христати [Павловичъ] съставилъ своя Царственикъ. Въ единъ ржкописъ на Паисия видѣлъ като момче записани съ кирилица две сръбски пѣсни, помнѣше цѣли стихове отъ тѣхъ — царъ Никифоръ отъ Цариградъ потегля къмъ Балкана срещу Оруна, и Косара девойка; това е Качичъ, залуталъ се чакъ до Търново; помнѣше ги съ изговора и ѣе — „бийеломе“. — Като стари чиновникъ за особени поржчки въ Сливенъ (презъ губернаторството на Иванова) пропжтувалъ всички мѣста чакъ до Агатополъ, Бунархисаръ и т. н., подъ разни предлози, като казвалъ, че сега му е времето. Имало гърци нестинари огньопоклонници при морето нѣкжде си при Василико, молѣли се предъ иконата на св. Константинъ и прескачали огнь, нѣкакви си повѣрия, сега отчасти изчезнали. Населението тамъ по крайморието било отчасти отъ Трапезундъ, говорѣло тамошно наречие. Славейковъ го викали въ Пловдивъ да сътрудничи въ съставянето на читанки за горнитѣ класове (следователно и тамъ искатъ подобно нѣщо), ала нему му се не ще да се залавя за такава работа. Той би се обърналъ тамъ за помощъ за пословицитѣ, ала мисли, че е „борчлия“ най-напредъ тукъ да направи постжпки. Нѣкои негови ржкописи отъ 1877 г. сж се запазили въ Цариградъ у сина му, описание на Жеравна и т. н. Стана дума и за войнитѣ, дервенджиитѣ, харбаджиитѣ и т. н. Между Панагюрище и Коприщица имало голѣма

разлика въ диалекта: въ Коприщица билъ твърдъ, нѣмало нищо омекчено: скѣпо, пѣт, мѣж, ован, Панагюрскиятъ се доближавалъ къмъ Ихтиманъ и Самоковъ (въ Панагюрище людие, ключъ). Чистъ билъ езикътъ въ Срѣдна гора, Тетевенско, Етрополско, дори и къмъ Плѣвенско, на границата — той би трѣбвало да бже писменъ езикъ. Припомня си една хороводна пѣсенъ отъ детинство: „Разигра се България, помири я младо турче“ и т. н., историческа реминисценция. Често въ разговора си спомняхме, колко много работи сж свършено забравени въ последнитѣ години, времето лети, кой знае, да ли много нѣщо ще остане, много нѣща сж изчезнали отъ неговата паметъ. *Nota bene*: етимологическитѣ названия и производства около Твърдица. Споменахъ му за пжтописитѣ отъ 16. в., за известията за Фружинъ, Шишмановичъ, за известията за царъ Срацимиръ и т. н. „Много работа, има за нѣколко поколѣния, трѣбва веднажъ да се захване.“ Разправи ми и за Богоридовци, не знаели български, описа Стефанаки, какъ билъ у него около 1858 г. по църковния въпросъ съ Търновската депутация, най-вече селяни; говорилъ съ тѣхъ грѣцки и по-вечето турски, а когато се оплаквали отъ патриаршията, казалъ „бенймъ христианлжкимъ“ — моето християнство е по-друго, отколкото тѣхното (на грѣцкитѣ владци), съ нѣкаква си усмивка. Неговиятъ братъ билъ голѣмъ неприятель на патриаршията, и грѣцитѣ много се радвали, когато умрѣлъ. Говорихме и за отношенията на Богоридовци къмъ Софрония, какво ще да е приблизително роднинството имъ, най-добре щѣлъ да знае г. Кръстьовичъ. Стана дума и за това, че Раичъ и Паисий лично сж се срѣщали, безъ всѣко съмнение; той, безъ да знае за това, което въ моята история е писано, предполага въ споменатата статия.

Подиръ пладне имаше министерски съветъ за срока, кога трѣбва да престане да се дава назадъ имота на турцитѣ, които се не връщатъ (чл. XII). Сждалищата сами, споредъ турскитѣ закони, безъ да питатъ министра, направили окржжно — ein Bezirksrichter [единъ сждия въ окржженъ сждъ] прави тълкования къмъ Берлинския договоръ! Дипломатитѣ се намѣсиха въ тази работа. Берлинскиятъ договоръ не предвижда срокъ. Трѣбва да се продължи, Желѣзковичъ и Теохаровъ сж противъ, Вълковичъ, азъ, Начовичъ за — срокътъ бѣ продълженъ по мое предложение до 1 ноември. Ще се съобщи съ всички мотиви и въ турскитѣ вестници въ Цариградъ, съ туй ще се подтикне Портата да поднови дипломатическитѣ си отношения. — После дълго се разисква за Варненската желѣзница. България предлага 1 милионъ, платимъ по *valeur* въ деня на Берлинския договоръ, англичанитѣ искатъ 3½ милиона. *Préjudice* [въ вреда] на останалитѣ кредитори въ Турция. Реши се да се проучи въпросътъ отъ комисия: *Queillé* и т. н.

Днесъ въ канцеларията посетители единъ следъ другъ, много праздни приказки. Конфиденциално писмо отъ Силистренския префектъ, дали пристигналото тѣзи дни писмо отъ Силистра отъ г-жа Анти Енчева противъ Хр. Цаневъ е наистина отъ нея. Черневъ признавалъ, че е посрѣдничилъ за кореспонденцията между Цанева и нея. Стояновъ днесъ е много ядосанъ—скаралъ се преди пладне съ Стоилова и Д. Хранова въ канцеларията на министерството на външнитѣ работи. Написахъ докладъ за отпушане на 2000 фр. за пословицитѣ на Славейкова, за да може да почне печатането имъ (въ Пловдивъ). Стояновъ предупреждава, че щѣлъ да изпапа паритѣ, той ималъ нужда отъ тѣхъ още тукъ за изплащане на дългове, нищо нѣмало да напечата, правилъ го е вече толкова пжти; той предупреждава и за броя на пословицитѣ — не били 16,000, то е само за да се покаже.—Настоявамъ непрекъснато за Книжовното дружеството, ала главата на Стоянова е пълна съ други работи.

Боли ме глава и не съмъ за нищо. Днесъ вечеръта има балъ въ военния клубъ, ала нѣма да отида. Страшна калъ, снѣгътъ се топи, на далеко мъгла.

14/26 януарий, четвъртъкъ. Днесъ се отвори държавниятъ съветъ. Завчера вечеръта пристигна Икономовъ, вчера преди пладне се представи на княза заедно съ Стоилова. Днесъ на 11 ч. се събраха членоветѣ на брой 7 въ пространната зала на Народното събрание (Икономовъ, Грековъ, Тишевъ, Даскаловъ, Бурмовъ, Йорданъ Тодоровъ, Михайловски) и министритѣ безъ генерала. Освенъ тѣхъ тукъ бѣха Горбановъ като журналистъ и префектътъ Храновъ. Дѣдо Мелетий съ 3 попа направи водосветъ. Всички бѣха en fias, Михайловски съ бѣла жилетка. Слънцето свѣтѣше вжтре, нѣмаше пердета, вънъ бѣше студено. Следъ водосвета Икономовъ държа хубава дълга речъ за важността на държавния съветъ. И Мелетий каза нѣколко думи. Следъ това съ файтони цѣлата държава отиде въ двореца, около 8 коли. На 12 ч. бѣхме приети отъ княза. Въ антрето бѣха Ридезель, Масаловъ, Корвинъ, Мариновъ en grande tenue, Стоиловъ като подофицеръ. Икономовъ държа кжса речъ, много хубава: ние сме началото, следъ насъ ще дойдатъ по-добри. Князътъ чете отговора си на български, като препоръчваше да се изравни разликата между България и Румелия, което ще докара поправка на Берлинския договоръ; нужна е главно законодателна дейность. Отговори пакъ Икономовъ. Князътъ попита, где е Балабановъ; той нито се е дори подписалъ на поканата, говорѣлъ (на Бурмова), че нито е приелъ, нито е отказалъ, Икономовъ съжалява, нѣмало излишна интелигенция, загуба. После князътъ говори съ всѣкиго. Новото помѣщение ще бжде готово следъ 2 — 3 седмици, то се намира до новата княжеска канцелария въ кжщата съ тритѣ отдѣ-

ления на Адженова. На мене каза, че много го интересува училищната статистика, сега отпечатана въ Държавен вестникъ. Турчинътъ Мехмедъ Али навѣрно днесъ ще пристигне, турцитѣ отъ всѣкаде телеграфически благодарятъ на княза, доволни сж; той носилъ „вериги“ презъ войната въ Русчукъ като защитникъ на българитѣ — баща на Ниази бей.

Подиръ пладне на 2 ч. стана първото заседание, на което присъствуваха сжщитѣ, освенъ Желѣзковича. За секретаръ Икономовъ предложи Пѣйова, но после стана дума за Йос. Ковачовъ, който бѣ приетъ отъ всички, съ 8000 фр. заплата. За подсекретаръ се опредѣли максимална заплата 5000 фр. (кандидатъ е Ташикмановъ), за архиваръ 2400, 2 писари по 1800. За Горбанова като секретаръ никой не отвори уста. Следъ това Грековъ чете списъка на французки юридически книги, които ще трѣбва да се поржчатъ, върху това се говори до 5 часа. Утре на 11 ч. съветницитѣ сами ще продължаватъ. Икономовъ въ началото на заседанието каза, че приелъ председателството за да се почне, не било за неговитѣ „плещи“, нека следъ това да си избератъ другиго — възразиха му, Spiegelfechtere! [лукавствуване]. Началото е добро и много обещаващо.

Тѣзи дни, понеделникъ, вторникъ, срѣда, всѣки день имаше министерски съветъ. Въ понеделникъ се разглежда аферата Копиткинъ, който самъ бѣ призованъ. Строителното отдѣление издало и бюджетъ за 1882 г.! Похарчени сж 600,000, нуждни сж още 700,000, а цѣлото Петроханско шосе ще струва 3—4 милиона, ако трѣбва да се довърши! Мжтна вода. Копиткинъ самъ ще си замине. Желѣзковичъ спомена за „Черната джамия“ (че ние ще отидемъ въ нея!). Бюджетътъ сега е 2,100,000: 700,000 на Адженова за ломскитѣ chaussées, 300,000 за повърхно довършване на тази работа, 500,000 за двореца, 250,000 за други лански дългове, всичко на всичко ще останатъ, каже, около 100,000. Копиткинъ поржчалъ инженери отъ Русия, каза му се, че нѣма пари за строежъ, та нѣма нужда и отъ скжпи инженери съ 16,000, 24,000 фр., нѣмало би какво да вършатъ. Следъ това се говори за назначения, размѣстванията, македонскитѣ работи, екзарховитѣ пари, беглика (контролата) и т. н. Спороветъ съ консулитъ за полупроцентния сборъ, за затварянето на дюкяна на Rouvier (Грековъ е виновенъ, подвелъ го, или вѣроятно Молловъ „му подлѣлъ вода“; пропустналъ международнитѣ формалности), острата нота на Шефера за това.

Въ срѣда бѣхъ у княза. Предаде ми молбата на Горанова за мнение, днесъ вечерътъ го написахъ. Каза ми, че Горановъ поддържалъ консерваторитѣ, sammeln solches Volk, особено Горбановъ, besser den Menschen ganz zu vernichten als solche Geschichten und Schreiereien zu zulassen. Указа за 2000 фр. за Славейкова князътъ не подписахъ: консервато-

ритѣ щѣли да вдигнатъ врѣва, Славейковъ, може би, щѣлъ да ги пропилѣе за „Независимостъ“, инакъ би било ако рѣкописътъ се печаталъ тукъ, въ Държавната печатница — щѣло да бѣде чисто литературна работа. Историята съ препорѣката, дадена на единъ черногорецъ отъ Славейкова до Дондукова, съ оскръблениа за принцъ Батенбергъ, и черногорецътъ отъ Пловдивъ вмѣсто въ Одеса дошѣлъ тукъ въ София!

Презъ ношитѣ писахъ статията за Срацимиръ Видинския царъ. Вчера я четохъ на Стоянова, който вечерята бѣше у мене. — Въ вторникъ вечерята у Цанкова имало събрание, били около 80 души, присѣдствували и Балабановъ и Помяновъ, който тамъ ораторствувалъ *de viribus unitis*. — Лошо впечатление прави на Адженова октроата, не само върху *Viktualien* [хранителнитѣ продукти], ами пълень *Binnenpennenzoll* [вътрешно мито]. — Миналата недѣля цѣлия день изгубихъ съ освещението на новото военно министерство, следъ водосвета на пладне имаше закуска, князътъ бѣше тамъ, дипломатическитѣ агенти въ униформа (Брауншвайгъ, Бигелебенъ, Груичъ, Гика), азъ съ Грекова и Гюзелева и Адженова бѣхме на съседната масичка въ най-добра позиция. После настѣпи изобилно пиене на шампанско, ала азъ на 1½ ч. скришомъ уфейкахъ. Подиръ пладне ходихъ у Златарски, после у Стоилова, ала размѣнихъ само нѣколко думи съ него: мислѣлъ, че ще си замина следъ нападкитѣ въ „Български гласъ“. Въ това време той бѣ бърже повиканъ у княза, азъ чакахъ цѣлъ часъ, ала не го дочекахъ, и изобщо съ него днесъ не говорихъ. Той ходи като сержантъ и тѣзи дни ще държи изпитъ.

17/29 януарий, недѣля. Презъ ношитѣ работа за довършване на статиитѣ за Периодическо списание. Днесъ предадохъ на Стоянова увода къмъ Срацимира, вчера довършихъ ревизията на географическата статия. Отъ Вацова взехъ днесъ календара на Хаджи Найдень и натѣкахъ за Периодическо списание „народната“ пѣсенъ за царъ Шишманъ. — Днесъ подиръ пладне ходихъ у Икономова, който живѣе у д-ра Петровича. Въ вторникъ ще има заседание, кани учтиво; говорихме за правилника; Бурмовъ страшно много говори, просто ужасъ; показа ми писмо отъ Блѣскова, много се радва, че сме му откупили 120 екземпляра отъ неговитѣ книжки. Стана дума за Климента, ще си остане владика: вижда се, че е приготвявано отъ по-дълго време. Икономовъ е пълень съ надежди. — Стоилова два пѣти търсихъ, ала не го намѣрихъ, като че се крие отъ мене. — После отидохъ у Бигелебенъ. Пита ме, върно ли е, че съмъ искалъ да си дамъ оставката, азъ му изложихъ доста обширно положението. Срегнахъ днесъ Шефера. — Французки отговоръ на писменото оплакване на Горанова, като обяснение на княза, написахъ въ четвъртъкъ вечеръ, прочетохъ го въ петъкъ

въ нашата канцелария и го предадохъ въ сжбота въ княжеската канцелария, всичко е съобщено подробно и основно съ дати и нумера. Князътъ челъ и се смѣлъ, има въ обясненията пиперливи нѣща. Днесъ преди пладне получихъ неочаквано писмо отъ Корвина и въ него друго отъ княза: „Seiner Excellenz dem Minister der Volksaufklärung. 7/29 Januar 82. Ich danke Ihnen sehr, mein lieber Minister, für Ihren interessanten Bericht über Goranoff; ich habe ihn mit grossem Interesse gelesen und möchte ich nicht Goranoff wünschen durch sein Benehmen die Veröffentlichung dieses Berichtes herbeizuführen. Ihr Alexander“ [До Негово Превъзходителство Министра на народната просвѣта. 7/29 януарий 82. Много Ви благодаря, любезни ми министре, за Вашето интересно изложение за Горанова; азъ го четохъ съ голѣмъ интересъ и не бихъ желалъ Горановъ съ своето държане да докара обнародването на това изложение. Вашъ Александъръ].*) Горановъ билъ въ петъкъ у Стоянова и му челъ победоносно своето французко заявление dans le français arménien ou du dragoman, Стояновъ го срѣзалъ. Вчера Горановъ билъ забелязанъ въ гостилницата „Искъръ“ цѣлъ попаренъ и смаянъ. Димовъ твърди, че българската интелигенция, когато е дошла на бѣлъ свѣтъ, е родила и двама „изроди“, това били Горановъ и Вълко Нейчовъ, и двамата луди.

Вчера отъ сутринята се носѣше слухъ изъ града за революция въ Бѣлградъ. До днесъ нищо по-подробно не зная. Миналата седмица всѣко следпладне имаше заседание, само въ петъкъ почивка. Въ сжбота азъ предложихъ на разискване аферата съ процеситѣ на Кермекчиева, реши се да не се водятъ, ами да се приключатъ „по миролюбивъ начинъ“. Мистериозна афера — 2 турски офицери пристигнали въ Кюстендилъ. Копиткиновата афера все повече и повече вони. — Държавниятъ съветъ въ петъкъ се събралъ, било възложено на Грекова да направи правилникъ. — Кореспондентъ на Московскій телеграфъ е едно „хлапе“ Поповъ отъ Варна. Балабановъ се разхожда съ него! — Кривошиевата актьорска история излиза на яве, бойове и схватки. — Баща ми отъ Нова година не ми е писалъ. — Ив. Ев. Гешовъ станалъ директоръ на финанситѣ въ Румелия. — Въ днешния Бѣлг. гласъ има съобщение, че извест-

Ив. Ев. Гешовъ

*) Оригинальтъ на това писмо, написано собственоръчно отъ Батенберга, е приложенъ къмъ Дневника. С. Я.

ниятъ политически хамелеонъ небългаринъ неотколе билъ на соарето на либералитѣ и танцувалъ тамъ съ двама ексминистри до 4 ч. сутринята. — Сръбскитѣ желѣзнични работи се заплитатъ съ фалимента тѣзи дни на Bontoux.

1 февруарий / 20 януарий, срѣда. Тази нощъ изгорѣ сградата на Народното събрание, историческо помѣщение, въ което Стамболовъ ораторствуваше, Каравеловъ ревѣше, Балабановъ плачеше, Славейковъ спѣше, Горбановъ бѣше битъ, а мнозина други изглупѣха, въ което видѣхме да се заражда българското народно театро, сграда строена за театъръ, после престѣпно взета за политически театъръ, а сега повърната наново за своята първоначална целъ. Вечерята театралниятъ клонъ на Славянска беседа играеше „Иванко“, Ташикмаковъ въ трико майсторски игра Исака. На 12½ ч. представлението се свърши, на 2 ч. избухналъ огънь въ дрешника и за кжсо време цѣлата дървена постройка, която презъ руско време е била съградена за повече отъ 80,000 фр., стана пепелище, а заедно съ нея изгорѣ и съседната гостилница на Нецичъ. Дипломатитѣ, събрани на карти у Шефера, изнесли на Нецича пианото и „спасили“ каквото могли. Сутринята всичко бѣше *tabula rasa*.

Още вчера отъ 1—4 заседавахме въ единъ салонъ като сенатъ, 7 члена, Теохаровъ и азъ, и секретари Ковачовъ и Ташикмановъ. Най-напредъ се разисква за щатовеѣ и бюджета на държавния съветъ, после за проекто-правилника отъ Грекова (реши се предварително да се хектографира) и най-после за покупката на руски помощни книги. Бурмовъ толкова много бръщолевѣше, че дори бѣше вече срамно. Следъ това се говори за новото помѣщение, което разгледахме *in corpore*.

Въ понедѣлникъ преди пладне князѣтъ извикалъ Начовича, Вълковича, Теохарова и Желѣзковича и имъ съобщилъ телеграмата отъ руския императоръ, който одобрявалъ станалото (държавния съветъ и министерството), предупреждавалъ да се пази отъ либералитѣ и казвалъ, че е заповѣдалъ на своя представителъ да поддържа консерваторитѣ и сегашното министерство. За Хитрово страшна плесница. — Подиръ пладне имаше министерски съветъ. Главенъ предметъ на разискванията бѣше аферата на твърде много лекомисления Копиткинъ, съставилъ бюджетъ за 6 месеца, който стига за 3 години. Споредъ мнението на руския инженеръ Щулце, той не билъ годенъ дори и за писаръ, *vert bec de l'école*, по чинъ е навѣрно поручикъ. Вони отъ всички страни. Мѣри милионитѣ като метри дърва.

Стоиловъ въ понедѣлникъ пое наново управлението на канцеларията, като свършилъ изпититѣ си, а подиръ пладне бѣше въ министерския съветъ. Днесъ се представилъ на княза въ униформата на поручикъ. Вчера вечеръ имахъ съ него

продължителен разговор, първия след завръщането му. Станалъ е по-решителен, по-енергичен. Шуменската войска. Генералъ Лесовой билъ много популяренъ между българитѣ офицери, рѣзкъ и строгъ. Артилерийскиятъ полкъ билъ въ редъ, и кавалерийскиятъ полкъ сжщо следъ пречистването. Декинлейнъ, командиръ на кавалерийския полкъ, билъ много уменъ и предпазливъ човѣкъ. Майоръ Даниловъ се оженилъ за сестрата на Ползиковъ. Майоръ Поповъ билъ и воененъ писателъ, писалъ билъ за сръбската война и т. н. Вънъ въ окрѣга било всичко тихо, не били доволни само отъ жандармерията, която била твърде много военна. Въ Шуменъ българското общество било чудесно, безъ етикеции. Икономовъ у дома си билъ съвършено другъ човѣкъ, веселъ и духовитъ. Стоиловъ станалъ много интименъ съ него, надѣва се, че ще издържи като председател на сената, това мѣсто било за него, негова амбиция. Училищата били чудесно наредени съ голѣми жертви. Имало хубаво ядро отъ възпитаници на Чехия и Роберт-колежъ. За Стоянова въ Шуменъ нѣмали добро мнение. Въ Румелия работитѣ стояли зле; офицеритѣ (тамошнитѣ), които били въ отпускъ у дома си, разправяли чудни нѣща. Много турски мюлазъми се приемали за офицери въ милицията. Наумовъ ужъ казалъ въ Събранието, че докато Румелия бжде Румелия, щѣли да управляватъ негодницитѣ, които били взели въ ржцетѣ си монопола на службитѣ. Опозицията се била съсрѣдоточила въ Сливенъ, тамъ издавала вестникъ съ девизъ да се бори противъ Пловдивската експлоатация и за българския князь.

Днесъ преди пладне бѣхъ у княза съ докладъ. За пожара: *mein enges Thrönchen ist auch verbrannt!* [моего тѣсно тронче сжщо е изгорѣло!]. За работитѣ въ Херцеговина и Бока Которска. За Балабанова, сега на тѣсно, вижда че ще остане съвършено на страна. Държавниятъ съветъ е захваналъ както трѣбва, *mit Feuereifer* [съ голѣма ревностъ]. Пустнатиятъ слухъ за революция въ Бѣлградъ билъ съвършено измисленъ; отъ изследването се оказало, че първото известие излѣзло отъ Боди. Издаването на французки полуофициозенъ вестникъ отъ Вернаца. Горбановъ оплаквалъ мѣстото, гдето билъ битъ — *Damenloge* [дамската ложа], презъ която избѣгалъ преди да бжде битъ.

Икономовъ получилъ писмо отъ „съзаклятническото дружество“, въ което е заплашванъ, че ще бжде убитъ заедно съ членоветѣ на държавния съветъ. Съобщилъ това смѣйки се на Бурмова. Азъ твърдѣхъ, че писмото произлиза отъ „тайния театраленъ клонъ“ на българския народъ.

Днесъ следъ пладне ходихъ въ девическия пансионъ при М-ле Казанлъшева, за да видя какво правятъ. Уплашили се отъ пожара, който избухна въ тѣхно съседство, за щастие, че нѣмаше вѣтъръ.

Стояновъ вчера до 1 ч. бѣше у мене. Моитѣ 4 статии били druckbereit [готови за печатъ]. — Вечеръта писахъ обширно писмо на баща си.

3 февруарий/22 януарий, петъкъ. Вчера сутринъта излизайки отъ кжши срѣщамъ Балабанова, той отиваше у Грекова; подиръ пладне постоянно се разхождахъ съ Стоилова, който е въ униформата на поручикъ. Сутринъта отидохъ въ княжеската канцелария, гдето бѣха се събрали, предполагамъ случайно, всички български министри. Вълковичъ настоява за французкия вестникъ на Вернаца, да се печаталъ въ Държавната печатница; азъ възразихъ, че това едва ли ще бжде възможно, сега е редътъ на работитѣ отъ министерството на просвѣтата, които чакатъ отъ два месеца, докато бжде готово останалото. На това Вълковичъ ми отговори „чакали сте два месеца, оставете ги да стоятъ“. Тогава се малко разсърдихъ и казахъ нѣщо рогато, и вечеръта не отидохъ у него на чай, макаръ че бѣхъ поканенъ. Фанариотскиятъ билиринъ даваше собствено dîner на дипломатитѣ (пръвъ пжтъ, какъ български министрь угощаваше нѣкого).

Вацовъ ми разправи днесъ интересна историйка за архимандритъ Кирилъ, отъ която може да се заключи, че този нашъ гимназиаленъ директоръ е цѣлъ авантюристъ и вагабонтинъ, нацапанъ съ всички гръцки, арабски, египетски и абисински мазила. Два пжти го виждахъ пиянъ, веднажъ въ Драгалевци, втори пжтъ на лагера на Александровъ день, гдето кждравиятъ чернокосъ попъ съ гръцки профилъ отъ Айватово показва подъ външния лакъ истинската си природа. Неотколе той ималъ гости у дома си, Вацова, всички гимназиални учители, г-жа Брожка съ сестра си, и освенъ тѣхъ — сръбкинята, която живѣе съ чиновника отъ статистическото отдѣление Николичъ и познатата „малка гъркиня“ съ майка си. Ein sauberes Ensemble. Игралъ хоро, хвърлил на страна калимавата, покланялъ се на гъркинята и колѣничилъ предъ нея...

Подиръ пладне следъ дълго време излѣзохъ на разходка задъ града. Разговаряхъ съ младия Гешовъ. — Вечеръта четохъ Фаллмерайеръ, за Марко Поло и Buchon (критики). — Стояновъ далъ вече въ печатницата нѣкои ржкописи за Периодическо списание! — Г. Моравеновъ днесъ на улицата ми предаде поздравленията на Пулковъ отъ Коприщица, болнавъ старецъ, чель моята история и ми благодари за честъта, която съмъ му направилъ, като съмъ споменалъ за неговата история на Коприщица. Азъ дори и не знаехъ, че този български авторъ е още живъ. — Славейковъ утре щѣлъ ужъ най-после да замине за Пловдивъ. Писалъ писмо на Вацова, извинявалъ се, че не могълъ още веднажъ да дойде да ме посети, знаелъ, че не му се давала помощъ и знаелъ ужъ защо, ала знаелъ че азъ „съмъ съ добро сърдие и съ възхищение съмъ се застѣпвалъ всѣкога за него и неговитѣ лите-

ратурни стремежи.“ Какво да се прави! — Вечерята бѣше Вацовъ у мене.

Днесъ преди пладне отъ 11 — 2¹/₂ бѣхъ въ държавния съветъ въ новото помѣщение. Отъ министритѣ бѣхъ азъ, за малко и Желѣзковичъ и Теохаровъ. Разисква се по правилника. Рамолитаниятъ Бурмовъ бѣбра дори страшно. Азъ дадохъ много обяснения къмъ „устава“ споредъ старитѣ заседания на министерския съветъ у княза. Главно бѣше препирнята, кои въпроси се внасятъ съ „писмена заповѣдъ“ отъ княза, и кои иначе. — Подиръ пладне излѣзохъ съ Желѣзковича по Цариградското шосе. Разправа ми, какъ подвелъ екзарха и Григория да изложи на княза работата съ Копиткина, цѣла ориенталска интрига.

Въ вестницитѣ има подробности по падането на Гамбета на 26 януарий. — Баща ми вчера сутринята ми писа за падането на „царя на хартията“ Bontoux, за историитѣ въ Бока и т. н. Войтехъ Шафарикъ билъ преведенъ въ университета.

5 февруарий/24 януарий, недѣля. Вчера и днесъ не ми е твърде добре, гори ми главата, чувствувамъ скубане въ лицето и се намирамъ въ нѣкакъвъ си злобенъ хуморъ. Вчера въ канцеларията Стояновъ за разнообразие се скаралъ съ Вацова за нѣкакъвъ си писаръ, когото протезира; въ държавния съветъ поради друга работа не можахъ да отида. Подиръ пладне получихъ отъ Виена брой отъ печатарския листъ „Vorwärts“, въ който е помѣстена ядовита статия противъ министерството на просвѣтата, че съ Държавната печатница щѣло да убие цѣлата частна индустрия; писалъ я Янко Ковачовъ, както се хвалѣлъ по гостилницитѣ неговиятъ тукъ факторъ. — Вечерята четохъ нѣкои Фаллмерайови критики и Neue Fragmente. Днесъ преди пладне се ровихъ въ дветѣ най-нови работи на Миклошича върху румънския езикъ (Истрия и македонорумънски, моравскитѣ, полскитѣ власи, хуцулитѣ); имамъ многобройни addenda [прибавки]. Преди пладне пакъ ходихме по Цариградското шосе съ Желѣзковича, на разходка по снѣга; обърна ми вниманието на паричнитѣ фокуси на Карамфиловича при постройката на двореца.

Намирамъ се въ най-лошо настроение. Вчера вечеръ прегледахъ цѣлата си кореспонденция съ други лица отъ дохождането ми въ София, особено размѣненитѣ писма съ Дринова и видѣхъ цѣлия този нещастенъ мой идеализъмъ, тѣзи безконечни жертви и тѣзи постоянни прѣчки съ горчиво разочарование. Трѣбва ли да отивамъ още по-нататъкъ? Да се върна ли въ Прага при книгитѣ си? Кое е по-добре за мене? Ще повредя ли съ своето заминаване на тукашния развой? Ще ме пустне ли князътъ? Ще ли се намѣри предлогъ за заминаване? Пакъ бълнувахъ за сръбската история, за разни замислени статии, които съществуватъ за сега само въ моята паметъ, за трудни строги студии. Бихъ писалъ нѣщо и

презъ тукашнитѣ рѣдко свободни нощи, ала за систематична работа не остава време. Вечерно време, следъ вечеря, никогажъ не съмъ сигуренъ, че нѣма да дойде Стояновъ или нѣкой другъ у мене. Ако искамъ, напр., да продължа показалеца къмъ моитѣ Дубровнишки извадки, материалъ за намислената статия за „пославянчването на Дубровникъ“ презъ срѣднитѣ вѣкове и т. н., трѣбва да имамъ свободни и сигурни 4-5 часа безъ прекъсване и свободенъ умъ. А колко злато лежи закопано у менъ, въ моитѣ записки! Инакъ, поради тукашнитѣ работи съмъ принуденъ да се занимавамъ съ съвсемъ други работи: съ народна економия, французка администрация, теория на желѣзницитѣ и т. н. За Вълчекъ искамъ да напиша обещаното „Пътуване презъ Румелия“, ала какъ да захвана. Виждамъ постоянно все повече и повече, че си оставамъ това, за каквото самичкъ съмъ се опредѣлилъ и възпиталъ и обучилъ — писателъ, ein Federvieh. Цѣлата останала слава е полска трева. Трѣбва ли и по-нататкъ да свързвамъ своята сѣдба съ сѣдбинитѣ на България, и по-нататкъ да чета нечистотиитѣ на Горбанова, да понасямъ игленитъ бодове на фанариота билиринъ, детинскитѣ въртоглавости на своитѣ инакъ тъй приятелски разположени къмъ мене другари въ просвѣтата, да се клатушкамъ, носенъ противъ волята си отъ промѣнливото течение на малодушни котерии? — Това сж „noctes atticae“ въ София, черни нощи... Много се надѣвахъ въ дохождането на Дринова и въ „Книжовното дружество“. Дриновъ не дойде, а „Периодическо списание“ и работитѣ на Дружеството тъй бавно вървятъ напредъ въ ржцетѣ на Стоянова, че изгубихъ и търпение и надежда. Конституирането на Дружеството още не е направено, Стояновъ ми обещава всѣки день, че ще дойде нѣкоя вечеръ да поговори съ мене върху това, а день следъ день минава, и той не иде, особно отъ както му се е родило момче. А поради неговия буенъ темпераментъ повече да го подканямъ не искамъ. Имаше право Дриновъ, когато лѣтоска ми казваше, че най-добре би било, ако на насъ двамата биха ни подарили нѣкое манастирче, Драгалевци или нѣкой другъ, та тамъ да живѣемъ и пишемъ, и свѣтътъ да ни остави на мира!

Днесъ подиръ пладне ходихъ у Шефера, гдето бѣше Estignard. После отидохъ у Хитрово, у когото бѣше Груичъ, а по-късно дойде Балабановъ. Хитрово докара разговора върху много интересни подробности отъ най-ново време. Турцитѣ майсторски излѣгали цѣла Европа по Черногорския граниченъ въпросъ. Гусинье и Плава сж славянски покрайнини, само сж пасли тамъ своя добиткъ арнаути отъ Дяково: По това време се образува лигата, викове, ноти, прѣчки и въ края на краищата даватъ на Черна Гора Улцинъ, албански край, за изкуствено спрѣчкване на албанци съ Черна Гора. Ала

най-накрай тѣ сами оставатъ изгѣгани — споредъ последнитѣ новини обиденитѣ албански главатари избѣгали въ Черна Гора. За чудо, предаването на грѣцкитѣ краища станало мирно, туку грѣцитѣ измамили турцитѣ, престрували се като че нещатъ, и когато турцитѣ излѣзли съ положителни предложения, изведнажъ ги приели. Икономическото развитие на Гърция: проектирана била разумна желѣзнична мрежа, прокопаване на Коринтския провлакъ и т. н. Румѣния имала генераленъ консулъ въ Солунъ и освенъ това нѣколко консулата, изкуствено пробуждане на македонскитѣ власи, Хитрово ги поддържалъ, защото власитѣ били единствената подпора на грѣцката пропаганда въ Македония. Границата на българската и грѣцка народностъ била опредѣлена линия, безъ прескачки и клинове: краището Урумджикъ съ 25 грѣцки села при Бистрица. Румѣния безконечно много спечелила съ това, че получила Добруджа, изобщо съ това, че принципиално можа да стѣпи на дѣсния брѣгъ. Ново бѣше за Хитрово, че Румѣния бълнува за присъединение на България, знаеше само, че презъ време на преврата концентрирала войски, та въ случай, че князътъ напустне и настане анархия, бърже да се намѣси. Балабановъ разправя, че румѣнитѣ още сега мислятъ за Варна и Русчукъ. Разказа, какъ Palgrave, нѣколко дни преди избора на княза въ Търново, повикалъ него и други нѣкои народни представители да ги пита, кого мислятъ да избератъ, и следъ това имъ предложилъ като свое частно мнение да избератъ румѣнския кралъ. Бълнуванията за румѣнски земи въ Македония не сѣ следователно безъ основа — искатъ да стигнатъ чакъ тамъ. Хитрово приказва за Горчакова, получавалъ 50,000 сребърни рубли заплата и сега живѣлъ въ Ница, complètement gamoli, дете, детински закачки съ жени. Въ Петроградъ още се бъркалъ въ работитѣ, не могълъ да си спомни разликата между България и Румелия, диктувалъ на Jomini, а следъ това казвалъ: faites cela vous mèmes [извършете това Вие сами]. Балабановъ разправи, какъ синътъ на Горчакова повикалъ него и Цанкова въ Петроградъ, и стариятъ билъ донесенъ, тогава (1876 г.) билъ пѣргавъ и свежъ. После Хитрово разказа за С. Стефанския договоръ. Той билъ следъ Нелидова началникъ на дипломатическата канцелария. Било грѣшка да се сключва миръ съ самитѣ турци, турцитѣ знаели, че договорътъ нѣма да бжде изпълненъ и затова го подписали. Трѣбвало да се влѣзе въ Цариградъ, и тамъ да се свика конгресътъ, който следъ това се събра въ Берлинъ. Европа съ всичко щѣла да се съгласи, само руситѣ по-скоро да излѣзатъ отъ Цариградъ. А работата била възможна. Турцитѣ нѣмали почти никаква войска, дори отъ печатанитѣ сега турски работи излиза наяве, че и султанътъ се готвѣлъ да напустне Цариградъ. Английската флота не би попрѣчила, дори въ последната минута

англичанитѣ щѣли да оповестятъ, че били дошли само да запазятъ интереситѣ на християнскитѣ и европейски жители на Цариградъ. Грѣшката била въ нѣкакво си „malentendu“, всичко, може би, никога нѣмало да бжде изяснено, нито статията въ „Nouvelle Revue“ я обяснява. Недостатъчна била връзката, следъ преминаването на Шипка генералниятъ щабъ цѣли 21 день билъ безъ телеграфическа връзка; за смъртъта на Викт. Емануилъ, напр., узнали 21 день следъ това. Следъ сключването на мира било решено Хитрово като руски комисаръ заедно съ единъ турски комисаръ да окупира Македония. Били приготвени прокламациитѣ на четири езика, Хитрово ги ималъ и до сега. Съ него трѣбвало да заміне една кавалерийска бригада, квартируваща въ София. 25 души офицери (между които и Мосоловъ) му били дадени за окръжни началници. 15 дня следъ него трѣбвало да навлѣзе една пехотна дивизия, която щѣла да се установи въ Битоля. Мюсюлмани отъ Македония, които се намирали въ Цариградъ, тичали вече у Хитрово въ Санъ Стефано; арнаути, ученици на Цариградската медицинска школа, предлагали му своитѣ услуги, искали да служатъ на новото управление въ Македония *alla franca*. Заминаването на Хитрово било отлагано отъ день за день, защото Портата отлагала по свой обичай назначаването на комисаръ — все „утре“, „утре“. Това било грѣшка на Нелидова. Хитрово настоявалъ да отиде и безъ комисаръ — ако турцитѣ пъкъ се противѣли, това могло да се прогласи като нарушение на договора и следъ това да се навлѣзе въ Цариградъ. Изложилъ това и на Непокочицки, ала господата не могли да се решатъ. Игнатиевъ билъ въ Петроградъ, постоянно телеграфиралъ, где е Хитрово. И така билъ пропустнатъ най-сгодниятъ моментъ. Така окупираната Македония щѣше да бжде *fait accompli* отъ огромно значение. На конгреса Македония щѣше да се устрои като автономна провинция както и Румелия, та щѣше да има две български провинции, които заедно да гравитиратъ къмъ княжеството; сега има два гравитачни центра, а това ще донесе въ бждеще още много опасности.

Вчера получихъ статистичния календаръ на Ст.-Загорската префектура и писмо отъ Илиева за нови старини.

Хрумна ми неотколе, да ли не ще бжде добре да събера разнитѣ свои чешки пжтописни статии, да ги допълня съ нови очерци отъ Балканския полуостровъ и да ги издамъ въ особна свезка за нашитѣ чешки читатели, ала кога?

6 февруарий / 25 януарий, понеделникъ. Сутринтъ отидохъ у Стоилова въ княжеската канцелария. Писаното отъ мене писмо до екзарха досежно 150,000 фр. за Македония много му харесало, сжщо тъй и Горановиадата. Хитрово сега всичко стоварялъ върху Клоппенбургъ, той, каже, поддържалъ Балабанова въ неговитѣ глупости, иначе Балабановъ не

щѣлъ да има толкова куражъ; той вчера ревалъ предъ княза. Князътъ билъ боленъ, прегракналъ. Грековъ отъ държавния съветъ хвалилъ моитѣ петъчни обяснения. Днесъ е св. Григорий Начовичъ. Балабановъ ще отиде въ Цариградъ за семейството си; ще влѣзе въ съвета и ще направи *acte de présence*. — Въ Румелия отъ 8 месеца всички смѣтки сж въ безредие, Гешовъ ще има какво да яде. — У мене въ канцеларията се яви депутация отъ Никополъ: околийскиятъ началникъ Желѣзаровъ (живо малко човѣче), кметътъ, агентътъ на параходното дружество (говори нѣмски, недочува), единъ българинъ и единъ турчинъ. Искатъ да имъ се отстъпи едно голѣмо пасбище, което по-рано принадлежало на католишкия манастиръ (на тѣзи католици, които, безъ съмнение, сж се изселили въ Банатъ), сега се управлявало отъ държавата. — Подиръ обѣдъ имаше заседание на държавния съветъ, гдето за пръвъ пѣтъ се яви турчинътъ Х. Мехмедъ Али. Бурмовъ и Грековъ, *altercatio* [препирня]. Азъ съмъ сънливъ. — Следъ това на 4 ч. имаше заседание на министерския съветъ. Вълковичъ заминава за Виена за *conférence à quatre*, Желѣзковичъ пита, до кога ще се придържа о съветитѣ на руския представителъ. После се разгледа въпросътъ за заема отъ $\frac{1}{2}$ милионъ фр. на княза отъ Банката за постройка на дворецъ въ Варна съ малкъ процентъ колкото за форма. Повдигна се въпросъ да се даде нѣщо на новата българска черква на името на св. Славянски апостоли въ Пловдивъ, реши се да се дадатъ 3,000 фр. отъ министерството на изповѣданията. Копиткин и адатъ ще трѣбва да се плаща още и презъ 1883 год. — толкова много е надробилъ за 6 месеца; наистина много работи сж захванати! Виновни сж Ремлингенъ и Копиткинъ, другаде биха ги изправили предъ сждъ за пражосване на държавни пари. Разглежда се въпросътъ за толкова многото самостоятелни полуминистерства, контролна палата, медицински съветъ, строително отдѣление и т. н. — необходима е по-голѣма централизация, всичко да бжде въ рѣцетѣ на отговорнитѣ министри. Недоволството на чиновницитѣ и офицеритѣ отъ новитѣ платежни наредби. Разотидохме се на 7 часа вечерьта, главата ми фучи, та не съмъ за нищо.

9 февруарий/28 януарий, четвъртъкъ. Въ вторникъ преди пладне, много рано, отидохъ въ канцеларията, следъ това на заседание въ държавния съветъ, гдето Бурмовъ плещѣше глупости за държавното положение на съвета, тълкувания за княжескитѣ права и т. н. После пакъ ходихъ въ канцеларията, на обѣдъ, и на края наново на заседание въ министерския съветъ, гдето станаха разисквания по правилника за министерския съветъ. Вечерьта и днесъ това стечение на заседания и работа е твърде много. Вчера подредихъ разнитѣ свои книжа и записки и унищожихъ цѣлъ купъ непотрѣбни черновки.

Въ срѣда сутринята на 10 ч. имаше министерски съветъ у княза. По пѣтя срещнахъ Балабанова, цѣлъ разплаканъ; сбогува се и на обѣдъ замина за Цариградъ. Въ министерския съветъ се подигна въпросъ за управлението на министерството на външнитѣ работи въ отсъствието на Вълковича — възложи се на Начовича, който ще бжде подпомаганъ отъ Стоилова. После се разгледа въпросътъ за инженеритѣ—желѣзничнитѣ ще се повикатъ, за да се не крещи, че кабинетътъ билъ настроенъ неприятелски къмъ Русия, а останалитѣ, както и финансовата страна ще се оставятъ до дохождането на новия министъръ на Travaux publics господина Михайловича, за чието повикване и дохождане сега за пръвъ пѣтъ узнахъ сигурно. Следъ това се говори за купуването на Варненския „манастиръ“ за княза, и гърци и българи го предлагатъ на княза като даръ, обаче помежду си не могатъ да се съгласятъ pour la valeur [за цената]; той билъ основанъ, казватъ, на 1829 г. като руска болница, по късно станалъ *monastère* по име, гостилницата всѣка година била давана подъ аренда, въ последната война го обърнали на публиченъ домъ, въ всѣка килия по една. Князътъ би желалъ часъ по-скоро да захване постройката, до есенята трѣбва да се свърши; покупката е неизбежна, безъ такова жилище въ Варна не може да се ожени, друго мѣсто тамъ не може да се намѣри, всички лозя отъ манастира до града принадлежатъ на гърци; князътъ не би желалъ работата да се разтака презъ разнитѣ съдебни инстанции, ще кажатъ, че той използва съдилищата за себе си; най-добре е да се вземе манастирътъ и да се депозира стойността (оцененъ е за 50,000 фр.) въ Banque Ottomane, нека се сждятъ за нея. Въпросътъ остана неразрешенъ. Работата я забъркаха Варненскитѣ българи съ Колони avec trop de zèle [отъ голѣмо усърдие]. — За мисията на Вълковича. Австрия настояваше желѣзницитѣ въ България да строятъ Bontoux или Хиршъ. Стойчовъ се противопоставялъ и цѣлата работа се изоставя; въ това време пристига князътъ въ Виена (лани напролѣтъ). Разисквалъ устно върху това съ Каллай и Хаймерле, питалъ какво е за тѣхъ по-важно, да иматъ желѣзница или да я строи Хиршъ. Когато признали първото, обещахъ имъ, че ще се погрижи, щото желѣзницата по-скоро да бжде построена, ала нека и Австрия отъ своя страна да накара Хиршъ да отстъпи; нека България самичка да си я построи и експлоатира. Австрия затова поддържала тѣзи двама главни съседни експлоататори, защото не довѣрвала на България и се бояла отъ примѣра на румѣнскитѣ държавни желѣзници. Тогава Стойчовъ написалъ на Хаймерле писмо, диктувано отъ самия Хиршъ, за което Вълковичъ вчера спомена. Следъ това въ конвенцията сжвмѣкнати отъ Австрия разни подробности, преди всичко излишни, за броя на влаковетѣ и т. н. На Вълковича се въз-

ложи да се сближи съ Етхемъ паша и да уговори съ него новъ желѣзниченъ договоръ, за скорошното съединение на София съ Сарамбей; на румелийска територия, разбира се, ще строи Хиршъ. — После Вълковичъ чете нотата, която била изпратена на Lascelles досежно Русчушко-Варненската желѣзница: работата ще се възложи на специална комисия и следъ това на държавния съветъ. — Следъ това се говори за туряне на основния камъкъ на черквата Ал. Невски на 19 февруарий. За мѣстото — князътъ мисли да отстъпи мѣстото, опредѣлено за новия дворецъ при св. София, а бждешиятъ палатъ да се издигне нѣкога на редута между Цариградското и Орханийско шосета, следъ 15 години градътъ ще се разшири чакъ до тамъ. Разноска за черквата ще възлѣзатъ на 3 милиона фр., 1 милионъ ще отпусне Нар. събрание (по 100,000 годишно), 2 милиона ще се събератъ отъ помощи изъ България и Румелия.

Подиръ пладне ходихъ у Стоилова. Хвали Бигелебенъ. Съжалява, че Балабановъ е така отхвърленъ, Вълковичъ *zu abrupt* [твърде рѣзък], не било свършено политично. Наблѣга на литературната му дейность, позитивна работа, вече за Румелия. — Горановъ чель въ княжеската канцелария моя *visum repertum*, останалъ цѣлъ смаянъ; искалъ копие, ала не му било дадено. — Речъта на Бисмарка за влиянието на краля и парламента върху нѣмските работи презъ последнитъ 25 години, много интересна.

Вечеръта имаше *dîner* у Вълковича, гдето бѣха всички министри, освенъ Начовича, Икономова, Грекова и Корвина. Яде се и се пи твърде много. Желѣзковичъ правѣше постоянно *caletbours* [каламбури]. Тѣмъ вечеръта му било предадено анонимно писмо *au ministre des finances, s'il y a des finances*, което захващало съ „*sale cochon*“; английска история, поради неплащането на купонитъ на Варненско — Русчушката желѣзница. Анонимнитъ писма сега сж на мода въ България, Икономовъ получилъ такива нѣколко. Отъ Румелия идатъ най-вече съ печатъ отъ „*Aidoss*“. На 2 ч. Вълковичъ замина. Ние си отидохме на 12 ч., съ насъ и Стоиловъ, Константиновичъ и Д. В. Храновъ.

Днесъ единъ турчинъ отъ „*девлеть шурае*“ биде приетъ отъ княза, а вечеръта въ двореца се даде *dîner* на цѣлия държавенъ съветъ. — Гешовъ ми изпрати ласкателна благодарность за моята честитка по случай неговото назначение — първото писмо, което съмъ получилъ отъ него.

4/16 февруарий, четвъртъкъ. Миналиятъ петъкъ имаше министерски съветъ у княза досежно попълването на две праздни мѣста въ касацията. Върху Павлова, председателя на апелацията, всички се съгласихме. Като вторъ е турнатъ на око Бобчевъ, ако се съгласи, а ако не — Диамандиевъ. Въ петъкъ вечеръта съ Вацова бѣхме у Стоянова.

Въ сжбота на 30 януарий изпратихъ чрезъ банката на баща си 75 наполеона и 30 пола, първата икономия отъ миналия януарий, съразмѣрно доста незначителна. Азъ лани бѣхъ принуденъ отъ обстоятелствата да правя извънредни разности, па освенъ това претърпѣхъ загуби отъ две „недосмотрѣния“, като не се грижехъ и неможейки да се грижа за своитѣ работи. — Сжщевременно изпратихъ и писмо на баща си. — Подиръ пладне ходихъ на разходка съ Златарски.

Отъ това време свършено съмъ погълнатъ отъ статията си за „Osvěta“. Взехъ пжтния си дневникъ отъ 1888 г. София — Пловдивъ — Търново — Русчукъ и почнахъ да го обработвамъ. Въ недѣля седѣхъ цѣлия день въ кжщи и писахъ дори до късна нощъ. Въ понедѣлникъ вечеръта продължавахъ до срѣдъ нощъ и въ вторникъ сжщо, защото неочаквано се случи празникъ, чакъ до късна вечеръ. Стигнахъ до кръстоносцитѣ въ Пловдивъ. Тази работа ще бжде повечето научна, съ много подробности и прѣсенъ колоритъ, никакви vues générales, както въ първата ми статия лани, която поради твърде многото истина въ нея подеиствува неприятно на нѣкои българи.

Миличевичъ ми изпрати своето феилитонистично-литературно описание на пограничната комисиия отъ Дунава до Враня. Не съмъ го челъ още, ала е пълно съ материалъ.

Въ понедѣлникъ (на 1/II) подиръ пладне имаше министерски съветъ. По предложение на Стоилова последната нота на Вълковича до Lascelles досежно желѣзницата Русчукъ—Варна ще се поиска назадъ; ще се приеме арбитражътъ на великитѣ сили, на посланицитѣ въ Цариградъ, за насъ политически по изгоденъ, мнозинството може да се спечели — искатъ да ускорятъ постройката на останалитѣ желѣзници. Не може да се отлага. Въ международния животъ камаритѣ и държавнитѣ съвети нѣматъ никакво значение. Кой знае, дали компанията ще приеме втори пжтъ арбитражъ. А на края Англия може да се яви съ sommation. — Чете се докладътъ и указътъ за продължаване на турцитѣ срока за връщане до 1 ноемврий. Не е противъ чл. XII отъ Берлинския договоръ. — Аджиеновъ предлага на държавата своята тройна кжща за 400,000 фр.

Въ вторникъ получихъ много дълго писмо отъ баща си, пълно съ интересни новини. Императорътъ го питалъ при аудиенцията му и за мене, а споредъ Браунъ направилъ съмъ му добро впечатление.

Въ вторникъ вечеръта бѣхъ каненъ у Груича, гдето бѣха Начовичъ, Бигелебенъ, Доскосъ, Боди и Мариновъ. Водиха се разговори на български, сръбски и грозно нѣмски. Груичъ се лова около София (дропли). Полярната експедиция. Следъ вечеря азъ говорихъ съ Груича за Черна Гора, Херцеговина, за албанцитѣ въ Нишко. Дучичъ билъ библиотекаръ.

Отъ предприятието на Bontoux сръбското правителство изгубило 17 милиона, половината отъ които били покрити отъ конфискуванитѣ ценни книжа, половината отъ разликата, за която Banque de Paris е предприела желѣзничната постройка. Французкото правителство само се е нагърбило съ това, защото, споредъ Груича, то препоръчало на сърбитѣ Bontoux. Бѣлградското правителство не искало да изгонва арнаутитѣ въ завзетия край, ала военното командуване било на друго мнение, особено поради тѣхното държане презъ 1876 г., макаръ че по-рано обещавали, че ще помогнатъ на сърбитѣ — отивали винаги съ по-силния.

На 10¹/₂ ч. се върнахъ въ къщи, гдето у Спаса имаше великолепно *soirée*. Бѣха дошли около 30 души, Икономовъ, Грековъ съ госпожата, Стоиловъ *сѹт omnibus* [съ всички], Петровичъ съ госпожата си, тримата братя Золотовичъ съ господитѣ си, Славчо Тѣпчилещовъ съ сестритѣ си и майка си, Начовичъ съ госпожата си, Аджиеновъ, Мариновъ, Увалиевъ, Агура, Исидоръ Михайловичъ съ госпожата си, Гошевъ, останалитѣ Грековци, Д. В. Храновъ съ госпожата си. Оживено, смѣхъ и приказки, пълненъ салонъ, а въ Спасовата стая страшенъ комаръ, тадрънкането на паритѣ се чуваше чакъ на улицата. Азъ постояхъ съ Начовича малко въ стаята, гдето се играеше. После се сложи *soirée*, въ което азъ не взехъ участие, понеже току-що се бѣхъ върналъ отъ сръбска гощавка. Следъ това се захванаха игри: кончина, куца баба, у кого е парата. Д-ръ Любомиръ Золотовичъ се страшно напи и като „*buffone politico e sociale*“ вдигаше голѣма забавна врѣва. Стоиловъ политизираше съ мене въ жгѣла: „вадихме кестенитѣ отъ огъня за други“ и каква полза имаше отъ това, Бурмовъ и други страхопѣзльовци се кокорятъ на бойното поле. Приблизително следъ 3 ч. отдохъ да спя, понеже по-голѣмата частъ отъ обществото се бѣше разотишла. Обаче говоренето и звѣнтенето на паритѣ не ме оставиха да спя. Следъ два часа пакъ се облѣкохъ и излѣзохъ. Въ Спасовата стая Икономовъ, Храновъ, Спась, Увалиевъ, двамата доктори Золотовичъ и Исидоръ страстно обожаваха бога на хазартнитѣ игри; бакара, *chemin de fer* и пр. сж сега добродетелитѣ на българската интелигенция; единъ отъ най-страстнитѣ играчи е Грековъ! Въ другата стая седѣха още г-жа Михайловичъ и Христина; останахъ при тѣхъ до съмнуване. На 6¹/₂ ч. потеглиха Михайловичи. Останалитѣ си отидоха на 8 ч., когато вънъ свѣтѣше слънце, а вътре лампа върху картитѣ. *Sketches of modern Bulgarian life!* [чертици отъ модерния българския животъ!]. — Мене сутринта ми бѣше съвършено весело, бѣхъ съ бистъръ умъ; не бѣхъ пилъ нито капка вино тази нощъ, само чай. Сутринта прегледахъ своитѣ пѣтни очерци, после отидохъ въ канцеларията и у княза. Предадохъ му печатани предварителнитѣ статистични сведения, за които

много се зарадва. Пита ме, какво работя цѣлъ день; азъ му говорихъ за научната си работа, събирамъ материали, важни за последната турска епоха, скоро ще бжде забравена, споменахъ му за Книжовното дружество; той ми каза, че въ Ловечъ станало нѣщо като либералски митингъ, нѣколко души били затворени и после освободени, получавалъ телеграми отъ либерали и консерватори, не вѣрва никому, сжщитѣ подписи се срѣщали върху адреситѣ на дветѣ партии, не отдава никакво значение на адреситѣ, макаръ, каже, че Стоиловъ вижда въ тѣхъ „den Ausbund der Staatsweissheit“ [примѣръ на държавна мъдростъ]. По-късно Начовичъ ми разправи, че въ Ловечъ на митинга сж били повечето деца и ученици, наредилъ веднага да бждатъ освободени арестуванитѣ отъ околийския началникъ лица.

Стояновъ захвана наново да дохажда въ канцеларията. Вацовъ утре заминава по ревизия въ Кюстендилъ. Подиръ пладне спяхъ, макаръ че днесъ съмъ свежъ като никога. На 9 ч. вечерята имаше концертъ въ военния клубъ, гдето азъ отидохъ за пръвъ пжтъ. Тамъ бѣше князътъ, цѣлиятъ дипломатически свѣтъ, рускитѣ офицери и елитътъ на българското общество, всичко не повече отъ около 70 души. Пѣха М-me Ремлингенъ, М-me Аджиеновъ, М-me Лонгиновъ, г. Stakelberg, свиреха М-lle Бурмовъ, М-lle Ремлингенъ, М-me Браделъ, М-me Гика. Полковникъ Ремлингенъ обръщаше нотитѣ, понѣкога и чехътъ Харцеръ. Свърши се на 11 ч. Азъ съ Спасъ и М-lle Спасъ си отидохме въ кжщи, останалиятъ beau monde танцувалъ.

Днесъ въ канцеларията бѣхъ самъ съ Стоянова. Сутринята Горановъ ходилъ въ княжеската канцелария, искалъ копие отъ рапорта ми, ала даденъ му билъ само да го прочете, безъ позволение да си вземе бележка и за най-малкото нѣщо, като му било казано отъ моя страна, че, ако иска, ще бжде отпечатанъ въ Държавенъ вестникъ съ бележка, какво това става по изричното желание на самия него. Той отговорилъ, че ще си помисли. — Подиръ пладне имаше министерски съветъ. Говори се за акциза отъ чуждестранния спиртъ, сжществувалъ ли е въ турско време; за експортнитѣ такси въ Турция—да се постави Турция на еднаква нога съ европейскитѣ държави, question d'indépendance politique [въпросъ за политическа независимостъ]; Стоиловъ докладва за дълга на българската черква въ Цариградъ; военниятъ министъръ — за нѣкои свои контракти. Много дребни работи, quae ad consul-tandum proferabantur [които се представяха за обмисляне]. — Днесъ вечерята има дипломатическо dîner у Хитрово (азъ не бѣхъ между поканенитѣ). — Начовичъ е изпратилъ на държавния съветъ законитѣ за раздѣляне на страната и др. — Отъ баща си получихъ две писма. Миналиятъ петъкъ проектътъ за университета билъ миналъ въ горната

камара, тъй както го е предложила долната камара (народната), и Миклошичъ говорилъ въ полза на чехитѣ. Виенскитѣ вестници оплаквали разпадането на Австрия, което шѣло ужъ да захване отъ сега нататкъ. Отъ писмото на баща си виждамъ, че нашитѣ съотечественици сж се изпокарали за кожата на мечката, докато още мечката е въ гората: Ранда съ юриститѣ, а противъ тѣхъ философитѣ, медицитѣ и богословитѣ. За мене вратитѣ пакъ сж отворени, магнитътъ къмъ който се стремяхъ отъ 1872 г. — катедра на чешкия университетъ. Положението за мене лично е наистина тежко.

Начовичъ ми разправяше, какъ Драндаръ продавалъ като комисионеръ на баща си сахтияни въ Пеща, при това се хвалилъ, че учелъ дипломация. Домогвалъ се предъ Думба да може да издържи дипломатическия си изпитъ въ Виена. Думба, поради търговскитѣ си връзки, се застъпилъ за него и тамъ го допустнали като левантинецъ, а може би като драгоманинъ въ запасъ. Най-напредъ трѣбвало да държи писменъ изпитъ. Начовичъ го питалъ въ кафенето, какво ще пише по източния въпросъ. Той: да се изгонятъ турцитѣ отъ Европа. Начовичъ: ами Австрия поддържа турцитѣ, ще пропаднешъ. Драндаръ веднага обърналъ: тогава ще бжда за турцитѣ. Обаче писмениятъ му изпитъ билъ такъвъ, че до устенъ го дори и не допустнали, макаръ да чакалъ напраздно дълго време. — Балабановъ изпратилъ нѣкакво си окръжно до своитѣ най-вѣрни въ Свищовъ, ала тѣ го не приели и „го хвърлили“, макаръ че по-рано да се кълнѣха въ „Господъ и Балабановъ.“

8/20 февруарий, понеделникъ. Миналиятъ петъкъ сутринъта станахъ много рано, събуденъ отъ дожаждането на Константиновича, който съ своитѣ се върна къмъ 6 часа отъ *soirée* у Михайловича. Подиръ пладне отидохъ самъ съ кола на Княжево; слънце, калъ по шосето, въ селото пълненъ превратъ — широка улица съ тротоари, строежъ на нови кжщи. Седѣхъ въ едно кафене, държано отъ единъ черногорецъ съ една шопкиня.

Въ сжбота, на 6 февруарий сутринъта, видѣхъ у дома по-раншния *einen Pechvogel* — Горбанова, когото отдавна не поздравлявамъ. Излизаше отъ Спаса. Въ канцеларията бѣхъ самъ съ Стоянова, който наново има *Arbeitsfieber* [желание за работа]. Тъкмо довършвахъ писмото си до Ловчанския инспекторъ Павловичъ, който бѣше писалъ за своитѣ опити да отвори общо християнско-мюсулманско училище въ помашкото село Блъсничево и за вдовицата баба Милчевица, която искала да издигне женско училище въ село Гложене на собствени сръдства. Въ това време около 1 часа Стояновъ ми разправя нѣщо, което не знаехъ — че Цанковъ днесъ сутринъта на 4 часа билъ вдигнатъ служебно отъ леглото и откаранъ не се знае кжде. Извикахъ Сарафова. Той су-

тринята билъ на баня и, като се върналъ въ кѣщи, чулъ отъ майка си, че дошло момче отъ Цанкова съ съобщение, че Цанкова го откарали. Отишълъ у Цанкови, тамъ госпожа Радка плакала. Полицмейсторътъ Николаевъ и приставътъ Черневъ съ 15 стражари се вмъкнали въ кѣщи, влѣзли въ спалнята и казали, че имало „височайша заповѣдъ“ отъ княза да дойде съ тѣхъ. Цанковъ искалъ да види нѣщо писмено, ала тѣ, каже, нѣмали. Той се колебаелъ, на край го взели отъ леглото му — и изчезналъ, не го видѣли вече, тръгналъ безъ зимна дреха. Цанковъ при това псувалъ Начовича, че най-после ще го обеси съ народна присѣда. Споредъ официални известия, както чухъ по-късно, дадено му било 3 часа време, пилъ си чая, и понеже нѣмалъ горна дреха, дали му воененъ шинелъ; само на край се противилъ да тръгне, ала казано му било категорично, че трѣбва. Сутринята, казватъ, всички възможни чиновничета се стичали въ кѣщата на Цанкова и после отивали въ канцеларията. Сарафовъ и Стояновъ твърдѣха, че по този въпросъ се е събиралъ министерски съветъ и че съобщението на Драндара въ „Presse“, че мене на много съвети не ме викали, било правдиво. Мене тази работа ми се видѣ чужда; много ме разсърди, защото подозирахъ, че тукъ се прави нѣщо умишлено безъ мое знание и че ставатъ работи, безъ да бѣда дори за тѣхъ предизвестенъ като членъ на българското правителство. Отидохъ у дома да обѣдвамъ и отъ тамъ, когато не застигнахъ Стоилова, въ държавния съветъ. Тамъ Икономовъ и Тодоровъ мждруваха надъ картитѣ за новото раздѣляне на страната. Азъ взехъ Икономова на страна въ голѣмата зелено боядисана стая. Той ми разправи, че това станало по собствена инициатива на княза, не за програмата, ами за окръжното да се устройватъ митинги изъ цѣлата страна и изпращане на адреси за възстановяване на конституцията. Начовичъ и Грековъ били противъ това (агънца!), Грековъ казалъ днесъ на княза, че и Икономовъ не одобрявалъ постѣпката. Хитрово билъ, каже, много ядосанъ. Князътъ изрично казалъ, че цѣлата отговорностъ взима върху си, нека никой отъ министритѣ да не я носи. Грековъ е съгласенъ съ мене, че работата е „inopportun“, Druck erzeugt Gegendruck [ненавременна, натискътъ предизвиква отпоръ], ще има за последица нови вълнения, въ страната има достатъчно миръ и покой, не трѣбва дразнене, непосредственитѣ причини на постѣпката не сж ясни и понятни за всѣкиго, най-добре щѣше да бѣде да станѣше по сѣдебенъ редъ: ако има тукъ доказано предателство, нека се сѣди. Икономовъ: „една погрѣшка влѣче задъ себе си другата“, първата станала на 27 априлъ и сега втората. Не е имало никакъвъ министерски съветъ, Икономовъ узналъ днесъ сутринята отъ Грекова, отишълъ веднага тамъ въ кѣщи. Азъ му съобщихъ за интригитѣ на заслѣпе-

ния, може би, отъ партизанство Горбановъ, който миналата сѣбота пристигналъ отъ пѣтъ. Най-после му казахъ, че мина охотата да вадя за други хора кестенитѣ отъ огъня и да участвувамъ въ правителство, безъ да зная, какво това правителство върши. Ние имаме политическо-народна цель, съединение съ Румелия, народна държава върху здрави основи, а ето че се създаватъ само „безпокойствия“. — Отъ тукъ излѣзохъ вѣнъ, при градината срещнахъ Стоилова, той говорилъ съ двамата внуци на Цанкова, офицера и инженера. Съ него самия отидохме въ канцеларията. Той сутринята билъ повиканъ въ двореца и тамъ му била разправена работата; князътъ му казалъ, че когато да назначи Начовича за министъръ, той му турилъ като условие тази постѣпка, и Начовичъ приелъ. При откарването на Цанкова присѣдствували вѣнъ предъ кѣщата рускитѣ офицери Кубе и Тигерстетъ, тѣ могатъ най-добре да знаятъ, какъ е станало; споредъ Начовича Цанковъ ималъ достатъчно време, умилъ се, пилъ си чая. Азъ казахъ, че работата ме неприятно засѣга не за Цанкова, ами за формата, безполезенъ шумъ по цѣла Европа. Князътъ опредѣлилъ на Цанкова въ Враца жилище и 3600 фр. годишно. — Днесъ узнахъ, какъ сѣ откарали Славейкова презъ лѣтото: полицията го изкарала по гащи на двора и следъ това му носѣла дрехитѣ една по една, за да се облѣче. — Стояновъ ми каза, че Вацовъ отишълъ въ Кюстендилъ да прави митинги (!).

Отидохъ си у дома. Не излѣзохъ вече и писахъ историческия образъ на Пловдивъ за статията въ „Osvěta.“ Такова занятие най-добре отнася човѣка отъ тѣзи мизерии на всѣкидневната политика. Вечерята имаше балъ въ военния клубъ и музика, чиито крѣшни звукове ме преследваха, когато пишехъ върху латинскитѣ и грѣцко-български сѣдбини на главния румелийски градъ. — На другия день никого не видѣхъ, макаръ че излизахъ два пѣти на кѣса разходка. Инакъ писахъ въ кѣщи своята статия и седѣхъ съ своитѣ хазайки наново следъ толкова дълго време, следъ обѣдъ самичѣкъ съ госпожицата. Allgemeine Lebensgespräche [общии разговори върху живота], да остана ли тукъ и да стана българинъ или да си замина. Следъ вечеря Спасъ разправя за своята участъ въ Никшичъ и на Грахово презъ време на примирието, влѣзълъ въ крепостта и назадъ въ Рисано, какъ билъ съ черногорския князъ въ Прялука, какъ пѣтувалъ съ Мато Персичъ за Требинье, въ Царина и Дриенъ се намирали турци, въ пробива между тѣхъ—възстаници, какъ говорилъ съ тѣхъ и имъ предалъ предупреждението на Йонина. После останахъ до срѣдъ нощъ самъ съ тѣзи простодушни и искрени женски сѣщества. Разправяха за войната и кланетата. Какъ презъ руската война до кѣщата имъ се намирали турци въ болницата и на среща всѣде по кѣщата, бомбардирани дво-

ра съ зеленчукъ, съ сини патладжани, мжчили се да изкър-
тятъ „комшулука“, затрупанъ съ камъни. Христина се криела
въ кѣщи, за да не се виждало, че има вътре момиче. По
улицата долу никоя млада жена или слугиня не е могла да
премине; „напѣлваха имъ се краката“, разправяше старата
госпожа. Тогава се намѣрилъ единъ лѣкаръ потурнякъ отъ
Видинъ, говорѣлъ и грѣцки, представилъ старата госпожа
предъ „онбашията“ и „юзбашията“, казалъ имъ, че това е
майката на Селимъ ефенди и роднина на Йоргаки бей, високи
турски чиновници; тогава чакъ настѣпилъ за нѣкое време
миръ — уважение предъ „евсайбийката.“ Какъ презъ зимата
преди войната горѣла въ сѣседство кѣщата отъ подпалването
на масло на единъ „мюзевиринъ“, шпионинъ на конака, грѣкъ,
и какъ женитѣ се събрали въ двора на нашитѣ, ала Власаковъ,
сѣседътъ, веднага заповѣдалъ скоро да го опразднятъ, ще
обърне вниманието на турскитѣ „чапкъни.“ Какъ при бесе-
нето на „гяуритѣ“ презъ време на кланетата турчинитѣ жа-
дно се втурвали на тѣпи на лобното мѣсто, влачейки и де-
цата си, за да можели, казвали, нѣкогажъ да разправятъ,
какъ гяуритѣ се стремяли да имъ отнематъ царството и какво
имъ се случило. Колчемъ наближавала турска войска, като
напр. презъ сръбската война, всички дюкяни се затваряли,
никой не се показвалъ на улицата, освенъ пияници и други
скитници. Клането въ Батакъ, най-напредъ били избити мж-
жетѣ предъ очитѣ на женитѣ; множество батачанки съ мо-
мичета (не момчета) и до днесъ служели въ Пловдивъ. Перу-
щица—защищавали се три дни въ черквата противъ баши-
бозуцитѣ, докато пристигналъ Решидъ паша съ топове, сами
били виновни за своитѣ нещастия поради своята вироглавостъ;
въ кѣщи служеше момиче, което било вътре въ черквата,
неговиятъ братъ убилъ съ пищовъ всичкитѣ свои и самия
себе, него обаче не улучилъ. Въ Коприщица женитѣ били
затворени въ конака. Малкитѣ деца били изпокрадени по
мюсулманскитѣ кѣщи и у циганитѣ. Турчинитѣ, преоблѣчени
като циганки, ходѣли по кѣшитѣ да питатъ българки ли сж
или гъркини, да разузнаватъ впечатлението отъ съобщенията,
че сж паднали 100,000 руси, тогава било невъзможно да ги
изпѣдятъ. Циганитѣ били станали господари. Голѣмъ редъ
имало въ турската войска, дисциплина, у руситѣ нѣмало. По-
ложението било опасно, гърцитѣ подстрекавали турцитѣ про-
тивъ българитѣ. Казахъ, че ако панагюрци бѣха възстанали
по-късно, въ началото на сръбската война, работата щѣше
да се свърши другояче; Христина ми отговори; да, тогава
щѣха да пострадатъ и градоветѣ, щѣха да загинатъ и Пло-
вдивъ и Одринъ, турцитѣ щѣха да събератъ все по-голѣма
войска и всичко щѣха да потушатъ, а така загинаха поне
само села. Когато започнали кланетата, всички турци излѣзли
съ ножове по улицитѣ, и турчетата, ако не друго, разбивали

съ ятаганитѣ си гърнетата на децата, когато носѣли кисело млѣко или нѣщо подобно. Издигащитѣ се пламъци отъ селата въ далечината. „Главата ми се мае и днесъ, когато си спомнямъ за това, особно презъ последнитѣ 6 месеца преди дохаждането на руситѣ; не мога да се отърва отъ тѣзи спомени; бѣше робство, нѣщо страшно.“ И сега турцитѣ въ Пловдивъ говорѣли, че царството на българитѣ не щѣло да трае дълго, искали да направятъ на гяуритѣ това, каквото гяуритѣ сж имъ причинили. И туркинитѣ така говорѣли. — После говорихме за женския разкошъ на новобългарския свѣтъ въ София (копринени дрехи) и за комара на бесарабци, страшна, каже, поквара. Узнахъ единъ *grand secret* [една голѣма тайна], която ми дава психологическия ключъ за много работи: Вълковичъ не билъ вдовецъ, ами жена му живѣла въ Цариградъ умопобъркана. Роднинитѣ му изпратили три фотографии на момичета, той си избралъ една, дъщеря, мисля, на Йоргаки ефенди Чалоолу (сжщо отъ Коприщица), ала тя още въ кжщата на Вълковичовото семейство се държала странно, като понѣкога плачела, безъ да се знае защо. Станала блѣскава сватба, ала живѣли заедно едва 14 дни, не искала да замине съ него въ Сирия, макаръ че по-рано се съгласявала. На край свършихме нашитѣ разговори за Рила. „Разприказвахме се, погълчихме си малко.“

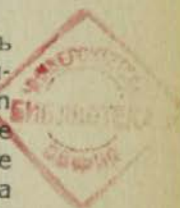
Днесъ, въ понеделникъ, е Куковденъ, първиятъ день на поститѣ, ядохме чорба отъ леща и варенъ бобъ. Въ княжеската канцелария въ стаята на министерския съветъ падна таванътъ. Сарафовъ ми съобщи за адреса на около 30 чиновника (и той между тѣхъ) до държавния съветъ за несправедливото отвлечане на Цанкова, иначе щѣли да подадатъ оставка. Мислятъ съ това да създадатъ мжнотии на правителството. Въ Враца Цанковъ скоро следъ пристигането му (пристигналъ въ недѣля подиръ пладне на 4 ч.) билъ приветствуванъ, казватъ, отъ учители, ученици съ знамена и пѣсни (Не щеме ний богатство) и увѣнчанъ (!). Подиръ пладне на 5 ч. князътъ ме повика — учителитѣ въ Враца правили овация, трѣбвало да се взематъ мѣрки, правителството не бивало да покаже никаква слабостъ. Бѣше развълнуванъ и гнѣвенъ, за самото интерниране на Цанкова не говори нищо. Азъ следъ това отидохъ у Стоилова и Начовича. Телеграмата на префекта не говори нищо за учителитѣ, само за ученицитѣ отъ педагогическото училище; населението, казва, много зле погледнало на тази овация. Либералитѣ разпространяватъ изъ града много ореолни легенди. Никой не е знаелъ по-рано, само въ Орхание и Враца били предизвестени префектитѣ съ телеграми отъ самитѣ станции, нищо писмено не е оставено. Софийскитѣ учители направиха стачка, днесъ не учиха, казали на децата, нека родителитѣ имъ да молятъ за възвръщането на Цанкова и дали да се подписва за това и ад-

ресъ отъ децата. Начовичъ наредилъ да се съобщи чрезъ полицията на мухтаритъ, да не се правятъ никакви демонстрации, полицията е готова, ще имъ се дадатъ други учители, епохата на първото и второто министерство нѣма да се върне, правителството е силно. Генчевъ и Ат. Храновъ станаха чиновници въ държавния съветъ. Икономовъ билъ у княза съ Грекова (вчера), одобрявалъ енергичнитъ мѣрки, ала инакъ е слабъ, неговото държане подвело Цанкова; последниятъ, уповавайки се на съюзничеството на Икономова и Балабанова, писалъ своитъ окръжни за тайнитъ комитети и митингите, подстрекавалъ чиновниците въ София и по цѣлата страна. Йос. Ковачовъ сега казвалъ, че могло да се подеме помирителна политика; споредъ програмата, съставена отъ Икономова, щѣло да има събрание за това у екзарха, който постоянно е боленъ. Вълковичъ телеграфира отъ Виена, че турцитъ искали линията Шуменъ—Ямболъ, обаче било отхвърлено искането имъ, правѣли и други мжнотии. — Днесъ сутринята дойде у мене капитанъ Войтешенко отъ румелийската войска съ писмо отъ Таксисъ. Каравеловъ, казва той, агитиралъ противъ всичко, което е руско, човѣкъ получилъ образованието си въ Русия и отрастналъ между руския народъ! Fitzau, казва, пишелъ истина върху Румелия, инакъ си познавалъ службата. Въ щаба нѣмало руси.—Стойчовъ и Сукнаровъ треперяли отъ страхъ, нѣкой имъ подшушналъ, че и тѣ щѣли да бждатъ интернирани.

11/23 февруарий, четвъртъкъ. Въ вторникъ сутринята се яви Вацовъ, веднага ми показа медни монети съ надписъ Pautalia отъ императоръ Септимий Северъ и др. Кюстендилското училище му направило много добро впечатление, сговоръ и трудолюбие у учителитъ. И въ Радомиръ доста добре било всичко устроено. — Подиръ пладне учителитъ искали да устроятъ съ децата, 6—10 годишни, нѣкакво шествие до двореца и да искатъ Цанкова. Миларовъ го редѣлъ. Поканени били и дипломатическитъ агенти, белгийския и английския, и тѣ отишли при съборната черква да гледатъ. Ала нѣколко стражари въ мигъ турили край на всичко това и се разбѣгали. Кметътъ Адженовъ искалъ вече да изпрати две прѣскачки на мѣстото. — Министерски съветъ. Говори се само за последнитъ събития. Питяхъ дали мотивитъ за отстраняването на Цанкова ще бждатъ обнародвани и дали е изпратено на агенцията Хавасъ надлежната телеграма (това било направено още предния день). Сукнаровъ изпратилъ окръжна телеграма, че той билъ сега *chef de partie*. Инакъ телеграфната кореспонденция по случката съ Цанкова е спрѣна. Какво ще трѣбва да се направи съ Враца? Да се почакатъ известия и следъ това, ако трѣбва, и да се затвори училището. Развиха се дебати досежно адреса на чиновниците, подаденъ на държавния съветъ. Да се поднови указътъ отъ 21 октом-

врий миналата година и да се припомни на всички. Ако подадат оставка, да се приеме. До сега правителството се държеше много снизходително към всички, не ги изгони, остави ги на служба. Споредъ Теохарова трѣбва да се действа хладнокрѣвно, ала енергично (*die Schulkinderecesse haben der armen „starken“ Regierung eine schreckliche Hosenangst eingejagt* [ексцеситѣ на ученицитѣ страшно изплашиха клетото „силно“ правителство]). Сега е решителната минута да се покаже, да ли правителството е могъщо и има достатъчно сила и да ли е въ състояние да ограничи повтарянето на подобни работи другаде. Начовичъ се оплака, че Адженовъ като кметъ отъ краха на Копиткина е донѣкжде „gamoli“. За нещастие, Николаевъ става тѣзи дни прокуроръ на окръжния съдъ, а новиятъ полицмейсторъ Ванковъ отъ Свищовъ е съвършено новъ. — Начовичъ иска прехвърлянето на Русчушкото земеделско училище къмъ вътрешното министерство. — При вечеръ се получиха две телеграми отъ директора въ Враца, вижда се, че той самъ е невиненъ и безъ участие.

Въ срѣда сутринята денътъ се захвана зле, димъ въ стаята — слугата забравилъ да махне капака на печката. Отидохъ въ канцеларията. Вацовъ и Сарафовъ бѣха *sehr zahn und verschissen* [много кротки и посърнали], Вацовъ призна, че и той подписалъ, понеже и други подписали. Изглежда, че адреса сж съставили Стойчовъ и Сукнаровъ. Отидохъ у княза на 12 ч. Преди мене тамъ сж били цѣлъ часъ Гриммъ съ Моллова, князътъ казалъ на Моллова, че не може да смѣня министритѣ всѣки 14 деня, иска да има помирение, на драго сърдце—19 февруарий билъ случай за това. На мене князътъ каза, че не иска *Massenentlassung der Beamten* [масово уволнение на чиновници], да подадѣли „прошение“ до съвета, споредъ устава имали право за това и не могло да имъ се отнеме. Инакъ, казахъ му, съдържанието е много кротко, нищо се не споменува за оставка — Полицмейсторътъ Николаевъ е разлепилъ по жглитѣ много добра прокламация, въ която родителитѣ се правятъ отговорни за ексцеситѣ на децата. — Подиръ пладне прескочихъ въ държавния съветъ, гдето въ канцеларията бѣха Икономовъ и Ковачовъ, главно да се справя по параграфа на правилника за стипендиитѣ и пенсиитѣ, ще ни отнеме частъ отъ отговорността. Страхове-тѣ на Икономова поради твърде голѣмия брой на учащитѣ се въ България, какво ще излѣзе отъ всичко това, никой не отива на занаятъ и търговия, тѣ съвършено ще изпаднатъ въ ржцетѣ на чужденци. Въ училищата навѣскжде зараза, играятъ роля на голѣми хора, бунтове противъ учителитѣ: неотдавна 2 момчета отъ Царибродъ дохождатъ въ София, „упълномощени отъ своитѣ другари“, да се оплакватъ въ министерството отъ лошата храна. Икономовъ съ Тодорова довършили проекта за раздѣлението на страната, ще се разпрати на

префектитъ за мнение. Бурмовъ въ комисията за закона за общинитъ иска да има общинскитъ закони на цѣла Европа, за да завари кой знае каква каша. Разпредѣлението на секции до сега не е прокарано, има само комисии. Шоповъ, Евлогий и турчинтъ ще служатъ само като експерти; Икономовъ мисли, че ще трѣбва да се засили съветътъ още съ три лица. Отъ тукъ отидохъ у Янко Ковачовъ да си купя цѣлата годишнина отъ Илюстрацията. — Получихъ писмо отъ баща си, паритъ пристигнали. Изпраща ми университетския законъ. — Съ Стоянова днесъ говорихъ за схоластичнитъ тенденции у всички балкански народи (гърци, българи, румъни, сърби и т. н.), наклонностъ къмъ богословие, ораторство и фразьорство, къмъ абстракциитъ, а не къмъ природата, както у хората на северна Европа. Балканскитъ простъ човѣкъ има смисълъ за природата, черногорецътъ е планинецъ, българинътъ пастиръ или орачъ, а грѣкътъ морякъ, ала интелигенцията го нѣма. Това е наследство на староелинската и византийска цивилизация. — Вечеръта Андреевичъ Османъ бей (синъ на Мехмедъ Кжбризли и една англичанка) чете за превзимането на Карсъ, жалѣкъ авантюристъ и Bänkelsänger [пѣвецъ], не зная да ли е отишълъ тамъ нѣкой.

Въ четвъртъкъ сутринъта пакъ бѣхъ у княза; иска училищата утре да бждатъ наново отворени, ако ще би и съ другъ персоналъ. Изключването на главнитъ строители на ексцеса отъ вторникъ (Миларовъ, Балтаджиевъ и Бѣловежовъ) бѣхъ вече вчера обещалъ. Ала презъ цѣлия день не можахъ нищо да направя; инспекторътъ Карановъ заминалъ нѣкъде си по селата. Адженовъ по тѣзи работи бѣше свикалъ на заседание цѣлия градски съветъ, днесъ настоятелството му съобщило, че всички учители си дали оставката. — Подиръ пладне отъ 1—4 ч. имаше заседание държавниятъ съветъ заедно съ министритъ около дългата зелена маса. Минчовичъ, като замѣстникъ на недошлия Дриновъ, за пръвъ пжтъ присѣствуваше. Генчевъ бѣше между секретаритъ. Най-напредъ се разисква по Варно-Русчушката афера. По предложение на Михайловски и следъ хубавитъ обяснения на Грекова и Начовича прие се арбитражъ. Бурмовъ говори много глупаво, особно противъ това, че ужъ министритъ „налагали мнението си“, Грековъ поиска удовлетворение за това; това е, каже, обида за министритъ. Правилникътъ на Желѣзковича за беглика се отложи, докато се напечата. Следъ това бѣ прието устройството на новото министерство за „travaux publics“, Михайловичъ пристигна сжщата вечеръ. На турчина Михайловски и Тодоровъ всичко обясняваха, при гласуването мина къмъ Бурмова, и двамата сж gamolis. — Въ заседанието видѣхъ и петицията за Цанкова, около 15 реда, за насилственото откарване на Софийския съгражданинъ Цанковъ отъ полицмейстора, искатъ да бжде сжденъ, следватъ

около 300 подписа (чиновници, халваджии, бакали и т. н.), предади я Павелъ Икономовъ и Д-ръ Шишмановъ.

Стоиловъ днесъ ми разправи историята на женитбата на Вълковича. Жена му била дъщеря на могъщия Йоргаки бей Стояновичъ, който и до днесъ билъ турски сенаторъ, ала не билъ безхарактеренъ като Пенчовичъ, *gesetzter Ehrenmann* [улегналъ почтенъ човѣкъ], бивалъ въ Пловдивъ представителъ на народа въ вилаетското управление. Неговиятъ синъ билъ първиятъ българинъ, който билъ приетъ въ турското военно училище, ала поради болестъ скоро го напустналъ. Дъщеря му не била, каза той, побъркана, Стоиловъ често я виждалъ, още когато училъ въ Цариградъ, бивалъ недѣленъ гостъ у тѣхъ; тя живѣла въ Цариградъ, била приблизително 35 годишна, явно измжчена душевно и отпаднала тѣлесно, била, каже, много приятно и добре възпитано момиче отъ първото пловдивско семейство. Вълковичъ се развелъ съ нея, казва Стоиловъ, приблизително следъ една недѣля. Не била ужъ достатъчно образована за него, обаче сжщинския психологически ключъ за това Стоиловъ нѣма, нито пъкъ могълъ да узнае нѣщо отъ Чомакова (роднина), нито отъ самия Йоргаки, чието цѣло семейство било потопено поради това въ нѣкаква си неизгладима скръбъ. Имало две страни, за и противъ Вълковича; той искалъ разводъ, ала владицитѣ отказали. Представя се за вдовецъ. Поради тази причина непримирима ненавистъ. Аристокрацията или патрициитѣ въ Пловдивъ, подобно като въ старонѣмските градове, гърци и българи, се женѣли помежду си, на други не обичали да позволявати *connubium* [бракъ]; тукъ е ключътъ за цѣлата Източна Румелия. Детето (момиченце) Вълковичъ си го взелъ приблизително следъ 6 години. На всѣки случай, струва ми се, че недобросъвестността е на негова страна.

14/20 февруарий, недѣля (св. Кирилъ и Методий по руския календаръ). Хубаво ясно време. Ледътъ и снѣгътъ шумно прасѣха по нивитѣ, изъ вадитѣ шуртѣха калнитѣ потоци, снѣжнитѣ пластове по нивята бѣха разкжсани отъ изкачащитѣ наново стърнища, а въ ранната пѣра плуваха тъмнитѣ очертания на Балкана, отъ които като бѣло облаче се подаваше върхътъ на Мургащъ (отъ едно мѣсто на шосето той се пада тъкмо задъ табията). Витоша е още бѣла, ала нейната бѣлина е полукална. И надъ всичко това се разлива топлиятъ пролѣтенъ блѣсъкъ на слънцето.

Ала въ сърдцата на хората ври мръсотия и безумие. Въ петъкъ сутринта възложихъ на Каранова да преговаря съ учителитѣ. Подиръ обѣдъ бѣхъ въ заседанието на държавния съветъ; тамъ се разисква по концесията, която нѣкой си Цвѣтковъ иска за параходно дружество. После се мина на петицията на 380-тѣ лица противъ интернирането на Цанкова. Тя била писана сжщия день, когато това стана, като про-

тестъ противъ полицмейстора, искать връщането на Цанкова. Михайловски предлага да не се приема изобщо петицията, нѣмали право да подаватъ такава, не били корпорация. Бурмовъ надълго ги защищаваше, че имали право да подаватъ, и Тодоровъ го поддържаше. Грековъ не говори, нито Икономовъ. Реши се да се предаде на министерството на вътрешнитѣ работи. Икономовъ чете всички подписи. Отъ министритѣ присѣжствуваха азъ и Теохаровъ. Сжщото се реши и по просбата на г-жа Радка Цанкова. — Следъ това имаше министерски съветъ. Тамъ се разисква по това, какво да се прави съ чиновницитѣ, които сж подписали. Начовичъ и Желѣзковичъ бѣха за изпжждане, или отстранение, докато подадатъ нова молба, съ която да оттеглятъ своитѣ подписи назадъ. И Стоиловъ поддържаше този архиконсервативенъ Extrawurst. Азъ опонирахъ, да се събере новъ персоналъ не е тѣй лесно, ще се образува само новъ духовенъ пролетариатъ, най-сетне и вината не е съразмѣрна съ наказанието, петицията не е само отъ чиновници, па и не е публиченъ ексцесъ, митингъ, шествие изъ улицитѣ; достатъчно би било устно напомняне или най-много Gehaltsabzug von einem Monat [намаление на заплатата за единъ месецъ]. Ала всичко това не помогна. И Константиновичъ, който тукъ нѣма гласъ, се бъркаше въ работата. Това е съвършено левантински възгледъ, прекрасно описанъ отъ Фаллмерайеръ; seine Autorität stets mit der grössten Wucht auf die schutzlosen Niederen herabfallen zu lassen; die grösste Seligkeit des Romäers besteht darin, seinen Nächsten leiden und in der Klemme zu sehen [да стоваря постоянно своя авторитетъ върху беззащитнитѣ по-ниско стоящи съ всичката си тежестъ; най-голѣмото блаженство на ромеитѣ се състои въ това, да виждатъ своя близъкъ да страда и да бжде въ стѣснено положение]. Теохаровъ изобщо мисли, че би било най-добре Цанковъ да се изгони съвършено задъ граница и че цѣлата тази работа била детинска. Въ това време ме повика князътъ въ двореца досежно Софийскитѣ училища; разправихъ му за разискванията въ държавния съветъ и въ министерския съветъ. Той е на сжщото мнение по чиновнишкия въпросъ, като мене, die Conservativen wollen nur wieder ein Paar fette Plätze für die Ihrigen [консерваторитѣ пѣкъ искать нѣкое и друго тлѣсто мѣсто за своитѣ], каза ми да поговоря още съ тѣзи господа, ала азъ отговорихъ, че нищо не помага, тѣ съвършено сж се объркали и заяли. Върнахъ се въ заседанието, гдето се разгледаха всѣкакви дреболии. Михайловичъ дойде тукъ. — Вечеръта писахъ различни официални документи.

Вчера въ сжботата бѣше „Тудоровденъ“, подвиженъ празникъ. Карановъ дохожда 2 пѣти у мене, па и полицмейсторътъ, сега прокуроръ Николовъ. Учителитѣ обещали на Каранова, че въ понеделникъ на ново ще отворятъ училището.

Николовъ прави следствие, подиръ пладне ще бждатъ разпитани и децата. Миларовъ е арестуванъ, призналъ се въ всичко. Други ревѣли и се извинявали, че дошли само отъ „любопитство“. Главнитѣ виновници ще се намѣрятъ до кжде понедѣлникъ, сега е още рано. — Стояновъ и Вацовъ свършено се скараха досежно помощта дадена на Янко Ковачовъ за Илюстрацията. — Вацовъ, за моя изненада, ми разправи всичко, което вчера се е разисквало въ държавния съветъ и министерския съветъ. Чиновницитѣ знаятъ, че ще бждатъ уволнени; ако само единъ бжде уволненъ отъ подписалитѣ, ще излѣзатъ всички въ оставка. Веселото пролѣтно време ги прави свършено весели. Ефемернитѣ хора сж въ зависимостъ отъ времето. — Eine rein überflüssige Geschichte, als ob wir nichts Gescheidteres zu tun hätten, Kinderei von grossen Kindern. Vom Standpunkte der Weltgeschichte eine lächerliche Pygmäenfratze [една свършено излишна история, като че нѣмахме нѣщо по-умно да правимъ, детинщина отъ голѣми деца. Отъ гледище на всемирната история единъ смѣшенъ фарсъ на пигмеи]. — Подиръ пладне ходихъ у Икономова (живѣе у Д-ръ Петровича) и у Бурмова, да имъ честитя празника. У Бурмова бѣха дошли всички либералски корифеи да го поздравятъ, овация по поводъ на вчерашната му речъ въ сената. — После въ страшна калъ ходихъ въ канцеларията досежно телеграмата по процеса на Кермекчиева, у Стоилова и у княза да му съобща, какво стана съ училищата. Той бѣше сърдитъ заради крайноститѣ на Начовича по въпроса за чиновницитѣ, излишна работа. И Теохаровъ, когото посетихъ следъ обѣдъ, говорилъ днесъ на княза, че цѣлата тази работа била излишна. — Едва на 6¹/₂ ч. се прибрахъ въ кжщи. Стояновъ сега по цѣли дни седи въ канцеларията. — Подиръ вечеря до 11 ч. се разправяхъ съ хазяйкитѣ си, не ми се щѣше да се залова за нѣкаква работа, съ неохота прочетохъ на бърже Augsburger Allg. Zeitung, статията за Румелия изоставихъ, нѣмамъ свободно време за нея. Наивнитѣ разговори за най-обикновени нѣща сж единствениятъ цѣръ противъ меланхолията, която лесно се поражда при такива обстоятелства.

Днесъ сутринята излѣзохъ на разходка задъ града. Горбановъ е главенъ секретаръ въ министерството на правосъдието (горко му на българското правосъдие!). Какво ще излѣзе по-нататъкъ отъ тази каша не зная. Станалъ съмъ свършено апатиченъ. Завчера, въ четвъртъкъ, разговаряхъ на дълго съ Стоилова: ich sehe Sie sind in fortwährender Zerrüttung [виждамъ, че постоянно отпадате], нѣмате охота за работа, решете се да останете тукъ, издигнете кжща, оставете тази Австрия, гдето никога нищо велико не ще направите за славянството, напълно сте се аклиматизиралъ, ако не искате да бждете министъръ, влѣзте въ държавния съветъ,

теоретическата работа е по за вас. . . По въпроса за чиновниците ще остана на своето европейско становище.

Подиръ пладне ходихъ у Стоянова, гдето тъкмо имаше кръщение, да му предамъ стихотворението на Вас. Поповичъ. Каза ми, че Молловъ или Тишевъ били кандидати на Икономова за портфейла на просвѣтата. Даскаловъ билъ у Стоянова, билъ изпратенъ, каже, отъ консерваторитѣ да го подготвятъ за конфликтъ съ мене. Стояновъ го насолить, нарекълъ тѣхната постѣпка нечестна. Даскаловъ му казалъ, че единственъ Стоиловъ се противѣлъ на моето излизане. Азъ му отговорихъ, че всичко това ми е безразлично, искамъ само да зная сигурно, какво ще става по-нататкъ съ мене. Много, каже, бърка въ тази работа Икономовъ, който иска да се избави отъ Бурмова. Eine recht saubere Gesellschaft [едно много хубаво общество]. — После отидохъ у Queillé. Живѣе въ къщата на Великина. Водихме интересенъ разговоръ за Франция, Алжирия, Тунисъ (билъ тамъ презъ 1878 г. като председател на френско-италианско-английската комисия на кредиторитѣ на Тунисъ). — Подиръ пладне излѣзохъ на разходка по Цариградското шосе, гдето бѣше пълно съ хора. — Веселъ съмъ, пролѣтенъ слънчевъ въздухъ и очаквамъ бждещето, свободата, онази литературна, научна свобода, freie Selbstbestimmung [свободното самоопредѣление]. Да счупа тѣзи вериги, напредъ къмъ слънцето и къмъ свободата! Стояновъ ме придумваше да съмъ останѣлъ като историкографъ на България.

На 6 ч. Спасъ замина за Варна досежно покупката на манастира, за 14 дня, заедно съ Увалиева. Бѣше въ униформа à la Hogguer, was ihm einen kolossalen Spass macht [което му се вижда много смѣшно]. При заминаването у насъ бѣха Стоиловъ и инженеръ Михайловичъ.

Вечеръта отидохъ на dîner у Хитрово. Тамъ бѣха Мг и Мме Груичъ, М. и Мме Гика, Доскосъ и руския персоналъ, музикалниятъ консулъ отъ Русчукъ Ладжински, Кллопенбургъ и Неклюдовъ. Азъ седѣхъ между Мме Груичъ (сръбски разговоръ) и Неклюдовъ. Направихъ шега за Доскосъ, че е връстникъ du Anacharsis le jeune. Мме Гика много бѣбра за музика и всичко друго. Много се пи. Доскосъ разправя за своитѣ дипломатически exploits [подвизи] въ Бѣлградъ. Груичъ много се интересуваше за Ами Буе, споредъ некролога въ „Илюстрацията“. Гавазинътъ арнаутинъ на г. Хитрово днесъ бѣше en grande tenue, съ изпрана фустанела и „сърма“. После съ лампи ходихме да разглеждаме цѣлата недовършена още сграда. Неклюдовъ е случайно ражданъ въ Атина. Хитрово ни показа старата сребърна купа съ надписъ на боярина Хитрово отъ времето на Алексея Михайловичъ.

Днесъ подиръ пладне отъ прозореца опредѣлихъ съ компасъ на северния хоризонтъ дългия покрить съ снѣгъ гребенъ на Комъ на границата.

17 февруарий (1 мартъ), срѣда. Миналиятъ понедѣльникъ по особна княжеска заповѣдь чрезъ адютанта Мариновъ посетихъ подиръ пладне народнитѣ училища на Софийската община. Най-напредъ отидохъ въ училището при съборната черква. Влѣзохъ въ III отдѣление при брадатия учителъ, води доста интелигентно децата. У дякона Антимъ самоковеца, учи безъ книги, съ устенъ разказъ, децата сж развити. После бесѣдахъ съ двамата и Бѣловеждова въ канцеларията. По случката не отворихме нито дума, само казаха, че следъ прекъсването отъ една недѣля сж дошли по-малко деца. Бѣха смутени, ала говорѣха умно. Въ I общи класъ (34 ученици) не учеха, защото учителитѣ Цанковъ и Миларовъ били затворени. Отъ тукъ отидохъ въ девическото училище на Алабинска улица, тамъ намѣрихъ 2 учители и 3 учителки, като да бѣха силно ударени въ главата, слаби. Бѣхъ у учителката Драганова (която играеше Мария въ „Иванко“) по българска история. Много слаба. Коситѣ ми настрѣхваха, когато слушахъ, че споредъ учебника на Манчова, Търново се наричало и Преславъ. Учи механически. — Говори се, че Странски въ Румелия билъ изправенъ предъ сждъ, липсвали, казватъ, въ каситѣ 3 милиона гроша. — Презъ нощта писахъ своята статия, частъта за Пловдивъ въ нашето столѣтие и за кланетата.

Въ вторникъ Сарафовъ ми разправи за вчерашното събрание на петимата консерватори и петимата либерали въ държавния съветъ съ Икономова за помирение. Присѣтствуваха Грековъ, Бурмовъ, Тодоровъ, Даскаловъ, Минчовичъ, а отъ другата страна Молловъ, Сарафовъ и не зная още кои. Либералитѣ излѣзли съ своята програма, Грековъ съ 4, каже, съвършено излишни точки („вѣрность на княза“ — либералитѣ я отхвърлили, защото това се разбираше отъ само себе си), ала билъ дезавуиранъ отъ своитѣ. Eine lächerliche Ausgleichsmaierei. Нищо нѣма да излѣзе отъ това. — Подиръ обѣдъ имаше министерски съветъ. Въпросътъ за изпъждането на чиновницитѣ съвършено заглѣхна, дори се не говори за него. На турската граница нови мѣжнотии поради разбойницитѣ; Начовичъ наредилъ чрезъ префекта Тумпаровъ да се съобщи на Джумайския паша, че по всѣки турски войникъ, който мине границата, ще бжде стреляно. Разрешението на въпроса, чии подданици сж куцовласитѣ, които живѣятъ въ княжеството като „population flottante“, да се остави на Портата; сега взематъ румѣнски паспорти (за набора). Проектътъ на прочутия французки индустриалецъ Лефевръ и Bergier за вжглищнитѣ мини въ Мошино. По предложение на генерала Криловъ се реши, щото транспортитѣ на орѣжие за опълчението трѣбва да бждатъ конвоирани отъ опълченци. — Преди заседанието Начовичъ говори за правата, които си присвоява държавниятъ съветъ, който като съвещателно тѣло

се бърка въ работитѣ на езекутивното, става „comité du salut public“. Безредия изъ страната, агитацията се уповава на държавния съветъ. Въ Керекъ, Търновско, селянитѣ, казватъ, били стражаритѣ. Двама души поради уреждане на митинги били арестувани въ Плѣвенъ отъ самия управителъ Пѣйовъ (либералъ), телеграфическо оплакване до държавния съветъ—Бурмовъ днесъ предложилъ да се дадѣла на министра „забележка“, не зная съ какво право. Днесъ Начовичъ приказвалъ съ Тодорова, той му разправилъ за мъчното положение (сиречь страхливостѣта) на държавния съветъ, „не искатъ да изгубятъ престижъ“, кокетиратъ съ масата. — Днесъ е разпратена по пощата отъ Букурещъ нѣкаква печатна програма: князѣтъ да си вземѣтъ министри руси (освенъ на външнитѣ работи и просвѣтата) и т. н. Детинска работа (на Н. Геровъ?) — Начовичъ ни каза днесъ, че говорилъ на княза за оставка, па нека дойдѣлъ Домонтовичъ или който и да било другъ.

Снѣгътъ по полето изчезна. Топло слънце. Днесъ вече не отоплявамъ, ала по улицитѣ отъ внезапното топление се е образувала бездънна гъста кафява калъ. Презъ нощѣта сглобихъ материалитѣ за войната на 1878 г. и окупационното правителство въ Румелия: най-новото време е най-тежко, всичко тукъ е забравено. Какъ сега изглежда министерскиятъ съветъ безъ Вълковича и неговата сѣнка Спасчо!—Михайловичъ не иска да приеме министерството, а желае да остане само като „управляющий“, и иска гаранция поне за една година, а такава не може да му даде нито министерскиятъ, нито държавниятъ съветъ, а само князѣтъ и Народното събрание.

Днесъ сутринѣта бѣхъ у княза. Той бѣше умисленъ. Всички хора желаели едно и сѣщо, ала тѣзи нещастни лични страсти. И днесъ го е ядъ на Дринова. Оплаква се отъ Хитрово, дебне, каже, тежкитѣ моменти, за да бжде *Retter der Situation* [спасителъ на положението], ималъ нечисто минало—въ Цариградъ злоупотрѣбилъ и билъ сѣденъ и отстраненъ отъ служба. Азъ съветвахъ да се употрѣби натискъ върху държавния съветъ, да се иска отъ него да ускори проектитѣ. Горбановъ разправялъ на княза за глупавитѣ проекти на смѣсеното министерство. Споредъ това, Балабановъ (пристигаль отъ Цариградъ) щѣлъ да вземе външното министерство, а Стойчовъ щѣлъ да бжде неговъ съветникъ и т. н., всички съ съветници. „Das ganze ist deprimirend“ [всичко е депримируеще], макаръ че азъ казахъ, че въ Ориента афектѣтъ и страстѣта сж непостоянни и кратки.—Грубото писмо на държавния съветъ до министерството, когато поискахъ обяснение по § 3 на вътрешния правилникъ; министрътъ трѣбвало да представя помощитѣ, стипендиитѣ и т. н., за да се видѣло, дали били „умѣстни“ и въ надлежния размѣръ!! Кой е изпълнителната власть?

Стояновъ ми разправя днесъ за Грековци. Тѣхнитѣ баща Панайотъ Мумджиолу билъ чистъ българинъ отъ Станимака, родопчанецъ, майка имъ гагаузка отъ Каварненско, полупогърчена, безчувствена къмъ децата си. Тѣ се били метнали на майка си. Имали братъ, който билъ цѣлъ разбойникъ — съ топката на кантара ударилъ отзадъ въ врата Сава Радуловъ, икономъ на пансиона, и взелъ паритѣ отъ чекмеджето; Радуловъ (сега е въ Варна, панагюрецъ) отъ тогава недочувалъ; братътъ билъ заловенъ и умрѣлъ, каза, въ румънския затворъ. Другиятъ братъ, който е сега въ банката, избѣгалъ съ жената на единъ румънски префектъ или подпрефектъ въ Мачинъ, преследванъ отъ румънското правителство, отъ тамъ заминалъ после въ Комратско и едва, когато се позабравило, се върналъ въ Болградъ и се оженилъ за сегашната си жена, по произходъ гагаузка, и тя до неотколе имала любовникъ, нѣкого си Циропуло. Братътъ, който билъ въ префектурата, билъ цѣлъ разбойникъ. Министрътъ презъ първата зима ималъ любовни връзки съ жената на единъ неотдавна починалъ финансовъ чиновникъ отъ Бесарабия и то открито; играели, а въ съседната стая тѣ си вършели работата и зачервени се връщали между останалото общество. Стояновъ е живѣлъ въ Бесарабия, познава условията и мжно е да му се не върва. Ein schauderhaftes Bild [една страшна картина]. Братътъ въ банката и Парушевъ, поради много дългове, не смѣли да се покажатъ въ Болградъ. Разправи ми следъ това и за „любоморството“ на единъ тукашенъ докторъ къмъ една черноока госпожа (и това било отгатыкъ Дунава, Браила и Тулча) при играта на рубе (при търсенето всичко се опипвало, и ако си ловъкъ „можешъ да бъркашъ и у женското цвѣте“). Пловдивското и румелийско общество не сж заразени отъ такава нравствена поквара.

Подиръ пладне ходихъ у Д. В. Храновъ да го питамъ за нѣкои подробности отъ войната и окупацията на Румелия.

24 февруарий/8 мартъ, срѣда. Презъ миналата седмица се случиха доста много работи. Въ четвъртъкъ на 18 биде съставенъ списъкъ на мѣстата, които би заслужавали помощъ. Разисква се за позицията по отношение на държавния съветъ въ свръзка съ § 4 на вътрешния правилникъ. Подиръ пладне нѣмаше министерски съветъ. Стоиловъ ми каза, че Пловдивскитѣ „патриции“ само въ 2-ра генерация сж in loco, първата повечето е отъ Коприщица, Карлово и т. н. Нѣкои сж се преселили още презъ гръцката революция. Търгували сж съ Брашовъ, чичовцитѣ на Стоилова (Моравеновци, отъ Коприщица) сж ходили тамъ, знаели и нѣмски, единъ и до сега билъ живъ въ Брашовъ. — Приказкитѣ за смѣсено министерство сж наистина вѣрни, писано е съ ржката на Икономова: *contenter tout le monde par un ministère* [да се задоволятъ всички съ едно министерство]. До срѣдъ нощъ писахъ черно-

вката за сегашното положение на Румелия (за статията въ „Osvěta“).

Въ петък на 11 часа при облачно време и малко дъждъ стана тържественото полагане на основния камък на храма св. Александър Невски (въ споменъ на освобождението и на царя Освободителя), на мѣстото на нѣкогашнитѣ турски казарми задъ св. София. Отъ Румелия сж тукъ Величковъ, Левкийскиятъ епископъ Гервасий (габровецъ) като пратеници на постоянния комитетъ и самиятъ инженеръ Николовъ. Величковъ е на квартира у Хитрово. Войската и нашитѣ гимназисти бѣха наредени въ каре. Много дами. Arrangement и редъ много добри. Гервасий чете металическата плоча и пергаментовата грамота, на която стояха и нашитѣ подписи (на княза, екзарха, Хитрово, Мелетий, Икономовъ, министритѣ); ще останемъ като „таласъми.“ — Подиръ пладне писахъ писма на баща си, на Миклошичъ, Тоула, Матковичъ, Вазовъ, изпратихъ екземпляри отъ Берлинската си статия. — Ходихъ у Златарски, ала не го намѣрихъ. Величковъ дожда у мене, той е радикалъ à l'outrance, сега е въ фатално положение (днесъ на 10 часа ималъ аудиенция у княза), той е противъ княза, ако, каже, бѣше ein schaffendes Genie [единъ творчески гений] като Наполеонъ I, по за предпочитане щѣше да бжде дарената конституция, отколкото такава несигурностъ. Много се зачуди, че Периодическо списание е подъ печатъ — конкуренция на Наука. — Вечерта се излѣ страшенъ дъждъ. Имаше банкетъ въ Славянска беседа за поливане на Св. Стефанския договоръ, ала макаръ че Хитрово ораторствувалъ, излѣзълъ, казватъ, много несполучливъ, съотечественицитѣ ми преждевременно се напили. Азъ бѣхъ платилъ 4 рубли, ала не отидохъ, незнаейки кой ще бжде тамъ и какво ще излѣзе.

Въ сѣбота, на 20 февруарий, преди пладне писахъ на държавния съветъ за кредитъ за печатницата. Съ Сарафова приказвахме за помирението и положението, höchst unerquicklich [много неутешително]. Подиръ пладне ходихъ на пощата. Привечеръ дойдоха у мене Златарски, Вацовъ и Миларовъ (!), ала не можахъ да узная положително, какво собствено искаха, защото jocosа [шегитѣ] съвършено забулиха seria [сериозното]. Вечерта въ двореца имаше dîner, гдето бѣха двамата румелийски пратеници, Хитрово, Мелетий, Икономовъ, министритѣ, Стоиловъ. Азъ седѣхъ между Икономова и Величкова. Величковъ много бѣбра съ мене. Князътъ говори за статистиката въ Румелия и България, въ Neue Freie Presse не отколе за пръвъ пжтъ се срѣща похвала за България — по поводъ на статистиката на Сарафова. На Величкова казахъ, че тукъ съмъ твърде либераленъ; той ми отвърна, че споредъ румелийци j'ai mérité la corde [заслужилъ съмъ вѣжето]. Статията въ „Osvěta“ му се харесала,

само че има, каже, въ нея много остри работи; азъ му отговорихъ, че съмъ я писалъ въ леглото. Следъ вечерята всички бѣха понаправили главитѣ, сгоденъ моментъ да се узнае, кой какво мисли. Икономовъ увѣряваше Величкова, че помирението било съвършено serio [сериозно]; азъ: „най-напредъ ще се изхвърлятъ такива луди хора като мене, едно отъ първитѣ условия.“ Икономовъ: „е, разбира се, ние знаемъ, че г-нъ Иречекъ е по-намѣстото си на чело на едно литературно движение, отколкото въ пустата администрация.“ Отъ тукъ отидохме въ военния клубъ, гдето руски офицери и тѣхнитѣ дами чудесно играха два руски водевила; много се смѣхме. И князътъ бѣше тукъ, иначе обществото бѣше повечето руско, българи имаше малцина, само госпожитѣ Сарафови и г-жа Петкова. Съ Величкова и Сарафова между актовѣтѣ пихме чай. Старииятъ Бурмовъ се оплакваше, че за пергаментовата грамота написалъ цѣло дълго съчинение, а отъ него било взето само първия ставъ; азъ му отговорихъ, че „не би стигнала магарешка кожа да се напише всичко това“. На 12½ ч. си отидохъ въ кѣщи, ала до сутринята не заспахъ.

Въ недѣля, на 21 февруарий, преди пладне отидохъ у Величкова (утре си заминава), гдето говорихме за Чехия, Румелия, Бока и т. н. „Вие сте роденъ сатирикъ“. — Подиръ пладне излѣзохме на табитѣ съ Лука Моравеновъ. Топълъ пролѣтенъ день. Балабановъ пристигналъ, всички либерали го посрещнали; дошълъ съ жена си и цѣлата си кѣща. На шосето при слънце и политика всички се трупали. При приветственитѣ речи ето че се вестилъ полицмейсторътъ. Балабановъ се уплашилъ, та сърдцето му дори паднало въ гачитѣ, и му казалъ: виждате, че тукъ нѣма никакво „смущение“. Полицмейсторътъ: ами че азъ съмъ дошълъ да Ви посрещна, ала въ Свищовъ Ви посрещнаха още по-тържествено. — Привечеръ цѣлъ бѣхъ погълнатъ отъ *idée de la démission* [идеята за оставка]: 1) не съмъ дошълъ тукъ, да изпълнявамъ ролята на полиция надъ хората, това не ми е занаятъ, 2) за научна работа нѣма никаква възможность, 3) нѣма възможность да пжтувамъ. Консерваторитѣ всички сж противъ мене, искатъ да упражняватъ партизански тероръ. Най-добре ще бжде да се избавя отъ министерството. Ала иначе може би не е зле да остана още тукъ. *On trouvera un moyen* [ще се намѣри начинъ]. Главното е да се отгърва отъ тѣзи постоянни surprises.—Вечерята до 11 ч. останахъ съ хазайкитѣ си, ангели, шеговити „закачки“ и всевъзможни смѣхории.

Въ понедѣлникъ сутринята Стояновъ дойде у мене. Решилъ да се състави комисия, която да управлява Книжовното дружество: Стояновъ, азъ, Златарски, Гинчевъ, Кирковъ. Като замѣстници: В. Поповичъ, Н. Михайловски, Д. Храновъ, Хр. Стояновъ. Уговорихме всевъзможнитѣ подробности. Съобщихъ му за своя планъ да подамъ оставка.—После отидохъ

у Стоилова и съ него тръгнахме на разходка към двореца. Той е на мнение да не излизамъ така изведнажъ „un lundi matin“ съ такова нѣщо, да съмъ се решилъ *bleiben für immer* [да остана за винаги]; да съмъ подготвилъ постепенно и княза; мисли, че най-добре ще бжде да влѣза въ държавния съветъ. Азъ му казахъ, че съ Еренрота бихъ могълъ да остана въ министерството 7 години, той е европеецъ съ идеи, ала съ тѣзи левантински джамбази не върви. — Годишното изложение излѣзе едно много угледно издание. — Вечерята преписвахъ своитѣ румелийски пжтописни очерци. — Менгесъ дохажда у мене досежно материала за Брокхаусъ.

Вторникъ, 23. Подиръ обѣдъ трѣбваше да има министерски съветъ, ала „несостоялъ ся“. — Сърбия вчера стана кралство. Очевидно, маневра да се отвлѣче вниманието отъ аферата Bontoux, ала при всичко това важенъ фактъ въ историята на славянството. Подиръ пладне дипломатическитѣ агенти отидоха да поднесатъ поздравленията си въ сръбското агентство. — Министерството на вътрешнитѣ работи ни изпрати телеграмата на окръжния управителъ отъ Враца, че Цанковъ ялъ у учителя Икономовъ съ Цанева; страшно събитие! „Утре щѣло да има митингъ“ (пудингъ!?). — Вацовата ревизия на тукашното девическо училище, немарливостъ на учителкитѣ при писане на свидетелствата. — Сценитѣ, които виждаме отъ прозорцитѣ на канцеларията (съседи сме на католишката черква): халваджии и попове прескачатъ мотика.

Срѣда, 24. Сутринята бѣхъ у княза. Студено време. Въ адютантската стая Мариновъ разправяше за живота на българската „интелегенция“ въ турско време въ Русчукъ, чиновници по *chemin de fer'a*, телеграфции. Ексцентрични нѣща сж минавали за „цивилизация“, носене на умрѣли мишки на бутониерата, облози за яздене на голо върху магаре или въ боклукчийска кола, ходене вечерно време, когато женитѣ стоели предъ кжшитѣ си, и шумно пърдене предъ вратитѣ, или викане на неприлични думи въ двороветѣ. Стойчовъ билъ единъ отъ първитѣ. Презъ окупацията билъ Stationschef [началникъ на гарата] въ Пловдивъ, Михайловъ (шопъ) сжщо такъвъ въ Търново-Сейменли. — На княза предадохъ единъ екземпляръ отъ Изложението. Той иска скоро да се направи нѣщо за наказанието на Миларова. Между другитѣ укази бѣше подписанъ указъ за пенсия на вдовицата на Никифора Констандиновъ, помощъ за латинската синтакса на Брожка и т. н. — На 12 ч. съ фракъ отидохъ да честитя на Груича, у когото заварихъ и полковникъ Лонгиновъ. Бѣше замисленъ и не много веселъ. „Какъ историята се повръща“, срѣдновековни държави се издигнаха върху развалинитѣ на Византия, въ 19 столѣтие нови държави върху съсипнитѣ на Турция. — Нихадъ пристигна, днесъ бѣше у княза. — Подиръ

обѣдъ имаше министерски съветъ: въпросътъ за 3 турски потопени отъ 1877 г. и изгнани параходи въ Дунава при Русчукъ и Видинъ, въпросътъ на Михайловича (ще дойде въ най-скоро време), раздаване на муниции на селянитѣ въ Варненско, инструкции на Вълковича (да отхвърли претенциитѣ на Турция върху Ямболъ—Шуменъ, да държи за конвенцията подписана отъ Стойчова, главното нѣщо сж отношенията къмъ Хиршъ), пенсии на раненитѣ стражари, Рилскитѣ привилегии (трѣбва да се разгледатъ отъ държавния съветъ), за сега да се обособи въ отдѣлна община подъ Дупнишка околия, продължаване на пенсията на Евстатия Пелагонийски. Пристигна единъ врачанинъ; отъ Грегория всички били доволни. Цанкова никой не виждалъ.—Днесъ получихъ първата коректура отъ Периодическо списание — за царъ Срацимиръ. Най-после доживѣхме това. — Балабановъ писмено съобщилъ на Начовича, че и сега не приема държавното съветничество. Не зная какво ще прави, вмирисалъ се е отъ пари. Изглежда, че е роденъ за министъръ. — Горановъ и до сега се разтака тукъ и живѣе отъ комаръ. Неотдавна проигралъ всичкитѣ си пари, които спечелилъ Ташикмановъ.

27 февруарий/11 мартъ, сжбота сутринята. Въ четвъртъкъ на 12 ч. по пладне се отслужи тържественъ молебенъ, устроенъ отъ Груича по поводъ на провъзгласяването на сръбското кралство. Дипломатическиятъ свѣтъ отчасти бѣше въ униформи (тѣзи, които знаеха), отчасти въ обикновено облѣкло, сиречь тѣзи, които още официално не знаеха. Князътъ се представляваше отъ адютанта Мариновъ. Следъ това имаше закуска по руски у Груича въ кѣщи, гдето, освенъ дипломатитѣ и министритѣ, присѣдствуваха и Мелетий и мнозина офицери. —Подиръ обѣдъ излѣзохъ на разходка съ Сарафова.—Изпратихъ на Дринова „Главното изложение“ и му писахъ кѣсо писмо за възобновяването на Периодическо списание, ала нищо друго, нито дори по политиката, само това, че „*rebus in arduis*“ *non abbiamo disperato* [не сме се отчаяли въ нещастieto] и наистина възобновихме списанието.

Въ петъкъ на 11 ч. имаше молебенъ за рождения денъ на руския императоръ. Князътъ присѣдствуваше въ черква, гдето бѣше набито, имаше и много дами. Училищата и канцелариитѣ работѣха. После отидохъ у Хитрово да го поздравя. Подиръ обѣдъ ходихъ въ канцеларията втори пѣтъ, Стояновъ ми показа първата кола отъ Периодическо списание. Следъ това бѣхъ на заседание въ държавния съветъ. Начовичовиятъ законъ за събранията (не зная какво ще казватъ хората при сватби, кръщения и пр. при това стражарско събрание) биде предаденъ на комисия. Бурмовъ го съвършено отхвърли. После се прие да се изпратятъ на винарската изложба въ Бордо и на индустриалната въ Москва по 15,000 фр. Следъ това се отпуста на Държавната печатница свърх-

бюджетен кредит от 50,000 фр.; Тишев не можеше да разбере работата. За малко се отбих у Стоилова. Не знаем, какво става с „помирението;“ Икономов си изпросил от княза като министър редовна аудиенция, та му е определен всеки петък. Той копнѣе за министерство. Тримаж хората, които не се погаждат помежду си и сж невъзможни въ всяка комбинация: Икономов, Стоянов и Балабанов. Илиа Цанов бил приет от Ассим, челъ писмото, на другия ден го върналъ, защото вътре, каже, стояло „relations entre les deux Etats“ и „mon Souverain“—това било препоръка от Начовича (не от княза, както нѣкога за Балабанова). Посетилъ и Дуфферинъ, билъ много добре приетъ, изпращалъ много здраве на княза. Въ четвъртъкъ телеграфиралъ, че Портата искала да заеме Балканскитѣ проходи и приготвявала окръжна нота. Азъ говорихъ на Стоилова върху това, че държавниятъ съветъ трѣбвало би да изработи като румелийската комисия пълна и систематична организация, до известно време, Regelung aller administrativen Verhältnisse [уреждане на всички административни отношения]. Казахъ му, че искамъ да пиша за това въ Марица. Той ме посъветва да съмъ напишелъ и на княза *mémoire* за това. Величковъ получилъ отъ княза игла. — Вечерята имаше *dîner* у Хитрово: князътъ, министритѣ, Грековъ (Икономовъ е нѣщо боленъ), Мелетий, Стаматовъ, Стоиловъ (днесъ цѣлиятъ денъ въ униформа), Ползиковъ, Неклюдовъ и Клоппенбургъ. Ползиковъ ми разправи за аудиенцията у руския императоръ, говорилъ много за просвѣтата, да нѣмало много реалки и гимназии, повече да се давало индустриално и търговско образование, за мене знаелъ вече отъ по-рано, разпитвалъ за много лица, не му билъ известенъ само Желѣзковичъ. Еренротъ получавалъ 40,000 марки и нѣмалъ собствено никаква работа, много говорѣлъ за България, ходѣлъ по маскаради, *pince les masques*. Следъ вечерята (съ военна музика) въ долнитѣ набърже пригответни помѣщения се даде чай, на който бѣха поканени около 100 души, либерали и консерватори. Имаше много дами. Говорихъ съ Балабанова (за пръвъ пѣтъ следъ завръщането му, само *jocosa* [шеги]). Князътъ се обърна и къмъ Сарафова, като му изказа радостта си, че статистичнитѣ работи намиратъ признание и въ чужбина. Тукъ бѣха стариятъ Моравеновъ, хаджи Пенчовичъ, държавенъ съветникъ, Молловъ, Браделъ, всички офицери и т. н., само се движеха и бутаха изъ тѣснитѣ коридори. Князътъ попита Стоянова, кога ще отиде въ Враца. Около 11 ч. азъ уфейкахъ. На 8½ ч. имаше *Fackelzug* [факелно шествие] предъ консулството (отъ Славянска беседа), ала ние бѣхме още на трапезата; отъ тукъ отишли при сръбското консулство, гдето били размѣнени речи между Безеншека и Груича, който билъ извънредно зарадванъ.

Последните три дни като да бях роден във фракъ, да ти омръзне. А при това статията за Румелия чака, както и приготвената за *Augsburger Allg. Zeitung* върху цивилизацията във България и Румелия, и множество служебни работи. — Често съм съсилян от умора и негоден за нищо. Вечер седя с госпожицата — моята хазайка и нейната майка. Дълбоки схващания върху психологическите и социални отношения във България, върху устройството на обществото и положението на жената въ него. — Ясно пролътно време, топли дни, снѣгъ нѣма вече въ долината.

5/17 мартъ, петъкъ сутринѣта. Въ сжбота и недѣля довършихъ най-после III глава на статията (Източна Румелия) и прегледахъ всичко, що бѣ написано. Въ недѣля чудно време, азъ само привечеръ излѣзохъ за малко. Вечерѣта получихъ писмо отъ В а з о в а. Изпраща ми печатна статистика за Източна Румелия, която не била пустната въ продажба (много поврѣхна, ала цененъ материалъ) и се радва на Книжовното дружество. Известието за желанието на турцитѣ да завзематъ Балкана се потвърждава отъ телеграмата на агенция Хавасъ, че въ министерския съветъ въ Цариградъ се разисквало върху това, ала *sans décision*. И *Филипповлоѣс*, органъ на Ассимъ паша, говорѣлъ за това. Груичъ въ недѣля подирѣ пладне бѣше у мене.

Въ понеделникъ, 1 мартъ, на 1½ ч. имаше панихида за царя Освободителя, въ черква бѣше натѣпкано, азъ се бѣхъ опрѣлъ отъ страна на единъ стѣлпъ, а на мене бѣше се опрѣла една гъркиня или далматинка, жена на мустакатия Христо. Въ черковното пѣние се примѣси съвършено нечерковна ария отъ Аида. Въ вторникъ пакъ имаше черковна служба, ала безъ княза, само съ Хитрово, за възкачването на престола на сегашния императоръ. Следъ това отидохъ у Хитрово да поднеса поздравитѣ си. Азъ използвахъ тѣзи два дни (1 бѣше неприсѣственъ) за по нататѣшното написване на пѣтописния очеркъ съ Заара включително. — „Примираджииѣ“ постоянно заседаватъ. Балабановъ ходи тамъ, ала консерваторитѣ не искатъ и да чуютъ за него.

Въ срѣда бѣхъ у княза. Смѣ се, какъ Балабановъ се уплаши (азъ присѣствувахъ на това), когато князѣтъ онази вечеръ у Хитрово заговори съ него, остана за минута като вкамененъ. — Излѣзе календарѣтъ за 1882 г. на младия Блѣсковъ съ прекрасно описание на новобългарската цивилизация съ цилиндри и развратъ, подобенъ е издаденъ въ Варна отъ стария Блѣсковъ (Хитъръ Петъръ). — Подирѣ пладне имаше министерски съветъ, на който присѣствуваха Криловъ, Начовичъ, Теохаровъ, азъ и Стоиловъ. Разисква се по желѣзничния въпросъ, евентуално да се прокара желѣзницата *via* Самоковъ, ала едва ли ще се приеме въ Виена; за гранични станции се приеха Царибродъ и Ихтиманъ. Въл-

ковичъ скоро ще се върне. Откупътъ за турцитѣ се понижи на 500 фр., защото за 1000 фр. сж се откупили за сега само 17 души. Ексцесъ въ Кнежа, гдето станалъ митингъ, било свикано населението, че ще имъ се четѣла „царска бумага“, опълчението дошло съ пушки, Бѣлослатинскиятъ околийски началникъ Найденовъ (*quondam adlatus* [нѣкога си помощникъ] на Столѣтова) билъ принуденъ да бѣга, ала понеже е много популяренъ, опълчението отъ Трънъ и Бѣла Слатина искало да му отиде на помощъ. И въ Берковица опълчението съ пушки отишло да избира училищно настоятелство, ала изборътъ билъ анулиранъ. Приехме по принципъ да се унищожатъ комитетитѣ за отбраната, и да се остави управлението само на офицеритѣ. Кюстендилската жандармерия ще бжде увеличена; опълчението тамъ е увеличено съ нови инструктори, подъ ръководството на военни авторитети ще се редува въ пазене на границата. Другаде хората гледатъ да се измъкнатъ отъ опълчението, въ Кюстендилъ обаче сж много ревностни, искатъ нови пушки. — Стариятъ дѣдо Йошевъ е препоръчанъ на държавния съветъ за пенсия.

Въ четвъртъкъ, 4/16 мартъ, въ канцеларията най-после се свърши устно работата на Цачева досежно неговата кжща за Търновско девическо училище, ще му дадемъ 1500 фр. „кирия“ и на 30 юний ще излѣземъ. — Привечеръ на 6 ч. стана първото заседание на управителния комитетъ на Бѣлг. книжовно дружество въ кжщата на Стоянова, въ *quondam* [нѣкогашното] жилище на Еренрота. Всички съ радостъ приеха. Приетъ бѣше и временниятъ правилникъ, изработенъ отъ мене. Стояновъ председателъ и редакторъ, Генчевъ секретаръ, Кирковъ ковчежникъ, Златарски библиотекаръ, а азъ членъ безъ портфейлъ. Второто заседание ще бжде утре. Много се говори по разни въпроси на Дружеството. Най-после работата тръгна напредъ и то чудесно леко, липсваше само инициатива. Дойдохъ си около 9¹/₂ ч. въ кжщи, гдето хазяйкитѣ ме чакаха. За Спаса нищо не зная.

Въ Варна гръцкиятъ владика Кирилъ си заминалъ и се появилъ новъ Каллиникъ, струва ми се, безъ всѣко позволение.

7/19 мартъ, недѣля. Днесъ е моятъ *quondam* празникъ, St. Giuseppe. Въ петъкъ вечерята имаше заседание на Книжовното дружество. Стѣкмахме бюджетъ и опредѣлихме хонорара (кола оригинална поезия ще се оценява отъ комитета, кола добра оригинална работа 80 фр., обикновена оригинална работа 60 фр., преводъ 40—30 фр.). На другия день нѣкои външни бѣха недоволни отъ тѣзи хонорари, „Наука“ плащала за кола оригинална работа 6 лири, ала нашата кола е по-малка. — Следъ вечеря, като седѣхъ пакъ съ хазяйкитѣ си, получихъ дебело писмо отъ Прага, отъ майка

си, Еленка и Сватавка; изглежда, че Еленка много боледува. — Разговаряхме за каракачанитѣ; за старитѣ носии; монети на главата, жълтици около врата, долу подаващи се наширизи въ Пловдивъ и другаде; мжжетѣ най-напредъ носѣли гугли, после черни гжжви и най-после фесове; павликянкитѣ се носѣли много блѣскаво и по селата играели хоро, били отрупани съ монети, ала отведнажъ (около преди 50 години) като че съ ножъ всичко било прерѣзано, поповетѣ всичко имъ запретили, а тѣ много слушали поповетѣ си. Тепърва неотколе нѣкои по-добри павликянски семейства почнали да носятъ дрехи „alla franca“.

Въ сжбота въ канцеларията съставихъ списъкъ на помощитѣ за общинскитѣ училища. Четохъ последната коректура на Срацимира. Сутринътъ изпратихъ на Вълчекъ първитѣ три глави отъ своята статия „Едно есенно пътуване презъ Източна Румелия“ (1—83), четвъртата глава пиша полека. При това и писаното е весело. — Надвечеръ случайна разходка съ Сарафова и Генчева. Спасъ тепърва въ понеделникъ ще тръгне отъ Варна. — Носятъ се слухове изъ града за оставката на Икономова и т. н., ала азъ нищо не зная, не мога да намѣря Стоилова. Проектътъ за митингитѣ се прие съ голѣми измѣнения. — Стойчовъ много хвали Бурмова, билъ уменъ, самостоятеленъ човѣкъ (!)—сжщиятъ, който вършеше агитация за нихилизъмъ въ България, за да се направѣлъ превратъ!...

Предъ моята кжша, при правене на улицата, се откри тухленъ гробъ, покритъ съ две голѣми каменни плочи, ала безъ надписъ. Вжтре се намѣри скелетъ. Може би е римски.

Днесъ е чудесенъ день. На пладне (за пръвъ пътъ) отидохъ въ Юкарж Баня, кжпахъ се въ банята. Тамъ бѣше и българскиятъ подпоручикъ Боневъ. — Подиръ обѣдъ писахъ дълго писмо на баща си и майка си, на чичо си Войтехъ (честитихъ му за назначението въ чешкия университетъ). На майка си писахъ много шеговито.

16/28 мартъ, вторникъ сутринътъ. Въ вторникъ 9/21 (40 мжченици, полупраздникъ) подиръ обѣдъ имаше министерски съветъ. Вълковичъ пише отъ Виена за разискванията въ конференцията, съ малки промѣни билъ приетъ ланскиятъ проектъ, той изказалъ резерви само за линията Ямболъ — Шейтанджикъ и се мжчи да получи обяснение досежно Хиршъ. Разисква се върху нуждата отъ помощъ на новото министерство за общитѣ сгради, за да се попълни дефицита, причиненъ така недобросъвѣстно отъ Ремлингенъ и Копиткинъ, може би отъ ланшнитѣ излишъци: впрочемъ Аджѣновъ още отъ Каравелова е взелъ една частъ отъ Ломското шосе. Ремлингенъ въ октомврий месецъ, когато азъ отсъствувахъ, безъ решение на министерския съветъ, отишълъ при княза съ указъ за 300,000 фр. за довършване на Пет-

роханскитѣ шосейни постройкы, ала князѣтъ собственорѣчно написалѣ да се изпрати въ министерския съветѣ. За довѣршване на работитѣ презъ 1882 г. сж необходими свръхъ бюджета 1½ милиона фр. — В ъ л к о в и ч ѣ много се интересува за превеждането на българската история на френски и съ помощъ отъ правителството. Нѣкой си авантюристъ Салисъ му предлагалѣ такъвъ преводъ въ Виена. Писмото на Вѣлковича за това се прочете отъ Стоилова и въ министерския съветѣ; азъ обърнахъ вниманието върху превода на Е. Денисъ и върху правата на Темпски и Legoux. Генералъ Криловъ замина съ българскитѣ офицери Мариновъ и Цанковъ за Бѣлградъ да поздрави отъ страна на княза Милана за кралството. — Утре трѣбваше да се гледа процесѣтъ на „престолюкрадцитѣ.“ Балабановъ (!) и Помянковъ сж адвокати на обвиняемитѣ. Ала разглеждането се отложило. — Стана дума за работата на протестантитѣ въ Ловечъ. Rev. Mr. Challis и Rev. („Преподобниятъ“) Mr. Томовъ, българинъ отъ Котелъ, искатъ да съградятъ училище въ Ловечъ, ала общината не имъ позволява. Префектѣтъ изпрати намъ въ министерството на просвѣтата писмото на общината, съ което тя го уведомява за петицията на известни 100 жители, вследствие на която не е дадено разрешение, а азъ го внесохъ въ министерския съветѣ. И двамата reverendi вчера бѣха у мене. Въ министерския съветѣ азъ и Стоиловъ поддържахме тѣхното искане: 1) Берлинскитѣ договоръ, 2) прецедентѣтъ въ Самоковъ, 3) православната черква, ще се постресне малко при тази конкуренция, ще се пробуди у нея потрѣба за богословска ученостъ, необходима за нея. Теохаровъ опонираше. Отложи се, докато се получатъ по-подробни известия отъ Ловечъ. Реверендитѣ били и у пастора Кохъ, далъ имъ dîner, не пили вино. — Новиятъ грѣцки владика Каллиникъ въ Варна не е призналъ отъ правителството.

Въ срѣда бѣхъ на докладъ у княза; разговаряхме половинъ часъ. За държавния съветѣ, на Икономова недовѣрява, останалитѣ били нули, нѣмалы никакви законодателни познания, Грековъ билъ мързеливецъ. Казалъ на Икономова да съобщи на Бурмова, че ако продължава и по-нататѣкъ да върши такива глупости, ще го назначи въ касацията, а на негово мѣсто ще постави Ковачова. Смѣшната роля на Балабанова въ първото министерство и Народно събрание и — сега! Разказа ми, какъ единъ консерваторъ сега съжалявалъ за заминаването на енергичния Ремлингенъ, ein ganz unglaublicher Wankelmuth [едно невѣроятнo непостоянство], азъ додадохъ, че сжщото съмъ слушалъ отъ Величкова: Ремлингенъ билъ войникъ, „блѣскалъ хората направо по главитѣ безъ различие.“ Die Conservativen schlapp und faul, die Liberalen gemein und falsch [консерваторитѣ били бездейни и мързеливи, либералитѣ простаци и фалшиви]. Мисли да повика

чужди юристи, та азъ съ тѣхъ да съмъ изработѣлъ административенъ кодексъ като органически уставъ. Азъ: да се съедини това съ държавния съветъ, той е добъръ материалъ като книги, да се почака още, Prüfstein des Staatsrathes [пробниятъ камъкъ на държавния съветъ] ще бждатъ административнитѣ закони. Бѣше сърдитъ на Начовича и Желѣзковича. Желѣзковичъ накара въ Франція да повикатъ назадъ Wolff de Beern, като че който знае каква е важна особа. Вълковичъ нѣщо забърка въ папата досежно юрисдикцията на Букурещкия католически епископъ надъ павликанитѣ въ Свищовско, безъ да съобщи нѣкому нѣщо, може би въ нѣкой случаенъ разговоръ съ нунция въ Виена; тукъ никой нищо не знае за това. Hölle Angst [пъкленъ страхъ] на Начовича и компания отъ Хитрово. Ekelhaft, hab's bis hier (показвайки челото), ich will mit unter keinen Bulgaren mehr sehen, jeder mit seinem Parteikam [отвратително, дошло ми е до тукъ (посочвайки челото си), понекога не ми се ще да видя вече никакъвъ българинъ, всѣки съ своитѣ партийни дребнавости]. Was arbeiten Sie den ganzen Tag? [какво работите цѣль день?]. Азъ продумахъ нѣщо за пѣтописа презъ Румелия. — Подписа указа да се отпустнатъ ланскитѣ остатѣци на Книжовното дружество (10,000 фр.), които трѣбваше собствено още лани да се изтеглятъ, ала всичко това бѣше забъркано отъ немарливостта на Василь Д. Стояновъ.

Днесъ е празникътъ на стария Вилхелмъ. Имаше протестантски Gottesdienst [богослужение], всички висши сановници бѣха en grande tenue. Вечерта се даде dîner въ двореца. — Азъ подиръ обѣдъ излѣзохъ съ Вацова изъ полето, при гимназията, новонасипани улици на Капана. — Шопска епическа пѣсенъ за банската дъщеря отъ село Бистрица, записалъ я попъ Тодоръ и я далъ на Стоянова; изглежда, че у това население има повече умъ и дарби, отколкото изглежда отъ вънъ. — Срегнахъ Балабанова съ Драндара, тичаха изъ улицата запѣхтѣни и едва поздравиха. Екзархътъ е много скандализиранъ, че Балабановъ защитава тѣзи, които сж изнесли владишкия тронъ. — Градътъ Хаджи Оглу Пазарджикъ е преименуванъ съ указъ Добричъ. — Миналата сѣбота гимназиалнитѣ преподаватели ми изпратиха фотографическа група. — Писахъ описанието на Казанлъкъ. — Вечерта дойде у мене Стояновъ. Утре най-после заминава за Враца.

Въ четвъртъкъ, на 11/23 сутринта, ходихъ у Стоилова, Спасъ билъ още въ Варна. За малко бѣхъ въ канцеларията. Подиръ обѣдъ четохъ коректурата на статията на Златарски и на своята географска. Бигелебенъ дохажда у менъ, азъ бѣхъ въ лошо настроение, наситилъ се вече на тази Bulgarie и на нейната „политика“. — Събирамъ данни за народното

стопанство на Румелия. — Въ петъкъ имаше министерски съветъ въ присъствието на подполковникъ Поповъ. Князътъ искалъ, каза Начовичъ, безъ държавния съветъ да вземе ланскитѣ остатъци за „общи сгради“, азъ бѣхъ противъ това и Теохаровъ, ще се дойде само до конфликти. Разисква се по множество дребни въпроси: една туркиня отъ Османъ Пазаръ напустнала мъжа си и се оженила за християнинъ и иска назадъ своитѣ момичета, ала мъжътъ не ги дава. Спорътъ Желѣзковичъ — Bergier за минитѣ въ Мошино. — Въ сжбота на 13/25 изненада въ канцеларията: черноската блѣда Mlle Казанлъшева бѣше дошла за своитѣ 600 фр. за надзирателството въ пансиона, които се даватъ на нейната майка като помощница. Нейнитѣ караници съ Вацова. — Вечерътъ отидохъ у Ползикова да го разпитамъ за подробности по битката при Ески Загра; презъ нощта всичко това нанесохъ върху хартия и го вмъкнахъ въ статията. У него бѣха Стоиловъ и офицеритѣ Tiegerstedt и Kellers-Krause. Въ недѣля следъ продължително хубаво време бѣше малко дъждовно. На пладне стана погребението на г-жа д-ръ Миркова, която следъ раждане, поради некадърността на тукашнитѣ доктори, които не обърнаха внимание на разкъсването и после не могли да се решатъ за операция, следъ 6 недѣлно мъчение нещастно почина. Малката тиха прегърбена свищовка съ голѣмитѣ черни очи добре се спогаждаше съ тихия докторъ. Цѣла София бѣше на погребението и всички я оплакваха. Собствено хората тукъ малко мратъ: д-ръ Протичъ и Висковски бѣха единственитъ презъ цѣлото ми престояване. — Подиръ пладне дойдоха у мене Златарски и Вацовъ. Размѣнени телеграми съ Стоянова въ Враца. Посетихъ (за пръвъ пжтъ) стария Доскосъ. Вечерътъ докарахъ пжтописа чакъ до Габрово, като написахъ и за Шипка.

Въ понедѣлникъ (вчера) сутринътъ ходихъ у Стоилова. Неприятности съ държавния съветъ: искатъ да си присвоятъ и „обсжданието“ на литературнитѣ помощи и даването на незначителнитѣ помощи на нашитѣ стипендианти за покупка на инструменти или книги, и протестирайтъ противъ 7-тъ указа, издадени безъ тѣ да бждатъ питани, като нарушение на закона. Написахъ имъ остъръ отговоръ. Очаквамъ, че отъ това ще избухне конфликтъ, въ който ще намѣря момента да се измъкна ловко внѣ отъ кабинета, който ми е дошълъ вече до гуша. — Верковичъ искалъ отъ княза помощъ за Ведитѣ, подписва се „авторъ Родопскихъ открытій“, отъ Петербургъ. Молбата му е изпратена въ министерството на просвѣтата; азъ отговорихъ на княжеската канцелария, че министерството не може да подпомага такива съмнителни работи и да се компрометира предъ учения свѣтъ. — Въ Дубровникъ е умрѣлъ Нико Мали Пуцичъ и старецътъ Дробацъ-основателътъ на градския музей. — Излѣзе въ български пре-

водъ отъ Урумова ботаниката на Покорни. — Вечерята писахъ за Габрово. — Пристигнаха ми долни дрехи отъ Прага.

Деня до 3 ч. изгубихъ въ канцеларията. Подиръ обѣдъ обикновено излизамъ за малко. Почва да се здрачава къмъ 6½ ч. Следъ вечеря оставамъ малко въ трапезарията на чай и приказки съ домашнитѣ на Спаса. Следъ това работя до 1 ч. Съ нетърпение бързамъ да свърша румелийския пжтописъ.

Подиръ пладне имаше министерски съветъ. Cause célèbre: холера въ Варна. Д-ръ Христовъ—Загорски, „исполняющій должностъ карантиннаго врача“, намѣрилъ между хаджиитѣ, които се връщали отъ Мека, трима болни, взелъ ги въ „лазарета“, единиятъ умрѣлъ, обявенъ билъ за холериченъ и е поискана 14 дневна карантина. Нѣкакво страшно шарлатанство. Нѣма диагноза, нито пжкъ актъ. Въ Цариградъ, Смирна, Бейрутъ нѣма. Вѣроятно ще да е било колика отъ морския пжтъ и отъ лошата храна. По решение на министерския съветъ се телеграфира: никаква карантина, surveillance надъ хаджиитѣ (болнитѣ въ „лазарета“), а за мъртвитѣ диагноза съ актъ на всички цивилни и военни лѣкари въ Варна. — Градецътъ Бѣла е пострадалъ отъ пожаръ, около 100 души сж изгорѣли, земеделци. Държавна помощъ. — Стоиловъ повдигна въпросъ за постройката на българска черква въ Варна, сега сжществува мизеренъ параклисъ, въ бюджета нѣма сума за черковни постройки. — Опѣлченцитѣ въ Враца взели участие съ оржжие въ митинга. — Има оплаквания отъ Провадийския окржгъ досежно данѣцитѣ, емлякъ за нѣколко години; нещастно финансово стопанисване, данѣцитѣ сж разпредѣлени за 5 години, и който следъ петтѣ години издигне между една и друга година кжща, не плаща нищо.

2 априлъ /21 мартъ, недѣля. Връбница, Dominica Palmarum. Въ срѣда бѣхъ у княза, настоява за по-бързото отстраняване на Миларова, макаръ че му казахъ, че сждебното дирение не се е добрало до нищо, и че не зная дали, следъ като е билъ освободенъ отъ предварителния арестъ, продължава да преподава по-нататъкъ. Разправи ми за подполковникъ Попова и неговитѣ маневри, подалъ оставка съ умисълъ да изтика Крилова (който сега е въ Бѣлградъ съ депутация, съ него сж Мариновъ и Цанковъ, пѣстри униформи) и да стане воененъ министъръ; облѣга се на българскитѣ офицери и ще създаде излишни неприятности и зловония. — Работата съ Миларова много лошо ме настрои. Излишно раздухване на изгаснали вече страсти и още по-излишно преследване на незначителни хора. Азъ дори и не знаехъ добре, да ли преподава или не. Вацовъ ми каза, че се носѣло слухъ, какво Миларовъ щѣлъ да бжде осжденъ на 10—15 години въ окови. Написахъ резолюция, писмо до инспектора, да каже на Миларова, понеже се намира подъ сждебно следствие за „подстрекаване противъ властитѣ“ и следствието не е свършено,

да не преподава до окончателното разрешение на въпроса. — Подиръ обѣдъ Златарски бѣше у мене, донесе ми анероида, купенъ за мене още лани въ Парижъ (за 80 фр.). — Около гимназията почнахме да разкопаваме градския валъ. — Вечеръта имаше концертъ на благотворителното дружество на г-жа Бурмова, ала азъ, комуто е станала досадна цѣлата тукашна шумна ситуация, избѣгвамъ публичнитѣ събрания. Единственото ми забавление, между служебнитѣ безсолни неприятности и писането на безконечното есенно пжтуване, сж българскитѣ разговори следъ вечеря на миндера съ моитѣ хазайки, шиейки лѣтни дрехи. Нищо не можеше да ми отвори по-дълбока перспектива въ цѣлия български и гръцки душевенъ животъ, както тѣзи разговори съ тѣхъ, разбира се само съ женитѣ, защото Спасъ е свършено смъкналъ отъ себе си българщината и е левантинецъ (стамболия) à la Vulovich. Фотография на сестритѣ ми.

Въ четвъртъкъ неочаквано ме посетиха въ канцеларията епископскиятъ викарий Менини съ патеръ Тимотео (il mio vicino). — Писахъ описанието на Търново въ пжтописа. — Получихъ писмо отъ Дринова, пълно съ ликувания за Периодическо списание. — Криловъ се върна.

Въ петъкъ върнахъ визитата на Менини. Папата, каже, и до сега много си спомнялъ за българския князь was für ein guter, guter Mann [колко много добъръ човѣкъ], (съ Менини приказваме нѣмски). Князътъ днесъ му говорилъ за обединението на католицитѣ въ Румелия и България; румелийскитѣ сж сега подъ французко покровителство, Свищовскитѣ подъ Букурещкия епископъ и австрийско покровителство. Менини говорилъ лани съ императора за българския князь, императорътъ казалъ, че „er soll nur trachten, so viel als möglich populär und beliebt zu werden“ [той трѣбва да гледа да стане колкото се може повече популяренъ и обикнатъ]. — Пристигна отъ Кюстендилъ директорътъ Иванчовъ. Голѣма била радостъта навсѣкжде между всички преподаватели за литературния конкурсъ, обявенъ отъ министерството за бждещето годишно изложение: „книжовно надпреварване.“ Рапорти за него. — Вацовъ днесъ е „болень“, очевидно за работата на Миларова и за решението да се даде възнаграждение на Миле Казанлъшева, съ която не е добре. — Стояновъ пристигна. Въ Враца Хр. Цаневъ билъ виновенъ, той подстрекавалъ противъ Григорова, свършено развалилъ дисциплината, призналъ се и за историята съ докторицата въ Силистра, ужъ тя (!) го съблзнила и сврѣхъ това придумала за онова декамеронско пжтуване въ Русчукъ. Говорилъ съ Цанкова, изложилъ му, че като използвалъ учителитѣ, работи противъ себе си: „когато нѣкога дойдете на властъ, всички ще искатъ отъ васъ награда, вие не ще бждете въ състояние да имъ я дадете, ще имъ викнете строго, ще ги

блъските съ конституцията по главата, та ще станатъ най-върли ваши неприятели." Цанковъ призналъ, че това е така. Инакъ обаче билъ опасенъ човѣкъ, постоянно обяснявалъ на населението, че цѣлата властъ принадлежи на Народното събрание, и то и предъ ученици и бакали. Пжтищата били грозни, преминаването презъ Ботуня дори опасно. Въ Ломпанка dissolving views, никаква дисциплина, всичко било деморализирано, трѣбва да се направятъ размѣствания идната година. — Сутринята бѣхъ съ Стоилова. Изглеждалъ съмъ съвършено боленъ. Уговорихме плана за едно пътуване въ Трънско, на коне, презъ празниците. — Вечерята пристигна Спасъ. Днесъ тъкмо се чистѣше у насъ въ кѣщи.

Въ сѣбота дойде въ канцеларията при мене „Хаджи Баба“, турчинъ отъ Шурай Девлетъ и съ него младиятъ софийски турчинъ (притежателъ на нѣкогашната кѣща за гимназия), главно досежно Русчушкото училище. — И. Богоровъ дойде, иска отъ държавния съветъ 50,000 фр., шомъ Ciampri-etri е получилъ 25,000, пенсия не ще. — Държавниятъ съветъ не му даде, искалъ да пише за това въ Москва. Стояновъ му казалъ да ги иска отъ султана, на което той отвърналъ: „не ща отъ султана, на върхъ на чалмата ще му с...“. Отъ държавния съветъ бърже получихме одобрение на списъка за помощитъ на общинскитъ училища.

Подиръ обѣдъ имаше заседание на държавния съветъ, гдето се разглежда проектътъ за териториалното раздѣление (на Икономова). Моето предложение за поименуване на околицитъ споредъ планинитъ и рѣкитъ се хареса, ала хората, каже, не били свикнали съ тѣхъ. За Варненско и Шуменско бѣ прието. Появи се споръ за Тутраканъ, Кокърджикъ и Силистренско. И Търновско бѣ прието. Направи се предложение за префектура въ Севлиево. Следъ това се оплетоха лошо за Плѣвенско (имаше предложение за съединението на Плѣвенъ съ Рахово). Повдигнаха се много детайлни въпроси. Силистренско и Трънско сж половинки, чиято останала частъ се намира задъ нашата граница. Азъ говорихъ за невъзможността да се оставатъ тѣзи работи да минатъ презъ парламента, никжде това не се прави. Нѣкои гледатъ на работата като на проектъ, провизориумъ, други сж противъ такова схващане и искатъ дефинитивно разрешение; най-после всички едногласно се съгласиха раздѣлението най-основно да се проучи, ако трѣбва и на самитъ мѣста. Азъ си отидохъ презъ време на разискванията. — Ковачовъ ми разправи, че по въпроса за новитъ 50,000 фр. за Екзархията (сврѣхъ 50,000 презъ 1881 г. и 50,000 презъ 1882 г., дадени отъ министерския съветъ) се повдигнали голѣми дебати, била избрана комисия. — После отидохъ у Миле Казанлъшева да ѝ дамъ 2 пола като годишна вноска на дружеството за бедни ученички, което я много изнепада, тази година никой нищо не е далъ. — Раз-

казитѣ на С п а с а: какъ гърцитѣ дали манастира за 50,000 фр. когато Спасъ го *préalablement* [предварително] окупираше, какъ той прикупилъ всички лозя на около, съ какви нищожни сръдства Копиткинъ почналъ да строи смѣшна *échelle* [скелѣ] (отъ желѣзни релси), което сега било спрѣно, какъ пакъ се появили разбойници и т. н. Спасъ въ Варна много важничалъ, давалъ угощения и т. н. — Ясно време. Надвечеръ чудесенъ изгледъ на старопланинската верига отъ моитѣ прозорци: виждатъ се въ разнo освѣтление всички вериги по-далечни и по-близки.

26 мартъ/7 априлъ, петъкъ. Велики петъкъ вечеръ-та. Готвя се на пѣжъ за Лампаланка. Неочаквано заранъта получихъ телеграма отъ Ломъ, че дяконътъ, който на 1 мартъ ялъ печено ягне въ манастира (презъ пости, духовно лице), и учителитѣ Дражински, Недѣлковичъ и Димитровъ поради „у к о р а“, който имъ бѣ направенъ, си даватъ отъ 1 априлъ оставката. Подбудителъ е Дражински; мирише на Горановщина — тоя день сутринъта той замина за Пловдивъ. Съвещавахъ ме се ние тримата въ министерството, решихъ да замина съ Вацова презъ празниците въ Ломъ — ще заминемъ сега по сръдъ нощъ. Подиръ пладне ходихъ у княза да искамъ отпускъ: единственъ Теохаровъ оставалъ тукъ, Начовичъ днесъ сутринъта заминалъ за Свищовъ. Желѣзковичъ е въ Русчукъ. Вълковичъ билъ на смъртъ боленъ въ Виена, въ болницата, отъ *fièvre gastrique*. Не е доволенъ отъ положението, никой нѣмалъ изгледъ; консерваторитѣ били *schlapp* [разхлабени], щомъ се настанили на служба, и *kein Grund zum Kampf* [никакъвъ потикъ за борба]; желае либералитѣ да издаватъ нѣкой свѣстенъ вестникъ, Бѣлг. гласъ билъ до погнусване глупавъ (допискитѣ отъ Враца ги съчинявалъ Горбановъ), искалъ да втикне Головина въ Бѣлг. гласъ, ала консерваторитѣ не го искали; *gäthselhafter Charakter des* [загадъчния характеръ на] Икономова, азъ му съобщихъ нѣщичко отъ неговата биография; настоява да се оповести наказанието на Миларова — отстранение отъ всички училища, въ Държавенъ вестникъ, азъ бѣхъ противъ това, *es gibt kein gerichtliches Erkenntniss* [нѣма никаква сѣдебна присѣда]; *Taktlosigkeit des* [нетактичността на] Балабанова — митингъ сутринъта на княжеския рожденъ день (присѣтствувалъ, каже, и новиятъ префектъ Вълчановъ); *lauter kleine Parteiinteressen* [само дребнави партийни интереси]. — Ползиковъ ми събщи, че оставката на Попова била приета. — Дребни приготовления за заминаване.

Въ сръда бѣше княжескиятъ празникъ, имаше литургия на 10¹/₂ ч., после се освети знамето на Плѣвенската дружина въ новитѣ казарми на Витошка улица. Облачно, студено, въ четвъртъкъ сутринъта снѣгъ на длъжъ и ширъ по всички стрѣхи. Работихъ усилено за довършване на румелийския пѣтопись, вчера вечеръ стигнахъ до степъта между Рус-

чук и Търново, обаче не успях да свърша—само няколко реда. Вълчекът вчера ми пише: приел съм голяма радост.

Последният министерски съвет стана във понеделник. Curgentia [текущи въпроси].—Във вторник затворихме канцеларията преди празниците. Трънското пътуване на конезатъна във дъжда и сняга. За Лом отивам нѣкакъ неохотно: студено време, познат път и тази мизерия тамъ. — Днесъ подиръ пладне видях пакъ за малко Хитрово, ала той ехрѣдие le cougrier. — Вчера ме посети (преди пладне въ канцеларията съ Стоянова) Меджидиевъ отъ Дупница; мѣстни разговори; турцитѣ затворили границата, търгуването съ Джумая. — Въ понеделникъ вечерята у мене бѣше Михаилъ въ Видинския префектъ, приказливъ човѣкъ, интересни народостопански информации, във вторникъ Кушлевъ (отъ Енина) бѣше дошълъ съ двама шипчани, умни хора, за помощъ за училището въ Шипка.

3/15 априлъ, сѣбота следъ Великденъ. На Велики пѣтъкъ излѣзохме съ Вацова отъ София съ пощата на 11:10 ч. презъ нощта; Стояновъ бѣше у Вацова. Хубава звездна нощъ, приказна природа, обикновениятъ характеръ на нощното пътуване. Вацовъ дава идея да се повика Ц. Гинчевъ въ Ломъ — за 12 недѣли по български езикъ; че онѣзи 4 трѣбва да се уволнятъ не може да има съмнение. На 1:30 ч. бѣхме на Беледи ханъ. Задъ него се захваща стариятъ „Ченгене дервентъ“, по който сега отъ есенята минава ново шосе. Положението на София въ панорамата отъ хана. Оборъ, пламъци на огнището, грѣшитѣ се „ямшици“, имена на конетѣ (Васка, Бакърджийка, Мечка, Попадийка), особенъ животъ. Гинци, влѣзохме вжтре, съмна се, събудихме телеграфчията, телеграфирахме на Михалаки: нека онѣзи четиримата да почакатъ Вацова. Серпентинитѣ сѣ поправени, споменитѣ на Вацова за ljubav съ Домна Трайковичова, какъ пътувалъ съ нея презъ тукъ за Загребъ. Малко снягъ, ранно великденско слънце. Формацията а la Търново; брѣзови (?) гори подъ урвитѣ. Селото Брѣзе въ долината на Искъра, възстанието тамъ презъ 1878 г. презъ време на окупацията подъ сръбско влияние. Петроханъ, новиятъ писаръ е отъ Сопотска Клисура. Кафе и Milchbrod. Долу. Изоставенитѣ шосейни постройкы на Копиткина и Адженова по склона. Старъ калдаръмъ край шосето. Прозорцитѣ на Софийската гимназия. Счупено колело — италиянци ковачи го поправяха. Берковица, срещнахме Харровера и Увалиева (отъ Виена). Отъ тукъ на пладне въ Кутловица, обѣдъ — нашитѣ маслини и фурми, фасулъ съ чушки. Надзирателътъ на тракта. Мостовѣтъ на Бѣлово — основитѣ едва сѣ изкопани и сега залѣни. Вацовъ говори за жени и женене, разбира се. Каменни кръстове и осамотени голѣми дървета по нивята, селянитѣ се събирали тамъ, молитви за „бе-

рекеть“. Гранични камъни съ „установни“ надписи (тукъ тѣ въ надписитѣ се наричатъ дѣлници). Село Голеници, на гробищата плачѣ на българи и циганки и ревѣ, туряха китки върху гробоветѣ и ги поливаха съ стомни. Въ Клисура на „Благовѣсть“ не давали волове, подкадявали добитѣка, дрънчали вериги около кжщитѣ противъ змейове. На 6 ч. бѣхме въ Ломъ, заобиколихме изъ страничнитѣ улици; не презъ чаршията, ала ученицитѣ ни видѣха. Слѣзохме въ обновения и съвършено елегантенъ „Hôtel Bellevue“ при Дунава. Азъ бѣхъ като пребитѣ отъ 19 часова пжтуване и неспане. На двора на хотела ето че седѣше учителѣ Табаковъ, ние дори и не обърнахме много внимание на него. Следъ малко дофтаса Михалаки, Вацовъ веднага заговори съ него за положението, нѣма връщане, тѣзи четиримата трѣбва да излѣзатъ. Вечеряхме съ него, ботанически разговори. Той печати своята ботаника за горнитѣ класове (à la Bill) съ иллюстрации въ Бѣлградъ, 50 фр. колата (въ София ще струва около 200 фр.), народнитѣ имена събралъ съ голѣмо трудолюбие; за ботаническия речникъ на Шулекъ отъ насъ узна. Онѣзи тримата даскали избѣгали, само Дражински билъ тукъ (изглежда да е полякъ, не Дорожински; въ кжщата му било „бардакъ“, две жени; следъ оргиитѣ заспивалъ между часоветѣ въ училището; билъ грубъ къмъ колегитѣ си и ученицитѣ; по цѣли нощи се играелъ комаръ у него). Вацовъ спа у Михалаки.

Въ недѣля на Великденъ сутринѣта съ Вацова и Михалаки отидохме въ гимназията (строи се вече долниятъ етажъ), посетихме най-напредъ Табакова (той е отъ Русе, жена му отъ Ломъ), после побългарения търговецъ Куусиди (грѣкъ, първоначално медикъ отъ Парижкия университетъ), гдето дъщеря му бѣ европейски изгнчена, Михалаки тукъ е домашенъ учителъ. Ходихме и у Марекъ надъ турската махала (жена му е чехкиня, само се смѣе), у Ирасекъ въ градината, беседвахме за Чехия, фотография на Хрудимъ. Подиръ обѣдъ (въ хотела) отидохме въ училището, гдето оставихъ Вацова съ останалитѣ педагози на съвѣщание. Надвечеръ направихъ разходка съ моитѣ съотечественици. Вечерѣта съ тѣхъ бѣхъ у Марекъ до срѣднощъ на пуюкъ и чешки колачи; Вацовъ бѣше другаде у свои стари познати.

Dissolving views въ училището. Дражински хороводъ. Дяконѣтъ и компания на 1 мартъ, вмѣсто на панихида, отишли въ близкото манастирче, селянитѣ не имъ дали нито сирене, нито млѣко, взели едно ягне и го опекли, дяконѣтъ самъ го въртѣлъ. Отивали на $\frac{3}{4}$ въ училище. Оргии и комаръ подъ водителството на Дражински. Игрането на карти захванало още въ времето на Горанова, съ когото тѣ били въ постоянна кореспонденция. Дражински и компания постоянно говорѣли противъ мене и чехитѣ. Къмъ Стоянова напоследъкъ се от-

несли най-грубо. Съ своята оставка мислѣли да постигнатъ затварянето на училището, ерго оставката на министра и ерго оставката на цѣлото министерство, или пъкъ че ще ги молимъ. Пълна дезорганизация. Въ заседанията на учителския съветъ постоянни караници и сбивания и собствено никакъвъ дневенъ редъ, разглеждали се работи, на които тамъ не имъ било мѣстото; отъ канцеларскитѣ пари си доставяли руски вестници. Съвършено подкопали дисциплината на ученицитѣ. — За попълване *der Bresche* [на близната]: Маршалекъ, Митко Мариновъ (ломчанецъ, училъ се съ Парванова въ Бѣлградъ, сега помощникъ на прокурора въ Видинъ) и Ц. Гинчевъ прикомандированъ за 12 недѣли. Паралелкитѣ ще бждатъ съединени (съ най-много 56 ученика).

Околната фауна: съ милиони пеликани, лиски [*Fulica atra*], потапници, диви гжски, рибари, нощни крѣсъци, змии по островитѣ, непроходими лияни презъ лѣтото, на пролѣтъ при наводнение презъ тѣхъ между върховетѣ се минавало надъ ливадитѣ. Вълци могли да преплаватъ Дунава. — Бианкони, Корсикански авантюристъ, по-рано е билъ у Хафжзъ паша, той превелъ на Цанкова италианския законъ за общинитѣ за неговия проектъ. — Ирасекъ билъ при желѣзничната постройка въ турско време въ София. Черкезитѣ продавали своитѣ деца, едно момиче за 10 лири. Голѣмитѣ грабежи на Хафжзъ паша. — Оригиналиститѣ на Маршалекъ. На 1861 год. билъ въ българската легия въ Бѣлградъ, на 1868 год. съ резервата въ Видинъ, ала скоро пакъ се върналъ. Кжщата му е пълна съ икони. Неговата жена е нѣкаква си руска баба аристократка, нейната прабаба била дойка на царъ Павелъ. Той е вегетарианецъ, собствено млѣкаръ, въ Ломъ ударилъ на риба; неговиятъ котаракъ ималъ нощно гърне.

Презъ нощта на 1 ч. отидохъ къмъ парахода, никой не дойде съ него отъ горе. Спахъ. На 2¹/₂ ч. ме събудиха, че Цанъо Гинчевъ билъ тукъ, оригиналъ съ очила, съ него прекарахъ малко въ гостната стая въ разговоръ по старинитѣ, казахъ му да дойде съ насъ въ Видинъ; той остана въ парахода, азъ отидохъ малко да поспя.

На Велики понедѣлникъ на 6 ч. тръгнахме на горе за Видинъ, съ Вацова, Ц. Гинчевъ, Мих. Георгиевъ, Митко Мариновъ. Решението взехме на бърже, по инициативата на Михалаки, и Вацовъ не е билъ никога тамъ. На парахода намѣрихъ Желѣзковича, излизаше, Брадела и д-ръ Радославова, който пжтуваше за Виена. Презъ 2³/₄ часа пжтъ продължително разговаряхъ съ Ц. Гинчевъ и другитѣ, за ботаника, за буквари, карти за народнитѣ училища и т. н.

Разказитѣ на Гинчева. Той е типъ *à la* Караджичъ, Върчевичъ, Славейковъ, Курелацъ и като много други, които създаде югославянското движение въ нашето столѣтие, ала по-солиденъ отъ Славейкова, повече се е училъ. Историата

на градинарството въ неговия роденъ Лѣсковецъ, то водѣло началото си едва отъ миналото столѣтие. Арбанаси, разказитѣ на неговата баба, говорѣли грѣцки, пояситѣ съ перли на момичетата, търгували съ добитѣкъ въ Влашко, семействата имъ оставали въ кѣщи, какъ по лека лека се прѣснали. Баба му разправяла и за кърджалиитѣ, какъ изглеждали. Батинската война, подпалването на Търново, лагерътъ подъ Габрово задъ града. Народни обичаи, „Показалецътъ“ на Раковски, споредъ Стоянова, билъ съставенъ ужъ отъ материалиитѣ на Гинчева. Говори ми много за Раховско. Ималъ авторитетъ, защото билъ тамъ по-рано окръженъ управителъ. Тамошниятъ сифилисъ — френгя билъ старъ, пренесенъ въ началото на нашето столѣтие отъ Влашко, когато цѣлото население презъ Кърджалийско време избѣгало въ Влашко отъ татѣкъ Дунава (какъ селото Кнежа останало пусто дълги години). Селото Бреница (?), до три пѣти мѣстили селото, нѣмали деца, мислѣли, че змейове (хала) съжителствували съ женитѣ, раждали деца уроди (халѣта), безоки, едно съ огромна глава бабитѣ уморили още при раждането; това е нѣщо терциарно като „mal di Breno“. Хората били дребни — азъ казахъ, че това е последица на раннитѣ женитѣ, най-вече по градоветѣ. Гагаузи, татари, сватбени обичаи, какъ невѣстата бивала затваряна въ кѣщи, двамина носѣли годеника на рѣце, правѣли се два опита да се вмѣкнатъ въ кѣщата, която едва на третия пѣтъ се отваряла; името Димитъръ обрѣщали на Демиръ. Въ София Гинчевъ до сега не е билъ. Раховскиятъ валъ. Nota bene. Показа ми стари монети отъ Константинополъ, Юстина, Веспасиана и копия отъ латински надписи. Българска срѣдновѣкова черква въ село Камено-поле. Периодическо списание се очаквало съ нетѣрпение. Търновски традиции — пресѣченъ камѣкъ, съ мостъ надъ виадукта „Кая-баши“, какъ копалъ съ Дринова на Трапезица (като председателъ на окръжния съветъ). Учението му на 1852 г. въ Бѣлградъ, примитивни училища, помни Янко Шафарикъ и неговия синъ Павелъ, неговъ колега, сърбитѣ били ленивци, какъ го писали Гинчовичъ изъ Трнова у Старој Србији, какъ учителитѣ се очудвали на прилежанието на българитѣ, какъ заминалъ отъ тукъ за Киевъ. Какъ въ Киевъ Климентъ гуляелъ съ жени, та дори рѣцетѣ му се синѣли. Какъвъ ленивецъ билъ Стояновъ, давалъ всичко други да му работятъ и какъ умѣлъ да наподобява други. За Великсина. Цачевъ въ турско време ходѣлъ въ униформа, говорѣлъ само турски и френски, съ клевети бесѣлъ хората. Вълковичъ билъ смахнатъ, какво го карало да бѣде министъръ, какъ въ Търново глупаво се смѣлъ, когато Гинчевъ разправялъ народното предание, че стариятъ царъ ималъ седалището си въ Никюпъ, неговиятъ свинарь се заблудилъ въ трѣнестия връхъ Хисаръ и намѣрилъ мѣстото за сегашния

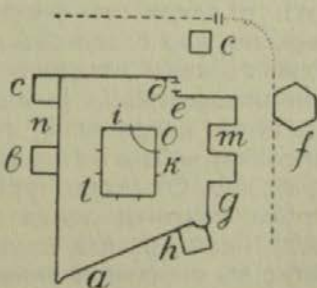
градъ. Въ Търново имало ужъ кжщи отъ българско време дървени. — Врачанско, угнетяването на селянитѣ отъ чорбаджиитѣ. Габрово, кървопийци и лихвари, тѣхнитѣ тавани били пълни съ задържани чукове и други занаятчийски сѣчва срещу дългове. — Разправи ни се, че въ село Мокрешъ при Ломъ (3 ч. на югоизтокъ) у нѣкой заможенъ селянинъ имало ржкописи „сборникъ“, въ които се намирали исторически освѣтления за сърби и българи. — Опасността отъ новото административно дѣление, което е противно на старитѣ исторически традиции. Какъ Начовичъ напоследъкъ нетактично говорилъ въ Рахово съ селскитѣ кметове, тѣ искали отъ него конституция, а той имъ приказвалъ за замѣната на ошура съ поземенъ данѣкъ (и „за земята даватъ данѣкъ“), тѣ всички предпочитали да плащатъ ошуръ. — Хр. Цановъ какво му разправялъ въ Враца за една гагаузка, какъ го на бала мушкала отъ сладострастие въ ребрата, прелѣстила го; въ Русчукъ какъ келнерътъ отворилъ вратата и вжтре видѣлъ докторицата... съ Цанова, развратна жена, тя се бръснѣла, била, каже, доста хубава. Д. Енчевъ (инспекторъ) въ Русия ималъ любовни връзки въ Киевъ съ дъщерята на единъ ужъ професоръ, не я искалъ, умрѣла, каже, отъ скръбъ; въ Габрово грабналъ едно момиче и избѣгалъ съ него въ Русчукъ; сегашната—третата си жена поискалъ да я повикатъ за учителка въ Русе, познавайки я отъ Киевъ. — Шишковъ какъ искалъ да стане цензоръ презъ време на окупацията, и Генчевъ знаелъ за това. Уморилъ нѣколко жени, първата била, каже, едно благородно момиче отъ Търново, следъ раждането я билъ, бѣлвала кръвъ и умрѣла, втората си жена уморилъ, като се закачалъ съ слугинята, когато тя била болна, и третата е сжщата тази слугиня.

Слѣзохме въ Видинъ. Михалаки ни зарѣза и ние инкогнито се вмъкнахме въ хотелъ Bellevue. Келнерката, струва ми се швейцарка, говорѣше нѣколко европейски и източни езици, бѣше кривогледа. Веднага намѣрихме Коцова и съ неговата кола тутакси отидохме въ калето. Градътъ (християнски) и калето (стариятъ градъ, турски, тѣсни улички, дюкяни, грубъ калдаръмъ). Обиколихме „Видини кули“, интересенъ паметникъ: фонтанъ съ мавритански позлатени украшения, нѣщо à la Делхи, великолепно. Сараятъ на Пазвантоолу (сега казарма): работилница и арестантско училище, сега болница. Зелениятъ гробъ на Пазвантоолу — каукъ върху него. Многобройни джамии; арсеналъ и хавра, евреитѣ излизатъ съ книги увити въ кърпи, хубави еврейки, имотни шпаньоли. Управлението е на падане. Руждието, горе сж християнскитѣ училища, долу турското. Заминаването на турцитѣ отъ тукъ. — Посетихме Антимъ, който живѣе въ ноктетъ на д-ра Младенъ Желѣзковъ, неговъ роднина отъ Кръкклисе (ein fürchterlicher Schafskopf, der lachende Erbe [страшенъ глупакъ,

веселията наследникъ)) и на неговата жена (сестра на Атанасъ Узунъ, хитра гъркиня), тукъ бѣше и нейната сестра, гъркиня, която не знае български, и нѣкакъвъ си юноша Гешовъ (?), юристъ отъ Парижъ. После дойде и госпожа Хитева (Ираскова), за пръвъ пѣтъ я видѣхъ. Стариятъ Антимъ веднага ме позна, пита ме да ли имаме директоръ въ Ломпаланка, съжеляваше, че Горановъ е напустналъ, „достоеенъ человекъ“ (!), пита за Стефанъ Панаретовъ, за Бобчевия „изводъ“ отъ моята история. Доста е бодъръ. По-късно ми казаха, че тъкмѣлъ *magiade* на онази свѣтлоока гъркиня съ неизразителното лице съ Горанова, *hinc illae lacrimae* [отъ тамъ тѣзи сълзи]. — Ходихме у Михалаки, гдето наново видѣхъ неговата жена и деца. — У Коцова. Тамъ бѣха майка му, жена му (отъ Стара Загора) и една млада учителка отъ Бѣлоградчикъ. — Видѣхме читалището, девическото училище и сегашната главна черква, низка като хамбаръ. — Обѣдвахъ въ гостилницата. Представи ми се кметъ тѣ; рускиятъ консулъ Максимовъ дойде да ме вика, азъ се помжихъ да отклоня поканата, ала бѣхъ принуденъ да я приема за утре на 3 часа. — Подиръ пладне чакахъ градския съветъ, който бѣше предизвестилъ, че ще се яви, ала не дойде. Съ Михалаки отидохме у Панарета (?), струва ми се отъ Хаскѡйско, помощникъ на Антима, откровенъ младъ духовникъ съ сладко вино, тамъ бѣха и Титровъ, Костаки Ангеловъ и цѣлата компания. Искаха (Михалаки) да ме водятъ на визити по кжщата на гражданитѣ, ала азъ отклонихъ поканата: ако не посетишъ всички, ще станешъ лошъ. Бѣхъ у г-жа Хитева, тя е 15 години въ България, въ Чехия отъ това време не е била; разправи ми за ужаситѣ въ Карлово презъ 1877 г. После отидохъ у Михайлова, гдето бѣше и Аневъ (на 1 априлъ ще се жени за дъщерята на Михайлова); тритѣ гъркинки Парисиади. Върнахъ се въ хотела, тамъ чакаше градска депутация, кметъ тѣ съ трима члена; пазаритѣ, искатъ нѣкое земеделско или винарско училище, интизапѣтъ (тежко е да се обясни ясно на тѣзи глупави хора законътъ), сега било евтиния, тукъ имало много войска въ турско време. — Коцовъ за надписа на Маркъ Аврелий въ Арчаръ, сгория въ Г. Ломъ, голѣма пространна пещера въ Бѣлоградчикъ. Училищата въ Бѣлоградчикъ били най-добритѣ, тамъ билъ добъръ околийскиятъ началникъ. — Надвечеръ съ Коцова, Гинчева и Вацова излѣзохме задъ града, околността, блата (*Grundwasser*), равни пушинаци, чифлици, народниятъ типъ (хубавъ) и носия. Панорамата — на югъ Бѣлоградчишкитѣ алпи, низкитѣ сръбски планини. Една батарея отъ последната война е изложена. Посетихме селото Смърданъ, наречено така ужъ отъ смърдещитѣ тѣла на австрийцитѣ презъ 1737 г. и селото Новоселци, училището, хорото. Искаха да минемъ презъ Татарджикъ, ала върнахме се въ града. Имало 35

румънски села въ жъла, въ града по-голѣмата частъ отъ населението било отъ румънски произходъ. Въ Бракевци били чисти сърби, уредни хора. Въ Ново село не пушили, както рускитъ старовѣрци, населението било полурумънско, полубългарско, непушенето било дошло, казватъ, отъ нѣкоя румънска книга (Satanskraut [дяволска билка]). Въ града има малко интелигенция: Илия Цановъ, Мих. Георгиевъ, Костаки Ангеловъ, тѣ сж всички отъ тукъ и нищо повече. Три дружини квартируватъ тукъ. Въ Кула се чудѣли, защо сърбитъ отведнажъ станали кралство, нима тѣ представлявали нѣщо повече отъ насъ? Румънитъ въ Калафатъ искатъ паспортъ отъ всѣкого, въ България има по-голѣма либералностъ. — Quai, Moscheenruinen [кеятъ, развалини отъ джамии]. Нарѣтъ, памукътъ, сусамътъ (за халва) споредъ Михайлова вирѣли ужъ и тукъ, по Крайдунавско. Нужно било да се облагороди расата на добитъка. Само селянитъ купували турскитъ имоти, алчни, като продавали всичко и жадувайки само за земя. — Въ хотела вечерята дойдоха Желѣзковъ (дрѣнка за еукалипта, за българския правописъ и т. н., говедо), Сандовъ, Хохоровъ прокуроръ и др. — Вечеряхъ у Михалаки, гдето бѣха и Вацовъ, Гинчевъ, Коцовъ, единъ артилерийски офицеръ отъ Шуменъ, сестринъ синъ на Михалаки и домакинитъ (сестра му е хаджийка). После всички гости, заедно съ Михалаки и жена му, отидохме у Михайлова на чай (виното бѣше отъ Бѣлоградчикъ), Аневъ свири на пиано, Георгиевъ прави фокуси. На 12½ ч. се върнахме въ кжщи.

Въ вторникъ сутринята станахме по-късно, къмъ 9 часа. На пристанището една огромна риба надлѣжъ колкото единъ човѣкъ — сомъ; виждалъ съмъ такива на картини отъ 17. вѣкъ изобразяващи Виенския пазаръ. Околийскиятъ началникъ ми се представи въ униформа, той е отъ Ломско и билъ първата зима приставъ въ София, съ него, съ Гинчева, К. Ангелова и Титрова отидохме въ „Видини кули.“ Промѣкнахме се презъ тѣсенъ *per tuis*, вратоломна гимнастика. Три стари барутни погребя, нова пристройка, тамъ станала следъ войната експлозия, отъ която загинали седемъ „абаджии,“ хвърлена била запалена клечка кибритъ между пода. Кулитъ *b* и *c* сж четверождѣлни, горе отъ всѣка страна има по три прозореца *n*, *e* е вратната кула четверождѣлна по-низка съ 4 прозореца *n*, *d* е врата отъ страна, надъ нея нѣкакъвъ старъ турски надписъ (струва ми се отъ 15. столѣтие), *e* е другъ по-новъ въ стената; *f* е по-низка кула, която се издига до рова, шестождѣлна, долу прозорцитъ сж готически $\triangle$, горе $\square$ на всѣка

Видини кули.

страна, постройката е съ четвъртити камъни, изкусно обкржжени съ по една тухла отъ всѣка страна, *g* надпись въ стената *COL. ULP. RAF.*, *h* високо въ жгъла около 70—80 надъ нивото подъ амбразурата е другъ надписъ сжщо тъй Р а т и а р с к и, поставенъ косо и непристжпенъ. Подъ *g* се намира готически прозорецъ долу низко на нѣкоя засипана партерна зала. Дворътъ е билъ посланъ съ камъни, отъ странитѣ има 2—3 изпълнени съ четвъртити камъни свода, въ *k* е изходътъ (и за коне) на горе за стрѣхата, *l* сж вити стълбички, *m* е малка желѣзна вратца отъ вѣнъ. Вратата при *c* и *d* сж обковани съ хоризонтални желѣзни обржчи , които закриватъ единъ други на половина. Около двора има *Wasserspeier* отъ камъкъ, прости. Никакви орнаменти и надписи. Всичко е сводообразно, високи сводове отъ голѣми камъни, ала е тъмно, може би въ турско време всичко това зазидано е служило за арсеналъ; при *c* цѣлиятъ ровъ е пълненъ съ голѣми каменни топки, дворътъ е пълненъ съ ржждясали гранати. При *l* въ двора има следи отъ три румънски снаряда. Горнитѣ стенни зжбци сж вредъ на около отъ тухли съ оставени мѣста за поставяне на топове; сжщо тъй наоколо има подобенъ *Brustwehr* отъ камъкъ, модеренъ, съ мазгали за топове и за пушки, надъ

отворитѣ за топове орнаменти отъ два камъка. Ровътъ е сухъ, дълбокъ, *contrescarpe* е иззиданъ съ четвъртити камъни. Горе по жглитѣ има наблюдателни чардаци. При *n* високо въ стената има заградено съ тухли мѣсто съ образъ като на икона съ ореолъ около главата, ужъ на св. Никола. При вратата *d* въ жгъла има два прозореца очевидно зазидани съ тухли. За стара стрѣха (може би плоска) сж служили плоски каменни аспидови плочи; отъ покрива има *Abstieg* до кулата *c*, безъ стълби. Въ кулитѣ етажитѣ сж пропаднали Въ жгъла *o* се вижда затворъ, множество дупчици издълбани въ стениѣ и следи отъ фигури. Въ залитѣ подоветѣ сж отчасти дървени, ала следи отъ мазилка има само въ една зала, и то нова, съ калъ отъ долу. *Bruchstein und Backsteinlagen, aber sehr unregelmässig* [пластове дѣланъ камъкъ, пластове тухли, ала много неправилно], повечето е камъкъ, особено отъ долу. Мислѣхъ, че е възможно да се реставрира, не ще бжде мжчно. Отъ горе турцитѣ направили по-късно керамидена стрѣха, която се спуща къмъ двора, отчасти още стон. Има греди надъ вратитѣ както въ Търново; при главния входъ на дѣсно въ стената се вижда тъменъ жгълъ > на височина около 1 метъръ надъ пода.

Отъ тукъ отидохме въ две стари черкви въ калето, близо до крепостъта. Едната е двойна, на дѣсно е по-нова св. Никола, на лѣво е тъмна и по-дълбока св. Пантелеймонъ, интересна срѣдновекова архитектура, има надпись за

подновяването на живописъта отъ 1633 год. Другата черква е св. Петка въ болницата, интересна като св. Четиридесетъ мченици въ Търново, избледнѣла живопись, първоначално черна, отъ стара византийска школа (и въ дветѣ черкви), вътре има български надписъ за възобновяването ѝ на разноски на войводата Матей Бесарабъ. Сводови квадрати въ три пояса, горе на свода прозорци, олтарната апсида е много обла и елегантна, въ турско време тукъ е било ковачница; стариятъ Антимъ ми разправяше, че до Пазвантоолу било черква, веднажъ неговата кадъна изпроводи́ла две гъркини отъ неговия харемъ въ Влашко, Пазвантоолу заподозрѣлъ двама гръцки владици, заповѣдалъ да ги убиятъ въ тази черква, отъ това време запустѣла. Ходихме и у куюмджиитѣ, сребърни филигранови работи, дипломи отъ всемирнитѣ изложби въ Парижъ и Виена (Янаки бей), тѣ сж македонци, куцовласи.

Въ хотела между това ме посетили Антимъ и Партений, Вацовъ се разправялъ съ тѣхъ. Отидохъ на телеграфа (угледна кжща). На 3 ч. бѣхъ каненъ у руския консулъ Максимовъ, тамъ намѣрихъ Антима и оногози Желѣзкова; хубава наивна женица руския, 3 малки деца; Максимовъ билъ по-рано въ Битоля и Одринъ. Скоро разбрахъ, *que je suis tombé dans un piège* [че съмъ попадналъ въ клопка]. Всички захванаха да хвалятъ Горанова, знаелъ езици, способенъ билъ за дипломация, Максимовъ съжаляваше, че всичко което е добро, и той, отиватъ въ Румелия, докато най-после между другия руски разговоръ казахъ на французки, че Горановъ щѣше да бжде и до сега директоръ, ако не бѣше съ своя нещастенъ темпераментъ излишно провокиралъ гаменски министертвото. Критикуваха закона, че изгонениятъ по-рано чиновникъ отъ едно ведомство не могълъ да бжде приеманъ въ друго. Нахвърлиха се върху Коцова. Желѣзковъ даде просторъ на своитѣ глупави идѣотщини за нуждата отъ запазването на *м* и *і*, че отъ това зависѣло бждещето на България. Максимовъ хвалѣше Дражински. Дяконътъ Ангелъ (1 отъ четиримата) билъ ученикъ на Антима. Максимовъ каза, че хората въ Австрия се учили много повърхностно. Желѣзковъ следъ това се нахвърли върху екзархъ Йосифъ, зашто като е боленъ седи въ София, да си дадѣлъ оставката; стариятъ Антимъ (говорѣше много малко), Максимовъ и азъ отвърнахме, че турцитѣ нѣма да признаятъ другиго, па и отъ останалитѣ никой не може да го замѣсти. Три часа трая тази глупава история, азъ само съ мжка се въздържахъ да не отсѣча съ нѣкоя остра дума. За какво имъ е трѣбвало да ме канятъ, когато не имъ харесвамъ. — Вацовъ между това билъ на голѣма Видинска рибна гошавка у К. Ангеловъ и по визити изъ цѣлия градъ. — Отъ Антима населението е недово́лно, ялъ презъ поститѣ кокошки по селата. — Привечеръ излѣзохъ на корзото край кея, и въпроснитѣ трима ломски

даскали се явиха. Множество свѣтъ дойде долу у мене. Тучашнитѣ учители сѣщо ми се представиха, може би буйни глави, ала не е мжно да овладѣешъ този народъ, стига само да не го дразнишъ. Изобщо по пжтя видѣхъ, че всичко е мирно и спокойно. На 8½ ч. отпжтувахъ съ парахода, на който бѣха Йовановичъ и Кириако Цанковъ (неговата „жена“). Въ Ломъ вечеряхъ съ Йовановича, Вацова и моитѣ сънародници, а на 12½ ч. по тъмна нощъ тръгнахъ съ пощата за София, самичкъ — Вацовъ остана въ Ломъ. Пжтувахъ чакъ до София заедно съ две кола пощенски писма. Минутна дрѣмка презъ цѣлия пжтъ. Луната изгрѣ, сутринята слана, огньоветѣ на кираджийскитѣ кервани. Револверътъ ми бѣше на skutа. Слънцето се показа предъ Кутловица. Облаци на Балкана. Берковица, лошо кафе, настоятелъ — пощенскиятъ писаръ; зелениятъ шаякъ е на мода; пазаръ за добитъкъ въ града; единъ черногорецъ въ гостилницата съ другъ единъ сърбинъ говорѣха румънски. Вървѣхме на горе поляка отъ 9½ — 12½ ч. На Петроханъ направихъ закуска: френско сирене, хлѣбъ, червени яйца, Берковишко вино, черно кафе. Писарътъ отъ Клисурса, библия у него. Отъ тукъ се спузнахме на долу — снѣгъ завалѣ като перошина, азъ до вечерята останахъ въ отворена кола, 18 часа пжтъ. Шопитѣ орать около 4,000, високо. Прозорцитѣ на гимназията се виждаха отъ пжтя. Въ дъждъ стигнахме въ Беледиханъ, отъ тукъ съ два коня по алеитѣ. Изгледътъ на София отъ близо, новиятъ фронтъ надъ Капана около двореца, *grosstädtisches Exterieur* [изгледъ на голѣмъ градъ]. На 6½ ч. бѣхъ въ кжщи, веднага го обърна на снѣгъ въ града, сутринята всичко бѣше побѣлѣло. Стояновъ и Спасъ веднага дойдоха у мене, този часъ опитаха хайвера. Сънливостъ.

Въ четвъртъкъ сутринята получихъ отъ баща си писмо (Елена била зле) отъ първия день на Великденъ (дошло за 4 деня). Отидохъ въ канцеларията. Шипчани. Дерманчовъ отъ Царибродъ (околийскиятъ началникъ Поповъ го преследвалъ чрезъ тайната полиция, защото не искалъ да вземе неговата кривогледа тѣща) и цигуларътъ Грегора. Дриновъ е изпратилъ много интересна статия за открития отъ Василевски сборникъ на Кекауменъ и Николица. Бѣхъ у Стоилова: турцитѣ въ Джумая струпали 7 табора, единъ дезертюръ въ Дупница разправялъ, че Портата имала намѣрение да иска пропускъ за Ихтиманъ, отъ наша страна две роти заминали отъ Кюстендилъ за Дупница (тамъ постоянно квартирува 1 батарея). Съ това всичко утихнало, очевидно отъ турска страна това бѣше една непредпазливостъ; дупнишкитѣ турци се раздвижили. Ала въ София презъ празниците всички напълнили гащите: говорѣло се за 6 дружини, които заминавали за границата. Вълковичъ отивалъ по-добре. Разправихъ му *von der Taktosigkeit des* [за нетактичността на] Максимова. — Хо-

дихъ у Тео х а р о в а, оплакваше се отъ Горбанова, вършелъ много работи безъ да пита министра, босъ неюристъ. Държавниятъ съветъ, защо уставътъ му не миналъ презъ министерския съветъ? Това за стипендиитъ било въмъкнато къмъ края въ отсъствието на всички министри. *Masslosigkeit der Conservativen* [консерваторитъ не знаятъ мѣрка], тѣхното лошо влияние въ двореца.

Въ петъкъ подиръ пладне имаше голѣмъ съборъ въ Подуене на Орханийското шосе, присѣдствуваха около 1200 души, отъ селата и *bas peuple* [простолюдие] отъ града. Тамъ бѣха двамата Карановци, Йос. Ковачовъ и др. Етнографични изучвания. На рида попътъ рѣсѣше хората, центърътъ бѣше при механата, бѣха се завили около 5 хора, едно македонско. Инспекторътъ Карановъ сѣщо играеше. Юсуфъ съ директора Кирила ходѣха заедно. — Писахъ на баща си.

Въ сѣбота подиръ пладне ходихъ у Шефера, той следъ 44 месечно престояване въ България отива въ отпускъ въ Франция. Преводи на откъслечи отъ българската ми история въ Виенския „*Journal d'Orient*“.

7/19 априлъ, срѣда. Въ недѣля се представихъ на княза следъ завръщането си. Разправихъ му за Ломската даскалиада (*reiner Nihilismus* [чистъ нихилизъмъ]); за стария екзархъ (*seine loyalen Gefühle nicht so aufrichtig* [неговитъ лоялни чувства не сж много искрени]); *allgemeine Situation ruhig, nur hie und da ein unschädlicher Stänker* [общото положение е спокойно, само тукъ таме нѣкоя безвредна свада]. Подиръ пладне ходихъ по визити. Хитрово ми говори за общото спокойствие, само тукъ таме, каже, администрацията го нарушава и дразни, за нуждата отъ новъ министъръ на вътрешнитъ работи (иска руснакъ, Стоиловъ билъ почти съгласенъ), съжالياва за заминаването на подполковникъ Попова; гавазинътъ Яя ималъ нѣкаква си история на българската граница при Кюстендилъ. У Брауншвайга имахъ дълъгъ разговоръ върху цѣлото положение, *originelle frivole Naturzustände*. Бигелебена и Адженова не сварихъ въ кѣщи. У Кучински бѣхъ само за малко. Вечерътъ щастливо довършихъ пжтописа изъ Румелия. Излѣзе 167 писани листа, сиречь повече, отколкото съмъ мислѣлъ когато и да било.

Въ понеделникъ въ канцеларията сварихъ Златарски и Сарафова. Въ сѣбота вечерътъ полицмейсторътъ Ванковъ и Д-ръ Шишмановъ се сбили въ кѣщата на доктора, кумци свищовлии, единиятъ твърдѣлъ, че другиятъ го билъ, очевидно и двамата сж напълнили гашитъ. *Eine saubere Gesellschaft* [хубаво общество]. — Вчера вечеръ Янко Ковачовъ се билъ съ единъ стражаръ на улицата и избѣгалъ съ файтонъ въ кѣщи като прегазилъ стражара. Билъ виканъ въ полицията, ала той не отишълъ, та посрѣдъ нощъ насилствено билъ

взетъ отъ комарджийското общество у дома му и отведенъ отъ жандармерийския капитанъ Тигерстегъ и затворенъ. И това бѣше излишно. Бащата на жена му презъ нощта искалъ да се яви предъ княза. — Четирима души, които били подъ следствие за обикновени простѣпки въ Враца, дошли като депутация въ София, ала по искане на прокурора въ Враца били изпратени подъ конвой назадъ. — Подиръ пладне на 5 ч. Книжовното дружество имаше заседание у Генчева. Писмото отъ общината за даряване на около 4000 □ метра мѣсто за ботаническа градина. — Единъ човѣкъ отъ Цариградъ е донесълъ долната половина на една статуя, намѣрена тамъ при село Туденъ въ мѣстността Градище съ надписъ: *Kυρία "Ηρα ἡ κομαρχία εὐχῆν*. — Тоула е издалъ своитѣ пжтописни бележки въ Виенскитѣ Geographische Mittheilungen.

Въ вторникъ дойдоха депутации отъ либерали (отъ Рахово, Орхание и т. н.), които трѣбваше да се оплачатъ на княза отъ насилията на администрацията, тѣ бѣха приети отъ Агура и изпратени; въ тѣхъ бѣха и Балабановъ, Молловъ, Сарафовъ. Икономовъ билъ въ Шуменъ и заминалъ отъ тамъ съ Начовича за Варна; въ Шуменъ, казватъ, много псувалъ министерството на народната просвѣта и говорѣлъ, че цѣлиятъ неговъ „съставъ трѣбва да се изчисти“. — Подиръ пладне бѣхъ у Стоилова. Вѣлковичъ билъ и до сега боленъ (Unterleibstypus). — Вечеръта бѣхъ каненъ въ двореца, гдето присѣдствуваха Бигелебенъ, Брауншвайгъ, графъ Лейденъ (отъ нѣмската легация въ Букурещъ), Адженовъ, нѣкой си Манега (инженеръ), Стоиловъ, Ползиковъ, Корвинъ, Мариновъ, Менгесъ. Съ княза въ присѣдствието на Адженова и Стоилова говорихъ за дарението на споменатото мѣсто на Книжовното дружество, къмъ което князътъ бѣше много разположенъ, желае наистина да се даде. Споредъ княза Черкаски умрѣлъ, защото въ реконвалесцентния периодъ следъ тифуса въ Санъ Стефано преялъ, Diätfehler [грѣшка въ диетата]. Следъ това

Н. Михайловски

имаше кжсъ концертъ въ военния клубъ, гдето Итулъ Криспини се продуцира съ дрънчене на ксилофонъ.

Въ срѣда сутринъта срещнахъ Грекова, попитахъ го, дали наистина Михайловски въ заседанието на съвета е нарекълъ министерството на просвѣтата „момчети“. Той отвърна, че не е чулъ такова нѣщо. Азъ му казахъ, че, ако това излѣзе истина, ще искамъ отстранението на Михайловски като членъ, назначенъ отъ пра-

вителиството. Бѣхъ у княза съ 8 доклада, главно за разпре-
дѣлението на помощитѣ за общинитѣ. Говорихъ му за дър-
жавния съветъ, че вършатъ работи, които не сж тѣхни, а за
главната си работа немарятъ. Той отвърна, че държавниятъ
съветъ не билъ дорасълъ за това. Дразнятъ го глупоститѣ на
либералитѣ, *die Leute verderben mir alle Möglichkeit ihnen
nahe zu kommen* [тѣ му [отнемали всѣка възможность да се
доближи до тѣхъ].

11/23 априлъ, недѣля. Въ четвъртъкъ цѣлъ купъ непри-
ятности: Митко Мариновъ още не е уволненъ, Горбановъ по
този случай е извършилъ нѣкакви глупости; Миларовъ, споредъ
рапорта на Каранова, и до сега преподавалъ, настоятелството
(това старото) казвало, че оставали още два месеца, не си стру-
вало труда да се уволнява, това не ще прѣчело на сѣдебното
дирене; Икономовъ агитиралъ противъ мене, Вацовъ и цѣло-
то министерство на просвѣтата предъ Драсова въ Беркови-
ца (префекта), предъ Михалаки (!) и т. н., „Вацовъ върти
всичко, влѣзналъ подъ кожата на онзи чужденецъ“; това
всичкото става за сумата, която той лично трѣбва да ни пла-
ти, като възнаграждение за разносцитѣ направени за кжщата
пансионъ, която той откупи отъ турцитѣ. Подиръ пладне
отидохъ у Стоилова, казахъ му, че всичко това ми е дошло
до гуша, интриги, неприятности, *nutzlose innere Verbitterung*
[безполезно вътрешно огорчение], нервозно състояние, отвра-
щение и погнуса отъ всичко това; ако искатъ да ме иматъ
тука — да ме назначатъ *conseiller* съ 6000 фр. споредъ бю-
джета, съ добавкитѣ къмъ тѣхъ, мѣстото за мене е готово; въ
държавния съветъ въ никой случай не искамъ. Стоиловъ
призна, че Бурмовъ, Балабановъ, Икономовъ, Горбановъ, а
може би и Вълковичъ, всички били противъ мене, Балабановъ
дори е говорилъ въ тази смисълъ и на Хитрово. Той обе-
щаль, че ще поговори върху това съ княза.

Въ петъкъ сутринята дойде у мене околийскиятъ на-
чалникъ Марковъ*) отъ Кюстендилския Изворъ. Дивъ край,
като Кавказъ. Ексцеситѣ при ланскитѣ избори. *Unbotmässigkeit*
[неподчинение]. Пристѣпъ да подпалятъ кулата въ Изворъ,
стреляли веднажъ по него. Усвоили турскитѣ имоти и не
искали нищо да чуятъ за нѣкакво разрешение; Цанковъ
лани искалъ, казва, да събере отъ турцитѣ тапиитѣ и следъ
това по нѣкоя „случайность“ да ги изгори. Вжжаровъ разда-
валъ Братство и либерални прокламации, въ Изворъ билъ
само веднажъ. Въ Дупнишко, казва, агитирали по селата:
отъ Русия идатъ много пари, данъцитѣ ги изяждатъ префек-
тътъ и сждътъ въ „Баня“. — Подиръ пладне видѣхъ Го-
ранова (пакъ е тукъ) да излиза отъ княжеската канцелария.
Напраздно търсихъ Стоилова. — Вечерята написахъ нѣмско

*) На полето на ржкописа Иречекъ е отбѣлязаль: л у д ъ.

exposé на Стоилова, което съдържа, на кжсо казано, оставка.

Въ сжбота сутринята предадохъ туй нѣщо въ княжеската канцелария. Получихъ диплома (onorevole menzione) отъ Società geografica italiana за географическия конгресъ въ Венеция лани (за Heerstrasse und Handelsstrassen). Прочетохъ Тоуловия пжтопись и Миличевичовия отъ Дунава до Пчиня. Надвечерь съ Сарафова, Вацова и Златарски излѣзохме по Ломското шосе на разходка. — Начовичъ и Икономовъ пристигнаха. Събиратъ се всевъзможни либералски депутации.

Днесъ останахъ цѣлъ день въ кжщи. Дочетохъ Миличевича и му писахъ писмо. Сутринята дойдоха у дома Д. В. Храновъ (досежно работитѣ на екзарха) и после архимандритъ Кирилъ. Подиръ пладне писахъ писма и подреждахъ туй и онуй. Особено положение: am Sprung [надъ пропастьта], а съмъ свършено апатиченъ — затжплъ съмъ къмъ всички тѣзи работи, па и не за пръвъ пжтъ съмъ готовъ да си замина. Не зная какво ще последва. Ще ли ме пустне князътъ да излѣза отъ министерството? А ако ме не пустне, не ще ли бжда принуденъ, може би, поради глупоститѣ на своитѣ „приятели“ консерваторитѣ да избѣгамъ тайно, като изпратя по-рано на време своитѣ книги и т. н.? А ако ме пустне, какво ще стане следъ това? Мене ми се ще, било веднага още сега да замина за 2—3 месеца въ Европа, било да пропжтувамъ България — Панагюрска Срѣдна гора и Троянския и Калоферския балканъ — и Софийската губерния (за археологически изследвания). Ще видимъ. На всѣки случай азъ се наситихъ. Министъръ на просвѣтата лесно ще се намѣри; работата ще пострада, ала и азъ вече доста страдахъ.

Въ понеделникъ сутринята отидохъ у Стоилова. Каза ми, че съмъ изглеждалъ свършено боленъ, предложи ми да направимъ излетъ до Самоковъ на коне; събщи ми, че князътъ заминава въ четвъртъкъ за Югенхаймъ само съ Ползикова и Тъпчилещова; споменалъ на княза за моята работа, князътъ билъ, каже, неприятно засегнатъ, че и азъ съмъ искалъ да го напустна. Начовичъ и Икономовъ били много доволни отъ резултатитѣ на своето пжтуване. Стоиловъ е много ентузиазизиранъ за Периодическо списание, Стояновъ му разправилъ подробно какво ще съдържа. — Вчера е разпратена на видни консерватори много остра хектографирана прокламация противъ Батенберга, Начовича и Адженова, князътъ ужъ билъ далъ 50,000 фр. държавни пари „за удовлетворение на скотскитѣ си страсти“, нѣмецъ, подарилъ на нѣмското (австрийско) консулство даромъ мѣсто въ София и т. н. Било открито, че я писалъ безржкиятъ Петковъ отъ министерството на вжтрешнитѣ работи, вчера билъ направенъ „обискъ“ въ кжщата му, намѣренъ билъ хектографътъ. У

Стоилова въ княжеската канцелария дойдоха и Теохаровъ, Начовичъ и рускиятъ прокуроръ. Начовичъ, като получилъ прокламацията (мене не я изпрати-ха), върналъ я, като написалъ на плика: „да се върне г-нъ Балабановъ“. Той останалъ като гръмнатъ. — Рускиятъ генераленъ консулъ Кребелъ отъ Пловдивъ билъ тукъ, много разбранъ човѣкъ. Говорилъ и съ княза, ала азъ го не видѣхъ. — Отидохъ въ канцеларията, гдето Стояновъ, Сарафовъ и Вацовъ четѣха онази улична прокламация, която е страшенъ ударъ за либералитѣ, Сарафовъ бѣше „вънъ отъ себе си“. Азъ cold mind [равнодушно] работѣхъ върху своитѣ книжа. — Подиръ пладне поради голѣма слабостъ спяхъ малко у дома. Вечеръта и сутринъта работихъ върху прегледа на втората половина отъ румелийския пжтописъ. — Икономовъ вчера се разхождалъ съ Стоянова и се държалъ извънмѣрно любезно къмъ него, което е необикновено явление, ала за просвѣщенieto не говорилъ.

Д. Петковъ

Въ вторникъ седѣхъ дълго въ канцеларията съ Сарафова, който е цѣлъ погълнатъ отъ своето сватбено пжтуване презъ май въ Загребъ, Майоръ Франасовичъ, адютантъ на сръбския кралъ, е пристигналъ да благодари на княза за поздравленията, днесъ бѣше тържествено приетъ, подиръ пладне той ме посетилъ и азъ него, ала не се намѣрихме. Стояновъ днесъ ходи у княза да моли формално за мѣсто на Книжовното дружество, Адженовъ биде повиканъ тамъ, князътъ много се интересува за работата; ще стане. — Свършихъ съ ревизията на статията, като преработихъ главата за Търново на ново и турихъ точка. — Генералъ Криловъ неочаквано подаде оставка, която биде приета, не искаше дори да приеме 6 месеченъ отпускъ; за управляещъ се избра генералъ Лесовой, който случайно се намираше въ София по инспекция на артилерията. Причината е случката съ Попова, историята на банката при заминаването на Попова; Криловъ, макаръ че несъгласията му съ Попова станаха причина за случката, присѣтствувалъ на банката, ала много други офицери не отишли. — Мисли. Да прочета въ свободнитѣ си минути презъ нощитѣ пакъ всички Byzantina — това ме много изкушава. Бонското издание се намира тукъ въ библиотеката. Съжалявамъ, че нѣмамъ тукъ Гиббонъ, Аммианъ, Овидий; тѣ лежатъ въ библиотеката ми, събрана въ сандѣци въ Прага. Какво ли ще бжде да замина нѣкакъ за Драгалев-

ци и тамъ въ манастирската тишина да почна да пиша нова преработка на българската история и то на български езикъ!

Срѣда. Сутринта на 11 ч. имаше съветъ у княза, Лесовой присѣжествуваше вече като воененъ министъръ. Князътъ събщи за своето пжтуване и за своето намѣрение да остави *régence* [регентство] (присѣжествуваха Икономовъ и Стоиловъ въ униформа). Той не иска въ негово отсѣствие да ставатъ никакви промѣни на лица. Къмъ 27 априлъ да се вземѣли всички мѣрки за ограничение на възможнитѣ демонстрации; Начовичъ съ помощта на Логвеновъ и Лесовой. Теохаровъ ще направи ревизия на всички сѣдилища; Начовичъ трѣбва да отиде въ Габрово. Михайловичъ пристигна (той бѣше тъкмо преди насъ съ Грекова у княза), ще постѣпи най-напредъ като *attaché* въ министерството на вътрешнитѣ работи, ще проучи архивата и канцеларията, ще пропжтува следъ това цѣлата страна и следъ завръщането на княза, около 15 май, ще поеме окончателно работитѣ отъ Копиткина и ще бжде назначенъ за главенъ секретаръ на новото министерство на общественитѣ работи, чийто управляещъ ще бжде нѣкой другъ (Вълковичъ?). Стоиловъ всѣки два деня ще телеграфира. Стана дума и за аферата Петковъ, нѣмало до сега достатъчно доказателства и затова не билъ въ затвора (вчера бѣ тикнатъ въ Черната джамия). Икономовъ каза, че тази прокламация се приписвала на консерваторитѣ, че искали да дискредитиратъ либералитѣ, възмутенъ е отъ това. Князътъ препорѣчва на Икономова за държавния съветъ: *emprunt de ville, société de constructions, la banque* [градски заемъ, строително дружество, банката]*). Изобщо той иска презъ неговото отсѣствие да има миръ и тишина, *sans ingérence du consul russe, Mr. Nitrowo ne restera pas longtemps* [безъ намѣсата на руския консулъ, г-нъ Хитрово не ще остане дълго време]. Говори се и за 50,000 фр., които екзархътъ иска пакъ за Македония, князътъ съжалява, че не може да посети екзарха преди заминаването си, неговиятъ замѣстникъ въ Цариградъ *maladroit* [е некадѣренъ], ала тукъ е замѣсена честта на екзарха. *Intermezzo* — князътъ повика директора Кирила, говори му да захване да събира помощи за черквата, комплиментитѣ и французкитѣ фрази на нашия абисинецъ отъ Гевгелий. — Следъ това самъ размѣнихъ нѣколко думи съ княза. Челъ моето писмо до Стоилова (казалъ на Стоилова: *sehr gut geschrieben* [много добре написано], моли ме да остана до неговото завръщане (азъ казахъ, че не бързамъ), *nothwendig einen unparteiischen Mann im Cabinet zu haben* [необходимо е да има въ кабинета единъ безпристрастенъ човѣкъ]; азъ му събшихъ за мотивитѣ си, *Haltung der Conservativen* [поведението на консерваторитѣ], за Вълковича,

*) На полето на Дневника Иречекъ обяснява: сиречь Адженовата банка.

Икономова и други, ала че мисля да остана въ страната. — Вечерта у Адженова имало другарски чай въ честь на Франасовичъ, ала азъ не бѣхъ каненъ. Азъ въ това време четохъ романа на Шмиловски (въ Osvěta) „Na čerstvém vzduchu“ [на чистъ въздухъ], сладки безсмислици. А следъ това писахъ до 1½ ч. рецензия върху Старозагорския статистиченъ календаръ за Периодическо списание.

Четвъртъкъ. Заминаването на княза. И Криловъ отпътува, безъ да направи никакви визити *pour prendre congé* [за сбогомъ], въ цивилно облѣкло съ дъщеря си, видѣлъ го Константиновичъ — старецътъ слѣзълъ отъ файтона и ги цѣлуналъ на улицата, „домилѣ ми“. Жена му още остане тука. — Получихъ писмо отъ баща си и отъ Vojt. Zafařík (въ отговоръ на поздравленията ми за получената катедра въ университета). Днесъ на пладне въ честь на Франасовичъ ще има пикникъ въ Владая. У мене въ канцеларията дохождаха депутации, 1 отъ Османпазаръ (сестринъ синъ на Раковски), 1 отъ Ески Джумая, добри стари хора, първиятъ билъ старъ познатъ на Стоянова, котленецъ. — Подиръ пладне дохожда у мене Шеферъ за сбогомъ. Ходихъ у Стоилова.

16/28 априлъ, петъкъ. Вчера сутринята князътъ замина на 5 ч. бърже отъ София за 4 недѣли въ Югенхаймъ, на 4 ч. следъ пладне (сиречь за 11 ч.) е билъ въ Ломъ и се отправилъ върху „Голубчикъ“ за Турно Северинъ. Като намѣстничество остави министерския съветъ + председателя на държавния съветъ.

Сутринята на 10 ч. имаше conseil des ministres [министерски съветъ] или régence [регенството], присъжествувахе и Икономовъ. Начовичъ преди заседанието разправяше, какъ въ Плѣвенско се злоупотрѣбвало съ опълчението за митинги, свиквали го, че ще имъ се четѣло „царска книга“, или: „и по други мѣста става, князътъ го искалъ“, безъ да знаятъ какво вършатъ. За книжата de la régence се реши да ги подписва най-стариятъ — Лесовой. Утре 17/29 (денътъ на изборитѣ) ще има молебенъ, ще пристигне батареята отъ Дупница — Лесовой я повикалъ за инспектиране. Работата на Ловчанскитѣ протестанти — „въ виду того“, че правителството е длъжно да гарантира реда въ страната, не се позволи постройка на училище, защото могатъ да произлѣзатъ размирици, па е и ненуженъ прозелитизъмъ. Икономовъ разправи за методитѣ на протестантитѣ: въ Заара не успѣли, възпитали нѣколко учителки, ала тѣ се оженили за православни и за 1—2 години забравили протестанството; въ Самоковъ имало мъжко и женско училище, изкарвали патки, насаждали фанатизъмъ; въ Самоковъ имали не само свои (безплатни) възпитаници, ами и такива дадени отъ родителитѣ, отначало имъ запрещвали да се кръстятъ (момичетата се кръстѣли въ долапитѣ, за да ги не виждалъ никой); следъ това цѣла

седмица пѣние и проповѣдь, на децата имъ дотегвало. Въ Ямболъ общината била тѣхна, главатаръ имъ билъ Бояджиевъ, бъркалъ се въ всички обществени работи, постоянно провокиралъ съ консулска интервенция. Въ селата около Бѣлово били разплодени отъ Lady Strangford, раздори въ малкитѣ села. Излишна работа. — Mozley е представителъ на Варненското дружество, неговото дѣло, пристигнало днесъ, ще се даде на проучване на Михайловичъ, Hargrower и Queillé. — Стоиловъ единственъ се застъпваше за протестантитѣ, макаръ че нищо не говорѣше, като пророкуваше за неприятности съ английския консулъ, подъ чиято протекция се намиратъ тукъ американцитѣ — Вацовъ ми разправи, че изъ града наново се прѣскали слухове за новъ превратъ следъ завръщането на княза. — Генералъ Лесовой бѣше твърде много възхитенъ отъ книжката, която ни показва, тактиката на Brialmont, преведена на български отъ двама млади български офицери, Минчевъ и Балтаджиевъ отъ западното артилерийско отдѣление. — Отецъ Теофилактъ отъ Рила е тукъ.

18/30 априлъ, недѣля. Днесъ и вчера сж неприсѣжтственни дни, ала изгубени въ черковни тържества. Вчера на 17/29 бѣ годишнината отъ избора на княза: имаше молебень въ черквата, а следъ това процесия до Александровия площадъ — задъ Мелетия вървѣха Лесовой, полковникъ Мироновичъ и полковникъ Логвеновъ, следъ това Теохаровъ, Желѣзковичъ, азъ, Стоиловъ, Начовичъ, Гика и множество офицери. Откато съмъ станалъ човѣкъ не съмъ вървѣлъ съ процесия. На площада пакъ служба подъ слънчевитѣ палещи лъжи. Консулитѣ бѣха отчасть въ униформа. После захвана дефилирането на войскитѣ (юнкеритѣ, кавалерията безъ коне единъ взводъ, три дружини и — батареята отъ Дупница). Следъ това разговаряхъ съ Бигелебена, дочулъ нѣщо за моята пригответна оставка, не зная отъ кого. Отидохъ въ княжеската канцелария съ Лесовой, Стоиловъ, Начовичъ и Желѣзковичъ — телеграма до княза. — Подиръ обѣдъ четохъ разни статии отъ Musejnik за последнитѣ две години. После извадихъ Slovinac и дубровнишкия си дневникъ отъ 1879 год. и съвършено се вдълбочихъ въ рагузскитѣ си спомени, сънища и пропаднали планове, забравихъ, че съмъ въ София. . . Вечеряхъ самъ-самичкъ. Силна вихрушка, заоблачено.

Днесъ на 11 ч. имаше панихида за царя Освободителя. Хитрово вчера и днесъ е много киселъ. За малко бѣхъ въ министерството съ Вацова и Стоянова. Томашекъ ми изпрати новия си трудъ: „Zur Kunde der Haemus-Halbinsel“. Писахъ много дълго писмо на Luko Zoge въ Дубровникъ, въ отговоръ на писмото му отъ октомврий 1880 г., после на Дринова (като му загатнахъ за оставката си), на баща си дълго писмо (сжщо за последната работа). Надвечеръ излѣзохъ самъ на

разходка. Размишлявахъ да замина ли или да остана: следъ завръщането на княза и предаване на канцеларията, искамъ да отида въ Трънъ и Кюстендилъ, та да събера невиджанитѣ досега надписи и отъ тамъ въ Срѣдна гора, да видя тази terra incognita, и следъ това въ Европа, всичко около 3 месеца свобода безъ служба. Ще видя, какъ ще се нареди. Университетъ, книги, 3 месечна ваканция, свободно пътуване, кждето ти видятъ очитѣ, всичко това ме много съблазнява. — Князътъ вчера е билъ въ Виена.

23 априлъ / 6 май, петъкъ. Гергьовденъ. Въ понеделникъ сутринята отидохъ у Стоилова — вчера се е получила телеграма отъ княза, че е миналъ руската граница при Граница, en se rendant chez Sa Majesté l'Empereur [отивайки у Негово Величество Императора]. „Chef Cabinet politique Stroiloff, Sofia. Son Altesse vous ordonne de communiquer au Namestnitchestvo que en se rendant à Petersburg chez Sa Majesté l'Empereur, Il vient de passer la frontière Russie à Granica. Taptchilechtoff.“ Тукъ князътъ никому не е говорилъ за това свое намѣрение, само се предполагаше, че следъ Дармщатъ може да направи нѣкое посещение въ Русия. Криловъ отъ Т.-Пазарджикъ телеграфира, че по заповѣдъ на началника на руския генераленъ щабъ Обручевъ се връща въ София; пристигна и ходи въ цивилно облѣкло. Хитрово е като гръмнатъ, дипломатически агентъ и да не знае, че господарътъ отива при царя. Той ималъ разпрания съ Лесовой, защо тозъ не му направилъ посещение, Лесовой се извинявалъ, че случайно не го посетилъ, па му казалъ, че не е длъженъ „являть ся“ у дипломатическия агентъ, искалъ да посети г. Хитрово лично. Хитрово сега знае, че Лесовой има телеграфически инструкции отъ Обручева, ама не знае какви сж. Лесовой телеграфиралъ на Обручева по тукашнитѣ военни работи да не вѣрва другиму освенъ нему. Очевидно въ Русия е телеграфирано за оставката на множество руски офицери. — Пристигна писмо отъ Дринова, изпраща една кжса рецензия. Отговорихъ му сжщия день. — Подиръ обѣдъ бѣше у мене Златарски, чете ми своята статия за българскитѣ руди. Дадохъ му исторически данни за старитѣ рудници (отъ Heerstrasse, отъ Handelstrassen и отъ Курипешича за Брѣзникъ). — На 6 ч. имаше заседание на Дружеството у Генчева. Съвещавахме се за уредбата на стаята, която е отстъпена въ помѣщението на държавния съветъ. Докладътъ на Стоянова за аудиенцията му у княза. Стояновъ биде подканенъ за по-скорошното нареждане на помѣщението. — Почнахъ да подписвамъ книгата на министерството на правосъдието, Теохаровъ вчера замина.

Вечерята бѣхъ цѣлъ погълнатъ отъ своитѣ литературни сънища, en attendant la liberté [въ очакване на свободата]. Sujets за Периодическо списание: „Арабъ Х вѣка“; за Ка-

лояновата смърт (Staurakios) изъ рилскитѣ рѣкописи; Бояна; старитѣ пѣтописи по редъ (Brocquière, Kuripešić, Ramberti, Busbeck, Gerlach, des Hayes, Brown и т. н.); българо-сръбска сватба отъ края на XIII столѣтие ex actis Ragusinis; преводъ на последната ми статья отъ „Osvěta“; нѣщо за старитѣ гори и общата външность на България въ сръднитѣ вѣкове; за старитѣ носии; историята на София; уплътвания за топографски наблюдения; история на българската търговия.

Още преди три години бѣхъ си съставилъ презъ зимата планъ за единъ трудъ върху историята на славянския елементъ въ Далмация. Добре ще бжде да се разработятъ подробно дипломатическитѣ отношения на Дубровникъ къмъ Стеф. Лазаръ и Георги Бранковичъ (може би на сръбски); историята на царъ Урошъ споредъ дубровнишкитѣ извори; Душанъ въ Дубровникъ; кралъ Марко и неговитѣ роднини; Ranjina посланикъ на републиката у императрица Екатерина II.

За славянския елементъ въ Дубровникъ. Диспозиция: I. Familiae ragusinae. Etymon на имената. Cf. nomina dalmatica (Ljubić I) et italica, veneta (Tafel et Thomas). Accrescunt nomina slavica. II. Linguae romanae usus. III. Преселение на славянитѣ. Случаитѣ „cives facti sunt.“ Popolani; Župa, Ombla. Relationes cum vicinis, commercium, connubium. Ancillae slavicae. Homines insularum. IV. Cancellaria slavica. Хронология на писаритѣ. Славянското писмо. Нѣщо за латинскитѣ канцлери. Изпращане на секретари навънъ у славянитѣ като пратеници. Прозата на писмата, слогъ, сравнение съ канцеларския слогъ на околнитѣ господари. V. Usus charact. glagoliticorum. VI. Мѣстниятъ славянски диалектъ и неговитѣ промѣни, и м е н а презъ XII—XV стол., ср. Даничичъ, История на сръбския езикъ. VII. Наченки на славянската литература. Notitiae de cantilenis. Първитѣ следи отъ славянска поезия, около 1425. VIII. Legislativa върху езика и православието въ по-къснитѣ епохи. Accedunt. I. De annalibus dissertatio brevissima бележки за L. Ref., Ioannes Ravenensis, Gondola-Ranjina-Resti. Analysis Luccari. II. Descriptio archivii. III. Series comitum. IV. Inselgeschichte von Curzola und Meleda, Stagno, Lagosta.—Ала всичко това сж само сънища. Кой знае, дали нѣкога ще смогна да ги осъществя! Тази работа, която въ подробности и резултати ми стои съвършено ясно предъ очитѣ, трѣбваше най-скоро да последва следъ „Handelsstrassen,“ ала отъ това време изтекоха три години. Въ Прага щѣхъ да бжда съ нея готовъ за 3—4 месеца.

Въ вторникъ пристигна „Osvěta“ съ статията „Траяновитѣ врати.“ Стояновъ веднага лакомо я прочете, ала каза, че преводътъ ѝ би билъ много мжченъ, поради многото технически термини. Сарафовъ иска 6 седмиченъ отпускъ за сватбено пътуване. Грозна горещина е тѣзи дни. Климентъ наблѣга за постройката на сграда за Лѣсковското училище. Въ Марица тѣзи дни се печата фейлетонътъ на нѣкого си K. (безъ съ-

мнение на авантюриста Конст. Везенко) върху македонските и други народни пѣсни, пише че министерството на просвѣтата въ София и дирекцията на просвѣтата въ Пловдивъ не обръщали никакво внимание за събирането на народните паметници, въпрѣки че разполагали съ толкова инспектори, и че по-скоро обезкуражавали отколкото да подпомагатъ старитѣ „антикаджии“. После възхвалява ветерана Пулевски и възпроизвежда нѣколко негови патриотични стихове, много глупави: Филипъ и Александъръ били наши братя славяни, наши баби славянки сж ги родили. Безъ съмнение иска, щото министерството да издава поезиитѣ на г. Харизановъ, Верковичъ и С-ие (Ведитѣ), въ които впрочемъ вѣрвалъ, казватъ, и г. Хитрово.

Въ срѣда сутринта отидохъ у Стоилова, гдето бѣше Ремлингенъ. Князътъ пристигналъ въ Петроградъ и отишълъ въ Гачинъ. Тукъ въ София всички се влачатъ по корема си и млъкнаха. Говорихъ за необходимостта да се отстрани сръбския нихилистъ Филиповичъ, дружиненъ лѣкаръ въ Ломъ, който общувалъ съ ученицитѣ; Ремлингенъ го познава отъ тамъ. Златарски дойде у насъ въ канцеларията.—Телеграма на Хавасъ отъ 21 априлъ. *Londres 3. IV: „Times: Le but de la visite du Prince de Bulgarie à Petersburg est d'obtenir l'appui de la Russie dans la lutte qu'il soutient avec le peuple bulgare. Times regrette que le Prince soit incapable de gouverner constitutionnellement et conclut, si le Prince reste en Bulgarie, il devra trouver modus vivendi avec les Bulgares“* [цельта на посещението на българския князь въ Петроградъ е да получи подкрепата на Русия въ борбата му съ българския народъ. Таймсъ съжалява, че князътъ е неспособенъ да управлява конституционно и заключава, че ако князътъ остане въ България, той ще трѣбва да намѣри начинъ да живѣе съ българитѣ]. *La usine* [фабриката] на тѣзи новини е Пловдивъ, сега благодетелствуванъ съ цѣла редица вестници (Марица, Народенъ гласъ, редактиранъ отъ поета (!) Вазовъ, Независимостъ, Положение на француско-българския лудетина Нейчовъ, Редъ не зная на кого, *Филипповичъ*, Наука — при това и Съветникъ въ Сливенъ). Отъ Пловдивъ ужъ било телеграфирано за такова брожение въ страната, че трима министри и трима съветници пжтували изъ страната да усмиряватъ—Клоппенбургъ замина въ отпускъ за 4 месеца.—Ужъ отъ Хитрово или негови хора билъ разпространяванъ слухътъ, че Стоиловъ билъ повиканъ за директоръ на правосъдието въ Румелия.

Въ четвъртъкъ отидохъ у Стоилова въ канцеларията, гдето бѣше и Грековъ. Законитѣ въ държавния съветъ сж оставени на страна, териториалниятъ и за политическата администрация (у Грекова), общинскиятъ (у Бурмова), за окръжнитѣ съвети (у Тишева), а съветътъ си губи времето съ праздни молби и телеграми, които би трѣбвало да се събиратъ заедно

и да се предлагатъ 1—2 въ месеца.—Икономовъ билъ у насъ въ канцеларията, ала тамъ били само Стояновъ и Вацовъ.—Азъ следъ обѣдъ бѣхъ въ Юкарж баня, самичкъ. Имаше хоро въ предвечерието на Гергьовдень (моминско хоро). Два венеца бѣха окачени im Wassertümpel an der Aussenwand des Quells [въ гьола на външната стена на извора].—Въ „Журналъ мин. народ. просвѣщенія“ Пономаревъ е обнародвалъ подробно извлѣчение отъ моя училищенъ докладъ, безъ да каже ни дума отъ где го е взелъ.

Днесъ имаше силно въздушно налѣгане и бѣше топло. Презъ последнитѣ дни въ града бѣше пълно съ овце, за днешнитѣ курбани. Вчера вечеръ отъ далече чувахъ пѣсни. Ходихъ по гости. У Киркова, за пръвъ пжтъ; бѣше сестра му; смислени разговори. У Златарски— за рѣдкитѣ ржкописи въ манастира св. Троица при Етрополе, трѣбва да отида тамъ. У Георги Михайловичъ; тукъ нѣмало общество, постоянно говорѣли за политика, въ Пловдивъ по-имало общество (старо), за политика малко се разправяло, интригитѣ били по-майсторски, Пловдивъ билъ малка Византия; Богориди искалъ да направи Странски директоръ на просвѣтата, а Груева директоръ на правосъдието; първата година румелийското управление вървѣло добре, до като билъ тамъ Schmidt, всички ги подтиквалъ и билъ нѣкакъ си категориченъ императивъ за всичко; Каравеловъ не мелѣлъ съ Неболсина, и Д. Поповъ не пишелъ повече въ „Независимостъ“. Стамболски отъ дирекцията на общественитѣ работи билъ съвършено неспособенъ, спиралъ се на незначителни подробности, а за голѣмитѣ работи нѣмалъ понятие (такива сж повечето отъ българскитѣ държавници). У Тишева, стана дума за Никюпъ, имало „гевгири“ подъ Софийската чаршия и около черквата подъ земята, отъ голѣми тухли. Подиръ пладне ходихъ у Лесовой, Доскосъ (и у двамата оставихъ картичка). У Хитрово, гдето бѣха Кучински, Филчъ, новиятъ австрийски вицеконсулъ въ Варна (musikusk [музикаленъ]) и Арсениевъ, руски секретаръ въ Пловдивъ, въодушевенъ читателъ на моитѣ съчинения, веднага заговори за Heerstrasse, Заарскитѣ надписи, за Хисара, Бачково, Станимака. Тѣ си отидоха, и азъ останахъ самичкъ съ Хитрово. Нахвърли се върху Начовича, непопуляренъ човѣкъ, развалялъ всичко на княза. Ултра консерватори били само Грековъ, Начовичъ и Горбановъ. Чуденъ обратъ презъ време на неговото отсъствие, на есень—изборитѣ въ държавния съветъ; въ Варна, каже, всичко бѣше хубаво наредено и докато Дриновъ бѣше тука, всичко вървѣше, сгрѣшилъ, че си заминалъ. За Ремлингеновото управление се произнесе много остро. И Стоиловъ, каже, признава, че положението е невъзможно. Той вижда бждещето въ много черни бои. — Доскосъ, каже, ще отиде въ Черна Гора, Янсень въ Quebec. — После оти-

дохъ у Стоянова, разговаряхъ съ него и госпожата. На събора задъ града къмъ Бояна, ала селянитъ се бѣха вече разотишли, после около града въ кѣщи; на Нишкия пѣтъ две „полски“ гостилнички *im grünen* [между зеленина], шопи, чужденци *pêlè mèle* [мишъ машъ], днесъ всичко е излѣзло вънъ.—Вечеръта свършихъ прегледа на втората половина отъ румелийския пѣтописъ.

9 май/27 априлъ, вторникъ сутриньта на 6 ч. Днесъ станахъ извънредно рано, вече на 4½ ч., вмѣсто на 8½ часа. Времето е ясно и необикновено, дори за земеделіето пагубно сухо и топло. Необикновено въздушно налѣгане; завчера подиръ пладне 715 мм., вчера преди пладне 713·5 мм., днесъ сутриньта 716 мм.

Въ сѣботата Вацовъ, който знае нѣщо за моитѣ намѣрения, много ме уговаряше да остана въ министерството: да учредя *conseil d'instruction publique* [учебенъ съветъ], да се назначи още единъ началникъ, да се издава *Bulletin* отъ министерството и т. н. Нему му настрѣхва кожата предъ мисльта за моитѣ наследници. — Стояновица бѣше въ канцеларията. — Въ Журналъ мин. народ. просвѣщенія има статия за българскитѣ училища, дословно извлѣчение отъ моето изложение, ала не е спомената нито думица, отъ гдѣ е това взето; подписана е отъ Пономаревъ — вѣтърничавия отецъ Николай. — Писахъ на Вълчекъ и свършихъ прегледа на втората половина на дългия пѣтописъ: 15 дневно пѣтуване, 167 листа и написанъ отъ 30 януарий до 7 априлъ.

Въ недѣля въ голѣмата горещина сутриньта обходихъ сегмента на укрепленията отъ Орханийското до Ломското шосе, около салханата: блатисти ливади, сметище, тригонометрични и топографични наблюдения. Писахъ на баща си, на Еленка, на Тоула. Дочетохъ Османъ отъ Гундулица XVI—XX още веднажъ. Написахъ началото на статията по българското училищно дѣло за *Augsburger Allg. Zeitung*. Подиръ пладне направихъ посещение *par carte* на Mozley. Следъ това отидохъ у екзарха, когото не бѣхъ виждалъ повече отъ четвъртъ година. Сега вече всѣки день следъ пладне излиза съ файтонъ заедно съ д-ра Моллова, изглежда много отпадналъ и бледъ, постоянно *status quo*, иска пакъ да замине за Виена да се лѣкува. За вчерашното решение на държавния съветъ за 50.000 фр. (къмъ 100,000) за Македония знаеше; много се извиняваше за глупоститѣ на Методия въ Цариградъ, направени презъ времето на неговото отсъствие и болестъ. За положението на образованието въ България каза, че липсвало домашно възпитание, следъ 100 години щѣли сме да бждемъ нѣщо, сега слаби заченки. За чужденци, за хора деликатни живѣенето тукъ било страшно, тукъ нѣмало нищо насърдително и много, което убивало духа, това най-добре знаелъ и отъ него най-много страдалъ князътъ. Говорихме и за Балабанова; като студентъ въ Цариградъ билъ още свър-

шено богословъ, живѣлъ съ своитѣ богословски мисли, тази основа и до сега лежала у него на дъното; той се смѣ, когато му казахъ, „че за него най-опасното щѣше да бжде, ако да го стигнѣше участъта на Тиерса или на Guizot: да се издадатъ всичкитѣ му слова и писма събрани, *oeuvres complètes*.“ — Вечеръта пакъ се задълбахъ въ своитѣ дубровнишки книжа, преровихъ кореспонденцията на Ranjina, пратеникъ при императрица Катерина и грамотитѣ отъ XIII ст., търсейки писмото на Димитра — Вълканова.

Въ понеделникъ въ канцеларията дойдоха шипчанни. Бурмовъ искаше да даде само два франка, ала после даде 7, като се подписа „Безимений“, а поради разликата въ валутата не даде напълно и тѣзи 7 фр., пресмѣтайки рублата по 20, а не по 17½ гроша. Много непатриотична гнусота. Цачевъ даде 40 фр. Като видѣхъ тѣзи мизерии, записахъ 60 фр. — Икономовъ постоянно ни прави глупости. Запрѣновица. — Салабашевъ станалъ директоръ на правосъдието въ Пловдивъ. *Miraculum* [чудо]. *Tagesereigniss* [събитие на деня]. — Убийството на лордъ Cavendish въ Дублинъ; египетскитѣ събития, Араби бей диктаторъ; въ Цариградъ падналъ Саидъ паша. Усилията на турцитѣ за реформи; повикали отъ Германия не само финансисти, ами и офицери отъ всички три *Waffengattungen* [рода оржжия]. — Изпратихъ днесъ на Вълчекъ остатъка отъ статията. — Подиръ пладне дойде у мене говедото Силвански отъ правосъдието. — Кумани, сега генераленъ консулъ въ Cadix, се оженилъ за Mlle Fanny, своята „гувернантка“. По този поводъ у Мотту имало *dîner*, гдето били Хитрово, Балабановъ, Стойчовъ. — Вчера пакъ се задълбахъ in *Serbicis*; въ Годишница четохъ оценки за труда на Миятовича Джуро Бранковичъ, Руварацъ, за смъртъта на царъ Урошъ; *nota bene*: съчинението на Клаича за историята на Босна. Кога ще се заловя да пиша пакъ нѣщо подобно!

10 май/28 априлъ, срѣда сутринъта. За Икономова се разправя, че ималъ любовни *affaires* съ вдовицата Запрѣнова и че ѝ обещалъ *per il conto del cazzo* увеличение на пенсията (мжжъ ѝ билъ учителъ), ала това не може да стане, понеже тя вече получава най-големата пенсия, па има и кжша, гдето живѣе подъ наемъ Д-ръ Гриммъ. Освенъ това премѣстилъ отъ Шуменъ тукъ единъ младежъ (отъ Сопотъ) за градски полицейски приставъ, който има много хубава жена шуменка. Икономовъ има около 46 години, Стояновъ 41. — Вчера бѣше денътъ на „*Staatsstreich*“ [държавния превратъ]. Въ София дълбока тишина. Князътъ се безпокоилъ отъ телеграмитѣ изъ чуждитѣ вестници: Стоиловъ отговорилъ, че навсѣкжде царува дълбока тишина. Екзархътъ изглежда да е хипохондръ, *malade imaginaire* [въображаемъ боленъ], поне до нѣкжде. — Подиръ пладне у мене дойдоха Арсениевъ

съ Никлюдова. Ще остане тукъ като замѣстникъ на Лишина. Много се зачуди отъ неочакваната новина за Дружеството [книжовното] и Периодическо списание, всичко мълкомъ приготвено. — Подиръ пладне излѣзохъ на разходка. Срегнахъ Брауншвайга, смѣе се на европейскитѣ вестникарски известия за движение, революция и т. н. въ България. Времето е натегнато, ала не иде никакъвъ дъждъ. Не ми се ще да работя, статията за образованието за *Augsburger Allg. Zeitung* пълзи като охлювъ. Ровихъ се вчера у Фаллмерайера и Бокачио; днесъ дойдоха вестници, всѣкога ламтя за приложенията на *Augsburger Allg. Zeitung*.

2/14 май, недѣля. *Caesaris Commentarios de bello gallico perlegi die Mercurii et die Jovis proxime elapsis* [запискитѣ на Цезаря прочетохъ въ четвъртъкъ и петъкъ съ сжщевременни извадки], почти за две вечери и съ най-голѣмо удоволствие: старата римска стратегия, *Gallorum ingenium et mores* [качествата и нравитѣ на галитѣ] (*alacritas* [живостъ] като у французитѣ), тѣхнитѣ кжщи въ горитѣ покрити съ слама, *silvae et paludes* [горитѣ и блатата] на стара Франция, нравитѣ на германцитѣ, обсадата на Алесия и Герговия, поражението на К. Титурий Сабинъ и Котта, дѣлата на Лабиевъ и Цицероновия братъ, експедицията въ Британия, природата въ древна Галия и Германия, стилътъ на Цезаря. Пакъ съ стотина стари спомени.

На 27 нищо не се случи, пълно спокойствие. Държавниятъ съветъ е вотираля нѣкакъвъ си протестъ противъ Теохарова, че не поискаль суми отъ излишъцитѣ за сждилищата и т. н. Голѣми дъждове и пороища, отъ срѣда до петъкъ, *espérances d'une meilleure récolte* [надежда за по-добра реколта]. *Luftdruck* [въздушното налѣгане] 719.5 мм.

Женитѣ на бесарабитѣ и българитѣ отъ Влашко. Госпожа М. е возила съ себе си въ отворенъ файтонъ въ най-остъръ студъ едногодишното си дете, което умрѣ на Великдень; при това по цѣли нощи киснѣла по балове и забавления до рано сутринята. Госпожа Касб. едва сега „на старостъ“ се научила да шие, макаръ че се е учила въ Мюнхенъ и тя инакъ първа да знае нѣмски и френски. Много отъ тѣзи семейства си поржчватъ храна отъ гостилницитѣ, защото госпожата не знае да готви. Правятъ голѣми разходи за дрехи. Спятъ до пладне. Стари жени се обличатъ пѣстро — въ Пловдивъ всичко е въ черно и съ черни ржжавици като вдовици, старъ обичай.

Въ Пловдивъ отглеждането и употрѣбата на домати (Paradeisapfel) е нѣщо по-ново.

Въ петъкъ сутринята отидохъ у Стоилова въ канцеларията, гдето бѣха и Начовичъ и Нихадъ. Бизантиосъ (Нихадъ го нарече Бригантиосъ) станаль гръцки агентъ въ Египетъ. *Lascelles* и Доскосъ правятъ *visites pour prendre congé*

[посещения за сбогомъ]. Дипломатитѣ много играятъ на карти, Lascelles преди нѣкой день спечелилъ 125 пола, Клоппенбургъ останалъ длѣженъ на Тѣпчилещова 120 пола. Князътъ постоянно пита какво става тукъ, въ вестниците очевидно се пишатъ грозни работи. Нихадъ въ Цариградъ чулъ тази зима за опожаряването на София, за пожари, смѣлъ се—не познаватѣ България.

Инспекторътъ Енчевъ въ Силистра умрѣлъ следъ многократно пиянство. Георговъ, земледѣлецътъ отъ Русчукъ, е тукъ. Въ Русе имало 300 файтона, голѣма разпустнатостъ, amores и пражосничество; ала окупационнитѣ полове очевидно съ време ще се свършатъ, защото нѣма напредъкъ и търговия. Шума противъ земеделското училище презъ 1880 год. повдигналъ роднината на Каравелова Догановъ, копищенецъ, който доставялъ тухли и си направилъ криво смѣтката. — Прегледъ на антикварни каталози. Гимназията захвана пакъ да се строи. Ясенъ, прозраченъ въздухъ. — Съ Стоилова говорихме de constructione domus [за постройка на къща], барака за около 3,000—4,000 фр. на края на Капанска или Витошка улица.

Стояновъ на младини билъ слуга у синоветѣ на Сава бинбашия въ Шуменъ, мелъ дюкяна, носѣлъ вода, друсалъ децата и т. н. „като робъ“. По-късно отишѣлъ въ училище, гдето се сближилъ съ Климента и др. Билъ пръвъ ученикъ, общината му давала по 1 лира месечно, съ 35 лири се отпавилъ въ началото на 1859 год. за Прага, тамъ останалъ шестъ години до края на 1867 год. съ прекъсване по срѣдата.

Въ сѣботата имаше министерски съветъ наново следъ дълго време. Бѣхме само Лесовой, Начовичъ, Желѣзковичъ и азъ; Стоиловъ отсъствувахе. Разглеждаха се: въпросътъ за ангажирането на миненъ инженеръ отъ Белгия за 25,000 фр., върна се въ държавния съветъ. Въпросътъ за 1 милионъ отъ излишѣщитѣ за изплащането на Копиткиновитѣ безобразни разходи, толкова е разрешено отъ държавния съветъ; Копиткинъ самъ билъ въ държавния съветъ, не знаелъ да се обясни както трѣбва, и държавниятъ съветъ решилъ, че Копиткинъ и министерството на вътрешнитѣ работи трѣбва да се привлѣкатъ подъ отговорностъ. Въ нашето заседание станаха много оплаквания отъ държавния съветъ, обсъжда и не вика министритѣ, макаръ че тѣ сж негови членове, напр. Начовича при разглеждане на териториалното раздѣление. — Въ канцеларията дойде у мене Хр. Цаневъ, не бѣхъ го виждалъ, отъ когато бѣше инспекторъ въ София. Единъ хитъръ човѣкъ би могълъ и сега да направи нѣщо отъ него. Разпитвахъ го по много работи. — Подиръ обѣдъ отидохъ въ канцеларията на Книжовното дружество, партерната жглова стая съ 4 прозореца въ къщата на държавния съветъ. Библиотеката не струва много. Златарски и

Кирковъ тичаха насамъ натамъ, чукаха съ чукъ, постилаха покривки, наливаха мастило и т. н. Много се ядосваме за неизлизането на книжката, всички обвиняватъ Стоянова, че той съ своя мързелъ билъ причина за всичко това. — Пиша въ *Augsburger Allg. Zeitung* за просвѣтата въ България.

Князътъ е въ Петроградъ. Получи се телеграма до Стоилова. 24 априлъ. „Негово Височество бѣ приетъ много сърдечно отъ Негово Величество Императора, съ когото той разговоря нѣколко часа. Заминавайки отъ Гачино Нейно Величество Императрицата придружи Негово Височество до гарата. Вечерята Негово Височество бѣше на *dîner* у князь Лайхтенбергъ. Негово Височество заминава утре недѣля наново за Гачино“. — 26 априлъ. „На 25 априлъ Негово Височество представи своята свита на Негово Величество Императора. Свитата бѣ честита сжщо да вземе участие на дежьонето на императорското семейство. Негово Височество остана и на *dîner* съ тѣхни Величества“.*)

5/17 май, срѣда. Въ понедѣлникъ пр. пладне имаше заседание *régence* [намѣстничеството]. Бѣха четени пригответнитѣ укази, Начовичъ докладва за злоупотрѣбенията на Берковишкия околийски началникъ Вълневъ, събиралъ парички. Подиръ пладне имаше заседание държавниятъ съветъ за измѣнение десетъка въ париченъ данъкъ. Презъ 1879 г. били събрани 6,200,000, презъ 1880 г. — 14,000,000, презъ 1881 г. — 9,000,000, *Mittel* [срѣдно] 9,733,000, а прибавимъ ли и разноснитѣ за събирането 600,000 — излизатъ добре предвиденитѣ 10 милиона въ бюджета. Азъ следъ дълго, много дълго време пакъ отидохъ тамъ, бѣха и Начовичъ и Желѣзковичъ. Всички много любезно се държеха къмъ мене; хубаво сж си наредили помѣщението. На другия день сутринята се свърши, и азъ бѣхъ тамъ. Проектътъ бѣше изработенъ отъ *Queillé*; преработи го комисия отъ Икономовъ, Михайловски и турчина. Интересни народо-икономически нѣща разправяше Тодоровъ за Еленско (за паракендето). Историята съ Запрѣновица била свършена вече преди това, като решили споредъ моето писмено предложение, че пенсията ѝ не може да се увеличи, защото има к ж щ а и най-високата пенсия; цѣлата тази работа бѣше голѣма плесница за председателя.

Вчера довършихъ статията за българскитѣ училища въ *Augsburger Allg. Zeitung*. Днесъ пробирамъ отъ рапортитѣ на Радивоева туй, което е годно за обнародване: *archaeologica* отъ Варна. — Периодическо списание най-после се печата, вече и корицитѣ и насловътъ, ще излѣзе въ 13 коли; закъснѣ поради това, че Стояновъ, безъ мое знание, вмъкналъ и всѣкакви рапорти за Дружеството, които трѣбваше да оста-

*) И двѣтѣ телеграми сж предадени въ Дневника на френски, акто сж пристигнали.

натъ за втората книжка. — Вацовъ и Стояновъ приготвяватъ проектъ за учебенъ съветъ. — Въ Пловдивската Независимостъ е помѣстена пародия на Бурмовото писмо къмъ чистосърдечнитѣ консерватори, и тамъ се позоваватъ на моя ужъ изразъ за Бурмовото ораторство предъ Каравелова, че то приличало на блѣне на овца. Азъ не помня такова нѣщо, ала Каравеловъ често го казваше.

Изобилни дъждове, добъръ „белегъ“, което е важно досежно въпроса за десетъка. Начовичъ ми каза, че излишъцитѣ на бюджета възлизали на 15 милиона фр. — Египетскитѣ събития. Усилията на Араби бей да свали хедифа Тефрикъ и изпращането за тамъ на английски и французки параходи. — Имамъ добра охота, ала сутринъ чувствавамъ всѣкога малко треска, тежко ставамъ и вечеръ съмъ умалѣлъ.

Князътъ е въ Москва.

Сарафовъ въ вторникъ вечеръта замина въ 6 месеченъ отпускъ да се жени въ Загребъ. Преди заминаването си клетиятъ силно се простуди.

9/21 май, недѣля. Утре, въ предвечерието на Св. Кирилъ и Методий, ще излѣзе най-после Периодическо списание. Днесъ имаше обѣдъ у Стоянова, гдето бѣха Златарски и Генчевъ. Дъждовно време. Сутринта ще се обсъжда законътъ за общинитѣ. Довършихъ българския преводъ на Берлинската статия, за три дни, за II св. на Периодическо списание. Хитрово днесъ заминалъ, казватъ, набърже, извиканъ билъ въ Петроградъ, ала нищо по-подробно не зная.

Вчера имаше заседание на намѣстничеството. Бѣше прието предложението на Икономова за мѣрkitѣ противъ разбойничеството на изтокъ. Лани и тази година то се появи въ Русчушко откъмъ Дели-Ормана, въ Разградско сѣщо, по-слабо на границитѣ на Бѣленско и Русенско, ала *le vrai foyer* [сжщинското огнище] е между Ески-Джумая, Османъ-Пазаръ и Кесарево. Ходжитѣ и други подстрекатели идатъ отъ Турско. Четитѣ се формиратъ на югъ отъ Камчията, въ чисто турски пограниченъ край и отъ тамъ се промѣкватъ въ Тузлука. Селскитѣ турски стражи често ги покровителствуватъ; въ едно Шуменско село единъ турчинъ билъ ограбенъ, а стражата дори и не се вестила, нито пъкъ дала знакъ на околнитѣ села, други пътъ пълнѣли патронитѣ съ пѣськъ. Пълно е съ ятаци. И оржието на турцитѣ е иззето, съ стотици бройки лежатъ изъ префектуритѣ въ Шуменъ и Русчукъ, оповестено било да си ги прибератъ, ала не се явили, повечето сж стара марда. Селската стража е въоръжена съ кримки. Биде одобрено предложението, направено въ октомврий отъ събора на префектитѣ: Шуменски (Икономовъ), Ески-джумайски (Хр. Ивановъ) и Разградски въ Джумая, съ съгласието и на Провадийския; тогава Ремлингенъ прие, ала министерството на правосъдието (Ил. Цаневъ) не го одобри, защото било

ужъ противъ конституцията, та работата пропадна. Предложението гласѣше: 1) да се отпустнатъ по 6000 фр. на споменатитѣ префекти за тайна полиция между турцитѣ, 2) поржчителство на селата, 3) глоба за лошо държане на оржжието или за бездейностъ на караулитѣ, 4) арестуване и обуздаване на подозрителнитѣ лица. Въ проекта на префектитѣ се казва, че затворѣтъ и бесилката никакъ не действували върху турцитѣ, само парата, глобата, Икономовъ това обширно го обясни. Цигански банди върлували въ Провадийско, крадѣли добитѣкъ. И въ Силистренско се движели чети, неотколе една била заловена, въ нея се оказали българи и молдовани. Общи оплаквания отъ сждилищата. Турци предали нѣкои подозрителни лица на сжда, а той ги освободилъ, тѣ тогава опожарил и кмета или други селяни. Ески-Джумайскиятъ префектъ изпратилъ подѣ конвой въ Шуменъ заловени лица съ оржие въ ржце, *inflagranti*, прокурорѣтъ Шишковъ ги освободилъ като „обикновени хайдутѣ“ подѣ поржчителство! — Другата работа бѣше непокорството на селата Озирово, Главановци и едно трето село въ Берковско, които не искатъ да даватъ бегликъ, изгонили съ камъни и заплашвания членовѣтъ на Окржжния съветъ. Префектътъ Драсовъ е страхопѣзльо. То вече е *inveteratum* [застарѣло]. Азъ предложихъ и прокарахъ да се направи разследване отъ единъ чиновникъ на вжтрешното министерство, и следъ това *Militär-assistenz* [да се прибѣгне къмъ помощта на войската]: *il faut statuer un exemple* [трѣбва да се даде примѣръ], иначе съпротивата ще се увеличи. Икономовъ ме подкрепи, каза, че въ Видинско селянитѣ сж скрили около $\frac{3}{4}$ отъ десетѣка, който сж плащали въ турско време, че това могло да се констатира отъ старитѣ прекупувачи. Тамъ сигурно отпорѣтъ противъ кадастѣра ще бжде голѣмъ, когато нѣкога се захване да се измѣрва. Аневъ въ Ломско сравнително добре е събралъ данѣцитѣ. — Стоилова отдавна не съмъ виждалъ. — Князѣтъ въ Петербургъ приелъ българскитѣ офицери и студенти, Еренрота, видѣлъ се съ Игнатева, Гирса и т. н. Комисия въ съставъ: Вацовъ, Стояновъ, Вас. Х. Христовъ, Генчевъ, Кирковъ ще изработи проектъ за учебния съветъ. Засадавали вече нѣколко пжти. Вацовъ — *diabolus rotae*.

Въ четвъртъкъ бѣше Спасовъ-денъ. Азъ преди пладне ходихъ у Вацова, гдето бѣше пълно съ гости. У моя Спасъ бѣше цѣлъ *tohu bohu* [хаосъ], заспахъ чакъ на 2 часа следъ полунощъ, защото медиокритѣ бѣха у него на вечеринка (Агура, Бодаревъ, Увалиевъ и т. н.). Кучински бѣше у мене. Неговиятъ *Reiseprojekt* [проектъ за пжтуване]. — Въ Бѣлг. гласъ е напечатано онова, което азъ ужъ съмъ казалъ за Бурмова, че билъ като овца.

10/22 май, понедеѣлникъ. Сутринѣта на 9 ч. имаше заседание на държавния съветъ, дебати върху закона за общи-

нитѣ. Разчепкаха проекта на Бурмова, който е компилация отъ всички закони на цѣла Европа, ала при всичката своя обширность на нищо не прилича. Въ комисията сж били Грековъ, Бурмовъ, Тишевъ. Икономовъ попита: „и г-нъ Иречекъ, и той иска нѣщо да каже?“ Азъ веднага при § 1 изтъкнахъ, че другитѣ закони захващатъ съ това, че всѣко заселено мѣсто, воденица, фабрика, манастиръ, ханъ край пжтъ трѣбва да принадлежи къмъ нѣкоя община; Начовичъ подкрепи това мнение, ала то падна поради отклоняване на разискванията. Тодоровъ говори много глупаво, а особено Бурмовъ обясняваше съ съвършено овчи мозъкъ. Ще трѣбва нѣколко пжти съвършено да го прехвърлятъ. Много нѣщо е взето отъ грѣцкия законъ, и изборитѣ: Batterie Schachteln [цѣла батарея кутии], имената на кандидатитѣ по тѣхъ и тамъ се хвърлятъ бюлетини съ кръстчета. — Следъ това отидохъ у Стоилова. Генералъ-майоръ Каулбарсъ е назначенъ за воененъ министръ, щабенъ офицеринъ, билъ е тукъ презъ войната, при опредѣлянето на границитѣ, въ Туркестанъ, при научната експедиция въ Сибиръ. Хитрово искалъ първоначално да замине съ княза, Стоиловъ го съветвалъ за това, после си промѣнилъ решението, а сега се решилъ да замине, изглежда по заповѣдь отъ Петроградъ, за да стигне княза. Князътъ билъ при отварянето на изложбата въ Москва. — Вечеръта бѣхъ въ помѣщението на Дружеството, гдето заседаваше комисията за учебния съветъ. Отъ страни Златарски пишеше. Книжката излѣзе. Хубава външность, само за нещастие — премного печатни грѣшки. Екземпляри бѣха разпратени на Софийскитѣ членове още днесъ вечеръта. Доволенъ съмъ, че най-после я дочакахме, въ предвечерието на Св. Кирилъ и Методий, тъкмо на време, щомъ като не бѣше възможно да излѣзе на Великденъ. — Получихъ писмо отъ Битоля отъ онази фантастична госпожица Виктория Живкова, пише за помощъ на българското педагогическо списание, което щѣло да се издава въ Битоля. И отъ Тоула имамъ днесъ писмо за продължението на своята експедиция на разносики на българското правителство, ако е възможно. — Златарски се оплакваше, че главниятъ секретаръ говедото Парушевъ не искалъ да му позволи да излѣзе сега да пжтува, „той се разхожда само“, ала Желѣзковичъ сгълчалъ този свой адютантъ-глупакъ.

12/24 май, срѣда. Вчера бѣше денътъ на св. Солунски апостоли. Собствено нѣмаше никакъвъ arrangement [разпоредба], Мелетий се върна едва вчера отъ нѣкаква си обиколка. Софийското настоятелство на чело съ Буботинова и съ ученицитѣ направи Extra-wurst, молебень въ девическото училище рано сутринъта и следъ това нѣкакво тържество въ Дразъ-махала; Мелетий не искалъ да имъ даде попове, ала екзархътъ имъ далъ трима. — Азъ на 9½ ч. отидохъ въ черква,

ала бѣше праздно, едва на 10 ч. се изпълни: много дами, ученицитѣ и учителитѣ отъ нашитѣ държавни училища, чиновници, ала много малко униформи. Отъ тукъ съ процесията отидохъ на Куру-чешме (Гурковъ площадъ). Стоиловъ по пѣтя ми разправяше, че вчера вечеръ получилъ книжката, съ радостъ челъ до 3 ч. сутринята, голѣмиятъ ефектъ на поезиитѣ, изцѣло *ausgezeichnet* [прекрасно]; подиръ пладне веднага посетихъ Стоянова. На Куру-чешме бѣха юнкеритѣ, отдѣление кавалерия и всички офицери. Тамъ ново „молебствие“. Азъ стоехъ съ Стоилова, предъ насъ М-лles Ц[вѣташичъ] и Каз[анлъшева]. Отъ тукъ съ Златарски посетихъ директора Кирила, гдето бѣха всички преподаватели: лани се гласѣхме на този день тази година да осветимъ новата гимназия. Следъ това съ Златарски отидохме у Скопския владика Кирилъ, гдето бѣха Ковачовъ и Горановъ; не се дори и погледнахме. Ковачовъ разправя за македонскитѣ носии, жителитѣ на Овчеполє се наричали баковци (съ тѣсни беневреци, туника като римската, чалма и съ подбрадка, подметки вмѣсто цѣли опинци [на изтокъ царвули]), равничене(?) край Брѣгалница, торбешии = вардарскитѣ помаци (тѣ наричали османлиитѣ читаци, а тѣхния езикъ — свински езикъ). Въ турско време училищнитѣ испити и св. Кирилъ и Методий били народни празденства, сгодни случаи за речи, събуждане на народното самосъзнание. Подиръ обѣдъ на 3 ч. имаше закуска у Киркова, виното отъ мене, нѣкои дреболии отъ Киркова, само за управлението на Дружеството. Веселие, тостове за Дружеството, за Дринова, Климента, Киркова като хазяинъ и т. н. Стояновъ днесъ говорилъ съ мнозина. „Чорбаджииѣ“ отъ държавния съветъ съжалявали, защо цѣлата тази работа се държала тъй тайно, че и тѣ могли да напишатъ нѣщо — сиречь да ги чакаме нѣколко години. Госпожа Бурмова била възхитена отъ поезиитѣ. Изпратихме телеграфически наздравии на Дринова и Климента. После на 7 ч. дойде г-жа Стоянова съ Катенцето да взематъ Стоянова. А пъкъ азъ съ Златарски, Киркова и Вацова въ полумрака излѣзохме по Цариградското шосе на разходка.

Съжалявамъ, че въ книжката сж останали толкова печатни грѣшки.

15/27 май, сжбота вечеръ. Въ срѣда вечеръ имаше заседание на Дружеството, гдето много нѣща по раздаването и т. н. бѣха свършени. Златарски написа адреситѣ и днесъ сутринята замина; книгитѣ по пощата заминаха едва вчера сутринята, въ княжеството безплатно като научно списание. Първитѣ абонати въ София бѣха Бацаровъ, Кутинчевъ и д-ръ Цачевъ. Ученицитѣ гимназисти поглъщатъ книжката. Въ Румелия се изпратиха на членове около 15 екземпляра, въ княжеството по нѣколко екземпляра на всички инспектори и директори. — Вчера сутринята Стоиловъ ми съобщи, че

генералъ Соболевъ, по-рано помощникъ на Черкаски, щѣлъ да дойде като генералъ адютантъ на княза; въ София се разнесе, че иде като министъръ на вътрешнитѣ работи. Каулбарсъ билъ вече на пѣтъ. Князътъ билъ въ Берлинъ, присѣдствувалъ на *dîner* у императора и на *révue* въ Потсдамъ; заминалъ за Дармщатъ. — Днесъ имаше заседание на министерския съветъ. Лесовой последнитѣ дни страдаше отъ очи. Начовичъ много е ядосанъ на държавния съветъ, повече тамъ, каже, не щѣлъ да отиде. Глупоститѣ на Бурмова. Непохватността на Грекова и Тишева, че сж оставили законътъ на Бурмова изобщо да мине, и не сж се обявили противъ него; князътъ ще бжде принуденъ да върне тѣй изработения законъ и да предложи другъ отъ правителството. Начовичъ желае лично да влѣзе въ държавния съветъ, ала се бои, че ще трѣбва да поеме финансовото министерство. Министерскиятъ съветъ реши да не се приема търновско-габровската депутация (Стамболовъ и т. н.) отъ регентството, споредъ „обявлението“ на княза; князътъ не я приелъ, та и регентството не може да вземе върху си неговото недоволство поради нѣкаква демагогия (Икономовъ иска да се приеме, съ туй, каже, страститѣ ще утихнатъ, нѣма да има какво да приказватъ), па въ края на краищата не знаемъ, какво ще донесе князътъ. Писахъ въ срѣда на баща си за Периодическо списание и пр. — Днесъ Янсенсъ замина; посетихъ го при заминаването му. — Сръбското правителство запитва за черногорцитѣ, които ужъ отъ Берковица презъ Чипоровци минали презъ границата въ Сърбия, отивайки за Херцеговина, около, каже, 15 души. — Изпадналъ съмъ пакъ въ противно апатично състояние, *senza memoria* [безпамятство], не съмъ здравъ. Като цѣръ станахъ веднажъ дваждъ много рано, ама и то не помогна. Това е стариятъ *ennui de l'Orient* [досада отъ Ориента], при цѣлата тази мизерия и несигурностъ.

17/29 май, понеделникъ. Петдесетница, *Pentecosté*, два деня празници, ала никакъ не можахъ да ги използвамъ. Въздухътъ е тежъкъ, барометрическото налѣгане стигна дори до 720 мм. и повече, 722.5 мм. Презъ двата дни подиръ пладне имаше по два три пѣти бури съ гърмотевица, днесъ силенъ проливенъ дъждъ тъкмо на пладне, и привечеръ на два пѣти по-слабъ. Доста съмъ списателствувалъ, чешки, български и нѣмски, не ми се ще нито да чета, нито да пиша. *Unstäte Unlust* [непостоянно нежелание]. А за разходка нѣма хубаво време. Ровѣхъ се въ книгитѣ: *Manuel du Voyageur, Grisebach, Cervantes, Appulejus* . . . всѣкога около два часа, па правѣхъ преговоръ по новогръцки разговоръ. Облѣкохъ бѣли лѣтни дрехи и нахлузихъ необикновена шапка и така излизахъ между дъждоветѣ почти *incognito*. Не ме познавахъ. Въ недѣля сутринята на Александровския площадъ имаше частно праздненство. Дружеството за подпомагане на болни-

тѣ чужденци освещаваше знамето си: шествие на италиянци, нѣмци и т. н. отъ католишката черква, кьошкъ и трибуна, г-жа Адженова била кръстница, тълпа отъ любопитни. Говорило се, казватъ, нѣмски и Dr Hibaum (нѣкакъвъ славянинъ) чель нѣщо и на разваленъ български езикъ. Следъ това имало diner и „балъ“ не зная въ коя гостилница. Азъ само отдалече наблюдавахъ съ г. Braunschweig. Той ми разправи за очу- дването на генерала Флореско (баща на г-жа Гика) за Со- фия, мислилъ (билъ тукъ на посещение), че тя е село, а ето, че вижда доста напредналъ градъ. Подиръ пладне ходихъ у Груича: Периодическо списание, въпросътъ за раздѣляне на страната въ Сърбия (искали да унищожатъ началничества- та и да оставатъ само „свезоветъ“), изобщо никое прави- телство не било въ състояние да прокара нѣщо, бързи про- мѣни, Krisis im Permanenz [постоянни кризи] въ балканскитѣ държави. Той би желалъ да се махне отъ тукъ, вече е 3 го- дини. У Арсениева. Archaeologika: камъни отъ Хисара и Заара, гръцки ржкописъ за помацитѣ (той ималъ копие), Верковичъ, Периодическо списание (много добро впечатление му направило, beaucoup supérieur à la Nauka [много превъз- хождало Наука]), пѣсенъта за последната война отъ Кало- феръ, Куникъ много се интересувалъ за тукашната литерату- ра и наука. Politica: Икономовъ самъ отъ демагогия приелъ търновската депутация. Цанковъ и Каравеловъ comme enne- mis du Prince impossibles; le courant conservateur est neces- saire à soutenir, mais naturellement éviter les excès du zèle des parties [като неприатели на княза били невъзможни; консер- вативното течение било необходимо да се поддържа, ала естествено трѣбвало да се избѣгватъ прекаленоститѣ на пар- тийното престараване]. Азъ казахъ, че въ Търново трѣбваше да се октроира неизмѣнима за нѣколко години подроб- на организация, щомъ като не е било възможно да се про- дължи окупацията. Портата съ отказа си да даде отпускъ на Богориди за Европа, искала да го принуди да си даде оста- вката. Кръстьовичъ билъ византиецъ, ималъ expérience [опит- ность], добре управлявалъ. Вълковичъ билъ стамболлия, kein Nationalpolitiker, ала доста билъ направилъ за Румелия, actif, aime à briller [дѣенъ, обичалъ да блести]: умѣлъ да говори съ хората, това било наследено отъ родителитѣ чорбаджии, ималъ служебна практика. Барáци, частенъ секретаръ на Богориди, по-рано подъ името Орханъ бей е билъ частенъ секретаръ на Митхада. Вториятъ частенъ секретаръ Крeспинъ билъ идиотъ; Вълковичъ довелъ много цариградски левантин- ци. — Днесъ подиръ обѣдъ посетихъ Biegeleben. Негови- ятъ споръ съ българското правителство за нѣколко боснен- ски евреи въ Видинъ, които искали да бждатъ австрийски протежета, ала българскитѣ власти виждали въ тѣхъ отдавна заселени турци. Защо князътъ не искалъ да ме назначи въ

държавния съветъ? Азъ изтъкнахъ своето поданство, па нѣма и начинъ да приема българско поданство. За Соболева каза, като че щѣлъ да бжде министъръ на вътрешнитѣ работи, азъ възразихъ, че ние го знаемъ само като генералъ-адютантъ; за Начовича той подозира, че щѣлъ да бжде министъръ на финанситѣ. Присмива се на Бурмова, какъ е възможно той да е билъ *premier ministre*! Russ. *consules et proefecti militum quotannis* [рускитѣ консули и военни началници всѣка година] се смѣнявали, желае да дойде нѣкой човѣкъ подобенъ на Давидова; за Хитрово мисли, че нѣмало да се върне. Познавалъ го още отъ Цариградъ. Тамъ Цертелевъ се сближилъ съ Мме Хитрово, изникналъ дуелъ, денътъ билъ опредѣленъ, тревога въ цѣлата дипломация, ала билъ отложенъ — отъ патриотизмъ, предъ самата война, *Theatral-effect*. Хитрово билъ генераленъ консулъ, а Игнатевъ посланикъ. Друга история на Хитрово за *Cassenunterschleif* [злоупотрѣба съ касови суми] на консулството, тайна на руската легация, навѣрно е плащаль *Spielschulden* [дългове отъ игра на карти], ала после ги намѣстилъ отъ своитѣ.

Днесъ сутринята съ Стоянова излѣзохме задъ града; подземнитѣ сводове и архитектурническиятъ планъ на св. София. Въ Бѣлг. гласъ пакъ се появи статия за опаснитѣ „да-скалии“ „развѣдихъ се подъ управлението на писателя и ужъ историка...“ и пр. Стояновъ вчера билъ въ градината съ Икономова и Грекова и други, Икономовъ докаралъ думата за статията, Стояновъ му казалъ, че това било „безчестно“, лицемѣрие, правителственъ органъ.—Моята острота, че „безхарактерността тукъ не е безчестно нѣщо, даже служи за отличие.“ „Философитѣ на Джамбазъ-тепе.“ Днесъ се жени Сарафовъ. Празникътъ на военното училище въ Княжево.

General impressions [общи впечатления]. Жалното нощно крѣкане на жабитѣ, въ сегашния периодъ като далеченъ влакъ *im Bremsen* [съ затегната спирачка]. Граченето на гаргитѣ. Македонци предъ моитѣ прозорци на празното мѣсто на Балабанова, чисти дебралийски дрехи, съсловията въ недѣля, игриви игри, пѣсни. По улицитѣ файтони (неотколе имаше *Taxenstrike* [стачка за такситѣ]), червенитѣ пояси на файтонджиитѣ. Българкитѣ все повече се носятъ по европейски. По ливадитѣ задъ Капана върху влажната гъста трева около съборената джамия седятъ групи, мжжетъ въ потури, пѣсни. Вечернитѣ огньове на циганитѣ задъ града, бѣлитѣ очертания на римския зидъ на Ломския пжтъ между пепелявитѣ гробища, а при тѣхъ дървената нова акцизна сграда. Шатритѣ на циганитѣ чергари. Калдаръмътъ по улицитѣ се увеличава, сухо е. *Lichteffecte* [свѣтилни ефекти]: дъждове надъ входа въ Искърския проломъ. Когато вали, отъ тамъ се издига мъглява маса, която пада чакъ на дъното, леко

иде по Софийско поле къмъ насъ, като се настила по-дълбоко отъ насъ, и свѣтковици въ това ниво. Вечерната руменина, вървежътъ ѝа слънцето по своята орбита, наблюдавамъ го отъ прозорцитѣ на своята стая. Каирскиятъ ефектъ на Баябашиджамиси между мене и залъзващото слънце; въ далечината блестятъ очертанията на Трънския зжберъ Руй. Зеленината на планинитѣ, тѣхнитѣ видими „ребра“ съ поляни; Walkuppen auf Profillinien des Iskergebirges [антиклиналитѣ на профилнитѣ линии на Искърскитѣ планини]. Трептението на въздуха на слънце къмъ полето. Недѣлнитѣ музики въ пълнитѣ кръчми, хармоники и т. н., италиански билиардъ, гръцкиятъ гавазинъ въ нова синя униформа, македонци на редици клекнали на тротоара. Шпаньолитѣ се цивилизуватъ, мъже и жени все повече се обличатъ по европейски отъ моето дохождане. Бѣли петна отъ прѣсенъ снѣгъ на Комъ и Витоша. Жълта дъждовна маса между насъ и слънцето. Постройката на двореца; азъ често казвахъ; защо не взеха и цѣлото парче чакъ до края на терасата надъ Капана? Отнеха изгледа. Градската rеріпіе е на Цариградското шосе. Разходкиѣ по Цариградското шосе, непременно ще срещнете Бурмова съ дъщеритѣ си (женилъ се около 1864 год.); Braunschweig е голѣмъ пешеходецъ; моятъ другаръ Златарски обикновено ходи самъ и вънъ отъ шосето по ливадитѣ — овчи стада на табиитѣ, градинари, „дулапи“ (Schöpfräder), черквичката въ Слатина, Самоковскитѣ планини (при Лозенъ). Новитѣ сини униформи на градската жандармерия и нейното военно устройство; нѣщо много по-добро, отколкото нѣкогашнитѣ окжсани шаяци и безредие. Австрийското консулство бърже расте и кжщата на Грекова, тѣ заграждатъ донѣкжде моя изгледъ. Циганчета—просеци по улицитѣ.

20 май/1 юний, четвъртъкъ. Вчера вечеръ писахъ на Крекъ, Ягичъ (следъ две години), на Леже (сжщо), на Вълчекъ. Пристигна Osvěta съ статията за Пловдивъ (II). Отъ Климента и Дринова почучихъ сърдечни телеграми въ отговоръ на поздравления отъ 11 май; Дриновъ казва: „хвалу въздать Богу“ за изпълнението „самыхъ смѣлыхъ мечтъ основателей дружества.“ Пристигна отъ само-себе статия на непознатия Васильовъ за кърджалиитѣ въ Тетевенъ. — Дойде Наука XI и XII. Цѣлото това списание, маймунско подражание на западъ, съ липсата въ него на народенъ материалъ и съ стилистичната си и редакционна външность напомня, като да е продължение на отдавнашното Цариградско „Читалище.“ Д-ръ Данчовъ въ Лондонъ (ein promovirter Gelbschnabel aus Schumla [получилъ учена степенъ неопитенъ младежъ отъ Шуменъ]) пише за българската народна пѣсенъ, доста детински, и свръшва: post tenebras luk — проклета печатна грѣшка, „лукъ следъ мрачнитѣ и тежки времена!“? — Тео хоровъ въ Русе, разсърденъ за нѣкакви „нелепости“

въ Бълг. гласъ, два пжти ми телеграфира за подробности. — Кисczynski ми разправяше, че полицмейсторътъ Ванковъ преди нѣкой день, когато е трѣбвало да арестува нѣкой си австрийски вагабонтинъ, фалшифакторъ на пари, Поповичъ, за когото било съобщено, че идѣлъ отъ Нишъ, арестувалъ тукашния адвокатъ Свѣтозаръ Поповичъ и го държалъ цѣла нощъ! — Юсуфъ захвана печатането на своята „Тарла“, ликуващъ пие наргилето си съ жестъ изъ кафенетата заедно съ турчина словослагателъ. — Четохъ съ хуморъ между дѣлата на правосъдието дѣлото на руския гавазинъ Яя въ Кюстендилъ, сбиване на митницата. — Жената на Икономова била жена на нѣкой си шуменски чорбаджия Димчо Стояновъ, който не живѣлъ съ нея добре, Икономовъ забъркалъ интриги и я развелъ, па се оженилъ за нея. — На свѣтлия поне-дѣлникъ единъ младъ „разсилень“ (единъ отъ тримата наши служебни слуги) въ отсъствието на двамата си другари, които празнували нѣкъде си своя именъ день, сутринята се опилъ и довелъ нѣкаква си циганка или ужъ гъркия въ министерството, гдето въ отдѣлна кжщичка на двора живѣятъ слугитъ, ала едва се тамъ разположилъ, довтасали съседитъ фурнаджии и стражари и го извлѣкли вънъ. Стоя два дни арестуванъ за тази „циганска сватба“ (хубавъ момъкъ) и биде изгоненъ.

Консерваторитѣ, казватъ, били полудѣли отъ злоба противъ Периодическо списание, единствени Начовичъ и Стоиловъ се радватъ. То е сериозно, нѣма въ него никакви пустословия, никой отъ тѣхъ не може да създаде нѣщо подобно, виждатъ своята душевна „голотия“. Особено Гошевъ билъ, казватъ, като побѣснѣлъ, тича нагоре надолу заедно вече съ своя по-рано върлъ неприятелъ Горановъ. Силно куркане на червата, тичатъ като повилили въ обществения нуждникъ Бълг. гласъ, който, каже, „нѣма редакторъ“ и тамъ изпраздватъ своитѣ душевни екскременти при ликуването на своитѣ политически съмишленици. Въ българския клубъ, ставали, казватъ, чести вечерни събрания, гуляи, комаръ (това позорно зло расте отъ день на день), и гнусна сервилность, „раболепие.“

Вчера имаме прекрасна топла пълнолунна нощъ — пейзажътъ съ кжщитѣ, тѣхнитѣ прозорчета, минаретата. Заспахъ чакъ къмъ 3 часа, като стояхъ повечето на отворения прозорецъ на своя великолепенъ наблюдателенъ пунктъ.

23 май/4 юний, недѣля. Въ петъкъ бѣше Константинъ и Елена, хубавъ ясенъ день. Сутринята следъ 10 часа отидохъ у Стоилова, гдето се стичаха маса посетители чакъ до късна вечеръ. Заварихъ тамъ Юсуфа, Диамандиева, дѣдо Йошева, кап. Чохаджи (разправяше за Дебъръ, какъ билъ тамъ като инженеръ на Призренския вилаетъ), Гаврила Моравеновъ, Цачева съ Цачевица, Горбанова съ жена си (по-

здравихме се като да не е станало нищо, особено съ госпожата), Василиева, Сим. Златова, Бойко, Странски и т. н. Бабановъ и Стойчовъ като либералска депутация, следъ като не ги приелъ Арсениевъ, искали да заминатъ за Петроградъ. Адженовъ билъ въ Парижъ, по пътя се спрѣлъ въ Дармщатъ. Князътъ щѣлъ още да остане. Разправяха, какъ Романъ въ Парижъ и Лондонъ се препоръчвалъ за представителъ на българското правителство за сключване на заемъ отъ 8 милиона лири, 4 милиона за желѣзници, 2 милиона за Русчукъ—Варна, 2 милиона за обществени постройки. Англичанитѣ се уловили на вждицата му, и Мозлей заминалъ съ него въ Виена; едва тамъ, когато Вълковичъ никакъвъ се не вестилъ, разбралъ каква е работата, па и Вълковичъ се държалъ къмъ него недовѣрчиво, като е тръгналъ, каже, съ такъвъ индивидъ. Романъ сега има процеси въ тукашното консулство и тѣзи дни изчезна отъ тукъ. — Съ Стоянова отидохъ у Помянова. — Подиръ пладне дойдоха у мене Груичъ и Стояновъ съ жена си, първото дамско посещение у мене. Презъ моето отсъствие сж дохаждали у дома нѣкои чиновници отъ канцеларията и гимназиални учители. — Надвечеръ пострадалъ отъ пожаръ нѣкогашниятъ полицмейсторъ Николаевъ въ долната махала, отъ кухнята; Минчовичъ билъ у него на обѣдъ. — Вечеръта направихъ самъ пеша 2 часа разходка при силенъ вѣтъръ къмъ Искъра. — Срегнахъ Брожка. Той се бои, че съ време чешкитѣ учители ще бждатъ изгонени отъ тукъ. Български просекъ (слѣпъ) съ гусла пѣеше при моста на Цариградското шосе, ала не можахъ да доловя много нѣщо. Получихъ телеграми за quasi празника си отъ село Шипка, отъ префекта Славковъ изъ Провадия, отъ Радивоева изъ Варна, отъ Златарски изъ Орханлие и две отъ кмета и учителитѣ въ Горна Рѣховица, макаръ че тамъ никога не съмъ билъ и никого тамъ не познавамъ.

Въ сжбота сутринята ходихъ у Стоилова въ канцеларията, гдето бѣше и Начовичъ. Дунавскиятъ въпросъ. България се представлява отъ капитанъ-лейтенантъ Шишмарьовъ отъ нашата флота. Инструкциитѣ на Румъния и България сж еднакви, безъ да сж се споразумѣвали, Русия ги поддържа. Разбойницитѣ се увеличаватъ между Кесарево и Османъ-Пазаръ и между Добричъ и Варна. Приетитѣ отъ насъ мѣрки още не сж прокарани, защото едва вчера дойде съобщение въ държавния съветъ за разрешаване на кредитъ. Начовичъ мисли самъ да замине за тамъ, или нѣкое военно лице да пропътува тѣзи краища; жандармерийскиятъ полковникъ Л. не е за тази работа — може би, ще го ограбятъ, тъй както обраха неговата кжца въ Русчукъ, тъкмо неговата. Стоиловъ говорилъ вчера съ екзарха, който на бързо го повикалъ у себе си: получилъ писмо отъ Постоянния комитетъ за необходимостта да се върнѣлъ въ Цариградъ;

собствено господа румелийцитѣ, когато искатъ да се занимаятъ съ нѣщо не румелийско, всѣкога намиратъ за *ragatonpette* [грѣмоотводъ] черковния въпросъ. Сега ще трѣбва да се пише отъ министерството на Комитета, че екзархътъ наистина е сериозно боленъ. Екзархътъ вмѣсто Методия иска да изпрати въ Цариградъ за свой намѣстникъ нѣкого отъ владичитѣ, било Григория, било Симеона. Въпросътъ е важенъ: екзархътъ може неочаквано да умре отъ нѣкоя апоплексия, та наследieto и изобщо съществуването на Екзархията въ Цариградъ да бѣде подкопано, турцитѣ нѣма да признаятъ избора и нѣма никого повече да допустнатъ. За допускането на владичи въ Македония не става дума, Портата нѣма да позволи; тамъ е главниятъ въпросъ — приложението на „*loi des vilayets*“. — Съ Стоилова и Спаса говорихъ за строежа на кжщи въ София. Луксъ, хората закопаватъ пари въ този строежъ, Грековата кжща струва около 100,000 фр. Тази година се строятъ едва 12 частни нови кжщи. Мѣстата иматъ неестествени цени. Не се знае, где ще бѣде гарата и бждещиятъ центъръ на София. Строежътъ е извънредно много скжпъ. Мѣстата между Цариградското и Орханійското шосета сега стоятъ неизползувани. — Припомнихъ му скицата за новеллата „Человѣковъ“.

Подиръ пладне съ Вацова отидохъ (за пръвъ пжтъ) у Мlle Цвѣташичъ, за днешния неинъ празникъ — св. Клотилда. Не бѣхъ говорилъ съ нея отъ ланшния месецъ юлий. У нея бѣха Казанлъшева, Крушева и сестрата на Крушева. Малка стаичка и голѣма радостъ отъ неочакваното събитие. — Привечеръ отидохъ у Вацова досежно една телеграма. Прелистияше Стритаровия „Звонъ“ и Гьотевитѣ лирични поеии. — Въ Русе се записали 30 абоната на Периодическо списание! Отъ Дринова днесъ получихъ вдѣхновено писмо отъ 13 май. Съвършено се съживихъ. — Шабесъ: евреи съ дълги антери — бѣло платно съ черни точки; това е женско облѣкло, за насъ чужденцитѣ смѣшно. — Голѣмото куче, като волъ, на Бигелебена Ростандъ, гладкъкъ булдогъ.

Гарибалди умрѣлъ въ Капрера на 3 юний сутринята. Оригиналъ, не ще се намѣри нему подобенъ.

Писахъ днесъ на баща си и на Еленка. 'Алраѣѣа [бездействие], не ми се ще да захвана нищо. Бѣлг. гласъ постоянно все по-безсрамно пише за мене.

27 май/8 юний, четвъртъкъ. Въ понедѣлникъ сутринята бѣхъ у Стоилова. Архимандритъ Кирилъ написалъ колосална прокламация за събиране помощи за черквата, „най-нижайши, най-покорний, най-последний служитель и пр.“ Князътъ въ Москва билъ блѣскаво приетъ отъ славянофилитѣ. Еренротъ въ Петроградъ билъ всѣки день у княза. Цанковъ преди нѣкой день въ Враца пилъ за здравето на руския царъ и на княза (*en attendant* че ще донесе промѣна отъ Ру-

сия). Марица съобщава отъ София съвършено несмилаеми бълвочи: Скобелевъ щѣлъ да дойде за министъръ председателъ, Стояновъ или Гюзелевъ—за министъръ на просвѣтата, Ползиковъ и Ремлингенъ щѣли да бждатъ отзовани въ Русия и т. н. И за Периодическо списание се споменува, на кжсо съ свѣнлива похвала. — За Периодическо списание Иванчовъ е събралъ въ Кюстендилъ 25 абонамента, Арнаудовъ въ Русчукъ 30, Видинъ 10, Шуменъ 10. За Калояферскитѣ мъжки и женски училища предплатиха д-ръ Любомиръ Золотовичъ и Миле Казанлъшева. Столичани най-слабо сж се обадили. — Юсуфовата Тарла (№ 1) у насъ претърпѣ фиаско, и Стоиловъ говори за нейната неудовлетворителностъ.

Вторникъ. Сутринтъ ходихъ у Лесовой. Получихъ писма отъ баща си (обширно) и отъ Вълчекъ. Получили и Периодическо списание, хубава изработка, обемиста книга. — Горановъ и Гошевъ съвършено сж се разсърдили на Книжовното дружество, защо били взети ланскитѣ бюджетни суми—Народното събрание не ги вотираше, за да останѣли като доходъ на хазната. Списанието било, каже, „гордо“. Нека само съ тази безсмислица да излѣзатъ публично въ Бѣлг. гласъ. — Нѣкои рилски монаси искатъ да предадатъ ръкописа на Неофитовия речникъ на Манчова. Той и тѣ сж отъ Батакъ. Задъ цѣлата тази работа стои Геровъ. Йовановичъ пристигна отъ Ломъ. Искане за довършването на Ломската сграда (липсва само половината отъ най-горния катъ) още 80,000 фр. Огромни мъжнотии тамъ се срѣщаха за материалъ. — Подиръ пладне силна лиявица: Abenteuer mit dem Hausfräulein [приключение съ хазяйчето].

Срѣда. Казватъ, че въ Братство, Славянинъ, Независимостъ, Народенъ листъ имало голѣми похвали за Периодическо списание. Трѣбва да си ги заржчаме. Стояновъ казва, че по-младата генерация всѣкога търсѣла нѣщо, което ѝ импонира, което не умѣе да направи; а старата генерация (консерваторитѣ) се ядосва, че тя не може да го направи, че то е извънъ нейнитѣ сили. — На 10 ч. сутринтъ имаше министерски съветъ. Начовичъ разправя за глупавитѣ постѣпки на сегашния подкметъ Михайловъ: преди нѣкой день искалъ сутринтъ да накара да се изтъпчатъ нивята на боянчани, за сѣти на спорна градска мера и искалъ помощъ отъ полицията! Начовичъ изпратилъ тамъ полиция, за да не се яви нѣкой. И това е нѣкогашенъ окръженъ управителъ и нѣкогашенъ членъ на апелацията! Landfriedensbruch [нарушение на общественото спокойствие]. Пожарната команда е въ най-лошо състояние, всичко е разпукано, нѣматъ хора за нея; нѣколко черногорци, — Отъ Букурещъ е дошълъ нѣкакъвъ човѣкъ, иска позволение да излови уличнитѣ кучета безъ пари, за кожата. Размножили се, у мене пакъ почнаха да виятъ при пълнолуние. — Желѣзковичъ говори за нуждата отъ ба-

кърени пари по 2 стотинки, отлетѣли въ Румелия, ала и тамъ имало липса, давали вече и книжни бележки вмѣсто дребни пари. — Чуждитѣ хазартни лотарии сж запретени. — Работата на Юсуфъ е réglée [уредена]. Буквитѣ и пресата му се даватъ като субсидия, ще трѣбва да ги върне, ако не изпълни условията: а) цензура на всичко каквото печата въ своята печатница отъ министерството на външнитѣ работи, б) приемане на официални статии, в) преводи на всички важни актове отъ Държавенъ вестникъ. Неговиятъ вестникъ е официозъ, не правителственъ. — Въпросътъ за заплатата на Евлогия за 1877/78 г., личната си заплата (10,000 фр.) подарява, ала иска заплатитѣ за секретаръ и пр., около 4800 фр. Лесовой изложи историята въ Кнежа — Раховскиятъ комитетъ ще се разтури за участие въ безредицитѣ, управлението ще поеме окръжниятъ воененъ началникъ, нѣкогашнитѣ членове не ще могатъ да се избиратъ повторно. Азъ предложихъ *Gesetzesnovelle* [прибавка] къмъ закона за опълчението: повече военна реформа. — Начовичъ мисли да прокара закона за териториалното раздѣление, когато бжде приготвенъ и законътъ за администрацията.

Историята Бракаловъ. Студентътъ Хр. Бракаловъ въ Аѣх поискалъ отъ министерството на вътрешнитѣ работи стипендия за две години, да изучи затворническия въпросъ. Молбата му била изпратена въ държавния съветъ, той решилъ да му се отпуснатъ 3000 фр. за 1 година, отъ сумитѣ на министерството на просвѣтата — безъ да питатъ никого. Това е противъ правилника, и бюджетътъ е ангажиранъ. Написахъ остро писмо въ министерството на вътрешнитѣ работи, а сжщо и въ княжеската канцелария. — Въ Варна гърцитѣ отказали да дадатъ статистически данни за своитѣ училища! — Приготвихъ рапорта за речника на Неофита за Периодическо списание. — Въ срѣда вечерята получихъ телеграма отъ Дринова. Получилъ днесъ книжката и я „прочелъ съ наслаждениемъ“.

11 юний/30 май, недѣля. Днесъ пакъ съмъ въ апатично настроение, подреждахъ своитѣ чекмеджета, ала инакъ не ми се ще нищо да захвана; вѣнъ е хубаво топло време, лесно е да се излѣзе — ала какъ и съ кого. Подиръ пладне сега бѣше у мене Арсениевъ, кани ме за вторникъ. Въ Румелия сж оказали голѣмо влияние тукашнитѣ лански събития. По-рано тамъ въ Областното събрание българската партия е била противъ гърци и турци, вътрешнитѣ разпри сж били прикривани; въ последното заседание обаче излѣзли наяве борбитѣ на самитѣ българи помежду имъ, между консерватори и либерали. — Турци и гърци, поради слабостта имъ, били оставени съвършено на страна. Богориди се чувствувалъ съвършено като българинъ и то въ противенъ смисълъ; по-рано билъ консерваторъ, държали го Цертелевъ и Арсениевъ; Кребелъ

изпадналъ съвършено подъ влиянието на Каравелова, а Богориди—подъ влиянието на двамата. Арсениевъ мисли, че тукъ, въ България, трѣбва да се използва пълномощието главно да се измѣни изборниятъ уставъ, 1 депутатъ на околия, въ която да има immeubles [недвижимости], така би била chambre tout à fait convenable [съвършено годна камара]. Съставътъ на държавния съветъ трѣбвало да се промѣни: да останѣли министритѣ, къмъ тѣхъ personnes [лица], къмъ които князътъ ималъ лична confiance [довѣрие] и нѣколко представители, избирани отъ камарата. Еренротъ билъ единствениятъ човѣкъ, който ималъ идеи и знаелъ какво искалъ, споредъ Арсениева било грѣшка, че сж го пустнали отъ тукъ.

Вчера вечеръ имаше заседание Книжовното дружество. Храновъ става постояненъ другаръ. Разисква се за раздаване на екземпляри отъ книжката и други currentia [текущи работи]. Прочетоха се благодарителнитѣ писма отъ Балабанова, Хранова, Груева, Мирковича (въ Сливенъ) и Моллова; телеграмата отъ Дринова до мене. Печатането върви извънредно бавно.

Въ четвъртъкъ вечеръ написахъ отворено писмо поради гаменството на Бѣлг. гласъ противъ мене, което въ последнитѣ броеве се увеличава. Четохъ го само на Стоянова, безъ да питамъ другото, и го изпратихъ въ сжбота сутринята въ „Марица.“ То е написано спокойно, ала повече отъ ясно—защо сж ме извикали изобщо тукъ? Досега нищо така публично не съмъ изтърсвалъ на български, ала сега бѣше необходимо: да мълча е все едно да чувствувамъ нѣкаква вина. —И Икономовъ е далъ въ последната „Марица“ подобно обяснение.

Гръцкото настоятелство въ Варна, поради отказа да попълни статистичнитѣ таблици (никой законъ ужъ не ги задължавалъ да правятъ това), е дадено подъ сждъ. —Николевъ (полицмейсторътъ) билъ назначенъ, казватъ, за управителъ въ Враца.—Павлова Силвански (който е за спиртосване) го е довелъ, казватъ, още Хр. Стояновъ по препорѣка на отецъ Паноморьовъ.—Държавниятъ съветъ разпрати проекта за окръжнитѣ съвети.

3/15 юний, четвъртъкъ. Въ понедѣлникъ сутринята имаше министерски съветъ. Контролната палата е писала на министерството на финанситѣ много грубо писмо, обвинявайки го безъ всѣкаква причина за участие въ злоупотрѣбленията при митницата въ Ломъ, защото министерството на финанситѣ изпратило на палатата между другитѣ сведения и едно грубо писмо на тогавашния управителъ на митницата Флореско и защото твърдѣло, че доводитѣ, представени отъ палатата, не били достатъчни за процесъ. Желѣзковичъ между това е далъ цѣлия „личенъ съставъ“ на митницата подъ сждъ. Сега и Гюзелевъ ще бжде привлеченъ подъ следствие за грубостъ и

обвиняване на правителството въ престѣпления. — Установена е цената на камънитѣ въ крайдунавскитѣ крепости, продаватъ се. — Упорството на русчушкитѣ турци: искатъ си училищната сграда назадъ (сега е казарма), и не искатъ „кирия“, макаръ че войската презъ лѣтото ще си отиде. — Начовичовиятъ докладъ за цѣлата affaire de Кнежа. — „Братство“ е напечатало нѣкаква си прокламация на Цанкова, и „Марица“ я препечатала. Недостатъченъ code pénal [наказателенъ законъ]. Анекдоти за използването на канцеларскитѣ разходи: Балабановъ въ Цариградъ купилъ отъ тѣзи пари кадифенъ фустанъ за госпожата си, Великсинъ въ Букурещъ — черни дрехи за св. Кирилъ и Методий, председателътъ на Софийската апелация — клакъ и т. н. — Начовичъ хвали жандармерията, преуспѣвала, редъ и дисциплина. Въ Севлиево поганцитѣ (мишкитѣ) изѣли 9000 ока жито въ правителственитѣ хамбари. Наредено е следствие. Желѣзковичъ разправя за просителитѣ, че дохаждали съ шапка на главата и цигара въ устата да молятъ за мѣсто! — Румелийци изпросиха тукъ освобождение отъ мито за своитѣ продукти, ала отъ своя страна нищо не направиха, сега искатъ освобождение и за виното. Никакви концесии повече! То се знае индустрия иматъ само тѣ. — Варненскитѣ укрепления ще бждатъ разпродадени по решението на държавния съветъ за варненскитѣ български училища. — Решено е при избора на комитетитѣ на милицията $\frac{3}{4}$ отъ четницитѣ да присѣдствуватъ, а сжщо и $\frac{3}{4}$ отъ опълченцитѣ при избора на четницитѣ — по служба.

Въ вторникъ сутринъта князътъ отъ Jugenheim заминалъ за Щутгартъ да посети сестрата на царя Освободителя и отъ тамъ следъ 10 часово престояване за Виена за 2—3 деня; тамъ ще бжде въ императорския дворецъ.

Въ понеделникъ сутринъта пристигна „Марица.“ Голѣма изненада — началото на румелийското ми пжтуване въ прекрасенъ преводъ, филологически вѣренъ, езикътъ е събранъ отъ стари и нови народни паметници, изглежда почти Богоровски, мога отъ него много нѣщо да науча. Споредъ слога ще да е отъ А. Тодорова: хубава работа, хубаво начало за него. И въ София направи всеобщо впечатление. Редакцията съобщава въ дневнитѣ новини: „Въ днешний брой на Марица подкачае печатанието въ подлистникъ на прѣкраснитѣ пжтнически очерки на всеизвестний български историографъ г. К. Иречекъ, сега министръ на народното просвѣщение въ Княжеството. Ний считаме за излишно да обръщаме вниманието на читателитѣ си върху тѣзи въ висша степенъ интересни и твърдѣ важни и всестранни бѣлѣжки, които прави на всѣка стѣпка по пжтя си пжтешественикътъ, чието име вече е толкосъ добръ познато въ българската книжнина“. — Написахъ на редакцията нѣколко приветливи думи. Получихъ писмо отъ Леже, презъ юлий щѣлъ да дойде тукъ.

Въ вторникъ сутринта бѣхъ съ Стоилова, скарахме се както трѣбва за attitude (държането) на Български гласъ, каза ми: когато Икономовъ и Балабановъ нападатъ всички хора, па и Васъ, когато Горбановъ върши глупости, можете ли това да го приписвате на всички. Държавниятъ съветъ, каза, не струва, разбира се, за нищо, eine Chicanenbehörde, welche einzig und allein ihre Prærogative vertheidigt [едно учреждение за шикани, което защитава единствено своитѣ прерогативи]. Защо, каза, трѣбва да се впускаме въ вестникарски полемики. Азъ възразихъ, че не мога все пакъ да допустна да се вършатъ гаменщини подъ привидния плащъ на властѣта (нали е ужъ официаленъ органъ), и то отъ висши чиновници. Соболевъ билъ, каза, препоръчанъ отъ Еренрота. Стоиловъ ме предума да телеграфирамъ на „Марица“ да отложи моето сжботешно съобщение. Не зная какво стана.

Голѣма неприятностъ ни причиняватъ нашитѣ постройки. Въ понеделникъ следъ пладне бѣха у мене Йовановичъ и Вацовъ. Пресмѣтнахме, че за дветѣ сгради ще трѣбватъ Mehrfonds още по 60,000 фр.

Вчера, въ вторникъ, на 8 ч. имаше dîner у Арсениева: Арсениевъ съ жена си, Mr. Kennedy and Miss Kennedy, капитанъ Клипфелъ и Mlle Клипфелъ, Estignard, Неклюдовъ и азъ. Госпожа Арсениева, отъ Московскитѣ славянофили, съ голѣмъ ентусиазмъ разпитва за България и българитѣ; женили сж се тази зима. Witze Necludov's [остроумията на Неклюдова]. Англичанката има гласъ като пиле. Руската госпожица е висока, образована, sans charmes extraordinaires [безъ извънредни прелести], характеръ на военнитѣ семейства. Estignard говори за Египетъ, билъ тамъ 5 години. Следъ това останахме сами съ Арсениева въ Rauchzimmer [пушалната]: Хитрово билъ грѣшилъ, че се е произнасялъ за стойността или безстойността на лицата; трѣбвало да се използватъ пълномощията за Wahlreform, code pénal [изборната реформа, наказателенъ законъ] и други основни работи (1 депутатъ per околия); Начовича го ценятъ като уменъ и работливъ човѣкъ; nous avons passé la revue de tous [ние направихме прегледъ на всички]; той хвали нѣкого си Геннадиева, македонецъ, драгоманинъ въ руското консулство въ Пловдивъ, щѣлъ да бжде добъръ дипломатъ; Е. Гешовъ и Маджаровъ били много умни хора, „Марица“ до сега зависѣла отъ тѣхъ; единствениятъ побогатъ човѣкъ отъ опозицията билъ Хаджи Калчо, по-рано тѣхенъ spiritus motor [духовенъ двигателъ]; „Редъ“ го издавалъ Неболсинъ; Дринова Арсениевъ познавалъ още като студентъ, като възпитателъ у Голицини въ съседното имение, иска, каже, да бжде въ всичко infallible [непогрѣшимъ]; Груевъ билъ турчинъ; щета, че „Наука“ умрѣла поради липса на подпора отъ обществото и правителството; духовниятъ décadence на тукашното общество за три години. Прия-

телски ме увещаваше, да съм останѣлъ тукъ още 3 години, следъ това съмъ щѣлъ да отида като академикъ въ Русия или професоръ, напр. въ Одеса. Говорихме и за Бока и Херцеговина. Стана дума и за статията последно въ „Марица“, рускиятъ възрази — *pourquoi vous écrivez cela dans de langues si peu accessibles* [защо пишете това на езици толкова малко достъпни]. Отидохъ си на 12^{1/2} ч.

Срѣда. Сутриньта въ канцеларията бѣше цѣлъ *tohu-bohu* [вавилония]: постройкитѣ, тухли, *Gewölbziegel* [сводови тухли], Флоресковитѣ тухли въ Ломъ, *assurance* (осигуряването) на печатницата, Никополскиятъ общински теренъ, педагогическитѣ курсове, Иванчовъ и контролната палата, говедото помощникъ-кметъ Михайловъ (Софийскиятъ общински съветъ изглежда, че нѣма архива). Вечерьта бѣхъ въ Дружеството. Дойде въ замѣна първото списание — „Кресъ“. Чакаме статии отъ Дринова и т. н. Абонатитѣ полека лека се увеличаватъ. Чета коректуритѣ на Берлинската статия.

Четвъртъкъ. Сутриньта ходихъ въ дружествената канцелария. У Стоилова, гдето бѣше Желѣзковичъ, следъ това съ него на улицата. Хитрово не щѣлъ да се върне, до коронацията работитѣ щѣлъ да ръководи Арсениевъ, грѣшката на Хитрово, че искалъ своитѣ схващания, може би прави, *imposer au Prince* [да наложи на княза]. — Въ канцеларията пакъ е водовъртежъ. Стояновъ е свършено киселъ. Заветътъ на Панарета Погонянски. — Подиръ пладне самъ самичкъ отидохъ на Курубагларъ, хубави пжтища между бѣли тополи, габъри, вишни, гжсталаци, множество непознати цвѣта, подивѣли шесто-седмолисти тъмно-червени миризливи триндафили, ливади и поляни, хубава пейка, погледъ на София, тишина и безлюдие, само нѣколко наши ученика отъ гимназията съ бѣли фуражки. *Muscari, delphinia* [ралички], *symphyta* . . . цѣлъ хербарий.

9/21 юний, четвъртъкъ. Пакъ е оживено въ София. Вчера пристигна князътъ. На 4 ч. излѣзохме съ Желѣзковича чакъ до първата кръчма. Малко по-далече чакаше конвоятъ. Тукъ бѣха Мте Аджиеновъ, Ремлингенъ, Головинъ, Теохаровъ (преди всичко се появи споръ, кой трѣбва да подаде букетъ), придворната свита, намѣстничеството, Цачевъ, Стояновъ, Горбановъ, Храновъ съ господаритѣ, Гриммъ, Моту, Арсениевъ съ Неклюдова и турскиятъ молла. Видѣхъ тукъ и Вълковича: нито на йота не се е измѣнилъ — пристигналъ тазъ недѣля вечерьта отъ Цариградъ, билъ два деня въ Пловдивъ, тамъ го питали, какво толкова кипѣло у насъ, на което той отговорилъ: каквото и у васъ кипи — тамъ работитѣ били съвсемъ забъркани. Тукъ видѣхъ и Мте приставката (Икономовица). Шопско хоро. Пристигането на княза, кжса речъ отъ Лесовой, следъ това говори съ Икономова и Арсениева, прие почетната рота: „on m'a découvert même à

Paris“ [узнаха ме дори и въ Парижъ]. Начовичъ пристигна съ него, билъ чакъ въ Бѣлоградчикъ. Съ княза бѣха още Ползиковъ, Тѣпчилещовъ и мустакатиятъ Христо. Steeple chase [надпрепускане] къмъ града. Тамъ чакаха циганитѣ, ученицитѣ отъ народнитѣ училища, еврейскитѣ ученици, гимназиститѣ. При Шарения мостъ имаше триумфална арка, при която чакаха кметътъ и Мелетий. Следъ това презъ улицитѣ къмъ двореца. Цѣла София бѣше тукъ, всички женски лица на цѣлия градъ; една кжца на Ломска улица бѣше пълна съ бѣли туркини; по прозорцитѣ глава до глава, цѣлитѣ балкони бѣха натѣпкани. Чаршията бѣше хубаво украсена съ килими, между старитѣ безистени. При държавния съветъ захващаше войската, тамъ хубаво бѣше подредена и девическата гимназия съ учителкитѣ. Въ двора на двореца чакаха касацията, държавния съветъ, контролната палата и т. н. Дефилирането на войската. Гирланди и стълбове изъ града. Илуминация. Около 10 ч. закъснѣлиятъ Fackelzug. Тѣзи посрѣщания отъ година на година ставатъ все по блѣскави — термометъръ на политическото развитие.

Азъ излѣзохъ по необходимостъ. Онзи день се простудихъ на Курубагларъ — въ недѣля стояхъ цѣлъ день въ кжци, въ понеделникъ излѣзохъ по служебни работи, ала презъ нощта бѣхъ зле. — Въ петъкъ получихъ писмо отъ Дринова, пълно съ разборъ на Списанието. Въ недѣля подиръ пладне Арсениевъ дохожда у мене. Въ понеделникъ вечерта имаше заседание на Дружеството. — Марица не напечатала отвореното писмо. — Желѣзковичъ и други съ еднакво презрение говорятъ за уличника Горбановъ. Между самитѣ консерватори изглежда да има разколъ. — Въ Трънъ се записаха 20 абоната (!), въ Заара 25. — Д-ръ Гриммъ съ радостъ челъ Периодическо списание. Вчера отъ онзи ханъ имаше чудесна гледка на Рила. — Хладни нощи, по малко привалява. Жетвата ще бжде добра. — Въ Държавенъ вестникъ обнародвахме завета на още живия Панаретъ Погонянский, старецътъ всичко е наредилъ приживе. — Louis Leger ще дойде тукъ презъ ваканцията. — Въ недѣля писахъ на баща си: той ми изпрати цѣлия материалъ за сждбата на тѣлото на Владиславъ Варненски.

Съ пристигането на княза, който все ще донесе нѣкоя промѣна на положението, ще се захване и нова тетрадка.

13/25 юний, недѣля. На 8 вечерта пристигна князътъ отъ своето пжтуване въ Петроградъ, Берлинъ, Дармщатъ и Виена. На другия день въ срѣда прие руския и сръбския дипломатически представители, генерала Лесовой, Икономова, екзарха и т. н. Министритѣ бѣха приети въ четвъртъкъ. На мене веднага захвана да говори за това, което е най-необходимо, за училищнитѣ постройки въ Ломъ и София, видѣлъ ги и дветѣ. Императорътъ въ Виена питалъ за мене, какъ съмъ

билъ. Първитѣ два дѣня въ Виена били, каза, много приятни, ала ето че изпъкнала *Bosniakengeschichte* [историята съ бошняците]. Още въ Петроградъ князътъ чулъ, че Гирсъ билъ свършено киселъ, че австрийскиятъ посланикъ се оплаквалъ отъ тайнитѣ интриги на Хитрово. Австрийцитѣ, гесте сърбитѣ, заловили бандата на херцеговинско-сръбската граница и сърбитѣ съставили протоколъ: всички издали, че Хитрово ги изпратилъ, дадено имъ било оръжие (Ремлингенъ билъ замѣсенъ въ тази работа), отъ София били изпратени въ Берковица, гдето префектътъ Драсовъ имъ давалъ храна, отъ тамъ презъ Балкана заминали за Пиротъ или Кула, гдето околийскиятъ началникъ имъ помагалъ, а после по двамина минали сръбската граница; казано имъ било, че Скобелевъ съ 120,000 души имъ идѣлъ вече на помощъ: тѣ били черногорци, македонци, разбойници — познати на Хитрово. Въ Виена не знаели, какъ да го псуватъ. Императорътъ билъ киселъ: *ein andermal sollen Ihre Beamten etwas mehr ihren internationalen Verpflichtungen nachkommen* [други пжтъ Вашитѣ чиновници ще трѣбва повече да изпълняватъ своитѣ международни длѣжности]. Хитрово изобщо билъ компрометиралъ дипломацията, *ein flagranter Neutralitätsbruch* [едно явно потѣпкване на неутралитета]. Князътъ въ Петроградъ видѣлъ Крилова, търсѣлъ служба и *commando*. Съ мжка князътъ намѣрилъ човѣкъ за министерството на вътрешнитѣ работи, срѣщалъ се съ всички партии, изложилъ му всички свои възгледи, на гледъ поне билъ разуменъ човѣкъ, кой знае, каже, какво ще бѣде по-нататѣкъ, познавалъ България и хората; за щастие, Соболевъ и Каулбарсъ били приятели, нѣмало да се прѣследватъ. Не знае какво да прави съ кабинета, за да не бѣдѣлъ твърде консервативенъ, нито пъкъ да се отваряла вратата на либералитѣ. Начовичъ, каза, е най-добъръ за финанситѣ, Вълковичъ за *öffentliche Arbeiten*, obwohl im Aeusseren mehr unschädlich [общественитѣ работи, макаръ че въ външното министерство би билъ по-безвреденъ]. Размишлявалъ за Теохарова, иска да го задържи; подадохъ скица за състоянието на правосъдието споредъ сегашната своя опитностъ като „управляющий“. Тихо и мирно презъ отсъствието на княза. *Was machen ihre Lehrer-Socialisten?* [какво правятъ вашитѣ учители-социалисти?]. Освенъ разбойничеството собствено нищо особено не е станало. Каза ми, какъ остро смърналъ офицеритѣ отъ името на руския императоръ; за тайнитѣ интриги на Хитрово ми каза—*es muss sich ja jeder damit den Hals brechen, ich bin doch ein naher Verwandter des Kaisers, man kann mir nicht so mitspielen* [та така всѣки може де си счупи главата, но азъ съмъ близъкъ роднина на императора, не може така да се постѣпва съ мене]. Арсениевъ му направилъ благоприятно впечатление, *hat sich sehr lobend über Sie ausgesprochen* [изказалъ се много похвално за мене].

Стоиловъ ми каза, че въ Politische Correspondenz имало нѣщо за България, по поводъ на престояването на княза въ Виена и за мене, *angefeindet von Manchen, findet aber feste Stütze am Fürsten* [ненавижданъ отъ мнозина, ала намира опора у княза]. — Излетътъ на дѣдо Кирилъ въ Кремиковци.

Въ канцеларията у мене дохажда Н а т а н а и л ъ Охридски; презъ януарий изгорѣла митрополията въ Охридъ, а заедно съ нея и всички негови преписки и книжа; неговитѣ разнообразни сѣдбини въ Румѣния, билъ довѣренъ приятелъ на Куза; довелъ сега нѣколко души македонци въ военната академия; записалъ преди 12 години 5 наполеона за Книжовното дружество а далъ 5 лири — той билъ първиятъ, който се обади отъ записанитѣ. — Подиръ пладне отидохъ у Г р у и ч а (утре заминава) и у А р с е н и е в а: лудориитѣ на Хитрово съ черногогорцитѣ (официални книжа по цѣлата тази история нѣмало), сградата не била довършена — Хитрово не оставилъ нито грошъ, за Румелия и т. н. — Вечеръта писахъ докладъ за допълнителенъ кредитъ за дветѣ сгради. — Арсениевъ мисли, че Еренротъ би билъ добъръ дипломатически агентъ за тукъ.

Въ петъкъ изненада въ канцеларията: Стояновъ получи писмо отъ Русия и въ него не щешъ ли три фотографии на П. Каравелова отъ разни времена, изпълнени отъ задъ съ руски псувни и подъ тѣхъ „изображеніе подлеца“, почеркъ на старъ човѣкъ. *Mysterium*. — Васильевски ми изпрати своята книга. Писахъ на държавния съветъ за македонскитѣ пари за Екзархията, за помощи за книги. Я. К о в а ч о в ъ е даденъ подъ сѣдъ за охулването на Държавната печатница съ памфлетъ. *Slovinac* пише за Периодическо списание. Държавниятъ съветъ е разпратилъ проекта на закона за политическата администрация, за длъжноститѣ на префектитѣ и т. н. И следъ обѣдъ бѣхъ въ канцеларията. После отидохъ у Стоилова, гдето заварихъ юриста *Bastien. Nihadfrage* [въпросътъ за Нихадъ]. Князътъ билъ много недоволенъ отъ нападите върху мене и Теохарова въ Бѣлг. гласъ, Стоиловъ му докладвалъ за това. Днесъ Kennedy билъ приетъ *en uniforme*. Вълковичъ пристигналъ: *Mozleyfrage* [въпросътъ за Мозлей]. Вчера — четвъртъкъ вечеръта, Икономовъ получилъ лекъ ударъ отъ нѣкаква си апоплексия, очевидно отъ много coitus, пиене на мастика и пушене на наргиле. — Князътъ билъ инкогнито 4 дена въ Парижъ въ „*hôtel Liverpool*“, държанъ отъ единъ хесенецъ. — Моитѣ хазяи ми говориха за духове, въ Пловдивъ щихъ и ъ.

Азъ съмъ много слабъ, още не съмъ се съвзель отъ простудата. Вчера подиръ пладне спяхъ, днесъ прочетохъ цѣлата книга на Васильевски; въ съветитѣ на Кекаумена сж интересни моралнитѣ византийски максими — недей има приятели, и теорията какъ да ревнувашъ жената. Вчера видѣхъ Сарафова, който пристигналъ въ четвъртъкъ съ

жена си, ganz blühend [цѣлъ сияещъ]. У мене бѣше и Л. Вжаровъ, инспекторъ отъ Кюстендилъ. Много ми говори за надписи и паметници въ Кюстендилъ, geographica, и за Коприщица. Кадинъ мостъ съ латински надписъ на него; надписа въ Аткария не видѣлъ, селянитѣ го скрили, земенскиятъ проходъ, манастирътъ св. Архангелъ въ Бѣлово, близо имало развалини отъ другъ манастиръ, а по-нататъкъ билъ св. Никола Жабленски, въ Мраката. При Скрино имало развалини на около 10 черквички, и при Пастухъ. Планинското име Руй се срѣщало и въ Краище. На Осогово имало връхъ Сребърно Коло, остатъци отъ рудници. Елешница се втичала надъ Кадинъ мостъ, Флорошъ подъ него. Дованица на картата било селото Доганица. Клинки се наричали въ източнитѣ краища на Балкана панагюрци, вариклечковци — коприщенци. Вжаровъ е много интелигентенъ човѣкъ, училъ се е французки у Възкресенцитѣ въ Одринъ, 8 месеца билъ въ пропагандата въ Римъ. — Днесъ у мене бѣше проф. Василиевъ и съ него панагюрскиятъ иконописецъ Шоповъ отъ Петроградъ, направи ми много неблагоприятно впечатление, dünnelhaft [високомѣренъ]. Говори ми нѣщо за Вeditъ на Верковича.

1 юлий/19 юний, сѣбота. Миналиятъ понедѣлникъ видѣхъ въ княжеската канцелария черногорца Вуко Пейовичъ, билъ съ всѣкакви дипломатически мисии отъ черногогорци у турцитѣ, напоследъкъ билъ префектъ въ Баръ, зетъ е на сърбина Магазиновичъ, търси тукъ служба, защото въ Черна Гора било сиромашия, ала въ войската като офицеръ не може да бжде вземенъ (защото нѣма изпитъ), околийски началникъ е малко—най-много може да бжде назначенъ за началникъ на Кюстендилската гранична служба. Получихъ писмо отъ Данова, съжелявали, че не напечатали моето писмо въ „Марица“. Подиръ пладне ходихъ съ Кутинчева да видя кжщата на Гариболди за пансионъ и на постройката съ Йовановича, дѣсното крило ще бжде готово до 15 септемврий. Но египетъ ми изпрати втората частъ отъ своитѣ археологически наблюдения въ Босна.

Въ понедѣлникъ въ нашата канцелария се отби Икономовъ въ фракъ, връщайки се отъ княза, утре заминава въ двумесеченъ отпускъ презъ Ломъ за Варна. Congestion cérébrale доста го е изтощила, едно повторение би свършило много зле. Казваше, че стоянието въ София не е за него, „затворенъ свѣтъ, не се събирамъ съ никого, като Васъ“, предпочита да пжтува изъ провинцията, сношения съ селяни, българи и турци, волень, непринуденъ, практиченъ животъ. Говорихме за хубавия пейзажъ въ Ловченско, за Юсуфовия турски вестникъ, за Шуменско, за Варна. После правихме пазарлъкъ чисто по еврейски за пансиона, за миналата „кирия“, съгласихме се на 2,000 фр., въ бждеще, може би,

ще ни остави; взе си веднага „паричното искание“, защото, каза, нѣмалъ пари. — Пристигна Osvêta III. „Локалниятъ румелийски патриотизъмъ“ направи впечатление на Стоянова. Славейковъ изпрати продължението. Пише частъ по частъ. Отъ писмото му прозира вътрешно огорчение, въ Пловдивъ не му харесва. — Климентъ изпрати послесловието на единъ ръкописъ, който се намиралъ у него (отъ Кукленския манастиръ въ Родопитѣ), отъ времето на царя Ив. Александра. Въ него четемъ следното мѣсто: *Іванъ Александръ въскъмъ вѣлгаромъ цѣсвоуѣи иже брани показа велика и крѣпкыя и грѣцѣкаго цѣвѣ низложи въдръжавѣно и шжтаѣ сѣ его мѣтъ рѣжками и градовы прѣкатъ крѣпостима Нѣсѣврѣ и въсе поморие съ Романиж, таже коупно Бѣдинѣ и въсе Подоунавие даже и до Моравж, прочии же градове и вси страны же и села текжѣе вѣлѣкаж сѣ емъ рѣжками подъ нозѣ подложи и пр. Споменува се царица Теодора, съ *Михаиломъ цѣлемъ Яскнемъ и Грацимирѣмъ и Яскнемъ*; радоуи сѣ *Трънове граде*. — Вечерята въ заседанието на Дружеството това се чете и обясни съ въодушевление. Каролевъ е изпратилъ новъ учебникъ по всеобща история. Въ Варна сж се записали до 30 абоната. На Стоянова се опредѣли възнаграждение 1800 фр. годишно. Получихъ първия български хонораръ 355 фр.! *Pensées sur le logis dans l'hiver prochain* [мисли за жилище презъ идната зима]: трѣбва ли да построя нѣкоя кжщурка или не.*

Срѣда. Сестрата на сръбската кралица, М-ме Гика, е тукъ, слѣзла е въ румѣнското консулство. Въ княжеската *antichambre* срещнахъ г-на Боди, имахъ продължителенъ сръбски разговоръ съ него. Увалиевъ стана поручикъ — тази година презъ пролѣтѣта, Гуджевъ капитанъ, и 5 души българи поручици, първитѣ *avancements*. У княза: представихъ му три указа (за осигуряването на държавната печатница и два *grâces*); каза ми да приготвя докладъ за уволнението на Стойчова отъ касацията — ще мине въ вакѣфската комисия, която отъ 8 месеца е заспала; следъ това ми говори за Теохарова; *zu russisch, die russische Gesetzgebung zu complicirte und zu viel falscher Liberalismus darin* [много се билъ порусилъ, руското законодателство било много сложно и въ него имало много лъжливъ либерализъмъ], трѣбвало да се върнимъ къмъ *code français*, *man muss auf dem Grund der türkischen Gesetzgebung weiter bauen, und die war auf dem code français begründet, einfacher, natürliche Fortsetzung* [трѣбвало да се продължи съзиждането възъ основа на турското законодателство, а то почивало върху французкия кодексъ, който билъ по-простъ, това щѣло да бжде естествено продължение]. Теохаровъ билъ натрупалъ много фор-

мализъм и персоналъ, сега при всѣки мирови сѣдия имало и по единъ следователъ. — Въ канцеларията дойде за пръвъ пѣтъ Сарафовъ. Рачки и Матковичъ негодували, защо, каже, съ своитѣ открития съмъ ходѣлъ чакъ въ Берлинъ. Виенскитѣ „Геролдовци“, Паули и неговиятъ другарь, много приятелски разпитвали за мене. Общото впечатление отъ Загребъ било тѣжно, никакъвъ животъ, летаргия и стагнация. Билъ нѣколко деня и въ Мехадия. — Получихъ писмо отъ Зоре отъ Дубровникъ. — Презъ нощта проучвахъ закона за общинитѣ.

Четвъртъкъ. На 10 ч. имаше министерски съветъ, първиятъ пакъ съ Вълковича и неговитѣ *rodomontades* [самохвалства]. Въ Враца Цанковъ, поради подстрекаването на населението къмъ непослушностъ на властта (изгонили стражаритѣ), билъ затворенъ отъ сѣда, опълченскитѣ комитетъ (чийто председателъ билъ нѣкой си Савовъ) искалъ да свика опълчението отъ нѣколко села на помощъ; Цанковъ направо бунтувалъ населението противъ правителството, министритѣ били чужденци и пр. Това въ връзка съ конфликта между префекта Николаевъ и директора Цаневъ. Войска въ Враца нѣма и не ще се прати, освенъ ако се случи нѣщо по-лошо. Комитетътъ билъ разтуренъ, и управлението на опълчението било възложено на военния началникъ, както въ Рахово. Сѣщевременно се реши да се изложи на княза нуждата отъ унищожението на всички опълченски комитети, и да се реформира опълчението като военна резерва; това трѣбваше да стане още лани на 1 юлий. — За раздаването на пушки на стражата въ Варненско. *Affaire Mozley* — редакцията на пълномощието, което се иска отъ него: сега акцията е двойна, отъ една страна конференция, отъ друга Мозлей (Варна — Русчукъ). Смѣткитѣ на българския дунавски комисаръ капитанъ лейтенантъ Шишмарьовъ. Височайшитѣ телеграми вѣтре въ княжеството да бждатъ безплатни. — Седѣхме до 1 часа. Следъ това Стоиловъ въ другата стая ми разправи, че князътъ днесъ поискалъ подадената отъ мене оставка преди заминаването му. Искалъ да ме назначи подпредседателъ на държавния съветъ и говорилъ върху това съ Икономова, ала той му изтъкналъ, че щѣло да направи лошо впечатление — чужденецъ. Азъ възразихъ, че не искамъ и че не мога да промѣнямъ поданството си, защото изобщо нѣма начинъ да стана български поданикъ. Князътъ мисли Bastien (юристъ), Queillé (финансистъ) и мене да ни има като *conciliabulum principis*, свой личенъ съветъ. Единствениятъ изходъ е начертаниятъ отъ мене въ моята оставка — „щатни постъ совѣтника“ при министерството на народната просвѣта съ заплата (по контрактъ) 10,000 фр., макаръ че ми е все едно; въпросъ е, да ли е валиденъ контрактътъ (азъ не съмъ вече главенъ секретаръ), ала Стоиловъ каза, че билъ

въ сила. Мой наследникъ щѣлъ да бжде Теохаровъ, неговъ пъкъ Грековъ. Теохаровъ утре заминавалъ отъ Варна за тукъ. Азъ настоявамъ за *Urglaubreise* [позволение да пътувамъ], 2 месеца, и то веднага, моето положение не допуска друго — неспане, нервозна раздраженостъ, обща слабостъ, горене на очитѣ, изгубване на паметъта, *vollständige Abspannung* [пълно изтощение]. Подиръ пладне на 5 ч. пакъ ходихъ у Стоилова (и у дома му) и пакъ говорихме върху това. Страшна африканска горещина. — Надвечеръ направихъ разходка къмъ полето: да замина презъ Цариградъ, Атина, Корфу и Римъ за Прага или презъ Прага за Парижъ и Швейцария; наситихъ се на Ориента, копнѣя за Алпитъ и квинтесенцията на Западъ. — Вечеръта написахъ докладъ за моето назначение за съветникъ и писмо до Стоилова *ad usum principis*.

Петъкъ. „Марица“ е обнародвала уводна статия за безобразнитѣ нападки върху мене въ Бѣлг. гласъ, много добре написана отъ Маджарова. Князътъ днесъ е на нѣкакъвъ излетъ за цѣлъ день. *Es bildet sich bereits ein Krisensagenkreis* [образува се вече цикълъ отъ мѣлви за криза], която щѣла да засегне мене и Желѣзковича, че въ недѣля всичко щѣло да бжде готово, Вацовъ е цѣлъ обѣрканъ, ала не се осмѣлява да пита. Д-ръ Христовъ отъ Варна ме посети. Днесъ се решихъ да замина презъ Бѣлградъ, Виена, Тршебова (при родителитѣ си) за Парижъ, отъ тамъ за Женева, Chamonix, Аоста, Турино, Милано, Pallanza, Сомо и презъ Хуръ обратно въ Прага. Приготвихъ законопроектъ за учебенъ съветъ — Подиръ пладне имаше министерски съветъ. Последенъ пжтъ съ Вѣлковича. Цанковица вдига врѣва, че искали да убиятъ мжжа ѝ (български обичай, отъ Стоянова зная, че нѣкакви си Врачански бакали — посрани юнаци — говорѣли, че Цанковъ трѣбвало да се изпрати на онзи свѣтъ). *Ostroifrage* [въпросътъ за октроата]. Адженовъ съ Ремлингена го въведоха безъ да питатъ никого, сега сж постѣпили множество рекламации отъ консулитѣ, *Binnen Zoll* [вътрешно мито], мжно е да се унищожи контракта съ предприемачитѣ, а отъ друга страна има опасностъ отъ конфликтъ съ всички Велики сили за нѣколко бурета бира. Аптеката „de l'Agence diplomatique italienne“ на г. D-г Botalico, Unfug [мръсотия], въ Самоковъ единъ такъвъ италиянецъ отровилъ нѣкое момиче. За старитѣ рубли. За румънската соль. За плащането за 17,000 руски коне, хранени по селата презъ 1878 и 1879 год. и следъ това разпродадени. — Горещина, буря. — Въ Заара се записали до 40 абоната за Периодическо списание!

Сжбота. На 10 ч. стана погребението на д-ра Конст. Боневъ, старши лѣкаръ въ българската армия, умрѣлъ въ четвъртъкъ вечеръта въ Драгалевци; бѣше търновчанинъ, презъ Кримската война въ Влашко командувалъ рота бѣл-

гарски доброволци, следъ това училъ въ Русия медицина (врѣстникъ на Дринова), презъ войната билъ лѣкарь на опълчението и единъ отъ неговитѣ основатели. Около 50 годишенъ. Съ военни почести. Говорихъ съ много хора, вървейки съ Сарафова. Грековъ и Вълковичъ се държаха къмъ Сарафова съвършено приятелски, а лани какъ го псуваха, безъ да го познаватъ; Сарафова и Вълковича днесъ за пръвъ пътъ ги запознахъ; това е истински левантинизъмъ, византийщина. Говорихъ съ Шопова, изпрати ми отдѣленъ отпечатъкъ отъ своето „десетъ-дневно царуванье“ (новелла). Съ Миларова (за построяката на гимназията), съ Пѣйова, д-ра Христовъ. На гробищата бѣше князътъ; хубавата речъ на Балабанова и ужасниятъ плачъ на госпожа Боневица, водена отъ Стаматова и д-ра Ров. Стрелбата на войската. — Въ канцеларията азъ днесъ бѣхъ веселъ, Вацовъ не може да си го обясни. Стояновъ: „превратаджия“. — Марица; нейната статия се харесала и на търговцитѣ по дюкянитѣ. — Получихъ писмо отъ баща си отъ Тршебова, чешкиятъ университетски въпросъ, борбитѣ за златното руно, *juventutis exercitia*.

Addendum: миналиятъ петъкъ сутринята екзархътъ пакъ замина на лѣчение въ Виена, *ohne San gund Klang* [мирно и тихо]. Същевременно съ него замина и Храновъ.

Тъкмо сега на 5:35 ч. пристигнаха генералитѣ Каулбарсъ и Соболевъ съ пощата. Видѣхъ ги случайно: напредъ вървѣше приставъ (мжжътъ на Икономовата приставица) съ единъ стражаръ на коне, следъ тѣхъ самитѣ тѣ (млади момчета), после полицмейсторътъ на файтонъ и на края *Bagagewagen* [кола съ багажа].

При вечерята на края се вести Вълковичъ. Спасъ не бѣше въ кѣщи. Разприказва се до 11 ч. Разправя за Хафъзъ паша, познавалъ го като плацкомендантъ въ Алексинецъ, изглеждалъ като циганинъ, билъ, казва, отъ Бруса; Вълковичъ билъ единствениятъ християнинъ на служба, веднажъ отива у пашата да иска (говорѣли фразузки) коли за 300 рарени, Хафъзъ започналъ: „*des journaux en Europe disent que j'avais massacré mille femmes et enfants bulgares*“ [вестниците въ Европа пишатъ, че съмъ изклалъ хиляда жени и деца българи], Вълковичъ пакъ поделъ за колитѣ, пашата повторилъ казаното и добавилъ: *oui il y a de Bulgares, qui ont étudié dans le Robert Collège et qui sont de correspondants de „Deily News“* [да, има българи, които сж се учили въ Робертъ колежъ и които сж дописници на „Дейли Нюзъ“]. Вълковичъ пакъ захваналъ за колитѣ и избѣгналъ разправията. Неприятно положение, турчинътъ би могълъ да направи кой знае що. Следъ „превземането“ на Коприщица, Хафъзъ паша и Хасанъ бей се скарали за плячката, 16 коли натоварени съ кандила, сребро и нѣща събрани изъ кѣшитѣ и черквитѣ; всѣки трѣбовало да получи по 8 коли; изпратили всичко това въ

Цариградъ, ала тамъ Хафъзъ паша взелъ всичко за себе си, а Хасана просто изпждилъ; Хасанъ тогава подалъ официално писмено оплакване до „Шураи Девлетъ“; тамъ се уплашили, тъкмо опровергавали и прикривали, и ето че се появява официаленъ актъ за грабежа, та гледали да ги помирятъ. Хитроститъ на Хафъза като директоръ на желѣзничнитъ работи въ София, en régie на турското правителство, накрай не платилъ на италиянскитъ и французки инженери, заминалъ за Цариградъ „за пари“ и изчезналъ; тѣзи хора били свършено опросѣли, Gaigry ги хранѣлъ, давали на piazza Positano театрални представления, само да събератъ нѣкой грошъ и другъ, най-носле италиянското и французкото правителства се съжалили и ги изпратили на свои разноси (французки консулт билъ Legay).—Мизерното санитарно дѣло на руситѣ; на 1829 и 1878 год., имало т и ф у с ъ, избухналъ веднага следъ превземането на Плѣвнѣ и окупирането на Румелия до Цариградъ, главно отъ нечистотия, contagium (заразата) не била отстранявана бърже, лешоветѣ лежали 6—14 дни. А въ француско-пруската война не се случило нищо подобно.—Либералитъ презъ неговото отсъствие нападали Начовича като управляващъ пощитѣ. Вълковичъ казалъ тѣзи дни нѣкому си: cabinet noir е невъзможенъ, какъ бихъ могълъ да повѣря нѣщо подобно на чиновници, които утре ще бждатъ или околийски началници или даскали, днесъ сж тукъ, утре тамъ; бихъ се компрометиралъ, това е възможно само тамъ, гдето има 3—4 генерации чиновници; имало единъ случай да се отвори писмо—единъ измъкналъ италиянски банкноти и сжщия денъ изпратилъ писмото назадъ, защото ужъ посочениятъ адресъ не могълъ да се намѣри, нѣкой роднина на Великсина; билъ изпжденъ. — Цанковъ, каже, въ Враца е свършено полудѣлъ. Телеграфиралъ на Начовича и на княза да му гарантира сигурността на живота, може би се е уплашилъ отъ заканигъ на нѣкои врачански прекалени консерватори абдерити. За единъ нѣкогашенъ министъръ des affaires étrangères това е много. Трѣбвало да го изпратятъ въ Бѣлоградчикъ или Троянъ, а не въ Враца, гдето има раздори между гражданитѣ-пиявици и селянитѣ, па и населението е грубо, лесно е да го подведешъ.

23 юний/5 юлий, срѣда. Въ недѣля подиръ пладне бѣше у мене генералъ Соболевъ, младъ още човѣкъ, живъ, искренъ славянинъ, писателъ. Говорихме руски. Азъ за своята дефиниция на положението: трѣбва да се въведе стабилностъ, законностъ, строги правила, които да уталожатъ непостоянния духъ на левантинцитѣ, трѣбва да се гарантира положението на чиновницитѣ. Той сравнява тукашния extérieur съ Ташкендъ и Самаркандъ, които познавалъ добре; Русия въ миналото столѣтие. Презъ войната билъ съ Черкасци, на Шипка и въ С. Стефано, безъ да види нито Пловдивъ, нито

София. — После дожаждалъ Каулбарсъ, ала не ме намѣрилъ въ кѣщи. На другия день имъ върнахъ визититѣ, ала не можахъ да ги сваря. — Ходихъ у Queillé, съ когото имахъ дълъгъ разговоръ за жилищата, за планинскитѣ излети (Martigny — Aosta), за Алжирия, за каидитѣ и bureaux arabes, за тѣжната Атина. — Не мога да чета, „главокруженіе“, взехъ въ ржце „Десетъ-дневно царуваніе“, ала не успѣхъ да изкарамъ осемдесетъ страници. Allgemeines Schlechtbefinden [общо неразположение].

Въ понеделникъ сутринята имаше държавенъ съветъ, азъ напоследъкъ бѣхъ пледиралъ предъ него за Nachtragskredit [допълнителенъ кредитъ] за ломската и софийска постройкы. Грековъ председателствуваше. Любезно се държахме единъ къмъ други. Едногласно разрешиха. — Отидохъ въ министерството. Вацовъ: говори се, че Теохаровъ или Михайловски щѣлъ да поеме просвѣщеніето, а азъ съмъ щѣлъ да стана директоръ на „музея“ и да получа привилегировано положение à la Ремлингенъ. Шоповъ въ Бѣлг. гласъ хвалѣлъ Периодическо списание. — Бѣхъ у Стоилова въ канцеларията на пладне. Очаквалъ се днесъ Теохаровъ, князътъ, каже, неохотно ме пускалъ сега въ отпускъ за два месеца, ала по-добре било сега, отколкото презъ зимата. — Срегнахъ се съ Грекова ibidem [пакъ тамъ]: изказахъ му своитѣ бележки по закона за общинитѣ. — Говорихъ съ Сарафова omnia [по всичко]. — Подиръ пладне Йовановичъ дохожда у мене досежно историята съ неговия контрактъ. Mylarovsentführung projectirt [възнамѣрява да отвлѣче Миларова] — като му се даде стипендия въ чужбина. Mes pensées au voyage [моитѣ мисли за пѣтуването].

Въ вторникъ сутринята четохъ каталога на дупликатитѣ въ Народната библиотека. Търсихъ напраздно преди пладне и следъ обѣдъ Стоилова, ала той билъ при княза. Срегнахъ Андона Теохаровъ — братъ му пристигналъ вчера вечеръ на 10 ч., искалъ да ме види веднага презъ нощта, много билъ недоволенъ mit der Zumuthung [отъ странното искане] да управлява училищата. Андонъ се изказа много остро за Грекова, Начовича и Стоилова; вижда въ тази работа преследване на рускитѣ елементи. Въ канцеларията намѣрихъ три писма, отъ Крека (съ Полифема), отъ Свата изъ Тршебова и отъ Леже — французкото министерство на народната просвѣта ме наградило съ ордена d'officier d'instruction publique, голѣма честь и то отъ французи. Имахъ разговоръ съ Стоянова и Вацова, много Galgenhumor, жално че нѣмаше тукъ стенографъ. Магията на госпожица Казанлъшева. Въ Враца господа преподавателитѣ-уличници си подали неочаквано оставката. — Подиръ пладне валѣ дъждъ, търсихъ Стоилова. Четохъ Augsburger Allg. Zeitung. Вечерята ходихъ у Теохарова. Impressions du voyage [впечатления отъ пѣтуването], ревизията — резултатътъ излѣзълъ

по-добър, отколкото очаквалъ, хората работѣли, ала били неопитни; сега въ просвѣщението щѣлъ да бжде „сапожникъ“, за да пържи „пирогои“; въ „Славянинъ“ имало хубава статия за опозиционнитѣ нападки върху Желѣзковича, Теохарова и мене отъ колеги консерватори, Теохаровъ и азъ не сме слушали партийни заповѣди, нѣмало хора, не сме могли за нѣколко месеца набърже да изкалъпимъ сѣдии и учители. Икономовъ още при създаването на държавния съветъ презъ зимата въ присѣдствието на Теохарова казалъ на княза, какво отъ всичко били доволни, само че за министъръ на просвѣтата трѣбвало да бжде нѣкой българинъ. Хората въ провинцията били много мирни, чуди се каква е тази лудостъ въ София. Говори за егоистичната акция на Грекова, защо го не взели отъ самото начало, защо повикали Теохарова, когато сж имали специалисти. Арсениевъ билъ подиръ пладне у Теохарова сжщо да го придумва да приеме, и Стоиловъ въ мое присѣствие направи сжщото, азъ съ Андона изчезнахъ въ другата стая. Несигурното положение, иска контрактъ, не може да захване адвокатство, както други, въ Русия скоро ще го забравятъ. Злоупотрѣбленията на Горбанова, писалъ циркуляри безъ подписа на Теохарова и моя, криелъ предъ Теохарова писма, прошения. Теохаровъ мисли, че работитѣ стоятъ зле, княза щѣли да го свалятъ, нѣмало система, нито планъ; бои се, че пакъ се крои нѣщо тайно. Излишната история съ Цанкова; защо се създаватъ мжченици; съ уволнението на чиновници ще си създадатъ цѣли полкове неприятели. Че азъ ставамъ conseiller — това го радва. Мисли, че него сж го задържали за запазване равновесието въ министерския съветъ: 2 руси, той като руски панславистъ, а срещу тѣхъ Вълковичъ, Начовичъ, Грековъ, Стоиловъ. Ала изглежда, че ще приеме.

Въ срѣда сутринята на 9 ч. бѣше свиканъ стариятъ министерски съветъ, Лесовой еп теуе прочете княжеския рескриптъ, който потвърждава всички актове на намѣстничеството и ни благодари за помощта въ това тихо време на нашето междуправителство, когато се появиха само малко разбойници, ала инакъ владѣше такава спокойствие. Преди това Желѣзковичъ и Начовичъ ни забавляха съ своитѣ остроумия. После на 10 ч. Вълковичъ, Начовичъ, Грековъ и Стоиловъ отидоха при княза. Азъ—въ канцеларията, събрахъ указитѣ за закона за учебния съветъ, за допълнителния кредитъ за постройкитѣ, за поправката на печатницата, за пенсията на Андроника Йосифовъ, за премѣстването на Мих. Георгиева въ София—всичко 5 на брой. Въ antichambre бѣха Увалиевъ и Менгесъ. Следъ 11 ч. влѣзохъ, князътъ се зарадва за учебния съветъ, би желалъ такъвъ проектъ и за музея (азъ изтъкнахъ, че е необходима по-напредъ сграда), следъ това ми говори за Теохарова, задържалъ го въ министерството, защото билъ

persona grata у московцитѣ, примирителенъ и почтенъ, приелъ, макаръ и неохотно, hält viel auf Sie [държалъ много на мене]; froissé [обиденъ], сега следъ ревизията, обаче руското законодателство било невъзможно, 3000 параграфа съдържало сждопроизводството имъ, князътъ съ жертви довелъ Bastien (билъ въ Тунисъ и познавалъ и турскитѣ закони)—Теохаровъ не могълъ да се сравни съ него; следъ това отвори дума за моя отпускъ, ако съмъ искалъ и 4 месеца (2 като министъръ и 2 като съветникъ), азъ възразихъ, че споредъ контракта имамъ право само на два месеца, сега е ваканция. Теохаровъ искалъ контрактъ, ималъ право, Zustände unsolid [положението е несигурно], ще стане. За тоя отпускъ нѣмало мъжнотии, Соболевъ скоро щѣлъ да се ориентира, Land ruhig [страната била спокойна], ваканция. Sie bleiben auf demselben Posten, nur unter einer anderen Form. Ich danke Ihnen für alle die Dienste, die Sie mir erwiesen haben, ich wäre sehr froh, wenn ich einige solche Stützen hätte, wie Sie [Вие оставате на сжщия постъ, само подъ друга форма. Азъ Ви благодаря за всички услуги, които ми оказахте, азъ щѣхъ много да се радвамъ да имахъ нѣколко такива опори като Васъ]. Каза ми, че ще ме види още веднажъ преди заминаването ми. Между това хвана златния брѣмбаръ на пода и го хвърли изъ прозореца.—Отидохъ въ канцеларията. Стояновъ е страшно киселъ. Фаталната случка съ заплатата на Ивановича, причинена отъ него. Азъ подписахъ последнитѣ актове и резолюции. Разговаряхъ съ Сарафова. Подиръ пладне дохожда у мене Лесовой за сбогомъ, утре заминава за Карлсбадъ, следъ него Теохаровъ дохождайки отъ княза, утре щѣлъ да бжде първиятъ съветъ у Соболева. Вечеръта ходихъ въ княжеската канцелария, гдето бѣше д-ръ Цачевъ. Следъ това излѣзохме на разходка съ Стоилова — моятъ планъ за пътуване (Парижъ и Женева), мислѣхъ и за Бѣлградъ, ала тамошнитѣ условия не сж много розови. Той ме съветва да замина още въ сжбота съ Желѣзковича.

Князътъ ми каза и това, dass die Ernennung Grekoffs ohne Zweifel einen sehr schlechten Eindruck machen wird [че назначаването на Грекова, безъ съмнение, щѣло да направи много лошо впечатление], и се засмѣ; назначаването на Теохарова щѣло да служи за contre-poids [противовесъ].

8 юлий/26 юний, сжбота. Въ четвъртъкъ имаше два министерски съвета у Соболева, сутринъта и вечеръта. Видѣхъ се съ Желѣзковича, който заминава вече въ сжбота. Въ канцеларията е interregnum [междущарсгвие], престанахъ да подписвамъ. Плещенето на огорчения Стояновъ, Haut über die Schnur [извънъ кожата си). Подиръ пладне дохожда у мене Дановъ. Вечеръта пакъ си замина. Румелийцитѣ били, каза, всички за това, да съмъ останѣлъ за министъръ на просвѣтата, особено по-тѣсниятъ кржжецъ Евстратиевъ [Гешовъ], Маджа-

ровъ, Бобчевъ. Статията въ „Марица“ била отъ Маджарова; друга щѣла да последва отъ Бобчева. Защо Вие да работите, а другъ да носи славата. Вие работите твърде много; съветваме Ви и желаемъ, да не обръщате внимание на тѣзи дребнaвости, да издържите, само да бждете здравъ. Ефектътъ отъ пжтуванията въ „Osvěta“: Маджаровъ—подъ краката ни прави нови открития, ходиме тамъ и не знаемъ нищо, а колко нѣщо той знае! Тѣхниятъ кореспондентъ следъ моето завръщане щѣлъ, каза, да събира информации отъ мене. Искатъ да направятъ „Марица“ общественъ органъ. Даде ми щѣлъ пакетъ нови книги.—Желѣзковичъ бѣше у мене. Неговитъ чиновникъ, слушахъ, всички съжелявали за неговото заминаване. Следъ него дойде Biegeleben: между другото ми каза за Хитрово, че далъ антидатирани паспорти на споменатитъ разбойници (отъ септемврий 1882 г.). Мжноти и съ българското правосъдие; неотколе нѣкой вагабонтинъ отъ Австрия въ окови билъ битъ до кръвъ отъ стражаритъ; полицейскитъ префектъ билъ никаквецъ, трѣбвало да знае французки. — Отложихъ заминаването си за вторникъ — „не мож да фтасамъ“. Бѣхъ съ Стоянова; idées, какво да се прави по-нататкъ. Телеграфирахъ сутринта на баща си, вечерта получихъ отговоръ, че не билъ въ Тршебова.

Въ петъкъ имахъ всѣкакви записи съ дрехи, обуца и т. н. На пладне представихъ на Теохарова въ министерството Стоянова, Вацова, Сарафова, показахъ му къща — настоява за ново жилище. Първото впечатление бѣше много приветливо. Въ стаята на Сарафова бѣше Миларовъ—фантазии за Швейцария, той бѣше въ своето поетическо настроение, бълнуваше за хубавата идея на Книжовното дружество. — По улицитъ ме срѣщатъ хора, питатъ ме, ще остана ли, ще се върна ли (Пѣйовъ, Буботиновъ, Йос. Ковачовъ и т. н.). — Подиръ пладне бѣхъ въ Юкарж баня. Страшна горещина.

Въ сѣбота сутринта бѣхъ съ Стоилова. Стояновъ щѣлъ да мине, безъ съмнение, въ държавния съветъ. Князътъ къмъ 7 щѣлъ да замине за Варна, презъ августъ щѣлъ да бжде на лагера въ Шуменъ, презъ септемврий — въ Русчукъ, щѣлъ да посети сръбския князь. Соболевъ въ първото заседание на министерския съветъ отбилъ, каже, енергично всички умувания на фанариотския бияринъ. Стоиловъ мисли да се покани Йовановичъ за държавенъ архитектъ. — Ходихъ изъ дюкянитъ и т. н. Въ банката. Подиръ пладне се фотографирахъ съ Стоянова, Вацова, Сарафова и Киркова*). На слънце имаше + 34° R., и нощта е топла. Следъ това дълго останахъ у Вацова. Приготовления за пжтъ. Вечерна разходка.

*) Това табло се пази сега въ Соф. народна библиотека, миналото въ заедно съ архивата на Киркова.

10 юлий, понеделникъ вечерта преди заминаването ми. Въ неделя сутринта на 11 ч. бѣхъ приетъ отъ княза. Теохаровъ почналъ да се надценява, когато видѣлъ, че е необходимъ, ала едва ли щѣлъ да се задържи за дълго. Азъ го взехъ, за да не бжде кабинетътъ твърде много консервативенъ. Съ Васъ като съветникъ всичко върви. Азъ възложихъ председателството на Соболева, всичко на него, за да има повече единство. Накжде заминавате? Женева—Сенъ Готаръ. Покани ме да отида въ Югенхаймъ, тамъ всѣкога било за мене пригответо, моятъ баща иска да Ви види. Адженовъ (когато азъ бѣхъ тамъ) неочаквано се вести. Скобелевъ починалъ, никакво отравяне или самоубийство; билъ силенъ като мечка, никога не билъ боледувалъ, сладострастенъ, konnte vier Frauen täglich befriedigen, mitunter kam's ihm auf das Geschlecht nicht ein; може би отъ дуелъ, ималъ много неприятели. Притежавалъ голѣма притегателна сила у маситѣ. Преминаването на Дунава—появилъ се при Зимничъ, безъ служба, билъ изхвърленъ отъ свитата на императора, съ фантастично облѣкло, бѣлъ конь и бѣла „бурка“, яхналъ голъ неоседланъ конь само съ Гьоргеvски кръстъ на гърдитѣ, преплавалъ Дунава преди да се постави понтонниятъ мостъ, лудешка работа, ала веднага се прочу, Плѣвенъ, Шейново, Гьоктепе, напоследъкъ билъ комендантъ въ Вилно вмѣсто болния Тоттлебенъ, заминалъ за Москва за погребението на архиеерея и тамъ умрѣлъ. Лаконическа телеграма: „Gen. Skobelev mort subitement.“ Билъ неприятель на нѣмцитѣ. Князътъ: азъ съмъ нѣмецъ, не ми бѣше тежко да зарѣжа приятели и жени, а да се откажа отъ народността си; моятъ произходъ бѣше постоянно трѣнъ въ очитѣ на руситѣ. Напоследъкъ въ Петроградъ бѣхъ на dîner у Скобелева, това бѣше личностъ, която печелѣше, увличаше. Бѣше популяренъ: бѣлнуваше—като фелдмаршалъ и полководецъ за бждеция походъ срещу нѣмцитѣ. Феноменално, изключително явление. — Завиждамъ Ви за пжтуването, пжтуването е моето удоволствие. Съ пощата ли ще пжтувате? Постоянна опасностъ.*)

Подиръ пладне ходихъ у Тодораки Кесяковъ, гдето бѣше Стоиловъ — може би, презъ зимата ще наема жилище въ неговия хотелъ. После у Мпе Стоянова, у Сарафова — видѣхъ госпожата, мжно ѝ е въ този грозенъ свѣтъ. Презъ нощта прибрахъ до 2 ч.

Днесъ сутринта привършихъ прибирането. На 10 ч. при ужасна горещина въ препълнената черква се отслужи панихида за Скобелева въ присѣтствието на княза. Съ Начовича говорихъ за заплатата си за юний — щѣла да ми се изпрати чрезъ Паница. Ходихъ у Карастоянова, отъ когото взехъ за

*) Цѣлиятъ този разговоръ въ Дневника е предаденъ на нѣмски.
С. А.

30 фр. фотографии, въ банката, въ канцеларията на министерството на просвѣтата. Подиръ пладне въ горещината приказвахъ съ г-ца Христина неврѣли некипѣли (медайльонче, *tagiages*, „момински приказки“). Следъ това тръгнахъ по визити у министритѣ и консулитѣ; намѣрихъ само Арсениева и Мме Начовичъ. У Теохарова останахъ по-дълго — бълнува за университетъ, единство въ образованието, сега щѣли да бждатъ образовани по английски, френски, руски, нѣмски, австрийски, пѣстрота. У Стоилова, гдето бѣха министритѣ безъ генералитѣ. У мене дойдоха вечерята Стояновъ и Кирковъ, подиръ тѣхъ и Арсениевъ.

Ще пжтува съ мене учителъ живописецъ Чермакъ.

29 юлий споредъ зап. календаръ, **сжбота**, въ Прага.

Повече отъ 14 дни съмъ вънъ отъ София и съмъ вече съвършено другъ човѣкъ, като че никакъ не съмъ ходилъ въ България.

Тръгнахъ отъ София на Петровденъ въ вторникъ, на 11 този месецъ. Не спяхъ много и станахъ още на 4 ч. Чистъ хоризонтъ, вѣтръ безъ слънце, и така остана презъ цѣлия день, не бѣше много горещо. На 5 ч. дойде колата. Мжчнотии съ натоварването на голѣмия куфаръ, кжде да го туримъ. Чермакъ не се яви. Файтонджията е търновецъ, пръвъ пжтува за Ломъ. *Addiós alle signore della casa ed a Sgr. Spas* — още въ легло. Нѣколко минути преди 6 ч. бѣхме вънъ, презъ пустата чаршия, *dormendo*, *Halbtraum* [въ полусънница]; профилитѣ на Витоша. Утрененъ пейзажъ, особено чувство на свобода. Ала полусънливостъта не изчезваше. *Idée ragusine, revertendo per Phillippopoli (1883); la costruzione d'una casa a Sofia*; виждамъ, че все ще трѣбва, когато и да е, да се ожена — европейка едва-ли ще свикне съ бѣлгарското общество, най-добре ще бжде нѣкоя образована далматинка или югославянка. Чудесна растителностъ въ Балкана, бабяци, дѣдови жби [*digitalis*], *gentiana*, глогъ, особенъ храстъ по Ченгене дервентъ (листа като на *j. syringa*). *Halt à* [спрѣхме на] Бучино. Македонци работятъ тукъ на моста, ходили чакъ въ Маджарско, въ „Дебрасинъ и Сатмаръ,“ голѣмитѣ листа на *hamnus* ми ги назоваха *лопѣхъ*; приказливъ старецъ въ антерия. Гинци, обѣдъ предъ хана съ коткитѣ, агнешко съ вино, хлѣбъ и *liquor monachorum*. Петровденъ: сгърчени овчи кожи на всѣкжде предъ шопскитѣ кжшурки, празнично печено месо. На Петроханъ събрахъ малко цвѣтя, *gentiana*, незабравки; като обикаляхъ на самъ на тамъ не намѣрихъ на билото римски или другъ нѣкакъвъ старъ калдъръмъ. По новото трасе—сега все нѣщо се работи—за съединението му съ старото. Потеглихме на долу къмъ Клисурѣ. Вѣковни гори. На 5 ч. стигнахъ въ Клисурѣ, отседнахъ у Георги цинцарина въ старопознатия ханъ. Рано, празникъ. Разходка къмъ Берковица между нивитѣ. *Bosco* [гора] въ селото, орѣхи, черни-

ци, ясенъ, намѣрихъ си удобно мѣсто на скалата, между водитѣ на сѣнка. Напредъкътъ на Клисурѣ за три години много ханища, строятъ се нови кѣшурки. Разкошнитѣ носии на селянитѣ, до сега не бѣхъ ги виждалъ: цвѣтни кърпи на главата, дълги коси, ресни на шията, яка на ризата, открийка въ форма на сновалка на гърдитѣ съ виолетова обшивка, кжсь сукманъ вертикално обшитъ съ черно и червено, ризата подъ него се спуща на долу, отъ предъ на пояса тѣсна и дълга губерообразна престилка обшита съ злато и хоризонтални ивици. Не видѣхъ никакво хоро. Самотенъ младъ циганинъ съ тѣпанъ. Берковски екскурзианти, ханджии и т. н., на една люлка сръбкиня съ фесъ между сплиткитѣ и съ позлатенъ околорвръстъ поясъ. Гости въ хана, чернобради българи и женитѣ имъ съ деца, забавляваха се при камънитѣ на потока. Посръбнали турски джамбази, единиятъ говорѣше и шпаньолски. Единъ берковски турчинъ на конь, младъ, слабъ съ фесъ, панталонитѣ му безъ коланчета отдолу изкочили високо нагоре. Недѣлни идилии. *Strassenscene von oben* [улични сцени отъ горе] — момичета отивайки за вода и съ водата назадъ отъ цѣлото село, празнична тишина и веселие, тиха веселостъ. Мислѣхъ си да ли случайно нѣма да мине Златарски, трѣбва да пристигне отъ Варна. Щомъ се мръкна, вечеряхъ, софийско печено, бѣлоградчишко вино, кисело млѣко, бенедиктинъ, студена планинска вода. — Сънливъ—спахъ облѣченъ на отворенъ прозорецъ въ старопознатата стая надъ пропастьта на потока Бързѣ върху чисто легло отъ 1 до 4 ч., приспиванъ отъ водитѣ, които се премѣтаха презъ грамаднитѣ камъни.

На другия день, въ сръдѣа, излѣзохме на 5 ч. сутриньта. Утренни сцени: *burgartiges Gasthaus* [кулообразниятъ ханъ] къмъ потока, нуждникъ съ огроменъ склонъ, ханджията се миеше долу подъ кулата при потока, мѣсто за Донъ-Кихотска фантазия. Погледъ къмъ селото, какъ тамъ току-що ставатъ — съпружеско легло предъ една кѣшурка подъ широкото небе подъ черга, жената стана по-рано, поправи си коситѣ, кърпата на главата и ризата, спѣха облѣчени—шопи. Шумътъ на водопадитѣ. На 5-10 ч. потеглихме. Красиви *payages* до Берковица. Заобиколихме града. Хубави селянки. *Halt* [спрѣхме] при Боровица; тамъ моятъ фойтонджия попита други колари, какво е това Ломъ. Единъ му отговори: „по-голѣмъ отъ Цариградъ, Цариградъ е село, а Ломъ градъ.“ Фойтонджийско остроумие. Кутловица, въ една мръсна кръчмица пихъ малко проклето вино. 8 часътъ, горещина, безвѣтріе, стана ми лошо. Цѣровене, на сѣнка 22-50 R., на слънце 30° R. (мѣрихъ), седнахъ за хранене предъ хана на сѣнка, писарьтъ съ жена си бѣха на гости у ханджията; разходихъ се между троглодитскитѣ колиби на мѣстнитѣ жители, лаенето на кучетата. Облачета и летещата сѣнка въ душната маранѣ. На 2 ч. бѣхме въ

Ломъ. Веднага съ влизането се срещнахъ съ семейството Любовски, дошли да посетятъ братъ въ тукашната дружина. Обѣдвахъ до тѣхъ въ галерията — ето ти го Михалаки Георгиевъ, нищо не знаелъ за моето пристигане. Съ него и жена му отидохме у тѣхъ, радватъ се, че ще се преселятъ въ София. Реалката е готова до подъ покрива. Къмъ 6 ч. се върнахъ въ хотела, гдето поспяхъ. Срѣбски разговори. Вечерята намѣрихъ тукашния префектъ А. Цаневъ (Аневъ е вече въ Русе) и търговеца Флореско, сѣдайки за вечеря, по-късно съ мене вечеряха Михалаки и Марекъ. Рано къмъ 10 ч. се прибрахъ да спя.

Четвъртъкъ, 13 юлий. Сутринята валѣ силенъ дъждъ, който трая цѣлъ день. Чермакъ пристигна съ турска талига заедно съ своя другаръ аптекаръ. На 7 ч. се качихъ на парахода — намѣрихъ съпътникъ единъ младъ български поручикъ Поповъ отъ Шуменъ, много добъръ момъкъ, отива въ Виена да се лѣкува. Постоянни разговори съ него. Обществото въ парахода: червенокоса млада българка вдовица отъ Русе, две млади шпаньолки, които пушеха съ родителитѣ си, банатски дами, които говорѣха нѣмски, румънски и французки, съ дѣца, нѣкаква си нѣмкина вдовица аристократка, връщайки се отъ нѣкаква *Orientreise* [пътуване изъ Ориента], като пишеше дълги писма, досаденъ авантюристъ сърбинъ, капитанинъ отъ румелийската жандармерия съ жена българка (нашето *vis à vis* при *table d'hôte*), стара черноока левантинка, група Браилски гърци, отъ които единъ четѣше *Kýrov leviýnhois*. Дъждъ, не може да се излѣзе на палубата. Дебелата руска книга на Попова за войната: той билъ въ Сърбия, съ Панайота, билъ въ опълчението, видѣлъ, когато падналъ Калитинъ, билъ на Шипка, при Котелъ, въ Пловдивъ, после на учение въ Киевъ и т. н. Есененъ край, студено, тъмно, съвършено не прилича за юлий, ами за октомврий. Калафатъ, Радуевацъ, Бърза Паланка. На 6½ ч. бѣхме въ Турно Северинъ, влакътъ бѣше вече заминалъ. Излѣзохме на сухо за картичка на Попова. Разговоръ на палубата и вечеря: риба чига и маджарски вина. Спахъ въ кабина и малко се простудихъ.

Въ петъкъ, на 14, на 5 ч. пренасяне на малкия параходъ и въ дъждъ презъ познатитѣ „джердапи“ и Адакале. Оршова — поискахъ паспортитѣ, и следъ това слѣзохъ пакъ въ познатия до омръзване хотелъ *König von Ungarn*, гдето лѣкувахъ своето неразположение съ Менешко вино. Тамъ дойдоха и двамата съотечественици (пътуваха въ II класъ). Дълго останахъ на обѣдъ. Разказитѣ на Попова за дуела на К[онстантиновича?] съ Бацарова за сестра си, смѣшна история. Много разправя за своето неотколешно пътуване въ Нишъ съ полковника Лонгиновъ да поздравятъ краля (презъ май). Вечерята на гарата. За Виена. Презъ нощта бѣхъ въ румънското *coure* съ онѣзи гърци, които спаха до насита. Въ Пеща за-

кусихъ (шоколадъ), горещина, еппиѣ [досада]. Поповъ е зле настроенъ отъ дългото пътуване. Подиръ пладне на 2¹⁰ ч. бѣхъ наново въ Виена, възбуждайки у мене чувства, които много издигаха моето сърдце и го пълнѣха съ голѣма наслада.*)

Въ понеделникъ, на 17 юлий сутринята, следъ закуската отидохъ у Геролда, гдето имахъ дълъгъ разговоръ съ Pauly и Domath — ген. Щрекеръ билъ въ Kaltenleutgeben; моето положение въ България; Сарафовъ имъ направилъ много добро впечатление; цѣлъ купъ новини отъ Виена и изобщо за свѣта. Следъ това заведохъ Попова до вратата на Киселова и по-вече не го видѣхъ, въ хотела не дойде.

Вестниците не знаятъ нищо за мене, въ тѣхъ има само съобщения отъ България, какъ съмъ ужъ станалъ председателъ на научната комисия и директоръ на Народната библиотека.

Въ недѣля преди обѣдъ съ баща си ходихме у Вълчекъ, гдето пихме и Пълзенска бира. Статията въ „Osvěta“ била *κρίμα* [съкровище] на тазгодишния му томъ, поставялъ я постоянно на първо мѣсто; на всѣкжде изъ Чешко се чель съ внимание този мжчителенъ продуктъ на тежките нощни часове презъ миналата зима — тогава единствената почти утеха отъ всички тѣзи неприятности. Вълчекъ постоянно настоява да съмъ си записвалъ и отбелязвалъ, колкото се може повече, това било огроменъ писателски материалъ, което не си запишете съ време ще го забравите съвършено: това било готовъ романъ, фантазията на новеллиститѣ не би могла изкуствено да измисли такива нѣща, каквито Вие тамъ всѣкидневно преживѣвате. Изненадата, която било причинило тукъ излизането на Периодическо списание: въ България такова научно списание!

Следната седмица написахъ за Периодическо списание III обещаната статия за Bertrandon de la Brocquière, като начало отъ сбирката стари пътописи за България. Изпратихъ я на 27 юлий съ писмо до Стоянова, и тъкмо въ тази минута получихъ писмо отъ Дринова: радва се на моето весело писмо за изплуването отъ министерството, пише за статии.

*) За да не излѣзе Дневникътъ много обемистъ, което би могло да попрѣчи на неговото по-широко разпространение, пропуснахъ бележитѣ на Иречекъ за днитѣ, прекарани въ пътуване изъ Австрия, Германия, Швейцария, Италия и Франция отъ 15 юлий (новъ стилъ) до 1/13 септемврий 1882 г. Въ тѣзи бележки сж предадени впечатления отъ природата и отъ виденото въ библиотеки, музеи и художествени сбирки. Оставихъ само тѣзи мѣста, които засѣгатъ събития и хора въ България.

Струва ми се, че бихъ могълъ още доста лесно наново да се аклиматизувамъ, разбира се, като живѣя *rséervé*, както по-рано. Белетристични идеи. Падна ми на ржце Андерсеновата книжка „*Bilderbuch ohne Bilder*“, разкази на месечко, той всѣка вечеръ разправя приказка: би могълъ по този начинъ да се състави нѣкой български анекдотенъ, така да кажа, де-камеронъ. Галерия отъ характери на лица изъ Левантъ. Женски народни характери *in genere*. Поетическа основа на народни характери, а сжщо и на фантазии на разни народи.

Отъ България се чува само, че ужъ Соболевъ позволилъ издаването на нѣкакъвъ си либераленъ вестникъ и че Каравеловъ на пжтъ презъ ваканцията за Търново билъ изпратенъ отъ Габрово назадъ презъ границата.

Парижъ, 19 августъ 1882, сжбота.

Българскитѣ студенти сжщо сж се разотишли, днесъ само ме спрѣ неочаквано въ Люксембургъ Димитровъ, който тамъ копира раждането на Венера. Отъ него узнахъ, че тукъ билъ Адженовъ. Подиръ пладне го намѣрихъ въ *hôtel St. James*, съ жена му, тъща му и единъ нейнъ роднина, младъ веселъ французинъ. Голѣма изненада. Въ България било спокойно, само *brigantaggio* [разбойничеството] било по-силно; въ София били само Начовичъ и Вълковичъ; Теохаровъ заминалъ за жена са; почналъ да излиза либералски вестникъ, ала наново билъ спрѣнъ за единъ месецъ; Грековъ билъ въ Парижъ да се консултира досежно Русчушко-Варненската желѣзница (даде ми и печатна брошура)

Днесъ получихъ първитѣ известия за България и следъ 6 седмици пакъ проговорихъ български. Минутата за връщане наблюдава, трѣбва вече донѣкжде да се бърза.

22 августъ 1882, вторникъ.

Отидохъ въ селото *Jugenheim*. Въ срѣда сутринята на 10 ч. бѣхъ у Негово Височество князь Александъръ Хесенски и на 12 ч. у княгиня Батенбергска която лѣкува тукъ своята болестъ въ крака: седѣше въ фотьойлъ съ бастонъ въ ржката. Живѣе въ „*Hôtel Nassauerhof*“. Той прави впечатление на нѣкогашенъ австрийски генералъ отъ старата школа, веселъ, сухъ високъ господинъ, вече въ напреднала възраст; тя, очевидно нѣкога много хубава жена, ми направи впечатление на дама много даровита и умна. Познаваше българскитѣ условия много подробно и ме разпита за много работи. Отъ българитѣ е виждала само тия, които сж дохождали съ княза (Стоиловъ), Адженовъ и Протичъ. Отъ нея узнахъ, че князътъ миналата година въ началото

искалъ непременно да си замине, и че съ тази своя неочаквана постъпка причинилъ на родителитѣ си много скръбъ, но че генералъ Еренротъ го накаралъ да остане. Статиитѣ въ *Augsburger Allg. Zeitung* бѣше ги добре запомнила; съ тѣхъ захвана веднага своя разговоръ; отъ нея чухъ, че сега (очевидно презъ времето на моето пътуване) излѣзли въ *Augsburger Allg. Zeitung* моитѣ статии за училищното дѣло въ България и Румелия, писани нѣкога презъ пролѣтѣта. Много ме разпитва за града София, за разни лица, за характера на страната изобщо. Говорѣхме на нѣмски (изглеждаше, че този езикъ не ѝ е свършено домашенъ), а после и на френски; ударихме и на руски (той и тя говорѣха много добре), па тя захвана и на полски, ала додаде, че „zaromniala“ [забравила], че съ полски разбирала на войницитѣ, когато говорѣли чешки. Желала би да научи български, ала нѣмало книги, най-добре щѣло да бжде, каза тя, ако всички славяни зарѣжеха своитѣ отдѣлни езици и пишеха на руски, *c'est la langue la plus développée* [той билъ най-развитиятъ езикъ]. Но това би било цѣлъ панславизъмъ, казахъ азъ. „*Er spricht alle Sprachen*“ [той говори всички езици], каза князѣтъ съ смѣхъ; знаеше и за баща ми, пита ме, живѣе ли въ Прага. Разговорѣтъ продължи около половинъ часъ; питаха ме особено ще остана ли и по-нататкъ въ България. Гръцкиятъ кралъ билъ тука; разправялъ на княза, че когато дошълъ въ страната имало 6 партии, а сега били само две, а това, каза той, стига.

Прага, отъ 25 августъ до 5 септемврий.

Статиитѣ ми въ „*Osvěta*“ сж направили всжде въ Чешко голѣмо и дълбоко впечатление и сж били много усърдно четени; писатели, книжари дълго сж ги ровѣли и на много хора станало ясно, какво собствено представлява България.

Съ Емлера говорихъ само веднажъ: „язкъ е за Васъ тамъ, свършете тамошнитѣ си работи, въ най-скоро време елате наново между насъ,“

Ригеръ си е сжщиятъ; разговаряхме за България. „Колко пъкъ време искате да останете тамъ.“ „Не зная; въ Ориента сутринъ никога не се знае, какво ще бжде вечеръ.“

За българскитѣ работи нищо не зная. Писахъ отъ начало на Стоянова, като му изпратихъ статия за Бертрандонъ, отъ Flüelen се обадихъ на Златарски, писахъ на Сарафова отъ Парижъ, ала никой нищо не ми отговори. А въ вестни-

цитъ за България ни дума. Едва два дни преди заминаването ми пристигна Периодическо списание, кн. II.

.....
Виена, 7 септемврий, четвъртъкъ.

Искахъ да остана 4 дни и да замина на 10 септемврий, ала телеграмата на Вацова ме кара да замина утре: моето присъствие, каже, било много желателно, да съмъ тръгнълъ колкото се може по-скоро. Очевидно следъ мене сж изникнали Авгиеви обори и не знаятъ какво да правятъ

.....
 У Паница наново четохъ „Бълг. гласъ“ и „Марица“ — български новини, ала получихъ само неясна картина.

Не ми е весело: бързането за София, споменитъ отъ Прага, несигурността за всичко това, което ще видя въ България.

София, 1/13 септемврий, срѣда. Отъ Виена заминахъ на 8 септемврий подиръ пладне (бѣше празникъ). Сутринята разгледахъ съ удоволствие още веднажъ художествената международна изложба въ Künstlerhaus, гдето ме интересуваха особено испанскитъ и французкитъ картини. После направихъ dejeuner у Leidinger, заплатихъ всичко въ хотела (останахъ доволенъ отъ него) и на гарата. На 3:30 ч. потеглихме. Влакътъ бѣше много препълненъ. Румънско общество. Вечеряхъ въ Neuhäusel, пихъ бира въ Пеща и закусихъ въ Темешваръ. Облачна вечеръ, потъналъ съмъ въ тѣжни мисли. Този пътъ не минахъ презъ Оршова, ами презъ Базиашъ. Въ Темешваръ чакахъ около единъ часъ, на 5:15 тръгнахме за Базиашъ (8:50), равенъ край, овощни градини, равнини, хълмове, Werschetz и Бѣла Църква, нѣмско-банатско общество, топли кифли въ Ясенова съ гулашъ и бира, Wohlleben [доволство]. Въ Базиашъ се захваща Ориентътъ: тѣсна гостилница на гарата, нечистъ Wartsaal [чакалня] въ параходната агенция, окжсани румънски носачи, мръсни дървени кжшурки [селца]. Обширниятъ Дунавъ. Размишления за Chgati, Lederata и границата на румънския и сръбския езици. Единъ параходъ замина нагоре за Бѣлградъ — появи се у мене желание за едnodневенъ излетъ тамъ. Презъ нощта не спяхъ много. Единъ полкъ заминаваше за Босна, унгарски (Schlepper). Ето ти втора изненада — пасторъ Кохъ: пренощувалъ тукъ, а вчера въ Пеща, пжтува бавно. На 10:30 ч. пристигна параходътъ отъ горе. Водата е висока — качихме се, азъ съ пжтописа на Wunsch въ джоба, пасторътъ съ нѣкакъвъ ultramontanen [папски] Бедекеръ. Желѣзната врата, заради нея избрахъ този пътъ: малкиятъ Бабакай, много интересниятъ Голубацъ, градище съ donjons [кули], голѣми проходи, Дренкова и Молдова, Тахталия и Излазъ, предгориято Гребенъ, Kohl [вжглища] при Милановацъ, Три кули и после

великолепенъ тѣсничкъ планински проходъ съ Сеченското шосе на лѣво, между огромни стрѣмнини; Казанъ, пещерата на Ветерани и Трояновата плоча.

Веднага следъ влизането ми въ парахода, около следъ половина часъ, изникна изъ дълбочината на парахода позната фигура — Мlle Цвѣтишичъ. Разбира се, че оставихъ преосвещенейшия и останахъ постоянно съ нея на палубата. Пътувала вече трети день, отъ самата Виена. Спомняла си постоянно за това, което азъ веднажъ съмъ ѝ казалъ: човѣкъ може да привикне, да се аклиматизува на Изтокъ, ала не бива да излазя вънъ — впечатленията отъ западъ правятъ връщането въ Ориента много горчиво. Била въ Загребъ и Виена. Размѣнихме голѣмо множество български спомени въ разнo освѣтление, разбира се съ необходимия хуморъ отъ моя страна. На 4 ч. пристигнахме въ Оршова, прехвърлихме се на по-голѣмъ параходъ (въ първия прислугата бѣше много мизерна) и презъ Гердапи потеглихме надолу. Вечеръта на 6 ч. бѣхме въ Турну Северинъ, гдето съ госпожицата излѣзохме на разходка изъ града, а следъ това и по палубата.

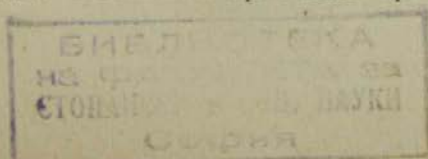
На другия день, въ недѣля (свършено бѣхъ забравилъ, че е недѣля), сутринъта на 8 ч. около старитѣ римски развалини на Аполлодорovia и Траяновия мостъ се спузнахме надолу подъ постоянно облачно небе и студень вѣтръ. Пакъ прекарахъ на палубата съ г-ца Цвѣтишичъ цѣлия преди обѣдъ. Нощна сцена съ единъ румънецъ въ моята кабина, пътуваше отъ Карлсбадъ, би се съ келнеритѣ и сутринъта, съ *Revue de deux Mondes* въ ржцетъ, изтърси се по нощна риза и шапчица въ салона, търсейки вода; гоститѣ вече закусваха. Срѣбска „пѣвица“. Досадна станция, досадень *table d'hôte*, пакъ червень пиперъ. Отдѣление германски матроси, които отиваха за германския *Stationsschiff* въ Черно море; интелигентень *Lieutenant*, който познаваше и Япония и Чили. Концертъ на румънски цигани; една млада циганка пѣеше; 15 цѣвната свирка на Панова. Устието на Тимокъ—България. Видинъ — Михайловъ, Обретеновъ, кметъ, г-жа Ираскова и др. дойдоха въ парахода, първитѣ новини—князътъ билъ въ Шуменъ; пасторътъ ще замине за тамъ.

На 3:40 ч. бѣхме въ Ломпаланка. „Банда“ свирѣше въ *Belle vue*. Бѣше пълно съ съотечественици на пристанището, чешки учители, които се връщаха въ България отъ ваканция, инженери, български учители и т. н. Ломската сграда не е готова. Пихъ чаша бира съ учителитѣ Мариновъ, Таховъ и Момчиловъ и тръгнахъ веднага съ турски фaйтoнъ самъ за София (30 рубли). Едноокиятъ фaйтoнджия турчинъ съ военни маниери. Топла вечеръ и студена нощъ; Оршовското дебело одеяло ми послужи, посрѣбвахъ мараскинъ и вечеряхъ следъ параходната гостба — съ сухъ шоколадъ. Троглодити, недѣлна тишина, „амбари“ окичени съ тикви. Цѣ-

ровене. Нощно пжтуване, звездно небе, блесна метеоръ на 10:45 ч. на С.-З. (пръсна се на 25° височина отъ хоризонта, нощно минаване презъ бродъ на Огостъ, облачни сценерии; какъ окото привиква на тъмнината. Сутринята въ мъгла бѣх-ме около Берковица; орионъ, плеядитѣ. Блѣсъкътъ на млѣч-ния пжтъ, съвършено необикновенъ, и Венера бѣше като луна (нея я нѣмаше). На 4¼ бѣх-ме въ Клисурѣ. Спахъ 1 часъ въ хана. Следъ това съ биволи потеглихме презъ гората на-горе — шопитѣ ме познаха, че сж ме карали вече веднажъ. Доста усилено се работи върху шосето, има нови серпентини. Пеша се изкачихъ нагоре. На 9 ч. *dejeuner au menu de Petrohan*: пиперлива яхния, сирене mit Bocksgeruch [съ козя ми-ризма], черенъ хлѣбъ и кисело вино. Следъ това се спуст-нахме надолу, отъ Гинци телеграфирахъ на Стоилова да че-ститя на княза. Обѣдвахъ сухари, шоколадъ и мараскинъ въ Бучино Дервентъ предъ хижата на околийския началникъ. Презъ камѣнацитѣ на Ченгене Дервентъ, гледка на Витоша (имаше облаци на върха) и София, слънцето печеше съвър-шено южно. На 6 ч. бѣхъ въ София — на бариерата ми отвориха единия куфаръ.

Първото впечатление отъ София е приветливо, днесъ е княжескиятъ празникъ, изникнали сж много голѣми ново-измазани сгради, *italienische laue Lüfte* [италиянски топълъ въздухъ], синьо небе, приятна еластична топлина. Въ кжщи нѣмаше никого, преоблѣкохъ се въ антрето и излѣзохъ. Срѣщамъ г-на и г-ца Константиновичъ. По-нататъкъ Сарафо-ва, Кутинчева, Вацова. Първитѣ ми впечатления бѣха лоши, тѣ закрепиха намѣрението ми да приема катедрата въ Прага: Теохаровъ около 2 месеца отсъствувалъ въ Варна и друга-де, Вацовъ изпълнявалъ длъжността на главенъ секретаръ, Стояновъ миналъ въ държавния съветъ и отъ завистъ много измислици наприказвалъ по мой адресъ, много интриги и же-лание у консерваторитѣ да не съмъ се връщалъ вече, дори и Начовичъ и Стоиловъ ужъ плещели за мене всѣкакви не-пристойни работи; тжжната афера съ отнимане на построй-китѣ отъ Йовановича отъ страна на министерството на обще-ственикитѣ работи, интригантскитѣ фокусничества на фанариот-ския бияринъ. Камарата не ще бжде годна за нищо, никой чиновникъ не може да бжде избранъ, *eine Lakaienversammlung* [едно лакейско събрание]. Либералната „Свѣтлина“ следъ 6 броя била спрѣна, ала сега била възобновена (Памяновъ). Миларовъ заминалъ за Пловдивъ. Отъ министритѣ тукъ сж само Начовичъ, Грековъ и Теохаровъ, Вълковичъ е въ Шу-менъ, генералитѣ въ Русия — Агура управлява министерство-то на вътрешнитѣ работи.

Въ вторникъ (12 септемврий, последниятъ день на ав-густъ) сутринята прочетохъ въ леглото Държавенъ вестникъ, Марица, Редъ, Свѣтлина и пр. После тръгнахъ за министер-

ството; по пжтя срещнахъ Стоянова много веселъ, съ него отидохъ тамъ, гдето бѣха Теохаровъ и Вацовъ. На обѣдъ излѣзохъ. Подиръ пладне пакъ бѣхъ въ министерството съ Вацова и Мих. Георгиева, следъ това отидохъ у Златарски: колекцията отъ последното му пжтуване, Стояновата история, Дружеството, училищата, пжтуванията и т. н. Вечеръта съ Стоянова бѣхъ въ Дружеството; статията на Дринова. Абонатитѣ много се увеличили, дори и въ София. Презъ нощъта нареждахъ стаитѣ си.

Днесъ, въ срѣда (1 септемврий), сутринъта на 8 ч. отидохъ съ Вацова и Стоянова у Теохарова, оправихме историята съ задграничнитѣ стипендии. Въ министерството говорихъ съ Киркова и Йовановича, който е свършено смазанъ: *Rechtsbruch, schmutzige Geschichte* [нарушение на права, мръсна история]. Очевидна нова Вълковичиада. Подиръ обѣдъ ходихъ въ министерството на общитѣ сгради (нова творба) въ кжщата на единъ тулчанецъ, у Д. В. Храновъ и у Михаилъ Ловичъ. Работата на Йовановича, направени сж грѣшки отъ Йовановича, отъ министерството на просвѣтата и отъ министерството на общественитѣ сгради, имало е интриги отъ страна на инженеритѣ, които не могатъ да търпятъ Йовановича, па се е прибавило и очевидното неразположение на Вълковича къмъ Йовановича (това Михаилъ Ловичъ изрично го каза). Следъ това съ Стоянова и Златарски излѣзохме около 4 километра далече по Орханийското шосе, надѣвайки се да срещнемъ Климента, ала нѣма го. После съ Златарски останахме сами — нашитѣ познанства въ Ломъ и Парижъ, изгледи за бъдещето. Хората казватъ, че съмъ изглеждалъ „поправенъ, все ухиленъ и засмѣнъ, като че е сгоденъ или залибенъ“. Днесъ ми се дощѣ да преподавамъ доброволно 4—5 часа история въ гимназията. — Отъ консулитѣ нѣма никого тукъ. — Вънъ ужъ имало доста недоволства отъ правителството. Собствено следъ 16 месеца отъ пълномощията нищо свѣстно не е направено, никакъвъ напредѣкъ.

7/19 септемврий, вторникъ. Миналиятъ четвъртъкъ сутринъта ходихъ у Теохарова, гдето при чай съ Стоянова (той е още *volontaire* въ просвѣщението) и Вацова отправихме пакетъ съ заявления за стипендии въ Шуменъ. На пладне се видѣхъ въ канцеларията на министерството съ Йовановича, който е цѣлъ нещастенъ, че му сж отнети постройкитѣ; съ това той е дискредитиранъ и постройкитѣ се развалятъ, нему тази година не е плащано; *Rechtsbruch und Willkühr* [нарушение на права и произволъ]; работницитѣ му веднага се разотиили. Вацовъ ми каза, че Йовановичъ билъ сръбски поданикъ; азъ мислѣхъ, че е австрийски. — Подиръ пладне на 5 ч. имаше министерски съветъ, гдето бѣха Теохаровъ, Грековъ, Начовичъ и — Агура. Бѣхъ много студень; Начовичъ ми разправя за *Leger*. Следъ това въ присѣдствието на

Михайловича и Стоянова по предложение на Начовича се реши да се върнатъ постройките на Йовановича. Михайловичъ всичко стоваряше върху Вълковича: „съ Йовановича нѣмаме работа“ (Вълковичъ). Съ Златарски бѣхме вечерята въ градината; нова месечина, тъмно: неволното прилепване на Стаматова къмъ насъ (Теохаровъ ми разправяше, че Стаматовъ за лудешки постъпки въ Одеса билъ подъ дисциплинарно следствие и избѣгалъ между това въ България презъ време на окупацията). — Константиновичъ вечерята ми се оплакваше, че Вълковичъ напълнилъ министерството на външнитѣ работи съ момчетии à la главния секретарь Чокоевъ. *Viaggi di* [пжтуванията на] Богориди изъ Румелия да печели изкуствено популярностъ. Румелийското правителство било зле съ консулитѣ; италианецътъ *Malmusi* миналъ презъ тукъ; единствениятъ Кръстьевичъ, казалъ, билъ уменъ човѣкъ, ала всѣкога искалъ да удовлетвори и дветѣ страни, билъ мекъ.

Въ петъкъ сутринята имяхме заседание въ Дружеството: Теохаровъ, Стояновъ, Вацовъ и азъ. Сава Илиевъ, учителъ въ Габрово, е уволненъ (*Druck von oben* [натискъ отъ горе]); въпросътъ за премѣстването на Коцова отъ Видинъ въ Силистра (интриги на Антима — неговъ заветъ). Теохаровъ очаква генералитѣ къмъ 10 т. м.; министерството наистина се е раздѣлило на две (руситѣ и той, и Грековъ — Начовичъ — Вълковичъ); Вълковичъ е министъръ на външнитѣ работи, на изповѣданията, на пощитѣ, телеграфитѣ, общественитѣ сгради и земледѣлието и отъ всичко отбира. Д. В. Храновъ бѣше за малко у насъ. Писмо до държавния съветъ за нови кредити за Софийската постройка. Подиръ пладне Йовановичъ бѣше у мене: историята, какъ Вълковичъ като истински ориенталски *poltron* искалъ да го разведатъ по постройката на парламента и пощата въ Виена, всичко разбиралъ, всичко критикувалъ, всичко било много кжсо или дълго и т. н., та Харроверъ почналъ да се срамува за него. Библиотечниятъ глупакъ Манчовъ бѣше у мене. Ходихъ у *Mlle Цвѣтишичъ* — изпрати да ме вика въ училището, за да ме пита да приеме ли пансиона вмѣсто Казанлъшева, която отива въ Търново; азъ не я съветвахъ, ще има интриги противъ нея като чужденка и католичка. Бѣхъ въ Книжовното дружество, гдето архим. Костадинъ на гласъ се караше съ Стоянова и Ив. Тодорова за законитѣ за черковната организация, които сега се обсъждатъ въ държавния съветъ. Тукъ е пълно съ вестници: „Работа“ на г-жа Головина, „Свѣтлина“ на Балабанова и Помянова. Вълковичъ сега преследвалъ „Тарла“ и Юсуфа. Нѣкой си Скендеръ издава тукъ „*La Bulgarie*“ на френски — органъ на Вълковича, фабрикува *la légende du Saint—Voulcovich, où Saint—Вълколакъ*. — Направихъ вечерна разходка съ Стоянова и Златарски. — Англичанитѣ, споредъ днешнитѣ телеграми, навлѣзли въ Кайро.

Въ с ж б о т а министерството на просвѣтата се пренесе въ сградата до държавния съветъ. Бѣхъ съ Сарафова — Климентъ пристигналъ, на пладне и двамата отидохме у него, ала не го намѣрихме; подиръ пладне се пренесълъ отъ хотела у Стоянова. Подиръ пладне писахъ на Стоилова въ Русе по Йовановичовата работа.

Въ недѣля (5) преди пладне бѣхъ съ Теохарова и Вацова въ новата разкошна канцелария съ звънци и фотьойли. Теохаровъ ми съобщи, че Вълковичъ отъ Русе за София щѣлъ да мине презъ Цариградъ и Пловдивъ; Начовичъ всѣки день разговарялъ на телеграфната станция съ Стоилова; Стоиловъ, Вълковичъ и Григорий, каже, държали тамъ княза почти въ ржцетъ си; Цачевъ давалъ тонъ на политиката; много

Д-р Цачевъ

клевети и интриги; страшни глупости се вършели, каже, съ законитѣ — работѣлъ ги Бастианъ като за французи — законътъ за общинитѣ и до сега не билъ готовъ — вѣроятно ще представлява помия, като законодателството на Хаджича въ Сърбия. Генчевъ пое днесъ длъжността на главенъ секретаръ. Ето че дойдоха Стояновъ и Климентъ — изглежда все сжщиятъ. „Свѣтлина“ днесъ много пише за просвѣтата, за Теохаровата идея да издава педагогическо списание, за Генчева, за моето завръщане, за Йовановича. Разисква се за учителитѣ въ Петропавловското училище, телеграфиче-

ски биде поканенъ отъ Болградъ Казанакли, ала на другия день се получи отказъ. Подиръ пладне ходихъ у Стоянова, respective Климента, у Сарафова (гдето заварихъ нѣмско-хърватско общество, поручикъ Тремацъ). Агура и компания били противъ Генчева, искали, каже, Йос. Ковачова — много смрадъ и подлостъ, само лични работи.

Вчера, въ понедѣлникъ (6), Йовановичъ дохожда въ канцеларията. Решението на министерския съветъ не може да се приложи преди утвърждението му отъ княза; Йовановичъ се оплаква, че губи време, предпочита да остави всичко и да си замине. Климентъ и Теохаровъ приказваха съ мене: агитацията на Цачева, никой отъ тѣзи крѣскачи никога не билъ стѣпвалъ въ Лѣсковското училище; баснитѣ на Цачева и други, че самъ Климентъ и руски офицери имали връзки съ учителката Желѣзова, сега тя се била оженила за руския офицеръ Павловичъ, който следъ сватбата дошълъ съ нея при Климента и му казалъ: дѣдо владику, слушахъ за своята жена това и това, при все това я взехъ и ето — „намѣрихъ я дев-

ственица"; и другата Райна (панагюрка) се оженила. Цачевитѣ приказки за иконома на духовната семинария сж отвратителни, тѣ се отнасятъ за семейната история на Сарафовци. Жековъ, Брусевъ и др. насъсквали ученицитѣ; отъ тѣхъ били анонимнитѣ дописки въ „Бѣлг. гласъ“. Цачевъ, гдето срѣщалъ ученици, имъ викалъ: „бе нихилисти!“ — тѣ, разбира се, на грубостта отговаряли грубо; той за 24 ч. могълъ да пропътува цѣла Бѣлгария за агитации, ала въ училището никога не е билъ. Тероръ върху лицата, които сж вънъ отъ властта, а правителството било слабо. Въ това време дохожда при насъ Шоповъ (редакторъ на Бѣлг. гласъ) да ходатайствува, щото старата Самоковска печатница да се приберѣла въ музея, а на наследницитѣ на Карастоянова да се дадѣли като възнаграждение отъ държавата нѣкои употребени букви. Подиръ пладне довършихъ бюджета, вечерята съ Стоянова четохъ превода на Brosquière. Pellegrini ми изпрати французка декорация, която ми донесе Леже. Въ кѣщи на мѣрихъ статиитѣ за бѣлгарската просвѣта въ Augsburger Allg. Zeitung отъ началото на августъ, писмо отъ Сватовка, че Еленка била много зле, и писмо отъ Дринова, пълно съ страхове, че нѣмало да се върне въ София и оплаквания отъ съвършено Браилския вървежъ на Периодическо списание.

Положението. Въ просвѣщението. Нѣма достатъчно учители, учебната година нигде не е захванала. Сега работимъ върху стипендиитѣ. Много неяснота въ личния съставъ — всжде липса на мѣсто и сгради. — Владичеството на консерваторитѣ en absence des généraux [въ отсъствие на генералитѣ]. Много съмъ любопитенъ за камарата и избирателния законъ, това ще бжде критериумъ, какво е положението на работитѣ, естествень регулативъ von unten [отъ долу]. Ала, може би, тя ще бжде само изкуственъ Lakaienlandtag [лакейска камара]. Желѣзничниятъ въпросъ виси надъ хоризонта. Ролята на държавния съветъ много се е понижила, председателстващиятъ Михайловски „hat das Wahlgesetz durchgepeitscht“ [претупалъ на две на три избирателния законъ], не оставилъ дори много да се говори. Икономовъ щѣлъ, казватъ, да регулира сръбско-бѣлгарската граница въ комисията. Общото положение на изтокъ. Въ Румелия локалниятъ патриотизъмъ изкуствено се създава (пътуването на Богориди), ала има и опозиция, като напр. въ Сливенъ (адресътъ отъ тамъ). Идеитѣ на Сърбия да вземе върху си окупацията на Босна; Австрия, разбира се, нѣма да позволи. Сега презъ време на размирицитѣ Австрия е заета само съ Черна Гора, ами какво би било ако и сърбитѣ се споразумѣятъ? Необходимостта за Австрия да държи голѣми гарнизони тамъ pour tous les cas [за всѣки случай]. Кой знае, дали следъ египетския въпросъ реформитѣ въ Македония нѣма да изскочатъ

скоро на политическата повърхност. — Безъ съединението на България съ Румелия българската народност, народностната идея, развоятъ, съществуването, бъдещето нѣматъ истинска почва.

При последното си пътуване видѣхъ пакъ западния свѣтъ съ духовенъ животъ, съ козмополитична сцена — човѣкъ се чувствува като членъ на голѣмо свѣтовно цѣло. А тукъ хоризонтътъ е „ограденъ съ дѣски“, намираме се вънъ отъ свѣтовния организъмъ; въ разстояние на два месеца за България само два пѣти четохъ въ вестниците, никой не се грижи за тѣзи краища. Сцената е тѣсна, локална, нѣма поле за голѣми планове, най-малко за научна писателска работа. Па и никаква сигурностъ. Контрактътъ ми се свършва на 1 ноемврий 1884 г. Кой знае, ще ли бжде подновенъ. Не съмъ кадровъ чиновникъ като други, намирамъ се въ изключително положение, та рано или късно ще стана излишенъ. Желанието да се избавятъ отъ мене е свършено ясно у г-да консерваторитѣ. Никому тукъ не можешъ да вѣрвашъ, нѣмашъ тукъ приятели, всичко е пълно съ завистъ, интриги и детински глупости. Никога не можешъ да срастнешъ съ тѣхъ, не можешъ да се аклиматизувашъ.

Днесъ цѣлиятъ день бѣхъ въ министерството отъ 8 ч. сутринята до 8 ч. вечерята. Преди пладне и Климентъ дохожда у насъ. Стипендии, *personalia*. Подиръ пладне ходихъ у Queillé досежно бюджета, а съ Вацова и Mlle Цвѣтишичъ да прегледамъ Таджеровата кжца за девически пансионъ.

11/23 септемврий, сѣбота. Миналата срѣда (8) бѣше неофициаленъ празникъ. Цѣлиятъ преди обѣдъ тичахъ пакъ съ Вацова за девическото училище. Новата кжца на Логина (съ кула за чудесна обсерватория) е годна за *Zellengefängniss* [килийна тъмница] и за любовни интриги въ многобройнитѣ *chambres séparées*. Решихме да подновимъ сегашната сграда съ поправки (*Nothtreppe*), да се престрои хлевътъ въ две училищни стаи. Отидохъ у Михайловича, и съ архитектитѣ Димитриевичъ и Роубалъ въ сградата. Материалното управление на пансиона до сега е било много недостатъчно: изглежда, че г-ца Казанлъшева е отхвърляла и за себе си. Следъ това работихъ въ канцеларията съ Генчева, гдето дойде и Кутинчевъ. Подиръ пладне ходихъ у Климента (да предамъ на Стоянова ржкописа за Берtrandона), гдето бѣха Кутинчевъ, Балабана, Михайловски и дѣдо Пенчовичъ.

Разговаряхме по разни събития отъ новата българска история. За произхода на митрополита Григорий. Балабановъ каза, че въ Цариградъ най-напредъ билъ познатъ като *Γρηγόριος ὁ Σέρβος*, билъ сръбски стипендиантъ въ Цариградското богословско училище, не билъ на сръбска служба, ала билъ добъръ познатъ на капукехаята Конст. Николаевичъ. Михайловски се смѣеше и за произхода на Григория не иска-

ше да каже нито дума, не иска да го издаде. Климентъ: говори румънски, полу цинцарски, има роднини въ Бесарабия. — Михайловски (Стояновъ ми каза, че той по произходъ билъ караманлия) разправи за Илариона. Въ Цариградъ (на 1840 г. и сл.) Иларионъ и Неофитъ ходѣли у Чайковски, като се привръзвали къмъ всичко, което е славянско. Срещу Чайковски живѣлъ грѣкътъ Мимисъ, шпионинъ на руското посолство. Иларионъ трѣбвало да бжде изпратенъ на заточение, затова, обаче, било нужно разрешението на посолството. Посланикътъ Титовъ го повикалъ у себе си. Патриаршията го уговаряла съ разни обещания да не ходи; на посолския канцлеръ князь Ханджули казали, че се бои да отиде, поради връзките, които ималъ съ Чайковски. Титовъ, следъ като го канѣлъ напраздно нѣколко пѣти, далъ съгласието си, и тѣ били заточени въ Атонъ. Когато следъ това великиятъ князь Константинъ и генералъ Муравьовъ посетили Атонъ, Иларионъ, като човѣкъ отаканъ, билъ прикомандированъ отъ светогорцитѣ къмъ тѣхъ въ Ксиропотамъ като преводачъ и водачъ. Следъ това билъ издаденъ ферманъ за освобождението на Илариона; Гаврилъ ефенди (Кръстьовичъ) донесълъ фермана въ Атонъ, ала „бурдонаритѣ“ (атонските стражари) не позволили да се откара Иларионъ, докато не дошла заповѣдь отъ великия везиръ. — За наченките на черковната борба. За пръвъ пѣтъ чухъ, че князь Милошъ нѣкога си (на 1836 г.), на връщане отъ Цариградъ, миналъ презъ Габрово и че българитѣ (Неофитъ Бозвелията?) му подали нѣкакъвъ си адресъ. Първитѣ недоволства отъ владицитѣ били потушвани отъ патриаршията съ пари. Следъ Кримската война великиятъ везиръ Решидъ билъ наеженъ противъ гърцитѣ, издалъ окръжно за злоупотрѣбитѣ на владицитѣ и подбуждалъ българитѣ да подаватъ прошения на Портата противъ грѣцкото духовенство; това било началото. — У митрополита Григория лежали два сандѣка съ кореспонденцията на Илариона; неговата собствена русчушка архива се пазѣла въ единъ манастиръ при Търново, гдето я билъ изпратилъ преди войната. — Раковски билъ почтенъ патриотъ, ала прахосалъ много пари. Събралъ до 4 — 5000 лири, пустналъ слухъ, че е готовъ съ 8000 души (и черногорци) съ топове на границата (1862 г.). Ималъ 15 души, между тѣхъ и поляци авантюристи, а накаралъ Климента да му напише прокламация за 15,000. Инакъ билъ озлобенъ, лютъ човѣкъ, като войвода често наказвалъ съ бой по задника. — Следъ това думата мина върху интересни нѣща. „Най-патриотътъ отъ патриотитѣ“ продалъ кореспонденцията на Левски съ Каравелова и всички главатарии въ Букурещъ на турцитѣ за 800 турски лири. Нито Пенчовичъ, нито Стояновъ, нито Михайловски споменаха име, ала разбрахъ, че това билъ Любенъ. Балабановъ каза, че историята на всички поробени народи съ-

държа такива подлости, ала при всичко това идеята си е оставала, правило се нѣщо, подготвявало се е. Пенчовичъ чель тази кореспонденция и я превеждалъ на турцитѣ. Въ едно писмо Левски пишелъ на Тотю, че 12,000 души сж готови и

Пенчовичъ

записани, нека гледа да запита руситѣ, какво мислятъ. Тотю запиталъ чрезъ Николая Мироновичъ (Тошковъ) и получилъ руския отговоръ, че българитѣ не сж били още до тамъ узрѣли, че да могатъ да се управляватъ сами, да стоели мирно. Когато Пенчовичъ превелъ това (а кореспонденцията била тайна, никакъвъ *dolus* [хитростъ]), турцитѣ останали като вцепенени: тѣ мислѣли, че московецътъ наистина стои задъ всичкото това, а ето че работата излиза наopakъ. Между съзаклетницитѣ била цѣлата интелигенция, д-ръ Рашко въ Пловдивъ, Д. Цан-

ковъ въ Русе и др., цѣли списъци, ала съ други имена. Съ квитанционни книги. Около 3500 лири били събрани въ Софийско и изобщо въ западна България. Между книжата се намирала и писмената заповѣдъ на Каравелова до Левски, да запали София, Орхание и до 40 други по-голѣми селища въ западна България, ала той това не направилъ и предъ сжда се позовавалъ на това писмо за свое оправдание. — Нѣкой си Димитъръ Общи, който билъ при Гарибалди, въ Критъ, убилъ на Орханийското шосе търновеца дяконъ на ловчанския (сега кюстендилски) владика, защото въ едно село отправилъ нѣкакво си заплашване къмъ комититѣ. Върху Димитра паднало жребие то да извърши това: стрелялъ два пжти съ пушка по него въ тъмнината въ черква, „ето ти кандилото.“ Сжиятъ Димитъръ ходѣлъ по селата, съ две кожи на семера, ужъ че купува кожи. Говорѣлъ съ селянитѣ, питалъ ги какъ сж, а тѣ него — какво ново има. Той имъ разправялъ, че въ Търновско събирали по селата по една бѣла меджедия за адресъ до царя, съ „оплаквания противъ заптиитѣ“ и пр. Събрали и тѣ и му дали пари. Следъ време дошълъ наново и пакъ отворилъ дума за това; той ги питалъ — а ако адресътъ не помогне, какво ще правимъ тогава? Тогава ще трѣбва да се биемъ. И така пакъ събралъ пари и съзаклетническиятъ духъ се разпространявалъ. — Съзаклетницитѣ постоянно носѣли съ себе си отрова. За харченето на паритѣ, разправяше Пенчовичъ, въ Букурещъ ставали събрания за отчитане, всички съ маски, единъ другиго не знаели. — За паритѣ въ споменатата кореспонденция Ка-

равеловъ се оплаквалъ, че Ценовичъ ги прахосвалъ, като се възълъ съ „каляски,“ Ценовичъ пъкъ отвърщалъ, че Каравеловъ ги пропивалъ, взаимни обвинения. Орханийци и тамошнитѣ видни хора могатъ, каже, да разправятъ за това движение много интересни работи. Въ България изобщо въ всѣко село имало скрити по нѣколко броя отъ Каравеловата „Свобода“. — Стояновъ разправи, какъ Каравеловъ най-сетне съобщилъ на Ценовича, Панайотъ войвода и Райнова, турски шпионинъ (сега префектъ въ Хаскъой), следния планъ: Тотъ съ четата си да минѣлъ Дунава, Райновъ да предадѣлъ плана въ Русчукъ за 1000 лири—ще имаме пакъ пари. Панайотъ толкова се възмутилъ отъ тази подлостъ, че се закаралъ на Каравелова, че ще му разруши печатницата съ всичко. — Чо-валтъ съ книгата и писмата на Левски, може-би, лежи захвърленъ, каза Пенчовичъ, въ нѣкоя Софийска джамия. — Очевидно огромни суми сж пропаднали по подготовката на освобождението, хората (емигрантитѣ) сж живѣли отъ това. — Климентъ спомена нѣщо за една хроника на шеиситѣ въ църквата св. Четиридесетъ въ Търново, турскиятъ ржкописъ презъ войната се изгубилъ.

Въ канцеларията последнитѣ дни има постоянно работа съ наплива за стипендии, понѣкога и Теохаровъ, Климентъ, Стояновъ сж съ насъ, понѣкога азъ съмъ самъ съ Генчева и Вацова. Теохаровъ иска да задържи Климента до пристигането на Соболева, за да се запознаелъ съ него. Князътъ въ указа за уволнението на Хр. Цанева отъ директорството въ Враца зачерталъ думитѣ „по собствено желание“ и тогава подписалъ. Вчера (петъкъ) подиръ пладне имаше заседание на държавния съветъ съ всички министри, гдето се размѣниха праздни приказки за взаимнитѣ отношения на правителството къмъ съвета, безъ резултатъ. Плачещи жени, мъжнотии съ стипендиитѣ, тълпи отъ чакащи юноши въ коридоритѣ; незвани „Mitesser“ [сътрапезници] на девическия пансионъ въ бараката при кухнята. Г-ца Цвѣтишичъ бѣше съ насъ въ канцеларията, съ Генчева, Вацова и мене, съвещания за стипендиитѣ; не може да се направи истински изборъ на най-добритѣ, попадатъ хора, на които не можешъ да откажешъ — отъ Батакъ, деца на карловки, чудни автодидакти отъ Габрово, отъ село Попължене въ Берковско (Ангелина Бонева), полски дъщери отъ Македония, разни момичета отъ Ихтиманъ и т. н.

Излѣзе тазгодишната „Наука,“ св. II. Миларовъ е написалъ много хубава оценка за Периодическо списание. Поповичовата „Мегахия“ я насолить както трѣбва. Хубави работи е написалъ за Дринова. И моитѣ статии е изложилъ съ голѣмъ ентузиазъмъ. — Славейковъ пакъ тамъ пише за името Пловдивъ. По този случай интересно откритие; единъ отъ изворнитѣ потоци на Марица се наричалъ Ибаръ — Hebros, при село Радоилъ.

Стояновъ въ нашитѣ заседания по нѣкога чудно фантазира: ту иска да се даватъ стипендии и въ общинскитѣ класни училища, ту пъкъ иска мжжъ за директоръ, или иска да прогони тогози или оногози, безъ да му мисли, кжде ще му се намѣри замѣстникъ и т. н. Никой въ България нѣма добро мнение за него. Той е зълъ и завистливъ човѣкъ. Въ държавния съветъ казалъ, че тѣзи, които сж подписали конституцията въ Търново, били „луди“. Дрънка тукъ тамъ невръпли и некипѣли между либерали и консерватори, никой го не зачита за нищо. Съ своята немарливостъ съвършено забатачи Периодическо списание.

Не ми се ще да заломя никаква работа, макаръ че се чувствувамъ здравъ като никога. Не мисля за дълго и постоянно оставане. Миналото ме не привлича, настоящето е сносно поради скорошното ми дохаждане отъ „Европа“, ала безъ удоволствие, *et l'avenir est vague et incertain* [и бждещото е неопредѣлено и неизвестно]. — Ясни лунни и звездни нощи, преходни силни дъждове, свѣткавици по пространния планински хоризонтъ, яснитѣ очертания на планинитѣ при заходъ слънце, сепийни облаци кацнали на върха на Витоша, сивозеленъ есененъ пейзажъ, студени нощи, ала до вчера всѣкога държехъ отворено до срѣдъ нощъ. Ясенъ прозраченъ въздухъ. Златарски се готви още за Рила и Кюстендилъ.

Много чудно впечатление направи избирателниятъ законъ, обнародванъ въ Държавенъ вестникъ въ четвъртъкъ вечеръ, подписанъ отъ Агура: *excluse* [отстранение] на чиновничеството, а следователно и на цѣлата интелигенция, ще заседаватъ селяни, механджии и вагабонти.

Интересна е последната „Марица“: лошото впечатление отъ пътуването на Богориди, обичайното посрѣщане на селянитѣ, които чакали по 2—3 дня, банкети, хоро, триумфални арки, никакви проучвания, залъгалки съ дреболии.

Д-ръ Цачевъ въ петъкъ, когато всички бѣхме на заседание заедно съ Климента, дохождалъ въ министерството и попиталъ Вацова задъ вратата, защо Генчевъ се подписвалъ като главенъ секретаръ, когато указътъ не билъ още подписанъ*). Вацовъ го изпждилъ. Ако бѣше влѣзълъ въ стаята, щѣхъ да накарамъ да съставятъ актъ за неговата безсрамна постъпка и щѣхъ да го изпратя на неговото медицинско началство. Известието за това се разнесе веднага изъ града.

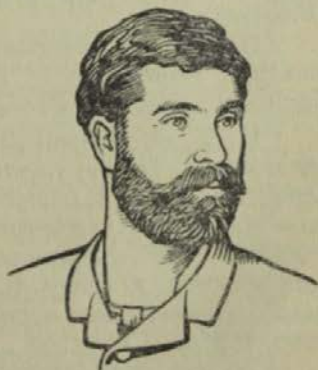
12/24 септемврий, недѣля. Днесъ сутринъта писахъ две дълги писма на Еленка и на баща си. Посетихъ Начовича и Грекова (нѣмаше ги въ кжци). Намѣрихъ Менгеса. Еренротъ билъ въ Карлсбадъ — жално, че това не го знаехъ! Постройката на двореца въ Варна (основниятъ камъкъ билъ вече поставенъ) щѣлъ да ржководи пакъ Rumpelmayer; colossale Ausgaben

*) На полето на ржкописа на среща Иречекъ е отбелязалъ: *Ne-benregierung* [второ правителство].

in Sicht [предвиждали се грамадни разходи]. Разноска по постройката на Софийския дворец свършено вече дотегнали на княза. Моту билъ уволненъ и отстраненъ отъ България, главно за обнародването на Гирсовитѣ инструкции до Кумани въ „Turquie“; Кумани ги забравилъ въ писалищната си маса, която останала у Моту за проданъ; Моту ги намѣрилъ, и макаръ че е трѣбвало веднага да ги предаде на Хитрово, задържалъ ги у себе си, занесълъ ги презъ есента чакъ въ Парижъ, показалъ ги на Кумани, който се много разсърдилъ за това, и едва като се върналъ ги предалъ на Хитрово. — Князътъ далъ униформи и на Тѣпчилешова и на Константиновича съ погони. — Доскоко преди заминаването си останалъ безъ пари, продалъ пианото си и получената сума още същата нощъ глупаво проигралъ на карти. — Подиръ пладне отидохъ у Златарски, гдето бѣше и Миларовъ, дошълъ отъ Пловдивъ. Бѣше свършено идеалистично разуменъ. Пловдивското литературно общество рисуваше въ много добра свѣтлина, хората работѣли презъ деня въ канцелариитѣ, вечерята за вестниците, въ опредѣлени вечери се събирали, размишлявали, въ мненията си били снисходителни, не хулѣли единъ другото, нѣмали, каже, никакви *aggrèges-pensées* [задни мисли], имало помежду имъ съгласие, а не недовѣрчиво дѣленіе, както въ София. Бобчевъ станалъ, каже, въ Пловдивъ много разуменъ човѣкъ. Чомаковъ ме поздравлявалъ, питалъ най-напредъ Миларова какъ съмъ; Миларовъ се похвалилъ не само съ познанството си съ мене, ами и съ моето приятелство. Вазовъ се възхищавалъ отъ мене, струвало му се, че Миларовъ въ рецензията си на Периодическо списание сравнително малко ме е разхвалилъ. Миларовъ предалъ своята драма „Падането на Цариградъ“ и други свои и Бѣлчови поезии на Климента за преглеждане и мнение. Характеристикитѣ отъ Пловдивъ: ограничениятъ Груевъ, председател на Постоянния комитетъ и на Върховния съдъ, водѣлъ се отъ Попова (който по-рано бѣше у насъ въ библиотеката); остроумниятъ и къмъ всичко при-

С. Тѣпчилешовъ

Ив. Вазовъ

поздравлявалъ, питалъ най-напредъ Миларова какъ съмъ; Миларовъ се похвалилъ не само съ познанството си съ мене, ами и съ моето приятелство. Вазовъ се възхищавалъ отъ мене, струвало му се, че Миларовъ въ рецензията си на Периодическо списание сравнително малко ме е разхвалилъ. Миларовъ предалъ своята драма „Падането на Цариградъ“ и други свои и Бѣлчови поезии на Климента за преглеждане и мнение. Характеристикитѣ отъ Пловдивъ: ограничениятъ Груевъ, председател на Постоянния комитетъ и на Върховния съдъ, водѣлъ се отъ Попова (който по-рано бѣше у насъ въ библиотеката); остроумниятъ и къмъ всичко при-

способяващ се руски авантюрист Неболсинъ; вестникъ „Редъ“ билъ издаванъ отъ Неболсинъ, Поповъ и Наботковъ. Салабашевъ сега билъ главниятъ любимецъ на стария Богориди; той свалилъ сега двамина префекти, Райнова въ Хаскъой и Нестора Марковъ въ Заара—тогози поради „недовѣрие“, безъ друга мотивировка. За Вълковича въ Пловдивъ имали много лошо мнение. Стариятъ Александъръ Екзархъ билъ съвършено извѣтрѣлъ, билъ членъ на Върховния съдъ. Не питяхъ за Петка Каравеловъ, нито за Славейкова, забравихъ. Смѣшно *intermezzo* бѣше посещението на сантименталния панагюрецъ А. Н. Шоповъ *pour prendre congé* [за сбогомъ], редактора на Бѣлг. гласъ; като ни видѣ, мене и Миларова, у Златарски, съвършено се смути и скоро изчезна. Миларовъ говори и за Дринова, да дохождалъ поне отъ време на време въ цѣлогодишенъ отпускъ; ако дойде за постоянно — ще го взематъ веднага за министъръ и, ще не ще, би игралъ политическа роля; ала е язъкъ за него, името му се носи по всички бѣлгарски краища, а полза отъ него отечеството му за сега нѣма. Следъ това съ Златарски отидохме у Климента, който бѣше самичкътъ съ архим. Костадина; говорихме и за Дружеството [книжовното], нуждата отъ редовно излизане [на Период. списание], това е главната работа. После съ Златарски ходихме по Цариградското шосе, срещнахме Данова съ жена си, и въ градината при луна и музика; шумниятъ новъ Софийски свѣтъ, *la société ne cesse pas à s'augmenter* [обществото не престава да се увеличава].

Генчевъ ми разправя за дѣлата на единъ лудъ полицмейсторъ, гвардейския полковникъ Д[аниловъ?] въ Търново. Когато станала аферата въ Елена и настанала обща паника, накаралъ военната музика да свири весело задъ града. Често ходѣлъ изъ града и шибалъ съ камшика си хората, викайки „болгаръ—магаръ“. По-късно билъ окръженъ управителъ въ Казанлъкъ, ала тамъ поради лудориитъ си билъ отстраненъ; тогава се появили оплаквания отъ него и въ „Марица“.

Шоповъ разправяше, че неговата майка и много панагюрки имали по 12 деца. Г-жа Златарска добави, че въ Търново имали до 20—23, заедно съ близначетата.

13/25 септемврий, понедеѣлникъ. Днесъ сжщинско „бездѣлие“. Преди пладне дойдоха „архиереитъ“ въ канцеларията, сиречь Климентъ съ Стоянова, който държи своя гостенинъ съвършено въ ноктитъ си. Стояновъ днесъ направи чудесенъ докладъ, всичко да се размѣсти, особно Габровскитъ даскали (Генчевъ изтъкна, че всички сж отъ турско време, едни и сжщи), Илиевъ да се пратѣлъ въ Търново, Варна, Силистра . . . и кжде ли още не. Блъскова иска да го вземе отъ Шуменъ въ Търново, а Бръшлянова въ Шуменъ. И Климентъ му опонираше. Мене не може да ме

погледне въ очитѣ; очитѣ му ставатъ мънички, вижда се само черното, безъ бѣлото. Неговитѣ капризи за стипендиантитѣ. — Директорътъ Черневъ отъ Силистра избѣгаль тайно въ Гюргево, бидейки ужъ преследванъ за разпространение на брошурата „Искендеръ-бей“. — Липсватъ 3 учители въ Габрово, 1 въ Варна. — Подиръ обѣдъ азъ веднага отидохъ пакъ въ канцеларията, следъ това дойдоха и Генчевъ, Вацовъ и Теохаровъ. Петъръ Станчевъ (2½ години префектъ въ Варна въ времето на Каравелова, Цанкова, Еренрота, Ремлингена, Начовича, Соболева) е отстраненъ, днесъ биде избранъ за помощникъ на главния секретаръ на държавния съветъ. Министерскиятъ съветъ по настояване на княза назначи нови и. д. префекти. Джабаровъ (който ималъ процесъ за крадено сѣно презъ време на окупацията) е опредѣленъ за Варна. — Държавниятъ съветъ: членоветѣ му сж „яри консерватори, стари тумбатери“, канцеларията обаче е цѣла либерална, нѣкогашни префекти à la Лукановъ и Пѣйовъ. И „менажерията“ на Сарафова се състои отъ сжшитѣ такива ексъ-чиновничета. — Утре е година, какъ сжществува държавниятъ съветъ, би могълъ да празнува сребърната си сватба, следъ година златна. — Днесъ говорихме и по въпроса, какво ще стане отъ толкова изучени хора, всички искатъ да бждатъ господари. Ще се създаде отъ тѣхъ добъръ писарски, адвокатски и бакалски пролетариятъ. Климентъ разправи, че войници женени следъ службата си не искали да живѣятъ съ женитѣ си, „не знаели нищо да приказватъ“. Единствениятъ лѣкъ е: добри първоначални училища.

15/27 септемврий, срѣда на пладне. Вчера бѣше Кръстовъ-денъ, официаленъ празникъ. Сутринътъ съ Вацова отидохме въ заседанието на министритѣ, гдето бѣха Грековъ, Теохаровъ, секретарътъ Агура и Д. В. Храновъ; изложихъ цѣлата история на Йовановича. Wir haben den Leuten ein Loch in den Bauch geredet [засипахме ги съ аргументи], за да разбератъ, колко излишно и своеволно е била забъркана цѣлата тази работа. Вечерътъ всичко това наново го написахъ и на другия день сутринътъ го изпратихъ съ писмо на министерския съветъ. — Следъ това на пладне въ министерството имаме съвѣщание съ Вацова, Генчева и Mlle Цвѣтишичъ за програмата на V класъ. — Подиръ пладне направихъ visite de condoléance [посещение за съболезнование] у Сарафова, гдето бѣха и Mlles Цвѣтишичъ и Schwarz. Хърватско общество, което говорѣше по нѣмски. — Вечерътъ излѣзохъ на разходка по Цариградското шосе самъ. Пълна месечина надъ табиитѣ въ сива свѣтлина, надъ мъгли — илуминация à la Golgotha. Днесъ сутринътъ имаше съветъ въ министерството, гдето бѣше и Климентъ. Стипендиитѣ изобщо се свѣршиха. Слава Богу. — Стояновъ разправи, какъ станалъ имотенъ Панаретъ Погонянский. Когато около 1864 г.

румънитѣ конфискували гръцкитѣ манастири, той като тѣхенъ управителъ подушилъ работата и о време скрилъ паритѣ, до 20,000 дукати — годишнитѣ приходи; изигралъ и Цариградскитѣ гърци и румънитѣ, като казалъ на първитѣ, че правителството всичко е отнело, а на вторитѣ, че нищо не е ималъ, че дори и останалъ да дължи. Банкерската операция му извършилъ Христо Георгиевъ. Сега всичко това е завещалъ за духовни стипендии. — Хубавъ изразъ е „орманъ-папазъ“, дивъ горски попъ. — Моравеновъ, казватъ, въ заседанията на държавния съветъ дѣвчелъ дѣвка и, когато искалъ да говори, едва тогава вадѣлъ дѣвката.

15/27 септемврий, срѣда, въ предвечерието на св. Вацлавъ. Днесъ подиръ пладне, следъ като обѣдвахъ, получихъ писмо отъ баща си отъ 19 т. м., което съ закъснение е пжтувало презъ Калафатъ и Видинъ, съ съобщение, че Еленка отивала много зле, че нѣмало никаква надежда, та да съмъ билъ подготвенъ за телеграмата. Около четвъртъ часъ покъсно наистина пристигна кжса телеграма — отъ днесъ сутринята: „*Helena mortua*“.

Това, което съ всевъзможни надежди и мечти нѣкакъ си изкуствено искахъ да предотвратя, това е вече действителностъ. Еленка не е вече между живитѣ и нейното блѣдо лице, обкржжено отъ златисти кждри, почива вече въ отворения ковчегъ; нейнитѣ живи и проникателни очи се затвориха, и нейнитѣ уста нѣма да проговорятъ вече . . . Още вчера сутринята предадохъ на пощата за нея писмо, цѣли четири страници, като искахъ съ това да я зарадвамъ и вложихъ въ него едно изсушено цвѣте отъ Берковския балканъ. Нашата кжща днесъ се е обърнала на мѣсто за плачъ и скръбъ, а азъ седя тукъ задъ седемъ рѣки и на сто мили пжтъ и свирамъ своята дълбока тжга въ сърдцето си, което чувствува, че днесъ е осиротѣло. Никой не може да ми я замѣсти, дори не и Людмила, която ето вече четири години какъ почива въ студения гробъ. Не ще видя вече ни единъ редъ отъ нейната ржка, съ която така често ми съобщаваше новини за нашитѣ работи въ отечеството ми. Не очаквахъ, че тази страшна загуба ще ме сполети вече само следъ три седмици отъ заминаването ми отъ Прага. Въ веригата отъ разнородни мжки и горчивини, които изпитвамъ презъ тѣзи последни години следъ заминаването ми отъ Прага, това е едно отъ най-тежкитѣ огорчения.

Отговорихъ веднага на телеграмата: „*Reçu telegramme qui détruit toutes mes espérances. Arrangez une couronne de ma part et consolez vous dans ce cas sinistre. Constantin*“. И следъ това на 4 ч. отидохъ въ министерството, гдето захванахме съ бюджета. Тукъ бѣше и Стояновъ, ала Климентъ не дойде. После подиръ 6 ч. излѣзохме съ Вацова далече вѣнъ по Цариградското шосе при ясна меланхолична, дори мечтателна пълна месечина.

Въ душата си бѣхъ въ Прага при своитѣ, при отворения ковчегъ, между скръбъ и сълзи, при скѣпата си майка, чието сърдце се разбива отъ смъртѣта на две дѣщери въ най-хубавата имъ възраст . . .

17/29 септемврий, петъкъ. Гробове, прѣсни гробове изпълнятъ моитѣ спомени. Въ течение на четири години, дори не пълни, изгубихъ две любими сестри. Смъртѣта неумолимо разкъса една отъ най-нѣжнитѣ връзки, които ме свързваха съ далечното отечество и които ми бѣха почти твърда опора въ тази неопредѣлена кариера въ далечния Изтокъ посрѣдъ мъгла и несигурностъ. Чувството, че еднородни скѣпи сѣществва далече отъ тукъ всѣки день мислятъ и си спомнятъ за мене, никога ме не напушаше и ми бѣше като полярна звезда въ буритѣ, страститѣ и мжкитѣ на този левантински хаосъ.

Днесъ, мисля, ще да е станало печалното погребение. Отъ сутринъта постоянно мисля за тази черна сватба на моята скѣпа Еленка, която никога вече не ще видя и съ която последенъ пѣтъ, невѣзвратимъ последенъ пѣтъ говорихъ преди три недѣли . . . Тя вече почива въ гроба като Людмила, може би въ сѣщия нашъ стариненъ и свещенъ Вишеградъ, при черквата св. Петъръ и Павелъ, върху Либушинитѣ и Пршемислови скали. Нашата семейна трагедия се увеличи съ нови загуби: мжкитѣ на нещастния дѣдо, смъртѣта на чичо Ярославъ . . .

Повтарямъ си въ ума последнитѣ разговори съ милата сестричка и се ровя въ паметѣта си, за да не забравя нищо: тѣзи тихи разговори при леглото на болната. Самата България даваше изобиленъ материалъ: ориенталскитѣ начини при ядене, обноски въ общество, при разговори, Софийското общество, семействата, театралнитѣ продукции презъ последната зима. Често ми говорѣше, да не съмъ се връщалъ въ Прага, нищо добро, каже, нѣма тука, общественитѣ условия сѣ били непоносими, никакъвъ животъ както нѣкога, въ университета само дребнавости; да съмъ си построелъ кѣшурка въ София. Херминъ, каже, говорѣше да съмъ постѣпѣлъ по дипломацията (!). Моитѣ сѣнища, ако получа, може би, пенсия въ България, да се установя въ Венеция, или другаде нѣкъде на югъ. Пѣтуването ми до година отъ София презъ Цариградъ, Гърция, Триестъ за Прага. Статията за пѣтуването ми презъ Румелия бѣше чела цѣла рѣкописъ. Страховетѣ на Свата да не съмъ се оженѣлъ въ София съ г-ца Х., Еленка се смѣеше; разнитѣ запитвания на млади пражанки. Разказитѣ ми за последното пѣтуване — Миланската катедрала, Алпитѣ, Бернъ, италиянскитѣ и швейцарски езера, Версайлъ, Нюрнбергъ. Картиннитѣ галерии, разгледани по пѣтя; пита за тайната вечеря на Paolo Veronese въ Лувъръ; Murillo, Rembrandt, Makart, Kaulbach, Piloty, Вепещагинъ. Гравюрата Sitten—Sion

—Sedunum (кантонъ Wallis) на стената надъ леглото ѝ и нейнитѣ два живописки опита (покрайнини) на стенитѣ. Искаше да има цвѣтоветѣ на българскитѣ носии (шопскитѣ), за да може да нарисува акварелъ отъ този типъ споредъ донесенитѣ отъ мене фотографии. Пражскитѣ замъкъ—искаше да го види още веднажъ. Не бѣше доволна отъ последната собствена фотография, азъ искахъ да имамъ нова, ала това не можа да стане. Пражскитѣ разходки, воденичниятъ камъкъ на д-ръ Холубъ въ парка. Меченца и други дреболии отъ пжтуването ми; Нюрнбергскитѣ меденъ хлѣбъ; Edelweiss на листа и после върху глинени панички отъ Reichenhall (купихъ ги въ Висбаденъ); китайче; baby's; английски хумористични картинки. Напоследъкъ четѣше английски книги, Cooper, Ouida; Ebers; Tegnér; Anderssen — месечни разкази. Илустрацията Frauenzeitung (Sappho). Хоушка и Тршебова, тамошнитѣ гости. Изданието на чешкитѣ замъци. Пражскитѣ приятелски семейства: Mme Прайсъ, г-ца Манесова, Ригерови, Бендерови, Томекъ и неговата Полица, Габлеръ и неговата гастрономия. Съ особена симпатия говорѣше за г-жа Вълчекова. Грижитѣ ѝ за мене, казвала на майка ми: та ти нали знаешъ, че Костичка това обича да яде. За Свата разправяше—нѣма, каже, паметъ, за домакинство нѣма наклонност.

Спомени отъ по-старо време. Разходка презъ Вълтавския ледъ. Летна и Стромовка, градината на Кински, Хухле. Преводи отъ английски въ „Světozor.“ Mödling, Виена, Високо Мито — по всички тѣзи нѣща говорихме доста и последния пжтъ.

На лице много приличаше на мене, само че имаше по-голѣмъ носъ. Коситѣ си носѣше всѣкога нахждрени. Очитѣ ѝ бѣха голѣми, кестеневи. Саркастична усмивка и снѣжно бѣли зѣби, запазени и до последъкъ. Бѣше съ тихъ характеръ, мълчалива, не бѣше буйна като Людмила, и много остроумна, съ една, често съ една единствена дума. За това сведочать и нейнитѣ писма. Знаеше добре нѣмски, французки, италиански, английски и малко руски.

До 1 ч. презъ нощъта четохъ всичкитѣ ѝ писма отъ три години, отъ дожаждането ми въ България, всички тѣзи думи на сестринска любовъ, пълни съ духовито изложени съобщения за голѣми и малки събития и пълни съ грижи за брата въ далечния Подбалканъ. Купъ спомени ми свиха сърдцето. Чувствувамъ бездната, която нищо не може да попълни.....

2 октомврий / 20 септемврий, понеделникъ. Въ четвъртъкъ вечеръта пристигна Стоиловъ и днесъ вечеръта наново замина съ Константиновича за Русчукъ. Бѣше постоянно съ униформа. Говорихъ съ него два пжти на улицата и веднажъ въ канцеларията само на бърже. Моето писмо отъ Комо направило въ Варна голѣмъ ефектъ, Адженовъ разправялъ, че ме видѣлъ въ Парижъ; по работата на Йовановича

и той осжда „den Biereifer“ [любителя на бирата] Вълковичъ. Историята на Гинчева я уредихме, азъ самъ телеграфирахъ вчера въ Русчукъ на Тъпчилешова, je recommande chaleureusement nomination Gintcheff secrétaire général [препоръчвамъ горещо назначаването на Гинчевъ за главенъ секретаръ]. Теохаровъ сгрѣшилъ, че предварително нищо не е казалъ на княза, както му е обичаятъ. Искали да назначатъ на това мѣсто Ганчева, изгонения секретаръ на Екзархията, грубъ, неодѣланъ човѣкъ. Въ страната царувалъ, каже, пълень calme [спокойствие]. Соболевъ билъ, каза той, съгласенъ съ избирателния законъ; и Стоиловъ билъ за оставането на сждитѣ и медицинѣ при пасивното изборно право.

Желѣзковичъ пристигна, сжщо и Каулбарсъ (на 18), а вчера и Вълковичъ: видѣхъ го днесъ сутринѣта въ княжеската канцелария, бѣше като попаренъ и съ мене не проговори. Всички министри съ изключение на единъ ще отидатъ въ Русе за посрѣщането на сръбския кралъ. Агура миналата седмица безсрамно и глупаво интригувалъ срещу Вацова. Либералитѣ, ужъ, решили да похарчатъ 50,000 фр. за агитация, щото народътъ да си строелъ желѣзници; инакъ се забелязва пасивностъ при изборитѣ.

Настана есень, на 1 октомврий имаше бури, студено. Преди това прелетѣха жерави (българска народна астрономия); сжщо и когато свинетѣ събиратъ сламки. На хоризонта последната седмица край селата (и високо по Балкана) се появиха огньове: гори се царевичната слама, а около огньоветѣ ставатъ селскитѣ седянки. Сезонътъ започна на 18 вечерѣта съ буренъ дъждъ.

Носятъ се слухове изъ града, че „Дондуковъ идѣлъ“, сега пъкъ че „Дриновъ идѣлъ“ (на 18). „Гладна кокошка просо сънува.“

Въ държавния съветъ се работи върху закона за чиновницѣтѣ. Членоветѣ искали, щото отъ чужденцитѣ да се искалъ дипломъ. Грековъ и Агура не искали: това, каже, се разбирало отъ само себе си. Стояновъ сочелъ Моту.

Намѣрихъ жилище задъ Черната джамия, кжщата на Селтенъ. Ще бжда самичкъ съ слугитѣ. Месечно 100 фр., до 15 януарий 1884 г.

Въ Румелия неуредица. Несторъ [Марковъ?] билъ показанъ за префектъ въ Търново и приелъ. Богориди раздразилъ чиновницѣтѣ съ окръжното, че никой отъ тѣхъ не бива да пише изъ вестницѣтѣ, Въ областния бюджетопроектъ увеличили всичко съ 20%, а de facto приходитѣ сж съ 15% помалко. Тамошната жетва била лоша, лозята само донѣкжде били добри. Населението не искало кадастъръ, особено турцитѣ: притежавали до 10,000 уврата, а обработвали 6—700. Портата потвърдила закона за кадастѣра, сега Богориди писалъ на Постоянния комитетъ, че султанътъ ималъ право да утърждава законитѣ, па и да ги отмѣнявалъ (!).

Тази година бѣха назначени около 5 новодошли юристи българи, които сега довършиха своитѣ науки.

Почнахъ днесъ да пиша отдѣлни биографични чертици на тукашни хорица: галерия отъ новобългарски типове, като материалъ за бждешитѣ ми писателски трудове*). — Вчера въ недѣля почнахъ наново да работя: изучавамъ Кипертовата старовѣка география отъ началото, като захванахъ отъ Индия. — Вчера получихъ писмо отъ Илиева отъ Стара Загора: моитѣ статии въ Период. списание се чели отъ 40 абонати въ Заара съ въодушевление. „Вие сте не само най-учения човѣкъ въ България, ами ще станете и най-популяренъ. Това нека Ви бжде поне малко удовлетворение за всички тѣзи теглила. Дерзайте!“.

Вчера дожда у мене Драсовъ. Билъ префектъ въ Трънъ, сега иска да служи, кждето и да е, подъ министерството на просвѣтата като инспекторъ.

Климентъ е още тукъ. Често се срѣщамъ съ него въ [Книжовното] дружество, и следъ това съ него и Стоянова излизаме на разходка задъ града. Скици отъ манастирския животъ. Калугеркитѣ въ Арбанаси презъ окупацията изгонили две сестри, не имъ дали дори и дрехитѣ; тѣ отишли въ Лѣсковецъ, хората имъ се присмивали; оплакали се на Климента (той не билъ още администраторъ на епархията) въ Лѣсковското училище отъ своя манастиръ за тѣзи дрехи; Климентъ писалъ въ манастира, ала безъ полза. И отъ това време той съ тѣхъ много не меле. Калугеритѣ били постоянно въ спорове. При Габрово въ единъ манастиръ имало 4 калугери. Едва що Климентъ пристигналъ, и единъ по единъ се явили предъ него съ оплаквания: игуменътъ отъ экс-игумена, този отъ него и т. н. Въ другъ манастиръ архим. Константинъ (който пжтувалъ съ Климента) седналъ въ келера на рогозка, и веднага готвачътъ и други полупияни почнали да му се оплакватъ, че игуменътъ билъ скжперникъ, не имъ давалъ достатъчно вино и т. н. А Константинъ весело додалъ: „разправяйте свети отци!“ — Спороветѣ въ Рила. Преди известно време умрѣлъ единъ калугеръ. Четири деня лежалъ мъртвецътъ, докато да го забележатъ. — Въ Килифарово имало камъкъ съ надписъ, че манастирътъ е съграденъ презъ времето на патриарха Теодосия, ала го зазидали въ основитѣ на черквата най-отдолу на жгъла (!). — У Климента има ржкописи отъ Кукленъ въ Родопитѣ, и онзи за царъ Ив. Александъръ. — Въ единъ манастиръ имало правило, че риба може да се яде само веднажъ въ седмицата — въ петъкъ. Калугеритѣ искали да ядатъ риба и въ вторникъ. Повикали владиката Климентъ, той имъ разрешилъ. Ала тѣ не били

*) Нѣкои отъ тѣзи новобългарски типове азъ обнародвахъ въ сп. Българска мисль, год. V (1930), кн. I, II, V. С. А.

доволни отъ това: искали да иматъ заповѣдь отъ епископа да ядатъ риба въ вторникъ, за да очистятъ своята съвѣсть. —Имало калугери, които се скитали изъ страната безъ манастиръ—нѣмали душевна храна. — Въ манастира Преображение нравитѣ били строги. Веднажъ презъ времето на грѣцкия владика Неофитъ грѣци съ циганки се забавлявали предъ манастира. Игуменътъ взелъ патерицата си, отнелъ имъ гуслата, набилъ ги съ нея и ги прогонилъ. Владиката го аргосалъ. Тогава всички калугери се явили съ патерици предъ митрополията, заканвайки се, че щѣли да отидатъ на св. Гора, тукъ не можели повече да изтраятъ. Владиката се видѣлъ принуденъ да отмѣни аргосването.—Климентъ челъ драмата на Миларова „Падането на Цариградъ“, мисли, че е добра — да се отпечата като приложение къмъ Период. списание. Миларовъ не намѣрилъ тукъ мѣсто, ще отпътува пакъ за Пловдивъ.

Генчевъ ми разправя за Горанова, какъ въ Търново дружелъ съ турцитѣ, ходѣлъ въ конака, играелъ съ каймамина на зарове и карти, па и инакъ по кръчми и кафенета играелъ на зарове. Въ турско време учителитѣ се държали повече en réserve [на страна].

4 октомврий / 22 септемврий, срѣда вечеръ. Вѣчера вечеръ на 6 ч. имаше заседание на [Книжовното] дружество: управителниятъ комитетъ, Климентъ и Пѣйовъ. Говорихме за мѣстото срещу военното училище, което градътъ иска да отстъпи и за постройката на сграда съ дюкяни. Общото събрание ще се събере чакъ на св. Кирилъ и Методий, когато бжде довършена първата годишнина и Дружеството бжде осигурено; така мисли и Климентъ. Миларовата драма ще се отпечата. Препирнитѣ на Стоянова съ Киркова и Златарски за природонаучнитѣ статии: той иска само тѣзи, които засѣгатъ страната, ала при това при други не може да разбере взаимната граница между популярностъ и научностъ. Стана дума за бждещия уставъ, до колко ще трѣбва да се допустнатъ членове само съ парични вноски: въ България е невъзможно чисто научно дружество, трѣбва нѣщо въ рода на чешкия музей. Разказитѣ на Климента и Стоянова за мъжнотиитѣ на Дружеството въ Браила. Каравеловъ искалъ съ помощта на Дружеството да се докопа до една печатница за себе си и за Дружеството. Много билъ обиденъ Войниковъ и насѣсквалъ хъшоветѣ противъ Дружеството, че взимало пари отъ султана и отклонявало населението отъ революцията. Веднажъ хъшоветѣ се нахвърлили върху Климента: какво, каже, е писано въ Списанието за вѣрностъ къмъ султана и т. н.: криво тълкование на едно мѣсто у Бончова (за училищата), признали, че Войниковъ ги подстрекавалъ. Желъо веднажъ пиянъ нападналъ Стоянова въ кжщата му, ала билъ изпратенъ съ $\frac{1}{2}$ наполеонъ. Търговцитѣ третирали действителнитѣ членове като слуги, искали

сами да решават за съдържанието, както при Дунавска Зора, която минавала презъ тяхна цензура, докато Ваклидовъ написалъ нѣкои статии самъ, ала съ това изгубилъ меценатитѣ и списанието умрѣло. Нападкитѣ били насочени най-много срещу Стоянова. Веднажъ предъ самото общо събрание билъ разпратенъ отъ печатницата на Паничкова хвърчащъ листъ „Кърлешъ“ съ съобщения, подписани отъ Друмева и Стоянова. Войниковъ разгласялъ, че Стояновъ се разхождалъ, и че въ къщата на Климента вмѣсто книги имало — „рокли.“

Вчера преди пладне проучихме въ министерството бюджета, подиръ пладне го преписахъ, днесъ пъкъ написахъ обяснения къмъ него.

Вчера получихъ писмо отъ баща си за смъртта на Еленка, днесъ пъкъ писмо отъ Свата. Умрѣла съвършено геройски и достойно въ духа на нашето семейство. Все още не мога да дойда на себе си — гнетятъ ме и ме безпокоятъ мисли, какво става у насъ дома въ Прага. . . .

Днесъ Желѣзковичъ ми каза, че Агура му съобщилъ за мене: „ние вече ще направимъ да си ходи“, искали да унищожатъ контракта. На дъното на това сж бесарабци, па и Начовичъ и Грековъ. — Адженовъ върти цѣлата политика, като „притежателъ или стопанинъ на партията“. Всичко сега се върши за желѣзницитѣ, като при това всѣки мисли за джеба си. Ала българинътъ по джебнитѣ въпроси е егоистъ; кой знае какво ще бжде Народното събрание, може би — пълно съ либерали.

Вацовъ замина за 3 дни въ Пиротъ за майка си. Гимназията полека лека напредва.

„Прага 27. 9. 882 на пладне.

„Скъпи Коста! Сутринята ти телеграфирахъ, че нашата Еленка угасна. Съ последното си писмо ти бѣше потготвенъ за това известие. Днесъ ти пиша на бърже само нѣколко думи.

„Положението на клетата душа се постоянно влошаваше. Дробоветъ ѝ наистина бѣха добре, ала червата бѣха разстроени. Не можеше да взима нищо друго освенъ супа, кафе и малко чай. Поради това тя тѣлесно много отслабваше, докато всички нейни мускули се стопиха. При това болкитѣ въ стомаха и страшната кашлица не преставаха. Нощта срещу недѣля на 24. IX бѣше много лоша, тъй че тя поиска да узнае истината, та на време да се приобщи съ Бога. На 5½ ч. вечерята прие светото причастие. Тя знаеше добре, че нѣма спасение, и тукъ тя се прояви като сжщинска героиня. Нито следа отъ нѣкакъвъ страхъ, наопъкъ говорѣше за своето положение съ такова спокойствие, като за нѣщо, което не крие нищо страшно въ себе си. Въ понеделникъ настѣпи малко облекчение, ала нощта пакъ прекара лошо. Въ вторникъ (сиречь вчера) видѣхме, че краятъ неотразимо се приближава.

Привечеръ между 6—7 часа се появиха първитѣ признаци на вцепеняване съ голѣми болки. Клетата се превиваше отъ мжки. Дробоветѣ ѝ бѣха пълни съ храчки, ала гръднитѣ мускули не бѣха въ състояние да изхвърлятъ това, което бѣше събрано. За щастие, дойде лѣкарътъ и по негово нареждане дадохме ѝ следъ кжси интервали три праха морфинъ. Следъ тѣхъ настѣпи полусънно и полубудно състояние, и болкитѣ се поуталожиха. Между болкитѣ, колкото и силно да я разтръсваха, постоянно ни се усмихваше, милваше ни по лицата, дори ни подканяше спокойно да дочакаме края. На 11 ч. се пробуди и поиска моливъ. Написа съ разпокжсанъ почеркъ тѣзи нѣколко думи: „Всѣкога трѣбва . . . да се смѣя, когато ви виждамъ тѣжни,“ очевидно, защото се радваше, че сама ще се отърве отъ скръбъ. Скоро следъ това на ново се появиха безсилни припадѣци отъ кашлица, следъ което се уталожиха, и на 12¹/₂ ч. сутринътъ и тя се успокои въ вѣченъ тѣлесенъ сънъ. Преходътъ стана спокойно, не издаде дори ни единъ звукъ.

„Майка ти въ последно време сама се грижеше за бедната, често дори и не спѣше, та ще има голѣма нужда отъ почивка.

„За тебе много споменуваше. Остави ти единъ прѣстенъ съ брилянть и още нѣщо, за което майка ти или Свата ще ти пишатъ. Надѣвахме се, че все ще получимъ нѣкое писмо отъ София, ала не получихме.

„За сега толкова ти пиша. Погребението ще стане въ петъкъ на 28. IX; ще бжде погребена въ Вишеградъ до гроба на Людмила.

„Пиши по-скоро; ще ни зарадвашъ. Нашитѣ, осиромашели и осиротѣли съ една скжпа душа, те цѣлуватъ и те поздравляватъ много пжти. Сбогомъ! Твой искренъ баща И.“

„Прага, 30 септемврий 1882. Мой скжпи Костичко! Когато ти писахъ последния пжтъ, не ми минаваше, увѣрявамъ те, и презъ ума, че тѣй скоро ще останемъ самотни. Макаръ че бѣхме увѣрени, че не може да се помогне на нашата скжпа Еленка, не може човѣкъ да се помири съ мисълта, че така скоро ще я изгубимъ. Страшни дни преживѣхме!

„За нейнитѣ последни дни, за страшнитѣ мжки, които трѣбваше още да претърпи, мисля че баща ми ти вече писа. За мене е страшно да се връщамъ къмъ този последенъ день и къмъ тази грозна нощъ. Какъ такова добро, благородно, скжпо сжщество можеше да бжде обречено на такива мжки, не може да ми побере главата. Ала тя съ такава смѣлостъ гледаше на своя край и очакваше смъртъта като освобождение, и нашата първа мисль на 12¹/₂ ч., когато заспа, бѣше, че се успокои. Трѣбваше да ѝ желаемъ това, за нея е сега щастие, ала за насъ остана болката.

„Вълнението, което цари у насъ, можешъ лесно да си представишъ. Ти, обаче, трѣбва да се чувствувашъ още по-лошо, мога да си представя, какъ ти съ своитѣ мисли си постоянно тукъ. О, да можеше поне сега да бждешъ тукъ; каква голѣма утеха щѣше да бжде това за беднитѣ ни родители. Та не ли на насъ, двамата, лежи сега голѣмата задача да имъ бждемъ радостъ и да имъ усладяме живота, огорченъ отъ толкова нещастия. Ти всѣкогашъ си имъ доставялъ радостъ и честъ, и тѣ се гордѣятъ съ тебе, само да можеше да бждешъ тукъ, за да ти се порадоватъ. Ала азъ съмъ слаба тръстъ, азъ не съмъ нищо, толкова бихъ желала да ги разтуша, ала не съмъ въ състояние. Моята сжпа сестричка имаше право, когато въ понеделникъ още ми казваше: „Ти ще имашъ тежка задача, да разтушавашъ беднитѣ ни родители и сама да издържишъ.“ Богъ да ни е на помощъ!

„Вчера я пренесохме въ вѣчния ѝ покой! Лежи до Людмила въ сжщия гробъ. Както приживе бѣха нераздѣлни, така и следъ смъртъта; сама пожела това.

„Не знаа, собствено, отъ где да започна да ти разправамъ, въ главата ми всичко така е преплетено, че не знаа, кое по-напредъ и кое по-после да ти съобща. Съчувствия и симпатии намираме много, дори и тамъ, отъ гдето не бихме ги очаквали. Вълчекъ бѣше единъ отъ първитѣ, който изпрати вѣнецъ съ лента и надпись: На избавилата се мжченица! Човѣкъ не подозира, колко добри хора има на този свѣтъ, та при подобни скръбни случаи това узнава. Тя имаше много приятели, безъ сама това да знае. Всички искаха още веднажъ да я видятъ, какъ спокойно лежи въ последното си ложе съ своето клето измжчено, ала съ блажена усмивка лице.

„Ковчегътъ, обаче, биде затворенъ преди обряда, който извърши енорийското духовенство отъ св. Троица на Спалена улица. За щастие, Щулцъ го нѣмаше, казвамъ за щастие, защото той всѣкога продължава извънредно дълго обредитѣ, което за насъ е сжщинско мжчение. Свърши се всичко кжсо и тихо, а сжщо така и горе въ Вишеградъ. Каква страшна минута, когато я спузнаха долу и хвърляха върху ѝ камениста пръстъ. Човѣкъ си мисли, че ще трѣбва все още да я боли! Това бѣше най-тежкото! Днесъ сутринтъта на 10 часа се извърши въ св. Троица на Спалена улица панихида безъ пѣене. Староболеславскиятъ протоиерей г. Славичекъ дойде нарочно тукъ, за да може да вземе участие въ панихидата за нея. Това бѣше мила изненада за насъ.

„За мама много се боимъ. Тя е много отпаднала и отслабнала. Отъ 14 дня постоянно се грижеше за Еленка, постоянно бѣше при нея, дори и ноця, а напоследъкъ трѣбваше и да я дига отъ леглото. Това бѣше, разбира се, за нея голѣмо изнуряване. Докато продължаваха грижитѣ около покойната, напрежението на нервитѣ бѣ така голѣмо, че тя

не усѣщаше умората, ала щомъ тѣ се свършиха, не може да дойде на себе си. Ако да бѣше лѣтно време, или пъкъ малко по-рано, щѣхме да излѣземъ нѣкъде вѣнъ, ала за това не може и да се мисли. По-скоро трѣбва да мислимъ, че ще вали снѣгъ, върлува страшна вихрушка и е студено до замръзване. Вчера на гробищата се излѣ върху ни силенъ проливенъ дъждъ.

„Тате трѣбва при това да ходи на заседания въ областното събрание, ще почне едва отъ понеделникъ да ги посещава; тъкмо на първия день отъ отварянето на Събранието на Еленка бѣше така зле, че не можеше да помисли да се отдалечи. И тъкмо този день ни даваше още своитѣ последни нареждания, кому какво да дадемъ, на тебе, на нейнитѣ приятелки и на твоята булка, когато ще я имашъ. Веднажъ, когато ѝ бѣше по-добре, когато азъ още спѣхъ съ нея, каза ми презъ нощта: „Бихъ желала да доживѣя още само това, да видя Коста било като щастливъ съпругъ, или поне като щастливъ годеникъ“. Когато това стане, тя отъ горе ще гледа на твоето щастие, като не можа да го види вече тукъ.

„Нашето осамотение лесно можешъ да си представишъ; така привикнахме съ болната и тишината, отъ която тя имаше нужда, че не можемъ да отвикнемъ отъ нея. Още по-лошо ще бжде съ насъ зимаска, когато тате заминае за имперския съветъ. Тази година предъ Коледа поне нѣма да отсъствува дълго, едва ли и цѣлъ мѣсецъ, ала по-късно ще предпочетемъ всички да заминемъ за Виена. Когато останахме толкова малцина, поне да бждемъ заедно. Ала боя се, че това нѣма да стане. Наистина, сега тукъ имаме по-добри приятели отъ другаде, ала поне да не трѣбваше да се отдѣляме отъ тате. Още по-добре би било, ако тате се откажеше отъ политическия животъ, безъ туй той не получава никаква благодарностъ за това, ами само си вреди тамъ на здравето. Ще видимъ, какъ ще се нареди по-нататъкъ.

„Прости ми, че тъй страшно драща и тъй безъ рѣдъ пиша, ала всичко ми е забъркано въ главата, и ржката ми трепери при писането. Поне знаешъ, колко мислимъ и си спомняме за тебе въ тѣзи минути. Пиши ни много скоро, за да знаемъ, какво става съ тебе; и ти не си намѣрилъ въ София много добро. Поне ти да можеше да бждешъ щастливъ, когато за насъ, останалитѣ, нѣма вече никакво щастие. Като те цѣлувамъ стократно, съмъ твоя всѣкога любеща сестра Svatava“.

25 септемврий/7 октомврий, сѣбота. Писахъ на баща си на 24 за впечатленията ми отъ нашата семейна трагедия и за моето общо положение въ тукашния интригантски свѣтъ. — Въ четвъртъкъ сутринята отказахъ на Селтенъ за кжщата, защото може би скоро да замина, и взехъ 2 стаи у Желѣзковича. На пладне Климентъ билъ у Соболева; обяснили се всевъзможнитѣ лъжливи доноси на префекта Горбановъ, Со-

болевъ му обещалъ своята поддръжка.—Теохаровъ въ при-
сѣдствіето на Климента и Стоянова казалъ, че държавниятъ съ-
ветъ въ последната среща, гдето повикалъ министритѣ, за да се
спогоди съ тѣхъ, се държалъ срамежливо, като жена, която иска
да направи съ нѣкого нѣщо, ала постоянно се оглежда, никой
да не види. Азъ подирѣ пладне бѣхъ у Арсениева. Билъ въ
Шуменъ, Търново и Пловдивъ и въ Преславъ. Archaeologica.
После дойде и Балабановъ у него. Продължителенъ поли-
тически разговоръ; Балабановъ твърдѣше, че съ избирател-
ния законъ е прекратена конституционната база, пълно откло-
нение, *commentaires des пълномощията*; Арсениевъ защита-
ваше този избирателенъ законъ, и отстранението на чиновни-
цитѣ. Балабановъ по византийски се придържаше о буква-
та, „буквоедство“. Арсениевъ каза, че Търновската конститу-
ция не е perfection [свършена] (и Балабановъ е на това мнѣ-
ние, па и всѣки); че населението, сиречь *les gens lettrés* [гра-
мотнитѣ хора], всички сж за конституционенъ животъ, сиречь за
репрезентативната система, за малка годишна камара, която
да гласува бюджета; презъ зимата още мнозина разпространя-
вали, че нѣмало да има вече никакво Народно събрание, а
може би това нѣкои и да сж желаели. Той мисли, че Дри-
новъ лани направилъ държавния съветъ избираемъ, защото не
е мислѣлъ, че Народното събрание ще се събере вече (това
не е тѣй); вънъ отъ това, че броятъ на депутатитѣ нѣмалъ
голѣмо значение. Той подканяше Балабанова либералитѣ да
взематъ участие въ изборитѣ. Балабановъ отвърна, че либе-
ралитѣ се отказали и въ „Свѣтлина“, ала следъ това се излѣга
да каже, че тѣ искали да свикатъ митингъ по избирателния
законъ и за кандидатитѣ. Арсениевъ каза на Балабанова, че
той (Балабановъ), споредъ политическото си *credo*, принадлежи
къмъ партията на Евстр. Гешовъ. Когато Балабановъ си оти-
де, споменахъ нѣщо и за моята история: той отговори, че
това не е нищо, всичко зависи отъ Соболева и Каулбарса.
Говори ми и за това, че тукъ били четирима души отъ Петро-
градското географическо дружество (Соболевъ, Каулбарсъ,
Гримъ и той), биха искали да отворятъ клонъ, или пъкъ да
се слѣятъ съ българското дружество [Книжовното].

Вечеръта (четвъртъкъ) ходихъ у Климента. Тамъ бѣха и
Златарски, Цачевъ и Храновъ. Цачевъ и Стояновъ се скараха
за Лука Радуловъ и неговото участие въ убийството на П.
Беронъ и за Войникова (Цачевъ го познавалъ отъ Шуменъ). Ца-
чевъ разправи за ловенето на разбойниците въ турско време
въ Търновско отъ Нусретъ миралай съ две роти (Цачевъ ги
придружавалъ като санитаренъ майоръ) отъ село въ село,
турцитѣ крадци на добитѣкъ веднага сж бивали набити по
задниците и всѣки е могълъ да дойде и си потърси своя до-
битѣкъ въ кошарата. Цачевъ като майоръ давалъ пари за
Букурещкитѣ комитети. Говори се и за жандармерията и по-

лицията въ България. Стояновъ разправи, какъ Бурмовъ въ Цариградъ издавалъ „Съветникъ“ на разноси на търговците (Хр. Тъпчилещовъ, Гешовъ и др.) и подъ тѣхна контрола, въ края на краищата не му платили, направили доносъ че билъ руски агитаторъ, ала най-после чрезъ сжда ги принудилъ да му заплатятъ 20,000 гроша. — Стояновъ преди известно време говорилъ съ Бурмова: съ време ние ще бждемъ префекти и под., нашитѣ селяни ще оратъ, а фабрицитѣ и занаятитѣ ще минатъ въ ржцетѣ на нѣмцитѣ, както въ Румъния. Бурмовъ му опониралъ. Бурмовъ, каже, сега язди съ дъщеря си на конь (!). — „Какви сме хора: какво сме цвѣте, който ще ни мирише, носътъ му ще капне“ (В. Д. Стояновъ; капне=падне, цвѣтътъ капна).

Въ петъкъ преди пладне ходихъ у Стоянова: Климентъ на пладне замина за Търново заедно съ архим. Константинъ. Обѣдвахъ съ тѣхъ. Калугерски остроумия. Константинъ билъ 9 години въ Римъ въ пропагандата, родомъ калоферецъ, братъ на Стоила Поповъ. Силата и влиянието на дисциплината въ Римъ и другаде. Черкаски сърдито му се сопналъ въ Богота следъ падането на Плѣвень, когато му го представилъ Иванъ Стеф. Ивановъ като римски възпитаникъ: езуитско възпитание, познавамъ го отъ Полша; Константинъ презъ войната билъ въ Рахово. Колко езика се изучаватъ въ пропагандата, въ редицата между 99 българскиятъ билъ предпоследенъ, албанскиятъ последенъ; нѣмало ни единъ чехъ; отецъ Bolling знаелъ всички езици. — Климентъ разказа, где за пръвъ пжтъ узналъ за атеизма: като дошълъ въ Одеса за учение, чулъ Раковски да злослови и да злоупотрѣбява съ името на Бога и св. Богородица. Стояновъ въ Шуменъ за пръвъ пжтъ чулъ като 13 годишно момче да се говори за безбожие отъ учителя Сим. Енчевъ; той дошълъ отъ Бебекъ, тамъ чулъ отъ учителитѣ Цанковъ и Ваклидовъ, че нѣмало Богъ, че всичко било природа. — Разказитѣ на Климента за Бѣлградскитѣ събития презъ 1862 год. Злословието на войводата Раковски и неговитѣ униформи, бѣли и черни калпаци, бѣли сюртуци и червени панталони съ сабя, ималъ ги нѣколко. Неговата легия се състояла отъ около 15 души. Какъ издигнали барикада предъ Стамболкапия, турцитѣ стреляли отъ вратата, Раковски прекосилъ презъ улицата и върху него не било стреляно: мислѣли, че той е нѣкой консулъ; тамъ не станалъ бой. После издигнали втора барикада близо до Високата школа, имало и „мъртва стража.“ Тамъ Ильо се скаралъ съ Раковски. Раковски презъ нощта играелъ билярдъ съ единъ офицеръ въ едно близко кафене; вънъ завалѣло дъждъ. Климентъ доложилъ, че момчетата искали да напустнатъ стражата при барикадата и да отстѣпятъ на страна подъ нѣкоя стрѣха. Раковски го изгонилъ. Дошълъ Ильо по сжщата работа, ала Раковски се скаралъ съ него и отъ

тогава настаналъ разривътъ; и отъ по-рано имало нѣщо: когато марширували, Раковски билъ винаги на конь, а Ильо пеша — момчетата на Ильо негодували. Климентъ дори и при бомбардировката нѣмалъ пушка въ ржка. Бѣгането на сърбитѣ. Видѣлъ, какъ една жена оставила детето си пеленаче да лежи на улицата. Плячка въ турската махала: разграбване на хубавитѣ кѣщи, преобрѣщане на килимитѣ и миндеритѣ; взимали пищови, лѣжици, шалвари, търсѣли пари. После Гарашанинъ се държалъ недовѣрчиво къмъ Раковски, защото се пишелъ войвода. На Ильо било повѣрено да състави легията: били 400 души, разположени въ Крагуевацъ. Между тѣхъ били и Климентъ, Мат. Поповичъ, Касабовъ и др., множество македонци бекари и грабители, при записването всички македонци се писали отъ Стара Сърбия. — Раковски разпространявалъ известието, че е готовъ съ 15000 души на границата. Ималъ 15 души, а накаралъ Климента да напише прокламация за 15000! Отъ Габрово дошълъ въ Бѣлградъ Грудовъ за разузнаване, ала не се върналъ вече у дома си. Турцитѣ били приспани, не предчувствували опасността. Хаджи Ставри въ Габрово направилъ „възстание“ съ момчета едва 15 годишни, а презъ нощта самъ избѣгалъ на конь. Въ Калоферъ Стоилъ ходѣлъ въ униформата на турски юзбашия, събиралъ млади момчета, упражнявалъ ги, всички момчета сънували за олово, барутъ, възстание, едва следъ време турцитѣ почнали да ги преследватъ. — Какъ Габровскитѣ чорбаджии на 1876 г. предали Габровскитѣ учители, по тѣхенъ доносъ учителитѣ били откарани въ вериги въ Търново. Климентъ го така разправя.

Подиръ пладне у мене дойде Kuczyński: князътъ билъ въ лоши ржце, въ 7—8 месеца das Knutenregiment fertig; избирателниятъ законъ съ своитѣ чудовищности издавалъ само слабостта на правителството; Еренротъ могълъ да направи нѣщо, ала не му се удало, съ своя разумъ билъ въ конфликтъ съ официална Русия; Вълковичъ всѣкога лѣгалъ; Начовичъ му изглеждалъ почтенъ човѣкъ; колкото пжти въ Европа се появявала нѣкаква компликация, както сега въ Египетъ, Русия бѣсно се нахвърляла срещу австрийцитѣ; фанатичната статия на „Русъ“ и „Работа“ върху католическата австрийска пропаганда въ България — той би се радвалъ, ако да имало нѣщо вѣрно въ това; правителството увѣрявало, че то не щѣло да предлага на камарата въ тази му сесия никакъвъ законопроектъ за желѣзницитѣ. Князътъ често казвалъ на Бигелебенъ, колко много той държалъ за него.*

Въ петъкъ следъ пладне се носѣха упорити Krisengedächte [слухове за криза]. Соболевъ ужъ много билъ сърдитъ на Начовича, Агура и т. н. Въ петъкъ и сжбота преди

* Цѣлиятъ този разговоръ е предаденъ въ Дневника на нѣиски.

пладне имаше дълги министерски съвети. — Вечерята въ пътъкъ пристигна Адженовъ. — Bastien билъ, каже, шурей на Guyon, който строилъ желѣзницата Букурещъ — Синая — Предялъ, Адженовъ му доставялъ тухли.

Теохаровъ ми разправи една историйка отъ Тозлука. Турцитѣ въ Ески Джумая тържествено го посрещнали, когато пътувалъ по ревизия. Той посетилъ и най-видния отъ тамошнитѣ мюсулмани; говорили и за разбойничеството, ала той му казалъ: „на тебе нищо нѣма да направятъ, можешъ съ сигурность да отидешъ, кждето искашъ.“ Беятъ взелъ българския министъръ подъ своята защита!

Днесъ подиръ пладне ходихъ у Соболева и Каулбарса (не ги намѣрихъ); срещнахъ Соболева съ младия Теохаровъ на улицата — размѣнихме нѣколко думи по ваканционното ми пътуване. У Груича, билъ въ Шуменъ на маневритѣ и въ Пловдивъ, презъ Търново, Шипка и Калоферъ. Маневритѣ му направили добро впечатление. Следъ 10 години България щѣла да има армия *comme il faut* [както трѣбва]. Видѣлъ упражненіята на румелийската милиция въ Татаръ-Пазарджикъ: не струвала нищо, тѣхната милиция нѣмала бждеще, макаръ че на книга била добро нѣщо; постояннитѣ роти като кадъръ при упражненіята не били смѣсени съ резервиститѣ, поради нееднаквостъта и некрасивостъта на униформитѣ, казалъ Шрекеръ. Тамъ българскитѣ недоучени офицери били сега дружинни командири. — Отъ избирателния законъ не билъ доволенъ, изоставена била конституционната база. Излишно било да се създаватъ такива изкуствени машини съ пресмѣтнатъ резултатъ: князь Михаилъ свиквалъ камаритѣ и ги питалъ за тѣхнитѣ мнения, ала изпълнението или неизпълнението оставялъ на себе си.

Всѣки день подиръ пладне правя разходки по Цариградското шосе чакъ до табииѣ. Вчера захвана студъ—навлѣкохъ зимни панталони.

Когато бѣше тукъ дѣдо Климентъ, веднажъ стана дума и за мистериознитѣ случаи въ Търново презъ време на преврата. Климентъ билъ повикалъ всички въ митрополията, обещаващи тържествено, че нѣма да правятъ никакви демонстрации, и Стамболовъ обещалъ и цѣлуналъ на Климента ржката. И префектътъ Тишевъ очаквалъ, че князътъ ще дойде. Търновчани гледали да предотвратятъ този срамъ за своя градъ, щото князътъ да го отмине. Билъ написанъ адресъ, безъ да се споменува дума за конституцията, много примирителенъ. У княза настѣпилъ обратъ въ Габрово, Климентъ го приписваше на Сребровъ и Цачевъ, Сребровъ, каже, въ присѣствието на Тишева говорилъ на княза нѣщо лошо за търновци, че се готвѣли да викатъ да живѣе конституцията. Азъ на това отгоре добавихъ, че цѣлата тази работа е скроена отъ Цачева и Горбанова, всичко бѣше приготвено, обаче тѣ го развалиха,

решителната телеграма е подадена отъ тукъ отъ София, ала не отъ министерството (ами отъ Константиновича). Слуховетъ за приготвяванитъ демонстрации въ Търново, черно облъчени школници, викане, черни знамена, надписи и т. н. Влиянието върху Търновскитъ паланки (Рѣховица, Лѣсковецъ, Елена, Дрѣново) отъ унижението на старата столица, а то не е безъ решително значение. Хитрово бѣше за посещението на Търново и много се ядосваше за направената грѣшка, както и самъ ми разправяше въ Варна. И Кашалински бѣше на сжщото мнение. А сега неотколе, струва ми се презъ пролѣтѣта, чувахъ сжщия Цачевъ, какъ съветваше княза да посетѣль Търново, сега щѣло да бжде умѣстно. Тогава Цачевъ бѣше при княза, Горбановъ въ София. — Споредъ Климента въ Търново нѣмало сжщински радикали. Момчевъ се оженилъ и станалъ *épiciet* [бакалинъ], а звездата на Стамболова загаснала.

27 септемврий/9 октомврий, понедѣлникъ. Вчера бѣше хубавъ ясенъ день. Сутринѣта стана сватбата на Сарафовата сестра Райна съ фотографа Карастояновъ, подиръ пладне на г-ца Тѣпчилещова съ подпоручикъ Златановъ, и при дветѣ въ черква бѣше набито. Днесъ замина Теохаровъ, а вечерѣта съ две коли Грековъ, Начовичъ, Вѣлковичъ и Тѣпчилещовъ за Русе по посрѣщането на сръбския кралъ; Соболевъ и Каулбарсъ заминаха още въ сжбота вечерѣта. Ни единъ министъръ не остана въ София. Днесъ подиръ пладне съ Вацова отидохме въ Владая, гдето задъ воденицата Кутинчевъ угощаваше своитѣ колеги учители. Гимназиалната сграда все още не е готова. — Въ сжбота вечеръ писахъ дълго писмо на Сватавка. Нищо ми се не ще да започна. Здравъ съмъ, ала се чувствавамъ съвършено апатиченъ. — Въ сжбота падна първата слана. Вечерно въздушно течение (студено) отъ Витоша на долу, вчера го наблюдавахме вечерѣта съ Златарски.

28 септемврий/10 октомврий, вторникъ. Днесъ преди два месеца бѣхъ въ Милано, Брера и Амбросиана! — Сутринѣта отидохъ у Желѣзковича, бѣше още въ легло. Отъ неговитѣ думи разбрахъ, че въ банката вече не искатъ да го взематъ, ще имъ прѣчи на гешефтитѣ; Адженовъ, каже, много повече е взелъ, отколкото се простира неговиятъ кредитъ, не могълъ да продаде кжщитѣ, главниятъ му гешефтъ сега билъ Петроханското шосе (за 6 милиона) и желѣзницата *in spe*. Грековъ билъ съ него, Начовичъ и той се увлѣкълъ. Четворката Адженовъ, Грековъ, Начовичъ и Ст[оиловъ]. Изглежда, че Желѣзковичъ отъ самото начало е насъскалъ руситѣ противъ тѣхъ, чрезъ Лесовой. Желаетъ единъ месецъ да бжде директоръ на банката и управляващъ финансовото министерство, за да извадѣль кирливитѣ ризи на Адженова на показъ, „зная му сичкитѣ боклуци.“ — Цѣлия преди обѣдъ изгубихъ въ канцеларията съ Стоянова. Намѣри се единъ филологъ Поповъ въ Одеса, самъ се обади, не знаехме за него: за Габрово. —

Студено есенно време: кждрави мъгли по планинитѣ и подѣ планинитѣ. — Вечерѣта ходихъ въ [Книжовното] дружество и отъ тамъ излѣзохме съ Стоянова и Златарски. Днесъ държавниятъ съветъ изпратилъ на княза около 20 точки оплаквания противъ министритѣ. Говорихме за гимназиалната постройка, вчера бѣхъ тамъ: стъклата на прозорцитѣ уговорени съ контрактъ по 2 мм. иматъ само 1 мм. и сж пълни съ петна и пукнатини; Ломскитѣ врати и прозорци донесли тукъ, а Софийскитѣ оставили въ Ломъ; коридоритѣ искатъ да ги постилатъ съ тухли (!); надъ прозорцитѣ новата мазилка вече се пука; нѣкои нѣща (като халки за тржби), поржчани отъ насъ, взехме ги наново; нуждници правятъ временни вѣнъ отъ дъски тамъ, гдето ще мине улица; само половината постройка е покрита съ ламарина, а другата половина не сж още захванали „intonicare“ [да измазватъ] отъ вѣнъ. — Следъ това съ двамината тръгнахме по Орханийското шосе и по Княжевската улица. Азъ имъ изложихъ своитѣ схващания по политиката. „Свѣтлина“ е загазила въ старата си непотрѣбна пѣсенъ, византийски сантиментални фрази и излишна чувствителность, това не е за новото време, за новото бѣлгарско положение; може би, е било добро за черковната борба; сега сж потрѣбни числа, факти, *real facts*, хладнокрѣвна систематична работа. Желѣзничниятъ въпросъ: нека държавата направи заемъ около 12 милиона фр., да построи съ домашни предприемачи тѣзи 115 интернационални километри Цариградъ — Вакарелъ, да даде експлоатацията на нѣкое домашно дружество, като извърши здраво постройката и първитѣ години издигне леки и евтини гари; за останалитѣ желѣзници да се изработи за сега опредѣленъ планъ на мрежата, като се изпълнява постепенно, захващайки отъ Дунава, тѣ ще нарастнатъ отъ само себе си; да се направи *calcul* [смѣтка] за бждещата търговия въ най-близкитѣ години. Цѣлятъ гешефтъ е за гаранцията и субвенцията на — 524 километра! Държавата трѣбва да има желѣзницата, *kein Staat im Staate* [никаква държава въ държава], тя трѣбва да има въ рѣцетѣ си и тарифитѣ, а съ това и търговията (*nota bene*, Русчушката желѣзница има такива тарифи, че покрай нея може да вирѣе и кираджилѣкътъ съ биволски коли). Русчушката желѣзница трѣбва да се откупи, докато не се е покачила цената ѝ, така ще се получи и кредитъ въ Англия, ще се изплати съ помощта на заемъ, ако ще би и комерсиализиранъ, съ изгодна амортизация. *Die bulgarische Staatsidee* [бѣлгарската държавна идея], трѣбва система и последователность. Сравни Прусия отъ Фридриха II Велики до днесъ: добра войска, пълни каси и нищо излишно, да не се иска всичко отведнажъ, което иматъ другитѣ; най-напредъ *necessarium, utile, instrumentum* [необходимото, полезното, срдството] и следъ това *luxus*. Въ Бѣлгария нѣма държавна идея, никой не знае кжде отива — какъ иска да устрои Бѣлгария,

нѣма систематически планъ въ главитѣ. Факторитѣ сж на ржка: освенъ гърцитѣ, бѣлгаритѣ сж единствениятъ народъ на полуострова съ историческо цѣлокупно минало (народно единство), der ethnographische Träger im ganzen derselbe [етнографският носителъ изцѣло е сжщиятъ]. Трѣбва да се събуди народното самосъзнание, народната гордостъ; това може да стане само чрезъ литературата, училищата стоятъ подъ нейното влияние, па и обществото, не става наопакъ. Войската е добра, следъ 10 години ще бжде съвършено achtunggebietend [достойна за уважение]; необходима е най-малко 80,000 души мобилизационна войска съ 200 топа, безъ милицията. Говорихъ за Arndt (сера въ Augsburger Allg. Zeitung има хубава скица за неговия животъ), какъ германцитѣ постигнаха своето обединение; сравни и италианцитѣ, „безкористни интелигентни писатели-работници.“ — И двамата се страхуватъ отъ династически въпросъ, да не би Адженови и компания да увлѣкатъ княза.

Сутринта се появи комета на източния хоризонтъ. Златарски я видѣлъ на 4 часа нагоре съ опашката. — Зодия кална свѣтлина до сега не бѣхъ забелязвалъ въ Бѣлгария, може би поради ненаблюдателностъ, и Златарски не е забелязвалъ; въ Испания вече се срѣща често. — Днесъ четохъ Кипертовата география: Кария, Ликия, Вавилония.

1/13 октомврий, петъкъ. Днесъ сутринта трѣбваше да пристигне, връщайки се отъ Виена и Глайхенбергъ, сръбскиятъ кралъ въ Русчукъ, минавайки край Видинъ и Свищовъ на „Голубчикъ.“ Азъ днесъ сутринта бѣхъ въ девическото училище: поправкитѣ на сградата се привършватъ, съ 4 души отъ началото. Имахъ дълъгъ разговоръ на двора съ г-ца Цвѣтишичъ: добра душа, жертвува се за работата съ всички сили при всички мжчнотии. Невежеството на учителкитѣ: една обяснявала „папинска була“ въ историята като единъ видъ шапка. Днесъ за пръвъ пѣтъ заплатитѣ бѣха изплащани съ нови бѣлгарски пари по 1 левъ.

Споредъ Стоянова въ Преславъ имало кестенева гора, единствената, каже, на северъ отъ Балкана, може би садена. — Въ цѣлия градъ нѣма вода за пиене, не зная по каква мждростъ на градския съветъ сж спрѣни водопроводитѣ. — Вчера посетихъ Адженова и Кучински, ала не ги заварихъ. — Днесъ писахъ на Дринова, Иванчова и на Тодорова въ Липиска. — Цѣлъ съмъ се вдълбочилъ въ изучаване на античната география: вчера вечеръ прочетохъ цѣла Африка. — Почнахъ и въ кжщи да пуша цигарети, необходимо за да се отвлича човѣкъ въ тази монотония. — Стояновъ въськи день дохожда да брѣщолеве въ канцеларията; написахъ за него пародията „Модерний Платонъ“. — Икономовъ билъ тукъ, и Несторъ Марковъ, ала не съмъ ги виждалъ. — Ясно време, малко облаци, звездно небе: подновихъ наново своята астрономична ориентация.

3/15 октомврий, недѣля. Вчера вечеръ имаше свѣтковица и есененъ дъждъ, сутринъта мъгла по Балкана, началото на новия сезонъ. Седя въ кѣщи и чета Кипертовата Елада. Пристигна календарътъ на Шимачекъ „Коледа“, въ него е и мое смирение, ликътъ ми и животописъ. Имамъ желание наново да прочета Тукидида. — Вчера сръбскиятъ кралъ сутринъта е билъ въ Свишовъ, подиръ пладне въ Русчукъ, голѣми тържества и парадъ. Отъ „Българинъ“ узнавамъ, че на 9 септемврий една шайка отъ 30 турци съ фесове, чалми и калпаки застанала отъ 6½ до 11½ часа на шосето между Русе и Бѣла въ мѣстността наричана Сиври-тепе и обирала спокойно всички пѣтници, като обезоржила стражата — 1 стражаръ и 1 селянинъ. Взели коне, обуца, пари, около 50,000 гроша и на обѣдъ се оттеглили въ гората. Гръшката е въ администрацията, въ постояннитѣ промѣни, въ неспособността на жандармерията и въ невежеството на българитѣ по полицейското дѣло. Правятъ твърде много политика.

6/18 октомврий, срѣда. Министритѣ ги нѣма въ София, въ Русчукъ банкети и „прочая“, тукъ захвана дъждовниятъ сезонъ, и азъ по този начинъ съ доволство се заровихъ въ книгитѣ. У Киперта стигнахъ днесъ до Римъ; въпроситѣ за старитѣ жители на Илирия, Кримъ, за пелазгитѣ, етруситѣ и т. н. наново ми се въртятъ въ главата, сглобявамъ, спомнямъ си, комбинирамъ. — Струва ми се, че славянитѣ сж се запознали съ гърцитѣ посредствомъ римлянитѣ, ако се сжди споредъ всеобщо разпространеното славянско име грѣкъ — graecus, а съ римлянитѣ посредствомъ германцитѣ — влахъ съ значение на румънски и италиански романинъ. — Повтарямъ и грѣцката граматика споредъ Нидерле, минахъ формитѣ и образуването на думитѣ и сега съмъ въ синтаксата! Не сж ли това добри изгледи за бждещата зима: обновяване на самия човѣкъ.

Въ канцеларията отъ вторникъ (вчера) престана да ходи „архиерей“ Стояновъ, историческо събитие: той бѣше всѣкидневенъ „мющерия“. Въ понедѣлникъ най-после захвана учебната година въ девическото училище; въ мъжката гимназия се занимаваме съ въпроса за чиноветѣ. Икономовъ неотколе бѣше у насъ въ канцеларията, надебелѣлъ и се съвзелъ, билъ единъ месецъ въ Тулча, сега заминава за сръбската граница; не му личи да е билъ боленъ. — Днесъ ние тримата, Генчевъ, Вацовъ и азъ, пофантазирахме за български университетъ, пресмѣтнахме разносикитѣ за юридическия факултетъ (7 души професори), физико-математическия (6 души) и историко-филологическия (5 души), всички съ три годишенъ курсъ, приблизително на 300,000 фр. годишно, сиречь толкова, колкото струва държавниятъ съветъ; за сграда, разбира се, ще служи сегашната гимназия. Въ това време дожда при насъ Кутинчевъ за поправката на кухнята

въ мъжкия пансионъ, която се срутва. „Пуста фантазия!“ — Генчевъ ми описа Конст. Станишевъ, билъ чиновникъ за особни поръчки при Черкаски въ Търново. Билъ родомъ отъ Кукушъ, дълго време стоялъ въ Москва, по-рано училъ въ Атина, изучавалъ математика, знаелъ много езици, особно гръцки и нѣмски. Малко, каже, попиюва; *spirituel* [духовитъ], ако останѣлъ въ гимназията, щѣлъ да се сбие съ всички. — Презъ време на окупацията руситѣ донесли съ себе си готови списъци на интелигентни българи, съставени отъ славянския комитетъ въ Москва и др. Начовичъ представилъ свой списъкъ, пълненъ съ клевети противъ единични лица. Станишевъ се подигравалъ, като го показвалъ на Черкаски; такива списъци, казвалъ, за 20 коп. навсѣкжде се намиратъ за проданъ. Щербински като губернаторъ живѣлъ въ лозята, чиновнитѣ ходѣли при него, въ конака въ Търново той отивалъ едва веднажъ въ месеца. Жековъ билъ „мудиринъ“ въ Дръново, биелъ хората съ камшикъ, ала се отървалъ отъ процесъ.

Днесъ подиръ пладне излѣзохме съ Златарски по Цариградското шосе. Той измѣрваше алувиалнитѣ пластове край Боянския потокъ. Ужасно тъмна панорама отъ черни облаци, северенъ характеръ; прелитащи продълговати мъгли предъ Витоша. Самата Витоша мѣни цвѣта си: ясно се виждатъ червениятъ гори или храсталаци, до кждето стигатъ, а въ тѣхъ острови отъ зеленъ диоритъ. На срещната страна хоризонталната линия на облацитѣ надъ Балкана, изпълнили Искърския проломъ, чийто профилъ бѣше съвършено ясенъ, виждаше се где е този проломъ. Южнитѣ издънки на Витоша между рѣкитѣ Желѣзница и Паликария къмъ Самоковъ. Нашитѣ платове за измѣрването и изследването на горното плато на Витоша, *levée à la vue* [окомѣрна снимка]. Тази година е вече късно.

Въ Сливенъ излиза сполучливъ хумористиченъ вестникъ „Смѣшльо“. — Въ „Свѣтлина“ миналата недѣля имаше бѣсна статья противъ Адженова съ многочислени факти. — Вчера вечеръ Стояновъ въ Книжовното дружество разправя много историйки за живота на хайдуцитѣ, хъшоветѣ и други кръвожадни мързеливци преди войната въ Румъния.

Чухъ нѣщо за народнитѣ юридически обичаи. Споредъ Стоянова въ Жеравна уловили двама крадци мъжъ и жена: мъжа го качили на едно магаре съ главата назадъ, жената привързали съ откраднатото прасе на задницата къмъ опашката и при звуковетѣ на цигански тѣпани и зурни ги развеждали изъ селото, това станало преди 30 години. Писарътъ Никитовъ разправи това и онова за Панагюрище. Кражба: снахата вървѣла напредъ и трѣбвало да пѣе, други носѣли прѣтове на рамената, по които били окачени краденитѣ манифактурни вещи, на всички лицата били почернени съ вжглища. Блудницата качвали на магаре заднишкомъ, дър-

жейки опашката му въ ржце; блудникътъ водѣлъ магарето. Крадецътъ на овощия привързвали намазанъ съ медъ между овощни градини и лозя.

7/19 октомврий, четвъртъкъ. Подиръ пладне имаше заседание на [Книжовното] дружество, говори се за отоплението, паритѣ-капиталитѣ въ банката и т. н. Студена зима, днесъ за прѣвъ пѣтъ навлѣкохъ зимното палто. Въ канцеларията довършихъ разпредѣлението на помощитѣ между общинскитѣ училища. — Пълно е съ слухове, разгласяватъ се министерски писма, Станишевъ, Молловъ (!) съ Соболева. Консерваторитѣ министри ужъ си дали „оставката“. Соболевъ, казватъ, се връща назадъ презъ Търново. На Цанкова ужъ позволилъ да замине за Виена. Не зная дори, дали министритѣ сж заминали отъ Русе, или не, кралятъ още въ вторникъ, казватъ, заминалъ за Текучъ при майка си.

9/21 октомврий, сѣбота. За министритѣ до днесъ нищо се не знае, па и нѣма и отъ кого да се узнае: въ княжеската канцелария нѣма никого, сжщо и въ руското консулство. Говори се, че всички си дали оставката; Соболевъ, казватъ, много билъ сърдитъ на Агура, защото преди заминаването си му билъ ужъ заржчалъ да не предприема въ негово отсъствие нищо сжществено. Чудни времена, всѣкога на есень ставатъ такива политически такли. Впрочемъ бъркотията презъ последнитѣ 3½ месеца е доста голѣма, постоянно „безминистрие, безначалие и безглавие“. — Днесъ подиръ пладне на 5 ч. стана първото заседание на комисията за наградитѣ досежно „книжовното надпреварване“: тя се състои отъ мене като председателъ, Йос. Ковачовъ, Гюзелевъ, Златарски (Кирковъ не дойде). — Вацовъ е съ болно сърдце. Тишевъ се сгоди съ Миле Домна Трайковичъ. — Стояновъ вчера за прѣвъ пѣтъ дойде пакъ у мене сутринъта за коректури и желаеики да види моя ликъ въ „Коледа“. — Студено, вчера презъ ношъта бѣше +3°С. въ стаитѣ около +10°R. На Витоша изобилень снѣгъ — отъ много дни облачна капа. долу хоризонтално прерѣзана. — Генчевъ днесъ ми разправя за турскитѣ чиновници въ Габрово. Около 1874 или 1875 год. дошълъ по ревизия русенскитъ валия Абдуррахманъ, старъ господинъ, прегледалъ гимназията, женското училище и манастира. Въ девическото училище влѣзълъ въ всички класове, само въ най-горния класъ се върналъ отъ вратата, като забелязалъ вече възрастни девойки. Въ манастира, седналъ съ учителитѣ и „първенцитѣ“, казалъ на учителитѣ: „Зная, че сте учени хора, ала едно нѣщо не знаете. Азъ съмъ старъ, опитенъ човѣкъ, ще ви го кажа. Не се бъркайте въ политика, не дружете съ комититѣ и т. н. Ще станатъ две нѣща. Правителството ще почне да преследва васъ и тѣзи тука, чорбаджиитѣ, тѣ първи ще ви издадатъ, безъ и да подозирате.“ Като напушалъ града казалъ на попъ Василъ, учителъ по

турски езикъ, да повтори на своитѣ колеги още веднажъ туй, което имъ казалъ, иначе ще погубятъ и училището и себе си. По-късно дошълъ на инспекция отъ Казанлъкъ, пжтувайки изъ Румелия, единъ воененъ паша, който се прочулъ следъ това въ румелийскитѣ кланета (Хафъзъ?), училъ се въ Белгия, знаелъ и французки, задавалъ въ класъ тригонометрични въпроси на ученицитѣ. Между чиновницитѣ имало и добри хора, като нѣкой си каймакаминъ Еюбъ, добъръ човѣкъ безъ харемъ, управлявалъ окръга безъ нѣкой да го почувствува, сношавалъ се съ гражданитѣ и учителитѣ и когато трѣбвало да заmine, било му мжчно. Турчинитѣ никога не раждали въ Габрово, това било старъ обичай, отивали всѣкога другаде. Между турскитѣ офицери мнозина знаели сръбски (бошняци). — Радомирскиятъ околийски началникъ Георги попъ Димитровъ се училъ около една година съ Гинчева въ Русия, отъ светецъ станалъ веднага лудетина, трѣбвало да напусне учението си и следъ това билъ у Ильо въ Бѣлградъ.

Днесъ вечерта довършихъ Киперта. Хубава книга. Напълни ми главата съ стотици спомени отъ античнитѣ ми студии и съ много мисли. Веднага бихъ се вдълбочилъ въ всевъзможни подробности, особено етнографични, искайки да зная нѣщо повече, дори въ тази минута имамъ охота да се заловя за семитскитѣ езици, за чието устройство нѣмамъ понятие.

Въ „Свѣтлина“ има съобщение отъ „Indépendance Belge“, че юристътъ Bastien билъ членъ на сжда въ Алжиръ, отъ тамъ билъ изгоненъ поради подправяне на единъ протоколъ, а сега, каже, въ България работи законъ за общинитѣ!*)

Вчера посетихъ митрополита Мелетия и видѣхъ у него цѣлъ купъ книжни черковни ржкописи отъ юсува и безюсова редакция. Въ единъ отъ тѣхъ имаше записка отъ село Биримирци, полу старославянска, полу шопска, съ забъркана употреба на падежитѣ, отъ 7195 (зрчв) г. Въ село Бусинци въ Трънско се намиралъ, каже, ржкописъ, гдето ж е замѣстенъ отъ а. Нѣкои отъ споменатитѣ ржкописи, хубаво написани, били отъ манастира Елешница въ Балкана, били хвърлени тамъ на земята. При село Драгоманъ имало издигнатъ обълъ камъкъ съ надписъ: АГАΘΗ ΤΥΧΗ и така натакъ (milliare). Даде ми преписи отъ 3 надписа отъ Кюстендилъ. Днесъ заминава за Цариградъ, и следъ връщането си ще ми даде онѣзи ржкописи да ги прегледамъ.

Получихъ писмо отъ Сватавка — ново свидетелство за онази скръбъ, която постигна нашето семейство. На нашитѣ изглежда, че много имъ се иска да се преселятъ въ Виена. Мене тѣзи нѣща много ми въртятъ главата; постоянно мисля

*) На полето на ржкописа Иречекъ е добавилъ: И Queillé твърди сжщото.

за връщане въ Прага и размишлявамъ върху всички тѣзи перфидности, gibauderies [непристойности] и лъжи около мене: струва ли се да си губя времето, да си убивамъ кариерата въ този свѣтъ?! Вжтрешната борба, която отъ три години тлѣе въ мене, трѣбва най-после енергично да се свърши.

12/24 октомврий, вторникъ. Въ недѣля подиръ пладне отидохъ у Стоянова, гдето бѣше Д-ръ Христовъ съ жена румѣнка; после останахме сами; моятъ цѣлокупенъ разказъ на историята на моето тригодишно престояване. Цѣлъ романъ, каза Стояновъ, когато се всичко рекапитулира.—Работата на Йовановича, вчера отъ министерството на общественитѣ работи мина въ държавния съветъ. Най-голѣмъ ефектъ направило четенето на моитѣ писмени отговори, дадени на министерския съветъ. Вчера на улицата казахъ на Бурмова, че Йовановичъ пострада заради мене, напакостана му, защото работѣше съ мене, та да ми подкопаятъ почвата; политическата овца веднага го разправилъ въ заседанието и тамъ мнозина казали: и намъ се струва, че това е така. — Въ „Марица“ Montani защищава своята Brinkazega и открива тракийски надписъ съ славянски думи, между които и *коѹнда*. — Въ недѣля писахъ на баща си.—Атанасовъ преведе Дурдикувата книга за горитѣ. — Въ „Работа“ изкарватъ Каница за покойникъ. — Въ Книжовното дружество прилежно четемъ Сливенския хумористиченъ вестникъ „Смѣшльо“. — Василаки Поповичъ, който отъ „бродоломieto“ или „кораблекрушенieto“ въ „Мехадия“ е намразилъ цѣлъ свѣтъ, е обнародвалъ въ Бѣлг. гласъ поема „Герои на нашето врѣме“ — сатира за Стоянова: „държавникъ и хлапакъ, блещи му окоето подъ калпакъ, какъвъ е високомѣръ и черъ“ и пр. Стояновъ самъ ни я прочете. — Цачевъ отправи въ Бѣлг. гласъ глупаво отворено писмо до Каранфиловича, а този му отговори така остро и грубо, че Цачевъ, казватъ, се разболѣлъ отъ това. — Златарски предлага да се разкопаятъ отъ Дружеството нѣколко Софийски „кургани“. Гинчевъ ми разправи, че въ Радомиръ живѣлъ единъ бѣлгаринъ, който билъ калугеръ, имаминъ, протестантинъ, който въ единъ и сѣщи день „викалъ отъ минарето и проповѣдвалъ на християнитѣ“, веднажъ се покаялъ въ Одеса, следъ това билъ градинаръ въ Болградъ, тамъ прелѣстилъ едно момиче, което родило, а той убилъ детето и избѣгалъ въ Турция. Презъ времето на Цанкова поискалъ — пенсия, ала му била отказана. Нѣкакъвъ голѣмъ нехранимайко.

Вчера ходихъ у Арсениева. Билъ въ Русе. Хвали ораторския талантъ на кралъ Миланъ; съ него били само двама офицери и секретарьтъ французинъ Бетанъ, голѣмо магаре, който разправялъ на Арсениева, че театрътъ въ Бѣлградъ билъ само сръбски и че кралътъ ходѣлъ тамъ само до два пжти въ годината „par pitié“ [по милость]. Какъ Миланъ

заминалъ incognito за Гюргево, съпроводенъ на горе по Дунава отъ княза, и следъ това за Текучъ. Ловътъ при Ветово не излѣзълъ сполучливъ, уловили само една лисица и дива котка, защото кметътъ въ предвечерието направилъ répétition générale съ хайкаджийтъ. Въ театъра играла французка трупa отъ Букурещъ. За криза тамъ нищо се не знаело. Говорихме за конната фигура на скалата при Кюлевча (нищо, каже, латинско), за състоянието на славянската филология сега, question polonaise [полския въпросъ] и пр.

Днесъ сутринъта Agence Navas разгласи новината, че въ Бѣлградъ било стреляно върху Милана въ черква, следъ връщането му отъ България, отъ една жена, която била арестувана; тя била вдовица на полковника Марковичъ, наказанъ съ смъртъ на 1877 г. за революция въ Топола. На 11½ ч. на бърже биде устроенъ молебень въ черква, гдето се вестиха и Каулбарсъ и неочакваниятъ отъ насъ Теохаровъ съ таковски орденъ. Той билъ пристигналъ още въ недѣля вечеръ, ала не се обадилъ никому поради простуда.

Вацовъ днесъ съ Кутинчева ходиха въ женския пансионъ, който заслужава коренна реформа. Подиръ пладне съ него излѣзохме на разходка при най-ясно време чакъ до първия ханъ на Искърското шосе. — Икономовъ и Йос. Ковачовъ заминаха днесъ за сръбско-българската гранична комисия. — Историята на Стоянова, какъ „разсилниятъ“ отъ министерството му копаелъ градината и купувалъ патици, пилета и круши, какъ той се скаралъ съ жена си въ единъ дюкянъ за 100 р. излишни разходи, какъ въ негово отсъствие „коконата“ изпрати въ министерството да ѝ дадатъ разписка за гостилницата и какъ азъ отговорихъ, че министерството не издава платежни заповѣди за гостилницитъ; сега слугата на Книжовното дружество е неговъ робъ и работи деня и нощъ за него. — Горановъ веднажъ проигралъ у Радака всичко, каквото ималъ върху си, и изпратилъ посрѣдъ нощъ у Странски за 20 рубли, сутринъта въ канцеларията билъ съвършено навъсенъ. — Нашиятъ регистраторъ познавалъ госпожа Вълковичъ, билъ година и половина въ Цариградъ въ семейството на Стоянчо. Била луда, у майка си работѣла разсѣдливо; когато си спомняла за своето дете, плачела по цѣли дни; понѣкога се замислювала, други пжтъ не искала да яде и я хранѣли отъ ржка като малко дете. Дъщеря ѝ я отнели едва 6 годишна и то съ измама: Вълковичъ искалъ да я види и вече не я изпратилъ назадъ.

14/26 октомврий, четвъртъкъ. Хубави пълнолунни нощи съ сребърна пълна свѣтлина, стана пакъ по-топло. Готвя се за мѣстене. Получихъ писмо отъ Прага: ще бжда покaненъ, щомъ университетътъ донѣкъде закрепне. Князътъ щѣлъ, казватъ, да дойде на 20. Отъ думитъ на Теохарова се разбира, че на Вълковича ще се отнематъ общественитъ ра-

боти и пощата временно щѣлъ да ги управлява Соболевъ, а следъ това князь Хилковъ—руснакъ, възпитанъ въ Америка, по-после началникъ на желѣзнична станция въ Киевъ. Желѣзковичъ ми разправи отъ сигуренъ изворъ, че Соболевъ давалъ цена на Варненската желѣзница 30 милиона франка, останалитѣ се застъпвали за 57 милиона; тогава той въ съвета имъ казалъ, че тѣ се застъпватъ за интереситѣ на Mozley, а не на България. И Соболевъ миналъ презъ Търново. Липсватъ още Начовичъ, Грековъ и Вълковичъ. Този последния Кучински характеризова „als boshafter Narr“. Събранието щѣло, казватъ, да се събере чакъ въ декемврий, не се знае где. Хитрово билъ, казватъ, назначенъ за пълномощенъ министъръ въ Цетина; твърде много се съмнявамъ въ това, вече поради пролѣтната Херцеговинска история. — „Свѣтлина“ обнародва много глупави статии за войската, ще внесе раздоръ между офицеритѣ и ще повреди на либералитѣ. — Въ града стана голѣмъ скандалъ. На главния секретаръ на министерството на финанситѣ Поповъ избѣга хубавата слугиня, която като дете е израстнала въ неговото семейство и отишла въ единъ „бардакъ“, била прелѣстена; тамъ скоро се стекли любителитѣ, най-напредъ помощникъ кметътъ Михайловъ, следъ това ексминистрътъ Стойковъ, държавниятъ съветникъ Минчовичъ, аптекарътъ Странски. Поповъ веднага съобщилъ за станалото въ полицията, и тѣзи господа били викани като свидетели. — Държавниятъ съветъ много се разсърди за Вълковичовата история съ македонскитѣ помаци: взелъ 100,000 фр. съ таенъ указъ отъ „общитѣ остатъци“, безъ знанието на държавния съветъ. — Дѣсното крило на гимназията въ понеделникъ се предава. — Съ Вацова днесъ говорихъ по проекта за единъ географично-статистиченъ речникъ отъ мене и Сарафова. — Начовичъ и Грековъ искали, каже, въ Русчукъ да си дадатъ оставкитѣ, ала, като видѣли, че може би ще бждатъ приети, били възпрѣни отъ Стоилова. До пристигането на Стоилова въ София онзи день, нищо не знаехме за промѣна на положението. Въ Румелия Кребелъ излѣзълъ, казватъ, съ категоричното искане, шото началникътъ на генералния штабъ Toustain да бждѣлъ замѣненъ съ русинъ: Богориди отговорилъ, че Румелия не била руска провинция, и се позовавалъ на съвета на всички останали консули, поради което Кребелъ ужъ сърдитъ заминалъ за Цари радъ, като казалъ, че Русия сега била добре съ Турция и че Богориди щѣлъ да се разкайва за това. — Вчера излѣзе законътъ за общинитѣ съ формулата „съгласно съ мнението на Държавния Съветъ“, ала свършено преработенъ отъ Бастианъ и министерския съветъ. — Груичъ днесъ бѣше за малко у мене. — Разбойничеството било, ужъ, напълно потушено (?). — Засилването на руския елементъ въ българ-

ската администрация не зная какъ ще бжде прието отъ останалитѣ Велики сили, особено отъ Австрия. Русия изкача очевидно отъ день на день все по-енергично на Балканския полуостровъ. Статиитѣ въ *Augsburger Allg. Zeitung* превъзносятъ Милана като носителъ на австрийската политика и сегашното сръбско министерство като противоруско, когато България била, каже, ein russisches Vassallenland [една руска васална провинция].

16/28 октомврий, сѣбота. Готвя се да се мѣстя; наехъ единъ разложанинъ за слуга. — 15 души разбойници обирали, казватъ, цѣль день между Добричъ и Варна при Сарж-гьолския ханъ, като пленили единъ войникъ и 1 стражаръ, обрали около 150 (!) души. — Вчера срещнахъ Начовича: размѣнихме нѣколко незначителни думи върху това, гдѣ д-ръ Гриммъ е застрелялъ една котка, и за сръбскитѣ надписи, които префектътъ Михайловъ издигналъ въ Видинъ. — Днесъ писмено съобщихъ въ министерството, че съмъ готовъ да преподавамъ история въ VI класъ (3 часа). — Подиръ пладне представлявахъ министра въ държавния съветъ. Председателствуваше Михайловски. Членове: овцата Бурмовъ, резоньорътъ Тодоровъ, глупакътъ Даскаловъ, мълчаливиятъ младоженецъ-администраторъ Тишевъ, нѣмиятъ Калевичъ, изкуфялиятъ Даскаловъ, потъналиятъ въ сладостна забрава д-ръ Минчовичъ, дивиятъ Стояновъ, extra-екземплярътъ Хаджи Пенчовичъ и турчинътъ Хаджи Баба. Разисква се по помощитѣ искани отъ министерството за общинскитѣ училища; докладвахъ оригинални прошения, статистични данни и мотиви. Говориха доста умно, ала гласуваха сумата много съкратена — икономия. Изказаха се и добри мнения за по-добрата поддръжка на първоначалнитѣ училища, като се подобри общинската организация, и за издръжката на класни училища отъ околитѣ и окръжитѣ. — Следъ това отидохъ у Михайловича. Говорихме много за общественитѣ постройки и нещастната Софийска гимназия; знае, че азъ съмъ подклаждалъ огъня за недоволство. Единъ километъръ отъ Петроханското шосе струвалъ — 263,000 фр. Адженовъ доставялъ пѣска по 14 фр., а селянитѣ го давали по 4-80 фр. — Минахъ у Кутинчева въ пансиона, да го питамъ по училищни работи. — Гинчевъ вчера въ [Книжовното] дружество (тамъ е нашиятъ Abendclub [вечеренъ клубъ] отъ 5—7 ч.) ми разправи за възстанието на 1856 г., една шепа лѣсковчани и габровци подъ водителството на нѣкого си дѣдо Никола отъ Габрово направили революция, едни били убити (и Никола), други обесени. На 1862 г. Хаджи Ставри отъ Сливенъ „направиль революция“ въ Габрово съ сѣщия успѣхъ. За революцията на 1856 г. Гинчевъ самъ смѣтно си спомня. На 1876 г. презъ пролѣтѣта въ май една чета отъ около 10 хайдуци-възстаници се появила въ Жеравна, събрала 11 момчета, повечето насилствено, отколкото доброволно, застреляла отъ далече

единъ турчинъ, който продавалъ „хума“ (отъ близо той щѣлъ да се защитава съ пищовитѣ си) и се оттеглила въ горитѣ къмъ Кипилово и Нейково. Презъ нощта падналъ снѣгъ, турска потеря ги застигнала по следитѣ имъ въ снѣга и ги избила; главитѣ имъ били разхвърлени на мегдана въ Жеравна.

19/31 октомврий, вторникъ. Вчера, въ понедѣлникъ, се премѣстихъ отъ кжщата на Бойко Нешовъ, надъ склона къмъ Софийско поле, въ кжщата на Петрова въ новата улица съ кжщитѣ на Гюзелева, Хранова, Златарски и т. н., нѣколко крачки отъ Кафенебаши и отъ нѣкогашното ми жилище въ Бояджиевата кжща. Сжщевременно прекъснахъ следъ двегодишно траене на досегашната ми дружба съ семейството Константиновичъ и влѣзохъ въ жилищно и кухненско съдружие съ ексколегата Желѣзковичъ. Вчера още ме задържа г-жа Константиновичъ и госпожицата на последенъ обѣдъ за раздѣла: приятни спомени за тихия *at home* [домъ]. Операцията по пренасянето я извършиха 4 хамали шпаньоли за 2 часа, и следъ 24 часа всичко бѣше наредено. Презъ време на пренасянето получихъ писмо отъ Дринова; съобщава ми много интересни работи. — Нашиятъ всѣкидневенъ *Abendclub* [вечеренъ клубъ] въ [Книжовното] дружество продължава. — Въ сжботашната „Свѣтлина“ е помѣстена глупава статия отъ Миларова за Йовановича: министерството на общитѣ сгради стоваряло цѣлата вина на Йовановича предъ мене върху ми и Миларовъ описва това; между туй Михайловичъ мисли, че азъ съмъ давалъ на „Свѣтлина“ всички тѣзи материали за гимназията и че съмъ единствениятъ „*diabolus reus*“! Сега въпросътъ за хонорара на Йовановича е въ държавния съветъ, ще му дадатъ 12—15,000 фр. — Вълковичъ вчера вечеръ пристигна. Кога ще дойде князътъ, не мога да узная сигурно, казватъ на 25. — Вчера ядохъ въ гостилницата у Бемелбургъ, почти свършено праздно, и тамъ заварихъ Агура: изглеждаше като да е погълналъ стокилограменъ камъкъ, цѣлъ бѣше убитъ. — Излѣзе „*Osvěta*“ съ края на моята статия; тази последна часть ми се вижда много слаба, липсва ѝ стилистична политура — ала въ какво душевно състояние съмъ писалъ всичко това! Тѣзи ужасни зимни месеци: затворъ, *ehrenvolle Gefangenschaft* [почтено пленничество]! — Генчевъ ми разправи, че православнитѣ цигани въ Лѣсковецъ нѣмали съ мѣстнитѣ българи *connubium* [не се женѣли помежду си], ами съ арбанасчанитѣ; ала тамъ и циганитѣ — погърчени или поарбанасчени, били смѣсца. — Одескитѣ търговци изпратиха въ министерството на просвѣтата 100 екз. отъ моята българска история за тукашнитѣ училища, 100 за Македония, 20 за разни видни лица, голѣмъ даръ, разбира се, за да не ги забравятъ.

2 ноемврий/21 октомврий 1882, четвъртъкъ. Вчера преди пладне ходихъ у Сарафова, а подиръ пладне той бѣше

у мене (първото посещение въ новото ми жилище). Разговаряхме по плана за географическия речникъ. Вечерта имаше заседание въ Книжовното дружество: редакционни работи, настоя се да се довършат старитѣ протоколи и да се приведе въ известностъ финансовото му положение. Днесъ бѣхъ въ гимназията: чиноветѣ сж поставени, отоплява се, ала занятията ще захванатъ едва въ понедѣлникъ. — Арсениевъ бѣше у мене. Разправя ми за Цертелева, слаби симптоми на болестта се появили въ Пловдивъ, възбуденъ, раздражителенъ, понѣкога викалъ безъ причина, изглеждало, че му е направило дълбоко впечатление убийството на Мте Скобелева; къмъ 2 януарий заминалъ отъ Пловдивъ (съ Вълковича и Богориди билъ добре), и на 21 полудѣлъ въ Римъ; между книгата му били намѣрени дебели тетрадки „Изъ дневника съумашедшаго“ — по образца на Гоголевото едноименно съчинение; сега ималъ *idea fixa*, смѣталъ се за голѣмъ богаташъ, изрѣзвалъ отъ вестниците обявитѣ за продажбитѣ на голѣми имения и т. н., ала дохождали *lucida intervalla*, когато разсждавалъ съвършено умно върху политиката. Презъ войната служилъ у казацитѣ. — Хитрово, може би, наистина щѣлъ да бжде назначенъ пълномощенъ министъръ въ Цетина. — Английскитъ консулъ въ Русе още презъ египетската война вербувалъ черногорци и ги изпращалъ въ Египетъ съ III-класни пѣтнишки билети. Проектътъ на Бакеръ паша да реорганизира египетската армия, въ вестниците; иска да подмами бошняци, албанци, българи — или македонски разбойници à la Везенко, или остатѣцитѣ отъ турскитѣ казаци, или нѣкои помаци. Ястребовъ и досега билъ въ Призренъ. Говорихме за нетърпеливостта на българитѣ, *poavum rerum cupidi* [копнѣещи за нови работи], следъ 1/4 година искатъ ново министерство. Статиитъ на Молчанова отъ Русчукъ въ „Новое Время“: за морала на княза, Еренротъ му казалъ че князътъ „въ теченіи двухъ лѣтъ никога не солгалъ“, за гошавкитѣ у княза, какъ секретаритѣ и адютантитѣ говорѣли помежду си *sotto voce* [съ низъкъ гласъ], какъ князътъ често се зачервявалъ и друга *interview*-ска стока. — Адженовъ иска за наемъ на министерството на просвѣщението и правосъдието и държавния съветъ 30,000 фр., платими за три години напредъ! Пакъ ще се мѣстимъ, а влѣзохме набърже безъ контрактъ! — „Работа“ изкара Каница за покойникъ! А той е много добре. — Какъ Начовичъ съ помощта на държавния съветъ изигра Фарлея съ неговия проектъ за англо-българска банка.

5 ноемврий / 24 октомврий, недѣля. Днесъ ставатъ три години, какъ тръгнахъ отъ Виена за България!... *Quanta moles* [колко много трудъ и мъжи]! Днесъ съмъ нѣщо не добре, не ми се ще нищо да заловя. Едва прочетохъ вестниците и нѣщо отъ Roscher, III. — Цачевъ напустна

службата и ще излѣзе по агитация. — Цанковъ е въ Виена и веднага билъ интервюиранъ отъ журналиститѣ. Das wahre Reiseziel recht verdächtig [истинската целъ на пътуването му е много съмнителна]. — Пристигнаха двама пѣвци за министерството на просвѣтата отъ Русия, отъ Москва; донесли на Теохарова писмо отъ Аксакова; той го съветва, щото българитѣ по-добре да основаватъ редица дружества географични, статистични, етнографични и да се оставятъ отъ тази политика — той не знае, каква е тукъ душевна пустота и каква неохота къмъ наукитѣ: Цачевъ въ статистическо дружество или Горбановъ въ археологическо! — Новиятъ руски полицмейсторъ Карновичъ устрои всичко добре, напредъкъ. — При Ново-село (околия на Софийския окръгъ) шопитѣ, казватъ, нападнали турцитѣ въ едно близко село и ги мжчили, ала околийскиятъ началникъ пристигналъ на време; и другаде, казватъ, станали подобни ексцеси. Азъ подбуждахъ Юсуфа, да подкани мюсюлманитѣ по-често да искатъ отъ министерството на просвѣтата помощи за своитѣ училища, и тѣ плащатъ данъци като другитѣ. Юсуфъ вижда всичко въ черна свѣтлина, България споредъ него не вървѣла напредъ. Въ Ломъ, каже, мюсюлманчета искаха да ходятъ въ българскитѣ училища, ала тамъ искали отъ тѣхъ да смѣнятъ феса съ калпакъ (!). — Въ Държавенъ вестникъ е напечатанъ рапортътъ на съветника при вътрешното министерство Щегловъ за страшното безредие въ всички административни канцеларии (архивитѣ). — Адженовъ иска отъ министерството на правосъдието, просвѣщението и държавния съветъ 30,000 фр. наемъ, и то за 3 години напредъ. Министерствата му предлагатъ всичко 20,000 фр. Вече се готвимъ да излѣземъ, ала ще се почака до завръщането на княза. — Съ Начовича говорихъ вчера досежно ускоряване покупката на мѣсто за девическото училище.

Строителтъ на шосета Юруковъ, съ когото министерството на общитѣ сгради има разпавии, е отъ Костурско; споредъ него тамъ у тѣхъ въ селата се говорѣло: зѣмб (зжбъ), йензик, пендесет, девендесет, ренд, чендо, говендо. — Писахъ на Геролда за нѣколко книги. — Жално е, че Стояновъ не е разпиталъ стария Петъръ Беронъ за подробности върху Софрония (знаелъ още това и онова); и Кръстьевичъ знаелъ нѣщичко; Пешаковъ, казватъ, живѣлъ въ Букурещъ като архивистъ за славянски грамоти, билъ около 60-70 годишенъ; Кипиловски живѣлъ въ своята малка мушия близо до Букурещъ, билъ фанатикъ, къмъ края и скептикъ и песимистъ, умрѣлъ около 1868 год., Стояновъ го познавалъ лично.

Въ последно време съмъ свършено като въ забрава, забравилъ съмъ самъ себе си, разсѣянъ съмъ. Подреждамъ жилището си и върша всевъзможни домакински работи, по-

купки, ходене и т. н. Мисля за литературни трудове през зимата, особено да извлѣка нѣщо ex actis Ragusinis.

Днесъ подиръ пладне бѣше у мене и у Желѣзковича генералъ Соболевъ. Пита ме, каква научна работа върша, казахъ му, че тукъ за нея нѣма почва. Той отвърна, че тукъ хората твърде много политиканствували. Вчера, каза той, консерваторитѣ имали събрание и тамъ раздѣлили цѣла България на две, на тия, които сж за княза и на тия, които сж противъ него. Какво заблуждение, какви излишни остри контрасти. Той не намѣрилъ нѣкаква умраза и нелоялностъ спрямо княза, върху това е напълно убеденъ. Либералитѣ искали отъ него презъ лѣтото три нѣща: 1) да се пустнѣлъ Цанковъ да излѣзе вънъ (това стана), 2) да се позволѣло издаването на вестникъ (Свѣтлина) и 3) да нѣмало тази година Народно събрание — ала князътъ настоявалъ за свикването му. Нѣмало програма, само отвращение къмъ нѣкои министри. Начовичъ и Грековъ били способни, даровити хора, ала непопулярни, не умѣли да спечелятъ масата; при него (Соболева) идѣли гълпи хора отъ сутринъ до вечеръ, приемалъ ги всички безъ разлика, отправилъ преди известно време нѣкого си къмъ Грекова, ала човѣкътъ казалъ: петъ пѣти съмъ ходилъ тамъ, ала Грековъ никога не ме е приемалъ. Много хора му казвали, че никой нищо нѣмалъ противъ Соболева, Каулбарса, Теохарова, ами били противъ останалитѣ. Казвали на самия него: Вие давате заповѣди, Вамъ се струва, че имате цѣлата сила въ рѣцетѣ си, ала Вие не сте господаръ въ страната, даватъ се тайни *contre ordres* [противни заповѣди]; азъ добавихъ къмъ това нѣщо за организацията, агентитѣ и агитаторитѣ на консерваторитѣ, и за Цачева. Въ страната царувало пълно спокойствие, въ София полицмейсторътъ билъ русинъ, не ставало никакво нарушение на личната свобода, вдигало се малко шумъ само поради турскитѣ разбойници. Той на всѣкжде съветвалъ къмъ спокойствие, князътъ билъ съвършено лошо настроенъ отъ тригодишнитѣ глупости на самитѣ българи, не вѣрвалъ вече никому. Соболевъ миналъ сега презъ Бѣла, Търново (тамъ никой не билъ противъ княза), Габрово, Севлиево и т. н., говорилъ съ стотина хора отъ всички класи, попове, селяни, търговци и т. н., на всѣкжде казвалъ да му подаватъ писмени прошения, ако има отъ нѣщо да се оплачатъ; подадени му били всичко — 14 оплаквания! За самия себе си каза, че съ цѣлата тази работа си развалилъ кариерата, той билъ авторитетъ по сръдноазиатскитѣ работи, познатъ и въ Англия, покойниятъ императоръ го много обичалъ, а сегашниятъ го познавалъ много добре; и ето че неочаквано го повикалъ и му казалъ: „Извольте ѣхатъ въ Болгарію; ние освободихме България, трѣбва да я поддържаме и устроимъ“. Той щѣлъ да се радва, ако ще може нѣкога да се махне отъ тукъ. Азъ

му говорихъ за материалнитѣ интереси, които тукъ всичко бъркатъ; тѣ сж причината и за акцията на българскитѣ офицери противъ руситѣ, за която тѣзи дни се съобщава нѣщо въ вестниците. Той отвърна: най-добре ще бжде, ако всички руси си заминатъ отъ тукъ, тогава България ще бжде русофилска; разликата въ заплатата на българскитѣ и руски офицери да заплащала Русия, така работата щѣла да се уреди. Критическото време минало, законътъ за териториалното раздѣление и избирателниятъ законъ (той изглежда, че е за него) били промулгирани, и никакво „смушение“ не станало. Ще видимъ, какво ще бжде по-нататъкъ.

Като се върнахъ отъ разходка, намѣрихъ картичката—на Вълковича (наше *vis à vis*), сжщо и Желѣзковичъ.—Срещнахъ Миларова. Той мисли, че Соболевъ клонѣлъ къмъ либералитѣ, че днитѣ на министритѣ консерватори били преброени. — Въ Държавенъ вестникъ Каулбарсъ съобщава, че военното министерство ще събира документи за историята на българското опълчение, та иска *сгоquis* и записки на офицеритѣ и т. н. — „Марица“ по тукашнитѣ работи не мисли. Тамошното положение било печално: *Steuerdruck* [данъченъ натискъ], по тази причина между Енизаарскитѣ селяни станало и едно самоубийство. „Независимостъ“, която проповѣдваше ненавистъ противъ Русия и заплашваше, че ще чука на вратата на Австрия, почина; изъ Румелия много жлъчъ и изявления противъ нея.

26 октомврий, вторникъ, Димитровденъ. Днесъ ставатъ три години, какъ съмъ стѣпилъ на българска земя и останахъ въ нея. Колко *vicissitudines et adventures* [промѣнливости и приключения], изпитания и спомени! Не допускахъ, че ще издържа тъй дълго. Отъ фантазьоръ прелѣхъ се полеха лека въ фаталистъ. Много видѣхме и много има още да видимъ!

Малко съмъ недобре, чувствувамъ силни *palpitations du coeur* [сърдцебиене], особено вечеръ и сутринъ, отъ често вълнение. Ровя се *in Ragusinis* и замислямъ съчинение върху пославянчването на Дубровникъ и смъртта на царъ Урошъ; освенъ това би трѣбвало да приготвя нѣщо за Берлинъ върху надписитѣ въ *Dacia mediterranea*. Вчера вечеръ писахъ дълго писмо на баща си по тѣзи работи и върху своето общо положение.

Днесъ много разкошно есенно време, ясно небе, топло и грѣ слънце. Вечеръта имаше слаби червеникави перести облаци по зеленото или синкаво небе на западъ; остритѣ очертания на Витоша се отражаваха отъ прозрачната синевина; Рила се виждаше ясно като никога, а при заходъ слънце вечеръта надъ Балкана се издигаше тъмносинъ посивѣлъ въздушенъ пластъ и надъ него леки червени пари.

Сутринтъ ходихъ у Дим. Храновъ, у Грекова (оставихъ му картичка, не го сварихъ въ къщи) и у Бурмова въ

новата му кжша, гдето намѣрихъ само него самия. На останалитѣ именници изпратихъ картички (Каранфиловичъ, Д. Поповъ, Агура, Молловъ — св. Димитъръ е патронъ на главнитѣ секретари).

Съ Желѣзковича много се разправяме за преврата, за лицата и събитията презъ последнитѣ години. Riedesel му казалъ въ Мехадия: *Qu'est ce qu'on a contre Mr. lireček?* C'est un homme si tranquille, un savant comme il faut; on fait tant des intrigues contre lui, mais le Prince ne le laissera pas partir. Pourquoi tout cela? [Какво иматъ противъ г. Иречека? Той е толкова тихъ човѣкъ, ученъ както трѣбва; противъ него се правятъ толкова интриги, обаче князътъ не ще го пусне да замине. Защо всичко това?] Желѣзковичъ му отговорилъ: „Par ce que les autres sont des ignorants et ne peuvent pas supporter un savant“ [защото другитѣ сж простаци и не могатъ да търпятъ единъ ученъ]. И Стоиловъ, ужъ, казалъ на Желѣзковича по пжтя отъ Ломъ за София: „Той (Иречекъ) не престава да върлува и не ще да мирува, но този пжтъ ще се отървемъ отъ него.“ Не зная, какво съмъ имъ прегрѣшилъ. При това *nota bene* affaires de Gabrovo, de Eremia, Mylarov, de Vratsa. Желѣзковичъ мисли, че князътъ и руситѣ не ще ме пуснатъ. Азъ съжалявамъ само, че не е лѣто: 10 недѣлно пжтуване изъ България и моето научно любопитство ще бжде удовлетворено.

Консерваторитѣ сж зле. И проститѣ търговци отъ чаршията не държатъ за тѣхъ: преди нѣкой день въ клуба се събрали едва 25 души и тухларътъ Бойко се нахвърлил върху чужденцитѣ, които Адженовъ и Вълковичъ събирали за своитѣ предприятия — та въ тази страна за българитѣ нѣмало хлѣбъ!

Начовичъ и Грековъ, когато била свършена провѣрката на изборитѣ за държавния съветъ въ комисията и когато и либералитѣ (Стойчовъ, Ковачовъ и т. н.) я подписали, се оттеглили въ съседната стая на народната сграда и тамъ ехидно се смѣли за сполучливия фокусъ. Отъ този моментъ Желѣзковичъ ги възненавидѣлъ.

3/15 ноемврий, срѣда, сутринята. Миналата срѣда сутринята захванахъ своитѣ преподавания въ гимназията, въ VI класъ предъ 8 ученика, повечето 18—20 годишни. Захванахъ отъ империята на Карла Велики и саксонскитѣ императори, все съ карта и народописни бележки. Освенъ това, имъ повторихъ орографията и хидрографията на Италия и Германия съ народописни и климатологични екскурзии. Ученицитѣ следятъ съ голѣмо внимание; по цѣлия градъ се разнесе мълвата за това мое учителствуване. Другитѣ, каже, учители до сега мжчно преподавали, по книга и съ пригатвяне, виждало се, каже, че тѣ самитѣ едва владѣятъ материята; а този, каже, се разхожда изъ стаята, говори безъ прекъсване и разправя

толкова интересни нѣща, че не можешъ дори и да помислишъ, че сж сжществували. Ученицитѣ отъ V класъ завиждали на шестокласницитѣ, за мене и за Гинчева.—Въ девическото училище аферата на Мме Каменская, новата „надзирателница.“

Въ четвъртъкъ консерваторитѣ изпратили у Теохарова Хаджи Баба, да му говори, че генералитѣ били лоши и че би трѣбвало Начовичъ, Грековъ, Вълковичъ и той да се съединятъ, та да ги изпждятъ. Цачевъ ималъ скандалъ съ Мме Головина, като се вмъкналъ грубо въ редакцията за нѣкаква поправка. Въ „Presse“ има обнародвано интервю съ Цанкова въ Виена, доста хладнокръвно и обмислено.)*

*) Иречекъ е вложилъ въ Дневника изрѣзка отъ това интервю отъ чешкия вестникъ Pokrok, № 239 отъ 30 октомврий 1882 г. Ето какъ предава чешкиятъ вестникъ този „разговоръ съ Цанкова.“

„Редакторътъ на Виенската „Presse“ е ималъ интересенъ разговоръ въ сѣбота подиръ пладне съ нѣкогашния министъръ и водачъ на българскитѣ либерали Д. Цанковъ, който, получилъ разрешение отъ българското правителство, е пристигналъ въ Виена. Драганъ Цанковъ е петдесетгодишенъ съ едъръ ръстъ, на чиито широки рамене е изправена интелигентна глава съ широко чело и искрещи черни очи. Българскиятъ патриотъ, който отъ направения лани държавенъ превратъ трѣбваше да понесе много жестоки преследвания и когото неговитѣ политически противници обичатъ да рисуватъ като шовинистъ и мечтателъ, е приветлива личностъ, възпитана по войнишки, съ строго опредѣлена политическа програма, за чиито либерални принципи се застъпва съ всичката си енергия и упоритостъ, убеденъ, че не сж прави тѣзи, които твърдятъ, че българитѣ не били узрѣли за съвременнитѣ закони и свободи.

„На въпроса, какво мисли Цанковъ за мѣстнитѣ български условия въ най-близо време, той отговорилъ:

„България се намира тъкмо въ съвсемъ немаловаженъ периодъ на своето развитие. Правителството тъкми възъ основа на дарения избирателенъ законъ да произведе избори за Народното събрание, каквото се предвиждаше при ланския превратъ. Азъ не ще бжда по това време въ своето отечество, та не мога следователно и да повлия върху изхода на изборитѣ. При все това мога да Ви увѣря, че нашиятъ народъ ще издигне гласа си, както лани, противъ избирателния законъ и противъ всички незаконни мѣрки, взимани отъ лани. Надѣвамъ се сжщо, че този гласъ ще бжде чутъ на надлежното мѣсто, което сигурно и заслужава, въпрѣки противнитѣ съвети, които се даватъ. Който мисли, че 200 руски офицери могатъ за винаги да владѣятъ общественото мнение въ страната и да го ръководятъ, той се лъже. На най-послед българитѣ сж, както щете, господари и решаващиятъ елементъ въ страната. Който иска да ни води и да ни управлява, трѣбва да го върши заради насъ и въ наша полза.

И за това и у насъ, както и на всѣкжде другаде, има само единъ пѣтъ, пѣтътъ на законността и правото. Ако законътъ е лошъ, трѣбва да се измѣни по законенъ пѣтъ; насилието е най-лошото сръдство, което може да се употрѣби въ 19. столѣтие. Говори се, че азъ или други личности въ България сме били открити неприятели на княза. Това, обаче, не е вѣрно. Ние съзнаваме много добре, че никой българинъ, ами само чужденецъ може да бжде български князь; и приемаме всѣкиго, който мисли добре и честно за насъ, който управлява страната въ полза и по волята на мнозинството отъ народа. Князътъ сжщо е въ най-голѣма сигурностъ у насъ, когато не се бърка въ спороветъ на партиятъ, когато предпочитва да се облѣга върху народа, отколкото върху

Адженов въ искалъ, казватъ, суспендирането на „Свѣтлина“, инакъ щѣлъ да се откаже отъ кметството: у него сега е клубътъ на консерваторитѣ за изборитѣ. Въ четвъртъкъ излъже законътъ за чиновницитѣ, споредъ който чужденци могатъ да служатъ само ако сж специалисти за срокъ отъ 3 години съ контрактъ.

Въ сжботата замина Теохаровъ съ Вацова за Ломъ за освещаване на реалката, въ присѣствието на княза — то станало вчера въ вторникъ, 2 ноемврий, подиръ пладне на 2 ч. Вечерята имаше заседание комисията за „книжовно надпреварване“, нашитѣ обсъждания и рапорти, три статии не струватъ нищо, лошиятъ преводъ на Кишпатичъ за водата, глупавитѣ исторически драсканици за старитѣ славяни

200 офицери. Докато правителството въ Сръдецъ не признае, не осъществи тази проста истина, не може да се мисли за основно подобрене, за трайно задоволяване условията въ България.

„Какво мислите, господине Цанковъ, за упръка на неблагодарностъ, който рускитѣ вестници правятъ на българитѣ?“ попиталъ редакторътъ.

„Тѣзи господа съвсемъ нѣматъ право,“ отговорилъ българскиятъ държавникъ. „Нѣма ни единъ българинъ, който да не признава съ благодарностъ заслугитѣ на Русия по освободението на България. Обаче благодарността изключва ли всѣка самостоятелна проява на воля и схващане, или тя трѣбва да се състои въ това, да оставяме всѣки чуждъ офицеръ или чиновникъ въ нашата страна да стопанисва, както намъ най-малко се харесва? Като сж ни освободили, нека ни оставятъ сега на свобода — а ако това не искатъ, не могатъ да говорятъ много за освобождение, ами само за промѣна на игото. България е и ще остане благодарна на Русия, струва ми се обаче, че рускитѣ офицери, които отъ две години насамъ идатъ въ страната, подхвърлятъ нашата благодарностъ на много тежко изпитание, и колкото по-дълго запазятъ досегашното си държане, толкова по-малко ще иматъ право да се оплакватъ отъ насъ.“

„Въ рускитѣ вестници много се говори върху това, че България трѣбвало да се съедини съ Източна Румелия. Дали и вие сте на сжщото мнение?“

„Не виждамъ тази потрѣба да е толкова належаща. Вече и за това не, защото и у насъ всѣки съзнава, че това съединение не ще може така лесно да стане, както нашитѣ и чуждитѣ вестници пишатъ. Когато това съединение не можа да стане на Берлинския конгресъ, трѣбва за сега да бждемъ търпеливи, защото нѣмаме материалнитѣ срѣдства да направимъ това съединение. Както стоятъ днесъ работитѣ, най-добре е споредъ моитѣ възгледи, ако Северна и Южна България продължаватъ мирно въ своето развитие, докато се засилятъ политически и стопански — а това, което нѣкога може или трѣбва да дойде, ще стане много по-лесно, когато бждемъ доста силни, за да пристѣпимъ да изпълнимъ идеалитѣ, които на всички ни се мѣркатъ въ ума. За това, обаче, трѣбва време, много сериозностъ и работа, въ решителната минута пъкъ много смѣлостъ и жертви... Виждате ме, че не съмъ шовинистъ. Тридесетъ години отъ своя животъ съмъ пожертвувалъ на своя народъ; познавамъ неговитѣ блѣскави качества и зная, какво може да се очаква и да се иска отъ него следъ 500 годишно робство. Имаме хубаво бждеще и съ Божя помощъ ще го постигнемъ. Обаче, нека ни оставатъ на сами нази си, нека не нарушаватъ нашето народно развитие, което е възможно само по пѣтя на законитѣ и свободата.“

(Прокопий на Цезаря станалъ „царъ Прокопий“), за слога излѣзе вече като книга (Н. Поповъ), остава „слънцето“, ала то има нужда отъ поправка.

Преди една седмица си наредихъ научнитѣ книжа и се заловихъ за работа: въ четвъртъкъ, три години следъ до-хаждането ми въ София, въ сжщата календарна вечеръ (9 ноемврий по западния календаръ), почнахъ да съставямъ списъка на *familiae Rag. XIII saec.* и продължавахъ презъ цѣлия последенъ недѣленъ день, защото вече времето се обърна и вмѣсто хубавитѣ („до досада“) дни, на Витоша падна снѣгъ и настана нощенъ студъ и дъждъ. Правя комбинации за сродството на разнитѣ благородници, анализирамъ имената и т. н. Не зная дали цѣлата тази статия ще я напиша на нѣмски (за Виенската академия) или на хърватски (за Rad). Замислямъ и една статия: „Дубровникъ и срѣбската държава въ 13 вѣкъ“.

Книжовното дружество изпадна въ най-лоша криза. Миналата сжбота имаше заседание, въ което Стояновъ и Кирковъ почти се хванаха за коситѣ досежно закъснѣлото печатане. Стояновъ твърдѣше, че далъ на време ржкописъ, Кирковъ пъкъ, че печатницата останала безъ ржкописъ. Това бѣше една грозна сцена, *ein Gelehrtencravall* [крамола на учени]. Хората и въ Пловдивъ твърдѣли, че докато Стояновъ билъ „вжтрѣ“, нищо нѣмало да излѣзе отъ Дружеството. Пейовъ заради Стоянова не иска да дохожда на заседание. Ако престанемъ да пишемъ ние: Дриновъ, Златарски и азъ, Пер. списание не ще може де излиза. Единствениятъ цѣръ е да се свика общо събрание.

Държавниятъ съветъ захвана своята мракобѣсническа акция. Той отказа на Златарски предложената му отъ министерството на финанситѣ командировка за Виена, да опредѣли сбиркитѣ си и за студии въ музеитѣ: нека, каже, се учелъ при белгийския миненъ инженеръ тукъ въ София! Тази работа я скроили варваринътъ свинарь Михайловски (председателъ) и — Стояновъ, отъ злоба къмъ Златарски. — Днесъ подиръ пладне пристига князътъ: ново положение. Изборитѣ последната сжбота били опредѣлени за 28 ноемврий.

4/16 ноемврий, четвъртъкъ. Князътъ пристигна въ срѣда вечеръ къмъ 6 ч., вече по тъмно. Пѣхотата бѣше наредена предъ града и въ чаршията, артилерията на новата площадка при двореца, ученицитѣ на Ломска улица. На новата площадка предъ двореца, гдето всичко до последната минута набързо се довършваше, бѣха чиновницитѣ, „богохранимитѣ цилиндреносци“. Ала бѣха забравили да освѣтятъ площада, тъй че, когато князътъ пристигна, бѣше тъмно като въ рогъ. Той налучка нѣкакъ Михайловски и Бурмова; съ първия говори на български, съ втория на френски, разпитвайки го за „децата“ му. Изглеждаше веселъ. Следъ това

виждахме силуетитѣ на дефилиращата войска предъ освѣтенитѣ прозорци на „Houboch“ [караулния домъ]. Вечерята имаше илуминация и къмъ 9 ч. „банда“ съ тълпа „народъ“, водена отъ Тъпчилещова; ала ентусиазмътъ, казватъ, имало много малко.

Днесъ подиръ пладне посетихъ Бигелебенъ. Неговото мнение за законитѣ, особено за избирателния законъ; ограничението на пасивното право върху недвижимия имотъ въ изборната околия, изключването на сждитѣ и лѣкаритѣ, 6 годишниятъ периодъ, изключването на низшето духовенство му се струватъ *des Guten zu viel* [прекалени]. Говори ми за превишенията на властъ отъ страна на администрацията: въ Видинъ единъ австрийски подофицеръ, заподозрѣнъ въ кражба, билъ убитъ отъ стражаря съ 4 куршума отъ револверъ, когато излѣзълъ на разходка отъ ареста; въ София били употребяни въ полицията мжчения. Той смѣта Соболева за много способенъ човѣкъ, по-способенъ отъ Каулбарса. Въ Виена били „ungehalten“ [сърдити], че князътъ повикалъ пакъ руси, ала Бигелебенъ обяснилъ, че не може другояче, отъ туземцитѣ нѣма никого. *Skizzender einheimischen Intriguenwirthschaft* [скици отъ мѣстното клюкарствуване]. Той смѣта Балабанова за непостояненъ човѣкъ, официалнитѣ сношения съ него щѣли да бждатъ, каза, малко неприятни; чуди се, какъ Бурмовъ изобщо е могълъ да придобие известно значение. —Бигелебенъ е билъ 3 години въ Цариградъ преди войната, често е билъ на *soirées* у Игнатиева, ала никога не си спомня да е виждалъ тамъ Бурмова, трѣбва да е билъ навѣрно съвършено малко чиновниче.

Михайловски се каелъ предъ Начовича за глупостъта, която направилъ съ Златарски. Златарски ще замине за Виена.

Министерството на просвѣтата получи съобщение отъ прокурора въ Търново, че Свищовскиятъ инспекторъ Соколовъ при инспектирането въ село Липница „изнасилвалъ презъ нощта учителката Евг. Б“; работата се изследва.

Преписвамъ своитѣ *Familiae R a g.* отъ XIII столѣтие, съставямъ азбученъ списъкъ *gentium* [на родоветѣ] съ всички данни.

„Свѣтлина“ е съвършено подивѣла, изригва пламъци върху всичко и лае на всички страни. Изглежда, че Балабанъ не пише вече, а само лудиятъ Миларовъ и за офицерството ексофицеринътъ Костадиновъ отъ Търново.

Желѣзковичъ презъ своето управление е събралъ до 37 милиона фр., недобори били останали около 7¹/₂ милиона.

9/21 ноемврий, вторникъ. Миналиятъ петъкъ имахъ всевъзможни сюрпризи. Сутринята срещнахъ на улицата Стоилова съ Константиновича: азъ съмъ билъ „*toujours*

gai" [все веселъ], Ломската сграда била чудесна, нейната блъскава илуминация нощно време, князътъ щѣлъ да ме приеме тѣзи дни. Следъ това пакъ на улицата срещнахъ Вълковича. Исканъ да го отмина, ала той ми се изпрѣчи на срѣща. „Ah mon voisin"! [А, моятъ съседъ]. Той: „Est ce que nous sommes des amis où des ennemis? Separés seulement par une rue, nous ne nous voyons pas jamais. Vous ne sortez pas, on ne vous voit jamais" [ние съ Васъ приятели ли сме или неприязтели? Раздѣлени само отъ една улица, ние не се виждаме никога. Вие не излизате, никога не Ви срѣща човѣкъ]. „Eh! j'étais en occident et vous savez, après le retour, on est toujours „des orienté" pour quelque temps" [ехъ, азъ бѣхъ на Западъ и нали знаете, човѣкъ като се върне, всѣкога е известно време „дезориентиранъ"]. Поиска адреса на Йовановича, искалъ да му телеграфира. Неговитѣ инженери намѣрили много старини, да съмъ вземѣлъ въ ржцетѣ си основаването на музей; азъ възразихъ, че е необходимо помѣщение, може би въ гимназията, впрочемъ, добавихъ, не искамъ да захващамъ нищо ново, защото напролѣтъ ще си замина. Той хвана да се лигави: qui a bu des eaux de l'Isker, ne peut pas s'affranchir si facilement [който е пилъ отъ водата на Искъра, той не може да се освободи така лесно]. После срещнахъ и Начовича. Той се спрѣ и ми изказа своята радостъ, че съмъ преподавалъ въ гимназията. Не зная, на какво се дължи този обратъ. — Княза срещнахъ отивайки на разходка съ кола.

Въ сжбота бѣхъ у Арсениева; Неклюдовъ заминавалъ en courier за Петроградъ. За изборитѣ агитирали и консерваторитѣ и либералитѣ. — Вацовъ съ Теохарсва пристигнаха въ четвъртъкъ вечеръ. Вацовъ ми описа пжтуването, речитѣ, тържеството, intermezzo's. — Клика отъ нѣколко любители на народната просвѣта (Шишеджиевъ, Д. Македонски и т. н.) прѣсна слухъ, че въ девическия пансионъ имало сифилисъ. Не излѣзе нищо друго, освенъ скрофули, и то само единъ случай; изследваха работата д-ръ Петровичъ, д-ръ Калевичъ, д-ръ Христовъ. Тази компания не може да се даде подъ сждъ, вече поради скандала; всичко това бърка Шишеджиевъ, отъ три години все сжщата история. И съ какви украшения разправяха цѣлата тази история: болестъта била не само in genitalibus, ами more turco и отъ задъ! Отъ частъ бѣше насочена срещу Mlle Ц.; тримата Загребски възпитаници и азъ сме имали ужъ съ нея alliance étroite и пр. и пр.

„Книжовното дружество" се събра миналия петъкъ съвършено скромно и тихо. Стояновъ си изкупва грѣховеѣ; той е съвършено съкрушенъ, защото председателятъ Михайловски му отнелъ думата въ присжтствието на двамата генерали. Дружеството ще поднесе на княза подвѣрзани екземпляри [отъ Период. списание].

Въ сжбота вечерята писахъ на Леже, Дринова и на баща си. Въ недѣля на 7/19 сутринята падна първиятъ снѣгъ, доста дебелъ. Освенъ две разходки изъ улицитѣ, цѣль день останахъ въ кѣщи и работихъ върху своитѣ Ragusina.

Въ понеделникъ бѣше празникътъ св. Архангелъ Михаилъ и Гавриилъ. Подиръ пладне ходихъ у Сарафова, гдето бѣха Груичъ (изглежда, че ще замине за Атина) и Петъръ Станчовъ: билъ въ Одринъ — турцитѣ промѣнили униформитѣ споредъ източно румелийски образецъ (съ погони); само кавалерията останала въ опинци съ шпори; нему отнели българския паспортъ и му дали временно тескере — „отъ Търновската каза въ османската империя“, а при заминаването върнали му пакъ българския документъ (илюстрация за Vlkovitsch' s Lösung der Correspondenzfrage [къмъ Вълковичовото разрешение на въпроса за кореспонденцията]). После отидохъ у Михалаки Георгиевъ. — Вечерята имаше soirée у Сарафора: хазиятъ, Milles Madeleine Schwarz, Mlle Цвѣтишичъ, Андонъ Цанковъ съ жена си, дъщеря си и синъ инженеръ, Вацовъ, двамата Златарски, Боди, Балабановъ, Стойчовъ, Шишмановъ. Последнитѣ трима скоро си отидоха. Свириха на новото пияно, пѣха Milles Цвѣтишичъ, Шварцъ и г-жа Сарафова. Играхме играта „китайска гощавка“: подаване подъ масата на нѣща не за ядене (гжба, зеле, снѣгъ, тѣсто, рж-кавица съ пѣсъкъ, ребра отъ печено) — халюцинация на пипането и смѣхъ. После играхме друга игра съ смѣняване на мѣстата и пр. На 2 ч. си отидохъ въ кѣщи въ лапавица.

Днесъ сутринята на 10 ч. отидохъ въ двореца: блѣскаво entrée, стълби, българска зала съ таванъ въ рѣзба, камина и миндерлици, при прозорцитѣ стари знамена. Преди мене бѣха приети Хаджи Баба съ Стоилова. Князътъ ме посрещна много приветливо, радва се, че пакъ ме вижда. Пита ме за декорацията officier d'instruction publique, която получихъ отъ французкото правителство, радва се за това отличие. Следъ това стана дума за моето посещение въ Визбаденъ: навѣрно, каже, много сж Ви разпитвали; не могълъ често да пише, die Briefe werden alle gelesen [всички писма се чели], само при стоденъ случай. Баща му и майка му имали до 60 години, не бихъ имъ далъ толкова. После минахме за тукашното положение, азъ казахъ, че то е sehr unklar [много неясно]. Князътъ е любопитенъ, каква ще излѣзе камарата, агитирали и консерваторитѣ и либералитѣ — видѣлъ въ Русчукъ, още преди да се обнародва избирателниятъ законъ, да пжтуватъ познати либералски агитатори отъ Плѣвенъ и отъ другаде, прогласявали, че нѣмали да взематъ участие, um eine Ausrede zu haben, wenn es ihnen nicht gelingt [за да имали извинение, ако несполучатъ]. Оплака се отъ руситѣ, по-дребнитѣ чиновници, много интриги, почнали да наричатъ много хора „австрийци“; рекълъ на Соболева, че ще уволни всѣкого, за когото узнае,

че е казалъ тази дума, па ако ще да бжде и министъръ. Между тукашнитѣ руси имало manche Individuen von romanhafter Vergangenheit [нѣкои лица съ минало като въ романъ]. Das Ministerium leider uneinig [министерството не било за жалость единодушно]; азъ добавихъ, че това е всеобщо познато, всѣки го знае. Настоявалъ за желѣзничния въпросъ, щѣлъ да бжде предложенъ сега на Народното събрание за четвърти пѣтъ, до сега всѣкога сж падали по него най-малко 4 министри, сега съ помощъта на руския министъръ се надѣва, че ще се тури началото. Jeder glaubt darin eine Goldgrube zu finden, zu viel materielle Interessen [всѣки вѣрва, че въ постройката на желѣзницитѣ ще намѣри златна мина, твърде много материални интереси били преплетени]. Азъ казахъ, че въ Европа и до сега е разпространено мнението, че тукъ сж изворитѣ на безмѣрно богатство, и едва сега си пробива пѣтъ съзнанието, че тѣзи страни сж bewohnt von Bedürfnisslosen verarmten Völkern [населени отъ обеднѣли и безъ нужди народи]. Оплака се отъ държавния съветъ, че оценилъ десетъка много низко, на 10 милиона франка, а тазгодишното плодородие било отлично. Икономовъ билъ чуденъ човѣкъ, въ Шуменъ се скиталъ безъ разрешение, когато въ София имало толкова много работа; Симеонъ казалъ на княза, че Икономовъ разнасялъ адреси противъ избирателния законъ, въ изработването на който въ София самъ, каже, е сътрудничилъ. Азъ добавихъ, че той всѣкога играе на две страни, търси популярностъ, сега не знае съ руситѣ ли да вѣрви, или противъ тѣхъ, fand in Serbien ein Hinterpförtchen [намѣри въ Сърбия една задна врата]. Пита ме was arbeiten Sie denn jetzt? [какво пѣкъ работите сега?] Отговорихъ, че уча, забравилъ съмъ много нѣщо, виждамъ, че съмъ подивѣлъ въ Ориента — безъ връзка съ образования свѣтъ. Върша и даскалъкъ въ гимназията. Той знаеше за това — ученицитѣ били способни, живи. Прекрасна била сградата въ Ломъ, ала казармитѣ тамъ били лоши; каза, че Ломъ надали ималъ бждеше. Азъ отвърнахъ, че въ турско време той е билъ скеле за София, Нишъ, Пиротъ; и въ бждеше ще бжде най-добриятъ débarcadère [скеле] за вътрешнитѣ краища, най-доброто отъ тритѣ пристанища, покрай Видинъ и Рахово (чиито брѣгове се сриватъ), съ лозарско бждеше, само че тамъ нѣма гори, горятъ слама (въ Ломско)—нуждно е да се садятъ гори. Князътъ потвърди; да, гори, ала за това сж необходими министри, които да останатъ 10 години, а сега всѣка година имаме четири сериозни кризи, хората безъ тѣхъ не могатъ да живѣятъ, а при това всѣка седмица по два опита за оставка. Между другото стана дума и за Теохарова; азъ казахъ, че всѣки день ходи въ канцеларията, но че нѣма голѣма привързаностъ къмъ работата—князътъ: eine grosse Null [една голѣма нула]. — Избѣгнахъ да спомена за своето лично положение.

Огромни дъждове се излѣха днесъ, тече като изъ рж-кавъ, улицитѣ сж цѣли плувнали въ разтопения снѣгъ. — За Вълковича се носятъ много слухове, че искалъ да става *gouverneur général de la Roumélie Orientale*.

13/25 ноемврий, сжбота. Дойде *Catalogus lectio- num* на чешкия Пражски университетъ, който прегледахъ съ голѣма радостъ, па и Тоуловата геологическа карта на цѣлия Балкански полуостровъ. На 9, 10, 11 се излѣха огромни проливни дъждове, излизамъ съ мушама и високи ботуши — вечеръ суша *Augsburger Allg. Zeitung* и вестницитѣ на печката: мокра поща.

Въ четвъртъкъ вечеръ Златарски ме изненада, носейки брой отъ Загребския „*Pozor*“: преди една седмица, въ четвъртъкъ на 4/16 вечерята, се поминалъ въ Загребъ Даничичъ. Умрѣлъ почти съ перо въ ржка: до последния день работилъ върху речника, въ пълно съзнание написалъ завещание-то си и вечерята, като си легналъ въ леглото, спокойно свършилъ. Още презъ нощта написахъ кжсъ некрологъ за Пер. списание. За „*Osvěta*“ ще напиша нѣщо по-обширно за него и за Меда Пуцичъ: не би било красиво, ако отъ своя страна не имъ издигна нѣкой малъкъ паметникъ. Смъртта на Даничича е голѣма загуба за южно-славянската филология; боя се за речника, защото едва ли ще се намѣри продължител подобенъ нему. Сега, следъ неговата смъртъ съотечественицитѣ му сигурно по-добре ще съумѣятъ да оценятъ величието на неговия духъ и дълбочината на неговата ученостъ, и ще почитатъ неговитѣ монументални дѣла, паметници на тихъ и скромень трудъ. Спомнямъ си, когато като младо момче го видѣхъ за пръвъ пжтъ въ Виена, гдето у насъ въ кжщи сравняваше ржкописа на Данаила (Лвовския), какъ се срещнахъ съ него въ Бѣлградъ и какъ напоследъкъ се видѣхме въ София на 1880 г., преди моето заминаване за Румелия: какъ ми говорѣше, да съмъ се махнѣлъ часъ по-скоро отъ тукъ, че било язъкъ тукъ за мене.

Въ петъкъ Теохаровъ ми разправи нѣкои работи, които сж явно свидетелство, че обскурантизмътъ вече наистина е взелъ връхъ. Грековъ твърдѣлъ, че висши училища имало премного, отъ които щѣли да излѣзатъ само либерали; България имала, каже, нужда само отъ занаятчийски училища (сиречь населението трѣбва да се държи въ невежество); чудовищни клевети противъ ученическото дружество при гимназията и неговата библиотека, за счупения ужъ кръстъ въ училището (при пренасянето се счупило нѣкакво украшение на кутията, въ която се излагатъ пристигналитѣ писма за ученицитѣ). Дриновъ всѣкога твърдѣше, че тѣзи хора сж ретрогради и обскуранти, па и азъ лани дойдохъ до заключение, че тѣ не искатъ училища, не искатъ образование, за да могатъ по-лесно да управляватъ: това мое заклю-

чение се изпълнява. Очаквамъ статии въ „Бълг. гласъ.“ Михайловски пѣе сжщата пѣсенъ. Отъ това ще произлѣзатъ борби, както въ Сърбия — борбата за цивилизация, книга, училище е свещено нѣщо. България се освободи съ усърдие и образование.

Подиръ пладне преподавахъ въ гимназията за Скандинавия, полярната свѣтлина, Голфшрома, защо на полюса зимно време е нощъ. Вечерята въ [Книжовното] дружество пристигнаха най-новитѣ бройки отъ „Гласник.“ Въ Държавенъ вестникъ е обнародванъ похваленъ (!) рескриптъ на Соболева къмъ кмета Адженовъ; а азъ презъ нощта се разболѣхъ отъ калната вода, която пиемъ отъ софийскитѣ водопроводи — макаръ че азъ я пия само варена като чай, супа и т. н., съ вино, пиенето на чиста вода отдавна избѣгвамъ.—Начовичъ и Хаджи Баба заминаха въ понеделникъ via Орхание, да увещаватъ турцитѣ, да не се изселватъ.

Желѣзковичъ ми разправи, че у консерваторитѣ сжществувала идеята да се убие Цанковъ, това желание той чулъ отъ К[онстантиновича?] и отъ Н[ачовича?], и затова тамъ билъ изпратенъ за префектъ Николаевъ. Презъ време на преврата за нѣкои работи били събирани пари като таенъ фондъ, ала още не зная отъ кжде. Шишеджиевъ тогава като полицмейсторъ играелъ двулична роля, ходѣлъ вечерно време и у Каравелова. Тайната полиция тогава била страшна; неинъ членъ билъ и Каравеловиятъ слуга, нѣкогашенъ стражаръ отъ Мирково, у него ходѣли и други предрешени „слуги.“ Окржжното на Цанкова за агитиране изъ страната (следъ преврата) заловили при отваряне на писмата на пощата; едва по-късно почнали да разправятъ, че било дадено, ужъ, и на Ванкова и че той го издалъ.

Днесъ сутринята Теохаровъ ми изпрати съобщение, да съмъ отишълъ на заседанието на министерския съветъ въ жилището на генерала Соболевъ, за разглеждане бюджета на просвѣтата. Началото бѣше вече свършено; решили отъ съветникъ да ме направятъ „председателъ на учебния комитетъ.“ Учителскитѣ заплати оставатъ сжщитѣ. Грековъ, когато влѣзохъ, се разприказва за женскитѣ гимназии и, какво зло тѣ представлявали, развратъ, за какво толкова наука, до като разяснихъ, че това е *enseignement secondaire, Bürger-schule*. После пакъ отвори благословенитѣ си уста при вътрешнитѣ стипендии, били много, какво ще се прави съ тѣзи хора, нещастие за държавата, ако излѣзатъ сега на улицата, ще всѣятъ страхъ и трепетъ. Азъ разяснихъ, че едва половината отъ тѣхъ сж отъ княжеството, една четвъртъ сж отъ Македония, доста много отъ Румелия, мнозина сж отъ Одринско, Пиротско, Добруджа. Сумата за общинскитѣ училища (за сгради) се намали на 215,000 фр., когато казахъ, че до

сега, за 4 години, сж дадени 1 милионъ франка. Много се разисква и за стипендиитъ въ чужбина, приеха 90,000 фр. При параграфа за литературни начинания, по предложение на Стоилова, се прибавиха 5000 фр. и за напечатването на Неофитовия речникъ. Следъ това стана дума за Книжовното дружество, Соболевъ иска да се отвори географически клонъ въ него, азъ забелязахъ, че трѣбва да се реформира уставътъ — дадоха сжщата сума както лани. После дойдохме до музея и библиотеката: Стоиловъ говори за нуждата отъ учредяването на музей, Вълковичъ сжщо, много сладкодумно, Стоиловъ каза, че никой освенъ мене не може да извърши тази работа, азъ не продумахъ ни дума — Соболевъ ме пита, приемамъ ли, азъ отговорихъ: „Все равно, ала трѣбва да добавя, че дълго време не ще остана. Съ мжка се съгласихъ да дойда още за една година, само за това, да мога да пропжтувамъ България, да не дохождамъ още повторно тука. Разбира се, че трѣбва да пжтувамъ за оная целъ, но ако си отида, работата ще се спре.“ Отвориха очи като гължбови яйца, особено Грековъ. Вълковичъ каза нѣщо сладкодумно, че при все това щѣлъ съмъ да остана. После се разисква доста много за печатницата. По предложение на Соболева параграфътъ за научно изследване на страната (10,000 фр. отъ нѣкогашнитѣ 25,000 за руската експедиция) биде премахнатъ — за музей се дадоха 12,000 фр. И непредвиденитѣ разходи отъ 85,000 фр. се намалиха на 20,000. Вълковичъ се стремѣше да бжде колкото се може повече любезенъ; Грековъ като министъръ е станалъ арогантенъ и нервозенъ и е изгубилъ всички нѣкогашни изтънчени обноски; Стоиловъ стоеше като на тръне. — Намалиха 350,000 фр. отъ проекта — 90,000 фр. по-малко отъ лани.

1 декемврий/19 ноемврий 1882, петъкъ. Миналата недѣля на пладне стана ексцесъ. Въ една кжща срещу финансовото министерство се събралъ непозволенъ митингъ, говорили Балабановъ и Сукнаровъ въ присжтствието на около 250 души. Отъ тукъ тълпата потеглила за кжщата на Адженова; къмъ нея се присъединили много хора, връщайки се отъ черква, отъ молебень за руската царица. Тамъ извикали ура за княза (той гледаль отъ страни презъ прозореца съ бинокълъ) и Соболева и pereat (долу!) на Адженова. Балабановъ и Помяновъ, като представители на митинга, искали да се явятъ на генерала, ала той е боленъ и не ги приелъ. Че не сж отишли да извикатъ ура и предъ руското консулство, показва, че не сж били достатъчно умни. Сжщевременно бѣ спрѣна „Свѣтлина“ за 4 месеца, за нарушение на дисциплината и за руската статия върху непозволюването на миналия митингъ, въ която се загатва и за княза („ich kann nicht, ich will kein Meeting“ [азъ не мога, азъ не искамъ никакъвъ митингъ], така дословно по нѣмски.) — Подиръ пладне ходихъ

у Константиновича (и той билъ у мене), Груича; Lascelles не намѣрихъ, а Соболевъ е боленъ. Подиръ пладне стана и сватбата на Тишева съ Mlle Домна Трайковичъ, einst Flamme des H. Watzoff [нѣкогашна изгора на г. Вацовъ]. — Надвечеръ бѣше у мене Бигелебенъ. Вълковичъ найнапредъ приелъ г. Хеберле като представителъ на Дунавското параходно дружество, следъ това му отговорилъ пакъ писмено, че не могълъ да го признае, понеже билъ представителъ на едно частно дружество, отъ страхъ да не излѣзе отъ него нѣкой новъ дипломатически агентъ; по Варненската работа правителството приело пакъ арбитража на посланицитѣ въ Цариградъ, искало, обаче unanimité [единодушие]. — Съ Стоянова изпратихме днесъ телеграфически отъ името на Българското [книжовно] дружество съболезнование за покойния Даничичъ на Загребската академия.

Горбановъ, Цачевъ, Начовичъ агитиратъ изъ страната за изборитѣ, па и други чиновници подъ предлогъ на „ревизия“, командировки и т. н. — Поправката на избирателния законъ въ Държавенъ вестникъ (като „печатна грѣшка“) показва ниското състояние на законодателния духъ, tricheries [измама]. Петковъ написалъ черновката, Агура я носилъ на голѣмцитѣ, министъръ Соболевъ — на княза, като написалъ върху оригинала, че князътъ е съгласенъ, та по този начинъ е станала тази — печатна грѣшка. Законитѣ излизатъ безъ норма: правилникъ, административенъ правилникъ и т. н.

Моето положение ми мжти главата — ако консерваторитѣ получатъ мнозинство въ Народното събрание, просто ще ме изпратятъ по дяволитѣ, защо и за какво? — Пристигна за мене пакетъ съ книги отъ Виена: Луцианъ, Херодианъ, Клаичовата Poviest Bosne и т. н. — Каулбарсъ и Гриммъ сж имали конфликти съ Вълковича поради отварянето ужъ на писмата.

Въ понеделникъ подиръ пладне изпитвахъ своитѣ ученици: всички като една душа, нѣкакъвъ си шаблонъ. — После подиръ пладне срещнахъ Адженова съ Копиткина на шосето при пепиниерата. Говорихме за пепиниерата, дърветата и филоксерата; бѣха много умислени. — Смѣшната история въ Пловдивъ съ Guido Crespin, chambellan de R. O., conseiller aulique, préposé du ceremoniel des consuls (така е напечатано въ единъ Цариградски алманахъ!), Hanswurst [палячо] на Богориди и фабрикантъ на румелийско-руските конфликти въ Цариградския „Eastern Express“. — Бѣлг. гласъ днесъ е на умиране, редакторътъ, излѣзълъ отъ коша за непотрѣбни книги (нѣкакъвъ си българинъ отъ Робертколежъ), си далъ оставката. — Вечерта съ Сарафова и Златарски бѣхме въ [Книжовното] дружество и ходихме изъ чаршията.

Голѣми скандали съ Цанкова въ Русчукъ. На 14 вечерта пристигналъ тамъ съ жена си, множество хора го по-

срещнали, ала полицията искала да попрѣчи на посрѣщането, и станало сбиване, единъ приставъ билъ ужъ раненъ, Баларевъ и др. затворени, Цанковъ арестуванъ. Телеграмитѣ на Цанкова и жена му отъ 14 били предадени на генерала едва на 15 вечерята, отъ жена му на 16 вечерята. Соболевъ веднага заповѣдалъ да се освободи и му позволилъ да замине да Враца презъ Рахово. Страшно нагълчалъ и Агура (сволочь, дрянъ, Свѣтлина имало право), който очевидно скрилъ телеграмитѣ и давалъ свои ordres [разпореждания], въ прижтствието на Моллова. Аневъ, Русчушкиятъ префектъ, е деградиранъ на III степенъ префектъ и премѣстенъ, казватъ, въ Ломъ. Начовичъ е въ Русчукъ, той е очевидно диригентътъ. Всичко това повдигна страшенъ шумъ. Желѣзковичъ подъ нѣкакъвъ предлогъ („благодетелъ“ pour araiser l'affaire de Farley) отишълъ въ княжеската канцелария, тамъ били като пребити и попарени. Теохаровъ въ вторникъ сутринята си давалъ оставката, не зная за какво, ала Соболевъ го предумалъ. Вълковичъ лежи на легло. Моятъ съжителъ дяволски се радва отъ всичко това.

Affaire de Egemia се изясни. Архимандритъ Зиновий, Трънскиятъ инспекторъ, който бѣше изпратенъ тамъ, намѣрилъ, че инспекторътъ извадилъ щампитѣ на страшния сждъ на светиитѣ и кандилото за това, за да си не играятъ децата съ светитѣ нѣща. Селянитѣ никакъ не били недоволни отъ това, а само попътъ, защото губѣлъ дохода си. Попътъ ги подписалъ въ своето оплакване безъ тѣхно знание, сжщо и не били очевидци, ами дошли по-късно. Работата станала въ февруарий. — Между това секретарътъ на Кюстендилския префектъ Николаевъ, братъ на нѣкогашния полицмейсторъ, бесарабецъ, сжщиятъ, който съ румънски паспортъ се отърва отъ наборъ лани, пише на министерството на просвѣтата, че Вжжаровъ агитиралъ въ село Соголяно да не избирали, издалъ го попъ Василь Стояновъ, който нѣкога е билъ грѣкоманинъ.

Превеждамъ за Пер. списание пжтописитѣ на Петанчича и Курипешеча.

2 декемврий/20 ноемврий, сжбота. Споредъ всичко Вълковичъ е изхърленъ отъ министерството: непредаването телеграмитѣ на Цанкова Соболеву, респективно неприемането имъ на Русчушката станция, станало по негова заповѣдъ. Управляващъ министерството на външнитѣ работи е Стоиловъ. Грековъ заминалъ по агитации въ Ломъ. Горбановъ си далъ оставката, и за главенъ секретаръ ще се вземе Михайловъ, нѣкогашенъ помощникъ кметъ. Цѣлото положение не струва „петъ пари“. Теохаровъ си седи дома (като Соболевъ), не ходи въ министерството; пълно е съ интриги, тайни минирания, а той е слабъ човѣкъ като трѣстика. Днесъ въ канцеларията ние — Гинчевъ, Вацовъ, Сарафовъ и азъ бѣхме im echten Galgenhumor, както обикновено

бива въ размирни времена. Гинчевъ очевидно е на мнозина трънъ въ очитѣ, па и ние, останалитѣ, сжщо. Въ Народното събрание консерваторитѣ ще подхванатъ борба противъ руситѣ; ала Соболевъ, щомъ Събранието захване да говори за нѣщо друго, освенъ бюджета, ще го разтури. Начовичъ обширно телеграфиралъ на Стоилова за гюрултията въ Русчукъ, а Соболевъ нищо не знаеше; нищо положително не знаемъ, освенъ че въ калъта се търкаляли, казватъ, шапки, фуражки, шашки, разкъсани дрехи, и че нѣкои дори паднали въ Дунава. Аневъ не присжтствувалъ. Той си далъ оставката: генералътъ за наказание го премѣстилъ въ Ломъ, а Ломскиятъ префектъ Хр. Ивановъ въ Русчукъ. Утре сж изборитѣ на гласнитѣ, въ София въ 52 „купа“, нѣма да мине безъ скандалъ.

Вчера свършихъ българския преводъ и на Рамберта за Пер. списание, IV. — Днесъ дойде у мене чешкиятъ аптекаръ Širůček (възрастенъ господинъ) отъ Пиротъ, сега билъ тамъ въ болницата и Dr. Valenta. — Чета Лукиана.

3 декемврий/21 ноемврий, недѣля. Въ Държавенъ вестникъ е обнародвана оставката на Вълковича отъ общественитѣ сгради, съ хвалебенъ рескриптъ и ордена на Александъръ Невски III степенъ, а следъ нея официалното *dementi* на съобщението на руското телеграфно бюро, че българското правителство преговаряло съ Ватикана за учредяването на католическо епископство въ княжеството.

Писахъ днесъ на баща си за последнитѣ събития, па още и това: „Въ просвѣтнитѣ работи се забелязва растещъ обскурантизмъ, ретроградна реакция. Известни хора не преставатъ да твърдятъ, че увеличението на училищата е голѣма опасностъ за държавата, че отъ нашитѣ сръдни училища ще излѣзатъ стотици юноши, готови само да прекатурятъ всѣкакъвъ редъ и законъ. Разпространяватъ се постоянно чудовищни клевети и гнусни интриги за сръднитѣ училища. Когато лани презъ лѣтото публично твърдѣхъ, че въ България има хора, които не искатъ изобщо никакви училища, та народътъ да тъне и по-нататкъ въ невинна глупостъ, въ която лесно би могълъ да се владѣе и експлоатира, работата изглеждаше донѣкжде прекаленъ *paradoxe*. Сега е всичко наяве, и фактитѣ сж предъ очи. На чело на това движение сж министъръ Грековъ, възпитанъ въ школата на румънското боярство, и председателятъ (времененъ) на държавния съветъ Михайловски, старъ дебелъ господинъ, нѣкога чиновникъ на турското министерство на просвѣтата въ Цариградъ и вѣренъ слуга на султанитѣ — човѣкъ презрѣнъ въ цѣлата страна, който, ако България бѣше се освободила сама съ собствени сили, щѣше да умре на бесилката. Виждамъ, че всичко, което се е направило презъ окупацията отъ Дринова и после отъ насъ, които дойдохме следъ него, е въ опасностъ, и предвиждамъ го-

лѣми борби за напредѣка и цивилизацията на България, борби на българи съ българи. Населението държи за своите училища, за които се е борило въ турско време и му тегли сърдцето къмъ образование и напредѣкъ. Турското правителство треперяше предъ хилядите ученици въ българските училища, но че български „държавници“ не много следъ освобождението ще трепнатъ предъ тѣхъ, никой не би помислилъ.“

27 ноемврий/9 декемврий, сжбота. Въ вторникъ пристигна русчушкиятъ „Славянинъ“ и въ него писмо на Икономова отъ 19 септемврий до Стоила Поповъ въ Русчукъ, манифестъ противъ избирателния законъ: съветва да се прави пасивна опозиция, изригва огънь и пламъкъ срещу съветниците на княза, позовава се на манифеста отъ 1 юлий, вика противъ Головиновци, Копиткиновци, Ползиковци, нека народътъ покажелъ, че не е „хайванинъ“, че не е „блато, въ което могатъ свободно да се вѣдятъ всѣкакви гадини“, ала предупреждава да се избѣгватъ ексцеситѣ. Смѣло е написано. — Икономовъ е следвалъ презъ 1860 — 64 г. въ Киевската академия, влѣзълъ въ нея веднага съ добра подготовка като извънреденъ слушателъ, занимавалъ се най-много съ народно стопанство и философия, четѣлъ Куно Фишеръ, свършилъ безъ диплома. Теохаровъ презъ окупацията, като пжтувалъ по ревизия, намѣрилъ го въ Тулча като чиновникъ „особыхъ поручений“.

Въ Търново и Плѣвенъ не избрали гласни. Въ София „мухтаритѣ“ били черпени отъ Адженова, па имъ били, казватъ, раздавани или обещавани и пари; 6 „купа“ протестирали, 9 изобщо не се събрали, между избранитѣ сж и Молловъ, Шишеджиевъ, Сукнаровъ и т. н. Либералитѣ искатъ или да не избиратъ гласни, или да не избиратъ народни представители, и ако нѣкой отъ тѣхъ бжде избранъ, да не влиза въ Народното събрание. Даскаловъ избѣгалъ отъ единъ „купъ“ преди сбиването, постоянно наблюдавалъ подъ масата: „черпи умътъ си подъ масата“.

„Марица“ обнародва статия, доста умѣрена (à la goutteliote) противъ Соболева — генералски камшикъ, биелъ всички.

Начовичъ въ срѣда пакъ бѣше въ София. Той и Цачевъ агитирали, казватъ, противъ желѣзниците изобщо — противъ руситѣ.

Въ четвъртъкъ узнахъ, че Вълковичъ наистина е падналъ („капикнжлъ се“), но че неговитѣ приятели криели това по всѣкакъвъ начинъ, указътъ не е излѣзълъ въ Държавенъ вестникъ. Соболевъ го изхокалъ за задържането на телеграмитѣ, той отвърналъ: „азъ съмъ министъръ“. Соболевъ: отъ днесъ нататкъ азъ не искамъ да зная, какво сте Вие. Аневъ пъкъ, още като префектъ, издалъ прокламация или „приказъ“, че слуховѣтъ за свалянето на Вълковича

били невѣрни, че той заминалъ само при болния си братъ (а „Славянинъ“ веднага следъ това обнародва телеграма отъ Казанлъкъ, че д-ръ Александъръ Вълковичъ билъ съвършено здравъ), че министерството било солидарно повече отъ когато и да било (кой го е упълномощилъ?) и че разпространителитѣ на тѣзи слухове щѣли да бждатъ преследвани сждебно.

Бълг. гласъ захвана да се редактира отъ изгонения секретаръ на екзарха Ганчовъ. — Споредъ „Работа“ ексцесътъ при пристигането на Цанкова въ Русчукъ билъ незначителна работа, тамъ присжтствували около 15 души. Теохаровъ е *aufgeräumt und heiter* [разположенъ и веселъ], но въ канцеларията рѣдко дохажда (метрическитѣ мѣрки).

Въ петъкъ излѣзе консерваторска изборна брошура, повторение на отдавна познатата партийна мждростъ; либералската се очакваше за сжбота, ала не излѣзе. Моятъ *quondam* „сайбия“ Бойко [Нешовъ] сега е противъ преврата и противъ Адженова.

Държавниятъ съветъ преди нѣкой день разисквалъ за горитѣ. Хаджи Пенчовичъ предложилъ да се пишело на Евлогий, той, казалъ, има гори и „човѣци,“ които разбирали отъ лесовѣдство. Всичко практически, малко теория, тѣй мислятъ тия мждреци и си губятъ времето въ разкази на турски анекдоти. Сега тамъ Грековъ защитава своя проектъ за сждопроизводството.

Родътъ на Михайловски въ Елена произхождалъ отъ караманлиитѣ, неговиятъ дѣдо Андроникъ дошълъ отъ Кападокийска Кесария; и до сега у тѣхъ сжществувало необикновеното инакъ име Андроникъ и гутурални звукове. Караманлии имало и въ Габрово, Манафовиятъ родъ. Родоветѣ (*gentes*) сж се запазили по тѣзи мѣста отдавна, като напр. въ Лѣсковецъ, който билъ, казватъ, първоначално пасбище на Арбанаси. Въ Арбанаси до неотколе имали учители, които знаели грѣцки.

Дановъ ми каза, че статията за Румелия отъ *Osvēta* щѣла да излѣзе въ преводъ като особена книга въ полза на македонскитѣ училища.

Температурата: неотколе, миналата седмица сутринътъ, имяхме — 10° C. (най-низката досега), въ стаята се качва до + 13° R., ала следъ това снѣгътъ долу почна да се топи, образува се калъ по новитѣ улици, днесъ е топло като пролѣтъ.

Прочетохъ всички поезии на М. Пуцичъ. Довършихъ превода на пжтописитѣ за Пер. списание. Занимавамъ се съ филологическо изследване *ex Ragusinis*: за звукословието на паметницитѣ отъ 13 вѣкъ, анализъ на славянскитѣ имена и т. н.

Въ гимназията държахъ лекция за старитѣ славяни, митология, държавно устройство, военно изкуство и т. н., ка-

то говорихъ предварително подробно и върху византийската история до Комнениѣ. Терминитѣ ги пиша съ старославянски букви на черната дъска; аудоторията е цѣла пламнала, следи съ най-голѣмо внимание.

Въ четвъртъкъ дойде у мене съ писмо отъ д-ра Валента, който отъ гимназиаленъ преподавателъ въ Бѣлградъ станалъ околийски лѣкаръ въ Пиротъ — пѣвицата Филиппина Еделсбергъ, струва ми се виенчанка, пѣла въ teatro della Scala, въ Брюкселъ, Мадридъ, Лисабонъ, Виена, Загребъ, Берлинъ, Америка, сега живѣла въ мизерия съ лѣкаря д-ръ Амбросъ въ Пиротъ. Тя е вече въ напреднала възраст, около 40 годишна, ако не и повече, ала е жива и приветлива, *dame du grand monde*. Посрещнахъ това неочаквано посещение съ известна радостъ, защото рѣдко виждаме хора отъ по-висшитѣ европейски сфери и говорихъ съ нея на дълго и широко. Искане да излѣзе тукъ на сцената, макаръ че ѝ обяснихъ тукашната примитивностъ, да не очаква много отъ този *nuevo mundo de Sofia*.

Вчера вечеръ отидохъ у Златарски, най-после държавниятъ съветъ по заповѣдь на Начовича му разрешилъ три месечно пжтуване до Виена, съ 2 сандѣка минерали. Бѣха у него Стояновъ, Сарафовъ (скоро си отидоха), Миларовъ, Петъръ Станчовъ, Вацовъ и азъ. Говорихме по желѣзничния въпросъ, изборитѣ на гласнитѣ; Жеравненскитѣ цигани на нова година у губернатора Стояновъ; гласове изъ Жероуненската джбравъ; тостове, осемъ речи на веселия, неправимъ идеалистъ Миларовъ (готви се сутринята да замине за Пловдивъ), за мене, че отъ тукъ да не съмъ си отивалъ, да съмъ оставилъ тази Прага, — за неизкоренилия български народенъ духъ, устоявалъ е на всичко и ще устои; *Nochdruck*, не му е възможно да изкаже идеитѣ си, на българскитѣ студенти въ чужбина щѣлъ да се забърка мозъкътъ въ главата и щѣлъ да поникне социализмъ и други тайни тенденции. Моята речъ къмъ Златарски. Миларовъ—*„in vino veritas“*, статутитѣ на Винко Лозичъ. Михайловски като типъ на византийски евнухъ отъ IX, X столѣтие. Речъта на Атанасовича въ споменъ на Скобелева въ „Работа“; *sénile et puérile* [старческа и детинска]. На 6 ч. сутринята Златарски замина.

Сутринята получихъ писма отъ баща си и отъ Вълчекъ, последниятъ ми пише, че Голлъ и Хостински се оженили, че чешкиятъ университетъ е приелъ тайнството на св. бракосъчетание, изпълнявайки заповѣдта „*crescite, multiplicemini*“ [плодете се и се размножавайте], „а какво мислите да правите Вие?“ Подиръ пладне писахъ на баща си и на Свата.

Разказитѣ на Желѣзковича за Влашко. Единъ грѣкъ гостилничаръ въ Галацъ билъ *à la haciendas* у Донъ Кихота, какъ челъ на французитѣ грѣцкия „*Speisetzettel*“ съ прибавката — *tión: kaviarotión, sardelotión* и т. н., какъ искалъ да

цѣлуне една стара селянка, като купилъ яйца отъ нея, какъ единъ грѣкъ капитанинъ взелъ отъ него агнето, опредѣлено за другъ гостенинъ и т. н. Живъ животъ.

1/13 декемврий, срѣда. Въ недѣля станаха изборитѣ въ София, при кално, ала инакъ ясно време. Сутринята срещнахъ Шишманова, после Безеншека и съ него (за пръвъ пжть) отидохъ въ Славянска беседа; Соболевъ тъкмо отиваше при княза, а Адженовъ съ широка шапка на главата и съ ржце въ джебоветѣ на жакета стоеше предъ кжщата си съ Estignard и Pelligrini. Подиръ пладне излѣзохъ да проуча физиономията на града. Пристави на коне съ стражари въ най-лоша калъ препускаха въ галопъ по улицитѣ и разгонваха хората да не се спиратъ и да не говорятъ помежду си; така прогониха и д-ра Шишманова и Сарафова предъ вратата на аптеката на Велизаръ [Якововъ]. Изборитѣ ставаха въ сградата на Окржжния съветъ срещу Баня-баши джамиси. Вжтре имаше до 700 избиратели отъ 8 околии на Софийския окржгъ. На вратата стоеше тълпа отъ тѣзи хора, а на улицата редица стражари на коне съ пристави. Малко подалече тълпа отъ любопитни хамали и шопи. Когато минавахъ наоколо, двама пеши стражари извеждаха вѣнъ единъ човѣкъ въ жълтъ шаякъ и съ черенъ калпакъ, вѣроятнo избирателъ. По-нататкъ срещнахъ архим. Кирилъ, който видѣлъ помощника на полицмейстора Ванковъ да мжи и бие единъ простъ човѣчець на улицата. Посетихъ Сарафова. Съ него и съ жена му наново излѣзохме около изборното мѣсто, гдето по това време бѣха само приставитѣ на коне предъ вратата, а самиятъ полицмейсторъ или „градоначалникъ“ Карновичъ съ бѣла фуражка дойде въ черква на сватбата на предприемача Петровъ (живѣя въ неговата кжща) съ сестрата на г-жа Златева. Въ черква говорихъ съ мнозина. Бѣше 5 часътъ. Балабановъ и Сукнаровъ имаха абсолютно мнозинство, ала при Балабанова бюлетинитѣ съ името Марко Балабанъ бидоха провъзгласени за недействителни; останалитѣ гласове бѣха съвършено разпрѣснати. Консерваторитѣ бѣха кандидатирали (видѣхъ една бюлетина): Мелетий, Грековъ, Горбановъ, Х. Гюровъ самоковецъ, Сребърниковъ самоковецъ, Никола Странски и двама селяни. Странски бѣше въ бюрото и прочелъ една бюлетина вмѣсто „Ник. Сукнаровъ“ — „Ник. Странски“, ала селянитѣ забелязали това и го изхвърлили. Въ предвечерието Адженовъ и Грековъ черпѣли гласнитѣ у Бемелбурга съ бира и конякъ; и Стоиловъ билъ за малко тамъ; Грековъ много имъ говорилъ, ала селянитѣ отговаряли „не е така“, „ние си го знаемъ“, дори единъ казалъ, нека князътъ държи това, което обеща въ Търново най-напредъ, и билъ за това, казватъ, веднага затворенъ. Пиха пиво, ала мнението си не измѣниха; „voting cattle“ [изборниятъ добитѣкъ] стоеше на своето. — Собо-

левъ, казватъ, напоследъкъ разпратилъ окръжно до префектитъ да не се бъркатъ, а Каулбарсъ до военнитъ власти да не се мѣсятъ, дори и когато би станали сбивания. Изъ града се носѣше, че Икономовъ билъ уволненъ.

Въ понедѣлникъ се говорѣше изъ града, че консерваторитъ сж поразени, дори секретарьтъ на княза Тъпчилещовъ лъгалъ по кафенетата, че били избрани само трима консерватори, а министритъ—нигде. Очевидно е, че листата на консерваторитъ не е излѣзла съвършено по тѣхното желание; на либералитъ имъ порастнаха ушитъ и се разправяше, че Грековъ щѣлъ да бжде председателъ на държавния съветъ, Стоиловъ—министъръ на правосъдието, а Начовичъ—*chef du Cabinet politique*. Въ вторникъ сутриньта излѣзе притурка къмъ „Работа“ съ имената. Въ Севлиево и Враца станали сбивания, въ Плѣвенъ и Севлиево избирали, не зная какъ, едва въ понедѣлникъ. Избрани сж 12 турци, невиджанъ брой, дори и въ Плѣвенъ единъ, гдето до сега никога не е избранъ; отъ министритъ Начовичъ е избранъ въ Варна и Враца, Грековъ въ Севлиево, Вълковичъ въ Разградъ, Соболевъ (!) въ Плѣвенъ; въ Шуменъ Симеонъ и четирима турци; Аневъ и Мариновъ въ Свищовъ, селяниньтъ Лазаръ Дуковъ, К. Мирски и Холевичъ въ Варна, д-ръ Цачевъ, еленченинътъ стариятъ Бобчевъ, Рѣховскиятъ бърборко Бошняковъ въ Търново, Щърбановъ въ Ломъ; инакъ въ Видинъ, Враца, Ломъ, Кюстендилъ сж селяни. Изцѣло Народното събрание изглежда като вилаетъ-меджлисъ: турски аги, двама турски хекими, единъ деспотъ-ефенди, нѣколко чорбаджии и купчина селяни. Българската интелигенция съвсемъ не се вижда. Изборътъ на Балабанова се прогласява за касиранъ и изборитъ за Софийско (8 депутата) не сж назначени, а, може би, нѣма и да бждатъ произведени. Народното събрание се свиква за 8 декемврий въ срѣда, въ аулата на Софийската гимназия. Либералитъ, поради глупостъта на оратора Балабановъ, претърпѣха голѣми загуби; вмѣсто своята пасивностъ и полупасивностъ, можеха да проникнатъ на всѣкъде тихичко и вмѣсто да унищожаватъ съ ржката на лудия Миларовъ (замина въ вторникъ за Пловдивъ) своя *instrumentum* „Свѣтлина“ съ статии противъ княза, руситъ и войската, трѣбваше да го щадятъ за по-добро време, и да разглеждатъ материалнитъ въпроси — Петроханъ. *Threnodie* [плачътъ] за народнитъ „правдини“ не покъртватъ селянитъ, ами въпроситъ за паритъ, които той дава.

Въ понедѣлникъ Горбановъ седѣлъ въ телеграфа и съ моливъ пишелъ телеграми на Стоилова за изборитъ. Никакви частни телеграми за изборитъ не се изпратиха, отъ либералитъ ни единъ не получи въ София и най-малкото съобщение. — Шишеджиевъ (въ финансовото министерство) *stante pede* [веднага] е уволненъ отъ Начовича, безъ огледъ

на закона за чиновниците, защото ужъ агитиралъ. Въ Кюстендилъ билъ арестуванъ В ж ж а р о в ъ. *Nota bene* въ „Марица“ сж обнародвани интересни Кюстендилски документи.

Миналата с ж б о т а, на раздѣла, падна върху Груича кжсь стъкло на главата въ военния клубъ, тъй че раненъ цѣла нощъ лежа въ руското консулство у Неклюдова. Т е о х а р о в ъ отъ сжбота до днесъ лежи отъ треска, вчера бѣхъ у него, възмушава се отъ този полутурски изкуственъ парламентъ, както, каже, въ Цариградъ, нѣма въ него никакъвъ учителъ, попъ, лѣкаръ — народната интелигенция. Д-ръ Петрови ч ъ, тичайки отъ Адженова въ Радаковото кафене въ градината, тържествуваше, сега ще изгонимъ, каже, Соболева и Иречека.

Сжщата вечеръ (последниятъ день на ноемврий) излѣзе Пер. списание, III.

Хилковъ пристигна и живѣе у предприемача Лонгиновъ, князътъ самъ му казалъ, че въ *affaire Petrohan il y a quelque chose de noir* [Петроханската работа има нѣщо нечисто], ала при всичко това защитава Копиткина, сгрѣшилъ е, каже, отъ неумѣние. Князътъ вчера е билъ въ гимназията да види аулата.

Въ гимназията въ понеделникъ преподавахъ за Полабскитѣ славяни, днесъ за чехитѣ, Велика Моравия и за св. Солунски апостоли.

Желѣзковичъ ми каза, че въ негово време сж направени икономии 17½ милиона (7½ милиона той събралъ съ постоянни окржжи); на мене Начовичъ каза веднажъ, че били 10—12 милиона, а сжщиятъ сега твърдѣлъ предъ Соболева, че били 5—6 милиона, докато Желѣзковичъ му изповѣдалъ истината. Спестяванията миналата година били 3 милиона, а щѣли да бждатъ 6, ако се вземѣли и отъ военния бюджетъ, гдето обаче били задържани. И тази година, мисли сжщиятъ, цѣлиятъ бюджетъ не билъ изхарченъ. — Сжщиятъ ми разправи, че Адженовъ, следъ падането на второто министерство, давалъ на Грекова и Начовича по 1000 фр. месечно, хранѣлъ ги, били му задължени: полицитѣ минавали презъ банката. Икономовъ пкъ получавалъ по 500 фр., като сътрудникъ на Бълг. гласъ. Сега Адженовъ взималъ много пжти пари отъ банката за агитация. Кой знае, какъ ще ги изплаща. — Генералъ Струве е тукъ. Адженовъ се е сдружилъ съ Гюнцберга, Соболевъ пкъ и Хилковъ искатъ да строятъ желѣзницитѣ съ режия, и князътъ, казватъ, билъ съ тѣхъ. Кой знае, дали Народното събрание нѣма да започне съ нѣкакви скандали и интерпелации на д-ра Цачевъ противъ Соболева. Икономовъ при посрѣдничеството за румелийския заемъ на 1879 г. взелъ 300 турски лири комисиона, съгласно съ обещанието на самия генералъ губернаторъ Богориди, който, казватъ, много държалъ на него. А за втория заемъ посрѣдничелъ Иванъ Цанковъ (по-рано турски теле-

графенъ чиновникъ въ Тулча), той далъ ултиматумъ на Д. Цанкова да се свърши до вечерята, иначе на другия денъ си заминава, защото много дни го водѣли за носа; тази рецепта му препоръчалъ най-сетне Желѣзковичъ.

Генчевъ*) ми разказа какъ презъ време на окупацията сж сждали предъ полевия сждъ въ Пловдивъ Хаджи Шабана и другъ единъ турчинъ за палежи въ Карлово и др. Прокурорътъ Мордвиновъ искалъ за него „веревку“ [вжже], Юстицки билъ защитникъ. Но понеже тъкмо по това време седалището на окупационната властъ било премѣстено въ София, Софийскиятъ полицмейсторъ Еневъ презъ нощта (за да не бждатъ разкжсани отъ населението) ги прехвърлилъ отъ Пловдивъ въ София. Тогава султанътъ писалъ на Дондукова и т. н., та били пуснати презъ македонската граница въ Турция, ала единиятъ загиналъ заедно съ парахода въ морето, отивайки за Цариградъ, а другиятъ тамъ нѣкжде си счупилъ крака. Окупационното правителство не бесѣло много; двама младежи българи за ограбване на турци въ Пловдивъ и нѣкой си човѣкъ въ Пловдивъ за убийство. Българскитѣ селяни съ казацитъ тукъ-таме измжчвали турци, на Казанлъшкия каймакаминъ на Шипка, следъ първия преходъ, му избили жбитѣ, а по-нататъкъ го обесили. Въ Пловдивъ тогава се разнасяла мълва, че Й. Груевъ и Кесяковъ се застѣпвали за онѣзи двама турци, за да купятъ отъ тѣхъ по-евтино чифлицитѣ имъ.

5/17 декемврий, недѣля. За изборитѣ въ другитѣ градове зная само малко нѣщо отъ либералитѣ. Въ Враца всички протестирали противъ избирателния законъ, и председателятъ на окръжния съветъ подписалъ актъ, а префектътъ Николаевъ отъ страхъ се скрилъ. Около 200 „коняници“ искали да дойдатъ въ София и тукъ да протестиратъ, ала Цанковъ ги задържалъ, да не правятъ такива работи, ами да изпратятъ 17 членна депутация. На другия денъ, незнайно какъ, изборътъ при все това станалъ. Онѣзи 17 души въ вторникъ сутринята тръгнали за София и пристигнали тукъ въ срѣда. Николаевъ телеграфиралъ, че идѣли „съ бунтовнически писма“. Полицията ги заловила задъ града, завела ги въ Хаджи Мановия ханъ (ала единъ тамъ се скрилъ и избѣгалъ) и когато си оставили тамъ конетѣ, отпавила се съ тѣхъ въ главната полиция, гдето били изслушани. Отъ тукъ, понеже били ужъ много и могли да направятъ нѣщо, били разпредѣлени презъ нощта изъ участъцитѣ. Либералитѣ твърдятъ, че при това разкарване билъ и Горбановъ и че депутатитѣ били бити и че Раховскиятъ Симидовъ билъ дори бичуванъ; „Работа“ съвсемъ отрича това. После били представени на Соболева, който говорилъ съ всѣки одного, особено съ селянитѣ. Следъ всичко това били изпратени назадъ. — Отъ Етрополе сжщо,

*) Иречекъ пише името му ту Гинчевъ, ту Генчевъ. С. А.

ужъ, дошла нѣкаква депутация, ала предъ София била изпратена отъ стражаритѣ назадъ. — Въ Плѣвнѣ отъ 430 избиратели 323 протестирали и събранието, следъ съставения протоколъ, се разотишло. Въ понеделникъ сутринята съ барабанъ били свикани гласнитѣ „по заповѣдь на генерала Соболевъ“. Събрали се 51 помаци, малко османлии и селяни. Понеже глашатаятъ викалъ името на генерала, за него били дадени 51 гласа, следъ това билъ избранъ единъ ага и къмъ края (за трети пжтъ) председателятъ на окръжния съветъ Мецовъ.

Начовичъ урбулешки уволни финансовия подначалникъ Шишеджиевъ, безъ всѣкаквъ огледъ на закона за чиновницитѣ. Доклада написалъ самъ, защото всички чиновници се застъпвали за него, а върху самия него грубо се навърлилъ: каква работа, каже, е ималъ въ изборното помѣщение до 8 ч. вечерята, трѣбвало да си пустне бюлетина и де си отиде; досега, казалъ, бѣхъ милостивъ, ала сега ще видите, кого имате за министъръ.

Телеграми по изборитѣ нѣколко дни наредъ не се приематъ. — Мистификация.

Въ четвъртъкъ подиръ пладне отидохъ у Бигелебена. Говорихме за конфигурацията на Народното събрание; той каза, че енергически ще настоява за изпълнение на желѣзничнитѣ задължения, *conférence à quatre*. Вълковичъ, каже, едва ли нѣкога ще стане министъръ на външнитѣ работи.

Сжщия день вечерята на 8½ ч. въ Славянска беседа даде концертъ Mme Philippine Edelsberg. Присѣдствуваха дипломатическиятъ свѣтъ, руситѣ и доста публика. За София рѣдко развлѣчение; макаръ че гласътъ ѝ е силенъ, но е вече изпѣтъ. Тукъ бѣше и Грековъ (къмъ мене присторено любезенъ), Адженовъ свършено умисленъ. — Стояновъ ми разправяше, че Грековъ неотколе, въ вторникъ, въ държавния съветъ страшно нападалъ просвѣщението. Каква е тази Софийска гимназия, има по-голѣмъ салонъ отколкото въ двореца, и за кого — за шопитѣ. Държавни училища имало излишно много, трѣбвало да се намали бюджетътъ за просвѣтата. А Стояновъ грубо му отговорилъ, като му напомнилъ за баща му Панайотъ, какъ ходѣлъ изъ Болградъ да събира по рубла пари за гимназията. Тази работа се разнесе по цѣлия градъ, та дори и гимназиститѣ се раздвижили, искали, казваха, да набиятъ Грекова.

Въ петъкъ Теохаровъ пакъ дойде въ министерството. Излѣзе писмо на две колони въ Ковачовата печатница, „Голосъ Рускаго“, изпратено отъ Москва, противъ французкитѣ сѣдебни уставы на Грекова и въ защита на последнитѣ остатѣи отъ руското окупационно управление и неговото законодателство. Не го е писалъ Стаматовъ, по-скоро нѣкой другъ. Между министритѣ имало голѣми препирни досежно мѣстото,

гдето трѣбва да се събере Народното събрание; Вълковичъ, Начовичъ, Грековъ били за Русе; Соболевъ, Каулбарсъ, Теохаровъ за София. Проектирано е да се отвори мѣсто за агентъ въ Петроградъ, рефлектирали за него, казватъ, Вълковичъ и Теохаровъ; искатъ съ него по консерваторски да мистифициратъ руситѣ. — Подиръ пладне видѣхъ за последенъ пѣтъ на улицата Груича, утре заминава за Бѣлградъ, ще отиде въ Атина; той е тукъ толкова време, колкото и азъ — „староседиоци.“ Марица играе на два стола, ала Софийскитѣ избори ги описа доста вѣрно.

Въ сжботата Теохаровъ между другото разправи, какъ следъ аферата при Елена, Богишичъ, Туолка и той (Теохаровъ) потеглили отъ Търново на две турски волски коли къмъ Горна Студена по Севлиевското шосе, следъ войската, ала колитѣ вървѣли полека, Тухолка и Теохаровъ съветвали да се върнатъ въ Търново, та тамъ да намѣрятъ коне годни за яздене, ала Богишичъ не искалъ да се връща, боялъ се за главата си, самъ тръгналъ напредъ съ нѣкаква военна количка. Другитѣ двама търсѣли въ Търново коне, но не намѣрили, чули че имало две магарета за проданъ, ала намѣрили само „една магарица съ едно мѣничко магаренце.“ И останали. По-късно въ Свищовъ Богишичъ (живѣлъ у Анева) много се каралъ съ Лукианова, който искалъ да му възложи устройството на цивилната часть, като на специалистъ, а Богишичъ не искалъ, голѣма, каже, и бърза работа, трѣбвало да се захване научно. Генчевъ разправи за паниката въ Търново следъ Еленската катастрофа. Турцитѣ били въ Миндя. Стрелба била чувана цѣлъ день, сжщо и Шипченската. Руситѣ не пукали никого да бѣга. Още преди превземането на Търново въ Лѣсковския манастиръ се чувала среблата презъ Дунава при Русчукъ, главно сутринъ и вечеръ, особено при комина. Паниката въ Лѣсковецъ при случката въ Търново, заптиитѣ избѣгали, когато едно момче донесло известието, че руситѣ били въ Търново; лѣсковчани се въоръжили, скрититѣ хора излѣзли, направили барикади по улицитѣ отъ коли, сждове и под. за въ случай, ако башибозуцитѣ бѣгайки, би поискали да минатъ отъ тукъ. Балабановъ билъ премѣстенъ отъ Търново въ Свищовъ за вицегубернаторъ, поради споръ съ губернатора Домонтовичъ: Домонтовичъ събралъ окръжния съветъ (въ него били и д-ръ Беронъ, Ц. Гинчевъ, Смиловъ) съ градския (председателъ Г. Живковъ) да решатъ, въ чия полза трѣбва да се управляватъ имотитѣ на избѣгалиитѣ турци. Градскитѣ съветници искали всичко за Търново, Домонтовичъ ги подкрепялъ, а окръжнитѣ — за окръга, съ тѣхъ билъ и Балабановъ.

Подиръ пладне посетихъ Соболева. „Пріѣзжая въ Болгарію, я засталъ здѣсь заговоръ противъ либераловъ, въ этомъ заговорѣ Грековъ, Начовичъ, Стоиловъ, ихъ вліяніе

на княза.“ Отъ начало искалъ да покаже, че още е далече отъ „самовластието“ на консерваторитѣ, далъ надежда на либералитѣ, позволилъ излизането на Свѣтлина, освободилъ Цанкова и т. н. Сега Народното събрание било свършено въ ржцетѣ на консерваторитѣ, той държи отговорни Стоилова, Начовича и Грекова за всичко, което биха тамъ извършили, „какъ я очистиъ Волковича въ два дѣня, онъ теперъ въ Константинополи, получаеъ министерское жалованіе. Чудное положеніе! Въ Константинополи султанъ только что съ ума сошолъ (сега тамъ има дворцова революция и т. н.), въ Румелии спори,“ а тукъ — „сплетни“ и дребнавости. Либералитѣ били неспособни, за какво писаха въ Свѣтлина такива работи за княза, за офицеритѣ; руската статия (съ „ich kann nicht, ich will kein Meeting“ [азъ не мога, не искамъ никакъвъ митингъ]) билъ писалъ Степановъ Поповъ, а статиитѣ за офицеритѣ — изгонениятъ и наказаніятъ български офицеръ въ Търново (Костандиновъ). „Но молодци либерали, въ Софіи одержались“; консерваторитѣ мислѣли, че всичко иматъ въ ржцетѣ си, и въ столицата. Той гледалъ главно за три нѣща: за войската, за уравновесенъ бюджетъ и за желѣзницитѣ. Въ желѣзницитѣ имало много материални интереси, Адженовъ и неговитѣ съдружници. Проектъ за Каспийскитѣ желѣзници билъ отъ него, Хилковъ нареждалъ работитѣ на мѣстото. Сега той (Соболевъ) изработилъ проектъ за българскитѣ желѣзници, чакалъ пристигането на Хилкова (видѣхъ го на концерта, бръснатъ сухъ старецъ съ козя брада—янки), който билъ съгласенъ. Трѣбвало да се събератъ 17 милиона икономии, прѣснати по цѣлата страна, и съ помощта на нѣколко милиона отъ бюджета да се строи постепенно, безъ дългове и товаръ за страната. Работѣлъ всѣки дѣнь до 3 ч. следъ полунощъ и ставалъ на 8 ч. сутринята.

Вчера бѣхъ въ военния клубъ, гдето любители играеха руска пиеса, комедията „На порогъ къ дѣлу“ на Г. Соловьева, отъ 8½ до 12 ч.: селски новоруски типове, учителка отъ Москва, селяни въ червени ризи съ шишета „водка“ въ джобоветѣ (волостный старшина), селски писаръ въ карирани панталони и червена връзка съ китара и влюбчиво сърдце, безразсѣденъ членъ на училищень съветъ, мирови сѣдия — учтивъ господинъ, старъ инвалидъ войникъ като училищень пазачъ и т. н. Актьоритѣ (офицери и дами) играха живо и вѣрно. Публиката бѣше повечето руска, Каулбарсъ, Соболевъ и пр. и пр., Брауншвайгъ, отъ българитѣ Бурмовъ, Молловъ, Мирковъ, Шишмановъ и нѣколко млади офицери.

Държавенъ вестникъ съобщава, че касацаята (засилена съ новитѣ членове Неновичъ и Кисимовъ) отъ вторникъ ще почне да разглежда протеститѣ противъ изборитѣ.

Хубаво време, мъгла по Витоша, ала е сухо; тази година зимата е нѣкакъ си милостива. Други пѣтъ по това време бѣше пълно съ снѣгъ.

Днесъ подиръ пладне за пръвъ пътъ бѣхъ у Mlle Цвѣтишичъ. Иска ѝ се да си замине отъ тукъ, идеализмътъ се натъква на прѣкомѣрни прѣчки. Несъгласия въ пансиона: Теохаровъ поставилъ тамъ старата руския Каменская, полу-полячка — пуши, нечистота въ кѣщи и въ яденето, по-лошо отъ когато и да е по-рано.

7/19 декемврий, вторникъ. Вчера бѣше Никулденъ. Посетихъ Стойчова, гдето бѣше и Балабановъ, той раз-правя за Григория, знаелъ го като по-старъ колега отъ Халки, подписвалъ се *Γρηγόριος Σέρβος ἀπὸ Χιλήνταρίον* и се издавалъ за бесарабецъ. Гладстонъ като нѣкогашенъ губернаторъ на Корфу знаелъ новогръцки, та когато Цанковъ и Балабановъ били у него, питалъ ги на кой езикъ би могълъ да говори съ тѣхъ, като жители на Цариградъ сигурно трѣбвало да знаятъ новогръцки, ала по-нататѣкъ говорили по френски. — Писахъ на Сватавка коледно дълго писмо, и на Резекъ (честитихъ му извънредната професура). На Даскалова и Сукнарова изпратихъ картички. Сутринтъ имало тържествена служба въ черква за руския наследникъ, ала азъ не знаехъ за нея. — Народнитѣ представители ще бждатъ настанени отъ града въ 16 стаи на хотелъ Кесяковъ (conclave).

Днесъ преди пладне съ Теохарова ходихме въ гимназията. Копиткинъ приготвяла аулата съ трибуни и пр. за Народното събрание. Взели и два класа, V и VI. Кирилъ съвършено е полудѣлъ, за утре е опредѣлилъ ваканция, въ сградата нито се и погрижи за насъ, клеветѣше тримата Георгиевци, че правѣли съзаклатие въ учителската зала (а тѣ се събирали за зоология), разтрѣбвалъ изъ града, че следъ празниците цѣлото министерство на просвѣтата щѣло да бжде уволнено и пр. Теохаровъ го повика при насъ въ канцеларията и енергически го смѣмра: ако не е доволенъ отъ министерството, да си даде оставката. Кирилъ подиръ пладне отишълъ да реве предъ Стоилова и т. н.

Подиръ пладне имаше заседание на държавния съветъ, гдето се разглеждаше бюджетътъ на финансовото министерство. Азъ между това, чакайки за бюджета на просвѣтата, вънъ се разпращахъ съ Пѣйова. — За Икономова никой нищо не знае; Горановъ, каже, щѣлъ да бжде изпратенъ вмѣсто него въ Бѣлградъ. — Григорий пристигна за църковнитѣ закони въ държавния съветъ. — На Народното събрание ще бждатъ предложени и закони за десетъка, за Народната банка и т. н.

Много съмъ разсѣянъ. Отъ миналия вторникъ не съмъ се допрѣлъ до Дубровнишкитѣ си скици. Очаквамъ le lever du rideau [вдигането на завесата]. Вчера вечеръ, на Никулденъ, прочетохъ Ovidii de amoribus libri tres и Taciti annales XI sq. Вечерно време чувствавамъ много силни болки въ главата. Седя до 1 ч. и ставамъ къмъ 9 ч. сутринтъ.

Днесъ касацията анулира софийскитѣ избори: протоколътъ билъ подписанъ отъ окръжния съветъ, ала после подписитѣ били зачертани, като че протоколътъ билъ написанъ подъ натиска на избирателитѣ — въ сжщностъ били зачертани подъ натиска на консерваторитѣ министри.

8/20 декемврий, срѣда. Отварянето на Народното събрание за днесъ е отложено, поради зжбоболъ на княза. Турцитѣ (12) пристигнаха чакъ вечеръта. Адженовъ агитира между народнитѣ представители, да не се строели изобщо никакви желѣзници, да откажели: очаква по-сгоденъ моментъ. Желѣзковичъ се срещналъ съ Анева и всичко обърналъ съ краката на горе.

Подиръ пладне заседаваше държавниятъ съветъ. Биде разгледанъ бюджетътъ на просвѣтата. Много праздни приказки, какво ще работи учебниятъ съветъ (споредъ Михайловски граматика и речникъ), „щатътъ“ биде увеличенъ на 10,000 фр., за броя на учителитѣ не се караха. Развиха се дебати при пансионитѣ за заплатитѣ на икономитѣ и лѣкаритѣ. Дребнавостъта на Бурмова: колко гориво отивало за всѣко училище. Говори се за стипендиантитѣ, Йор. Тодоровъ каза, че тѣ говорѣли за политика дори и въ градината (Стояновъ и други възразиха, че ученицитѣ подражаватъ на родителитѣ си и на по-старитѣ, които говорятъ за политика), Моравеновъ спомена за кръста, който ужъ билъ счупенъ въ пансиона (Теохаровъ отвърна, че е билъ счупенъ орнаментътъ на кутията за писма при пренасянето). Тишевъ направи бележка на Михайловски, че отъ педагогика нищо не разбира. Говори се и за стипендиитѣ въ чужбина; Стоиловъ е противъ стипендиитѣ за лѣкари и правници, професиитѣ сами по себе били доходни, азъ изтъкнахъ причинитѣ, по които толкова малко българи учатъ инженерство — не знаятъ да рисуватъ още отъ турско време. Педагогическото списание, въ което да се печататъ училищнитѣ статистики и рапортитѣ, биде прието безъ опозиция. Стояновъ поиска увеличение на помощта за Книжовното дружество, ала искането му биде посрещнато съ смѣхъ отъ г-да колежитѣ му. Помощта за български учители въ смѣсенитѣ околии (гагаузи и особено турци) биде увеличена отъ 30,000 на 50,000 фр. Всички говорѣха едновременно като въ еврейско училище, понѣкога много неумно. Когато по-рано стана дума за председателъ на учебния комитетъ, Михайловски като че искаше да каже нѣщо, ала го преглътна; Стояновъ напомни съ една дума за моя контрактъ. Отъ министритѣ, освенъ Теохарова, презъ време на заседанието дойдоха Соболевъ и Каулбарсъ, Грековъ (бѣше много приветливъ къмъ мене презъ масата) и Стоиловъ (обърканъ като въ мъгла, не говорихъ съ него).

После на разходка срещнахъ драгоманина на руското генерално консулство въ Солунъ Спространовъ. Разправя Иречекъ. Бълг. дневникъ.

ми за глупоститѣ на Вълковича, образувалъ комисия за назначаване на македонци — учители въ София — отъ изпратенитѣ никой не билъ приетъ, не му дали емир-наме. Строгитѣ условия на турското правителство за учителитѣ, формалности. Правителството нѣмало да позволи печатница въ Македония, само въ Цариградъ. Българщината растѣла. Гърцитѣ издържали училища и въ Струмица и т. н. Между румънитѣ повече билъ разпространенъ елинизмътъ (тѣ го поддържали), отколкото романизмътъ; Апостолъ Маргаритъ още билъ живъ. Въ Цариградъ щѣлъ да се събере българскитѣ синодъ: Панаретъ, Серафимъ и Евстатий Пелагонийски, имало надежда да се проскара българско духовенство въ Македония. Турцитѣ си оттеглили назадъ фермана за екзархията: това било преди войната, сега съществувала друга България. Генераленъ консулъ въ Солунъ билъ Якобсонъ. Ризовъ

Д. Ризовъ

въ Битоля билъ вѣтърничавъ човѣкъ, фантазьоръ, искалъ да стане български инспекторъ въ Македония — турцитѣ веднага щѣли да го затворятъ.

10/22 декемврий, петъкъ.

Вчера и днесъ имаме ясно време, студено и сухо, хубави лунни нощи съ бѣлия профилъ на Витоша. Въ четвъртъкъ преди пладне дойде у насъ въ канцеларията Аневъ като народенъ представителъ, той е за увеличение на учебния и изобщо на нашия бюджетъ. Подиръ пладне ходихъ у Григория. Заварихъ у него Русчушкия наро-

денъ представителъ, стария безцвѣтенъ Селвели и Георги Геровъ. После, останали сами, говорихме твърде много за училищата (искать Русчушката реалка да станѣла държавна, Аневъ днесъ ходатайствуваше за III класно търговско училище въ Свищовъ), като хвалѣше непрестанната дейность на своя икономъ-инспекторъ Арnaudовъ и благодарното влияние на добритѣ свещеници върху училищата, описа своето посещение на едно Тутраканско село, гдето намѣрилъ чудесенъ младъ учителъ; съветвалъ инспекторитѣ да работѣли въ съгласие съ владичитѣ — Блъсковъ съ Симео́на. Симеонъ щѣлъ да бжде председателъ на Народното събрание. Той е противъ желѣзницитѣ; много осждаше избирателния законъ, а още повече Икономова; трѣбвало да остане въ държавния съветъ и тамъ да работи за своитѣ идеи, могълъ да бжде първиятъ човѣкъ въ България и да има голѣмо влияние върху княза, особено защото и владичитѣ били съ него, като съ никого друго. Много се нахвърли върху Балабанова,

билъ въртоглавъ, станалъ причина за падането на първото министерство, сега като либералъ проповѣдвалъ съвършено неразумна въздържаностъ, която впрочемъ само въ София била проповѣдвана, другаде либералитѣ не я признавали. Азъ пунахъ старата своя духовитостъ, че французитѣ издаватъ събранитѣ речи и писма на Guizot и Thiers и се гордѣятъ съ тѣхъ, ала за Балабанова би било най-голѣмото нещастие, ако нѣкой би му направилъ сжщото. Бурмовъ всѣкога мѣнѣлъ мнението си, той развалилъ преговоритѣ за църковния законъ (сега въ държавния съветъ), за който е дошълъ сега Григорий. Грековъ нѣмалъ въ себе си желание за политически водачъ, като адвокатъ си живѣлъ добре; Начовичъ странѣлъ отъ хората, не умѣлъ да се направи популяренъ, днесъ се скрилъ въ кжщи отъ Григория. Той напълно осжда преврата, отъ него излѣзло само зло. Излишни крайности, Цанкова направили изкуствено мжченикъ, издигнали го. Той е противъ руситѣ, макаръ че не го каза явно. Необходимо било помирение, най-добре било въ тази камара да се действувало кротко, така щѣла да се улесни най-близката сесия, а следъ това щѣла да се удаде възможность, щото князътъ да свика Велико народно събрание и самъ лично да разговаря съ българитѣ отъ всички партии за поправка на положението. Българскиятъ народъ билъ добъръ, ала инатъ. Миналата зима Икономовъ работилъ за помирение, ала Балабановъ (споредъ Икономова) го ужъ осуетилъ. Балабановъ получилъ при изборитѣ за държавния съветъ най-много гласове следъ Икономова, и то поради влиянието на своитѣ приятели (както и цѣлата листа), ала той помислилъ, че това е саморасла проява на популярность и за това си дигналъ главата така високо и отказалъ на княза председателството и членството въ държавния съветъ. Азъ следъ това подхвърлихъ за обскурантизма на Грекова и Михайловски, какъ държавниятъ съветъ ни отказа помощта за книги, напоследъкъ и за една педагогика. Григорий отвърна, че народътъ и въ турско време и сега го влѣче къмъ образованието, къмъ училищата, за тѣхъ дава пари; това се виждало и отъ речитѣ на всички народни представители. Той сжщо съжالياва, че властниците така презиратъ и унижаватъ младата българска интелигенция, въ чиито ржце било бждещето; хвалѣше Сарафова, билъ добъръ, искренъ човѣкъ, сжщо и Златарски. И за Период. списание и Книжовното дружество стана дума. Защо не се кандидатира въ народенъ представителъ: щѣлъ да прави опозиция, та щѣли да го нарекатъ а в с т р и е ц ъ. Произнесе се остро за Цачева, изнасялъ работи, които не сжществували, както и Бурмовъ—изобретателъ на нихилизма въ България. Най-много съжالياва княза, макаръ и съ най-добри намѣрения, дѣлото му не успѣва.

Всички народни представители сж настанени отъ града въ хотела на Кесякова, и турцитѣ. Подиръ пладне срещнахъ задъ града Адженова, размѣнихме само нѣколко думи. — Вечеръта се даде вториятъ концертъ на Мте Еделсбергъ, ала бѣше слабо посетенъ.

Днесъ на 12 ч. стана отварянето на Народното събрание въ салона на гимназията, червени драперии, 2 ложи за 80 души, около 40 седалища за народнитѣ представители, Копиткинъ—агапгеур. Шеги съ стенографитѣ. Безредие при пускането на публиката съ карти въ ложитѣ. Соболевъ въ руска униформа съобщи, че князътъ билъ боленъ отъ простуда и следъ това прочете (всичко на български) тронната речъ. Самата тя съдържаше въ себе си нѣкаква си дисхармония, *point de verve et de chaleur* [никакъвъ възторгъ и топлина], нищо, като последната речъ del Ré Umberto. На края се чу много слабо ура, всичко *comme un enterrement* [като едно погребение], безъ въодушевление. Лицата на Начовича, Грекова, Стоилова бѣха много умислени. Българитѣ народни представители се губѣха между турцитѣ. Дипломатитѣ повечето бѣха въ фракове, само рускитѣ бѣха съ униформа. Самъ Соболевъ имаше малко трема, нѣколко пѣти му пресѣкна гласътъ. Заседанието биде отложено за утре на 1 часа.

Подиръ пладне отидохъ у Арсениева. По политика малко говорихме, все по археология и наука. Получихъ писмо отъ Дринова, оплаква се отъ бавността на Книжовното дружество. — Вечеръта у Бемелбурга Адженовъ гощавалъ народнитѣ представители, за да спечели стомаситѣ имъ за желѣзницата. Стомахътъ заема мѣстото на мозъка, върху него се влияе и той може да се съблазни. Дановъ е тука, би желалъ да има българска география отъ мене.

25/13 декемврий, понеделникъ. Въ сжбота сутринята бѣхъ у Сарафова въ канцеларията. Пресмѣтналъ броя на турцитѣ въ княжеството: въ източнитѣ околии (Варненска, Провадийска, Шуменска, Ескиджумайска, Разградска, Силистренска, Русчушка) отъ 708,000 души жители 425,000 сж турци (и освенъ това 25,000 татари, цигани и други мохамедани); като се прибавятъ турцитѣ въ Търновско, Севлиевско и т. н. имаме $1\frac{1}{2}$ милионъ османлии, а освенъ това още мохамедански татари, помаци и цигани, повече отколкото бихме очаквали.

Петъчната гощавка била давана отъ министерството, въ присѣтствието на Адженова и всички владци — Мелетий, Григорий, архим. Константинъ, Кирилъ Скопски. Яли на три групи: министритѣ и народнитѣ представители всичко, владцитѣ постно и турцитѣ по мохамедански — безъ вино и свинско и т. н. Държани били много тостове. Стоиловъ пилъ за източнорумелийскитѣ народни представители, Грековъ много дълго говорилъ праздни приказки, най-после казалъ, че тѣзи

народни представители били най-добрият изборъ, цвѣтътъ на България.

Днесъ подиръ пладне Народното събрание имаше заседание. Председателствувалъ подпредседателътъ Иваница Симеоновъ, търговецъ отъ Русчукъ, много неумѣло; объркалъ квестори и секвестори. Избрана била комисия за отговоръ на тронната речъ и за вътрешенъ правилникъ. Не бѣхъ тамъ; било, казватъ, мъртво, събудило повече съжаление, отколкото симпатия. Единъ народенъ представитель, кюстендилскиятъ Карамановъ, излѣзълъ, понеже не искалъ да се кѣлне за княза и пълномоцията. — Вчера писахъ за нова година на майка си, на баща си и на Свата. Въ недѣля писахъ дълго писмо на Темпски, когото лѣтосъ не можахъ да видя, и му изпратихъ чекъ за смѣтка на Геролда (за Паули). — Въ „Марица“ излиза продължението на превода на моя румелийски пжтописъ, ала „да пази Господъ отъ преводачитѣ“! — Чудно време: игритѣ на мъглата около Витоша, подиръ пладне гърмотевица и градъ, вечерята гжстъ снѣгъ и решителенъ обратъ къмъ студено. — Подиръ пладне изненада: Стоиловъ съ Константиновича, приятелски като че нищо да не е станало; третата частъ на Рошеръ, поезиитѣ на Меда Пуичъ и пр. — Азъ следъ това за пръвъ пжтъ посетихъ стария Андонъ Цанковъ, добъръ старъ човѣкъ, още отъ времето на елиниститѣ, на 1829 год. излѣзълъ отъ Свищовъ за Букурещъ, тогава още като село, и стжпилъ въ България едва следъ тази война. Даде ми своята гръцка брошура отъ времето на църковната борба (Цанковъ билъ търговецъ въ Виена, спечелилъ доста пари, после съ Галацкия Аврамовичъ отворилъ парна воденица въ Гюргево, ала неуспѣлъ). На 6 ч. дохажда у мене Стояновъ досежно Пер. списание, IV.

Вчера, на бждни вечеръ, бѣхъ каненъ у Мlle Клотилда. Тукъ бѣха г-нъ и г-жа Петровичъ, г-нъ Сарафовъ съ жена си, г-нъ Алекси Петковъ съ жена си, г-ца Магдалена Шварцъ, Вацовъ, Боди, Безеншекъ, Богомилъ и Владимиръ Цанкови и азъ — всеславянско общество: 5 българи, 1 българка, 3 хърватки, 2 сърби, 1 сърбкиня, 1 чехъ, 1 словинецъ. Говорѣше се на чешки, български и нѣмски. Не липсваше дори и коледно дръвче освѣтлено, па и коледни подаръци; азъ получихъ малкъ кухненски приборъ, Боди-детска тржба. Играха се и всевъзможни игри, томбола и т. н. Вацовата електрика. Много късно се разотидохме. Съ Вацова съпроводихме до кжщи Сарафова при ясна пълнолунна нощъ и се върнахме, когато бѣше вече 3 часътъ.

Днесъ Теохаровъ въ канцеларията фантазираше да се облѣкатъ гимназиститѣ въ униформа отъ български сливенски шаякъ. — Подиръ пладне имаше заседание Народното събрание, председателствувалъ Симеоновъ, ала не ста-

нало, казватъ, нищо важно, траело само малко. Сесията щѣла да продължи, казватъ, повече отъ месецъ. — Следъ едноседмично прекъсване пакъ преподавахъ на своитѣ ученици за старитѣ руси и българи.

27/15 декемврий, срѣда. Днесъ имаше заседание Народното събрание, не бѣхъ тамъ, разисквали, казватъ, доста оживено върху правилника, Аневъ, Лазаръ Дуковъ и други се спрѣчкали. Касацията днесъ отхвърлила Търновския протестъ противъ изборитѣ. Протоколитѣ веднага се печататъ. Въ клетвата не фигурира конституцията, ами законитѣ и пълномощията; въ министерския съветъ за конституцията се борилъ Теохаровъ. — Вчера подиръ пладне посетихъ Брауншвайга. Разправя ми, какво ли не за произхода на румелийския уставъ. Руситѣ искали изборни околийски сѣдии, най-после се постигналъ компромисъ: правителството назначава сѣдиитѣ отъ предложенъ списъкъ, а двама помощници се избиратъ. Той е за aufgeklärter Absolutismus [просвѣтенъ абсолютизъмъ] въ тѣзи страни. — Вечеръта дождахъ у мене Генчовъ и Вацовъ да се съвещаваме по новия правилникъ за стипендиитѣ. Днесъ подиръ пладне въ гимназията завършихъ историята на славянитѣ съ хървати и сърби; моитѣ ученици станаха много кротки, сами ме питатъ за много работи. — Вечеръта се даде третиятъ концертъ на Мме Еделбсергъ въ Славянска беседа, въ полза на Беседата, бѣше набито. Отъ тукъ съ Стоилова въ лунна нощъ се върнахъ въ кѣщи. — Тѣзи дни Степановъ Поповъ, кореспондентъ на нѣкои руски вестници, бесарабецъ, младъ момъкъ и руски поданикъ, билъ екстерниранъ отъ полицията задъ граница при Вакарелъ. — Князътъ днесъ пакъ излѣзе, отокътъ му е спадналъ следъ изваждането на единъ коренъ въ челюстѣта. — Общи оплаквания отъ неспособността на държавния съветъ и вироглавството на Бурмова, който е свършено „gamoli“. — Конфликти между общинския съветъ и училищното настоятелство въ София, „инатъ“ отъ дветѣ страни.

Свършекъ на годината. Последнитѣ дни отъ 1882 год. боледувахъ отъ простуда, ала, при все това, можехъ да излизамъ. Въ четвъртъкъ (16/28) пристигнаха за мене отъ баша ми Monumenta croatica отъ Рачки и Monumenta Ragusina, неизбѣжни adminicula [помагала] за довършване на моята историческа статия. Вечеръта у мене дойдоха Генчевъ, Вацовъ и като гостенинъ Мих. Георгиевъ за довършване правилника за стипендиитѣ. — Gebissoperation des Dr. Muschler [зѣбна операция на д-ръ Мушлеръ]. — Генчевъ разправя разни сцени отъ окупацията и преди окупацията въ Габрово, за родоветѣ на Манафовци, Хесапчиевци и т. н., които всѣкога се стрѣмѣли за владичество въ Габрово съ помощта на властѣта; тѣ никога не сѣ излизали въ изборитѣ на изборнитѣ учреждения. Михалаки [Георгиевъ] разказа за румънската окупа-

ция на Видинъ и за дохаждането на първия руски губернаторъ Тухолка съ Кириака Цанковъ, Висковски, Каравеловъ и Станишевъ. Желѣзковичъ ми събщи un grand secret [една голѣма тайна]: князътъ, ужъ, се оплакалъ на царя отъ Соболева, ала царътъ му отговорилъ, че билъ много доволенъ отъ приятелството, което князътъ ималъ съ Соболева, а сжщевременно протелеграфиралъ на самия Соболевъ княжеската телеграма и своя отговоръ. Разговоритъ на княза съ Каулбарса и Соболева, кой е князь въ Бѣлгария? Ваше Височество, какво ще правите, ако желѣзницитъ не се приематъ? Ще видимъ. Отъ тамъ умърлушването, неясното положение и повторното сближение на Стоилова: „иматъ нужда отъ Васъ“, казва Желѣзковичъ.

Въ петъкъ Народното събрание не заседава, защото бѣже мюсулманската „джумаа“, „икрамъ“ на турскитъ народни представители. Изпитвахъ своитъ ученици по византийска история: прилежно сж се занимавали. — Въ сжбота преди пладне отидохъ у Сарафова въ статистиката. 25% отъ бѣлгарския вносъ билъ отъ Австрия (захаръ, галантерии, готови дрехи, спиртъ въ огромно количество, материи), 23% отъ Англия (кафе, желѣзо, бакъръ, оризъ, памучни платове), отъ Италия главно соль (почти еднакво съ Румѣния) и оризъ, отъ Сърбия вино, отъ Турция тютюнъ и т. н. Румѣнскиятъ вносъ възлизалъ на 5 милиона, нашиятъ износъ у тѣхъ на 4 милиона. — Подиръ пладне не излѣзохъ, четохъ Augsburger Allg. Zeitung, дойде за цѣлата седмица наведнажъ, и Osvěta, Slovinac, Ausland, Listy filologické, Bibl. hist. и пр. и пр. Народното събрание гласува отговора на тронната речъ. Паратраза. Единствениятъ остъръ пасажъ е този за жандармерията, вследствие на който много способниятъ полковникъ Логвеновъ си подаль оставката. Мирски не билъ касиранъ, но си е подаль оставката; за това пъкъ е касиранъ Варненскиятъ турчинъ [мюфтията].

Голѣма сензация възбужда бурната сцена въ румелийското Областно събрание при гласуването на бюджета за намаление на офицерскитъ заплати. Наумовъ обвинилъ нѣкои офицери, че се занимавали съ дипломатия, дори и съ шпионство. Караджовъ му залепилъ плѣсница, Наумовъ му отвърналъ. Петима офицери, между които и бѣлгаринътъ Николаевъ, искали да се вмѣкнатъ насилствено въ залата, като произнасяли името на Наумова, ала вратарътъ, опълченецъ отъ Коприщица, раненъ при Ст.-Загора, и двама стражари не имъ позволили. Много народни представители „примрѣли отъ страхъ“. Щрекеръ самъ съпроводиленъ Наумова до хотела, ала презъ нощта тамъ станали ексцеси, викали на Наумова „вѣнъ“. Мнозина народни представители си купили револвери. Щрекеръ на двора въ конака (турски) смъралъ виновнитъ офицери, ала никого отъ тѣхъ не наказалъ и не уволнилъ.

Въ недѣля писахъ на Златарски и на Дринова.— Аневъ бѣше у мене. Изглеждаше, че руситѣ били съвършено спечелили Събранието за желѣзницитѣ въ тѣхна смисълъ, завеждали депутатитѣ (у Соболева) единъ следъ другъ, постепенно—макаръ че Соболевъ отъ начало билъ много зле настроенъ къмъ цѣлия този псевдопарламентъ. Хилковъ заминалъ за Петроградъ вече положително. Аневъ много се нахвърли на Головина, Щеглова и други, които заобикалятъ генерала. Въ Русчукъ, каже, сърби искали да се промъкнатъ за атентатъ върху краля (привърженици на Карагьоргевича отъ Букурещъ?). Головинъ пише въ *Augsburger Allg. Zeitung*, че България имала 18 милиона „Reserven“—за какво това говеде изнася такива работи наяве! — Излѣзе Бончовиятъ „Тарасъ Булба“ въ второ издание.

Подиръ пладне посетихъ Стоилова (нѣмаше го въ кжци) и Симеона Варненски въ новия доста блѣскаво и удобно нареденъ хотелъ на Кесякова. Съ него говорихме за училищата (той е за повече практическо образование), по черковния въпросъ (сега свършенъ), когато неочаквано влѣзе Горбановъ съ Бакалова, като се нахвърли върху държавната печатница.—Анд. Цанковъ съ синоветѣ си дождахъ у мене.

Въ сѣбота вечеръ пристигна Икономовъ съ Йос. Ковачовъ. Въ сѣщия день трѣбваше да излѣзе въ Държавенъ вестникъ указътъ за уволнението на Икономова, защото е подстрекавалъ населението противъ законитѣ и пр. а Іа указа за Шишеджиева, ала следъ това цѣлото издание било унищожено, и броятъ биде издаденъ съ съвършено невинно съдържание. При все това цѣла София знае за тази работа. Изглежда, че уволнението е осуетено подъ влиянието на владицитѣ

Князътъ следъ пладне е билъ съ генералитѣ, министритѣ и пр. въ Бали ефенди [Княжево], не зная какво е било тамъ.

Вчера, срещу Нова година, бѣхъ каненъ у Сарафова. Тамъ бѣха, освенъ хазяина и хазяйката съ *Mlle Madeleine*, и братя Карастоянови съ Райна (сестра на Сарафова), Цанкови (Анд.), старитѣ съ двамата си сина, — инж. Богомилъ и офицера Владимиръ и дъщеря си Олга, Вацовъ и *Mlle Клотилда*. Играха се всевъзможни игри: прѣстенъ, *o-gasium*, купа брашно съ прѣстенъ, на 11½ ч. съ лешници, една игра съ свѣщъ и т. н. Преди да се събере цѣлото общество, Карастояновъ ми разправи за своя дѣдо Карастояновъ въ Самоковъ, билъ юнакъ, ходилъ съ турскитѣ аги противъ кърджалиитѣ, падналъ отъ кърджалийски куршумъ (въ челото) въ Дервента къмъ Дупница, намирали се срещу една тълпа отъ 40 души кърджалии, той билъ предупреждаванъ отъ влашкитѣ овчари. Д-ръ Унтербергъ, нѣмецъ, живѣлъ около 40 години въ Самоковъ, ималъ хубава библиотека отъ нѣмски и французки книги. Веднажъ довелъ стѣкларски ра-

ботници отъ Австрия, работило се известно време, ала после турцитѣ отровили главния майсторъ. Историята на едно момиче отъ тѣзи майстори (подъ французки протекторатъ), което избѣгало отъ д-ра Унтербергъ въ женския манастиръ и научило калугеркитѣ на много европейски рѣчни работи. Плоденето на калугерчета въ женския манастиръ въ село Рила, просѣли край пѣтя отъ поклонницитѣ. И Тумпаровъ и Н. Даскаловъ били нѣкога монаси въ Рила и избѣгали отъ тамъ (презъ управлението на Икономова имало цѣла администрация отъ нѣкогашни калугери — самъ Икономовъ, Алекс. Петковъ, началникъ на отдѣление, Даскаловъ, Софийски губернаторъ, Тумпаровъ, Софийски окръженъ [началникъ], Тишевъ, Търновски губернаторъ). Сръбскиятъ Христичъ билъ отъ Горни Лозенъ. Другъ единъ търговецъ въ Бѣлградъ билъ отъ Пасарелъ. Имало предание, че населението на Вакарелъ било домъкнато отъ турцитѣ изъ Маджарско. У Панделеева, околийски началникъ въ Самоковъ, имало нѣкакъвъ исторически рѣкописъ, гдето се говорѣло и за Косовската битка; този Панделеевъ водѣлъ търговия въ съдружие съ Сребърникова и други, купувалъ и продавалъ. Рѣкописитѣ, които се намирали у покойния старъ фотографъ Карастояновъ, самъ стариятъ предалъ на Дринова. — Къмъ полунощъ се сервира пунчъ, и ето неочаквано пристигна Стойчовъ за нова година. Седѣхъ най-вече до г-ца Клотилда, съ която водихъ разнообразни тихи разговори. Разотидохме се чакъ на 2 часа.

1882 година по католишкия календаръ е свършена. За мене изтече много бърже, по-бърже отколкото коя и да било друга година; Желѣзковичъ твърди, че това чувство идѣло съ годинитѣ, че било признакъ на състаряване, годинитѣ текатъ по-скоро. Мизерията на това неестествено министерство съ цѣлото туй отвратително положение въ първата половина на тази година; написването на пжтописа въ Osvěta; издаването на първитѣ книжки отъ Периодическо списание; издаването на рапорта за положението на просвѣтата въ България; пжтуването ми изъ Италия, Швейцария, Германия и Франция; смъртта на скъпата Еленка; неприятноститѣ следъ повторното ми връщане въ България и неясното, свършено непоносимо положение при интригантската борба между руси, консерватори и либерали; новиятъ българо-хърватски крѣжецъ въ София; награждаването ми отъ французкото правителство — това сѣ главнитѣ събития въ моята лична история презъ 1882 год. — Чувствувамъ, че се намирамъ въ неестествено положение, което изисква решително да бжде разяснено; виждамъ, че така не може да се върви по-нататкъ. Ала ключътъ къмъ всичко това лежи въ неизвестното и несигурно бждеще.

1883

На 1 януарий 1883 (20 декемврий) въ понеделник сутринта се разписахъ въ книгата, изложена при вратаря въ двореца, и оставихъ картичките си у петимата дипломатически агенти на Великитѣ сили и у г. Queillé. Теохаровъ не дойде въ канцеларията. Първото писмо, което днесъ получихъ, бѣше отъ Матковича отъ Загребъ. Подиръ пладне посетихъ г-жа Сарафова, следъ това изпитвахъ въ гимназията своитѣ момчета, които чудесно сж усвоили това, което имъ бѣхъ предалъ за старитѣ славяни. После съ цѣлото Сарафово семейство отидохме у г-ца Клотилда, ала не я намѣрихме въ къщи. У мене въ къщи за чудо се изсипаха картички на консерватори: Грековъ, Хаджиеновъ, Начовичъ, Стоиловъ. Храновъ ме завари дома, и Боди. Бедниятъ Макаковъ ми пише отъ Корфу, гдето се лѣкува. — Мека зима, безъ снѣгъ, днесъ малко прехвърча. — На пладне дойде известieto за смъртта на Гамбета; починалъ тъкмо къмъ полунощъ на предѣла между дветѣ години. Голѣма сензация въ София.

3 януарий (22 декемврий), сжбота. Неотколе Софийската главна църква по заповѣдъ на Соболева биде отнета отъ настоятелството и предадена на митрополита и на една комисия ad hoc. — Въ понеделникъ имало буренъ министерски съветъ досежно желѣзницитѣ, ала назначението на Хилкова (князь Мих. Х.) за „товарищъ“ на Соболева съ 24,000 фр. излѣзе въ Държ. вестникъ (съ „приказъ“). Днесъ, споредъ известията на Желѣзковича, Каулбарсъ, Соболевъ и Гриммъ на 10 ч. преди пладне подали оставката си на княза, подиръ пладне на 4 ч. двамата генерали пакъ сж били у него. Били обидени отъ речитѣ на народнитѣ представители при поднасянето отговора на тронната речъ. Консерваторитѣ се спрѣчкали съ чуждитѣ консули, главно съ французкия *gérant* (Pellegri). Народното събрание е решително противъ желѣзницитѣ. Князътъ казалъ на Анева, че Хилковъ билъ добъръ, ала Струве още по-добъръ. Споредъ думитѣ на Д. Храновъ не вѣрвали на изчисленията на Хилкова, да не излѣзѣли разходитѣ à la Петроханъ. Желѣзковичъ е постоянно съ Анева — турналъ му бръмбара въ главата — да става министъръ на финанситѣ. Хилковъ тѣзи дни замина за Петроградъ. Изобщо взето въ София се разиграва *Intriguenspiel* [интригантска игра] à la *хрѣбѣн ъбраѣ*, много интересни задкулисни борби. Чакамъ разпушането на Народното събрание. При поднасяне на тронната речъ оплаквали се, казватъ, и отъ

безредие въ училищата. Бълг. гласъ излиза извънмѣра неправилно (ein Sammelsurium, ein ekelhaftes Potpourri apokryphischer Wahrheiten [сбирщина, безобразно потпури отъ апокрифни истини]).

Вчера подиръ пладне и днесъ преди пладне бѣхъ на инспекция въ девическото училище у Мих. Георгиевъ (физика), Базъкова, Шишеджиева, Тодорова и Цвѣтишичъ (педагогия въ V кл., хубаво преподава, ученичкитѣ следятъ напрегнато, ще излѣзатъ отъ тѣхъ добри учителки). Написахъ писменъ рапортъ за това.

Въ вторникъ вечерята се даде последниятъ концертъ на Мпе Еделсбергъ въ Славянска беседа. Бѣше и князътъ и цѣлата Софийска haute volée. Пѣ слабо (най-добре бѣ при третия). — Въ канцеларията у насъ дойде единъ македонецъ, родомъ отъ Щипъ, сръбски подданикъ Трайловичъ, порусенъ, изпратенъ отъ Аксакова за учителъ по пѣние; изпратихме го въ Варна.

Вълковичъ пристигна въ вторникъ вечеръ. Въ срѣда билъ у него продължително Стоиловъ. Той отишълъ веднага въ министерството на външнитѣ работи. Отъ тамъ злобата на генералитѣ, които настоявали за неговото отстранение,

5 януарий (24 декемврий), петъкъ. Вчера Желѣзковичъ бѣше у Соболева. „On m'a trompé; j'ai leur laissé tout, ils ont fait les lois, ils ont nommé tout le personnel administratif, une collection de mauvais gens“ [излѣгаха ме; азъ имъ оставихъ всичко, тѣ правиха законитѣ, тѣ назначиха цѣлия административенъ персоналъ, една колекция отъ лоши хора]. Ала князътъ билъ съ него. Било уговорено да се издава умѣренъ опозиционенъ вестникъ, какъвто желаелъ Соболевъ, „Съединение“; Желѣзковичъ говорилъ за това и на Сукнарова. Генералътъ билъ зле настроенъ противъ Грекова, Начовича и Стоилова, недоволенъ билъ и отъ Народното събрание. Билъ и противъ Балабанова: демонстрация на улицата! — Симеонъ, като поднасялъ отговора на тронната речъ, обърналъ вниманието на княза върху образованието, не е ясно дали въ добра или лоша смисълъ. Цачевъ, казватъ, рекълъ нѣщо лошо за училищата, ала князътъ му отговорилъ, че доколкото знаелъ, работата не стояла тъй зле. — Генералътъ съжалявалъ за излизането на Мирски отъ Народното събрание. Отъ разума на либералитѣ зависѣло твърде много: не съ реторика и псувни, ами съ сериозенъ опозиционенъ органъ, не противъ княза, ами съ признаването на statu quo-то, могли да управляватъ съ руситѣ, които и двамата (Соболевъ и Каулбарсъ) нѣмало да останатъ тукъ за всѣкога, ами само като Staffel zur grossen Carrière [стѣпало къмъ голѣма кариера]. Цанковъ (казва Желѣзковичъ), щѣлъ да дойде въ София; изолиранъ въ Враца постоянно вършелъ глупости, така поне разправятъ неговитѣ Софийски партизани. — Начовичъ предложилъ на

камарата нѣкои финансови въпроси, съ похвала за Queillé. — Желѣзковичъ говори за необходимостта remanier le Conseil d'Etat [да се преустрои държавниятъ съветъ]. — Касацията унищожи избора и на тримата турци силистренци.

Вчера подиръ пладне посетихъ Mlle Цвѣтишичъ, а днесъ преди пладне бѣхъ у нея въ училището. Тази вечеръ е Бждни вечеръ, утре Коледа, а съ протекцията на Теохарова назначената надзирателка на пансиона Mme Каменска-Романусъ не е приготвила на време нито нови дрехи, нито обуца; полячка, католичка (макаръ че се издава за православна), нѣма понятие за редъ или чистота, при това върши непочтени работи съ търговцитѣ и се кара съ българката Ферадова, която (като учителка) сжщо живѣе въ пансиона. Тѣзи женски препирни сж едно отъ украшенията на министерството на просвѣщението. Български най-добре може да възпитава родена българка, а за пансиона нѣма нужда отъ учителки за това, ами почтени по-възрастни дами. Инакъ въ самото училище (сега четвърта година) виждамъ голѣмъ напредѣкъ. Много способни ученички. Въ V кл. присѣдствувахъ на часъ по педагогия (Цвѣтишичъ) — следятъ съ най-голѣмо внимание, ще излѣзатъ отъ тѣхъ добри методични учителки.

Въ Държавенъ вестникъ излѣзе понижението на Икономова отъ председателъ на членъ.

8 януарий (27 декемврий) понедѣлникъ. Три деня коледни празници при най-хубаво сухо студено време, съ ясно небе и бѣла Витоша. Решихъ се да ходя на гости цѣли дни, за да видя и такива хора, у които до сега никога не съмъ стѣпилъ, воденъ отъ своя монашеско-дервишки темпераментъ. Направихъ 50 посещения—20 души не намѣрихъ въ кжщи, а 30 намѣрихъ. Отъ резултата не съмъ недоволенъ: мнозина сърдечно се зарадваха и изобщо срещнахъ много горещи симпатии.

Въ сжбота въ съвършено препълнена черква на 10 ч. имаше тържествена литургия. Кисаритѣ бѣха въ нови сини дрехи съ червени обшивки, като войницитѣ и разсилнитѣ. Князътъ бѣше тукъ: знамена въ черквата и после дефилиране въ черковния дворъ. Отъ тукъ съ Вацова и Генчева ходихме у Теохарова, бѣше меланхоличенъ; помислихме, че политиката е за това причина, а то било поради стомахъ и треска. Следъ това у своя Константиновичъ, който отъ скоро е боленъ. Подиръ пладне у Стоилова (не приема), на пѣтъ за него у Вѣлковича (приказва сладкодумно за археология, „пишете пакъ нѣщо за насъ“), у Хр. Павловъ (тамъ бѣше и Грековъ, разправя за македонското възстание на 1878 г., какви пари се събрали изъ България, имало ентузиазъмъ, отишли въ частнитѣ джебове на революционния комитетъ), у Мелетия. После у Симеона и Григория (въ кжщата на Кирилъ Скопский). Archaeologica: дорийски надписъ отъ

Кермичлеръ на югъ отъ Марковча, развалини и надписи въ Девня; голѣми предмети въ Абоба, презъ окупацията два стълпа съ надписи били пренесени на станцията въ Shumla Road, гдето ги видѣлъ Дондуковъ; Чалжкавакъ (Ришъ) порано било голѣмо село, до 800 кжши; въ Провадийско, Варненско и Русчушко българскитѣ села повечето били заселени отъ планинци следъ 1829 г., като напр. Червена вода при Русе било отъ това време; въ Варненско имало преселенци отъ Ямболско, мнозина били слѣзли отъ планинитѣ отъ Гулица и Еркечъ. Въ Шуменско имало въ нѣкои села турци съ християнски имена, Иваноглу, Папазоглу. При Црешнево въ Тутраканско имало старо градище, български пари, по-нататкъ при Каджкьой римски развалини, не било до самия Дунавъ. Григорий казва, че българскитѣ заселенци били нови, нѣмали предания за тѣзи стари работи. Малоазийскитѣ българи, говорѣли полутурски, Григорий билъ у тѣхъ, Симеонъ познава бѣжанци отъ тамъ (сега въ Варненско и Свищовско), бъркали много турски думи, езикътъ имъ билъ въ последенъ стадий der Entnationalisirung [на отнародняване], носията имъ била отъ черна аба, били отъ Димотишко, Коприщенско и т. н. Григорий казва, че ги имало на две мѣста, при Михаличъ и въ Кжзкьойларъ. — Следъ това отидохъ у Сарафова, видѣхъ у него новоизпечения юристъ Геровъ отъ Одринъ, промовиранъ въ Лиежъ. После бѣхъ дълго време на приказки у Вацова и Мих. Георгиевъ.

На втория день сутринта съ Генчева ходихъ у Йос. Ковачовъ, гдето бѣха дошли македонци и македонки, и у Пѣйова (пакъ искали да го правятъ префектъ). Соболева, Каулбарса, Начовича, Грекова не сварихъ въ кжши, Агура го изненадахъ по бѣли гащи. У Бурмова. Тамъ намѣрихъ Провадийския народенъ представителъ Лазаръ Дуковъ отъ Девня. Пчеловѣдство. Археология (зарадва се, като ме видѣ): Maueg-
quaggé [зиденъ четворожгълникъ] голѣмъ като София имало при Девня, вжтре въ него изобиленъ студенъ изворъ, който би могълъ да кара 100 воденици, подъ водата се виждали постройки, наводнени или засипани. Имало тамъ и надписи. Сатиръ-получовѣкъ полулвъ (отнесли го още турцитѣ), танцуваща грация (отнесълъ я единъ грѣкъ въ Варна, барелиефъ), единъ надписъ, изкопанъ въ неговата нива (щѣлъ да ми даде преписъ), билъ като входъ къмъ една гробница, о която се докосналъ неговиятъ плугъ, вжтре било пълно съ кости, единъ огроменъ черепъ, селянитѣ плакали като видѣли кости и ги поливали съ вино; намирали се и монети отъ Филипа Македонски, имало тукъ и надписъ съ името на императора Траянъ. У Дукова се намирало старо българско евангелие, отнесено отъ неговитѣ прадѣди преди 50 години отъ Шуменскитѣ черкви и презъ размирнитѣ времена често пжти закопавно въ мушамъ. Славеиковъ привлѣклъ вниманието върху тѣзи нѣща

на този автодидактъ. После останахъ за малко самъ съ Мте Бурмова: много госпожи, каже, мислятъ и я питали, какви романтични тайни се криели въ мене, постоянно съмъ ходѣлъ самъ, отдалечавалъ съмъ се отъ хората, изглеждалъ съмъ умисленъ, може би нѣкоя нещастна любовъ, „може би годеницата му е умрѣла или е взела друго . . .“ Азъ отговорихъ хладнокрѣвно: „Кой го знае? какви романтични истории! Чудна работа!“ . . .

Подиръ пладне ходихъ у съседа си Вл. Золотовичъ, у Гюзелева, оставихъ си картичката у Йорд. Тодоровъ, Д. Храновъ, изненадахъ М. et Мте Матей Поповичъ. У Балабанова, гдето бѣха Стойчовъ, Сукнаровъ, Помяновъ, Геровъ, говорихме за смъртъта на Гамбета и Wimpffen; орденътъ на Радомирския селянинъ; азъ казахъ за тукашната политика сега—че сме като публика въ театъръ, играе се задъ спуснатата завеса, слушаме само веселие или тѣжни звукове, и едва къмъ края ще се вдигне завесата и ще видимъ резултата. Оставихъ картичка у Златарски, Тишева, Брадела. У Киркова намѣрихъ Димова Македонски, Мусевича и пушешата Мте Запрянова, тамъ пихъ чай. Тихъ вечеренъ разговоръ у Гинчева, гдето бѣха и Ташикмановъ и разни мълчаливи ученички. Следъ това отидохъ у Стоянова, гдето бѣше и Мте Каменская: запалихме цигари à quatre (М. et Мте Стоянови, полячката и азъ), пихме чай съ „вареніе“, говорихме за антики, за Прага, за Пер. списание и т. н. Вечера вечерята имаше елха (йолка), arbre de Noël, въ военния клубъ, и князътъ бѣше тамъ, следъ това и балъ; Стояновото Катенце въ селски жеравненски дрехи обръщаше внимание, около 55 деца бѣха тамъ около дръвчето. Днесъ вечерята ще има у Бемелбурга (въ гостилницата) томбола подъ патронажа на Мте Соболева и Мте Хаджиеновъ, за беднитъ.

Въ понедѣлникъ ходихъ цѣлия день. Не намѣрихъ: Аневъ, Даскаловъ, Боди, Михайловичъ, Каранфиловичъ, Златевъ синъ (& Петровъ), Ат. Храновъ, Карастояновъ, попъ Тодоръ, Хаджи Пенчовичъ. Сутринта у д-ръ Миркова, гдето бѣше и д-ръ Пановъ (щѣло да излиза отъ 1 януарий медицинско списание подъ негова редакция, събрани били около 300 абоната), у Моллова (говорихме за българската и славянска политика), у Адженова, който ме задържа и на déjeuner, госпожата бѣше много приветлива, la conversation roulait sur de sujets tout à fait indifférents [разговорътъ се въртѣше върху свършено безразлични предмети], за руската кухня, за турската и т. н.; Грековъ препоръчвалъ Тишева за министъръ на общественитъ работи, Вълковичъ щѣлъ да бжде председателъ на държавния съветъ, Стоиловъ министъръ на външнитъ работи, князътъ, каже, билъ свършено ситъ на тѣзи промѣни; Адженовъ и компания очевидно ме смѣтатъ за човѣкъ, който съвсемъ нѣма интересъ

къмъ политиката, па нали не ходя дори и въ Народното събрание. Подиръ пладне у Алексия Петковъ (много се зарадва, госпожата тъкмо празнуваше), у д-ра Христовъ (госпожата е румънка, ала отъ много години е въ България), у д-ра Петровичъ (Икономовъ живѣе у него, ала билъ зле настроенъ и постоянно спѣлъ), у стария Тѣпчилещовъ (за пръвъ пжтъ, уменъ старецъ), у Моравенови, гдето приказвахъ съ старата Харикли, у инспектора Карановъ (голѣма радостъ, сѣдия отъ Новоселци, либералниятъ духъ на по-дребнитѣ чиновници билъ очевиденъ, носѣло се слухъ, че Грековица си заржчала отъ Виена балня рокля за 200 империала), у Стаматова (бои се отъ бждещата история, отъ нейната присжда за него).

12 януарий (30 декемврий), петъкъ. Днитѣ между празниците; Теохарова отдавна не сме виждали въ канцеларията. Вчера преподавахъ цѣли два часа за първия кръстоносенъ походъ, и като излѣзохъ вънъ, чудѣхъ се—че съмъ въ София; този предметъ свършено унася човѣка. Следъ празниците падна дълбокъ снѣгъ, два дни ходихъ съ кавалерийски ботуши. Народното събрание заседава: интерпелацията на Цачева и пр. за Копиткина, за изборното бюро въ Силистра и т. н. Отпустнаха времененъ кредитъ за януарий, ала безъ „квартирни,“ бюджетътъ ще се гласува чакъ следъ празниците. Държавниятъ съветъ разглежда закона за пенсиитѣ: ще се правятъ 10% удръжки отъ заплатитѣ на чиновницитѣ, тѣ не сж довольни отъ това. Вчера вечеръ имаше *soirée* у Бурмова, гдето бѣха консулитѣ и консулкитѣ, Сарафовъ, инж. Михайловичъ съ женитѣ си, генералитѣ и т. н. Положението е непоносимо, мене не ми се ще нищо да захвана, не знаешъ кжде отивашъ, и моята Дубровнишка работа стои, макаръ че всички книги ми дойдоха. Вчера сглобявахъ материала за Даничиновия животописъ, днесъ четохъ запискитѣ за IV кръстоносенъ походъ—планове за съчинения и изследвания, ала само планове. „Работа“ престана да излиза. Получихъ писмо отъ Свата—презъ празниците всички били болни. Получихъ покана за дворцовия балъ; днесъ има новогодишна забава въ Славянска беседа.

1/13 януарий, православна Нова година. Вчера вечеръ на 9^{1/2} ч. имаше *soirée (rout)* въ руското консулство. Азъ бѣхъ пръвъ и заварихъ М. et Mme Арсениеви въ три нови временно наредени стаи на горния етажъ. Дойдоха около 100 души, министритѣ, владицитѣ Симеонъ, Григорий и Кирилъ, бюрото на камарата, рускитѣ висши офицери, дипломацията, отъ българитѣ М. е Mme Даскалови, М. et Mme В. Д. Стоянови, М. et Mme Д. В. Хранови, М. et Mme Сарафови, М. et Mme Грекови, Адженови, Вълчанови, Бурмови. Биеше на очи тоалетътъ на Mme Кубе. Имаше голѣма група българска интеллигенция: Генчевъ, инж. Михайловичъ, Тѣпчилещовъ, д-ръ

Мирковъ, д-ръ Христовъ и пр. На 11 ч. дойде князътъ. Разговори безъ танци, къмъ полунощъ се дадохъ нѣколко (около 12) топовни гърмежи при артилерийскитѣ казарми, следъ което се поднесе шампанско, на здраве, за много години, поздравляю съ новиятъ годома, после бюфетъ. Азъ говорихъ съ българитѣ, съ Боди и Спиропола, съ Головина, Queillé, Ремлингена, съ Хадженовица и Грековица (смѣшниятъ accident съ Бурмова — les bains de Balieffendi) и т. н. На 2 ч. се разотидоха. Въ Славянска беседа Нова година сж я посрѣщали тържествено до сутринята, ала азъ не ходихъ; друго голѣмо общество е имало у Л. Золотовичъ.

Днесъ сутринята на 10 ч. черквата бѣше пълна. Отъ тукъ излѣзохъ съ Сарафова, оставихъ картичка у Гика, разписахъ се въ двореца, оставихъ картички у министритѣ и Арсениева, посетихме Стоянова (днесъ е Васильовъ день), гдето бѣше и Икономовъ, В. Христова, В. Поповича, азъ ходихъ и у Адженова, Начовича (у него бѣше патеръ Тимотео, азъ съ Хранова) и у Стоилова, който е боленъ: говорихме за посещенията, археологически пжтувания, анекдоти и т. н. Срегнахъ Л. Дуковъ съ народни представители по пжтя — даде ми преписъ отъ надписа въ Девня.

Подиръ пладне ходихъ у Д. Попова (главенъ секретаръ на финанситѣ), Неновича, А. Теохарова, Константиновича и и най-после у Мме Сарафова, гдето правихъ бележки и критики на много видени нѣща. Дома намѣрихъ цѣлъ купъ картички. — „Работа“ престана да излиза. Вчера видѣхъ отъ далече на вечеринката руския журналистъ Молчановъ, който щѣлъ, казватъ, да издава следъ три месеца вестникъ „Бѣлг. земя.“ „Работата е спукана.“ Вчера чухъ Теохарова да говори плавно новогръцки съ гръцкия секретаръ Soutz O.

Въ „Nouvelle Revue“, Paris 1882, 4 année, t. 19, 4 livr. 15 Déc. 1882 има статия отъ Л. Леже „Chez les Slaves méridionaux. De Lompalanka à Sofia. La principauté de Bulgarie,“ много добре написана. За мене пише много на стр. 818—19: „Щомъ като руситѣ стѣпиха на българска земя, създадохъ едно временно управление за народното просвѣщение; то отпосле се преобърна въ министерство. То е имало вече мнозина началници; най-знаменитъ отъ тѣхъ е безспорно г. Йосифъ Константинъ Иречекъ. Този младъ ученъ не е по произходъ българинъ, ала никой не е заслужилъ повече на България отъ него. Той е по произходъ чехъ; неговиятъ баща, г. Йосифъ Иречекъ, единъ първокласенъ ученъ, е билъ министъръ на народната просвѣта въ Виена, въ кабинета на Хоренварта (1871 г.); неговъ дѣдо е знаменитиятъ историкъ Шафарикъ, авторъ на Славянски старини. Още отъ млади години г. Иречекъ се е чувствувалъ призванъ къмъ исторически изследвания. България, почти още непозната, привлече преди всичко неговото внимание. На 1872 г., едва на 20 години, той

издаде библиография на българската литература; на 1876 г. той обнародва въ Прага своята История на българитѣ, свършено новъ трудъ, който откри цѣль единъ народъ. Той бѣ преведенъ веднага на нѣмски и на руски. Приготовлява се и едно френско издание. Човѣкъ може да си представи съ какъвъ ентузиазъмъ младиятъ ученъ посрещна възраждането на единъ народъ, който той познаваше по-добре отъ всѣкиго друго и чиито сѣдбини страстно го интересуваха. Той бѣше назначенъ доцентъ въ Пражския университетъ, когато новото правителство има шастливата идея да го покани въ София, за да го назначи въ министерството на народното просвѣщение. Той бѣше отъ начало главенъ секретаръ, следъ това по-късно титуляръ на това министерство. Въ това си качество той има честта да обнародва първия официаленъ рапортъ за работитѣ на своето ведомство. За нещастие, въ една конституционна и парламентарна страна, министритѣ сж отговорни и солидарни. Г-нъ Иречекъ щѣше да се компрометира и безъ полза да се измори въ конфликти, въ които науката нѣмаше какво да спечели. Дотегнало му, той си даде оставката. Той ще остане занаяпредъ въ София като съветникъ при министерството на народната просвѣта. Това негово положение ще го постави надъ политическитѣ течения; нека се надѣваме, че то ще бжде тачено отъ всички партии, които ще се изреждатъ на власть. България не ще иска да се лиши безнаказано отъ услугитѣ на единъ толкова преданъ приятелъ, на единъ толкова знаменитъ служителъ. По мое предложение, г. Jules Ferry благоволѣ, презъ последното си министерствуване, да награди своя младъ колега съ *les palmes d'officier de l'instruction publique*. Никога това отличие не е било по-заслужено." Споменува статистиката (*dirigé par un mathématicien distingué M. Sarafov*), Народната библиотека, Държавната печатница (*habilement dirigée par un Bulgare, M. Kirkov*), училищата, училищнитѣ сгради въ София и Ломъ и т. н. „Най-после София видѣ възродяването на Книжовното дружество, което сжществуваше преди войната въ Браила, Румѣния, и което събитията бѣха разтурили. Това дружество издава презъ първата фаза на своето сжществувание най-доброто периодично списание, каквото нѣкога е излизало на български. Новата редица е представена много добре. Дветѣ свезки, които имамъ предъ очи, съдържатъ чудесни трудове. Ако и следващитѣ се одържатъ на сжщата висота, Списанието ще заеме много почтенно мѣсто покрай Бѣлградския гласник и Рад на Загребската академия. Това сж, не ще и дума, похвални усилия. Тѣ заслужаватъ да бжде привлѣчено върху имъ вниманието и симпатията на Западъ. Едва петъ години сж изтекли, отъ какъ България е свободна. Презъ това кжсо време тя съумѣ да докаже, че е достойна да заеме своето мѣсто между европейскитѣ народи, че тя принася въ възродения Изтокъ

цененъ элементъ на сила, редъ и цивилизация." Съ тѣзи думи свършва статията.*)

5/17 януарий, срѣда. Въ недѣля (2) писахъ на Н. Н. Палаузовъ и на Свата. Посетихъ д-ра Гриммъ, билъ у мене на пладне връщайки се, и Златарски. — Вечеръта на 7 ч. имаше grand dîner diplomatique au palais, les diplomates avec leurs dames, les Ministres avec Mme Soboleff [голѣма дипломатическа вечеря въ двореца, дипломатитѣ съ женитѣ си, министритѣ съ г-жа Соболева (седѣше срещу княза вмѣсто домакиня), Mme Грекова, Mme Теохарова, Симеонъ съ двамата подпредседатели, Михаиловски, quelques étrangers de distinction [нѣкои видни чужденци] (Queillé, Thonard, Estignard, Iretchek). За пръвъ пжтъ въ блѣскавитѣ помѣщения на новия дворецъ, малка часть отъ нѣкогашния танцувалень салонъ. Азъ седѣхъ между Арсениева и минния инженеръ Тонардъ отъ Белгия; Арсениевъ билъ ученикъ на Бончова въ Московската гимназия (Verbalübersetzung aus Plato, heissblütig [устенъ преводъ отъ Платона, билъ буенъ]), Калачовъ открилъ дневниците на рускитѣ сеймове отъ 16. и 17. вѣкове, говорихме за историята и лекциитѣ на Соловѣова и т. н. Азъ за пръвъ пжтъ окачихъ les palmés d'officier d'instruction publique. Каулбарсъ бѣше много умисленъ. Вълковичъ е сжчински ориенталецъ, навсѣкжде се вѣвира, дойде при мене: voilà un homme qui s'occupe seulement du passé et de l'avenir, le présent ne l'intéresse pas [ето единъ човѣкъ, който се занимава само съ миналото и бждещето, сегашното не го интересува]. И Начовичъ и Грековъ бѣха като пребити. Запознахъ се съ Симича, сръбски разговоръ; Mme Симичъ бѣше въ сръбска народна носия. Stoilov's bissiger Humor [Стоиловиятъ жлъченъ хуморъ], пжтувания и излети до Чипоровци и други планове, Queillé ще дойде съ насъ като рисувачъ. Отъ всички присжтствуващи имаше малцина, които заварихъ на 1879 г.: Стоиловъ, Менгесъ, Начовичъ, Грековъ, Mme Грекова, Мосоловъ. Симеонъ ми говори за необходимостъта отъ единъ мемоаръ върху положението на просвѣтата, нужденъ билъ за камарата, азъ възразихъ, че сега е късно; Михаиловски бѣше сладъкъ и приветливъ. Князътъ ми каза, че въ Щутгартъ се изработвалъ медалъ за наука и изкуство, не могълъ да пристигне за нова година, азъ пръвъ съмъ щѣлъ да го получа, haben es wohl verdient [напълно сте го заслужили]; говори ми за здравето, за новия дворецъ въ сравнение съ стария. Доста много се говори за статията въ „Nouvelle Revue". Размѣнихъ и съ дамитѣ по нѣкоя дума, съ Грековица и т. н. Бѣлиятъ тоалетъ на Mme Гика. И Нихадъ бѣше тукъ, въ униформа съ жена си; на дѣсно отъ княза бѣше Mme Lascelles,

*) Цитатитѣ отъ „Nouvelle Revue" сж предадени въ Дневника на френски.

на лѣво Mme Гика, на дѣсно отъ Lascelles—Нихадъ. На среща, на дѣсно отъ Mme Соболева Lascelles (сера доаенъ). Де Martino е тежко боленъ (hépatit), Squiti е въ отпускъ, та Италия бѣше незастѣпена. Единствениятъ тостъ на княза à tous les Souverains, qui m'ont fait l'honneur d'accréditer de représentants auprès de ma personne [за всички владѣтели, които сж ми направили честта да акредитиратъ представители къмъ моята личностъ]. Нихадъ, казватъ, се ядосалъ, че князътъ не напилъ отдѣлно за султана, така поне разпразваха дипломатитѣ, тѣхъ ги бѣше много ядъ на него, който ималъ при това такова почетно мѣсто на трапезата.

Въ понедѣлникъ (3) сутринята получихъ сърдечно писмо отъ Темпски. Въ канцеларията се правятъ приготовления за статистичния мемоаръ, въ министерския съветъ Теохаровъ наново се каралъ съ Грекова и Начовича за училищата; Начовичъ му извадилъ sobriquet [прѣкоръ] Техуяровъ. — Подиръ пладне преподавахъ за II и III croisade [крѣстоносенъ походъ]. Вацовъ констатира въ гимназията, че директорътъ Кирилъ държалъ въ една стая мисирки, пилци и пр.—У мене дойде да ме посети австрийското attaché Baron de Traux, словинецъ, съ писмо отъ директора на държавната печатница Beck (взима негова дъщеря), иска да се учи български; говори за бждещето на Австрия като slavisch-katholischer Staat [славянско католическа държава], Gegengewicht gegen Russland [въ противовѣсъ на Русия]; interessante Erscheinung des bulgarischen Unabhängigkeitssinnes gegen Russland, aber ohne Russen keine Garantie für Ordnung; bosnische Zustände [интересно явление било чувството на независимостъ у българитѣ по отношение на Русия, обаче безъ руситѣ нѣмало никаква гаранция за редъ; Босненскитѣ условия]. Носѣше верижна гривна. — Консерваторитѣ се събиратъ у Цачева, а не вече у Адженова.

Въ вторникъ подиръ пладне бѣше у мене Арсениевъ, мраченъ; водихме научни разговори, моятъ проектъ за научно изследване des Donaulimes [на Дунавския пѣтъ], отъ устието на Тимокъ до Силистра, положението на Марцианополъ, тазгодишниятъ археологически конгресъ въ Одеса, той би желалъ да съмъ могълъ да преподавамъ нѣкога въ Москва, азъ — въ Прага; историята на чешкото училище въ Виена; оплаква се, че е натоваренъ съ управлението на консулството, много неприятности и работа, не могълъ дори и да прочете нѣщо. После дождаха Симичъ, Боди, Нелюдовъ, Павловъ.

Вчера на 8 ч. имаше събрание, свикано отъ Соболева у него: д-ръ Г. Золотовичъ, А. Теохаровъ, В. Поповичъ, Молловъ, В. Василиевъ, д-ръ Мирковъ, Михайловски, Д. Поповъ, Стаматовъ, Бурмовъ, Тишевъ, Генчевъ, В. Стояновъ, Гюзелевъ, Сарафовъ, Йос. Ковачовъ, Браделъ, химикътъ Те-

гартенъ, конскиятъ лѣкаръ магистеръ Найманъ и домашниятъ Щегловъ. Молчановъ изложи своя проектъ за български безпартиенъ вестникъ „Балканъ“, трудътъ щѣлъ да бѣде хоноруванъ, капиталътъ, каза, билъ събранъ, ала не съобщи отъ кого. Браделъ, Молловъ, Бурмовъ доказваха невъзможността на безпартиенъ вестникъ, старостта на партиитѣ въ България, журналистическата традиция въ България отъ четиридесеттѣ години, А. Теохаровъ бѣше за, Михайловски сжщо каза нѣщо, а на края Стаматовъ съ жаръ се обяви за. Азъ мислѣхъ, че всичко ще отиде *ad acta* [въ архивата], обаче Стаматовъ спаси положението. Биде образуванъ редакционенъ комитетъ. Присѣдстваващитѣ *mal gré bon gré* бѣха записани като сътрудници. Ще излиза всѣка седмица. Това ми напомня мъртвородения проектъ за първоначалния Българскъ гласъ презъ 1879 г., Бурмовъ спомена за него. Молчановъ е 17 годишенъ журналистъ, ала не познава Ориента. Генералътъ присѣдствуваше само въ началото и къмъ края. Пихме чай и опушихме статията съ цигари. Ентусиазмътъ за тази работа проявяваха само А. Теохаровъ и Стаматовъ. На разотиване много се подиграваха съ тази работа — азъ трѣгнахъ малко съ Сарафова и Йос. Ковачова. Тѣ пророкуватъ само 10 броя, щомъ си заминѣлъ Молчановъ — той е на чело — всичко щѣло да рухне.

Днесъ не видѣхме министра. Подиръ пладнѣ въ училището говорихъ за IV кръстоносенъ походъ. Въ Народното събрание била направена нѣкаква си ядовита интерпелация за драгунитѣ и пр., Соболевъ отговорилъ.

Намирамъ се въ пълна летаргия, вечерно време не съмъ годенъ за никаква работа, седя по цѣли часове на канапето потъналъ въ мисли, душевната ми атмосфера, несигурността и разпокъсването на времето ми убиватъ всѣка охота за работа. Моитѣ *Ragusina* (сега имамъ всички книги) сж потънали въ бездната. Не знаая, дали съмъ напълно здравъ. Копнѣя за промѣна, пжтувания и т. н. *Absolute Unlust* [пълна неохота]. Размишления за бждещето въ София или Прага, вѣчна несигурностъ. Главата ми е пълна съ проекти, а *de facto* не мога да се мръдна отъ мѣстото. Тѣзи изгубени дни на млади години нѣкога ще ми бждатъ горчивъ споменъ, когато ще мога да работя, ала нѣма да имамъ сили и юнашко желание като сега. *On ne peut pas toujours nager contre le courant* [човѣкъ не може винаги да върви срещу течението], а тукъ, искашъ ли да работишъ, трѣбва да се боришъ съ всичко.

9/21 януарий, недѣля сутринъта. Въ четвъртъкъ на 6, на Божоявление сутринъта, имаше водосветъ на Александровия площадъ *im Turpenquagré* [въ войсково каре], по срѣдата новъ шадраванъ съ водоскокъ, на около стълбове съ борови гирлянди. Дадохъ се нѣколко топовни гърмежи. Войската дефилира предъ княза на конь; най-напредъ кня-

зтъ обходи съ щаба си редицитъ, а Мелетий поръси. Шопитъ пиха светена вода и си поливаха главитъ. — Съ Сарафова и Генчева тръгнахме по Йордановци (Еленскитъ), у Брадела (говорихме за вестника), у Йор. Тодоровъ (видѣхъ стария депутатъ Бобчевъ) и у Наумова. Подиръ пладне отидохъ у Симича (живѣе въ жълтата кжца задъ министерството на финанситъ, гдето по-рано бѣше австрийското консулство); бѣхъ представенъ на жена му; „Паризлия“, говорихме по аграрния въпросъ, вакъфитъ, литература, съжалява, че Новаковичъ и Миятовичъ не сж останали „код кнѣге“. Следъ това се срещнахъ и разходихъ съ Стоилова: отъ Пловдивъ идѣли гости за бала, председателятъ на Постоянния комитетъ д-ръ Янкуловъ (презъ 1881 г. устроителъ на митингитъ противъ княза), Пловдивскитъ кметъ Гешовъ — was haben die Leute für ein kurzes Gedärm [каква кжса паметъ имали хората], забравяли. Говорихме и за вестника; „Марица“ въ Румелия за 5 години организувала общественото мнение, мжчно е да се конкурира съ нея, ала въ княжеството не сжществува подобно нѣщо; нашиятъ quondam [нѣкогашенъ] опитъ съ Бълг. гласъ; вестникъ винаги се основава отъ едно лице, къмъ което се присъединяватъ други. Румелия, споредъ моята шега е като сждъ съ прогнали дѣски, желѣзнитъ обржчи на органическия уставъ не могатъ да ги крепятъ заедно. Руситъ, каже, приготвявали Емануила Конаки — Богориди за евентуаленъ губернаторъ. — Вчера Соболевъ въ камарата срѣзалъ Цачева и Шивачова съ предложението да се промѣни жандармерията въ цивилна стража.

Петъкъ, Ивановъ день, полупраздникъ и въ канцеларията. Изпратихъ картички и на нашия архиваръ, регистраторъ и пр. Хубаво ясно студено време. Подиръ пладне ходихъ у Гюзелева, гдето пакъ стана дума за вестника, и у Хаджиенова, въ блѣскавитъ нови апартаменти, тамъ видѣхъ и Янкуловица (карловка).

Вчера на 9^{1/2} ч. се даде дворцовъ балъ, следъ три години първиятъ въ възобновения дворецъ. Блѣскави помѣщения; присжтствуваха около 350 души, дами едва 70. Ясно се забелязваше, че това общество още не е срастнало въ едно, че не е отъ единъ кжсъ; тукъ имаше дипломатически кржгъ съ българския „аристократъ“ отъ Габрово Бурмовъ, военно-руски кржгъ, а при това още и български. Не се танцува съ жаръ, а при кадрила салонътъ бѣше съвършено препълненъ. Тоалетитъ бѣха отъ частъ свѣтлосини, розови, тукъ-тамъ и малко червени. Най-елегантно бѣше облѣчена Янкуловица; а за най-хубави дами бѣха намѣрени две българки съ полугръцка физиономия, Мме В. Д. Стоянова и сестрата на г-жа Цачева. Княза го видѣхъ да танцува съ Мме Янкулова, Lascelles, Гика, Любовска (сестра на Стоилова). Говорихъ съ Янкулова (пжтувайте често, всѣки день ще ви-

дите у насъ нѣщо ново), не го познавахъ (когато азъ бѣхъ въ Пловдивъ, той бѣше префектъ въ Бургасъ), и съ стария познатъ И. Гешовъ. Кребелъ пристигна, въ камерюнкерска униформа, и полковникъ Екъ, военно аташе въ Пловдивъ. Всички дипломати бѣха въ униформа. Особено оживление създаваха турцитѣ, Софийскитѣ мюфтия Саадуллахъ ефенди, Плѣвенскитѣ помакъ депутатъ съ бѣла чалма, селскитѣ депутати, Видинскитѣ румѣнинъ Флоровъ въ народна носия, други съвършено по еснафски съ рединготи, като Бошняковъ отъ Рѣховица (даскалтѣ съ обичата) и веселиятъ Лазаръ Дуковъ съ потури (съ него говорихъ по археология); присѣдствуваха и нѣкои софийски граждани. Константиновичъ съ сестра си. Д-ръ Гриммъ ми съобщи, че Херминъ билъ избранъ за членъ на Петроградската академия. *Academie der Langweiligen oder Langeweilten* [академията на досаднитѣ или на тѣзи, които сж се отекчили] бѣше въ съседния салонъ, Арсениевъ, Павловъ и т. н. Пиперливитѣ шеги на Желѣзковича. Група отъ нетанцуващи българки: Мме Йос. Ковачова, Гюзелева, Зографска (сестра на Стамболова) и т. н. Азъ размѣнихъ съ всички познати по нѣколко думи, най-много съ Мме Стоянова и после съ г-ца Клотилда, Мме Бурмова попита нѣкого си зная ли френски; азъ напукъ, изправенъ предъ нея, почнахъ дългъ разпаленъ разговоръ съ *Queillé*, та тази гжска се очуди. Мме Кубе и грузинката Мме Карновичъ замѣстятъ донѣкжде Мме Лишинъ. Цачевъ съ зеленитѣ очи се въвираше между депутати и публика. Стаматовъ е страстенъ танцуващъ. Горановъ (Гриммъ иска да го вземе за управителъ на ботаническа градина за отровни и лѣчебни билки) смѣло танцуваше. И майката на Соболева бѣше между зрителитѣ. Де Мартино отсѣдствуваха. Шеферъ, пристигналъ преди нѣколко часа, бѣше въ златоткана униформа тукъ, разговаряхме за Парижъ и т. н.; *Waddington* (*pro inscr.*) питалъ за мене. И Ридезелъ бѣше тука; Корвинъ днесъ се женѣлъ въ Николаевъ за една руския. Симичъ разговаря съ менъ за българскитѣ партии, за моето положение; на други казвалъ за мене, колко хубаво съмъ говорѣлъ сръбски. Вълковичъ предъ Симича и г-ца Клотилда каза за мене: „Ето Ви човѣкъ, който се занимава само съ миналото и бждещето, настоящето не представлява за него нищо.“ Запознахъ се съ Рангабе. Моята французка декорация обръщаше внимание, Соболевъ би желалъ да има сжщо нѣщо подобно. Български офицери, танцуващи и нетанцуващи. Безформениятъ по тѣло и духъ Михайловски съ дъщеря си, още момиче. Тжжниятъ Копиткинъ. Къмъ 1 ч. имаше *souper*; първомъ танцуваха *valse, quadrille, lancier*. Турцитѣ пиха шампанско. После *quadrille* и мазурка, танцъ съ живъ народенъ характеръ. Князътъ следъ това изчезна. На 3 ч. се разотидохме.

Старият Славейковъ пристигна отъ Пловдивъ. Въ сжбота на 8 въ канцеларията всички бѣхме сънливи. Подиръ пладне направихъ разходка по Цариградското шосе чакъ до 3 километъръ — 1 километъръ го взимамъ за 10 минути. — Шивачовъ е приготвилъ проектъ за разпускането на драгунския полкъ, ала заседанието било отложено.

Много българи се сърдѣха, че на бала не се танцувало народно хоро; и Симичъ забелязалъ това — въ Бѣлградъ се захващало съ коло.

12/24 януарий, срѣда. Въ недѣля писахъ на баща си, въ вторникъ—на Свата, като ѝ изпратихъ фотография. Подиръ пладне дожда у мене Славейковъ съ зетя си Поповичъ, въ понеделникъ подиръ пладне му върнахъ визитата. Дошълъ само на гости, ала очевидно mit *pecuniärem Hintergrund* [съ париченъ заденъ планъ], билъ два пѣти у Соболева, иска да печата български речникъ съ 80,000 (!), каже, думи, намѣрилъ преписи отъ своитѣ ръкописи у сина си, който билъ въ Робертъ колежъ, не изгорѣли презъ войната, пита ме за образци — азъ му препоръчахъ Littré. Археология: Кричимскитѣ манастири, сграда като Софийската св. София, Цървена черква при Перушица, голѣмъ пустъ храмъ при Бѣльово, старо село Пастуша, при Перушица имало могила, въ нея бронзови колесници (келтски?). Въ рупаланското наречие паплома било покривка, халкома — бакъръ и други гърцизми, въ Ахъръ Челеби варейка = тенджерата. Кариоти се наричали гърцитѣ градинари на югъ отъ Одринъ, около Б. Монастиръ и пр., въ Одринъ тълкували това название отъ *Karvauz* име, каже, на едно село, споредъ Славейкова карйѣ въ Родопитѣ било зеле. Много кретени имало около изворитѣ на Марица, въ селата Баня, Махала (половината кѣщи) и т. н. Котленци били, каже, побългарени каракачани. Коприщенци пъкъ произхождали отъ Малешевото. Събиралъ географски материали за Македония. Н. Геровъ (Млъчанъ, Мушакъ) работѣлъ речникъ, ала ковлъ нови думи. Стана дума за Богорова, вестника „Орелъ“ отъ 1846 г., за география. — Въ Пловдивъ почналъ да излиза „Съединение“ отъ Берковски и Миларовъ, а срещу него тѣсно румелийскитѣ „Южна България“. — Подиръ пладне ходихъ у Сарафова, жена му е опасно болна. Тамъ бѣше Балабановъ, показа ми Вълковичовата *Grünbuch* [зелена книга], напечатани сж и свършено ненуждни работи. — После у Клотилда, гдето бѣше и Боди. — Вечеръта на 8 ч. бѣхъ на *soirée* у Мих. Георгиева и Вацова до 3 ч. Тамъ бѣха дошли даскали и даскалицы, Миле Цвѣтищичъ, Миле Крушева, Кирковъ съ сестринцата си, Гинчевъ, Брожка съ жена си, зълва си, Чермакъ, Кутинчевъ, Николаевъ съ жена си, Радомировъ, Сардановъ, Петковъ, А. Петковъ (отъ министерството на вътрешнитѣ работи) съ жена си. Забавата отъ начало бѣше натегната. Чермакова свири на

цигулка. После къмъ полунощъ се сложи *souré*, мое *vis-à-vis* бѣше пакъ Клотилда, следъ което се играха разни игри.

Въ понеделникъ Теохаровъ повика Гинчева да напише за „Балканъ“ (вече го прѣкоросватъ Бѣлванъ, Българска Зѣмя и пр.) статия за дейността на министерството на просвѣтата презъ негово (Теохарово) време, доста не лесна работа. Въ сжбота подиръ пладне въ Народното събрание се разисквало за временно освобождение на учителитѣ отъ военна служба, Теохаровъ преди това си излѣзълъ (не му казали нищо), Начовичъ защищавалъ предложението, Симеонъ сжщо отъ трибуната изказалъ съжаление, че г-нъ министрътъ на просвѣтата го нѣмало тамъ. Сега разискватъ за Народната банка. Подиръ пладне четохъ лекция въ гимназията за латинското царство. Вечеръта получихъ писмо отъ Дринова отъ нова година съ статия за сборника отъ пѣсни на Качановски, Дриновъ пакъ е литналъ идеално въ облацитѣ. Отидохъ у Славейкова, заварихъ тамъ А. Цанкова, Балабанова, Стойчова, Помянова, Герова. — Не отколе Вацовъ една вечеръ билъ въ общество у Бракалова отъ смѣтната палата, тамъ едва ли не се сбилъ съ ножъ въ ржка съ Димова Македонски отъ министерството на финанситѣ, който твърдѣлъ, че азъ, Вацовъ и Златарски сме имали тайни любовни връзки съ г-ца Ц. Това дребно българско чиновничество живѣе въ страшно нравствено блато, въ комарджийници, „бардаци“, грубости, глупаво политиканствуване (*Kannegiesserei*), грозна деморализация.

Въ вторникъ най-после енергично обяснихме на Теохарова, че не може по-нататкъ да се държи въ женския пансионъ Каменская: нередовности въ смѣткитѣ ѝ, въшки въ леглата, безредие въ пранитѣ дрехи, говори се за това по цѣлия градъ. Телеграфирахме въ Силистра на вдовицата на инспектора Енчевъ, да ли би приела това мѣсто.

Вчера имахъ изненада, посетиха ме народнитѣ представители: Лазаръ Дуковъ, Рѣховскиятъ Буровъ и Хаджиоглу-зарджишкиятъ Поповъ, търсѣха Желѣзковича, който следъ това сжщо намина у мене. Дуковъ е хитрецъ. Изказаха всичко, що имъ лежеше на сърдцето. Шивачовъ вършелъ глупости на консерваторитѣ, Цачевъ билъ противъ него, Грековъ се сърдѣлъ на Цачева, че направилъ тогози човѣка народенъ представителъ, Цачевъ пъкъ всичко стоварялъ върху Горбанова. Историята, какъ искали за министъръ на общественигѣ работи отговоренъ българинъ, всички хвалѣли Михаилевича, ала той съ Соболева не се погаждалъ; сега щѣлъ да бжде Начовичъ, Вълковичъ щѣлъ да стане председателъ на държавния съветъ, а Стоиловъ — министъръ на външнитѣ работи. Говорѣло се и за Тишева, па нѣколко думи се подхвърлили и за Сарафова. Единъ день вечеръта на бързо било свикано заседание на народнитѣ представители,

мнозина вече мислѣли, че се готви разпушането на Народното събрание; Симеонъ нѣколко пѣти ходилъ при княза за това. Консерваторитѣ разправяли, че руситѣ „лъгали“ княза; Начовичъ на други говорѣлъ, че тѣзи руси трѣбвало да останатъ, инакъ въ всички министерства щѣли да влѣзатъ руси. Очевидно отъ една страна подклаждатъ, отъ друга успокояватъ. Шивачовъ щѣлъ да отиде à l'outrance [до крайностъ] съ жан-дармерията. Консерваторитѣ били недоволни отъ своя правилникъ — не смѣли да разглеждатъ освенъ известни въпроси, останалото подпадало подъ пълномощията, сега тѣзи пълномощия на самитѣ консерватори били неудобни. Дуковъ каза, че сега разбирали и работитѣ по желѣзниците; тѣ били необходими, едни (руситѣ) говорѣли, че князътъ ги искалъ, други (консерваторитѣ), че ги не искалъ (Начовичъ), ала било очевидно, че и тѣ ги искатъ, ала следъ заминаването на руситѣ. Нашето Народно събрание, каже, не служи за друго, освенъ да узаконява беззаконията. Най-много се вършели въ „Общитѣ сгради“, тамъ имало най-много злоупотрѣбения. Около 16 народни представители отсъствували (8 Софийски, 3 Силистренски, 2 Шуменски, 2 Варненски, 1 Кюстендилски). Дуковъ: срамувамъ се, когато се оглеждамъ около себе си, не виждамъ тамъ уменъ човѣкъ, добре още че сж секретари Щърбановъ и Шивачовъ, инакъ не би имало тамъ никой, който да напише дори нѣщо, друго било старото Събрание съ 150 души народни представители. Турцитѣ не били глупави, били сж въ „хюкюмата“, чудѣли се, каква е тая работа, че толкова ги угощавали Адженовъ, Стоиловъ и други, пълни имъ били джебоветѣ съ сладки работи — говеда ли сме, и тѣ разбирали каква е работата. Шивачовъ повелъ простодушнитѣ видински и кюстендилски шопи. Народнитѣ представители искали да иматъ финансовия отчетъ за 1882 г., колко собствено е похарчено, ала Начовичъ не имъ го далъ.

Въ министерството на просвѣтата се правятъ приготовления за закона за „частнитѣ училища“; голѣми неприятности имаме съ затварянето на американското мисионерско училище въ Свищовъ отъ полицията, по заповѣдъ на Теохорова. Ще трѣбва все пакъ да напиша „докладна записка“ за състоянето на училищата за председателя на Събранието. — Желѣзковичъ ми разправя, че между Соболева и Арсениева имало голѣми разногласия, Арсениевъ щѣлъ, каже, да си замине. — Икономовъ се обажда въ Марица противъ журналистичния планъ на Молчанова. Князътъ днесъ посетилъ владицитѣ въ хотела на Кесякова, Григорий е назначенъ за намѣстникъ на екзарха въ България. Подиръ пладне довършихъ преподаванията си за кръстоносния периодъ. Следъ това отидохъ у Климента, дадохъ му фотографията си.

14/26 януарий, петъкъ. Слухове за заминаването на Арсениева се носят изъ цѣлия градъ. Вчера генералътъ въ камарата се съгласилъ съ проекта на камарата за промѣна на „драгунерията“, била избрана комисия, въ която ще влѣзатъ и делегати на министерството на вътрешнитѣ работи, на войната и на правосъдието. Бълг. гласъ напада неродения още „Балканъ.“ Стояновъ бѣше два пѣти у насъ въ канцеларията, идеализува за [Книжовното] дружество, и той отказалъ на Молчанова участие въ редакционния комитетъ, съ писмо. — Теохаровъ съвършено се е разболѣлъ отъ аферата съ затварянето на протестантското училище въ Свищовъ; единъ американецъ заедно съ единъ българинъ сж били днесъ у него въ кѣщи по тази работа—той така заповѣдалъ. Има слухове, че Симеонъ щѣлъ да бжде министъръ на просвѣтата. Говори се, че руситѣ не искали Вѣлковича нито въ държавния съветъ; Икономовъ е уволненъ отъ тамъ по собствено желание, указътъ е обнародванъ въ днешния Държав. вестникъ. Вчерта написахъ 6 писма и продължихъ, следъ едномесечно прекъсване, пакъ in Ragusinis. Днесъ завалѣ гжстъ снѣгъ; много пощи (7) дойдоха отведнажъ, не могли да бждатъ пренесени презъ Дунава при Русчукъ—Augsburger Allg. Zeitung за 9 дни дойде наведнажъ, четохъ вечерта до насищане. — Съжалявамъ Арсениева. Днесъ казахъ на Киркова: „Ще ги видите още много. Рускитѣ дипломатически агенти въ София не намиратъ благоприятна почва. Догдето ще има въ България руски генерали, никой дипломатически агентъ не ще хармонира съ тѣхъ.“ — Кореспондентъ на „Марица“ билъ Тончо Мариновъ; много мъчно се добрахме до тази тайна.

17/29 януарий, понедѣлникъ. Въ сжбота преди пладне отидохъ у Теохарова, главно досежно уволнението на Каменская: тя ходила у Соболева, у Молчанова и т. н., представяла се като мъченица на русизма („ляшка“!), говорила за австрийски (!) интриги. Теохаровъ иска сега да възложи на Стоянова да направи една безпристрастна (!) инспекция — на лице вѣнъ отъ министерството, вотъ на недовѣрие къмъ насъ тримата (къмъ мене, Гинчева и Вацова). Инакъ говори малко умно нѣщо, иска презъ лѣтото да направи съ мене голѣма инспекция на училищата въ страната (може би съ банкети и пр., както лани неговата юридическа ревизия); препорѣчвалъ на княза за министъръ на просвѣтата Дринова, ала князътъ за Дринова не искалъ да чуе; когато говорилъ съ княза за директоръ на гимназията, князътъ му казалъ, че най-хубаво би било, ако азъ съмъ се заелъ за гимназията. Освенъ това ми каза въ своята фантастична наивностъ, че съмъ щѣлъ да си спечеля грамадна заслуга, ако съмъ подтикнѣлъ чехитѣ да приематъ кирилицата. Много съмъ зле настроенъ, и моитѣ другари сжщо: нерешителностъ, боязливо колебание насамъ

нататък. Подозирам го, че тайно пие; на път за Ломъ съ Вацова пилъ цѣла нощъ въ Кисура вино, понеже не могълъ да спи.

Подиръ пладне посетихъ Арсениева. Конфликтътъ билъ за кореспонденцията, Соболевъ искалъ, щото Арсениевъ предварително да му показвалъ всички писма, Арсениевъ защищавалъ становището на дипломатическия агентъ, министерството (въ отсъствието на Гирса, който билъ въ Виена) отговорило енигматично, да се водѣлъ по досегашнитѣ инструкции; тогава той *pour trancher la question* [за да реши въпроса] поискалъ отпускъ, ала поради положението на своята жена щѣлъ да остане още два месеца. Спорътъ билъ захванатъ отъ Соболева. Сравни спороветъ на Давидова съ Шепелева, на Хитрово съ Еренрота и т. н. Азъ му говорихъ за своето желание да се измъкна, *Reisepläne à mon risque et péril* [планове за пътуване на моя отговорностъ]. Румелийскитѣ депутати (при бала) щѣли да бждатъ доволни отъ Народното събрание, ако Балабановъ, Сукнаровъ и изобщо софийскитѣ избори не били касирани. Богориди сега билъ поканенъ отъ Портата да се извинѣлъ предъ Кребела; следъ това Кребелъ щѣлъ да бжде отзованъ, руското правителство било недовошно отъ него, ала острата декларация на Богориди (*rompre les relations*) го омила. Неклюдовъ отпътувалъ за Петроградъ *via* Видинъ. — Следъ това отидохъ у Бигелебена, за пръвъ пътъ въ ново уредена стая. *Grosser Verbrauch an Personal bei den Russen* [голъмо изхабяване на персонала у руситѣ], сега и Арсениевъ щѣлъ да си замине. „*Anmassungen*“ der Generale, verderben sich gar vieles durch schroffes Auftreten; ihr Nachgeben in der Gensdarmierfrage [претенциитѣ на генералитѣ, много работи разваляли съ остритѣ си постъпки; тѣхното отстъпление по въпроса за жандармерията]; говорихме много за Тиролъ. У него за малко прескочи *Bergier*, той миналъ съ Ридезела Дунава при Каляфатъ на лодка, Ридезелъ *entre les glaçons* [между ледоветѣ] искалъ вече да се върне назадъ къмъ брѣга и да замине за София *via Constantinople*.

После отидохъ у Стоилова, въ министерството на външнитѣ работи. Билъ е 4 пѣти *départ* [управляещъ], сега за пръвъ пътъ министъръ, отъ вчера. Вълковичъ му представилъ чиновницитѣ съ речъ. Канцеларията била блѣскаво наредена отъ Вълковича, ала самъ той билъ невъзможенъ, *Sie kennen ihn ja aus dem Ministerrath* [та Вие го знаете отъ министерския съветъ], щѣлъ да отиде, може би, въ Цариградъ за агентъ. Плановѣтъ на Стоилова, да изравни сръбския граниченъ въпросъ (Икономовъ и Ковачовъ сж го докарали до доста добъръ край) съ конвенция, да свърши съ църковнитѣ закони (сега щѣли да минатъ въ Народното събрание), да изравни отношенията съ турскитѣ мюфтии, и да склучи съ

сърбитъ нѣкакъвъ Zollverein [митнишки съюзъ]. Българската статистика, поиска отъ мене Roscher, III. Психологически анализъ на Софийското общество, расте и ще растне споредъ мене още 15 години, не се е слѣло, бесарабци (съ браилчани) не сж срастнали съ пловдивчани, свищовци съ търновци, cercles séparés [отдѣлни кръжоци], опититѣ не успѣха. Смѣшноститѣ на Hofzwergrs [дворцовото джудже], Sistower Missionskrawall und mein Chef [свищовската мисионерска разпря и моето началство]. Съветва ме да построя къща; оплаква се отъ Spleen, приписва го на това, че не е жененъ, ала сега ималъ повече време. Проектирахме моитѣ 4 пътувания: Софийската губерния, Срѣдна гора, Шуменско и Провадийско, и край Дунава отъ Тимокъ до Силистра. Opera, Ursprung der ragusanischen Kunstpoesie und der römische Donaulimes in Bulgarien [съчинения, произходътъ на Дубровнишката художествена поезия и римскиятъ крайдунавски пътъ въ България]; а пъкъ идната зима „Reiseskizzen aus Bulgarien und Rumelien“ [пътни бележки изъ България и Румелия]. Mein Cumpan Georgaki, nicht 1003 wie Don Juan, sondern 3000 [моятъ другаръ Георгакѣ не 1003, като Донъ Жуанъ, ами ги ималъ 3000]. Стоиловъ се радва, че сега съмъ разполагалъ съ повече време.

Вечерята имаше soirée dansante у Соболева, ала азъ не бѣхъ каненъ. Князътъ стоялъ тамъ до 2 часа, а изобщо гоститѣ до 5 ч. — Азъ въ това време бѣхъ на ново soirée (вечеринка) у Мих. Георгиевъ и Вацовъ, гдето останахъ до 3 ч. сутринята. Тукъ бѣха М. et М-me Златеви, М. et М-me Петрови, М. et М-me Карастоянови и неговиятъ братъ, М. et М-me Петкови, М. et М-me Хранови, М-lle Цвѣтишичъ, М-lle М. Шварцъ, Тодоръ Нешовъ, подпоручикъ Спасъ Георгиевъ, Бракаловъ, Беневъ и хазяитѣ, Вацовата майка и дветѣ му сестри, едната шестгодишна. Бѣше весело, и моя скромность бѣше много веселъ. Общи игри, въ които М. Георгиевъ прояви всичката си веселость. Въ съседната стая нѣколко мохикани играеха карти. Азъ останахъ постоянно между красния полъ, vis à vis на М-lle Цвѣтишичъ при супето и после пакъ между нея и М-me Хранова на миндера. Вацовъ съ други пѣ въ хоръ.

Въ недѣля падна снѣгъ, шейни, ясно време. Подиръ пладне дожда у мене Шеферъ, азъ ходихъ у Щеглова да му върна посещението (не го намѣрихъ въ къщи), у Сарафова (жена му е на смъртъ болна), и следъ това направихъ още едно тричасово посещение, гдето въ последно време почнахъ да ходя често и съ удоволствие. — Атанасовъ отъ Сливенъ ми изпрати рисунки отъ две антични глави намѣрени тамъ. Х. Шкорпилъ (сжщо отъ тамъ) ми писа, че намѣрилъ каменовжлена мина.

Днесъ, разбира се, Теохаровъ не дойде въ канцеларията, това той не си позволява. Подиръ пладне преподавахъ за Фридрихъ Барбаруса. — Генчевъ ми разправи историята за лудориитѣ, които вършели българитѣ презъ войната: въ Търново презъ окупацията единъ младъ българинъ се изкачилъ на минарето на една джамия, нѣколко дни следъ дохаждането на руситѣ, и прочелъ тамъ тропара на кръщението, народътъ долу съ любопитство го гледалъ. — Желѣзковичъ днесъ ми обърна вниманието, че всички румъни говорѣли презъ носа, а не съ гърдитѣ, бърже, и безъ резонансъ. — Вълковичъ, нашето *vis à vis*, падна и никой го вече не посещава. — Въ сжбота Цачевъ въ камарата много просташки говорилъ за смѣтната палата, и Начовичъ по този въпросъ се държалъ съвършено некоректно.

23 януарий / 4 февруарий 1883, недѣля. Въ понедѣлникъ късно вечерта се разнасяше „Балканъ“. Неговото съобщение е съвършено невинно и повърхностно, форматъ като „Редъ“; Теохаровъ и полковникъ Редигеръ сж подписали своитѣ статии; на чело сж помѣстени имената на всички сътрудници и на всички насъ, които пихме чай у Соболева. Българската коректура на езика я води Михайловски. — Изъ града се говори за следната историйка, която най-вѣрно чухъ отъ Теохарова. Прокурорътъ на апелацията Юстицки билъ у Грекова, и тозъ му казалъ, че цѣлиятъ неговъ паркетъ се състоялъ отъ нихилисти. Руснакътъ се разсърдилъ, иначе тихъ и невиненъ човѣчецъ, и въ нѣмия си гнѣвъ искалъ да залепи на Грекова плѣсница, ала изтичалъ у Соболева и му съобщилъ за това. Какво е станало по-нататкъ, не зная.

Въ вторникъ подиръ пладне въ камарата Бобчевъ интерпелиралъ за скжпитѣ километри на Петроханъ; говорило се наново за драгунитѣ; Шивачовъ запиталъ Теохарова за нѣколкото хиляди рубли, за които той заржчалъ униформи за сждиитѣ у нѣкого си Чичиначи въ Петроградъ, обаче тѣзи униформи не били доставени; Бобчевъ, следъ прочитане доклада на Вълковича за пощитѣ и телеграфитѣ, пожелалъ такъвъ рапортъ да бждѣлъ представенъ и отъ министерството на просвѣтата. Засадавали до 6 часа. Дочува се, че Грековъ и Начовичъ съ тѣзи интерпелации искали да накаратъ генерала да разпусне камарата, ала генералътъ, узналъ за това тѣхно намѣрение, иска хладнокрѣвно да издържи до край. — Подиръ пладне азъ пакъ отидохъ до 2½ клм. по Цариградското шосе. Поради лошото време разходкитѣ сега сж невъзможни; калъ. После дохажда у мене Молчановъ; иска да въведе по французки статии да се подписватъ, азъ позволихъ моята да излѣзе съ подписъ. Неговитѣ възгледи за положението, имало голѣмъ напредкъ, билъ на 1875 год. въ Цариградъ и Пловдивъ, каква мизерия била тогава, на 1878 г. билъ тукъ презъ окупацията. Българитѣ не търпѣли да се издигнѣлъ

малко нѣкой отъ тѣхъ, на тази причина се дължала и опозицията срещу Начовича, Грекова, Вълковича, споредъ неговото мнение. Съобщи ми un grand secret [една голѣма тайна]; презъ време на военнитѣ операции, преди падането на Плѣвенъ, уловенъ билъ единъ българинъ, който носѣлъ на турцитѣ едно французко писмо, на кжде този или онзи корпусъ билъ потеглилъ и отъ колко души се състоялъ; писмото било адресирано до единъ паша и неподписано. Българинътъ билъ обесенъ. Ржкописътъ на писмото билъ на косъмъ подобенъ на ржкописа на Н[ачовича]. Молчановъ видѣлъ този оригиналъ въ „дѣлахъ“ на окупационната канцелария отъ времето на Черкаски; Дондуковъ, Домонтовичъ, Анучинъ отъ тогава подозирали Нач[овича], че е билъ турски шпионинъ. Молчановъ въ Пловдивъ (на 1878 г.) ангажиралъ Нач[овича] за дописникъ на Новое Время, като самъ останалъ въ Цариградъ; първата дописка (на френски) сравнилъ съ онова уловено писмо, и почеркътъ билъ идентиченъ. Стоиловъ на 1878 год. пристигналъ тогава въ Пловдивъ, прѣсенъ отъ учение, съ идеи „немножко“ социалистически. Грековъ билъ особенъ небългарски типъ, Молчановъ малко го познавалъ. Вълковичъ билъ левантинецъ, Молчановъ го смѣта за ограниченъ дърдорко. Въ Черна Гора билъ братътъ на Каулбарса, сега attaché въ Виена, самиятъ Каулбарсъ неотколе билъ бригаденъ началникъ. — Вчера отидохъ у Константиновича въ канцеларията, да си уравни съ него последнитѣ смѣтки. Тамъ бѣше и Вълковичъ, заминава за Лондонъ да представлява България въ Дунавската конференция и да предаде по пжтя на г. Grévy благодарственото писмо отъ княза за „légion d'honneur“.

Въ срѣда бѣхъ заетъ съ записката върху учебното дѣло, която отъ нова година ме притискаше като мора, и презъ нощта щастливо я довършихъ; на другия день я четохъ въ канцеларията на Гинчева и Вацова, а подиръ пладне на Теохарова, който е боленъ и за това не отговаря на интерпелацията. Зарадва се зѣлво. На чисто я преписва подначалникътъ Георговъ, ще се изпрати на председателя Симеонъ. —

Въ четвъртъкъ подиръ пладне Шивачовъ съ уличенъ езикъ интерпелиралъ, защо Теохаровъ не дохаждалъ да му отговори, нарекълъ го злоупотрѣбителъ на държавни пари. Въ споменатата интерпелация се говорѣло и за 3000 фр., които той взелъ сврѣхъ заплатата си лани за пжтъ по ревизията. Каулбарсъ и Соболевъ смѣрали Шивачова за тази грубостъ, той излѣзълъ отъ заседанието.

Гимназиалнитѣ преподавания бърже напредватъ, сега говоря за Фридриха II, французката история, албигойцитѣ и т. н. — Начовичъ не събира данѣцитѣ, държавата живѣе отъ готовото. Желѣзковичъ остави 3½ милиони недобори. Съ Желѣзковича често говоримъ за тѣзи финанси. Смѣемъ се на българската аристокрация на Бурмова: „il duca de Bur-

тов". — Тази зима нѣма дипломатически комаръ, както лани, престана. — Икономовъ обнародва подписана отъ него статия въ „Марица“, гдето говори за положението на руситѣ въ България (приятелски), за тъмното общо положение на княжеството, за конфликтитѣ на министритѣ помежду имъ, и препоръчва като единственъ цѣръ — Велико народно събрание. Сжщото ми говори преди време Григорий, сжщото пише сега пловдивскиятъ „Съединение“. Въпросъ е, какво ще кажатъ на това руситѣ и князътъ.

Теохаровъ е невъзможенъ, неговата глупостъ, лень, безгрижие рушатъ цѣлата сграда на просвѣтата. Въ сжбота сутринята Генчевъ ходи у него съ книга, той го уговарялъ да пишелъ въ „Балканъ“, Генчевъ отговорилъ, че ималъ доста официална работа и колкото време му остава, приготвява си уроцитѣ за гимназията. Тогава Теохаровъ му казалъ, да зарѣжелъ тѣзи часове въ гимназията (доброволно и безплатно вземени часове отъ чиновници на министерството на просвѣтата), ала Генчевъ отвърналъ, че такова нѣщо нѣма да направи, защото биха го счели за непочтенъ човѣкъ. И цѣлиятъ този разговоръ билъ воденъ въ присъствието на Бодарева отъ министерството на правосъдието, бесарабецъ и консерваторъ: Теохаровъ е като гжше д..., кудкудяка, гдето не трѣбва, изказва наивно всичко и не знае никакъвъ *secret de service* [служебна тайна]. — Каменская захванала да въвежда въ пансиона и молитвеници за черква, съвършено католишки и протестантски обичай, противно на православнитѣ навици.

Купища закѣснѣли вестници. Въ сжбота получихъ първото писмо отъ баща си отъ 1883. год. Нова хубава фотография отъ Свата. Пакъ съмъ меланхоличенъ, нѣмамъ желание за работа, моитѣ писателски планове съ времето останаха на страна, несигурно бждеще, натискътъ на българската политическа атмосфера. Искяхъ да подамъ на правителството ултиматумъ, дали ще ме задържатъ и следъ изтичането на контракта, ала ще почакамъ чакъ следъ гласуването на бюджета.

Днесъ на пладне стана освещаването на австрийското дипломатическо агентство. Тукъ бѣше цѣлиятъ персоналъ, архитектътъ Брангъ, патеръ Тимотео, патеръ Виллибалдъ и азъ. Изобилень обѣдъ, черногорцитѣ гавазии и чешкиятъ лакей прислужваха. Хубава, съ вкусъ уредба. Напиха се тостове за Негово Величество, за архитекта и за Бигилебена. Пръвъ пжтъ следъ много години пакъ ядохъ съ католишки патели. Моятъ съседъ патеръ Виллибалдъ се нахвърля върху пасиониститѣ и Букурещкия епископъ. Сърбинътъ драгоманъ. Архитектонически и археологически разговори съ патеръ Тимотео. Азъ минавамъ вече като старософиянецъ. — После отидохъ у Стоянова. Тамъ бѣха и софиянцитѣ

Пешовъ и Ножаровъ, еснафъ хора, ала патриоти, говорихме за Софийскитѣ училища, за имотитѣ на селянитѣ около града (поради окупацията и сега столица, разбогатѣвали), за задругата въ Драгалевци и другаде, за Рилския манастиръ и Балкана, лозя въ Курило при Искъра, „Смѣшльо“ (дефиницията на кокона), българскитѣ студенти въ чужбина. Тѣзи хора сж либерали. Тѣ сж противъ Адженова. Вчера строителното дружество пропаднало въ държавния съветъ. Стояновъ за нападкитѣ въ камарата върху Теохарова, безчестната акция на българскитѣ му колеги противъ него. — Лутеротти днеска ми твърдѣше, че въ Рила нѣмало сърни, ами само диви кози, както на островъ Самотраки. На Витоша никога не е имало елени, ами въ Берковския Балканъ. — Вчера писахъ дълго писмо на баща си и на Свата. „Ние тукъ сме хора полудиви, съ закоравѣло сърдце. Смѣсицата отъ френцюзки „bon-ton“ и източна недопеченостъ съ американски „self-help“ е нашата жизнена философия. Човѣкъ, който не лъже и не клевети другитѣ, тукъ е нѣщо необикновено, чудо на свѣта; който иска тукъ да живѣе, трѣбва всѣкога да слуша два пжти толкова, колкото се говори, и трѣбва да говори само половина-та на това, което си мисли. Който не е привикналъ на самостта, който не умѣе да се откаже въ дадена минута отъ всѣкакъвъ комфортъ, който всѣка минута има трема предъ хората, той не е за тука. А най-малко сж годни за тукъ хора блазирани, живѣещи съ мисли, идеали и теории. Тукъ нѣма поезия, нито идеализъмъ: саморасло общество, събрано отъ вѣтъра отъ всички страни, калейдоскопъ отъ най-различни елементи. Тукъ нѣма церемонии, нито комплименти, ами всѣки има Аргусово око и вижда у своя ближень всичко, което може да се види.“ — Икономовъ пакъ пише въ „Марица“, за руския желѣзниченъ проектъ. — Лазаръ Дуковъ е много обичанъ отъ всички, и отъ генералитѣ, уменъ човѣкъ. — Мнозина ме знаятъ отъ „Марица“ (отъ превода на румелийското ми пжтуване) и отъ рапорта за училищата, желали биха да ме видятъ.

„Неясността на положението наистина е вече непоносима. Докато бѣхъ въ министерството, цитирахме конституцията при всѣки случай, защото тя не е унищожена и нейното суспендиране е много мъгляво. Сега я турнали свършено подъ миндера и въ клетвата на народнитѣ представители туриха вмѣсто конституцията „пълномощията“ дадени на княза. Че Свищовскиятъ манифестъ гарантира съществуването на конституционнитѣ права, като основа на общото българско право, това се забрави отъ тѣзи господа, ала не и отъ българското общество, което при всѣки случай въвира подъ носа на правителството този манифестъ. Щѣше да бжде много по-добре, ако да бѣха суспендирали опредѣлени параграфи, безъ тази мъгла, въ която сега никой не може да прозре.“

28 януарий / 9 февруарий, петък. Пакъ съмъ заетъ съ усилена работа. Пиша некролози за Даничича и Пуцича за Osvěta, пакъ съмъ унесенъ въ споменитѣ си за онѣзи времена, когато доблестни мъже извадиха славянството на плещитѣ си отъ неговата вътрешна самозабрава, периодътъ на Вука и Гая; тиха нощна работа, душевенъ миръ. Сутринъ често се чудя (пиша more solito [по обичай] нощя отъ 8—1), че съмъ още въ София. — Освенъ това, отъ вторникъ се заловихъ за ревизия на гимназията. Бѣхъ по цѣли дни тамъ, у погълъмата частъ отъ учителитѣ. Кирилъ при първото ми дохаждане, рано сутринтъ, тѣй се уплаши, че изчезна; азъ не знаехъ защо. Между това, той разпоредилъ слугитѣ на бързо да изнесатъ отъ една сутеренна стая неговитѣ гжски, мисирки, патки, кокошки, които той държи въ помѣщенията на официална сграда (!); беднитѣ животни крѣкаха въ кошететѣ и изчезнаха нѣкъде си въ циганскитѣ quondam бараки на двора — предъ страшната инспекция. Въ обучението е направенъ голѣмъ напредъкъ, забелязва се добра воля у учителитѣ. Напр. латинскитѣ и гръцки часове на Брожка въ IV, V, VI класове, по ботаника у Георгиева въ III кл. — Самъ преподавахъ за произхода на Швейцария.

Днесъ предадохъ на Стоянова своя ржкопись за IV книжка. — Носятъ се слухове, че Горбановъ щѣлъ да бжде министъръ на просвѣтата, това го разправя дори и архимандритъ Константинъ. Теохарова цѣла седмица не съмъ виждалъ, а въ министерството още по-дълго време не е билъ. Генералниятъ рапортъ е изпратенъ въ камарата. — Излѣзе „Балканъ“ № 2, и въ него е помѣстена моята невинна статия за училищата съ мой подписъ. — Падна дълбокъ снѣгъ. — Желѣзковичъ фантазира за изгодитѣ отъ частната търговия. — „Марица“ обнародва статия, въ която се възхвалява Начовичовото прилежание въ финансѣтъ на княжеството (recte Queillé — отъ него сж законитѣ), макаръ че не се съгласява съ неговитѣ политически тенденции, които били за ограничението на свободата. — Въ камарата било оживено, ала азъ тамъ не бѣхъ.

Въ срѣда Грековъ отговарялъ на интерпелацията на Манафова (който е недоволенъ, защото държавниятъ съветъ отхвърлилъ измѣнението на неговия контрактъ досежно пренасяне на пощата) за Копиткина; при това обвинявалъ всички нѣкогашни министри на вътрешнитѣ работи, Тишева, Славейкова, Еренрота (комуто самъ той бѣше съветникъ) и Ремлингена, разбира се, че Начовичъ е чистъ. Въ четвъртъкъ свършилъ. Бошняковъ (даскалътъ съ обичата) предложилъ, щото всички чужденци, освенъ нѣколко почтени руси, да бждѣли изгонени, нѣмало нужда отъ никакви специалисти (бурни ржкоплѣскания).

Голѣмъ скандалъ станалъ въ четвъртъкъ (8). Преди пладне на 11 ч. инженеръ Бѣловъ срещналъ по стълбитѣ на Кеся-

ковия хотелъ Грекова и се нахвърлилъ върху него, защо, каже, го е обвинявалъ въ Народното събрание, когато той още не билъ съденъ. Грековъ му отвърналъ, че това било по вина на съднитѣ, че той обикалялъ непорядъчнитѣ руски прокурори за отлагане на процеса. Викове и караница. Бѣловъ на края казалъ, че въ Русия човѣкъ за такива думи получавалъ „въ морду“. Тогава захванали да се удрятъ съ бастунитѣ си. Грековъ счупилъ дебелия си врачански бастунъ по гърба на кжсоногия подобенъ на фаунъ сливненецъ съ дългата брада и идиотско-хитритѣ очи и го изхвърлилъ вѣнъ отъ хотела. Стояновъ се качвалъ тъкмо на горе у Симеона и видѣлъ на стълбитѣ „кавгата“, и като погледналъ следъ нѣколко секунди презъ перилата на долу, видѣлъ Грекова безъ шапка съ частъ отъ счупения бастунъ въ ржката. Едни твърдятъ, че и Грековъ билъ битъ, други (Стоиловъ), че само той билъ Бѣлова. Полицията търсила Бѣлова до срѣдъ нощъ, ала никжде не могла да го намѣри. Князътъ смѣталъ работата за атентатъ върху министра. Това напомня сбиването съ Ковачова, за което четохъ въ Дубровникъ въ кафенето въ „Gazetta de Firenze“ още преди дохаждането ми въ България. На Грекова („Мито побойникъ“ на Стамболовата сатира) това много ще повреди въ очитѣ на цѣлото българско общество, предъ което той и безъ това е вече толкова много непопуляренъ.

Вчера (на 8 вечерята) на 9^{1/2} ч. имаше soirée у Бигилебена. Блѣскави помѣщения, бѣха поканени около 70 гости: дипломатитѣ съ дамитѣ си, отъ рускитѣ офицери подполковникъ Станицки и подполковникъ Ремлингенъ, княжескитѣ адютанти, Адженовъ, Касабовъ, Д. В. Храновъ, Бурмовъ съ женитѣ, Нихадъ съ семейството си, А. Цанковъ, Bergier, Heberle, Menges и пр. И князътъ бѣше тукъ. Мме Симичъ въ народна носия. Видѣхъ следъ две години Де Мартино, седѣхъ съ него и съ Арсениева; Де Мартино попита, дали разискванията въ камарата за военната повинность на учителитѣ не е атака върху учителството quand mѣме отъ камарата, говори за Еренрота (който мислѣлъ, че въ България има само селяни, pensant à son buffle), спомни ми думитѣ на единъ държавникъ въ Рила (ние бѣхме седнали тамъ vis-à-vis), гдето мене почти не ми падна лъжицата изъ ржката отъ слисване; похвали унищожението на октроата въ София, писалъ въ Римъ: ecco il primo successo, dovuto alla caduta di Sgr. Vulcovich [ето първиятъ успѣхъ, който се дължи на падането на г. Вълковичъ], противъ когото много му се е насъбрало. Билъ опасно боленъ, тукъ въ София (foie). Симичъ ми говори за разходкитѣ задъ града, очудваше се на ораторския талантъ на селскитѣ народни представители (Дуковъ), каза ми нѣколко думи и за българскитѣ претенции върху Македония—азъ отвърнахъ, че $\frac{1}{3}$ отъ всички чиновници въ София сж македонци, той: кой ще я притежава — българитѣ, сърбитѣ, гър-

цитѣ или—австрийцитѣ? Стоиловъ бѣше веселъ, Ремлингенъ се радваше за скандала съ Грекова, прения съ Калиша и Хеберле. Начовичъ отсъствуваше, ала Грековъ съ жена си бѣше тукъ, и Теохаровъ съ жена си, той е съсършено потресенъ отъ лошото възпитание на депутатитѣ; подиръ пладне отговарялъ на интерпелацията за униформитѣ на юриститѣ, показалъ имъ ги (говорилъ, казватъ, много глупаво). Соболевъ ме съветваше да съмъ заминѣлъ за Москва съ препорѣжка до Аксакова, да ми намѣрѣлъ нѣкоя „барышня“ за булка съ не по-малко отъ 250,000 фр., хубава, възпитана, богата и „нравствена“; той мисли, че ние, чехитѣ, нѣмаме политическо бждеше въ Европа; надѣва се, че ако успѣе сегашното българско Народно събрание, и въ Русия щѣлъ да се прокара парламентаризмътъ, съ около 140 члена, Русия следъ това щѣла да се отправи къмъ западъ; говори и за нуждата отъ възобновяването на полското кралство, заедно съ австрийскитѣ и познански земи. Между разнитѣ групи бѣха и графъ Стражницки съ младия Беленски, говорѣха полски. Имаше и бюфетъ, гдето Рангабе яде най-много и най-продължително. Нихадовиятъ секретаръ (младо турче) съ фесъ — stumme gedankenlose Figur [нѣма, безъ мисль фигура].

Днесъ вечеръта на 7 ч. се даде обѣдъ въ двореца: Schefer, Pellegrini, Estignard, Le Clerc (телегр. съветникъ), Queillé, Bergier, азъ, Riedesel, Стоиловъ, Адженовъ, Менгесъ, Мосоловъ и Кубе. Азъ бѣхъ между Пеллегрини и Кубе. Ефектътъ отъ наредения съ вкусъ дворецъ, музика презъ голѣмия салонъ отъ галерията, облѣчената съ ламперии трапезария, новъ сервизъ. Чухъ отъ своя съседъ, че Лишинъ билъ много добре въ Бразилия, Корвинъ щѣлъ да дойде утре, пасторътъ пиелъ цѣль день; Hocdé лани преди войната умрѣлъ въ Египетъ отъ самоубийство, не се знае зашо. Старата Billardzimmer [билярдна стая]. Въ Мюнхенъ работената княжеска стая (работна), съ дървена срѣдневѣкова облицовка. Говорихъ много съ княза. Дворецътъ струвалъ близу 3 милиона, колко се е крѣскало за това, und jetzt renommiren die Leute damit [а сега се хвалятъ съ него]; grosse Transportkosten, 400% mitunter; an 1 1/4 mill. verwirthschaftet in der famosen Commissionszeit Sarančov etc. vor 1 juli [голѣми превозни разноски, понѣкога до 400%; до 1 1/4 мил. сж пропилѣни въ времето на комисионерството на Саранчовъ и пр. преди 1 юлий]; какъ въ войната Мосоловъ като околийски началникъ въ София хвърлилъ въ въздуха съ динамитъ минаретата по заповѣдъ на плацкоманданта Майнардъ (?), варварство, напр. четиригъ минарета на Черната джамия. Азъ съмъ билъ, каже, надебелѣлъ, ärgern sich jetzt weniger [сега се ядосвате по-малко]; азъ отговорихъ, че затова въ София винаги има случай, es geht alles so langsam, stockt [всичко върва така бавно, спъва се]. Стана дума и за Nürnberger Kunstausstellung [Нюрнберг-

ската художествена изложба], съжالياва, че не я видѣлъ. Желаете да види Gothardbahn [Готардската желѣзница], азъ съмъ я виждалъ 2 пѣти, Gesamtteindruck [общо впечатление]. Ядѣ го е, че тукъ по желѣзничнитѣ въпроси so ein Überfluss an Verstandsmangel [липсва толкова много разумъ], страхуватъ се отъ желѣзницитѣ. Was machen sie den ganzen Tag, schreiben sie für sich oder für andere [какво правите цѣлъ день, пишете за Вази си, или за други]. — Говорихъ и съ Riedesel. Казахъ му, че съмъ Orientmüde, gehe wenig aus, um Vielen Leuten nicht Galle zu bereiten, die durch meinen Anblick betroffen [уморенъ отъ Ориента, излизамъ малко, за да не повдигамъ жлъчката на хора, докоснати отъ моя погледъ]. „Sie wollen uns doch nicht verlassen?“ [Вие не ще искате да ни напускате?]. Bei der besten Gelegenheit [при пръвъ сгоденъ случай]. „Das sollten sie doch nicht thun, sind schon ganz eingelebt, von Anfang an“ [това не трѣбва да правите, Вие сте вече свършено свикнали, тукъ сте отъ самото начало]. Азъ отвърнахъ, че идната година ми изтича контрактътъ и не зная какво ще бѣде по-нататъкъ. Запознахъ се съ Majoratsherren Chotek, разправялъ му за баща ми. Hiesige Enttäuschungen, man sieht sein eigenes Werk wieder zusammenbrechen; obscurantistische Tendenzen Grekof's u. a. [тукашни разочарования, човѣкъ вижда наново да рухва собственото му дѣло; обскурантски тенденции на Грекова и др.]. (Той: das ist ja ganz aus alter Zeit [та това е много стара работа]). Nach Rückkehr im September fand hier ganz merkwürdige Dinge, eine curiose Stimmung, es war den Leuten höchst unangenehm dass ich überhaupt wieder zurückkam. Das Leben ist hier schwer, eine Woche ist optimistisch, die andere wieder ganz trüb [като се върнахъ въ септемврий, азъ заварихъ тукъ много чудовищни работи, едно странно настроение, на хората бѣше крайно неприятно, че изобщо съмъ се върналъ. Животътъ тукъ е тежъкъ, една недѣля е оптимистична, другата наново свършено мрачна].

5/17 февруарий, сѣбота. Главното събитие презъ последната седмица бѣше аферата съ Кирила архим. Лвовъ, директора на гимназията. Въ 9 дневната си инспекция продължихъ до вторникъ, ала вече на 31/1 понеделникъ вечерта стана катастрофата. На пладнѣ бѣхъ на французки урокъ у Кирила въ VI класъ; вечерта имаше заседание на учителския съветъ, изнесоха наяве, какъ Кирилъ клеветилъ едномо предъ другиго като нихилистъ и т. н., той нищо не можа да възрази и избѣга отъ заседанието; учителитѣ избрахъ най-стария Ангеловъ (отъ 12 души) за председателъ, съставиха актъ за всичко, което стана, обявиха, че съ Кирила повече не могатъ да служатъ и веднага отидоха у Теохарова, който ги приелъ по късенъ вечеренъ часъ и имъ обещахъ свотѣя подкрепа. Отъ тази минута до днесъ Кирилъ не е стѣ-

пилъ повече въ училището. Азъ въ вторникъ говорихъ съ Теохарова, написахъ въ канцеларията докладъ за отстраняването на Кирила „за неточно изпълнение на длъжноститѣ, за неизправимостъ“ въпрѣки всички напомняния, за подкопаване съгласието въ учителското тѣло съ интриги, за държане на домашни птици въ една гимназиална стая, за политически и безнравствени приказки предъ ученицитѣ, за лъжливи данни въ служебния му списъкъ (споредъ Тишева той никога не е билъ съветникъ на екзарха Антимъ, само веднажъ се явилъ като грѣкъ отъ Иерусалимъ да моли за служба) и т. н. Бързо до вечерята написахъ и преписахъ много дългия рапортъ за цѣлата гимназия съ предложение Кирилъ да бжде отстраненъ. На другия день въ срѣда Теохаровъ представи докладъ и указъ на княза, заедно съ моя рапортъ и други приложения; Кирилъ преди него (!) билъ у княза. До сега не ни е върнатъ указътъ подписанъ. Грековъ е противъ Кирила; Начовичъ и Стоиловъ, казватъ, го поддържали. Освенъ това, въ четвъртъкъ подиръ пладне изслушахъ ученицитѣ отъ V и VI класъ, отъ разказа на които излѣзоха наяве *horrenda paedagogica*; върху това написахъ новъ рапортъ.

Вечеринкитѣ и пр. никнатъ тази година като гжби. Миналата недѣля имаше у Кау л б а р с а, въ кжщата на Моллова, *soirée dansante*, бѣха поканени до 216 души, офицери и депутати (Аневъ, Геровъ, Дуковъ и т. н., Молла помакъ); танцува се *avec entrain* [съ увлѣчение]. Князътъ остана тукъ до 2 ч. Съ Моллова говорилъ за производството на опиумъ, съ Теохарова, съ Молчанова, съ Стоянова за пжтописитѣ, съ младитѣ български офицери, съ Начовича и Стоянова (за статистиката, народнитѣ носии, изчезващото българско гостоприемство и т. н., оплакалъ се на Стоянова, че всичко върху него се струпвало, и че въ Бълг. гласъ никой не пишелъ), съ Анева; Сарафовъ сжщо бѣше тука и т. н. Азъ останахъ до 1½ ч., после изчезнахъ. Вънъ е люта зима. Хилковъ бѣше тука. Страшенъ комаръ се разиграваше въ една стая. Симичовица пакъ бѣше въ народна носия.— Въ четвъртъкъ пакъ имаше балъ съ танци у Адже нова, присжтствуваха до 150 души, бѣше много елегантенъ, пръвъ следъ дворцовия, блѣскави помѣщения, освѣтени съ свѣщи отъ горе (въ салона имаше до 80 свѣщи) и хубави тоалети. Князътъ стоя до 1 ч. Бѣха всички дипломати безъ Симича. Отъ българитѣ бѣха всички бесарабци и консерватори съ женитѣ си, двамата Стояновци, Даскаловъ, Калевичъ и т. н. *сѹм ихѹibus* [съ женитѣ си], сжщо и Цачевъ, и Стойчовъ, Стаматовъ, Бурмовъ и т. н. За нетанцуващитѣ бѣше досадно. Корвинъ бѣше за пръвъ пжтъ съ жена си руския; английско полска [не се чете]; старата англичанка *Mme Lascelles* страстно танцуваше. Князътъ танцува съ *Mme Соболева*, Корвинъ, Карновичъ (грузинка). Въ една стая се

играеше комаръ. Следъ полунощъ се предложи *soupe*, наби-то и блъсканица, ядохъ малко шумка — съ лъжица. На 2 ч. уфейкахъ.

Настана върла зима, на 30 и 31 януарий бѣше падналъ дебелъ снѣгъ, силното слънце въ студа издигаше отъ него пушекъ въ града изъ улицитѣ и пуститѣ мѣста, вѣнъ пѣкъ бѣла мъгла по политѣ на Витоша и въ Софийско поле—ми-наретата на долната махала въ нея, а задъ нея Балканътъ.

Шеферъ на 29/I дожда у мене да ме пита за гръц-китѣ и гагаузски спорове въ Варна. Гърцитѣ се оплакали на Великитѣ сили, че българитѣ ужъ ги потискали. На 30/I пи-сахъ бележки къмъ статията на Дринова въ Пер. списание (топография на Родопитѣ, Меропе, Морра и пр.). Подиръ пладне ходихъ у Бигелебена, Ридезела (не бѣше въ кжши), Сарафова (видѣхъ пакъ госпожата)—ново *terremoto di Zagabria* [Загребско земетресение], невесели размишле-ния за нашето бждеще следъ бюджета, съ него отидохме у Григория, гдето бѣха и Соболевъ и Стоиловъ; Григорий ми обеща на страна, че нашиятъ бюджетъ на просвѣтата щѣлъ да мине, разходихме се съ Сарафова задъ града, скрежъ по брадитѣ ни. — На 31/I вечеръта дожда у мене Стояновъ досежно Пер. списание. — На 1/II довършихъ животописа на Даничича.

За боя между Бѣлова и Грекова се разправятъ разни подробности. Размѣнили си шапкитѣ, Бѣловъ излѣзълъ на улицата съ шапката на Грекова и после я върналъ. Споредъ нѣкои били се и се търкаляли по земята, малкиятъ Бѣловъ искалъ да удари високия Грековъ съ юмрукъ въ носа. Бастунътъ на Грекова билъ счупенъ на кжсове, единъ кжсъ като реликвия има Бойко Нешовъ. Въ западнитѣ вестници работата е изложена като атентатъ върху Грекова. Бѣловъ ходи на свобода.—Бѣсъ по кучетата въ София. Въ последни-тъ месеци сж констатирани три случая отъ човѣшка хидро-фобия. — „Марица“ страшно разкритикува законопроекта за печата.—Икономовъ наново се обажда въ Русчушкия „Сла-вянинъ“ за несамостоятелността и робството на държавния съветъ и за непотрѣбността на политическия кабинетъ.—Ме-жду вагабонтитѣ и нехранимайковцитѣ, които се стичатъ въ България за хлѣбъ, е и Османъ бей, синътъ на Мехмедъ Кабризлията, очаква за своитѣ негодни французки драска-ници народна отмѣна, въ канцеларията на министерството на просвѣтата се държа грубо, излизайки отъ Генчева измѣнка думата „едипсизъ“. — Отъ Каранова пристигна на 3/II об-ширенъ рапортъ за дейността на американскитѣ мисионе-ри въ Самоковъ. Прозелитизъмъ и създаване методично на фанатици. Говорѣли открито противъ православието. Молѣли се à part въ „шкафове“. Кръстенето сравнявали съ „махание-то на една конска опашка“ и т. н. Узналъ всичко това най-

вече от нѣкогашни ученици.—Сжщиятъ день писахъ на митрополита Симеонъ, щото въ бюджета да се вмѣкне и нѣкое сиропиталище, понеже го нѣма, а е нужно.—Говори се, че петима турци заплашвали съ напущане на Събранието, ако се не приемѣли нѣкакви си тѣхни 24 члена. — Сжщиятъ день (3/II) Стоиловъ говорилъ въ Народното събрание по Дунавския въпросъ, казватъ, много хубаво, първата речъ въ тази сесия на камарата. Азъ отидохъ $\frac{1}{4}$ часъ следъ това за пръвъ пжтъ въ Събранието, разискваха обаче само за татарскитѣ и черкезскитѣ земи, тжжно и досадно впечатление. Бюджетътъ, казватъ, щѣлъ да мине много скоро. Теохаровъ отъ нѣколко деня много се е съживилъ, ала миналата седмица въ Събранието, споредъ безпристрастни свидетели, говорилъ като идиотъ, съвършено боязливо и безъ разумъ, особено при разглеждане мостритѣ на униформитѣ.

Въ срѣда изложихъ историята на хуститската епоха, на Австрия, Унгария, Чехия въ 15 столѣтие, цѣлата маджарска история. Сега въ гимназията е *interregnum*, директорътъ изчезна, обаче има редъ, защото азъ и Гинчевъ периодически се вестяваме.

Христина Константиновичъ се сгоди съ д-ра М. Сотировъ отъ Сливенъ (*Doppelgänger* на Вас. Стояновъ). Утре ще стане сватбата. Вчера ходихъ тамъ да ги поздравя.

Съчинението за Рагуза съвършено остана назадъ, нѣма кога. Поменика за Даничича свършихъ, ала отъ една седмица нѣмамъ време за поменика на Пуича.

Наближава *discrimen rerum* [решителната минута]. Въ понеделникъ Теохаровъ казалъ на Гинчева, че азъ съмъ трѣбвало да защищавамъ бюджета, азъ обаче отказахъ, понеже не съмъ натоваренъ отъ министерския съветъ и понеже нѣмамъ гаранция, дали българскитѣ министри биха ме подкрепяли, па и незнаейки какво ще стане съ § 1, съ мене лично. Въ четвъртъкъ Вацовъ говорилъ съ Начовича, той желаелъ, щото азъ да съмъ защищавалъ бюджета, Вацовъ му казалъ, че азъ не съмъ искалъ, понеже съмъ се съмнявалъ лично за себе си, Начовичъ възразилъ, че, пази Боже, да сжмислили нѣщо лошо, тогава Вацовъ отвърналъ, че Начовичъ и Стоиловъ били единственитѣ, които имали влияние върху мене, нека ме предумали. Въ петъкъ стана заседанието на бюджетната комисия съ Вацова; присжтствували Аневъ, Геровъ, Цачевъ, Манафовъ, Бошняковъ и т. н. Общо взето бюджетътъ миналъ добре, заплатата на началника и директора на държавната печатница била намалена на 5400 фр., помощта за общинскитѣ класни учители увеличена, образцовитѣ първоначални училища премахнати и т. н. За Каменская при пансионитѣ ще стане голѣма свада, Аневъ отъ трибуната щѣлъ да каже грозни работи за нейното минало, а глупакътъ Теохаровъ още се колебае. Мене ме приели, ала

искали да прочетатъ контракта. Ала други твърдятъ, че Шивачовъ страшно щѣлъ да се нахвърли върху този контрактъ. Азъ днесъ много мисля по това и съмъ решенъ, кажатъ ли се нѣкои оскърбителни думи, и да бѣда приетъ, веднага на другия день да си дамъ оставката; бюджета нѣма да защитавамъ, това би било твърде голѣмо *risico* при вѣроломството и фалша на господа българскитѣ държавници.

7/19 февруарий, понедѣлникъ. Пакъ неспокойни тревожни времена, калейдоскопъ, купища пѣстри впечатления, surprises, напряжение.

Вчера, въ недѣля, на 10 ч. стана заседанието *der Räubercommission* [на комисията по разбойничеството] у Соболева. Щегловъ пишеше протокола. Тукъ бѣха Каулбарсъ, Поповъ отъ финанситѣ, Михайловъ отъ правосъдието, полковникъ Редигеръ отъ военното министерство, Агура отъ вѣтрешното, Златовъ (вакъфъ) отъ вѣншното, азъ отъ просвѣтата, и отъ парламента Цачевъ, който говори много умно, Геровъ отъ Русчукъ, Буровъ, Бошняковъ и четирима турци. Соболевъ нѣкакъ си на подигравка попита Михайлова, въ кой университетъ е училъ, а той отговори, че само българско четворокласно училище е свършилъ. Следъ разискванията, по предложение на Соболева, бѣше прието да се свикатъ мѣстнитѣ комисии въ всѣка отъ източнитѣ околии, които да се състоятъ отъ околийския началникъ, трима българи, трима турци, избрани отъ кметоветъ, които трѣбва да се събератъ въ най-скоро време и до 15/III да отговорятъ на въпроса, коя е, споредъ тѣхното мнение, причината на мѣстното разбойничество и кои сж срѣдствата за тѣхното унищожение. Тѣмъ ще се възложи и да се произнесатъ за образуването на чети (контра-шайки на Бошнякова) подъ ржководството на стражаритѣ. Цачевъ препорѣчваше строго пазене на границата отъ Ставрекъ до Черно море (идѣли отъ Цариградъ и Румелия) и румѣнската граница къмъ Добруджа (турцитѣ дохаждали презъ Кюстенджа отъ Цариградъ); понѣкога разбойницитѣ идѣли съ лодки отъ Мала Азия и дебаркирали тайно при Балчикъ. Отъ Цариградъ ги поддѣржали, за да се покажело, че българитѣ не умѣли да управляватъ, имало такова влияние и отъ вѣнъ. Бошняковъ съобщи, какъ турчинътъ Хюсеинъ Пехливанъ обещавалъ главата на Чобанъ Пехливанъ, обаче властитѣ му не повѣрвали и улавянето му се осуетило; разбойницитѣ седѣли спокойно въ гората, а ротата весело минавала край тѣхъ. Цачевъ препорѣчва подвижни чети отъ 15—20 души, които постоянно да кръстосватъ между Османъ Пазаръ, Елена и Кесарево, между Ески Джумая и Разградъ, около Хаджиоглу Пазарджикъ (Добричъ), между Шуменъ и Провадия. Какъ той като Търновски губернаторъ пустналъ отъ затвора трима българи затворници, за да изловятъ една турска шайка, ала когато тѣ направили това, въ-

прѣки обещанието, пакъ ги затворилъ; той седѣше до мене и ми разправяше, че той лично би съумѣлъ да изкорени това разбойничество; той предупреждаваше и отъ Цариградскитѣ ходжи и имами, които често следъ нѣколко месечно престояване, пакъ си заминавали. Генералъ Каулбарсъ даде интересна статистика за 1882 год.: „ограбленіи“ 98 — въ Шуменския „районъ“ 19, въ Ескиджумайския 32, въ Разградския 2, въ Русенския 9, въ Варненския 15, въ Еленския 21. „Наказаніи военнихъ судовъ“ 202—въ Шуменско 3, въ Ескиджумайско 160, въ Разградско 2, въ Русенско 15, въ Варненско 15, въ Еленско 7. „Выслано лицъ“: въ Шуменско 0, въ Ескиджумайско 28, въ Разградско 3, въ Русенско 6, въ Варненско 9, въ Еленско 3. „Штрафовъ взято“ 44,046 л.: въ Шуменско до 7,700, въ Ескиджумайско 17,726, въ Разградско 1,050, въ Русенско 5,080, въ Варненско 12,800, въ Еленско 270 (?). „Убито 8 человекъ, ранено 3. Отбито лошадей 24“: въ Ескиджумайско 6, въ Еленско 18. „Разбойниковъ было турокъ 166, болгаръ 17, грекъ 1“. Следъ това много се разисква, по кой начинъ разследваніята да ставатъ бърже и да се освободятъ хората, които сж още подъ следствие у бившитѣ военни сѣдилища (комисии). Азъ се изказахъ за необходимостта на системна българска колонизация край шосетата. Презъ време на заседанието стана единъ incident: дойде Марковъ, околийскитъ отъ Изворското загоре, старъ познатъ отъ Кула Изворска, un peu toqué малко смахнатъ]; ще бжде премѣстенъ въ София; бѣше въ цивилни дрехи съ цѣла редица ордени. Следъ това цѣлата комисиия биде задържана на руска закуска като *dejeuner*, гдето бѣхъ представенъ и на Мме Соболева; тукъ бѣше и Карновичъ съ жена си. Бѣха сложени пасти съ зеле, пилета, червени боровинки, швейцарско сирене и пр. Турцитѣ пиха водка, червено вино (!) и шампанско. Тостове, Соболевъ за депутатитѣ, Грековъ за Соболева, за Каулбарса и войската напи Бошняковъ. Цачевъ бѣше много веселъ съ дамитѣ и приятелски се държеше съ мене. Соболевъ говори предъ депутатитѣ за своето желание да се върне пакъ въ Русия (хитрецъ); че това първо Събрание ще се свърши безъ гюрултии, пита ме за „Балканъ“ (азъ му казахъ, че въ него има малко сензационно за българитѣ, по-добре щѣше да бжде да се захванѣше съ литературенъ вестникъ и малко политика къмъ другото). Запознахъ се и съ Хилкова, съ него говорихъ за пѣтуванията му въ Америка — билъ чакъ въ Гваделупа, Тринидадъ, Венезуела, по Ориноко до Апуре, за природнитѣ хубости на България. Соболевъ съобщи, че баща му заслужилъ Георгевски кръстъ не зная гдето въ Кримската война, той — на Шипка, а неговиятъ синъ, може би, „на Ускюпъ“. На мене каза, че българитѣ го смѣтали за слабъ, ала сигурно, каже, всѣки другъ генералъ щѣше да действува много насилнически. Вчера подиръ пладне станали упорити дебати върху

коневъдният заводъ (Hagas), за $\frac{1}{2}$ милионъ. Грековъ го направилъ кабинетенъ въпросъ, Стоиловъ и Цачевъ го защищавали (князътъ го искалъ), изпратенъ билъ въ държавния съветъ: той е противъ търговскитъ интереси на нѣколко депутати, търгуващи съ коне. Въ четвъртъкъ, каже, Народното събрание ще свърши.

Подиръ пладне ходихъ у Симеона и Адженова [не го намѣрихъ] и у Брауншвайга. На 5 ч. стана сватбата на Спасовата сестра; вѣнцитъ държаха Агура [надъ нея] и Войниковъ, кумове бѣха Грековъ съ жена си и Кисимовица. Младоженекътъ изглежда като братъ на В. Стояновъ, споредъ други като горила. Споредъ мнението на една дама, булката била „gar nicht hässlich, aber langweilig und geistlos“. Имаше много хора въ черква, азъ съ Стоилова правихме обикновенитъ шегѣ. Сега се полагатъ корони, споредъ Хаджи Пенчовича около 1840 год. на всѣкжде сватбенитъ вѣнци били прости клоне.

После на 9 ч. отидохъ на благотворителния балъ на дружеството „Майка“ въ салона на кафенето въ Кесяковия хотелъ. Голѣмъ салонъ, обществото бѣше чисто българско (само азъ и Павловъ отъ руското консулство правѣхме изключение) и либерално — Балабановъ, Сукнаровъ и т. н. Много непознати лица. Разговори се водѣха малко, обаче танцуваше се авес entrain [съ увлѣчение], тихо, съ охота и въодушевление. Кадрилътъ излѣзе „живописенъ безпорядъкъ“. Азъ следъ часъ и половина уфейкахъ. — Презъ нощта писахъ писмо на Симеона за моя контрактъ и пр., много ясно.

Днесъ, въ понеделникъ сутринята, получихъ обширно писмо отъ баща си, пише ми за Златарски, Матковичъ, Будманъ и т. н.; професурата въ Прага, пише, е всѣкога отворена, всѣкога ще намѣришъ мѣсто. Освенъ това, получихъ много приятелско писмо отъ Резекъ; историческо списание. — Отидохъ въ канцеларията. Теохаровъ омекна. Каменская е уволнена, Енчева е повикана телеграфически, отстранението на Кирила е решено (ще се почака само нѣколко дѣня), Ангеловъ е назначенъ времененъ директоръ ad hoc, като най-старъ. Кирилъ тича изъ града и лъже, народнитъ представители го изхвърлили, най-много се нахвърлялъ върху Кутинчева и Вацова. Азъ казахъ на Теохарова, че ще напустна българската служба, щомъ се каже при бюджета нѣщо, което би могло да ме обиди, той ми отвърна да не съмъ правѣлъ това; азъ писахъ днесъ на Симеона много ясно по тѣзи работи. Нѣкаква си електрическа сила днесъ се е раздвижила изъ канцеларията, много стари нѣща сж разчистени, purgation като предъ пренасяне. Вацовъ показалъ на Теохарова и документа, отъ който се вижда че Каменская е католичка и полякия, а не руския, за каквато се издава. — Ала вече на пладне нѣкакво лошо животно се отърка о дър-

вото, на което растатъ министритѣ. Генчевъ получи отъ Ташикманова записка, че около 20 депутата (и турци) подписали адресъ за недовѣрие къмъ Теохарова. Тогава той писа веднага на генерала Соболевъ, че при такива обстоятелства не може повече да изтрае — дава си оставката. Това бѣше следъ 1 часа, когато се разотидохме. — На 3½ ч. азъ отидохъ въ гимназията да предамъ своя урокъ. Въ канцеларията Вацовъ ми разправя историята на Теохаровата оставка. Симеонъ и Соболевъ искали азъ да съмъ защищавалъ бюджета, защото напраздно изпращали за Теохарова, министерството на просвѣтата е поставено на чело. Влѣзохъ въ залата, разискваше се по закона за интизапа, Симеонъ изпрати Герова да ме вика, азъ отговорихъ, че мога да защищавамъ бюджета безъ § 1. „Внезапно“ се намѣрихъ въ особено положение, неподготвенъ, въ тѣснината между ложитѣ; до мене Вацовъ съвършено побърканъ и Сарафовъ приблѣднѣлъ. Азъ обаче бѣхъ съ хумора на condottiere, правѣхъ шеги за bataille и bouteille. Следъ отдиха захванаха бюджета отъ начало — централното правителство, държавниятъ съветъ, Грековъ защищаваше заплатитѣ на чиновницитѣ. После приказвахъ съ Симеона. Той, Соболевъ и Каулбарсъ бѣха се събрали въ канцеларията на стенографитѣ около въпроса за Теохарова, до колкото забелязахъ. Криза, Аневъ агитира за мене (невъзможно). Въпросъ се повдига, да ли трѣбва указъ за мене като правителственъ комисаръ предъ Народното събрание или не. На 6 ч. имаше министерски съветъ. Народното събрание се залови съ разглеждане на прошения. Утре ще продължава. — Въ къщи отъ „Балканъ“ и отъ думитѣ на Желѣзковича узнавамъ, че държавниятъ съветъ е приелъ „законопроекта за желѣзницитѣ“ и че щѣлъ да се внесе въ камарата. Surprise. Въ последната никой нито дума не каза за това. Чудесата се умножаватъ.

13/25 февруарий, недѣля. Последнитѣ дни comble de surprises [бѣха препълнени отъ изненади], бързо смѣняване на изненадващи ефекти, ориенталски сцени.

Въ вторникъ се захвана пълното débâdade [безредие] въ министерството на просвѣтата. Бѣхъ цѣлъ день въ Народното събрание, повечето у стенографитѣ, съ веселъ хуморъ. Историята на Тричко Батановски; моето предложение да се образува картинна галерия отъ ликоветѣ на всички досегашни български министри въ естествена голѣмина. Шивачовъ е отъ Ст. Загора, изглежда като юристъ отъ третия курсъ, свършилъ е три класа въ Габрово, неговитѣ две сестри били една следъ друга оженени за А. Цаневъ, протестантинъ въ Самоковъ; говори върху всичко и самъ пише дописки за Народното събрание въ „Марица“. Преди пладне имаше тайно заседание за чиновнишкитѣ заплати; и Теохаровъ билъ тамъ. Соболевъ го завлѣкълъ. Аневъ ми събщи,

че въ Видинъ могло да се наеме цѣла кѣща съ дворъ (ко-накъ) за 2 рубли месечно, запустѣли градове. Прошекъ ми разправи за наши съотечественици авантюристи; нѣкой си Херинекъ трѣгналъ съ лодка отъ Линцъ до Оршова и отъ тамъ съ параходъ и пеша до София, гдето билъ въ двореца, другъ (учителъ) трѣгналъ пеша отъ Баково до Виена, съ кола до Пеша, на „Zille“ [лодка] до Рахово и пеша до София, гдето сега билъ фигурантъ въ града. Разправя се, че архим. Костадинъ билъ кандидатъ за министъръ на просвѣтата; около 15 народни представители (Дуковъ, Буровъ и т. н.) искали мене. Гинчевъ и Теохаровъ, последниятъ е изпадналъ въ нѣкакво си безсъзнателно доволство. Бобчевъ иска стипендия за сина си, да учи филология въ Прага; „Вашиятъ министъръ дали не подрѣзва (пие)?“ Вчерашното заседание свърши съ театраленъ ефектъ — министритѣ отидоха, когато се намалиха заплатитѣ на държавнитѣ съветници, на министерско заседание у Негово Височество.

Подиръ пладне се разглежда бюджетътъ на финансовото министерство. Цачевъ като докладчикъ се изкачи на трибуната, до нея Начовичъ. Аневъ говорѣше, Шивачовъ съ слабъ гласъ бѣбрѣше, Иваница председателствуваше доста комично, Буровъ и Дуковъ се сърдѣха, Манафътъ говорѣше ясно и разбрано; Соболевъ подрѣмваше, излизайки ми каза: „Какъ торгуютъ“, на чиновницитѣ отнеха „квартирнитѣ“ и освенъ това имъ намалиха заплатитѣ съ 10%. Златарски се е родилъ подъ златна планета, Начовичъ много горешо се застъпи за него, нищо не му намалиха. Съ Стоилова и Вацова приказвахме въ голѣмия салонъ на бюрото, историйкитѣ на Кирила, какъ на последъкъ плакалъ въ адютантската стая; разправялъ, че въ гимназията били работени химически бомби, че тамъ имало револверъ съ 200 патрона, това казалъ и на Грекова, който е неговъ откритъ неприятель. — Засадаваха до свѣщъ. Галерията бѣше пълна съ даскали и даскалицы, ала редъ до насъ не дойде. Въ бюрото разговаряхъ съ Манафова, Бошнякова, Анева и др. Още потъмно на 7 ч. бѣхъ въ архивата на министерството, търсейки рапортитѣ на Стоянова за Габрово. Въ мъглявата нощъ се разхождахме съ Вацова, завиждаше на Златарски. Соболевъ ми каза, че Теохаровъ вмѣсто помощъ само мжнотии му създавалъ, самъ си билъ виновенъ, „испугался“; азъ добавихъ, че Теохаровъ трѣбваше често да ходи въ камарата, да не се държи така високо, да говори по разнитѣ въпроси, да приказва въ коридоритѣ съ депутатитѣ и т. н., и народнитѣ представители сами така твърдятъ.

Въ срѣда (9/21) станаха голѣми събития. Преди пладне Народното събрание се отвори вмѣсто на 9 часа чакъ на 10³/₄ ч.; народнитѣ представители разисквали по-рано въ хотела за желѣзницитѣ. Въ началото на заседанието вървя съ своитѣ книжа между червенитѣ маси и столове къмъ председателя и

му предавамъ доклада на Теохарова до княза съ бележката „одобрено. Александъръ“, споредъ който въ случай, че министърътъ е боленъ, азъ като съветникъ да защищавамъ бюджета на просвѣтата. Въ тази минута задъ мене се изправи изгубениятъ отъ 48 часа Теохаровъ въ кожухъ „in paiver Unverfrorenheit“ [съ наивно спокойствие]. Азъ изпаднахъ въ голѣмо недоумение, Соболевъ и Каулбарсъ се смѣятъ, Каулбарсъ шепне на Теохарова да се споразумѣе съ мене, „что бы не было разногласія“ между това, което ще говоримъ той и азъ; Соболевъ ми казва „on le blâmera“; Начовичъ ме съветва, нѣкакъ си съ добромъ да го премахна отъ залата, Симеонъ ми вика да не съмъ си отивалъ. Въ галерията се смѣха: министъръ кукла, взелъ си другиго да говори вмѣсто него. Обаче най-напредъ биде избрана комисия за желѣзниците (безъ Цачева) съ бюлетини и следъ това се разисква до 12:20 часа по важния въпросъ, трѣбва ли народнитѣ представители, които сж кметове, председатели на окръжни съвети и пр., да получаватъ и тамошнитѣ си заплати, когато заседава камарата или само своитѣ дневни.

Подиръ обѣдъ написахъ записка на Теохарова да не дожда, неговото дохваждане се вижда странно на народнитѣ представители, защото всички знаятъ за доклада: „не зная, не ще ли бжде по-добре да не дохваждате следъ пладне.“ Въ канцеларията разговаряхъ съ Генчева и Вацова, решихме наистина да му изпратя тази записка. Отивамъ на заседание. Въ депутатската зала ето ти го—Теохаровъ: „Получихъ записката, ала това нищо не прѣчи, азъ не се боя, ще говоримъ и двамата, азъ и Вие.“ И Генчевъ по пжтя го срещналъ и устно му казалъ да не дожда, че му се готви скандалъ. Ала той отиваше като слѣпъ въ огъня. На 3¹/₂ ч. започна заседанието. Въ дипломатическата ложа се намираха Арсениевъ, Калишъ, De Traux; галериитѣ бѣха пълни. На дневенъ редъ е бюджетътъ на просвѣтата. Цачевъ като докладчикъ говори преди всичко — по-добре нищо, отколкото така, както се ръководи сега образованието, развратъ и развала. Следъ него Бошняковъ като нѣкогашенъ учителъ отъ трибуната: упадъкътъ на образованието отъ 1 юлий миналата година (отъ моето заминаване), безгрижие, Вжжаровъ въ Кюстендилъ оскверни, каже, черквитѣ, нуждата отъ лицей и т. н. Манафовъ говори за „Вартоломеовата нощъ“ въ Габрово, за грознитѣ, каже, работи въ Свищовъ, Кюстендилъ, министърътъ нищо не знаелъ, цѣли купове оплаквания лежали неразгледани въ министерството, министърътъ въ най-важното време по цѣли месеци се кжпалъ въ Варна и освенъ това какъвъ ентузиазъмъ и „пристрѣе“ могло да се очаква отъ него, когато е дошълъ да служи за министъръ въ България съ контрактъ. Падна малко жлъчь и върху насъ, личния съставъ на министерството. И Шивачовъ дрънка неврѣли некипѣли. Тогава стана Теохаровъ и

отговори много глупаво, призна, че имало много грѣшки въ образованието; говори, че и той е билъ нѣкога учителъ; каза, че преди войната учителството е било главното занятие на българската интелигенция; сега имало по-важни работи; порано духовенството се занимавало съ училищата, сега и то „се заловило за по-важни работи“; преди войната изобщо, каже, училищата стоеха по-добре; въ Варна билъ ужъ само 14 деня, по заповѣдь на Негово Височество (въ сжщностъ 34 деня); каза нѣщо и за български лицей, билъ необходимъ, сега интелигенцията се възпитавала въ най-различни училища — руски, английски, австрийски, французки, германски, трѣбвало единство. Следъ това стана Симеонъ и съ една силна речъ го срѣза до дѣно: духовенството и до сега се грижело за училищата, и именно тѣзи училища стоели най-добре, които не били подъ директното влияние на правителството — общинскитѣ училища; искалъ веднажъ да влѣзе въ едно държавно училище, ала казано му било ужъ, че по заповѣдь на министра никакъвъ „постороненъ“ човѣкъ не смѣлъ да присѣдствува при обучението (това не е вѣрно: та на 1889 год. той бѣше председателъ на изпитната комисия въ педагогическото училище въ Шуменъ). По-грозни парламентарни сцени не съмъ виждалъ. Седѣхъ до Теохарова на министерскитѣ столове, по-нататъкъ се редѣха Стоиловъ, Каулбарсъ и Соболевъ; Соболевъ веднажъ обърна внимание върху параграфа въ правилника, гдето се запрещава въ личнитѣ нападки (за кѣпането въ Варна).

Следъ тази буря се даде почивка за нѣколко минути. Буря въ голѣмия балконски салонъ. Симеонъ (нѣмаше собствено за какво да се обижда) се разкрѣска още повече за „безобразието“, Теохаровъ билъ българинъ, нѣмалъ нужда отъ контрактъ. Каулбарсъ говори съ народнитѣ представители, че това се направило, защото Теохаровъ билъ руски българинъ, отъ руска служба, Манафовъ се кѣлнѣше, че той е вѣренъ на руситѣ. Соболевъ ми каза, че това го направили на Теохарова неговитѣ колеги българи; Грековъ ми каза на другия денъ, *ce sont les généraux qui l'ont amené ici, on savait qu'il se passerait quelque chose* [това сж генералитѣ, които го довлѣкоха тукъ, тѣ знаеха, че ще стане нѣщо]. Мнозина народни представители, Буровъ, Дуковъ, шопитѣ и т. н. вдигаха грозенъ повикъ, че Цачевъ и Бошняковъ нѣмали право да говорятъ отъ името на камарата противъ Теохарова, ала Цачевъ показваше 20-тѣ подписа (и на турци). Теохаровъ плачешкомъ избѣга.

Заседанието се поднови. Симеонъ съобщи, че съ княжеско съгласие азъ съмъ щѣлъ да защищавамъ бюджета на просвѣтата: приема се! Веднага настѣпи обратъ. Цачевъ сладкодумно хвана да приказва за голѣмитѣ жертви на народа за училищата, бюджетната комисия съветва да се приеме безъ

промѣна и т. н. Развидели се. Заплатитѣ на министерството бѣха приети споредъ нормитѣ, установени тѣзи дни; при заплатата на министра наново се прояви недовѣрие къмъ Теохарова. Учебниятъ съветъ: Шивачовъ е противъ него (по подбуждане, казватъ, отъ Горбанова), Цачевъ и Аневъ го защитаваха, за заплатата на председателя не се възрази нищо, Цачевъ обясни, че такъвъ е д-ръ Иречекъ, който служи съ контрактъ, одобренъ отъ Народното събрание. Така минахъ тихо и безъ шумъ, *le moment était passé*, иначе бихъ си взелъ шапката и бихъ си отишълъ, щомъ не съмъ на служба отъ 1 февруарий и нѣмайки следователно право да заседавамъ въ Народното събрание. Заплатитѣ на учителитѣ въ гимназиитѣ и реалкитѣ минаха безъ измѣнение; азъ посочихъ на нуждата, тѣ да бждатъ еднакви съ румелийскитѣ. Кюстендилската реалка биде понижена отъ 1 септемврий на III класно училище. Следъ това станаха горещи дебати по прехвърлянето на Русчушката реалка подъ държавно управление; мнозина, като Буровъ и Шивачовъ бѣха противъ; азъ два пѣти говорихъ за, Стоиловъ по-дълго за, сѣщо и Аневъ и Иваница Ивановъ съ плачливъ гласъ. Видѣхъ, че всѣки градъ иска свое училище, и Плѣвентъ и Видинъ и пр. Следъ това се прие търговското училище въ Свищовъ. Почивка. После захванахме при лампи; азъ съмъ капналъ отъ тридневни вълнения. Бошняковъ и Шивачовъ искаха, щото учителкитѣ да получаватъ по-малки заплати отъ учителитѣ, Бошняковъ дори до 40% по-малко (и то за нѣкоя си Сенка—Поликсена—Панайотова въ Търново), Цачевъ и Симеонъ се изказаха за досегашната заплата, азъ—за сегашния щатъ. Много се приказва на вѣтъра. На запитването на Анева досежно Софийското девическо училище отговорихъ, че въ него има много добъръ редъ, но че пансионътъ има нужда отъ подобрене, което стана тѣзи дни. После се прие девическото училище въ Варна; помощитѣ на общинскитѣ училища се увеличиха; трѣбваше да давамъ много освѣтления по стипендиитѣ; при пансионитѣ казахъ на запитването на Анева, че азъ по принципъ съмъ противъ пансионитѣ, но че тукъ на нѣколко мѣста сѣ неизбѣжни; мжжкитѣ пансионъ въ София отъ 1 септемврий се унищожава. Заседанието трая до 8 ч. — Като се върнахъ въ кѣщи, капналъ до умиране отъ умора (не ми се дори щѣше да ямъ), получавамъ следъ малко лудешко писмо отъ г-ца Цвѣтишичъ, била много обидена, че отъ далече сѣ я докоснали въ камарата и че азъ не съмъ я защитилъ. Вацовъ за нѣкои несъвмѣстимости въ бюджета така се разсърдилъ, че Михалаки, струва ми се, му е турялъ цѣла нощъ студени компреси и му е давалъ *Brausepulver* [шумещи прахове]; майка му на сутринята зашила сини маниста вѣтре въ дрехата му като муска. „Изхвъркнала му чивията.“ Още презъ нощта писахъ записка на Симеона за тѣзи несъвмѣстимости, ала тя остана само на книга. Почти не спяхъ.

Въ четвъртъкъ преди пладне дожда у насъ въ канцеларията Сарафовъ. Сутринята писахъ дълго писмо на Mlle Цвѣтишичъ да успокоя нейната амбициозна чувствителностъ. Държавниятъ съветъ е написалъ страшенъ докладъ върху намалението на заплатитѣ, и Михайловски съ него побързалъ у княза. На 1 ч. се продължи разглеждането на нашия бюджетъ, вървѣ гладко, азъ говорихъ твърде много, за инспекторитѣ, дадохъ още и 10,000 фр. за археологически издирвания по предложение на Симеона, подкрепенъ отъ Лаз. Дуковъ, минаха и образцовитѣ училища, следъ като се дадохъ освѣтления отъ мене и Симеона. Речникътъ на Неофита бѣ приетъ съ радостъ. За държавната печатница и нейната необходимостъ не се повдигна за чудо никакъвъ споръ, мина гладко; азъ, Грековъ и Начовичъ защитавахме заплатата на Киркова. При статистичното отдѣление Грековъ, Симеонъ и азъ запазихме заплатата на Сарафова (Грековъ! sic mutantur tempora [тъй се мѣнятъ времената]), азъ говорихъ на дълго за необходимостта на това бюро. На края казахъ нѣколко думи за нѣкои неправилности въ бюджета, нееднаквостъ въ заплатитѣ; по предложение на Бошнякова бюджетната комисия да се споразумѣе съ началниците на отдѣлнитѣ министерства, та да се поправятъ грѣшкитѣ при второ четене. Изцѣло взето минахме много добре. Народнитѣ представители се чудѣха на моя плавненъ български езикъ; ималъ съмъ, каже, мекъ, благозвученъ, малко възслабъ гласъ; очевидно си спечелихъ доста симпатии! Следъ това се захвана съ бюджета на правосъдието, защитаванъ „арслански“ отъ Грекова.—Преди заседанието Цачевъ разправяше въ канцеларията на стенографитѣ, че купилъ на Шивачова въ Троянъ две ниви, та само така могълъ да стане народенъ представителъ, сега щѣлъ пакъ да му ги отнеме. Въ „Марица“ има съобщение, че известна правителствена фракция работѣла за моето „изваждане;“ Дуковъ съжалява, Цачевъ казва, че това било лаяне на вѣтъра; азъ изказахъ своята радостъ, ако това станѣше! Много жлъчка повдигатъ остритѣ дописки на Молчанова въ Новое Время за консерваторитѣ и цѣлата българска интелигенция. Цачевъ разправяше, какъ въ турско време съобщавалъ на рускитѣ агенти въ Шкодра и въ Шуменъ стратегически сведения; въ Шуменъ дошълъ при него единъ руски агентъ съ паспортъ отъ Аржентинската република. Теохаровъ свършено изчезна. Подиръ пладне телеграфирахъ на баща си: „Budget instruction publique heureusement passé défendu par moi. Dernier temps impossible écrire lettres. Reste président conseil instruction“ [бюджетътъ на просвѣтата щастливо мина защитаванъ отъ мене. Въ последно време ми е невъзможно да пиша писма. Оставамъ председател на учебния съветъ]. — Следъ това надвечеръ съ Вацова и Боди отидохме у Mlle Цвѣтишичъ, да я излъкуваме отъ вчерашната фантазия. Боди свири на цигулка, а Вацовъ пѣ.

Die Cur gelang mit glänzendem Erfolg [лѣкуването успѣ съ блѣскавъ резултатъ]. — Спахъ отъ 10 ч. до 9 ч., следъ почти 72 часа неспане.

Въ петъкъ преди пладне бѣхъ въ нашата канцелария, гдето дойде Сарафовъ. Билъ вчера на галерията, когато се разисквало за него; Вацовъ седѣлъ на първия редъ и къмъ края повикалъ Начовича, за да му съобщава всевъзможни подробности. Комбинацията за министерството; Стояновъ ималъ голѣмо желание, всички станали министри освенъ него, постоянно ходи между депутатитѣ, неговиятъ цигански черепъ свѣти до срѣдъ ношъ на галерията; говори се за Михайловски, а сжщо малко и за Йос. Ковачовъ. — Подиръ пладне изпитахъ въ училището. — Бюджетътъ на вътрешното министерство. Два часа (за които се похарчиха 300 фр.) се разисква за Агура, който получи 800 фр. „за представление“. Много съобщения за медицинския съветъ. На 7 ч. си отидохъ, като поседѣхъ къмъ края въ дипломатическата ложка. Тенденция на всички камари, либерални и консерваторски, е да намаляватъ заплатитѣ. Писахъ презъ нощта писмо отъ три листа на баща си въ Виена. Оригиналенъ типъ е стариятъ Бобчевъ, даскалъ и клисаръ, Falstaff. Цачевъ е джаснагъ, на трибуната прави фокуси. Аневъ като търговецъ е fesch und keck [елегантенъ и дързкъ]. Щърбановъ е уменъ човѣкъ, но малко приказва. Бистриятъ селски умъ на Дукова, и Буровъ говори умно. Мнозина постоянно мълчатъ. Суетенъ устатъ селянинъ е Марко Вельовъ отъ Кула, дрънка. Много глупавъ вече и по лице е Тричко Батановски отъ Радомиръ. Оригиналенъ типъ по носия и коси е селянинътъ Флоровъ отъ Видинско. Турцитѣ мълчатъ; остроуменъ е помакътъ Молла Юсуфъ отъ Плѣвенъ. Стариятъ чорбаджия Мецовъ отъ Плѣвенъ съ очила. Ясниятъ остъръ гласъ на Манафова, умѣе да говори. Непоносимъ младежъ (vog-laut [цапнатъ въ устата]) съ сини очила е Шивачовъ. Седѣнка и приказки въ бюрото на камарата; Henkelkrüge mit Wasser [стомни съ вода], тютюнъ и пушекъ отъ цигаритѣ. Бѣлоградчишки селянинъ, мой познатъ.

Въ с ж б о т а la chambre s'est déclaré en permanence [камарата непрекъснато заседава]. У насъ почти затворихме канцеларията. Преди пладне щастливо мина бюджетътъ на външнитѣ работи, защищаванъ отъ Стоилова; владишкитѣ заплати, много похвали се казаха за телеграфнитѣ и пощенскитѣ чиновници. После биде приетъ проектътъ за изучаването на желѣзницитѣ, безъ шумъ, Аневъ бѣше докладчикъ. Дуковъ пита за сроковетѣ. Сукнаровъ издаде сутринята Flugblatt [хвърчащъ листъ] противъ тѣхъ. Азъ седѣхъ на правителствения чинъ. — Подиръ пладне, следъ малко прекъсване, захвана се бюджетътъ на „общитѣ сгради“, чийто министъръ бѣше изхвърленъ. Станаха много дебати. Дуковъ и Буровъ повди-

гнаха въпроса за Петроханъ, страстни препирни за него, както и за разпредѣлението на сумитъ за шосета между окръжитъ, противъ правителствениятъ идеи. За Харровера зле говори Аневъ. Образцовиятъ чифликъ, който е срастналъ съ биографията на Начовича, нѣколко пѣти биде атакуванъ, ала мина. При държавниятъ постройки азъ се изказахъ за нуждата отъ девическо училище, досегашната сграда е на падане, тази година трѣбва да я напустнемъ; и Начовичъ потвърди това, ала не се гласува. Къмъ края дойдоха дълговетъ на министерството на общественитъ работи, 700,000 фр., не били предложени на комисията (Копиткиновиятъ работи), викове за това, защо толкова късно; бюджетътъ толкова пѣти е преработенъ. Шивачовъ спомена нѣщо за скѣпата Софийска гимназия, „таквазъ кѣща нѣма въ цѣла Европа, луксъ“, ала азъ нищо не отговорихъ, понеже не искахъ да се препирамъ съ такъвъ песоглавецъ. Следъ заседанието забелязахъ, че народнитъ представители много добре знаятъ, че сградата е солидна и че излѣзе сравнително евтина. — На 9½ ч. презъ нощта заседанието се поднови. Най-напредъ се гласува бюджетътъ на приходитъ. Отговорихъ на питането на Манафова за училищната такса. Министритъ сж сънливи. Нощно освѣтление при червениятъ сукна. И дветъ генералши издържаха въ дипломатическата ложа до край, въ галериятъ бѣше пълно съ офицери. Азъ много пушихъ въ канцеларията на стенографитъ, за да не заспя. Аневъ (който между това бѣше виканъ у княза) излѣзе като докладчикъ на военния бюджетъ. Веднага отъ началото захванаха препирнитъ съ Каулбарса, който е много чувствителенъ и докачливъ. Следъ това се започна цѣла редица запитвания по разнитъ параграфи, цѣлъ изпитъ. Аневъ поразпиталъ това и онова отъ хората, прочелъ нѣкоя и друга книга и сега всички тѣзи мѣдрости ги изваждаше на показъ. Грековъ до мене заспа, Стоиловъ избѣга за малко. Каулбарсъ говори за нуждата да се запази въ войската конната жандармерия, 8½ ескадрона, „доробанци“, *Miliz-cavallerie*, за вътрешна служба въ време на мобилизация, вънъ отъ боевата кавалерия, която ще трѣбва да действува срещу неприятелската кавалерия; посочи за примѣръ увеличението на германската, австрийската, французката кавалерия; говори за Берлинския конгресъ, съ който ориенталскитъ бъркотии не сж премахнати, ами сж оставени да се решаватъ въ бждеще; цѣла Европа обучава войски, готви се да пролива цѣли рѣки, цѣли морета кръвъ, апелира къмъ разума и сърдцето на народнитъ представители. Бѣше около 2 ч. Той говори около единъ часъ. Никой не се обади, и председателятъ Симеонъ (друга безтактностъ следъ нападкитъ върху Теохорова, безъ причина) не попита камарата, какво мисли по предложението на военния министъръ и не го постави на гласуване. Гласува се военниятъ бюджетъ безъ драгунитъ. Каулбарсъ

„im Drang des Augenblicks“ [въ първия моментъ] дори и не разбра веднага този „ялгъшлъкъ“. По рано се произнесе (противъ Шивачова) похвално за българскитѣ офицери (рж-коплѣскане) и изобщо говори чудесно, едно по-едно. Съ своето предложение искаше да се запази конната жандармерия, драгунитѣ, като за сега да изпълнява полицейска служба, и искаше да върне само 500 души въ пѣхотата. Никому не дойде на умъ да предложи срѣденъ пѣтъ: напр. три ескадрона военна подвижна жандармерия за разбойническитѣ окрѣзи и пограничнитѣ краища. Нощна бъркотия. Азъ казахъ на Грекова (който седѣше до мене), че мене ми прави впечатление липсата на военни познания въ това българско Народно събрание, въ това се отличава отъ Европа, не знаятъ какво е резерва, мобилизация, обозъ и т. н. Следъ това разискваха за дефицита, около 900,000 фр. Начовичъ първоначално предложи въ приходитѣ 12,000,000 „поземленъ налогъ“, който съгласно съ закона за унищожението на десетѣка биде намаленъ на 10,300,000; отъ тамъ грѣшката. Сега искаше увеличението на „емляка“, ала азъ излѣзохъ вѣнъ отъ залата, а между това следъ $\frac{1}{4}$ часъ заседанието на 3 ч. сутринята се приключи. Лунна студена нощъ, публика на тѣлпи и коли въ редици се разотиваха по къщи.

Въ недѣля мислѣхъ, че всичко е свършено и на пладне ще стане clôture [затварянето]. Ала заседанието на 11 ч. се захвана пакъ. Дълго се разправяхъ съ Манафова; вечерята Буровъ ми казваше, че нѣкои искали мене за министъръ на просвѣтата, ала Вацовъ имъ казалъ, че азъ нѣма да приема. Говори се за Михайловски. Стариятъ Бобчевъ преди нѣколко деня ме попита, защо въ бюджетната комисия сж били толкова противъ мене, той ме защищавалъ, па и Аневъ, като казалъ, че този човѣкъ е написалъ българска история и трѣбва да остане въ страната. Азъ му отговорихъ, че това се дължи на интригитѣ на министритѣ консерватори и на тѣхнитѣ помощници. Съ Симеона говорихъ за писмото, изпратено му въ понеделникъ; казахъ му, че бѣхъ напълно готовъ за заминаване.

Въ заседанието се разглеждаха прошения (интизапъ и пр.): училището въ Рѣховица и т. н. Следъ това Цачевъ чете поправката въ бюджета на министерството на просвѣтата, вмѣкната още презъ нощта при последното негово четене въ общитѣ цифри; написа му я Вацовъ, а той я само срече. По този начинъ заплатитѣ на учителкитѣ останаха сжитѣ, безъ нѣкой това да разбере. Азъ и Вацовъ се скрихме, за да не ни види Бошняковъ и да не развали всичко. Следъ това се разотидохме. Седѣхме до 2 часа, избрахме депутация за Петроградъ за коронацията на царя: Симеонъ, Аневъ, Цачевъ, Бобчевъ, Бошняковъ, и комисия за изследване дѣлата на Копиткина: Буровъ, Дуковъ и още нѣкой си. — Подиръ

пладне, на 4 ч., се отслужи молебенъ (безъ княза), а на 5 ч. стана затварянето. Множество публика, бѣше недѣленъ день, всички софийски дами бѣха въ трибунитѣ, много дипломатски униформи и фракове. Голѣмъ княжески салтанатъ: драгуни, тѣлохранители и цѣлиятъ гвардейски ескадронъ следъ колата, впрегната съ 4 коня. Стояхъ на дѣсно отъ трона, до министритѣ, държавния съветъ, Хилковъ и Щегловъ. Князътъ четѣше неохотно, покашлювайки, съ своя нѣмски акцентъ, ала доста добре, и следъ това бърже си отиде при оглушителното „ура," безъ да се спре при нѣкого; изглеждаше доста зле настроенъ. После се разходихъ малко, изморенъ отъ напръгане.

14/26 февруарий, понеделникъ. Преди пладне бѣхъ самъ следъ дълго време въ канцеларията. Генчевъ и Вацовъ бѣха отишли у Теохарова, говорѣлъ, като че да остава и въ бждеще министъръ, макаръ да знаемъ, че отъ срѣда си е подалъ оставката. Не съмъ говорилъ съ него отъ онази фатална сцена; вчера бѣше при clôture [затварянето], ала не го видѣхъ вжтре въ залата. На Михайловски князътъ казалъ, че Теохаровъ щѣлъ да мине въ държавния съветъ, когато други искатъ да го поставятъ на праздното мѣсто — на Вълковича. Народнитѣ представители отъ частъ рано се разотидоха; подписвали, казватъ, нѣкаква си молба за Горбанова, да се назначелъ за министъръ на просвѣтата. Каулбарсъ още вчера сутринята си е подалъ оставката заради драгунитѣ. Споредъ информацията на Желѣзковича положението било *very dark* [твърде мъгляво], и Соболевъ настоявалъ, казватъ, да си замине. Трѣбва да се изясни положението. Бюджетътъ до тази минута не е утвърденъ. Очаква се „мордобитие" на Шивачова, който не е вече днесъ „неприкосновенъ," отъ Копиткина и други. — Получихъ писмо отъ Вълчекъ и „Злато въ огънь." Съ Вацова отидохме у Цачева (пръвъ пжтъ следъ години, въ София никога не съмъ билъ у него), ала заварихме само кокетната хубава Цачевица, търновка. После съ Вацова ходихме у Стоянова, боленъ, гдето приказвахме разни весели нѣща съ него и госпожата при чай. Подиръ пладне дохожда у мене Димитъръ Попъ Георгиевъ, Радомирски околийски началникъ, до 1865 г. билъ въ Бѣлградъ, познавалъ Йос. Шафарикъ и Павелъ и цѣлото семейство, тогава се наричалъ Дим. Македонски (отъ Берово).

23 февруарий (7 мартъ), срѣда. Миналата седмица, въ понеделникъ, се носѣха упорити слухове за криза, кандидати за просвѣтата. Въ срѣда дори и не ходихъ въ канцеларията, занимаваше ме мисълта, дали не ще бжде по-добре сега, *ayant sauvé le point d'honneur* [като спасихъ честъта си], да се оттегля, безъ да се впушамъ въ нови неприятности съ учебния съветъ, кой знае съ какви министри и пропушайки наново възможността за научно пжтуване. Работихъ тѣзи дни усилено върху поменика на Меда Пуцичъ, като съби-

рахъ своитѣ скромни материали; въ петъкъ изпратихъ на Вълчекъ поменика за Д а н и ч и а. Изобщо съмъ зле настроенъ, am Sprung [предъ решителната стѣпка]: жално е за времето.

Въ четвъртъкъ на 10 ч. бѣхъ у княза. Самъ меповика. Пита ме за аферата на Кирила, която му изложихъ на дълго и широко. Кирилъ билъ у него и наклеветилъ както трѣбва учителитѣ, особено Кутинчева, плещѣлъ за нощни заговори на учителитѣ, че ужъ правѣли политика (!) въ училището и т. н. Азъ му изложихъ цѣлия резултатъ отъ своето изследване и му показахъ работата въ истинската ѝ свѣтлина; князътъ мислѣлъ, че всичко това било—бунтъ на учителитѣ. Необходимостта отъ отстранението на този шарлатанинъ. — Князътъ бѣше много сърдитъ на Теохарова, че го излъгалъ съ доклада, съ който азъ бѣхъ изпратенъ въ Народното събрание, а следъ това самъ дойде; азъ му разправихъ цѣлия скандалъ. Сега кого да избере? Симеонъ, каже, е най-добриятъ, ала не иска. Михайловски е добъръ за своето мѣсто, всичко тамъ вървѣло добре. Стоиловъ препоръчвалъ Горбанова; азъ възразихъ, че той е единъ Strassenheld [уличенъ герой], уличенъ политикъ, не мога да служа съ него и не го поздравявамъ на улицата. — Каулбарсъ и Соболевъ нѣмали никакъвъ авторитетъ въ камарата. Ядъ го е на закона за полицията. Той е искалъ и иска да има военна жандармерия, казалъ това и на Стоилова и на българскитѣ министри, ала тѣ работѣли contra, политически Wühlereien [интриги], тѣ искали да иматъ жандармерията като агитационно сръдство, стражаритѣ трѣбвало да събиратъ яйца и кокошки за префектитѣ, да вършели изборни агитации, неприятнитѣ тѣмъ либерали произволно да се затваряли и да се изтезавали. Тѣ искали самовластието на партията. „Пешитѣ“ (както въ София) азъ искамъ да оставя подъ министерството на вътрешнитѣ работи, „коннитѣ“ трѣбва да останатъ подъ военния министъръ. Обаче хората това не искали. Тѣмъ не имъ било до организацията на страната, ами до политически лудории. „Войнскитѣ началници“ били много виновни за търканията и недоразуменията съ гражданскитѣ власти, тѣ били обаче безпристрастни, отъ тѣхъ човѣкъ могълъ да узнае истината. Утвърдилъ бюджета на вътрешното министерство, ала съ уговорката, че отъ сумитѣ за полицията ще се издържатъ драгунитѣ. — Начинътъ, по който трѣбвало собствено да се постѣпя съ камарата; азъ казахъ, че трѣбва съ всѣки народенъ представител да се говори отдѣлно; собствено камарата доста нѣщо свърши. — Теохаровъ сега искалъ отпускъ въ Русия, като министъръ въ командировка (!) щѣлъ, каже, полесно да си намѣри служба.*) — Предаде ми zur Begutachtung

*) Една частъ отъ разговора съ княза е предаденъ въ Дневника на нѣмски. С. А.

[за мнение] „експозето“ на маджарския въ Шуменъ покръстенъ еврейнъ Суг. Kol. Rongé върху учебното дѣло, мизеренъ памфлетъ противъ Симеона, Блъскова, общинитѣ, поповетѣ, учителитѣ и т. н., съ цвѣтистъ слогъ, приблизително à la Pester Lloyd. Този нехранимайко сега е учителъ въ Ески Джумая. — Отъ Кюстендилъ е дошла депутация, да ходатайствува да не се премахва гимназията. Видѣхъ я въ антрето.

Манафа се изпусналъ да съобщи у Стоянова целъта на депутацията, избрана отъ Народното събрание да отиде въ Петроградъ: да се оплаче на царя отъ генералитѣ, като изкаже преданостъ на Русия. — Бошняковъ бѣше у насъ въ канцеларията. Рѣховица и Лѣсковецъ сега, съ изграждането на училището, щѣли да порастнатъ. Своего предложение за намаление заплатитѣ на даскалицитѣ оттегля назадъ, защото, каже, много ги разсърдилъ. Лошото впечатление отъ новия законъ за печата, особено въ Румелия. — Несполучливото дѣло на генерала. Сукнаровъ искалъ да издава вестникъ, ала сега се отказва. — Много слухове се носятъ изъ града, че Молчановъ за своитѣ дописки щѣлъ ужъ за 24 часа да бѣде изгоненъ отъ града; Головинъ, като журналистично *attaché* при политическия кабинетъ, телеграфиралъ за това и до западноевропейскитѣ вестници. Ала до сега не е направено нищо. Разправя се, че и князътъ искалъ това да стане, ала Арсениевъ ужъ го разубедилъ, щѣло да раздразни цѣлия печатъ въ Русия. — Дуковъ разправяше, че князътъ, при закриване на сесията, като „свиня“ челъ сърдито речъта си; той мисли, че това е било поради намаление на чиновническитѣ заплати; популярността му, както се вижда, вече изчезва. А това е поради протекцията на четирима души (Грековъ, Начовичъ, Стоиловъ, Адженевъ), до друго се не допитва. — Мнозина депутати сж били засипани отъ новъ снѣгъ по пжтя. На Арабаконакъ, каже, могатъ да отворятъ нова сесия. Гжстъ снѣгъ, напр., падаше въ четвъртъкъ следъ пладне.

Въ сжбота (3/III по зап. календаръ) бѣше деньтъ на С. Стефанския миръ. Азъ бѣхъ отъ 10 до 12 ч. въ черква. Князътъ дойде на 11 ч. Бѣше набито. Стариятъ Андонъ Цанковъ стоеше до мене, многото „кирие елейсони“, споредъ гръцката поговорка, щѣли да се досадятъ и на Бога. Следъ това стана *révue* [прегледъ] на войскитѣ въ черковния дворъ. — Вечеръта на 9¹/₂ ч. се даде вториятъ дворцовъ балъ. Пакъ имаше около 400 души поканени. Тълпата бѣше помалка, по-блѣскави тоалети (Адженовица бѣше въ зелено), ала забелязваше се икономическа нѣмотия, нѣматъ много пари, *une société bien pauvre*. Липсваше шафажътъ отъ депутати, само Аневъ, Шивачовъ и т. н. като нѣколко остатъка се мѣркаха за страшилища изъ салона. Особеностъ: четирима офицери отъ конния полкъ взели 400 километра, Шуменъ — София, за 6 деня въ зимно време. Цѣлото обще-

ство бѣше като угнетено, тайнствено, князътъ зле разположенъ, и генерали и държавници. Теохаровъ се движеше като въ мъгла, цѣлъ смазанъ. Около 11 души паднаха (най-напредъ само единъ), и Масаловъ, Брауншвайгъ, Джиджа, Спирополъ. Разговаряхъ съ Де Мартино: неговата много извехтѣла униформа съ рѣждясало злато и неговото сръднѣвѣковно лице. При супето весело приказвахъ съ Бракалова, П. Станчева, Лука Моравенова и т. н. Вацовъ бѣше оживенъ. Приказвахъ съ Арсениева и дружинния командиръ отъ Кюстендилъ. На 2¹/₂ ч. уфейкахъ. Азъ самъ не бѣхъ веселъ, „като въ нѣкои мечтания“. В. Стояновъ и Стояновица отсѣтствуваха, по болестъ. Имаше поканени и тъмни личности, като полица Ванковъ и т. н.

Голѣмо внезапно застудяване. Въ н е д ѣ л я довършихъ поменика за Пуцича. Силенъ студъ, може би най-студениятъ день презъ тази зима, привечеръ захвана да вали изобилень снѣгъ; параходитѣ вървятъ отъ 1/III по западния календаръ отъ Оршова надолу. Подиръ пладне отидохъ у Сарафова, гдето случайно бѣше се събрала цѣлата компания; говори се за бала.

Въ понедѣлникъ и вторникъ написахъ около 10 писма, съ които бѣхъ длъженъ да отговорямъ отдавна. Много слухове се прѣскаатъ за кризата, въ понедѣлникъ Михайловски се смѣташе вече сигуренъ министъръ на просвѣтата; днесъ пъкъ се мълви, че Теохаровъ щѣлъ да получи отпускъ. Той се е затворилъ въ кѣщата си, азъ не ходя у него. Всѣки день преди пладне заседава министерскиятъ съветъ. Стари министри колкото щешъ. Български гласъ излиза вече на прескакулки. Въ канцеларията отъ много седмици всичко е въ застои; преваряваме закона за учебния съветъ. Черковнитѣ закони сж промулгирани, ала, кой знае, кога ще бждатъ въведени. Нѣкои хора твърдятъ, че било добре, че Симеонъ не станалъ министъръ, „чернокапецъ и ехидна“. — Вчера въ военния клубъ се даде благотворителниятъ балъ на Софийското благотворително дружество, ала азъ не ходихъ (струва ми се, че Мте Бурмова е председателка).

Днесъ неочаквано се стопли, първиятъ пролѣтенъ день.

25 февруарий / 9 мартъ, петъкъ. Изъ писмото до баща ми: . . . „Тѣзи дни съмъ много умисленъ. Борятъ ме мисли върху това, какво да правя тукъ понататъкъ. Собствено би било най-добре, мисля си, ако си подамъ сега оставката и напустна българската служба. Съ приеждането ми отъ камарата „le point d'honneur est sauvé“ и петмесечната съвсемъ неприятна несигурностъ е изяснена. Ала съ това още не сж отстранени всички несгоди; последнитѣ работи всѣкога сж по-лоши отъ първитѣ. Контрактътъ ми изтича на 1 ноември 1884 г.; съ изтичането на тѣзи петъ години не печеля нищо, защото по това време контрактътъ трѣбва или да се унищожи, или да се поднови, а това последното споредъ новитѣ

тукашни закони е невъзможно; доизслужването на петтѣ години не ми принася никакви материални изгоди, защото контрактътъ (направенъ отъ г. Грекова) говори за пенсия въ случай, че той бжде продълженъ още за петъ години, а тази евентуалностъ сега свършено е изключена. Споредъ закона за чиновницитѣ отъ сега нататкъ могатъ да се сключватъ контракти съ чужденци специалисти само за три години, и то, разбира се, само веднажъ. Ако останѣхъ и по-нататкъ на българска служба, трѣбва да приема сжщитѣ условия, при каквито служатъ тукашнитѣ хора, безъ всѣкакви привилегии. А тѣзи условия сж доста непостоянни. Положението на нашитѣ чиновници прилича най-много на това на търговския персоналъ въ голѣмитѣ европейски контори, безъ сигурностъ и съ постоянни измѣнения на заплатитѣ. Народното събрание отне сега на чиновницитѣ отъ централното управление и квартирнитѣ пари и имъ намали заплатитѣ съ 10%; напр. единъ отъ най-добритѣ работници въ нашето министерство, г. Вацовъ, който получаваше до януарий 7200 фр., сега получава само 5400 фр. За пенсии до сега не е ставало дума."

"Ала да оставимъ заплатитѣ и пенсиитѣ на страна. Постояннитѣ смѣнявания на правителствата правятъ невъзможна всѣка систематична работа. Теохаровъ не разбираше отъ просвѣта, въ канцеларията не дохаждаше, при това искаше всичко, което излиза на вѣнъ, да го чете, отказваше да подписва незначителни работи, защото не можеше да ги разбере, изобщо ни правѣше стотица прѣчки, особено поради това, че не бѣше въ състояние да оцени, какво означава въ правилната администрация използването на времето както трѣбва. А сега, кой ще бжде неговъ наследникъ? Или по-добре казано въ множествено число: кои ще бждатъ неговитѣ наследници? Владиката Симеонъ отказа, и може би направи добре, защото и той е „чернокапецъ“, калугеръ отъ хитрата грѣцка школа, та кой знае, какво би ни надробилъ. Много се говорѣше за Михайловски, сегашния времененъ председател на държавния съветъ: той е старъ дебелъ господинъ, училъ се въ Москва, билъ учителъ, а по-късно турски чиновникъ и е познатъ подъ името „господинъ вишегласие.“ Всѣкога е бивалъ съ мнозинството, преди войната съ турцитѣ, подиръ войната съ руситѣ, съ либералитѣ, съ консерваторитѣ, споредъ нуждата. Къмъ мене лично е неприятелски настроенъ, както изобщо къмъ всички чужденци, които „ядатъ български хлѣбъ“, а азъ не съмъ се държалъ къмъ този османски екземпляръ никога другояче, освенъ съ любезна гордостъ на съзнателенъ европеецъ. Инакъ е страхливъ като баба и следъ заходъ слънце никакъ не излиза отъ кжщата си. Другъ кандидатъ е Горбановъ. Азъ по много причини отдавна съмъ го провъзгласилъ за простъ уличенъ крѣскачъ, особено отъ като ме почете съ нѣколко цвѣтчета отъ своята

безхарактерност. Князът самъ ми каза преди нѣкой день, че тогозъ човѣка препоръчвалъ Стоиловъ! Азъ, разбира се, следъ всичко това, което е станало, съ такъвъ индивидъ не мога да служа, което не се поколебахъ да го кажа ясно на княза. Горбановъ би захваналъ съ уволнението на цѣлия персоналъ, надъханъ донѣкжде съ идеитъ на либералната политика, и е въ състояние вътре въ единъ месецъ да унищожи всичко, което е било направено отъ 1878 г., отъ минутата, когато Дриновъ въ Пловдивъ презъ окупацията отвори „канцеларията на централното училищно управление.“

„При всеобщата бъркотия азъ нѣмамъ дори и указъ за назначението ми „председател на учебния съветъ“, дори законътъ за устройството на този съветъ не е още предложенъ на държавния съветъ за втора преработка; ланскиятъ опитъ не успѣ, защото държавниятъ съветъ бѣше вмъкналъ въ проекта такива промѣни, които министерството не можеше да приеме. И така пакъ съмъ изправенъ предъ нови мъчности, предъ организационни работи, които толкова пѣти бѣха захващани и толкова пѣти бѣха наново разнебитвани.“

„Има и други работи, които никакъ не ми се харесватъ. Директорътъ на Софийската гимназия архимандритъ Кирилъ си е позволявалъ такива работи, че вследствие на подробно изследване се произнесохъ, че неговото бързо уволнение го изисква вече и самата честъ на българското правителство. Кирилъ наистина отъ 1 февруарий не е стѣпилъ вече въ училището, ала указътъ за неговото уволнение лежи у княза неподписанъ, макаръ че подробно обяснихъ на княза, по собствено негово желание, цѣлата работа. Защо това? Защото консерваторитъ се боятъ, да не би на негово мѣсто да бждѣ назначенъ нѣкой либералъ . . . Намѣри се дори и комбинация, щото азъ временно да съмъ поелъ и управлението на гимназията; това наистина е доказателство за голѣмо довѣрие, ала азъ мисля, че който веднажъ е седѣлъ на катедрата на най-стария сръдноевропейски университетъ и който е заемалъ най-висшитѣ длѣжности въ самата тази страна, не може да нагази въ канцеларията на едно сръдно училище съ всѣкидневнитѣ разправи на 12 души учители и 500 ученика, и защо? Защото нѣкой другъ би билъ на това мѣсто „опасенъ“ поради политическитѣ си убеждения. Разбира се отъ само себе си, че азъ не влизамъ въ такава работа.“

„Най-много, следъ всичко друго, ме измъчва мисълта за моитѣ научни работи. Съ България собственно се запознахъ до нѣкжде още първата година. Следнитѣ две години бѣхъ принуденъ постоянно да кисна въ София. Тази година бѣхъ решилъ да изпълня своитѣ пѣтнически планове, обаче виждамъ, че ще бжда принуденъ пакъ да стоя само въ София, и че докато съмъ на българска служба, не може и да се мисли за научни пѣтувания. Съ известенъ натискъ всѣкога

съмъ въ състояние да издействувамъ, да мога да се скитамъ нѣколко седмици изъ страната, ала всѣкога трѣбва да бързамъ да се върна пакъ въ София, за да помагамъ на тѣзи добри хора да излѣзатъ отъ кашата. Служебнитѣ пжтувания (напр. за инспекция) не могатъ никакъ да ми послужатъ за моята целъ, защото трѣбва да се пжтува бърже, а освенъ това веднага на всѣкъде си заобиколенъ отъ населението, съ всички негови искания и оплаквания, та често не знаешъ кжде и какъ. Азъ и до днесъ, напр., съжалявамъ за бързината, съ която трѣбваше да пропжтувамъ непознатото Кюстендилско Краище."

"И писателството не върви. Некролога за „Osvěta“ го писахъ цѣли два месеца, на части. А историческата ми работа върху стария Дубровникъ съвършено прекъснахъ, дори си правя упрѣци, защо въ порива на нѣкаква си Донъ Кихотщина съмъ смѣталъ изобщо за възможно, посрѣдъ това ориенталско неспокойствие, да се пишатъ учени трудове, въ които се оперира съ хиляди подробности и чието сглобяване изисква концепция на здрава ржка, систематично непрекъсвано размишление и паметъ, която да държи отъ начало и до край всичко въ една шепа."

"На край трѣбва да спомена и друго обстоятелство. По кой пжтъ ще върви по-нататъшното развитие на България, е много загадъчно. Конфликтитѣ между българскитѣ и рускитѣ министри не предвещаватъ нищо добро. Освенъ това, бие ми въ очи още едно нѣщо, което обаче ти съобщавамъ съвършено *sub rosa* [повѣрително]: популярността на княза въ страната пада, вследствие едностранчивитѣ стремежи на консерваторитѣ и на цѣла редица политически грѣшки, които се трупатъ отъ по-дълго време. Това ще се поправи единъ день, ала въ Ориента всичко е несигурно."

"Говорихъ преди нѣкой день съ дворцовия маршалъ баронъ Ридезелъ и му казахъ, че съмъ се вече наситилъ на всички тѣзи добри работи и че копнѣя на ново за Западъ. Между другото той ми каза: „*Sie sollten doch hier bleiben, denn Sie sind ja schon ganz eingelebt, jedermann kennt Sie und Sie sind mit den hiesigen Verhältnissen so ganz vertraut*“ [Вие трѣбва собствено тукъ да останете, защото Вие вече сте съвършено свикнали, всѣки Ви знае и Вие сте вече съвършено запознатъ съ тукашнитѣ условия]. Това е мнението на придворнитѣ кржгове. Писахъ ти, мисля, че съ другитѣ така наречени „приятели“ отъ последното ми пжтуване на Западъ настѣпи голѣмо охлаждение на досегашнитѣ отношения, както и съ Стоилова; тѣзи хора сж непостоянни и неискрени, приятелството имъ всѣкога е само на колѣно. На очи сме „*amicissimi*“, ала пжтищата ни се разединяватъ. Трѣбва да имъ съмъ се видѣлъ опасенъ, да не би да имъ изямъ плодетѣ на тѣхнитѣ политически или партийни стремежи. При-

върженци имамъ само между старата по-проста интелигенция, даскалитѣ отъ времето преди войната (сега изъ разнитѣ учреждения) и у младежта, и после въ Румелия."

"Като взехъ предъ видъ всички тѣзи обстоятелства, решихъ да напустна веднажъ за винаги мисълта, да се установя въ България и да продължа съ години стоеението си на българска служба. Остава само въпросътъ, кога да напустна и по кой начинъ. Назначаването на нѣкой левантински умникъ за министъръ може да докара скоро да избухне работата. Зная сигурно, че ще искатъ да ме задържатъ, защото до сега, въпрѣки всички конфликти, никога не съмъ искалъ писмено да бжда освободенъ отъ българска служба, и вънъ отъ това съ такава постъпка ще се покаже невѣрността на мнението, което у мнозина се е вкоренило, че азъ собствено искамъ да остана въ страната, нѣмайки може-би въ „Европа“ никаква лична стойностъ."

"Ако настане такава евентуалностъ, азъ не се боя за себе си. Смѣтамъ, че имамъ доста срѣдства да пропжтувамъ България и Румелия за себе си, „à mon risque et péril“, и да мога следъ това една година да прекарамъ на Западъ като свободенъ човѣкъ, главно за възобновяване на много забравени познания и за разработка на разнитѣ материали. Пишешъ ми, че професура за мене всѣкога щѣла да се намѣри въ Прага, а това виждамъ и отъ разнитѣ приятелски писма отъ Прага. За жаль страшно много работи съмъ забравилъ; като преподавамъ сега въ гимназията срѣдна история, виждамъ какви опустошения (ravages) сж причинили въ моитѣ познания всички тѣзи български авантюри. Азъ имамъ толкова материали отъ Дубровникъ и България за литературна обработка, че щѣли десетъ години нѣмамъ нужда да захващамъ нищо ново. Своего бждеще виждамъ само въ писателството и въ научнитѣ изследвания. Щастливо се проявихъ на това поле и мисля, че бихъ се провинилъ самъ предъ себе си, ако своитѣ способности пожертвувахъ на политическитѣ безредици въ българската държава. Тукъ не мога да напиша никаква книга; отъ този блѣнъ трѣбва да се откажа за винаги. Всѣкога си спомнямъ думитъ на Даничица, казани тукъ, въ София, презъ августъ 1880 г., които бѣха за мене като предупреждение и напомняне. Въ науката всѣкога ще бжда познавачъ на Балканския полуостровъ, на неговото минало и сегашно; отъ оценкитѣ, които и сега срѣщамъ въ списанията и книгитѣ, виждамъ, какъ се ценятъ онѣзи трудове, които съмъ издалъ преди дохаждането ми въ България, и мисля, че сега, следъ нѣколко годишно престояване при тѣзи интересни обстоятелства, ще мога да създамъ нѣщо много по-съвършено. Въ България имамъ изгледи да играя, кой знае каква политическа роля, ала книгитѣ и литературната слава ми сж много по-мили, когато е работата, по кой начинъ да

се изпълни Салустиевото: „*memoriam nostram quam maxime longam efficere*“ [да оставим колкото се може по-дълго време поменъ за насъ].“

17 февруарий / 11 мартъ, недѣля. Пълно е съ политически събития, ала всичко е мъгляво. Аферата съ Мелетия. Екзархийскиятъ синодъ въ Цариградъ е низвергналъ Мелетия и е поискалъ да се изпълни решението му. Стоиловъ въ четвъртъкъ вечерята изпратилъ Ганчова, Генадиева и архим. Константина съ акта въ митрополията. Тамъ тъкмо имало гощавка. Присѣдствували около 10 гости, между които и нашиятъ ексъ-директоръ Кирилъ, били насѣдали около запретеното въ сегашния полупостъ печено прасе. Пристѣпило се къмъ увещавания. Най-после Мелетий склонилъ и на 3 часа сутринята по тъмно билъ откаранъ въ Рила. За ескортъ му били дадени отъ префекта 4 стражари. Книжата му били запечатани. На другия денъ се видѣ, че руситѣ не били съгласни съ това. Молчановъ, който се готвѣше тѣзи дни да си замине, написалъ въ петъкъ у Андона Теохаровъ телеграма до „Новое Время“, че Мелетий билъ низвергнатъ отъ синода презъ войната, защото билъ при руситѣ подъ Плѣвентъ, че билъ руски „воспитанникъ“, а това сега било изпълнено, — съвършено тенденциозно. Князътъ е билъ неприятно засегнатъ, оставилъ всичко на генералитѣ, като не искалъ да се бърка въ черковнитѣ работи. Соболевъ огорченъ, говорилъ съ Григория, че не може да позволи да става нѣщо въ страната безъ негово знание; Григорий се оплакалъ телеграфически на екзарха, като го съветвалъ да говори съ руския посланикъ Нелидовъ. Говори се, че по заповѣдъ на Соболева Мелетий билъ спрѣнъ въ Дупница (излѣзе истина) и били изпратени при него прокурорътъ Осетровъ и Щегловъ за издирване на цѣлата случка. Говори се, че щѣлъ да се върне. Цѣлата постѣпка на синода, споредъ обясненията на познавачи, като Бурмова, Генчева и др., била неканонична, нѣмало сждъ, нито разпитъ, нито срокове. Софиянци искаха въ сжбота да му поднесатъ благодарственъ адресъ, ала либералитѣ ги разубедиха: Мелетий е лошъ, ала! ще дойде много по-лошиятъ Григорий. Стоиловъ, инакъ така боязливъ, билъ подведенъ отъ езуитина Григорий, който е сега тукъ замѣстникъ на екзарха. Калугеритѣ (Григорий и Симеонъ) рѣмжатъ срещу руситѣ. Въ сжбота на 11 ч. имаше молебенъ за рождението на руския императоръ, служеше Григорий, присѣдствуваха министритѣ; князътъ е боленъ отъ болестъ въ гърлото. Оставихъ картичката си у Арсениева. Въ сжбота вечерята несигурно се приказваше, че българскитѣ министри (Грековъ, Начовичъ, Стоиловъ) си дали оставката. Стоиловъ министерствува най-късо време отъ всички, un ministre de carnaval; отъ това време, казватъ, откато избѣгвалъ моитѣ съвети, всичко му върви наopakъ, сега генералниятъ му шабъ се състои отъ

д-ра Цачевъ и Горбановъ. Консерваторитѣ вървятъ сега изъ улицитѣ като попарени. Оплакватъ се отъ победата на руситѣ, сега щѣли да дойдатъ и руски префекти и т. н.—За Теохарова въ срѣда се разправяше, че щѣлъ да получи отпускъ; Аневъ твърди, че азъ съмъ щѣлъ да бжда „управляющий“, други казватъ, че такъвъ щѣлъ да бжде Соболевъ. „Безминистрие“, не го виждаме, всичко стои. Министерскиятъ съветъ заседава всѣки день. Много шеги се пушатъ за честитѣ следпладнешни скитания съ файтони на министритѣ, руси и българи, тукъ и тамъ, „шавание на министритѣ“.

Икономовъ се нахвърля въ „Славянинъ“ върху княжеския политически кабинетъ. Сега пише (той!) за благонаравнието, което липсвало на чиновничеството и се закая на бесарабцитѣ, заразилъ се е отъ тѣхъ. — Въ четвъртъкъ бѣхъ у Шефера. Липса на организационенъ талантъ у българи и руси. Той е отъ 44 месеца тукъ. — Статията за Пуцича изпратихъ въ четвъртъкъ. Днесъ писахъ на Резекъ, Златарски и т. н. Въ София Г. Прошекъ намѣри римски *milliagre*, между Шарения мостъ и циганската махала при Ломския пжтъ; наредихъ веднага да се отнесе въ Народната библиотека.

Вчера въ сжбота дългиятъ православенъ карнавалъ се приключи съ маскараденъ балъ въ Славянска беседа. Излѣзе сполучливъ. Бѣше натѣпкано, салонътъ не постигаше. Цѣлата чешка колония бѣше съ маски: инженеръ Роубаль като палячо, инженеръ Водражка като разгащено хлапе съ огромно лигавче, тръбичка и конче, печатарътъ Прошекъ като капуцинъ, сполучливо имитираше *Padre Timotheo*, г-жа Водражка съ театраленъ костюмъ, други съотечественички съ селски дрехи, Чермакъ като художникъ съ шапка съ перо, руснакътъ Ивановъ като башибозукъ, нѣколко руски женски носии, гъркинята на мустакатия Христо въ Плѣвенска българска носия съ прежда, Бойко съ бѣла широка дреха на шутъ, други съ отдѣлни части отъ соколски носии, нѣкаква си туркиня въ човалъ, единъ инженеръ съ маска *à la Mozley*, съ цилиндъръ и очила продаваше Варненската желѣзница (имитираше Кауфмана). Танцуваше се съ жаръ. Азъ бѣхъ съ Стоянова и Вацова. Имаше тукъ много познати български дами. Къмъ полунощъ ни пипна Безеншекъ и ни гощава въ „*Extrazimmer*“: сърбинътъ Петровичъ съ жена си, Боди, *Mlle Цвѣтишичъ* и *Mlle Шварцъ* (тя бѣше въ хърватска селска носия), Вацовъ и азъ. Седѣхме до 4 часа. На другия день *Katzenjammer* или „махмурлукъ.“ Танцувахъ и *třasák* [чешки танецъ]; къмъ края като заклечение „*Narcej*.“ Обществото бѣше затворено, мнозина, които сж се домогвали за покана, не сж били пуснати. Азъ имахъ входна карта № 1. Д-ръ Панделаки Минчовичъ съ фракъ (фраковетѣ инакъ сж рѣдкостъ) изпѣкваше като най-страстниятъ танцувачъ. Руски и български офицери имаше незначителенъ брой и скоро изчезнаха.

Д-ръ Панделаки Минчовичъ

Днесъ сж запалени огньове за заговѣзни. Топещъ се каленъ снѣгъ съ оловенъ цвѣтъ по планинитѣ, мъгли и пушеци навсѣкжде, димътъ отъ сламата на огньоветѣ се издига на страна, освѣтява ясно децата — около самата София. Бари по нивята. Презъ нощъта се излѣ силенъ пороенъ дъждъ.

Климатъ. Миналиятъ четвъртъкъ имаше силно въздушно налѣгане, подиръ пладне на 5 ч. слаба гърмотевица и после непосредствено следъ гърмотевицата гжстъ дребенъ снѣгъ (лапавица), собствено не снѣгъ, ами дребна остра градушка.

2/14 мартъ 1883, срѣда. Тъкмо сме въ кризата. Не се знае на кжде и какъ, въздухътъ е пълненъ съ комбинации. При това и лошо време, ледени вихрушки, вчера сутринтъта бѣше страшна лапавица при молебена за царъ Освободителя (много голѣмо участие), днесъ пакъ фѣртуна, виелица, студъ, едва се ходи — азъ отъ деня на С. Стефанския празникъ съмъ боленъ Молчановъ, казватъ, заминалъ въ понедѣлникъ презъ Цариградъ съ телеграми отъ генералитѣ; телеграмата до „Новое Время“ за Мелетия не била предадена отъ тукашната телеграфна станция. Вчера подиръ пладне направихъ разходка съ Стоянова, не ми се ще нищо да чета: всѣкога си мисля, та тѣзи хора не знаеха ли нѣщо по умно да напишатъ?

Днесъ цѣлъ купъ новини. Сарафовъ вчера на 10 ч. билъ виканъ отъ Соболева, да приемѣлъ министерството на финанситѣ, ала той отказалъ още презъ нощъта писмено. Генералътъ му казалъ, само да не пита Балабанова; говорилъ му да приеме, че заплатата (!) била хубава — 15,000 фр.; на просвѣтата щѣлъ да бжде, казватъ, Агура, на финанситѣ — Бурмовъ. Бурмовъ наистина е билъ виканъ подиръ пладне нѣколко пжти у Соболева. Подиръ пладне (бѣше неприсжтственъ день) бѣше пълно съ версии изъ кафенетата: Молловъ — на просвѣтата, Стойчовъ — на външнитѣ работи, Желѣзковичъ — на финанситѣ, хората сж доста доволни. За външнитѣ работи генералътъ искалъ — Кириака Цанковъ. Говори се, че всички щѣли да бждатъ само „управляющи“, единъ единственъ генералътъ — действителенъ министъръ, ерго генералъ — губернаторъ съ трупъ марионетки; всички укази и доклади щѣли да отиватъ у княза презъ генерала. Преди пладне въ канцеларията Сарафовъ, Стояновъ, Генчевъ, Вацовъ и азъ бѣхме се събрали на конференция. Теохаровъ щѣлъ да мине въ правосъдието. Цѣлата комбинация на това лакейско министерство възбужда жлъчъта на българитѣ, дълбоко паде-

ние, та нали сме още конституционна държава. Партиитъ се сближаватъ, обединена опозиция съ задача: свикване на Народното събрание и ревизия на старата конституция. „Руситъ се учатъ да бръснатъ върху нашата глава.“ Консерватизмътъ съвършено пропадна. Стоиловъ най-напредъ си далъ оставката, въ петъкъ, следъ стълкновението съ генерала. Следъ него Грековъ, предъ княза. Начовичъ останалъ последенъ. Адженовъ разправя, че ще си продаде всичко и ще напусне България. На княза омръзнали, казватъ, и консерваторитъ, играели по отношение на него двулична роля, правѣли интриги; знае се, че имъ е сърдитъ заради жандармерията. Мнозина съжяляватъ Стоилова, казватъ, че и генералътъ го съжялявалъ; други пъкъ се смѣятъ, не знаели, каже, че билъ толкова глупавъ, толкова скоро се провалилъ. Днесъ въ черква и вчера отсѣтствувалъ, Грековъ изглеждалъ, казватъ, веселъ; Бурмовъ оживено се разправялъ съ генералитъ; имаше молебень по случай възшествието на сегашния руски царъ, ала азъ не бѣхъ тамъ. На Агура—Стоиловъ не вѣрва. Писалъ на Икономова въ Бѣлградъ 6 листа противъ консерваторитъ, Начовича и Грекова, и му издалъ всички тѣхни интриги противъ него; преди затварянето на Народното събрание псувалъ предъ Соболева своитъ съотечественици бесарабци и консерваторитъ; безхарактеренъ, фалшивъ негодникъ; генералътъ иска да го изхвърли отъ вътрешното министерство. Азъ не мога да му простя глупавото му държане като „управляющий“ министерството на вътрешнитъ работи въ дветъ министерски заседания по работата на Йовановича презъ септемврий. Консерваторитъ като партия се държаха много глупаво; много хора отблъснаха отъ себе си (като напр. Балабанова, Бурмова, Желѣзковича и пр.). Мисля, че и моятъ часъ е ударилъ. Сега ще има само конфликти и разлагане. Руситъ искатъ съ всички срѣдства да прокаратъ българскитъ желѣзници, а Великитъ сили въ конференцията на посланицитъ въ Цариградъ искали да разглеждатъ българския трибутъ, така поне чета въ вестницитъ. И Вацовъ сега вече вѣрва, че наистина ще си замина отъ България и че трѣбва да си отида. Вчера още Стояновъ ми разправяше, че неотколе у него имало общество, говорѣло се, че азъ съмъ билъ тукъ необходимъ за опасния моментъ; Дановъ ни среща, тъкмо бѣше пристигналъ отъ Пловдивъ, каза ми, да не съмъ се отказвалъ, ако ми предложатъ министерство. Такова лакейско министерство и самовластие ще развълнува цѣла България, цѣлата интелигенция и цѣла Румелия, вреда ще има само князътъ; вънъ отъ това и Великитъ сили зле ще погледнатъ на това растяще надмощие на Русия. — Подиръ пладне Желѣзковичъ билъ у Теохарова, обяснилъ му, какво лошо впечатление ще направи такава колекция отъ „управляющи“ фигуранти. Теохаровъ му казалъ, че до сега нѣмало нищо положително, само комби-

нации; Бурмова искали за външните работи и духовните дѣла, Сарафова за просвѣтата, Агура като членъ на министерския съветъ билъ свършено невъзможенъ. Желѣзковичъ му казалъ: вамъ не ви трѣбватъ „управляющи“, ами к а м а р а, която да бжде за васъ.

Вчера вечеръ, следъ дълго прекъсване, искахъ пакъ да се заловя за изгубенитѣ нишки на статията за Рагуза. Днесъ въ училището изпитвахъ за Испания въ XIV и XV в. и т. н. Свършено съмъ разсѣянъ и чакамъ какво ще стане — *salto mortale*.

Много вече министри има въ България. Ако всички ги закарашъ въ Балиефенди, ще се побератъ въ 3 омнибуса. *Embarras de richesse*. — Други пътъ въ опасни минути имахъ *Galgenhumor*, днесъ нито следа.

3/15 мартъ, четвъртъкъ. Вчера вечеръ бѣхъ боленъ отъ простуда, легнахъ си рано, четохъ *Bret Harte's* (*Mann am Strande, Sylvester's Kindchen*) и спяхъ сладко, както често става предъ бури и преврати.

Сутринтъ слънчевъ день, калъ следъ ясна нощъ. Въ министерството дойде Теохаровъ съ фракъ и ордени, да се сбогува съ насъ, доста бѣше „нажаленъ“, каза ни, че неговъ замѣстникъ ще бжде Агура. Бѣхме тукъ само азъ и Генчевъ, Вацовъ бѣше боленъ; по-късно дойде Стояновъ. Нашето негодувание отъ Агура, азъ се произнесохъ остро за неговото държане въ министерския съветъ по работата на Йовановича, сега ще се надуетъ, ще иска да бжде суперарбитъръ на всичко, което ние мислимъ, генералътъ не можа да го използва като главенъ секретаръ въ вътрешното министерство, праща го сега за „управляющъ“ на просвѣтата, която е като „боклукъ“. Теохаровъ каза, че той се противопоставялъ, препоръчвалъ Бурмова, Стоянова, Сарафова. Сега и старитѣ и новитѣ министри отивали при княза, на външните работи билъ К. Цанковъ, на правосъдието — Теохаровъ, на просвѣтата — Агура, финанситѣ си запазилъ Соболевъ. Теохаровъ добави, че това било само временно. — Следъ това Стояновъ ни разправи, че вчера вечеръ генералътъ самъ билъ у него, като му предложилъ финанситѣ; Стояновъ отказалъ, съ Агура, каже, не мога да служа, нито дори, казалъ, и Иречекъ; препоръчалъ Бурмова и Сарафова, казалъ че самъ би взелъ просвѣтата, искалъ програма (запазване на гласувания бюджетъ и т. н.); Соболевъ му отговорилъ, че Агура го искалъ князътъ, какво, каже, да се прави. После Стояновъ срѣдъ нощъ билъ у Сарафова, а сутринтъ пакъ у Соболева. Азъ веднага писахъ на Сарафова за резултата, той дойде при насъ, ала Стояновъ бѣше вече излѣзълъ. Нашитѣ размишления. Учебниятъ съветъ и т. н. „отиде по врага“, ще разстрои персонала, ще иска да отстрани Вацова и т. н. Генчевъ мисли да се върне въ държавния съветъ, ако Ковачовъ излѣзе отъ тамъ; Сарафовъ

нѣма сношения съ насъ и е неутраленъ. До сега за министъръ на просвѣтата всѣкога търсѣха популяренъ човѣкъ; Агура е „презрѣнъ“ въ цѣла България, тя ще се издигне като единъ човѣкъ противъ негодното представителство на българския елементъ въ министерството. Азъ окончателно се решихъ да подамъ оставка; Стояновъ и Сарафовъ казаха, че нѣмала да се приеме, ала ще направи impression [впечатление].

Подиръ пладне ходихъ у Бигелебена, не го намѣрихъ, после у Арсениева. Дълго приказвахме. Най-много го интересува работата на Мелетия, до сега не били обнародвани никакви официални документи за обяснение; консерваторитѣ разправятъ, че Стоиловъ му обещалъ Врачанската епархия; на заминаване Мелетий подписалъ актъ, че се подчинява и че не протестира, а на телеграмата на Соболева отговорилъ, че нѣма да се върне безъ позволение отъ синода. На запитванията отъ Петроградъ Арсениевъ не могълъ да отговори, защото сведенията му били отъ частни лица. Стоилова отъ това време не е виждалъ. Главното нѣщо за руситѣ било: дали Мелетий е низвергнатъ подъ влиянието на Портата, защото презъ 1877 г. избѣгалъ отъ Цариградъ при руситѣ, или защо. Въ петъкъ очевидно генералитѣ мислѣха за борба срещу синода, затова Теохаровъ вечерта на бала въ клуба повтарялъ като папагалъ фрази за синода въ чужбина, въ Турция, затова споредъ моитѣ информации Григорий телеграфиралъ на екзарха да говори съ Нелидова; ала следъ това генералитѣ се обърнаха само противъ консерваторитѣ. Григорий остро говорилъ съ Соболева, като отвърналъ при това на Каулбарса, че билъ militaire [воененъ] и протестантинъ.

Арсениевъ осжда министерството, щѣло да се задържи само за кжсо време. Соболевъ развалъ всичко съ църквата, съ либералитѣ (арестуването на Цанкова, суспендирането на „Свѣтлина“ и касирането на Софийскитѣ избори) и съ консерваторитѣ. Работата съ 900 драгуни, сега противъ закона за отчетността, била съвършено незаконна. Скаралъ се и са Нелидова. А съ Арсениева още повече. Накаралъ Молчановъ да пише лъжи противъ Арсениева, а сврѣхъ това чрезъ него възбудилъ българската интелигенция противъ себе си. Изобщо не пробиралъ срѣдствата. По въпроса съ желѣзницитѣ видѣлъ, че не ще успѣе, и това стоварвалъ върху българитѣ и Арсениева. Сега Неболсинъ, изпжденъ отъ България, дошълъ отъ Пловдивъ като адвокатъ на Данова въ София; Арсениевъ възъ основа на официално искане на Соболева му издалъ позволително, ала Соболевъ казалъ на княза, че Арсениевъ позволилъ на Неболсина връщането му въ София, дори самъ Соболевъ по рано телеграфически позволилъ на Неболсина да дойде въ България. Сега щѣли да се сближатъ дветѣ партии въ България. Азъ добавихъ, че тѣхната идея е: Велико народно събрание и ревизия на кон-

ституцията. Арсениевъ възрази, че Соболевъ нѣмало да се съгласи на това, въ Русия сега имало реакция, не щѣлъ да се покаже либераленъ, защото искалъ да прави кариера тамъ, България му била само като стѣпало. Арсениевъ мисли, че работитѣ отиватъ къмъ лошо, *suivra un cataclysmе* [ще последва превратъ]. Може би, каже, да има и безредици, имали добра войска, могли да потушатъ тѣзи размирици, ала било вече късно. Генералъ Соболевъ, каже, нѣма целъ, идеи, кжде отива. Видѣлъ днесъ княза, изглеждалъ като да е страшно застарѣлъ за тѣзи 8 дѣня, може би отъ болестъта (ангина) и отъ грижи: изглеждало, че нѣмалъ здравъ смисълъ за законность и стабилитетъ. Одобрява моята идея да си замина, ала е на мнение презъ лѣтото да съмъ останѣлъ тукъ, за да използвамъ кредита *pour les fouilles* [за разкопки]. Разправи ми още, какъ склонилъ Соболева за Народното събрание презъ 1882 г., князътъ не искалъ Събрание въ старитѣ размѣри, ала нежелаетъ изобщо Събрание, той би изневѣрилъ на собственото си обещание. Арсениевъ мисли, че князътъ е промѣнилъ трѣрде много руски дипломатически агенти, припомни приказката за овчаря, който постоянно викалъ, че идатъ вълци и когато вълцитѣ наистина се появили, викалъ, ала никой не се отзовалъ. Защо, каже, смѣни Кумани; Арсениевъ челъ неговата телеграма, билъ за конституцията, но казалъ, че при иднитѣ избори щѣли да спечелятъ, може би, консерваторитѣ. — Арсениевъ съ нетѣрпение (поради жена си) очаква месецъ май.

Още два факта отъ разговора между Соболева и Сарафова. Генералътъ му говорилъ да приеме, заплатата, казалъ, била много добра, 15,000 — както когато се наематъ писари за кантора. Следъ това му казалъ: ако не щете да видите княза, нѣма да се срещнете съ него презъ цѣлото време — а князътъ по баловетѣ и др. навсѣкжде е говорилъ съ Сарафова.

Хилковъ е „управляющий“ министерството на общитѣ работи. — Подиръ пладне въ бездѣнното блато около кафенето въ градината бѣха се насѣбрали чиновници и оживено се разпращаха.

Надвечеръ дожда у мене Бигелебенъ. Разправи ми, че Стоиловъ въ четвъртъкъ, преди откарването на Мелетия, билъ при княза и у Соболева, и двамата били съгласни, имало *periculum in mora* [опасность отъ бавенето], не било възможно да се свика министерски съветъ. А на другия дѣнь Соболевъ се престорилъ като че нищо не знаелъ, *perfidie*. *Wir (Oestereicher) werden nichts dazu sagen, die Leute sollen sich es mit den Bulgaren ruhig allein verderben. Wenn man nicht Bulgarien vom St. Petersburg aus regieren wollte, keine Ingerenz, so würden die Bulgaren den Russen allein nachlaufen* [ние, австрийцитѣ, нѣма какво да кажемъ, нека руситѣ спокойно

сами си развалят отношенията съ българитѣ. Ако тѣ не искаха да управляватъ българитѣ отъ Петроградъ, ако нѣмаше никаква намѣса, българитѣ сами щѣха да вървятъ следъ руситѣ]. Князътъ билъ съвършено въ ржцетѣ на генералитѣ, очевидно било, че лани устно сключениятъ Pact е гласѣлъ: отстранението на Хитрово, изпращане на генералитѣ; князътъ въ сърдцето си билъ противъ тѣхъ, ала не могълъ да се избави отъ тѣхъ, освенъ устно, и то въ Петроградъ. Rasch zusammengeleimtes Ministerium, obscene Individuen [на бърже скърпено министерство, безсрамни личности]. Азъ му съобщихъ за своята оставка, той възрази, че било по-добре да остана на неутралния постъ председател на учебния съветъ, ала азъ отвърнахъ, че той не е дори и съставенъ; man muss den Leuten zeigen, dass man im Lande kein vitales Interesse hat [трѣбва да се покаже на хората, че нѣмамъ въ страната никакви жизнени интереси].

Написахъ вечеръта и краснописно преписахъ оставката си, на кжсо, възъ основа на § 2 отъ контракта.—Писахъ на баща си.

Страшна бъркотия въ бюджета: персональтъ на девическото училище, сжщо и въ Варна, не е получилъ още заплата за януарий и февруарий! — Едва днесъ излѣзе утвърдението отъ княза бюджетъ. Много шумъ вдига указътъ за 900 души конни драгуни — противъ бюджета и противъ новия законъ за отчетността.

4/16 мартъ, петъкъ. За 24 часа станаха много промѣни. Сутринтъ ставамъ, обличамъ се съ намѣрение да изпратя съ слугата оставката си въ министерството. Дохожда Вацовъ: да не съмъ правѣлъ това, да съмъ почакалъ, ще видимъ какво ще стане. Излизамъ на улицата — срѣщамъ Андона Теохаровъ, псуваше Агура, защо братъ му се съгласилъ да бжде наравно съ такъвъ падналъ човѣкъ и т. н. На пладне ходихъ у Соболева. Тамъ бѣха Молловъ съ доклади, Бурмовъ усмихнатъ не зная за какво и Щегловъ, съ когото размѣнихъ нѣколко французки фрази. Генералътъ ми говори за Кирила, за неговото уволнение. За малко влѣзе Неболсинъ, обрѣснатъ, да си вземе сбогомъ, понеже заминавалъ за Пловдивъ; искаше, щото да могълъ по-често да дохожда по процеси. Следъ това останахъ съ генерала самъ. Веднага отгатна, че съмъ дошълъ за Агура. Азъ му казахъ, че Агура е половинъ българинъ, непопуляренъ, ще направи лошо впечатление, предупреждавахъ го отъ бждещи конфликти, отъ връзкитѣ му съ консерваторитѣ, отъ външни влияния и пр., той отговори, че Агура щѣлъ да се поправи, само да съмъ почакалъ и потърпѣлъ и т. н., сладки думи, макаръ че явно призна, че неговото назначение е грѣшка. Отъ думитѣ му разбрахъ, че се готви да нанесе силенъ ударъ върху консерваторитѣ: преследваха Цанкова, нека видятъ сами, какво значи това. По-на-

татък по пята срещнахъ Грекова и Цачева, тъкмо що бѣха се раздѣлили съ цѣлувания съ въшльото Шивачовъ; размѣнихъ нѣколко думи съ Грекова, каза ми, че тази криза била свършено анормална — много министри се смѣнили до сега. Отидохъ въ канцеларията. Агура отъ сутринята билъ тукъ. Дошълъ и билъ доста смутенъ, държалъ приготвена отъ порано речъ — „обстоятелствата“ го докарали да работи тукъ и т. н. И къмъ мене бѣше много любезенъ, надѣва се, че ще му бжда „учителъ“. Следъ това говорихме за учебния съветъ, за Кириловата работа, за гимназията и т. н. Доста е схватливъ, работливъ, приспособява се. *Vederemo* [ще видимъ]. Поискахъ чрезъ Константиновича аудиенция у княза.

Подиръ пладне излѣзохъ на разходка задъ града. Желѣзковичъ ми разправя, че Адженовъ около нова година изтеглилъ отъ банката 1,700,000 фр. (а цѣлиятъ фондъ билъ 2 милиона); а неговиятъ кредитъ, гарантиранъ отъ Евлогий, билъ само 200,000 фр. и личниятъ му кредитъ 150,000 фр. (за „зимание и даване съ правителството“) Желѣзковичъ наблѣгалъ да се изясни тази работа, събрали се партизанитѣ у Стоилова, ала Адженовъ се разсърдилъ и избѣгалъ, за около 900,000 фр. всичко покрилъ. Ала следъ това пакъ взималъ, сега Богъ знае колко сж. — После Адженовъ, Цачевъ и Хаджи Димитъръ купили презъ 1881 г. отъ десетъка на Трънския край 27,000 оки жито, ала следъ това казали (Стоиловъ билъ управляещъ вмѣсто Желѣзковича), че купили цѣлия десетъкъ на Трънъ и претендирали за 700,000 оки — печалба 5,000 лири. Хаджи Димитъръ призналъ, че това било така, ала „ортацитѣ“, каже, не искатъ. Желѣзковичъ не утвърдилъ покупката и ги изпратилъ въ сжда, ала сега Начовичъ ги задоволилъ. Отъ тамъ злобата на консерваторитѣ противъ Желѣзковича. Цачевъ говори, че Желѣзковичъ билъ най-опасниятъ неприятелъ на страната, трѣбвало да бжде унищоженъ. И сега е пълно съ интриги противъ него.

Вчера дохаждаха у мене Генчевъ и Вацовъ досежно проекта за учебния съветъ — това за сега ме най-интересува. — Несторъ Марковъ щѣлъ да бжде главенъ секретаръ на вътрешнитѣ работи. Консерваторитѣ сега устно заплашвали, че сега щѣлъ да се разклати и княжескиятъ тронъ, и Цачевица (!) така говорѣла. — Моята идея да се издигнатъ редица мраморни паметници на всички досегашни 32 (!) български министри, *vis à vis*, край *chaussé de Knjaževo*, би излѣзълъ хубавъ фейлетонъ.

6/18 мартъ, недѣля. Вчера бѣше Тодоровъ день. Агура *sehr zahm und gelehrig* [много е кротъкъ и ученолюбивъ], рови се изъ старитѣ книжа, подиръ пладне четохме съ него и проекта за учебния съветъ, одобрява го. Посетихъ Бурмова и Т. Пѣйовъ. Правихме смѣтка, колко министри сж се изредили до сега: 32 (и съ Хилкова), 8 руси, 1 чехъ,

23 българи (12 от княжеството, 7 от Румелия, 2 бесарабци, 1 Кириако, [Цанков], не зная от къде и 1 Стаматов от Акерманъ); 13 министри ергени, 19 женени. Вечерята писахъ нѣщо за министритѣ и тѣхното изобилие.

Днесъ е топло и сухо, ала облачно. Съставяхъ топографски и археологически въпросникъ за Пер. списание. Подиръ пладне дохожда у мене Шеферъ, стоя 1½ ч.: българитѣ били сега противъ руситѣ, заченкитѣ на партиитѣ, фаталното положение на княза, *doux et faible, dit beaucoup de fois le contraire après quelques jours, sous l'influence de l'un ou de l'autre* [мекъ и слабъ, много пжти говори противното следъ нѣкой день, подъ влиянието на одного или на друго], детинскитѣ народенъ характеръ на руситѣ, *Anklänge des 18 J. in Russland* [отзвучитѣ на 18 столѣтие въ Русия]; консерваторитѣ не съумѣли да се направятъ популярни; днешното прехвърляне на „Bulgarie“ въ лагера на генералитѣ съ статията противъ Стоилова и аферата на Мелетия — Искендеръ си гледалъ препитанието. Мелетий щѣлъ да бжде за руситѣ сега мжченикъ и пр. — Излѣзе и „Марица“, въ нея има статия отъ тукъ по аферата на Мелетия *du point de vue* [отъ гледище] на Стоилова (*nota bene*). — После отидохъ у Сарафова. Тамъ бѣха Балабановъ и — Драндаръ. *Bemerkungen über die Situation* [бележки върху положението]. Общи: до сега никога българскитѣ елементи не е билъ тѣй мизерно представенъ въ министерството, сега Теохаровъ е полурусинъ, Агура полувлахъ, и Кириако Цанковъ „*bonvivant*“. Либералитѣ чакали. Генералитѣ знаели за съюзяването на либералитѣ съ консерваторитѣ противъ „общия врагъ“ — турчина? Каулбарсъ вчера на студено *soirée* у Бурмова казалъ, че това съюзяване било добре дошло за руситѣ, съ това тѣхната мисия тукъ била приключена. Аферата на Мелетия очевидно е била измѣнната за коситѣ, за да иматъ *casus belli*. Дълбокото падение на Стоилова. — Желѣзковичъ билъ днесъ у Соболева, той не криелъ мислитѣ си: горѣлъ отъ желание да си отмъсти на консерваторитѣ за тѣхното 8 месечно тайно интригуване. Днесъ Стоиловъ билъ самъ въ Балиефенди, а отдѣлно въ единъ „пайтонъ“ Адженовъ веселъ и Грековъ пребледнѣлъ.

Соболевъ онзи день ми каза, че руситѣ сж оставили въ България около за 38 милиона рубли материали: коне, оржие, топове, магазини, кораби, медицински складове, коли и т. н.

7/19 мартъ, понедѣлникъ. Хубавъ пролѣтенъ день, сухо е по улицитѣ, зимното палто е тежко, снѣгътъ е изчезналъ отъ полето, по планинитѣ се вижда мръсенъ оловенъ цвѣтъ, въздухътъ отъ топлина трепери. Сутринта срещнахъ Теохарова, „блаженствува“, спокойно! Агура ми показа въ канцеларията стария докладъ на Теохарова за уволнението на Кирила съ бележка отъ Соболева, да се уволнѣлъ Кирилъ,

за и. д. директоръ да се назначелъ Ангеловъ като най-старъ, и въз основа на закона за чиновниците да се отнемѣла на учителитъ заплатата за единъ месецъ. Азъ му казахъ, че ако това последното се изпълни, веднага напускамъ службата; учителитъ бѣха длъжни да съобщатъ за „безобразията“ на своя бездаренъ шефъ — недоукъ; работата изглежда като индиректенъ ударъ срещу мене; между учителитъ има и австрийски поданици, цѣлата Кирилова афера ще излѣзе въ чуждитъ вестници, а за мене мнението на чуждата журналистика има по-голѣмо значение, отколкото „благоволението“ на българското правителство; учителитъ ще си подадатъ оставките, гимназията ще се затвори, и правителството вмѣсто да гради, ще руши; при такива обстоятелства никой европейски gentleman отъ университетската кариера не може да служи. Агура бѣше като смазанъ. Каза ми, че самъ не може да одобри това. — Подиръ пладне четохъ на Гинчева и на Вацова фейлетона за министритъ и го изпратихъ на „Марица“. — Въ гимназията преподавахъ за падането на Цариградъ. — Бурмовъ днесъ е назначенъ за министъръ на финанситъ. Деньтъ продължава до 6-10 ч., на Цариградското шосе е пълно съ разхождачи. На Златарски е продълженъ отпускътъ. — Главата ми тежи, вътрешно неспокойствие и освенъ това индиферентностъ, ще ми се промѣна. — Цѣлиятъ градъ политиканствува. Либералитъ (видѣхъ Сукнарова) изглежда въдовни. Стоиловъ (пребледнѣлъ), Цачевъ и Начовичъ се разхождатъ съ файтонъ. Соболевъ иска да чукне консерваторитъ съ изследването на голѣмитъ тѣхни заеми отъ банката. Искаль да спре Бѣлг. гласъ, ала го оставя да крѣка. — Цачевъ вчера казалъ на предприемача Лонгиновъ въ градината, че следъ 2 месеца руситъ щѣли да паднатъ, иначе можете, каже, да ме обесите; Лонгиновъ му отговорилъ: азъ ще Ви дамъ вжже, а пъкъ Вие сами се погрижете да се обесите, азъ не искамъ да Ви помагамъ въ тази работа. Консерваторитъ се нахвърлятъ върху руситъ, а повече или помалко и върху княза. — Въ нашата канцелария часоветъ сж опредѣлени отъ 8—12 и 2—4 (до сега бѣха отъ 9—3, ала азъ си отивахъ на 1 ч.). Много смѣхъ за Агура, на всѣкжде „честитамъ Ви новия министъръ“, „поздравлявамъ Ви съ новия министъръ“. — Карапетровъ, началникъ на отдѣление въ министерството на правосъдието, билъ въ Цариградъ словослагателъ.

9/21 мартъ, срѣда. Вчера, въ вторникъ, на 10 ч. имахъ аудиенция у княза. Тя трая цѣлъ часъ. Казахъ, че поради промѣната на правителството и преназначаването ми на нова служба смѣнахъ за прилично пакъ да се представя. Питахъ се, подхвана той, дали ще бждете доволенъ отъ това преназначение. Сега положението е лошо. Агура бѣше препоръчанъ отъ Народното събрание (Nvers.), затова настоявахъ азъ

за неговото приемане. Азъ възразихъ, че е непопуляренъ, ни единъ човѣкъ не е за него. Князътъ продължи: азъ искахъ Сарафова за финанситѣ, отказахъ се, обаче, само заради Агура. Сега Бурмовъ е финансовъ министъръ, gamoli, неговата роля въ държавния съветъ, безсмислена опозиция и губене на време (азъ казахъ за него, какъ въ съвета приказвалъ и на края питалъ: „какво казахъ“?). Аферата на Мелетия. Ориенталска мръсотия (Schmutzerei). Азъ казахъ, че трѣбва да се обнародватъ документитѣ, защото се носятъ стотици слухове; князътъ отвърна, че това щѣло да стане въ „Балканъ“, само настоявалъ писмата на Стоилова да останѣли непечатани, иначе биха го унищожили. Генералитѣ често били безтактни, създали се излишни врагове, обаче консерваторитѣ още повече. И тъкмо хората, на които азъ най-много държахъ, Стоиловъ и Григорий. Стоиловъ билъ воденъ отъ Григория. Тъкмо когато азъ бѣхъ боленъ и лежахъ на легло; не можеха да намѣрятъ по-сгоденъ моментъ. Въ четвъртъкъ заранѣта дошла нотата на екзарха, въ която се нотифицирало решението на синода. Стоиловъ нито на мене, нито на Соболева каза нѣщо за начина на изпълнението на това решение; дойде при мене, азъ лежахъ на легло, и задушванъ почти отъ болки въ гърлото, не можехъ да говоря; прочетохъ писмото съ синодното решение и написахъ (понеже не можехъ да говоря) съ моливъ върху него „je suis d'accord“ [съгласенъ съмъ]. Вечеръта писахъ на генерала нищо да не се предприема по работата безъ мое знание. И ето че презъ нощта съ най-голѣма бързина тя се свършва, защо? Съ моето име безчестно се злоупотрѣбвява, това се вижда отъ всички книжа. На Мелетия се нотифицира всичко отъ името на Негово Височество, и той е подписалъ въ протокола, че се подчинява на заповѣдта на Негово Височество, дори и на кочияша сж дадени заповѣди отъ името на Негово Височество. Стоиловъ поискалъ вечеръта присѣствието на Карновичъ, на стражари, които „при мое повикване отъ вратата да се притекатъ на помощ“, обаче Карновичъ отказалъ по заповѣдъ на Соболева. На сутринъта Соболевъ ми пише, че безъ мое позволение нищо нѣмало да стане. Обаче всичко вече бѣше свършено. Стоиловъ не дойде дори при мене да се извини, а ходилъ по всички дипломатически агенти, Шеферъ, Брауншвайгъ и т. н. и е представилъ de facto мене като лъжецъ, като че азъ ужъ предварително съмъ далъ съгласието си за извършеното. Соболевъ искаше да отложи работата следъ 1/III, следъ рускитѣ празници. Стоиловъ можеше да дойде при мене, азъ бѣхъ уравнилъ стотици афери между руси и българи. Соболевъ и Каулбарсъ следъ това се държаха много безтактно: по цѣли дни стоеха на телеграфната станция. Стоиловъ затова подаде оставка. Соболевъ телеграфиралъ на Мелетия въ Дупница, по заповѣдъ

на княза (какво противоречие) да се върнѣлъ; князѣтъ заповѣдалъ тази телеграма да се оттегли, телеграфиралъ на екзарха, la décision du st. synode sera executé par mon gouvernement [решението на св. синодъ ще бѣде изпълнено отъ моето правителство] безъ противоречие—това направилъ за да отблъсне интригите на Григория. Начовичъ и Грековъ дошли и поднесли своитѣ оставки заради Стоилова. Азъ искахъ да ги задържа, за да не става прекъсване въ финансовата и правосъдна организация, апелирахъ къмъ тѣхния amour propre (Organisationswerk [организаторско дѣло]), патриотизъмъ! Напраздно. Соболевъ по моя заповѣдъ ходи у тѣхъ въ къщи, за да ги предумва да останатъ (Соболевъ билъ добъръ човѣкъ, Каулбарсъ пъкъ буенъ, дразнѣлъ го), обаче господата били изпълнени съ партизанска злоба, заслѣпени. Грековъ дохожда при мене и ми каза: ще дойде време, когато пакъ ще бждемъ повикани, обаче отъ името на партията мога да съобща на Ваше Височество, че ние преди всичко ще искаме възобновяването на конституцията. Това е, обаче, невъзможно. Стоиловъ трѣбваше просто да съобщи на Мелетия синодалното решение. Азъ добавихъ, че Мелетий можеше просто отъ митрополията да отиде въ нѣкоя частна къща въ града, дори и въ Кесяковия хотелъ. Князѣтъ: „ако станѣха вълнения, полицията щѣше да изпълни дълга си.“ За Стоилова той каза: „азъ го отгледахъ на гърдитѣ си, отнасяхъ се къмъ него като къмъ свой братъ, бѣхъ внимателенъ къмъ него като къмъ моя жена, той бѣше съ мене у родителитѣ ми, при всички пѣтувания, познаваше най-тайнитѣ ми мисли, никога не съмъ правилъ толкова много за единъ човѣкъ, той на мене има за всичко да благодари, и сега такава неблагодарностъ! Да ме представи предъ дипломатитѣ като лъжецъ: азъ поне едно нѣщо прокарахъ въ България, азъ всѣкога съмъ държалъ на думата си. На Григория азъ казахъ: азъ и Вие трѣбва да останемъ въ България, защо създавате тѣзи истории, за да ни огорчавате бждещето въ страната, генералитѣ сж временни, съ тѣхъ можете да правите, ако щѣте, комедии, но защо бъркате мене въ тази работа! Стоиловъ е пропадналъ, той въ последно време съвършено избѣгва доброто общество, той дори не дружи вече съ моитѣ придворни (мислѣше за Ридезелъ, Корвинъ, Менгесъ и пр.), ами съ Цачева, Анева, Горбанова и пр. Жално, той има бждеще въ страната, ще играе още роля. Сжщо и Григорий, никой не е толкова покровителствуванъ като него. Азъ направихъ за църквата всичко, подпомагахъ създаването на църковнитѣ закони безъ директно да се бъркамъ. Сега Григорий ме представлява въ една статия въ „Марица“ и въ телеграмата си до синода въ Цариградъ като неприятелъ на църквата! Каравеловъ, Цанковъ бѣха груби, правѣха всевъзможни лудории, обаче бѣха първобитни, необразо-

вани; отъ тѣзи, най-образованитѣ хора на страната (Стоиловѣ е живѣлъ вѣнъ отъ страната), човѣкъ може да очаква нѣщо по друго! Толкова малко хора има тукъ, сега и тѣзи малцина сж загубени за мене; азъ застарѣхъ съ 10 години, единъ страшенъ ударъ за мене, неизлѣчимъ, азъ съмъ сломенъ, може би пжтуването ще ме поуспокои"... Прекжсна около 2 минути, загледа се въ писалищната маса потъналъ въ мисли (азъ седѣхъ отъ страна) и млъкна... „Сега консерваторитѣ сж захванали агитация противъ мене". За Бъл. гласъ и неговитѣ статии не знаеше; азъ му съобщихъ за проектираното сближаване на партиитѣ, което поради противоречивитѣ желанія едва ли ще бжде възможно — князътъ знаелъ за него отъ Каранфиловича. „Консерваторитѣ знаеха много добре, че азъ трѣбва да чакамъ, че не мога сега, следъ 8 месеца, да изпратя назадъ генералитѣ, императорътъ е susceptible [докачливъ], това не е възможно преди пжтуването ми за коронацията, иначе веднага ще викнатъ, че съмъ се хвърлилъ въ ржцетѣ на австрийцитѣ; царътъ самъ неохотно даде генералитѣ, азъ трѣбваше да се задължа да ги държа 3 години, консерваторитѣ министри знаятъ това много добре, както знаятъ сжщо, че азъ не мога да ускоря работата. Царътъ може самичъкъ да ги отзове, следъ като устно поговоря съ него върху това. Липсва всѣкакъвъ патриотизъмъ у българитѣ. Сега при Дунавската конференция въ Лондонъ ние излѣзохме съ по-голѣма загуба, отколкото въ Берлинъ, Лондонскиятъ договоръ е по-лошъ отъ Берлинския, обаче никой не иска да знае за това (азъ додадохъ, че има хубава статия въ Марица), прави се дребнава партийна политика. Вече по-рано имахъ неприятности съ камарата. По закона за жандармерията казахъ изрично на Симеона, че азъ нѣма да утвърдя никакъвъ законъ отъ камарата по тази материя, че това не е отъ нейна компетенция, нѣма никога да го утвърдя, да го каже въ камарата, обаче той не направи това. Соболевъ даде отъ името на княза едно ясно изложение, обаче тогава камарата се оплака отъ грубостта на генерала. Между това изкалѣпиха закона. После дойде при мене председателятъ съ подпредседателя, наблѣгаше да съмъ утвърдѣлъ закона: азъ му напомнихъ това, което бѣхъ му казалъ, той го билъ забравилъ, показахъ му въ печатнитѣ протоколи обяснението на Соболева отъ мое име. Следъ това последва нощното заседание, азъ бдѣхъ, къмъ 4 ч. министритѣ бѣха у мене, азъ накарахъ да събудятъ презъ нощта Симеона — „да каже." Азъ му съобщихъ за речта на Каулбарса и за ролята на Симеона, на 1½ ч. следъ полунощъ. „Бюджета получихъ едва 5 деня, следъ като камарата бѣше разпустната. Повикахъ Симеона, той ми каза, че всички депутати утре щѣли да отпжтуватъ, така и стана, не бѣше възможенъ вече никакъвъ парламентаренъ

коррективъ. Тогава азъ решихъ военната жандармерия (конна) да се поддържа отъ сумата за полицията — въ бюджета на вътрешното министерство сж вотирани 2 милиона фр. за полицията, за какво е такава голѣма сума, сегашната жандармерия (конна) струваше 1,300,000 фр. Затова българскитѣ министри (трима) си подадоха оставкитѣ, моето решение било противъ гласуваното въ парламента. Тогава азъ се обърнахъ къмъ държавния съветъ, Михайловски единъ день дохожда при мене, бѣше напълно противъ министритѣ; на другия день ми носи решението на съвета — изцѣло въ полза на министритѣ. Азъ му казахъ: „покорно благодаря.“ Той още стоеше. Казахъ му, че е свободенъ. Отъ тогава не съмъ го виждалъ.“

„Държавниятъ съветъ е съставенъ отъ неспособни хора.“ За Калевича князътъ не знаеше, че е глухъ. Пенчовичъ и Моравеновъ, споредъ моето мнение, биха могли, като нѣкогашни търговци, да минатъ въ бждещия съветъ на банката. „Нѣма никакви юристи въ него. Всѣки день ставатъ нарушения на законитѣ отъ властитѣ и никой човѣкъ не се оплаква отъ това.“ Азъ изтъкнахъ, че нѣма сборникъ на законитѣ, че чиновницитѣ нито събиратъ, нито сами ценятъ този законодателенъ материалъ, никой отъ тѣхъ не изучава законитѣ. Князътъ на масата си имаше австрийския законъ за Verwaltungsgerichtshof [административния съдъ], ала не прилѣгалъ; азъ казахъ, че надзорътъ за изпълняване на законитѣ, споредъ конституцията, принадлежи на държавния съветъ, ала последниятъ не разбира отъ работата си; князътъ би желалъ да има корпорация, която да може да каже на Народното събрание, когато то върши противозаконни работи. „Моятъ братъ ще дойде тѣзи дни, служи въ английската морина. Отъ 14 години рѣдко съмъ го виждалъ, само 3—4 пжти на бързо въ Петербургъ, бѣше при динамитната афера въ зимния дворецъ. Сега се връща отъ едно пжтуване около свѣта. Не мога да покая почти никой българинъ, кого? Не искамъ никого да видя, нека Соболевъ всичко свърши.“*)

Цѣлиятъ разговоръ ми направи тежко впечатление. Азъ говорихъ малко, а той очевидно бѣше доволенъ, че можеше нѣкому всичко да изкаже. Не изглеждаше зле, ала бѣше замисленъ, безъ всѣкаква сѣнка отъ обикновената му веселостъ. Нѣма по-лошо нѣщо, отколкото да бждешъ князь въ България.

Въ „Балканъ“ излѣзе разказътъ на Щеглова за пжтуването му да върне Мелетия. — Въ Augsburger Allg. Zeitung е обнародвана дописка отъ София (Головинъ?), гдето напр. въпросътъ за жандармерията е изложенъ по схващането на българскитѣ министри.

*) Изявленията на княза сж предадени въ Дневника на нѣмски. С. Я.

Вчера на 9 ч. имаше български чай у Бурмова. Тукашното общество, до колкото си спомнямъ, бѣше следното: Х. Пенчовичъ, Минчовичъ, Тишевъ съ жена си, Йор. Тодоровъ съ жена си, В. Стояновъ съ жена си, Даскаловъ съ жена си, Йос. Ковачовъ съ жена си, А. Храновъ съ жена си, Д. Храновъ съ жена си, Гошевъ, Д-ръ Петровичъ съ жена си, Войниковъ съ сестра си и майка си, Сукнаровъ съ жена си, Зографски съ жена си, Кисимовъ съ жена си, Златевъ съ жена си, Петровъ съ жена си, Д. Поповъ, двамата Михайловичови съ женитѣ си, Увалиевъ, М. Георгиевъ, Вацовъ, Кутинчевъ, Мlle Цвѣтишичъ, Мlle Шварцъ, г-ца Крушева и сестра ѝ, Д. Коцевъ съ жена си (софиянецъ), Хр. Ковачовъ съ жена си, Д. Кесяковъ (отъ телеграфа) съ жена си, Горановъ (странѣше отъ мене и отъ други), Харцеръ, Боди . . . Дамитѣ бѣха въ голѣмата стая, господата, които пушеха, въ тритѣ по-малки. На пияно свириха госпожици хазяйкитѣ, г-жа Стоянова и Михайловичъ; пѣ Мlle Цвѣтишичъ и после за общъ Лух [забава] Стояновъ и Д. Храновъ. Пихме чай и шоколадъ. Азъ най-напредъ водихъ доста досаденъ разговоръ съ „даскалитѣ“ и други, после седнахъ задъ г-ца Крушева и си убивахъ времето. Бурмовъ е много досаденъ, а госпожата се държи като аристократка. Чаятъ трая до 1½ ч. Ясни лунни нощи, пролѣтна горещина. Много е оживено по Цариградското шосе.

Днесъ свършихме закона за частнитѣ училища. Съ Агура ходихме въ гимназията, на часоветѣ на Ангелова и Брожка, речъта на Агура къмъ учителитѣ (за тѣхната висока задача, да не се занимаватъ съ политика); после отидохме въ девическото училище да видимъ сградата, съ Мте Енчева, Мlle Цвѣтишичъ и д-ръ Петровичъ. Необходимостта отъ постройка. Указитѣ сж подписани, никакъвъ карамболъ, Кирилъ е уволненъ. Подиръ пладне преподавахъ въ гимназията 1¾ ч. за Сърбия и България въ XIII—XIV в. Чувствувамъ голѣма отмалѣлость и отвращение, нѣщо като слабостъ. Топло е, отъ вчера ходя съ пардесю.

Генералътъ открилъ, че отъ запазения фондъ на министерството на външнитѣ работи сж изтеглени 40,000 фр.—за агитация: били у Константиновича и върнати на банката. Сжщо той поискалъ отъ банката списъцитѣ на длъжниците . . .

10/22 мартъ, четвъртъкъ. Преди пладне въ канцеларията съ Агура и Генчева бѣхме заети съ цѣлъ купъ молби за стипендии. Дъжделиво. Братътъ на княза пристигна. Предприемачътъ Лонгиновъ бѣше у мене досежно продажбата на къщата на девическото училище. Петковъ е назначенъ за главенъ секретаръ на вътрешното министерство. Несторъ [Марковъ] отказа, а Георговъ (!) чифликчията за секретаръ на министерския съветъ. Подиръ пладне ходихъ у Вацова (боленъ е) и у Мих. Георгиевъ. Търсихъ Стоилова, но

бѣше излѣзълъ. Не се чувствувамъ много добре, особено вечеръ и сутринъ, може-би отъ влагата въ кѣщи, макаръ че ревматизмътъ не ме безпокои. Днесъ е Велики четвъртъкъ. Въ Бѣлг. гласъ отъ вчера има фейлетонъ „Ловъ на министри.“ Генералътъ искалъ да назначи Тѣпчилещова за главенъ секретаръ на вътрешното министерство, за да дегарнира политическия кабинетъ, чиято непотрѣбностъ Икономовъ посочи тѣй ясно въ „Славянинъ“.

12/24 мартъ, Велика сѣбота (по западния календаръ). Вчера и днесъ студено, дълбокъ снѣгъ и каль. Бѣхъ малко нездравъ и разсѣянъ. Въ „Марица“ имаше доста добра статия за новото министерство. Бурмовъ днесъ решилъ да назначи комисия за ревизия на Народната банка: Желѣзковичъ, Павелъ Икономовъ, Грозевъ и чиновницѣтъ Наумовъ и Караджовъ. Въ канцеларията се занимаваме съ Шуменската афера (бунтъ на ученицитѣ отъ педагогическото училище за единъ слуга, некадърността на директора Рачовъ); четемъ заявления — Благоевъ, естественикъ въ Петроградъ, отъ Загоричени, билъ стипендиантъ на млѣкарския еснафъ въ Цариградъ при Габровското училище; първото „разочарование“ въ Цариградъ — баща му, когото 15 години не виждалъ, билъ млѣкарски слуга; билъ при унищожението на Ески Заара, въ опълчението на Шипка, „таможенъ“ [митнически] писаръ и т. н. Авантюри, чудно сѣщество. — Анекдотъ: М. Георгиевъ неотколе ми разправи, какво се говори за видинчани: и най-бедниятъ си купувалъ за 20 пари свѣщъ, за да може вечеръ „да брои паритѣ на хората и да критикува женитѣ имъ“. Вчера въ канцеларията ми падна на рѣце Неофитовия преводъ на Новия заветъ, прочетохъ евангелието за страданията Христови отъ св. Иоанъ. Новиятъ преводъ на английскитѣ мисионери билъ направенъ отъ цѣла комисия: Лонгъ, Христодулъ Костовичъ самоковецъ, Славейковъ и т. н. Генчевъ го хвали. — Вчера вечеръ бѣхъ у Стоянова. Разкошътъ у консерваторитѣ. Преди нѣкой день у Цачева имало балъ (билъ празникътъ на жена му — Зица = Зоица), Стоиловъ (господинъ Стоилчо) танцувалъ и скакалъ до сутринта, когато другаде се държеше на страна; Цачевъ и предъ слугитѣ говорѣлъ, какъ консерваторитѣ щѣли да изгонятъ княза като Куза; най-добрия човѣкъ, каже, отстранилъ отъ себе си (Стоилова); инакъ консерваторитѣ прѣскалъ слухове, че князътъ всѣки день плакалъ за Стоилова. — Нашата канцелария работи сега отъ 8—12 и 2—4 ч. Вчера преподавахъ за Скендербегъ, Дубровникъ и турската история; съ това свършихъ политическата история на срѣднитѣ вѣкове.

Днесъ вечерътъ получихъ писмо отъ Свата, много весело. А следъ вечеря, когато пиехъ чай, друго отъ баща си, въ отговоръ на последното мое писмо; пустнато е въ Виена

на 19/III и съдържа много утешителни работи за мене — посочва ми пътя, по който мога да излѣза отъ българскитѣ мжноти и да потегля къмъ науката и къмъ живота въ центъра на образована Европа. Въпросътъ е за катедрата по стара история въ Пражския университетъ.

„Хотелъ Метрополъ, 19/III 1883. Драги Коста! Вчера получихъ писмото ти отъ 9/III, което ми даде поводъ за многократни нерадостни размишления. Работитѣ у Васъ сж взели, както виждамъ и отъ вестницитѣ, чуденъ обратъ. Вашитѣ консерватори наистина сж изгубили главитѣ си, останали сж безъ умъ и разсудливостъ, а свръхъ всичко отъ горе и безъ политическа предпазливостъ. За жалостъ нѣма и една по-висша воля, която да смекчава тѣхнитѣ безсмислици. Между всичко това избухва и пълна министерска криза. Може би, че тя ще бжде здравоносна, но възможно е още повече да влоши положението на работитѣ. Отъ тукъ е тежко да се сжди, какъ Соболевъ ще успѣе да състави министерството. Ала каквото и да стане, азъ гледамъ преди всичко само за твоего положение, а то, както и да се завъртятъ работитѣ, ще остане всѣкога не лесно. Ако да имаше надежда, че съ доизслужването на петата година ще си осигуришъ пенсия или прилично възнаграждение, бихъ те още съветвалъ да изтраешъ, но когато и това нѣма, ясно и лесно е да си вземешъ решението, щомъ като за това ти се представи сгодна и справедлива причина, или поне случай. Че за бждещето си тукъ нѣма защо да се безпокоишъ, това е и мое убеждение; при всичко това намирамъ за добре, колкото се отнася до Пражския университетъ, да обърнешъ преди всичко къмъ него погледитѣ си, понеже мисля, че къмъ него се стремишъ, смѣтамъ, че е по-добре да пристъпишъ къмъ дѣло по-рано, отъ колкото по-късно. Що се отнася до научната дисциплина, за която ще трѣбва да рефлектирашъ, то срѣдна и нововѣка история сж вече заети отъ Голлъ и Резекъ, та остава сега само стара история. За нея мислятъ само за тебе, и азъ съмъ сигуренъ, че ако узнаятъ, че ти си готовъ да я заемешъ, ще ти изравнятъ пътя. Помисли върху това и ми пиши, да ли би искалъ да се решишъ на тази крачка, та въ началото на идната учебна година (I/X) да постъпишъ. Ако си решенъ на това, ще направя тукъ постъпки да получишъ покана чрезъ деканата, та да можешъ да дадешъ съгласието си, щомъ си за това подтикнатъ. Останалото ще върви безъ всѣкакви мжноти и понататъкъ. Разбира се, че най-малко би трѣбвало да ти дадатъ редовна професура, за което нѣма да има несъгласие. Така би излѣзълъ и отъ България по честенъ, или собствено по тържественъ начинъ. Не ми сж тайна и твоитѣ оплаквания, че си забравилъ това и онова, обаче сжщо така съмъ сигуренъ, че не е такава тежка задача да си възвърне човѣкъ нѣкогашнитѣ познания, когато се залови за това съ охота и надежда.“

„Другъ би билъ въпросътъ, ако ти би искалъ специална катедра, каквато горе-долу заемаше като доцентъ.*) Тогава работата би вървѣла до нѣкѣде по-малко гладко, обаче не е невъзможно, макаръ че по-скоро бихъ те съветвалъ да приемешъ стара история. Нашитъ университетски професори се ползуватъ съ голѣма свобода досежно избора на лекциитъ, и не се съмнявамъ, че на тебъ съвсемъ не ще бѣде мжно да преплавашъ първата година презъ нѣкое по-малко плавателно морско течение.“

„Пиши ми на какво мислишъ да се спрешъ и азъ не ще пропусна да направя каквото трѣбва било тукъ, било въ Прага.“

„Година или две да работи човѣкъ за свое удоволствие е много примамливо, ала така практическата цель би се отдалечила. Докато си долу, лесно е да се устрои кариерата ти, но ако би билъ въ Прага и катедрата по стара история заета, не зная и не мога да кажа, какъ би се наредила работата. Вече и за това, че промѣната на правителството не е изключена. Ergo perpende quod tutissime agendum [и така прецени какво е най-безопасно да се направи]. За мене твоето завръщане въ Прага би било истинска наслада. И азъ съмъ доста осамотенъ“ . . .

И на края: „Направеното ти предложение да управлявашъ гимназията е просто левантинска обида.“

Всичко това прочетохъ нѣколко пѣти едно следъ друго и почувствувахъ близостта на своето освобождение. Нароиха се въ главата ми старитъ планове за намисленитъ лѣтни пжтувания изъ България, за преподаванията ми, статиитъ, книгитъ и начина на живота въ Прага. И за мене, самотенъ въ студената стая (вънъ се сипѣше ситенъ снѣгъ) бѣше възкресение, Великденъ. Слава на всемогщия Богъ!

13/25 мартъ, католишка великденска недѣля. Топло, блато, новиятъ дѣлбокъ снѣгъ се топи. На 10 ч. отидохъ въ католическата църква, гдето бѣше препълнено, всички консули и секретари, множество любопитни българи, повечето чиновници; въ хора бѣха Chadurne и Mme Адженова. Въ къщи ми посети Де Мартино. Видѣхъ, че е смахнатъ гений, „хлопа му дъската“. Исканни за първоначалното образование за Bonghi. Той е противъ сегашното правителство, руситъ я карали къмъ анексия, князътъ билъ добъръ, кавалеръ, обаче за пълномощията ржката му била много слаба, говори за сливане на партиитъ, трѣбвало да се споразумѣятъ съ Цанкова, Кевенхюлеръ подценявалъ неговото значение, сега му е даденъ и мжченически пиедесталъ; говори и за забъркване на понятията de l'indépendance et de la liberté [за неза-

*) Това стана поради интригитъ на Хьофлера, който се боеше да не чета по „всеобща история.“

висимостъ и свобода] въ Италия презъ 1848 год., сжщото било и въ България. Интелигенцията била противъ консервативитѣ. — После дойде книжарѣтъ Кушлевъ, който се съсипа съ историята на педагогиката. — Подиръ пладне ходихъ у Петкова, искайки да го поздравя съ главното секретарство (оставихъ картичка). У Симича, превеждаше нѣщо отъ Benjamin Constant, наситилъ се на София, нѣмало забавления, пуста околностъ; излишнитѣ черковни борби въ Сърбия, надежда за сплотяването на либералитѣ съ руситѣ, положението било заплетено. После у Сарафова, гдето бѣше се събрало цѣло общество. Шишеджиевъ разправя за Шопова (Десетъ-дневно царуване), който сега пише въ Бѣлг. гласъ писма „до баба ми“; училъ медицина въ Цариградъ, презъ време на кланетата въ Батакъ и Перушица екзархията го изпратила тамъ на разузнаване, Шишеджиева — въ Македония; Шоповъ щѣлъ да бжде застрелянъ въ Цариградъ за това, понеже билъ ученикъ въ военната медицинска школа, обаче избѣгалъ въ Русия. Съ руситѣ като „преводчикъ“ стигналъ чакъ въ Родосто, не го обичали, билъ, каже, *raisonneur* — нихилистъ. Карастояновъ разправя за Бѣлградскитѣ Симидовци, тукашниятъ водѣлъ трета жена, първата била дъщеря на А. Караборги. Милоевичъ и неговиятъ старосръбски корпусъ при Н. Пазаръ, съ високи калпаци съ червено отъ страни дѣно, както българската артилерия въ началото. Отъ неговитѣ хора сега нѣколко македонци били офицери въ Шуменъ, тукъ имало единъ въ сѣдилището. Колекцията отъ градински семена, дадена на г-жа Сарафова за домашната имъ градина; критика на вечеринката у Бурмова. Димещето се (отъ локвитѣ) Софийско поле, Венеция, наводненитѣ улици, рефлексъ отъ локвитѣ и смѣсената съ снѣгъ калъ, носене на галоши. — За заминаването си не съмъ говорилъ освенъ съ Желѣзковича. Преди пладне дохождаха у мене Вацовъ и Мих. Георгиевъ за празниците. — Въ Търново искатъ да издигнатъ паметникъ на обесенитѣ 20—30 души българи въ предвечерието на войната: Сарафовъ ми показва рисунката. — Въ оригинала на синодното решение въ министерството на външнитѣ работи наистина „Врачанскиятъ“ манастиръ съ търкане е промѣненъ въ „Рилски“. Това направилъ чиновникътъ Генадиевъ, по заповѣдь, каже, на Стоилова. — Вечерята писахъ на баща си.

„София, 13/25 мартъ 1883. Великденска недѣля. Човѣкъ има често много чудата сѣдба. Насмалко щѣхъ да забравя за разликата въ календаритѣ и за близкия католишки Великденъ, който тази година се пада петъ недѣли по-рано отъ православния. Вчера на Велика сѣбота седѣхъ самъ следъ вечеря съ чаша чай надъ купъ най-нови броеве отъ *Augsburger Allg. Zeitung*. И ето че още на 9 ч. разносвачътъ ми донесе скжпото ти писмо отъ 19 мартъ. Прочетохъ го и ве-

днага си помислихъ, че тази година и за мене е дошло възкресение — *resurrectio*."

"Моето решение гласи съвършено на кжсо така. Щомъ получа официална покана отъ чешкия университетъ за редовна професура по стара история, ще приема веднага безъ колебание. *Alea jacta est* [жребиятъ е хвърленъ]."

"Причинитѣ сж обяснени въ писмото ми отъ 9. III. Сега съмъ донѣкжде въ по-тихо течение, ала на изтокъ всичко е само привидно. Сега седя късно вечеръ и спокойно пиша, но кой знае какво ще узнаемъ утре сутринъта. Едва разчистихме несъгласията въ Софийската гимназия, произлъзоха размирици въ Шуменското педагогическо училище, които не сж още свършени; тѣзи дни държавниятъ съветъ ще разглежда законопроекта за учебния съветъ. Много политически въпроси висятъ въ въздуха. Отъ Сцилла къмъ Харибда, това е нашата всѣкидневна сждба, само отъ време на време се установява нѣкакво безвѣтрие. Вече отъ сега се боимъ отъ двумесечното отсъствие на княза, пжтувайки за коронацията въ Москва. А следъ връщането му дяволъ го знае какво ще бжде, било съ генералитѣ или безъ тѣхъ. На мене лично никой не може да гарантира въ страната сигурно бждеще. Правителството може да си приказва каквото ще, бюджетитѣ и службитѣ сж въ ржцетѣ на непостояннитѣ и простодушни Народни събрания."

"Катедрата по стара история ще приема, защото за тази частъ отъ историята имамъ известна подготовка, макаръ че не мога да твърдя, че съмъ по нея специалистъ. Задачата на професора по стара история много е улеснена отъ безмѣрното литературно богатство на общи съчинения и отдѣлни монографии. Азъ се надѣвамъ, че ще мога да чета за старорелинската история, за Александъръ Велики и епохата на диадоситѣ, за Римъ презъ време на републиката, за римската императорска епоха, за периода на преселението на народитѣ, за античната география и за изворитѣ на старата история съ такъвъ успѣхъ, че чешкиятъ университетъ нѣма да се срамува за това. Освенъ това, бихъ челъ и върху цѣлата византийска история, за кръстоноснитѣ походи и т. н."

"Постжпването ми отъ 1 октомврий, разбира се, ще бжде малко мжчна задача. Ала за първия семестъръ лесно ще приготвя една лекция за античната география на Европа и освенъ това ще взема старитѣ си лекции за кръстоноснитѣ походи отъ доцентско време, съ допълнения. А за лѣтото лесно ще се приготвя презъ зимата, като изработя лекция и пр. за Римъ презъ време на републиката."

"Щомъ работата бжде на редъ, веднага ще поискамъ уволнението ми отъ българска служба; за това бихъ желалъ да бжда колкото се може по-скоро уведоменъ по цѣлата работа, защото много е важно за мене въ такъвъ случай да

бжда вече отъ 1/13 май свободенъ. Презъ лѣтото именно искамъ да пропътувамъ голѣма частъ отъ България и Румелия, па да посетя и Цариградъ. Мисля за пътуване по Срѣдна гора, друго изъ цѣлата Софийска губерния, трето изъ Шуменско, Провадийско и Сливенско; много обмислювахъ за една археологическа експедиция на коне край Дунава отъ Тимокъ до Силистра (римскиятъ Дунавски limes [пътъ] съ развалини отъ кули и кастели). За всичко това е необходимо време. Къмъ 1/13 септемврий бихъ се отправилъ отъ София за Прага.“

„Въ Прага се надѣвамъ, че между книгитѣ и занятията скоро ще се акклиматизирамъ и че донѣкжде ще се изгладя маквата и да била острота, останала въ мене отъ четиригодишното ми престояване между ориенталскитѣ лисици. Самотията въ Ориента (das Alleinsein und Alleindenken) оставя особени психологически последици, които, може би, не могатъ се вече премахна.“

„Въ ума си съмъ нахвърлилъ цѣла редица книги и статии, къмъ чиято спокойна разработка ще мога да пристѣпя, ако се измъкна отъ този лабиринтъ тъй славно, както ми го описвашъ въ твоето писмо. А най-много се радвамъ, че пакъ ще се намѣря между своитѣ, които все пакъ отъ всички хора сж най-близки на човѣка.“

„Тукъ въ последната минута, може би, ще искатъ да ме задържатъ, може би сжжитѣ, които по-рано тъй охотно бълнувахъ за моето остранение. И на княза не ще бжде приятно да чуе за тази работа, ала той вече е донѣкжде подготвенъ, защото нито предъ него, нито предъ придворнитѣ не съмъ скривалъ своята тѣга за Западъ.“

15/27 мартъ, вторникъ. Въ Шуменъ непокорство въ педагогическото училище (40 ученика), сега искатъ и свалянето на директора, който очевидно е глупакъ. Шишмановъ днесъ ми разправяше, че Цачевъ, който цѣри и политически болести, му предложилъ помириенето на консерваторитѣ съ либералитѣ: 1) като признаятъ всички досегашни закони, 2) да се свика Народното събрание и после Велико Народно събрание за преглеждане на конституцията. Шишмановъ му отговорилъ нека по-добре се присъединѣли къмъ либералитѣ, защото това било и програмата на либералитѣ. — Агура днесъ е невиденъ, защото е заседавалъ първиятъ министерски съветъ. Носи се слухъ: Бурмовъ министъръ на просвѣтата, Желѣзковичъ на финанситѣ (той нищо не знае) и Агура агентъ въ Букурещъ — Подиръ пладне въ канцеларията дохажда Гошевъ, ще вземе френски езикъ. Моята подигравка за култивирането на чайовото дърво, сравни афиона. — Напоследъкъ, вчера рано сутринята Мих. Георгиевъ и двама други учители не искали да влѣзатъ въ учителската стая. Билъ тамъ ужъ Кирилъ да предава книгата. Ангеловъ

поотворилъ и се оказало, че това билъ архим. Илия, колега-та. Баснята: магаре „въ лъвовска кожа.“ — Неизмѣрима калъ, оставатъ ти въ нея галошитѣ (срв. Empedocles, Aetna, галошъ); подиръ пладне топълъ юженъ вѣтъръ я изсуши. — „Балканъ“ дразни „Бълг. гласъ.“ — Щегловъ въ Цариградъ из-действувалъ интернирането на Мелетия да стане въ Кюстен-дилъ. — Желѣзковичъ не приелъ да участвува въ банковата комисия. — Гюзелевъ на улицата иска да ме задържи за винаги въ България. — Вчера и днесъ пиша топонимски и археологически въпроси за Пер. списание.

18/30 мартъ, петъкъ. Чудно време. Ледовитъ вѣтъръ, студено, сухо, пресипналъ съмъ, копнѣя за слънчева топлина. Азъ съмъ пакъ „въ отсъствиѣ духа“, неохота къмъ всичко, особени ориенталски психологически състояния. Ставамъ, макаръ и неохотно, доста късно, ала вечерно време скоро ме напада страшна физическа умора; всѣки день ходя два пѣти въ канцеларията. Нищо не буди у мене живъ интересъ. Мисля за бъдещето и се ровя въ несигурнитѣ планове за пѣтувания, експедиции, за новъ животъ на западъ. Въ мене се бори нѣ-каква си любовъ къмъ свободната ориенталска непринуде-ностъ, наклонностъ, която, казватъ, привличала и следъ години изгнаницитѣ и затворницитѣ къмъ принудителното мѣстожи-телство, а отъ друга страна ме тегли тжгата по книги, по пи-сателство, по осъществяване на научни идеали, по доволство. И къмъ мизерията и несгодитѣ човѣкъ привиква и мжчно се отдѣля отъ тѣхъ. Връщайки се отъ пѣтуванията си въ чужбина, всѣкога съмъ стѣпвалъ на българска земя съ нѣ-какво си горчиво предчувствие, и при всичко това пакъ се акклиматизувахъ. Гнѣзди се въ човѣка нѣкаква си „vis inertiae“, моменталното влияние на околността. Мисля за шума на голѣмитѣ европейски градове, за дребнавоститѣ на европей-ската цивилизация, за теоретичния погледъ върху всички свѣтски нѣща, за неразвития социаленъ животъ въ Прага, за своята ре-акклиматизация. Да ли само писмената работа нѣма да ми се стори еднообразна? Да ли въ мене нѣма да се бунтува духътъ на самостоятелността, духътъ на човѣкъ, който е свикналъ да управлява други и на други да заповѣдва? Да ли ще понеса тъй лесно новата метаморфоза *ad retro*? Главното условие за тази метаморфоза е колкото се може по-голѣма лична свобода, уреждане на своитѣ работи споредъ собстве-ния вкусъ, използване на онази свобода, която цѣвти за всѣ-киго одного въ западноевропейскитѣ градове? Нѣма ли да копнѣя за Софийската свобода съ всичката нейна несигур-ностъ? Който всѣки день, години наредъ, е излизалъ отъ кѣщи съ съзнанието за нѣкаква изненада, който всѣка ве-черъ е лѣгалъ съ пълень револверъ на нощната масичка, който се е сприятелилъ съ неукротенитѣ страсти на прими-тивни хора и съ бурнитѣ елементи на природата, да ли лесно

за винаги ще привикне на благосъстоянието и удобствата на западната цивилизация?

Въ срѣда съ архитекта Сава Димитриевичъ и В. Роубалъ, като комисия, ходихме да прегледаме кжщата на А. Лонгиновъ, за да я купимъ за девически пансионъ, и въ четвъртъкъ написахме върху това протоколъ. Не подхожда, не е строена за тази целъ, ала може да се приспособи: за нова постройка тази година нѣма време. — Днесъ дохажда у насъ Силистренския инспекторъ Савовъ, свършилъ за 3 години Московския юридически факултетъ, *junger Bier* [неотлежало пиво], носи 1 ока коси. — Вчера вечеръ пристигнаха Климентъ, Стамболовъ, д-ръ Христовъ и пр. като Търновска депутация. Изглежда, че Григорий го е ядъ за това; борбата на калугери съ калугери може би наближава. — Държавниятъ съветъ въ четвъртъкъ се е занимавалъ съ въпроса за поправката въ ржкописното решение на синода (Рила вмѣсто Враца). Генадиевъ хвърля вината върху Стоилова. Ще има сждъ и скандали. — Некрологътъ за Даничича излѣзе въ *Osvěta*. — Печатането на Пер. списание пакъ е останало страшно назадъ. Получихъ писмо отъ Златарски и му отговорихъ. — Стойчовъ, Балабановъ, Помяновъ, Геровъ били, казватъ, за помирение съ консерваторитѣ, останалитѣ либерали били противъ. — Назначени сж изборитѣ за общинскитѣ и окржжни съвети. — Шуменската афера нарастна, нито окржжниятъ управителъ Д. Икономовъ можа да я изглади, като предводители и подстрекатели сж нѣкои по възрастни момчета: като последенъ опитъ е наредено за „отстранението на подстрекателитѣ отъ града админ. образомъ.“ Тя продължава вече 14 дни. „Инатъ“. — До сега не съмъ получилъ назначение за председателъ на учебния съветъ: разглеждането на проекта не е още захванато въ държавния съветъ. „Длъжността советникъ е упразднена“ отъ 15 февруарий; какво съмъ сега? — Въ правосъдието ставатъ голѣми промѣни, премѣствания и т. н.

Трѣбваше сега съ пълни сили да се заловя за записването на всевъзможни скици, материали и т. н., понеже ми предстои заминаване. Ала още се колебаю...

1 априлъ/20 мартъ 1883, недѣля. Днесъ станахъ рано, писахъ на Зоре, Вълчекъ, Н. Поповъ въ Варна, прегледахъ археологическитѣ и топ. въпроси за Пер. списание. — Онзи день цѣла нощъ не спяхъ отъ простуда. — Вчера видѣхъ на улицата Климента и Търновската депутация, съ нея бѣше и Стамболовъ. Дошли сж само по градски работи, за гимназия и пр., нищо политическо. Стамболовъ е за поддържането на руситѣ, за да могатъ либералитѣ да поематъ следъ това *l'héritage des Russes* [наследството отъ руситѣ]. — Въ Шуменъ 10 упорити побойници били интернирани отъ полицията, останалитѣ утихнали. — Преди нѣкой день, въ недѣля,

вървяхъ край една фурна; единъ фурнаджия четѣше нѣщо на други — надзръщамъ и виждамъ Миладиновитѣ народни пѣсни. — Подиръ пладне ходихъ до 3 километъръ на Цариградското шосе. — Посети ме Кириакъ Цанковъ, водихме нѣмски разговоръ по индиферентни работи, бѣше съ брата си Богомилъ. — Вечеръта имаша *soirée* у Бигелебена, но азъ, понеже бѣхъ простиналъ, си легнахъ рано, четохъ Бретъ Хартъ и рано заспахъ.

2 априлъ/21 мартъ, понеделникъ. Климентъ билъ у княза, съ Търновската депутация (д-ръ Христовъ, Стамболовъ, кметътъ Бояджиевъ), въ присѣдствието на генерала Соболевъ. Казалъ, че Търново до сега нѣмало случай да изкаже своитѣ вѣрноподанически чувства, „тѣ сж бивали до сега претълкувани“, и следъ това съобщилъ желанията на търновци; сѣр-пазарътъ, окръжната гимназия да не бждѣли въ Рѣховица, ами въ Търново и т. н. Князътъ обещалъ, че неговото правителство ще направи каквото може, казалъ, че ще посети Търново и после попиталъ, защо тѣзи свои желання не сж предявили, когато е заседавало Народното събрание чрезъ своитѣ народни представители; Климентъ отговорилъ, че тѣзи народни представители сж нѣмали довѣрието на града Търново, собствено било му на езика да каже, че градътъ Търново не е билъ представенъ. Всичко минало много приветливо. *Quae mutatio temporum!* [каква промѣна на времената!]. Отъ преврата! — Въ „Марица“ излѣзе моятъ анонименъ (—!—) фейлетонъ за статутитѣ на министритѣ, чете се въ София съ ефектъ. — Подиръ пладне преподавахъ въ училището за сръбдовѣковнитѣ селяни, сждилиша, университети, науки, открития. — Въ министерството Шуменската афера е приключена. 31 ученика отъ днесъ ходятъ на училище, 10 сж „abgeschoben“ [откарани] отъ полицията по домоветѣ имъ. Климентъ преди пладне дохажда у насъ, разговаряхме за духовното училище, дървената сграда съ класоветѣ била на падане, преподавателитѣ държали женитѣ си въ Рѣховица, Лѣсковецъ, нѣмало за тѣхъ жилища. — Консерваторитѣ се готвятъ за общинскитѣ избори въ София. Много сж приветливи къмъ всички, Начовичъ поздравява отъ далече. Адженовица и Грековица излизатъ всѣки день на разходка по Цариградското шосе съ Брауншвайга, Ни хада и т. н. Студени дни, застудяване, копнѣя вече по топлина. — Упражненията на юнкерското училище по пушинацитѣ край Цариградското шосе. Моята и на Желѣзковича цель — вториятъ или дори и третиятъ километъръ. — Брожка стана учителъ отъ I разредъ, Чермакъ — отъ II разредъ, има и други повишения.

5 априлъ/24 мартъ, четвъртъкъ. Днесъ е официаленъ празникъ, рождениятъ день на княза, утре Благовещение. Въ вторникъ Прошекъ ми съобщи, че при трасирането при

село Казичане, 3 часа отъ София, намѣрилъ римски пжтъ и край него надпись, споредъ копието—срѣдовѣковенъ, отъ нѣкой си търговецъ, дубровничанинъ, види се. — Генчевъ ми разправи, какъ Гаврилъ Алмознино, Софийски равинъ, станалъ „grand rabbin“ de Bulgarie. Презъ време на първото министерство Бурмовъ настоявалъ предъ Балабанова, щото този Софийски равинъ, който билъ и депутатъ въ Търново, да бждѣлъ както трѣбва посрещнатъ отъ софийскитѣ евреи; това станало, като се повикали виднитѣ шпаньоли въ канцеларията на министерството. Следъ това Балабановъ писалъ на всички еврейски общини, дали признаватъ Алмознино за върховенъ равинъ. Съгласили се. Тогава билъ написанъ нѣкакъвъ си ферманъ на хартия съ голѣмъ печатъ, макаръ че не било казано изрично, че се назначава за великъ равинъ, и тържествено му билъ предаденъ отъ полицмейстора Кикеровъ въ синагогата, гдето го поднесли до сърдцето си, до устата и главата. — Подиръ пладне направихъ visites per carte на Кириака [Цанковъ] и на chev. de Jungenfeld, адютантъ на княжевия братъ. Ходихъ у Бигелебена. Остро разкритикува руското управление въ България, Mangel an Talent, Plan und Umsicht [липса на талантъ, планъ и предвидливостъ], могли да управляватъ въ Азия, но не тука; отъ българитѣ, каже, консерваторитѣ още били най-добритѣ, Балабановъ билъ wetterwendisch [непостояненъ], Цанковъ и Каравеловъ so lange als Fürst Alexander I, unmöglich [били невъзможни, до като е тукъ князь Александъръ]. Прекарахме цѣлата редица досегашни министри. Азъ изтъкнахъ, какъ лошо се поставиха консерваторитѣ къмъ своитѣ съотечественици, Hochmut [гордостъ], той ми говори за леностъта на Грекова. Die Folgen unabsehbar. Besonders die Zeit der Abwesenheit des Fürsten. Und was nach Rückkehr [последидитѣ не могатъ да се предвидятъ. Особено за презъ времето на княжевото отсъствие. И какво ще стане следъ връщането му]. Азъ му говорихъ за своето положение, kein Privatgewinn für mich, wissenschaftlich [че нѣмамъ никаква лична придобивка, научна]. — Подиръ пладне се разходихъ. Молѣщи се туркини на гробищата край шосето (при табитѣ), една очевидно аристократка съ бѣли ржжавици, седѣха (надгробнитѣ камъни отъ бѣлъ мраморъ, които добре знаехъ, сега сж разпилѣни), изглежда че сега сж пристигнали. — Seegrüne Abendtinten, klar [вечерни цвѣтове зелени като море, ясно е]. Витоша тъмносиня съ снѣгъ и растителностъ. — Отъ Градище при село Туденъ, Царибродско, е донесена въ библиотеката една статуя съ надпись Κύρις Δι. — Въ „Балканъ“ има остра статия противъ Стоилова („високомѣренъ момъкъ“), прокламацията на консерваторитѣ и т. н.

Срѣда. Четохъ въ канцеларията „прошения“. Занимава ме планътъ да купя конь. Въ училището преподавахъ за

срѣдовѣковитѣ литератури (споредѣ Гиндели II). Онзи день, на 1 априлѣ, си позволихѣ една голѣма шега съ г-ца Цвѣтишичѣ. Изпратихѣ ѝ по пощата преписѣ отъ най-новото стихотворение на Матея Банѣ, посветено на пѣвицата Клотица, прилѣга тъкмо за нея. Много комбинации, кой би могѣлъ въ София да съчини такова нѣщо? Оригинальтѣ се намира въ последния „Slovinac“. — Съ Желѣзковича често приказваме: за какво бѣше цѣлиятъ този превратѣ. И Queillé подозира княза въ liaisons financières [финансови връзки] съ Адженова. — Мелетий ще се върне за 10 дни въ София, да събере нѣщата си. Щегловѣ се върна отъ Цариградѣ. — Теохаровѣ образувалѣ юридическа комисия. Стаматовѣ чете въ Славянска беседа върху правата, детински. — Балабановѣ билѣ дезавуиранѣ въ общото събрание на либералитѣ, Стамболовѣ билѣ противѣ него: капризѣ, искаме общата воля, а не началникѣ. Съ Балабанова били Стойчовѣ, Помяновѣ, Геровѣ, Сарафовѣ.

Днесѣ, въ четвъртъкъ, следѣ хубавитѣ топли дни пакѣ задуха силенѣ вѣтърѣ (западенѣ) и дъждѣ. Чувствувамѣ се отмалѣлъ, боленѣ. Отмаленостѣта ме мжчи вечерѣ, къмѣ сутринѣта тежѣкъ мъртвешки сънѣ, не чувамѣ нищо, може би подѣ влиянието на влажното жилище. А когато малко ямѣ и пия, страшенѣ напливѣ на кръвѣ въ главата. На 10 ч. имаше черква, слабо участие, на 11 ч. парадѣ на площада, пълно, два павильона, служиха Климентѣ, съ него Натанаилѣ, Кирилѣ Скопский и цѣла тѣла попове (за владиката съ мжка намѣрили одежди, защото Мелетий всичко е запечатилѣ). Присѣтствуваха князѣтъ съ брата си — въ Хесенска артилерийска униформа, консулитѣ въ униформи. Планински дъждѣ пороси публиката. До мене бѣше Цачевѣ съ калпакѣ, праздна тиква. — Държ. вестникѣ. Днесѣ се формира пехотата въ 4 бригади, София (Лонгиновѣ), Плѣвенѣ (Якимовичѣ), Русе (Подвалнюкѣ), Шуменѣ (Рѣдкинѣ), а 6 бат. подполковници. СевлиеВСкиятѣ воененѣ окръженѣ началникѣ Кисовѣ (болградчанинѣ) става капитанинѣ; първитѣ бѣлгарски ротни командири: Поповѣ шумненѣцѣ, Боневѣ, Кутинчевѣ. — Подирѣ пладне ходихѣ у Стоянова. Климентѣ угадилѣ, че фейлетонѣтъ за статуитѣ е отъ мене. Стояновица казва, че азѣ и Вацовѣ заедно сме го направили. Срещу Икономова трѣбваше, каже, да стои приставката. Князѣтъ ималѣ, ужѣ, голѣми несѣгласия съ Соболева: последниятѣ искалѣ стария Цанковѣ за кметѣ въ София; князѣтъ не искалѣ отстраняването на Кисимова и Неновича отъ касацията; Стоиловѣ, ужѣ, постоянно билѣ въ двореца. Соболевѣ се оплаквалѣ отъ това на Климентѣ, той билѣ съвършено погнусенѣ. Положението било лошо, мрачно. — Съ Стоянова отидохме у Климентѣ въ Кесяковия хотелѣ за [Книжовното] дружество. Тамѣ заварихме четирима софиянци. Nota bene: до св.

София имало теке, за 500 „госкѣ“, съ подземни входове, гдето сж намѣрени и свѣщи, било манастиръ, по-късно казарма. Хората помнѣли преграждането на апсидата отъ Сюлейманъ паша; при входа падналъ таванътъ презъ земетресението на 1858 г. На мѣстото на Черната джамия били ужъ, споредъ Буботинова, дворцитѣ на Асѣновци. Бейлеръ чифликъ принадлежалъ на бейлербеговетѣ. Стояновъ ми разправи, какъ на неговитѣ младини циганитѣ въ Котленско опожарявали горитѣ за вжглища; вечерно време виждалъ по планинитѣ огнени ивици, горѣли по цѣли седмици, опустошение. Софийската фабрика за шаякъ въ Балиефенди подъ управлението на Илия Цаневъ изнасяла годишно, каже, за 60,000 фр. стока; Софийскиятъ конакъ билъ граденъ на 1873 год. заедно съ Търновския: въ Джумая сега всички турски офицери и до сега били облѣчени въ шаякъ, така било и преди войната въ Цариградъ. — Парушевъ се поминалъ въ Болградъ.

Вечерята се даде *grand dîner* въ двореца, присѣтствуваха около 50 души. Князътъ, братъ му, висшитѣ офицери, министритѣ, Кребелъ (минава презъ града), Климентъ, Натаилъ, отъ държавния съветъ само председателятъ, отъ сждилищата единственъ Стаматовъ, главнитѣ секретари, Стоиловъ, Начовичъ, Грековъ, Вълчановъ, Сарафовъ и т. н. На дѣсно отъ княза седѣше братъ му (английска приятна физиономия, брюнетъ, по-сухъ, въ английска униформа) и Кребелъ, на лѣво Соболевъ и Климентъ. Азъ бѣхъ между д-ръ Христовъ и майоръ Протасевичъ. Между гоститѣ бѣше и Сукнаровъ (*quae mutatio temporum*). Българитѣ бѣха размѣсени: либералъ и консерваторъ *alternatim*. Съ княза Людвигъ приказвахъ малко за училищата. Много говорихъ съ Стоилова; фейлетонътъ за статуитѣ се приписва на Люб. Золотовичъ; затвърдихъ се въ идеитѣ си за заминаване.

8 априлъ/27 мартъ, недѣля. При динето Грековъ седѣше между руския офицеръ Федоровъ и Стоиловъ, по-нататкъ следъ него Сарафовъ, насреща Сукнаровъ между Адженовъ и Генчевъ, Начовичъ между Карновичъ и Стойчовъ. Стоиловъ „се ржкувалъ“ съ генералитѣ; съ Сарафова и мене се шегуваше за 35,000 фр., вземени отъ него отъ запазения фондъ; по-късно узнахъ, че сж били взети съ указъ и изразходвани като *Reptilienfond* [таенъ фондъ] за Марича, Съединение, *Bulgarie*, Бѣлг. гласъ. Кребелъ бѣше въ златоткана униформа на руски камерхеръ, *ein Goldbergwerk* [златна мина], цѣлата си кариера е създалъ въ Персія, въ Техеранъ и Тавризъ; когато срещне персиецъ на улицата, прегръща го като съотечественикъ, Персія е, каже, *le meilleur pays du monde* [най-хубавата страна на свѣта]; жена му е полска еврейка (Абрамовичъ). Биеха въ очи дълбокитѣ поклони на консерваторитѣ матадори предъ княза, когато

влизаше и излизаше отъ салона, почти парабола *spinae dorsalis*, „раболепие“. Михайловски получилъ български орденъ, князътъ самъ разправяше, че изглеждалъ съ него като декориранъ волъ въ изложба на добитъкъ.

Между динето станалъ фаталенъ инцидентъ съ овацията на софиянци, за която узнахъ едва на другия день. Около 3000 души дошли съ военна музика и лампиони, обаче не били пустнати отъ полицията въ двора на двореца. Князътъ знаелъ за нея, чакалъ, и като чулъ къмъ края викане, излѣзълъ на балкона, ала вече било късно. Глупостъ, не знай чия. — Д-ръ Христовъ при вечерята ми говори много за консерваторитѣ, обаче главната отговорностъ ще падне, каже, върху княза.

Петъкъ (25 мартъ). Написахъ *cartes de félicitations* на новитѣ български ротни командири, на Славейкова писахъ за речника, на баща си, на Свата и пр. На разходка следъ пладне срещнахъ Брауншвайга; студено зимно време, докара дума за положението, не могло да се предвижда какво ще стане, мъгла, *qui vivra verra*, какво ще стане въ отсъствието на княза и какво следъ това. У мене надвечеръ случайно се срещнаха заедно майоръ Конст. Адриан. Рудановски отъ Елена и Симичъ. Рудановски ми говори за своя окръгъ, за неговото село Константинъ (150 кжци), за нуждата отъ концентрация на планинскитѣ колиби, особено турскитѣ, разбойницитѣ се криели често въ нѣкоя усамотена колиба, „бросивъ оружје“, минавашъ край нея, безъ да я видишъ. Нуждата отъ гранична стража отъ Елена до Черно море, разбойницитѣ прииждали. „Хайдутитѣ“ имали у турското население репутация на *chevalerie*, херойство. Центъръ на разбойничеството билъ Тозлукътъ, отъ тамъ „вылазки“, напр. къмъ Бѣла. Имали репутация у турцитѣ; никога нѣмало да изчезнатъ напълно; романтичниятъ характеръ — „здача“; необходимостъ отъ българска колонизация, имало тамъ и македонци отъ Джумайско; турцитѣ съ време всички щѣли да се изселятъ. Твърдишкиятъ проходъ, и сега билъ заснѣженъ. Шипка била по-отворена. Груичъ билъ съ всички офицери познатъ. Военното ведомство било спокойно, не било засегнато отъ флуктуациитѣ на политическия животъ. „Уман човјекъ“. — Симичъ разправя за сръбската политика, на наивнитѣ въпроси на добрия К. А. Рудановски за сръбската история отъ войната, за *sécession*, партиитѣ, радикалитѣ, князътъ билъ съ напредняцитѣ. Радикалитѣ сега имали най-много привърженици, въ селата и селянитѣ били раздѣлени на партии, учителитѣ и поповетѣ работѣли за партиитѣ. Последниятъ изборъ на митрополитъ, безъ участието на владичитѣ, грѣшка. Възможно било новата камара да унищожи всички закони и актове на миналата камара, като захване отъ *sécession*; сега се свършвалъ

тригодишният срокъ и предстояли нови избори. — Следъ това останахме сами съ Симича. Пита ме за тукашното положение, вчерашното *Versöhnungsdiner* [помирително дине], знаеше листата и за размѣсването. Защо не билъ поканенъ и Балабановъ, той билъ по-умѣренъ отъ Сукнарова, познавалъ го още отъ Парижъ, не мислѣлъ че тукъ ще бжде единъ отъ първитѣ. Мжчно било да се направи смѣтка за бждещето. Кой ще бжде наследникъ на руситѣ? Желателно било сближението на партиитѣ, всѣка отъ тѣхъ, казва, сама за себе си нѣма доста сила да управлява, нѣма персоналъ. Азъ добавихъ, че не вѣрвамъ въ помирението, правени сж толкова опити и нищо, водачитѣ нѣматъ самостоятелно политическо минало и опитностъ, 5 години не стигатъ, на личнитѣ интереси твърде много се дава преднина, ще се скаратъ, нѣматъ смѣтка и резигнация *pro bono patriae* [за доброто на отечеството], не сж достатъчно зрѣли. Голѣмата способностъ на Начовича, Грекова, Стоилова. За Начовича азъ казахъ, че подражава на Франция, презъ времето на Наполеона III, твърде много „*Bevormundung*“ [настойничество]. Стана дума за Икономова, той го знаелъ отъ Бѣлградъ, любопитствува за продължението на неговитѣ писма въ „Марица“ върху Сърбия. Въ „*Osvěta*“ видѣ на масата ми некролога за Даничича; за името имало препирни и до сега още, Бошковичъ билъ противъ Миличевича за произхода на името Даничичъ.

Вечеръта отидохъ у Киркова. Отъ начало бѣхъ самичкътъ съ дебелата госпожица (внучката му), разправя ми за обсадата на Плѣвнѣ — какъ спали нѣколко деня въ черквата, други пѣтъ въ зимницитѣ, рускитѣ бомби падали въ сждоветѣ, турцитѣ поддържали строга дисциплина, пашата не позволявалъ нито да се пие, нито да се пуши, руситѣ следъ дохаждането си три дни немирствували, пускали виното и ракията отъ канелитѣ, но следъ това настѣпило дисциплина; кокошката се продавала за рубла, яйцето за 1 франкъ! — После дойде самъ Кирковъ; приказвахме за св. София, и той напраздно разпитвалъ за фрески; моитѣ пжтописи на всички се харесвали, хората се питали, дали ще продължаватъ. Следъ това пристигнаха Климентъ и Стояновъ. Вечеря. Българска: хайверъ, шунка, чорба съ топчета, печени пилета, бакла цариградска съ сметана и т. н. Климентъ билъ роденъ на 1839 г., Стояновъ на 1841 г. Като момчета презъ Кримската война копали въ Шуменъ табии, Илдъзъ-табия, Стояновъ кроялъ планове, какъ да посрещнатъ руситѣ, отъ кжде да ги причакатъ; чували ехтежа на топоветѣ при Силистра, като си прилепяли ухото до земята. Климентъ разправи, какъ чаушитѣ на заптиитѣ биели населението по шосето отъ Търново на северъ, смѣяйки се му казвали „отъ тамъ ще дойде московецътъ“, и така станало. Съ тур-

цитѣ лесно се разправяли. Климентъ обширно разказа за обсадата на Русчукъ. Турцитѣ най-напредъ искали да го изпратятъ въ Шуменъ, родното му мѣсто, при майка му, ала той казалъ, че християнскитѣ законъ му запрещаваха да напуска стадото си; населението 3—4 дня било въ долапитѣ, ала после пакъ се прибрало въ града. Рускитѣ гранати отъ Гюргево падали понѣкога и въ християнската махала. Хората често живѣли въ зимницитѣ. Комендантъ билъ Ахмедъ Кайсарли паша, старотурчинъ, оригиналъ. Веднажъ рекълъ на Климента да кажелъ на християнитѣ да не ходѣли въ известно кафене, и когато тѣ не послушали, повторилъ заповѣдта си; Климентъ запиталъ приятеля си кадията, какво значи това — презъ тънкитѣ стени заптиитѣ помаци чували, какво се тамъ говорѣло за руситѣ. Нѣколко „момчета“ били затворени за такива приказки, Ахмедъ не искалъ да ги пусне; веднажъ имало цѣла нощъ бомбардировка; сутринъта Климентъ узналъ отъ единъ приятелъ арменецъ, че на Ахмедъ се родилъ въ Цариградъ синъ — веднага отишълъ въ лагера, „на чадъритѣ“, честитилъ на Ахмеда, и веднага измолилъ момчетата. Ахмедъ заповѣдалъ да донесатъ кафе и сладки работи; плѣсналъ съ ржце и затворницитѣ били пуснати. Когато станала капитулацията, пашата свикалъ турцитѣ и християнитѣ и имъ казалъ: войната между двамата падишаха е свършена, всѣки ще си отиде въ кѣщи, Аллахъ така искалъ, но понеже е зима, руситѣ ще презимуватъ въ Русчукъ, тѣ ще иматъ и гарнизонъ, защото тѣхни хора ще се движатъ изъ пазара, за да поддържатъ редъ между тѣхъ, и съветвалъ за съгласие между християни и турци. Влизането на Тотлебена. Единъ пиянъ офицеръ говорилъ за турцитѣ, търговцитѣ, поповетѣ и „прочая сволочъ“, Климентъ чулъ всичко това, Золотарьовъ уладилъ работата, офицерътъ на другия день дошълъ въ митрополията да иска извинение. При вратата на града била построена една дружина турска пехота, пашата поздравилъ съ сабята си и музиката свирила презъ цѣлото време, докато влизали руситѣ. Руситѣ най-напредъ свършено „in Bereitschaft“ [готови] обсадили табитѣ, влѣзли само съ кавалерия и пр. Щабътъ веднага отишълъ въ черква, Климентъ съ Золотарьова въ файтонъ, въ черква Климентъ държалъ речъ по руски, „слези“ отъ дветѣ страни. Тотлебенъ сутринъта пиянъ дошълъ въ митрополията за сбогомъ. Следъ него дошълъ комендантътъ Дондуковъ, тогава генералъ, отъ Разградъ. Григорий билъ въ Цариградъ. Когато Мелетий избѣгалъ отъ Цариградъ, турцитѣ загубили довѣрие у владицитѣ, тогава 6 момчета отъ Русе били открани въ Цариградъ, само 2 останали живи доднесъ. — Кирковъ разправя за окупацията, за Търново презъ време на бойоветѣ при Шипка и Елена. — Климентъ събщи нѣкои подробности отъ днешното правосъдие. Общо било уни-

нието и оплакванията. Процесът на единъ търговецъ опредѣленъ за 10 ч., билъ отложенъ за 4 ч. Човѣкътъ дошълъ на 2 ч., казали му, че билъ решенъ — понеже била свършена останалата работа, турнали го на редъ на 11 ч.! Изглеждало като умишлено отстраняване на едната страна. — Протекцията на Цачева. Единъ богаташъ билъ взетъ лани при набора, Цачевъ въ София го освободилъ. — Климентъ въ Търново предложилъ да бжде избранъ за князь Батенбергъ, билъ регентъ; сега при аудиенцията въ вчерашната церемония князътъ му цѣлуналъ ржка. — Кирковъ ми потвърди слуха за разкола между либералитѣ, Балабановъ съ своитѣ (между тѣхъ и Сарафовъ) се подчинили.

Адженовъ и Грековъ въ сжбота заминаха за Букурещъ. Сжщиятъ день се гледа процесътъ по печата на „Bulgarie“, по тжжбата на Гриммъ за статиитѣ по аптекарската такса. Подиръ пладне дожда у мене Арсениевъ. Молчановъ пишелъ сега и противъ генерала, l'ingrat [неблагодарникъ], искалъ да бжде български дипломатически агентъ въ Петроградъ и молилъ за това генерала. У Соболева имало неясностъ въ понятията за границитѣ на неговитѣ pouvoirs. На Арсениева се родилъ синъ. Хитрово билъ назначенъ въ Египетъ, добъръ човѣкъ, honnête [почтенъ], обаче съвършено inconséquent [непоследователенъ], велеречиви телеграми. Фейлетонътъ за статуйтѣ на министритѣ билъ четенъ и отъ него. — Князътъ наистина щѣлъ да замина за Гърция и отъ тамъ за Черна гора. Гърцитѣ желаятъ arrangement [уреждане] на гръцкитѣ училища въ Варна, Бѣла и Каварна. Климентъ си замина въ недѣля сутринта.

Въ недѣля пакъ топло време. Подиръ пладне съ Стоянова, жена му и детето отидохме на табитѣ при Курубагларъ. Единъ пустинникъ шопъ живѣе въ една яма въ окопитѣ отъ войната, дивъ човѣкъ, старецъ, ходи изъ града съ зацапано отъ калъ лице, жилището му е като меча бърлога, видѣхме въ нея прѣсенъ хлѣбъ и ржавици, въ нѣкогашенъ казематъ, обаче самия него не видѣхме. — Минавайки край Черната джамия, виждаме врати къмъ двора. Карновичъ съ 2 дами, а по-нататкъ Соболевъ съ Петкова. Entrevue incognito, обаче азъ го видѣхъ. Очевидно Климентъ се е застжпилъ за него и за Цанкова. Вчера имаше soirée у Соболева, присѣтствуваха князътъ и братъ му, отъ дамитѣ консулкитѣ, рускини, Симичовица, единствена българка бѣше Стояновица. — Симичъ и Арсениевъ ми разправиха за нѣкаква си брошура на Славейкова за последното му пжтуване до София, пълна съ наивности, единствения тукъ екземпляръ притежава Симичъ. — Времето е студено. Полето едва се зеленѣе, степъ, единствено omithogalum си подава главичката вънъ отъ земята. Семена отъ Пражската дружествена градина раздадохъ на Сарафовица и на Вацова, хубава колекция.

— Срѣщамъ „ополчението“, сега съ калпаци и левчета по тѣхъ, чиновници, слаби хора, не успѣли да стрелятъ по прицель, само хватки, негодно.

Хр. Стояновъ билъ авторътъ на онзи голѣмъ мемоаръ по черковния въпросъ, отпечатанъ у Дринова, История на българската черква. — Илия Цановъ държалъ речъ въ Русчукъ, като защитникъ на българитѣ, които следъ това били обесени около 1876 г., много смѣло, като стоварялъ цѣлата вина върху турскитѣ чиновници и турската администрация. Обаче въ това негово държане нѣмало никаква смѣлостъ, защото ни една дума не била негова, ами всичко било нагласено отъ пашата, дошълъ отъ Цариградъ — „да се замажатъ очитѣ на европейцитѣ“.

4/16 априлъ, понеделникъ. Зимата не иска да си отиде, студено. Болень съмъ, чакамъ излѣкуване отъ слънцето. Като презъ 1878 г. Отъ онзи день ме хвана *ѣммиграция* [мигрень]. Миналиятъ вторникъ почнахъ статия за Рила, ала едва съмъ написалъ 8 листа. Разсѣяностъ, неохота, резултати на последната безполезна зима, за мене отчасти така „утомителна“: за какво останахъ тукъ? Днесъ получихъ писмо отъ баща си: чакамъ писмо отъ Томекъ. Голлъ щѣлъ да вземе стара история, Резекъ новата, на мене оставала срѣдната. Въ тукашнитѣ си лекции свършихъ прегледа на срѣдовѣковната архитектура (отвориха имъ се очитѣ, пълни съ любопитство се заглеждаха сега въ св. София, около която толкова пжти сж минавали); днесъ захванахъ новия вѣкъ съ кжсъ прегледъ на историята на географията, следъ което ще дойде епохата на откритията.

Учебниятъ съветъ се роди миналия четвъртъкъ въ заседанието на държавния съветъ. Азъ представлявахъ министерството на просвѣтата. Скоро се свърши. Веднага съ първата дума спечелихъ присѣтствуващитѣ „immortels“, като захищавахъ старата, славянската, хилядогодишната думица съветъ срещу чуждата комитетъ. Много говори Михайловски върху учебницитѣ, да не се давали помощи на книги за основнитѣ училища, съ които книжаритѣ печелили много пари. Параграфътъ за заплатитѣ на членоветѣ биде поставенъ „глухо“; азъ за себе си казахъ, че „утрѣ или други день мож да си отидж, менѣ се е паднжла честъта да бждж първий предсѣдателъ на съвѣта, но слѣдъ мене ще дойджтъ още и много други“; ефектъ. Тишевъ е схоластикъ. Следъ това имахъ продължителенъ частенъ разговоръ съ Михайловски *de omnibus* [за какво ли не]. Въ сжбота князътъ утвърди закона и подписа указа за назначенията: ще влизатъ Иреккъ, Генчевъ, Вацовъ, В. Д. Стояновъ, Вас. Поповичъ, Йос. Ковачовъ, Ив. Гюзелевъ, Г. Я. Кирковъ, Попъ Тодоръ Митовъ, д-ръ Браделъ, Михайловски; едно мѣсто остава празно. У мнозина ходихъ самъ да имъ говоря, приеха съ ра-

достъ. Сарафовъ се колебаеше, на Вацова държахъ цѣла речъ, казалъ на Стоянова, че ще приеме, ала на мене нищо. Указътъ за моето назначение бѣше по-рано подписанъ и отпечатанъ.

Бунтътъ на педагозитѣ въ Шуменъ се свърши съ интерниране на 10 побойника отъ полицията и съ изключването на 2 отъ всички училища и отъ учителство (единиятъ е бевровецъ, а другиятъ македонецъ). — Гръцкото правителство много настоява за изравнението на училищнитѣ спорове въ Каварна и Бѣла, по поводъ на княжевото пжтуване. Сутро почти всѣки день е при Агура. Упоритостта на инспектора Радивоевъ. — Държавниятъ съветъ решилъ да се строи нова сграда за девически пансионъ, а не да се купува кжщата на Лонгинова. — Вацовъ миналата срѣда замина за Ломъ, гдето имало нѣкакви тайни учителски интриги. Агура всѣки день и подиръ пладне е въ канцеларията.

Молчановъ въ рускитѣ вестници пише сега противъ генерала Соболевъ. Други вестници страшно го кастрятъ за това. Въ руския печатъ се появяватъ гласове и за консерваторитѣ, повимъ, очевидно подъ влиянието на Гюнибурга и компания. Грековъ и Адженевъ заминаха за Букурещъ. Вълковичъ чака княза, ще замине съ него. Той е назначенъ (напоследъкъ) за председател на държавния съветъ; Икономовъ за членъ. Вчера станаха изборитѣ на гласни за Софийския градски съветъ; помощникъ-кметътъ Цачевъ раздѣлилъ 53 купа така, че събранията да ставатъ най-вече въ частнитѣ кжщи на консерваторитѣ, та да могатъ да влияятъ; подаденъ е протестъ — Соболевъ отмѣнилъ наредбата. Стоиловъ и Стойчовъ отиватъ на конференция à quatre въ Виена. — Завчера ме срещна Шеферъ и остро се нахвърля върху Бурмова и пр., конфликти поради капитулациитѣ. — Тукъ е епископътъ Менини отъ Пловдивъ, не ме намѣрилъ и азъ него; вчера проповѣдвалъ на италиански, имало конфирмация, военната музика свирила при литургията валсове и пр.

Стояновъ въ недѣля, вчера, при самото заминаване, поднесълъ на княза съ писмо изданията на Книжовното дружество, и на княжевия братъ. *Gratias*. Трѣбваше това да стане на Нова година или на „рожденний день.“ Вториятъ екземпляръ първоначално бѣше предназначенъ за Богориди.

Въ петъкъ (на 1.) вечерта се даде концертъ отъ Благотворителното дружество на Мме Бурмова въ кафене Радакъ. Присѣтствуваха около 70 души, и князътъ съ братаси, дипломатитѣ и пр. Мlle Цвѣтишичъ пѣ много добре, направи фуроръ. Пѣ и нашиятъ ученически хоръ черковни пѣсни, за освещение на еврейското кафене. На другия день ходихъ у Сарафова.

Nota bene. Сжестствували разпръснати румъни въ Джумайско, Шуменско, Провадийско: непознатъ Völkerfragment. Въ Провадийско има три села съ името Афнаутъ.

Въ сжботата у преподавателя Брожка (стана I класенъ) имаше soupeг. Присжтствуваха учители. Корбеларовъ като обектъ на забавата. Безеншекъ като капуцинъ.

Днесъ сутринята на 5 ч. князътъ замина via Ломпаланка, съ брата си, Ридезелъ, Мосоловъ, Тъпчилещовъ и мустакатия Христо. Въ Варна чака султанскиятъ параходъ „Иззединъ.“ Въ Цариградъ ще остане два дни, огромни разноскибакшиши. Султанътъ го поканилъ: посещението е въ интереса на руската политика. За регентство до тази минута нищо не е излъзло отъ печатъ. Соболевъ (случайно днесъ го срещнахъ на Цариградското шосе) ми каза, че и той щѣлъ да замине въ Москва за коронацията.

Правя разходки по Цариградското шосе съ Стоянова и жена му. Упражнения на юнкеритъ по пасбищата. Напредъкътъ: пушинацитъ се разораватъ отъ година на година.

11/23 априлъ, понедѣльникъ. Вчера на 11^{1/2} ч., въ недѣля на Връбница, се откри учебниятъ съветъ въ канцеларията на министерството. Присжтствуваха всички членове, и напоследъкъ назначениятъ Сарафовъ, после и генералъ Соболевъ, никакви гости. Попъ Тодоръ направи „водосветъ“, цѣлувахме кръста, следъ което Агура произнесе дълга речъ; тя напомняше на княжеската тронна речъ и захващаше и свършваше съ „азъ“, въ нея имаше комплименти за всички, па, разбира се, и за руситъ, ein Meisterwerk der Schlaumeierei [образцово произведение на лукавство]. После и азъ казахъ своята речъ. Биде избрана комисия за правилника: Вацовъ, Ковачовъ, Гюзелевъ съ мене; тази вечеръ имаше заседание.

Преди това въ сжботата вечерята имаше концертъ въ Славянска беседа, даденъ отъ учителитъ и учителкитъ на дветъ гимназии въ полза на дружествата за бедни ученици. Макарь че валѣше дъждъ, бѣше пълно съ публика, разбира се безъ водачитъ на либерали и консерватори; присжтствуваха и генералитъ. Събраха около 1,200 фр. Цвѣтишичъ пѣ три пѣсни, една българска, една руска и една хърватска; нейниятъ дуетъ съ Николаева не излъзе блестящъ, защото бедниятъ Николаевъ отваряше само уста безъ гласъ, или пѣеше слабо като пчела. Ученическиятъ хоръ се държа добре. Чермакъ съ г-ца Шварцъ изпълни добре своя дуетъ на пиано и цигулка, който, впрочемъ, бѣхъ слушалъ вече на проба у г-ца Цвѣтишичъ. Сардановъ и Ферадова декламираха две Вазови оди отъ войната. Г-ца Бурмова и момиченцето на Лонгинова свиреха на пиано. — Следъ концерта, който трая отъ 8^{1/2}—11 ч., останахме тамъ, „даскалитъ и даскалицитъ“, азъ, Вацовъ и Стояновъ съ жена си до 1 ч. на чиста веселба съ

български пѣсни и танци на Стоянова. Като се върнахъ въ кѣщи, азъ тепърва писахъ речъта си за утре.

Въ училището преподавахъ за откритията — Колумбъ, Балбуа, Кортесъ, португалци, Махалъенгъ (всичко 4 часа). — Въ политическия животъ нѣма нищо особено: въ недѣля станаха градскитѣ избори въ София, либералитѣ напълно победиха, тъй и въ другитѣ градове. — Раздавана е нѣкаква прокламация за революция върху цигарева хартия, отъ Пловдивъ, нѣколко екземпляра се намѣриха въ София, ала не ѝ бѣ обърнато никакво внимание. — Вацовъ въ Ломъ потъкмилъ цѣлата работа, „даскалитѣ“ следъ недоразумението се помирили и разцѣлували. — Князътъ билъ посрещнатъ въ Цариградъ много тържествено. — Боди (ein fürchterlich stupider Kerl [единъ страшно глупавъ човѣкъ], който треперяше когато взимаше пушка въ рѣка и се боеше отъ малкитѣ кученца), бѣлградски цинцаръ, незнаещъ свѣстно ни единъ езикъ и при това секретаръ на сръбското агентство, замина въ отпускъ за Бѣлградъ и, може би, не ще се върне вече. — Моята статия за Рила съвършено остана на страна, страдамъ отъ постоянно разстройство и слабо здраве, отъ нѣкаква си разсѣянность и слабостъ: ennuie de Sofia [досада отъ София]. — Днесъ изпратихъ 2,000 фр. на баща си ($4\frac{1}{2}\%$ ажио за български левове въ злато!), получихъ си заплатата за $2\frac{1}{2}$ месеца. — Български изобретатели: единъ ямболець построилъ нѣкаква си пияно, другъ (Димковъ) получилъ отъ правителството и 20,000 фр. заемъ за построяване на своитѣ индустриални машини. — Съ княза сж и генералъ Лесовой, Корвинъ и Увалиевъ. — Споредъ Стоянова Михайловски билъ „най-дебелиятъ духъ на България и Вълковичъ най-тънкиятъ“. — Днесъ получихъ коректура отъ Пер. списание, IV (Курипешичъ).

14/26 априлъ, велики четвъртъкъ. Въ понеделникъ и въ вторникъ вечерята имаше тричасово заседание за правилника на учебния съветъ съ Вацова, Гюзелева и многоприказливия Иос. Ковачовъ. Въ срѣда бѣ последния канцеларски день, и днесъ сме въ ваканция. Азъ пакъ съмъ здравъ и съ бистра мисль: въ вторникъ сутринята пръвъ пѣтъ излѣзохъ задъ града, въ Юкарж баня самъ се изкъпахъ подъ кубето съ 9 мазгала въ кристалната топла вода; освенъ това не ямъ месо, а това чудесно добре действува на моя стомахъ. Времето се оправи, топло е; наблюдавамъ яснитѣ контури на планинитѣ, снѣжнитѣ полета по височинитѣ, слабо зеленѣшитѣ се ниви въ равнината (въ зеленината всѣки день се забелязва напредѣкъ) и размишлявамъ, че всичко това ще го напустна, и за новитѣ условия при които ще отида да живѣя. Князътъ заминалъ върху „Иззеддинъ“ отъ Цариградъ за Яфа Йерусалимъ, незная дали споредъ първоначалната програма, или случайно, за да не бжде тукъ. Законътъ за полицията (отъ Народното събрание) е въведенъ за опитъ

въ разбойническитѣ окрѣзи. Заприказва се по въпроса за юридически лицей, проектътъ е внесенъ въ държавния съветъ. Юсуфъ захвана да издава новъ турски вестникъ „Внимание“, съ много смѣшенъ български преводъ на всички тѣзи цвѣтисти фрази. Стипендиантътъ Тодоровъ въ Прага е предалъ докторска дисертация за ъ въ новобългарски езикъ, изпрати въ министерството български преводъ. Арсениевъ ми предлага излетъ до Рила.

Вчера, на 13/25 априлъ въ срѣда вечерта, около 8½ ч. се почувствува леко *terremotto* [земетресение]. Ние тъкмо седѣхме на вечеря и почувствувахме само раздрусване, както когато нѣкой бърже ходи изъ стаята. Другаде е било по силно, човѣкъ като да е носенъ отъ мѣсто на мѣсто. Посоката изглежда да е ЮЗ-СИ. Наблюдаванъ билъ шумътъ на мишки и котки и т. н. по таванитѣ. Слабитѣ шопски кѣщички силно прашцели.

Прошекъ ми разправя за старинитѣ, забелязани при трасирането на желѣзницата. Римскиятъ пѣтъ въ Софійско поле билъ много широкъ, до 8 м., по него се вървѣло до не отколе; трасето, имало изворъ край него. Селянитѣ разказвали, че отивалъ чакъ до Нишъ. — Селата Чурякъ и Асеновица преди 80 години били заселени отъ Самоковско, сега имали спорове съ сѣсидитѣ си Негушанци (?), стари жители, които имали и нѣкакви турски документи. Въ Негушанци имало предания за премѣстване на селото следъ превзимане на страната отъ турцитѣ. Подъ Араба Конакъ, нѣколко километра къмъ Орхание, имало следи отъ напрѣченъ зидъ съ кастели, ужъ на Кралъ Марко; на близо посочвали мѣстото, гдето били избити татаритѣ. При Врачешъ сѣщо имало развалини, тамъ ужъ царъ Шишманъ се бранилъ още 40 години. Името на Шишманъ навсѣкѣде тамъ въ планинитѣ било живо. На Стѣргелъ (селянитѣ знаели че=стража) имало следи отъ калдѣръмъ къмъ Етрополе; пълно било съ руди; селянитѣ на Стѣргелъ разправяли, че презъ турско време и по-рано пазѣли тукъ пѣтя, отъ гдето произлѣзло и името.

1 май/19 априлъ, вторникъ. Великденска петдневна канцеларска ваканция. Около 4 дня, заедно съ своя другаръ, за промѣна и поправка на стомаха по стихъ, сиречь не ядохъ коженитѣ „призоли“ (карикура на бифтеци), ами сардели, херинги, коприва съ оризъ, фасулъ, черни сливи, сърми (оризъ въ зеле) и особено три кутии Одринска халва. — Въ петъкъ и сѣбота проучихъ Неофитовото описание на Рила — тукъ таме хубавъ езикъ и слогъ. Въ петъкъ следъ обѣдъ на 2 ч. имаме първото заседание на учебния съветъ. Свършихме проектоправилника. Засадавахме до 4 ч., безъ да се уморимъ; азъ пакъ проявихъ своето изкуство да председателствувамъ, полузабравено отъ Славия и академическото дружество. Доста се наприказаха: Сарафовъ като радикалъ,

Вацовъ като момченце, Поповичъ показва своитѣ тайни хитрости, Кирковъ — злобата си, Ковачовъ — мждруващия си умъ, Гюзелевъ говори боязливо, Браделъ — благоразумно, Стояновъ — оригинално, Михайловски — много прилично, практично и умно. Интересна група. Между това излѣзе буря, отведнажъ всичко се раззеленѣ, направихме съ Киркова разходка задъ града, сънища за прокарване на електрическо освѣтление съ помощта на Боянската водна сила. Отъ излета съ Арсениева трѣбваше да се откажа — Арсениевъ на другия день дойде у мене. Соболевъ щѣлъ да замине за Русия, неговото политическо положение било неясно, търсѣлъ сега либералитѣ съ „полномочіями“, надѣвалъ се на фракцията Балабановъ—Стойчовъ.

Въ сжбота бѣше най-хубавиятъ день, най-чистиятъ въздухъ, пленява чувствата, човѣкъ съвършено се промѣня следъ този каленъ периодъ. Презъ нощта на 12 ч. се раздадоха гърмежи отъ топове, въ фракове съ Желѣзковича (и зимно палто) отидохме въ черква. Христосъ възкресе! Рефлексъ: около 800 шопи съ свѣщи въ черковния дворъ, черквата бѣше освѣтена като съ бенгалски огънь. Вжтре корабитѣ бѣха раздѣлени съ вжжета, пълненъ редъ съ помощта на приставитѣ и стражаритѣ при вратитѣ, обаче бѣше топло, непоносима миризма отъ свѣщитѣ. Разговаряхъ съ разни познати вънъ — настана тъмнина, когато шопитѣ се разотидоха по другитѣ по-малки черквички; бѣхъ съ К. Цанкова, Сарафова и др. Съ Сарафова влѣзохме за малко и вжтре, следъ 2 ч. тепърва се захванаха евангелията. Отъ тукъ съ него отидохме у генерала Соболевъ, гдето бѣше пълно съ гости (поканени): дамитѣ (рускини и гци Бурмови) въ бѣли дрехи. Руситѣ въ черква и тамъ се цѣлуваха, ала само мжжетѣ. Азъ се цѣлувахъ съ Соболева, Каулбарса и Ремлингена. Ядохме малко шунка, мисирка, торти и пихме шампанско. На 3 ч. си тръгнахъ за въ кжщи отъ тази сънлива дружина, спяхъ до 9 ч. — На великденската недѣля (този день е и женски празникъ, македонски, Велика, а на Врѣбница Цвѣтана) имаше сутринята литургия, отидохъ въ фракъ, бѣше деньтъ на княжевия изборъ. Следъ това съ Сарафова тръгнахме да „раздаваме визитни картички“: на министритѣ, Гика, Спирополъ, Симичъ, Арсениевъ, Павловъ, Рангабѣ, Гриммъ, Ремлингенъ. Подиръ пладне захвана дъждъ: ходихъ у Вацова, вечерята на чай у Стоянова, сънлива София при лошо празнично време.

Въ понедѣлникъ цѣлиятъ день валѣ безобразна лапавица. Азъ съмъ почти боленъ. У мене дохождаха Д. Поповъ, В. Поповичъ, Кирковъ, двамата Карановци и купъ картички. Подиръ пладне ходихъ у съседитѣ Золотовичовци и у Сарафова. На другия день времето се пооправи, преди пладне ходихъ у Михайловски (за пръвъ пжтъ, *par carte*). Подиръ пладне

дойде „Osvěta“ съ животописа на Пуцича. Изъ града е пълно съ червени яйца, съ стотици въ кжщитѣ, раздаватъ ги на приятели; въ Търново „падаритѣ“ на лозята получавали отъ всѣка кжща „количество“, а депутатътъ — яйца, които следъ това продавали и беднитѣ хора живѣли цѣли седмици съ евтини яйца. — Въ Вакарелъ, разправяше Карановъ, си построили хубаво училище. Махалитѣ били прѣснати далече. Зимно време децата се губѣли по нѣкога при пазенето на добитѣка. Момичетата служили презъ зимата въ София до „Гюргевъ день“, паритѣ взимали родителитѣ — като „робинки“. Страшна сиромашия. Зимно време имало много вълци. — Съ Арсениева онзи день много говорихме за даннитѣ на Григоровича въ тѣзи краища; за чудо колко много е разпитвалъ, особено за ржкописи. — Неизвестната сждба на депутацията отъ Народното събрание, ще замине ли. Консерваторитѣ телеграфиратъ на своитѣ хора вънъ това като победа. Князътъ е въ Иерусалимъ. Въ София се правятъ шеги за „Хаджи-Баттенбергъ“. Интересно е дали пжтуването е било подготвено, или е случайно, въ програмата първоначално е било предвидено отъ Цариградъ направо да замине за Атина, очевидно поради поститѣ е била измѣнена. Цариградскиятъ кореспондентъ на Augsburger Allg. Zeitung съобщава ужъ че Вълковичъ отклонилъ княза отъ руския планъ да мине презъ Македония! За такъвъ планъ въ София никой нищо не знае.

2 май/20 априлъ, срѣда. Alea jacta est. Подиръ пладне пристигна писмо отъ Свата до баща ми, изпратено ми на бърже; Студничка писалъ на майка ми писъмце, че професорското тѣло на философския факултетъ на 26 априлъ единъ огласно приело предложението на ректора Томекъ, да се почнатъ преговори съ д-ръ Конст. Иречекъ, да ли не би желалъ да постжпи въ чешкия университетъ като професоръ по история. А вечеръта получихъ писмо отъ Резекъ по сжщата работа, за хубаво приготвеното предложение на Томекъ; по-нататъшнитѣ постжпки били оставени на комисия, въ която били избрани Томекъ, Емлеръ и Голлъ.

На 5 ч. имаше заседание на учебния съветъ. Довършенъ бѣше правилникътъ. Сарафовъ съ своитѣ предложения пропадна. И „дѣдо Икономъ“ или „дѣдо попъ“ (Тодоръ) присжтствувахе. — Разговаряхъ съ Михайловски преди заседанието. Въ Елена била въ обичай ендогамията, дъщеритѣ на побогатитѣ хора се женѣли само въ Елена, макаръ и за победни граждани, за да се не прѣскалъ имотътъ. Борбата на араби и копти съ гръцката черква, висшитѣ служби въ Александрийската, Антиохийската и Иерусалимската патриаршии били заемани само отъ калугери гърци фанариоти, а туземцитѣ служели като женени попове. Въ заседанието той предложи единство въ правописа, който трѣбва да се установи,

отъ това се развиха дълги дебати върху българската граматика; най-много се предлагаше да се остави езикътъ да се развива самъ, безъ окови (Браделъ, В. Поповичъ, Стояновъ). —Йорданъ Тодоровъ и Хаджи Баба ще заминатъ за източнитъ окрѣзи да увещаватъ турцитъ да не се изселватъ на тѣлпи. Соболевъ заминава въ сѣботата за Русия съ семейството си, Бурмовъ утре (за пари). —Каква роля е игралъ Вълковичъ въ Цариградъ при arrangement на княжевото пътуване? Отъ Лондонъ дошълъ направо въ Цариградъ, билъ добъръ приятелъ, казватъ, на Едхемъ паша? — Очаква се голѣмъ mouvement de préfets [размѣстване на префекти]. Отъ думитъ на Арсениева онзи день разбрахъ, че Соболевъ ще се върне, че надеждитъ на консерваторитъ за неговото отстранение сж, може би, съвършено напраздни. — Михайловски ми разправи, какъ преди войната билъ въ Цариградъ цензоръ, какъ съ мѣка допустналъ К. Величковата драма „Светославъ и Невѣнка“, какъ тя била играна въ Цариградъ, и какъ Геновичъ интригувалъ противъ него — цензора предъ турцитъ за това. — Русия сега ще види Бурмова.

6 май/24 априлъ, недѣля. Миналиятъ четвъртъкъ подиръ пладне ходихъ у Бигелебена, който бѣше ме канилъ за срѣда вечеръ, ала азъ поради учебния съветъ трѣбваше да отклоня поканата. Съобщихъ му за вчерашното писмо. Той каза, че безъ съмнение на човѣка е най-близко отечеството; че на княза заминаването ми нѣмало да бѣде приятно и че страната много ще изгуби, защото не ще намѣри съ кого да ме замѣсти. Азъ добавихъ, че въ тукашния Ориентъ не може да се остане по-дълго отъ 2 години, следъ това настѣпва лошо време, животътъ е само вегетативенъ, безъ импулъс, eindruckslose Abspannung. По пѣтя говорихъ съ Шефера de iisdem [по сжщитъ работи]; той съ нетѣрпение чака да замине. Подиръ пладне свършихме съ Агура, Генчева и Вацова дисциплинарния правилникъ за срѣднитъ училища, а вечерътъ въ заседанието на комисията на учебния съветъ нейниятъ вътрешенъ правилникъ. Въ апелацията днесъ се гледа процесътъ противъ Bulgarie, далѣя подъ сѣдъ Гримъ за статиитъ по аптечнитъ такси; защищавалъ го Грековъ — невиновенъ. — Изгонихъ слугата си за кражба. — Днесъ между другото стана дума за нѣкогашнитъ училищни наказания въ България — въ келията. Държали сж тежъкъ миней надъ главата, стояли сж на единъ кракъ, като сж се допирали съ прѣсти до земята и т. н.

Въ петъкъ сутринята писахъ нѣкои дреболии за „Учебний Вѣстникъ“ и при това се увлѣкохъ въ четене на бройове отъ тазгодишния „Ausland“, които ме съвършено съживиха. Князътъ е въ Атина. Маноловъ (русчуклията съ еврейката Бояна) е назначенъ ревизоръ при министерството на вътрешнитъ работи, срещнахъ го съ бѣла вратовръзка, ци-

линдъръ и портфейлъ да отива у Соболева. Бурм о'въ мисли, че България има много излишни пари, иска да даде заемъ на Русия 6 милиона съ 4% лихва (!). Подиръ пладне (въ Цариградъ *Παράτα τοῦ Μπαλουκλή*) имаше „сборъ“ въ Подуени; отидохме тамъ съ Генчева; Стояновъ аранжира македонско хоро; шопкини, шопи, артилериисти; черкезъ на конь; чардашъ и други танци играеха нѣмци (слуги, готвачи и т. н.) съ флашинетъ; единъ пиянъ шопъ съ чудно „самооболщение“ танцуваше самъ на ливадата далече отъ цѣлата публика, съ всички движения на хоро; хубава каменна селска черква въ византийски стилъ, още не е свършена.

Соболевъ въ сжбота сутринята на 10 ч. замина; министритѣ и други го изпроводиша до първия ханъ. Съ него бѣха и жена му и децата му, мисли да се върне презъ септемврий. Той направи посещения *roug prendre congé* [за сбогомъ], азъ въ петъкъ ходихъ у него, ала вжтре бѣше Петковъ (главниятъ секретаръ); оставихъ му картичката си и си отидохъ. Подиръ пладне пъкъ попъ Тодоръ у него въ кжщи извършилъ молебень, генералътъ съ жена си, децата и слугинитѣ колѣничили върху килимитѣ, цѣлували кръста и се молили за добъръ пжтъ. Где другаде въ Европа има още хора така набожни!

Въ сжбота бѣше св. Георги, топло, за пръвъ пжтъ излѣзохъ безъ горна дреха. Бѣли овощни цвѣтове всжде по градинитѣ: сливи, ябълки, круши, вишни — червениятъ цвѣтъ на прасквитѣ. Праздникъ на всички вѣри — православни, цигани (празднуватъ Василевъ день, Гергьовъ день и „Никулинъ“ день), турци, а поради сжботата и евреитѣ. Не отколе единъ познатъ искалъ да заплати на единъ циганинъ за салатата, която той всѣки день му носѣлъ, ала циганинътъ му казалъ: дай ми всичко наведнажъ на Гергьовъ день. Тръгнахъ по визити у Гьорговци: у Теохарова оставихъ картичка, у Михайловича (Хилковъ заминалъ за жена си; Соболевъ напоследъкъ говорѣлъ като замаенъ само за политика, противъ известни лица, особено за Вълковича), после съ Сарафова ходихме у Киркова, Тишева (теглѣха Хр. Стояновъ), у майката на Златарски, у Шойлекова. Подиръ пладне отидохъ въ своето старо нѣкогашно жилище у Буботинова, гдето сега живѣе Ц[вѣтишичъ?]. Буря, два дъжда и градъ презъ нощта.

10 май/28 априлъ, четвъртъкъ. Писахъ вчера на Рекетъ, че приемамъ и чакамъ официално писмо. Статията ми за Рила много напредна. Миналата недѣля подиръ пладне бѣхъ у Стоянова, съ него излѣзохме къмъ вишновитѣ сега бѣли Курубагларски градини, на връщане подхвърлихъ му нѣщо за заминаване, той много съжалява, желае да стане нѣкакво чудо, та да не замина; Начовичъ, каже, около Димитровъ день на улицата го питалъ, кога изтичалъ моятъ контрактъ, а той му

припомнилъ случаятъ съ Hocd . Арсениевъ ходилъ и въ Рила, разправя ми много интересни работи, особено за римските паметници въ Дупнишка Баня. Чести бури и нощни порои, ала инакъ е приятно топло, до +18  R. въ стаята. Въ ср да въ учебния съветъ се свършиха съвещанията за вътрешния правилникъ, станаха интересни граматически дебати за думици, особено е интересенъ Йос. Ковачовъ, който, споредъ възгледа на други (Браделъ и др.), см та българския езикъ за н що вече готово изработено. Умно говори попъ Тодоръ, пирдопчанецъ, съученикъ, каже, на Дринова отъ Панагюрище, билъ владишки нам стникъ въ Македония и т. н. Каулбарсъ остава регентъ, той изпрати Соболева до Берковица. Pr fektenschub[разм стване на префекти]: Видинскиятъ Михайловъ за „взятки“ е даденъ подъ сждъ и свършено отстраненъ. — На Сарафови въ понеделникъ (25/IV) се роди момченце. — Ходя само р дко въ канцеларията и калпя въ к щи закона за общинските училища. — Много мисля за заминаването си. — Въ „Балканъ“ се ср щатъ македонски нападки срещу екзарха, поради католическата пропаганда въ Македония; нашиятъ Кирилъ щ лъ да стане униатски владика въ Македония. — Секретарьтъ на българската комисия   quatre въ Виена, французиньтъ Le Clerc (телеграфистъ), старъ ергенинъ, неочаквано умр лъ. Князьтъ въ Цетина билъ тържествено приетъ, говорилъ на български къмъ населението. — Отъ нова година вс кога се чувствувамъ малко не здравъ, като че отъ стомаха. — Каравеловъ е кметъ въ Пловдивъ.

3/15 май, вторникъ. Totale politische Windstille [п лно политическо затишие]. Соболевъ, казватъ, още въ петъкъ вечерьта пристигналъ въ Петроградъ, гдето се срещналъ съ Хилкова. Въ Румелия сж станали избори на 18 народни представители — между т хъ и Славеиковци senior и junior. П. Каравеловъ е кметъ въ Пловдивъ.

За княжевото пътуване долитатъ много малко известия. Отъ Которъ заминалъ за Бари и отъ тамъ презъ Милано и С. Готардъ за Дармщатъ.

Миналата седмица прекарахъ повечето въ к щи надъ закона за общинските училища. Учебниятъ вестникъ подъ редакцията на Вацова скоро се печата; Пер. списание куца.

Д ждовно време, никаква прол тъ. Canon de midi зак сн ва съ 25 минути отъ сл нцето. Онзи день, казватъ, поср дъ нощъ имало новъ s cousse [тр съ], ала азъ съмъ вече спалъ. Чувствувамъ се нездравъ, пон кога отъ стомаха, пон кога отъ главата, н що като migraine; тежкъ полумъртъвъ сънь къмъ зараньта—пагубното влияние на влажните жилища.

Въ нед ля вечерьта на 8 ч. имаше d ner у Бигелебена (Pfingstsonntag [петдесетница]): Симичъ, Начовичъ, азъ, Менгесъ, Д. В. Храновъ, Thonard, Wa sse, Спирополъ, Бого-

милъ Цанковъ, Kuczyński и неговиятъ наследникъ Steinbach. Следъ това soirée до срѣдъ нощъ; говорихъ съ Кириака [Цанковъ], Симичъ и фанфарона De Martino (за италианската история). На Менгеса подхвърлихъ нѣщо за моето намѣрение, ала той не го разбра, защо, каже? Kuczyński тѣзи дни заминава окончателно за Виена.

Вчера единъ македонецъ донесе въ Народната библиотека много старо, ужъ изкопано, блюдо съ гръцки божества, като поиска за него 20 пола: французко рококово блюдо отъ миналия вѣкъ.

Сжщата недѣля (1 май) гимназиалнитѣ „даскали“ Генчевъ, Вацовъ и Стояновъ съ жена си (единствената дама) направиха пикникъ въ Княжево, въ гостилницата, при проливенъ дъждъ. Бѣхъ каненъ, ала не отдохъ.

Политическото положение. Соболевъ, може би, нѣма да се върне, но понеже е стигналъ въ Петроградъ преди княза, може да си подготви терена. Въ Румелия радикализмътъ на тукашната емиграция е на върха си, уния за сега е невъзможна. Князътъ до сега се не ожени. Не съумъ да издигне на висота законътъ, справедливостта. Разпространява се подозрението, че има финансово споразумѣние съ Адженова. Популярността му угасва. Неспазване и незачитане на законитѣ. А заминатъ ли си руситѣ: пакъ хаосъ. — В. Д. Стояновъ ми разправяше, че ужъ около преди 2 години консерваторитѣ искали да направятъ Панайота глава на нѣкаква си quasi тайна полиция въ София, която трѣбвало да напада неприятнитѣ противници и да ги бие. Панайотъ дошълъ въ София, ала юнашки отказалъ участието си въ такава подла и гнусна работа. Самъ разправялъ за това на Стоянова. За това пъкъ тѣзи хубави работи ги вършелъ самъ полицмейсторътъ Николаевъ, споредъ влашка практика. Че тогава черногорци бѣха използвани за такива работи, добре ми е известно; другъ свидетелъ ми разправяше, че видѣлъ въ ржцетъ на черногорци фотографии на разни лица, особено на Миларова, какъ предъ черква въ недѣля сутринята ги сравнявали съ оригиналитѣ. Сега не се съмнявамъ, че е сжществувалъ умисълъ да се убие Цанковъ; слуховетѣ за неговото полудяване и т. н. показватъ, на кжде се отиваше. Сега въ София е назначенъ новъ градски съветъ: 9 избрани, между които Цанковъ — не зная дали ще го пустнатъ да дойде тукъ, князътъ има eine Höllenangst [смъртенъ страхъ] отъ него; 9 назначени, между които полковникъ Кесяковъ — хотелджията. Кметътъ Сукнаровъ (отъ избранитѣ) тѣзи дни ще приеме дѣлата отъ Адженова. Ала цѣлиятъ съставъ е времененъ до връщането на княза.

Консерваторитѣ безъ руска сила, безъ Еренрота или Соболева, не могатъ да управляватъ, нѣматъ партия. Либералитѣ могатъ.

Искърътъ въ Софийско поле много се е разлѣлъ, вижда се много ясно отъ Враждебна до пролома при Курило, изглежда като повърхността на нѣкое далечно алпийско езеро.

Държавенъ вестникъ обнародва назначаването на комисия, която да прегледа съвършено заплетенитѣ смѣтки на военното училище. Нашиятъ приятель подполковникъ Ремлингенъ, ексколега и сега началникъ на училището, ще си замине.

Теохаровъ е усилилъ юридическата комисия и съ нови членове — Балабановъ, Сукнаровъ, Радославовъ и т. н.

Въ Русчушкия „Славянинъ“, гдето Икономовъ печата своитѣ умувания, сега Цанковъ обнародва писмо до драгия си приятель Икономовъ. Цанковъ, както слушамъ, изучавалъ въ Враца английски. Икономовъ предлага нѣкаква си конференция на либерали и консерватори въ „неутрална“ Ломпаланка.

В. Радославовъ

10/22 май, вторникъ. Още не сме се стоплили, бури всѣки день, съ градушка и нощни лапавици. Вчера имяхме ледовита вихрушка; днесъ съмъ боленъ, нозетѣ си не ги чувствавамъ, а утре е св. Кирилъ и Методий съ „даскалския“ банкетъ.

Въ последно време проявявамъ голѣмо трудолюбие. Законътъ е почти довършенъ; статията за Рила е значително напреднала; написахъ набърже рецензии за Пер. списание и прегледахъ коректуритѣ, ала утре нѣма да излѣзе. За това пъкъ днесъ излѣзе „Учебенъ вестникъ“, много съ вкусъ изработенъ. Дори за „Балканъ“ написахъ уводна статия за утре, по молба на редактора, подъ протекцията на Киркова.

Емлеръ ми пише (получихъ писмото въ срѣда), че моята работа щѣла да се реши въ заседанието на професорската колегия на 31 май, гдето ще реферира комисията; за да се ускортѣла работата, да съмъ изпратилъ нему пълномощно, че съмъ готовъ да приема, разбира се, ако ми бжде предложено. Въ петъкъ сутринята (17) написахъ и изпратихъ — формално писмо. Вечерята преди това бѣше Стояновъ у мене, много ми говори за необходимостта да остана тукъ, защото нему единственъ отъ българитѣ бѣхъ съобщилъ за това.

Соболевъ, казватъ, говорилъ съ царя, който одобрявалъ неговото държане тукъ. Депутацията на Народното събрание била приета отъ царя и поканена на обѣдъ, въ нея влиза и Бошняковъ съ общата, която носи отъ заточението си въ Диарбекиръ: Мидхатъ го опналъ за ухото — „това да ти служи за обича“. Румелийскитъ постояненъ комитетъ

изпратилъ тричленна депутация: Странски, Янкуловъ, Величковъ. Градътъ София изпрати Сукнарова (съ жена си, вмѣсто М-г Jean!), Моллова и полковникъ Кесякова. Отъ Казанлъкъ заминалъ Папазоглу. — Почна да излиза (отъ петъкъ) въ София либерално „Съзнание“.

Желѣзковичъ ми разправи, какъ за пръвъ пѣтъ проникналъ въ тайнитъ на Петроханъ. Презъ септемврий 1881 г. се връщалъ презъ тамъ отъ Карлсбадъ. Въ хана заварилъ двама инженери, които говорѣли италиански. Безъ да се издаде кой е, попиталъ какъ вървятъ работитъ, защото за пръвъ пѣтъ е въ страната. Ого [злато], Калифорния, шосето щѣло да излѣзе 6—8 милиона и т. н.

За разходки имамъ малко възможность. Овощнитъ градини на Курубагларъ сж прецѣвтѣли. На ливадата при молитвеното мѣсто на хаджиитъ се играе крикетъ: Lascelles, Нихадъ съ семейството си, Рангабе, Сутзо, Де Мартино и т. н. — Купища гжсеници въ града. У мене предъ прозорцитъ на праздното мѣсто дърветата сж съвършено останали безъ листа: гжсеници сж пропѣлзѣли и по стената на кжщата и подъ стрѣхата. — Угнетяване на сиромашъта отъ градската управа: иска се позволение отъ градския инженеръ и за бѣлосване на кжща, иначе глоба, а за позволение трѣбва да се чака 14 дни, защото инженерътъ приемалъ заявленіе само два пѣти презъ седмицата. Безъ съмнение „рушветлъкъ“. — Юридическата комисія е засилена съ нови членове. Неблагоприятнитъ гласове на „Марица“ за бездарността на братя Теохарови, „всеизвѣстна по България бездарность“. Споредъ Желѣзковича Стаматовъ все пакъ билъ най-способниятъ за министъръ на правосъдието.

Четохъ въ Журналъ мин. нар. просвѣщенія за мюсулманскитъ училища въ Русія. Нетактичности. По-старитъ правителства подкрепяли исляма противъ езичеството, и сега нѣкои искали да подпомагатъ арабския езикъ и пр. вмѣсто домашнитъ езици.

Миналото (въ срѣда) заседание на учебния съветъ бѣше много „махмурлу“. Не искаха да оценяватъ книги преди обсъждането и изработването на програмата; педантизмътъ на Йос. Ковачовъ.

Чухъ на улицата Вакарелски слѣпи пѣвци съ гждулка на две струни да пѣятъ пѣсень за „Боленъ Дойчинъ“. Гждулката сжществувала въ Търновско; въ Котленско само гайди и кавалъ.

Около града минали власи (рум. съ грѣцки думи) отъ Плѣвень за планинитъ на лѣтуване, съ овцетъ, па, каже, и съ женитъ си. Следъ войната не се връщатъ въ Македония, като оставатъ, или като чергарствуватъ въ България.

Споредъ Желѣзковича очевидно е станала голѣма tricherie [измама] въ банката съ решението за съчението на сре-

бърни пари. Всичко били употребени за това 2,360,400 рубли. Балансът показвал доход само 250,600 фр., а около 905,000 фр. липсвали. Бурмовъ, каже, до нѣкѣде и за обясняване на тази история заминалъ за Русия; наистина ужъ искалъ за остатъка да купи руски облигации за нѣколко милиона! — Отъ споменатото количество рубли трѣбвало да бждатъ насѣчени 10 милиона фр.; обаче останали 250 пуда сребро, отъ които били насѣчени 488,600 фр. въ повече, като се прибави къмъ тѣхъ предполагаиятъ доходъ 866,600 = 1,255,000. Сплавътъ (alliage) на рублитъ ималъ повече сребро, отколкото латинската конвенция: рублата дохождала на 4'26 фр. Особено у старитъ рубли.

Миналата недѣля дойде „Марица“. Въ нея имаше дописка за мене, за тенденциитъ да ме изпждатъ отъ България, писана е съ голѣма verve [разпаленост], очевидно отъ Н. Поповъ — отъ Варна*).

Бурмовъ, като билъ съ депутацията да съобщи на княза избора му въ Търново у царя въ Ливадия на 1879 г., получилъ отъ царя за споменъ брилянтенъ прѣстенъ. Като искалъ после да строи въ София втора кжца, помолилъ руското консулство да се замѣни прѣстенътъ съ пари (въ Русия ужъ често питали дали лицето иска подарѣкъ или пари) и получилъ 400 книжни рубли, около 1000 фр. А самъ той е казвалъ, че го продалъ съ позволение за 67 английски лири. Това е съвършено нечувана мръсотия и безчестие. „Мръсни цървулани, които цѣлуватъ и лобзаятъ всѣки гологанъ и го притисватъ къмъ сърдцето.“

Князътъ искалъ да си построи „конюшни“ при паметника на Левски. Икономовъ като кметъ отказалъ тѣзи мѣста, понеже били въ най-хубавия кварталъ и при паметникъ, и почналъ да ги продава. Сега Адженовъ като кметъ искалъ да отчужди тѣзи мѣста, обаче притежателитъ възразили, че това не се върши за общината, не е *bien public*, та трѣбвало да стане съ разрешението на държавния съветъ. Сега, следъ заминаването на княза, придворниятъ архитектъ Witrich по заповѣдъ на Менгеса изпратилъ тамъ работници, и тѣ почнали да събарятъ стѣнитъ около строителнитъ мѣста между паметника на Левски при орханийското шосе и Цариградското шосе, покрай булеварда. Притежателитъ ги изгонили. Новиятъ (либераленъ) градски съветъ казалъ, че не може да се бърка въ това, че това е работа на сждилищата. Не е ли това „произволъ“? Очевидно работата е скрое-на отъ консерваторитъ, за да създаде мжнотии на новия съветъ. — Адженовъ, казватъ, искалъ да прехвърли своитъ кжци върху жена си, ала сждилищата не позволили, по искане, казватъ, на банката.

*) После Иречекъ прибавилъ въ скоби: отъ Макакова въ Корфу.

Въ Държавенъ вестникъ е обнародванъ чудесниятъ (nota bene) рапортъ на Н. Марковъ за положението на Търновския окръгъ.

Днесъ останахъ цѣль день въ кѣщи, и тукъ имахъ три посещения: стариятъ Наумъ Миладиновъ ми донесе животописа на своитѣ брата (ржкописъ). Цано Гинчевъ пристигналъ, като прескочилъ тукъ отъ Орханийско, а подиръ пладне дойде у мене апостолътъ на масонитѣ (унгарецъ, нѣмецъ) съ препорѣка отъ Менгеса и съ португалски дипломъ, който отказахъ съ вежливи фрази.

Стариятъ Цано Гинчевъ ми разправи много интересни работи. 12 села между долния Искъръ и Осъмъ се наричали морачени, марачи. Тѣхнитѣ жени носѣли порано на главитѣ си голѣми дървени блюда съ цвѣта и низи (срв. Busbeque), ала подъ влиянието на владичитѣ тази носия изчезнала. Задъ Осъмъ на изтокъ отъ тѣхъ живѣли ниновци (казвали нѣне вм. сегá). Въ Раховско и Врачанско нѣмало мѣстни племенни имена; само задбалканци имъ викали загорци. Шопъ тамъ било оскърбителна дума: шопи тѣ наричали пиротчани. — Планинскиятъ типъ билъ различенъ отъ този въ низинитѣ. Отъ Орхане до Търново и Казанлъкъ били разпространени отъ дветѣ страни на Стара планина чернитѣ дрехи и голѣми остри носове; въ равнината къмъ Дунава—бѣлитѣ дрехи и лица съ татарски носове, малки. — Прочуто лице въ Врачанско билъ Димитраки, „бератлия“, могъщъ господинъ, биелъ турцитѣ и християнитѣ, когато го не поздравлявали, ималъ връзки съ Милоша и съ Влашко. Поради спороветѣ си съ владичитѣ и турцитѣ, врачани и раховскитѣ кметове направили писмено противъ него оплакване, че работѣлъ противъ Портата. Царь Махмудъ издалъ ферманъ за убиването на Димитраки. Запътетата трѣбвало да го убиятъ на мѣсто, обаче били подкупени и го закарали въ Видинъ. Хюсеинъ паша билъ приятель на Димитраки, билъ нѣкога си, каже, отъ него избавенъ отъ руски пленъ, Хюсеинъ не искалъ да го види, защото, като го види, не ще може да го убие; затова Димитраки билъ съсѣченъ при входа на Видинскитѣ врати. За това се пѣла пѣсень, жени говорятъ на Димитраки да не строи кула висока и т. н. Спомнямъ си, че тази пѣсень съмъ слушалъ въ едно кафене въ Крагуевацъ на 1874 г. (печатана у Миличевичовата Србија, 931). Синоветѣ му (стариначь Тодораки и до сега живѣлъ въ Враца) били възпитани въ Сърбия отъ Милоша. — Врачани всѣкога имали спорове съ турци и владичи. Тѣ били византийци, всѣкога искали да имъ платишъ за тѣхната привързаностъ, и сега искали отъ княза — училища, шосета и т. н. Селянитѣ били развалени отъ гражданитѣ. — Въ село Новачене (Орханийско) Гинчевъ видѣлъ ферманъ 300 години старъ, съ сведения за броя на кж-

щитѣ, тогава тукъ е имало поселение отъ турци изъ Ловечъ, изброени били и налозитѣ (дукати споредъ Гинчева били, ужъ, сребърни пари). — Старъ ферманъ съ златни букви ималъ Лѣсковецъ, разрѣзани кжсове сжществували и до сега у нѣкои чорбаджии. На турцитѣ се запрещавало да се заселватъ, сжщо не смѣли тукъ и да се раждатъ — мюдю-ровата жена бременна трѣбвало да замине отъ тукъ. Имало предание, че Горна Рѣховица, Лѣсковецъ и Арбанаси нѣкога били „Рустем-бей-вакуфу“ (на везира Рустемъ отъ 16 в. ?), споредъ други били собственостъ на султанкитѣ, освободени отъ десетъкъ отъ Мара, Шишмановата дъщеря. — Въ-прѣки всички войни оставалъ край Дунава остатъкъ отъ бѣл-гарско население. Много се прехвърлили оттатъкъ Ду-нава. Русенци били въ селата Драгомиреши, Домнеши, Кяжа (най-голѣмото) при Букурещъ, и до сега говорѣли български, женѣли се само помежду си (Гинчевъ билъ тамъ презъ 1851 г., избѣгвали влахкитѣ, защото били, каже, „разпасани“, работѣли съ биволи, били богати. Въ Домнеши имало преселенци и отъ Пловдивско. Плоещъ билъ цѣлъ български (сливненци и ямболци), тѣзи българи най-напредъ (1829 г.) били заселени въ единъ чифликъ, но следъ споро-ветъ си съ чокоя изгорили кжщитѣ си и се преселили върху държавна земя въ село Плоещъ. Страда Брашовенилоръ въ Галацъ била свършено българска махала, въ втора гене-рация била вече свършено повлашена, обаче сж запазили българскитѣ обичаи. Воденичаритѣ и касапитѣ въ Буку-рещъ, които вършатъ работата при изборитѣ, сжщо били български еснафи. — Стари разкази за руситѣ въ Сви-щовъ презъ 1810 г.: преминали замръзналия Дунавъ, съ шлемове на главата, най-напредъ завзели околнитѣ върхове и следъ това влѣзли вжтре, после запалили града, като на-мазали тукъ таме кжщята съ катранъ, християнитѣ откарали съ себе си оттатъкъ Дунава, изпомрѣли сиромаситѣ, други про-давали пафти и нанизи, по-голѣмата частъ се върнали. — Арбанасчани най-много се преселвали въ Букурещъ — Кър-джалията Шабанъ Гега плячкосвалъ изъ Македония, билъ обесенъ като паякъ при Солунската врата върху единъ „чен-гель“. — Калчо отъ Марнополе, хайдушки войвода, Гин-чевиятъ баща го познавалъ, неговиятъ червенъ байрякъ се развѣвалъ на баира надъ Лѣсковецъ, ограбвалъ арабанасчани, когато се връщали въ кжщи, никой не смѣлъ да махне не-говия байрякъ. Зимно време тѣзи хайдуци живѣли въ Буку-рещъ изъ ханищата, съ тжпани и зурли яли и пили; на про-лѣтъ минавали презъ Дунава въ България, безъ политически цели. Най-после билъ у руситѣ въ Силистра (на 1829 г.), окупирана до изплащане на военното обезщетение, правилъ интриги между турцитѣ, за това билъ туренъ въ окови, ала като извършвалъ арестантска работа край Дунава, скочилъ

въ водата, гурналъ се и искалъ да изплува, но едва си показалъ пакъ главата, войниците го улучили.—Съ кърджалиитѣ имало и българи. Лѣсковецъ 3—4 години се защищавалъ, ала и той пострадалъ. Кърджалиитѣ на коне нападали неочаквано, като облакъ, и като ограбвали набърже, пакъ си заминавали. Веднажъ обрали и опожарили и кжщата на Гинчевия дѣдо. На пепелището Гинчевата леля (неотколе умрѣла) гледала кокошки. Следъ известно време се задала нова „тайфа“, ала единъ отъ нея, като миналъ покрай, изви-калъ на български: „Бре Никола, други сж вече изяли сладкото“, та ударили на Раховица. — Търново тогава било оградено съ окопи и „шоролопи“ (?). Единъ роднина на Гинчевата жена падналъ при защитата. Сжщо и Враца и Бѣла Слатина били укрепени. — Разправяло се и за „аянъ-кавгаси“, за „аянлъкъ“, и раята била въоръжена.—Махмудъ II, каже, първитѣ редици войска събиралъ отъ Разградско.

19/31 май, четвъртъкъ. Повече отъ седмица ставатъ всѣкакви буйства, главно по причина на руската коронация.

Миналата срѣда на св. Кирилъ и Методий останахъ цѣлия день въ кжщи. Сутринта на 8¹/₂ ч. имало водосветъ въ класическата гимназия, въ присѣдствието на министритѣ и всички училища, М. Георгиевъ произнесълъ отъ естрадата дълга речъ; следъ това потеглили съ процесията за училището св. Кирилъ и Методий въ Дразъ махала, като се пекли на слънцето. Подиръ пладне на 1 ч. имало банкетъ на сегашнитѣ и нѣкогашни учители въ Славянска беседа; тамъ държали тостове Каулбарсъ, Арсениевъ, Михайловски, Симичъ, В. Д. Стояновъ, Буботиновъ (съ музика и ура го прекъсвали, говорѣлъ глупости), попъ Тодоръ и т. н. На другия день въ четвъртъкъ следъ пладне бѣхъ пакъ на заседание въ учебния съветъ. Тамъ се разисква пакъ за училището въ Добричъ и следъ това по предложение на Михайловски за регулиране на правописа въ книжата на съвета. Смѣшна комедия, всѣки мисли друго нѣщо. Първиятъ въпросъ бѣше човѣкътъ им. пад., косвенъ падежъ човѣка, прие се отъ всички, освенъ отъ Стоянова, който твърдѣше, че а тукъ е членъ. Много смѣшни работи се говориха за раятъ, райтъ, рая, гласоветѣ съвършено се раздѣлиха. Пълно фиаско. Азъ не се намѣсихъ въ дебатитѣ, въ които взеха участие особено: Михайловски, В. Поповичъ, Стояновъ и Ковачовъ, ала къмъ края поискаха да чуютъ и моето мнение. Азъ казахъ, че съмъ еретикъ и радикалъ, че съмъ за чистата фонетика, сегашниятъ правописъ нѣма да живѣе дълго, ще умре отъ натиска на новия практически вѣкъ; после говорихъ за падежитѣ, за *casus generalis* въ романскитѣ езици, за гласа ъ въ коньтъ, приятельтъ. И съ това се свърши.

Въ петъкъ свършихъ закона за народнитѣ училища, а въ сжбота цѣлиятъ день lecture [четохъ] въ канцеларията.

Коронацията на руския царъ се празнува въ София три д-и, макаръ че първоначално нито понеделникъ, нито вторникъ не бѣха официално обявени за празници. Спонтанни прояви на привързаностъ къмъ Русия, никакви официални разпореждания.

Въ недѣля, на 15 сутринъта, имаше тържествена литургия, следъ това отъ главната черква процесията потегли за „смотръ“ задъ старитѣ казарми край Княжевското шосе, между първата и втора могила: следъ духовенството вървѣха 32 еснафа, всички съ знамена (и сарачитѣ турци), Славянска беседа съ знамето си и евреитѣ съ позлатени скрижали (thora), бѣха и въ черква. Народъ по могилата, гдето бѣха и дипломатитѣ съ униформи, подъ балдахинъ се отслужи молебенъ на върха; страшна горещина. Стрелба съ топове. Дефилиране на войскитѣ — ескадронитѣ отъ конвоя, три дружини и три батареи, най-напредъ кавалерията и артилерията минаха ходомъ, а пехотата по ротно, повторно първитѣ въ трѣсъ, а пехотата по четворица. Артилерията заслужи похвалата на Каулбарса. — Отъ тукъ съ Желѣзковича и Сарафова на файтонъ се върнахме въ града и отидохме въ руското агентство да поздравимъ Арсениева, ние бѣхме първитѣ. Тамъ скоро всичко се изпълни, закусихме стоешкомъ, пиха се тостове за руския царъ. — Подиръ пладне градътъ угощаваше народа съ вино, пилавъ и т. н. при св. София, подъ шатри. Бѣхъ тамъ къмъ два часа. Цигански тѣпани и гайди, хоро. Вино се раздаваше отъ една палатка, отъ олтара на св. София се изнасяха блюда. „Царското вино“ разпали главитѣ, стражаритѣ се мѣсѣха въ частнитѣ разпри и когато азъ минахъ, произлѣзе чудесно сбиване; единъ вагабонтинъ отъ Пиротъ не искаше да се остави да го хванятъ и се биеше. Въ това време минаха файтонитѣ съ Каулбарса и рускитѣ офицери за казармитѣ. Каулбарсъ съ своята демагогия проговори нѣколко думи къмъ тѣлпата (Knäuel), и всичко се свърши. По-късно, казватъ, тамъ ударили единъ приставъ съ шише по челото; тогава дошълъ Карновичъ и билъ носенъ и вдиганъ на ръце отъ шопитѣ. — Минахъ и край кавалерийскитѣ и артилерийски казарми. Войницитѣ ядѣха стоешкомъ край дълги маси въ пълна дисциплина. Въ Витошкитѣ казарми, казватъ, било голѣмо тържество, войницитѣ носили Каулбарса; тамъ били и министритѣ.

На 4 ч. имаше обѣдъ въ Славянска беседа, за мене вече трети обѣдъ този день. Въ салона бѣхме натѣпкани като сардели, страшна горещина, доста лошо разпредѣление, азъ бѣхъ между Гюзелева и Генчева, на срѣща полковникъ Редигеръ и полковникъ Логеновъ и Даскаловъ. На чело бѣше председателятъ Ал. Петр. Лонгиновъ, до него Арсениевъ и Каулбарсъ и министритѣ. Тостове, председателътъ напи за руския царъ съ дълга речъ, Арсениевъ въ ста-

риненъ слогъ на рускитѣ стари писатели (à la Задонщина) за българския князь, Каулбарсъ за сръбския кралъ; словакътъ Захей, качилъ се на столъ, близо до менъ, съ неизмѣримъ жаръ говори на словашки, като представителъ на угнетения словашки народъ въ Карпатитѣ, противъ маджаритѣ, протегжирани отъ Австрия и Европа, надеждитѣ въ Русия—възбуди огроменъ ентузиазъмъ; Михайловски говори кжсо, Брзделъ напи за Каулбарса. Следъ туй, бѣше 6 ч. — тихичко се измѣкнахъ. Между това речитѣ продължили, В. Д. Стояновъ напилъ за генерала Соболевъ и предложилъ да му се изпрати телеграма, Теохаровъ я написалъ, обаче консерваторитѣ се ядосали и се противили (братътъ на Грекова, бесарабецътъ Фитовъ и др.). Яденето бѣше много добро; вината бѣха хърватски. Къмъ края пийнали, въ тъмното отнесли на рамене Каулбарса въ руското консулство; Каулбарсъ изобщо се прояви като прекрасенъ ораторъ и великолепенъ демагогъ. — Азъ между това излѣзохъ на разходка задъ града. Срегнахъ Мих. Георгиевъ, който ме заведе у дома си, гдето имахъ случай да похваля новата му кжща. Съ него отидохме на илюминацията; прозрачниятъ надписъ на Киркова на св. София, свѣтлини по улицитѣ, тъмно въ двореца и у Грекова.

Въ понеделникъ преди пладне отидохъ въ канцеларията, ала тамъ бѣше праздно. На 12 ч. градътъ даде банкетъ у Бемелбурга, имаше около 150 души гости. Паднахъ се между майоръ Арбузовъ и градоначалника Карновичъ, на среща бѣха Вацовъ, Г. Михайловичъ и Каранфиловичъ. Яденето бѣше мизерно, лукавщината на гостилничара, мнозина си отидоха гладни. Азъ получихъ супа, хайверъ, рѣпички, сирене, аспержи и се добрахъ до нѣкакво си печено, при това бѣло вино: единственитѣ нѣща, които презъ 4 годишното си престояване съмъ получилъ отъ града София. Оптически телеграфъ съ праздни чинии, листа отъ салата тукъ таме и т. н. Тостове. Гладиевъ (като замѣстникъ на кмета) чете нѣщо много дълго за руския царъ, Арсениевъ напи за княза, попъ Тодоръ за Каулбарса, Боне Петровъ на кжсо за Соболева, Каулбарсъ за града София, като спомена телеграмата отъ Соболева, че всичко върви добре и че ще се върне (огроменъ ентузиазъмъ у либералитѣ), военниятъ прокуроръ Лиленфелдъ въ нервно възбуждение за братството на българи и руси и щото българскиятъ народъ да обича своя князь така, както обича руския царъ. Когато почна да говори Балабановъ, на 2 ч., азъ се измѣкнахъ. Следъ това имало викове, пиене, носили Каулбарса до жилището му, отъ тамъ въ руското консулство, гдето Стаматовъ му казалъ „дайте ми поцѣловатьъ Вашъ мундиръ“ и гдето Балабановъ ораторствувалъ за Верещагиновата картина, представляща войникъ мръзнецъ на стража на Шипка — за България, представителъ на тази войска билъ — Каулбарсъ. Цѣлували се, прегръщали се, ала

малцина отъ тѣхъ могатъ да разпратятъ едно по едно, какъ всичко е станало.

Вечеръта имаше ученическа овация. Гимназията съ лампиони на върбови клоне съ музика и учителитѣ тръгнаха отъ пансиона за Арсениева и Каулбарса, гдето ги наблюдавахъ между публиката. Речъта на Каулбарса—вие сте първата младежъ, която се учи въ свободна България, щастливи хора, огъ васъ се захваща нова щастлива генерация. Следъ тѣхъ дойдоха ученицитѣ отъ народнитѣ училища съ учителитѣ и музика съ свѣщи, детско ура предъ Каулбарса и Арсениева. Бенгалски огньове горѣха този день и на утрото върху самото кубе на старата св. София. Презъ нощъта се даваше балъ въ военния клубъ, ала азъ го не видѣхъ — защото бѣхъ станалъ сутринъта на 4 часа и до 9 довършихъ своя разборъ на легендитѣ за св. Иванъ Рилски.

Въ вторникъ бѣше св. Никола Софийски. Излѣзохъ по Пиротското шосе въ Ючбунаръ, на ливадата пълно съ хора; сутринъта тамъ се извършило тържествено богослужение, и попъ Тодоръ държалъ дълга проповѣдь. Тукъ на ливадата имаше българи, цигани на групи, по краищата и евреи, ядѣха и пиеха. При лѣчебния ужъ изворъ единъ попъ рѣсѣше шопитѣ, цѣлувайки иконата, съ метла въ ржка ги рѣсѣше — „аязма“, а шопкинитѣ гребѣха вода отъ извора. Нѣмаше никакви „сюртуклии“, само селяни и по-долнитѣ градски класи. Интересни носии. Шопско хоро, дивото хоро на окжсанитѣ трънски работници, арнаутското хоро на македонци и цинцарско хоро отъ двама ханджии съ клѣкане на земята. Изучвахъ нумизматическитѣ сбирки въ косацитѣ на шопкинитѣ — турски монети, стари австрийски, рубли, венециански и т. н. (сребърни). Група момчета шопчета, която се приближаваше отъ западъ на коне по ливадитѣ, съ чисти дрехи и червени фесове, ми напомняше старитѣ носии на срѣдновѣковнитѣ български ратници. Чистота, лѣсналитѣ ризи на юнацитѣ. Вакарелски слѣпци пѣха подъ върбитѣ край шосето. Много хубави приветливи лица; забелязвагъ се два типа въ Софийско, единъ славянски, другъ печенежски — би могло да се опредѣли кой въ кои села се срѣща.

Подиръ пладнѣ следъ 1 часа градътъ угощаваше всички ученици отъ народнитѣ училища, мжжката и женска гимназия на ливадата при Драгалевската рѣка подъ Курубагларъ. Обърканъ аттачментъ. Бѣха тукъ и еврейтѣ. Когато азъ дойдохъ, гимназиститѣ довършвахъ обѣда; сграбчиха ме и съ грѣмогласно „ура“ ме понесоха и разтърсиха на ржце. Следъ това момчетата се отдѣлиха по-нататкъ въ полето, а при върбитѣ останаха момичетата, които играеха хоро при цигански тжпани и гайди. Учителитѣ и учителкитѣ насѣдаха край масата за ядене, а азъ се измъкнахъ. — Съ Сарафова, Вацова, Юринича и семейството на Златарски посрещнахме

на Ломското шосе Златарски. Следъ вечеря отидохъ у него; билъ и въ Прага у нашитѣ. Вечерята имаше вечеринка и градинско увеселение въ Славянска беседа. Македонски дюлгери направиха овация на Каулбарса, речи, понесоха го, играха съ него на хоро, и после съ факли и хоро по улицитѣ потеглиха къмъ чаршията. Въ Беседата при африканска горещина се танцува, тукъ бѣха и всички държавни сановници. До срѣдъ нощъ седѣхъ въ градината съ М-те и М. Васо Поповичъ и г-ца Цвѣтишичъ, водейки сръбски разговоръ. Въ Беседата пъкъ се танцувало до сутринята, на 3¹/₂ ч. шумна музика, съпровождана отъ клатушкащи се цилиндри, придружи председателя Лонгиновъ до кѣщи. Много глупости се извършили. Даскаловъ нѣкакъ се обидилъ отъ Каулбарса, защото не го поздравилъ при входа въ Беседата. Преподавателятъ Василиевъ, възпламененъ отъ гощавката въ военното училище (празнувало своя празникъ), отъ стената на своя дворъ въ тъмнината държалъ речъ на македонското факелно шествие.

Настѣпи голѣмъ Katzenjammer [махмурлукъ], въ канцелариитѣ нищо се не работѣше. Получи се телеграма, че въ Москва всичко се е извършило въ редъ и тържествено. Подиръ пладне въ срѣда преподавахъ за Варталомейската нощъ. Учебниятъ съветъ не можа да се събере. Вечерята чиновницитѣ направиха овация на Каулбарса, говорили Стаматовъ и П. Станчовъ (по-рано изучавалъ „питейни уставъ“!), пакъ го раздрусали, после отишли у Арсениева, който дълго не се явявалъ, като се е боялъ може би, да не е това нѣкоя либералска политическа демонстрация за конституцията; ала азъ не видѣхъ нито едното, нито другото. Нѣкои хора три дни прекарвали im süßen Taumel [въ сладко опиянение] и три нощи не спали. — Днесъ привършихме въ канцеларията четенето на моя законопроектъ. Агура заминава за една седмица въ Кюстендилъ и пр. Подиръ пладне силна буря отъ къмъ северъ; азъ бѣхъ у Шефера.

Желѣзковичъ вечерята ми разправи разни крайдунавски истории. Какъ архим. Максимъ въ Галацъ похарчилъ много пари за българската черква, която, следъ 20 годишна работа, била свършена лани, когато румѣнското правителство се готвѣло да издаде законъ, какво всички черкви, недоградени отъ други вѣри, оставатъ на държавата. Префирнитѣ за това между българската община въ Галацъ, други искали училище и стипендии за чужбина — годишниятъ доходъ възлизалъ около на 2,000 # съ 10%, пари имало прехвърлени доста. Епитропитѣ очевидно сж крали, ала и сами пропаднали, както и другаде. Д-ръ Протичъ и д-ръ Атанасовичъ имали голѣма практика въ Букурещъ. Атанасовичъ около 1856 год. билъ санитаренъ полковникъ, при посещението на Свищовъ билъ посрещнатъ съ голѣмо тържество отъ християни и мо-

осутилъ — въ Бояджикъ наистина се появила чета съ байракъ и стреляла по турцитѣ; кланетата били осуетени съ възкачването на престола на Мурада. Добри били турските префекти въ Сливенъ, разумни. Съ руситѣ сливенци кореспондирали чрезъ едно момче, което ходѣло съ куха тояга и въ нея писма, отъ Сливенъ писали на Гурко за приготовленията на турцитѣ, ала руситѣ не вѣрвали, докато не се явилъ Реуфъ съ Сулеймана. Турцитѣ искали да запалятъ Сливенъ, ала не могли въ бързината. Кесяковъ и Скобелевъ подкрепяли движението презъ 1878 г. за защита на Румелия, като обещавали 40 топа. Партии въ Румелия сега имало отъ една страна пловдивци, отъ друга — провинциалисти. Описваше Богориди въ униформа, съ калпакъ и палто съ погони, безъ сабя. Говори се, че вмѣсто Васж ефенди муавинъ въ Едирне щѣл да бѣде Карамихаловъ, българинъ отъ Едирне. — Пер. списание, IV излѣзе на пладне. Подиръ пладне имаше чиновнишки банкетъ у Радака, гдето били Каулбарсъ и Арсениевъ, държали се тостове и пр. Азъ не бѣхъ каненъ. Ш и ш е д ж и е въ говорилъ, че когато рускиятъ царъ дойде повторно, ще потегли за Македония презъ Виена; Арсениевъ и Каулбарсъ, казватъ, се почесали при тѣзи думи, настѣпило смущение. — Вечеръта даваше diner Бигелебенъ. Тукъ бѣше баронъ Тешенбергъ, дошълъ по инспекция на консулствата въ Ориента: Inaugurirung einer Handelspolitik vor Anschluss der Bahnen bis zum Aeg. Meer [да се освети една търговска политика преди свързането на желѣзниците до Егейско море], страхове, че желѣзницитѣ щѣли да послужатъ само на Англия и Франция, каквито страхове издаватъ и Виенскитѣ вестници. Тукъ бѣха агентитѣ: Lascelles, Шеферъ, Арсениевъ, Брауншвайгъ, Симичъ, Гика, (Де Мартино е боленъ), Нихадъ, Estignard, Щайнбахъ и азъ. Водѣха се разговори, за мене безразлични, седѣхъ между Гика и Estignard: cultivations de gazon, truffes, écrevisses et huîtres, antiques du porcelaine de Sèvres, colèges (souvenirs), le tick de Safvetpacha et celui de Lilienfeld [обработването на ливадитѣ, трюфи, раци и стриди, порцеланови старинни предмети отъ Севръ, гимназиитѣ (спомени), лошиятъ навикъ на Сафетъ паша и на Лилиенфелдъ]. При чая приказвахъ съ Тешенберга (сладичкътъ старъ еврейнъ) за задругата, за фабриката въ Парачинъ; не говори плавно френски, много разговаряхъ съ Симича, той ми каза, че Панчичъ издѣлъ съчинение върху своето ботаническо пжтуване изъ България; стана дума и за Пер. списание и Книжовното дружество, а Шеферъ говори за fleur d'oranges [портокалевия цвѣтъ], който на много мили далече миришелъ край брѣговетъ на Мала Азия и за старинитѣ на Комненовци. После азъ насаме съ Шефера приказвахъ за литература: Busbeque, Casanbonus, editiones cum indicibus copiosissimis, Des Hayes (Duxé). Съ Бигелебена говорихъ върху търговскитѣ отношения на полу-

острова. Стояхъ до 1 часа.—Князь Цертелевъ се поминалъ въ Русия, около 36 годишенъ.

Въ понеделникъ сутринята дохожда у мене Миларовъ. Споредъ неговото мнение, всички тѣзи овации устроиъ Каулбарсъ съ своето красноречие, като спечелилъ позиция на св. Кирилъ и Методий при банкетъ; положението на Соболева и комбинацията за неговата политика. Желѣзниците и бждещето на България: азъ се изказахъ за необходимостта държавата да държи желѣзниците, а не компания, за бждещата свѣтловна конкуренция въ България, не само австрийска. Той ми говори за стремежитъ на либералитѣ, за конституцията, тѣ искали, каже, да отидатъ до отказване да плащатъ данъци. — Подиръ пладне бѣше у мене Арсениевъ: Каулбарсъ самъ устроиъ македонското шествие. Руското правителство заповѣдало на Арсениева по неговото запитване, да не завѣржава паспортитѣ на македонската депутация — *inopportun* (несвоевременна), отишли чакъ до Галацъ и се върнали. Противниците на Соболева му желаели да се върне въ България, та да се оцапа още повече. И Карновичъ изпратилъ жена си, тя била ерменка (Минасоглу), обаче издавала се за грузинка, Софийскитѣ ерменци я поздравили съ депутация, обаче тя не искала и да чуе, че е отъ ерменски произходъ. Грузинецътъ офицеръ Кирвалидзе билъ голѣмъ патриотъ — заминалъ съ грузинска депутация при Brosset, мислѣлъ, че Грузия би трѣбвало да му издигне паметникъ. Матеевъ, юристъ въ Румелия, цѣлата си слава дължалъ на статията си върху обичайното право въ Русия, ала следъ това живѣлъ въ Парижъ съ една французойка и съвършено се развалилъ, билъ боленъ, смърдѣлъ, никой не искалъ съ него да седи, ималъ постоянни конфликти съ Кесякова. — Бѣхъ въ библиотеката, Мелетий е подарилъ рѣкописи. Пристигнаха ми лѣтни дрехи. Неклюдовъ е тукъ съ младата си жена.

Въ вторникъ ходихъ у Бигелебена. Кирилъ Львовъ наистина билъ спечеленъ за унията отъ Padre Timoteo и заминалъ за Цариградъ. Въпросътъ за училищата подъ закрилата на капитулациитѣ и за постѣпкитѣ на българското правителство подъ руско влияние (*intolérance*) занимавалъ консулитѣ. Бигелебенъ въ официалната си кореспонденция писалъ за моето заминаване, чете ми пасажа отъ рапорта. — Въ срѣда дъждове и дъждове, бури всѣки день, гърмотевци. Съ Златарски и Сарафова бѣхме въ канцеларията. Търговската статистика излѣзе. Подиръ пладне получихъ писмо отъ Резекъ за едногласното решение на професорското тѣло отъ 31 т. м., сега работата щѣла да отиде въ министерството. Преподавахъ за Хенриха VIII и Елисавета английска. Въ учебния съветъ се говори за ферманитѣ на Джансъзова и се дебатира по правописа; пробива си пѣтъ фонетичното течение: мандаринското. Азъ изтъкнахъ, че фо-

нетичниятъ правописъ трѣбва да се опира върху готово писмено наречие, не на диалекти, отъ българскитѣ наречия никое не е взело връхъ, писмениятъ езикъ, езикътъ на салонитѣ и на парламента още не се е образувалъ. Михайловски разправи, че въ събранията на американскитѣ протестанти Неофитовиятъ преводъ на Новия заветъ имъ се виждалъ смѣшенъ, когато го чели, защото билъ на диалектъ; неговото позволение издействувалъ Иларионъ, митрополитъ Търновски (грѣкъ). Лонгъ на 1857 г. доложилъ на библейското дружество, че е нужденъ новъ преводъ и така захванато било отъ ново. В. Поповичъ твърди, че -т (членътъ) билъ разпространенъ главно съ новитѣ граматики, малко се употребялъ между народа и рѣдко се срѣщалъ въ по-старитѣ книги.

Спасовъ день — четвъртъкъ. Азъ съмъ свършено зле настроенъ — vor dem Sprung [предъ решителната крачка]. Ходихъ у старата майка на Константиновича и у Вацова да ги поздравя; подиръ пладне пакъ буря, дъждъ и пороища. — „Бълг. гласъ“ бѣснѣе, ала не се чете, както презъ времето на Каравелова. Грековъ постоянно ходи за съвети у Шефера. Соболевъ твърдѣлъ за княза, че често лѣгалъ. Вълковичъ, Тѣпчилещовъ и т. н., всички български дипломатически чиновници получиха униформи, по французки образецъ, broderies.

Въ петъкъ преди пладне бѣхъ съ Вацова въ канцеларията, неговитѣ amourettes и моятъ Seelenkampf [душевна борба] — днесъ alea jacta, отрѣзахъ, мислихъ и го намислихъ. Подиръ пладне преподавахъ за Карла I и английската революция.

Голѣми спорове се водятъ за сѣдбата на Софийската депутация (Сукнаровъ, Молловъ, полковникъ Кесяковъ). А priori е сигурно, че царътъ ще я приеме, щомъ е приелъ всѣкакви азиятци, които миришатъ на кумисъ отъ половинъ миля далече. Каулбарсъ получилъ телеграма отъ Тѣпчилещова, по заповѣдь на княза, че Софийската депутация не била приета, да я разгласѣлъ, обаче Каулбарсъ не повѣрвалъ. Ето че се получи телеграма и отъ Сукнарова, че били приети отъ царя и царицата и че съ всѣкиго благосклонно разговаряли; били представени съ всички български депутации сѣщевременно. И Соболевъ така телеграфира. Телеграмитѣ на Сукнарова бѣха разлепени по жглитѣ и раздавани върху хартия съ златни букви. Бълг. гласъ твърдѣше противното. Въ петъкъ вечерята свирѣше музика изъ улицитѣ и Бълг. гласъ биде изгоренъ предъ хотелъ Искъръ. — Князътъ заминалъ за Дармщатъ. Подиръ пладне се измокрихъ на Цариградското шосе съ В. Поповичъ и Х. Христовъ. Баща ми пише, че моята работа нѣмало да бѣде изпратена въ министерството преди утвърждението на Голлъ, който се боялъ.

Въ недѣля пакъ ми стана по-добре, обхвана ме желание за писане. Нови порои. На обѣдъ бѣхъ у Стоянова, който имаше гостенинъ шумненеца Недѣлчовъ отъ Русенската апелация. Подиръ обѣдъ запали цигарата на г-жа Стоянова. И Сърткьойлери имали котри=кой, може би да сж преселенци отъ югъ. Османъ-пазарци говорѣли по шуменски. Какъ семейството на Недѣлчова обичало своята биволица, при преселването си отъ Разградъ въ Варна докарали я по желѣзницата съ себе си; госпожата родила дете и биволицата сжже-временно биволче, всѣка отъ тѣхъ презъ зимния день се настанили отъ дветѣ страни на печката; въ кафенето се приказвало, защо министъръ Каравеловъ заминалъ съ жена си въ Русия, единъ гостенинъ се обадилъ — това е като Недѣлчовъ отъ Разградъ съ биволицата въ Варна; сега при преселението отъ Варна въ Русе не намѣрили жилище съ оборъ, та съ плачъ продали биволицата. Убийствата на християни въ Шуменъ — обесването на единъ българинъ, руски шпионинъ отъ Тулча съ музика, убиването на двама българи въ училището. Прѣкори на инъ: Даскалкинъ, сиречь синъ на даскалица вдовица. Григорий е, каже, синъ на единъ калугеръ отъ Киприяновския манастиръ съ циганка; историята, какъ губернаторътъ Йор. Тодоровъ го посетилъ въ градината му, Григорий нѣмалъ ключа отъ кьошка, ала секретарътъ на губернатора отворилъ, не било заключено, вжтре била скрита една „кокона.“—Видѣхъ Цачева, ала не говорихъ съ това чудовище. Той сега редактира Бълг. гласъ. — Каравеловъ като кметъ оставилъ свинитѣ и добитъка да изтѣпчатъ частнитѣ ниви въ Пловдивската мера. Страшна врѣва въ Пловдивъ. „Марица“ изригва огънь и жупелъ: „юмручно право“ и при това фрази за либерализъмъ, парламентаризъмъ и т. н.

Вчера следъ 10 дни Агура пакъ се вести, билъ въ Трънъ, Кюстендилъ и Рила. Разправяше се, че ходилъ въ Букурещъ, а ние за него наистина нищо не знаехме.

Желѣзковичъ ми разправя, че Хадженовъ похарчилъ за преврата 12,738 рубли и за това взелъ отъ банката 200,000 фр. въ кжсове отъ по 2 фр. Начовичъ строялъ кжща за 300,000 (?); отъ кжде? — Грековъ станалъ дѣловодител на фабриката за спиртъ на Bergier и ходилъ въ министерството на финанситѣ да издействува за нея пълно освобождение отъ данъци, ужъ споредъ капитулациитѣ. — Консерваторитѣ разпространяватъ, че Соболевъ ималъ отпускъ за 2 месеца, други (шепнешкомъ), че идѣлъ Еренротъ.

Министерството издаде заповѣдъ, че православнитѣ деца въ частнитѣ училища трѣбва да иматъ православни вѣроучители. Американцитѣ въ Самоковъ изявили готовность, ала владиката Доситей отговорилъ, че нѣмалъ способно лице за тази длъжность (!).

Пиетъ бѣло „Château-Sistovo“; ядемъ бѣло сирене, сладкъ зеленъ фасулъ, сардели, рѣпички, мрѣнки риби. Плановетъ на Желѣзковича за „хашладисванието“ на мѣстнитѣ вишни и череша съ испански и италиански; нуждата отъ нови житни и царевични семена. — Топли нощи, пѣнето на шурцитѣ, жабитѣ и кучетата. Моята тераса къмъ двора. Спя въ салона на канапето, гдето не е тъй влажно. — Idées за двумесеченъ отпускъ отъ 15 юний, voyages en Bulgarie [пътувания изъ България].

Особената детинщина на тукашното общество. Какъ се стремятъ да купуватъ европейска покъщнина, непозната до сега вещь, съ детинска наивностъ, елегантни писалищни маси, цвѣтни канапета и т. н. Други пъкъ hommes d'état [държавници] мислятъ, dass man mit Repräsentation und diners eine Gesellschaft gründen kann... [че съ представителностъ и обѣди може да се основе едно общество...].

Влиянието на черковното пѣние върху народната пѣсенъ. Моятъ слуга, момче отъ Либуново въ Мелнишко, подражава черковнитѣ пѣсни. Въ Истрия (Castua) ми се стори, че народната пѣсенъ наподобява католишкото черковно пѣние, въ Рисна, че православното черковно пѣние е произлѣзло отъ народното — сиречь отъ мѣстното.

3/15 юний, петъкъ. Топли, задушни лѣтни дни, хубави месечни нощи, разхождамъ се по своята тераса, въ главата ми се въртятъ множество мисли, semper in contradictione [всѣкога противоречиви].

Въ срѣда вечеръ заседава пакъ учебниятъ съветъ. Михайловски веднага въ началото ми каза, че колегиални учреждения всѣкога мжчно вървятъ напредъ. Най-напредъ дълго се дрънка за печатането на протоколитѣ. За закона за степендиитѣ се избра комисия отъ нѣкогашни министри: Гюзелевъ, Сарафовъ, Иречекъ. — Следъ това се почнаха разисквания върху правилника за женския пансионъ (réglement intérieur). Въ комисията бѣха Михайловски, Браделъ, Поповичъ. При разискванията пълно débâcle [безредие]. Сега заведението се помѣщава въ вехта турска сграда, и надзирателка е г-жа Енчева. Комисията, подбутната отъ Михайловски, предлага за управителъ мжжъ, нѣкой старъ жененъ „даскалъ“ педагогъ и нѣколко класни дами-надзирателки, на които управителътъ ще трѣбва „да държи гема“. Михайловски защищаваше предложението на комисията; жената, макаръ и стара, всѣкога мислѣла за мжжъ, неомжжена жена не била пригодна да управлява такова заведение; каза още че „жената, ужъ, била дете въ голѣмо тѣло и детето — жена въ малко тѣло“. Той сигурно никога не е виждалъ добра образована жена отъ близо, неговата собствена жена го измжчва и бие, а въ кжщи нечистотия и мръсотия. Защищаваше предложението и попъ Тодоръ, бѣше подинспекторъ въ пансиона, спомена за скан-

дала въ пансиона противъ Мте Касабова презъ време на посещението на Мте Скобелева презъ пролѣтѣта на 1880 г., ученичкитѣ паднали на колѣне и молили да се смили надъ тѣхъ и отстрани надзирателката (румънка). Поповичъ говори идеалистично за бащата педагогъ, който ще се отнася съ всички като съ собствени деца, ще влиза презъ нощта ако трѣбва и въ спалнята. Чрезъ тѣхъ говорѣха ориенталскитѣ харемски идеи. Попъ Тодорица е безпжтна

. ; той това знае и знае какво е — женски полъ. Поповичъ е женкаръ, вижда се отъ неговитѣ еротични пѣснопойки, живѣлъ тукъ съ една своя роднина и когато наближавало да се появятъ последицитѣ отъ това съжитие, той се изповѣдалъ на Климента и се оженилъ съ разрешение на духовенството. Стояновъ говори като „неутраленъ“, и за женската гимназия, че било по-добре да бжде мжжъ директоръ. Тази основна идея прозираше и отъ останалитѣ. Противъ управителъ говориха (*opposition acharnée*) Сарафовъ и Вацовъ, и двамата доста страстно, макаръ че Вацовъ бѣше упрѣкванъ, че не е жененъ и че отъ това не разбира. Йос. Ковачовъ говори мждо, че на цѣлия този въпросъ не му е мѣсто тукъ при разискванията за правилника, същото казаха Генчовъ и Гюзелевъ. На края къмъ 8 часа отложихъ заседанието. Цѣлото то бѣше фiasco. Вацовъ следъ два дни ми каза, че моятъ рапортъ отъ времето на Сарафова до министра за *inopportunité* [несвоевременността] на учебния съветъ билъ правдивъ, „проницателностъ“. Браделъ мисли, че щѣло да бжде по-добре да излѣзе. Йос. Ковачовъ е на мнение, че азъ съмъ трѣбвало по-често да използвамъ своето *veto*. *Allgemeine Dissonanz* [всеобщо разногласие]. — Статията за Рила напредва, съ повече жаръ.

Въ четвъртъкъ подиръ пладне ходихъ у Бигелебена, който въ недѣля заминава въ отпускъ. Разговаряхме за Тиролския *Wahlordnung* [избирателенъ законъ] и пр., изказа надежда, че като се върне ще ме завари тукъ. Размѣнихме си фотографии; продължи ми паспорта. Подиръ пладне искахъ да видя гюлджамия, ала не ми се удаде. Пристигна телеграфически поржчаниятъ Герлахъ отъ Прага (3½ килограма). На пладне въ фетхи джамиси (св. Димитъръ) срещу банята комисия отъ настоятелството реши да се вземе тази полуразвалина за черква, биде съставенъ актъ и даденъ на градоначалника; Буботиновъ е главното лице. Въ тази джамия първиятъ турски войвода завоевателъ направилъ своята молитва. Най-много се почудихме, когато намѣрихме при ликоветъ, показали се подъ мазилката, надписъ отъ св. Георги новата, като го изтълкувахме, че това е св. Георги Софийски отъ 16 в. На 5 ч. съ попъ Тодора отидохме въ черквата св. Архангели, дълга около 12 крачки и широка 6 (безъ

пристройките), дълбоко на запад от черквата, под училището, нейният свод едва стига нивото на св. Кралъ. Вжтре намѣрихме до 25 ръкописа отъ 15—17 в. и печатни Венециански книги полуизгнили, разглеждахъ ги съ потъ на лицето, има по тѣхъ кжси записки; ръкописитѣ повечето сж безъ ж, caracteі [книжни], ала имаше и пергаментови листа, интересни за езика. Въ черквата е влажно, калъ, много отъ тѣхъ (съ дървени корици) като полуизгнили. Повечето сж отъ манастира св. Никола въ Сеславци. После случайно разчепкахъ частъ отъ лепилото и намѣрихъ тъменъ фонъ. Извикахме майсторъ Панчо (черквата служи за складъ) съ тесла, попъ Тодоръ започна да кърти край вратата, излѣзе единъ светия съ златенъ епитрахиль. Посочихъ надъ самата врата, тамъ обикновено се намиратъ надписи, и наистина открихме четириреденъ надписъ съ лѣтоброение, зни (7055=1547). Изкачихъ се съ свѣщъ по стълбата, изпращенъ съвършено по археологически, и прочетохъ думитѣ **трудоу и настояние**. . .

Всѣки день, малко по-малко, би могло да се прочете всичко. Вече по мръкнало излѣзохме и поседѣхме въ дукия на Духовното братство, гдето Буботиновъ ни разправя много мѣстни предания, не знаа до колко вѣрни; тамъ седѣха и попъ Матей и гражданитѣ съ голѣмитѣ очи Василь Андоновъ.

Днесъ, въ петъкъ сутринята, дойде у мене прочутиятъ народенъ икономистъ, професоръ отъ Лиежъ, Emile de Laveleye, слѣзълъ у Queillé, съ когото се срещналъ въ Сараево. Върастенъ приветливъ мжжъ съ мустаци, много пжтувалъ и съвършено погълнатъ отъ своя предметъ. Донесе „litterae patentes“ [открито писмо] отъ Щросмайера, когото познавалъ отъ Римъ, билъ у него въ Дяково, видѣлъ великопепния храмъ, тамъ тъкмо проф. Кръшняви опаковалъ неговата галерия за Загребъ, Щросмайеръ съ мжка се раздѣлялъ отъ нея; посетилъ задругитѣ въ околността съ голѣмъ интересъ. Minghetti му казвалъ, че познавалъ две забележителни личности: Бисмаркъ и Щросмайеръ. Дошълъ презъ Бѣлградъ и Нишъ. Пустотата на околноститѣ край голѣмитѣ турски градове — Бѣлградъ, Нишъ, София. Тукъ чель у Queillé *Вlап quі, Voyage* отъ 1841 г. и сега — каква огромна разлика! Азъ му казахъ, че работитѣ отъ преди Кримската война сж *tombés dans l'oubli, complètement* [съвършено изпаднали въ забрава]. Тукашни хора му твърдѣли, че въ България нѣмало задруга, азъ възразихъ, че сжествува въ Софийско, въ Драгалевци съ жена на чело, въ Брѣзничко, Трънско, той видѣлъ въ Пиротско. Много го интересувахе номадското стопанство на власитѣ отъ Cod. Theod. и Кекамена до сега. Говорихме за Дубровникъ; *il m'encourageait à écrire une histoire des institutions de cette ville* [той ме насърчаваше да напиша историята на учрежденията на този градъ]. *Seigneurie et féodalisme*, четвъртина и третина; защо въ

Босна сж запазени, а не въ Сърбия. Турският феодализъмъ, спахилтъкъ. Азъ говорихъ за нуждата да се изучи византийското право, нѣмаме ни една монография върху селското съсловие. За пжтущащитъ занаятчи, българи лѣсковчани като градинари, македонци като халваджии и т. н. Причинитъ по които Сърбия на 1804 г. победи: казахъ, че турцитъ сж били дезорганизирани, феодални контингенти, липса на артилерия и редъ, а у възстаницитъ имало обучени отъ австрийската и венецианска войска. Той отъ тукъ заминава за Цариградъ. Съвършено се съживихъ отъ този духовитъ разговоръ. Между разговора дойде д-ръ Геровъ отъ Коприщица, ученикъ на Лавеле (*extérieur ottoman*).

Законопроектътъ за администрацията на училищата се преписва на чисто. Съ Агура приказвахъ върху рапорта на Маркова (печатанъ въ Държ. вестникъ) за Търновския край, че ужъ училищата въ селата преди войната били по-добри, и за Каравелова, какъ накаралъ да се отъпчатъ нивитъ въ Пловдивъ. — Вечеръта бѣхъ у Вацова и съ него излѣзохме на разходка по ливадитъ къмъ Княжево. Пер. списание, моитъ пжтописи се четѣли твърде много, Йос. Ковачовъ се вдълболчилъ въ тѣхъ до 2¹/₂ ч. презъ нощъта, сжщо Хаджи Коцовъ едва дочакалъ книжката. Много се говорѣло противъ редактора, защо така протакалъ. Много настояваше да ме задържи въ София (не знае за цѣлата история, ала забелязва колебанието ми), учебниятъ съветъ наистина претърпѣлъ фиаско, ала това не било краятъ — имало библиотека и музей. Да съмъ се ожентѣлъ, щѣлъ съмъ да престана да се колебаю, щѣлъ съмъ да бжда полезенъ на България, представлявалъ съмъ си всевъзможни мжнотии, които не сжществували, Народното събрание и то минало. Минавахме край вратата на нѣкогашното мое жилище. Подхвърлихъ, че не желая богата жена, па не и много хубава, ала образована и умна. Той ми посочи вратата: „ще бжде добро за Васъ и за нея.“ Може би че е правъ. Ала азъ съмъ въ такова колебание, че наистина непостоянството на моя характеръ плаши самия мене. „Кой знае, каква поразия ще ме стигне още!“ Бихъ желалъ да се изтрѣгна отъ България, ала съ туй още *vicissitudines* [промѣнитъ] не се привършватъ; може би отъ ориенталската Сцила да отида въ нѣкоя западна Харибда. Тежко се мисли за такива работи, тукъ подъ Витоша, за самотата. . .

9/21 юний, четвъртъкъ. Днесъ е най-дългиятъ день, лѣтно топло време, ала често се дигатъ прашни вихрушки и бури и въздушно налѣгане. Работихъ цѣлия день: станахъ следъ 5 часа, довършихъ статията за Рила, приготвихъ законъ за стипендиитъ и два правилника, приехъ посещението на г. Брожка, на г-да Павловъ и De Traux, подиръ пладне у мене се събра комисията съ Сарафова и Гюзелева на чай

досежно споменатия законъ, следъ това съ попъ Тодора ходихме въ три български черквици между евреитъ (всички сж еднакви, интересни ржкописи, съ златна обкова, старото златарство, икони) и въ полуподземната арменска черква, и после надвечеръ следъ тѣзи археологически открития тръгнахъ на разходка по Цариградското шосе.

Миналата сжбота сутринъта дожда у мене Лавеле, характеристика на българитъ и сърбитъ, последнитъ били поети като поляцитъ и всичко изхарчвали, българитъ били материалисти, държали паритъ въ джебовецъ си. За възможността да се създаде полска държава, дали тя ще бжде съ руситъ или противъ тѣхъ. Той е приятелъ на М-ме Олга Новикова — Киреева. Българитъ, ils se mangent entre eux [тѣ се ядатъ помежду си]. Coup d' état [превратътъ] смѣта за излишенъ. Държавниятъ съветъ и липсата на юристи и на законодателство. Руското общество, което напомнимъ 18 вѣкъ. — Французкиятъ членъ на école d' Athènes Artur Engel, нумизматъ, пристигна съ картичка отъ Груича (живѣе въ Фалеронъ); пжтува отъ Цариградъ презъ София и Букурещъ за Бѣлградъ, ала у насъ малко нѣщо намѣри. — Отидохъ въ статистическото бюро, гдето пакъ намѣрихъ Лавеле.

Въ недѣля (5/17) преди пладне съ д-ра Золотовичъ, братъ му Владиславъ, секретаря на медицинския съветъ Мановъ отидохме въ Гюлджамии, гдето е медицинскиятъ складъ на изгнилия лазаретенъ материалъ отъ войната. Подробни бележки вж. in notis archaeologicis [въ археологическитъ ми бележки]. Катерихме се съ стълби тукъ и тамъ, азъ измѣрвахъ съ моята 5 м. мѣрка; стъргахме съ саби лепилото по живописъта. Идеа да се възобнови за черква и да се направятъ разкопки въ двора. Интересенъ старъ Rundbau [кржгла постройка]. — Желѣзковичъ въ своето любопитство издирилъ, че консерваторитъ имали вложени пари за Бѣлг. гласъ (укрити, каже, отъ печалбитъ при съченето на сребърнитъ монети) у евреина Таджеръ и че имъ давала помощъ и нѣкаква компания (Mozley? Günzburg?), и всичко това той узналъ per un baccio de la Черневица (вдовица сръбкиня, която работѣе въ печатницата на Бѣлг. гласъ). — Вечеръта полицмейсторътъ даваше концертъ (!) въ полза на арестантитъ отъ Черната джамия и то въ teatro Papadopulo, (строено за борделъ), посрѣдъ „бардацитъ“ на Капана. По-добро българско общество тамъ не е и стжпвало.

Въ понедѣлникъ (бѣше православна петдесетница) писахъ за живота на отецъ Неофита въ статията за Рила. Подиръ пладне ходихъ у Златарски. Въ вторникъ inviata una lettera à casa [изпратихъ писмо въ кжщи]. Сарафовъ билъ въ Урвишкия манастиръ, видѣлъ сребърната чаша на царъ „Ясень“, чулъ преданията. Хубавъ день; разходихъ се вечеръта съ Шефера. Вечеръта бѣхъ у Арсениева, утре

заминава—отива въ Берлинъ. *La veille du départ* [въ предвечерието на заминаването]: Павловъ, г-жа Арсениева въ домашно облѣкло, Ремлингеница въ руски домашни дрехи, жандармерийскиятъ полковникъ Логвеновъ съ жена си, Гриммъ съ жена си нѣмкиня, младото наивно момче Каулбарсъ. Азъ пакъ захванахъ на руски. Пихме чай, седѣхме малко горе на терасата и се забавлявахме непринудено. Гриммъ разправяше, че не е виждалъ човѣкъ съ повече рани отъ Ильо войвода — ресекция на рамото, липсвали му две ребра и т. н.; селянитѣ при Кула намѣрили коститѣ на полковника Киреевъ, понеже знаели че се търсятъ, ала д-ръ Желѣзковъ въ Видинъ намѣрилъ, че тѣ съдържатъ две дѣсни рѣце, три бедра и пр.—шопска спекулация съ гробоветѣ отъ войната, самиятъ Киреевъ е билъ насѣченъ и пренесенъ въ Видинъ; Иларионъ Кюстендилски, макаръ и напълно грохналъ, служилъ при коронацията, увитъ по голо съ нѣколко стотинъ педи платно, за да се държи на крака; измамата на турския лѣкаръ (австрийски евреинъ) презъ *ancien régime* [стария режимъ] преди войната, разпространявалъ, че върлува холера и турялъ паритѣ за карантина въ джеба си, като взималъ и бакшиши отъ „подозрителнитѣ хора“, затворени въ болницата—въ Видинъ. Арсениевъ каза за археолози и агрономи, че само тѣзи дружества процъвтвали въ Русия? Г-жа Арсениева разпитваше за Берлинъ, за чешкитѣ народни носии, чудѣше се, какъ съмъ могълъ да изтрая 44 месеца въ София. Тѣ сж тукъ година и половина. Съ Арсениева се много сприятелихъ, главно поради нашитѣ археологически изучвания—той е магистъръ по славянска филология отъ Московския университетъ. Може би пакъ ще се видимъ въ Прага и въ тѣзи страни. Това вечерно общество, което се готвѣше да замине, възбуди въ мене мисли за връзки съ западната цивилизация, и ме изтрѣгна отъ равнодушието на моя ориенталски центъръ: „явашъ, вакътъ парасъзъ-дъръ“ [полека, времето е безъ пари].

Въ срѣда сутринята Арсениеви заминаха. Този день имахъ щастие; случайно, като се връщахъ отъ гимназията съ Брожка и Кутинчева, намѣрихъ латински надписъ въ турски-тѣ гробища задъ св. София (*Diis Manibus* и пр.; *ad Tacitum v. Arch. epigr. Mittheilungen.*). Вечеръта имаше заседание на учебния съветъ. Пакъ се разисква по въпроса за управителъ на девическия (!) пансионъ, 4 гласа бѣха за него (Михайловски, п. Тодоръ, Стояновъ, Браделъ—този само отъ солидарностъ съ комисията), 2 за управителъ като *pomen compune* и отъ двата пола (Кирковъ, Гюзелевъ), 4 за жена управителка (Сарафовъ, Вацовъ, Ковачовъ и Генчевъ). Тогава Вацовъ предложи неутралната дума „управление“, която се прие едногласно. Една частъ отъ правилника се свърши. Стояновъ предложи пренасянето коститѣ на Априлова, което

се тъкми презъ 1885 г., да се отложи за 1889 г. (на 1789 г. е роденъ Априловъ).

15/27 юний, срѣда. Днесъ привършихъ изпититѣ по моята история въ гимназията — на моитѣ осемъ ученика отъ VI класъ. На всѣкиго зададохъ по три въпроса. Тѣ бѣха: Атанасъ Бадевъ 22 год. отъ Прилепъ (5), Драгия Дѣлиделвовъ 19 год. отъ Коприщица (5), Лука Н. Деяновъ 19 год. отъ Панагюрище (6), Петъръ Жбовъ 20 год. отъ Пиротъ (5), Илия Кръстановъ 19 год. отъ Пирдопъ (4), Младенъ Панчовъ 22 год. отъ Ломъ (6), Атанасъ Г. Петровъ 23 год. отъ Воденъ (6), Ив. Д. Вълчовъ 29 год. отъ Етрополе (5).

Желѣзковичъ много ми говори за една *scoperta* [откритие]: *mapso* [липса] въ сребърнитѣ пари. Първата пратка била отговорена въ Ломъ и регистрирана въ митницата, съставенъ билъ актъ; втората презъ нощта била стоварена вънъ отъ митницата и отправена за Берковица отъ управителя Хр. Ивановъ безъ воененъ ескортъ, съ стражари, на бързо, защото ужъ параходътъ „Взривъ“ не могълъ дълго да чака. Тази втора пратка била изпратена до префекта Вълчановъ въ София и предадена въ банката; тамъ само малко по-късно. Всичко на всичко сж били раздадени въ „казначейството“ 8½ милиона; 1½ милиона по ½ фр. били още въ Русия. *Chadigne* казвалъ, че Адженевъ (той е неговъ *comptable*) взелъ 200,000 фр. по 2 фр. нови кжсове, запечатани въ торби отъ Петроградъ, безъ да има какво и да е да получава — иначе е взелъ отъ държавата само 40,000 фр. отъ новата година. Отъ тамъ постройката на кжщи и други очебиещи работи.

Агура виждамъ твърде рѣдко. Много е мекъ и приветливъ. Сега изпититѣ сж въ пълненъ разгаръ. Въ недѣля подиръ пладне ходихъ у Менгеса, гдето бѣха Агура и Симичъ, следъ това останахме двамата сами: разправихъ му за своята Пражска работа, той не знае где е князътъ и кога ще дойде (билъ ужъ въ Гащайнъ), щѣлъ да му пише, оплаква се, че годишнитѣ пжтувания на княза всичко разваляли; върва, че Еренротъ ще се върне. Боди дохожда у мене; *persona* *lia* за Бѣлградската наука. Въ понеделникъ вечеръ съобщихъ на Златарски *sub rosa* [повѣрително] своята работа; въ вторникъ разправихъ най-после и на Вацова цѣлата *alternation* [промѣна], той ми говори за музея и библиотеката. Искамъ да помоля за двумесеченъ отпускъ и съ сжщото писмо да повдигна цѣлия въпросъ. Отъ баща си получихъ писмо въ сжбота, че моята работа била вече въ Виена. Писахъ на 14/26 VI: „Моитѣ намѣрения да се измѣкна като че се вече угадиха, може би чрезъ чуждитѣ консулства, па и отъ „подозрителнитѣ“ приготовления отъ моя страна. Българитѣ напръгаты сили, да не имъ изхвъркна. Тѣзи дни пристигна г. Менгесъ, говори съ мене върху това и писалъ на княза въ Дармщатъ. Съ удоволствие биха сключили съ мене и новъ контрактъ. „Мари-

ца“ неотколе (независимо отъ това нѣщо) мимоходомъ предлагаше, да ме направятъ земски историографъ. Къмъ всичко това моята археология тукъ въ София обърна голѣмо внимание. Официално, освенъ съ г. Менгеса, не съмъ говорилъ съ никого за заминаване.“

На 13/25 изпратихъ на Вълчекъ първата часть отъ статията си за Рила. Цѣлата се състои отъ 80 листа. Сжщиятъ день държавниятъ съветъ потвърди дарението на Книжовното дружество отъ 4400 □ м. на Цариградското шосе до австрийското консулство въ турските гробища, гдето преди нѣкой день намѣрихъ стария надписъ. Надвечеръ съ Златарски, Стояновица и Стоянова бѣхъ въ дружественото помѣщение и на разходка.

Студено време, като въ октомврий. Градъ въ Свищовъ и между Казанлъкъ и Пловдивъ. Въ София между децата върлува скарлатина. Всѣкидневно дъждове. Вчера съ Радомирова направихме вечеренъ излетъ съ коне, на негодна мърша. Беседката въ градината биде съборена отъ Hauptwacht'a.

Носи се отъ уста на уста, че князътъ много изгубилъ отъ своята популярностъ въ Русия, за това пъкъ черногорскиятъ князъ тамъ станалъ народенъ херой между населението, демагогъ. Царътъ попиталъ Вълковича, отъ кога е въ България; отговорилъ — отъ 2 години. А коректора Шоповъ: „А Вы что такое.“ „Корректоръ Болг. гласа“ — и му обърналъ гръбъ. Князътъ искалъ да заповѣда на Софийската депутация да се върне, ала царътъ я приелъ безъ негово знание.

Вчера у мене следъ пладне на чай имаше заседание съ Сарафова и Гюзелева върху закона за стипендиянтитѣ, свършихме го. Днесъ учебниятъ съветъ разисква върху отварянето на духовно училище въ Самоковъ (упадъкътъ на владичитѣ, Доситей никога не проповѣдвалъ, па и никой другъ, освенъ мисионеритѣ сами); следъ това дрънкане върху правилника за женския пансионъ.

1 юлий/19 юний, недѣля. Първи юлий, а азъ все още съмъ въ София. Боя се, че и тазгодишнитѣ ми пжтописни намѣрения ще отидатъ на вѣтъра. Тъкмо написахъ заявление за двумесеченъ отпускъ отъ 1/13, като искамъ сжщевременно и обяснение, да ли правителството има намѣрение да ме държи на служба и следъ изтичанieto на контракта или не.

Малко новини. Съ попъ Тодора довършихме ревизията и на последнитѣ Софийски черкви. Преведохъ една часть отъ Бусбека за Пер. списание, а сега ще се заловя за Герлахъ. Пер. списание, V се печата въ галопъ—чудно; Дриновъ ми пише, че не ще дойде. Отговорихъ му за своето намѣрение да уфейкамъ. Глупавото писмо на Атанасовича. Агура станалъ либералъ, говори противъ консерваторитѣ, че пишели, какво тѣ, ужъ, били единственитѣ патриоти; азъ ка-

захъ, че сж способни хора, ала не разбиратъ отъ демагогия, нѣматъ привърженици, не познаватъ населението и неговитѣ стремежи, много сж авторитетни. За сребърнитѣ пари вече нѣщо мирише изъ града. Князътъ щѣлъ да остане три седмици въ Гащайнъ. Дрънкане за Еренрота изъ града, че идѣлъ, и други ориенталски приказки.

Подиръ пладне ходихъ у Steinbach, De Tгаux, Боди, Симичъ, Сарафовъ — никого не намѣрихъ. Следъ това у Стоянова, занесохъ му статийката за Софийскитѣ открития („паплач“—сензация), после съ него и госпожата излѣзохме въ слънчевата вечеръ изъ ливадитѣ край Цариградското шосе три километра далече; български разговори. Празднота, малцина разхождачи; волски кола и лагери. — Начовичъ е издалъ книжка по винарството.

2 юлий/20 юний, понедѣлникъ. Сутринтъ изпратихъ въ министерството заявление за отпускъ, като искахъ сжщевременно да ми се съобщи, да ли правителството, следъ изтичането на контракта, има намѣрение да ме задържи и по-нататкъ на служба или не, и ако ме задържи, то само на научна служба, защото презъ 44 месечното ми престояване въ страната не можахъ да направя за България въ собствената си наука това, което можеше да се очаква; това трѣбва да ми се съобщи веднага, защото ако презъ двумесечния отпускъ ми се удаде случай да постѣпя на нѣкоя пригодна за мене служба вънъ отъ България, ще го направя, може би, още до есенъта.

На 10 ч. дойдохъ и самъ въ министерството. Агура бѣше нѣкакъ като попаренъ. Бѣхме уговорили да четемъ днесъ бюджета, поради промѣнитѣ, които трѣбва да се вмѣкнатъ въ него за 1884 год. Вацовъ повдигна моя въпросъ, че азъ, каже, нищо не съмъ искалъ повече за себе си, отколкото да бѣда директоръ на музея и библиотеката. Агура съ Генчева очевидно по-рано сж говорили върху това; Агура мислѣлъ, че азъ нѣмало съмъ да приема такава служба, защото ужъ и по-рано ми била предлагана, но азъ не съмъ щѣлъ. Азъ отговорихъ, че българското правителство формално никога не ми е предлагало нѣщо подобно (собствено трѣбваше да кажа, че то винаги се е държало много мръсно къмъ моитѣ научни стремежи). Вънъ отъ това много се приказва за необходимостта отъ мене въ учебния съветъ, че безъ мене нищо нѣмало да свършатъ, че азъ отъ всичко съмъ се интересувалъ, могълъ съмъ да изработвамъ закони и т. н. Азъ възразихъ, че председателствуването и участието ми сегисъ тогисъ въ нѣкоя комисия не е още най-лошото.

Чета коректури отъ законопроекта за общинскитѣ училища и отъ уплътванията за събиране археологически и географически материали за Пер. списание.—Буря и днесъ, на пладне, всѣки день.

Душевното ми състояние. Не зная, где ще бжда на 1 октомврий. Всичко е на карта, а азъ съмъ спокоенъ. Сега се решава цѣлото ми бждеще: или за винаги въ Прага, или за винаги въ София. Съвършено се акклиматизирахъ, подивѣхъ, прекъснахъ живата връзка съ Европа, па и впечатленията отъ ланското ми пътуване се заличиха, мисля съ синтаксата на Балканския полуостровъ. Ала загубихъ и гъвкавостта на духа, еластичността, която ме съпровождаше още при съставянето на румелийския пътописъ. За това чувствавамъ страшна пустота въ главата, копнежъ по наука, душевна работа: чашата на това ориенталско нехайство, вакътъ парасъздъръ и явашъ, явашъ, на тази неопредѣленостъ е съвършено препълнена. Това е нѣщо като неясна *vostalgia*. Ала при това много нѣща ме привързватъ къмъ България: климатътъ (боя се отъ севера и отъ болести), новитѣ тукашни приятелства и изобилието отъ открития, които могатъ тукъ да се направятъ. Следъ три години София ще има желѣзница — цивилизация, свързването ще ни дойде само отъ себе си; още тази година сърбитѣ ще могатъ да пътуватъ съ желѣзница до Нишъ. Ще ли мога да се приспособя къмъ тѣсногърдитѣ, конвенционални, удобни условия на голѣмитѣ западни мравуняци? Тукъ живѣя като на село въ самота, безъ етикеции. *Alea jacta est*, ала где ще падне? Желѣзковичъ предвещава голѣми смрадове и преврати въ България.

6 юлий / 24 юний, петъкъ. Съ Агура говорихъ на дълго и широко по цѣлата работа въ срѣда, че не мога да стоя така въ неопредѣленостъ. Той по-рано приказвалъ съ Вацова, казалъ му, че би желалъ „г-нъ Иречекъ да умре въ България“, на което Вацовъ много се смѣлъ. Той иска да сключи контрактъ съ мене за 10 години, потвърденъ отъ държавния съветъ и Народното събрание. Всѣки желаелъ да съмъ останѣлъ. Азъ му изложихъ и всичкитѣ несгоди отъ своето положение тукъ, всѣкога готовъ на 4 дневна мобилизация, отъ есень до пролѣтъ и отъ пролѣтъ до есень. Вацовъ настоява бърже да се напишелъ новиятъ контрактъ.

Cas [случката] Вжжаровъ. Държавниятъ съветъ, споредъ устава, трѣбва да дава разрешение за сѣдене на чиновницѣ. Това е вмъкнато и въ закона за чиновницѣ, ала тамъ князътъ собственоръчно го заличилъ; последниятъ параграфъ постановява, че всички досегашни нареждания се унищожаватъ. Обаче министерството на правосѣдието не обръщало внимание на това и въ своитѣ окръжни настоявало да се изпълнява параграфътъ на стария уставъ. Сега апелацията решава въ случая съ Вжжаровъ, че той е билъ даденъ подъ сѣдъ безъ разрешение на държавния съветъ. Агура поставилъ цѣлата работа *au clair*, Теохаровъ се уплашилъ и се присъединилъ къмъ неговото мнение. *Législative sans système* [безсистемно законодателство]. Сега не знаятъ на кжде.

Въ срѣда въ учебния съветъ се привърши женскиятъ правилникъ и § 1 отъ закона за стипендиитѣ; единъ часъ говориха за „заглавието“. Избра се постоянна редакционна комисия (Ковачовъ и Поповичъ).

Отъ срѣда до сѣбота се произвеждаха последнитѣ изпити въ девическото училище, V класъ. Въ четвъртъкъ сутринята отидохъ тамъ на педагогика. Генчевъ и Поповичъ сж министерски пратеници.

Пиша статия споредъ Герлаха. Интересни материали.

Днесъ сутринята дожда Менгесъ у мене. Получила се телеграма отъ княза отъ Ишлъ. „Ich wünsche dringend dass Jireček bleibt“ [желая настоятелно Иречекъ да остане].

Подиръ пладне писахъ на баща си въ Прага. „Пиша само набърже нѣколко думи. Българитѣ по никой начинъ не искатъ да ме пустнатъ отъ тука. На 2 т. м. подадохъ писмено заявление за отпускъ и сжщевременно искахъ да ми се съобща, дали правителството следъ изтичането на контракта, мисли да ме задържи на служба или не, защото иначе, ако намѣря случайно презъ време на отпуска си нѣкоя служба вънъ отъ България, може би нѣма да се откажа да я приема още тази есенъ. — Официално ми биде отговорено, че българското правителство по никой начинъ не иска да ме пустне, че съмъ билъ необходимъ и неизбѣженъ, че за винаги съмъ трѣбвало да остана въ страната. — Искатъ да ме задържатъ à tout prix [на всѣка цена], съ новъ договоръ. Ще бжда директоръ на музея и библиотеката, а сжщевременно и председателъ на учебния съветъ. Днесъ дори пристигна и телеграма: Ich wünsche dringend dass Jireček bleibt. Alexander (отъ Ишлъ). Приблизително следъ 10 деня князътъ ще бжде тукъ. — Приятели ме заобикалятъ и придумватъ всѣки день, да не съмъ помислялъ за заминаване, иначе щѣлъ съмъ да имамъ голѣмъ грѣхъ на съвѣстѣта си. — Както виждашъ, намирамъ се въ критическо положение. Виждамъ, че сж готови на всевъзможни работи, за да ме задържатъ. Достатъчно съмъ запознатъ съ тукашнитѣ условия, за да мога да използвамъ въ дадения случай това положение.“

7 юлий/25 юний, сѣбота. Преди пладне ходихъ въ девическото училище на изпитъ, по „стопанство“ (Цвѣтишичъ) и французки. — Подиръ пладне се получи телеграма: „Докторътъ Иречекъ. София. Господаря ме натовари да Ви съобща че той напълно цѣни услугитѣ и отличнитѣ качества като [sic] и Вашата къмъ него преданность; затова и Негово Височество желае да Ви има и за напредъ въвъ своя (illeg.) правителствена служба. Стоиловъ.“ Предадена въ Ишлъ на 5 т. м. въ 1 часа, получена на 24/VI, на 12:56 часа, ала поради неточенъ адресъ не предадена на време.

Подиръ пладне ходихъ у Queillé. Разговаряхме за Атина, 40 фабрики имало въ Пирея, самиятъ градъ билъ свър-

шено новъ, гърци отъ другаде купували мѣста подъ Ликавитсѣ, имайки намѣрение да се върнатъ (отъ Марсилия, Триестъ), Трикуписъ билъ образованъ и начетенъ, духовитъ човѣкъ, 30 французки инженери имало на гръцка служба, réseau de chaussées [мрежа отъ шосета], градътъ ималъ около 2 милиона население, много държавни дългове, кралицата била по-умна отъ краля, знаела да приказва съ всѣкиго, иначе гърцитѣ били по-республиканци отъ французитѣ; покачане на ценитѣ, hausse, една кжца отъ 200,000 се е покачила на 600,000 фр. за две години. Черна Гора, новото шосе. Le Catene, Perasto. Паруза. Мостаръ — Сараево, австрийцитѣ да не четѣли много за Алжиръ. Бѣлградъ, Пирочанацъ, Миятовичъ; кралътъ му изложилъ подробно цѣлото финансово управление, знаелъ всичко, не билъ само за удоволствие, управлявалъ. Въ Пиротъ Queillé казалъ на префекта, че безъ туй този край билъ български, не щѣлъ да остане за винаги сръбски. Въ Атина билъ съ княза, трапеза въ двореца, 100 души, около 80 офицери, Вълковичъ се напилъ, казалъ му: ние, консерваторитѣ, сме сега повалени, обещавахме гори и планини и докарахме руския деспотизъмъ, никой не ни иска. Неговитѣ наблюдения: никой отъ тукашнитѣ (Начовичъ, Грековъ, Стоиловъ) не умѣлъ да генерализира философски нѣкоя идея, спирали се на подробноститѣ, неразвити, сърбитѣ притежавали много повече esprit. Неотколешниятъ парадоксъ въ Figaro; le paradoxe une vérité qui avance devant le présent (бждешето), le préjugé une autre qui retarde (части отъ минала вѣра). За княза каза, че много се е привързалъ къмъ една партия—plein pouvoirs, нищо не направилъ.

Подиръ пладне на 5 ч. имаше извънредно заседание на учебния съветъ Продължихме разглеждането на закона за стипендиитѣ съ 7 члена. Въпросътъ за българското поданство мина безъ бележка (exclusivisme). На отиване казахъ: „иджши пжтъ ще се прощаваме.“ Сензация. Попъ Тодоръ и Ковачовъ ствърнаха: тогава да туримъ ключъ още сега на учебния съветъ. Други възразиха, че трѣбвало да ме наклеватъ въ Австрия, та да ме не взимали на служба. Поповичъ по пжтя много ми говори върху това.

Шишмаревъ, командантъ на „Взрывъ“, се застрелялъ въ Русчукъ, може би въ пияно състояние.

Вечерята получихъ писмо отъ баща си. Билъ въ Виена. Говорилъ съ референта Давидъ въ министерството. Пише ми за българскитѣ предложения, да не съмъ съ обвързвалъ за дълга редица години, а следъ това да съмъ искалъ пенсия или обезщетение. — Изборитѣ въ Чехия: чешко мнозинство, 167 чеха срещу 75 нѣмци.

1/13 юлий, петъкъ. Настана страшна горещина: на Петровденъ на сѣнка имамхе $+22^{\circ}$ R., на слънце $+30^{\circ}$ R., единъ

день следъ това още съ 1⁰ повече, а вечерята 18⁰ R. на терасата следъ залъзъ слънце (9 часътъ).

Получихъ отпускъ отъ 4 т. м. Още четири деня ще оста на тукъ, нѣмамъ желание за нищо, главата ми е пълна съ други работи.

На Петровденъ (срѣда) сутринята отидохъ на черква, следъ това у Генчева (моитѣ цвѣтя у него и у Вацова) и у останалитѣ Петровци: Ангеловъ, Станчовъ, Черневъ. На 11 часа бѣще актътъ на девическото училище. Изложба на ржкодѣлия, много хубави работи, възглавници, разни домашни потрѣби, единъ женски румънски костюмъ и т. н. Рисунки, особено орнаменти съ бои, много чисто изработени, по-добре отколкото тѣзи, що видѣхъ преди нѣкой день въ мжжската гимназия. Заради 12-тѣ ученички, които завършваха курса, се направи малко тържество. Бѣше пълно съ публика, особено дами. Г-ца Цвѣтишичъ държа речъ, безъ да дозираща, че тя е написана отъ мене: вечерята я написахъ у Вацова, когото тя бѣше помолила за това; по-късно станаха много шеги съ тази речъ. Следъ това Агура показа своето дълго красноречие, сжщо тѣй инспирирано отъ мене и раздаде свидетелствата и наградитѣ: моята българска история (на руски) и педагогика (историческа педагогия). После имаше лотария, ала азъ си отидохъ. Азъ спечелихъ една женска риза и една детска ризичка; Златарски толкова се зарадвалъ отъ това, че искалъ да облѣче тази риза „согат рорло“.

Написахъ проектъ за контракта и въ вторникъ вечерята го преработихъ съ Вацова. Днесъ предадохъ въ министерството писмо въ отговоръ на уснитѣ обещания на Агура и му показахъ контракта, чиито условия той намѣри извънредно умѣрени.

Свидетелствата въ гимназията бѣха раздадени на 30. безъ актъ.

Тукъ е младиятъ професоръ Палмовъ отъ Петроградъ. Билъ и въ Прага. Рови се изъ старитѣ ржкописи.

Бержие, ужъ, твърдѣлъ предъ Лефевръ, че за спиртната фабрика трѣбвало да подкупи всички министри съ 250,000 фр. Желѣзковичъ издирва работата.

Холера въ Египетъ. Въ Damiette, Мансура много случаи. Въ Портъ Саидъ малко. Карантини по Срѣдиземно море. Българското правителство иска да затвори румелийската и македонската граница.

Вечерята стана чудо: Пер. списание, V излѣзе 6 недѣли следъ IV книжка!

Онзи день една стара помакияня отъ Плѣвенъ дохожда у мене на просия, не чува, бѣше завита като була, знае много войнишки пѣсни, ала не се яви вече.

Желѣзковичъ води amourettes и дава baccio's.—Теохаровъ е въ Търново; той мислѣлъ, че азъ съмъ го изло-

жилъ въ Народното събрание! — У Менгеса се събиратъ Грековъ, Начовичъ и пр., пускатъ слухове, че се приготвявала ужъ революция въ България противъ княза à la Otto, говорили за това и на кореспондента на „*Neologos*“ (!) — Начовичъ е издалъ икономически брошурки за виното и тютюна.

5/17 юлий, вторникъ. Вториятъ день отъ отпуска ми. Приготвявамъ се усърдно за пътъ: десетъ месеца въ София безъ прекъсване. Днесъ настъпи неочаквано захладяване следъ вчерашната страшна горещина. Прибрахъ до срѣдъ нощъ. Бурмовъ искаше да ме задържи за комисията, досежно закона за господарскитѣ чифлици, ала мѣсто мене препоръчахъ Сарафова. Въ недѣля у Сарафова имаше кръщение, ала азъ не бѣхъ тамъ. Днесъ следъ 8 месеца пакъ имаше заседание на Книжовното дружество, много застарѣли работи. Отъ вчера заранъ съмъ въ отпускъ. Изпратихъ писмо на Fidler, Sectionschef въ Виена, досежно поканата — пристигна въ сжбота, отговорихъ *auferendo*, като не знаехъ за срока. Князътъ ще се върне въ понеделникъ. 1200 фр. вложихъ въ банката. — Грековъ и Адженовъ съ женитѣ си заминаватъ за Ишлъ: консерваторски машинации.

Заминавамъ съ Радомирова за Коприщица, отъ тамъ за Клисуря — Калоферъ, Панагюрище, Пловдивъ и нѣколко родопски мѣста.

* * *

Отъ 6/18 юлий, срѣда—до срѣда, 3/15 августъ, пжтувахъ по западна Румелия, особено по Срѣдна гора и Родопитѣ. Маршрутътъ ми бѣше: на 6 въ Пирдопъ, на 7 останахъ тамъ и въ Златица, на 8 въ Коприщица, отъ 9—13 (5 дни) въ Коприщица, на 14 въ Карлово, на 15 въ Калоферъ, на 16 останахъ тамъ, на 17 (недѣля) тръгнахъ отъ Калоферъ презъ Карловска баня за Хисара, на 18 останахъ тамъ, на 19 въ Кростово, на 20 въ Пловдивъ, на 21 въ Станимака, на 22 въ Пловдивъ, на 23 въ Перушица, на 24 (недѣля) презъ Устина и Кричимъ въ Брацигово, на 25 въ Пещера, на 26 презъ Батакъ въ Чепино баня, на 27 останахъ тамъ, на 28 отъ тамъ презъ Каменица и Каркария въ село Црънча при Т. Пазарджикъ, на 29 нѣколко часа въ Т. Пазарджикъ, вечерята въ Панагюрище, на 30 въ Панагюрска Баня, на 31 (недѣля) на върха Братия, на 1 августъ сутринята излѣзохъ отъ Панагюрище, вечерята бѣхъ въ Грозеви колиби (село Бѣлица), на 2 августъ преди пладне въ Ихтиманъ, вечерята на 9 ч. въ София. Пжтуването излѣзе много сполучливо, освенъ единъ дъждъ или поройъ предъ Карлово, на всѣкжде при най-хубаво време. До Кростово пжтува съ мене Радомировъ. На всѣкжде бѣхъ посрѣщанъ най-сърдечно — ефектътъ отъ румелийския пжтопись. Главнитѣ обекти бѣха: Срѣдна гора и помашката

часть на Родопитѣ. Пжтувахъ (освенъ малки пространства съ кола) постоянно съ наемни коне. Къмъ края малко се изморихъ. Въмѣсто 14 дня споредъ програмата пжтуването се продължи 28 дня. Здравъ съмъ, изгорѣлъ като индиецъ.

8/20 августъ, понеделникъ. Въ срѣда (3 августъ) бѣхъ полусънень, изморень отъ 12 часово яздене предния день и се чувствувахъ нѣкакъ си особено безъ кавалерийскитѣ ботуши по равния калдъръмъ. Желѣзковичъ ми изсипа единъ купъ политически новини: между княза и руситѣ висѣлъ конфликтъ, Стоиловъ билъ агентъ въ Петроградъ, Марковъ си далъ оставката, защото князътъ искалъ на веднажъ да унищожи изборитѣ за всички общински и окръжни съвети, Икономовъ се показвалъ като миротворецъ и пишелъ въ Бѣлг. гласъ, Цанковъ билъ отъ петкъкъ тукъ, билъ тържествено посрещнатъ отъ либералитѣ при Враждебна съ 80 файтона и 3 омнибуса, Балабановъ правѣлъ помирение съ руситѣ, Начовичъ командувалъ въ двореца, Сарафовъ заминалъ съ жена си за Самоковъ, Теохаровъ билъ уволненъ, братъ му Андонъ сжщо, Хр. Стояновъ билъ министъръ на правосъдието и т. н. За мене, който „не бѣхъ се свѣстилъ още отъ поезията на мандритѣ и бачиитѣ“, всичко това нѣмаше никаква привлѣкателность. Адженовъ билъ, каже, аи сек [на сухо]. Изобщи блато отъ единия край до другия. — Преди пладне ходихъ въ канцеларията, гдето сварихъ Агура, разправяхъ му за пжтуването си; моятъ контрактъ билъ приетъ отъ държавния съветъ съ малки измѣнения. Вацовъ е свършено изтошенъ отъ работа. Генчева и до днесъ не съмъ виждалъ, макаръ че го търсихъ и въ кжщи—работѣлъ въ нѣкоя комисия. Учебниятъ съветъ следъ моето заминаване свършено заглѣхналъ, едва завършилъ закона за стипендиитѣ. Следъ това отидохъ у Златарски, предадохъ му нѣколко образци; формацията на Срѣдна гора съответствува на тази въ Стара планина, слюди при Душанци съ Златишкия Балканъ, раздробени гранити при Коприщица съ Троянския Балканъ. Въ кжщи намѣрихъ купища вестници и писма; сърдечното писмо на Дринова, да съмъ останѣлъ въ Бѣлгария, писмо отъ Вълчекъ — статията ми за Рила излѣзла (!), станалъ съмъ, каже, любимецъ на читателитѣ. На разходка видѣхъ Константиновича, много ми се подмазва, билъ съ Стойчова и Стоилова въ Виена и Парижъ. Пловдивскитѣ вестници разтрѣбили за моето пжтуване, всѣки знае за него и ме разпитватъ. Въ София, каже, ме смѣтали вече за бѣлгаринъ, радватъ се, че съмъ употребилъ отпуска си за проучване на самата страна. Вечеръта пристигна Соболевъ.

Въ четвъртъкъ сутринъта отидохъ у Стоянова, гдето седѣхъ около 2 часа — causeries. Съ Теохарова посрещнахъ вчера Соболева чакъ при Бучино, сега билъ голѣмъ радикалъ. Агура въ канцеларията ми говори за програмата на търгов-

ското училище, за учител по гръцки въ София и т. н. Ходихъ въ печатницата при Киркова. Писахъ на баща си и на Дринова. Подиръ пладне останахъ въ кѣщи, вечерята дохожда Златарски у мене — планъ за ново пѣтуване.

Въ петѣкъ (5/17 августъ) преди пладне ходихъ у Брожка, после въ министерството, гдето видѣхъ текста на контракта. Въ държавния съветъ билъ приетъ безъ съпротива, едногласно, най-голѣма *verve* [ревностъ] проявилъ Йос. Ковачовъ; най-много ги радвалъ параграфътъ, съ който си забранявамъ всѣка политическа намѣса. Само за срока на оставката ми не можемъ да се съгласимъ. Голѣма горещина. Преписахъ помашкитѣ пѣсни и моитѣ 90 измѣрени височини. Вечерята отидохъ у Златарски, гдето бѣше Queillé. Панчичъ билъ тукъ, връщайки се отъ Рила съ неговитѣ другари: геолога — гуляйджията Жуевичъ и д-ра по медицината Докичъ (зоолога); съ Боди се срещнахме (съ Златарски) на моста на Цариградското шосе, съ тѣхъ отидохъ въ бирарията. Дълго презъ нощта се разхождахме съ Златарски на месечина въ топлия въздухъ изъ улицитѣ, *parlando de una cosa, que j'étais presque en train de la faire* [говорейки за едно нѣщо, което азъ бѣхъ на пѣтъ да извърша]; за това нѣщо говорихъ следъ обѣдъ и съ Вацова, който най-много бѣше виновенъ за него.

Събота, 6/18. Празникътъ на покойната ми сестричка Еленка. Деньтъ на императора. На 10 ч. отидохъ въ католическата черква съ фракъ, гдето отъ австрийското консулство бѣше Карновичъ (Бигилебенъ не е тукъ), Увалиевъ отъ двореца и т. н., следъ това въ консулството да поднеса поздравленията си на Steinbach. — Подиръ пладне ходихъ у Панчича въ сръбското консулство, бѣше весело при вино. Златарски и Георгиевъ бѣха тамъ. Въ ботаниката на Рила била важна мурата (черногорски оморика), *Pinus Peuce*, срѣщала се само още въ Перимъ (Янко), Перистерии (Гризебахъ) и на черногорския Комъ. Инакъ тамъ растѣлъ *Pinus Strobus* и др. Македонскитѣ пиньоли за ядене били отъ *Pinus pinea* (италиански). *Nota bene*: где се намира върхътъ Мусалла? Миджоръ билъ най-високиятъ връхъ въ сръбската частъ на Стара планина. Панчичъ билъ отъ крайморския хърватски Брибиръ, 35 години е въ Сърбия, най-напредъ лѣкаръ въ Ягодина, тамошнитѣ жители били бугараши, говорѣли разваленъ езикъ; неговиятъ дѣдо билъ отъ Нишъ. За Янко и семейството му. Женски шеги по сръбски маниеръ на младитѣ господа. Панчичъ е около 70 годишенъ, цѣлата интелигенция били неговии ученици. — Следъ това отъ любопитство отидохъ у Цанкова, въ частна шопска кѣща. Старецътъ бѣше боленъ, много се зарадва; застарѣлъ. Приказвахме за Румелия: какво би било княжеството, ако да бѣше въ Румелия, ами попаднало въ шопски и турски краища. Каравеловъ билъ ко-

прищенецъ, било му тамъ мѣстото, но какво се бъркалъ въ тамошнитѣ работи Славейковъ (сега въ Румелия съвършено пропадналъ, като се обявилъ за турски поданикъ, изборътъ билъ касиранъ). Чисто българското население на Срѣдна гора. Либералската конституция била изпитана 2 години, пълномощията 2 години, това може би, каже, стига. Азъ възразихъ: manque de stabilité [липса на стабилностъ], твърде много опити. Помацитѣ, неподчиненитѣ села. Моятъ новъ контрактъ. Да съмъ работѣлъ по история, тя пробуждала и бждещето; да съмъ издалъ моята книга и на български. — Вечеръта направихъ разходка по Цариградското шосе до втори километъръ. Константиновичъ пакъ се прилепи, Zwergl.

Не дѣля. Преди пладне работихъ върху устава на Книжовното дружество. — На 11 ч. отидохъ у княза. Бѣше въ добро настроение. Преди всичко ми благодари, че не съмъ избѣгълъ, *ich bin ordentlich erschrocken, dass Sie uns verlassen und nach Prag wandern wollen* [азъ се уплашихъ както трѣбва, че ще ни напустнете и ще заминете за Прага], азъ му благодарихъ за довѣрието и „прочая“. После разправихъ за пжтуването си: партиитѣ въ Румелия, какво мислятъ за княжеството; той ме разпита за положението на милицията (*Schad' ums Geld* [язкъ за паритѣ]), за *entrevue*-то съ Щрекера, за жандармерията; стабилността, отъ много години стоятъ едни и сѣщи чиновници. Кръстьовичъ ги не смѣнява: *ja wäre es bei uns möglich gewesen, aber zu viel Regierungen gewechselt* [та и у насъ щѣше да бжде възможно, обаче твърде много правителства се смѣниха]; пита ме да ли съмъ видѣлъ Алеко; за помацитѣ, за боровитѣ гори, разбойничеството, изгледътъ отъ Братия, земедѣлието въ Румелия, машинитѣ, начина на пжтуването, храната по селата, чудѣше се, че всичко това понасямъ. Новото ми пжтуване, *dann erzählen Sie mir wieder davon* [после ще ми разправите наново за него]. Следъ мене бѣ приетъ новиятъ *Oberförster Seid*, нѣмецъ. После съ Стоянова бѣхъ въ [Книжовното] дружество. — Подиръ пладне ходихъ у Златарски. — Вечеръта бѣхъ съ Златарски и Стоянова, чай у Златарски. *La notte non ho dorto molto, beaucoup de pensées, mais le matin mon coeur s'a tranquillisé: aequam servare mentem* [презъ нощта не можахъ да спя много, изобилни размишления, ала на заранъта сърцето ми се успокои, запазихъ хладнокръвие]. — Контрактътъ се подписа предъ мене; нова „верига“, и сега за дълго.

Днешниятъ день бѣше единъ отъ сждбоноснитѣ. Свърши се работата, която ми лежеше на сърцето цѣла година, съ размѣната на две писма. По добре щѣше да бжде, ако бѣше се свършила вчера устно, ала така било писано. Писмата бѣха почти еднакви, понеже се написаха сѣщата минута. Една илюзия по-малко. *Folie causée par l'orgue de Barbarie*. По-добре така. *Je rentre dans mon Sahara*. Направихъ раз-

ходка съ Вацова. — Следниятъ два деня бѣхъ почти „изумѣлъ“. Навършваше се година — отъ Турну-Северинъ. Само по себе, може би добре, „но нѣмамъ ли нѣкакъвъ грѣхъ на душата?“ Не спяхъ нѣколко нощи.

Въ понеделникъ се подписа „примирението“ между Цанкова и Начовича, написано отъ Икономова. Вечерята пристигна Стамболовъ. Либералитѣ сж противъ, заради Wahlmodus [начина на изборитѣ]: въ вторникъ разисквали въ своето събрание. Въ вторникъ говорихъ съ Соболева, идѣше у мене и Желѣзковича, желае ужъ „примирение“. Вчера имамхе заседание на Книжовното дружество; азъ издействахъ да се подарятъ книги на Перушица, Клисуре и Каменица (Пер. списание за училищата); предадохъ проекта за устава, написанъ отъ мене; главното събрание ще бжде на 9 октомврий.

10/22 августъ, срѣда. Преди пладне въ канцеларията имавъ вжтрешно заседание съ Агура, Генчева и Вацова до-сежно персонала за следната година; нѣма сили, малко нови, мизерия. Подиръ пладне подписахъ контракта: неговото поливане и „моего покрѣстване на българинъ“ спредъ Стоянова, остана за други пжтъ. Накупихъ дреболии, съ Златарски купихъ и седло. Писахъ писма, нареждахъ, приготвяхъ се и пр. до срѣдъ нощъ. Въ главата ми нови мисли — incidents [случкитѣ] презъ кжсото ми престояване въ София следъ хубавото румелийско пжтуване.

10/22 септемврий, сжбота. Вчера се върнахъ отъ пжтуването съ Златарски презъ най-дивитѣ краища на западна България. Огромни материали. Маршрутътъ ми бѣше: на 11 августъ въ Царибродъ, на 12 презъ Лукавица, Държина, Вла-си въ Погановския манастиръ, на 13 въ Трънъ презъ Врабча, на 14 въ Трънъ и до манастира св. Рангелъ, на 15 на върха на Руй планина и въ митницата на Дъсчени Кладенецъ, на 16 въ Брѣзникъ, на 17 презъ Радомиръ до село Калище, на 18 край Струма въ Кюстендилъ, на 19 почивка тамъ, на 20 на поста при Каменица, на 21 въ Осоговскитѣ планини, 14 часа на седло, при старитѣ рудници, на 22 слѣзохме въ Кюстендилъ, азъ следъ пладне ходихъ въ Николичевци, на 23 въ Изворъ, на 24 въ Божица, на 25 въ Г. Лисина, на 26 презъ Босилиградъ въ Изворъ, на 27 въ Кюстендилъ, на 28 и 29 останахме тамъ и правихме излети, на 30 следъ утрения парадъ на Кадинъ мостъ, преношувахме въ Четирци, на 31 презъ Скрино и Бобошево край Струма въ Дупница, на 1 септемврий при каменовжгленитѣ мини въ Бобовъ долъ, на 2 отъ Дупница въ Сапаревска Баня и отъ тамъ въ село Рила, на 3 въ Рилския манастиръ, на 4 почивка, на 5 при мраморитѣ на Църней, на 6 Златарски се изкачи на Еленинъ връхъ, азъ боленъ отъ простуда и умора останахъ въ манастира, на 7 въ Самоковъ, на 8 останахме тамъ, на 9 отъ Самоковъ потеглихме за София. Това бѣше много уморително пжтуване,

все по високи планини, безъ удобства, по 8—14 часа дневно пжтъ, безъ свѣстна храна, постоянно на конь.

Въ Трънъ ставахъ „избори на гласнитѣ“, въ Кюстендилъ стигнахме следъ изборитѣ на народенъ представителъ и на 30, следъ завръщането ни отъ Краище, видѣхме първия манифестъ, който обещавахе свикването на Велико народно събрание и комисия за ревизия на конституцията. Въ Самоковъ като че бѣхме паднали „като мечка отъ планината“, чуваме голѣми новини: новъ манифестъ, който възстановява Търновската конституция (отъ 6 септемврий) и ново министерство: Цанковъ председателъ, Балабановъ, Молловъ на просвѣтата, Начовичъ, Стоиловъ, Икономовъ. Вечеръта (пристигнахъ на 5:30 ч.) Желѣзковичъ ми изтърси цѣлъ купъ новини: водовъртежъ, старото Народно събрание разисквало за клетвата. Днесъ сутринъта отидохъ въ канцеларията: Молловъ и Генчевъ. Вацовъ билъ по пжтъ: въ Търново, Габрово, Свищовъ. Дѣдо Климентъ е тукъ съ комисията за ревизия на конституцията, и той бѣше тамъ, после дойдоха и Кирковъ и Сарафовъ. Приказвахъ съ Сарафова (билъ единъ месецъ въ Самоковъ), бълнуване за топографски речникъ. Намѣрихъ писма, отъ Дринова — зарадвалъ се отъ моитѣ Панагюрски впечатления, самъ той не е билъ на върха Братия, проектира заедно да се изкачимъ презъ 1884 г., заловилъ се да пише голѣми статии. Подиръ пладне четохъ Миличевичовитѣ спомени за Даничича, които силно ме разчувствуваха. Вчера имаше заседание на учебния съветъ, гдето бѣше и Молловъ: главно се разисква по предложението на Моллова да се отвори въ Габрово технически курсъ, като допълнение на реалката; избра се комисия — Сарафовъ, Кирковъ, Гюзелевъ. Подиръ пладне срещнахъ Начовича, той ми разправи, какъ либерали и консерватори се споразумѣли да отхвърлятъ владичеството на генералитѣ, какъ тѣ се надѣвали на либералитѣ и какъ тѣ ги разбрали, какъ, каже, цѣлиятъ този обратъ щѣлъ да бже приетъ добре въ Европа — българитѣ сами ще управятъ своитѣ работи. Вечеръта Стояновъ се разхожда съ мене по улицитѣ; той е недоволенъ, поддържалъ руситѣ à l'outrance [до крайностъ], не вѣрва на цѣлата работа. Дриновъ и Климентъ не искали сега събрание на [Книжовното] дружество, въ тази „бъркотия“, само книжкитѣ да излизали редовно. Генералитѣ сж още тукъ; Каулбарсъ билъ, каже, много съкрушенъ. Новиятъ агентъ Йонинъ билъ, ужъ, стара изкуфѣла кукла. Днесъ се говори, че генералитѣ ще си заминатъ въ вторникъ и че и князътъ щѣлъ да замине за Петроградъ. Изобщо лабиринтъ, въ който първа по лека лека ще се ориентирамъ; цѣли два месеца не съмъ челъ вестници.

11/23 септемврий, недѣля. Сутринъта изпратихъ писмо на баща си за последното ми пжтуване. Захванахъ да пре-

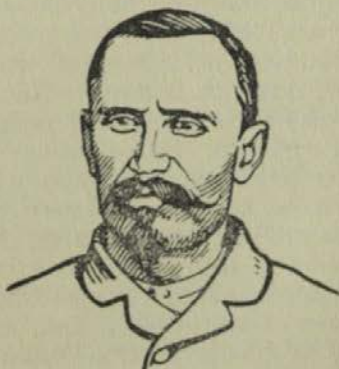
писвамъ пжтнитѣ си дневници писани съ моливъ, работа, която доста дълго ще ме занимава. Видѣхъ доста много хора. Стоило въ дохожда у мене, бодъръ и веселъ; приказва ми за Вацликъ въ Петроградъ и за неговия Grössenwahn [грандомания]. Генералитѣ правятъ последнитѣ си визити, ала ние бѣхме тъкмо на обѣдъ. Подиръ пладне ходихъ у Бигелебена. Силитѣ били доволни отъ работитѣ — до сега не се бъркали, докато българитѣ сами не се опълчили gegen die Doppelregierung [срещу двойната власт]. Соболевъ въ последно време билъ въ конфликтъ съ княза. Князътъ показалъ доста много енергия. Ионинъ отъ начало поддържалъ генералитѣ, ала следъ това давалъ видъ, като че всичко вървѣло споредъ него, а нѣколко дни съвършено се крилъ. Павловъ билъ управителъ на консулството въ Видинъ. Разбира се, че сегашната работа не била трайна, това всѣки предвиждалъ. Азъ казахъ, че князътъ самъ повика генералитѣ, и то за години (Бигелебенъ знае за 2, а азъ зная за 3). Фияско на пълномощията, могло да се изкара, ако се водѣла съ тѣхъ българска политика. Съ външното министерство отъ излизането на Стоилова, прекъсналъ всѣкакво Führung [сношение], Кириакъ билъ само фигурантъ. Балабановъ viel guten Willen, aber wenig Kenntnisse [ималъ много добра воля, ала малко познания], азъ добавихъ, че той не познава европейската история отъ последнитѣ 30 години. За моя работа: какъ князътъ ме задържа. Бигелебенъ намира моитѣ условия премного скромни — азъ отговорихъ, че друго е Queillé и др., който е за 2 години, и друго съмъ азъ, който съмъ за постоянно. Видѣхъ отъ неговитѣ думи, че въ Виена биха желали да ме иматъ въ Прага вече като специалистъ in Balcanicis. Азъ възразихъ, dass ich noch nicht definitiv abgelehnt habe [че още не съмъ отказалъ окончателно]. — Агура не го намѣрихъ и не съмъ го виждалъ. За това пъкъ срещнахъ неговия братовчедъ, дошълъ сега отъ Петроградъ, три години билъ тамъ. Мосоловъ на улицата съ радостъ ме приветствува. Ходихъ у Климента въ митрополията. У Сарафова, гдето бѣха Цанковъ, Балабановъ, Стойчовъ, Геровъ, Помяновъ на нѣкакво заседание, размѣнихъ съ тѣхъ по нѣколко думи. Стоянова не намѣрихъ, нито Генчева. На улицата се срещнахъ съ Радомирова, Иванчова, Вжжарова. Златарски не съмъ го виждалъ отъ пристигането си, мѣсти се отъ финансовото министерство въ сградата на Тулчалията. Видѣхъ Чермакъ, билъ въ Прага. Гимназията захваща занятията едва утре. Между другитѣ срещнахъ на улицата и приятеля Юсуфъ съ фесъ (не е доволенъ, привърженикъ на генералитѣ, пренася се въ Русе) и малкия Спасъ. Въ всичко виждамъ безредие (Грековъ е председателъ на камарата, Симеонъ не е дошълъ), самитѣ либерали се оплакватъ отъ автократството на Цанкова.

12/24 септемврий, понеделникъ. Витоша е подъ облакъ, и азъ съмъ свършено киселъ. „Пишманъ станяхъ, че подписахъ контракта.“ Бѣхъ при Генчева въ канцеларията, обща мизерия, въ Свищовъ нѣматъ учители и ученици се намѣрили само 11, това поради несвоевременно разгласяване, министерството закѣснѣло. Въ Габрово се скарали по разпредѣлението на часоветъ, Паламидовъ си дава оставката. Молловъ иска да пренесе Ломската реалка въ Видинъ и новата сграда да преобърне на казарма. Въ София учителското тѣло въ гимназията не е попълнено (I кл. има 4 паралелки, II—IV по 2, а до VII кл. всичко 13 паралелки). Нѣма пари за стипендии. Докладътъ за задграничните стипендии е задържанъ у княза, и стипендиантите следъ решението се разотишли. Въ Варна за девическата гимназия нѣматъ директоръ. Зиновий отъ Трънъ го премѣстили за учителъ въ Самоковъ; Русчушкиятъ Арnaudовъ си е далъ оставката, сега е архиерейски намѣстникъ. Въ Кюстендилъ персональтъ не е пъленъ. — Ходихъ въ гимназията. За библиотеката съсемъ нѣма мѣсто. Учителитѣ много ме молятъ да съмъ преподавалъ и тази година. — У Златарски въ новия му кабинетъ. — Подиръ пладне у Соболева. Жилището бѣше разхвърлено. Князътъ го смѣталъ за свой неприятелъ; казалъ на княза, че съветитѣ на Начовича, Стоилова и Грекова ще му докаратъ нещастие; радва се, че сломилъ пълномощията; не би желалъ да види възстановяването на Търновската конституция quand même, би искалъ да я преработи както трѣбва. Князътъ искалъ, ужъ, да ме прави началникъ на политическия кабинетъ, той не ме съветва да съмъ се залавялъ нѣкога за такова нѣщо; азъ отвърнахъ, че въ контракта съмъ поставилъ условие да ми се не възлага нищо политическо. Съветва ме да съмъ взелъ по-дълъгъ отпускъ за разработване на материалитѣ, па ако ще би и година (въ България това е невъзможно). Князътъ го обвинявалъ, че създавалъ смутъ; обаче какъвъ редъ — 8000 резервисти се явили напълно, освенъ нѣколко болни. Каулбарса не намѣрихъ. У Шефера — разговаряхме за пжтуването ми, explorations [изследвания]. Отидохъ въ камарата pour voir la physiognomie de la Chambre [да видя физиономията на Народното събрание], Грековъ председателствуваше, край министерската маса седѣше Начовичъ самичъкъ, отъ либералитѣ ораторствуваха Сукнаровъ, Геровъ и др., разискваше се по правилника, досадно, следъ 2 м. излѣзохъ. На 6 часа градътъ даваше банкетъ на новитѣ почетни граждани Каулбарсъ и Соболевъ, азъ получихъ покана нѣколко минути преди това, ала не отидохъ. — Събитията текатъ така бързо, че всички печатни новини сж вече застарѣли. Шеферъ ми разправяше, че положението на княза било по едно време много лошо, не му оставало друго, освенъ да седне въ ко-

лата и да си замине. Отъ сжбота се говори, че князътъ пакъ ще отиде въ Петроградъ. — На улицата видѣхъ Моллова и говорихъ съ него за библиотечно здание. — На банката имало около 200 души. Климентъ говорилъ най-напредъ. Направили главитѣ. И Желѣзковичъ игралъ хоро предъ жилището на Соболева. Изкуствениятъ плачъ на Каулбарса. Бръшляновъ съ жаръ говорилъ за Търновската конституция.

13/25 септемврий, вторникъ. Въ канцеларията бѣхъ съ Моллова, Генчева и Климента. Пълно е съ заявления за стипендии. По молба на учителитѣ и ученицитѣ ще взема пакъ 2 часа история. Наехме учителъ французинъ за езика. Разисквахме гдѣ да помѣстимъ библиотеката. — Срегнахъ Боди, разправя ми историята на последнитѣ дни. Ловътъ на мечки на Де Мартино при Драгоманъ и Лилинъ. — Преписването на дневника върви бърже, днесъ стигнахъ до Станимака. Ходихъ у Стоянова, приготовления за Пер. списание II, 1.

15/27 септемврий, четвъртъкъ. Вчера бѣше празникъ Кръстовденъ. Подиръ пладне дохожда у мене Ризовъ съ журналиста Георговъ. Турцитѣ въ Македония пропускали всички вестници, гледали само за илюстрации. Граматиката на Икономова изгорили. Въ Цариградъ нѣмало българска цензура, Зорница пишела каквото иска, 8000 екземпляра отивали въ Македония. Въ Дебъръ единъ арнаутинъ изкопалъ въ кжщата си три пергаментови документа, за Охридската и Ипекската патриаршии, продавалъ ги за 20 лири. Въ Германъ, каже, въ островитѣ на Ресенска околия, въ една черква билъ изкопанъ една половина отъ надписъ съ името на царъ Самуилъ. Особено войнствено население били помаци въ Тиквешко, каймакаминътъ ималъ седалището си въ Кавадарци, тамъ се пѣли всички бунтовнишки пѣсни. Молячановъ пжтувалъ като Донъ Кихотъ, провокаторски, вършелъ глупости, собствено говорѣлъ съ ханджиитѣ и съ Ризова и Китанчева въ Солунъ. Славейковъ му казвалъ, че той въ Родопитѣ нито и разпитвалъ за Верковичовитѣ Веди, защото е знаелъ, кой ги е правилъ — Харизановъ съ нѣколко други; Ризовъ мисли, че щѣше да бжде по-добре, ако бѣха ги издали като собственъ трудъ. Въ Пер. списание би желалъ да има повече критики. „Наука“ е, каже, монополъ на нѣколко лица.

Т. Китанчевъ

Георговъ ми каза, че Тодоровъ превелъ статията ми за Рила за „Балканъ.“ — Сарафовъ и Златарски бѣха у мене. — Вечерта се появи въ кафенето Каравеловъ отъ Плов-

дивъ. На либералната партия грози да се разпадне на две, Цанковъ има много противници. — Днесъ сутринята Соболевъ и Каулбарсъ заминаха, изпратени блѣскаво, речъта на попъ Тодора (при 8-ия километъръ); Соболевъ онзи день пилъ за здравето на „конституционния“ князь; сега, казватъ, рекълъ, че може би ще дойде за трети пжтъ, „до свиданія.“ — Вацовъ пристигна, билъ въ Габрово, Търново, Свищовъ. — Написахъ рапортъ за богословско училище въ Рилския манастиръ. Черховски бѣше у мене, отчаянъ съотечественикъ, училъ се въ Москва, живѣлъ въ Одеса (помагалъ при превода на българската история), въ Болградъ, Букурещъ, виждалъ ме на 1877 год. въ Бѣлградъ. Браунъ билъ отъ Friedrichsham, училъ се въ Дорпатъ, шведски много не знаелъ. Познавалъ и Григоровича. — Даневъ (Търновски префектъ на 1880 г.) отъ Парижъ е тукъ, началникъ на отдѣление въ министерството на вътрешнитѣ работи. — Преписването на дневницитѣ стигна до Чепино. — Точилеско е главенъ секретаръ въ Букурещъ, директоръ на музея и пр. и пр. и пр., билъ и въ Москва.

18/30 септемврий, недѣля. Икономовъ пристигна; въ сжбота Цанковъ внесе нѣкакъвъ проектъ за стража противъ разбойницитѣ въ източнитѣ окржзи, министритѣ се залетоха, Икономовъ, безъ да пита колегитѣ си, говори нѣщо друго, и отъ всичко излѣзе наяве, че проектътъ не е билъ разглежданъ въ министерския съветъ. — Въ сжбота имаше заседание на учебния съветъ, разчистихме много преписки за книги (рецензии) и т. н. Михайловски разправя, че Мидхатъ даскалувалъ въ Руждието въ Еменъ; другъ интерниранъ везиръ въ Мала Азия билъ имамина; интерниранитѣ сановници въ Турция били много внимателни, „мусафири на царството“, получавали заплата, били почитани отъ властитѣ, обаче за политика не приказвали. Преди войната турцитѣ въ Цариградъ искали българска граматика за турцитѣ; софтитѣ помаци и бошнаци търгували по български. — Пристигна отъ Женева французойката, ангажирана за пансиона отъ Агура. Излишна. — Липса на учители и учителки за класнитѣ училища изъ цѣлото княжество. — Днесъ подиръ пладне ходихъ у Йонина, обаче обѣдваха, следъ това у Симича (говорихме за пжтуването ми, за сегашното положение и т. н.), у Каравелова въ хотелъ *Bulgarie*, той бѣше хладнокрѣвенъ, у него бѣха Кириакъ [Цанковъ], Радославовъ, Тома Георгиевъ и др., младиятъ Славейковъ. Приказвахме за пжтуването изъ Родопитѣ, българскитѣ планини, планинскитѣ краища, Сръдна-гора, „диви човѣци“, за народнитѣ носии и т. н. После вънъ насаме ми каза, че не вѣрва на цѣлото тукашно положение, нѣмали планъ, губѣли си времето, съ това сегашно Народно събрание не могло нищо да се направи. Собствено това било мирна революция безъ экс-

плозия. Да не се нападали руситѣ, виждатъ, че иматъ безмѣренъ авторитетъ въ страната. — Преписването на дневника стигна вече до второто ми пътуване, Царибродъ. Ала инакъ съмъ умисленъ: тукъ е хаосъ. Положението на библиотеката е безнадеждно, въ сегашнитѣ помѣщения не може нищо да се направи. Имамъ голѣма охота за студии. Мисля да замина за Прага, особено ако се отложи сесията. Вчера до срѣдъ нощъ бѣхъ у Златарски. — Женскиятъ пансионъ и девическата гимназия се пренесоха въ сградата на финансовото министерство, гдето азъ работихъ съ Климента, съ него и Вацова сега бѣхъ тамъ: чукатъ, пилятъ, лепятъ. — Вчера въ сжбота захванахъ пакъ да преподавамъ история въ гимназията: тридесетгодишната война. — Днесъ четохъ Хошцетера, за геологията. — Тъжни спомени, тъкмо година отъ смъртъта на Еленка! . . .

Тукашнитѣ вестници сж като баятъ кифли. Не могатъ да настигнатъ събитията. Партиитѣ сж въ котешко приятелство. Обаче Народното събрание е неестествено. — Отъ половина година съмъ изоставилъ *Augsburger Allg. Zeitung*, не зная какво става по свѣта.

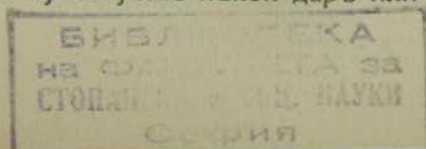
7 октомврий/25 септемврий, недѣля. Вчера вечеръ свършихъ преписа и на втория пътнишки дневникъ. Отъ 28 августъ нѣмамъ писма отъ дома, вече искамъ да телеграфирамъ; или ме очакватъ, или се сърдятъ, че не съмъ приелъ въ Прага. Какво става въ свѣта не зная, западнитѣ вестници не чета, отъ 1 юний напустнахъ и *Augsburger Allg. Zeitung*. — Какво ще стане съ библиотеката не зная; Молловъ рѣдко ходи въ канцеларията. — Каницъ е тука; отъ 1880 г. не бѣхъ го виждалъ. Говори повечето за себе си, за своитѣ заслуги и открития. Мисли, може би, за нови пътувания изъ Турция. Голѣмъ ефектъ му направиха сбиркитѣ на Златарски. Много приказвахме за последното ми пътуване. Подканя ме пакъ да съмъ издалъ нѣщо. Голѣмо впечатление му прави модернизиранията София. Въ четвъртъкъ бѣше у мене, днесъ азъ ходихъ у него. Говори сръбски. — Журналистиката се засили. „Балканъ“ ще излиза 2 пъти седмично; острата уводна статья била, каже, отъ Бурмова. После идатъ преводи отъ чужди вестници: *Times*, *Journal de Débats*, *Новое Время*: осмъждатъ княза за неспособностъ, превратътъ билъ излишенъ, автократична пруска тенденция, Русия си повредила, че го е подкрепяла, изгубила популярността си, играта на княза съ партиитѣ, той билъ, каже, съвършено непопуляренъ. „Свѣтлина“, органъ на цанковиститѣ (безредие въ редакцията), обнародва статья противъ него, и фейлетонъ (Свирка) отъ Петкова (сега е пустнатъ отъ Черната джамия), който напада остро Начовича и др. консерватори: коалиционни колеги. „Съзнание“, органъ на Сукнарова, на радикалитѣ, които вървятъ съ руситѣ, пожелаватъ „повече свѣтлина въ мозъцитѣ

на редакторитѣ на Свѣтлина". Консерваторитѣ нѣматъ органъ. — Въ Народното събрание се вършатъ всѣкакви работи. Административно военно отдѣление въ Военното министерство подѣ начальство, което е подчинено на княза; опълчението е унищожено (!); полицейската стража е въведена навсѣкжде и драгунскитѣ корпусъ е унищоженъ (указътъ на Редигера е обнародванъ въ Държавенъ вестникъ днесъ: вмѣсто драгунскитѣ корпусъ се образува новъ кавалерийски полкъ съ 6 ескадрона). Цачевиятъ проектъ за контра-шайкитѣ пропадна. Държавниятъ съветъ щѣлъ, каже, да бжде унищоженъ. Главниятъ спъни-камъкъ е продължаването на Народното събрание следъ възстановяването на конституцията, много се говори за неговото разпусчане. Азъ очаквамъ това разпусчане, надѣвамъ се, че ще мога да изкоча вънъ, около за три седмици. Вънъ се устрояватъ митинги. И въ София ставатъ митинги, единъ отъ 200 души въ митрополията подѣ председателството на Климента. — Въ Сърбия има ново министерство на Н. Кръстичъ, каша. Днесъ обѣдвахъ у Стоянова съ Климента; Стояновото ново синче Боянъ. Каравеловъ днесъ си заминава; Иванчовъ и Вжжаровъ съ Златарски подиръ пладне бѣха у мене. — Зимното време приближава, дъждове, студено. — Миналиятъ понедѣлникъ съ Вацова дълго приказвахме по нашата работа; *non l'ho parlato ancora, ma solamente incontrato per le strade* [не бѣхъ му говорилъ още, ами само при срѣща изъ улицитѣ]. — Министерството раздаде тази година 9 Керемекчиеви и 13 свои стипендии въ чужбина. — Агура, следъ своето падане, изчезна въ Влашко. Ячо (Кириакъ) Цанковъ се разхожда тукъ, консерваторитѣ го „омаскариха“ за 2 жени, които той си довелъ отъ Букурещъ. Агентството въ Букурещъ се управлява отъ Великсинъ(!), въ Цариградъ е Карамихайловъ(!). — Много се говори за ново намаление на заплатитѣ; Цанковъ иска да намали броя на чиновницитѣ, а не заплатитѣ. — *La question la plus intéressante dans la situation actuelle est l'attitude de la Russie* [най-интепесниятъ въпросъ въ сегашното положение е становището на Русия]. Вижда се, че князътъ самъ си е напълно развалилъ работата у тѣхъ. — Проявени сж тенденции за намаление на войската, която тѣ преувеличаватъ съ известно борческо желание. Унищожението на опълчението е голѣма глупостъ; ако турцитѣ случайно се раздвижатъ, ще напълнятъ гащитѣ. — Въ София мозѣцитѣ на всички сж се запалили, обаче нѣма онзи *entrain*, както преди 3 години, сами чувствуватъ тежестта на положението. — Въ училището преподавамъ за 30 годишната война. Има 11 ученика въ VII класъ (3 нови отъ Болградъ). Въ I кл. сж 213 (4 паралелки).

30 септемврий / 12 октомврий, петъкъ. Миналиятъ понедѣлникъ подиръ пладне безъ шумъ Народното събрание приело и австрийската конвенция и руската съ едно

гласуване; само Балабановъ и Вълчевъ говорили нѣщо. Азъ въ това време бѣхъ въ Книжовното дружество съ Стоянова. Следъ нѣколко дѣня пакъ се прѣскаха радикалски слухове, че били подкупени, че Каницъ раздавалъ пари (!). Въ срѣда се даде dîner въ австрийското консулство, гдето бѣха Цанковъ, Балабановъ, Начовичъ, Стоиловъ; Вълковичъ, Стойчовъ; Queillé, Нихадъ, Каницъ, Константиновичъ и азъ. Следъ това имаше soirée, гдето (безъ дами) бѣха дошли и нѣкои руски офицери (особено умниятъ Лилиенфелдъ, сибирецъ), отъ депутатитѣ само Аневъ. Останахме тамъ до срѣдъ нощъ. Народното събрание е отложено още въ вторникъ за декемврий. Начовичъ ми обеща за библиотеката салона на Народното събрание и още нѣкое помѣщение, сѣщо и предъ Златарски. Съставямъ списъци на книги за библиотеката, защото тази година нищо не е купувано. Каницъ въ четвъртъкъ сутринята си замина; въ Виена ще се представя, че той е помогналъ за приемането на конвенцията. Получихъ отпускъ отъ 4 октомврий нататкъ за единъ месецъ. Не съмъ много здравъ, чувствувамъ, като да съмъ скоро застарѣлъ. — Писмо отъ баща ми пристигна въ вторникъ сутринята; отговорихъ веднага следъ пладне. Въ заседанието на учебния съветъ въ срѣда бѣха четени само единъ купъ протоколи. Сарафовъ въ вторникъ замина да агитира за Цанкова. Либералитѣ много се ядатъ помежду си. Йонинъ се държи на страна и подклажда. — Ходя всѣки дѣнь по Цариградското шосе, навечеръ; днесъ бѣхъ съ Константиновича и — съ Адженова avec Madame, което отдавна не бѣ се случвало. — Градътъ харчи пари за градина и водоскоци, ала нищо за сгради за своитѣ общински училища.

3/15 октомврий, понедѣлникъ. Вечерята предъ заминаването ми. Въ сѣбота и днесъ съ Моллова разгледахме бюджета. Вчера цѣлиятъ дѣнь писахъ списъка на книгитѣ (за 8600 фр.) за библиотеката; подиръ пладне ходихъ у Бигелебена и у Стоянова. Днесъ Дановъ бѣше у мене, за всеобщата география. Приготовления за заминаване, лошо време, ако да не бѣше нужно, не бихъ пжтувалъ; дадохъ ми отпускъ за 28 дѣня, отъ 4 октомврий до 1 ноемврий. Йонинъ бѣше у Желѣзковича; неговата черногорка, учила се въ Загребъ. Преди пладне бѣхъ въ девическото училище, сега премѣстено, ала поради липса на мѣсто съвсемъ неуредено. Въ сѣбота вечерята получихъ писмо отъ баща си, въ което застъпаше и въпроса за моето преминаване въ Пражския университетъ; много питали за мене, сега устно трѣбва да свърша. Каницъ ималъ тѣзи цели: 1) правителството да му откупи останалитѣ 600 екземпляра отъ неговата книга по 30 фиоринта = 18000 фиоринта австрийски пари, 2) да му даде около 6000 фиоринта за издаване описанието на сегашното княжество, 3) да му отпустне нѣкой даръ или пенсия. Еврей-

ска спекуляция. И Бигелебенъ не билъ *sehr erbaut von dem Landsmann* [твърде възхитенъ отъ своя съотечественикъ]. Сега вечерята дождаха у мене Златарски и следъ него Стояновъ; Дриновъ изпратилъ вече и продължението на своята голѣма статия. Утре сутринята турчинътъ Нури ще ме кара за 30 рубли, въ калъ и дъждъ.

Есененъ излетъ до Прага

На 4/16 октомврий, въ вторникъ рано сутринята, на 6:15 часа тръгнахъ съ турчина за Ломъ. Мъглата се простираше до политѣ на Витоша, полумракъ лежеше по пуститѣ улици, а възъ на полето царѣше мрачно есенно време съ влаженъ въздухъ надъ замръзлата растителностъ. Изтръгна ме отъ мислитѣ гледката на новитѣ познати Драгомански и Сукавски планини. Студенъ вѣтъръ ме пронизваше и презъ моя *Lodenmantel*. Отъ страни само бодили. Умиращъ биволъ посрѣдъ шосето. Въ Костинбродския ханъ баклавата миришеше на *eau de Cologne*, а кафето—на леща. На Чингенедервентъ шосето е съвършено готово. Въ Бучино на масата предъ хана, до оригиналната мръсна колиба на Петришкото околийско управление, излядохъ своето пиле и пихъ безобразно вино. По-нататъкъ блата и мъгла като пара. Срегнахъ Г. Грекова и нѣколко офицера. Новата ситуация на Петроханъ заедно съ новия ханъ видѣхъ само презъ мъглата. Снѣгъ и сулинари подъ дърветата на върха. По нови серпентини се спущаме надолу. Клисуря плуваше въ калъ. На мѣстото на цинцарина Гьорги—румънски евреинъ отъ Крайова, по-рано държалъ „книжарница“ въ София, отпадналъ, не знае български, „кж кшефтъ“, обаче бѣше чисто. Ядохъ пилешка чорба, пиле съ зелени пиперки и пихъ младо вино. Пусто, самъ въ стая къмъ улицата, рано вечерята и тихо, калъ по улицата. За 11 пжтъ съмъ тукъ. По пжтя ме борѣха мисли, да остана ли въ Прага, статии проектирани за писане презъ зимата и тазгодишната ми история.—На другия день, въ срѣда, тръгнахъ пакъ така рано. Калъ по улицата, бодили и тръне по странитѣ, мъгла въ Берковица. Въ Боровци застигнахъ председателя на окръжния съветъ дѣдо Първанъ отъ Берковица и други тамошни познати; разправяха ми страшни истории за нѣкогашния околийски началникъ Велковъ, билъ лудъ, затворилъ въ затвора едно „йерѣ“ и магаре. Въ Кутловица къмъ 11 часа обѣдвахъ много добре у цинцаритѣ, които говорѣха румънски, а пишеха гръцки. На 2 ч. бѣхме въ Цѣровене и пихъ шопско кафе. По пжтя догонихъ 11 българска дружина въ походъ. Жетва на царевицата край пжтя; хубави женски типове въ Ломския край. Привидна фата моргана на ЮЗ. Стъмнява се. Ето Дунавътъ! Психологически обратъ въ мене: „застарѣлитъ“ идеи като че паднаха отъ мене, като че се засрамихъ отъ вътреш-

ната си пустота и подивяване, отъ временното доволство отъ софийскитѣ условия, отъ мисълта да остана въ България! На 6:30 часа бѣхъ въ Ломския хотелъ. Тамъ ме намѣриха поручикъ Петковъ, подпоручикъ Кинтишевъ, директорътъ Лазаровъ (търновци), учителитѣ Фъковъ, Юрдановъ, Колчевъ и др.; Nusswurst, моруна, сирене, чудесно вино и шумни дебати по военния бюджетъ, за възможността да се замѣнятъ половината отъ ротнитѣ съ българи, за „денщицитѣ“ и т. н. Говорихме и за училищата, пътуванията ми, откритията, до 11 часа. — На 6/18 октомврий, четвъртъкъ сутринята, тръгнахъ за на горе. Вече въ тъмнината забелязахъ кореспондента на „Голосъ“ Зюсманъ, пипс Василевъ, пиянъ, пътува отъ София, търси княза Петъръ Карагьоргевицъ нѣкъде изъ Банатъ. Софийскиятъ Таджеръ, шпаньолъ банкиринъ, закъснѣ за чадъра си и съ еврейски плачъ трѣбваше да слѣзе чакъ въ Видинъ. Азъ се впуснахъ въ дълги разговори съ гостилничаря Панта Велковичъ. За малко падна мъгла, следъ ясна пълнолунна ношъ, ала после пакъ се изясни. Въ Видинъ се събарятъ старитѣ кули, Wasser-und Ausfallshore. При table d'hôte българскитѣ студенти Пранджовъ отъ Коприщица, юристъ о въ Хайделбергъ, и Тодоровъ отъ Шуменъ (Робертколлежия) отъ Женева бѣха срещу мене; смѣшно intermezzo. Приказвахъ съ тѣхъ чакъ до Виена. Бърза Паланка; souvenirs de l'année passée [спомени отъ миналата година]. Въ Турну-Северинъ стигнахме на 5 ч., а влакътъ заминаваше на 5:45 ч.; това никога не ми се е случвало! За 80 часа отъ София до Виена! На гарата старото румънско безредие. Въ Верчивова — Wagenwechsel [смѣна на вагона]. Въ Оршова записаха господата; мито и вечеря. Спахъ до Czegléd. Италиански разговори съ единъ гръкъ търговецъ и пещенски нѣмецъ. Въ Пеща Oberkellner-ътъ е отъ 7 години, съ дълга брада, schaut wie ein Hofrath aus [изглежда като нѣкой придворенъ съветникъ]. Весело прекарахъ чакъ до Виена; въ купето имаше унгарки и елегантни виенчани отъ Пресбургъ. Слѣзохъ въ хотелъ Метрополъ; веднага отидохъ въ Dianabad; купихъ си свѣтна шапка, отбихъ се у Геролда за изненада на старитѣ господа, ала бѣхъ много сънливъ.

Въ сжбота (на 8/20 октомврий) сутринята отидохъ пакъ въ Café Eugore, между вестницитѣ. Чудно впечатление, какъ хората живѣятъ въ етажи едни надъ други. У Паница заварихъ Евлогий, приказвахме 2 часа: новини отъ княжеството, какво правятъ руситѣ, лъжитѣ на виенскитѣ вестници, самоковската индустрия, Евлогий още взималъ желѣзо отъ Самоковъ презъ „Самунджиевъ“ (Орхание) и Свишовъ за Влашко, recherché [било търсено], ала по-късно било свършено измѣстено отъ англичанитѣ. Петко Каравеловъ преди 15 години билъ окжсанъ дивакъ въ Букурещъ. Паница говори за деморализацията въ Търново и неговия упадъкъ; нѣкогашни-

тѣ ханища, търговцитѣ въ тѣхъ били обслужвани отъ елѣгантни „слугинки“, servé като въ харемъ. Сегашната София. Да не съмъ отивалъ да се женя?—Херминъ е още въ Мито. Обѣдвахъ у Leidinger; въ кафенето при операта. Подиръ пладне застигнахъ Тоула въ техниката. Седѣше тъкмо надъ камънитѣ отъ Руй и отъ Трънската клисура къмъ св. Архангелъ. Говорихме за тазгодишнитѣ ми пжтувания съ Златарски, Трънско, Срѣдна гора, Рила. Положението въ България. Съветва ме да ида въ Прага, въ Ориента човѣкъ се само изхабявалъ, ала за това ималъ запасъ отъ свежестъ и еластичностъ за цѣлото си бждеще; den Wanderjahren muss man einmal ein Ende machen, dann die Meisterjahre [на странствуванията човѣкъ трѣбва да тури край и да започне творчество]. Каницовитѣ гешефти. Панчичъ и ботаническитѣ му изследвания. Nabětinek не сварихъ. Бѣхъ у Геролдовци (Бые, автобиографията му не се намира въ продажба, stets unpraktisch [винаги непрактиченъ], оригинални идеи). Отидохъ въ операта — давахъ „Trovatore“; Frau Papier — Азучена, Mlle Lehmann — Елеонора. До мене седѣше една унгарка, позната ария отъ София.

На другия день въ недѣля отидохъ у Zhishman, когото не бѣхъ виждалъ отъ две години. Около 2 часа приказвахъ съ него (старъ ентузиастъ) за България, за тамошната черква, за тазгодишнитѣ ми пжтувания и пр. Много ме съветваше да се върна къмъ науката — въ Прага. Следъ това обѣдвахъ набърже на гарата и вечерята бѣхъ въ Прага, гдето ме очакваше баща ми на държавната гара.

Прага

За нѣколко дня съвършено се пакъ акклиматизувахъ. Отъ начало имаше мъгли, влаженъ студъ, мжчно гълтамъ (всѣкога следъ завръщането ми отъ югъ), после настанаха чудесни есенни топли дни. Въ бързината забравихъ да си взема всички необходими дрехи. Ходя въ Самоковски шаякъ, жълто-зеленикавъ, изглежда като „shoddy“. Мнозина ме не познаха на улицата, като Голлъ, Върятко и т. н.; дълга брада — балкански Мойсей. Па и азъ мнозина не познахъ и тепърва по лека лека ги изровихъ изъ паметъта си. Застарѣли сме.

Първиятъ день останахъ въ кжщи, гдето сме съ единъ по-малко, ала инакъ здрави. После посетихъ Вълчекъ въ новия дворецъ на „Osvěta“, на склона надъ Нусле, и Емлеръ. Обратътъ вече бѣше готовъ. Бѣхъ напълно предуманъ да приема катедрата и да се върна. Емлеръ обширно ми изложи цѣлата история.

Университетътъ цъвти, има около 1400 студенти. Тази година се е отворилъ и медицински факултетъ. Прижтствувахъ при представянето на ректора въ новата

Каролинска зала; срѣдовѣкова музика съ фанфари, професоритѣ съ златни огърлия (torques-catena) на шиитѣ, прислужниците въ нови униформи съ нови значки. Томекъ въ фракъ държа хубава латинска речъ; добре е, че е запазенъ латинскиятъ езикъ — континуитетъ отъ 1348 г. (нѣмцитѣ всичко вършатъ на нѣмски). Следъ това Ранда въ служебна униформа и съ потъ на лицето държа друга латинска речъ, следъ клетвата, а после чешка сказка върху закона за акциитѣ. Много познати и непознати ми се обадиха и много погледи бѣха отправени къмъ брадатия човѣкъ, който стоеше на страна между публиката. Бѣхъ въ историческото дружество на сказката на Калоусекъ (борбитѣ за Драгомиръ), въ ученото дружество (Голлъ чете за чешкитѣ братя) въ новото му помѣщение, на мене до сега непознато, въ „měštánska beseda“ въ срѣда край „историческата“ маса, Каролинумъ е раздѣленъ на две, Клементинумъ сжщо, ала безъ мрежа. Една вечеръ бѣхъ на dîner у Ригера. Присъжествуваха: Павелъ Дурдикъ, лѣкарь отъ Суматра (6 години билъ тамъ), Гиндели, Напрѣстекъ (азъ бѣхъ до него), Zeithamme, Feistmantel, професорътъ философъ Дурдикъ, г-жа Лауерманнова и нейниятъ мжжъ, баща ми, Свата, Mlle Ламбелъ. Азъ седѣхъ до Напрѣстекъ, който този пжтъ ми се видѣ много симпатиченъ. После имаше обѣдна другарска среща у Напрѣстекъ въ честъ на пжтешественицитѣ П. Дурдикъ, Stecker, Wünsch и Feistmantel; само Wünsch не пристигна отъ Ичинъ. Срѣщата съ Stecker (бѣхме нѣкога нераздѣлни по улицитѣ, разходкитѣ и въ Umělecká Beseda на 1876 г. и пр.) — неговата дълга брада и слабъ гласъ, какъ хората се измѣнятъ подъ влиянието на климата! Писалъ ми отъ оазиса Сокна въ България, ала такова писмо не съмъ получавалъ. Обаче можахме да поговоримъ само малко. Тукъ видѣхъ цѣлата наша интелигенция отъ учени, и Сладекъ, Тоннеръ, Zeyer и т. н. Симпатиченъ мжжъ е Файстмантелъ, до сега геологъ на индийското правителство въ Калкута.

По своята работа обширно говорихъ съ Томекъ, отъ него като ректоръ излѣзло предложението за моемо повижаване. Обяснихъ му най-напредъ историята на подновяването на моя контрактъ съ българитѣ: Пражската работа до дохаждането ми смѣтахъ за проблематична, българскиятъ контрактъ изтичаше, и затова трѣбваше да се осигуря да не остана да седа между два стола. Чувствителното мѣсто е обаче въпросътъ съ Голлъ: билъ предложенъ за редовенъ професоръ съ огледъ на старата история, ала отъ министерството въ течение на 4 месеца нищо не е дошло, и той се съмнява, че моемо повижаване е причината за това. Обещахъ, че сега (както бѣхъ писалъ на Фидлера презъ августъ) въ Виена устно ще довърша своята работа. Томекъ и преди самото ми заминаване ме предумваше да съмъ зарѣзалъ тѣзи

идеи за акклиматизиране въ Ориента и нищо подобно да не съмъ си позволявалъ. Въ сжщия смисълъ ме увещаваха и Студничка (веднажъ съ Томекъ у насъ на обѣдъ), Емлеръ, Квичала (бѣхъ у него — той е членъ на земския съветъ, гдето сж б чехи и 2 нѣмци). Крейчи, стария идеалистъ, посетихъ въ кабинета му: за две години образували сбирка отъ 16,000 палеонтологични кжса. Много шумъ между ученитъ: Barranda оставилъ своята огромна колекция на музея. Съ Резекъ се видѣхъ въ Беседата. Темпски боледува отъ гърло; разправяхъ му за Ориента, и той е за връщането ми. Ходихъ у Гиндели въ архива, у Габлера, у Въртятко въ музея и пр. Съвещания за постройката на новия музей, и Хлавка участвува, сега е политикъ и депутатъ: голѣми препирни ставатъ за стойността (1 — 3 милиона). Бѣхъ и у Голлъ. Вече 2 години не бѣхъ виждалъ тѣзи господа (освенъ лани Емлеръ). Нѣколко пжти се виждахъ и съ Калоусекъ, който има здравъ смисълъ и е симпатиченъ човѣкъ. Цѣли дни бѣхъ на крака. Виждахъ и Hoesfler и говорихъ за испанската и гръцка история.

Напредъкътъ на Прага: новъ кей, постройки, новъ паважъ, поправка на Прашна брана и на Старомѣсткия резервоаръ, новъ мостъ, по-голѣма чистота, и после трамвай по всички главни улици. Отварянето на народния театъръ (на 18 ноемврий) за жалостъ не ще видя. На Вишеградъ ходихъ самъ на Вси светии на новия гробъ на сестритъ си, въ единъ хубавъ ясенъ день. Дори ми се не щѣше да се връщамъ отъ Прага назадъ.

Голѣмиятъ ефектъ на пжтописитъ ми въ Osvěta. Много запитвания за Рила и пр. Вейдовски веднага попита за насѣкоми, Ixodes и пр.

Аларма отъ България. Кжси телеграми. Конфликтътъ на княза съ руситѣ, изпращането на полковника Редигеръ (воененъ министъръ), царътъ повикалъ Лесовой и Ползикова веднага въ Петроградъ. Балабановъ заминалъ при царя и билъ приетъ въ Гачинъ. Шумъ изъ Виенскитъ вестници, че Русия готвѣла Петъръ Карагьоргевича за Сърбия, Валдемара за България. Получихъ едно писмо отъ Златарски.

Хората се чудятъ, че съмъ пжтувалъ (zur Landesdurchforschung [за изучаване на страната]) съ отпускъ и на собствени разноски: не знаятъ, колко малко се цени науката въ тѣзи страни — тя тамъ е още *luxus*.

Планове за живота тукъ. Моята сегашна дългокоса и дългобрада непрофесорска *extérieur* [външността] и „дивотия“. Вкусихъ малко отъ науката. Въ университетската библиотека се ровихъ въ C I Lat. III (nomina dalm. Ravonius — Ranana etc.), преписахъ нѣкои глави отъ Едриси за Балканския полуостровъ, четохъ нѣкои статии на Rockstroh и т. н. Видѣхъ, какви огромни материали владѣя, безъ самъ много да

зная за това. Българските студенти не видяхъ; вестниците не съобщиха за дохаждането ми. Баснословни удобства и благосъстояние въ „Европа“, хората живѣятъ тукъ като да сж пенсионери. „Вкаменѣла еснафщина“. Ала азъ забелязвамъ, че и моето пируване е къмъ края си.

Връщане

На 3 ноемврий, въ сжбота, съ калпакъ и ботуши и Loden пакъ потеглихъ за Виена. Баща ми и Свата дойдоха съ мене на гарата. Пакъ слѣзохъ въ Метрополъ — дълго мислихъ и пакъ не можахъ да спя. Мъгли, ала после пакъ слънце и топло. Първата сутринь отидохъ въ *Votivkirche*, мене непозната. Бѣше 4 ноемврий, недѣля (Св. Карлъ). На пладнѣ съ фракъ отидохъ у началника на отдѣлението Фидлеръ. Дълго разговаряхъ съ стария господинъ. Разпитва ме за България, промѣнитѣ, училищата; после за чешкия университетъ, по-лесно миналъ, отколкото се мислѣло, императорътъ искалъ законътъ „*ehrlich durchführen*“ [честно да се изпълни], излишнитѣ крѣсъци на нѣмцитѣ сега, не билъ възможенъ утравизъмъ, искали да бждатъ сами и какво сега. Похвали Томекъ и Квичала. Моята работа: азъ обещахъ да постѣпя отъ 1 октомврий, ала молѣхъ да бжда назначенъ предварително отъ началото на лѣтния семестъръ, за да мога безъ отпоръ отъ страна на българитѣ да си дамъ оставката тамъ. Моитѣ научни планове и работи. Писмена прометогія по тази работа предадохъ на другия день на университетския референтъ Давидъ, вежливъ и нервозенъ човѣкъ съ приятна външность, говорихме за България, училищата, пжтя, живота тамъ. Обаче министра *Konrad von Eibischfeld* не можахъ да видя, макаръ че въ срѣда сутринята бѣхъ за четвърти пжтъ въ министерството при Хермина; билъ на ловъ. Тоула не намѣрихъ. Въ недѣля вечерята случайно се срещнахъ съ Zeuer, заминава за Римъ; до срѣдъ нощъ бѣхме съ него въ *Café Europe*. Много се разправяхъ съ Паули и Демутъ (*Gerold & Comp.*) — наредихъ поржчанитѣ книги всички да бждатъ подвързани. У Хермина се запознахъ съ проф. *Schwicksel*, *fideler Schwabe aus dem Torontaler Comitatz* [веселъ нѣмецъ отъ окрѣга Торонталъ]; етнографски разговори — какъ растѣлъ нѣмскиятъ елементъ въ Банатъ, *Nueva Barcelona*, по-нѣмчени французи, намаляване на сърбитѣ, въ Банатъ изчезвали, затова пжкъ се концентрирали въ Сремъ, гдето било *alter serbischer Boden* [стара сръбска земя]; старитѣ сръбски колонии въ Комарна, Ягъръ и т. н. изчезнали, ала и до сега имало фондации, черкви и попове, безъ вѣруещи, и Будинската епархия скоро щѣла да остане безъ колония; българитѣ въ Винга искали да се преселятъ въ България, обаче правителството ги задържало; въ Крашова били порумънчени;

въ Брашовъ е останало само названието на една махала „die Belgerey“. Познавалъ Мандича, пенсиониранъ чиновникъ отъ министерството на вѣроизповѣданията, кумъ на майка ми. Да съмъ се отбилъ веднажъ и въ Пеща. Азъ имахъ това намѣрение тази година, и за Бѣлградъ, ала поради късното и късо време се отказахъ. — Бѣхъ у Миклошича, застарѣлъ, ала изглежда добре. *Es freut mich, dass Sie so frisch aussehen* [радвамъ се, че изглеждате така добре]. Веселъ. Българскиятъ *Lautsystem* [звукова система], правописътъ (той мисли, че не може да се пише, както се говори, уплашилъ се отъ Шуменскитѣ образци въ Пер. списание, трѣбвало да се запази известна литературна *conformité*); статията на Тодорова въ Пер. списание за ъ, добри идеи, ала тежко изказани. Обърналъ внимание и на други статии въ Пер. списание. Надѣва се, че все ще се намѣри нѣкой български Вукъ съ природенъ умъ. Пита ме за Герова, познавалъ го лично (азъ не — почти единствения отъ старата интелигенция, когото не познавамъ), много очаква отъ неговия речникъ. Той самъ сега е заетъ съ всеславянски речникъ. Кипежътъ въ нашата нова държава, за наука обаче има малко интересъ. Азъ му съобщихъ за своето намѣрение да си замина; той ми каза, че тази работа все още ще трѣбвало да я пообмисля и, може би, щѣлъ съмъ да остана, ала добре би било да се върна къмъ писателството, когато човѣкъ за това се е готвѣлъ. Цанковци, Андонъ още тогава билъ гърбавъ, жена му била чехиня, не знаела добре нѣмски; за граматиката му помагалъ чехътъ Терелелски, билъ чиновникъ въ императорската библиотека, ала билъ уволненъ, защото — Миклошичъ ми го каза съ особенъ сарказъмъ — заплашилъ монархията, като далъ „zehn Kreuzer“ für [desetъ крайцера за] Хавличекъ. — *Nota bene*: въ *Leipziger Illustrierter Zeitung* е помѣстенъ портретътъ на Цанкова; очебиеша типична прилика съ Начовича! — У *Habětinek* и жена му надълго разправяхъ за нашия софийски животъ, лукавщината и неискреността въ Ориента, князътъ, Народното събрание, политиката, начинътъ за пътуване, търговията, тържищата и дюкянитѣ, Румелия, Таксисъ. Наблѣгаше да съмъ се върнѣлъ. — Този пътъ направихъ малко покупки. — Вечерта преди заминаването си отидохъ въ операта: *Lucia* въ *Lamermoor* (съ г-ца *Biancha Bianchi*). Шотландски сцени. Въ парка около мене седѣха маджарскитѣ членове на делегацията въ фракове и бѣли вратовръзки, императорътъ бѣше въ ложата. После се игра дълъгъ балетъ.

Алармени известия за буря въ Сърбия и крайморието! Въ срѣда, Димитровденъ (7 ноемврий) — 4 години какъ съмъ стѣпилъ на българска земя въ Ломъ — сутринята ходихъ у Хермина. Етнологически разговори за Банатъ, черкезитѣ, татаритѣ, турцитѣ. У Геролдовци. После у Паница за малко (Стойчовъ билъ бѣбрица, при конферен-

цията à quatre всички евреи знаели всичко отъ него; много лоши стипиндианти; червениятъ шалъ на младия Миларовъ à la Louise Michel; Каницъ, каже, тукъ предъ правителството се представлява като човѣкъ съ влияние въ България, зминалъ за тамъ нарочно за конвенцията. Сега въ българските вестници се пише, че занесълъ 80,000 ₶ Паница се смѣеше, като че сж необходимии пари за тѣзи „будали.“ Той е консерваторъ, ала не одобрява това движение противъ руситѣ.

На пладне надѣнахъ високитѣ ботуши и калпака и обѣдвахъ въ Метрополъ. Нѣмцитѣ ме гледатъ като мечка. Размишления за цѣлото ми положение. Впечатленията ми отъ Западъ и реминисценциитѣ отъ ориенталската летаргия — тамъ нѣма освежителни разговори, аперцепцията се губи, впечатленията не възбуждатъ спомени, интересътъ отслабва. Връщането (сега за 5 пжтъ) е всѣкога тежко. Несигурностъ, какво става тамъ. Човѣкъ скоро привиква пакъ къмъ западъ и къмъ неговия редъ и удобства. Вече онова писмо на баща ми, което получихъ преди заминаването си, ме трогна изъ основа; нѣкои идеи, които ми минаха презъ ума по пжтя съ Златарски, особно въ Рила, и на пжтъ отъ Самоковъ за София, се съживиха съ пълна сила. Мислѣхъ за това по пжтя за Ломъ. Гледката на Дунава вечеръта надъ Ломъ ме увлѣче веднага in einem neuen Geisteskreis [въ новъ душевенъ миръ]. И въ Виена за нѣколко часа се чувствувахъ като у дома. При това и разговоритѣ съ приятели, и скоро се решихъ. Видѣхъ, че и въ Виена ме желаятъ — научниятъ авторитетъ на моята скромна личностъ все пакъ струва нѣщо. Следъ моето заминаване за България на 1879 год., на университета било дадено, казватъ, да разбере, защо не ме е задържалъ. А сега за една година пакъ отивамъ долу. Ала трѣбва да мълча, докато дойде часътъ да си дамъ оставката — освенъ ако тѣ сами ме уволнятъ. Сега ще настане нова метемпсихоза, мързеливата ориенталска бавностъ, пълна съ клюки и Luftschlösser [въздушни кули] и губене на „безценно“ време.

Настъпи деветото пжтуване по държавната желѣзница презъ Унгария, петото по посока надолу. Малко пжтници. Забавлявахъ се съ наблюдаването на маджарския кавалеристъ съ „Gulaschreindel“ на главата, на дебелата му дама и на брадатия лесничей (нѣмецъ), който согам porulo ѝ цѣлуна ржка и при това се озжби, като да е облизалъ нѣщо кисело. До Пеща мълчахъ; но нататѣкъ заведохъ разговоръ съ единъ французки пжтуещъ търговецъ, най-вече за Португалия. Страхъ отъ европейска война презъ 1884 г. Луната по степъта, безобразна бира и мръсенъ ресторантъ въ Темишваръ, въ Караншебешъ се съмна. Оршова. Мръсотия въ „Königreich von Ungarn“, маджаринъ гостилничаръ, смрадъ въ стайтъ, моята барака имаше прозорецъ къмъ стълбитѣ нѣмаше кжде да седна и да чета. Въ трапезарията ми-

ризма на бира, кисело кафе и стари вестници. Пакъ приближава Ориентътъ, и вече ясно небе и топло слънце. Ските изъ Оршова. За щастие, имаше поне хубаво ядене и хубаво липтовско сирене. Мисля за София; тѣзи дни съмъ готовъ *eine ganze Welt zu vergessen* [да забравя цѣлъ свѣтъ]; човѣкъ бърже отвиква и привиква, получава рутина въ това. Виждамъ пакъ липсата на удобства и *savoir vivre*; въ София бѣхъ привикналъ на това — резигнация. Параходътъ поради мъгла пристигна чакъ на 6 часа. Въ хотела съ мене бѣше и полковникъ Каулбарсъ, адютантъ на руския царъ и военнo аташе въ Виена, отива съ мисия въ България, плешивъ съ руса брада, балтийски нѣмецъ, обаче не му се обадихъ, нито когато въ парахода се облѣче въ униформа. Той наблюдаваше моя калпакъ, ала нѣмахме охота да се заприкаваме и да издадемъ своето инкогнито. Български „бахчовани“ (връщайки се) ме взеха за българинъ — какъ „мълчишката“ ходи около насъ. Плитка вода, параходче, малко салонче. Вечеряхъ още на *terra firma*, ала предъ „концерта“ на циганско-еврейско-маджарскитѣ кимвалисти избѣгахъ въ парахода. Тамъ спяхъ седналъ на канапето, краката ми *am Feldstuhl*, до мене българинъ *négociant*, на дѣсно мебелджията евреинъ Хорнъ отъ София; отъ страни нѣмкия (преоблѣче се *sans gêne* въ роба) съ момиченце и двама елгантни сърби на срѣща, а единъ матросъ цѣла нощъ поддържаше печката, като че искаше да ни пече. Вече по желѣзницата отвратителното редуване на топло съ студено. Плѣсъкътъ на вълнитѣ — на сънъ като маймунска музика съ звънчета, хармония на водата съ хъркането. Потеглихме сутринята (вмѣсто на 4 ч. подиръ пладне) — днесъ 9 ноемврий, 4 години отъ дохаждането ми въ София! При Желѣзнитѣ Врата водата бѣше плитка, вълнежи, всички мрежи и пѣсъци бѣха изкочили вѣнъ; жълто-червенитѣ гори въ Сърбия, сини пари въ далечния планински фонъ. После падна мъгла. Едва се довлѣкохме до Турну Северинъ. Прехвърлихме се въ голѣмъ параходъ, гдето тепърва се умихъ. Преди пладне спяхъ въ кабината; параходътъ поради мъгла, пакъ застана на румънския брѣгъ — слънцето въ парата изглеждаше като горящо кълбо. Нѣмаше и *table d'hôte*. Привалява. Четохъ Демокритъ (*Langweile und Frohsinn* [скука и весело разположение]), лекция и за мене — Софийския еремитъ. Бърза Паланка и Радиевацъ: строга контрола на паспортитѣ. *Souvenirs de l'année passée* [спомени отъ миналата година]. Срещу Радиевацъ ново румънско селище — нѣкаква си фабрика. Въ Видинъ зърнахъ Илийчо Цановъ. *La localité de Arçar*. Ломъ — свѣтлини. Пакъ този оригиналенъ свѣтъ: като че трѣбва да вкусимъ нѣщо безвкусно. Когато човѣкъ е вѣнъ, не знае нищо подробно за България — очаква *surprises*, промѣни. Често ми хрумваше: защо не се решихъ да замина още въ септем-

врий? Вината за това е, аи fond, моят идеализъм. Слъзохмe на брѣга. Каулбарсъ веднага замина съ пощата. Азъ съмъ изтощенъ (още отъ Виена) и невеселъ, ала чувствувамъ, че пакъ съмъ въ обичайната сфера, Европа се смѣква полека-лека отъ мене, обаче — здраво трѣбва да държа за решението си. Прага надъ всичко!

Въ хотела намѣрихъ ein Paar Schiffbrüchige [двама претърпѣли корабокрушение]: Агура (не бѣхъ го виждалъ отъ заминаването си съ Златарски) и Константиновича. Като не намѣрили ни поща, ни файтонъ, отъ день и половина вече губятъ си тукъ времето; потеглили съ каруца, отъ която висѣли слама и парцали, но тя се разбила при първото село. Български новини: Агура ми говори за училищния законъ, фияското на учебния съветъ и т. н. Азъ още тамъ въ „Европа“ имахъ ein herbes Gefühl [едно горчиво предчувствие]. Легнахъ рано да спя: топло е въ ново бѣлосаната стаичка, голѣма колкото моитѣ 4 кувара. На сутринята намѣрихъ турчина и го спазарихъ за 6 пола. Разговаряхъ съ него съ мимика. Пътувамъ презъ тукъ вече за 12 пѣтъ. Агура и Константиновичъ трѣгнаха съ пощата, вървѣхмe заедно до Клисура. Мѣгла и калъ чакъ до София. Обѣдвахъ у цинцарина въ Кутловица, гдето се произвеждаше наборъ, отъ тамъ телеграфирахъ на Желѣзковича. Суhi трѣне и бодили и жълти храсталаци надъ пожълтѣлата трева—paysage. Пренощувахъ у цинцарина (добъръ ханъ) въ Клисура; евреинътъ бѣше си вече заминалъ. Сутринята вървѣхмe по цѣлото ново шосе, ала пакъ съ волове. Ядохъ въ Петроханъ. Пакъ мараскинъ и голѣми сардели отъ Томасони, и при това яхния и младо берковско вино. На 3 часа се появи панорамата на Витоша, Рила, Руй, Любаша, Осогово, полето—София. Пълнолуние, влѣзохмe въ полумракъ въ Софийската калъ. Азъ не съмъ добре, имамъ суха кашлица отъ Виена, ала съмъ топло облѣченъ. При пълна мѣсечина спрѣхъ на „кея“ при калното море предъ кѣщи и излѣзохъ на „калдѣрма“; Желѣзковичъ бѣше у дома. Първото впечатление отъ моитѣ голи стаи. Презъ нощта падна първиятъ снѣгъ—посипа Витоша.

София, 2/14 ноемврий, срѣда. Първиятъ день, последенъ отъ 28 дневния ми отпускъ, останахъ incognito. Разпаковахъ и правихъ опити съ отоплението. Ходихъ у Златарски въ кабинета му, приказвахмe за геология и политика, скокъ отъ земитѣ, гдето постоянно излизатъ книги, въ безкнижие. Подиръ пладне срещнахъ Сарафова и отидохмe у него, гдето струва ми се следъ 7 месеца видѣхъ пакъ жена му. Вечерята дохожда Манчовъ у мене за лични мръсотии въ Народната библиотека. Въ вторникъ отидохъ въ министерството, гдето намѣрихъ Вацова и Генчева, доста hilares [весели]. Срещнахъ Стоилова. Подиръ пладне бѣхъ у Стоянова, ала говорихъ само съ госпожата. Писахъ дълго писмо на Свата. Днесъ су-

тринята изпитвахъ въ гимназията, видѣхъ Моллова, а подиръ обѣдъ имаше заседание на учебния съветъ.

Споредъ самитѣ българи положението е забъркано, никога не е било по-лошо. Невесели лица, макаръ че сръчно се пущатъ слухове за пъленъ arrangement съ Каулбарса. Въ Държавенъ вестникъ сж обнародвани *erregte* [нервни] укази (по-рано като прикази на самия князь, а после посочени като *errata*). Хитриятъ старъ Йонинъ, казватъ, поддържалъ „незадоволнитѣ“—радикалитѣ. Балабановъ хитро останалъ въ Виена, за да пристигне следъ Каулбарса; преди отпътуването си билъ у Йонина за съветъ (византиецъ) и въ Гатчино билъ, казватъ, много искренъ. Нѣкой си разправя, че князь станалъ Вълковичъ. Князътъ дори направилъ посещение на Вълковича, а после и на Цанкова. *Malpropretés quondam* [нѣкогашнитѣ нечистотии] въ малкия дворецъ. Руситѣ искатъ да прочистватъ своитѣ офицери тукъ: Лесовой и Ползиковъ сж отзовани, понеже подстрекавали княза противъ Русия. Държавниятъ съветъ умира: Тишева срещнахъ на понтонъ въ Ломъ—става префектъ въ Варна; Иос. Ковачовъ отива въ агентството въ Цариградъ. Грековъ ходи съ Брауншвайга. Голѣми промѣни между околийскитѣ началници. Назначени сж турци за членове на сждилищата въ източнитѣ окръжи и 20 турци като помощници на околийскитѣ началници тамъ. Георги Живковъ е и. д. директоръ на девическото училище въ Варна. Свищовското търговско училище не можа да види бѣлъ свѣтъ. Кръсто Нешовъ е Софийски полицмейсторъ. Мръсни нападки срещу *Mlle Цвѣтишичъ* въ „Съзнание“, после опровергавани отъ министерството и похвална бележка въ сжия вестникъ. Отчуждаване на мѣста около градската градина—*Luftschlösser* [въздушни кули], предвижда се мѣсто и за музей. *Vederemo* [ще видимъ].

Буря въ Сърбия, бойове около Зайчаръ. Телеграми на Видинския префектъ въ Държавенъ вестникъ. Носятъ се слухови, че въ Бѣлградъ е избухнала революция, Миланъ избѣгалъ и т. н.

За мене лозунгътъ е: „вънъ“. Желѣзковичъ на обѣдъ ми каза: дива страна, диви хора. Който може, нека бѣга. А при това оптимизъмъ у тукашнитѣ. „Ядатъ се“, обаче, по между си и въ коалиционния кабинетъ.

При това хубаво време, слънце, пълнолунии нощи, калъта съхне, снѣгътъ блещи по планинитѣ.

Днесъ имаше учебенъ съветъ по работата на двама стипендианти. После се разисква въпросътъ, повдигнатъ отъ Азиатския департаментъ, за приемането на български студенти. Министерството на просвѣщението не искало да ги приеме за редовни студенти, ако не сж свършили гимназия въ Русия, и не искало да имъ позволява да се домогватъ до дипломи, за да не останѣли на служба въ Русия. Реши се да се

моли да се допускатъ, възъ основа на български зрѣлостни свидетелства, и възъ основа на тѣхъ да имъ се даватъ атестати; за да не постѣпятъ на руска служба нека правителството се грижи само. Рускитѣ възпитаници (Браделъ) разправятъ грозни работи за преследване на студентитѣ въ Русия. Цѣлиятъ класицизъмъ не стигалъ за подготовката на хора за филологическия факултетъ; изисквала се двойна матура, за да не нахѣтали „мѣщане“ въ училищата; ограниченъ билъ броятъ на студентитѣ, за да не бждѣли много.

Периодическо списание, VI най-после излѣзло въ мое отсъствие.

Срещнахъ днесъ Вѣлковича. Философствуваше, че хърватското движение било подклаждано отъ Виена срещу маджаритѣ, и че сръбското правителство само подбутнало радикалитѣ къмъ съпротива, за да ги смаже най-сетне, защото други пѣтища нѣмало!

7/19 ноемврий, понедеѣлникъ. Днесъ на 11 ч. бѣхъ поканенъ (съ писмо отъ г. Менгеса) въ двореца, гдето князътъ ми предаде златния медалъ за наука и изкуство, та пръвъ азъ да съмъ го получилъ. Не бѣхъ го виждалъ отъ августъ. Каза ми, че щѣлъ да ме повика пакъ, за да поговори съ мене върху обществени работи и да чуе моето мнение. Изглеждаше добре и бѣше веселъ. Прекаралъ, каже, лоши времена, ала билъ доволенъ: за пръвъ пѣтъ е подкрепенъ отъ тукашнитѣ и то въ борба съ чуждѣ елементъ. Оплака се отъ австрийскитѣ офицิโอzi, че не го подкрепяли; Бигелебенъ ходѣлъ цѣлъ уплашенъ, да не би князътъ само да отиде далече. *Russland hat ja ganz legitime Rechte auf einen Einfluss in Bulgarien* [защото Русия имала съвършено законни права за известно влияние въ България]. Азъ разправихъ, че нищо не знаехъ за всички тѣзи работи, и неочаквано въ Самоковъ чухъ за *vollständige Coulissenveränderung* [пълната промѣна на кулиситѣ]; най-чудното е—коалиционното министерство. Князътъ се радва, че вижда Цанкова и Грекова като сътрудници. Споредъ сведенията, които накаралъ да му събератъ изъ страната, Цанковъ билъ господаръ на положението. *Er ist ganz geniessbar, nur etwas confus; er sagt früher sei Karavelov sein Unglück gewesen* [той билъ съвършено сносенъ, само малко обърканъ; той казвалъ, че по-рано Каравеловъ билъ неговото нещастие]. Сега било добре за него и за либералитѣ, че радикалнитѣ елементи се отдѣлили, тѣ нѣмали водачи, освенъ Сукнарова. Азъ изтъкнахъ, че критическиятъ моментъ ще дойде *bei der Verfassungsrevision* [при ревизията на конституцията]. Той каза, че сегашното Народно събрание щѣло да приеме предложенитѣ промѣни, *aber man wird dabei als bei einem moralischen Erfolg bleiben* [обаче ще останемъ при това само съ единъ мораленъ успѣхъ]; нека му дадѣли право да свика Велико народно събрание, когато иска, тогава въпро-

сътъ могълъ да се отсрочи за неопредѣлено време. Великото народно събрание, разбира се, било хазардъ; Йонинъ би могълъ да прѣсне много пари и изобщо да агитира по цѣлата страна за изборитѣ. Стана дума и за това, че общо се очаква война презъ 1884 г. Князътъ каза, че положението щѣло да бѣде важно за Турция и България; трѣбвало да се пипа внимателно, нищо да не се започвало, докато се не види на кжде ще се обѣрнѣли работитѣ, защото той нѣмалъ много вѣра въ руската войска за континентална война, направени били реформи, ала най-вече въ униформитѣ.

Question du jour [въпросътъ на деня] е свършенъ. Вчерашниятъ Държавенъ вестникъ обнародва текста на конвенцията съ Каулбарса. Тази вечеръ министритѣ му даватъ банкетъ. Срегнахъ го на стълбитѣ въ двореца—гледаше ме, *der bekannte unbekannte* [познатиятъ непознатъ] отъ парахода, ала не говорихъ съ него. Сръбската революция, споредъ бѣлградскитѣ съобщения, била свършена, тукъ вече е пълно съ комбинации. Освенъ това очаква се всѣки день разтурянето на Държавния съветъ; вмѣсто него щѣло да има казватъ само юридическа комисия. — Въ Русчукъ станалъ либераленъ съборъ, съ Цанковиститѣ на чело. Искали веднага разпусчането на сегашното Народно събрание, ала признавали Цанкова за шефъ. — Тѣзи дни се приказва, че Бисмаркъ умрѣлъ, вечеръта веднага нѣкои офицери направили „гуляй“ за това. — Българскитѣ вестникари и *Kafeehauspolitiker* [политиканитѣ по кафенетата] вдигатъ много шумъ противъ Сеида; ала при това искатъ гори и до неотколе плачеха за специалисти лесничеи. — Министритѣ се ядатъ тайно. Въ канцеларията Теневъ разправяше предъ Моллова, какви мили отношения на недовѣрие сжществували между Начовича и неговия персоналъ. — Министерскиятъ съветъ е обнародвалъ измѣнението на закона за банката (съ какво право) — 2⁰/₀ комисиона за банковитѣ операции! А Цанковъ съ едно драсване на перото унищожи закона за печатъта и за събранията, защото били противъ конституцията. — Зная отъ добъръ изворъ, че „Съзнание“ е взело 1000 фр. отъ Соболева и 1000 фр. отъ Каулбарса и нищо повече: редакторитѣ пишатъ безвъзмездно и иматъ маса абонати, много се чете. — Въ чаршията цари голѣмо недовѣрие къмъ цѣлото положение, страхове. — Въ „Свѣтлина“ пишатъ и Начовичъ и Грековъ. А една година преди това! — Въ румелийското Събрание ставали чудесни сбивания (вж. Марица). — Турцитѣ искали, казватъ, да унищожатъ фермана и да изгонятъ екзарха отъ Цариградъ. — Носятъ се слухове, че Соболевъ и Каулбарсъ искали на 30 августъ съ помощта на войската да свалятъ княза; разбира си, че това сж приказки, за да се намѣри *ex post* [отъ после] причина. — Въ вестницитѣ сж обнародвани интересни inter-

views на Балабанова, Соболева и разказитѣ на англичанина Форстеръ (nota bene). — Сукнаровъ до сега не е билъ каненъ въ двореца като кметъ. — Миналата сѣбота имаше заседание на [Книжовното] дружество: изпратихме чешка телеграма на Ригера по случай отварянето на народния театъръ и на Миклошича на български за юбилея му (на 20). — Михайловски завижда на Златарски и на Сарафова за хонорара, тѣхнитѣ статии били рапорти, които трѣбвало официално да подадатъ. При това предъ В. Д. Стояновъ ме хвалилъ, че азъ съмъ пжтувалъ и събиралъ материали на собствени разноски (hinc illae lacrimae). — Статията за Рила (цѣла) изпратихъ на Новаковича и Крѣка.

Въ кжщи турихъ въ редъ всичкитѣ си книжа, купишата вестници и т. н. Нѣщо дадохъ да ми подвѣржатъ. Отъ три дни работя върху обширния уводъ къмъ помашкитѣ пѣсни отъ Чепино. Пакъ се задълбахъ въ филология, въ Миклошичовата Vergleichende Grammatik 1 и 4: „увлича чилияка“. — Библиотечни вони, гризятъ се помощниците, Манчовъ и Цонковъ. Чувствувамъ отвращение отъ всичко това: quid mihi Hecuba [какво ме интересува Хекуба]. Сега и мишки сж се появили тамъ въ джамията. А за ново помѣщение нѣма сигурностъ. Вънъ отъ това публиката чете и вестници и романи — ein Lesecirkel [читалище]. Не зная какъвъ рай (paradisio terrestre), като последенъ purgatorium въ България, ще настане отъ това за мене отъ нова година. — По улицитѣ страшна, бездѣнна калъ, която мило тече презъ галошитѣ като каша, улицитѣ лъщятъ като олово съ бразди. Отъ пристигането ми въ София още не съмъ излизалъ на разходка. На Витоша мъгли и облаци.

10/22 ноемврий, четвъртъкъ. Вънъ е страшна нечовѣшка калъ; едва може да се мине презъ улицата. Въ „Vulgarie“ срѣщамъ комично обявление: нѣкой си изгубилъ единия си галошъ, който го намѣри ще получи и другия. Азъ още отъ Виена свършено съмъ се простудилъ, спечелихъ си суха кашлица, каквато никога не съмъ ималъ. Днесъ искамъ да остана въ кжщи и да се лѣкувамъ при топлитѣ влашки печки и чай, макаръ че вънъ следъ витошкитѣ мъгли и рѣмене пакъ свѣтна слънце; върхътъ е покритъ, по-надолу пѣри, прозира прѣсенъ снѣгъ. Тѣзи дни не съмъ за нищо; Zustand der absoluten Unlust [състояние на пълно неразположение]. Днесъ трѣбва да се събере Народното събрание, ала не зная какъ ще стане. Нѣкои депутати сж останали въ Ломъ, понеже нѣмадо файтони. Изобщо не си даватъ много зоръ. — Завчера бѣше у мене Бигелебенъ. Мисли, че е повече въ интереса на Русия да остави нѣкои свои офицери тукъ да се колонизиратъ, да заседнатъ, отколкото да ги правятъ прелѣтни итици по за 3 години. Повикването на адютантитѣ било taktlos

[безтактно], може би съ намѣрение да чукнатъ [княза], aber dann war man betroffen, als der Wurf von hier beantwortet wurde [обаче следъ това тѣ бѣха засегнати, когато отъ тукъ се отвърна на удара]. Пита ме за численото отношение на партиитѣ: Цанковъ de facto е най-силниятъ, следъ това идатъ радикалитѣ и най-после консерваторитѣ. Казахъ, че въ интереса на страната е да се пожелае, щото сегашното коалиционно министерство да остане при кормилото, колкото се може по-дълго. — Вчера въ София имаше голѣмъ смутъ въ главитѣ: Стоиловото окръжно отъ министерството на правосъдието въ Държавенъ вестникъ, че законътъ за печата е въ сила, а Цанковъ неотколе го унищожи. — Отъ Михайловски зная сигурно, че на Държавния съветъ му е изпѣта пѣсенъта, присъждата била подписана. — Разправяха ми, че въ писмото, което Балабановъ носѣлъ отъ княза за царя, стояло, че генералитѣ били причина, че князътъ трѣбвало да повика за министри революционери като Цанкова и Балабанова; царътъ далъ това писмо на Гирса да го покаже на самия Балабановъ, който много съ разсърдилъ отъ това. — Динето дадено отъ министритѣ на Каулбарса било въ самото министерство на вътрешнитѣ работи; освенъ министритѣ тамъ сж били Ионинъ, председателътъ на камарата Грековъ, председателътъ на касацията Стаматовъ, председателътъ на държавния съветъ Вълковичъ, кметътъ Сукнаровъ. — Теохаровъ заминава, ала оставя много дългове — до шия за всичко, живѣлъ in's blaue hinein. — Моятъ доспатски помакъ Мустафа е тукъ въ втори класъ на гимназията като стипендиантъ. Вчера дохожда у мене съ писмо отъ учителя Докумовъ въ Каменница. Въ Родопитѣ станахъ пророкъ. Мустафа иска за Коледа да отиде въ Ловчанско да агитира. Ловчанскитѣ помаци тази година почнаха да се изселватъ, отиватъ като овце въ Стамбулъ, подбуждани отъ турскитѣ софти, Мустафа срещналъ до 120 коли на Капуджикъ; отъ българскитѣ власти били доволни, ала вѣрата ги пждѣла. Тѣ и презъ войната бѣгали и останали въ Македония до 1880 г. — Вчера въ заседанието на учебния съветъ бѣхме само седемъ, Сарафовъ предложи отъ сумитъ за литература министерството да изпрати нѣкого (Цаню Гинчевъ) да събира пѣсни и пр. отъ дунавскитѣ помаци. — Чегохъ въ Ausland интереснитѣ статии на В. Томашекъ за финскитѣ пражители при Волга, тълкувания къмъ Херодота, прастаритѣ ерански и литевски елементи въ тѣхния езикъ и пр. Нови обяснения за будинитѣ, еранството на скититѣ, сарматитѣ (=осетитѣ) и т. н. — Вчера въ училището преподавахъ въ VIII кл. [?] (сега 9 ученика) за Лудвика XIV, за нравитѣ на тази епоха, за Колбертъ, Louvois, Vauban, за коацитѣ и перукитѣ. — Въ Прага умрѣлъ Баракъ. — Сръбскитѣ борби сж къмъ края си. Въ Държавенъ вестникъ сж обна-

родвани доста много телеграми. Бигелебенъ ме питаше, защо тѣ ставатъ тъкмо на границата при Зайчаръ: азъ му разправихъ историята на двамата Марковичовци и пр.

Онзи день, въ недѣля, посетихъ Хаджи Пенчовичъ, който ми предаде два документа за турскитѣ деяния презъ 1876 г. въ Търновско, предадени му за „ржководство“ отъ екзархията, когато ходилъ тамъ съ турската комисиия. Поседѣхъ съ него повече отъ единъ часъ и съ г-жа Бонева, негова дъщеря (вдовица). Отъ 1852 г. служилъ у турцитѣ, въ търговския съветъ, знае много работи за ancien régime. — Мидхатъ билъ отъ едно село 3 часа отъ Русе (забравилъ името), баща му билъ 10—15 години кадия въ Ловечъ, вуйчо му отъ село ходѣлъ при него въ конака. Веднажъ Хаджи Пенчовичъ отишълъ съ Мидхата въ Ловечъ; посочилъ му мѣстото, гдето играелъ като момче и му разправилъ единъ детски споменъ — какъ веднажъ презъ тамъ пжтувалъ Видинскиятъ Хюсеинъ паша, какъ го посрещнали и какъ за всѣване на страхъ обесили единъ циганинъ — въ затвора никого не намѣрили, та уловили циганина; обикновено при такива пжтувания се бесѣлъ нѣкой престѣпникъ. — На 1867 г. около 20 български възстаници минали Дунава при Свищовъ, на мѣстото, гдето по-късно преминали руситѣ. Мидхатъ получилъ на бързо телеграма, че тамъ били намѣрени 4 българии убити. Помислилъ, че това сж направили черкезитѣ. Обаче Бѣлскиятъ бей Мехмедъ получилъ известие по куриеръ, че това били турци, голѣма рѣдкость. И Мидхатъ получилъ отъ Свищовъ втора телеграма съ сжщото съдържание. Съ 80 войника веднага заминалъ съ държавния параходъ за тамъ. Изловилъ ги. Тогава Начовичъ, Аневъ и други избѣгали; други били откарани въ Диарбекиръ. Искали да минатъ въ Балкана, ала още при Свищовъ убили нѣколко турчета, които пасѣли биволи. Мидхатъ много се уплашилъ: ималъ само 7000 души гарнизонъ въ вилаета, ако турцитѣ захванѣли да колятъ българитѣ, нѣмало какъ да ги възпре. Нѣколцина души, може би и невинни, обесилъ за успокоение на мюсулманитѣ, казалъ, че го направилъ ужъ за запазването на останалитѣ българии.—Госпожа Бонева: по-рано бесѣха само „влѣхвитѣ“, престѣпницитѣ, а сега населението захвана иначе да гледа — бесѣха за свобода, „защото си искалъ свободата.“ Погребвали ги съ чesть. Предания, какъ ужъ се появило кандидо на гроба и пр. — На 1868 г. се появила голѣма чета. Пакъ Мидхатъ билъ изпратенъ отъ Цариградъ за унищожението ѳ. При първото известие за това нахлуване (дошло до Мидхата) много хора спечелили добри пари, „консолидето“ паднало съ три гроша и после пакъ се качило. — На 1873 г. хаджи Пенчовичъ билъ членъ на комисията, която сждила Левски, той превеждалъ българскитѣ писма — пакетъ отъ

възстанически писма из кореспонденцията на Букурещкия централен комитет. Главни били три лица: Любенъ Каравеловъ, свищовецътъ Ценовичъ и Левски. Въ писмата се обвинявали първитъ двамина, че яли „парички.“ Имало писмо на Левски до Тотю, да разпиталъ какво мислѣла Русия; че сега били записани до 12000 души, следъ нѣколко години щѣло да има 20—30000. Тотю запиталъ Тошкова, а той писалъ въ Петроградъ; отговорътъ билъ българитъ да стояли мирно, че не могли още да се управляватъ сами. Хаджи Пенчовичъ превелъ това писмо, турцитъ се почудили, мислѣли, че всичко се кове отъ Русия. Игнатиевъ много се зарадвалъ, когато узналъ за това. Възстаницитъ на западъ въ малка една околия събрали до 4,600 лири. Левски билъ хванатъ въ Ловечъ; тамъ се криелъ (въ арнаутско-турски дрехи) съ четата си на тавана въ една къща, но когато „евсайбията“ отишълъ на лозе, слугата ги забелязалъ (не знаелъ за тѣхъ) и искалъ да вика, че крадци има въ къщи, ала Левски бързо го заклалъ съ ятагана си. — Димитъръ Общи, другаръ на Левски, билъ при Гарибалди и въ Критъ. Разправялъ самъ на Хаджи Пенчовичъ, какъ съ чифте убилъ въ черквата въ Орхание дякона (търновецъ) на Ловчанския владика Иларионъ (сега Кюстендилски) вечерята по тъмно, давалъ още нѣкакви нареждания на клисаря за кандилата; Димитъръ извикалъ „ето ти кандило“ — единиятъ спусъкъ не хваналъ, стисналъ втория. Ала следъ това било зле, самъ казалъ, че сгрѣшилъ (дяконътъ билъ убитъ, слушалъ по селата за комититъ и заплашително казвалъ, че нѣкога ще видятъ, какво ще излѣзе отъ това). Когато бѣгалъ въ тъмнината, прекатурилъ се заедно съ коня си, билъ лошо раненъ, 4 месеца се лѣкувалъ скритъ въ едно село, обвини го въ прѣсни кожи. После нападнали „хазната“, отъ Орхание за София, на Араба Конакъ. Димитъръ билъ на чело. Съ това цѣлото дѣло било разстроено. Съ „сандѣцитъ“ отишли въ Орхание у единъ българинъ, който билъ посветенъ въ работата. Били 300,000 гроша, ала имало много „бешлици.“ Превозвали ги съ две биволски кола, екскуртирани само отъ две заптиета. Димитъръ съ нѣколко тетевенци въ турски дрехи изскочили, заптиитъ и коларитъ избѣгали; взели златото, а бешлицитъ закопали. — Левски билъ раненъ, обаче нищо не издалъ. Други носѣли отрова у себе си, като Ангелъ въ Русе, за да се отровятъ. Тайната полиция на съзаклетницитъ. Между книжата на Левски била намѣрена и печатана квитанционна книга, „привременно управление на България“, червени листчета съ левче и пр.—На 1876 г. въ Цариградъ дошло смѣсено министерство, Махмудъ и Мидхатъ. Махмудъ изтикалъ другия. Мидхатъ живѣлъ въ уединение. Хаджи Пенчовичъ при едно посещение у него намѣрилъ тамъ Христо Зографа арнаутъ-грѣкъ (ималъ около 2 милиона имотъ, живѣлъ въ Парижъ, билъ заедно

съ Каратеодори, Фотиади сегашенъ Критски губернаторъ, Кръстьевичъ, Хаджи Пенчовичъ и пр. членъ на смѣсената гръцко-българска комисия, гдето Портата се присъединила къмъ българското мнение и издала фермана). Гръкътъ го посрещналъ съ думитѣ „ето българскиятъ князь“ — това тогава било голѣмо нѣщо, обида. Хаджи Пенчовичъ протестираше. Ала ето ти новини. Мидхатъ получилъ писмо отъ своя човѣкъ, каймакаминъ въ Пазарджикъ, че при Мечка се събрали 150 души и решили да възстанатъ. Ала Мидхатъ не съобщилъ това на Портата. Той искалъ да избухнѣло възстанието, та да падне Махмудъ и той, като „познавачъ“ на България, да дойде на кормилото. Плашилъ турцитѣ, че българитѣ могли да превзематъ и Едрене и пр. А после свалилъ и Азиса. — Дали Бенковски и др. сж мислили, че противъ Портата не може нищо да се направи, и сж искали само да вдигнатъ шумъ à la Libanon? — Въ Батакъ билъ на 1876 г. заедно съ левантинеца Black бей, който много добре знаелъ французки. Убити наброилъ около 1700, турцитѣ по-късно ги посочили съ 47 по-малко. Били около 4000—5000 жители (имали „чаркове“ за кутии за анадолски сладкиши). Много свѣтъ билъ отвлѣченъ, Неврокопскиятъ гръцки владика изпратилъ около 120 моми „робинки.“ Факти. Синоветѣ на тамошния чорбаджия убили на Гергьовденъ заптието отъ близкото „беклема“, поканенъ въ града на курбанъ, отъ засада по пѣтя. После билъ убитъ по пѣтя и нѣкой ходжа, който пѣтувалъ отъ Неврокопъ. Правителството било раздало картинки между помацитѣ. Ахмедъ, като бимбашия на башибозуцитѣ, потеглилъ за Т. Пазарджикъ, понеже билъ повиканъ тамъ за охрана. По пѣтя се спрѣли около Батакъ. Батачани направили „митеризи“ отъ дѣски и коли. Започнала се стрелба. Мартинкитѣ далеко биѣли, а старитѣ пушки на батачани не достигали цельта. После предали „посадъ“ (така казвали и въ Перушица, орѣжие, мисля че произлиза отъ *ψωσάριον*) съ коли. Ала една частъ запазили. Стрелбата била подновена. Запалила се една кѣща; пламъкътъ пълзѣлъ по-нататѣкъ. Всичко горѣло. Населението избѣгало въ черквата. Когато хаджи Пенчовичъ билъ тамъ, тѣла били натрупани до височината на стената въ двора, възрастнитѣ били цѣли, децата разложени. Страшна воня. Пълно било съ трупове подъ кладата, тамъ било клането. Малцина се върнали. Турцитѣ сами сж казвали, че рапортътъ на Black и хаджи Пенчовичъ билъ най-страшниятъ документъ въ турската история. Не вѣрвали, че били убивани деца, той донесълъ и една рѣчица. — Перушица. Турцитѣ изпратили тамъ за хлѣбъ, ала перушанци турили пратеницитѣ въ окови и презъ нощта ги убили. Боятъ при черквата. Единъ стрелялъ отъ камбанарията, най-после убилъ децата си, жена си и себе си. Много моми сами се убивали, за да не паднатъ въ

ржцетѣ на турцитѣ. Следъ капитулирането претърсили жени-тѣ, да нѣматъ нѣщо у себе си (нѣмали, освенъ нѣкой гре-бенъ) и нищо не имъ направили. — Г-жа Бонева разправи за една жена отъ Перушица, Велика, вдовица на обесения учителъ, войнствена, лѣла куршуми и пр., макаръ и селянка, била много интелигентна. Била у нея въ Плоещъ, искала въ мъжки дрехи да постъпи въ войската, за да убие поне единъ турчинъ, или като милосърдна сестра, ала не я приели. Презирала българскитѣ „кокони“ въ Влашко, мислѣла че били по добри отъ насъ, ала ние сме все пакъ малко по-добри. Имала дете съ простреляна риза, пазѣла я за споменъ. Синътъ ѝ Драганъ училъ въ Николаевъ. Сега тя служила въ Т.-Пазарджишката болница. — Въ Клисурѣ направили „табия“, били около 180 души съ дървено топче (пълнѣли го съ топки отъ кантаръ) срещу 1000 турски войници. — Единствени панагюрци воювали срещу редовна войска. — Цариградската конференция. Когато захванала заседанията си, „пукналь 101 толь“. Турскиятъ парламентъ се произнесълъ, че нѣмало нужда отъ конференция, на всички били дадени еднакви права! Жената на Неджибъ паша, католичка бошнячка (далматинка?), съседка на Хаджи Пенчовичъ въ Цариградъ, говорѣла французки, била висока и красавица; при посещението на Lady Salisbury у жената на Мидхата — садразамина, Неджибовица служела за преводачка (ходѣла безъ турски дрехи, открито, и въ черква), влѣзълъ Мидхатъ, туркинитѣ се поклонили, Salisbury не станала (туркинитѣ се ядосали); съветвала Мидхата да не разваля приятелството съ Англия, конференцията щѣла да има добъръ край, иначе Salisbury щѣлъ да си замине. Ала Мидхатъ отвърналъ: нека си иде. — Мидхатъ билъ причината за руската война, неотстъпчивостъта му къмъ Игнатиева. Поговорихме и по сегашнитѣ работи; генералитѣ, каже, по лични(?) съображения искали да останатъ. Цанковъ доста разумно постъпилъ; интелигентнитѣ консерватори не бивало да се отстраняватъ, били умни хора. Азъ казахъ, че главната мъчнотия виждамъ въ ревизията на конституцията: Великото събрание не ще приеме предложенията на Обикновеното народно събрание.

13/25 ноемврий, недѣля. Превеждамъ Герлаха, кашлямъ още отъ Виена, очитѣ вечеръ ми горятъ и изобщо се намирамъ въ не твърде приятно положение. Подиръ пладне къмъ 3 часа ходя съ калпакъ по Цариградското шосе до 2¹/₂ кил. Вчера въ военния клубъ имаше благотворителенъ балъ, ала азъ не ходихъ; присѣдствували най-вече българи. Презъ нощта падна слана, студено. Човѣкъ е animal social [обществено животно]; днесъ надвечеръ отидохъ у Стоянова, гдето бѣха неговата балдъза, майката на жена му, Войниковъ, д-ръ Андоновъ, свършилъ сега въ Нанси и още единъ юноша бесарабецъ. Анекдоти отъ всички страни, пжтувания и пр.

Какъ въ Болградъ преди войната италианскиятъ художникъ Sacco и Войниковъ построили въ езерото параходъ, нѣщо кжсо, високо и широко като бѣчва, безъ баластъръ, колелетата се движели съ човѣшка сила (направили опитъ и съ магаре — чекръкъ). Още при освещаването поповетѣ се разлюляли. Следъ това наели единъ капитанинъ грѣкъ, той се уплашилъ, като видѣлъ това чудо, ала направилъ „катарки“ и платна. Потеглили, кормилото не направлявало, параходътъ затъналъ въ тинята и се разнебитилъ. Отишли до 200 пола. — Военниятъ министъръ още е не сигуренъ, говори се, че Каулбарсъ щѣлъ да остане; излиза на разходка на конь съ Йонина и Йониновица. — Пашичъ е тукъ, у Сукнарова. Правителството, каже, дало поводъ за възстанието, ако било устроено, щѣло да избухне на всѣкъде отведнажъ. — Държавниятъ съветъ е разтуренъ, ohne Sang und Klang (безъ всѣкакъвъ шумъ), дори не се отслужи и парастасъ. Па нѣма и благодарственъ рескриптъ. — Хумористическата „Свирка“ е много остра (Иос. Ковачовъ щѣлъ да получи, каже, отъ султана орденъ „сопаджия I степенъ“); за обида на кралъ Милана щѣлъ да отиде, казватъ, подъ сждъ. — Въ „Съзнание“ има остра статия за Петроханъ, иска сждъ, та сждъ! — Гешовъ приелъ директорството на банката, ала мене ми се струва, че нѣма така лесно да се откаже отъ Румелия — единъ отъ водачитѣ, единъ отъ хората qui forment et représentent la Roumélie Orientale [които образуваха и представятъ Източна Румелия]. — Приказки за унищожението на екзархията не били, казватъ, вѣрни. — Слуховетѣ, че Стоиловъ и Начовичъ скоро щѣли да излѣзатъ отъ кабинета, се засилватъ. Солидарността на министерството е разклатена. — Камарата ще бѣде отворена чакъ въ понеделникъ, затънала въ калъта. — Балабановъ много умно е говорилъ съ кореспондентитѣ, interviews. — Бурмовъ самъ е разправялъ на Желѣзковича, какъ продалъ прѣстена, който му подарилъ царътъ въ Ливадия, за 67 английски лири. — Въ България имало хора, чийто дипломъ билъ „отъ фасулъ или леща“ (Желѣзковичъ). — Стамболовъ и други радикалски депутации сж пристигнали въ София „да правятъ главоболіе на Цанкова“. — Консерваторитѣ, Аневъ, Шивачовъ и др. почнаха да ходятъ у Йонина и да се оплакватъ отъ Цанкова. — Seid, ако не бѣде подкрепенъ, нищо нѣма да направи, и работата ще свърши съ фиаско, както Queillé и пр. — „Придворни съветници“ на Цанкова сж П. Икономовъ, Я. Ковачовъ, Велizarий аптекарътъ и т. н. деня и ноця. — Проучихъ мненията върху закона за народнитѣ училища (сѣно). Агуровитѣ глупости, внесени въ моя проектъ (вж. черновката) единогласно се осжждатъ: отнимането на общинскитѣ права.

16/28 ноември, срѣда. Днесъ въ учебния съветъ en petit conseil [въ ограниченъ съставъ] край малката маса

захванахме съвещанията върху програмата на народните училища. Отсъстваха Стояновъ, Ковачовъ, Кирковъ, Поповичъ. Разисквахме върху продължителността, колко години (най-много 3—4), върху обема, какво се иска отъ възпитанието въ общинското училище и т. н. Това бѣха първите сжществени дебати, много смислени. — Срећнахъ Славейкова, пакъ пристигналъ, и следъ брошурата и следъ — амнистията. — Йонинъ днесъ е виканъ въ двореца. — „Придворная газета *Bulgarie*“ днесъ зле напада Каткова, Аксакова и т. н. — Гешовата оставка въ Румелия наистина е приета. Нѣколцина български офицери тамъ били повишени въ майори. — Стамболовъ е въ София, Райчо Поповъ и други *Bassermanische Gestalten* [Бассермански фигури] все още сж за разпушането на камарата. — Въ набора сж викани чиновници до 28 години, и Вацовъ, Златарски и т. н. Взели одного отъ смѣтната палата, който ималъ жена и деца. Защо е тази неразумность, не зная. Отъ 26—28 годишни хора не можешъ да направишъ войници! — Редигеръ е нѣщо си като адютантъ на полковника Каулбарсъ. — Народното събрание е избрало бюджетна комисия (съ Анева на чело) и комисия за ревизия на конституцията. — Кашлицата (*bronchitis*) едва сега почна да престава, по рецепта на Шишманова. — Вчера у мене стоя дълго Мустафа; родопска филология.

4 декемврий/22 ноемврий, вторникъ. Онзи день въ сжбота имаше въ Славянска беседа вечеринка, публика бѣше дошла много малко, ала азъ стояхъ тамъ до срѣдънощъ въ разширенитѣ помѣщения съ Стояновъ и жена му, Х. Василевъ, Гоцевъ, Генчевъ, Лука Моравеновъ, Радомировъ и пр. Инакъ не правя никакви посещения и живѣя въ съвършено еремитство. Увода къмъ помашкитѣ пѣсни привършихъ, статията за Погановския поменикъ предахъ; пиша бележки къмъ превода на Герлахъ. Завчера въ недѣля вечеръ почнахъ разработката на запискитѣ си отъ последното ми пжтуване, *maximo cum ardore* [съ най-големъ ревность] — Златишко поле; най напредъ на български за Период. списание. — Бюджетната комисия ме приела, казватъ, *cum applausu* [съ ржкоплѣскане]. Съ Анева привечерь излѣзохме по Цариградското шосе, мръзне, скрежъ, обаче никакъвъ снѣгъ, днесъ сутринята единъ прозорець къмъ Витоша бѣше съвършено замръзналъ. — Шивачовъ и Вълчевъ сж шукитѣ на Народното събрание. Симеонъ е тукъ, ала не ходи въ Събранието. — Комисията по ревизията на конституцията прделожила, щото всѣки избирателъ да си е платилъ данѣцитѣ, и горна камара, съ 6 назначени и съ по двама члена съ университетско образование отъ всѣка една отъ 14 префектури, или съ 2,000 фр. прѣки доходи. — Цанковъ, казватъ, се съгласилъ съ либералскитѣ

депутации: либералскитѣ народни представители ще гласуваѣтъ противъ всѣка ревизия на конституцията. Ein doppeltes Intriguenspiel [една двойна интригантска игра]. — Йонинъ, казватъ, скоро щѣлъ да замине. — „Bulgarie“ пише много офанзивно (кеск [дрѣзко]). „Съзнаніе“ изнася наяве, че князѣтъ заелъ 600,000 фр. съ лихва и съ 50,000 фр. годишна вноска, ала до сега нищо не платилъ на банката, нито лихва, нито вноска. Това е вѣрно. Ала где е престижѣтъ на „господаря“, когато такива работи се разискватъ въ вестницѣтъ. — Каулбарсъ, казватъ, оставилъ много дългове, и дребни, Соболевъ нищо. — Въ „Свѣтлина“ има дълги статии за намаление на военния бюджетъ.

На 3 (вчера), въ понеделникъ, къмъ 5³/₄ ч. видѣхъ l'umière zodiacale [зодиачна свѣтлина], повече отъ часъ следъ залѣзъ слънце, тамъ гдето слънцето захожда, сиречь надъ Витоша, между Бояна и Княжево, на дѣсно отъ новия мѣсець, който бѣше надъ Драгалевци. Бѣше облачно, и свѣтлината се появи между cirrus-итѣ, освѣтявайки ги като отражение отъ нѣкой пожаръ. Познаваше се параболата / на лѣво. На 6 ч. се изгуби съвършено и настана тъмнина.*

9 декемврий / 27 ноемврий, недѣля. Намираме се въ пълна зима. Миналата срѣда (5) падна първиятъ снѣгъ. Силни студове; днесъ въ южната стая къмъ Витоша прозорцитѣ до 9 часа бѣха съвършено замръзнали. — Цѣлъ съмъ погълнатъ отъ разработката на пжтнискитѣ материали, на български; сега е наредѣ Златица. Хипсометрични комбинации и пр. Единъ мѣсець съмъ тукъ, три статии сж готови, захвашамъ четвъртата. — Въ учебния съветъ продължаваме да разглеждаме програмата за народнитѣ училища, обаче явно е, че нѣмаме помежду си педагози за тази особна часть. — Манчовъ книжарѣтъ е тукъ, шарлатанинъ и бѣбрица отъ Батакъ, дохажда у насъ въ канцеларията при Вацова и мене, отваря пжтъ на своитѣ книги, ала безъ успѣхъ. Той, казватъ, най-напредъ изхвърлилъ ѳ. Хули Бобчевата преработка на българската история, пълна съ грѣшки. — Черноколевъ бѣше у мене. — Rongé е въ Свищовъ, нѣкои търговци като го видѣли на улицата, помислили че е нѣкой Einbrecher [крадецъ], ала кметѣтъ го взелъ за учителъ. —

* Къмъ това мѣсто въ Дневника е прилепена една изрѣзка отъ Allg. Zeitung отъ 12 декемврий, която съдържа следната телеграма отъ Пера отъ 8 декемврий: Феноменъ. Отъ 28 ноемврий наблюдаваме всѣка вечеръ при залѣзъ слънце и изгрѣвъ една интензивна много червена окраска на хоризонта въ самата област на слънцето, която очевидно нѣма нищо общо съ вечерната и утринна зоря, и въ първия моментъ отъ нѣкои се смѣташе за северно сияние. Магнетната стрелка презъ време на феноменъ, който продължаваше приблизително единъ часъ следъ захождане на слънцето, показваше едно силно отклонение къмъ западъ. Отъ Мала Азия (Ангора) се потвърждава сжщото явление.

У Бигелебенъ подадохъ молба да ми се разреши носенето на българския медалъ, ала не зная, какъ ще стане съ императорското позволение: прецедентъ. — Въ срѣда имаше голѣмо българско *dîner* въ двореца, министри, министри и пр., само българи, Сукнаровъ, Адженовъ, Сарафовъ и пр. *avec Mesdames*. — Стойчовъ е въ Лондонъ за Варна-Русчукъ, и София (*una putana serbiana*) взелъ съ себе си. — Между либералскитѣ депутации, радикалитѣ и Цанкова се постигнала спогодба, депутациитѣ подали адресъ до княза (вж. Държавенъ вестникъ), князътъ отговорилъ, че до решението на Народното събрание конституцията ще остане непожтната. „*Adé*“, консерватизъмъ! Въ „Марица“ е отпечатанъ проектътъ за измѣненіята на конституцията съ две камари. Народното събрание съ бюджетната комисия прави икономии, като намалява заплатата на писаритѣ и низшитѣ чиновници! Свидетелство за пълна неспособностъ. Знаятъ да продадатъ половинъ ока сирене или маслини и кутия кибритъ, ала не разбиратъ отъ държавно стопанство. „Бакаллькъ“. Начовичъ въ печатанъ докладъ признава, че „недоборитѣ“ сж 20 милиона; а отъ кжде живѣе държавата и плаща досега заплатитѣ и пр.? Желѣзковичовитѣ приказки за миналото време: „невежеството“ на първитѣ министерства, и после „Саваотитѣ“ — либерали на 1880 г. Той пише въ „Свѣтлина“ и „Съзнание“ за банката. — Въ Шуменъ изгорѣли кавалерийскитѣ казарми, вече, струва ми се, втори случай. — Споредъ Славейкова Гешовъ щѣлъ после да дойде, игра за мѣстото му тамъ. На негово мѣсто нѣмални никого. Кръстьовичъ не би се погодилъ съ Каравелова, а Богориди безъ Кръстьовича не могълъ. Самитѣ му противници признавали, че Гешовъ е „най-достойниятъ човѣкъ“. — Славейковъ е избранъ за председател на либералското бюро и ще получи нѣкоя синекура, подпредседатели сж Сукнаровъ и Сарафовъ. — Въ вестницитѣ е пълно съ критики на военния бюджетъ. Ала азъ мисля, че младитѣ български офицери въ по-голѣмата си частъ ще бждатъ ориенталски политикани.

Ходя всѣки день по здрачъ на разходка, къмъ 4½ ч., и въ най-лошия студъ по Цариградското шосе. Рѣдко срѣщамъ нѣкого. Нощно време седя до 12½ часа. Инакъ съмъ анахоретъ и малко се виждамъ *cum homunculis* [съ човѣчетата]. Ходя въ министерството преди пладне, да помагамъ при администрацията. Молловъ е доста прилеженъ. Обаче, изобщо изгубихъ интересъ къмъ всички тукашни обществени събития.

4/16 декемврий, недѣля. Миналиятъ четвъртъкъ имаше *grand dîner* въ двореца. Съвършено пѣстро общество: Хр. Стояновъ, сега безъ служба, съ жена си (единствената дама, З мжже дойдоха сами — дамитѣ били „болни“), Атанасовичъ, Михайловъ ex Видинъ, Аневъ, Бобчевъ, Цачевъ, Мишайковъ,

турските народни представители Хафузъ Билялъ и Ибишъ ефенди, единиятъ съ златна чалма (харесалъ имъ пилавътъ), стариятъ Хаджи Баба, Селвели—стариятъ Русчушки народенъ представителъ, Горановъ, д-ръ Геровъ, Златарски за пръвъ пжтъ, нѣкакъвъ си Bankdirektor арменецъ Массадъ отъ Цариградъ, Желѣзковичъ, Тъпчилещовъ, Увалиевъ, Константиновичъ. Азъ бѣхъ до Хр. Стояновъ, а отъ дѣсно праздно мѣсто; Uršor [коренякътъ шопъ] Х. Мановъ не дойде. Князътъ и Ридезелъ бѣха умислени. Мене князътъ пита дали съмъ musikalisch; той и Ридезелъ ми казаха, че не ме виждали на разходка и т. н. Ридезелъ ми показа оржията въ антрето, Hackenbüchsen [чакмаклии пушки] и пр. изъ Видинъ, модели на берданка. Тѣзи дни Р а й ч о П о п о в ъ (габровецъ) получилъ орденъ и пенсия, прадемагошка аудиенция у княза, показалъ своето име на едно отъ знамената на старитѣ дружини отъ Пloeщъ, тогава билъ богаташъ, князътъ билъ изненаданъ; вѣнъ отъ това много нѣщо похарчилъ за експедицията на Панайота и пр., братъ му свършилъ руската военна академия и падналъ съ Х. Димитъръ. Следъ динето се продуцира нѣкакъвъ писаръ отъ финансовото министерство съ тримата си малки братя, кварталъ, явно цигани, били, казаха, отъ Оршова (Станковъ). На 10 ч. безъ четвъртъ се разотидохме. Изобщо еппиуеух [скучно] и бѣхъ доволенъ, когато бѣхъ вѣнъ въ снѣга. Виждаше се, че положението е неясно.

Панаретъ Пловдивски се е поминалъ на 9 декемврий въ сжбота, на 75 години, македонецъ. — Споредъ Държавенъ вестникъ отъ Разградския окржгъ сж се изселили на 1882 г. 4612 души турци (безъ септемврий), презъ 1883 г. до края на октомврий 10487. — Много се пише по екзархийския въпросъ. Михайловски ми разправи, какъ Иларионъ на 1843 г. билъ кандидатиранъ за владика, сношавалъ се съ Чайковски, патриаршията го предупреждавала да не ходи у руския посланикъ Титовъ, а посолскиятъ канцлеръ грѣкътъ Ханджерли го клеветѣлъ, че билъ въ сношение съ поляцитѣ. Титовъ далъ съгласието си за неговото заточение. Руситѣ по късно съжалявали за това. Архимандритъ Порфирій, хитъръ човѣкъ (Успенски) узналъ всичко това. Патриаршията повикала Илариона, да напише на славянски епистолия за единъ новъ владика въ Босна. Той пишелъ. Въ това време слуша на двора врѣва: водѣли Неофита Бозвелията. Знаелъ, че е въ капана. Откарали го въ Хилендаръ. Неофитъ тамъ умрѣлъ. Когато великиятъ князъ Константинъ съ Муравьова били на Атонъ, нѣмало другъ, който да ги посрещне, освенъ Илариона. Отъ тамъ ферманътъ за освобождението му; Гаврилъ Ефенди Кръстьовичъ го занесълъ на Атонъ, ала калугеритѣ не искали да го чуютъ и съ своитѣ паликарета се готвѣли за съпротива. — Желѣзковичъ ми разправи, че Щегловъ отначало билъ съ Грекова, и Каулбарсъ не разбралъ

положението. Най много шумъ направило „la conduite du prince“ [поведението на княза] (въ опозиционнитѣ вестници). „Свѣтлина“ престана, ще излиза новъ либераленъ органъ. — Начовичъ съ жена си замина за Свищовъ, не се знае за какво. — Много шумъ вдига хумористичната „Свирка“ на безржкия Петковъ съ безобразнитѣ фейлетони, може би на Ризова. И Вацовъ е набруленъ тамъ. — „Bulgarie“ напада княза за речта му къмъ либералската депутация. Нейната душа е Вълковичъ, Балабановъ не дава вече пари за нея. — Въ Народното събрание въ една зала Шивачовъ бѣ страшно битъ отъ колегата си Списаревски, „едвамъ ги растървахъ“. — Държавниятъ съветъ напълно почина; въ неговитѣ помѣщения е сега правосъдието. — Неотколе въ недѣля свищовецътъ Пашанковъ нападна (за една мръсна бележка по адресъ на Д. Храновъ и жена му) Петкова предъ кжщата на Адженова, на пладне посрѣдъ улицата, съ револвери въ джебоветѣ, биха се съ бастони, полицията ги разтърва. Видѣхъ сцената отъ далече, вървейки изъ тази улица. — Дановъ и Манчовъ сж тука. — Гешовъ наистина ще дойде. — Желѣзковичъ съ подписа си обнародва статия за начина, какъ да се строятъ държавни сгради, и други анонимни критики за банковия уставъ (въ Съзнание). — Въ Варна директорътъ Пенчевъ се е сриталъ съ учителитѣ. — Манчовъ, Цонковъ, Лукинъ въ Народната библиотека получиха публиченъ „выговоръ“ въ Държавенъ вестникъ за неприлично държане помежду си. — Вжжаровъ като Софийски инспекторъ работи въ нашата канцелария.

Пиша за Срѣдна гора. Ще предамъ Герлахъ и помашкитѣ пѣсни. — Не отколе написахъ 9 писма по geographica и archaeologica: на Мариновъ въ Ломъ, на околийския началникъ Бончевъ въ Самоковъ, на околийския началникъ Ночевъ въ Дупница, на Г. Груевъ въ Пловдивъ, на Добрушки въ Пловдивъ, на Карпачевъ въ Калюферъ, на Карановъ въ Кюстендилъ. — Много се ровя изъ своитѣ книжа, повтарямъ (забравямъ) и изучавамъ Balcanica. — Дриновъ следъ три месеца пакъ ми писа: мислѣлъ, че съмъ заминалъ за Прага, за да се не върна — нищо не съмъ му писалъ за това ми пжтуване. — Никжде не ходя, освенъ онзи день у Стоянова, гдето бѣха Вацовъ и младиятъ Шишмановъ, братанецъ на доктора, много даровитъ момъкъ, роденъ белетристъ. — Излѣзе дебела христоматия отъ Вазова и Величкова.

Падна дълбокъ снѣгъ. Зимата е доста остра. Дипломатитѣ ходиха на ловъ за вълци при Ениханъ, обаче не видѣли никакъвъ вълкъ, само лисици. — Има skatingring [пързалка] задъ Цариградското шосе, устроенъ отъ дипломатитѣ. Тамъ сега ходи хайлайфътъ по замръзналото заградено блато. — Днесъ ходихъ у Стоилова (нѣмаше го въ кжщи, искахъ „да му честитамъ новата кжща“) и у Симица. Пи-

сахъ до 1 часа: за Сръдна гора, *философията* върху топографската номенклатура.

9/21 декемврий, петъкъ. Въ политиката нова каша. Миналиятъ понедѣльникъ подиръ пладне министерството изненадало (*Ueberrumpelung*) камарата въ тайно заседание съ предложение за ревизия на конституцията, Търновската остава, на княза се дава свобода за три години да свика Велико народно събрание; за пълномощията нито дума. Цѣлата работа е мъглява, до сега не съмъ видѣлъ нищо печатно. Либералитѣ съ шумъ излѣзли отъ събранието. Врѣва изъ града. Радикалитѣ се вълнуватъ, Цанковиститѣ спрѣха „Свѣтлина“ и нѣматъ органъ, „Съзнание“ стѣпи на краката си, „Свирка“ бѣснѣе и „бълва гущери“ противъ Цанкова. Неговитѣ привърженици твърдятъ, че презъ есенъта на 1881 год. либералитѣ сж решили, че конституцията „изисква промѣнѣние“. Сега тѣхната партия се разпадна на ревизионисти и анти-ревизионисти. Славейковъ пристига отъ Пловдивъ и се носи слухъ, че Каравеловъ заминалъ за Габрово и Търново. Балабановъ, казватъ, съ „голѣмо краснорѣчие“ билъ за ревизията. Авторитетътъ на Цанкова пада. Нѣмаше ясна програма отъ 6 септемврий. Хитрува насамъ натамъ. Консерваторитѣ сж весели. Вчера се разисквало (азъ не ходя въ Събранието) по избирателния законъ, *Begriffsverwirrung* [забъркване на понятията] за общинскитѣ чиновници, учителитѣ и пр. и държавнитѣ. Цанковъ го прави кабинетенъ въпросъ. Кулиситѣ се мѣнятъ съ трескава бързина. Либералитѣ сж умислени; очакватъ се нови преврати. — Отъ 1883 год. се захваща въ България ерата на „паризлиитѣ“ и пр. „Свирка“ ги нарича фелдшери на правото.

Въ вторникъ бѣше св. Никола. Направихъ кжси посещения у Михайловски и Сукнарова, кметъ и главатаръ на радикалитѣ, гдето *tutti quanti* бѣха заедно. Подиръ пладне ходихъ у Вацова, гдето бѣха Сарафовъ и М. Георгиевъ, тѣхната политическа *altercation* [препирня], и у Златарски. — Желѣзковичъ излѣзе въ „Съзнание“ съ подписани финансови статии, за постройкитѣ и т. н. — На всѣкжде безредие. Касацията се произнесе, че законътъ за печата нѣма сила. Членътъ Неновичъ, макаръ че не отколе въ септемврий е подписалъ и се е клелъ въ конституцията, насаме заплашвалъ члена Зографски да гласува, че законътъ е въ сила, инакъ зле щѣлъ да пати. — Кутията на Пандора е отворена, въ перспектива се виждатъ само дълги вътрешни борби и постоянни *provisoria* [временни решения]. Баща ми пише, че моята работа щѣла да бжде решена още въ януарий.

Пиша до късно презъ нощъта върху Сръдна гора на български, ала не мога да работя така бърже, както въ Прага. Отъ време на време не съмъ и добре, слабостъ и

vertige [замайване на главата]. Scatingring [пързалката] цъвти, дълбокъ снѣгъ, отгоре помръзналъ по полята, яснитѣ профили на планинитѣ, relief на лицата и конетѣ изъ пжтекиѣ по снѣга, дълбоко засипанитѣ улици. Само единъ день задуха топълъ юженъ вѣтръ, и пакъ стана студено. — Хипсометрични мжчнотии, недостатъчни таблици. — Отзвущи* за старата забравена статия върху славянската топографска номенклатура, Пражска студия отъ минали години. Симеонъ митрополитътъ дохажда у насъ въ канцеларията, даде ми надписа отъ Арчаръ. Archaeologica, кждето и да се обърнешъ. — Отъ вестницитѣ виждамъ, че онзи червенъ блѣсъкъ на 4 декемврий и въ най-близкитѣ дни, вѣроятно частъ отъ полярно сияние, билъ силно виденъ цѣла седмица и въ Лондонъ и Парижъ; сжщиятъ загадъченъ блѣсъкъ билъ забелязанъ и въ Цариградъ и Ангора. — Правя разходка на 1½ километра въ снѣга по Цариградското шосе, по нѣкога съ Симича. Днесъ князътъ бѣше на шейна съ — Ни-хадъ! — Кубевица.

Чета въ Наука интересни статии за Панагюрското въстание. Майката на Златарски ми разправяше, съ какъвъ куражъ отивалъ Дюстабановъ въ Търново на бесилката; Стамболовъ като селянинъ и „кюмурджия“ билъ между зрителитѣ турци. Други полицията ги търсѣла, ала тѣ спѣли вънъ изъ турскитѣ гробища въ селски дрехи.

12/24 декемврий, понеделникъ. Бждни вечеръ. Политиката върви зле. Сега имаме четири партии. Радикалитѣ се пакъ разцепиха, главниятъ casus belli бѣха нѣкакви окръжни на подпредседателя на либералното бюро Сукнаровъ къмъ либералскитѣ бюра противъ Цанкова, безъ знанието на останалитѣ членове на бюрото. Каравеловъ тѣзи дни ще пристигне тукъ, и Славейковъ е вече тукъ. Цанковиститѣ сами сж недоволни отъ Цанкова за начина, по който свършилъ тази работа, инакъ сж доволни — 3 години за Търновската конституция. Тѣзи дни ще почнатъ новъ вестникъ „Търновска конституция“. Консерваторитѣ се разцепиха на две: конституционисти съ Т. Икономовъ и монархисти. Преди нѣкой день тѣ имаха събрание, присжтствували 120 души, съгласни и единодушни, председателствувалъ Хр. Стояновъ (I), говорилъ и Михайловски като кандидатъ за втората камара (и В. Д. Стояновъ е за нея); иматъ пари. Мисля, че либералнитѣ фракции пакъ ще се съединятъ. Сега Цанковъ и консерваторитѣ се надиграватъ; последнитѣ искатъ да го откъснатъ отъ партията му и да го изолиратъ, ала той е по-хитъръ. При бждещитѣ избори той е господаръ на положението. Днесъ се чува, че за воененъ министъръ е назначенъ князъ

* Върху думата на чешки Јеку Иречекъ е поставилъ въпросителна. С. А.

Кантакузенъ, любимецъ на царя. „Всичката ситуация не мирише на добро“. Нови provisoria. Безразсждство у радикали и либерали въ всички работи, сами казватъ, че имало много глави, всѣки искалъ да командува.

Вчера привършихъ Срѣдна гора. — Skatingring привлича зрители, дипломатическиятъ хайлайфъ и нѣкои руси и българи (и Mlle Бурмова и Цанкова) упражняватъ този спортъ, задъ дървената ограда на Цариградското шосе. И Агура, сега безъ работа, тамъ се мърка. Шопитъ се пулятъ, „вижъ какъ играятъ хоро на леда, но види се, че иматъ нѣщо подъ ботушитъ“. И единъ турчинъ се загледалъ: „аферимъ къпооларъ“. — Днесъ писахъ писмо на Свата, на баща си, на Дринова и пр. На пладне ходихъ у Златарски въ кабинета му, гдето бѣше Иванчовъ. Изглаждане на ржкописа на пжтнискитъ ми материали. — Подиръ пладне ходихъ у Шефера, който други день си заминава, презъ Цариградъ. До виждане въ Дубровникъ, гдето ще се установи като министъръ резидентъ на Цетина. Оплаква се отъ византийщината на българитъ, на всичкитъ министри на външнитъ работи, тукъ имало много braves gens [честни хора], ала съ тѣхъ тѣкмо нѣмалъ сношения. И румънитъ били такива византийци, даже и тѣзи, които напълно сж възпитани въ Франция, като даровитиятъ министъръ на правосъдието Лаховари. Съ радостъ си спомняше за многобройнитъ наши научни разговори, утеха въ горчивитъ дни на престояването му въ България.

Вечерта следъ вечеря бѣхъ самъ, съ моя оригиналенъ компаньонъ Желѣзковичъ, пихме чай и следъ това четохъ Вацлавъ отъ Михаловици на Св. Чехъ съ иллюстрации отъ Liebscher. У мене стана вече обичай, на Бждни вечеръ тукъ въ София да чета нѣкои чешки поезии. Въ студената нощъ ехти камбаната на католическата черква на другия край на града. Нашенската [чешка] поезия дълбоко ме трогна: сполучливъ епосъ съ възвишени мисли и хубавъ езикъ — най-особената епоха на нашата история. Когато сега къмъ полунощъ дочетохъ книгата, като че ходѣтъ на мислитъ ми се съвзе отъ ориенталската бавност, съживихъ се. Тукъ всичко върви „мудно и тромо“, както казва Златарски, работишъ изолиранъ. — Завчера получихъ отъ Одеския университетъ покана за археологическия съборъ въ Одеса на 15/27 августъ. Не бихъ искалъ да отсъствувамъ. — Размишленията за черноморско пжтуване презъ 1884 год. — Софийското общество е съвършено вкиснало: политиката развалъ

Кн. Кантакузенъ

всички развлѣчения, хората се избѣгватъ единъ други. — Народното събрание още не е захванало бюджета.

16/28 декемврий, петъкъ. Закрепило се е постоянно снѣжно време. Азъ съмъ задълбоченъ само въ своитѣ пжтописи. Дриновъ ми пише за старата черква въ Мечка, за четвероевангелието въ Брацигово (наистина е ново) и т. н. Сега съмъ при Калоферъ и Хисара. — Онзи день въ учебния съветъ имаше съвѣщание за бѣлгарския езикъ, граматиката и пр. въ първоначалното училище. Д-ръ Браделъ е роденъ на 1846 г. и още 16 годишенъ презъ 1862 год. учителствувалъ въ село Мѣренъ. — Въ политиката ставатъ много смѣшни работи. Къмъ бюджета още не сж пристѣпили. Случайно е почнато да се прави нѣщо и за домашната индустрия. Тукъ нѣкои „абики“ сж се нахвърлили върху чиновницѣтъ. „Единъ секретаръ, когато му намалишъ заплатата на 3,000 л., ще видишъ какъ ще носи шаячени дрѣхи“. Батановски и Марко Велевъ сж главнитѣ херои. Излишенъ, каже, „салтанатъ“ господствувалъ у чиновницѣтъ. Носѣли галоши и „двойни гащи“; единъ видѣлъ одного чиновника въ гостилницата „Враца“ (нѣкаква лавка въ Капана) да яде „двѣ порции месо“; не носѣли калпакъ, ами цилиндъръ, трѣбваше да носятъ само „кюлафъ“; много млѣко, каже, се продавало по улицѣтъ, това всичко било само за чиновницѣтъ, „тѣ, види се, се кжпятъ въ млѣко и всѣки день искатъ прѣсно млѣко“. Азъ мисля, че най-добре ще бжде въ всѣки градъ да има по една правителствена сграда съ жилища за чиновницѣтъ (споредъ Безеншека и по десетина вакарелки), правителствена градина „съ лукъ и чесънъ“, да имъ се даватъ шаячни потури и калпаци отъ държавата и свѣрхъ това малко „тютюнпарасѣ!“ Въ срѣда насмалко щѣха да се сбиятъ. Отъ Народното събрание излѣзе предложение, щото частнитѣ контракти за покупки да имали сила безъ сждебна нотификация (сиречь да може единъ да продаде колибата на другия подъ краката му). Адвокатското красноречие на Грекова, Стоилова, Балабанова, Помянова. Цѣлото римско право било изложено. Всички народни представители материално сж заинтересувани. Страсти. Грековъ говори най-ясно и най-добре. Балабановъ ораторствува около единъ часъ. После стана Батановски и каза: „азъ искахъ почти сжщото да кажъ!“ Стоилова го защитиха силно и Балабановъ и Грековъ. На край се вдигна врѣва противъ Грекова като председателъ, Аневъ ревъше: „ние не щемъ деспотизъмъ“ и пр. Грековъ вдигна заседанието. Вчера не сж се събирали. Много горчиви думи сж се размѣнили и между самитѣ матадори за вчерашнитѣ юридически обяснения. — Народното събрание искало да се продължатъ заседанията, казватъ, до 31, и Цанковъ вмѣсто на 15 обещава да го разпустне до 20. — И Евстр. Гешовъ завчера пристигна, срещнахъ го на улицата. Вчера ве-

черь радикалитѣ посрѣщаха Каравелова. Говорихъ съ Данова, иска да издаде нѣкаква голѣма училищна карта на България, говорихме и за географската терминология, иска да издаде отдѣлно и фейлетона на „Марица“ (пжтописа отъ Osvěta), обаче поправенъ. — Въ Пловдивъ не намѣрили въ музея надписа отъ Панагюрска Баня! — Въ Allg. Zeitung сж обнародвани глупави дописки отъ тукъ, все противъ руситѣ, отъ консерваторско, обаче, гледище или и дворцово, лошъ слогъ, изглежда като да сж превеждани отъ французки. — Обществената безопасностъ въ София е въ упадѣкъ, чести вечерни опити за влизане въ кжщитѣ, чужди нехранимайковци, полицията ги екстернира, ала дохаждатъ изъ Сърбия. — Цанковиститѣ твърдятъ за радикалитѣ, че имали голѣми срѣдства отъ руситѣ. — Въ „Свирка“ се пародиратъ и имената на всички приети на аудиенция или канени на обѣдъ у „Свирчо I“. — Не мисля, че тукашното положение лесно ще се оправи, има твърде много сплетни, неискреностъ и тайни намѣрения. Коалицията е свършено къмъ края си. Гешова вече споменуватъ като финансовъ министъръ.

19/31 декемврий, понедѣлникъ. Последнитѣ дни къмъ свършека на годината бѣха пълни съ крамоли и събития. На пръвъ планъ е парламентътъ. Напоследѣкъ при разискванията за контрактитѣ, Русчушкиятъ народенъ представителъ Геровъ дори плю по посока на Начовича, ала после всички се помириха, die Situation löste sich im Wohlgefallen auf [положението се изясни благоприятно]. — Каравеловъ и Славейковъ никжде не се явяватъ. Ала вчера, въ недѣля, станали митинги въ Габрово, Севлиево и т. н., гдето на цанковиститѣ било изказано презрение. — И „Марица“ пише за червената вечерна заря, ужъ отъ 14 деня насамъ; турцитѣ по нея предвещаватъ падането на османското царство. — Нар. гласъ нарече разпустнатото румелийско Областно събрание „сбирщина на аферисти и почтени крадци.“ — Султанътъ казватъ, наградилъ екзарха съ ордена Османие, за да се прикриятъ нѣкакъ разногласията върху българската черква. — Много шумъ вдигатъ Желѣзковичовитѣ подписани статии за солта и пр. въ „Съзнание“, той е единствениятъ български вестникъ, който излиза сега тукъ.

Въ петѣкъ заехъ отъ Нар. библиотека Кантакузенъ. Вече много години не съмъ ималъ византиецъ въ ржцетѣ си. Сега, когато съмъ полувизантиецъ, струва ми се, че по-добре го разбирамъ. Въпросътъ е за Войсилъ и Крънъ. Въ сжбота преподавахъ за Петъръ Велики и Прутския миръ и пр. Нашиятъ учителъ по французки Becker се излъга да ни каже, че той пишелъ дописки за Augsburger Allg. Zeitung (по-рано бѣше у Лесовой) отъ страна на политическия кабинетъ, и нѣкой му ги превеждалъ на нѣмски.

Въ сжбота захвана разглеждането на бюджета въ Народното събрание. Преди пладне приеха контрактитѣ споредъ предложението на Грекова. Случайно бѣхъ на лекция въ гимназията, та отскочихъ и въ драпираната въ червено зала на галерията и седѣхъ тамъ съ шумненеца д-ръ Даневъ. Даневъ и Матвеевъ очакваха нѣкакви си генерални дебати по бюджета, отчета на финансовия министъръ и т. н., а видѣха само „бакалство“, припомняйки си за Brisson и французкитѣ камари. Отъ зимаска не бѣхъ ходилъ въ залата. Праздни приказки на вѣтъра, „вакътъ парасъздъръ“, никакъвъ прегледъ, способни сж да продаватъ $\frac{1}{4}$ ока маслини и нѣколко кутии „кжбрждъ“. При бюджета най-напредъ се захвана борба за заплатитѣ на чиновницитѣ. Грековъ защитавахе да има стабилностъ въ заплатитѣ, при постоянното намаление всѣка година се застрашаватъ чиновницитѣ, въ края на краищата способнитѣ хора нѣма да искатъ повече да служатъ, сами ще изкарватъ повече, и въ учрежденията ще останатъ само слаби хора, неспособни, съ широка съвѣсть, за да си допълватъ доходитѣ. Грековъ е единствениятъ истински ораторъ тукъ, говори ясно и убедително. Пакъ стана дума за пиенето на млѣко и за возене съ „пайтони“, споредъ думитѣ на Батановски. Дуковъ се смѣеше на това, нека си пиятъ млѣко или три ока вино. Шивачовъ 4 пжти се нахвърли върху Вацова, че взималъ заплата и отъ Учебенъ вестникъ като редакторъ и като членъ на учебния съветъ. Молловъ възрази, че отдѣленъ директоръ би струвалъ петъ пжти повече. Грековъ отвърна на Шивачова, нека той да го редактира, ако иска, безплатно (Шивачовъ говорѣше очевидно подбутнатъ отъ Горанова и Ат. Храновъ). Преплитане на лични работи въ бюджета. Най-после главенъ секретаръ бѣ приетъ съ 6000 (1000 по-малко) фр., началникъ съ 4800 (600 по-малко, а отъ лани 2400 по-малко). — Подиръ пладне продължиха. Учебниятъ съветъ едва мина съ 10,000 фр., това били, каже, извънредни заплати на чиновницитѣ. Молловъ избѣга и повече не дойде на заседание. Шивачовъ бѣснѣше, сжщо и Цачевъ, макаръ че признаваха какво е добре да сжществува, обаче безплатно. Цанковъ обясни, че тамъ се върши работа извънъ служебнитѣ часове, научна работа. Цачевъ каза, че съветътъ до сега нишо не е направилъ, ала бѣше му отговорено, че сжществува едва отъ половинъ година. Икономовъ най-после си спомни, че сжществува законъ за учебния съветъ, помни, че го чель въ Държавенъ вестникъ, че би трѣбвало най-напредъ да се унищожи законътъ, и следъ това да се премахне кредитътъ въ бюджета. Приеха го, ала народниятъ представител Мецовъ отъ Плѣвенъ се разсърди и избѣга, за което Поповъ отъ Добричъ го нарече „чорбаджия“, а отъ това произлѣзе караница. Между защитницитѣ бѣше и нѣкогашниятъ учител

Бошняковъ, той говори за цената на образованието, за 12-тъ най-учени мъже и т. н. Азъ бѣхъ на галерията до Генчева, Агура, Манолова и т. н., цѣлото чиновничество бѣше горе. Мислѣхме вече, че се погребва учебниятъ съветъ. Отъ всичкитъ разисквания пролича „безграмотността“ на народнитъ представители и т. н. — не сж чели нито закона, нито правилника, не знаятъ нищо дори отъ Държавенъ вестникъ. И Бобчевъ защити съвета. — Следъ това много се дрънка за 5000 фр. за „учителски сборове“, предвидени въ закона за учебния съветъ, ала за това никой не спомена и пропадна. Заплатитъ на директоритъ и учителитъ останаха сжшитъ (директорътъ съ 5400 фр. заплата или 600 фр. повече отъ началникъ на отдѣление и т. н.), Аневъ като докладчикъ го чете доста бърже. Избѣгването на Моллова нѣкакъ всички смая. Нѣмаше ни една дама на трибуната, страшниятъ страхъ на даскалицитъ, ала тѣхнитъ заплати се приеха набърже безъ шумъ. После се повдигна въпросъ за Кюстендилската реалка, Цанковъ е за нея — предназначена за Македония (ржкоплѣскания въ галериитъ и въ Събранието), Помяновъ като македонецъ каза, че не знаели защо лани я окастрили на трикласно училище, за икономия ли, говори и Грековъ, ала после излѣзе найаве, че тамъ въ бюджета на министерството на общитъ сгради било проектирано винарско училище и така остана. Реши се да се намалятъ стипендиитъ, презъ 1884 г. да не се давали никакви, „постепенно“. На 6¼ ч. представлението въ цирка се свърши. Непоносимиятъ Шивачовъ, нескромень, дръзкъ момъкъ, нѣма дори 30 години, нищо не знае, ignoant, избранъ единъ день следъ избора около съ 12 гласа (може би сж събрали нѣкакви цигани за това), нѣма никаква земя, отъ всичко разбира и на всичко е contra. Батановски като левъ се борѣше за икономии, глупакъ.

Молловъ въ кожухъ и калпакъ съ дългата брада и плешивъ (въ галерията му казватъ калугеринъ) избѣгалъ задъ града въ пипиниерата; тамъ въ снѣга го намѣрилъ Желѣзковичъ и го утешавалъ, като го завелъ до втория километъръ и назадъ. — Бурмовъ най-много съжалява, че отнели на министритъ 3000 фр. представителни, готви се, може би, за новото министерство. Юсуфъ съ фесъ бѣше на галерията като редакторъ на турския Държавенъ вестникъ — българското правителство захваща съ утравкизъмъ. — Съ Желѣзковича ядохме петъ деня въ Славянска беседа, бабата ни имаше отпускъ да жени брата си въ село Казичене. Тамъ се хранѣхме съ стенографитъ Прошекъ и Бензешекъ, и Чермакъ.

Въ недѣля отъ неспане имахъ главоболие. — При св. София градскиятъ съветъ позволилъ да се копае нѣкаква ледница (!) до самата черква, намѣриха се монети и

саркофази. Стои още старият снѣгъ и вали новъ, студено, „харзалницата“ цѣвти.—Вечеръта изработихъ скицата за маршрута Калоферъ—Хисарътъ—Крастово—Пловдивъ. Мждрувахъ за стария Диоклецианополисъ и за Пулпудева. Обаче нѣмамъ книги: липсватъ ми статиитѣ на Roesler и Tomaschek за остатѣцитѣ отъ тракийския езикъ.

Днесъ е последниятъ день на годината, преди пладне отидохъ въ канцеларията, Вацовъ бѣше съвсемъ разстроенъ, изчезна скоро; Сарафовъ бѣше сърдитъ, очевидно за вчерашнитѣ митинги; Молловъ дойде съ Балабанова, ала влѣзоха въ отдѣлнитѣ апартаменти. На 2 ч. захвана наново заседанието. Най-напредъ се води около двучасова борба за инспекторитѣ. Аневъ отъ страна на комисията предложи да се премахнатъ: да се оставѣли само двамина главни инспектори и после окръжни училищни съвети; при това си служеше съ името на Дринова напраздно, това, ужъ, билъ неговъ проектъ. Икономовъ (губернски инспекторъ презъ време на окупацията) възрази, че тѣзи съвети не сж се указали полезни, той е за инспекторитѣ, похвали Русчушкия, Шуменския, Варненския окръжи. Шивачовъ каза, че броятъ на училищата не се е увеличилъ отъ войната, Грековъ му отговори, като му посочи печатаната училищна статистика. Цачевъ говори, че инспекторитѣ правѣли повече политика, отколкото нѣщо друго, Грековъ възрази, че за това не бива да се осждаатъ веднага всички, изобщо защищаваше инспекторитѣ и доказваше вредата, която би произлѣзла отъ споменатитѣ окръжни съвети, съставени отъ еснафи, калпакчии, кюркчии и т. н. Цачевъ се почувствува обиденъ, доказваше своитѣ заслуги за училищното дѣло презъ време на окупацията въ Търново, когато билъ вицегубернаторъ. Цанковъ, при „наредение“ на въпроса за „вощенитѣ свѣщи“ — огрсменъ смѣхъ. Селянитѣ, като Дуковъ, Буровъ говориха добре, сжщо и Видинския селянинъ Марко Велевъ: въ Видинско нѣмало да иматъ нито черкви, нито училища безъ инспекторитѣ, селянитѣ предпочитали да седятъ въ кръчмата, отколкото да се грижатъ за училището, трѣбвало да се подтикватъ. Икономовъ (замѣстяше Моллова) говори много добре. После много се приказва за помощъта на общинскитѣ училища, дори се увеличи; тукъ се кръстосватъ интереситѣ на всички възможни мѣста. — Въ параграфа по литература е премахнатъ „Учебенъ вестникъ“, ужъ съ съгласието на министра, безъ шумъ. Едва по-късно забелязали това Цанковъ и Икономовъ и остро се нахвърлиха върху народнитѣ представители, ала бѣше вече късно. И всичкото това отъ капризъ, противъ Вацова. Цанковъ употреби и думата „каприция“, Аневъ се защищаваше.—Библиотеката бѣ приета изцѣло. За мене бѣха предвидени 9600 фр., само единъ гласъ се обади

„това е г-нъ Иречекъ“, за да се увѣри; прие се отведнажъ. На Манчова къмъ 3600 фр. дадоха му прибавка 1200 фр. за заслугитѣ му къмъ отечеството въ Македония: лежалъ въ Битолскитѣ „зѣндани“ и билъ заточенъ въ „Енгюриѣ“ (Ангора). Следъ това избухна голѣма борба за печатницата. Аневъ работѣше за Янко Ковачовъ, собствено трѣбвало съвсемъ да се затвори, нищо, каже, не дава, искаше парламентарна анкета за преглеждане на смѣткитѣ, намаление заплатата на директора отъ 7,000 на 4,800 фр., намаление на разни разходи и т. н. Грековъ и Чачевъ защитаваха директора (българинъ — нѣмало другъ специалистъ) и отъ думитѣ на Икономова и Цанкова излѣзе найаве, че министрътъ не е съгласенъ (Молловъ постоянно отсъствуваше) и че Аневъ лъже. Теоретичната речъ на Балабанова за намаляване и увеличаване на бюджета. Вацовъ като „фитилджия“ разправилъ на Цанкова истината. Врѣва, Аневъ се отказа отъ доклада. — Шивачовъ получи мърмене отъ Грекова съ предупреждение да се държи „съ надлежно благоприличие“. Даде се 10 минути „распустъ“, ала азъ си отидохъ. Валѣше гжстъ снѣгъ. — Приели печатницата, ала заплатата на Киркова окастрили на 5,400 фр. При статистиката нищо особено. Къмъ края, следъ моето излизане, чели бомбастичната молба на Стоянова за помощъ на Книжовното дружество, за да си издигнѣло домъ (нѣщо свършено ненавременно). Говорилъ Икономовъ, хвалилъ себе си, Дружеството и своето участие за неговото запазване, ала то, казалъ, има собствени капитали, не е нужно. Помяновъ се подсмивалъ на думитѣ на Стоянова „българска академия“. Пропаднала. — Азъ въ кжщи бѣхъ зле настроенъ отъ тѣзи глупости. *Quam pusilla sapientia regitur mundus, scilicet Bulgaria* [ако има страна, която да се управлява съ малко умъ, това безъ съмнение е България]. Невежество, понѣкога дори варварска *ignorance*. Печатанитѣ протоколи ще бждатъ много интересни.

Да хвърлимъ погледъ още веднажъ върху нашата 1883 година — 68 листа отъ дневника. Пакъ е пълно съ преврати и критически положения. Заседанията на Народното събрание презъ февруарий и моята защита на бюджета; падането на Теохарова и управлението на канцелариста Агура; раждането и първата година на учебния съветъ; първитѣ систематични научни пътувания изъ България, 60 деня на конь и блестящата плячка; тайнитѣ преговори съ Прага, новиятъ български контрактъ, първото, речи го, прекарване на Западъ презъ зимния сезонъ и крайното ми решение. Българскитѣ бъркотии следъ заминаването на генералитѣ, ала отъ мене вече по-малко следени, отколкото каквото и да е по-рано. Съ българитѣ напълно се сближихъ, акклиматизирахъ се въ страната, помирихъ се съ много работи, като разбрахъ, че не

могатъ да бждатъ другояче, обаче — азъ съмъ предъ решителната крачка. И тайната на тази решителна крачка крия у себе си, докато удари часътъ. Въ литературата малко съмъ направилъ—статията за Рила и още нѣщо въ Пер. списание, която на самия мене се струва, че е само бърза, несъвършена работа. До година „у добъръ часъ“!

1884

1 януарий, вторникъ. Хубавъ снѣженъ день съ слънчева свѣтлина. Сутриньта се разписахъ (съ нѣколко чужденци) въ книгата, изложена въ двореца, оставихъ картички при вратитѣ на петтѣ дипломати, Queillé и Thonard, и преди пладне бѣхъ съ Моллова въ канцеларията. Първото писмо написахъ — на Ридезела за саркофазитѣ: до св. София, край лѣвата, северна страна, почнали да копаятъ две ледници за княза, намѣрили много римски монети и на дълбочина $1\frac{1}{2}$ метъръ два саркофага. Здравата почва безъ тухлени кжсове и насипъ захваща едва на 5 м. дълбоко. Има и следи отъ нѣкаква си каменна „калдърма“. Реши се да се вдигнатъ саркофазитѣ за министерството на народното просвѣщение. Тамъ бѣхме съ Моллова, Сарафова и градския инженеръ Бѣловъ. Молловъ е за покриването на св. София (съ керамиди). Почвата е замръзнала, та затруднява работата. И Цанковъ се отби у насъ, отивайки за Народното събрание: „афоресалъ ма султанътъ, патрикътъ, папата, руския царъ и сега — Конкилевъ въ Габрово“! Ала очевидно е, че има роене и кипежъ у радикалскитѣ духове изъ България, сега противъ Цанкова. Подиръ пладне ходихъ и Мlle Цвѣтишичъ и у Мме Сарафова. У мене е пълно съ картички, завариха ме Боди и Златарски. Вечеръта имаше блѣскаво *soirée* у Бигелебена, който съ своята елегантна уредба на жилището си и съ своето кавалерско държане заема изобщо предно мѣсто. Въ малката стая виждамъ княза (вечерялъ тукъ) въ австрийска драгунска униформа (за пръвъ пѣтъ) съ Lascelles и Braunschweig да играятъ карти. Въ другата стая ММ. Lascelles, Кубе, Riedesel, Rangabé и др. Князътъ веднага ми заговори за саркофазитѣ, за които изобщо много се приказва. После се напълни съ гости (соарето се захвана на $9\frac{1}{2}$ ч.), топло, нѣма достатъчно мѣсто. Забелязахъ, че липсва Адженовъ и Мме. Съ Рангабе приказвахме много върху старата история, Iustiniana Prima (споредъ Исамбертъ при Призренъ) и т. н. Съ военния прокуроръ Лиленфелдъ — за българскитѣ типове, за разнитѣ характери на населението, известна, каже, прилика има съ малоруситѣ. Съ Лутероти — за барометричното измѣрване (правѣлъ наблюдения за Виенския метеорологически институтъ). За пръвъ пѣтъ говорихъ съ Йонина, старо познанство отъ Черна Гора, веднага си спомни за мене, „только у Васъ теперь длинная борода“. Съ Балабанова по философия, човѣкъ толкова пѣти си мисли, „това и безъ мене ще стане“.

Анекдоти и духовитости на стария Цанковъ. Сарафовъ бѣше тукъ съ жена си. И Йониница видѣхъ за пръвъ пжтъ, хубаво израстнала черногорка, ала доста грубо лице, голѣми уста, мекъ гласъ, чисто сръбски типъ. Глупавото плещене на Вълковича: учебниятъ съветъ трѣбвало да се залови за български речникъ, да установи езика (той го не знае), да се вземѣли слависти руси, чехи, далматинци и нѣколко българи, та да наредѣли тозъ езикъ(!). Стоиловъ бѣше умисленъ, повечето приказва съ Менгеса, нѣкакъ си и душевно и тѣлесно е по-другъ отколкото по-рано, отпадналъ. Вълковичъ говори съ него и съ младия Вернаца (за французкитѣ работи въ министерството на външнитѣ работи). Български свѣнливи типове à la Поповъ, главенъ секретаръ на министерството на финанситѣ (иконата), досадниятъ Касабовъ и т. н. Силенъ комаръ. De Traux се излѣга да ми каже, че презъ юлий писали до министерството на външнитѣ работи рапортъ за мене по искане отъ Виена (досежно назначаването ми въ Прага), пълненъ съ похвали, на края Бигелебенъ съобщавалъ, че сигурно съмъ щѣлъ да допринеса за помирението на народноститѣ въ Чехия(!). Понѣкога тѣзи согреа сж досадни. Сложи се souper съ чудесна шунка, caffè-torte и пр. Князътъ рано изчезна, бѣше доста веселъ. Отъ министритѣ бѣха тукъ Молловъ, Балабановъ, Стоиловъ. На 2 ч. си отидохъ. Презъ цѣлото soirée свирѣше военна музика.

2 януарий, срѣда. Голѣмъ студъ. Копането на рампа отъ дъното на ледника за изтегляне на саркофазитѣ върви мжчно, замръзнала е почвата. Около единъ часъ стояхъ тамъ. Въ канцеларията дохажда М. Георгиевъ, въ гимназията имало доста бъркотия. Вечерътъ имаше заседание на учебния съветъ — реферати за Брожковата книга, и бакалски смѣтки за помощи, за вистъ (силно развита у Стоянова и Вацова). Стоиловъ ми каза, че никой отъ министритѣ не иска да даде на В. Стояновъ служба. Шивачовъ ужъ спекулиралъ за главното секретарство въ правосъдието(!); сега е взетъ Стоянъ Михайловски. — Михайловски, когато се училъ въ Атина, на пазара продавачитѣ говорѣли арнаутски, и много ученици тепърва се учили гръцки, много арнаутщина и румънщина. — Сжщиятъ разправяше за черковния сждъ въ гръцката патриаршия въ Цариградъ, *brachium seculare* [свѣтскиятъ отдѣлъ] изпълнявалъ присжди. Веднажъ нѣкой си Панайотаки, българинъ „едренелия“, се оженилъ за една хубава гъркиня (и хубава майка). Скоро се спрѣчкали. Процесъ у патриаршията: *séparation du corps*, обаче да ѝ плащаль месечно 500 гр., Хр. Тъпчилещовъ станалъ „кефилъ“ (поржчитель). Не смѣлъ да ходи у нея, ала смѣли протосингелитѣ, дяконитѣ и т. н. на патриаршията — цѣлъ день били у нея. „Маскаралъкъ“. Панайотаки се оплакалъ на Цанкова, той тогава билъ въ канцеларията на униатския патриархъ. Пана-

йотаки се обявилъ за униатъ и престаналъ да плаща. Сега спорътъ между раздѣленитѣ съпрузи билъ изнесенъ предъ шеихюлислама. Той постѣпилъ по Соломоновски: продължава се *séparation du corps*, съпругътъ да ѝ давалъ всѣка вечеръ по една „лоена свѣщъ и единъ хлѣбъ“. Едва слѣзли отъ стълбата, жената казала: „Панайотаки, ела тази нощъ при мене, остана при мене, защо да се сърдимъ единъ на другъ“ и пр. И всичко добре се свършило. — Гръцкитѣ епархии били бедни, владиката съ дякона често самъ си ловѣлъ риба, ала фанариотскитѣ духовни всѣкога си пожелавали единъ другиму България — *Boulgarida* — българска епархия, която донасяла 500,000 гроша годишно. Историята, какъ берберийцитѣ хванали единъ старъ владика при ловене на риба и какъ въ Алжиръ люлѣлъ дете. — Желѣзковичъ ми разправи за прочутия скжперникъ Негропонтъ въ Галацъ. Презъ цѣлия си животъ, каже, е палѣлъ една свѣщъ, вечеръ, щомъ нѣкой дохаждалъ у него, я запалвалъ, ала после я угасвалъ и продължавалъ разговора на тъмно. Веднажъ го посетилъ единъ гостенинъ. Плѣсналъ съ ржце, донесли свѣщъ. Ала следъ това казалъ: видѣхме се, и заповѣдалъ да я изнесатъ. Говорили си около единъ часъ. Гостенинътъ станалъ да си отива. Богаташътъ се готвѣлъ да плѣска, ала гостенинътъ искалъ да го засрами съ още по-голѣмо скжперничество: почакайте малко, азъ съмъ си събулъ панталонитѣ, за да се не изтъркатъ, скоро ще ги надѣна, докато дойде слугата. — Синъ му Андонаки полурумънинъ, училъ се въ Парижъ, ала и той билъ такава стипца. Хранѣлъ се въ последната кефалонитска кръчма и после въ ресторанта взималъ само супа, оплаквайки се отъ стомахъ. Ала съ несполучливи спекулации изгубилъ всичко и умрѣлъ като просекъ. — Преди Куза въ Молдавия митницитѣ се давали подъ наемъ, около 1852 г. ги наели Аврамовичъ & С-ие въ Галацъ (отъ Варна), изгубили презъ време на Кримската война, ала после пакъ спечелили. Нѣкой си Чоканъ отъ Арбанаси държалъ най-напредъ митницитѣ подъ наемъ и солта въ Хокно. Личното име Цигаловъ въ Рѣховица, може да произлиза отъ Арбанаси. Страшното стопанисване преди 1858 г., фанариотитѣ като префекти (поркалаби) и сѣдии; сѣдиитѣ били цѣли разбойници, пирати. Какъ Аврамовичовци спечелили поради това, че единъ отъ тѣхъ Панделаки се срещналъ на парахода съ Гика, когато отивалъ за Цариградъ, за да стане каймакаминъ въ Молдава, и му заелъ 2000 австрийски минца за бакшиши, далъ му ги на рискъ, и Гика отъ това „сполучилъ“. Старата румънска войска въ руски униформи съ шлемове. Сѣдбата на Mme Libreht, по произходъ румънска фанариотка отъ Фокшанъ (Малама), съпруга на директора на пошитѣ и приятелка на Куза; въ София на 1879 г. отвори пансионъ (еврейчета), а сега е мисля въ Варна въ нѣмотия — нѣкогашна слава въ двореца на Куза.

8 януарий/27 декемврий, вторникъ. Коледа. Три дни празници. Преди празниците дните бѣха доста тревожни. Народното събрание привърши дебатитѣ по бюджета едва въ сѣбота, почти въ последния часть, нѣкога си кѣмъ полунощъ. Не липсваха разни експеси. Между другото вѣмѣсто държавния съветъ е приета кодификациона комисия съ 80,000 фр. издрѣжка. Ще видимъ и това чудо на свѣта. Цанковъ почна по-енергично да постѣпя спрямо радикалитѣ. На 3 януарий биде уволненъ Сукнаровъ отъ кметската длѣжностъ, защото като кметъ устроявалъ митинги, като свиквалъ хората за тѣхъ съ помощта на градскитѣ агенти. При все това още въ петъкъ преди пладне градътъ устрои тържество въ паметъ на освобождението на София, сега шестъ години: водосветъ (дѣдо Симеонъ съ корона) на Куручешме, гологлави при остъръ студъ, Йонинъ и Каулбарсъ бѣха тухъ, обаче много малко руски офицери. Присъжествуваха тукъ еснафитѣ съ байраци, и циганскитѣ еснафъ. Тукъ бѣше и хахаминътъ съ „скрижали или десеттѣхъ заповѣди“, еврейскитѣ училища съ учителитѣ и учителкитѣ (говорятъ не *español* [шпаньолски], ами французки, гализация на евреитѣ). На жгѣла, гдето по-рано бѣше джамия, червена стрѣха — тамъ, казватъ, нѣкога била черквата св. Георги. Буботиновъ захвана да държи речъ, ала азъ избѣгахъ отъ студа и речитѣ. — Много шумъ възбуди антрефилето на „Съзнание“ (отъ Желѣзковича): Адженовъ презъ пролѣтъта, нѣмайки отъ кжде, взелъ 400,000 фр. отъ банката за смѣтка на Менгеса, сиречъ княза, а сега искалъ да ги задържи, 300,000, каже, разноси за преврата, а останалото за лихва, когато за преврата сж похарчени само около 14,000 рубли. Това е свършено вѣрно. Антрефилето помогнало, казватъ, на двореца да излѣзе отъ тази каша. Говори се, че Йонинъ поискалъ спирането на „*Vulgarie*“, иначе щѣлъ да прекъсне сношенията си съ правителството и двореца, поради постояннитѣ обидни статии за Йонина, руското правителство, генералитѣ и т. н. Наистина вече отколе не е излизалъ никакъвъ брой. Редакторътъ, арменецътъ Оскаръ Искендеръ, първоначално се е наричалъ Хампарциянъ. Пари получавали отъ политическия кабинетъ. — Ремлингенъ ми каза, че щѣлъ да се върне въ Русия. Следъ дохаждането на военния министъръ, порусения фанариотъ Кантакузенъ (до сега началникъ на щаба на жандармерията), изобщо, каже, ще се извърши ново размѣстване на руското офицерство въ България, и много балтийски нѣмци тукъ, предани на двореца, щѣли да си заминатъ (Кубе, Tiegerstedt и т. н.).

Въ срѣда въ учебния съветъ станаха разисквания за латинскитѣ упражнения на Брожка въ (ржкопись). Михайловски докладва устно, азъ писмено (почудиха се) съ подробности. Следъ това захванаха дебатитѣ, каква помощъ

да му се даде, очитѣ имѣ пущаха искри отъ завистѣ, дълги „хесапи“, колко „кярѣ“ ще има, та да не спечели твърде много. Завистѣта за пари е една отъ главнитѣ черти въ характера на сегашнитѣ българи, на славата не завиждатъ; на длъжностнитѣ лица завиждатъ само за заплатитѣ.—Чухъ подробности за това, какъ е пропаднала молбата на Книжовното дружество за помощъ за сграда. Смѣшно впечатление направило дългото „прошение“ на Стоянова и неговитѣ „отъркани фрази“. Въ полза на заявлението говорилъ само Аневъ; Цачевъ се смѣлъ като лудъ, безъ да знае защо, сжщо и Помяновъ. Икономовъ обяснилъ, че това било частно дружество, ако държавата би основала такава академия, тогава щѣло да бжде навременно да се дадѣли пари. Нѣкой си казалъ, каква пъкъ изобщо полза сж видѣли до сега отъ това дружество. Всички се смѣли. Стенографитѣ били възмутени, какъ може народното представителство така улично да се държи къмъ научнитѣ стремежи на своя народъ.—Въ петъкъ подиръ пладне на 2 ч. се отвори саркофагътъ при св. София. Около 20 македонци теглѣха захлупака. И князътъ бѣше тукъ, Корвинъ като ревностенъ antiquarius, Ридезелъ, множество чиновници и т. н. Ала вътре (азъ съ Моллова стояхме до него) се оказаха само кости, безъ монети, или нѣкакво оржие и прѣстени.—Силни вечерни руменини и до сега, ала безъ движение на компаса.—Въ сжботата подиръ пладне дохождаха у мене Каравеловъ и Славейковъ. Каравеловъ пушеше, разхвърли всички вестници и книжа изъ стаята ми (нервнозано немирство), а Славейковъ съвършено се разгорещи отъ антикварскитѣ разговори, които продължиха около единъ часъ (записани въ археологическия тефтеръ).

Въ недѣля на „Рождество“ преди пладне на 11 ч. Народното събрание биде закрито отъ княза, mit üblichem Pomp [съ обикновения блѣсъкъ], кавалерия и пехота. Случайно се намѣрихъ при затварянето: въ сжботата вечерята не знаехме, ще свърши ли камарата и ще прокара ли Цанковъ своя планъ, или камарата своитѣ прищѣвки — искаха да я продължатъ до 1 януарий. Бобчевъ бѣше въ фракъ. Дипломатитѣ en grande tenue; Йонинъ липсваше между пѣстритѣ униформи, ала тукъ бѣха Йониница и Каулбарсъ. Князътъ чете тронната речъ, съ лошъ акцентъ и недобъръ изговоръ (пелно и т. н.). Въ нея съвършено ясно бѣ казано, че Търновската конституция напълно се възстановява и че той се е отрекълъ отъ пълномощията; ала не ясно се каза, че камарата се разпуска. По отношение на радикалитѣ Цанковъ съ Балабанова (той писалъ текста) прокараха добъръ планъ, pour les désarmer [за да ги обезоржжатъ], ала тази, разбира се, декларация бѣше предизвикана отъ митингитѣ и другитѣ гюрултии на радикалитѣ. On a mis de la

clarté dans la situation [изясниха положението]. Следъ прочитането князътъ бързо си отиде; то трая само нѣколко минути. Следъ това министритѣ отидоха у княза; Цанковъ, Балабановъ, Икономовъ получили ордени, нѣмаха до сега. Изъ града много се говорѣше, че Начовичъ и Стоиловъ щѣли да излѣзатъ, споменуватъ се Сарафовъ за финанситѣ; Помяновъ (до сега „бозаджия“ по душа) за правосъдието, споредъ други Геровъ. Аневъ и Цачевъ, много възбудени, излѣзоха отъ камарата, жестекулирайки. Спсредъ Желѣзковича консерватизмътъ билъ закованъ, погребенъ. Ожизено е изъ улицитѣ въ силния студъ. Консерваторитѣ, казватъ, искали следъ ноза година да издаватъ вестникъ, и като нѣматъ подкрепата на Адженова и Евлогия Георгиевъ, предполагамъ ше взематъ помощъ отъ — политическия кабинетъ. — На пладне отидохъ у Мих. Георгиевъ и Вацовъ, съ които излѣзохъ отъ Народното събрание. — Подиръ пладне дождахъ у мене Мустафа (въ Доспатъ вмѣсто днесъ казвали сѡйден, за човалъ — вретина, въ Чепино сѣкулъ, въ Наипли вече — с), ето и И. Е. Гешовъ, съ него следъ това останахме самички и говорихме за помацитѣ, за необходимостта отъ родопската позиция, която владѣе Тракия и Бѣломорското крайбрѣжие, къмъ което България по необходимостъ трѣбва да се разпрости (Мустафа е училъ у турцитѣ въ Кавала), както Сърбия, ако иска да има бждеще като държава, трѣбва да се насочи къмъ Адриатическо море; Wallace щѣлъ да дойде, каже, тукъ, Финлей — Гърция подъ турцитѣ (челъ я той и Каравеловъ); доста бѣше киселъ, въ банката имало мжчнотии, правителството искало веднага ипотечно отдѣление (за заеми на Начовича и Адженова!) и т. н. После дойде у мене тройката Матеевъ, Ив. Даневъ, Черневъ. Ходихъ у Златарски, Генчева, Бигилебена, Боди и Бодиница, у Сарафова (гдето бѣше и Светославъ), Стояновица. Уморенъ съмъ и разсѣянъ. Вечерътъ четохъ Тацитъ за императора Клавдий.

Въ понеделникъ по снѣгъ и ясно време продължихъ визититѣ. Сутринтъ ходихъ у Икономова, намѣрихъ само госпожата, вече на години, хубаво лице, приятенъ гласъ и сърдечна, ала водихме простицкъ провинциаленъ разговоръ; un type blonde [русъ типъ], какъвто, казватъ, често се срѣщалъ въ Шуменъ; две малки дечица. Тя, казватъ, била много добра жена, Икономовъ дори не я заслужавалъ. Цанкова не намѣрихъ. Ала заварихъ Начовича, който отъ своята капанска кжшурка се пренелъ въ новата „арменска“ улица; разправи ми, че сестрата на Кисимова, голѣма ораторка, въ Букурещъ подарила на тогавашната княгиня Елисавета една народна носия отъ кадифе, за това пъкъ издействувала приемането на нѣколко българки въ Asile Elena Doamna (имало и учителки отъ тѣхъ); предлага си услугитѣ да превежда разни учебници; азъ му съобщихъ за Brotneid [завистъта за кяро-

ветѣ] у г-да българитѣ при въпроситѣ за учебницитѣ; за [Книжовното] дружество, съжелява, че не билъ въ Народното събрание да каже нѣщо; далъ си оставката съ Стоилова и за чудо и Икономовъ я подписалъ. Направи ми, както често други пѣтъ, впечатление на искренъ родолюбецъ, дори идеалистъ. Молловъ заминалъ за Самоковъ за 4 дни на ловъ. Бурмовъ и жена му сж досадни, сега е и сърдитъ — нѣма служба. Стоилова, Грекова и Симеона не заварихъ. На приказки у Балабанова и жена му въ новата кжща. У малкия Спасъ въ кжщи намѣрихъ само бабичката, много се зарадва; два часа останахъ у стария приятель. — Вечерята се заловихъ за работа: писахъ за Калоферъ и Хисара.

Въ вторникъ валѣ снѣгъ. Преди пладне ходихъ у Стефана д-ръ Даневъ, гдето бѣха събрани цѣлъ роякъ политиканстващи юноши. Оставихъ картичка у Франгя, за да му върна визитата. После за малко у стария приятель Д. Храновъ, реминисценции отъ нашата София презъ 1879 г., Бѣлградъ; разправи ми, какъ веднажъ преди войната придружавали дъщерята на Д. Миладиновъ въ Русчукъ на гарата (заминавала да учителствува въ Шуменъ); случайно съ сжщия влакъ откарвали тѣла „комити“ въ окови, присѣтствуващитѣ събирали пари за тѣхъ, ала Миладинова извикала и припаднала; въ салона я свѣстили — разказала, че тази гледка ѝ напомнила, какъ нейния баща отвлѣкли въ окови. Жестокото преследване на учителитѣ въ турско време; българитѣ, каже, сж добри хора, плащатъ си редовно данѣцитѣ, ала даскалитѣ ги развалятъ, така говорѣли ефендетата. Подиръ пладне за пръвъ пѣтъ отидохъ у Хилкова, въ кжщата на Ал. Петр. Лонгиновъ; много се зарадва отъ моето посещение. Лѣтошнитѣ ми пѣтувания. Той одобрява моята идея, че най-лесно би било да се построи линията София—Златица—Карлово—Пловдивъ, лесенъ теренъ. А сега право за Бѣльово. Презъ Самоковъ ще станатъ голѣми разходи — преходътъ къмъ Марица, на 10 кил. спускъ до 400 метра. Говорихме руски и французки. За Самоковската желѣзна индустрия, когато цвѣтѣла презъ турско време, цѣлото годишно производство би могло да се откара съ два трена. Изпратилъ образецъ за анализъ въ Англия. Видѣлъ прѣтове отъ нѣмско желѣзо на Дунава като *contrefaçon* [наподобяващи] на самоковскитѣ! Защото самоковскитѣ били търсени, лѣяни сж съ дървени вжглища. Съжелява, че трѣбвало да напусне Княжевското индустриално училище, искалъ да го „руководитъ“ самъ, директорътъ билъ слабъ да го ръководи. По българскитѣ разпри. Разправи, какъ въ Аргентина видѣлъ да правятъ революция всѣки 3 недѣли за спортъ, *pour passer le temps* [за минаване на време]. Хвали Икономова и съжелява за възможното негово оттегляне. Признава голѣмата хитростъ на Цанкова. Българитѣ се бояли отъ чуждата конкуренция за своята

индустрия, ала щомъ се построяла желѣзницата, чужденцитѣ щѣли да дойдатъ да обработватъ суровитѣ материали in loco [на самото мѣсто], вмѣсто да ги изнасятъ за обработка вънъ и да ги връщатъ назадъ готови. Бждещето на захарната индустрия и на винарството, сега нѣмало нищо. Поучителенъ разговоръ, „животворящъ“. Той е почтенъ и трудолюбивъ човѣкъ съ огромна опитностъ. — После у Йонина (сжщо за пръвъ пѣтъ). Много се работѣше и чукаше въ недостроеното консулство. Говорихме само за политика (на френски). Главно искаше да знае, дали мисля, че Цанковъ, чието умѣние и похватностъ му се харесватъ, ще може да се задържи; хвали и Балабанова. Остро се произнесе за Стоилова и Ползикова, тѣ управлявали България! Осжда преврата, чуди се съ какво самосъзнание князътъ е могълъ да се реши за него, тукъ трѣбва съ пълненъ личенъ авторитетъ да излѣзешъ на чело, абсолютизмътъ безъ традиции и лични способности билъ невъзможенъ. Изкуственитѣ и неестественитѣ работи не били трайни. Какъ искали да си играятъ на голѣма държава. Смѣшното положение на една горна камара, кжде е аристокрацията, може би Адженовъ и нѣколко други, които иматъ по нѣколко кжщи! На черногорския князь, който билъ много духовита глава, той казалъ веднажъ въ единъ разговоръ, *Mon-ténégro doit être un état en miniature, pas en caricature* [Черна Гора трѣбва да бжде една малка, а не една карикатурна държава]; на княза това толкова много му харесало, че си го написалъ на вратата на своя кабинетъ—върху една плочка. За партията на консерваторитѣ каза, че нѣмали никого задъ себе си, Цанковъ ималъ историческо минало въ страната. Каза ми на отиване, изпрати ме чакъ до стълбитѣ, че азъ като безпристрастенъ човѣкъ и чужденецъ могълъ съмъ да имамъ твърде справедливо мнение за много работи. — После у А. Цанковъ, гдето бѣше госпожата, стара съотечественичка; съ тази глупачка (която Менгесъ иска да ми присжди) водихъ *ein gemüthlicher Plausch* [веселъ разговоръ], съвършено индиферентенъ — веднажъ въ годината. — „Хързалището“ има много „мющерии“, тамъ свири и музика, румънски свирачи (полуцигани), за софиянци цѣлъ циркъ. — Пашичъ и още единъ водачъ на радикалитѣ сж тукъ гости на Сукнарова. Казватъ, че много сж паднали духомъ. Пашича видѣхъ на улицата, симпатично лице съ руса брада, тихъ, приятенъ, казватъ, човѣкъ, българинъ отъ Зайчаръ, очаквалъ да се залови на нѣкаква работа при желѣзницитѣ. — А какво става съ желѣзницитѣ мене ми е съвършено неясно. Въ бюджета нѣма нищо. А конвенцията!

12 януарий/последенъ декемврий, сжбота. Цѣлата седмица *Krisengerüchte* [слухове за криза], комбинации, роятъ се. Най-напредъ се говорѣше, че князътъ не приелъ оставката. После въ петъкъ вечеръта имаше министерски съветъ

у княза, а следъ това събрание на консерваторитѣ въ Hôtel, Bulgarie. Сарафовъ е като въ пещъ, умисленъ. Геровъ, казватъ, не приелъ нито министерство, нито председателството на касацията. „Халваджията“ Помяновъ е министъръ in spe [бждещъ], първиятъ македонецъ (на Йос. Ковачовъ не му биде сждено). Свирчо е прѣкомѣрно остъръ, и за княза. — Желѣзковичъ пише статии за банката, солта, курса, желѣзницитѣ и т. н., цѣлъ журналистъ. — Въ четвъртъкъ бѣше балътъ на шпаньолитѣ и нѣмски евреи, единствената християнка тамъ била Даскаловица, иначе имало много юноши българи и офицери, евреи говорещи шпаньолски, французки и нѣмски, смѣсица отъ тоалети, фракове, рединготи, всѣкакви ржжавици, чернооки шпаньолки; азъ имахъ покана но не отидохъ. — Въ вторникъ имаше soirée dansante у Адженова, който съ всички сили лови хора. Цанковъ и Балабановъ се извинили, ала Сарафовъ съ жена си не липсвалъ, били и консулитѣ, ала отъ страна на княза само единъ адютантъ. Радикалитѣ приготвиха „притурка“ за този балъ, за да се разнася подиръ пладне, гощавка въ „разбойническа кѣща“, въ чиито помѣщения отъ всѣкѣде диша „ограбената хазна“ и т. н., обаче въ печатницата било празникъ и нѣмало слово-слагатели.

Приготвявамъ historica за Родопъ. Въ последно време много размишлявахъ за името Пловдинъ, за думата сопотъ, за мѣстоположението на Крънъ, за рода на Смилеца и т. н.

Въ петъкъ вечерята писахъ дълго писмо на баща си. — Нѣма у менъ истински élan [възторгъ] за нищо. Той ще се възстанови, когато бжда пакъ cavallar per le montagne. Много чета и се ровя изъ книги, повтарямъ, онзи день въ срѣда сутринята прочетохъ своитѣ полузабравени Handelsstrassen und Bergwerke. Размишлявамъ по разни въпроси на дубровнишката история. Деня не може да се работи: много ме безпокоятъ.

Молловъ бѣше на ловъ, яви се едва въ петъкъ. Съ Киркова и Генчева работимъ върху устава за матуриститѣ изпити. Вацовъ отъ бюджета е прѣкомѣрно киселъ. Въ сборовѣтъ насумитѣ въ бюджета камарата е допустнала много грѣшки при събирането, въ министерството на просвѣщението 140,000 по-малко!

Днесъ е последниятъ день на годината. Имаше балъ въ военния клубъ, князътъ пилъ наздравица по срѣдъ нощъ, чувахъ гърмежитѣ отъ топовѣтъ. И въ Славянска беседа имаше забава. А азъ седѣхъ дома при своитѣ Родопи и вестници до 1¹/₂ часа. Пълнолуние.

1/13 януарий, недѣля. Православна нова година. Презъ нощъта падна гжстъ снѣгъ и валѣ цѣлъ день. Сутринята дойде у мене малко шопче: „сурова година“, по-

желання. На 10 ч. отидохъ въ черква, бѣше пълно, присѣствуваше и князътъ. Начовичъ и Стоиловъ стоеха предъ мене като „цивилни“, по-нататкъ Балабановъ и Цанковъ съ бѣли вратовръзки и ржжавици, а задъ тѣхъ въ сжшото гала облѣкло Икономовъ, Молловъ и — Сарафовъ и Помяновъ. Веднага разбрахъ, какво е станало. Новогодишно министерство.—Оставихъ картички и румънския, сръбския, руския и гръцкия консули, говорихъ съ баба Радка Цанковица и съ баба Молловица, посетихъ (съ Миларова и съ множество наши чнновници) Васила Стояновъ, гдето стана дума за поезията и критиката на Пешова (върху Миларовата драма) съ обикновенитъ „джумбуши“, ходихъ у Вас. Х. Христовъ, у Боди и Бодиница (съ Миларова), у стария Вас. Поповичъ. Подиръ обѣдъ на ново, у хазяина Петровъ, у Вълковича, у сърбина Вас. Петровичъ и жена му (за пръвъ пжтъ), у Сарафовица (гдето бѣха Гешовъ и Георговъ), иначе бѣхъ съвършено въ обикновения хуморъ, у Златарски, гдето стаята бѣше пълна съ весели търновци и жени, у Генчева, у Гюзелева. У мене надвечеръ дожда Thonard. Купища картички, повечето по пощата. Каравелова не намѣрихъ. Вечеръта четохъ Кантак узенъ отъ началото, много ме интересуваше, пълненъ е съ подробности, които тукъ въ Ориента сега много добре разбирамъ; дреболии за културната история.—У насъ имаме чистенъ „зиафетъ“, вчера езикъ цѣлъ съ хрянъ, днесъ пиле; приемъ бѣло свищовско вино; макарони, пилавъ, кебапъ, сарма, месо съ моркови, зеле, гулия, това е главната наша храна, съ кюстендилски ябълки.

17/5 януарий, четвъртъкъ. Захваща сезонътъ на забавленията и пр. Въ понедѣлникъ вечеръта бѣхъ каненъ за голѣмото дворцово дипломатическо *dîner*, бѣше пълно съ униформи и съ женски дрехи, обсипани съ диаманти. Отъ българитѣ, освенъ княжескитѣ хорица, бѣше само Балабановъ като министъръ на външнитѣ работи и жена му, седѣше на лѣво отъ княза, на дѣсно г-жа Lascelles, чийто мжжъ е сега *doyen*. Азъ се случихъ между Pellegrini и Пловдивския руски *départ* (ексъ-филолога) Путята, по-нататкъ на дѣсно бѣха Симичъ и Мте Боди. Забавата бѣше изобщо доста оживена. Путята ми говори за Пловдивъ и Родопа, особено за Бачковския манастиръ. Запознахъ се съ полковника Каулбарсъ, моя съпжтникъ по Дунава; не ми изглежда да е голѣма глава, балтийски нѣмецъ (нѣмски говорихме). Имаше три сръбкини: Йониница черногорка, Симичица въ народна носия и Бодиница. Червената като ракъ униформа на австрийския младъ баронъ De Traux съ еполети и пера; шегитѣ на французина за това парадно облѣкло. Музика, различни вина. Преди 10 часа всички се разотидохме. Съ Рангабѣ водихъ археологически разговори, изглежда като англичанинъ. И Нихадъ съ старата англичанка, разбира се,

не липсваше. Единствения тостъ държа князътъ за суверенитѣ, безъ отговоръ. Тукъ бѣше и княжескиятъ пасторъ.—Въ срѣда вечеръ на 10 ч. имаше *soirée* у Lascelles. Бѣхъ каненъ следъ дълго време пакъ. Князътъ тамъ бѣше на *dîner*. Въ една стая бѣха дамитѣ, въ друга комаръ. Говорихъ съ Стоилова и други, а следъ часъ и половина изчезнахъ. Къмъ полунощъ въ салона танцували кадрилъ. Mme Lascelles свирила на пиано, князътъ танцувалъ съ Гиковица и пр.

Ц. Гинчевъ пристигна отъ Орхание, гдето се простира неговата „епархия“. Огромни прѣспи имало на Арабаконакъ, 10 души трѣбвало да отъпчатъ пжтя за конетѣ. Трѣбва тамъ да се основе нѣкой Бернардински манастиръ. Появили сж се много вълци. — Габровци нищо не сж дали за храма св. Александъръ Невски, и то съ формално решение на цѣлия градски съветъ, трѣбвало, каже, да достроятъ своята си още не довършена черква. *Nota bene*. Високитѣ цени на мѣстата въ Габрово, продаватъ се едва ли не на лакътъ, особено въ чаршията, още въ турско време, по-високи отколкото въ София; сега захванали да спадатъ. Страшни студове. Въ вторникъ на 5 ч. следъ пладне мѣрихъ на двора — 18° С. Аферата на Мих. Георгиевъ въ министерството.

На 4/16 се подписа моятъ указъ за директорството на Нар. библиотека, носи бройка 1. Днесъ преди пладне за прѣвъ пжтъ отидохъ тамъ. Непрактичните разпореждания на Манчова. Писарьтъ (руснакъ) поради намаление на заплатата му не иска да остане. Мишки ядатъ книгитѣ по маситѣ. Сега ще получимъ помѣщения въ гимназията, има доста мѣсто. Непрактичните шкафове-игралки. Джакийскиятъ прахъ. Попъ Тодоръ тамъ случайно ме „порѣси“.

Не отколе узнахъ истината по Начовичовия ужъ фалитъ. Билъ въ лошо положение, ала Паница му помогналъ, платилъ му полицитѣ, нѣкъде и съ 40%, за това пъкъ Начовичъ взелъ за жена негова роднина. Фалиментъ следователно не е имало.

Съ Желѣзковича често става дума за македонцитѣ. Освенъ нѣколко изключения, много вѣроломни хора. Докато имъ давашъ малко, все още ги държишъ съ надежда, ако имъ дадешъ много, ще ти измѣнятъ всѣка минута, понеже вече иматъ каквото сж искали. Нечисти характери (Каранфиловичъ, Драндаръ, Ризовъ, „бозаджията“ Помяновъ). Всичко за интересъ. Икономовъ, когато се разтури държавниятъ съветъ, постоянно бѣше у Сукнарова, тамъ бѣше пълно съ опозиция, но щомъ като получи мѣсто (въ Цариградъ) миряса.

Отъ „Съзнание“ излѣзе още единъ брой, нѣмали пари за печатаря. Каравеловъ издаде брой 1 отъ „Търновска конституция“: яде у Сукнарова даромъ и живѣе въ кжщата си въ страшна „свинщина“. Въ „Марица“ има Софийски дописки, отъ перото на Начовича и Балабанова. — Каравеловъ

самъ разправя, че консерваторитѣ искали да се сближатъ и съединятъ съ него и радикалитѣ противъ Цанкова, насъсквали Цанкова противъ Сукнарова, за да имало, позиция. — Моловъ ми каза, че избѣгаль отъ Народното събрание не поради глупоститѣ на народнитѣ представители, ами заради Цанкова, искалъ да говори противъ инспекторитѣ и други всѣкакви несолидарности. Фантазията му за покриването на св. София.

Чета Кантакузенъ и събирамъ материали за Родопя. Статията наближава къмъ края си. Период. списание, VII още не се е родило. — Вацовъ е въ кисель Galgenhumor. Въ кафенетата, каже, пресмѣтали главно неговитѣ „приходи“.

Голѣмъ съмъ забраванъ за всичко, което се върши около мене, не зная защо, сигурно отъ хаоса въ главата: наблжава l'heure de délivrance [часътъ на избавлението]. Инакъ съмъ доста хладенъ къмъ него, мълча като риба и забелязвамъ, че старѣя. Па и наистина имамъ много работа. Неразтворени вестници лежатъ цѣлъ купъ на масата.

11/23 януарий, срѣда. Намирамъ се съвършено въ мизеренъ хуморъ. Ходя вече въ библиотеката, макаръ че официално не съмъ я приелъ; въ нея има много работа за въ бждеше — та тя нѣма дори пъленъ карточенъ каталогъ, всичко трѣбва да се урежда на ново. Вънъ отъ това, трѣбва да се мѣсти. Въ джамията прахъ, мишкитѣ ношя вършатъ цѣли оргии изъ стаитѣ. „Кая се, че съмъ го (?) приелъ“: отваря се много работа, а cui bono? [каква полза отъ това?]. Ще дойде другъ, и всичко ще пропадне. При това недовършениятъ български пжтописъ (Osvěta, 7 още не е излѣзла!), незахванатиятъ пжтописъ за Osvěta, всевъзможни комисии, рапорти и инспекция за министерството. Главата ме боли, чувствавамъ се слабъ и нездравъ, и чакамъ какво ще узная отъ Виена. Постоянно студено време. Много вълци, два били влѣзли и въ Ломска улица, единъ приставъ ги, ужъ, видѣлъ.

Въ петъкъ бѣше празникъ. Подиръ пладне ходихъ у Luterotti да препиша неговитѣ барометрични числа. — Въ сжбота полупраздникъ св. Иванъ. Канцеларията у насъ скоро бѣше разпущната (имаше 6 Ивановци). Съ Вацова и Генчева телеграфирахме на Вазова въ Пловдивъ. Съ тѣхъ тръгнахме по Ивановци: Даневъ (срещу ученическата гостилница при гимназията, колко ли новелли ще се напишатъ въ бждеше за нея), Гешовъ, Гюзелевъ (попъ рѣсѣше), офицеринътъ Сарафовъ, фотографътъ Карастояновъ. Самъ отидохъ у Адженова, не бѣхъ ходилъ у него отъ ланската зима (разкошна кжша, mittelalterliche Glasfenster [срѣдновѣковни стъкла за прозорци]); госпожата говори съ мене на нѣмски, той бѣше бледъ, тамъ Горбановъ съ тѣлпа други — стори ми се spirituel [духовитъ], библейски цитати; тамъ бѣха и „баш-ергенитѣ“ Г. Моравеновъ и гостилничарътъ Вазовъ. День преди това бѣше Йо-р-

дановъ денъ, имаше водосветъ при двореца, ходихъ на визита у Брадела. — Правя разходки по Цариградското шосе, всѣкога самъ. На „пързалницата“ е оживено, гърци сж въ нея. Цариградскитѣ вестници се хвалятъ че „елленитѣ“ основали въ София skating-club, консултътъ билъ председателъ, персоналтътъ работѣлъ въ него. Разговаряхъ въ последно време по-често съ консула, англогърка Рангабѣ.

Въ сжбота, на 7 вечерътъ, имаше дворцовъ балъ. Тѣлохранителитѣ en grande tenue, червени ориенталски дрехи съ сѣрма, бѣха наредени по стълбитѣ. Около 400 души бѣха поканени — препълнено, топло, голѣмата зала изглеждаше много малка. Дамитѣ като че бѣха по-малко; имаше и лански тоалети, по-малко рускини, първата перла бѣше М-me Рангабѣ (нѣмкиня отъ Рейнъ), па и Сарафовица и Вълчановица блещеха. Ионинъ по „болестъ“ отсъствуваше заедно съ жена си, казватъ нарочно, ала тукъ бѣха полковникъ Каулбарсъ и секретаритѣ. Князътъ бѣше много веселъ, танцува много; говори съ мене къмъ 2 часа, Sie sehen sehr ermüdet aus, tanzen gar nicht, echter Gelehrter [Вие изглеждате много изморенъ, никакъ не танцувате, сжщински ученъ], за ненадейната смъртъ на богаташа свищовецъ въ Букурещъ, който току що бѣ направилъ голѣмо дарение на търговското училище въ Свищовъ. Нѣмаше стая за пушене, ориенталцитѣ излизаха на двора да пушатъ. Krebsrothe Uniform De Traux [червената като ракъ униформа на Де Тро]; Бигелебенъ и Брауншвайгъ бѣха въ дипломатическа, не военна униформа. Цанковъ бѣше галантенъ, ала умисленъ; Сарафовъ танцува, веднажъ съ М-me Симичъ (въ сръбска носия) кадрилъ срещу княза съ М-me Грекова. Балабановъ малко се виждаше, па и Помяновъ — „бозаджията“ се криеше въ нѣкой жгълъ, сжщо и Молловъ „кучката“ (при дебатитѣ по закона за печата казалъ, че билъ необходимъ като „кучка“ за кола). Икономовъ седѣше лениво на едно канапе съ турцитѣ. Старитѣ кости на Ласселица. Дълги шлепове, особено на М. О., la princesse de Roustchouk mit Hippopotamusgesicht [княгинята отъ Русчукъ съ хипопотамското лице]. Много дами липсваха: М-me В. Стоянова, Д. Хранова, Мlle Цвѣтишичъ и др., поради голѣмитѣ разноски. Erstürmung des Buffets [превземането съ пристѣпъ на бюфета], Бурмовъ майсторски омиташе чиниитѣ, интересни бѣха народнитѣ представители мохикани при бюфета. Моята дружина се състоеше отъ юношитѣ д-ръ Даневъ, Миларовъ съ блаженно сладката усмивка, Вацовъ, Златарски и т. н. Разговаряхъ съ Гешова. Само Бурмовъ и консерваторитѣ бѣха съ ордени, Цанковъ нѣмаше нищо — ала казваше ни, че ималъ отличие отъ „царя на царетѣ (папата)“. Префектътъ Вълчановъ и телеграфистътъ Ради Ивановъ бѣха въ униформа. Само като че 2 дами се подхлъзнаха. На 2 часа éclipsé. Балътъ продължи до 3 часа. — На другия денъ katzen-

jämmerliches Wetter [махмурлийско време]. Подиръ пладне ходихъ у Цанкова, у Стоянова, гдето бѣше панагюрецътъ Шоповъ (авторътъ на „Десетъ-дневно царуванье“), който сега се ширилъ изъ английскитѣ и французки улици, мига съ очитѣ, der Kerl hat ein verflucht schlechtes Gewissen [тозъ човѣкъ има страшна нечиста съвѣсть].

Излѣзоха два броя отъ „Търновска конституция“ (на Каравелова), много остри, обаче нѣматъ пари, не могатъ да продължаватъ. Консерваторитѣ очевидно искатъ да започнатъ сжщо вестникъ.

Въ поне дѣлникъ дожда у мене Бигелебенъ. Политическитѣ изгледи, Bahnfrage [желѣзничниятъ въпросъ], мсето заминаване за Прага. Почнахъ да пиша за Родопъ, ала inerta Minerva [бездейна е Минерва*]; но до 1 февруарий на две на три трѣбва да се свърши.

Вечеръта имаше литературно soirée или чай у д-ра Браделъ; присѣстествуваха: Златарски, д-ръ Ст. Даневъ, Сарафовъ, по-късно дойдоха отъ Ионина Гешовъ и Балабановъ съ жена си. Бѣше свикано за литературно развлѣчение по починъ на Данева, защото инакъ, ужъ, нѣмало общество и сериозни разговори. Бѣхме въ добро настроение. Балабановъ разправи разни инциденти отъ пътуването имъ съ Цанкова презъ 1876 г., какъ ги завели на платформата въ Hydepark предъ митинга, въ Бирмингамъ ги показали на сцената въ театъра като „bulgarian delegates“, какъ Miss Fanny Hamilton превеждала съ Балабанова една брошурка и нѣкой си Merriman (solljicator) искалъ сжщото да направи, та още при печатането имъ правѣлъ мжчноти, какъ въ Берлинъ Blowitz (кореспондентъ на Times) искалъ да имъ служи за протекторъ, като имъ казалъ, че Бисмаркъ едва ли щѣлъ да ги приеме, ала после наистина ги приелъ. Гешовъ като румелийски депутатъ попадналъ въ рѣцетъ на Society for the protection of aborigines [дружество за покровителство на първобитнитѣ жители]. Тогава единъ черенъ женски костюмъ (deuil) въ Лондонъ се наричалъ Bulgaria. Гешовъ ми обясни, какво представятъ въ Румелия мутевеллъцитѣ: турски семейства съ ферманъ получавали известна частъ отъ десетъка, съ задѣлжение да поддържатъ известни джамии, чешми и т. н. Най-голѣмъ мутевеллъкъ билъ Ихтиманскитъ, на Михалбейовци (на чело съ Махмудъ паша, нѣкогашенъ народенъ представителъ въ Търново), до 2500 лири (почти половината отъ всички мутевеллъци), после Марково, Митиризово, Карнобадъ, Каракли, Карлово. Сега румелийското правителство имъ плащало.

15/27 януарий, недѣля. Въ четвъртъкъ приехъ библиотеката, ала отчасти (нѣма инвентаръ, описъ на старинитѣ и пр.). Галиматия. Нѣма цѣлостенъ каталогъ, разни сиг-

* Богиня на мъдростъта и наукитѣ. С. Я.

матури, старитѣ шкафове сж означени съ 1—27, новитѣ пакъ съ 1—38, а българскитѣ книги съ 1—2. Старитѣ картички отъ времето на Висковски съ въ безредие, новитѣ не сж наредени и сж писани на по-малъкъ форматъ. Съжалявамъ, че се заловихъ за тази работа, тукъ трѣбва година и половина упоритъ трудъ. Министерството иска да отстрани Манчова; като кандидатъ се е явилъ Шоповъ.

Въ четвъртъкъ писахъ на баща си и на Геролда, изпратихъ на Леже христоматията на Вазова и Величкова. — Написахъ началото на Родопъ, особено за Меропскитѣ планини, страната на смолянитѣ, Achridos, Morgha и т. н. Съвършено съмъ разсѣянъ и измѣненъ. По улицитѣ страшна калъ и вода.

„Бербантлъцитѣ“ на Bergier & Companie. Bergier възъ основа на концесията, доста имажинерна, безъ привилегии, отъ 10 октомврий 1881 год. събралъ въ Парижъ 1,000,000 фр. (400,000 внесла Banque maritime, 200,000 Адженовъ, 150,000 Guyot и Bastiani, 300,000 двама французки капиталисти и т. н.) и издигна фабрика за спиртъ въ Балиефенди, която съ своята сграда и котли никакъ не представлява тази сума. Сега иска съ помощта на Грекова (който желае само *sa uver* [да спаси] Адженова) да измѣни въ концесията § 3, вмѣсто *M. Bergier payera* [ще заплати], „*M. Bergier ne payera que*“ [не ще заплати освенъ], това било, каже, по погрѣшка тогава написано така, макаръ че текстътъ и на български и на французки еднакво гласи. Желѣзковичъ сега обяснилъ на Сарафова, какъ всичко е било. На Bergier, каже, работитѣ му стояли зле; очаквалъ се крахъ и неговото изчезване. Сега искалъ да изкопчи отъ правителството нѣкакво позволение за вжглища, за да може да покрие задълженията си. *Nota bene*: на Великденъ 1882 г. въ министерския съветъ се взело решение за тѣзи вжглища, въ отсъствието на Желѣзковича и моето (той е билъ въ Русе, азъ — въ Ломъ). Тогавашниятъ проектъ на Bergier за експлоатацията на мината билъ, правителството да му плащало за всѣки тонъ по 4 фр., обаче колко той ще плаща за похарченитѣ вжглища, не било казано, „*je tiendrai compte*“ [той щѣлъ да държи смѣтка]. Тогова Стоиловъ и др. били негови покровители, а Желѣзковичъ се противопоставялъ. Стоиловъ, разправяше ми Желѣзковичъ, съ Шварцъ вършели, ужъ, презъ време на преврата *agiotage* съ акциитѣ на Русчушко-Варненската желѣзница въ Англия. Вълковичъ като министъръ на общитѣ сгради веднажъ далъ на Адженова 60,000 фр., за които самъ Адженовъ твърдѣлъ, че нѣмалъ право на тѣхъ — натрапилъ му ги, разбира се не безъ отплата; това нѣщо на времето разправялъ самъ Михайловичъ. Желѣзковичъ презъ време на преврата запазилъ „хазната“, унищожилъ спекулацията съ же-

лѣзницата, запазилъ за държавата прихода отъ сребърнитѣ пари (князътъ искалъ да се дадѣлъ на Адженова, та по този начинъ да се основе капиталъ за консервативната партия), запазилъ банката (князътъ подкрепялъ банката на Адженова и препоръчалъ le „projet de banque“ при заминаването си за Русия въ заседанието на министерския съветъ, безъ да е билъ говорилъ по-рано съ Желѣзковича, последниятъ на бързо изработилъ съ Queillé проектъ и още въ предвечерието на пристигането на княза го внесълъ въ държавния съветъ и го отпечатилъ въ Държавенъ вестникъ). Само Петроханския гешефтъ не можалъ да унищожи; за Петроханското шосе станалъ единственъ търгъ за 600,000 фр. презъ времето на Еренрота, а по нататъкъ било работено по комшийски. Въ министерския съветъ (около януарий 1882 г.), когато поискахме да видимъ контрактитѣ на министерството на общитѣ сгради, Начовичъ ни показа нѣкакви си формуляри: едва тогава бѣха направени. Начовичъ за очи поддържалъ Желѣзковича, особено по въпроса за банката, ала при това билъ съ Адженова, защото материално билъ задълженъ къмъ него; взелъ пари отъ банката и съ тѣхъ си построилъ къща. Икономовъ се омазалъ като експертъ по шосетата Вакарелъ—София и др., тогава купилъ нашия пансионъ Александъръ (сега пакъ го е продалъ); неговата полуапоплексия, споредъ Желѣзковича като очевидно, била действителна, не симуляция. Сега билъ въ министерството, за да одобри всички смѣтки на Адженоза, при което, може би ще „удари голѣмъ келепиръ“, и, споредъ Желѣзковича, щѣлъ да отиде да живѣе спокойно въ Тулча или въ Румелия, гдето у Алеко всѣкога щѣлъ да намѣри мѣсто. Еренротъ, ако да бѣ останалъ, щѣлъ да вмѣкне България въ огромни дългове; презъ негово време най-важнитѣ работи се решавали за 5 минути, нищо не се проучвало и подготвяло, *qui vivra verra, après nous le déluge* (който доживѣе ще види, следъ насъ ако ще би и потопъ). Той билъ заплетенъ съ Wolff de Beer, Staatsbahn [държавната желѣзница], линията Свищовъ—Ени Заара, мислѣлъ, че и стратегически (!) била добра, route Търново—София *via* Румелия; веднажъ по това имало съвѣщание (Стоиловъ, Грековъ, Желѣзковичъ), полуминистерско, на което азъ не съмъ билъ каненъ. Князътъ билъ изпадналъ въ ржцетѣ на Адженова, водѣлъ се по него и неговата компания, заради него намразилъ и Желѣзковича, макаръ че напоследъкъ и Цанковъ се застѣпилъ за него, като искалъ наново да го привлече къмъ правителството. Една отъ най-лошитѣ работи било споменуването на „строителното дружество“ въ тронната речъ отъ 1882 г., което било частно дружество! Желѣзковичъ предложилъ на княза по-рано проектъ за държавенъ заемъ за тѣзи сгради, съ амортизация, доста изгоденъ проектъ, той му се много харесалъ, ала у него, който дой-

де по-късно, по сполучва, и дохожда Адженовъ. Въ парламентарната анкета по сметките на Адженова Селвели билъ страшно разяренъ отъ тѣзи кражби. Отъ Селвели чулъ Каравеловъ, че историята за единъ милионъ била вѣрна; князътъ искалъ 1 милионъ за сватба, ала камарата отхвърлила искането, когато, каже, наистина ще има сватба, тогава ще го отпустне; това сега къмъ края било вмъкнато въ бюджета въ тайно заседание. Желѣзковичъ мисли, че консерваторитѣ сж подтикнали камарата за такъвъ вотъ, за да държали с ами княза въ ржцетѣ си. Князътъ отъ финанси нищо не разбира, на мене самия веднажъ казваше, че срѣдната цифра 10 милиона отъ десетѣка му се виждала малка. Генералитѣ Соболевъ и Каулбарсъ отъ българскитѣ финанси много не разбираха, изобщо бѣха несржчни, добре че си отидоха. Споредъ всичко това превратътъ изглежда като голѣма финансова спекуляция, въ която азъ и Желѣзковичъ трѣбваше да служимъ *pour tirer les châtaignes du feu* [да вадимъ кестенитѣ отъ огъня], сиречъ да чистимъ терена за желѣзници, мини, банки, строителни дружества и пр., все за Адженова и компания. Либералитѣ не рѣдко ми казваха, че тѣзи хора, Queillé, Thonard, Bastian, Menges заедно съ нѣкои консерватори били компания, финансовъ Ring [кржжець]. Грековъ е човѣкъ външно приветливъ, ала инакъ страшенъ грабителъ и *Rabulist* [изопачителъ на смисъла на законитѣ]; той като адвокатъ е господаръ надъ сѣдитѣ неюристи въ София, и чиновници отъ министерството на финанситѣ сж ми разправяли, че често изопачавалъ и се борѣлъ противъ законитѣ, които самъ като министъръ на правосъдието е изработилъ.

Вчера случайно се срещнахъ на улицата съ Стоилова. Той ми каза, че князътъ го питалъ, кой е тоя Иречекъ, който е получилъ титлата *Baron de Samokov*, да не е това моята баща, тогава тази титла се падала и на мене. Стоиловъ му казалъ, ча това е моятъ чичо-юристътъ, че моятъ баща никога не е приемалъ орденъ, нито дори и желѣзната корона, която му е била предлагана, преди всичко поради своитѣ демократични идеи. Тази Херминова история много ме ядосва; нека си окачи колкото ще рицарски титли (и безъ това има само дъщери), обаче трѣбваше да си избере друга титла. Съ сегашната (направилъ го за това, че самъ си изковалъ щастието, *quisque suae fortunae faber*) създава ми само неприятности: може би и не знае, че въ България има градъ Самоковъ. На нѣколцина, които ме питаха, азъ казахъ, че това е единъ самоковъ, *Hammerwerk*, въ Чехия, каквито тамъ ги има много.

Днесъ излѣзе Пер. списание, VII. — Писахъ на майка си, на Лавеле и на Дринова.

Списъкъ на „праздношатающихъ“ държавници въ София: Михайловски, Вълковичъ, В. Стояновъ, Хр. Стояновъ,

Стоиловъ, Начовичъ, Хаджи Пенчовичъ, Моравеновъ, Даскаловъ, Кирякъ Цанковъ (не е тукъ), Илия Цановъ, управителятъ Михайловъ, Аневъ, Бурмовъ (трѣбваше да го запиша напредъ), Агура, Желѣзковичъ.

Интересни данни за емиграцията изъ Румелия сж обнародвани въ Нар. гласъ отъ 21 декемврий 1883 год., № 456, споредъ отдѣлението за „владалата (тапиитъ)“: покупки и продажби въ Румелия отъ началото на областното управление до 1 ноемврий 1883 г. всичко гроша 102,158,238. Мюсулмани сж продали на християни за 72,229,516; християни на мюсулмани за 401,752, християни на християни за 24,799,084, мюсулмани на мюсулмани за 4,727,885. Къмъ първитъ трѣбва да се отнесатъ и продажбитъ „за количества отъ 50%“, при които купувачитъ не сж искали владала, тъй че първата сума ще възлѣзе на 1 милионъ лири — откупено отъ мюсулмани. Цѣлата сума се разпредѣля така: Пловдивски департаментъ — 30,459,026, Т. Пазарджишки — 12,345,151, Ст. Загорски — 28,492,169, Хасковски — 11,231,900, Сливенски — 11,636,222, Бургаски — 7,994,769. Споредъ това правимъ смѣтка съ Желѣзковича, колко пари сж изнесени отъ турскитъ продавачи, около 20 милиона фр., повечето въ злато. При това и отъ княжеството. Сжщо и съ вноса на чужди стоки сж изнесени следъ войната много пари, и онова благосъстояние отъ рускитъ полове вече много е намалѣло.

Вѣлковичъ като министъръ отварялъ ли е писмата? Къмъ януарий 1882 г. на чуждитъ агенти самъ е разправялъ, че черенъ кабинетъ сжществувалъ само за домашната кореспонденция, и вследствие на това агентитъ почнаха да изпращатъ своитъ писма съ куриери, което впрочемъ Кевенхюлеръ правѣше и по-рано. Прокламацията на Цанкова, преди интернирането му, била извадена отъ писмата. Така поне казва Желѣзковичъ. Молловъ ми е разправялъ самъ работи, които сж явно доказателство. Въ „Русъ“ имало статия (отъ Головина) съ похвала за Начовича; Молловъ и Балабановъ написали дописка до Аксакова, която опровергавала тази статия. По едно време, една седмица следъ това, д-ръ Гриммъ се нахвърлилъ върху Моллова, че пишелъ Аксакову и обиждалъ княза — князътъ самъ съобщилъ това на Гримма, понеже го е знаелъ отъ Вѣлковича. Молловъ се сопналъ на Гримма, за неговото жандарство, казалъ му да се обърне къмъ сжда и го изпждилъ отъ канцеларията си; Гриммъ избѣгалъ безъ шапка и после се върналъ за нея. Молловъ съобщилъ на Хитрово за случката, и той смърналъ Гримма. По-късно Молловъ говорилъ съ Аксакова лично въ Москва, при коронацията; писмото пристигнало следъ месецъ и половина, доста изпомачкано. А писмото било адресирано не до Аксакова, а до друго лице въ Москва да му го предаде. Желѣзковичъ мисли, че писмата и сега се отваряли, хората били турци, безчестни.

каквито били и по-рано. Всичко това вършелъ началникът на пощенско-телеграфната станция Тодоровъ, напълно, каже, човѣкъ на Начовича, мжжът на красноликата учителка по французки въ девическата гимназия. Къмъ това add e [прибави] историята на моитѣ изпочупени печати презъ есента на 1882 г.; когато обърнахъ вниманието на Вълковича върху това, веднага престана — това бѣха писма до Геролда, сестра ми и т. н.

Вълковичъ набързо замина за Румелия. Кандидатиралъ се, казватъ, за генералъ-губернаторъ. Да ли стоенето на Богориди ще се продължи, не е сигурно. Има надежда. Не зная, какво ще направятъ руситѣ. Заговори се нѣщо и за кандидатурата на Нихада.

Неотколе единъ отъ най-младитѣ ми приятели твърдѣше за мене, че още не съмъ се достатъчно акклиматизиралъ, правѣлъ съмъ, каже, визити само за формалностъ (сиречь трѣбва да ходя отъ одного до другиго и да „дрънкамъ“); другъ му отговори, че съмъ си ценѣлъ времето и съмъ предпочиталъ да се занимавамъ и да пиша. — За „морална сила“ се смѣта тукъ, когато нѣкой не ходи на балъ.

10 февруарий/29 януарий, недѣля. Вече цѣли 14 дня нищо не съмъ записалъ и се намирамъ въ такова настроение, че пиша вече само по привычка. Въ понедѣлникъ, на 16, получихъ писмо отъ Виена отъ баща си, че моята работа била приета отъ министерството на финанситѣ и че сега се намирала у Негово Величество. Чакамъ телеграма.

Библиотеката съ своитѣ безредици, съ леността и неспособността на двамата чиновници, Манчовъ и Лукинъ, ми създава много малко радостъ. Написахъ единъ предварителенъ рапортъ за всичко, което съмъ видѣлъ, обаче приемането въ подробности не напредва, защото списъцитѣ се правятъ сега. Нѣма напр., никакъвъ списъкъ на старинитѣ, нито нѣкоя книга, въ която да сж вписани по редъ. Кога ще се пренесе въ гимназията, досега не е известно. Служебни часове сж 9—12, 4—8, вечеръ се работи при лампи. Страшно множество мишки.

Въ учебния съветъ довършихме правилника за матурата и после разгледахме разни прошения. Въ гимназията преподавамъ тъкмо за Франция въ 18 в., за американската революция, за владичеството на англичанитѣ въ Индия.

Вчера вечеръ (9) щастливо довършихъ „Пътни бележки отъ Срѣдня гора и Родопитѣ“ всичко 87 фолиови листа въ 4 глави: I Златишко поле, II Срѣдна гора, III Гйопса, IV Родопитѣ. Въ последно време правя много детайлни студии за Родопитѣ. Неотколе за единъ день изработихъ 16 страници: отъ Станимака до Пещера. Давамъ много сведения за старото раздѣление на планинитѣ, за потурчването на помациитѣ. Стояновъ захвана съ мене да чете началото, трѣбваше

много дни да го гоня, докато го уловя и накарамъ да седне при масата. Захвана да се реди въ кн. VIII.

Дриновъ ми изпрати за Пер. списание интересна богомилска приказка отъ Панагюрище, записана отъ покойния Бончовъ.

Черногорскиятъ секретаръ въ министерството на просвѣтата Марко Драговичъ е издалъ брошурка „Упуство за скупляне материјала за историју и ђеографију Црне Горе“, споредъ моитъ български упжтвания.

Въ политиката е каша. „Търновска конституция“ на Каравелова и Славейкова се държи умѣрено и умно, ала Каравеловъ самъ казва: като падне Цанковъ, какво ще стане следъ това? Руситъ очевидно подкрепятъ радикалитъ. Хумористичниятъ „Свирчо“ води много люта борба, па не щади дори и княза; напр. *persiflage* [усмива] известията отъ двореца, печатани въ Държавенъ вестникъ. Цанковиститъ почнаха да издаватъ „Братство“, подъ редакцията на Кърджиева отъ Русе, малко листче, свършено босо и глупаво, чийто първи брой възбуди общо съжаление. Въ него д-ръ Даневъ, новоизпечениятъ финансистъ, е написалъ статия за Русчушката желѣзница, която се посрещна съ голѣма насмѣшка. Консерваторитъ сж объркали концитъ, сближаватъ се съ Каравелова (който има голѣмъ *estime* [уважение] за Стоилова), обаче радикалитъ не искатъ и да чуютъ за това приятелство. Константиновичъ (въ „Свирка“ Костенурковичъ) си е далъ оставката и излѣзе отъ умирация политически кабинетъ. Органъ на консерваторитъ бѣше „Bulgarie“. Йонинъ силно настоявалъ предъ Цанкова за спирането на този вестникъ, който съвсемъ улично нападалъ Русия. Цанковъ на 2 (по западния календаръ) въ сжбота заповѣдалъ на градоначалника да екстернира задъ граница арменеца редакторъ Оскаръ Искендеръ (*recte* Хампарцианъ, отъ хамбаръ) като турски поданикъ, а за да се запази равновесие и Головинъ, който пишелъ въ „Русь“ за политическия кабинетъ, па и Стефановъ — Поповъ, бесарабецъ, уличникъ съ цилиндъръ и дописникъ на нѣкои Московски вестници. Въ сжщия брой (излѣзълъ на 3), въ който Искендеръ се прощава съ читателитъ си, се представя за редакторъ Чачевъ. Отъ това се вдигна цѣла буря въ лагера на консерваторитъ, защото имъ свалили маската, партията била изгубена, излѣзе наяве, чий органъ е билъ и за кого е писалъ. Отъ това време не е излѣзълъ вече ни единъ брой; може би, че е умрѣлъ този вестникъ.

„Bulgarie“ малко преди това бѣше написала *entrefilet*, че научнитъ разкопки при св. София съмъ преобърналъ въ ледница (!) и че очаква обяснението на намѣренитъ нѣща да стане къмъ августъ, когато ледътъ се свършвалъ. Написахъ кжсъ отговоръ, който излѣзе въ „Търновска конституция“ преди една седмица, ала день преди това екстернираха

Хампарциана, и моята надежда за полемичен спортъ съ левантинския листъ се осуети.

Консерваторитѣ много тежко понасятъ отзоваването на много предани тѣмъ и на княза руски офицери. Щѣли да си заминатъ, казватъ Лонгиновъ, Кубе, Швендтнеръ, Ловчанскиятъ Фрейманнъ, Ремлингенъ и т. н. Кантакузенъ пристигна вчера подиръ пладне, ала повече нищо не зная. За органъ на консерваторитѣ служи „Марица“, сега изпаднала въ душевенъ банкрутъ, и Манчовиятъ „Народенъ гласъ“, затова Бобчевъ и Вазовъ всѣки день ядатъ бой въ радикалскитѣ вестници (Търновска конституция, Свирчо, Южна България, Видинска свобода).

Презъ последнитѣ дни много се приказва за криза, Гешовъ, ужъ, щѣлъ да влѣзе въ министерството, споредъ други Балабановъ щѣлъ да бжде председателъ, или Стоиловъ щѣлъ да влѣзе пакъ, или Сарафовъ и Помяновъ щѣли да излѣзатъ. Ала кой знае, какво вѣрно има въ всичко това. За Помянова (споредъ Търновска конституция „идиотъ“) се вдига много шумъ и смѣхъ, сжщо и за неговия главенъ секретаръ лудия Стоянъ Михайловски (сега новоизкалъпенъ юристъ отъ Aix). Цѣлъ свѣтъ знае, че по-рано е билъ бозаджия, Конс Паймакотъ отъ Прилепъ. Сега е написалъ нѣкакво си смѣшно официално писмо до д-ра Радославовъ (въ апелацията), което въ нѣкои вестници е наречено „диплома на идиотство“. Тѣзи дни извикалъ при себе си Димитренко (отъ апелацията) и му казалъ, че взималъ „взятки“, та да си дадѣлъ самъ оставката. Димитренко отговорилъ, че не е взималъ, нека му докажелъ това и предъ публиката и предъ сжда. Помяновъ не може. Това направилъ, само да изпжди единъ русинъ, и колко глупаво скроено!

Даватъ се много забавления. Най-голѣмото бѣше балътъ у Йонина на 2 [по западния календаръ]. Бѣха канени почти всички, както бѣха въ двореца; Каравеловъ и Славейковъ не. Князътъ остана до 2 часа, въ руска униформа. Когато влѣзе, екна „Шуми Марица“, и между танцитѣ се игра и хоро, танцувано съ голѣма verve [жаръ], въ което взеха участие и Симиць съ жена си, Боди съ жена си, Стояновъ (майсторъ въ хорото), А. П. Лонгиновъ, Сукнаровъ, Златарски и т. н. Това бѣше „ударъ“ за двореца: тамъ народното хоро липсваше. Помѣщението е тѣсно, горещина. Помитане на бюфета въ партера, гдето бѣха пушачитѣ и играчитѣ на карти, комарътъ, обаче, бѣше скромень. Оригиналниятъ донкихотски типъ на Йониновия братъ. Йониница блещѣше въ своята пълна красота. Между гоститѣ забележителна красавица бѣше жената на единъ руски офицеръ Бѣловъ, търновчанка. Липсваше Грековъ съ жена си; Адженовъ бѣше самъ, свършено бледъ. И Юсуфъ не липсваше при вратата, пиянъ. Цанховъ бѣше свършено мълчаливъ и затворенъ въ себе си;

говори се, че казалъ на Йонина, какво князътъ смѣталъ Каравелова и Славейкова за свои лични врагове, а князътъ казалъ на Йонина, че това не било вѣрно. Разговаряхъ съ Мте Браделъ, Балабанова, Стоянова, съ Симичъ, Хилковъ, стария А. Цанковъ. При супето се продъни една маса. Стоиловъ и Константиновичъ бѣха съвършено кисели и мълчаливи. Имаше много нови женски лица, особено руски. Отидохъ си на 2½ часа. Балътъ продължилъ до 4 часа. — На бала на „Майка“ въ Славянска беседа не бѣхъ. Имаше балъ и у Адженова, князътъ стоялъ тамъ до 4 ч., ала министритѣ не били. — За-вчера бѣхъ на *soirée* у Златарски. Търновско общество отъ долна ржка. Мжже и жени играеха на 4 маси на карти „робръ“, това бѣше цѣлото забавление. Едно малко момиченце при това „дрънкаше“ на пияно, а неиграчитѣ приказваха отъ страни. Отекчавахъ се до 2 часа. Узнахъ всевъзможни истории за румелийската администрация, какъ Несторъ Марковъ, като префектъ, накаралъ стражаритѣ да изсекатъ върбитѣ, садени отъ Мидхатъ паша за запазване на шосето отъ Тунджа при Казанлъшкитѣ лѣджи, за „бентъ“ на своята воденица (неговиятъ баща билъ православенъ циганинъ); какъ Наумовъ, като председателъ на окръжния съветъ, събралъ дървенъ материалъ отъ изоставеното смѣсено село и издигналъ къща въ своя чифликъ, като въ всѣка стая настанилъ по едно българско семейство (нова творба на робство) като свои работници съ по 10 гроша на месецъ; какъ кадастърътъ (пари вмѣсто десетъкъ) билъ въведенъ, само за да се обогатятъ известни депутати отъ заминаването на турцитѣ и какъ Наумовъ при този случай купилъ евтино 3000 дюлюма лозе; какъ Богориди пжтувалъ съ Салабашева, въ Казанлъкъ му било приготвено жилище у Христова и *dîner* у кмета, ала Салабашевъ, желаейки да се ожени за дъщерята на богатия търговецъ (на розово масло) Папазоглу, водителъ на другата мѣстна партия, му телеграфиралъ отъ Заара, че князътъ щѣлъ да слѣзе у него, така и станало, обаче Богориди почти останалъ гладенъ въ неприготвеното жилище, и гражданитѣ разсърдени си изяли сами динето.

Вацовъ днесъ вече седмица какъ се сгоди съ Mlle Schwartz (хърватка) и сжщия день, въ който ми съобщи това, извърши пирамидална интрига. Премѣстениятъ Варненски директоръ Пенчевъ пристигна въ София; всички тукашни му казали, че този кюлафъ му го е скроилъ Вацовъ, ала въ канцеларията Вацовъ му казалъ, че билъ премѣстенъ по мой съветъ! Вацовъ, казватъ, кореспондиралъ съ учителитѣ и ги подбуждалъ противъ директора. Тукъ, въ Ориента, е въ сила правилото: отъ неприятеля си не се бой, защото ти е неприятелъ, ала пази се отъ приятелитѣ си.

Образува се кодификационната комисия. Въ нея ще влѣзатъ Михайловски, Бурмовъ, Хр. Стояновъ, В. Д. Хра-

новъ [!], д-ръ Ст. Даневъ . . . около 7—8 души. Вчера Цанковъ повика Желѣзковича, ала той отказа да участвува въ нея.

Изглежда, че правителството чрезъ Стойчова се е спогодило съ англичанитѣ за желѣзницата Русчукъ—Варна, за 46 милиона. Споредъ руситѣ нейната цена била 30 милиона. Радикалитѣ вдигатъ по този поводъ голѣма връва.

Князътъ билъ у Адженова много веселъ, *comme chez soi* [като у дома си], танцувалъ съ всички дами, похвалилъ Влад. Цанковъ (официера) за майсторското управление на кадрита и сързания съ него *cotillon* и му казалъ, че като *gardelieutenant* и той нѣкогашъ ръководилъ танци.

Консерваторитѣ и „пиятата“ сж много сърдити на Гешова; като директоръ на банката, каже, нищо не разбиралъ. Манипулирането съ новитѣ наредби само затруднявало търговията.

Министерството не иска да произведе изборитѣ, освенъ презъ май, знае че ще пропадне. Прѣскатъ се слухове за идеитѣ на консерваторитѣ да поематъ това наследство; нѣкакъвъ новъ политически *Handstreich* [превратъ], този пътъ съ конституцията въ рѣце.

1/13 февруарий, срѣда. Сутринта, още въ леглото, получихъ повторно писмо отъ баща си, че моята работа вече щѣла да бѣде поднесена на императора. Преди пладне не бѣхъ добре, ровихъ се изъ разни лични книжа. На пладне отидохъ въ министерството. Подиръ пладне имаше заседание на учебния съветъ, гдето за пръвъ пътъ присѣдстваха новитѣ членове А. Маноловъ и А. Петковъ (или сега не Алексей, ами Стоянъ); разглеждахме разни прошения, на Абаджиева въ Загребъ върнахме стипендията (бѣше я изгубилъ заради маджаритѣ, по искане на Вълковича), а по поводъ на писмото на швейцарския президентъ Ruchonnet до министерството на външнитѣ работи за международна литературна конвенция решихме, че България не може при условията, въ които тя днесъ се намира, да се присъедини — отъ български нищо се не превежда, а и самитѣ преводи съ мжка си пробиватъ пътъ.—Въ кѣщи четохъ малко *Augsburger Allg. Zeitung*. Къмъ 8 ч. ето телеграма отъ баща ми, подадена сутринта: „*Res feliciter perfecta. Cetera literis*“ [работата се свърши щастливо, останалото съ писмо]. И така азъ съмъ назначенъ отъ 1 октомврий за редовенъ професоръ по всеобща история въ чешкия университетъ въ Прага Вчера бѣхъ каненъ у Стоянова, гдето бѣха на вечеря митрополитъ Симеонъ, митрополитъ Кирилъ, Генчевъ и Ат. Войниковъ. Най-много се говори за Русия и нейнитѣ отношения къмъ България, Стояновъ (има ордена Станиславъ отъ коронацията) бѣше за нея, Симеонъ противъ, ала повечето на шѣга. Отидохме си на 11 часа. Прѣсенъ снѣгъ. На Генчева казахъ, че скоро ще замина отъ България, че преди всичко

съмъ чешки родолюбецъ, не искамъ да си затварямъ кариерата и не желая да бжда забравенъ на западъ. Инакъ (освенъ Желѣзковича) никой нищо не знае.

Baron de Traux de Vardin, австрийско аташе, заминава за на горе въ отпускъ да се жени. Бѣше вчера у мене, обѣдвалъ съ княза, намира го страшно лекомисленъ, не говорѣлъ дори и като владѣтель. „Wenn's mit dem Kantakuzen nicht geht, dann werde ich wieder Crawall machen, auch darauf hin, als der Störenfried Europa's zu gelten.“ Aber wir werden kaum einen slowakischen Infanteristen für ihn ins Feld stellen. Es kann ihm den Sessel kosten [„ако не върви съ Кантакузена, тогава пакъ ще направя нѣкоя топурдия, па ако ще следъ това да минавамъ за рушителъ на мира въ Европа.“ Обаче ние едва ли ще извадимъ за него на бойното поле дори единъ словашки пехотинецъ. Това може да му струва престолътъ].

Министерството куца. Въ Видинъ и др. сж станали многолюдни антицанковистки митинги. Сарафовъ назначилъ чрезъ Помянова своя шурей, хърватския юристъ Ройчевичъ (глупавъ момъкъ) за членъ на сжда въ Видинъ. По поводъ на това голѣмъ шумъ се вдига днесъ въ „Свирка“ (австрийски офицеръ).—Министритѣ à tout prix гледатъ да привлѣкатъ Желѣзковича за съветникъ въ министерството на финанситѣ. Курсьтъ на паритѣ, банката и пр. сж забъркани. Гешовъ изглежда, че е новакъ.

Много балове и soirées се даватъ, почти всѣки день, и по два. Днесъ пѣятъ сръбски „комици“ въ Славянска беседа, а у Радака има маски. И у Менгеса имаше балъ, гдето князътъ останалъ до сутринята (и дами присѣдствували тамъ). Политическиятъ кабинетъ е свършено подкопанъ, Константиновичъ ходи кисело изъ улицитѣ, останалъ е само Тълчичесовъ.

3/15 февруарий, петъкъ. Вчера бѣше празникъ, новъ снѣгъ и мъгла. Азъ цѣлъ день стояхъ у дома, четохъ ланската „Osvěta (biographica et geographica). Подиръ пладне получихъ телеграма отъ майка си и Свата съ mille saluts et félicitations [хиляди поздрави и честитки], и писмо отъ Свата. Вечерята писахъ на баща си въ Виена и на Свата.

Днесъ сутринята ходихъ въ библиотеката, гдето прегледахъ книгитѣ опредѣлени за подвързия и т. н. Въ министерството. На Вацова „загатнахъ, че съмъ направилъ едно голямо наследство и че ще се прощавамъ“; смѣ се, ала не ме разбра. Молловъ, каже, е назначилъ за и. д. началникъ на новото (първоначално) отдѣление своя домашенъ учителъ Красилниковъ, русинъ, който не знае никакъ български, младъ момъкъ, а нашитѣ българи педагози? Страшенъ непотизъмъ и фаворизация. У Златарски, гдето бѣше учителътъ Стефановъ отъ Самоковското духовно учи-

лище, медвенецъ, училъ се въ Загребъ. Какъ въ Самоковъ носили чудотворната рилска икона по улицитъ, единъ калугеръ съ голъ кухненски ножъ (сатъръ) вървѣлъ следъ нея, за изгонване на скарлатината. Спечелили, каже, около 10,000 фр. И въ училището направили съ нея церемония. Срещу това религиозната екзалтираностъ на американцитъ. Богословскитъ прения въ тѣхното училище, всѣки гражданинъ могълъ да отиде тамъ, отивали и ученицитъ отъ духовното училище, задавали въпроси; неотколе единъ сконфузилъ Mr. Howes, той отговорилъ, че това било божя работа, непостижима за човѣшкия умъ, отъ който отговоръ самитъ ученици на протестантитъ изпаднали въ „вълнение“. Началникътъ Панделеевъ следъ 4 години си заминалъ. Бончовъ, неговиятъ намѣстникъ, сега билъ премѣстенъ за управителъ въ Кюстендилъ. Селянитъ почнали да му носятъ съ кошове риба *more antiquo* [по старъ обичай], той ги изгонилъ. Много работи се вършели съвършено по турски. Вътрешни интриги и спорове между самитъ граждани, иначе нагледъ добри кравици. Нѣмали дори и читалище. Отъ „Братство“ не били взели нито единъ екземпляръ, ала около 20 отъ „Търновска конституция“. Зах. Стояновъ билъ неговъ роднина медвенецъ, сега сѣдебенъ следователъ въ Пловдивъ, билъ слуга (овчарски синъ) у гагаузи въ Бургасъ, въ свободнитъ си часове се научилъ отъ децата да чете на улицата, по-късно билъ слуга въ Русчушкото читалище; научилъ се френски, а отъ Каравелова английски. Пишелъ плавно, безъ заличаване, ала безъ правописъ, поправяла го жена му, която се учила въ Русия, сестра на Обретенова. Отъ цѣла Румелия събиралъ материали за новото движение, отъ 1835 г. Щѣла да бѣде интересна и важна книга.

Босотата на банката. Симичъ, агентъ на сръбското кралство, не получилъ на време пари, поискалъ за 3—4 дѣня 1000 фр. Гешовъ поискалъ 2 поржчители („кефили“) и писалъ въ министерството на финанситъ за позволение. Боди ходилъ тукъ и тамъ, и когато Сарафовъ разрешилъ безъ „кефили“, Симичъ си намѣрилъ пари отъ другаде. Тѣй че сръбското кралство нѣма кредитъ — канцеларията на едно дипломатическо агенство! И за правителството сега банката никжде не изпраща пари, ако нѣма на рѣце „парично исканіе“! И това става за „улеснение“ на търговията!

Днесъ „Братство“ съдържа съвършено нихилистична статия въ полза на виенскитъ работници социалисти, пълненъ съ крѣсливи фрази, около 60 реда. Миланъ и неговитъ министри сж наречени предатели, тирани, кървопийци и т. н. И това е министерски органъ! И вчерашната „Свирка“ въ статията „Обстоятелствата“ безсрамно пише за княза, доста прозрачно, „съмнително произхождение“, „прапорщикъ“ въ кавалерията, съ протекцията на леля си „голямъ чолякъ“, за

Адженова, аристокрацията, за хубавата жена на единъ дипломатъ (Лишиница). Старославянски кондаци и тропари за св. министри, „безсребърници“, съчинени може би отъ Славейкова (В. Д. Стояновъ онзи день следъ вечеря ги пѣ като въ черква, на грѣцки гласъ). Къмъ всичко това хубави фрази като: прокурорътъ „гладилъ Помянова по муцунката“ (streichelte den Minister an der Schnauze). Телеграми: Стойчовъ—Харроверъ заминаватъ отъ Лондонъ, хотелджиитѣ и хотелджиикитѣ ги изпратили на гарата, кафешантанитѣ всички сж издигнали черни флагове. Даневъ получилъ орденъ „Теле“ I степенъ. Освенъ това турски писма и т. н., груби, ала и остроумни.

Въ „Славянинъ“ чета безграмотно описание на бала въ Кула, въ кафенето, безъ жени, напили се, разбили маси и столове, „келнерътъ“ най-после изхвърлилъ на улицата управителя на митницата.

Подиръ пладие ходихъ у Бигилебена. Съобщихъ му за своята работа. Честити ми, für Sie ein glücklicher Ausgang, der Wissenschaft erhalten, jedenfalls besser als das problematische Schicksal eines bulgarischen Staatsmannes. Selbst die Direktion der Bibliothek nichts für Sie: mechanisches Ordnen der Bücher [за Васъ единъ щастливъ изходъ, запазенъ сте за науката, на всѣки случай по-добре, отколкото проблематичната сждба на единъ български държавникъ. Дори и директорството на библиотеката не е за Васъ: механическо подреждане на книгитѣ] (било като аптека). Хвали Балабанова, нѣмалъ прекалено самомнение, не билъ нула, всичко проучвалъ и питалъ. За голѣма нула смѣта Агура. Разправихъ му за сждбата на своитѣ многобройни проекти по закона за общинскитѣ училища отъ 4 години насамъ, последното му забъркване отъ Агура, какъ общинскитѣ учители се назначаватъ отъ небрежни инспектори, когато азъ искахъ само испити и дипломи за всички учители: около 1000 дипломирани учители и тогава нека всѣки си избере, когото иска, за държавата има еднаква гаранция. Какъ до сега не съумѣха да увеличатъ доходитѣ, нѣматъ дори и Häusersteuer [данѣкъ сгради], градоветѣ не плащатъ почти нищо. Кантакузена и той не го е виждалъ. Съветва ме да съобща на княза за своята работа още сега, за да не я узнае тепърва отъ вестницитѣ. — Отидохъ въ политическия кабинетъ, гдето не бѣхъ стѣпялъ, може би, отъ година и половина. Казахъ на Л. Моравеновъ, че искамъ аудиенция за утре, и му загатнахъ защо, той се изненада (и на Златарски казахъ, че наесенъ си заминавамъ).

Рязановъ, отъ Бурмова доведенъ съветникъ за банката, нищо не струвалъ. „Язѣкъ за 18,000 лева“. Искалъ само себе си за директоръ и да събере капиталъ въ Русия (у евреитѣ?). — Финанситѣ сж забъркани. Сарафовъ говорилъ на Желѣзковича за заемъ. Желѣзковичъ за крахъ.

Вечерята бѣхъ въ библиотеката. Шо по въ ми каза, че у Куника имало множество рѣкописи на Палаузова (Спирidonъ), руски съчинения върху българската и влашка черковна и свѣтска история.

Въ Тутраканъ станалъ радикалски митингъ и сбиване. Въ Видинъ на митинга произлѣзла голѣма вѣтва, опълченците го свикали съ трѣби и тѣпани, взели резолюция противъ мѣстния съдъ (имали споръ за „Гаргж-адасж“). Тамъ излиза и пиперливиятъ политически листъ „Свобода“. Стихотворецъ е „даскалетината“ Китанчовъ.

Обвиненията тукъ и тамъ изъ вестниците противъ габровеца Манафова сж вѣрни; презъ времето на ужасите на Фазлж паша той доносничелъ съ Хесапчиевци и други побългарени анадолици. Това ми разправяха двамата Генчевци.

Възбуденъ съмъ. Утре ще бѣда у княза (la situazione la più difficile [много мъчно положение]), а вечерята на балъ.

5/17 февруарий, недѣля. Вчера сутринята въ училището имахъ лекция (Аранда, Помбалъ, Струенсее, Густавъ III). На 11 1/2 ч. отидохъ въ двореца. Князътъ бѣше замисленъ и отчаянъ. Казахъ му, че Пражскиятъ университетъ и министерството на просвѣтата лани ме бѣха поканили и че азъ отклонихъ, но че преписката по това бѣ продължена и поканата повторена, та напоследѣкъ, вследствие на това настояване, азъ се решихъ да приема. Той биде изненаданъ и каза тихо: „Това не е хубаво отъ Ваша страна. Всички, на които азъ нѣкакъ разчитахъ, ме напушатъ единъ следъ другъ. Отъ Васъ азъ очаквахъ, че Вие съ Вашето влияние ще подействувате за възпитанието на младежта, та хората да почнатъ да се занимаватъ съ по-сериозни нѣща, отколкото съ улична политика.“ Азъ отвърнахъ, че моето влияние е малко, и безъ това все по-малко. Освенъ това цѣлата ми дейность е безъ резултати, каквито бихме желали. Давалъ съмъ проекти, които въ течение на 5 години четири пѣти сж преработвани и все още нищо не е излѣзло отъ тѣхъ. Често съмъ захващалъ нѣщо систематично и планомѣрно, едва обаче влѣзе въ рѣцетъ на други, и всичко пропада — така има цѣла редица добри предназначения, които сж спрѣни по срѣдата. Вънъ отъ това мъчно се излиза съ тукашните хора на глава: 3—4 месеца вървятъ съвършено нормално, безъ приключения, човѣкъ е напълно доволенъ — ала неочаквано изкочи нѣкоя история, при която човѣкъ изгубва всѣкакво търпение и вижда, че всичко е поставено върху една карта, настѣпва криза, която огорчава и отравя всичко въ човѣка. Азъ дойдохъ въ България съ флегматиченъ и спокоенъ темпераментъ и сега, следъ петъ години, азъ съмъ станалъ нервозенъ, толкова нервозенъ, че азъ трѣбва да се боя отъ всѣка компликация. Князътъ отвърна, че и той билъ страшно нервозенъ (това се вижда на него), и малките работи го дразнѣли, сврѣхъ това

свършено осамотѣлъ, единственъ другарь му билъ още Ридезелъ, ала и той се оженилъ и билъ при жена си. Трѣбвало и той да се ожени, обаче това не могълъ да направи, защото не знаелъ, какво още ще става съ него. Азъ следъ това продължихъ, че свършено съмъ се отчуждилъ отъ научната кариера, отдалечихъ се отъ свѣта и изпаднахъ въ забрава; често захващахъ нѣщо да пиша, ала въ това време се случваше нѣкоя неприятна случка и пакъ съмъ захвърлялъ перото. Сега приехъ директорството на Народната библиотека и музей, хубава работа, следъ година — година и половина човѣкъ може да я нареди свършено хубаво, ала какво ще стане следъ това? Пакъ ще се разстрои въ ржцетѣ на нѣкого другого. Сврѣхъ това и интригитѣ на самитѣ българи. Азъ не зная, да ли е известно на Ваше Височество, че въ Народното събрание миналата година, презъ януарий, бѣхъ заличенъ въ бюджетната комисиия съ 10 гласа срещу два (на Анева и Бобчева), моятъ контрактъ билъ невалиденъ, и едва после, по настояването на Симеона и други, бѣхъ наново възстановенъ. И после, какви неприятности съ интригитѣ на хората. Когато презъ 1882 г. се върнахъ отъ отпускъ, прекаранъ въ пътуване, съжалявахъ много, че не съмъ напустналъ заедно съ министерството и страната. Моитѣ тъй наречени приятели, Стоиловъ, Грековъ и други сж говорѣли тогава, че трѣбвало да се освободятъ колкото се може по-скоро отъ мене, защото съмъ билъ опасенъ човѣкъ; азъ искахъ да си наема жилище. Агура, по поржка на други, изтичалъ до хората, за да имъ каже да не ми давали кжщата, защото и безъ това скоро съмъ щѣлъ да си заминавамъ. После цѣлата история съ Вълковича за Йовановича и постройката на гимназията. Никога не съмъ билъ твърдо решенъ да остана тукъ за постоянно, отначало мислѣхъ една две години, после се продължи провизориумътъ, ала това не може да върви безконечно. Вънъ отъ това, самиятъ животъ е мжченъ, ако дружишъ съ едни, другитѣ те избѣгватъ, щомъ като видятъ, че този или онзи дохожда у тебе, или се разхожда съ тебе на улицата. На моитѣ бележки за тѣзи господа и факти князътъ мълчеше, смути се (и той е виновенъ за това, бѣше играчка въ ржцетѣ на други, особено на Начовича; още презъ време на нашето министерство казалъ веднажъ на Желѣзковича, че всичко съмъ имъ развалялъ, не съмъ държалъ учителитѣ доста строго — трѣбваше да взематъ за просвѣтата нѣкой полицмейсторъ — и че съмъ държалъ съ либералитѣ). Каза ми, че и той много страдалъ отъ мръсната клевета за паритѣ: хората мислятъ, че човѣкъ стои тукъ, само да получава пари и съ тѣхъ добре да живѣе. Der Goldneid [завистъта за пари]. Бѣше много смутенъ и натжженъ; изглежда, че политиката тѣзи дни не стои добре. Попита ме, въ какъвъ стадий се намира работата (азъ отговорихъ, че

вече чакамъ само декрета), да ли съмъ нѣкому нѣщо казалъ (само Бигилебенъ знае, Моллова не намѣрихъ), да ли ще бжда въ чешкия или нѣмския университетъ, и се зарадва, че ще остана поне още половинъ година тукъ. Нищо не каза, отъ което да се види, че иска да ме задържи. Азъ добавихъ, че най тежко за мене е, dass ich Eure Hochheit verlassen muss [че трѣбва да напустна Ваше Височество]. Говорихме около 25 минути. Изглеждаше, че моето съобщение му направи дълбоко впечатление.*)

Вечеръта (4/16) на 9 часа се даваше вториятъ дворцовъ балъ. Бѣха поканени до 570 души. Горещина. Имаше повече дами отъ по-първия балъ, много красиви източни типове — като рисувани на платно (Мме Дерманчова, Мме Вълчанова и пр.). Азъ наблюдавахъ новия воененъ министъръ Кантакузенъ. Малъкъ, сухъ, изнуренъ, почти татарски типъ съ черни увиснали мустаци (като брата на капитана Татариновъ), никаква живостъ въ него, руски стражаръ, нищо „представително“; напомня на фигуритѣ на държавниците отъ 18 и началото на 19 столѣтие; es schien mir, als ob ich ihn schon auf irgend einem alten Holzschnitt gesehen hätte [изглеждаше ми, като да съмъ го виждалъ вече върху нѣкой старъ политапжъ]. Изобщо царѣше единъ пониженъ духъ, като че на всички висѣше нѣщо надъ главата, и князътъ само се мъчеше нѣкакъ да бжде веселъ. Стояновъ съ жена си бѣха тукъ. Цѣлото сръбско-хърватско общество: Мме Сарафова, Мле Цвѣтишичъ, Мме Боди, Мме Симичъ и отъ Пиротъ жената на д-ра Валента съ сестра си (госпожата бѣхъ виждалъ преди 10 години въ Бѣлградъ, позна ме, ала, разбира се, бѣше застарѣла). Шегитѣ на Киркова. Гешовъ: човѣкъ Ви не вижда, или когато Ви види, споредъ турската поговорка „бей става“. Бѣше тукъ и Карастояновъ съ жена си. Много разговаряхъ съ Queillé: Цачева смѣта за лудъ, видѣлъ го за првъ пжтъ, чуди се, че Шеферъ ималъ за него такова високо мнение; твърди, че дипломатитѣ сж съвършено празни глави (и Тунисъ, Египетъ и пр.), въ Ориента всичко се изпарявало, щомъ като преживѣешъ най-хубавитѣ си години въ Трапезунтъ или Бейрутъ. Йонинъ бѣше самичкъ безъ жена си. Грековъ се спрѣ при мене, ала нѣкакъ си много несигурно, искаше да започне приятелски разговоръ, ала не му идѣше на езика. Стоиловъ бѣше съвършено смазанъ и мълчаливъ, пита ме какво съмъ работѣлъ сега и т. н. При бюфета се питахме, кой яде повече: Михайловски или Бурмовъ, ала палмата получи Бурмовъ. Азъ собствено бѣхъ като „мобилъ“ за изпълване на салонитѣ тукъ, напоследъкъ бѣхъ въ бѣлия танцувалентъ салонъ

*) По-голямата часть отъ разговора е предаденъ въ Дневника на нѣмски. С. А.

съ златни ренесансови орнаменти, другитѣ сж само бѣли, вховетѣ съ червени полета. Ремлингенъ липсваше заедно съ жена си; тжжната група Кубе и пр., ще си заминатъ и ще живѣятъ въ Русия въ нѣкои отдалечени гарнизони! Отъ министритѣ отсъствуваха Молловъ, Помяновъ (боленъ) и Икономовъ. Видѣхъ две краснолики българки да се секнатъ сж щевременно въ една кърпа.

Въ „Новое время“ има грозна статия за българската флота. Годишно се харчели за нея 800,000 фр. и нищо не струвала, не се постигала целта. Нейнъ началникъ билъ Конкевичъ съ 4—5 офицера, нѣмалъ дори и канцелария и касата си държалъ въ кѣши. Неговъ *factotum* билъ д-ръ Зюсъ, еврейнъ, избѣгалъ отъ Русия. Имало трима майстори, 2 нѣмци и 1 българинъ, умрѣли отдавна отъ тифусъ, ала тѣзи „мъртви души“ постоянно вземали пари, Зюсъ като калиграфски виртуозъ се подписвалъ вмѣсто тѣхъ, получавали и извънредни награди за „усердіе“ и плащали парични глоби. Въ Ломъ билъ измѣкнатъ единъ турски параходъ, потопенъ тамъ, и продаденъ. Купилъ го Зюсъ за 9,000 фр., продалъ котела за два пѣти по-голѣма сума, изпратилъ трупа въ Пеща, и оттамъ параходътъ билъ купенъ за флотата като новъ за 50,000 фр.! Презъ времето на Каулбарса били вземени мѣрки противъ тѣхъ. Зюсъ изчезналъ. Конкевичъ билъ оправданъ отъ военния сждъ. А флотилията не струвала почти, каже, за нищо.

Съ Желѣзковича преценяваме, че отъ окупацията насамъ сж отишли 20—25 милиона (въ военното министерство и това на общественитѣ сгради) въ кражби и въ вѣтрени, необмислени постройки. Говоримъ и за десетъка, който би донасялъ, при постепенното разширение на земедѣлието, до 15—20 милиона фр., само начинътъ на събирането му не струва за нищо, загубитѣ на селянитѣ при дѣждове презъ време на преброяването на снопитѣ, ала и да се оставѣше на кметоветѣ, пакъ биха крали, но все щѣше да се събере повече, отколкото сега. Обаче връщането назадъ е невъзможно, селянитѣ намѣриха „хесапъ“, че сега плащатъ по-малко. — Босотата по отношение на банката. Тя води борба за съществуване до проекта, който внесе Желѣзковичъ на 1882 г. презъ м. юний въ държавния съветъ почти скришомъ, бори се противъ Утина (който искаше и минитѣ, горитѣ, събирането на всички данѣци и т. н.) и Адженова; сега иматъ законъ и не знаятъ, че сж необходими наредби за нейното управление. Желѣзницата Варна-Русчукъ: правителството предлага 48 милиона, 30 милиона е стойността ѝ, 18 милиона за неплатени приходи, въ 5% облигации съ не зная каква амортизация, годишно около 2¹/₂ милиона, ала компанията не приема, иска повече.

Стоиловъ е сега шефъ на консервативната партия; Начовичъ и Грековъ пропаднаха. — Князътъ излиза на разходка на конь съ Лесовой (облѣченъ цивилно). — „Търновска конституция“ въ всѣки брой дрънка праздни приказки, 137 членъ, само теория и никаква практика. — Бончовъ стана управителъ въ Кюстендилъ, Тумпарова го уволниха. Правителството е обявило общински избори презъ мартъ, „иска да си опита щастието“.

Кодификационната комисия е съставена: Михайловски председател, Бурмовъ, Хр. Стояновъ, Д. В. Храновъ, Ив. Даневъ, д-ръ Ст. Даневъ. — Михаилки Георгиевъ стана началникъ въ министерството на общитѣ сгради (стопанско отдѣление).

Правителството съобщава въ Държавенъ вестникъ, че „Братство“ не билъ неговъ органъ, обаче всички знаятъ, че получава субсидия 800 фр. на месецъ.

Не съмъ здравъ, нѣкакво раздражение и страшенъ ревматизмъ въ ржцетѣ и краката, може би, отъ джамията. Да бѣше топло, лесно бихъ се поправилъ, ала настѣпи новъ студъ. Не ми се ще нищо да захвана; радвамъ се, че довършихъ българската статия.

14/26 февруарий, вторникъ. Боленъ съмъ и трѣбва три дни да стоя въ кжщи. Отъ блатистата джамия получихъ ревматизмъ, вечеръ имамъ треска съ кръвъ изъ носа и повръщане, както онзи день въ сжбота вечерята, когато имахъ три покани за забави съ маски, за bal costumé у Рангабе, въ Славянска беседа и за еврейския Elite-maskenball въ гостилницата на Voemelburg (две хубави чернооки еврейки дохождаха два пжти въ библиотеката да ме търсятъ и поканятъ). Библиотеката въ джамията е заразително гнѣздо.

Въ политиката голѣма каша. Има съборъ на представителитѣ на „либералнитѣ бира“! Буря и караница. Стамболовъ, като най-даровитъ, води работитѣ повечето къмъ помирение, па и подъ влиянието на Йонина (Желѣзковичъ го въвелъ тамъ). Каравеловъ въ едно заседание говорилъ нѣщо много глупаво, като обвинявалъ, казватъ, Цанкова, че искалъ съ Йонина да изпжди княза (не мога да се добера до истината). Отъ това произлѣзла грозна врѣва, министерството, казватъ, се решило да изгони Каравелова отъ тукъ. Днесъ, ужъ, всичко било по-добре, „спогаждане“, ала политическиятъ хоризонтъ се затъмнява. Отъ достовѣренъ изворъ зная, че князътъ искалъ отъ министерството 2 милиона за пжтуването си въ Германия за сватбата на своя братъ — отъ кжде? Где е бюджетътъ, конституцията, Народното събрание? Цанковъ обещалъ, казватъ, на либералитѣ, че на 25 мартъ ще опредѣли изборитѣ за Народното събрание. Обаче е въпросъ, ще изтрае ли той до това време, и дали въпросътъ за онѣзи 2 милиона нѣма да доведатъ до нѣкой новъ споръ. Мини-

стерството не иска да ги даде. Консерваторитѣ биха ги дали. А какво ще стане следъ това? По този начинъ князѣтъ би си отворилѣ вратитѣ за вѣнъ. Цѣлата страна би се повдигнала срещу него. Ще има поне нѣщо за пѣтъ и турнато на страна; може би за това го прави. Начовичъ е назначенъ за дипломатически агентъ въ Букурещъ, ала стои тука и чака какво ще стане. — Въ Държавенъ вестникъ е обнародванъ важенъ мемоаръ отъ Икономова (може би на Хилкова) за Русчушко-Варненската желѣзница: компанията не приемала даванитѣ ѝ 48 милиона.

Миналата срѣда умрѣ Ал. Петр. Логиновъ, предприемачъ на постройки, братъ на полковника и бригадира Логиновъ и „мжжъ“ на италианката Джиджа (Luigia). У подполковника Ризенкампа имало веселие и пиене; стреляли по свѣщитѣ съ револвери — гасѣли свѣщитѣ съ пистолети по черкезки; въ пиянството си пѣхналъ въ джеба си пѣленъ револверъ и се прострелялъ. Умрѣ за 24 часа съ чаша шампанско въ ржцѣ. Въ пѣтъкъ бѣше погребението. И князѣтъ бѣше въ черква, което на мнозина се видѣ чудно, било като доказателство за благоволение къмъ брата полковникъ, или пѣкъ А. П. Логиновъ а servi à toutes les parties [е служилъ на всички партии], ала най-вече на двореца, като е събиралъ клюки изъ града. Славянска беседа взе тържествено участие (лани бѣше председателъ), па, разбира се, и всички руси.

Като седя много въ кжци, и чета много: Холечекъ, Черна Гора въ мирно време (особено историята на Колинския черногорецъ Ефлеровъ), геологията на Хохщетеръ, пжтописа на Леже, статии въ Osvěta и т. н. — Прочетохъ коректуритѣ на първата частъ отъ своята статия въ Пер. списание. — Ржкописитѣ на Заимова и Тома Георгиевъ за българскитѣ възстания, апостоли и т. н.

Помяновъ се държи много брутално спрямо Книжовното дружество. „Бозаджията“ иска да го изгони за 3 дни отъ стаята до правосѣдието. Nota bene: неговата речъ за Дружеството въ Народното събрание. Хората го сравняватъ съ циганина: „когато е станжл цар, първата работа е била да обѣси баща си.“

Свирчо I имаше Pressprozess [процесъ по печата] съ 7 адвоката. Осжденъ е на глоба или затворъ (1,500 фр.). — Излѣзе Цанковистката брошура „Общъ прѣгледъ“, била, казватъ, отъ Балабанова.

Разграбенитѣ пари преценяваме вече на 40 милиона: Общитѣ сгради отъ самото начало сж взели около 24 милиона, „а що има насреща?“ Какво струва направеното? А военниятъ бюджетъ, флотата и т. н.

Чакамъ всѣки день екземпляръ отъ Wiener Zeitung съ съобщение за моето назначение. До сега нищо не се е разчуло.

Лесовой, Логвеновъ, Ползиковъ, Мосоловъ сж получили всичко около 42,000 фр. за връщане назадъ. Защо? Въз основа на кой законъ? — Въ Румелия каша. Ала мисля, че Богориди ще остане за нови 5 години. „Марица“ е доста безсърдъжтелна.

17/29 февруарий, петъкъ. Вече четвърти день какъ стоя въ кжши. Йонинъ много се радва, че се е удало помириенето на либералнитъ фракции и че е запазилъ Цанкова, съ помощта на Стамболова. Онѣзи 2 милиона князътъ ги искалъ като заемъ, сжщо като онзи милионъ отъ Народното събрание.

Вчера излѣзе „Търновска конституция“: „Пражкия в. Покрокъ въ броя си отъ 8/20 того явява, че извѣстния нашъ историографъ Д-ръ К. Иречекъ е билъ назначенъ за ординаренъ професоръ по югославянската история въ тамошния университетъ. Ние не можемъ да знаемъ до колко е истинска тѣзи новина; нъ ако е истинска, не остава освѣнъ да съжалимъ за загубата, която въ такъвъ случай ще претърпи нашето отечество чрезъ неговото отстранение отъ нашето княжество; каквото и да се говори за миналата политическа дѣятелностъ на тоя ученъ Чехъ въ нашата страна, нъ неговата учена дѣятелностъ е отъ характеръ да заглади нѣкои минали негови — може би неволни — политически грѣшки. . .“ Стояновъ дойде вечерта да ме кани на чай, Желѣзковичъ му показва вестника; той остана смаянъ, пита ме вѣрно ли е, азъ отговорихъ, че да. Защо нищо не съмъ казалъ? — Бѣхъ задълженъ. Поради болестта си не отидохъ на чай.—И Мюнхенската *Augsburger Allg. Zeitung* отъ 29 януарий (Beilage) съобщава die *Universitätsnachricht* [университетската новина]: *Nach einer Depesche des „Pokrok“ wurde D-r Constantin Jireczek, derzeit in bulgarischen Staatsdiensten zum ordentlichen Geschichtsprofessor der Prager tschechischen Universität ernannt.*“

Днесъ сутринята пристигна голѣма поща: *Wiener Zeitung* отъ петъкъ 22/II дава новината, че „Seine K. und. K. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchsten Entschluss vom 10 Februar d. J. den Präsidenten des bulgarischen Unterrichtsrathes D-r Constantin Jireček zum ordentlichen Professor der allgemeinen Geschichte an der K. K. Universität mit böhmischen Vertragsprache in Prag allergnädigst zu ernennen geruht. Conrad — Eybesfeld m. p.“ — Получихъ писма отъ баща си, майка си, отъ Вълчекъ — ликуващи, и отъ първитѣ двама, които ме предумаха — Тоула и Zhishmann. Голѣмата радостъ на Емлеръ и Томекъ.

Въ срѣда ненадейно ме изненада историческия „кундурадзия“ Еньо Карпачовъ отъ Калоферъ. Дошълъ по нѣкакви спорове на калоферци съ Новоселци за пасбищата на Марагидикъ. Разправя ми за Царево падало на Капу-

джикъ, едно мѣсто при Паланка, при 77 километъръ. На Капуджикъ имало милиаренъ камъкъ и другъ надписъ въ стѣната на хана. За градищата и т. н. Ако бѣше се училъ повече, щѣше да стане отъ него вторъ Славейковъ. Познавалъ се съ Илиева. Казанлъшки градища при Голѣмо село. Старата история на Калоферския манастиръ. Маркова стена (и тухли) се намирала горе на Шипка при св. Никола, имало основи.

Държавенъ вестникъ лаконически съобщава, че по решение на министерския съветъ се унищожаватъ политическиятъ кабинетъ, и при Негово Височество оставала само частна канцелария безъ политически характеръ.

Цанковъ искалъ да острани Константиновича отъ София à la Хампарцианъ, заради клюкитѣ, които правѣлъ предъ дипломатическитѣ агенти. Грековъ ходилъ у княза и му казалъ да повика Константиновича и да го смѣне.

Стоиловъ е шефъ на консервативната партия. Грековъ, Хадженовъ, Начовичъ минали, казватъ, къмъ Цанкова и Балабанова, ако това не е маневра pour masquer les opérations [за да прикриятъ деянията си]. Вѣроятно dii minorum gentium [по-второстепеннитѣ хора] сж вдигали врѣва, ала сж били успокоени.

Каравеловъ се застъпва за княза, познаваме го, каже, свикнахме съ него, той ни познава, нѣмало нужда отъ друго, укорява авантюристичната политика на рускитѣ карьеристи; ние не сме, каже, тукъ за да изпълняваме прищѣвкитѣ на нѣкаква царица и да смѣняваме князетѣ си; ще ни изпратятъ нѣкой Волдемаръ и кой знае какво говедо ще бжде, та руситѣ ще му командуватъ и ще се бъркатъ въ нашитѣ вътрешни работи. Въ единъ решителенъ моментъ, въ нѣкое Народно събрание най лоялниятъ защитникъ на Александъръ I ще бжде Каравеловъ. Каква ирония на сждбата. Каравеловъ високо цени Стоилова, билъ уменъ човѣкъ, знаелъ нѣщо; Грековъ билъ само ораторъ, Начовичъ — нищо. Това го знаа отъ сигуренъ изворъ.

Въ Държавенъ вестникъ е отпечатанъ смѣшенъ въпросникъ за изпититѣ на околийскитѣ началници. Ами министритѣ знаятъ ли тѣзи работи? Познаватъ ли законитѣ?

Бойко Нешовъ, хъшъ-тухларъ отъ Коприщица, онзи день свикалъ на голѣмо soirée 50—60 души отъ всички партии, Шилото, Агура, Бодаревъ, Каравеловъ, Славейковъ, либерали, радикали, консерватори, и всички били весели, яли, пили, пѣли, а нему всичко това му създало голѣма радость.

Писахъ на Дринова, на Леже, на Хелферта (по археологическитѣ въпроси на Mlle de Torma въ Седмиградско), на Пулякова и пр.

Прехвърлямъ презъ ума си стотицитѣ спомени отъ 5 годишното ми прекарване въ България, цѣлъ калейдоскопъ въ

разно освѣтление. Съ Желѣзковича критикуваме всичко това, особено епохата на сждбоносния превратъ и времето следъ него, цѣлъ купъ лудории.

5 мартъ, срѣда. Все още стоя въ кѣщи, не съмъ добре. Прочетохъ „Панъ Тадеушъ“ въ чудесния преводъ на Елишка Краснохорска.—Въ недѣля бѣха общинскитѣ избори. Въ Русчукъ, Свищовъ и пр. сж станали сбивания. Въ София въ недѣля не можахъ да се произведатъ. Въ понеделникъ сутринята на 7 часа дошли евреитѣ и избрали Цанковистко-консерваторско бюро. Въ това време прифасали нѣколко стотинъ либерали съ Сукнарова на чело. Бой. Евреитѣ били бити и избѣгали. Ценовичъ ялъ бой. Кметътъ Д. Х. Коцевъ съ мъжа избѣгаль. И градоначалникътъ се изгубилъ. Кметътъ билъ докаралъ прѣскачка. Тя била взета като плячка и закарана въ окръжния сждъ като *corpus delicti*. Сждътъ напълнилъ гашитѣ, като видѣлъ толкова свѣтъ съ прѣскачка. Предали я на прокурора подъ разписка, и съ протестъ. Следъ това отишли предъ кметството и извикали на „натрапения“ кметъ гръмогласно „долу!“.—Д. Цанковъ сжщия день сутринята заминалъ по агитация изъ крайдунавскитѣ градове.—Между консерваторитѣ има разколъ. *Dii minorum gentium* [по-второстепеннитѣ хора] свалиха Начовича, Грекова и Адженова, тѣ сега сж Цанковисти. Стоиловъ (сега адвокатъ) е *chef de partie*, съ него сж кандидатътъ за министъръ Аневъ, Цачевъ, Горбо [Горбановъ] и др. Князътъ искалъ сега двата милиона да ги заеме отъ чужбина (где ще му ги дадатъ? има ли толкова кредитъ?), за да довършелъ „конюшната“ и Варненския дворецъ (нѣкога въ война турцитѣ ще го бомбардиратъ) като собственъ имотъ, та така да се оженилъ; следъ женитбата мислѣлъ, че ще му удвоятъ цивилната листа. Българитѣ лесно могатъ да кажатъ, че такъвъ скѣпъ и разкошенъ князь не имъ трѣбва. Тукъ прави впечатление само пестеливостта. И за какво сж тѣзи постройки? „Простирай се споредъ чергата“. Въ Варна би била достатѣчна и вила за 150,000 фр. à la Grinzing, Dornbach и пр. Кубевица, казватъ, често сама ходѣла въ двореца.

Въ понеделникъ (20 февруарий—3 мартъ) сутринята дохожда у мене Вацовъ. Не бѣхъ ходилъ цѣла седмица въ министерството. Предадохъ му писмо съ оставката си, самъ да го предаде и му показахъ *Wiener Zeitung*. Остана изненаданъ, не вѣрваше. Златарски му подсказалъ нѣщо, ала той помислилъ, че това е старата пѣсень. Мисли, че поне всѣка година щѣлъ съмъ да прескачамъ. — Златарски въ сжботата бѣше нѣколко часа у мене. Съжалява искрено за моето заминаване, ала самъ вижда, че тукъ бждещето за науката е неясно.—Стояновъ дохожда два пѣти за Пер. списание, ала иначе съмъ самичъкъ, приятелитѣ като че ме забравиха. Това е българско приятелство. Чувамъ, че за моето мѣсто е вече

готвентъ Славейковъ.—Станалъ съмъ нетърпеливъ отъ стое-нето въ кжщи, чакамъ да се поправа.

11 мартъ, вторникъ. Отъ вчера излизамъ. Отъ седене въ кжщи много съмъ станалъ раздражителенъ. Агура стана директоръ на гимназията; предложили това мѣсто на Стоянова, ала той искалъ много да го молятъ и отказалъ, а другъ го изпревари. Въ „Търновска конституция“ има статия отъ Георгова противъ Икономова; разправя грозни работи за контрактитѣ на Адженова, поправки съ мастило и т. н., доказани отъ комисията, назначена отъ Соболева. Не остава освенъ сждъ, ала Икономовъ искалъ, казватъ, да извика Георгова на дуелъ. — Днесъ се гледа процесътъ на Радомирова и Кутинчева срещу бившия министъръ Теохаровъ, за 200 фр., които тѣ платили отъ собствения си джебъ на единъ ученикъ по негова устна заповѣдъ. — Днесъ Де Мартино, италианскиятъ консулъ, пустна на пладне балонъ, ала безъ пжтници; летѣ нѣкжде си по Ломското шосе.—Говорихъ днесъ на улицата съ Каравелова: *literaria et politica*, какво ли не. Икономовъ съ Цачева, говорейки за шосетата, минаха край насъ; той—търсите у него принци!—Австрийскиятъ драгоманинъ Tedeschi въ Варна на единъ балъ се сбилъ въ бюфета при игра на карти съ полицмейстора. Това стана причина сега за *cause célèbre* и за рекламации отъ страна на Бигелебена. — Днесъ следъ 14 дни пакъ захванахъ преподаванията си въ гимназията, наченкитѣ на французката революция. Агура искаше той да вземе тѣзи часове, ала азъ не ги дадохъ; тѣ сж *gratuites*, *хариѣна*.—Деветъ български поручика пакъ бѣха назначени за ротни.—Пер. списание, VIII вече се допечатва, този пжтъ много бърже.—Симичъ и Боди ме посетиха, за да ми честитятъ. — Въ Румелия ставали голѣми безредици. Bortwick (!) билъ назначенъ комендантъ на милицията. Станали митинги въ Карлово и т. н. Бунтъ въ Пловдивската гимназия. „Марица“ е много слаба, отпада, останала е назадъ отъ новото време.—Ионинъ, казватъ, скоро щѣлъ да си замине оттукъ. Въ главитѣ на Каравелова и други дълбае мисълта: какво е това ново руско-нѣмско сближение въ Берлинъ, чествуването на 70 годишнината на св. Георгиевския кръстъ на нѣмския императоръ (*bataille d'Arcis sur Aube*).—Вчера бѣхъ у Златарски. Учебникитѣ по естествена история на Paul Bert.

4/16 мартъ, недѣля. Каравеловъ ималъ завчера въ петъкъ (на 2) сутринята аудиенция у княза. Прегърнали се, разцѣлвали се (това е фактъ) и „се опростили“. Каравеловъ е въ възхищение отъ това, какъ князътъ говорѣлъ добре български. Говорили за правосъдието, Каравеловъ казалъ, че това било най-слабата страна на цѣлия държавенъ организъмъ. Историята на тази чудна аудиенция, близо три години следъ посещението на княза въ кжщата на Каравелова на 1 мартъ

1881 г. Каравеловъ говорѣлъ много въ полза на княза. Желѣзковичъ съобщилъ това на Анева, който копнѣе и чезне за портфейлъ, той го казалъ на Стоилова и отъ тамъ въ двореца. Князътъ запиталъ министритѣ, какво има да кажатъ на това, тѣ отговорили да правѣлъ каквото иска (споредъ други ужъ искали срокъ отъ 24 часа да си помислѣли); телеграфирали и на Цанкова, ала не зная какво е отговорилъ — споредъ лошитѣ езици отговорилъ да го приемѣлъ, каже, като румелийски поданикъ и Пловдивски кметъ. Споредъ всичко династическия въпросъ тлѣе, вижда се димъ. Официозно инспириранитѣ дописки отъ двореца въ Allg. Zeitung свидетелствуватъ за това; пише ги французинътъ Beker (по рано, казватъ, саламджия). Вчера князътъ дойде и на концерта на филхармоничния клонъ на Славянска беседа, гледа да стане популяренъ, pour s'app[u]yer sur les Bulgares [за да се облегне на българитѣ]. Ала единъ родолюбецъ ми каза, че той не билъ популяренъ нито между либералитѣ отъ самото начало, нито между консерваторитѣ. Каравеловъ, каже, прие [да отиде въ двореца], за да уплаши правителството досежно искания даръ отъ 2 милиона фр.; отъ другаде зная, че сега князътъ се отказалъ отъ тѣхъ, самото правителство да построело „ко-нюшнитѣ“ и Варненския дворецъ. И онинъ заминава тѣзи дни, и на негово мѣсто щѣлъ да дойде Каяндеръ отъ Цетина. Цанковъ, казватъ, скоро щѣлъ да се върне отъ плътъ. Начовичъ печаталъ брошура, за да омиелъ Адженова. Вчера имаше много слухове, че Сарафовъ и Помията щѣли да паднатъ; днесъ „Търновска конституция“ излѣзе съ страшна атака срещу Помянова. Говори се, че Начовичъ и Грековъ щѣли пакъ да влѣзатъ въ кабинета, за да запазѣли Адженова; това би било смъртъ за министерството, митинги, крамоли въ вестницитѣ и пр. — защо не е била запазена въ януарий коалицията. Нѣкои се боятъ отъ заминаването на княза презъ априлъ за сватбата на брата си, какво ще стане презъ това време? Surprises. Неестествено положение: где е конституционната камара и нейното мнозинство? Защо сж постоянно тѣзи изкуствени работи? — Въ Румелия още владѣе несигурностъ за генералъ-губернатора. Неотколе имало митингъ за съединението, огненитѣ речи на Величкова и Янколова, може би Русия подклажда. Въ либералскитѣ органи въ Румелия и България се срѣщатъ яростни нападки върху Величкова и Вазова, Бобчева („всемирен подлецъ“) и Маджарова, редактори на „Народенъ гласъ“ и „Марица.“ — Каравеловъ онзи день въ петъкъ бѣше у мене на двучасово приятелско посещение. Засегнахме много предмети: французката революция (за нея сега преподавамъ, чета нейната история отъ Thiers), бунта на Пловдивскитѣ ученици (намира вината въ грубостъта и неспособностъта на Караджова като директоръ, и на други учители), неговата жена превела

Джевонсовата логика, мислѣла да преведе и психология и етика отъ английски, може би и кжса история на философията, нуждата отъ по добри български книги и преводи (Prescott, Igwing и пр.), пълната бездарностъ (образцова) на Теохарова, липса на хора съ самостоятелна глава за организационна работа, между българските студенти вънъ единствени таланти били Пешевъ въ Москва и Бѣлчевъ въ Парижъ, останалите може би сж добри юристи и учители, ала малко талантливи; противъ назначението на Агура за директоръ е и „Търновска конституция,“ билъ канцеларистъ, полицаи, но не възпитателъ; възможността да се създаде великолепенъ музей; обскурантизмътъ на Грекова, най-лошото нѣщо, каже, е когато единъ Парижски flâneur [хайлязинъ] стане консерваторъ — ретроградни идеи, каквито сега нигде ги нѣма въ цѣла западна Европа. За политиката: азъ казахъ, защо се окачатъ изкуствени плашила, при това още за три години, като ревизията на конституцията, знае се, че това е невъзможно, ала при все това се разтрѣбява — та това ли е, може би, държавно изкуство да се държи населението въ спокойствие и миръ? — Въ срѣда следъ пладне съ Златарски и Сарафова отидохме въ кжщата на Иванова на Ломското шосе: около 3½ м. дълбоко въ градината е изкопанъ тухленъ сводъ, единъ купъ (съ жито?), около 90 черепа и скелетъ (ала на дъното вода), бронзова аграфа, желѣзни скоби, остатъци отъ златна тъканъ и т. н., римски. Каменни зидове. Подъ София цѣлъ единъ свѣтъ е закопанъ отдолу — Serdica. После отидохъ у Сарафова на чай, гдето бѣха и Mmes Балабанова и Браделъ. — Изобщо нѣмамъ охота къмъ нищо. Всички работи стоятъ. Пренасянето на библиотеката виси още въ въздуха. Студътъ престана, приближава пролѣтъ, слънчеви дни. Днесъ правихъ посещения: у Бигелебена, Рангабе, Queillé, Thonard, Симича, Шопова — никого не намѣрихъ, ала цѣлъ часъ прекарахъ на приказки съ Mme Боди. — Честитятъ ми за катедрата, днесъ говорихъ и съ Миларова — когато си заминете, много работи ще пропаднатъ, най-кривъ е Дрин овъ, защото се отдалечава отъ тукъ. Мнозина още не вѣрватъ. Очевидно повечето се радватъ, че сж се отървали отъ мене, ала сжщевременно ги е и страхъ, какво ли, може би, ще пиша за тяхъ.

8/20 мартъ, четвъртъкъ. Днесъ сутринята замина Йонинъ съ своята черногорка; изпратиха го нѣкои руски офицери, нѣколко български чиновници съ Моллова на чело. Направи последните си визити съ жена си само у семейства. Очевидно се е радвалъ, че се измъква отъ тукъ. Вчера Каяндеръ предаде акредитивните си писма; по-рано е билъ въ Цетина и Китай; нервозенъ блондинъ, не зная отъ какъвъ произходъ. — „Марица“ въ една дописка отъ София се обажда за моето заминаване, съжалева, билъ съмъ полезенъ човѣкъ за научното изследване на страната, жално било сега,

когато съмъ се завзель за Народната библиотека, надѣва се, че и въ бждеще не ще престана да се интересувамъ за българската история и да подкрепямъ младата българска литература. — Известни двуноги въ София много се сърдятъ, че заминавамъ така тържествено. — Срецахъ Вълковича, следъ много месеци (и то *vis à vis*), gamoli, niedergeschlagen, говори ми за нуждата отъ французки преводъ на моята история и отъ постройка на новъ музей. — Султанътъ се разсърдилъ на частнитъ европейски пътувачи, не искалъ да приеме Bilroth (минавалъ презъ Цариградъ): Blowitz отъ „Times“, макаръ че получилъ орденъ, го „омаскарилъ“—при журналистичния излетъ съ *train éclairé*. — Начовичъ наистина заминава за Букурещъ. Цанковиститъ ще почнатъ да издаватъ „Право“, консерваторитъ—„Отечество.“ Адженовъ, казватъ, взель отъ княза не 400,000, ами 600,000 фр. и заложилъ дветъ си софийски кжщи. Сега, казватъ, заель отъ банката 8000 фр., вижда се, че вече свършва; намира се въ Букурещъ. — Кантакузенъ назначи 11 български поручика за ротни; въ артилерията капитанъ Груевъ—командиръ на батарея, капитанъ Ванковъ—началникъ на арсенала въ Русе. — Кисимовъ подари на библиотеката Любословие, Бълг. Нар. Известникъ, Бълг. Дневница, Цар. Вѣстникъ цѣль отъ 1848 до 1860 год., България, всичко подвързано, една печатна книга (съ ж) въ Koresi на 1595 (Влашко) и 2 ржкописа. — Получихъ отъ Heerstrasse 4 екземпляра, дадохъ на Златарски. — Въ учебния съветъ Михайловски предложи кжсичко законче за литературната собственостъ, отъ турски, безсмислица (лошо копие на французкия оригиналъ: срокъ 40 години за автора, вмѣсто за неговитъ наследници), при първото четене никой не бѣше готовъ, мина. — Темпски ми предлага да сътруднича върху Балканския полуостровъ въ една голѣма нѣмска география, ще приема. Писахъ тѣзи дни на Томекъ. — Князътъ цѣлуналъ Каравелова по челото. Това е *species facti*. Иска да бжде конституционенъ, съ мнозинството. Въ „Марица“ съ тази аудиденция се прави голѣмъ шумъ, важно събитие.

26/14 мартъ, срѣда. Въ политиката на предно мѣсто стои агитацията за съединението, митинги въ Румелия: въ Пловдивъ, Панагюрище, Перущица и т. н., Тукъ не знаятъ, какво поведение да държатъ; едни твърдятъ, че въ тази работа бъркатъ руситъ, други че това било само шумъ на Гешовата партия — Янкуловъ, Величковъ и т. н., сега вече не били въ постоянния комитетъ и вдигали врѣва. Това последното е и мнението на Каравелова въ „Търновска конституция.“ Вчера чувамъ, че Грековъ устройва подобенъ митингъ и тукъ и разисква върху това съ д-ра Шишмановъ. Бѣхъ случайно следъ обѣдъ у Шишманова и заварихъ тамъ Михайлова—„шилото.“ Питаха ме, какво азъ мисля по тази ра-

бота. Азъ имъ казахъ, че за съединението сж необходими: 1. добъръ генераленъ щабъ, 2. *une artillerie bien montée* [една добре подготвена артилерия], 3. *une cavallerie qui peut faire les diversions nécessaires avec la plus grande exactitude* [кавалерия, която може да прави необходимитъ диверсии съ най-голъма точностъ], 4. една многобройна инфантерия, 5. една пълна хазна съ добъръ кредитъ, за да може да намъри заемъ не съ 68⁰/₀ като гърцитъ, но съ 80—90⁰/₀, 6. приготовления за едно *levée en masse* [масово възстание] въ Румелия и единъ български Гарибалди, 7. и държавни мжже, които знаятъ за една година напредъ, какво ще правятъ. Изсмъха се: такова нѣщо нѣмаме, далече сме отъ това. Азъ добавихъ, че неочакваната окупация не е мжчна: кавалерията за 3 дни ще отиде отъ Шипка въ Рупчосъ и отъ Котелъ въ Казълагачъ, *fait accompli*, съ едно *levée en masse* и съ румелийската милиция. Ала това бѣха шеги. Поне да покажатъ, че българитъ не сж забравили тази идея. Менъ се струва, че цѣлото това движение се подклажда отъ двореца, князътъ иска съ това нѣкакъ да си спечели по-голъма заслуга и популярностъ. Руситъ въ тази работа сж невинни; Сукнаровъ, казватъ, говорилъ съ Кояндера, и той ужъ казалъ, че не било време за това. — Лупятъ се нови вестници, въ недѣля излѣзе консервативното „Отечество“ подъ редакторството на Шопова, напомня на „писма до баба ми.“ Въ Русе новъ консервативенъ „Русе“, много глупавъ.

Миналата недѣля вечерта учителитъ и учителкитъ дадоха въ Славянска беседа концертъ въ полза на беднитъ ученици. Макаръ да валѣше дъждъ, бѣше пълно, присѣтствувахе и князътъ. Събраха около 1000 фр. Споредъ програмата и изпълнението, най-добриятъ концертъ отъ всички досегашни. Хорътъ, съставенъ отъ учители, стари ученици, словослагатели, Захей и пр. пѣ много добре (хърватски хорове), декламира отъ Вазова единъ малъкъ ученикъ (Батакъ) и младата учителка Бенева, пѣ Mlle Цвѣтишичъ (Глинка, Миньонъ), виолонъ-квартети, свиреха на пиано M-mes. Браделъ и Сарафова. Трая около 3 часа. После учителитъ, учителкитъ, Сарафовъ съ жена си и азъ стояхме още до 1 часа—на *souper*. При това се продуцираха музикантитъ братя Станковичовци, сжщитъ, които свиреха въ двореца, били, казватъ, отъ Видинъ, единиятъ малко миловидно момче свири чудесно на цигулка, сега е въ военната музика, ще излѣзе отъ него нѣкой български Pablo de Sarasate. — Молловъ получилъ покана за концерта на адресъ „Аспарухъ Молловъ“ и страшно се разсърдилъ. Помислилъ, че това го е направилъ Агура нарочно. Излѣзе на яве, че поканата е писалъ Кутинчевъ, за шега, извинилъ се; Молловъ дойде. — Преподавамъ за Бонапарта въ Италия на 1797 г., падането на Венеция. — Въ Allg. Zeitung сж обнародвани интересни биографии на Грим-

мовци и Мюлленховъ. — Азъ се намирамъ въ пълна, може би, нездрава летаргия, сутринъ мъртвешки сънъ, а вечеръ силна сънливостъ, *ennui complet* [пълно отвращение], не съмъ въ състояние да захвана нѣкоя работа, а имамъ какво да правя, за да свърша всичко. Нѣма потикъ, говоришъ постоянно съ едни и същи хора, срѣщашъ едни и същи мисли, само въ друго облѣкло. Летаргията отива до тамъ, че и западно-европейскитѣ книги и списания четешъ съ половинъ интересъ. Паметта се губи, забравяшъ какво си говорилъ и видѣлъ вчера или днесъ сутринта; концентрацията изчезва, па и диспозицията, групирането на мислитѣ. Днитѣ текатъ единъ като другия, като да сж безъ брой. Говоришъ и съ приятели, ала разговорътъ не те удовлетворява, той е постоянно варияция на стари отъркани мелодии. Въ обществения животъ постоянно тичане насамъ натамъ, ала никакъвъ резултатъ, никакво удовлетворение, купища проекти и намѣрения. Копнѣешъ за промѣна, за пътуване навънъ, поне за 2—3 деня, да се откъснешъ отъ този магически приспиващъ кржгъ, радвашъ се на всѣка нощъ, прекарана вънъ отъ София, макаръ и да си спалъ на сѣно въ село. Колко часа прекарвашъ така въ пушене (безъ пушене тукъ не може), въ излежаване на канапето, въ престояване на прозореца предъ Витоша или ги минавашъ въ еднообразни мисли! Мислишъ за нѣщо възвишено, проекти за европейски животъ, ала до тамъ е още далече: повтаряшъ тѣзи мисли, до като и тѣ взематъ сждбата на всичко останало. Следъ връщане отъ вънъ всѣкога си живъ, веселъ, съ глава пълна съ планове, съ интересъ за подробности, ала всичко това изчезва полека, безъ да усетишъ какъ. Най-лошо е напролѣтъ — следъ зимата. Какво сж всички тѣзи интриги, грубости, псувни, безобразия, простащина на тукашната политическа публика за тогозъ, който вижда въ тѣхъ само разни симптоми на единъ не много комплициранъ душевенъ животъ! Мисля, ако да можехъ да се освободя днесъ отъ библиотеката, за която нищо не може да се направи (за пренасяне ни дума), може би, бихъ „се свѣстилъ“!

Вчера имаше учебенъ съветъ. Реши се първоначалното училище да трае 4 години. Говориха много, азъ къмъ края казахъ, че имаме четири годишенъ опитъ, повече отъ 1000 училища, учителитѣ ставатъ все по-добри, къмъ края две годишно „допълнително или повторително учение“; програмата е повече идеална, споредъ мѣстнитѣ потребности може да се модифицира приложението ѝ. — „Изречението“ на Михайловски: „учението е салтанатъ“ (това е квинтесенция на обскурантизма — говорѣше за селскитѣ училища). Х. Пенчовичъ челъ, каже, много романи. Дервишъ паша и Феимъ паша били братя, помаци отъ село Изворъ при Ловечъ, отишълъ като софта въ Цариградъ.

Хафъзъ билъ истински турчинъ, училъ се въ Белгия, билъ учителъ въ военното училище въ Цариградъ (по геометрия), Михайловски билъ тамъ на изпита. Въ султанския дворецъ и до сега билъ астрологъ единъ гръкъ (Кумбарà), поправялъ часовниците, редактиралъ календари и т. н. Нъкой си Маврокордато (Али ефенди Маврокордато) билъ потурнякъ отъ 1822 г. (Хиосъ). Жената на Богориди била отъ семейството Балтаджи, което притежавало голъмъ имотъ на милиони, нъмала деца, търсѣла „цѣрове“ въ Виена. Каратеодори се училъ български още преди много години отъ Горбанова и Григорий. Въ Цариградъ имало единъ Дели Изметъ паша, смахнатъ, говорѣли веднажъ за българигъ, че искатъ царство; той казалъ, че тѣ искали да имъ падне отъ небето, хубаво да слѣзе, на готово. Азизъ паша ималъ голъми имена въ Балчишко, сега били продадени (спореждъ Сарафова) по 1 фр. за дюлюмъ, пустини. Богатиятъ скъперникъ Кямилъ паша, зетъ на Мехмедъ Али, горѣлъ въ голъмия си салонъ една свѣщъ. Въ Софийското народно училище до сега сж влѣзли, каже, като министри само Джевджетъ паша, Дриновъ и азъ. Мюнифъ ефенди, министъръ на просвѣщението, се училъ въ Берлинъ.

29/17 мартъ, сжбота. Движението за съединение продължава. Онзи день имаше събрание, гдето присъствуваха Каравеловъ, Грековъ, д-ръ Даневъ е *tutti quanti*, взели решение да свикатъ митингъ. Мнозина се питатъ, отъ кжде иде потикътъ за всичко това, отъ Русия ли, ще излѣзе ли нѣщо отъ това, или отиваме така като волове? — Вчера следъ дълго време имавме пакъ заседание на Книжовното дружество: мѣстимъ се, да се загради мѣстото отъ 4600 □ м., отстъпено отъ общината, и разисквахме по хилядогодишния юбилей на славянскитъ апостоли презъ 1885 г. „Славянска беседа“ събира представители отъ всички Софийски дружества да разискватъ по него. Стояновъ е специалистъ по тържества. Главниятъ въпросъ е поканването на славянски гости. Срѣдства нѣма. Азъ предложихъ следната програма: да се издаде популярна книжка, тържествена литургия, следъ това шествие съ бѣклицы и пр. на Курубагларъ, трибуна и речи подъ открито небе, банкетъ на „зелената мурава, музика, гайди, хоро“. — Онзи день вечеряхъ у минния инженеръ Thonard и жена му (отъ Белгия). Тѣзи хора не могатъ да отвикнатъ отъ Европа, животътъ тукъ билъ страшно мжченъ за тѣхъ, носятъ съ себе си всевъзможни скъпи удобства, Diener-tross [обозъ отъ слуги] и т. н. Днесъ пъкъ бѣхъ на вечеря у Бигилебена, гдето бѣха и епископъ Менини, патеръ Тимотео и др. Патеръ Тимотео ми разправи за 4 капуцински мисии въ Грузия (Гори, Ахалзигъ, Кутаисъ, Тифлисъ), италиански калугери, прашали лѣкари тамъ, имали голъмо влияние у мѣстнитъ князе (стари мисии, по-рано *theatini*), помогнали

на руситѣ за окупирането, обаче на 1845 г. Николай ги изгонилъ задъ граница. — Русчушкиятъ „Славянинъ“ отъ 10 мартъ 1884 г., г. V, бр. 102 пише: „Славния Иречекъ, който бѣше намѣрилъ въ насъ тлѣсть кокалъ, като старна определена да се гоиждъ чужденцитѣ, щѣлъ да напусне Княжеството и да замине за Парижъ. Добъръ му пжтъ.“

31/19 мартъ, понедѣлникъ. Въ сжбота изпратихъ на министерството отъ библиотеката ултиматумъ досежно пренасянето ѝ, като казахъ, че ще остана тукъ само още нѣколко недѣли и че като представя и проекти за новитѣ правилници, трѣбва да посоча практически тѣхното прилагане. За моя намѣстникъ нищо се не знае. Молловъ ми каза, че ще предпочете да изпише нѣкой библиотекаръ, какъвто трѣбва (русинъ). Досегашниятъ правилникъ запрещава да се влиза въ читалнята съ сабли. Това даваше поводъ за разправии съ младитѣ български офицери; азъ премахнахъ това нареждане, като казахъ, че то се отнася за старитѣ сабли, които дрънчеха, а не за шашкитѣ.

Готвя се да разтуря своя ménage [домакинство] вече къмъ края на май, да взема отпускъ презъ юний и юлий, въ августъ да бжда тукъ pour prendre congé [да си взема сбогомъ] и около 20 августъ да си замине. Колкото по-рано бжда въ Прага, толкова по-добре: тукъ не мога нищо да приготвя.

Подиръ пладне ходихъ у Каравелова. Следъ три години пакъ въ неговата жълта кжщичка. Intérieur délabré et malpropre [вътрешността дрипава и нечиста]. Бѣше съ високи ботуши, почерпи ме съ чай и ми говори за всевъзможни работи. За Варненската желѣзница; той мисли че Гешовъ съ своитѣ познанства въ кржговетѣ на английскитѣ финансисти би могълъ повече да направи, отколкото „куфата глава“ Стойчовъ. Главниятъ въпросъ билъ, дали компанията отъ своя страна е изпълнила всички свои задължения споредъ cahier des charges [поемнитѣ условия]. Споредъ моето мнение би билъ възможенъ единъ натискъ: лоши мостове, старинни, излѣзли отъ употреба машини — запрещение да се пжтуйва, падане на акциитѣ, сдружаване съ нѣкои Парижки голѣми фирми, които, съ надежда за бждещи операции, на драго сърдце би услужили. Желѣзницата нощно време не може да се използва! Мръсотииитѣ на Йонина: той искалъ да я купи — неговиятъ братъ тукъ стоялъ за спекулации (отъ тѣхъ билъ пуснатъ слухъ, че нѣкаква руска компания искала да купи желѣзницата за — 60 милиона франка). Каравеловъ нѣколко пжти ми каза, че добре съмъ правѣлъ, че си отивамъ, тукъ нѣмало нищо, „дивотия, нѣма хора“. За преврата: могли да направятъ много нѣщо, ако да искаха, code civil et code pénal [граждански и наказателенъ законници]. Норвежската и шведска конституции. Участието на българитѣ въ гръцката

революция, лъжитъ на Раковски. Кражби въ българската хазна; безъ тѣхъ и съ добро стопанисване би било възможно да се припестятъ 60 милиона. За кадастъра: азъ мисля, че временно би било възможно да се измѣрятъ само дялюмитъ съ вѣже, примитивно наистина, ала ще има поне една основа, и да се опредѣлятъ две-три класи земя. По агитацията за съединението: азъ казахъ, че трѣбва да се повтори резолюцията на Търновското събрание отъ 1879 г., та да види свѣтътъ, че българитъ нищо не сж забравили. Той каза, че въ България имало много развала, ала вънъ благоразумни, добри консервативни елементи. Много критикува колегиалнитъ институции: липсвало само наргиле и кафе, такава била и кодификационната комисия. Гюзелевъ билъ почтенъ човѣкъ, не надценявалъ самъ себе си. Д-ръ Даневъ „уплашилъ се отъ себе си“.

Въ недѣля (дадохъ отпускъ на бабата) обѣдвахъ въ Славянска беседа, гдето цѣли три дни се хранихъ, промѣна на домашнитъ обѣди съ Желѣзковича отъ кухнята на нашата гърбата стара шопкина отъ Казичане. Тамъ обѣдватъ и Гешовъ, Даневъ, Караджовъ, Витановъ, Шойлековъ, Бончевъ (новъ) и т. н. Много министри, пълно съ чутовни мжже; Данева уплашихъ съ разказа си за бждещитъ ми мемоари „Петъ години въ България“ съ картини. Много е весело. Безеншекъ, остроумниятъ Черховски (жалко е за този човѣкъ, чехъ, сръбски поданикъ, следвалъ чудесно въ Одеса, филологически талантъ, хубавъ мжжъ, ала отъ време на време пие). Подиръ пладне върнахъ визитата на епископъ Менини. Оплаква се, че Груевъ въвелъ въ училищата новитъ французки наредби, споредъ Paul Bert и пр., това било, казва, атеизъмъ. Чухъ цѣлата история на нашия нѣкогашенъ директоръ Кирилъ, abjuravit [отрекълъ се], станалъ униатинъ, билъ учителъ по гръцки езикъ въ единъ католишки манастиръ въ Бейрутъ. Ходихъ у Thonard (билъ и въ Сардиния, въ Прага, въ Норвегия). У Сарафова, гдето бѣше единъ строителъ empiricus [практикъ] отъ Търново. Въ Никюпъ сега било запретиено да се копае, ала предприемачитъ щѣли да пазятъ всѣки надписъ, статуя, стѣлпъ — държавата не могла да разкопава всичко, ала тѣ. Камъни взимали отъ Хотница, тамъ имало не готови стѣлпове, гнили, каже, като стари дървета въ гора, не готови саркофази. Мостътъ при Бѣла излѣзълъ тогава около 35 милиона гроша, по 102 гр. лирата, до 700,000 фр., това само за работата (32,000 лири); материалътъ билъ носенъ отъ близо, камънитъ били чупени при моста. Първото българско училище въ Търново билъ отворилъ къмъ 1839 г. търновецътъ „куция даскалъ“, безъ нозе, жененъ, измолилъ го отъ пашата като „себапъ“, милостиня, научилъ се въ манастира да чете, искалъ за нѣколко гроша да учи другитъ, пашата не отказалъ, па и деспотевенди, предъ когото се явилъ, трѣбвало да млъкне поради претекста за се-

бапа, макаръ да виждалъ. че се отваря пжть на българщината. Този даскалъ учелъ, седналъ съ дълга пръчка, живѣлъ надъ училището, катерѣлъ се по вжже на горе до жилището си въ тавана.

Вечеръта имаше *soirée* у Бигелебена, следъ вечеря, гдето бѣха *Mme* и *Mr. Lascelles*. Запознахъ се съ военния министъръ князь Кантакузенъ (старъ войникъ отъ епохата на Николай Павловичъ, приветливъ), съ руския агентъ Каяндеръ (билъ дълги години въ Китай), дълго разговаряхъ съ Лилиенфелда (той е отъ Иркутскъ). Говорихъ и съ Грекова, бѣше приветливъ, казахъ му за заминаването си, че съмъ видѣлъ много работи, той отговори че и лоши, азъ продължихъ, че това е естествено, не може другояче; ала *au fond* по-добре е отколкото въ Сърбия и Гърция отъ началото, никакви политически убийства. Брауншвайгъ ме пита за митинга. Азъ казахъ, че нищо особено, повторение на 1879 г. за да види свѣтътъ, че не сж забравили; той възрази: *ich fürchte nur, dass man irgend einen Unfug treiben wird* [страхувамъ се, да не се извършатъ нѣкои безчиния].

Въ понедѣлникъ, последния день на мартъ (19/31), стана митингъ за съединението, свиканъ съ жълти бюлетини за 12 часа въ двора предъ черквата св. Кралъ. Правителството запретило на чиновниците да взематъ участие, ала почти всички бѣха тамъ. Публиката се свикваше съ черковната камбана, която удари съ пѣленъ гласъ около три пжти. Събраха се до 1,500 души, споредъ моето пресмѣтане, макаръ че въ резолюцията се говорѣше отъ 5—10,000. Тукъ бѣше интелигенцията, бакали, ученици, избирателитѣ шопи (вчера бѣха изборитѣ за окръжни съвети въ Софийския край), шпаньоли (затвориха дукянитѣ, като чуха, че работата е за премахване митницата при Вакарелъ). Въ една странична кжща прозорцитѣ бѣха пълни съ български офицери. На самия площадъ нѣмаше ни една униформа. На края застигнахъ Каравелова, Желѣзковича, Стаматова и пр. Тукъ бѣха и Боди, Queillé, Estignard и други любопитни. По-късно пристигнаха консерваторитѣ, Вълковичъ, Грековъ и т. н.; Начовичъ не бѣше, нито Гешовъ. Между публиката се мѣрна Дановъ, току-що пристигналъ. Първиятъ ораторъ бѣше румелийскиятъ (търговецъ, струва ми се калоферецъ), установилъ се тукъ Грозевъ; говори добре отъ жгъла на черковния перистилъ, съ уважение къмъ Великитѣ сили и образованиетѣ европейски народи, които не могли да поддържатъ нѣщо неестествено, ами подкрепяли напредъка, „трѣбва да станемъ пакъ една кжща, една фамилия, да ядемъ на една софра.“ После се изкачи Горбановъ, изправенъ на маса, махаше съ ржце, ала азъ не разбрахъ, понеже стояхъ далеко. Следъ това съ голѣмъ жаръ говори Петъръ Станчевъ. Той презъ 1876 г. лежалъ въ Одринскитѣ тъмници, билъ

осъденъ на смъртъ, ала после бесилката била замѣнена съ вѣчно заточение, били всичко 6 души, въ Канея, Бенгази, (трѣбвало да ги изпратятъ въ Фезанъ), Триполисъ, следъ войната били освободени, били на Малта, тамъ се представили на жената на великия Duke of Edinburg въ двореца задъ града, получилъ шапка вмѣсто фесъ и 10 лири, после въ Сиракуза, Катания и назадъ въ С. Стефано, въ България не се знаело, че е живъ. На 1879 г. билъ въ румелийската депутация, изпратена въ Търновското събрание. Тази своя история самъ ми разправи. Нѣколко години е билъ префектъ въ Варна. Сега е чиновникъ въ Смѣтната палата, ала при все това говори съ рискъ, че правителството, може би, ще го уволни. Каравеловъ твърди, че Балабановъ ималъ диария вече трети день. Станчевъ спомена и за Македония, бурно ржкоплѣскане и аklamация. Народътъ инакъ бѣше тихъ, умисленъ, само тукъ и тамъ се чуваше: вѣрно! така е! — Когато Станчевъ още говорѣше, отидохъ да обѣдвамъ. Говорили още попъ Тодоръ и на края Грековъ, следъ което била приета приготвената резолюция, която трѣбвало да прочете собствено Станчевъ, ала я отстъпилъ на другиго. Избрано било бюро: Грозевъ (румелиецъ) председателъ, Горбановъ, Станчевъ членове, Ташикмановъ (македонецъ) секретаръ. На 2 ч. се свършило. Закесли резолюцията на Балабанова, за да я предаде на княза, размѣнили си приветливи речи. Консулствата по частенъ пжтъ (съ много тичане) се снабдили съ преписи отъ резолюцията до вечерята. Телеграми по всички страни: Европа утре ще узнае за митинга monstre въ София и за съединението на Румелия съ България, тъкмо на 1 априлъ, poisson d'Avril à la bulgare [българска априлска лъжа].

Въ Търново, казватъ, станалъ митингъ, на който дошли 18,000 души (!?). И другаде.

1 априлъ 1884, вторникъ. На всѣкжде се говори за вчерашния митингъ предъ черквата св. Кралъ за съединението. Правителството, казватъ, искало да уволни Петра Станчевъ търновчанина, защото като чиновникъ си е позволилъ да държи речъ. Той не иска да знае за това. Видѣхъ го преди пладне у Златарски, гдето ми разправи историята на свсето заточение въ Африка. Говорихъ тамъ и съ Шишеджиева отъ Сопотъ; билъ много години въ Враня, българскиятъ езикъ тамъ и до сега се говорѣлъ; единъ младъ български офицеръ Стоянъ Георгиевъ, по-рано опълченецъ, билъ родомъ отъ Враня, синъ на просеци. Медикътъ Шоповъ, който се убилъ въ Прага около 1854 г., притежавалъ хубава сбирка отъ народни пѣсни, която останала въ Калоферъ; Шишеджиевъ като ученикъ си правилъ преписи отъ нея. Григоровичъ, каже, изнесълъ отъ Сопотъ поменикъ на царетъ, споредъ разказитъ на даскалъ Ботьо. — Преди пладне преподавахъ

въ училището за Бонапартовата епоха, египетската експедиция и т. н. Голѣмото внимание и любопитство на моитѣ 20—24 годишни ученици за новото време. — Цанковъ, *président du ministère*, следъ пладне се върна отъ пътуването си, презъ Орхание. Инспекционната му програма по цѣло Крайдунавско очевидно е съкратена на половина. — Ученицитѣ отъ Пловдивската гимназия сж издали втора силна брошура по своята афера. Това е жалко свидетелство за тамошното учебно управление; ученицитѣ знаятъ повече по методиката, отколкото учителитѣ, груби и тѣпи, директорътъ Караджовъ (отъ Шипка) очевидно е съвършено неспособенъ, нѣма понятие отъ педагогика и отъ обноси съ юноши, отъ които мнозина сж били и опълченци и сержанти въ милицията. — „Братство“ на Кърджиева, което излиза тукъ съ помощъ, казватъ, отъ правителството (поне съ такава захванало) пише съвършено нихилистично за цивилната листа, за икономии, защо били тѣзи работи, съ тѣзи пари, каже, могло много други работи да се направятъ. — Кметството въ Пловдивъ се управлявало сега отъ турчинъ, помощникътъ на кмета Хафузъ. — Отъ вестницитѣ узнаваме, че легендарниятъ македонски разбойникъ Кара-Наумъ, следъ 6 месечно преследване, билъ убитъ отъ чета черкезски стражари. Лани отвлѣкълъ отъ Леринъ каймакамина съ всичкитѣ му гости (цѣлия меджлисъ) презъ време на рамазана. За пленницитѣ отдавна нищо се не чувало. Единъ, казватъ, билъ убитъ отъ разбойницитѣ, другъ се изкупилъ, останалитѣ пъкъ били въ пленъ у други отряди на сжщитѣ разбойници въ планината Грамосъ. — Вечеряхъ въ Славянска беседа. Гешовъ ми разправи тамъ историята на своитѣ *prigioni* [затвори]. Пишелъ дописки отъ Пловдивъ до „Times“. Излѣгалъ се да се издаде предъ консерватора Calvert и Lady Strangford. Отъ тѣхъ узналъ за това страшниятъ туркофилъ Blunt bey, и веднага следъ тѣхъ Ибрахимъ паша, председател на *conseil du gerre* [военния съветъ], заповѣдалъ Гешовъ да бжде арестуванъ заедно съ братовчедъ му. Това било презъ войната. До като сж били затворени и интернирани, ни веднажъ не сж били разпитвани. Два-три дена следъ това пристигналъ секретарътъ на американското консулство отъ Цариградъ, носейки за Гешова бератъ за почетенъ североамерикански вице-консулъ въ Пловдивъ (макаръ и турски поданикъ), ала Портата веднага си оттеглила назадъ берата, издействуванъ отъ Schuyler. И двамата били заедно затворени, това имъ било главната утеха. По едно време били и въ „полюситѣ“, дупки колкото една маса или долапъ (Дановъ билъ въ такъвъ долапъ 27 дена). После премѣстени въ стаята, гдето се причестявали осжденитѣ на смъртъ. Следъ това въ кауша на стражаритѣ, две заптиета стояли предъ вратата на стража. Отъ кжщи имъ изпращали ядене и вестницитѣ *Courrier d'Orient* и *Νεολόγος*, сжщо си купу-

вали „Вакътъ“. Карловци тогава масово ги бесили, често ги питали само, дали сж „видѣли руси“. Ибрахимъ сждѣлъ въ кжщата на Ахланлията, пиянъ отъ сливовица подписвалъ готови смъртни присжди, никога не взималъ участие въ сждебнитѣ заседания. Гешовъ намѣрилъ срѣдство да кореспондира съ жена си, като подчертавалъ съ моливъ (той му останалъ) букви, докато излизали цѣли думи. Обискъ въ кжщата не правили. Най-после било решено, че трѣбва да ги премѣстятъ въ Цариградъ, поради постоянното настояване на американската и английската легации. Ибрахимъ ги видѣлъ, когато отивали съ „пайтонъ“ на гарата подъ стража, че сж весели, та заповѣдалъ да ги върнатъ отъ станцията. Най-после Ибрахимъ билъ уволненъ, и дошълъ другъ паша въ сжда. Следъ 2½ месеца били откарани заедно съ семействата имъ на заточение въ Цариградъ, и малкото 10 месечно дете на Гешова било записано въ емиръ-намето; въ затвора могло да дохожда при него само неговото момиченце на възраст година и половина. Когато ги откарвали на гарата, на балъкъ-пазаръ (при *hôtel Bulgarie*) нарочно били обесени трима души, въ необикновено раненъ часъ, други пжтъ бесѣли къмъ 10—11 часа. Пловдивскитѣ гърци, каже, много се зарадвали, когато се разнесло, че ще се бесятъ Гешовци. Въ Цариградъ били само интернирани въ хатъръ-ода с ж, заедно съ двама уволнени мутесарифи, които не били достатъчно внимателни при нашествието на Гурко. После били интернирани въ една кжща въ Каджъкой, срещу единъ полицейски участъкъ, и единъ подофицеръ ги пазѣлъ и ялъ съ тѣхъ. Мжжетъ трѣбвало да бждатъ интернирани въ Халепъ, покъсно американскитѣ посланикъ издействувалъ да бждатъ предадени нему, обаче Портата позволила подъ условие, че и двамата Гешовци ще заминатъ чакъ въ Америка (дори не и въ Англия), а женитѣ могли да останатъ въ Сирия. Не оставало освенъ да приематъ, по-добре било, отколкото въ Халепъ. Очаквали единъ американски параходъ съ петролъ, та на връщане да ги откара. Въ това време руситѣ стигнали чакъ до Санъ Стефано. Каджъкойскитѣ мутесарифинъ имъ съобщилъ, че сж свободни. Окови никога не сж носѣли. Турцитѣ тогава въ Пловдивъ бесѣли, безъ да му мислятъ. Когато руситѣ стигнали Каяджикъ, взели отъ тамъ нѣколко коли съ себе си; между тѣхъ била и колата на единъ българинъ, който не билъ тамъ, но неговиятъ ратай заминалъ съ колата; макаръ че алибито му било доказано, той билъ обесенъ въ Пловдивъ; зашо, каже, ималъ такъвъ ратай, който да заmine съ руситѣ! Революцията презъ 1876 г., каже, не била така страшна, както ужаситѣ на войната. Следъ разрушението на Стара-Загора, Пловдивъ се напълнилъ съ жени и деца: въ черковния дворъ едно бозайниче „дърпа боскити на майка си, а тя е мъртва“. Въ Цариградъ билъ обесенъ

само единъ българинъ, съвършено невиненъ човѣчецъ, въ присѣтствието на огромна навалица; интервенцията на посланицитѣ попрѣчила да се прѣдължи бесенето. Ала затова пъкъ били удушвани въ затворитѣ. Лука Моравеновъ (седѣше съ насъ) билъ тогава епитропъ на българската черква въ Цариградъ. Презъ това време, презъ войната, приелъ 180 голи тѣла съ сини следи отъ удари и вжжета, носѣли ги отъ тъмницитѣ, много отъ тѣхъ били здрави момчета. Едного познали — живописеца Станиславъ Доспевски. Други били закопавани по двама по трима, нѣмало и пари. За него Луката събралъ съ Шишеджиева и сестра му малко бѣли дрехи и го погребалъ по-добре. Станиславъ билъ по едно време затворенъ въ Пловдивъ заедно съ Гешовци, тѣ били умислени, а той веселъ, увещавалъ ги да не се кахърѣли (постоянно чели за турскитѣ победи въ позволенитѣ имъ вестници), пакъ щѣли да излѣзатъ; тѣ излѣзли, ала той не излѣзълъ. На корицата на една книга изрисувалъ и затвора, Гешовъ и до сега ималъ тази книга. В. Д. Стояновъ (и той бѣше съ насъ) разправи, какъ презъ Кримската война, като момче въ Шуменъ, видѣлъ ексекцията (застрелването) на рускитѣ шпиони, повечето котленски овчари; единъ не умрѣлъ веднага, ровѣлъ земята съ прѣсти, добитъ билъ съ щикове — отвратили се и турцитѣ.

9 априлъ, срѣда. Голѣмъ шумъ направихъ съ нечуваната мистификация въ русчушкия „Славянинъ“, като отплата за статиитѣ на еврейчето Ронжѣ и други. Въ петъкъ сутринята му изпратихъ дописка противъ себе си, и вече въ вторникъ сутринята, тъкмо на 1 априлъ по западния календаръ, излѣзе. Вацовъ въ срѣда вечерята ми телеграфира отъ Варна, че дописката е напечатана. Въ четвъртъкъ съобщихъ за това въ държавната печатница на Киркова, въ присѣтствието на младия Шишмановъ, комуто изобщо цѣлата тази работа създаде голѣмо удоволствие, и на Никитова. Въ петъкъ сутринята пощата бѣше почти обсадена, всички чакаха „Славянинъ“. Изъ канцелариитѣ почти нищо не вършеха, а само се смѣеха, най-много въ просвѣщението. Въ кафенетата много смѣхъ; четѣше се и по улицитѣ. „Славянинъ“ бѣ съвършено изпродаденъ. Въ Славянска беседа вечерята чехи и българи половинъ часъ не могли да дойдатъ на себе си отъ хомеровски смѣхъ. Цѣли три дни не се говорѣше за нищо друго. Че дописката е отъ мене, скоро се разнесе. Хората се смѣха отъ далече, щомъ ме видѣха, питайки се, где е цилиндрътъ, где сж очилата, где е „пайтонътъ“? Стариятъ Цанковъ сияеше отъ радостъ, какъ съмъ се отплатилъ на Станчева; *nota bene*: Станчевъ, като народенъ представителъ презъ 1880 г., ме е виждалъ не веднажъ. Каравеловъ го обхвана ужасъ отъ моралната нищета на българскитѣ публицисти, печататъ каквото получатъ, па ако ще да бжде отъ когото и да било. Станчевъ наистина не е друго освенъ литературенъ циганинъ, вех-

тошарь (chiffonier), и неговият вестник е цѣлъ кошъ за непотрѣбни книжа. Ето дописката:

„Славянинъ“, бр. 106, 20 мартъ. Дописката е първа съ голѣми букви: „София, 15 марта 1883 (sic). Г-не редакторе! Славния

Т. Станчевъ

„Иречекъ“ наистина си отива! Вий вече му пожелахте добъръ пжтъ, и ние му го желаемъ отъ все сърдце. Е да бѣхте го гледали и изучавали отъ по-близко! Ще ви го опиша, да го знаятъ и вашитѣ читатели. Едно човѣче низко и дебело; космитѣ и брадата непрестанно промѣнява, та се бърсне и се „фризира“ по нови моди. По нѣкогажъ си турга и наочила (цвикъръ) да изгледа поученъ. Никога не се расхожда пѣшъ; сякашъ че се е родилъ въ пайтонъ. Отъ заранята до вечерята кисне въ кафенето и тамъ мждрува и политиканствува, защото знае доста добре български. Той все ходи съ

единъ високъ като кула цилиндръ, за да се познае отъ далеко, че е „Европеецъ“. Страшно обича кокала си и паричкитѣ. Живѣе въ една прекрасно наредена кѣща на Нишкия пжтъ, обкръженъ съ единъ салтанатъ отъ многобройни слуги и кавазии. Познанията му споредъ мнѣнието на вѣщи хора не струватъ за нищо, освѣнъ че е челъ тукъ-тамъ нѣщичко и го продава на ония, които не разбиратъ много. Сега този скжпоцѣненъ господинъ ни оставя!! Ала каква майстория! Распрѣснжлъ слухъ, че е повиканъ като професоръ на пражский университетъ и добритѣ хора се зачудихъ, каква блестяща кариера направилъ и кждѣ чакъ му е мѣстото между ученитѣ людие — въ най-първата категория! Но всичко това е лѣжа, чиста лѣжа. За професоръ съвсѣмъ не го бива, защото нищо не знае; той не знае нито да говори, както е познато на всичкитѣ ученици на Софийската Классическа Гимназия. Той си отива, струва ми се, въ Египетъ, гдѣто се събиратъ всевъзможни птици отъ Англичанетѣ, защото вижда, че времената се промѣняватъ и че сега вѣе други вѣтъръ, та че може и неговата тайна да се издаде. Той нѣма нищо общо съ чешкитѣ Иречковци, които си сѣдятъ спокойно въ кѣщи и пишжтъ своитѣ съчинения. Неговото собствено име е (сполучихме да издириме и тази тайна) Валентинъ Поповичъ и той е родомъ нѣйдѣ отъ Сърбия, Босна, Далмация или тия тамъ предѣли, за които обича май много да приказва. Като такъвъ говори много езици, особно френски (нѣмски хортува съвсѣмъ слабо и криво) и преди нѣколко години сполучилъ

да убѣди, струва ми се въ Виена, нѣкой български дипломатъ, който настоялъ да се повика такъвъ единъ превъзходенъ човѣкъ съ славно име въ Княжеството съ всевъзможни улеснения. Че не е чехъ това го знаятъ тукашнитѣ чехи всички, но говори чешски, макаръ и слабо. И тъй нашата горка държа-вица е станала зрѣлище на единъ съвсѣмъ страшенъ без-примѣренъ маскарлъкъ! Незнановъ."

Желѣзковичъ, Златарски, Генчевъ, на които по-рано че-тохъ тази дописка, твърдѣха, че не е възможно Станчевъ да напечата такова съвършено пирамидално нѣщо. И при все това стана. Цѣлиятъ разходъ бѣше 15 ст. за порто и размѣхъ половинъ България. Съжалявамъ, че не казахъ, че си боя-дисвамъ косигѣ и пр.: той щѣше да напечата всичко до-словно. — Българската журналистика до нѣкъде е неприятно засегната: нейната плиткостъ и лековѣрие въ клеветитѣ съ това е извадена наяве. Ще ѝ остане „урокъ отъ политическо благонравие". „Руссе" ме защитава противъ „Славянинъ", ала глупаво. „Търновска конституция" предупреждава на кжсо Станчева, да внимавалъ други пжтъ и да не ставалъ тъй смѣ-шенъ, като съ тѣзи „безочливи лъжи и клевети" противъ д-ра Иречекъ. „Срѣдецъ" отъ 24 мартъ, бр. 4, пише: „До колко нашитѣ вестници внимаватъ врѣхъ това що пишжтъ и помѣстюватъ въ вѣстникътъ си, вчера пристигналия в. „Сла-вянинъ" бр. 106, иде най-краснорѣчиво да ни убѣди. Г-нъ д-ръ Иречекъ, противъ когото сжщия вѣстникъ по-преди бѣше писалъ, си наумилъ да изучи редактора на казаный вѣстникъ, да ли той знае що пише, или не, и на това отгорѣ той самъ, споредъ както ни увѣржаватъ, написалъ една до-писка до в. „Славянинъ" противъ себе си, но съвсѣмъ пре-иначена работа: това што той не е, това се мжчи да под-твърди въ дописката си. Незнаеме, на кое по-много да се чудиме, на безграничната фантазия на писачьтъ или на-ивността на редактора. Ние не бихме повѣрвали, че единъ българский журналистъ може да стане жертва на такава оче-видна мистификация". И въ „Марица" има дописка отъ Со-фия по това!

Въ сжбота, 24 мартъ, бѣше рожденииятъ день на княза. Сухо, ала вѣтровито. Сутриньта ходихъ въ черква, гдето Симеонъ отслужи тържествена литургия, при малко при-сжтствуващи; князътъ не бѣше дошълъ. Загледахъ се въ при-митивнитѣ цапаници около хора отвънъ, въ пѣстритѣ „баш-лъци" (капители) на стълповетѣ съ разноцвѣтни цвѣта, цин-царски стилъ, синьо и червено; самитѣ стълпове сж гладки. После имаше молебенъ на „площадъ Странски" (така го на-рече „Bulgarie") предъ двореца въ „кьошка", посрѣдъ кваггѣ отъ войска. Тукъ бѣха и дипломатитѣ in согроге въ унифор-ми. Князътъ обходи карето на конь, и следъ молебена вой-ската два пжти дефилира предъ него, той стоеше на конь при вратата на двореца, артилерията съ 8 топа (даде 21 из-

стрела) после мина въ тръсъ. Азъ бѣхъ обсаденъ отъ приятели; говорѣхме само за Валентина Поповичъ. Полковникъ Лонгиновъ последенъ пжтъ командувахе; князътъ, казватъ, тукъ собственоръчно му окачилъ орденъ, не зная каква препоръка за Русия. Вечеръта градскиятъ съветъ даваше gala-dîner на княза въ рисувалния салонъ на гимназията (1), имаше около 120 души гости. Яденето отъ Радака бѣше подъ всѣка критика, карикатура на народни ястия, страшна кърма, и при това 6 вида български вина, ала собствено спиртъ съ вода; мнозина следъ това повръщаха, а азъ на другия день отъ виното чувствувахъ въ гърлото си, като да съмъ глътналъ нѣкоя четка. При яденето бѣше врѣва и шумъ като на борса. И размѣстването бѣше лошо. Грековъ, Начовичъ, Адженовъ липсваха; въпрочемъ Начовичъ още тази нощъ замина като агентъ за Букурещъ. Азъ бѣхъ между Каравелова и Желѣзковича, насреща ми Горбановъ (следъ 2 години съ него говорихъ за пръвъ пжтъ) и Каранфиловичъ. Тостътъ на Коцова (за жива картина) и българскиятъ отговоръ на княза. После между яденето се явиха еснафитѣ съ благопожелания до княза, „да съедини цѣла България“ и пр. Дипломатията свършено липсваше. Музиката понѣкога едва се чуваше. Каравеловъ ми каза, че съ Търновската конституция искалъ главно до основе здрава демокрация, ала нѣмало хора отъ всички тѣзи, които тукъ седѣли, който да е чель или ималъ 5 книги? Менъ ми стоеше на езика, че съ институции не се възкресяватъ странитѣ, ами странитѣ основаватъ институциитѣ. Стояновъ съ двама други неочаквано захвана юнашки пѣсни; чуденъ ефектъ. После почнаха и хоро, ала князътъ си отиде; вѣнъ, казватъ, го носѣли на ржце изъ коридора. На втория и четвъртия день училището миришеше на ястия (носени чакъ отъ Радакъ) като въ гостилница. Това бѣше голѣмъ скандалъ. На края имахъ разговоръ съ изпадналия въ пиянско настроение казакъ Ф., който въ своето пиянство ме прегръщаше и цѣлуваше.

Азъ после (на 9 ч.) излѣзохъ съ Гешова, отидохме у него въ хотелъ Кесяковъ на чай до 1 часа. Разговаряхме за всевъзможни работи. Той е ученикъ на Owen's College въ Манчестеръ, много образованъ човѣкъ. Румелийскитѣ и български събития, opera mea und deren Entstehungsgeschichte [моитѣ трудове и историята на тѣхния произходъ]; той говори за липса на специалисти и даровити хора тукъ. Филологътъ Тодоровъ съ своя особенъ езикъ дискредитиралъ своя талантъ. Развитieto на чешкия езикъ и на чешката политика и журналистика.

Въ понедѣлникъ ме посети д-ръ Кировичъ, нѣкогашенъ български агентъ въ Бѣлградъ. Сега ще замине за Русия. Той е отъ старитѣ търновски семейства, на лице прилича на Паница и Протичъ, майсторъ по френски, не дочува,

безъ своитѣ оригиналности очевидно уменъ човѣкъ. Говори ми за нуждата отъ подобрения въ земедѣлието. Хвали съчиненията на Ubicini и Blanqui. — Попъ Петъръ Македонецътъ (сега въ епархиалната администрация тукъ) много настояваше да съмъ пропжтувалъ Македония и ме придумваше да съмъ останѣлъ въ България.

Срещнахъ Стоилова, когото не бѣхъ виждалъ отъ дворцовия балъ. Сега е адвокатъ и се бѣше върналъ отъ нѣкое голѣмо агитационно пжтуване. Много се смѣ на „Славянинъ“. Каза ми, че авторитетътъ на Цанкова много падналъ вънъ, азъ допълнихъ, че поради липса на ясна програма. Каравелова смѣта за най-даровития, ще дойде на властъ, ала ще му вреди неговата срѣда. Подхвърли нѣщо за общата бъркотия, съ време, каже, пакъ ще се дойде до руска окупация (!); азъ отговорихъ, че тя пакъ ще принесе хубави плодове. Пита ме, върно ли е, че заминавамъ; азъ казахъ, че всичко е готово, имамъ декретъ; той поиска да узнае да ли е имало сега нѣкакви причини — азъ отвърнахъ, че не, ала не мога да остана. Видѣхъ и малкия Константиновичъ. Макаръ да е безъ работа, сгодилъ се въ Свищовъ за едно младо момиче, което се е учило въ Дрезденъ.

Князътъ веднага следъ банкета сутринята заминалъ на конь (съвършено по срѣдновѣковенъ начинъ) за Русчукъ, щѣлъ да пжтува полека лека, като на нѣкой, каже, прегледъ. Въ сжбота собствено трѣбваше да има diner въ двореца, ала защото билъ поканенъ и Каравеловъ, министерството (чрезъ кмета) прибързало, казватъ, да покани княза другаде. Поканитѣ за двореца били вече разпратени, ала били оттеглени.

Вчера имаше учебенъ съветъ. Прошения и пр. Девическото педагогическо училище (1 р. курсъ) биде оставено въ Шуменъ. — Въ Софийската гимназия тази година имаше и 8 шпаньоли, па и въ девическата гимназия и образцово училище нѣколко еврейки.

Намирамъ се въ твърде мизерно положение. Отъ два месеца нищо сериозно не правя. Zustand absoluter Unlust [състояние на абсолютно неразположение], нищо ме не интересува, текатъ часоветѣ, днитѣ, месецитѣ. „Късметъ“. Нищо ме не ядосва, нито радва. Страшна душевна летаргия, свързана и съ тѣлесна: спи ми се всѣка минута, като отъ слабостъ, при това проклетиятъ катаръ въ гърлото. Очаквамъ топли слънчеви дни, може би ще ме пробудятъ отъ това мизерно сжществуване. Времето до заминаването ми отъ България ми се вижда нѣщо страшно дълго. А при това бихъ ималъ доста писмена работа. Въ библиотеката дори и не ходя всѣки день, а понѣкога само за 1/2 часъ: не съмъ длъженъ да си губя здравето въ тази дупка.

18/6 априлъ, петъкъ. Движението за съединение не престава да занимава свѣта. Споредъ телеграмитѣ Русия, ужъ,

не искала Богориди, а Кръстьовича. Депутацията отъ софийския митингъ се представила на княза, и той ѝ отговорилъ: „Благодаря за чувствата, които изразихте къмъ мене. Като българинъ, азъ не мога освенъ да съчувствувамъ на желанията, изказани въ настоящата резолюция на Софийския митингъ; но, като князъ, поставенъ вследствие на Берлинския договоръ, ви явявамъ, че сега не е момента, за да стане желаемото съединение.“ „Търновска конституция“ вследствие на това напада остро егоистичнитъ замисли на румелийскитъ матадори, които сж устроили тѣзи митинги. „Марица“ обнародва твърде остра уводна статия противъ Богориди, подвежданъ презъ последнитъ две години отъ партията на „казьоннитъ“ да върши разни беззакония. На 1/13 априлъ, въ недѣля, въ Пловдивъ билъ свиканъ митингъ въ градската градина подъ открито небе, та да се приемѣлъ тамъ адресъ въ полза на Богориди. Тодораки Кесяковъ почналъ да го чете, ала въ това време извикали долу Кесяковъ, да живѣе съединението. Настаналъ голѣмъ шумъ, бой между чиновници и граждани, къмъ края митингътъ се обърналъ въ полза на съединението, държали се речи отъ балкона на Вазовата кжща (край градината) и т. н. Постоянниятъ комитетъ (председателъ е Кесяковъ) решилъ да се обърне къмъ Великитъ сили за оставането на Богориди, казватъ съ 5 гласа, единъ не гласувалъ, единъ билъ противъ, трима излѣзли; телеграфирали въ Петроградъ, ала отъ тамъ, очевидно, се получилъ съвършено безцвѣтенъ отговоръ. Всички консули иматъ инструкции да не приематъ съединистически депутации. При все това Соркинъ, поради направенитъ овации на Русия, билъ принуденъ да излѣзе на балкона и да благодари. Въ западнитъ вестници цѣлото това съединистическо движение се смѣта за саморасло, българско, не по руско подстрекателство.

На 1/13 направи огроменъ ефектъ въ София дългото писмо на Желѣзковича, напечатано въ „Търновска конституция“. То е отговоръ на брошурата за защита на невинния Адженовъ, написана отъ Начовича; тя е печатана, ала нѣма я въ продажба — очевидно искатъ да я разпратятъ само вънъ отъ страната. Въ това писмо е описанъ цѣлиятъ превратъ, какъ Желѣзковичъ е попадналъ въ него, нечиститъ сдѣлки на Адженова, Петроханскитъ строежъ и т. н. Огроменъ шумъ изъ града. Консерваторитъ сж като попарени; Вълковичъ, който тамъ е похваленъ, много се радва, той казвалъ, ужъ, често да се оставѣла тази работа да си върви по своя пѣтъ, и повече въ нея да не се бъркали. Брошурата на Адженова е умрѣла преди излизането ѝ. — Военното министерство, казватъ, завело процесъ противъ Адженова за 34,000 фр. доसेжно казармитъ, строени отъ него.

Въ последно време прочетохъ всички свои записки отъ времето на преврата. Каква душевна мизерия, пигмейство, а

колко нѣщо можеха да извършатъ! Ала най-жалко отъ всички се представя — Икономовъ.

На католишкия Великденъ (1/13) сутринята отидохъ въ черква, гдето бѣше пълно съ католици отъ всевъзможни народности, и доста много дами. Подиръ пладне ходихъ у Mlle Цвѣтишичъ, гдето бѣха Сарафовъ съ жена си и сѣрбинътъ Петровичъ съ жена си; Сарафовъ е на тѣсно mit dem Landesfürsten, der bei seinen Unterthanen Schulden macht [съ княза на страната, който прави дългове у своитѣ поданици]. После (презъ оградата) у ухапаниа отъ куче Сарафовъ, гдето бѣше Грековъ и други посетители. На малкия Константиновичъ и бабичката честитихъ за годявката.

„Свирка“ престана да излиза поради разболяването на редактора ѝ.

Верковичъ (каза ми Сарафовъ) наново поискалъ отъ Петроградъ помощъ за напечатване на своитѣ „Веди“, князътъ, ужъ, му билъ обещалъ въ Петроградъ, ала азъ съмъ, каже, осуетилъ работата.

Учебниятъ съветъ преди празниците нито се дори и събра, за това пъкъ съ Гюзелева и Златарски ходимъ на пиво (свършено по западно) въ Славянска беседа. Въ Гласникъ, кн. 55 е помѣстена първата сръбска геологическа карта (отъ Жуевича), новитѣ краища.

Миналата срѣда получихъ писмо отъ Дринова. Известието за моето заминаване било голѣмъ ударъ за него. Вече мислѣлъ да се пренесе въ София и тукъ заедно съ мене, въ сегашнитѣ по-солидни условия, да издигнемъ достоенъ храмъ на наукитѣ, ала сега и това се осуетило. Впрочемъ и това е, може би, само единъ идеаленъ сънъ отъ негова страна. Презъ лѣтото щѣлъ да дойде тукъ.

Боленъ съмъ, имамъ много силна хрема, която обхваща и очитѣ ми. Времето не е топло, облачно, само малко слънчеви и безвѣтрени дни. Имахме вече и две бури. Въ срѣда се затвориха училищата чакъ до понеделникъ следъ празниците. Имамъ много какво да пиша и да съчинявамъ, ала нѣма какъ.

Тѣзи дни дохожда у мене единъ хърватинъ отъ Лика (православенъ), младъ момъкъ, нѣкогашенъ подпоручикъ, билъ чиновникъ въ Босна, рисуващъ въ Сърбия и България, офицеръ въ Египетската жандармерия, съставена отъ европейски вагабонти подъ командата на Бакеръ паша, сега билъ свършено безъ хлѣбъ, пише нѣмски романъ изъ историята на Черна Гора.

Желѣзковичъ чулъ, че между радикалитѣ имало желание да ме задържели тукъ. Сег. Troppo tardi [малко късно].

Князътъ заминалъ отъ Орхание презъ Троянъ, все по селскитѣ пѣтища, и нощувалъ по селата чакъ до Търново,

гдето му направили много тържествено посрещане. Отъ 1879 г. не е билъ тамъ. Тепърва сега се помирява съ Търново, следъ сѣдбонссната постѣпка на 1881 г.

Каравеловъ онзи день подиръ пладне дохожда у мене, гдето случайно бѣше и Златарски. Седѣхме около два часа при непрекъснати научни и литературни разговори. Нуждата отъ издаване на една библиотека отъ научни съчинения отъ Книжовното дружество, годишно около 2, и преводи, по география, геология, философия и т. н.

Днесъ вечерята отидохъ у Каравелова, гдето бѣха Ризовъ, Ил. Георговъ, Калинковъ — новъ юристъ, младиятъ Славейковъ и т. н. Видѣхъ и госпожата, следъ три години; отслабнала и изгубила своята веселостъ. Ние бѣхме много весели. Приказвахме за всевъзможни работи. Ризовъ за пжтуването ми изъ Македония каза, че било лесно, но азъ съмъ трѣбвало да крия, че зная български, другитѣ потвърдиха, че това било вѣрно. Енидже — Вардаръ, нѣкога тамъ се е родилъ Александъръ Велики, сега се раждалъ тамъ пютюнъ. Българскитѣ сѣдилища; какъ Берковскиятъ сѣдъ, председателствуванъ отъ Вазова, осжждалъ quondam [нѣкога] всичко на смъртъ; моятъ анекдотъ, какъ единъ селянинъ разправялъ своята „давия“: отидохъ на судо, една маса и на нея едно к о п и л е, изпратило го въ голѣмия сѣдъ въ г р а д о, тамъ нѣколко копилета, кадии. Законитѣ за печата, забравили много нѣща, препечатването, издателя, задължителнитѣ екземпляри и т. н. Законитѣ не се цитиратъ, когато би трѣбвало да се споменуватъ при всѣки указъ, „приказъ“ и т. н. Турскитѣ закони за м е р и т ѣ, много обширни. Каравеловата идея, щото американското библейско дружество да издаде старославянския текстъ на светото писание, споредъ старитѣ ръкописи съ Ж, нерусифициранъ, съ български сравнителенъ преводъ, би могли да помогнатъ Дриновъ или Ягичъ, ще служи като образецъ за езика. Споредъ него само старобългарски езикъ могълъ да поддържа чистотата на езика — бъркотията съ о, у: о време, олавямъ, олочшения, утъ, особено въ Русчушкитѣ вестници. За вредата отъ „Славянинъ“, много се чете отъ учителитѣ, ученицитѣ, излиза до 1,500 екз. „Зорница“ се списва отъ американци, особено отъ много стария Riggs, българския езикъ оправялъ Касжровъ. Въ Македония имала не отколе 800 абоната и броятъ растѣлъ. Юсуфъ онзи день трѣбвало да препечатва цѣлъ брой отъ турския официаленъ вестникъ pro erratum (за грѣшка), князътъ билъ нареченъ хашретлери (людъ), вмѣсто хазретлери. Старитѣ български носии въ сравнение съ сегашнитѣ; въ Трѣвна, казватъ, и до сега се носѣли бѣлитѣ женски оглавници като калимавки съ джунджирии наоколо. Каравеловъ ме пита за продължението на старитѣ пжтописи. Пер. списание, VIII съ началото на моя пжтописъ тъкмо бѣше излѣзло

тази вечеръ: всички питатъ, защо не съмъ ги отпечаталъ и като отдѣлна книга, биха ги чели ученици и т. н.

9/21 априлъ, понедѣлникъ. Великденъ. Великденски празници. Времето е промѣнливо, хубави топли утра и веднага заплискватъ дъждове съ силенъ вѣтръ. Не съмъ здравъ, имамъ катаръ въ гърлото и суха хрема, която не ме оставя дори да спя; софийската баня вмѣсто помощъ, само ми влоши положението, запуши ми се ухото; ала днесъ съмъ по-добре. Не ми се ще нито да пиша, нито да чета. Въ черква не ходихъ. Тамъ на великденската нощъ е била ланската безредица на руския градоначалникъ Карновичъ, ала този пжтъ още по-лошо безредие и бъркотия; д-ръ Молловъ и д-ръ Мирковъ по пжтя сж били опушени отъ единътопъ!

Въ недѣля подиръ пладне ходихъ у С и м и ч а, гдето бѣше и жена му; дадохъ му подвързанъ екземпляръ отъ Heerstrasse за споменъ. У С а р а ф о в а, гдето бѣше пълно съ хора. Тѣзи дни той билъ изъ шопскитѣ села да види какъ се събирали данъцитѣ (въ Желява и т. н.). Отъ тукъ съ Гешова, Генчева и т. н. отидохъ у Вацова, който презъ нощта пристигналъ отъ далечната инспекция въ Варна, Габрово и пр. Генчева и Стоянова не намѣрихъ. Бѣхъ и у Златарски. Днесъ преди пладне ходихъ у И в а н ч о в а, гдето видѣхъ и неговитѣ родители, и у К и р к о в а, (гдето бѣше д-ръ Палазовъ). Подиръ пладне у М о л л о в а и у Б о д и, гдето поради дъжда завързахъ дълги сръбски разговори съ тѣхъ и съ Симичовци. Вечеръта Молловъ бѣше у менъ; говорихме за фиаското на учебния съветъ. Съ Желѣзковича последнитѣ дни постихме, съ халва, маслини, хайвяръ и сардели.

Въ Пер. списание възбужда сензация критиката на Ш и ш м а н о в а върху Величковата Вичензо и Анжелина. Стояновъ написа рефератъ за логиката на Джевонсонъ, „охкалъ и испотилъ се“, ала при всичко това излѣзе добре. Владичитѣ Симеонъ и Кирилъ заминаха за Самоковъ, споредъ лощата шега, „да отговяватъ съ „бабитѣ“.

Каравеловъ иска да пжтува изъ страната, ала нѣмалъ, казватъ, пари; така чувамъ. Цанковъ заминалъ презъ Търново за Русе. Балабановъ днесъ сжщо замина за тамъ, за посрещането на кронпринца.

Въ сжбота дохожда у мене D-r Hanus Esser, кореспондентъ на Standard и Kölner Zeitung въ Бѣлградъ, пжтува презъ София за Русе, познава Сърбия отъ нѣколко години. Имаше препорѣка отъ Миличевича. София, каже, е по-великолепна отъ Бѣлградъ, theuere Bauten [скжпи постройки]. Говорихме най-вече за Сърбия и за икономически търговски работи въ България.

Македонцитѣ „харамии“ и други дармоеди прѣснаха преди празникитѣ слухъ, че евреитѣ откраднали едно дете, раз-

бира се съ надежда, че по този начинъ ще бжде възможно да се повдигне бунтъ срещу евреитѣ à la Одеса, нѣщо не-виждано въ София. Презъ всички тѣзи дни ходятъ по улицитѣ военни патраули, по 2 войници и 1 стражарь. Единъ день шпаньолитѣ дори не излизали отъ кѣщи.

Въ Мошинската мина до сега годишно е вадено 12,000 тона по 700 ока.

Въ Търново, казватъ, много силно викали „да живѣе Търновската конституция“, и декориранитѣ върнали на княза орденитѣ съ писмо, че ги не заслужаватъ и че това било противъ конституцията! Това се говори изъ града.

„Свирка“ умрѣ, поради болестъта, казватъ, на редактора — едноръжкия Петковъ.

„Славянинъ“ страшно ме псува, ядосанъ главно отъ „Марица“, въ статия пълна съ жлъчни глупости. Павианитѣ и мандрилитѣ, когато сж ранени, се пос. . . . и хвърлятъ л. . . . си съ четиритѣ си рѣце върху неприятеля.

15/27 априлъ, недѣля. Най-после пакъ получихъ желание и охота за работа, макаръ че още страдамъ въ гърлото и носа и макаръ топлото време постоянно още да се замѣня отъ дъждовната по турски „ хаваса“.

Завчера написахъ 10 писма: на декана на философския факултетъ Крейчи за лекциитѣ ми презъ зимния семестъръ (3 часа географически прегледъ на Балканския полуостровъ, 2 часа латинската империя въ Цариградъ), на Дринова, на проф. Студничка за лаборантъ, на д-ръ Данчевъ (за превода на моята българска история на български), на Х. Шкорпилъ въ Сливенъ, на Мишева въ Станимака, на Хр. Пулековъ въ Коприщица, на Темпски и т. н. Вчера и днесъ съставихъ четири статийки за Ягича (*Archiv für slav. Philologie*): Брациговското четвроевангелие (старопечатно), надписътъ на Кюстендилската камбана, произходътъ на името рупци, тайнитѣ жаргони на полуострова (Осачани, Вранскитѣ мутафи, брациговци). При това довършихъ и ексцерптитѣ отъ *Maggi, Stato militare dell'imperio Ottomano* и повторихъ нѣщо отъ турската граматика. Работитѣ ми трѣгнаха пакъ, пробудихъ се отъ летаргията. Сега ще почна подготовката за географскитѣ си лекции.

Днесъ се свършва срокътъ на Богориди. Утре сутринята съ особенъ влакъ ще замине за Цариградъ. Русия е решително противъ него, подкрепя Кръстъовича, не само поради стари несъгласия, ами и за това, че сега се оплаквалъ на Портата, какво рускиятъ консулъ Сорокинъ устроявалъ и подклаждалъ митингитѣ. Сензачниятъ отговоръ на руския императоръ на телеграмата на постоянния комитетъ. Портата дала на Богориди инструкции, щото и следъ изтичане на срока му, да остане временно въ Пловдивъ, ала рускиятъ посланикъ Нелидовъ обърналъ вниманието на Портата върху параграфа

отъ органическия уставъ, споредъ който, когато е опразднено губернаторското мѣсто, провинцията се управлява отъ „главния секретаръ“. Австрия, казватъ, подкрепяла Богориди. Въ Цариградъ вече ставали конференции на посланицитѣ по тази работа; Силитѣ вече сигурно сж се споразумѣли. Каззионнитѣ ще поддържатъ Богориди докато могатъ, „Търновска конституция“ ги подкрепя, отъ ненавистъ къмъ „народнитѣ“, Величковъ, Вазовъ и т. н.

Завчера въ петъкъ е станало тържествено посрѣщане на кронпринца Рудолфъ и прицеса Стефани въ Русчукъ (останали единъ день).

Князътъ следъ това заминалъ за Дармщатъ. Днесъ въ Държавенъ вестникъ има прокламация за това; Цанковъ е оставенъ за регентъ. А преди две години Грековъ и пр. смѣтаха Цанкова за съвършено невъзможенъ, „ще изгние въ Враца!“

Въ Кесаревска околия пакъ сж се появили разбойници и турци, жандармерията е имала силна престрелка съ тѣхъ, четирима били убити, заобиколени презъ нощта въ една махала на едно турско село. Присѣтствували при обкръжаването и околийскитѣ началникъ, както и помощникътъ му турчинъ.

Вчера дохажда у мене за сбогомъ Ремлингень, заминавайки за Русия. Седѣ повече отъ часъ. Разправи ми една класическа история отъ втората половина на 1882 г.: Въ лковичъ отворилъ писмото на единъ русинъ, нарочно писано да се отвори, въ което най-позорно се описвалъ Вълковичъ; той съ плачъ отишълъ при княза, какви грозни работи се пишели за него въ вестницитѣ, че У. билъ кореспондентъ; У. билъ повиканъ при княза, казалъ че презъ цѣлия си животъ не е писалъ въ вестници и му разправилъ, какъ е станала цѣлата тази работа. Князътъ следъ това питалъ Вълковича, въ кой вестникъ е писано. Вълковичъ посочилъ вестника и броя (!), ала когато не се указало такова нѣщо, най-после призналъ, и князътъ много му се смѣлъ. Где се намиратъ нашитѣ руски познати: Криловъ командувалъ бригада нѣкъде си въ Саратовъ, майоръ Поповъ билъ уезденъ воененъ началникъ въ Самара (жена му умрѣла), генералъ Паренсовъ билъ началникъ на щаба на първи корпусъ, Соболевъ командувалъ пеша бригада въ Петроградъ, Каулбарсъ—кавалерийска бригада въ Тверъ. Отъ офицеритѣ на опълчението презъ войната тукъ били останали много малко, въ София само двама, и бригадирътъ Редкинъ въ Варна (той билъ новъ, следъ войната веднага заминалъ за Русия). Ремлингень билъ вече 6 години тукъ, и повече, отъ войната (билъ подъ Русчукъ). За генералитѣ Соболевъ и Каулбарсъ говори лошо, искали да правятъ само Kunststücke [фокуси], сега, каже, и въ Русия много за тѣхъ не държели. Отъ неговитѣ думи разбрахъ, че консерваторигѣ още се надѣвали да победятъ (!) при изборитѣ. Иска

да издаде книга за България, ала ще я печата въ чужбина. Ограниченъ човѣкъ, който мисли, че всичко разбира, ала инакъ има много добра воля. Говорѣ и за сибирската желѣзница, по-тежко и по-голѣмо предприятие, отколкото Pacific Rail Road. Полковникъ Кесяковъ никога⁴ не билъ служилъ на фронта, нито рота е командувалъ, билъ въ Преображенския полкъ, напредвалъ само като българинъ, въ войната пъкъ командувалъ първа дружина.

Австрийската колония въ София се вълнува поради адреса, подаденъ на кронпринца отъ нейно име. Написали го арх. Брангъ и др., преписанъ билъ въ консулството и тамъ билъ подписванъ полуофициално. Днесъ имаше събрание въ една гостилница, гдето направи протестъ противъ авторитѣ на адреса, че сж нѣмали право да се представляватъ като представители на колонията (за нѣкоя лентичка?).

Желѣзковичъ е заетъ съ търговски предприятия. Най-напредъ заедно съ Калъповъ & комп. се домогваше до вжглената мина въ Мошино, ала завчера я взеха на „тръгъ“ Грозевъ & комп. Днесъ пъкъ имаше голѣмо търговско събрание въ хотелъ Кесяковъ, подъ председателството на Каравелова, за основаване на предприемаческо société anonyme. Дружествениятъ духъ се развива.

1 май/19 априлъ, четвъртъкъ. Първи май. И днесъ не се изясни, облачно и студено. „Язжкъ, че слънцето не може да се наеме съ кирия“. Тази година наистина не сме го виждали. И въ Крайдунавско била такава мъглява пролѣтъ. Чести дъждове, които се обръщатъ и въ порои.

Тѣзи дни имахъ особенъ видъ изненада. Тукъ пристигна Vincent gr. Wierzbicki, старъ полски революционеръ, адютантъ на ген. Бемъ презъ 1849 г., офицеръ отъ турската гвардия въ Кримската война, служилъ и въ Гърция. Носѣше препорѣка отъ Прага (отъ баща ми), познава тамъ отдавна всички, Ригеръ, Палацки, Тоннеръ и т. н. Иде да прави — пари. Захвана съ страшното славянофилство, за което тукъ никой не дава петъ пари (il commercio non ha sentimenti), после излѣзе наяве, че иска да основава банка съ привилегии, банкноти (à la Утинъ и пр.) Изглежда, че това е пакъ единъ отъ онѣзи „Nachzügler“ [мародери], които идатъ съ cent (или sans) millions, а той ужъ съ 250 милиона! Единъ българинъ веднага го опредѣли като „шарлатанинъ първо качество“; съ такива проекти като неговия е пълна архивата на финансовото министерство. Първиятъ день изгуби свършено куражъ, ала при все това остана. Като опитенъ вагабонтиъ, бѣлобрадиятъ старикъ веднага се запозна съ множество хора. Сега иска да захване операции и безъ концесии и привилегии. Представлява французки капитали, очевидно на аристократи (Vontoux и пр.). Разправя ми много анекдоти и пр. Бащата на княжевата майка генералъ Hauck билъ нѣмецъ, дат-

чанецъ, или нѣщо подобно, не се знаело още тогава добре, un bon vivant, билъ убитъ въ Варшава презъ септемврий 1831 г., презъ днитѣ на Варшавския тероръ, децата му били следъ това възпитани (и на другитѣ убити тогава, генералъ Янковский и т. н.) като царски деца на руски разноски; отъ полско становище, каже, нѣмало и причина да бѣде убианъ като предателъ, излишно убийство. Le mariage été seulement morganatique, il n'a pas été reconnu officiellement [бракътъ билъ само морганатически, той не билъ признатъ официално]. Wierzbicki знае и семейството Corvin-Wierzbicki, имали сжия гербъ. За княза мисли, il doit être un jeune homme peu expérimenté, il suit certainement le dernier qui parle [че трѣбва да е младъ човѣкъ съ малко опитностъ, той несъмнено отива подиръ този, който последенъ му е говорилъ]. Въ Парижъ не знаели, каже, за тукашната българска банка, това било за него откритие. Стана му кисело, когато веднага още първия день му казахъ, que tout doit passer par l'Assemblée Nationale [че всичко трѣбва да мине презъ Народното събрание].

Днесъ четохъ III дѣлъ отъ пжтописа на Canten Niebuhr за Арабия, отъ гдето се връща презъ Сирия, Анадолъ, Цариградъ, България, Русчукъ, Румъния и Полша. Знае (на 1767 г.), че Ески Стамбулъ се нарича на български Праславъ. Образии отъ български езикъ. Приятно ме изненада неочакваната яснота и проникателностъ на неговия духъ; наученъ пжтописъ, като че вчера да е писанъ!

Въ вторникъ (праздникъ, деньтъ на княжевия изборъ) Каравеловъ вечерята стоя до срѣдъ нощъ у мене, гдето бѣше и Желѣзковичъ. Разговоритѣ ни бѣха повечето икономически. Страшното игране на карти наново процвѣтѣва, сега между младитѣ български офицери и чиновници. „Зевзеклицѣтъ“ на Желѣзковича за основаването на рулетка à la Monte Carlo въ Бали е фенди, цѣла Европа би се стекла, огромна печалба, българитѣ би събличали европейцитѣ и американцитѣ. Чель моя пжтописъ, много хвали езика; нашата препирня за аориста и описателния перфектъ, неясни страни отъ българската синтакса.

Хората ги е много ядъ на Стоянова за неговитѣ политически критики въ Пер. списание и за бележитѣ му къмъ *Suspiria de profundis*. Дрънкане.

Въ срѣда имаше учебенъ съветъ. Защитихъ законопроекта на Михайловски за литературната собственостъ, гдето сж ограничени годинитѣ, презъ които авторътъ може да използва своя трудъ (50). Турцитѣ (отъ тѣхъ е взетъ) не сж разбрали французкия текстъ; тамъ не е дума за автора, ами за н-говитѣ *héritiers* [наследници]. Приведохъ примѣри за годинитѣ отъ други държави. Михайловски нищо не каза, ала бърже собственорѣчно всичко поправи. Обяснения

за новитѣ матуритетни наредби (промѣни се писмениятъ изпитъ не отъ български на грѣцки (!), ами наопакъ! Д-ръ Беронъ се домогва да се прегледатъ и удобрятъ неговитѣ съчинения: смѣхъ, отъ 5 години го иска, безграмотни, застарѣли книги, като настоятелъ раздалъ неотколе логиката си на малкитѣ деца въ Търново, да чели отъ нея, дали отъ букваръ или нѣщо друго, „всѣ едно“.

Въ гимназията продължавамъ преподаванията си за 1815 г. и сл. Намѣриха се налепени по улицитѣ обявления, ужъ отъ ученицитѣ, адресирани до директора, противъ известни учители (Бекеръ, Радомировъ (!), Францъ, Петковъ...). Може би, че е частна шега, нѣма ученически характеръ.

Днесъ, 1 май, при мъгляво време, бѣше „денътъ на противоречията“. Подиръ пладне върнахъ посещението на Ремлингена. Чухъ цѣлата история на вагабонтина Coligny, билъ отъ французкитѣ емигранти, прадѣдитѣ му служили добре въ Русия, ала после родътъ му пропадналъ. Знаелъ много езици и пишелъ хубаво французки. Билъ сержантъ въ кавалерията и само съ протекция станалъ тукъ въ България sous-lieutenant [подпоручикъ], безъ да има какви годе познания за това. Неговъ протекторъ билъ Ползиковъ, направилъ толкова пакости на княза. Още въ Свищовъ искалъ на всѣка цена да направи нѣщо, като открилъ атентатъ противъ княза. Полковникъ Логвеновъ заради него неспалъ цѣла нощъ въ Свищовъ предъ отварянето на Събранието. Въ София постоянно подушвалъ атентати и държалъ княза въ постояненъ страхъ. Ремлингенъ не можелъ да го отстрани; веднажъ го изпратилъ въ Цариградъ и Пиротъ и го държалъ тамъ 14 дня, само да не бждѣлъ въ столицата, а въ София постоянно го държалъ подъ надзора на полицмейстора Николаевъ. Дружалъ съ всѣ какви тъмни личности, като съ готвача и джамбазина Клайнъ (по-рано у Кевенхюлера), тайна полиция на коне. Единъ отъ неговитѣ хора билъ и македонскиятъ учител Спасъ Харизановъ отъ Мелнишко, по-рано писаръ въ Държавенъ вестникъ, тогава учителъ въ Дупница (сега помощникъ на прокурора въ Кюстендилъ, а по-късно не зная гдѣ), единъ отъ сътрудницитѣ на Верковичовитѣ Веди; Ремлингенъ днесъ ми каза, че когато билъ министъръ на вътрешнитѣ работи, азъ съмъ му далъ писмо съ изрѣзанъ подписъ отъ Дупница за харамитѣ разбойници, които продавали стоката, крадена въ Турция отъ християнитѣ, безнаказано предъ очитѣ на българската властъ въ Дупница и др. — Такива писма имало адресирани и до Колени съ подписъ, отъ сжщата ржка. Attentatssucht [страсть къмъ атентати]: къмъ края на 1882 г. било стреляно въ посока къмъ малкия дворецъ отъ черната джамия, и стражата чула изстрела, куршумътъ заседналъ въ дървената ограда, князътъ и Ползиковъ се отнесли къмъ Ремлингена за това и силно го нахокали — Ремлингенъ билъ сигуренъ, че е стре-

лялъ самъ Колини. Едва въ началото на 1882 г. го махнали. Принуждавалъ хората на сила да ставатъ негови тайни агенти, като сърбина адвокатъ Тишмановъ, фалшифициралъ подписа на Ремлингена и т. н. — Защо князътъ изобщо създаде орденитъ. *Überflüssige Geschichte* [излишна работа]. — Данъци, десетъкътъ. — Отива въ щаба на 41 дивизия въ Могилевъ.

После отидохъ у Шопова въ редакцията на „Отечество“ въ кжщата на Вълкова. Тамъ бѣше и Константиновичъ. Додоха ни чай, бѣше весело. Говорихме *de omnibus* [за всичко].

„Славянинъ“ страшно дрънка за мене. Изригвалъ огънь и пламъкъ. Не го чета.

Срещнахъ Корвина. Билъ въ Русе и завчера пристигналъ. Пжтували съ коне презъ чудесни краища, около Троянъ, гори, разбира се, още не развити, напр. хубавата мѣстност около Турски изворъ. Въ Търново голѣмо тържество, интеллигентни хубаво облѣчени жени и момичета. Разправи ми *die Ordensgeschichte* [историята съ орденитъ], автентично. Князътъ, много доволенъ отъ посрѣщането, изпратилъ Тълчилещова при Климента да го пита, дали би приелъ за това отъ него орденъ. Отговорилъ, че съ голѣма радостъ. Тогава князътъ лично отишълъ у Климента въ митрополията и му предалъ ордена. Следъ това вечерята имало *dîner*, и ето че Климентъ иде безъ орденъ и преди вечерята се извинилъ предъ княза, че не може да приеме ордена, защото било противъ конституцията. А преди това билъ у него Стамболовъ и го тероризиралъ. Князътъ при динето билъ много сърдитъ, не проговорилъ нито дума съ него. *Dann hat er den Herren den Standpunkt in sehr scharfer Weise klargemacht, und unter Anderem, es werde ihm nimmer mehr einfallen nach Tirnovo zu kommen* [следъ това той обяснилъ на господата своето становище въ много остра форма и между другото имъ казалъ, че никога вече не ще му мине презъ ума да дойде въ Търново]. На другия день Климентъ си размислилъ работата и искалъ да се повърне! — *Das der einzige Misston der ganzen Reise* [това била единствената неприятна нотка отъ цѣлото пжтуване]. Отъ Търново въ Русе стигнали за три дня. Въ Варна князътъ най-напредъ лично отишълъ на „Мирамаръ“ да поздрави гоститъ, свитата чакала на моста. Гарата била цѣла хубаво декорирана, *um ihre Mängel zu verdecken* [за да се прикриятъ недостатъцитъ ѝ] На гоститъ се харесалъ княжескиятъ ескортъ въ червени униформи, Кубе и Цанковъ яздѣли отъ страни на файтона. На Левантабия кавалерията извършила джигитовка, което направило голѣмъ ефектъ. При динето-гала Бигелебенъ съ графъ Стражински и австрийския Русчушки консулъ закѣснѣли, чакали ги 15 минути, *was ihm der Kronprinz sehr übel vermerkt hat* [за което кронпринцътъ му направилъ твърде остра бележка]. Ордени били раздадени само малко.

Принцесата, споредъ Корвина, била голѣма красавица. Презъ цѣлитѣ тѣзи три деня времето било хубаво.

Стояновъ и Златарски днесъ мѣстятъ [Книжовното] дружество отъ кжщата на Адженова, отъ гдето излиза поради интригитѣ на Помянова — министра. Министерството сега се срамува за това, и Сарафовъ се помжчи да спре тази работа, ала по-добре е да бжде подъ наемъ, отколкото да живѣе по милость.

Вечерѣта направихъ разходка съ Сарафова. Цанковъ днесъ вечерѣта пристигналъ. Портата не искала да признае Герова за агентъ, билъ, ужъ, въ *basse condition* [долно положение] при Екзархията, нѣщо като вратаръ.

Наближава въпросътъ за мѣстенето на библиотеката. Чиновникитѣ сж глупави, не разбиратъ какъ да го направятъ, искатъ нѣщо много трудно, библиотеката да остане затворена твърде дълго. Бихъ предпочелъ още днесъ да се измъкна отъ цѣлата тази работа.

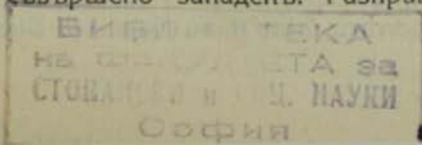
Отпечатащи отъ помашкитѣ пѣсни изпратихъ на Дринова, Ягича, Миклошича, Крека, на баща си, на Новаковича, Сирку. Изпратихъ на Ягича и другитѣ статийки.

3 май / 21 априлъ, сжбота. Българитѣ вече всички се смѣятъ на моя полски графъ. Билъ и у Цанкова, захваналъ и у него съ панславистично алилуия, предназначено за полесното изпразждане на българскитѣ джебове и станалъ страшно смѣшенъ. Узнали вече и това, че билъ миралай у казациѣ на Чайковски подъ името Мурадъ бей, ходѣлъ, макаръ и християнинъ, въ джамията да се моли, поддържалъ частно малъкъ харемъ и живѣлъ въ Сливенъ; нѣкои тамошни дори сега, следъ толкова години, го познали, макаръ и цивиленъ.

Днесъ вечерѣта бѣше у мене моятъ родопчанинъ Мустафа. Съ парична помощъ отъ дѣда Цанковъ билъ презъ празниците въ Ловчанскитѣ и Плѣвенски помашки села, като Цариградски ходжа, „кланѣлъ“ ги въ джамиитѣ, проповѣдвалъ имъ и главно ги увещавалъ да не се изселватъ. Тѣ били по-прости отъ родопци и по-малко фанатици. Отъ българското правителство били свършено занемарени. Дожаждането на Мустафа било за тѣхъ нѣщо нечувано, говорѣлъ по-другояче, отколкото Цариградскитѣ ходжи, разчуло се за него като за нѣкой новъ махди; тѣ не искали да се изселватъ, ала братята християни ги подбуждали за това, желайки да имъ купятъ земитѣ, а сжщото имъ говорѣли и ходжитѣ. Две селища вече си продали имота, Дерманци и Луковитѣ, ала сега искали да останатъ. Обяснилъ имъ, че земята не е „кауурска“, ами за всѣкиго, билъ той християнинъ, мюсулманинъ или еврейнъ, че тукъ имало конституция, че нѣмало принудителна вѣра; говорилъ имъ за свободата на исляма въ Русия, гдето имало и генерали мюсулмани, въ английска Индия и въ французкия Алжиръ. Много пострадали отъ това,

че презъ войната избѣгали и пакъ се върнали; нѣкои сега заминали за Цариградъ и пакъ се върнали назадъ. Българскитѣ власти се държали глупаво къмъ тѣхъ; надутостъта на пристави и секретари. Тѣ и не разбиратъ; Плѣвенскиятъ префектъ Славковъ и инспекторътъ Бръшляновъ, макаръ Мустафа и да ималъ официална препорѣка, мислѣли, че той е изпратенъ—по агитация за изборитѣ! Помацитѣ никога не сж видѣли инспектора. Джамиитѣ имъ били съборени (селянитѣ християни ги плашели, че щѣли да бждатъ затворени), и училищата имъ били въ много мизерно състояние. Учили механически арабски молитви. Не били познати нито модернитѣ турски буквари по звучната метода. Трѣбвало тамъ да отиде нѣкой инспекторъ мюсулманинъ, помакъ. Въ народнитѣ обичаи и въ езика имали много работи по-старинни, отколкото въ Родопитѣ. Празнували Нова година, Гергьовденъ, Димитровденъ, Великденъ и 40 мжченици; на Великденъ момитѣ танцували безъ яшмакъ, както въ Родопитѣ на байрямъ. Имали много еднакви пѣсни съ родопци, като моятъ ново отпечатанъ Донъ Жуанъ отъ Чепино, съ варианти. Могло много нѣщо да се запише у тѣхъ, бабичкитѣ знаели съ стотици. Стари думи: пехливанъ = борець, гюрешъ (пехливанско борене) = борба. Мустафа често ми благодари, че азъ съмъ го подтикналъ къмъ всичко това, довелъ съмъ го отъ Каменица да се учи, за помацитѣ щѣло да излѣзе отъ мене много добро, щѣли да дойдатъ на себе си. — Ловчанскитѣ помаци турцитѣ ги наричали по селата у руци.

Случайно бѣхъ пакъ у Каравелова, срещна ме предъ кжшата си и ме заведе у тѣхъ си. Римската история и нейнитѣ историци, голѣмъ почитателъ е на Niebuhr. Не била възможна никаква асоциация на мислитѣ въ София, не говоришъ съ хората, нѣмало старата обстановка между книги, леснитѣ работи изглеждали тежки. Влиянието на античния свѣтъ върху насъ и влиянието на християнството. Аграрниятъ въпросъ въ Кюстендилъ билъ много заплетенъ; стариятъ бездѣлникъ Х. Пенчовичъ и младиятъ бездѣлникъ Горановъ „специалисти.“ Единствениятъ Йорданъ Тодоровъ разбиралъ отъ това. Цанковъ много го заплелъ. Кесимджииѣ (сервитутитѣ) лесно щѣли да бждатъ отстранени, ала главната мжчнотия представлявали чифлицитѣ въ полето, чиито цени сега многократно сж се повишили, тогава могли да бждатъ продадени лесно на селянитѣ. Каравеловъ съжалява, че изобщо цѣлиятъ този въпросъ е повдигнатъ. Комисиитѣ били работили много непочтено; земитѣ на присѣтствуващитѣ турци били по-високо оценявани, отколкото на отсѣтствуващитѣ (!!). Хаджи Пенчовичъ взималъ много рушвети. Цанковъ, Балабановъ, д-ръ Даневъ били сжшиятъ типъ, само че отъ разна възраст и разна боя, първиятъ билъ турски, вториятъ грѣцко-французки, третиятъ съвършено западенъ. Разправи ми, какъ на

1879 г. предъ Търновското събрание склонилъ Балабанова, при едно частно събрание у Климента, да подпише нѣщо, което иначе не било въ неговитѣ намѣрения; на другия день Балабановъ, Грековъ и др. твърдѣли, че били пияни, не знаели какво подписали. Дриновъ се държалъ неутрално. Когато князътъ пристигналъ въ София и му били представени висшитѣ чиновници, той на Дринова дори не подалъ ръка, може би отъ недоглеждане; консерваторитѣ изобщо се държали къмъ него много безогледно. Дошло сега редъ за министерство. Консерваторитѣ искали министерство партийно, парламентарно, Каравеловъ—само временно, до Събранието. Князътъ при пристигането си питалъ Каравелова, дали приема вътрешното министерство, той отговорилъ, че да. Цанковъ развалилъ цѣлата работа, като не отговарялъ 3 дни отъ Варна, понеже не искалъ да влѣзе заради Грекова, собствено, каже, заради Каравелова. Тогава Бурмовъ (въ Ливадия), Стойловъ (сжщо) и т. н. съставили кабинета, нѣмалъ човѣкъ за просвѣтата, предложили на Каравелова какъвто ще portefeuille, той писмено отказалъ. Останалъ свършено самъ, писалъ писма като председателъ на изборния комитетъ, Стамболовъ като секретаръ (билъ подначалникъ), ала нѣмало членове. Чиновницитѣ го избѣгвали, никой не ходѣлъ при него. Министерството още въ първитѣ дни почнало да уволнява чиновницитѣ. Най-после дошли селски депутации отъ Раховско, Славейковъ отъ Търново съ „Цѣлокупна“ и други. Първото заседание на Народното събрание. — Каравеловъ не знаелъ какво ще бжде, мислѣлъ, че ще има малка опозиция, скоро обаче всички селяни минали къмъ него. Първото заседание, правителството победоносно бързало за него, докато изборътъ на председателъ му отворилъ очитѣ; тогава пъкъ веднага си дало оставката. Народното събрание сгрѣшило, че не приело веднага Търновския правилникъ. Каравеловъ не искалъ да напада правителството, а само да защитава правата на Народното събрание. — Руситѣ използвали въ България първитѣ си специалисти по източното християнство отъ школата на Игнатиева: Кумани, Хитрово, Йонинъ. Всички пропаднали на строгия български изпитъ, като застарѣли въ Ориента; и то поради частнитѣ интереси, що преследвали. Familienpolitik Jonin's [семеината политика на Йонина]. — Еренротъ четѣлъ Волтера; билъ голѣмъ почитателъ на Прудона (!); знаелъ и латински. — Много Ремлингенови книжа се намирали у Каравелова, между другото и Чокоевото писмо за Каравелова въ Букурещъ до Ремлингена, което нѣкога си бѣхъ челъ у него! — Въ Радомирско се вършела голѣма консерваторска агитация. Славейковъ щѣлъ да замине за тамъ, Каравеловъ — за Трънъ и Брѣзникъ.

Симичъ чете Heerstrasse. Направихъ разходка съ него. Времето все пакъ захвана да се стоплюва, ала късно. Анормална студена пролѣтъ била и въ Парижъ, Виена и т. н.

Днесъ преди пладне ми бѣха предадени ключоветѣ отъ голѣмия салонъ на гимназията, ала подиръ пладне констатирахъ, че въ него могатъ да се побератъ само 18 (респективно 36) шкафа, а гимназията следъ уредбата на кабинетитѣ не може да опраздни никаква друга стая, освенъ една мъничка. А нашитѣ шкафове сж 70, безъ да смѣтаме бждешитѣ увеличения!

Нѣколко само думи могатъ да направятъ тукъ цѣли чудеса. „Отечество“, следъ последното ми посещение на Шопова, е написало за мене чудесно *entrefilet*, за моето бждеще пжтуване по Черноморскитѣ краища. „Голѣми и голѣми заслуги принесе г. Иречекъ на България въ научно отношение. Ний вѣрваме, че отсъствието изъ България на чловѣкъ, какъвто е г. Иречекъ, скоро ще се почувствува.“

„Славянинъ“ пише, че българската история я написалъ баща ми и я далъ да се отпечата съ мое име, та по този начинъ съмъ излъгалъ професоритѣ и съмъ станалъ докторъ. Следъ това обнародва дописка отъ Лиежъ (казватъ отъ Божила Райновъ, който на 1881 г. бѣше уволненъ въ Варна, защото хвалѣше враговетѣ на царя освободителъ), гдето се оправдава младата българска журналистика, лесно изложена на мистификации; друга анонимна дописка отъ Сливенъ си прилича съ първата по глупоститѣ. Излиза, че съмъ носилъ златни очила (!), че собствено съмъ искалъ да остана тукъ, че съмъ отравялъ българската литература съ реферата си за Вазовия „Кжтъ на Стара-планина“ (!); главната ми вина била тази, че съмъ застрелвалъ българскитѣ чиновници и учители (!) вжтре въ 24 часа и че съмъ създалъ „яничарска орда“ отъ драгуни, надъ всичко това съмъ взималъ 10,000 грѣшни „левчета“, безъ да върша нѣщо, само съмъ се „излежавалъ.“

Фонда Керемекчиевъ, който билъ вложенъ у Евлогий въ Букурещъ, презъ лѣтото на 1880 г. Желѣзковичъ го пренесълъ въ Софийската банка, докато още Керемекчиевъ билъ живъ. До Гюргево го било страхъ да го не спре нѣкой, да не би румѣнскитѣ власти да сж узнали, може би, отъ роднинитѣ му и да го спратъ. Отъ Ломъ ималъ стражаръ съ себе си, куфарътъ билъ постоянно предъ очитѣ му и вечерята съ всичко го затворилъ въ склада на банката, гдето чакали. Керемекчиевъ билъ доста образованъ човѣкъ; още презъ лѣтото на 1880 г. билъ въ Виена, ала постоянно съ *démimonde* — изтощилъ се.

Въ Галацъ преди войната живѣлъ нѣкой си шопъ Стоянъ войвода, нѣкога и слуга у Аврамовича, покъсно разбойникъ (хайдукъ), като ходѣлъ презъ Рахово въ вжтрешността; чуденъ „пехливанъ“, продуциралъ се въ цирка въ Галацъ, победилъ всички, като ги вдигалъ всички като играчки (псувайки при това „ой ти, жена Врачанска“)

и ги носѣлъ изъ цирка; „българскиятъ войвода“ билъ за това щедро награденъ отъ публиката, вѣнъ отъ премията 1,500 фр.

Цанковъ преди нѣкой день казалъ на едного: „ние сме народъ разрушителенъ, унищожихме римската или ромейската империя съ постоянно ослабване, станжхме виновници на раздѣленето на черквитѣ, подкопахме турската империя, ама сами не сме създали нѣщо трайно.“

Теохаровъ министрътъ е още тукъ, много е боленъ отъ болестъта Brighth. Пашичъ заведе Каравеловица въ Пловдивъ, Марица се произнася похвално за него. Гешовъ е въ Букурещъ, отишълъ да събира умъ и разумъ досежно банката. Помян овъ искалъ отъ Сарафова да изпжди единъ беднякъ македонецъ съ 7 деца и 100 фр. месечна заплата, за да настанѣлъ — своя братъ.

5 май/23 априль, понедѣлникъ. Два празника, вчера и днесъ. Вчера пакъ топло време. Преди пладне при топло време излѣзохъ далече изъ ливадитѣ, въ това време ме е търсѣлъ г. Рангабе. Подиръ пладне отидохъ у Вацова, който лежи трескавъ отъ пжтя; простудилъ се въ Рахово, гдето до 3 ч. презъ нощта Цано Гинчевъ му челъ нѣкакъвъ епосъ. Привечерь дохождаха у мене владицитѣ Симеонъ и Кирилъ; съжеляватъ, че си заминавамъ, Симеонъ освенъ това ми каза, че не щѣлъ да бжде сега презъ време на моето пжтуване въ епархията си.

Днесъ е Гергьовденъ, много агнета. Желѣзковичъ изчезна презъ деня, ала цѣли купища визитни картички се събраха у него. Ходихъ у Златарски (на двора висѣше кантаръ на едно дърво, азъ дойдохъ 58 оки, около 130 либри, само около 12 либри съмъ повече за 10 години! Ташикмановъ 36, Маноловъ 78, Златарски 60 и т. н.), у Киркова, Вѣлковича (говорихме много за Пер. списание, четатъ) и у Георги Михайловичъ, гдето добре бѣха направили главитѣ на пладне. Подиръ обѣдъ ходихъ у Симича, гдето бѣха Боди, Бодиница, Панта Йовановичъ отъ Ломпаланка (командувалъ дружина въ сръбската война и билъ и у Калмикова), после дойде и гръцкиятъ секретаръ Суцо. Михалаки Георгиевъ кавалера не заварихъ въ кѣщи. Разходихъ се по шосето при силна горещина, радвамъ се на най-хубавата дълго очаквана топлина, днесъ за прѣвъ, пжтъ излѣзохъ безъ пардесю, слънцето приятно пече.

Надвечерь се разходихъ съ De Traux. Кръстьевичъ щѣлъ да стане губернаторъ; Австрия и Германия били съгласни, ако Портата не била противъ, но и тя дала съгласието си. Богориди билъ цѣлъ левантинецъ, тайно насъсквалъ единъ консулъ противъ другъ, докато не отколе открили това. Австрийскиятъ Piombazzi най-много го поддържалъ, дори до последно. Всички били съгласни въ това, че когато Кръ-

ствоичъ е управлявалъ временно, работитъ вървѣли най-добре. Българитъ сѣнували за унищожението на капитулациитъ, ами тѣхното правосѣдие? Въ Видинъ билъ затворенъ нѣкой си маджаринъ, обушарѣтъ Kalló за убийство, и билъ държанъ цѣли месеци, макаръ че сѣщинскитъ разбойникъ билъ вече въ ржцетъ на правосѣдието и се призналъ. А когато билъ пушнатъ, билъ застрелянъ отъ стражара; той призналъ, че извършилъ това по заповѣдь на полицмейстора Добриновичъ, който е компрометиранъ съ това, че въ затвора искалъ да дѣли съ Kalló „иманието“, за което затворникътъ нищо не знаелъ. Това се знаело отъ писмата, които затворникътъ писалъ отъ затвора. За щастие Пешенскитъ и Виенскитъ вестници не узнали нищо за това; щѣлъ да произлѣзе страшенъ скандалъ. И аферата Brang въ София за падналия коминъ. Брангъ далъ само плана, споредъ стотица подобни, Schimmel, и билъ осѣденъ, постройката (фабриката въ Балиефенди) ржководѣлъ Rabilland, ала всичко било стоварено върху седмиградския саксонецъ, божа кравица. Впрочемъ въ тѣзи работи били и други заплетени. Die meisten haben unreine Hände. Can-koff und Karaveloff ehrlich, haben sich nicht bereichert, aber die Conservativen, die hatten ja gar nichts, obwohl auch jetzt ihr Reichthum vielleicht mehr auf dem Papier [повечето имали нечисти ржце. Цанковъ и Каравеловъ били честни, не били се обогатили, обаче консерваторитъ, тѣ нѣмали по-рано съ-всемъ нищо, макаръ че и сега тѣхното богатство било, може би, само на книга]. Австрийското правителство покровителствувало консерваторитъ, раздавало ордени и т. н., а какво ставало сега: онѣзи статии въ „Отечество“ за пжтуването на кронпринца и за капитулациитъ. Бигелебенъ като ултрамонтанинъ и консерваторъ и Брауншвайгъ като привърженикъ der strammen altpreuussischen Verwaltung [на суровото старопруско управление] подкрепяли тукашната „аристокрация“. Впрочемъ, каже, и характерътъ на българския князь билъ сега по-добре познатъ; wenn es etwas verspricht, hat er immer eine Hinterthüre bereit, zu jung, folgt denjenigen der am meisten und zuletzt spricht [ако обещаелъ нѣщо, винаги си оставялъ задна врата отворена, много билъ младъ, вървѣлъ следъ тогози, който му е говорилъ най-много и последенъ]. Кронпринцътъ останалъ доволенъ отъ пжтуването си презъ България; der Empfang von Seite der Bevölkerung reservirt, aber sympathisch, obwohl man Oesterreicher hier nicht liebt [приемътъ отъ страна на населението билъ резервиранъ, ала съ симпатия, макаръ че австрийцитъ тукъ не сѣ обичани]. Тостътъ на кронпринца въ Русчукъ, телеграфиранъ му билъ отъ Виена съ шифъръ презъ София за тамъ, пилъ и за destinées de la Bulgarie [за сѣдбинитъ на България], in der hiesigen Presse unbemerkt [останалъ незабелязанъ отъ тукашната преса]. Die Minister sauer, keiner hat einen Orden bekommen, ebenso Präfec-

ten etc.; dies schon früher angezeigt um etwaige Hoffnungen zu benehmen [министритъ били кисели, никой не получилъ орденъ, сжщо и префектитъ и пр.; това било вече по-рано съобщено, за да се разсѣятъ всѣкакви надежди]. De Traux служилъ 7 години въ флотата. Пита ме за Пераковичъ. Пораншниятъ Stallmeister на княза Wüstenfeld, нѣмецъ, билъ австрийски офицеръ и когато билъ окупиранъ Холщайнъ избѣгалъ отъ Алтона съ една танцовачка въ Бразилия, Typus eines Abenteurers [типъ на авантюристъ]. Това всичко ad notam: поие като отгласъ на други.

11 май/29 априлъ, недѣля. Каравеловъ пжтувалъ изъ Софийска губерния, билъ посрещнатъ тържествено въ Трънъ, пилъ ракия съ селянитъ и се побратимявалъ съ населението, което пашата Цанковъ не може да направи. Утре заминава за изтокъ. Не можахъ да го видя. Кога ще бждатъ изборитъ, знаемъ, ала кога ще бжде свикано Народното събрание, нищо не е казано. — Князътъ е въ Берлинъ. Балабановъ между Бѣла и Плѣвенъ при лунно освѣтление скочилъ отъ колата (конетъ се уплашили на ливадитъ); малко се ударилъ. И това съ пощата: министъръ на пощитъ. Лежи. На Марковъ день говорихъ само съ госпожата.

Кръстьовичъ е gouverneur général de la Roumélie Orientale. Въ четвъртъкъ пристигна телеграма на „Agence Navas“, че назначението излѣзло въ Цариградскитъ официални вестници. Мнозина се радватъ, че българинъ, родолюбецъ—е губернаторъ. Фиаско за радикалитъ; сега разпространяватъ, че ужъ Алеко щѣлъ да бжде министъръ на външнитъ работи въ Цариградъ. Въ сжбота телеграфирахъ на стария Гаврилъ паша: „Г-нъ Кръстьовичъ, Пловдивъ, Сърдечно честитамъ назначението за Главенъ Губернаторъ. Д-ръ Конст. Иречекъ“.

Въ Пер. списание се печата Славейкова статия за шопитъ, съ остроуменъ уводъ. — Стояновъ съ своитъ критики е станалъ смѣшенъ, въ „Срѣдецъ“ има фейлетонъ за логиката, логическо дружество и какъ да се основе логическо списание. — „Срѣдецъ“ е написалъ много похвали за мене противъ „Славянинъ“; нападкитъ на този листъ били петно, азъ съмъ билъ по-другъ, отколкото всички чужденци, които тукъ взимали пари и нищо не вършели, азъ съмъ билъ гражданинъ на България, баща на българската историческа география, писалъ съмъ билъ българска история въ времена, когато България е била още подъ турско иго, не е имало, следователно, никаква „користололюбива цель“. Писалъ ги е може би Миларовъ. — Ремлингенъ днесъ замина. Направи ми и втора visite pour prendre congé [визита за сбогомъ], късно вечерята, и Желѣзковичъ бѣше съ насъ (събралъ за 14 месеца 36 милиона, бюджетътъ е възлизалъ на 28, похарчилъ 32, останали недобори около 7?). — Въ четвъртъкъ заседава учебниятъ съветъ (въ вторникъ не можа да се

събере, може би сж празнували „патерицата или маждракът на св. Георгий“), ала безъ Михайловски. Веднага пролича, че е другъ типъ заседание, вървѣше бърже, „безъ приказки“, свършиха се много стари и отлежали писма, литературни опити; букварътъ на Шумкова поради пълната му безграмотност („звочна, възучна метода“), биде отхвърленъ. Реши се, че стипендиантитѣ, които се готвятъ за учители, не сж длѣжни да правятъ докторатъ, ами учителски изпитъ, па и следъ като сж заели учителски мѣста изъ България. — Преглеждамъ статията си за Родопитѣ. Права допълнения. Lucas нѣмаме въ София. — *Penis purissimus* Икономовъ пакъ замина за Ломъ, ужъ по правителствена работа. — *Promenade avec M. et Me Body et M. Simié.* — Инакъ ходя самъ, вчера чакъ до 3½ километъръ, пакъ леко, пеша, къмъ 6½ часа и нататкъ, топло е и зелено по ливадитѣ. — Тукъ е архитектъ Богомоловъ отъ Петроградъ съ планъ за черквата св. Александъръ, ще струва 2 милиона лева. — Надвечеръ ходя често въ Книжовното дружество, сега въ наше съседство; младиятъ Шишмановъ поетизира. Циганскитѣ типове на жеравненци, които Стояновъ бѣше повикалъ като свои съграждани за пренасяне на Дружеството. — Животътъ въ София. У Цанкова всѣки день вечерно време има събрание на „дервишитѣ“ и последователитѣ, говори се за всичко и се политиканствува; привърженицитѣ сж quasi длѣжни да ходятъ тамъ. — Днесъ д-ръ Шишмановъ ми каза: когато излѣзете отъ тукъ и дойдете следъ 2—3—4 години, ще се чудите, какъ сте могли да живѣте толкова дълго между такива пуси, празни глави. — Вчера почнахъ да съставямъ лекциитѣ си по географията на Балканския полуостровъ. Увода. Тежко се работи тукъ, *invita Minerva.*

Консерваторитѣ се готвятъ за изборитѣ. Имаха тукъ нѣкакъвъ съборъ. Нѣколко кандидата все пакъ ще прокарать. Стоиловъ, Вълковичъ и партията на „Отечество“ не мелятъ съ Адженова. Сега се ловятъ за сламката, заобикалятъ Желѣзковича за сдружаване съ радикалитѣ. Желѣзковичъ, разбира се, нѣма да си помръдне дори прѣста. Стоиловъ и Цанковъ не могатъ да се съединятъ, ала Каравеловъ и Стоиловъ могатъ, както зная отъ двамата устно, двамата се взаимно ценятъ. — Адженовиятъ активъ е 1,300,000, пасивътъ 2,000,000 фр. споредъ таблицата, която видѣхъ у едного. — Тукъ е единъ чиновникъ отъ министерството на външнитѣ работи въ Виена, Ritter von Ohms, Hof-und Ministerialsecretär, младъ, сухъ канцеларистъ, лингвистъ, иска да се учи български. — Много човѣчета тукъ предполагать, че нападкитѣ на „Славянинъ“ сж ми направили кой знае какво впечатление! Мислятъ, че западнякътъ има такава почитъ къмъ всичко печатно, както тукашната интелигенция, едва се излупила отъ яйцето на безкнижието и неграмотността. —

Неодѣланото грубиянство на тукашнитѣ „учени“ къмъ европейскитѣ дами, като г. З., или семейство С-ф.; чудни мнения на тукашния свѣтъ за взаимното социално положение на половетѣ, по-голѣмата частъ виждатъ въ жената само животинската страна; че жената мисли, много пжти по-бърже и по-ясно, отколкото „човѣкътъ“, че има положение въ обществото и че е най-долно нѣщо да я обидишъ, това още не го знаятъ, или поне не сж сигурни въ това. — Еднообразието въ храната, постоянно само агнешко. Нѣма зеленчукъ, само рѣпички. А при това и тукашнитѣ се оплакватъ отъ страшната монотония въ живота. Нѣма тукъ нито театъръ, нито циркъ, а следъ 8 часа и въ градината е пусто. — Моята пжтописна статия възбуди интересъ у тукашнитѣ наши за планинитѣ на Софийската панорама: Мургащъ, Баба, Братя, особено последната; съ изгледа отъ тамъ свършва първиятъ до сега печатанъ откъслекъ.

8/20 май, вторникъ. Чувствувамъ, че времето тече и че не ще бжда въ състояние да извърша всичко, каквото съмъ си начерталъ. Отъ една седмица прилежно работихъ върху лекциитѣ си, изработихъ цѣлия географски уводъ. Обаче много здравъ не съмъ, сутринъ имамъ тежки сънища и отмалялость, която не престава и следъ далечнитѣ разходки изъ полето (къмъ 7 часа), най-вече съ Киркова, нито следъ кжпането въ Софийскитѣ бани. Официалнитѣ задължения ми просто дотегнаха: преди нѣколко дня Молловъ ми каза, че не съмъ държалъ доста строго членоветѣ на учебния комитетъ (! е та що? съ пржчка ли?) и т. н., като че не си отивамъ вече. Той впрочемъ е въ конфликтъ съ общината досежно постройката на кжщата (Ministerhaus) на Цариградското шосе, въ турскитѣ гробища; градскитъ съветъ запретилъ тамъ да се строи, решение взето преди години, сега Молловъ взелъ разрешение отъ министерството на общитѣ сгради, ала градътъ при всичко това му запрещава и работата насмалко не стигнала до бой съ градскитѣ агенти на самото мѣсто на постройката. Майсторъ на „домашната икономия“. Преди една седмица написахъ мнение за сградата на бждещата библиотека: 116 метра стени за книги, 2 канцеларии, 1 читалня, 3 стаи за музея, 2 стаи и 1 лаборатория за геологъ. Въ учебния съветъ днесъ най-последъ се свърши програмата за първоначалнитѣ училища; горещо, не ми се ще да ходя и въ тѣзи заседания, заспивашъ, праздното дрънкане на Михайловски и други. Вацовъ страда отъ треска, придобита отъ инспекционното му пжтуване.

Радикалитѣ плачатъ за Алеко. И [Книжовното] дружество телеграфира на Кръстьовича.

Въ училището щастливо довършихъ новата история, 1848 година, съединението на Германия, Италия, войната презъ 1870—71 г., североамериканската уния и нейната война презъ

1861—65 год. Онзи день узнахъ, че единъ отъ ученицитѣ (Зжбовъ) казвалъ, че, може би, съмъ билъ добъръ за университетъ, но не за тѣхъ; въпрочемъ, казалъ, и азъ не съмъ преподавалъ безъ книга, а така критикуваше и останалитѣ учители (и Генчева) лани; не сж доволни и отъ най-доброто.

„Пендефранкитѣ“ сж пустнати въ обръщение; голѣми сж колкото рублитѣ. На Софийската „пиаца“ е застой, отъ намаляването на чиновнишкитѣ заплати, по-малко се купува, особено галантерийни стоки; търговцитѣ не могатъ да продаватъ и не могатъ редовно да плащатъ въ Виена, отъ гдето взематъ стока. — На мѣстото на Вълчанова за префектъ въ София е назначенъ Петъръ Станчевъ.

Имаше *soirée* у Бигелебена на 12 май вечерята, ала азъ бѣхъ сънливъ, защото бѣхъ станалъ сутринята много рано. Видѣхъ тамъ Flesch съ дебелия жена, новия французки консулъ; Ридезелъ ми каза, че кронпринцътъ въ Русчукъ питалъ за мене—„*der Jireček ist noch bei ihnen*“ [И. още ли е у васъ]; съ Симича, седнали на канапето съ сладоледъ въ ржце, водихме исторически разговори за римската епоха; Бурмовъ съ своитѣ *hausbacken* [доморасли] обяснения.

На 1/13 май бѣше пусто изъ улицитѣ, София като да бѣше измрѣла. Излети. За Владая „пайтонджиитѣ“ искаха дори 40 фр. Азъ самъ самичъкъ се разхождахъ по Цариградското шосе.

Направихъ много посещения на 3/15 май, ала повечето оставяхъ само картички: De Traux, Ohms, Biegeleben, Rangabé. У Каяндера, младъ човѣкъ, ала страшно трепери; говорихме за българитѣ, взима ги подъ покровителството си като начинаещи, за училищата, Народната библиотека, произнесе се симпатично за чехитѣ, показа ми току-що получената телеграма на агенция Хавасъ за оттеглянето на лѣвицата отъ парламента въ Виена. У владицитѣ, ала намѣрихъ само Кирила. Той е отъ Берковица. Чипоровци, жителитѣ му били като боляри, другъ езикъ, носия, типъ, благородно нѣщо, нѣкога били, каже, латини, имали ужъ ферманъ отъ султанката Мара (Султанъ Мурадъ Мари думаше, народна пѣсень); Вършецъ, тамъ имало бани, най-хубавитѣ момичета излизали отъ тамъ, нѣкога, каже, билъ градъ.

Въ сжбота се разнесе следната новина отъ телеграфната агенция Хавасъ: „*Temps*“ пише, че българскитѣ князъ се домогвалъ до ржката на Виктория, дъщерята на пруския кронпринцъ, ала императоръ Вилхелмъ не позволилъ. Много коментарии въ София, не много ласкави за княза. На другия день агенция Хавасъ обнародва *dementi*. За тукъ прилѣга черногорската княгиня, или нѣкоя сестра на сръбската кралица, или руския (Юсупова, казватъ, не искала княза), на кжсо нѣщо отъ по-близкия източень свѣтъ, жена, която повече да сближи княза съ страната. Ала князътъ търси нѣщо високо, най-синя кръвь.

Подиръ пладне имаше заседание на [Книжовното] дружество, на което бѣхме обаче само Стояновъ и азъ, и така се разотидохме. Билъ тукъ и Миларовъ, който току що се скаралъ съ Стоянова по политиката; на Стоянова, ужъ, излизали пламъци отъ устата.

Топло, азъ съмъ въ шаякъ, правя разходки по ливадитъ край Цариградското шосе, тихо, чуватъ се само гласоветъ на воловетъ, биволитъ и овцетъ, пешитъ разхождачи киснятъ повечето въ градската пепиниера; силуетитъ на яздачи и яздачки, офицери и тѣхнитъ красавици. Мъглявиятъ Мургащъ, игритъ на мъглитъ по Витоша, гдето къмъ Паликария и надъ Драгалевци се бѣлѣе още снѣгъ. Имахме чести бури миналата седмица. Градината (пепиниерата) е доста хубаво наредена, сѣнка и гжсталаци, цвѣнала перуника, млади диви кестени и борове.

Завчера въ недѣля останахъ цѣлъ день въ кѣши безъ визити, бѣше горещо. Довършихъ увода къмъ лекциитъ си. Peters Donau (заехъ го отъ Златарски) много ми харесва. Вечеръта преработихъ устава на [Книжовното] дружество, намѣренъ сега най-после между книжата, при пренасянето.

Вечеръта срещнахъ Стоилова и следъ дълго време имавъ съ него продължителенъ разговоръ, *more solito* [по обичая] на нѣмски, като обикаляхме градската градина предъ двореца, гдето при музика бѣше се събралъ изъ новитъ алеи и около новитъ пейки новоизрастналиятъ и силно промѣнениятъ Софийски *high life*. Говорихме много по политиката. Какъ бърже падна Цанковъ, *rasch abgenutzt* [скоро се изхаби]; Каравеловъ, споредъ Стоилова, стои по-високо, има повече интелигентностъ, ала живѣе въ лошо общество. Азъ казахъ, че всѣка партия е много лоялна, говори за законностъ и за конституцията, докато не е дошла на властъ; следъ това обаче *Willkühracte ohne Scham* [произволни дѣла безъ срамъ]. Пълното нищожество на Икономова и нѣкогашното мое мнение за него въ началото на 1880 г.: *la première impression est toujours favorable* [първото впечатление е всѣкога благоприятно]. Той добави, че презъ времето на преврата имало повече справедливостъ, особено къмъ чиновницитъ, отколкото сега. Следъ това заговорихме за това време; той самъ изтъкна, че това време отминало безъ да бѣде използвано (азъ добавихъ, че тогава се пропусна времето да се създаде *code pénal* и *code civil* [наказателенъ и граждански законникъ]). Каза, че князътъ несъмнѣлъ да следва принципитъ, предварително установени за това време, а оставилъ да бѣде воденъ отъ хора вънъ отъ правителството (Грековъ и т. н.), не разбралъ своето собствено положение; главната грѣшка била приемането на Ремлигена (азъ добавихъ за впечатлението на фиаско, което остана у мене още въ първитъ дни следъ 1 юлий); следъ това ни увлѣче Дриновъ съ своитъ планове и

на края ни зарѣза; безсмисленото интерниране на Цанкова; голѣма пакостъ направи, каза той, Адженовъ, „der Dampfschani“ — ту като патриотъ и съветникъ, ту пъкъ обличаше le frac de l'entrepreneur [мантията на предприемачъ]; азъ добавихъ къмъ това — желѣзницата съ Guyot, Петроханъ, сѣченето на сребърнитѣ пари, банковата концесия, строителното дружество — post hoc, ergo propter hoc. Той промѣнка, че Желѣзковичъ наистина полуунищожилъ Адженова, man kann nichts dagegen einwenden [нищо не могло да се възрази противъ това]. Какъ Помяновъ намѣстилъ брата си въ една тютюнева фабрика за надзирателъ, далъ му старото си пардесю, не знаелъ дори добре да пише; новитѣ предписания за адвокатитѣ, изхвърлянето на 20 души отъ общинскитѣ избирателни списъци — всичко това засѣга гражданскитѣ права des Privatmannes [на частното лице]. Измѣняването на законитѣ съ обикновени укази (вж. Държ. вестникъ). Той е песимистъ, не предвижда нищо добро, oekonomischer Verfall [икономическо западане], нѣкога [България] ще бжде съвършено подъ руско влияние. Срегнахме Стойчова, въ Лондонъ англичанкитѣ сж го изсмукали, застарѣлъ. Какъ Кауфманъ, като агентъ на Русчушко-Варненското дружество, се вмъкналъ въ тукашното общество, подпомогнатъ отъ Адженова, Грекова и т. н., билъ приетъ и у консулитѣ, единъ день ще изчезне съ дългове и т. н. Азъ къмъ края споменахъ за книгата, която, може би, ще издамъ за петгодишното ми престояване въ България: той ми каза, че das fürchten hier viele, daher die einschmeichelnden Journalstimmen [отъ това се бояли тукъ мнозина и за това сж тѣзи ласкателни отзиви въ вестниците].

Сжщия день имаше общински избори въ гимназията. Цанковиститѣ, макаръ че евреитѣ бѣха съ тѣхъ, съвършено пропаднаха. Избранъ е Сукнаровъ съ радикалитѣ и Даскаловъ. — Чудо: получихъ отъ Букурещъ писмо отъ Начовича!...

Мидхатъ паша умрѣлъ на 26 априлъ / 8 май въ Хеджасъ.

„Славянинъ“ още не е замлъкналъ. „Такива пришелци, узурпатори, лакеи, като Иречека, които нахълтаха въ нашето отечество, и зематъ даромъ хиляди лева, безъ да имаме отъ тѣхъ ни най-малка ползица, освѣнъ дѣто се гоятъ отъ гърбътъ ни, но още ни тласкатъ насамъ нататъкъ, като си напълнятъ джобоветѣ отъ пота (хубаво би смърдѣло!) на народа ни, захващатъ да са подиграватъ съ българитѣ.“ — „Уморазстроенный д-ръ К. Иречекъ“. „Прждема (=по-врага) ти главата, върви си, отъ гдѣто си дошелъ, за да се отърве отечеството ни отъ единъ такъвъ хармоѣдецъ като васъ, който даромъ зема отъ държавното ни съкровище 10,000 лева.“ Sic „Славянинъ“, Русчукъ, 28 априлъ, бр. 121.

25/13 май, недѣля. Главното събитие презъ последнитѣ дни е заседанието на Книжовното дружество на 9/21 май въ срѣда. Покрай множеството по-дребни работи, прочетохъ и обновения проектъ за уставъ, който намѣри пълно одобрение. Главното събрание е определено за 27 юлий.

Кроя планове за пжтуване. Всичко върви, само времето не стига; отъ този недостатъкъ страдатъ всичкитѣ ми пжтнйшки проекти. Искамъ да се ограничи съ Черноморието, ала не искамъ да изоставя и Враца съ Чипоровци и Етрополския ржкописъ (поменикъ); вънъ отъ това оставатъ — надписитѣ въ Ихтиманския Капуджикъ, изворитѣ на Марица и други *pia desideria* [добри пожелания]. *Ars longa, vita brevis!* [науката е дълга, животътъ е късъ]. Особено при условията, каквато е българската служба, гдето научнитѣ изследвания иматъ такава незначителна цена!

Болезтѣта на майка ми и на Свата (шарка) наистина е била много сериозна. Получавамъ само рѣдки известия.

Удаде ми се да заема намалената руска карта, освенъ Кюстендилско, Трънско и Варненско, които не сж изработени. Това е тайна на военното министерство, заема се само на офицеритѣ. Номенклатурата не струва за нищо, измѣрването на височинитѣ често не е на сжщинското му научно мѣсто, много нѣща сж нанесени само така набързо *à la vue* [окомѣрно], има грѣшки и въ терена; пжтекитѣ на австрийската карта често сж по-добре означени. Най-много грѣшки има въ мѣстнитѣ имена.

На 11 май бѣ празникътъ на св. Кирилъ и Методий, Солунскитѣ равноапостоли. Презъ нощъта преди него следъ голѣми горещини се излѣ голѣмъ пороень дъждъ. Сутринътѣ шествието отъ ученици и ученички отъ черква се отправи съ владиката Симеонъ за мъжката гимназия, гдето се извърши молебствие на стълбището (ученицитѣ бѣха изъ двора) и после Радомировъ чете речъ (*nihil novi, oratio usitatissima* [нищо ново, най-обикновена речъ]). После съ ученицитѣ отъ народнитѣ училища и мъжката гимназия шествието отиде въ Дразмахала край Ломския пжтъ, гдето пакъ се направи молебствие въ народното училище св. Кирилъ и Методий. Азъ бѣхъ тамъ съ младия Шишмановъ. На банкетѣ нарочно не отидохъ, страхувайки се отъ безсолнитѣ речи и отъ здравословнитѣ последици на такова чудесно ядене. Той бѣше въ Славянска беседа на 1 часа. Мнозина отъ пригласенитѣ не отишли. На другия день чухъ, че по-голѣмата частъ отъ речитѣ били много глупави, мнозина не знаели, какво сж искали да кажатъ. Следъ това имало ученическо хоро въ гимназията. Азъ въ това време съ Златарски отидохме у дома и после направихъ голѣма разходка по Цариградското и после по Кюстендилското шосе. Въ Беседата пиянствуваха до 11 часа вечерътѣ, между другитѣ билъ и Миларовъ въ свър-

шено мокро положение; пълъ на двора на Беседата, та дори горитъ се раззеленѣли. И иначе е имало много пиянство; като напр. въ Америка на Нишкото шосе. Банкетитъ се изгъркаха, станаха нѣщо обикновено, а мисли за наздравии малко.

Горещи дни. Въ стаитъ температурата стига до $+20^{\circ}\text{C}$. Здравъ съмъ, само че имамъ следи отъ нѣкакъвъ си amygda-litis и горчевина въ устата.

Оставамъ още 17 дни въ София, много работа, ала виждамъ, че не мога да свърша всичко. Отъ Дринова нѣма известия. Отъ изработването на географическитъ си лекции трѣбва да се откажа. На разположение имамъ тукъ още месець августъ.

Днесъ подиръ пладне ходихъ по посещения. Най-много останахъ у Стоянова и госпожата. Сарафова и Гешова не намѣрихъ. Вацовъ е пакъ боленъ.

София се шири между Орханийското и Цариградското шосе, всички мѣста сж продадени, доста много се строи. Ала нѣма улици, само между оградитъ пжтеки по тревата. По срѣдата е безвкусниятъ (като отъ сладкаръ) паметникъ на рускитъ лѣкари отъ войната. На друго мѣсто гробища съ турски камъни, или съ камъни събрани на купища; шипки, трева, мащерка, cerastia и euphorbia [млѣчоци] растятъ тамъ, гдето следъ 3 — 4 години ще намѣря, може би, цѣлъ новъ градъ. Чудно изглежда недовършениятъ княжески манежъ — прочутитъ „конюшни“, за които нѣмаше пари. — Единствената разходка, на Цариградското шосе, се разваля сега отъ постройката на кавалерийскитъ казарми на широкото пасбище, отъ лѣво, гдето до сега пасѣха само овце, коне и биволи.

1 юний/20 май, недѣля. Не съмъ много здравъ (страдамъ отъ дизентерия поради простуда), ала усилено се готвя за пжтъ. Вчера работихъ цѣлия день инструкцията за управлението на Нар. библиотека; прегледахъ пжтописната си статия; написахъ esquisse за Великсина и Икономова въ своята галерия*; копирахъ карти. Сега ще почна събирането на географско-архиелогическия материалъ за пжтуването. Допълвамъ сбирката си отъ български вестници; „Марица“ цѣла и подвързана купихъ за 140 фр., Bulgarie—за 20 фр., обещани ми сж и други.

Последната седмица преди изборитъ. Министритъ сж на пжтъ, ужъ, по други работи, Сарафовъ е въ Кюстендилъ за чифликчийската комисия, Молловъ въ Плѣвень и т. н. Ала нѣма да направятъ много нѣщо. Софийската губерния за тѣхъ е изгубена, казватъ че и Самоковъ; Каравеловъ въ Трънско единъ день изпилъ 40 ракии съ селянитъ. Славей-

* Издадени отъ мене въ сп. Бълг. Мисль, год. V (1930), кн. I, II, V

ковъ пакъ е пристигналъ отъ Румелия въ София. Помяновъ свършено се е оцапалъ, недоволнитѣ твърдятъ, че той съ своитѣ глупости най-много имъ помогналъ. Консерваторитѣ агитирали, какво, ужъ, били въ компромисъ съ радикалитѣ. Славейковъ въ „Търновска конституция“ опровергава, и сега „Търновска конституция и „Отечество“ сж се впуснали въ препирни. Консерваторитѣ иматъ изгледи въ Елена, Шуменъ, Свищовъ. Сега много се увъртатъ около Желѣзковича (Вълковичъ и Стоиловъ), и къмъ мене сж приветливи — старитѣ смѣтки сж вече забравени. И Горбановъ (!) ме поздравлява.

Балабановъ уволни Софийския мюфтия Саадуллахъ и унищожи мюфтийския постъ въ София. Не зная защо, очевидно отъ политическо недомислие: Саадуллахъ знаеше добре български, и ако да нѣмаше никжде другаде мюфтия, въ София по много причини е необходимо да се има подъ ржце нѣкой добъръ турчинъ.

Юсуфъ бей онзи день ми прочете арабския надписъ на Кадинъ мостъ отъ 1074 год. споредъ хеджира и съ въодушевление ми разправи за каменния Урешпилесъ въ Дебъръ презъ Дринъ, съграденъ преди 360 години отъ праждото на Везенкова, на пжтя отъ Дебъръ за Шкодра. Каза ми, че Австрия имала сега много връзки съ арнаутитѣ католици и съ другитѣ; завързали се сношения, ала въ Македония не.

Горановъ набързо е извиканъ отъ Кюстендилъ въ София. Дръ Ст. Даневъ свършено се скаралъ съ него тамъ въ чифлишката комисия; Горановъ, казватъ, взималъ рушветъ (имотитѣ на присжтстващитѣ турци били по-високо оценени, отколкото на отсжтстващитѣ), въ спорнитѣ работи и на дветѣ страни давалъ право и, когато официално се говорѣло за едната работа, той захващалъ за другата. Сега излѣзе наяве, че като секретаръ на министерския съветъ всичко разнасялъ; после билъ доносчикъ на консерваторитѣ, ноця ходѣлъ у Вълковича. Сега хората си спомнятъ за моята афера съ него въ Ломъ и за моитѣ груби обноски съ него.

Кириакъ Цанковъ или „Ячо“ билъ въ Румъния контрольоръ по желѣзницитѣ, ноця ходѣлъ изъ влаковетѣ и дупчилъ билети.

Радикалитѣ сега се боятъ противъ Кръстьовича (вж. вестницитѣ). Тукъ ще бжде зародиша на бждещитѣ тѣхни несъгласия съ руситѣ, поради румелийскитѣ интриги. Желѣзковичъ познавалъ Драгалски отъ Сулина, тамъ билъ *chef de police* въ европейската дунавска комисия.

Лудиятъ шопъ — пустинникъ, който живѣеше въ Курубагларскитѣ таби, умрѣ, „светецъ“, и бѣше тържествено погребенъ при участието на простия народъ.

Учебниятъ съветъ миналия вторникъ не се събра (бѣхме само 6, а трѣбваше да бждемъ 7). Отъ тогава не съмъ ходилъ въ министерството на народното просвѣщение. Je commence à les abandonner déjà [азъ захващамъ вече да ги напушамъ].

Моятъ поддиректоръ Вас. Манчовъ съ извѣтрѣлия си умъ се сгодилъ, 66 годишенъ, съ 18 годишна македонка. „Казватъ, че не може нищо вече да върши“.

На Спасовденъ миналия четвъртъкъ ходихме съ Златарски у Вацова, гдето бѣше пълно съ хора, у майката на Константиновича (историйката, какъ единъ българинъ се оженилъ за гъркиня въ Пловдивъ, когато се родило скжпото дѣте, жената безъ знанието на мжжа го кръстила въ гръцката черква, мжжътъ узналъ отъ по-голѣмото 3 годишно дете, избѣгаль отъ кжжи, искалъ отново да го кръщава въ българска черква, ала най-после се помирили). Подиръ пладне съ Златарски и Желѣзковича ходихме на „сборъ“ въ Ючбунаръ край Нишкия пжтъ. Въ предвечерието въ „Търновска конституция“ се появи съвършено подла и остра статия противъ Вацова (за да я чете на праздника си), много дълга, колко заплати получавалъ и др.—Подиръ пладне дохажда у мене Симичъ. Говорихме много върху българската политика. Цанковъ по теория билъ конституционалистъ, ала твърде дълго е живѣлъ между турцитѣ, за да може да свикне съ конституционната практика, билъ голѣмъ автократъ. Не умѣлъ да пази закона (това, каже, въ Сърбия е вече минало). Симичъ мисли, че Цанковъ все пакъ съ административния апаратъ, може би, ще победи при изборитѣ. Лично, каже, Цанковъ билъ много приятенъ човѣкъ. Симичъ не вѣрва, че Каравеловъ би могълъ да се съюзи съ Стоилова при всичката лична симпатия, Стоиловъ твърде крепко държалъ за своитѣ принципи, възможно било само за тригодишенъ провизориумъ — експериментъ съ пълната Търновска конституция. Инакъ не знае, кого биха взели радикалитѣ за министъръ на външнитѣ работи; единственитѣ хора за този постъ били Стоиловъ, Балабановъ, Вълковичъ. Князътъ казалъ на Симича, че Вълковичъ, човѣкъ лично нему съвършено преданъ, щѣлъ да бжде назначенъ за агентъ въ Бѣлградъ, ала следъ това Симичъ напраздно чакалъ нѣкакво официално съобщение. Сега агентството въ Бѣлградъ се управлявало отъ младия Гешовъ, „дијете“. Говорихме за дипломацията изобщо, Бисмарковитѣ последни разсждения за книгата на Busch, той мисли, че за тази работа сж необходими хора не много активни, а по-възрастни или стари. Фиаското на руската политика въ България, Ионинъ постигналъ обратното на това, което искалъ.

Тоула писалъ на Златарски, че презъ августъ може би щѣлъ да пропжтува въ продължение на 5 седмици срѣд-

ния Балканъ отъ Търново до Етрополе; щѣлъ да пристигне тамъ презъ Свищовъ и щѣлъ да се върне презъ София. Златарски ще отиде съ него.

Вчера сутринята видѣхъ кжщата на Начовича, която е предлагана на Библиотеката подъ наемъ. Не е пригодна за тази целъ, има само 7 стаи, а въ тѣхъ много прозорци и врати. Ала иначе е чудесна вила, съ изгледъ на Балкана, „превратаджийски сарай“, château d'Espagne [блѣнъ], може би наистина осъщественъ съ празденъ джебъ—съ надежда, казватъ, на желѣзницата, само по себе явно доказателство за пропаднали сънища. Разкошна кжща за министъръ, за боляринъ... Начовичъ съвършено е изпадналъ въ ржцетъ на Адженова, той му далъ пари, задължнѣлъ и у Паница и у Евл. Георгиевъ, все съ надежда за осъществяване на Luftschlösser [въздушнитѣ кули], къмъ които водѣлъ превратѣтъ и le puissant appui (могщата подкрепа), която Адженовъ и неговитѣ консерватори бѣха намѣрили въ княжеската любовъ. Сега кжщата стои праздна, нито румънскиятъ, нито французкиятъ консулъ я наеха. Не може дори да се получи наемъ отъ нея, и пълномощникътъ на Начовича не знае какво да прави. Тя струва около 100 — 120,000 фр., има балкони, тераси, чакалня, баня, гранититни стълби, хубава каминна, едноетажна кжща за слуги и т. н.

Времето бѣше студено и дъждовно, ала отъ вчера се поправи и имаме ясенъ хоризонтъ, съ прозраченъ въздухъ вечерно време, въ който тѣй ясно се отражаватъ очертанията на листата по дърветата.

Недоборитѣ, казватъ, достигали сумата 20 милиона. — Споредъ Желѣзковича Дондуковъ при заминаването си оставилъ 12 милиона фр. Отъ тѣхъ 2 милиона били вземени за капиталъ на банката, 5½ милиона (Одринскитѣ суми) взели руситѣ въ началото на 1887 г. назадъ, restant [като останали] 4½ милиона, съ които българското правителство захванало своитѣ операции.

27 май/8 юний, недѣля. Троица. Днесъ сж изборитѣ за Народното събрание, пакъ споредъ конституцията. На 11 часа минахъ край изборното мѣсто (въ окръжния съветъ срещу Баня-баши — джамиси), ала не се забелязваше друго, освенъ тихи групи. Въ бюрото сж Славейковъ, Сукнаровъ и др. либерали, после Даскаловъ (консерваторъ). Изъ страната изобщо има силно вълнение, агитации, вестниците много сж се разпалили. Каравеловъ е ходилъ чакъ въ Варна и Шуменъ, и сега е въ Русчукъ. Славейковъ пжтувалъ изъ Шоплука. Министерскитѣ агитатори-чиновници отъ София, като напр. Франгя, сж ходили чакъ на изтокъ. Единъ консерваторски агитаторъ, казватъ, билъ битъ въ Троянъ. Радикалитѣ обнародваха въ „Търновска конституция“ единъ много енергиченъ изборенъ манифестъ, подписанъ отъ Славейкова, и

открито се обявяватъ противъ слуховѣтъ за нѣкакъвъ компромисъ между тѣхъ и консерваторитѣ. Обаче не сж се научили още на конституционенъ животъ. Нигде никакво съобщение за кандидатитѣ. Тѣ се държатъ въ тайна, до като се излупатъ изъ урната или пѣкъ съвършено пропаднатъ. Тукъ нѣма още индивидуална борба между знаменити мжже, напрегната изборна борба, очакване дали У. ще победи А. или Б.

Въ Румелия станали избори за „главнитѣ съвети“ (conseils généraux). Победили „сѣединиститѣ“ срещу „казионнитѣ“, ала слабо било, казватъ, участието на избирателитѣ, и въ Пловдивска околия насмалко щѣли да излѣзатъ кандидатитѣ на турцитѣ. Кръстъовичъ заминалъ за 20 дни за Цариградъ, да се представи на султана.

Question du jour [въпросътъ на деня] въ София е сръбско-българскиятъ споръ. Първиятъ шумъ по него се вдигна въ вторникъ въ една телеграма на агенция Хавасъ, какво, ужъ, сръбското правителство протестирало противъ нахлуването d'une bande de malfaiteurs [на една чета злосторници] изъ България и искало отъ българското правителство обяснения, и въ случай че тѣ не бждатъ достатъчни, щѣла да заповѣда на своя агентъ въ София да си замине съ цѣлия персоналъ. За чети узнахъ, че нищо подобно не е имало, само единъ емигрантъ миналъ границата и отишълъ у дома си да се дѣли съ брата си; емигрантитѣ въ Видинъ всички били на мѣстата си. Ала иначе емиграцията силно боде Сърбия въ очитѣ (скупщината заседава тъкмо въ Нишъ). Твърдѣли, че въ София имало цѣлъ комитетъ, който ужъ събиралъ черногорци, между това тукъ е само Пашичъ още съ единъ другаръ. Сега дори пристигна въ София нѣкогашниятъ митрополитъ Михаилъ Бѣлградски (по-рано не голѣмъ приятель на българитѣ, ала за това силенъ приятель на слабия полъ, ein galanter Kirchenfürst), билъ посрешнатъ отъ тукашнитѣ сърби и отъ адвоката Сукнаровъ (свищовецъ, братовчедъ на Желѣзковича и ewiger Ministerkandidat) и се настанилъ въ Капана въ новия хотелъ „у руския царъ.“ Освенъ това избухна пограниченъ споръ при Брѣгово на Тимокъ, тамъ, гдето по-рано турцитѣ се карали съ сърбитѣ. Сърбитѣ държали тамъ на дѣсния брѣгъ нѣкаква ливада (не зная какъ сж си я присвоили, дали отъ сливането на нѣкой островъ или поради друга промѣна на коритото), и на нея сега следъ войната поставили караулъ; тамошната стража глобявала брѣговскитѣ пастири, които сж се осмѣлявали да се доближатъ, поради което и брѣговци отъ своя страна поставили стража, та понѣкога сж се размѣняли и изстрели — за пасбището. Българското правителство твърдѣше, че границата е коритото на Тимокъ. Поради честитѣ спорове въ вторникъ Видинскиятъ окръженъ управитель Славковъ

съ 9 конни стражари обкржилъ караула (тѣ били четирима души) и ги накаралъ да се оттеглятъ, иначе щѣлъ да ги обезоружи съ сила. Така спорътъ стана акутенъ. Напоследъкъ Сърбия е дала ултиматумъ до 3 дни, иска връщането на караулния домъ, отдалечаването на всички емигранти въ източна България (за тѣхъ е цѣлиятъ споръ). „Срокътъ“ се свършва днесъ вечерта. Българското правителство отказа. Бигелебенъ искаше да посрѣдничу, ала Балабановъ му отказалъ. Симичъ (който лично се смѣе на цѣлата тази баграхомиомахия) утре заранъ, казватъ, щѣлъ да си замине.

Всичко показва, че въ Сърбия се боятъ отъ тѣзи нѣколко лица—емигрантитѣ. Тя е отслабнала. Очевидно има и австрийско влияние и сръбската „Grossmachtsdünkel“ [самоувереност за велика сила]. Българитѣ твърдо стоятъ на своето. Въ града много се говори за това, шеги за война съ сърбитѣ.

Въ четвъртъкъ бѣхъ у Бигелебена. Видѣхъ, че и Балабановъ не е вече добре записанъ, *er hat kein Kenntniss von diplomatischen Usancen* [нѣмалъ никакви познания по дипломатическитѣ обичаи]. Нѣмалъ тукъ търговска статистика още за 1883 г., сега прескочили 7 месеца и захванали за 1884 г. По сръбския споръ каза, че българитѣ действували много неразумно; на Тимокъ трѣбвало да се проучи сръбско турскиятъ граниченъ въпросъ (границата отъ 1829 и 1833 г.) споредъ старитѣ Grenzprotocolle [протоколи за границата], да се назначала комисия, а после, може би, и международенъ Schiedsgericht [арбитраженъ съдъ].

Желѣзковичъ написа за „Търновска конституция“ реплика на Икономовия докладъ за Варненското пристанище и нуждата отъ неговия строежъ. Желѣзницата имала такива тарифи, че съ нея конкурирали биволитѣ. Нейното значение за търговията на източна България било незначително; тя би имала цена, ако може по нея да се откара частъ отъ житния експортъ на горния Дунавъ (Т. Северинъ — Русе къмъ Черно море, като най-близко *debouché*, вмѣсто полинията Русе—Сулина; за тази целъ е била и строена. Вънъ отъ това били необходими желѣзници на западъ, за да може Варна да стане пристанище на цѣла България. Иначе и най-доброто пристанище щѣло да бѣде пасивно. Всичко това Икономовъ не го разбиралъ. За него ималъ значение гешефтътъ: Адженовъ искалъ да бѣде *entrepreneur* на пристанището, отъ тамъ и благоприятниятъ докладъ въ Държавенъ вестникъ съ шумната похвала на консервативния в. „Отечество“.

Стояновъ твърди, че Икономовъ искалъ за постройка на българското Народно събрание да заграби мѣстото на Книжовното дружество, ала градскиятъ съветъ отказалъ. Ще стане по този въпросъ голѣмъ скандалъ въ общото събрание.

Руското консулство обърнало внимание, че въ превода на Смирновата география отъ Хр. Павловъ (Русия е допълнена отъ преводача) Русия е раздѣлена на царства Астраханско, Казанско и т. н. Молловъ много е ядосанъ за това (защото никой не е забелязалъ тѣзи глупости).

Министерството на просвѣщението се премѣсти въ кжщата на Зографски до двореца, срещу „palais“ Хаджиеновъ; кжщата е купена отъ правителството за 60,000 фр.

Поискахъ двумесеченъ отпускъ. Ала ето, че въ вторникъ ми казаха, че нѣмали кого да изпратятъ въ Ломъ за правителственъ комисаръ по матуритетнитѣ изпити, и искаха азъ да съмъ се спрѣлъ тамъ „по пжтя“ за десетъ (!) дня, та следъ това съмъ могълъ да замина за Никюпъ при Търново и т. н. На това азъ отговорихъ на Моллова, че ще бжде най-добре да ме уволни отъ 1 юний, че останалитѣ три месеца имъ ги подарявамъ; моятъ пжтенъ планъ е готовъ, день за день, вѣнъ отъ това азъ заминавамъ презъ Пловдивъ и Ямболъ, за кждето копнѣя, а не презъ Ломъ; впрочемъ, добавихъ азъ, радвамъ се, че напускамъ тукашнитѣ служби, че нѣмамъ никакъвъ интересъ за тѣхнитѣ работи тукъ и че гледамъ повече да изпълня научнитѣ си проекти, които тѣй или инакъ все пакъ сж единственитѣ отъ полза за самитѣ българи. Въ България и безъ това нѣма да дойда, освенъ следъ 3—4 години. Следъ това ми бѣ даденъ исканиятъ „отпускъ“. Впрочемъ споменатиятъ разговоръ бѣ воденъ полшеговито, ала шегата имаше правдива основа. За научни работи българското правителство не ми помогна почти съ нищо. Пжтуванията изъ страната вършехъ всѣкога на собствени разноски и съ отпускъ, исканъ за чужбина. И лани двата месеца ги изтрѣгнахъ отъ Агура съ хитростъ, а вѣнъ отъ това Бурмовъ (като министъръ на финанситѣ) искаше още да ме задържи въ комисията по кюстендилскитѣ чифлици; да съмъ отложилъ, каже, малко пжтуването си. Върху тази *appui d'un gouvernement éclairé* [помощъ на едно просвѣтено правителство] ще бжде добре да поразправа малко въ бждещия си пжтописъ изъ българскитѣ земи.

Последнитѣ дни прилежно работихъ да притовя пжтния материалъ, археологически и географически. Четохъ Каницъ III. — Пиша рапорти, правилници за заемане на книги отъ библиотеката, инструкции за управлението на Народната библиотека, мнение за книгитѣ и картитѣ и т. н., за да бжда напълно на чисто съ тѣзи хора.

Въ последнитѣ дни съмъ нездравъ. Измжчва ме много лошъ дрискъ. Шишмановъ го лѣкува (*Dünndarmentzündung*) и съ прахове съ малко *Laudanum* и съ строга диета. Презъ пролѣтѣта съвършено отпаднахъ и напоследъкъ съмъ много поbledнѣлъ като мряморъ. Ала до петъкъ мисля, че ще се поправа, и следъ това — „хайде на Пловдивъ.“ Цанковъ съ го-

лѣма приветливостъ ми даде отворенъ листъ до властитѣ за помощъ, а ако трѣбва и ескортъ отъ стражари.

Златарски още утре заминава на конь за срѣдния Балканъ между Етрополе и Троянъ.

Миналиятъ понедѣлникъ бѣше св. Константинъ и Елена. Преди пладне ходихъ у Стоилова. Получихъ картички само отъ Стоилова, Вѣлчева и д-ра Люб. Золотовичъ.

Въ последно време имаме чести дъждове и бури (отъ СЗ и С); разразяватъ се на Витоша. Биенето на дъжда по ламаринената стрѣха на нашата кжща. Бърже съхне.

Излѣзе английската Blue-book [синя книга] по въпроса Русчукъ — Варна. Галиматията на българскитѣ ноти, противоречия и непоследователностъ.

Периодическо списание, IX излѣзе, книжка X се печата, на чело е продължението на моитѣ „Пжтни бележки,“ сега вече за Родопитѣ. Онзи день за попълване на края бѣше дошълъ у мене Мустафа Доспатски.

Подиръ пладне ходихъ у Боди, гдето видѣхъ госпожата и сестра ѝ. Съвършено сж объркани. Въ вторникъ сутринята заминаватъ. Още вчера нищо сигурно не сж знаели. Мнозина ги съветвали да останѣли тукъ, че цѣлиятъ сръбско-български конфликтъ скоро ще мине и че г. Боди следъ 14 дня пакъ ще се върне отъ Нишъ. Ала тѣ се боятъ, да не би българитѣ да имъ направятъ нѣщо. Г-жа Боди е съвършено бледа, оплаква се, и има причини за това да не пжтува и да не се вози на кола.

После отидохъ у Гешова, който е довелъ и семейството си отъ Пловдивъ. Тамъ Бракаловъ правѣше много шегѣ за сръбско-българската война.

Къмъ 7 часа излѣзохъ по Цариградското шосе. При последнитѣ кжщи срѣшамъ княза на конь съ поручика Стояновъ и трима войници. Спрѣ се, подаде ми ржка, пита ме дали презъ цѣлото време съмъ билъ все въ София. Азъ му казахъ, че приближава пжтуването ми за Черноморието. Той ми събщи, че презъ юлий щѣлъ да отиде за по-дълго време въ Рила, dazu sind Sie höflichst eingeladen [за тамъ бѣхъ най-вежливо поканенъ]. Und am 1. October gehen Sie ganz weg? Das ist nicht schön von Ihnen [и на 1 октомврий заминавате за виаги? Не правите добре]. Съжالياва, че въ Рила се намѣриха толкова малко срѣдновѣковни работи.

Софийскитѣ избори се свършиха безъ резултатъ, поради недостатъчния брой избиратели. Горещо. Съ регулирането на улицитѣ отъ година на година мухитѣ и жабитѣ намалѣватъ. — Вѣлковичъ и Л. Моравеновъ били премахнати отъ списъцитѣ на избирателитѣ. La Bulgarie pour les Bulgares.

9 юний / 28 май, понедѣлникъ, праздникъ. Сутринята станахъ късно. На пладне отидохъ съ гимназиалнитѣ учители у фотографа Карастояновъ. Подиръ пладне валѣ пороенъ

дъждъ. Ходихъ да посетя Х. Пенчовичъ и Мте Бонева (искаше да ми покаже нѣкои стари грѣцки книги: Фотинѳ, Историѣ на Италия 1818 и т. н.). Срецахъ Симича, еѣти [възбуди], утре заранъ заминава; за нищо и никакво такъвъ остъръ споръ, ако, каже, българитѣ бѣха отстранили веднага следъ възстанието всички бѣглеци (узнахъ че тѣ били 28) отъ Видинъ, никога работата нѣмало да отиде толкова далече. — Цанковъ днесъ ходи съ княза въ новата болница съ файтонъ. — Подиръ пладне дойде у мене съ препорѣка отъ Виена синътъ на моя покоенъ професоръ (умрѣлъ на 1880 г.) Dr Heller, студентъ по медицина, отива въ Рила да събира растения и животни, главно насѣкоми. Донесе ми поздравления отъ проф. Румпфъ, който единственъ още работѣлъ въ Терезианумъ. Leinkauf билъ още живъ. Lewinski живѣлъ пенсиониранъ въ Римъ. — Надвечеръ отидохъ у владиката Симеонъ. Ето че тамъ дойде и Климентъ, пристигналъ за вчера. Шуменскитѣ старини; въ тази епархия нѣмало манастири, пещеритѣ въ Троица (Дивдѣдово) и Калугерица; старинитѣ въ Шуменската митрополия (отъ Марковча), въ Провадийското село Султанларе; отъ Провадия до Девня съ кола се стигало за 2 часа. Тамъ имало и хахаминъ, италиянски и турски дискурсии (неговиятъ помощникъ се наричалъ Грациано), ненавистьта къмъ нѣмскитѣ (лешскитѣ) евреи, дѣлили се, ходѣли въ синагогата, каже, само веднажъ въ годината. — Вечеръта направихъ разходка по оживеното Цариградско шосе, съ Черховски. — Вечеръта писахъ писмо въ кѣщи.

1/13 юний, петъкъ. La veille du depart [въ навечерието на заминаването ми]. Много работа и случки преди тръгването.

Отъ 200 избора само 36 сж станали (Стоиловъ е избранъ въ Енипазаръ, Сукнаровъ — въ Разградъ, Помяновъ — въ Тутраканъ, Балабановъ — въ Акбунаръ, избрани сж много турци). Негодността на закона.

Князътъ въ срѣда ме покани на вечеря en surtout. Азъ, нѣмайки нищо друго, отидохъ en frac. Бѣхъ съ него и Корвина на динето. Приказвахме за разходкитѣ, гдето ме вижда. Австрийската императрица не била популярна, Dr Metzler въ Амстердамъ не искалъ да отиде при нея, тя трѣбвало да отиде въ Амстердамъ и въ неговата кѣща. Каницъ, обѣдвайки у княза въ Виена, говорилъ неласкаво за императрицата, ималъ силенъ Judengeruch [миришелъ силно на еврейнъ]. Князътъ не могълъ да понесе дори Rosenöl von Kazanlyk [Казанлъшкото розово масло], българския парфюмъ. Днесъ билъ положенъ основниятъ камъкъ на новата кавалерийска казарма на Цариградското шосе, Икономовъ като Bautenminister [министъръ на общественитѣ сгради] дори и не дошълъ, нито имало актъ, въ камъка турнали само пари и визитни картички. Неговата история въ Тулча и Кантакузенъ. Иконо-

мовъ билъ обвиненъ като шпионинъ, Кантакузенъ въ сѣда. Надеждитъ на Цанкова въ изборитъ. Неразположението на Каулбарса къмъ Шивачова. Демагогското изкуство на Каравелова, Цанковъ не умѣлъ. Alle kennen sich untereinander, die nicht sehr reine Vergangenheit [всички се знаели помежду си, не много чистото минало]. Sparsamkeit der Beamten [пестиливостта на чиновницитъ]. Не билъ доволенъ отъ Гешова и отъ банката, не умѣлъ; Civilliste per 50,000 monatlich ausgezahlt [цивилната му листа се изплащала по 50,000 л. месечно], искалъ два дни преди първи 15,000 л. за Варна—не му дали, нѣмалъ кредитъ дори за 48 часа — той, князътъ! Азъ казахъ, че Гешовъ е чудесенъ ораторъ, народенъ представителъ, партиенъ водачъ, ала да ли е финансистъ? — Князътъ хвали хубавото мѣстоположение на Айваджикъ на границата (Варненска).—За Австрия. Leben billig, ausser Wien alles kleinstädtisch [животътъ билъ евтинъ, вънъ отъ Виена всичко било провинциално]; Корвинъ хвалѣше Прага, пита да ли политическата Parteigetriebe [партийна машина] не прави живота мжченъ. Der jetzige Kaiser hat schon viel durchgemacht, verschiedene Regierungsformen [сегашниятъ императоръ билъ много прекаралъ, разни форми на управление]. Пита ме защо Белкредитъ die Verfassung sistirt hat [е суспендиралъ конституцията], азъ отговорихъ, че поради опозицията на маджаритъ. Пита ме и за заплатитъ на професоритъ. — Пжтуванията на конь изъ България. Описахъ долините на Струма отъ Радомиръ до Кюстендилъ. Преславъ, той билъ тамъ, развалинитъ на стинитъ и двореца. Говори лошо за Икономова и за всичкитъ негови работи. За Желѣзковича очевидно сж правени много интриги. Следъ вечерята останахме на сжщата маса при кафе и цигари до 9½ часа.

Queillé се върна отъ пжтуването си по Търновско, Пловдивско, Самоковъ, Кюстендилъ, много нѣщо видѣлъ. Носѣлъ и фотографически апаратъ.

Въ срѣда за трети пжтъ бѣхъ у Карастоянова. Група учители и ученици отъ VII класъ. Чакахме единъ часъ Радомирова, докато го намѣрятъ и докато се обрѣсне.

По сръбския конфликтъ нищо не зная. Днесъ срещнахъ Боди и Бодиница (wachsfarb [съ восъченъ цвѣтъ]), очевидно бѣха разтревожени.

Въ вторникъ имахме последно заседание на учебния съветъ. Проектитъ на Красилникова за промѣни въ програмата на търговското училище въ Свищовъ.

Предъ самото ми заминаване имахъ много работа съ колари, сарафи, обушари, шивачи, часовникари (!) и т. н. Заседанието на Книжовното дружество (сиречь азъ, Кирковъ, Стояновъ и Климентъ) днесъ не стана. Стояновъ бѣше последенъ у мене следъ вечеря. — За Бигелебена приготвихъ сведения за българското образование. — Отъ банката взехъ чекъ

за 500 фр. + 25 ажио и комисиона до ковчежничеството въ Варна. — Михайловски (стариятъ) дрънка, че България презъ мартъ нѣмало да има пари за чиновницитѣ.

Въ четвъртъкъ (Възнесение Господне) ходихъ пакъ въ градината на Цариградското шосе; днесъ *ibidem* по сжщитѣ мѣста намѣрихъ *tanacetum* и *calendula officinalis*. Ясна, топла лѣтна вечеръ. Изпратихъ [името на лицето е заличено], заоби-каляйки, до въ кѣши, чакъ до вратата, въ тъмнината, презъ отдавна познатия Кафенебаши.

Утре на 6 ч. сутринята заминавамъ за Т. Пазарджикъ. — Д-ръ Шишмановъ днесъ ми твърдѣше, че съмъ ималъ хемо-роиди; такива били признацитѣ. Всичко е готово. Ядъ ме е само за несигурния вървежъ на часовника ми — български „сахатчилъкъ“, не намѣрихъ своя майсторъ въ статистиката и се повѣрихъ на Стефанъ сахатчията. Предъ отпътуването си презъ нощта стояхъ до 2¹/₂ часа, писахъ и на баща си и на Дринова, отъ когото отъ два месеца нѣма никакво из-вѣстие. Може би да е боленъ.

54 дневно пѣтуване

(вж. подробнитѣ дневници)

На 2/14 юний сутринята излѣзохъ самъ съ кола за Та-гаръ-Пазарджикъ. Въ Пловдивъ останахъ два дни. Отъ тукъ по желѣзницата заминахъ за Ямболъ. Отъ Ямболъ самъ безъ багажъ на конь, придруженъ отъ единъ стражаръ, тръгнахъ за Казълагачъ и отъ тамъ до Кавакли; съ тамошнитѣ чино-вници направихъ излети до Палеокастро и Доганово; после презъ Голѣмъ Манастиръ се върнахъ обратно въ Ямболъ. Отъ тукъ заминахъ за Сливенъ, гдето ме посрещнаха много тържествено; имаше и банкетъ на раздѣла съ България. Отъ тукъ на конь съ инженера Фридрихъ потеглихъ презъ Ичера за Жеравна, родното мѣсто на Стоянова, и тамъ между до-бри българи останахъ цѣлъ день. Отъ тукъ тръгнахъ за Ко-тель, гдето ме хвана 30 часовъ дъждъ. Презъ Медвенъ оти-дохъ въ Градецъ и отъ тамъ въ Каябашъ (крепость и езеро); Фридрихъ и градечани ме изпроводиша чакъ до Сунгурларъ. Отъ тукъ самъ съ ескортъ потеглихъ за Карнобадъ; напра-вихъ излетъ до градището. По-нататкъ отидохъ въ Айтосъ, все на конь, гдето намѣрихъ добро българско общество. Отъ тукъ съ кола презъ Урум-ени-къой и Лѣджа заминахъ за Бургасъ, гдето приятели ме пипнаха предъ града и ме взеха у тѣхъ си на гости. Направихъ съ лодка излети до Порось, двудневенъ на конь до Русокастро, едnodневенъ съ лодка до Созополъ. Почнахъ да говоря и грѣцки. Всичко останахъ 6 деня въ Бургасъ. Отъ тукъ съ околийския началникъ Папа-саулъ отидохъ въ Анхиало и Месемврия. На 2/14 юлий ми-нахъ българската граница при Айваджикъ, съ кола презъ

въковни гори и съ ескортъ, на другия день стигнахъ въ Варна. Отъ тукъ съ инспектора Радивоевъ направихъ тридневенъ излетъ до Балчикъ, Каварна, та чакъ до Калиакра. Отъ Варна отидохме съ него съ кола презъ бойното поле на 1444 г. въ Девна и отъ тамъ презъ Дерекъой въ Провадия, отъ тукъ пеша направихъ излетъ до Добриня (Диздаркьой). По желѣзницата заминахъ за Шуменъ, самъ. Съ шумненци ходихъ въ Мадара и Абоба и следъ това съ голѣмо общество въ Преславъ, гдето останахъ цѣль день. После самъ съ кола и стражари потеглихъ за Ески-Джумая, отъ тамъ въ Османъ-Пазаръ и презъ цѣлия Тозлукъ въ Търново (за единъ день отъ Джумая до Козаревица). Отъ тукъ, следъ едnodневна почивка, на конь заминахъ за Елена, свършено безъ водачъ, и на другия день вечерята съ подполковника Рудановски се върнахъ обратно въ Търново. Тамъ на Илинденъ (20 юлий) както бѣхме се уговорили, намѣрихъ Златарски, който въ това време ходилъ по Стара-планина и Тетевенско, Троянско, Севлиево, Габровско и Търновско и отъ нея чакъ до Дунава. На другия день на пладне излѣзохме съ него съ кола и за три и половина дни стигнахме въ София, презъ Севлиево, гдето намѣрихме Пешова, Ловечъ, Микра, Глава-Панега и Орхание; съ друга кола пѣтуваше съ насъ народниятъ представитель Ташикмановъ. Въ София стигнахме въ вторникъ на 24 юлий (5 августъ) вечерята още по видело. Бързахме поради събранието на Книжовното дружество, което бѣше опредѣлено за 27 юлий. Азъ въ Варна чакахъ Дринова, а въ Шуменъ получихъ телеграма отъ него, че заминава направо за София. Когато по Раковска улица си отивахме пеша въ кѣщи, Даневъ и младиятъ Шишмановъ дори не ни познаха, мислейки, че сме нѣкакви италиански работници — напрашени отъ главата до петитѣ, съ високи ботуши, избѣлѣли отъ слънцето дрехи, изгорени лица, съ шапки, чиито краища бѣха обърнати на долу, Златарски съ чукъ и мрежа съ камъни на гърба си: „научната шайка“. Гюзелевъ съ жена си и Стояновъ едва ни познаха. Отъ Стоянова узнахме, че събранието е отложено отъ 27 за 29 (недѣля), ала не разбрахме защо.

Това бѣше най-дългиятъ пѣтъ, който направихъ. Видѣхъ, че въ пѣтуванията си изъ Ориента съмъ получилъ голѣма рутина. Следъ зимното слабо здраве страхувахъ се, дали нѣма да имамъ нѣкои затруднения, ала, освенъ една силна диария въ Котленско (рецепта: Laudanum), отравяне отъ некалаисанъ сѣдъ въ Айваджикъ (повръщахъ много силно) и кашлица въ Варна, бѣхъ свършено здравъ и силенъ. Въ Румелия пѣтувахъ повечето на конь, въ княжеството съ кола, защото язденето по шосетата на конь е много бавно и отекчително. Въ Румелия навсѣкжде бѣхъ приетъ отъ българитѣ съ най-приветливо сърдечно гостоприемство; въ княжеството

(освєнь въ Шуменъ) живѣхъ въ ханищата. Разносѣтъ за цѣлия пѣтъ възлѣзоха около на 760 златни франка.

Материали събрахъ твърде много: три тетрадки съ бележки, писани съ гжсто дребно писмо. Богатъ материалъ за историческата география. Много надписи. Сжщо и драгоценни приноси за изяснение на българската история (стариятъ български граниченъ окопъ Еркесия или Троянъ отъ Мандренското езеро при Бургасъ презъ Русокастро, на югъ до Ямболъ, на северъ до Манастирскитѣ върхове и следъ това къмъ Харманлий, (срв. Masudi и Responsa papae Nicolai). Най-старинниятъ градъ е Месемврия съ стари сгради. Ала въ населението се забелязва голѣма разлика въ сравнение съ западъ. На западъ населението е старо, а на изтокъ въ Черноморието отъ Силистра до Одринъ се е сформирало на ново следъ 1829 г., само гърцитѣ (въ Месемврия, Анхиало и пр.), гагазитѣ и шуменскитѣ и котленски българи сж стари; останалото е смѣсено. За това има малко предания. Отъ Шуменъ до София пѣтувахъ край Балкана повече отъ любопитство, отколкото за изследване и при това доста бърже. Собствената ми цель бѣше свършена въ Шуменъ. Впрочемъ вниманието, проникателността и наблюдателността на пѣтешественика вече следъ 30 деня много се изморяватъ; необходимо е следъ време по-дълга почивка въ градоветѣ и то съ удобства.

Последното ми престояване въ София

Презъ пѣтуването ми сж станали много политически промѣни: свикване на Народното събрание въ Търново и ново министерство Каравеловъ, Славейковъ, Ил. Цаневъ, Каролевъ, Радославовъ. За неговото назначение азъ узнахъ едва следъ седмица, като пристигнахъ отъ горитѣ въ Варна.

Въ срѣда сутринѣта (25 юлий/6 августъ), като се позавъртѣхъ изъ своето запусѣло жилище, побързахъ да отида на баня, та колкото се може по-добре да се „очовеча“: свършено изгоренъ по лицето, по ржцетѣ, носѣтъ ми бѣше почервенѣлъ отъ слънцето. На връщане срѣщамъ Каравелова съ цилиндъръ и фракъ: Дриновъ билъ тукъ, пристигналъ презъ нощѣта. Веднага трѣгнахъ за у него, въ хотелъ Кесяковъ. У него бѣха Стояновъ и Димовъ Македонски, после дойдоха и Каролевъ и Генчевъ. Сърдечно посрѣщане. Не се е измѣнилъ следъ тѣзи три години; тази зима билъ боленъ отъ силна кашлица. Подиръ пладне ходихъ у Стоянова съ Златарски и неговия братъ, гимназистъ отъ Петроградъ (бѣше празникътъ на г-жа Стоянова), и съ него отидохме у Дринова, гдето бѣха Михайловски, Коцовъ, младиятъ Славейковъ (учи се въ Харковъ). Дриновъ искалъ да отпѣтува още преди 3 недѣли за Бургасъ или Варна, ала уплашили го каранти-

нитѣ, които и на мене развалиха съня да направя излетъ до Цариградъ (отъ Варна). Вечеръта съ Дринова, Златарски, младия Шишмановъ, Кирковъ и пр. бѣхме въ [Книжовното] дружество и у Стоянова въ градината на чай; тамъ бѣше и новоизбраниятъ Врачански владика Константинъ. — Презъ нощта писахъ дълго три листа писмо на нашитѣ въ Форстбадъ при Високи (Арнау), за пжтуването ми отъ Шуменъ до София.

Въ четвъртъкъ сутринята имаше заседание у мене: Дриновъ, Стояновъ, Златарски, Кирковъ. Разисквахме главно за начина на отварянето на събранието. Въ наше отсъствие събранието на членоветѣ решило да има тържествено заседание и да се поканѣлъ князътъ. Ние (Дриновъ, Златарски и азъ) бѣхме противъ това. Какво ще има въ това заседание? Водосветъ, за да сме се „вразумили“, нѣма си мѣстото. Най-после се реши, че ще има водосветъ; следъ него тържествена речъ, която ще изработятъ Дриновъ съ Стоянова, въ която ще бждатъ изложени заслугитѣ на Дружеството (нѣкои ще кажатъ, хвалятъ се самички). Дриновъ каза, че безъ Дружеството едва ли бихъ се заелъ да напиша българската история (това не е така: азъ тогава работѣхъ за допълненията на „Slovník Naučný“, искаха да иматъ нова статия за „България“, ала после се отказаха отъ това). Дружеството за тѣзи 15 години е извършило твърде много: установи правописа, издаде много паметници, исторически статии, тури основитѣ на българската геология, статистика, география и т. н. — Подиръ пладне ходихъ у Вацова младоженеца, вѣнчалъ се тази недѣля въ Боянската черква. У Сарафова, който сжщо тази недѣля се върналъ съ жена си отъ Загребъ; Каравеловъ отъ ненавистъ къмъ него назначилъ за директоръ на статистиката московския студентъ Калинковъ. У Каравелова, гдето бѣха майоръ Любомски отъ Ямболъ, Ат. Храновъ, младиятъ Славейковъ, Браделъ, Каролевъ. После на улицата се срещнахъ съ Т. Икономовъ, Йос. Ковачовъ отъ Цариградъ, Вжжаровъ, Ефр. Карановъ, Маршалекъ, Боди съ жена му и пр. Голѣмиятъ напредъкъ на София, много нови сгради: Народното събрание, „конюшнитѣ“ (строятъ се), менъ се затваря изгледътъ къмъ Витоша отъ кжшата на Бр.... [не се чете], новитѣ казарми на Цариградското шосе и т. н. — Вечеръта пристигна проф. Ламански и бѣше посрещнатъ предъ града отъ Стоянова, Каролева, Киркова, отъ двамата помощници на кмета (А. Храновъ и Буботиновъ) и т. н. Градътъ го настани въ хотелъ Bulgariе. Сутринята се срещнахъ съ него у Дринова.

Разговоръ съ Дринова. — Историята на покойния държавенъ съветъ. Той не билъ дори въ официалната листа на кандидатитѣ, и тепърва билъ поставенъ въ втората, издадена два-три дена преди изборитѣ. Законътъ просто не билъ

запазенъ; историята съ провѣрката на изборитѣ. Страшната тогава агитация на консерваторитѣ противъ Дринова. Писали въ Русия, Головинъ на Аксакова, и когато Дриновъ си заминалъ, разтрѣбили (не изъ България, ами въ Русия), че взелъ нѣкакви огромни суми за пжть, че искалъ 25,000 фр. и т. н., все лъжи; той дойде, както знаемъ всички, на собствени срѣдства и отъ българското правителство не е взелъ нито грошъ. Въ Петроградъ и следъ избора искали той да замине за България, ала той изложилъ на Гирса, какъ сж станали изборитѣ и причинитѣ; отъ тамъ и недовѣрието на руското правителство къмъ българския князь и неговитѣ приближени хора. Клоппенбургъ, който тогава управляваше агентството, писалъ на министерството на външнитѣ работи за всичко станало и за всички консерваторски агитации противъ Дринова. — Стана дума за Бончова. Превелъ цѣлия Херодотъ на руски, ала изгорилъ обемиестия ржкописъ. Всѣка дума въ него била като излѣна. Къмъ края почналъ да пише турска история на руски, предговорътъ и конспектътъ били у Дринова, искалъ да запознае руситѣ съ действителна Турция. Останала недовършена критиката за Каница, „много го хулѣлъ“. Интересна била кореспонденцията му съ Дринова, ималъ писма отъ пжтуването му по Турция, които характеризирали тогавашното българско общество. Критикитѣ му въ Пер. списание, чудесната характеристика на М. Д. Балабановъ, такъвъ какъвто си е до сега. — Жинзифовитѣ македонски стихове и личното имъ декламирање. — Черквата св. Георги въ София, сравни Гюлджамия въ Цариградъ, порано била черква *τῶν ῥόδων ἀμαρτήτων*. — При тазгодишния Одески археологически конгресъ билъ проектиранъ и единъ излетъ до Цариградъ, ала турцитѣ поставили карантина (може би тъкмо за това) по отношение на Одеса. — Рускитѣ издания. Азъ тукъ, въ България, нищо не зная и не следя. Сирку печаталъ живота на св. Никола Софийски. Сборникътъ въ честь на Ламански. Статиитѣ на Флорински (и за поменика на Палаузова). — Качановски билъ въ Македония и въ св. Гора. Неговата грузинска глаголица въ Бачково; въ св. Гора открилъ единъ Евтимиевъ трудъ, печатанъ отдавна въ Гласникъ. — Нуждата отъ издаването на Паисий, споредъ Котленския (у Кръстьовича) и Дриновия (отъ Самоковъ) ржкописи, отъ които има копие и въ Рилския манастиръ. — Моитѣ Срѣдногорски статии. И Дриновъ съжялява, че не сж излѣзли въ особна книга. На всѣкжде биха я чели. — Григоровичъ, всѣкога когато отворишъ пжтописа му, все ще намѣришъ нѣщо, което обрѣща наново вниманието. — Герлово=Горилово. Формитѣ герилецъ, герилówki (сливи). Стояновата етимология отъ Херули. — „Славянинъ“ и статуитѣ. — Никой не е изучавалъ историята на желѣзничния въпросъ въ Турция, blue-books и пр. Вървѣли сж въ тъмни-

ната. — Нуждата от нова сграда за Народната библиотека, сегашната е зараза. — Софроний е писалъ подъ влиянието на Доситея, познавалъ е неговитъ съчинения.

Продължиха ми отпускатъ края; отъ Варна бѣхъ писалъ, или да ме уволнятъ отъ 1 августъ или да ми дадатъ отпускъ до 1 септемврий. — Каролевъ е слабакъ. Когато влѣзълъ въ канцеларията, затреперялъ предъ мебелитѣ. Искаль гимназисти, сега излѣзли отъ българскитѣ гимназии, за учители въ срѣднитѣ училища, защо постоянно студенти излѣзли отъ университетитѣ! Повикването на Веленовски като специалистъ по ботаника се размина. При посрѣщането на Ламански се скрилъ задъ другитѣ, до като Кирковъ не го измъкналъ и го представилъ като министъръ на просвѣтата. — Краката на министерството сж слаби.

Каравеловъ, когато си отивахъ, ме заведе въ друга стая и ми говори да остана въ България; когато, каже, заминете, много работи, особно отъ наученъ характеръ, свършено щѣли да спратъ; акклиматизиралъ съмъ се билъ, билъ съмъ вече половинъ българинъ, не било мжчно за мене. Азъ казахъ, че е късно, че съмъ вече назначенъ, не може другояче, освенъ да замина за тамъ: може би, ще мога да се върна следъ година или две. Приготовлявалъ съмъ се за университетска кариера, и друга неща. Той ми говори за отварянето на нѣкакво българско висше училище и за задържането и на Дринова, който на драго сърдце би останалъ тукъ, стига да се намѣри какъ.

Въ петъкъ подиръ пладне отидохъ у Славейкова. Разправихъ му за цѣлото си пжтуване. Каза ми, че Паисий умрѣлъ нейде въ Егри Паланка или въ Куманово; ученицитѣ му го питали, какво ще стане съ българщината следъ неговата смъртъ. Той отговорилъ: само преписвайте прилежно моята история. Това разправяли на Славейкова приблизително преди 30 години калугеритѣ въ Цариградъ, ученицитѣ на Кирила Пейчиновичъ, игумена на Крали Марковския манастиръ при Скопие, който издалъ „Огледало“ въ Будинъ. — У Славейкова видѣхъ единъ ръкописъ отъ 1803 год. речникъ славянско-гръцки, съставилъ бившиятъ Щипски митрополитъ Дионисий, очевидно гръкъ (има и склонявани форми); нареденъ е споредъ българската азбука въ два стълбца in folio. Донесенъ билъ отъ Търново. — Въ Търновската митрополия се пазѣли корицитѣ на едно евангелие, съ което ходили при Петъръ Велики, на което било врѣзано нѣщо за Погонянската епархия, отъ кждето е Арбанаси.

Не намѣрихъ Бигелебена, билъ въ Виена, и Каяндера, билъ въ Петроградъ. — Отидохъ у М-те Боди, обширно разправихъ за пжтуването си. — Иванчовъ при своята постройка; неговото лице. — Бѣхъ въ [Книжовното] дружество и отъ тамъ съ Гюзелева, Сарафова, Златарски и Стоянова

отидохме въ Славянска беседа на бира. Моитѣ разкази за Жеравна и т. н. Пешова отъ Севлиево намѣрихъ на шосето, дошълъ като депутатъ на съвещанието за Кирилъ и Методиевскитѣ тържества (хилядогодишнината). — Стояновъ днесъ съ фракъ бѣше у княза, задържанъ билъ на деjeuner, за да го покани за събранието на [Книжовното] дружество, Стояновъ е на девето небе. — Презъ нощъта Стояновъ съ Дринова до сутринъта писали речъта за Дружеството и при зори отишли да се окжпятъ въ банята!

Едва въ сжбота сутринъта Стояновъ ми даде материалитѣ за написване отчета на привременния управителенъ комитетъ: въ четвъртъкъ азъ самъ се обадихъ, че ще го напиша, защото и презъ време на нашето двумесечно отсъствие председателятъ и дѣловодителятъ не сж го написали, а времето тече. Подиръ пладне ходихъ у Дринова, гдето бѣше и Каравеловъ. Теохар[овъ] билъ у царя и пр. Презъ нощъта до 2 часа написахъ отчета и го преписахъ на чисто!

Въ недѣля (29 юлий) сутринъта Златарски въ фракъ пи у мене чай. Презъ нощъта собствено било решено комитетътъ да се яви въ фракъ. На 11 часа бѣхме тамъ: тържеството трѣбваше да стане въ голѣмия салонъ на гимназията, гдето Златарски и Гешовъ между това наредиха заетитѣ отъ всѣкжде столове. Събра се голѣма публика, цѣлата Софийска интелигенция, и на всички се четѣше по лицата, че знаятъ защо сж дошли. Имаше и много дами, семействата на Стоянова, Войникови, Гешови, Мих. Георгиеви, Балабанови, Цанкови и т. н. Тукъ тамъ нѣкой пошушваше, че „Стояновъ днеска ще играе театро.“ Княза посрещнахме при голѣмата врата, цѣлиятъ комитетъ; той дойде съ адютантитѣ си Увалиевъ, Корвинъ, Кубе и поручикъ Стояновъ. Най-напредъ имаше водосветъ отъ попъ Тодоръ, попъ Петъръ (пѣ чудесно) и попъ Матей. Членоветѣ стояха отъ страни, публиката — на столоветѣ и задъ столоветѣ отзадъ. Азъ бѣхъ до Стоилова и Стаматова, до насъ Дриновъ и Ламански, съ които князътъ по французки размѣни нѣколко думи. Изправени при единъ прозорецъ Горановъ и Цачевъ се мушкаха, гледайки на всичко това като на нѣщо смѣшно; Горбановъ съ татарскитѣ мустаци седѣше на единъ столъ и глупаво се подсмиваше, „лулѣеше се“ на лѣво на дѣсно, най-после се прибра и взе по-човѣшки образъ. Стояновъ произнесе съ силенъ гласъ много добре речъта си. Когато стана дума за геологията и статистиката, всички обърнаха погледитѣ си къмъ Сарафова и Златарски. На края пъкъ князътъ прочете нѣколко думи (написахме ги Стояновъ и азъ), като пожела успѣхъ на Книжовното дружество: огромно ликуване, бурно ура! Следъ това голѣма частъ отъ публиката се прѣсна изъ дветѣ зали, гдето имаше изложба на рисункитѣ на всички държавни училища. Азъ бѣхъ съ Ламански, Дринова и Златарски. Най-добри бѣха

на Ломското и Варненско училища. На Дринова се хареса сградата — гдето азъ съмъ „станжлъ таласамъ“.

Подиръ пладне ходихъ у Стоянова, после у Гешова, гдето бѣха отъ Румелия офицерътъ Кънчевъ и минниятъ инженеръ Dupont (старъ неподвиженъ дебеланъ). Вечеръта Стояновъ заведе Дринова, Ламански и пр. на „Грубляне“, гдето имало „гждулари и хоро“.

Узнахъ, че Михайловски преди години твърдѣлъ, че голѣма частъ отъ българската история я написали български ученици въ Прага; други твърдѣли, че тази история се намѣрила въ книгата на П. Й. Шафарикъ, ала когато Дриновъ ги запиталъ, кога е умрѣлъ Шафарикъ, не знаели.

Бойко [Нешовъ] разправя, че видѣлъ преди години въ Римъ Адженова въ червена риза да свири на латерна изъ гостилницитѣ. Паница пжтувалъ веднажъ въ Италия да купува бубено семе, Адженовъ го намѣрилъ и заелъ отъ него 50 наполеона, които и до днесъ не билъ върналъ.

Въ понеделникъ захванахъ да преписвамъ пжт-нишкитѣ си дневници, ала цѣлото ми време е заето отъ [Книжовното] дружество въ такава мѣра, че не мога да довърша това, което искамъ, и да захвана приготвленията си за заминаване. Подиръ пладне Дриновъ и Стояновъ бѣха у мене, пихме чай. На 5 часа се започна съборътъ на Книжовното дружество въ гимназията, който продължи цѣла седмица. Събраха се около 45 души, между които и мнозина съ пълномощия (като П. Станчовъ и Ташикмановъ) споредъ стария уставъ. Голѣмиятъ салонъ се оказа неакустиченъ, всѣки взе своя столъ и се пренесохме въ учителската стая около масата. Избра се бюро, Дриновъ председателъ, Ив. Даневъ секретаръ (по-късно Дриновъ взе за секретари и Ив. Славейковъ и Сп. Вацовъ); Златарски и Ташикмановъ провѣрители. Следъ това Стояновъ чете моя отчетъ, понѣкога сричаше като въ букваръ, съ многобройни скоби отъ своя страна. Разисква се за старитѣ пари, особено за онѣзи у Тошкова и за обещанитѣ отъ Евлогий. Избра се комисия за провѣрка на смѣткитѣ: Гешовъ, Вълковичъ, Стояновъ, Пешовъ, Й. Ковачовъ. Следъ това се говори върху начина, какъ да се разисква по устава. По мое предложение (азъ седѣхъ между Вацова и Моллова, Дриновъ председателствуваше отъ срѣдата на масата) падна избирането на комисия за изработване на проектъ: той е печатанъ, всѣкому е известенъ, кжсъ е, бихме се забавили. Младиятъ Славейковъ, Цанковъ, Балабановъ — отъ разни бои бѣха съгласни, Минчовичъ говори често и умно, сжщо и Д. В. Храновъ. Нѣмаше никакво духовно лице тукъ; министритѣ не дойдоха (на другия день се яви Каравеловъ). Стоиловъ въ бѣли дрехи стоеше при печката съ Стаматова.

Заседанията следъ това се продължаваха отъ день за день. Надеждата да се свърши съ устава за 2 дня се оказа напраздна, ала при отчета никой не интерпелира и изобщо нѣмаше „гюрюлтия“. Всѣки день членоветѣ намаляваха, ала за това Стояновъ имаше 9 гласа и други сжщо. Преди заседанието седѣхме и разговаряхме на каменния балконъ; показахъ на Дринова Mont Братия и цѣлата старопланинска и рилска панорама. Много пуша; често ходя на баня. Сега съмъ свободенъ. Манчо въ бѣше у мене, говори ми още по служебни работи, азъ му отвърнахъ, че всичко това е *tempi passati*. Въ министерството и въ библиотеката не съмъ дори стжпилъ.

Въ вторникъ отъ сутринята до 4 часа работихъ съ Дринова, Златарски и Т. Пѣйовъ (Стояновъ не дойде, изпращаше Ламански за Рилския манастиръ до Княжево, тамъ имало и пиене), вмѣсто да разискваме по проекта, преработваме го на ново и подиръ пладне свършено го преписахме. Обѣдвахъ съ Дринова, Златарски и Радославова въ Славянска беседа, която праща телеграми на Игнатиева отъ името на Велика България и т. н.—Безеншекъ билъ, казватъ, уволненъ. — Подиръ пладне въ заседанието се разгледаха само § 1 и 2. Сарафовъ изрови § 7 отъ стария уставъ и защищаваше споредъ този параграфъ нѣщо като китайска непромѣнливостъ на стария уставъ. Други намѣриха нѣщо въ § 1 отъ стария уставъ (Кар. каза, че билъ като молитва) за обогатяването на народа, Кар[авеловъ или -олевъ?] каза, че не могли да се пишатъ книжки като „ржководство какъ се печелятъ пари“. Най-после § 1 мина. При § 2, за отношението на Дружеството къмъ правителството, пакъ се издигнаха подобни гласове, ein bulgarischer Gelehrtenkravall [българска учена крамола]. На мене всичко това направи много лошо впечатление. „Най-повече си отваряхъ гагата ония хора, които не сж писали нищо и не сж принесли никаква полза на дружеството. Мислятъ, че дружествата ставатъ съ параграфи и устави; тукъ се иска книжовна работа, да четешъ, да мислишъ и да пишешъ цѣли нощи, да се трудишъ въ лабораторията, да се катеришъ въ планинитѣ.“ Следъ вечеря отидохъ съ Стоянова у Дринова. Разкази за окупацията. Origines [произходътъ] на злия духъ на България Грековъ, лангера—гагаузинъ, 8 години се училъ въ Парижъ на разноски на Болградската община. Дриновъ презъ време на войната билъ въ Браила, посетилъ Ценова, той му казалъ, че тамъ имало единъ българинъ адвокатъ, който се училъ въ Парижъ. Дриновъ го видѣлъ, говорилъ съ него, харесалъ му, отворена глава, записалъ си го и съобщилъ за него на Черкаски. По-късно, презъ време на окупацията, Грековъ дошълъ въ Пловдивъ съ препоржка отъ екзарха, спомнили си, че вече Дриновъ е говорилъ за него. Въ София се подлизвалъ на Дондукова. Когато трѣбвало да се събере Събрание-

то въ Търново и имало агитация противъ Берлинския договоръ, Дондуковъ изпратилъ Грекова напредъ, щото като уменъ човѣкъ да убеди депутатитѣ. Грековъ телеграфиралъ: не искатъ да чуватъ дори и за руския царъ, искатъ цѣла България, противятъ ми се и т. н. А какво било? Грековъ говорилъ авторитетно, заповѣдвалъ, „съ мене е властѣта, азъ ще ви принудж“. Изхвърлили го, както и Начовича, отъ тамъ водятъ началото си партиитѣ. По-късно се подмазаль на Давидова, скаралъ го съ Дондукова, несходни инструкции се изпращали отъ царя и Милутина до Дондукова и отъ министерството на външнитѣ работи до Давидова. Афронтьтъ на Давидова предъ Дондукова: *vous vous laissez mener par un Drinoff* [вие се оставате да бждете воденъ отъ единъ Дриновъ], Давидовъ подбутнатъ отъ Грекова и Начовича, искалъ да разтури Народното събрание, ала Дондуковъ се възпротивилъ, до като работата се изяснила отъ Петроградъ. Дондуковата агитация за княжеския престолъ била измислица на консерваторитѣ, Дондуковъ узналъ за това, заминалъ при царя въ Кримъ и по негово предложение съобщилъ волята на царя, че никой руски поданикъ не може да бжде български князь. По-късно консерваторитѣ разгласявали, че царьтъ го повикалъ и му заповѣдалъ това, а презъ времето на княза Александъръ I върху тази клюка били строени цѣли политически комбинации. — Дриновъ намѣрилъ Начовича последно като икономъ на руската драгоманска школа. Начовичъ му писалъ плачевни писма, да го избавѣлъ отъ това блато. Дриновъ му помогналъ, познавалъ го отъ Виена, смѣталъ го за почтенъ търговецъ. — Стоиловъ се показаль като безуменъ човѣкъ, въ преврата се заплелъ съ консерваторитѣ, съ Адженова и пр. Дриновъ се пита: дали се е ползувалъ материално? Кой поддържа „Отечество“? — Ограничеността и безтактността на Н. Геровъ. Въ Свищовъ като генералъ губернаторъ кралъ, правѣлъ гешефти съ Евлогий и Иваница, недавнашниятъ процесъ на тѣзи двамата въ София съ единъ евреинъ за 80 000 фр.: при дѣлежа тѣзи двамата казали на евреина: толкова дадохме на Герова за концесията, евреинтъ не признавалъ, ала мзаръ че ималъ за адвокатинъ Стамболова, изгубилъ предъ българскитѣ съдилища. Тогава неговитѣ нечисти сдѣлки открилъ единъ русинъ, който управлявалъ канцеларията на губернатора, и Черкасски веднага го уволнилъ. По филологията знаелъ граматиката и речника на Востокова и Остромировото евангелие, нищо повече, каквото е излѣзло по-късно, всичко му било непознато, нова книга не билъ челъ. — Споменитѣ му отъ полемиката съ Мушякъ и пр. — Кръстьевичъ, каже, написалъ отговоръ Дринову като цѣла книга, ала Дриновъ я нѣмалъ; азъ за нея не съмъ слушалъ. — Чомаковъ билъ интелигентенъ човѣкъ, ала политически съвършено се билъ компрометиралъ.

Въ срѣда въ събранието скоро бѣха приети параграфитѣ за членовѣтѣ и за тѣхното дѣлене на редовни и дописни. Веднага следъ това се спрѣха на параграфа за раздаването на книгитѣ на всички членове безплатно, българско скжперничество, Михайловски се изказа да плащали, и други казаха сжщото, около два часа се говори върху това. Когато паднаха всички предложения, Пешовъ изтъкна, че тогава остава въ сила съответниятъ параграфъ отъ стария уставъ. Върху това много се говори, дали тѣзи параграфи отъ стария уставъ, които не сж промѣнени, оставатъ или не. Азъ бѣхъ противъ това, казахъ, че тукъ работата е съвсемъ нова; по-късно на 1881 г. е решено и за новъ уставъ. Хр. Стояновъ: ако пропадне новиятъ проектъ, ще остане въ сила стариятъ. Дриновъ: ако стане това, министерството на просвѣщението е упълномощено на 1878 г. отъ Браила да образува ново дружество. Азъ между другото казахъ, че съ параграфи такова книжовно дружество не става, тукъ трѣбва работа — писмена, въ лабораторията, планинитѣ и долинитѣ. Най-после се прие стариятъ текстъ за раздаване на книгитѣ. Наивната идея на Агура: предложенитѣ членове да се напишели на плочка, като въ нѣкой клубъ.

После отидохъ съ Дринова и Стоянова у Златарски на чай. Тамъ отъ началото бѣше и Манчовичъ, Мте Сарафиди и т. н. Следъ това съставихме списъка на редовнитѣ членове за *scrutin de liste* (избирането на всички отведнажъ).

Въ четвъртъкъ (2/14 августъ) сутринята ме събуди Златарски. Бърза за Търново, гдето има *rendez-vous* съ Тоула, който ще прави двумесечно пжтуване по Стара планина отъ Елена до Етрополе. Искаль да изпрати колата напредъ и презъ нощта да я достигне съ пощата, ала не му се удало, пощата нѣмала коне, та трѣбвало да заmine съ своята кола, която ни доведе отъ Търново въ София. Раздѣла. И Пешовъ и Ташикмановъ заминаха. Подиръ пладне ходихъ у Дринова, гдето бѣше Стояновъ, рускиятъ секретаръ Богдановъ и т. н. Днесъ сутринята стана и главното събрание за Кирилъ и Методиевитѣ тържества, избраха десетчленна комисиия, искатъ да имъ дадатъ всеславянски характеръ. Дриновъ забележи, че дейността на Солунскитѣ апостоли въ България не е доказана, освенъ че Методий е билъ князь словѣнски въ Македония; да не се правѣли банкети съ фракове, ами да се издадѣлъ отъ [Книжовното] дружество сборникъ за освѣтление на българскитѣ наречия, за освѣтление на въпроса, где се е говорилъ словѣнскиятъ езикъ.—Въ заседанието [на Книжовното дружество] станаха дебати за клоноветѣ. Бѣха приети. По предложение на Стоилова изхвърли се само държавно право, което може би ще отвори пжтъ на политическия дилетантизмъ и би компрометирало Дружеството, като го вѣвлѣче въ дневната политика. Останалото лесно мина.

Въ петъкъ (3/15 августъ) подиръ пладне бѣхъ у Дринова. Говорихме de Ragusanis, за сръбската поезия, смъртта на Уроша, търговията въ България, славянския елементъ тамъ презъ срѣднитѣ вѣкове, за архивъ и т. н. После съ Стоянова прочетохме последната частъ отъ устава. Следъ това отидохме въ гимназията. Днесъ (четвъртиятъ день) уставътъ биде свършенъ. Мене ми преградна гласътъ отъ постоянно четене на параграфи, защото азъ станахъ докладчикъ на устава. Гешовъ предложи Пер. списание да излизало месечно. Азъ изтъкнахъ техническитѣ прѣчки за това, липсата на материалъ, разпокъсването на голѣмитѣ статии и пр. Предложението падна. Остана да се издава на 2 месеца 1 свезка. Изобщо презъ време на дебатитѣ се изказаха много разумни мнения. Ала азъ вече се наситихъ на всичко това; следъ двумесечно пътуване на конь, нѣмамъ време дори за проста разходка пеша! Следъ пътуването и движенията пакъ „книжовни трудове," писане и заседания. Надъ главата ми виси цѣлото пренасяне въ Прага. Още не съмъ захваналъ. И преписването на пътнискитѣ дневници свършено остана назадъ. И посещения дори не правя, макаръ че би трѣбвало. Чувствувамъ се много изморенъ.

Новитѣ доктори на Пражския университетъ дрътъ по философия Александъръ Теодоровъ филологъ и дрътъ по право Павелъ Златевъ още не сж се явили. Дрътъ по право Мих. Войниковъ отъ Виена вече е тукъ.

Хилковъ замина за Петроградъ за инструкции по покупката на Руссе-Варненската желѣзница — шомъ се прокара линията Бѣлградъ—Цариградъ и София—Дунава, тя ще бжде безъ стойностъ, а сега искатъ 50 милиона франка.

Жинзифовъ шесть години подъ редъ писалъ почти всѣки день въ московскитѣ вестници върху България; една отъ главнитѣ негови заслуги (а тя до нѣкъде била негова) била, че той създаде силни симпатии въ руското общество за България по времето на черковната разпря. Неговата „Кървава кошуля" станала предметъ у колегитѣ му само за шегѣ, както и преводитѣ въ „Новобългарска сбирка". Иматъ стойностъ сатиристичнитѣ му съвременни характеристики, като описанието на шумненкитѣ съ малакофи, маймунски подражавайки европейката, „bonjour чичо Петко" — Мидхатовата епоха; сжщо и пѣсенъта за Миладиновата вдовица не е лоша. Добъръ е прегледътъ на българската литература у Гербелъ, Поезия на славянитѣ. Често пътувалъ до Влашко, ораторствувалъ предъ търговцитѣ и емигрантитѣ, на [Книжовното] дружество помагалъ доколкото могълъ. Неговото стихотворение, какъ въ Македония всичко свидетелствува, че е българска. Дриновъ най-добре може да напише животописа на Бончова и Жинзифова. Стана дума и за изработването на портретитѣ имъ въ голѣмъ форматъ за Дружеството.

Въ сжбота (4/16 августъ) отъ сутринята до пладне бѣше у мене редакционната комисия (Дриновъ, Стояновъ, азъ, Генчевъ не дойде), редактирахме устава, станаха дебати по разни подробности. Подиръ пладне ходихъ у Дринова, гдето пакъ се съвещавахме върху сжщото. Вечерята свършихме второто четене, гдето станаха особно дълги дебати за утвърждаването на устава отъ правителството; радикалитѣ твърдѣха, че споредъ конституцията не било нужно, други, че било необходимо, за да бжде признато Дружеството за юридическо лице, да може да наследява и пр. Тукъ имаше политическо разногласие. Юридическото дрънкане на Стаматова. Станаха дебати по дефиницията на юридическата секция, изброяване на наукитѣ. Мене вече свършено ми омръзна. Презъ нощата преписахъ цѣлия уставъ на чисто.

Въ недѣля (5/17 августъ) преди пладне, на 9 часа, бѣше свикано заседание, ала остана непълно, валѣше най-лошиятъ лѣтень проливенъ дъждъ, та се обърна въ „частно съвѣщание“. Разисква се върху листата на почетнитѣ и редовни членове, предложени отъ насъ (комитета съ Дринова) споредъ „сортировката“, предвидена въ § 7, забележката. Интересни данни за нѣкои лица. Атанасовичъ билъ „най-честниятъ“ отъ букурешкитѣ българи, по негова протекция румънското правителство взело въ медицинското училище 40 български младежи и съ негова помощъ била основана Букурешката Благодетелна дружина. Той билъ сътрудникъ (съ стихове) въ Забавника на Огняновича отъ 1845 г. Отъ старитѣ писатели на Смирненския периодъ бѣше приетъ безъ съпротива Сава Радуловъ, ала при Сава Доброплодни, който днесъ си маже мустацитъ и се боядисва, за да изглежда като юноша, се яви малко съпротива. Бѣше предложенъ и Богоровъ за заслугитѣ му отъ четиридесетитѣ години, основалъ първия български вестникъ. За Михайловски нѣкои казаха, че би могълъ да остане и редовенъ. Дадохъ се обяснения за Найдена Геровъ, никога не отговарялъ на Дружеството и го презиралъ; Якимъ Груевъ бѣше признатъ за твърде младъ. Пръвъ по редъ бѣше предложенъ Натанаилъ, Охридски митрополитъ, неговитѣ съчинения, той на 1852 год. пръвъ излѣзълъ съ идеята за основаването на българска „Матица“. Славейковъ: отъ само себе си се разбира, че бѣше предложенъ. Следъ това и чужденци, по предложение на Дринова, руси, Миклошичъ, Рачки, Кукулевичъ, Лекинъ, Хаттала, Ягичъ, Стоянъ Новаковичъ, Хъждеу, Конст. Сатасъ, повечето историци и филолози. Стана въпросъ за Каница. — Подиръ пладне спяхъ (страшно съмъ изморенъ отъ пжтуването и отъ Дружеството, „тромость“, това прилича на робство). Вечеряхъ съ Дринова и Киркова у Стоянова.

„Влачили, привлачили власа“, митологически обичай въ Плѣвенско. Дриновъ го видѣлъ въ Боготъ [Sic]. Въ

всѣка кжща варятъ дунавска риба шаранъ съ пшеница, най-напредъ нѣкоя баба ще избѣрбори нѣщо неразбрано надъ него, следъ това седнали на земята, всички опиратъ лъжицата до края на паницата и я вдигатъ полєка съ ржце до тавана; всѣки при това наподобява гласа на нѣкое животно, волъ, пѣтель, конь, прасе, куче, котка, пуякъ и т. н. Следъ това го ядатъ. Не сжществува никакъвъ Власъ. Това е „Волосъ, скотій богъ.“ Другаде имало само слаби следи отъ този обичай. Дриновъ е приготвилъ описание на този обичай за Ягичовия Archiv, ала иска още подробно да го изучи.

Днесъ ме изпждиха отъ салона въ коридора. Стаматовъ предложи да ме направятъ почетенъ членъ, азъ обаче отговорихъ, че другаде не правятъ почетни членове подъ 40 години и че такова нѣщо нѣма да приема, следъ това излѣзохъ въ коридора. Стояновъ и Дриновъ говорили после нѣщо за мене и било предложено да ми се поднесе сега, при заминаването ми, адресъ отъ страна на Дружеството.

Въ понеделникъ (6/18 августъ) сутриньта на 10 ч. отидохъ съ фракъ въ католишката черква, имаше богослужение за празника на императора, бѣше пълно като никога. Следъ това въ австрийското консулство, гдето пихме vin de Champagne. Подиръ пладне пакъ имаше заседание на 4 часа. Страшенъ пушекъ отъ тютюнъ. Почетнитѣ членове бѣха приети и броятъ имъ увеличенъ; прибавиха се и Каницъ, Леже, д-ръ Лонгъ, Шросмайеръ, Евлогий, Димо Петровичъ, Стефанаки Беронъ, Ник. Ценовъ и др., Musterkarte. Редовнитѣ бѣха приети по списъка и още увеличени; всѣки, за когото ставаше дума, излизаше. При това се гледаше презъ прѣсти, Вълковичъ, Минчовичъ и пр. „Для безрыбыхъ и ракъ рыба“. За мене Стояновъ, казватъ, челъ много глупавъ проектъ за адресъ (нѣщо, каже, като „молитва“, щѣлъ съмъ да имъ се смѣя); по предложение на младия Славейковъ била избрана комисия, която да преработи този адресъ.

Отидохъ си по-рано, понеже бѣхъ каненъ въ двореца на dîner. Тамъ обществото бѣше нѣмско-австрийско, все familiares на двореца: Брауншвайгъ, който заминава за Персия като пръвъ нѣмски Minister-resident тамъ (той дохождалъ подиръ обѣдъ у мене), съ персонала, Шайнбахъ и графъ Старженьски, Кохъ, Сейдъ, Менгесъ, Стоиловъ, Кубе, Хеберле, поручикъ Винаровъ като du jour, Кауфманъ (1). Говорихме за Варна, „харамиитѣ“, Биндеровата афера (Хиршовъ инженеръ, хванатъ въ гората отъ разбойници) и т. н. Князьтъ отвори дума за грамотитѣ на Търновския манастиръ. За мене: der „Abtrünnige“ [отстѣпникъ]. Кохъ отвърна, че съмъ направилъ най-умното, което съмъ могълъ да направя; Sie gehören der Katheder, hier ist es noch zu früh [Вие сте за катедра, тукъ е още много рано]. Челъ и „Славянинъ“. Следъ това много разговаряхъ съ Винарова за българската армия.

Въ вторникъ преди пладне ходихъ у Дринова, гдето бѣха дошли да го посетятъ Стоиловъ и Константиновичъ. Важенъ въпросъ, кого да изберемъ за дѣловодителъ, ние изобщо сме за Пѣйова; цанковиститѣ подкрепятъ Сарафова; младиятъ Славейковъ самъ би желалъ да се впрегне въ тази работа. Дѣловодителътъ е най-важното лице. Положението е рискувано, за да се не вмъкнатъ политически борби, ако секретарътъ има тази служба само като завеса, а между това да прави политика като *chef de partie*, или като журналистъ на нѣкоя партия. — Подиръ пладне върнахъ визитата на Брауншвайга (нѣмаше го въ кѣщи), на заминаващия капитанъ Кубе (сѣщо го нѣмаше), поседѣхъ у Богданова (говорихме по археология), и бѣхъ у Константиновича, гдето видѣхъ и младата му госпожа.

На 5 часа пакъ имаше заседание на Дружеството, присѣдствуваха 26 души (днесъ е вече десетиятъ день!). Отчетътъ на провѣрителната комисия по смѣтките още не е готовъ. Станаха дебати за мѣстото и за постройката на здание. По мое предложение (подкрепено отъ М. Георгиевъ, Стоиловъ и пр.), въпросътъ се отложи за идната година, като се проучи до това време. Завързаха се смѣшни дебати за ботаническата градина, М. Георгиевъ каза нѣщо и за нуждата съ време на зоологическа градина. Вълковичъ възрази, като че сме искали веднага „да развъждаме и храниме слонове, меченца, маймуни и пр.“, Оджакъвъ (говори много глупаво) за оранжерии и огромнитѣ разноски, азъ се изказахъ за скромна ботаническа градина отъ 200—300 вида домашна флора; остави се за бъдещитѣ секции. Следъ това Цанковъ повдигна въпросъ, дали изборътъ за съвета ще бѣде по стария или новия уставъ, и предложи да стане по новия, безъ пълномощници, каквито ги има тукъ нѣколко (около 3, Стояновъ има 11 гласа, азъ 4 — моя, на Златарски, на Григория и на Мирски). Остри дебати. Реши се съ 26 гласа отъ 44 да стане по стария уставъ — като учредително събрание. Стана раздѣление на дѣсница (Цанковъ) и лѣвица (радикали, консерватори).

Днесъ видѣхъ и Начовича. *Gleissnerisches Entgegenkommen* [лицемѣрна среща]. Очевидно ще се върне въ Букурещъ. — Подиръ пладне дождахъ у мене Наумъ Миладиновъ съ Митруша, вдовицата на Димитъръ Миладиновъ (за увеличение на пенсията ѝ), и моята батачанка, дошла пеша за дъщеря си.

Въ срѣда преди пладне (8/20 августъ) за пръвъ пѣтъ следъ завършването си, ходихъ въ министерството на просвѣщението при Генчева. При министра не отидохъ. Поискахъ писмено тритѣ си месечни заплати и възнаграждението споредъ § 7 отъ контракта ($2400 + 4000 = 6400$ фр.), последното „зимание-давание съ българското правителство.“ — Дриновъ

билъ у министра („пуюкъ“). — Подиръ пладне бѣхъ у Цвѣтишичъ. Тѣмъ що бѣше пристигнала отъ Загребъ (завчера). Искать да я отстранятъ отъ директорството, ала Генчевъ не могълъ да издействува отъ Каролева нищо положително. Искъ да отиде сама, за което и азъ я съветвамъ. Тукъ настѣпа несигурностъ отъ година на година.

Вчера стана последното заседание на Книжовното дружество (единадесетиятъ день). Прочете се разпредѣлението на редовнитѣ и дописни членове по клонове. Изборитѣ бѣха приети съ акламация, Дриновъ за председател по предложение на Моллова, Стояновъ за подпредседател съ бурно „ржкоплѣскане“ по предложение на Дринова, Пѣйовъ по предложение на Дринова за дѣловодител като старъ Браилски сътрудникъ и човѣкъ незамѣсенъ въ борбитѣ на партиитѣ, Гешовъ за ковчезникъ по предложение на Стоянова. Замѣстници Златарски, д-ръ Минчовичъ и д-ръ Стоиловъ. Гешовъ прочете отчета, отчасти дори поетиченъ, отъ името на провѣрителната комисия за положението на касата. Съ „ржкоплѣскане“ се изказа „благодареніе“ на бившия комитетъ (сиречь намъ, които отгледахме детето), на Дринова като председател, на контролната комисия, на града София за подареното мѣсто и т. н. Свърши се много добре на 7 часа вечерята. Заплатата на дѣловодителя се опредѣли 1800 фр., колкото получаваше и Стояновъ. На другия день съ Дринова отидохме въ гимназията, гдето привършихме работата съ протоколитѣ и т. н. Той намѣряваше, като се върне отъ Панагюрище, да открие историко-филологическия клонъ съ реферати отъ мене и отъ него. Искъ да се отнесе до Народното събрание, за да се отпечата разказътъ за завѣрата въ България и т. н. споредъ ржкописа, който Кисимовъ подарилъ на Народната библиотека, важенъ паметникъ, който засѣга всички градове; после, следъ една година, Пасиевата история, на Софроний и т. н. — Въ петъкъ вечерята стана първото заседание на съвета на дружеството съ Дринова на чело.

Въ четвъртъкъ вечерята министритѣ in corpore за пръвъ пѣтъ следъ 45 дневно управление вечеряха у княза („да бѣха консерватори, щяха да ядѣт 10 пѣти“, казва Желѣзковичъ), съ тѣхъ и Дриновъ, Стояновъ, Атанасовичъ, Начовичъ, Йос. Ковачовъ и т. н.

Въ сѣбота, на 11/23 августъ, на пладне Дриновъ замина самъ за Панагюрище презъ Ихтиманъ, въ най лошъ дѣждъ. Мислимъ заедно да заминемъ отъ тукъ презъ Сърбия.

Въ понедѣлникъ, на 13/25 августъ, опаковахъ своитѣ книги, килими и други ситнории и ги изпратихъ чрезъ експедитора Франкъ за Прага (сандѣкъ № 4810 съ вестници, 4812 съ голѣмия килимъ и подвързанитѣ книги, 4815 съ неподвързанитѣ книги и малкитѣ килимчета). Щѣли да стигнатъ,

каже, за 21 день (главно по Дунава). Цѣлата операция биде извършена за 2 часа. Сега вече нѣмамъ грижа; книгитѣ веднага заминаха за Ломъ. Моето жилище, безъ книги и килими, запуснѣ. Продавамъ и мебелитѣ си, разбира се безъ печалба, само да се избавя отъ тѣхъ.

Въ недѣля ходихъ у Каравелова, гдето бѣше се събрало доста голѣмо общество; въ срѣда той ми върна посещението; стана дума за пжтуването ми въ Македония, което бихъ предприелъ, може би, следната година презъ Солунъ или Драчъ.

Говори се, че министерството Цанковъ дало на княза 1,400,000 фр. за постройка на Варненския дворецъ и Софийскитѣ обори, които съ старитѣ 600,000 фр. отъ банката правятъ 2 милиона дългъ на страната.

Икономовъ е председателъ на чифликчийската комисиия въ Кюстендилъ.

Вечерно време минавамъ край кжщата на Каравелова. Малко по-добре се е наредилъ, ала нѣма пердета; ходи изъ стаята, а жена му седи и пише нѣкоя статия dictando. Това всичко много ясно се вижда отъ улицата презъ градината, при свѣтлината на лампата, на 5 метра разстояние. Така се пише „Търновска конституция“. — „Срѣдецъ“, казватъ, бълвалъ огънь.

Отъ свършването на събора на Дружеството прилежно преписвамъ на чисто обемиститѣ дневници отъ последното си пжтуване, писани съ моливъ; на 28 августъ стигнахъ до Градецъ. Това е главното ми занимание предъ заминаването ми. Постоянното дъждовно време развали плановѣтъ ми за излети изъ околността.

Херцеговинскиятъ войвода Петко Павловичъ, прегърбенъ старецъ въ черногорска носия съ сабя, е въ София. Заселилъ се въ Прокуплье, ала поради несъгласия съ сърбитѣ напустналъ го. Отъ тукъ щѣлъ да отиде да търси пенсия въ Русия. Ималъ твърде много синове и внуци, цѣлъ нѣкакъвъ родъ.

На 28 августъ имаше заседание историко-филологическиятъ клонъ [на Книжовното дружество]; за председателъ биде избранъ Стояновъ, за дѣловодителъ Славейковъ. Природниятъ клонъ на две покани не се е отзовалъ. Праздно дрънкане, несериозни хора, отъ тѣхъ нищо не може да се очаква за литературата, ялови шеги и буквоедство à la Иос. Кочачовъ (учень „зевзекъ“).

Черепи. Въ Allgemeine Zeitung чета описанието на саксонското тържество съ историческо шествие въ Херманщатъ. Въ шествието сж взимали участие и занаятчи и търговци съ Packwagen [товарни коли]. „Oben auf den Wagen ist ein gebleichter Pferdeschädel als Schutz Wotans gegen Unheilmächte angebracht“ [горе на колата е поставенъ единъ конски избѣленъ черепъ, като защита на Вотанъ отъ нечисти сили]. Сравни животинскитѣ черепи въ България.

Другитѣ клонове на [Книжовното] дружество се конституираха. Природниятѣ клонѣ избра Моллова за председателъ, Вацова за дѣловодителъ, юридическиятѣ—Балабанова за председателъ, Касабова за дѣловодителъ. А Златарски, Тодоровъ, Пешовъ, тѣзи, които до сега най-много работиха, останаха вънъ!

Заеѣтъ съмъ съ преписване на пѣтнишкитѣ си дневници, които сж много пространни. Бихъ желалъ да ги довърша тукъ.

Le 18/30 Août, samedi, un jour important dans les secrets de notre biographie. Cetera quaeras in memoria nostra [18/30 августъ, сѣбота, е единъ важенъ день въ тайнитѣ на нашата биография. Останалото нека остане въ нашата паметъ], сиречь извършихъ глупостъ, amicis iuvantibus et instigantibus [подпомогнатъ и подтикнатъ отъ приятели].

На 1 септемврий (20 августъ) въ понеделникъ имахъ последна аудиенция у княза. Бѣше доста угриженъ. До вѣри ми се, че тукъ не се чувствувалъ сигуренъ, че нищо го тукъ не задържа, че дошълъ тукъ неохотно и че вижда възможността да си замине. Би желалъ да се ожени, ала не може, тукашнитѣ условия били просто несигурни; билъ страшно беденъ, ако заминѣлъ отъ тукъ, щѣлъ да има отъ баща си толкова, колкото самъ да можелъ да живѣе, обаче недостатъчно за жена и деца. Той не искалъ да се обогати, както румѣнскиятъ кралъ. Каквото тукъ получавалъ, всичко изхарчвалъ, оставало въ страната. Рускиятъ царъ билъ неговъ личенъ неприятелъ, а руската политика била тукъ мѣродавна. Той дошълъ тука за хатѣра на друго, и този другъ не билъ вече живъ. У самитѣ българи имало малко патриотизъмъ, малко почтеностъ и приличие (Ehrgefühl und Anstandsgeföhle). Отъ българска страна съвършено малко му била улеснявана задачата, билъ обижданъ въ неговитѣ лични чувства (Privatgeföhle). Стана дума за финанситѣ, имало 20 милиона недобори, постоянно правѣли политика съ несѣбирането на данъцитѣ ѳ време; най-много дължалъ най-богатиетѣ окръжгъ (тѣрновскиятъ); префектътъ Марковъ му разправялъ, че веднажъ всичко било приготвено навреме за събиране на данъцитѣ, ала ето че неочаквано дошла contreordre [противна заповѣдь]. Видѣхъ, че той иска промѣни въ конституцията, ако не приематъ, ще си отиде; азъ забелязахъ, че въ тази конституция нѣма ключъ за всѣкигодишни промѣни, че той е самъ между хората; когато дойде нова генерация отъ хора учили се въ чужбина, съ систематическа подготовка, ще има и повече патриотизъмъ и разумъ. На край ми благодари за всички услуги, като изказа надежда, че всѣкога ще бжда неговъ приятелъ и че нѣма да забравя България; азъ обещахъ по-често да дохождамъ презъ ваканциитѣ. Даде ми ордена на Александъръ Невски, III степенъ.

Каравеловъ говорилъ тѣзи дни съ Желѣзковича, много съжалявалъ, че съмъ заминавалъ, билъ съмъ полезенъ човѣкъ, единствениятъ отъ чужденците, който е тукъ работилъ и оставилъ споменъ, другите (à la Queillé) получавали огромни заплати и какво е останало следъ тѣхъ; за моето заминаване били виновни само консерваторите, направили всичко да ми опротивѣе.

Въ „Марица“ има дописка отъ София за причината на моето заминаване. Между другото се казва, че съмъ ималъ приготвена книга за България презъ последните петъ години... Ще бжде страхъ за нищо и никакво. И въ „Търновска конституция“ има бележка за моя скромность.

Изборите на 19 (допълнителните) излѣзоха въ полза на радикалите: 22 радикали, 1 цанковистъ, 1 несигуренъ, 5 консерватори.

Начовичъ съ Вацова тѣзи дни ходиха въ Пиротъ. Въпросътъ да се преселятъ нѣколко килимджийски семейства въ Габрово, та да се възобнови тази индустрия въ княжеството. Тази мисия бѣше тайна.

„Свирка“ на ново почна да излиза, сега въ защита на министерството. — „Отечество“ не е плащало на редактора Шоповъ отъ нѣколко месеца. — Портата отхвърлила Вълковича като агентъ въ Цариградъ, той хранѣлъ голѣми надежди.

Министерството на просвѣщението ще извърши голѣми работи. Каравеловъ мисли да унищожи педагогическите и образцовите училища.

На 3 получихъ отъ правителството последните си пари, 4,000 фр., обезщетение споредъ контракта.

Моятъ указъ за уволнението ми по собствено желание излѣзе на чело на Държ. вестникъ отъ 21 августъ, подписанъ е на 15. т. м.

Библиотеката щѣла да се пренесе, казватъ, въ кжщата, гдето е сега министерството на просвѣщението. За директоръ ще бжде назначенъ, по мое настояване, В. Д. Стояновъ.

Преписване на дневниците правя само ношно време. Презъ деня има ходене, смѣтки, купуване на това и онова, и къмъ всичко туй общото явашъ, явашъ. Дриновъ остана въ Панагюрище. Чакамъ го, като отлагамъ заминаването си.

Кодификационната комисия изработила законъ за адвокатите, споредъ който, казватъ, тѣ се назначавали и „отчислявали“ отъ министерския съветъ! Не зная дали е истина. Радославовъ го разпратилъ до всички редакции и сѣдилища, да изкажатъ своето мнение.

11 септемврий / 30 августъ. Престояването ми въ София приближава къмъ края си. Миналата недѣля и понедел-

никъ направихъ около 50 посещения pour prendre congé [за сбогомъ], повечето у българи. Отъ дипломатитѣ видѣхъ само Боди и Рангабе, който съжалява, че князътъ нѣмалъ интересъ къмъ наукитѣ и литературата; славата на всѣки владѣтель зависи отъ степенъта въ каквато подпомага науката и писменостъта. Българитѣ се надѣватъ, че следъ една година ще дойда и че изобщо презъ ваканцитѣ ще заобикалямъ насамъ. У Константиновича веднажъ вечеряхъ. Днесъ най-после ходихъ у Брожка, Чермака, Радомирова. Преди нѣкой день още преписахъ единъ надписъ въ кжщата на Стояна Петковъ.

Преписването на пжтнишкитѣ ми дневници стигна само до заминаването ми отъ Варна за Девна, и то при нощна усилена работа.

Дриновъ въ вторникъ пристигна отъ Панагюрище. Отъ тукъ ще заминемъ заедно за Ломъ. Днесъ обѣдва у насъ (моята чушко-*filia*).

Князътъ е въ Варна. Днесъ е неговиятъ праздникъ. Съ Желѣзковича му телеграфирахме (на български). Поради калното време нѣмаше никакви голѣми публични церемонии. Само вечерята имаше музика и илуминация въ градината. Ето, че тамъ дойдоха Златарски и Тоула; пжтуването имъ продължило 22 деня, отъ Търново до тукъ, като минали 8 пжти Балкана, повечето имали дъжделиво време.

Въ политиката е каша, както обикновено. „Сръдецъ“ отъ начало и до край напада министерството. Цанковъ защитава своитѣ постжпки по работитѣ на желѣзницата Варна-Русчукъ. И въ „Търновска конституция“ има много нѣщо „неприлично“. „Отечество“ губи Шопова, който отива при екзарха. „Свирка“ е свършено безсолна; бива я още въ опозиция, ала като защитница на министерството не изглежда добре. Вчера се говорѣше за криза. Каравеловиятъ органъ остро се произнася противъ руситѣ въ Румелия (Кръстьовичъ и т. н.). Това нѣма да остане безъ последици.

Министерството захвана да се бърка въ просвѣщението. По заповѣдъ на Каравелова сж затворени образцовитѣ училища при педагогическитѣ (макаръ да ги има въ бюджета), освенъ Търновското, защото тамъ била платена „кирията“! Вацовъ е уволненъ отъ министерството, безъ да се посочватъ причинитѣ, и е назначенъ за първокласенъ учителъ въ девическото училище. Така се губи континуитетътъ и споменътъ въ канцеларията. Ставатъ голѣми мѣстения и уволнения на учители и инспектори. Уволненъ е окръжниятъ инспекторъ Карановъ въ Кюстендилъ, „като се има предъ видъ за друга служба“. Други пъкъ се уволняватъ по свършено просташки начинъ: предлага имъ се нѣкое далечно мѣсто, или на кжсо съ мѣстятъ тамъ, и ако не приематъ—изхвърлятъ се. Между малцината учители съотечественици е настжпило смущение: „ще ни изхвърлятъ полека-лека всички“.

Малко спя, понеже подреждамъ своитѣ нѣща. Днесъ предадохъ шестия сандѣкъ. Вчера цѣлото време преди пладне нареждахъ и опаковахъ своитѣ дрехи, книжа, бѣли дрехи и т. н. За мебелитѣ си получихъ всичко само 340 фр., а грубата писмена маса (първата изработена въ София на 1870 г.) съ лампата подарихъ на [Книжовното] дружество.

Днесъ дождахъ у мене Стояновъ съ жена си, въ „мухаджирската“ кѣща, полупраздна, а същевременно и Стоиловъ. После и Миларовъ. Инакъ твърде малцина ми върнаха посещението; не знаятъ, че така е прилично. Бѣше у мене и Цанковъ съ Сарафова. Балабановъ не ме намѣрилъ. Той и други много се, казватъ, страхували, какво ли аджеба ще пиша за тѣхъ; Миларовъ се бои само отъ тази ирония, безъ която, каже, не съмъ могълъ да пиша.

Икономовъ въ Кюстендилъ се билъ съ турцитѣ, à la préfecture de Sliven. Споредъ Стоилова той все пакъ билъ, каже, по-способенъ отколкото Цанковъ, притежавалъ повече мисли и знания.

Мнозина се питатъ, ще ли се женя въ Прага, а нѣкои не се съмняватъ, че това ще стане въ най-скоро време, особено В. Д. Стояновъ.

Хората твърдятъ, че Каравеловъ и сега билъ все така джаснатъ, както преди 4 години. Мнозина роптаятъ.

Днесъ се давахъ тукъ два „бала“, въ военния клубъ и въ Славянска беседа, ала у мене, безъ да се гледа на дѣждовното време, всичко е вече опаковано, и цѣла нощъ нареждамъ и се приготвлявамъ. Утре е il ultimo giorno a Sofia.

Последенъ день въ София (12 септемврий/31 августъ, петъкъ). Презъ нощта писахъ и опаковахъ до 4 часа сутриньта. Следъ това цѣлия день бѣхъ на крака. Сутриньта опаковахъ малкия багажъ; двата куфара отидоха напредъ, заедно съ багажа на г-на Дриновъ, още на пладне съ „талигата“ на единъ панагюрецъ. Раздадохъ и разпредѣлихъ всичко излишно: приятелътъ Вацовъ взе стария клакъ, други взеха книги, праздни кутии и т. н. Желѣзковичъ бѣше седналъ на леглото ми и правѣше шеги за тази клирономия (наследство) съ наддаване. После ходихъ въ банката, у сарафитѣ и т. н. На пладне прескочихъ още и въ министерството на просвѣщението, гдето бѣха Каравеловъ и Каролевъ; сбогувахъ се съ всички чиновници. Купуване на пѣтницишки потрѣби (edendi et bibendi). Подиръ пладне продължихъ, разплатихъ се на слугитѣ и т. н.

Вечеръта на 6 часа Книжовното дружество даваше банкетъ въ „Славянска беседа“. Дриновъ, Стояновъ, Пѣйовъ, Златарски, Йос. Ковачовъ, Шоповъ, Дацовъ дойдоха въ жилището ми и ме заведоха тамъ, гдето лека-лека се събраха около 40 души отъ всички партии, особено много нѣкогашни

министри. Не липсваха не само консерваторитѣ, като Стоиловъ и Вълковичъ, които бѣха взели доста живо участие въ възобновяването на [Книжовното] дружество, ами и Начовичъ и Грековъ. Тукъ бѣше и младиятъ Тодоровъ и други нови. На чело на дългата маса поставиха мене, отъ дѣсната ми страна Дриновъ, Цанковъ и Атанасовичъ, отъ лѣвата Каравеловъ, Славейковъ, Михайловски и т. н. Чушки за закуска. Пръвъ дигна тостъ Дриновъ за княза, като прочете благодарствената телеграма на княза отъ Варна въ отговоръ на вчерашната телеграма на Дружеството. Следъ това Балабановъ прочете адресъ до мене и се пи наздравица за мене. Азъ отговорихъ на кжсо и пихъ за Дружеството. Гешовъ пи за чешкия университетъ, азъ—за бъдещия български университетъ. Съ това се свършиха тостоветѣ. После започна пѣнието, Д. Храновъ и Балабановъ бѣха първи. Обществото постоянно орѣдяваше и повече и повече се развеселяваше. Множество пѣсни се изпѣха; много се обаждаше гласътъ на Златарски, Пѣйовъ пѣ помашки и шопски, Йос. Ковачовъ—македонски, Славейковъ—своята „Паднѣл юнак, паднѣл помак“, Каравеловъ—цѣло множество разни пѣсни отъ разни наречия, после се пѣха отъ Миларова и др. дори и сръбски, хърватски, па и руски, чешки пѣсни, даже и „Gaudeamus igitur“ (Стоиловъ) съ куплета „vivat academia, vivant professores“. Докато обществото бѣше още пълно, игра се голѣмо хоро около масата, водено отъ Михайловски и Дринова, съ Златарски на опашката, съ разни хороводни пѣсни. Къмъ края Дриновъ и Каравеловъ бѣха а саро [на чело] на цѣлото веселие. Михайловски и Атанасовичъ обещаха да напишатъ спомени за първитѣ български студентски кржгове въ Гърция и Москва (1830—1845). Цанковъ се чувствуваше нѣкакъ „неловко“, та скоро изчезна. На ректора на чешкия университетъ се изпрати телеграма; съставянето ѝ се възложи на В. Д. Стояновъ, който не взимаше голѣмо участие въ забавата. Съ мене мнозина се сбогуваха много сърдечно, като Стоиловъ, Кирковъ, Гешовъ, Пѣйовъ, Славейковци, Каравеловъ и т. н. Разотидохме се на 11½ часа. Азъ отъ неспане много бѣхъ изморенъ и за това туй веселие последната вечеръ ме завари до нѣкжде въ доста възбудено състояние, ала то не трая дълго.*)

Презъ нощта следъ това писахъ и нареждахъ, та сутринята всичко да бѣде готово. Спахъ облѣченъ, нѣкакъ си

*) За тази вечеръ Иречекъ е прилепилъ въ Дневника една изрѣзка отъ вестникъ, която гласи: „Снощи се даде въ помѣщенieto на Славянската беседа прощателния обѣдъ на симпатичния и многозаслужившия за Българитѣ, господина Д-ръ Иречека, който, както знаятъ читателитѣ ни, оставя тѣзи дни Княжеството. Ние обичаме да пѣрваме, че той си отива отъ тукъ пълненъ съ добри възпомѣнания и че, ако и далечъ отъ насъ, нѣма да заборава България, на която е дигналъ най-добрий и истински паметникъ съ Българската си История“.

въ полустъница — последната нощъ въ София. Съжалявахъ, че не ми бѣше възможно последнитѣ посещения да свърша соп атоге и още за последенъ пѣтъ да излѣза за раздѣла, напр., на Цариградското шосе. Сжщо и въ Библиотеката не можахъ да направя за себе си нуждитѣ excerpta ex codicibus [извлѣчения отъ ржкописитѣ], нито пѣкъ да снима грѣцкия надписъ около кубето въ Гюлджамия.

За Прага

На 1/13 септемврий въ сжбота трѣгнахъ отъ София. На 7 часа дойде у мене колата, впрегната съ 4 коня, азъ се простихъ съ Желѣзковича и съ прислугата и, безъ да видя нѣкого, кръшнахъ още къмъ червениятъ вратца срещу сухата чешма, да се сбoguвамъ и тамъ. Следъ това отидохъ при Дринова, гдето бѣха Никитовъ, регистраторъ въ министерството на просвѣщението, младъ панагюрецъ, роднина на Дринова, Деяновъ — мой ученикъ, попъ Тодоръ, Иванчовъ, Вжжаровъ и нѣкои отъ нашитѣ учители (Брожка, Чермакъ, Радомировъ). На 7³/₄ часа при ясенъ хубавъ день (на Витоша имаше ивици отъ прѣсенъ снѣгъ) излѣзохме около градината, презъ чаршията вънъ въ полето. По пѣтя тѣзи два деня приказвахме много важни и неважни работи. Днесъ се навършвали 26 години, отъ като Дриновъ е излѣзълъ отъ Панагюрище за Русия. „Махмурлжкъ“. Ядохме „лубеници“ въ Костинбродъ, консервирани раци и локуми въ Бучино, кисело млѣко въ Гинци, пихме кафе на Петроханъ и пр. Шеметни завои безъ парапети въ Балкана. Ношувахме въ Клисурса въ срѣбския „hôtel Sophia“, гдето при вечерята Дриновъ имаше голѣма altercatio [препирня] съ Петра Ангеловъ, който се връщаше отъ Свищовъ; темата бѣше, че „Дриновъ убилъ Свищовъ като не отворилъ държавно училище презъ окупацията“! Сутринята на 3³/₄ часа, при планински студъ, излѣзохме по тъмно и на 3 часа стигнахме въ Ломъ, макаръ че при спускането къмъ Клисурса единъ конъ падна и зле се нарани и макаръ че въ Кутловица колата претърпѣ малко naufragium [корабокрушение]. Въ Цѣровене застигнахме Д. В. Храновъ и обѣдвахме. Въ Ломъ Дриновъ веднага се качи на парахода, който трѣбваше да го откара въ Галацъ, респективно Рени. Казахъ му по пѣтя, че той ме доведе въ България и сега наново ме извежда вънъ отъ нея; ала още отъ парахода той ми отвърна, че азъ съмъ оставалъ на българска земя, а него съмъ изпращалъ вънъ; предчувствува, каза, че пакъ скоро щѣли сме да се съберемъ и то въ България, гдето може би щѣли сме да останемъ и двамата. По пѣтя шопитѣ въ една механа го познаха като нѣкогашенъ Софийски вицегубернаторъ.

Вечерята се видѣхъ съ едни старозагорци (роднини на г. Димитрова) и съ учителитѣ, ала после се занимавахъ съ

своитѣ писма и телеграми. Последната нощъ въ България бѣше доста неспокойна. Arrangement на Вацова: перфидното напечатване на картички за сгодяването ми, съобщение за което последната нощъ въ бързината и полусъзнателно бѣхъ написалъ, и още въ сжбота вечеръ новината се разнесе чрезъ нѣкой мѣстенъ вестникъ въ „Срѣдецъ“, която нѣкой „приятель“ отъ тази компания веднага разгласилъ съ голѣмъ тѣпанъ. Интриганството на Вацова празнуваше триумфъ за невѣрване. Ала на мене той не изпрати тази картичка, и азъ изобщо никога не съмъ я виждалъ.

Сутринята намѣрихъ въ парахода Тоула и Seid. Много се разправяхме за пътуванията и преживяванията въ България, за флората и фауната, за геологията, за хората и нравитѣ. Въ втория класъ имаше български студенти, които отиваха въ Прага, Фрайбургъ, Белгия и т. н.; на раздѣла ми дадоха като реликвия отъ България кжсъ чудесна пастърма; тукъ намѣрихъ и д-ра Свобода отъ Бургасъ. Инакъ пътници имаше малко. Пихъ последното турско кафе.

Голѣма affaire бѣше преминаването презъ румънска територия, митница, колари, хамали, станционни смѣтки и т. н. Ала стигнахме влака и въ вторникъ на 2 часа бѣхме въ Виена. Азъ спяхъ цѣла нощъ; утренната заря въ степята и изгрѣвътъ на слънцето. Пеща и келнеритѣ, „die wie Hofrath' anschauen“ [които изглеждаха като придворни съветници]. Намѣрихъ една римска монета въ своитѣ кавалерийски ботуши (и паднала отъ джеба). Топълъ день. Горниятъ Дунавъ е край насъ. Маджарскитѣ грозда. Моятъ 100 килограма тежкъ багажъ.

Въ Виена слѣзохъ въ „Hôtel Métropole“, видѣхъ само книжари у Геролдъ и комп. и банкери у Паница и веднага на другия день въ срѣда — 17 заминахъ за Прага, гдето стигнахъ (на Nordbahn) на 10 часа вечерята.

Първата седмица въ Прага

Прага, 8 октомврий (срѣда). Въ Прага отначало много мжчно ми бѣше да се акклиматизирамъ. Преходътъ отъ юженъ климатъ въ северенъ е лесенъ въ юлий или августъ, ала презъ тежкитѣ есенни мъгли, презъ честитѣ дъждове въ полумракъ или рѣмене и презъ бързитѣ промѣни въ температурата на въздуха става много чувствителенъ. Една разходка безъ връхна дреха, и то при ясенъ день, заплатихъ съ нѣколко дневна силна простуда, която ме застави да пазя стаята. Ала и инакъ превратътъ е тежкъ: храната (собствено по отношение на южната диета страшно неумѣрена), тежкиятъ влаженъ въздухъ, другъ начинъ на разговоряне, другъ кръгъ на мисли . . . За петъ години човѣкъ все пакъ подивѣва и запазва следи. Дълго ще ми бжде мжчно за южния климатъ.

Свърхъ това „циганията“ продължава вече почти половинъ година: пжтуванията изъ България, провизорното ми живѣне въ София, пжтуването и премѣстването ми тукъ; и следъ два месеца азъ нѣма да бжда нареденъ тукъ. За систематична работа не може и да се мисли. Не съмъ въ свое жилище, библиотеката ми отъ тукашната и Софийската частъ още не е наредена, и провизориумътъ се продължава отъ день за день. Инакъ е при пжтуването: имашъ всичко върху си (*omnia mea mecum porto*), правишъ наблюдения, движишъ се отъ мѣсто на мѣсто и зависишъ отъ себе си. Тукъ пъкъ стоишъ на едно мѣсто, ала — временно. Вънъ отъ това имамъ много работа, ходене — случайни изпълнения на най-разнообразни обществени и частни задачи. Изморенъ съмъ, може би още отъ лѣтошното пжтуване, разсѣянъ; не съмъ веселъ.

Отначало правѣхъ чести разходки — въ Стромовка (съ Свата и майка си), въ Небозизекъ, дружествената градина, градския паркъ (съ Свата). Голѣмиятъ напредъкъ на Прага: трамваи, по-хубава настилка, Рудолфинумъ, поправката на Прашна брана и т. н.

Въ с ж бота, на 27 септемврий, се представихъ на Негово Превъзходителство г. губернатора генералъ Краусъ и веднага дадохъ клетва (на чешки). — Следъ това на 1 октомврий *anticipando* [предварително] получихъ първата си заплата, 207 фиорина и 48 крайцера месечно. Все е друго нѣщо да получишъ заплатата си предварително въ началото на месеца, отколкото неправилнитъ български заплати къмъ края на месецитъ; разбира се, че скокътъ отъ 800 фр. на 207 фиорина не е малъкъ и е собствено доста голѣма жертва отъ моя страна.

Господа колегитъ си не съмъ ги още всички видѣлъ. Най-напредъ ходихъ у Вълчекъ, Емлеръ, Студничка, у Крейчи като деканъ, у Квичала; Голлъ го срещнахъ въ острова. Днесъ захванахъ масови посещения, у Калоусекъ, Масарикъ, Резекъ, Ригеръ (нѣмаше го въ кжши), Габлеръ.

Главната ми работа е да си намѣря жилище — най-после намѣрихъ въ Конвитска улица, № 10, защото друго свободно нѣмаше. Сандѣцитъ съ книгитъ и до днесъ не сж пристигнали! Сигурността на евреина Франкъ въ София. Дрехи, обуца и т. н. — европейски *Equipierung*. Ала ходя постоянно още въ шаякъ.

До литературна работа е още далече. Довършихъ преписването на лѣтошнитъ пжтнишки записки — дневници (Варна—София не бѣше още преписано). Обявихъ си лекциитъ, и моето съобщение вистѣше въ Климентинумъ най-първо отъ всички. Увода къмъ географическитъ си

лекции преработихъ наново и сега пиша продължението. — Четохъ *Geographische Mittheilungen* на Виенското географско дружество презъ последнитъ години, новия Пращки *Athenaeum* и т. н. Студията за еркесия и за турскитъ и татарски думи въ български езикъ.

За София узнавамъ малко. Отъ приятелитъ ми писаха Златарски и Желѣзковичъ, последниятъ отъ Русчукъ, гдето билъ сега правителственъ комисаръ за желѣзницата. Вънъ отъ това, разбира се, поддържамъ голѣма кореспонденция върху една работа. Следъ моето заминаване цѣли три дни е имало голѣмъ шумъ въ София; такъвъ тихъ ученъ човѣкъ да има такива тайни? Душевната нечистота на тѣзи хорица. Сравни „Отечество“, което е промѣнило редактора си (сега билъ Чокоевъ). Получавамъ още „Марица“, „Държ. вестникъ“, „Търновска конституция“.

Въ Прага нѣкой пустналъ новината, че азъ въ България съмъ направилъ голѣмо състояние, 10,000, каже, дукати или и повече. Вждица и надежда.

Тъкмо тукъ заседава сеимътъ. Баща ми като народенъ представителъ е заетъ съ него; болнавъ е — ревматизъмъ въ крака. Пролѣтната болестъ на майка ми и на Свата.

Положението въ чешкия университетъ. Главното нѣщо е да работи научно и съ своята работа да конкурира на нѣмцитъ. Яловото създаване и издигане на специалисти, често излишни, се е вкоренило въ нашия микрокозъмъ съ взаимни хваления; отъ вънъ, разбира се, това изглежда иначе и великанитъ сж джуджета. Йержабекъ и други на стари години правятъ докторатъ и сж се втурнали въ храма на музитъ. Хубавъ признакъ за живота въ университета е „*Athenaeum*“; университетътъ трѣбва да се отличава съ критика. Ала за всичко това сж нуждни и научни дружества; „Кралското учено дружество“ е *bilinguis* [двуетично], нищо ясно разграничено, не може да служи за ръководенъ органъ на учената дейность на нашия народъ безъ чужда примѣсъ. „*Časopis českého musea*“ като чисто научно списание е по-скоро годно за това, макаръ че досега принася по-дребни статии, а не по-обширни цѣлостни работи. — Излизатъ много нови списания (*Slovanský sborník*, *Historický sborník* и т. н.), голѣми илюстрирани издания, нови книжарски предприятия и т. н. — За петъ години доста промѣни, ала и доста напредъкъ.

Въ философския факултетъ и особено по история има голѣмо намаляване на студентитъ. Говори се на шега, че тази година ще има повече исторически лекции, отколкото студенти по история. Това не е само свѣрхпроизводство, ала и послѣдствие, казватъ, на не твърде симпатичното и не безпристрастно заемане на мѣстата въ срѣднитъ училища; рано, каже, повече се гледало на старшинство и на правилна кариера.

Забелязвамъ огромнитѣ опустошения, които сж станали въ моята паметъ отъ огромния напливъ на български впечатления презъ последнитѣ петъ години. Забравилъ съмъ и много подробности отъ своитѣ по-стари пжтувания; Свата ми спомня за тѣхъ. Срѣщамъ много познати лица, поздравлявамъ се съ тѣхъ, ала не мога да си спомня, кои ще да сж тѣ. Обаче и мнозина сж умрѣли презъ това време. Къмъ всичко това не съмъ здравъ и чувствавамъ нѣкакъвъ си тѣлесенъ упадъкъ, наченки на голѣмо зло.

Виена

На 11 октомврий заминахъ за Виена и на другия день, въ недѣля на 12, на 11 часа имахъ аудиенция у Негово Величество императора. За аудиенция чакаха около 60 души. Между тѣхъ намѣрихъ професоритѣ Тоула и J. Jung. Императорътъ веднага приветливо ме посрещна, като каза, че най-после съмъ се върналъ и че се радва какво, пакъ ме вижда. Азъ благодарихъ за назначението ми въ университета, на което той отговори: „Ich bin überzeugt, dass Sie für die Wissenschaften in Ihrer neuen Stellung viel Erspriessliches leisten werden“ [азъ съмъ убеденъ, че въ новата си служба ще принесете много плодове за науката]. После каза нѣколко думи за България, въ която бѣхъ петъ години. „Die Dinge wollen dort nicht recht vorwärts gehen“ [работитѣ тамъ не вървятъ много добре], постоянни промѣни на правителствата, може би много да била виновна конституцията; народнитѣ представители, каже, сигурно повечето сж селяни. Азъ отговорихъ, че само половината. Аудиенцията не трая повече отъ 5 минути.

Отъ тамъ отидохъ въ министерството, гдето се представихъ на министра (баронъ Conrad von Eybesfeld). Обича да разправя, откровена полувоенна фигура. Билъ презъ управлението на Бахъ 5 години въ Хърватско, билъ и въ Темешваръ, веднажъ прескочилъ и въ Видинъ и съ тамошния австрийски консулъ направили излетъ до Бѣлоградчишкитѣ скали. Говори ми за Старчевичанизма, който до неотколе билъ смѣтанъ още за детинска играчка, а сега е станалъ важенъ и опасенъ политически факторъ. Съжаляваше за отцепването на Пражския университетъ, науката, каже, е космополитична, нѣмскитѣ и чешки професори много добре могли да бждатъ едни до други въ единъ земски университетъ, може-би, каже, следъ много години, когато хората изплаватъ отъ сегашнитѣ народностни страсти, пакъ ще се съединятъ въ едно учреждение. Впрочемъ, каза той, за пълното отцепване били виновни нѣмскитѣ професори. Спомена за Тоула, пжтуванията и живота въ България и т. н. — На другия день посетихъ и началника на отдѣление Фидлеръ; старъ господинъ безъ церемонии, ала много ученъ мжжъ—говорихме за латинската империя, Генуа

и Венеция, за византийскитѣ държавни старини, за Фаллмерайера, за падането на западно-римската империя, вънъ отъ собственитѣ университетски работи. За малко бѣхъ и у министерския съветникъ Давидъ, шефъ на университетския департаментъ.

Обѣдвахъ и-вечеряхъ съ Хермина, чието семейство е още на село. Въ недѣля подиръ пладне ходихъ у Тоуловци, въ понедѣльникъ у Миклошича (говорихме за турскитѣ елементи въ славянскитѣ езици; новиятъ Богоровъ френско-български речникъ билъ много елегантно напечатанъ, ала билъ пъленъ съ измислени думи; презъ време на разговора ни бѣхме постоянно прекъсвани отъ студенти) и у Zhisman (разговаряхме по византийски и източни въпроси).

Въ вторникъ сутринята отъ 7³/₄—3:26 часа пжтувахъ по държавната желѣзница за Прага. Бѣхъ въ Restaurationswagen. — Ясно време. Пжтътъ ме съживи и опрѣсни. Ала „циганията“ нѣма край; още нѣмамъ жилище, книжата ми сж въ куфара, книгитѣ кой знае на кой край на земното кълбо, и всичко е временно!

Прага

На другия день следъ връщането си, въ срѣда на 15 октомврий 1884 г., на 10 часа преди пладне, държахъ следъ петъ години пакъ първата си лекция въ университета—върху географията на Балканския полуостровъ, въ увода кжсо сравнение на този полуостровъ съ останалитѣ полуострови на южна Европа. Аудиторията ми бѣше малка: около 5 души слушатели и като гостенинъ д-ръ Габлеръ. Тържествена въстп-на лекция не държахъ, понеже смѣтахъ за излишно подобно разтжрбяване съ сосъ отъ вестникарско възхваляване, толкова повече че още преди седемъ години съмъ захваналъ и, следователно, не съмъ новъ. На другия день започнахъ втората си лекция за латинската империя въ Цариградъ. Аудиторията бѣше доста прилежна и внимателна. Чета въ аудитория VIII, въ помѣщението на нѣкогашната академическа гимназия, тиха отдалечена зала. Самата работа ми е съвършено обикновена, като да не съмъ се никога дори и отдѣлялъ отъ катедрата; нито въ езика не се спъвамъ, освенъ въ употребата на нѣкое „или“.

На 16, въ четвъртъкъ, стояло въ вестницитѣ („Politik“), че тѣзи дни щѣлъ съмъ да се женя въ Загребъ. *) Новината

*) Иречекъ е прилепилъ въ дневника следната изрѣзка отъ вестникъ: „Научавами се, че г-жица Кл. Цвѣтишичъ, директрица на тукашната девическа гимназия и г-нъ д-ръ К. Иречекъ сж сгодени. Г-ца Цвѣтишичъ е, тѣй да кажемъ, основателката на най-доброто наше девическо училище. Нейнитѣ заслуги по училищното дѣло у насъ не оставатъ много назадъ отъ заслугитѣ на г-на Иречека по нашата История. Ние

била вземана отъ Agramer Zeitung, а тамъ дошла отъ новия Безеншековъ софийски вестникъ „Balkanpost“, органъ на простакъ.

На 26 сутринъта баща ми замина за делегацията въ Пеща. Тамъ при аудиенцията на делегацията императорътъ го питалъ, почналъ ли съмъ вече да преподавамъ, че неотколе ме виждалъ.

поздравляваме отъ сѣ сърдце новосгоденитѣ и надѣваме се, че тѣхнитѣ симпатии къмъ България ще се уякчаватъ сѣ повече и повече, като се съчатъ, че въ нашата столица сж се запознали. — Г-нъ Иречекъ замина тая заранъ рано часа по 7.“

Навѣрно съ г-ца Цвѣтишичъ е станало прощаването, за което е дума по-горе (стр. 543), па за нея ще да се отнасятъ и редоветѣ на стр. 389, 521, 538, 554, 546.

ПОКАЗАЛЕЦЪ

на

имена и нѣща*

А

Абаджиевъ, студентъ II 457.
 Абаджи II 73 (въ М.-Азия).
 Абдулкеримъ паша 514, II 42.
 Абдулъ Хамидъ, султанъ 261, 262, 399, 416, 478; II 473.
 Абдуррахманъ, русенски валия II 221.
 Абоба, с. II 269.
 Абсолютизъмъ 381, 422, 454; II 262, 442.
 Авксентий 302, 346.
 Авлиени, с. въ Ени-Загорско II 73.
 Аврамовичъ и Сие, търговци II 437.
 Австрийско консулство въ София 31, 39; II 287.
 Австрийци 27, 32, 47, 49, 52, 69, 70, 83, 111, 115, 165, 180, 351; II 28, 322, 503.
 Австрия 88, 101, 160, 167, 168, 240, 249, 303, 319, 322, 323, 325, 366, 368, 380, 418, 450; II 88, 93, 193, 214, 236 (вносъ), 275, 493, 502, 503, 512, 520.
 Австрофилство въ княжеството 52, II 238.
 Аграрни въпроси XXIII.
 Аграрна комисия въ Кюстендилско 240, 249, 424, 473, 476.
 Агура, Дим., началникъ и гл. секретаръ въ Мин. на вѣтр. работи, министъръ 25, 53, 77, 80, 82, 86, 87, 96, 107, 111, 117, 136, 146, 175, 181, 270, 279, 291, 328, 389, 444, 473, 474, 488, 502; II 37, 189, 192, 205, 227, 244, 305, 318—321, 323—327, 331, 337, 350, 373, 380—383, 386, 398, 419, 427, 460, 462, 470, 472.
 Агура, подпор., княжески адютантъ 25, 26, 95, 150, 156, 259; II 393.

Ада-Калé 8.
 Адвокати, бълг. 264, 267; II 44, 539.
 Адженовъ, Иванъ, търговецъ-предприемачъ 59, 71, 74, 77, 82, 86, 88, 90, 92, 95, 102, 104, 108, 110, 115, 117, 131, 205, 256, 263, 279, 280, 303, 307, 327, 361, 383, 386, 404, 407, 408, 426, 428, 430, 431, 432, 433, 439, 441, 442, 487, 510, 511; II 30, 55, 78, 90, 99, 115, 123, 136, 138, 139, 159, 173, 185, 208, 215, 216, 218, 226, 228, 229, 232, 234, 241, 242, 246, 249, 251, 253, 255, 257, 260, 270, 277, 288, 293, 310, 319, 324, 342, 361, 373, 380, 388, 438, 442, 443, 446, 449—451, 456, 468, 469—471, 473, 488, 505, 509, 516, 528.
 Администрация, българска 39, 54, 116, 183, 248, 292, 309, 336, 389, 403, 411, 434, 472; II 236.
 Азисъ паша II 476.
 Айваджикъ (Варненско) II 520.
 Айтелбергеръ, директоръ на Пешенския музей 6.
 Айтось II 521.
 Акдере, с. въ Варненско II 57.
 Аксаковъ, Ив. С. 399, 423, 443; II 29, 229.
 Академии, учени XXVII.
 Актове, турски за собственостъ, фалшиви II 51.
 Акцизъ върху спирта II 92.
 Албания XXVII, XXVIII.
 Алеко паша, вж. Богориди, Ал.
 Александъръ I Батенбергъ, бълг. князь XVII, XIX—XXI, XXIV, 13, 26—28, 32, 40, 41, 45, 46, 48, 49, 51—53, 56, 58, 59, 61—63, 65, 69, 70, 73, 77—84, 86—90, 92, 95, 97—101,

* Римскитѣ цифри сами за себе сж страницитѣ на предговора; арабскитѣ цифри, предъ които не стои римската бройка II, сж страницитѣ на първия томъ; останалитѣ сж страницитѣ на втория томъ, предъ които е поставена само веднажъ бройката II.

Въ дневника лица Александъръ I, Йосифъ I, Александъръ II и III, Францъ Йосифъ I се споменуватъ подъ титли: князътъ, екзархътъ, царътъ, австрийскиятъ императоръ, въ показалеца тѣ ще се търсятъ подъ технитѣ имена.

Тлъститѣ (чернитѣ) арабски цифри означаватъ, че на сжщата страница има и портретъ на лицето.

- 103, 104, 108, 110, 111, 114, 115, 124, 129, 131, 133 — 135, 137, 139 — 141, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 155, 158 — 160, 162, 163, 166, 168, 170, 171, 175, 177, 180, 184, 191 — 193, 195, 196, 200, 202, 205, 209 — 213, 215, 222 — 224, 233, 241, 243, 248, 250, 252, 254, 256, 261, 262, 269, 270, 274, 277, 284, 287, 289, 297, 304, 307, 310, 317, 319, 325, 326, 334, 349, 350, 351, 357 — 359, 361—369, 371, 373, 375 — 378, 380 — 385, 387, 388, 394—399, 401 — 405, 407, 410 — 418, 420 — 428, 430, 431, 433, 435—438, 441—447, 449—453, 456, 458—468, 470 — 473, 477 — 479, 483, 485, 487, 489 — 494, 499, 500, 505, 506, 509, 512, 514, 517; II 23, 25, 28, 30, 34, 39, 42, 44, 50, 52, 55, 58, 62—65, 67, 69, 72, 76, 77, 79, 80, 81, 87, 88, 92, 94, 95, 97, 99, 100, 102, 103, 106, 108, 116 — 120, 122, 134 — 141, 145, 146, 148 — 151, 154, 159, 160, 164, 166 — 169, 171, 172, 177 — 180, 185, 192, 197, 201, 214, 215, 218, 228, 230, 231, 233, 235, 236, 238, 242, 249, 251, 255, 259, 262, 263, 266, 267, 270, 274, 277, 281, 282, 291 — 294 (полит. кабинетъ), 308 — 310, 314, 316, 319, 320, 322 — 330, 332, 334, 340, 342, 344, 347, 350, 351, 354, 355, 357, 358, 361, 372, 380 — 385, 388, 390, 392 — 395, 397, 398, 404, 410, 411, 412, 414, 421—425, 429 (полит. каб.), 435, 438, 439, 442, 447, 450 — 452, 455—459, 461—463, 465—471, 473, 474, 485 — 490, 493, 495, 497, 500, 503, 507, 508, 513, 518 — 520, 525, 527, 534, 537, 538, 540.
- Александър II, руски царь, 61, 63, 68, 94, 111, 115, 131, 158, 317, 319, 324, 350, 359, 396, 412, 437, 450.
- Александър III, руски царь, 319, 384, 387, 395—397, 412, 413, 436, 442, 451, 452, 473; II 80, 112, 230, 307 (бълг. депутат за корон.), 329, 365 (коронация), 381, 538.
- Александър Хесенски 115, 359, 412; II 185.
- Александър, царь български II 69.
- Александръ Невски, църква II 89, 108, 138, 160, 445, 505.
- Али паша 305.
- Алмазинъ (Алмознино), Гавр. Аврамовъ, софийски хахамъ башия 75, 328; II 341.
- Алтимиръ 217, 219.
- Амфонсъ XII, испан. краль († 1885) X.
- Американци проповѣдници въ България 329, II 281, 282 (у-ще въ Свищовъ), 459 (у-ще въ Самоковъ).
- Амнистия политическа 499, 500.
- Амфилохий, архим. 63, 68.
- Анастасиади, Стерю, нар. предст. гръкъ 33, 43.
- Ангелеску, рум. генералъ 87.
- Ангеловъ, Коста, акш. инспек. 11, II 129.
- Ангеловъ, Петъръ, дир. на Соф. дев. гим. 295, II 298, 326.
- Ангелъ, дяконъ, у-ль въ Ломъ II 122, 131.
- Англичани въ и за България XXI, 46, 61, 79, 181, 366, 368, 375, 399, 422, 429, 430, 436, 476; II 228 (русч. консулъ).
- Англия II 263 (внось).
- Англофилство въ България 59.
- Андоновъ, либераль 438, 444.
- Андреевичъ, майоръ Владимиръ, Османъ бей 373, II 71, 100.
- Андроникъ, имп. 344.
- Аневъ, Дим., свещ. нар. предст. и окр. управ. 24, 47, 80, 169, 198, 203, 222, 223, 282, 286, 310, 387, 432, 449, 463, 466; II 6, 24, 128, 244, 245, 246, 250, 258, 264, 266, 295, 303, 305—307, 415, 439, 469, 471.
- Анекдоти 56, 57.
- Антимонъ въ Кюстендилско 41.
- Антимъ, първи български екзархъ 28, 31, 36, 66, 73, 87, 202; II 127, 128, 131, 133.
- Антимъ, дяконъ, у-ль, самоковецъ II 105.
- Антирeвизионисти, партия II 425.
- Анучинъ 300.
- Априловъ, В. 345, II 379 (пренасяне коститъ му).
- Арангелъ, св., манастирь 504.
- Арабаконакъ 489 (руски паметникъ), II 352 (следи отъ зидове).
- Арбанаси, с. 281, 320, 414; II 69, 126, 206 (манастирь), 247, 363, 526.
- Аргировъ, Ст. XXX.
- Аризваница, пл. 340.
- Арнауловъ, русч. инспекторъ II 258, 394.
- Арнаути въ Сърбия II 91.
- Арнауткьой, с. 216 (въ Родопитъ), 429 (Разградско); II 350 (Провад.).
- Ардтъ II 218.
- Арсениевъ, секретаръ на рус. дипл. агентъ въ Пловдивъ, управл. соф. агентство 437, 447; II 144, 146, 155, 163, 165, 166, 168, 212, 223, 228, 274, 275, 281—283, 310, 321, 322, 347, 357, 370, 371, 379.
- Артамановъ 469.
- Артвинъ 226.

Архангели, св., черква въ София II 375.

Археологически материали XXIII (уплътване за събирането имъ) II 426.

Археологически издирвания II 304 (сръдства).

Архива 132 (турска), II 229 (българска).

Арчаръ II 128 (надпись), 426.

Asemus, гр. 330.

Асеновица, с. въ Софийско 352.

Асеновци II 343 (дворци).

Асень, царъ български 504; II 30 (надпись), 69 (чашата му), 73 (монети), 171, 378 (чаша).

Ассимъ паша, турски мин. II 112, 113.

Атанасовичъ, д-ръ Георги, проф. по мед. въ Букурещъ, мин. на нар. просв. въ Бълг. 11, 22, 23, 29, 33, 37, 39, 42, 45, 47, 48, 56, 59, 61, 64, 67, 68, 91, 93, 95, 97, 102, 146, 318, 492; II 20, 23, 248, 368, 369 (г-жа), 381, 533, 542.

Атанасовъ, Вас., у-ль 6, 285, 286, 356, 377, 378, 472, 488, 489; II 223.

Атина 354, II 384, 385, 436.

Аткория при Кюстендилъ II 170.

„Augsburger Allg. Zeitung“ 65, 68, 75, 80, 90, 93, 97, 100, 103, 122, 212, 250, 251, 255, 272, 294, 296, 297, 316, 333, 334, 336, 351, 365, 400, 401, 475, 476, 478, 488, 492, 493, 513; II 145, 149, 186, 193, 226, 429.

Ахилиа, с. при Камчията II (боятъ на Симеона).

Ахмедъ ага Терджумани, нар. предст. 61, 150, 151.

Ахмедъ Идрисоглу, нар. предст. 150.

Ахмедъ Кайсарли паша II 346.

Ахъръ Челеби 216, 354, 490, 493; II 279 (наречие).

Ашбърнхамъ (Ashburnham), англ. дипл. агентъ 43, 63, 93.

Аянъ-кавгаси, аялъкъ II 364.

Б

Байчовъ, попъ Тодоръ, учителъ 386.

Балевъ, Атанасъ, у-къ II 380.

Бакалоглу паша 110.

Бакеръ паша въ Египетъ II 228.

Баковци = жители на Овче поле 120, II 153.

Баку 226.

Бакшиши, ориенталски 8, 9, 11.

Балабановъ, Марко, сждия, мин., дипл. агентъ 23, 30, (г-жа), 31, 41, 43, 46—48, 52—54, 60, 61, 63—66, 69, 71, 73, 77, 97, 100, 101, 103—105, 107, 109, 111, 129, 137, 138, 147, 150, 151,

153, 165, 179, 194, 198, 213, 214, 220, 223, 224, 227, 239, 291, 292, 300, 301, 318, 331, 353, 360, 367, 373, 375, 388, 393, 395, 402, 409, 415, 422, 423, 426—428, 430, 433, 438, 441, 446, 447, 449, 450, 454, 456, 465, 466, 468, 471, 503; II 59, 67, 69—71, 73, 76, 80, 81, 85—89, 93, 106, 109, 111—113, 116, 117, 122, 135, 145, 159, 164, 165, 191, 195, 212, 236, 242, 249, 250, 254, 258, 259, 267, 283, 318, 341, 342, 345, 347, 359, 366, 388, 392, 393, 404, 410, 414, 419, 424, 425, 435, 439, 440, 442, 445, 448, 455, 460, 466, 480, 499, 500, 513, 516, 519, 525, 538, 541.

Балабановъ, Митко 30.

Баларевъ, Христо М., сждия, народ. предст. 51, 154, 165, 167, 175, 176, 195, 202, 278, 290.

Балиефенди, вж. Княжево.

Балкански полуостровъ XXVIII.

Балкански народи II 100.

Балкански, Ник. нар. предст., окр. начал. 148, 477.

„Балкански соколъ“, чешко гимн. д-во въ София 49.

„Балкански соколъ“, чешки в. 31.

„Балканъ“, в. II 276, 280, 282, 285, 289, 297, 338, 341, 397.

Балтаджи, богато семейство II 476.

Балтаджиевъ, у-ль II 100.

Балтаджиевъ, офицеръ II 140.

Балчикъ 110, 330,

Банатъ II 405.

Банка, народна 160, 171, 194, 201, 202, 507, 511; II 216, 331, 332, 360, 412, 440, 450, 458, 459, 464, 495, 514, 520.

Баня, с. при Неврокопъ 216.

Баня, с. при Дупница 347, 355.

Баня, с. при Костенецъ II 279 (кретени), 357.

Бараково, с. 340.

Бараци, частенъ секретаръ на Богориди II 155.

Баркли (Barkley), Хенри, предприемачъ-строителъ на желѣзници 83.

Бартъ, пжтувачъ 512.

Бастиянъ, френецъ, юрид. съветникъ II 172, 178, 192, 215, 222, 225, 451.

Батакъ, с. 216, II 96 (клането), 417 (клането).

Батальонъ, граниченъ 243.

Батановски, Тричко, нар. предст. отъ Радомиръ II 305, 428, 430, 431.

Батенбергъ, с. 28

Батенбергска, княгиня, майка на бълг. князь II 185.

Батинъ, градище въ с. Бояна 218, 504.

- Батинъ-кавгасж II 74, 126.
 Бачовъ, Ив., архиваръ 471.
 Бачеваровъ, ред. на в. „Българинъ“ 511.
 Башаца = братъ въ Търново 120.
 Беброво 406.
 Бегликчи българи 510.
 Бееръ, Волфъ де, представителъ на желѣзн. предприятия и банки 385, 481; II 117.
 Безеншекъ, А., стенографъ 21, 26, 64, 77, 78, 81, 82, 104, 114, 143, 146, 361, 428; II 40, 41, 529.
 Безопасность, обществена 309, 310, 327, 389; II 429 (София).
 Бейдовъ, дяконъ II 29.
 Бейлеръ чифликъ II 343.
 Белдимиано, рум. дипл. агентъ 63, 109, 151, 175, 211, 280.
 Белетристика, бълг. 354.
 Беневъ, Г., румел. депутатъ XIV, 261.
 Бендеревъ, Николай, педаг. учил. инспекторъ 187.
 Бенковски II 417.
 Бержиé (Bergier), французинъ—пред-приемачъ 293, 515; II 105, 118, 386, 449.
 Берковица, 15, 441; II 21, 114, 490 (сждѣтъ).
 Берковски балканъ II 388.
 Берковско 404, 476, 480; II 151.
 Берлински договоръ 28, 29, 54, 79, 90, 116, 149, 151, 160, 165, 418, 432; II 69, 530.
 Беронъ, д-ръ Василъ, нар. представителъ 207, 275, 277, 492; II 496.
 Беронъ-Беровичъ, д-ръ П. 514, II 212.
 Бертрандонъ де ла Брокьеръ, пжтувачъ XXIII.
 Bert, Paul, учебницитѣ му II, 470, 478.
 Бесарабки II 147.
 Бесарабски колонии 150.
 Бесарабци 153, 154, 171, 195, 272, 308; II 208.
 Бетанъ, секр. на кралъ Милана, французинъ II 223.
 Beskér, у-ль по френски II 429, 471.
 Бешковъ, Миронъ, свищ. търговецъ и кметъ 431.
 Бианкони, инженеръ—корсиканецъ 78, 86, 99, 101, 138, 149, 153; II 125.
 Бибеско 319.
 Библийско амер. д-во II 490.
 Библиотека, народна XXIII, XXIV, 5, 33, 39, 118, 147, 156, 170, 203, 206, 209, 210, 214 — 216, 219, 220, 224 — 227, 249, 262, 264, 293, 297, 299, 304, 305, 308, 326, 327, 336, 381; II 371, 394, 395, 397, 399, 409, 413, 424, 432, 445, 446, 448, 449, 453, 462, 465, 472, 473, 475, 477, 487, 498, 501, 506, 511; 514, 517, 526, 539.
 Библиотека на Рилския манастиръ 241.
 Библиотекари на Ориента 225.
 Бигелебенъ, баронъ, австр. дипл. агентъ XVIII, II 11, 14, 37, 78, 89, 155, 179, 214, 236, 243, 253, 283, 290, 322, 341, 355, 357, 370, 371, 393, 400, 411, 413, 435, 460, 503, 507, 516.
 Биконсфилдъ, лордъ 132, 140.
 Биримирци, с. II 222 (записка).
 Бисеровъ (Бисеринъ), Ат., у-ль и фин. чиновникъ 230, 347; II 21.
 Бисмаркъ, князь 115, 322, 350, 351, 359; II 89, 412.
 Бистрица, с. 214 (старобълг. имане), II 117 (епич. пѣсень за банската дъщеря).
 Битолско 274 (нарекче).
 Битоля 294, 427.
 Благоевъ 219 (букварѣтъ му).
 Благоевъ, естеств. въ Петроградъ II 332.
 Black бей II 417.
 Блунчли II 69.
 Блъсковъ, Илия, учил. инспекторъ и книжаръ 111, 386, 508, 509; II 64, 73, 78, 113, 200, 310.
 Блъсничево, с. II 93 (у-ще).
 Бобевски 442.
 Боборикинъ, полковникъ 374, 465, 515.
 Бобошево, с. 230, 340.
 Бобчевъ, Сава, нар. предст. II 285, 300, 305, 307, 431, 439.
 Бобчевъ, С. С., предс. на Пловд. департ. сждилище 77, 114, 117, 134, 254, 262, 297; II 89, 128, 179, 199, 250, 421, 455, 471.
 Богати хора въ България 331.
 Богишичъ, д-ръ В. VIII, XXIX, II 254.
 Богомилска приказка II 454.
 Богомолвъ, архит. II 505.
 Богориди, Алеко, румел. генералъ-губернаторъ 39, 88, 94, 203, 222, 225, 283, 285 — 287, 299, 321, 361, 398, 418, 432, 476 — 478, 485, 491, 514; II 24, 144, 155, 162, 191, 198, 205, 225, 251, 283, 370, 422, 453, 456, 467, 476 (жена му), 488, 492, 493, 502, 504, 506.
 Богориди, Стефанъ 90, 244; II 75.
 Богориди, Емануилъ Конаки 23, 262; II 277.
 Богориди, Ник. 90.
 Богоровъ, Ив. 27 (Наковалня), 86, 183, 289, 508, 509; II 121, 533, 548 (фр.-бълг. реч.).
 Богословско у-ще II 396 (Рил. ман.).

- Боготъ, с. 354, II 533 (обичаи).
 Бодаревъ, Дим., начал. на стат. и въ мин. на правосъд. 377, II 287.
 Боди, секр. на сръб. дипл. агентство 393, 424; II 351.
 „Бодилникъ“, консерв. хумор. в. 255, 315, 319, 439.
 Боереско, рум. мин. на външн. работи 131.
 Боерци, витошки връхъ къмъ Влада 505.
 Божана, женско име 238.
 Божидаровичъ 427 (афера въ Бръзникъ), 444.
 Боклукополисъ, вж. София.
 „Болгаринъ“, в. II 69.
 Болградъ 150.
 Болници въ княжеството 400.
 Болярска, Атина К., уч-ица въ Киев. дев. гимн. 56.
 Бонева, жена на д-ръ К. Б. 327, 418, 470; II 415.
 Боневъ, д-ръ Константинъ, лѣкаръ въ София 100, 320, 325, 332, 384; II 173.
 Боневъ, пръвъ бълг. рот. коман. II 342.
 Bontoux, предприемачъ на желѣзн. постр. II 80, 83, 88, 91.
 Бончовъ, Нешо, бълг. критикъ 29, 58, 306; II 264, 525.
 Бончовъ, окр. управ. II 459, 465.
 Bortwick, ком. на мил. въ Румелия II 470.
 Босна XV, XXIII, XXVII, 5; II 193.
 Боталико, д-ръ аптекаръ II 173.
 Ботаническа градина II 535.
 Βούβαλλον, крепостъ 332.
 Бошняковъ, нар. предст. 47, 67; II 250, 277, 289, 301, 302, 310, 359 431.
 Бошняшка история въ княжеството II 168.
 Бояджи, Коста 440, 443, 470.
 Бояджиевъ, ямболски протестантинъ II 140.
 Бояджиевъ, [Захарий] XIV, 489.
 Бояджиевъ, [Х. Д.?] членъ на рум. пост. комитетъ 225.
 Бояджийство 337.
 Бояна, с. 126 и 127 (крепостъта и черквата) 185, 206, 216—218, 223, 482, 484, 504.
 Браделъ, Йорданъ, лѣкаръ 58, 100, 107, 143, 154, 197, 205—207, 211, 213—215, 224, 240, 257, 293, 296, 297, 376, 406, 429; II 348, 353, 375, 428, 448.
 Бракаловъ, у-ль въ Станимака 278, 500.
 Бракаловъ, Хр., студентъ II 162.
 Бракевци, с. въ Видинско II 129.
 Брангъ, афера II 503.
 Братованъ градъ, развалини при Елена 200, 206.
 „Братство“, в. II 50, 454, 459, 465, 481.
 Брауншвайгъ, герм. дипл. агентъ 488, II 39, 147, 157, 262, 344, 479, 503, 534.
 Браунъ, управ. на канц. на австр. имп. II 11.
 Брашовъ, с. въ Банатъ II 406 (българи).
 Бреница, с. въ Раховско II 126.
 Brialmont, генералъ II 140 (тактиката му).
 Брожка, Ив., у-ль чехъ 165, 214, 226, 249, 286, 471; II 110, 159, 438.
 Brupengi, итал. дипл. 109.
 Брунъ, Ф. К., финландецъ, преводачъ на Иречковата бълг. история XIV, 356, II 396.
 Брусевъ II 193.
 Бръзе, с. II 123.
 Бръзникъ 427, 442, 499.
 Бръзничко 410.
 Бръшляновъ, Ячо, нар. предст., учил. инспекторъ 135, 195, 201, 202, 212, 261, 263, 264, 387, 396, 404, 420; II 200, 395.
 Буботиновъ, ред. на Държ. в. 86, 170, 211, 361, 436, 438—440.
 Буге, Ами, IX, 4; II 34, 49, 50, 61, 402.
 Буковъ, Ганьо Т., възпитаникъ на Робертколежъ 489.
 Букурещъ II 363, 398 (бълг. агентство), 533 (Благ. дружина).
 „Bulgarische Correspondenz“, в. 65, 81, 93.
 Булгарисъ, Евг. 334.
 Бунагаръ, с. въ М.-Азия II 73 (българи тамъ).
 Бунаръ-Хисаръ 332.
 Бургасъ 164, 294, 510; II (емиграция отъ окръга) 521.
 Бурель, покрайнина 394.
 Буриянъ, австр. дипл. агентъ 4, 151, 197, 366, 401, 476, 481; II 29.
 Бурмовъ, Т. С. министъръ 23, 24, 38, 42, 43, 48, 52, 56, 60, 64, 65, 70, 73 — 77, 96, 97, 99—101, 103, 162, 166, 172, 179, 195, 214, 220, 224, 239, 254, 256, 288, 292, 318, 331, 360, 368, 381, 387, 389, 390, 402, 425, 427, 465, 466, 468, 472, 484, 487, 492, 502, 509; II 23, 25—28, 41, 50, 69, 78, 80, 83, 87, 91, 99, 100, 104, 109, 111, 115, 116, 135, 146, 150—152, 154, 155, 157, 213, 223, 226, 236, 259, 262, 286, 318, 320, 326, 327, 331, 332, 337, 349, 355, 357, 361, 397, 419, 431, 441, 447, 456, 463, 465, 500, 507.

- Бурмова, г-жа Т. 70, 89, 195; II 67, 153, 270, 278, 331, 349, 441.
- Буровъ, нар. предст., селянинъ II 305, 432.
- Бусбекъ, пжувачъ XXIII.
- Бусинци, с. II 222 (ржкопись).
- Бучино Дервентъ, с. въ Соф. 442.
- Бъдинъ, гр. II 171.
- „Българинъ“, в. 319, II 63.
- Българи XVIII (държането имъ спрямо чужденците) 29, 48, 84, 87, 88, 96, 110, 115, 117, 138, 157, 184, 185, 188, 189, 215, 220, 233, 240, 243, 259, 313, 318, 322, 323, 351, 364, 416, 419, 420, 450, 484, 495; II 28, 38, 48, 58, 73 (въ М.-Азия), 126, 156, 164 (като просители), 208, 213, 218, 219, 228, 229, 230, 234, 259, 269 (малоазийски), 275, 285, 314, 317, 323, 325, 329, 378 (характеристика), 385, 392, 393, 405 (банатски), 416, 427, 439 (характеръ), 441, 472, 502, 538.
- Българи руски възпитаници 87, 190, 311.
- Българи въ Румъния 330, II 363.
- „Българинъ“, русчушки в. 170, 507.
- България XXIII (геогр. изследв.), XXVI, XXVII, 6, 12, 35, 36, 47, 49, 52, 54, 67, 71, 78, 87, 100, 101, 108, 146 (руска експедиция въ нея), 147, 164, 165, 170, 173, 181 (адм. дѣленіе), 182 (абсолютизъмъ), 184, 190, 192, 195, 196 (деспотизъмъ), 198 — 200, 210, 212, 216, 226, 233, 239, 240, 243, 244, 249, 257, 259, 283, 286, 317, 318, 321 — 323, 327, 351, 353, 359, 363, 366, 367, 375, 377, 415, 422, 432, 433, 450, 468, 492, 507; II 41, 42, 45, 46, 48, 53, 54, 60 (експед. на рус. геогр. д-во), 61, 62, 69, 145, 147, 149 (просвѣта), 194, 217, 226, 229, 230, 231, 233, 241, 246, 273, 383, 433, 437, 440, 478, 509, 510 (руска карта), 547.
- Българки II 147, 200, 463, 464.
- „Българска земя“ II 272.
- „Български Гласъ“, консерваторски в. 74, 77, 80, 82, 84, 86 — 88, 90, 92 — 94, 99, 102, 106, 100, 111, 114, 118, 140, 144, 145, 147, 148, 157, 158, 166, 178, 180, 193, 212, 213, 214, 220, 222, 223, 252, 279, 298, 301, 302, 308, 320, 370, 372, 426, 493, 497, 498, 507, 514; II 21, 26, 28, 29, 30, 33, 36, 39, 40, 47, 69, 71, 72, 122, 156, 158, 160, 163, 165, 193, 243, 247, 267, 276, 277, 282, 293, 311, 326, 332, 343, 372, 378.
- Български езикъ 27, 107, 237, 238, 284, 308; II 279 (речникъ), 490, 594.
- Български клубъ II 158.
- Бързаковъ, французки драгом. 326.
- Бързя, р. 15, 16, 19.
- Бърсаи 120.
- Бѣжанска комисия 229.
- Бѣжанци въ княжеството 70, 77, 88, 158, 222, 228, 230, 243, 418, 448, 516.
- Бѣла 384, II 119, 347, 349, 478 (мостъ).
- Бѣла Слатина II 33, 364.
- Бѣлградъ XIII (описание), 215; II 38 (митрополитъ), 213 (събитията презъ 1862 г.), 223 (театръ), 224.
- Бѣловеждовъ, у-ль II 51, 100.
- Бѣлово, с. II 279 (запуст. храмъ).
- Бѣловски манастиръ св. Архангелъ II 170.
- Бѣловско II 140 (протестанти).
- Бѣловъ, Георги, инженеръ 313, 362, 384, 444, 494; II 290, 294.
- Бѣлоградчикъ II 128.
- Бѣлоградчишко 326, 503 (възстание).
- Бѣлоцеревичъ, руски консулъ въ Русчукъ 36.
- Бѣлчевъ, М., учил. инспекторъ 301, 320.
- Бѣлчевъ, студентъ II 472.
- Бѣсъ по кучетата II 294 (София).
- Бюджети на княжеството 201, 202, 203, 204; II 43, 64 (дефицити), 77, 150 (излишъци), 164 (канц. разходи), 241, 251, 294 (на просвѣтата), 295, 300 — 305, 307—309, 323, 422, 430, 432, 443, 504.
- Bulgaria = черенъ женски костюмъ II 448.
- „Bulgarie, la.“ консер. в. 73, 74, 77, 80, 82, 84, 86 — 88, 90, 92, 93; II 191, 325, 343, 347, 421, 424, 438, 454.
- Бюлетинъ на Мин. на просв. II 145.

B

- Waddington 71.
- Вазовъ, Ив., предс. на берк. окр. сждъ XXII, 15, 16, 114, 116, 145, 169, 294, 309, 327, 356, 359, 395, 503; II 41, 113, 199, 455, 471, 490.
- Вайсаль, с. 354.
- Waisse, Jules, преводачъ на Иречковата история 128, 198.
- Вакарель, с. 420, II 265, 354.
- „Вакътъ“, в. 433.
- Вакъфи въ княжеството 50, 100, 103, 140, 202 (комисия), 400.
- Валдемаръ, дански князь 401; II 404, 468.
- Wallace, Mackenzie, кореспондентъ 463, 467; II 440.
- Валтеръ, макед. „възстаникъ“ 108, 256.

- Ванковъ 125 (паметникътъ му).
 Ванковъ, капитанъ II 473.
 Ванковъ, лѣкаръ 327.
 Ванковъ, соф. полицм. II 99, 133, 158, 249, 311.
 Ванско езеро 226.
 Варейка = тенджеръ II 279.
 Вариклечковци = коприщенци II 170.
 Варлаамъ и Йосафатъ 238.
 Варна 208 (формирането на гимн.), 116 (случка), 257, 303 (пристанище), 378 (кей), 385, 438, 446, 448 (дев. у-ще), 454, 456 (висше у-ще), 457, 458, 501, 516; II 57, 85, 87 (княжески дворецъ), 88 (манастирътъ), 119, 162 (гърци), 163 (гръц. настоятелство), 164 (укрепления), 171, 198 (дворецътъ), 201, 294 (гръц. спорове), 347, 394 (дев. гимн.), 469 (дворецътъ), 516 (пристанище).
 Варненско II 269 (преселеници).
 Василевци, с. въ Софийско 394 (гръцки надписъ).
 Василевъ, дописникъ на в. „Голосъ“, вж. Зюсманъ.
 Василиади, д-ръ 347.
 Василиевъ, Василь, у-лъ 67, 326, 503; II 30.
 Василико, гр. II 74 (население).
 Василчиковъ, князь II 41, 42.
 Василь, попъ, у-лъ II 221.
 Washburn, д-ръ, амер. проповѣдникъ 329.
 Васж ефенди, одрински муавинъ II 370.
 Вацко отъ с. Каменна Рикса 444.
 Вацликъ въ Петроградъ II 393.
 Вацовъ, Спасъ, дир. на реалка, начал. на отд. въ Мин. на просв. 11, 12, 13, 164, 166, 169, 226, 227, 264, 268, 270—274, 279, 280, 286, 288, 289, 291, 296, 299, 301, 305, 311, 315, 334, 335, 350, 356, 357, 358, 360, 368, 374, 383, 384, 389, 390, 392, 394, 395, 417, 424, 425, 431, 470, 482, 493, 496, 511, 517; II 27, 29, 49, 54, 55, 59, 60, 65, 74, 95, 98, 99, 120, 123, 135, 145, 150, 151, 160, 173, 221, 243, 280, 303, 312, 349, 353, 357, 371, 375, 388, 424, 430, 432, 433, 436, 446, 456, 513, 524, 538, 540, 544.
 Вачовъ, Дим., студентъ 6, 417.
 Везенко, Конст. II 143, 512.
 Векилхарчевъ, Христо Ст., предс. на окр. съветъ въ Кюстендилъ 356.
 Велевъ, Марко, нар. предст. селянинъ II 428, 432.
 Велесъ 238, 294.
 Веленовски, чешки ботаникъ II 526.
 Велизаръ 230.
 Велика, перушенка II 418.
 Велики сили 65, 78, 289, 425, 451, 466; II 393.
 Великовъ, учил. инспекторъ 224.
 Великсинъ, Дим., гл. секр. на Мин. на вжтр. работи 67, 77, 86, 213, 474, 480; II 126, 164, 398.
 Величани, надписътъ тамъ XXVI.
 Величковъ, Конст. XXII, 62, 164, 166, 261, 263, 294; II 41, 50, 58, 68 (драмата Невѣнка), 108, 109, 112, 116, 355 (драмата Невѣнка), 471, 473.
 Велковъ, окол. нач. II 400.
 Вельовъ, Марко, нар. предст. отъ Кула II 305.
 Verantius, пжтувачъ 161.
 Верия 145.
 Верещагинъ, изложбата му въ Виена II 12.
 Верковичъ, Ст. 148, 216, 218, 343; II 68, 71, 118, 143, 395 (Ведитъ), 439.
 Вернаца, журналистъ II 81, 82, 436.
 Весель паша 423.
 Вестникарство, българско 86, 87; II 459, 460, 474, 483, 485. Вж. и журналистика.
 Вестникъ, бълг. офиц. на френски II 81, 82.
 Вестници, български 319, 432, 492, 506; II 343, 397.
 Видини кули II 127, 129.
 Видинско 388, 414, 463; II 151, 432.
 Видинъ 9, 145, 156, 385, 395, 431, 479; II 127—130, 131, 226, 263, 300, 332 (видинчани), 401, 458, 461.
 Виена VI; II 28.
 Wierzbicki, Vincent, графъ II 494, 495, 498.
 Виза, гр. 216.
 Византиосъ, гръцки дипл. агентъ 253; II 147.
 Виктория, англ. кралица 241.
 Вилхелмъ, герм. императоръ 451.
 Винга, с. въ Банатъ II 405 (българи).
 Вирпински манастиръ 416.
 Висковски, сждия, чинов. въ Соф. нар. библи. 167, 254, 259, 306, 321, 425.
 Висока порта 49, 54, 77, 78, 356, 435, 443, 447, 509; II 112, 492, 502.
 Висше училище II 526.
 Виталисъ, генералъ, нач. на мил. и жандар. въ Румелия 321.
 Витоша, пл. 47, 63, 64, 117, 126, 151, 170, 179, 181, 185, 218, 219, 228, 229, 240, 276, 279, 309, 315, 348, 504, 505; II 30, 220, 288.
 „Витоша“, в. 31, 44, 56, 57, 59, 67, 80, 86, 90, 106, 107, 173, 174, 212, 213, 314, 484, 502.

- Битте, подполковникъ 409.
Вичински, Стан., полякъ у-ль II 52.
Владая, с. 337 (изговоръ).
Владиславъ Варненски II 167.
Владици въ княжеството 133, 145, 149, 152, 162, 166, 178, 202, 269, 412, 415, 506; II 258, 381.
Владици въ Македония II 160.
Власи XV, II 360.
Власъ II 533.
Влашко II 248.
„Внимание“, в. турски II 352.
Воденско 374 (наречие).
Водка, П. Й., езуитинъ 92; II 9.
Военна служба въ княжеството 200, 209, 267.
Военно положение 443, 474.
Военно училище II 359.
Вознесенски 96 (г-жа), 179.
Войводаккой, с. въ Шуменско II 57.
Война, руско-турска II 39 (болести следъ нея), 95 (държането на турцитъ), 96, 155 (пѣсень).
Войнски началници II 309.
Войниковъ II 36, 37 (пиесата му „Райна княгиня“), 68, 207, 208, 212.
Войска, българска 57, 66, 81, 114, 115, 128, 134, 159, 160, 177, 181, 195, 198, 200, 204, 223, 243, 252, 253, 282, 310, 365, 387 (пушки за нея), 421, 452, 453, 474, 475, 496, 498, 500, 515; II 201, 215, 218, 225, 231, 322, 342, 344, 398, 401, 420, 422, 470, 473.
Войтяшенко, капитанъ въ румел. войска II 98.
Волось, богъ II 534.
Волчановъ, окр. управитель 426.
Враца 176, 239, 274, 328, 369, 395, 398, 430, 490, 496, 498, 499, 501; II 57, 68, 69 (учил. бунтъ), 97 — 99, 119, 176, 252, 364.
Врачани II 362.
Врачанска епархия II 68.
Врачанско 182 (училища), II 127, 362.
Врачешъ, с. въ Софийско II 352.
Вретища=човаль въ Доспатъ II 440.
Връмградъ 347, 355.
Вуковичъ, Божидаръ 503 (минееятъ му).
Вукомановичъ, г-жа, дъщеря на Вукъ Караджичъ 4.
Възстания, български 226; II 96, 196, 197, 226, 268 (макед. 1878 г.), 369 (1876 г.), 415—418.
Вълковичъ, д-ръ Георги, министъръ XX, XXVI, 88, 94, 283, 292, 370, 388, 402, 406, 418, 422, 425, 437, 446, 455, 456, 458, 462, 472, 473, 477 — 479, 482, 485, 486, 489, 490, 492, 494, 495, 496, 502, 506, 510, 511, 514, 516; II 23, 25, 27, 29, 30, 34, 35, 41, 43, 44, 46, 48, 51, 56, 59, 63, 65, 66, 70, 82, 87, 88, 89, 97, 98, 101, 106, 111, 113, 115, 116, 117, 122, 126, 132, 134, 135, 138, 155, 166, 168, 172, 174, 175, 179, 189, 190, 191, 192, 200, 205, 214, 224 (г-жа), 225, 232, 233, 237, 240, 242—246, 250, 253 — 255, 258, 267, 268, 270, 274, 278 — 280, 282, 283, 285, 286, 290, 349, 351, 354, 355, 369, 381, 385, 410, 411, 424, 436, 449, 452, 453, 473, 488, 493, 513, 516, 539.
Вълковичъ, Танасаки 510.
Вълковъ, Петъръ, подначал. въ Мин. на вжтр. работи 91, 431.
Вълна 176 (изность).
Вълневъ, окол. началникъ 469, 487; II 149.
Вълчановъ, Г., окр. начал. и префектъ 154; II 122, 463 (г-жа).
Вълчекъ, редак. на чеш. сп. Osvěta II 184.
Вълчовъ, Ценко, селски водачъ 201, 210, 443; II 420.
Вълчовъ, Ив. Д., у-къ II 380.
Върбановъ, Антимъ, у-ль 395.
Върбица, с. II 73 (старо калѣ).
Вършецъ, с. II 30, 507.
Вѣтрена, с. 230.
Wüstenfeld, шалмайстеръ на княза II 504.
Вжглиша, каменни въ България 45, 84, 98, 182; II 30, 284, 449.
Вжжаровъ, Лука П., окр. учил. инспекторъ 437, 473, 475; II 135, 170, 244, 251, 301, 383, 424.
- Г**
- Габрово 121 (наречие), 167 (гимназия), 238, 327, 331, 380, 384, 426, 435, 441, 443, 447, 453, 469, 496, 517; II 40 (у-ще), 126, 127, 200 (у-ще), 201, 214, 221, 222, 226, 247, 262, 392, 394 (у-ще), 445, 539.
Гагаузи 374, 448, 454, 458, 516, 517; II 57, 73, 126, 127, 523.
Гайда, инстр. II 360.
Галацъ II 363, 368, 369.
Галинитъ въ България 182.
Galli, французинъ редакторъ 113.
Гамбета 366; II 266.
Гамзовъ, Севастаки, видинчанинъ 469.
Ганчевъ, Добри, секр. на Екзархията 488; II 205, 247.
Гарашанинъ, сръб. министъръ 60; II 214.
Гарга баиръ при Търново 320.
Гарибалди II 160.
Гариболди инженеръ-предприемачъ II 5, 7 (г-жа).

- Гачаль, хайдушки войвода 371.
 Гебедже 98 (вкамента гора), 459.
 Гедровицъ князь, поручикъ отъ кон-
 воя на князь Александъръ I 221,
 245.
 Генадиевъ, Хар., драгом. въ Пловд.
 рус. консулство, чинов. въ Мин. на
 външн. работи II 165, 335, 339.
 Геновъ, К. П., префектъ 441, 443, 448,
 469.
 Геновичъ, Йор. II 355.
 Генчевъ, Петъръ, нар. предст., гл.
 секр. въ Мин. на просв. XXII, 53,
 56, 70, 79, 91, 120, 133, 135, 137, 146,
 261, 297, 440, 472, 502, 517; II 27, 52,
 59, 60, 98, 100, 114, 192, 198, 205, 244,
 252, 280, 287, 320, 332, 348
 Географическо дружество, руско въ
 Пбгъ II 60, 63, 212.
 Географично-статист. речникъ II 225,
 228.
 География, антична на България
 XXIII.
 Географски конгресъ 264.
 Геологическо бюро въ княжеството
 282.
 Георги, св. софийски II 375.
 Георгиевъ, Евлогий, търговецъ, нар.
 предст., дипл. агентъ въ Букурещъ
 43, 97, 101, 108, 117, 133, 137, 151,
 154, 155, 157, 158, 163, 171, 183, 239,
 308, 419; II 67, 69, 100, 162.
 Георгиевъ, Георги отъ Велесъ, у-ль
 агрономъ 35, 169, 176.
 Георгиевъ, Михалаки, у-ль 89 (г-жа),
 140, 204, 215, 374; II 124, 129, 177,
 445, 465.
 Георгиевъ, Стефанъ, студ. естестве-
 никъ 489.
 Георгиевъ, Стоянъ, офицеръ II 480.
 Георгиевъ, Тома, чин. въ мин. на
 финан. XXII.
 Георговъ, Георги, земеделецъ II 148,
 331, 470.
 Георговъ, Илия, студ. полутехникъ
 404.
 Гербови марки 199.
 Гергьовденъ 354, II 144 (обичаи), 356.
 Гериловки=сливи II 525.
 Герилово, с. 50, II 525.
 Герлахъ, пжтувачъ XXIII, 161.
 Германия 323, 380, 424; II 21, 502.
 Germania, гр. 347.
 Germanica, име 144.
 Германски манастиръ 309.
 Германско консулство въ София 49.
 Германщица, гр. 230.
 Геровъ, д-ръ Георги, нар. предст. 201,
 202; II 269, 339, 342, 377, 429, 440,
 443, 498.
 Геровъ, Найдено, генералъ губер.
 300, 346, 492; II 67, 106, 161, 279,
 406, 530, 533.
 Геролдъ, виенски книжаръ 5, 472.
 Гешевъ, Еремия, селски водачъ—нар.
 предст. 201, 203, 278.
 Гешова, г-жа, сестра на г-жа М. Ба-
 лабанова 30, 96, 139.
 Гешовци 88, 484.
 Гешовъ, тъсть на Марко Бала-
 бановъ 30.
 Гешовъ, Дим., сдия въ Соф. окр.
 сждъ 493.
 Гешовъ, Ив. Д., секр. на бълг. дипл.
 агентъ въ Цариградъ 224.
 Гешовъ, Ив. Ев., предс. на Пост. ком.
 въ Румелия XXII, 48, 52, 54, 55, 64,
 68, 77, 84, 86, 88, 98, 176, 282, 283,
 292, 318, 371, 376, 377, 432, 438, 447,
 455, 472, 477, 490, 503; II 24, 41, 67,
 79, 87, 89, 165, 419, 420, 422, 424,
 428, 429, 440, 448, 455, 457—459,
 473 (партия), 477, 481, 482, 486, 502,
 520, 536.
 Гешовъ, Ив. Ст., пловд. кметъ II 277.
 Гидровицъ, вж. Гедровицъ.
 Гика, князь, рум. дипл. агентъ XVIII;
 II 42.
 Гика, г-жа II 171.
 Гика, молдавски каймакаминъ II 437.
 Гимназии 183 (уредба), 249, 305, 471;
 II 241.
 Гимнастически дружества въ Руме-
 лия 164, 176, 254, 289.
 Гиндели, пражски професоръ VIII,
 XI, II 9, 11.
 Гинчевъ, Цани, окр. инспекторъ и
 окр. управитель 277, 511; II 26, 27,
 123, 125, 126, 362, 363, 445.
 Гирсъ, руски мин. 436, 437; II 199
 (инстр. му до Кумани).
 Главановци, с. II 151.
 Глаголица 241, 242.
 Гладстонъ 153, 175, 180, 243, 366, 406,
 421, 426, 429; II 256.
 Гладъ въ княжеството 88, 89.
 „Гласъ на единъ русинъ“ 411.
 Гликъ=глиганъ 239.
 Голабъ войвода 170.
 Голденщайнъ, руски еврейнъ 427.
 Голени, с. II 124.
 Голъ, чешки професоръ II 248, 403.
 Головина, Анастасия 96, 493; II 191.
 Головинъ, Ал., русинъ, дирек. на тел.,
 кореспондентъ 43, 61, 86, 101, 114,
 117, 122, 131, 134; II 122, 264, 310, 454.
 „Голосъ“, руски в. 61.
 „Голосъ Рускаго“, брошура противъ
 франц. сжд. уставъ II 253.

- Голубовъ, лѣкарь-капитанъ 459.
 Гопчевичъ 509, 511.
 Горановъ, Богданъ, нач. въ Мин. на нар. просв. 23, 37, 40, 43, 77, 96, 97, 119, 131, 139, 144, 157, 171, 172, 178, 186, 191, 248, 251, 258, 259, 261, 262, 265 — 270, 274, 302, 306, 374, 386, 426, 427, 445, 472, 515, 517; II 6, 17, 20, 45, 58, 59, 65, 68, 77 — 79, 89, 92, 111, 122, 124, 128, 131, 135, 161, 207, 224, 256, 278, 489, 512, 527.
 Горбановъ, Петко В., нач. въ Мин. на прав., префектъ 22, 28, 29, 36, 37, 42 (г-жа), 43, 47, 58, 61, 62, 77, 79, 82, 89 (и г-жа), 92, 94 — 96, 99, 104, 109, 135, 165, 206, 239, 246, 256, 273, 275, 293, 362, 368, 371, 384, 411, 426, 442, 473, 474, 480, 481, 492, 495, 501, 514, 515; II 12, 29, 30, 33 — 35, 50, 71, 72, 77, 80, 81, 93, 95, 103, 106, 122, 133, 135, 144, 165, 167, 177, 211, 215, 243, 244, 252, 264, 280, 289, 308, 309, 312, 317, 446, 469, 479, 527.
 Горбановъ, Петър В., нач. въ Мин. на външ. работи 25.
 Гордианъ, рим. императоръ 230.
 Гори въ княжеството 330, 389, II 239, 247, 343.
 Горна Баня 227 (княж. чифликъ), II 144.
 Горна Джумая 144, 230, 259, 340.
 Горни Иджикъ, с. въ Преславско II 57.
 Гороновичъ, руски офицеръ 426.
 Горчаковъ 113, 243; II 85.
 Гошовъ, Ив. Д., поднач. въ Мин. на фин., у-лъ - агрономъ 84, 110, 181, 302, 308, 315; II 158, 161, 337.
 Градища II 341 (статуя) при с. Туденъ (Царибродско), 468 (при Голѣмо село).
 Градове, антични, въ България XXVI.
 Градъ новъ на Дунава 330.
 Граматика българска 177, 308.
 Граматиково, с. на Камчията II 73.
 Граматовъ, д-ръ въ Шуменъ 514.
 Грамоти, сръбски XXVI, 344.
 Грамоти отъ Албания XXVIII.
 Грамоти, гръцки XXIX, 344, 416.
 Грамотность въ княжеството 156, II 60, 66.
 Гранвилъ (Granville), англ. мин. на външ. работи 436.
 Гранитски, Хр., студ. въ Виена 6.
 Граница, сръб.-бълг. 16, 55, 250, 473, 487, 488; II 515.
 Граница, тур.-бълг. 340, II 123.
 Граници на България 71, 409.
 Гранични камъни II 124.
 Грахово, покрайнина 394, 499.
 Грегоровъ, у-лъ въ Враца II 68.
 Грекова, г-ца 96, 110, 181.
 Грековци, II 107.
 Грековъ, Дим., адвокатъ и министъръ XX, 23, 33, 43, 46 — 48, 51 — 53, 61 — 63, 84, 87, 92, 96, 100, 102, 104 — 106, 110, 111, 114, 118, 133, 146, 148 — 155, 157, 167, 175, 193, 194, 195, 202, 209, 222, 224, 260, 264, 267, 278, 291, 301, 315, 318, 336, 360, 363, 368, 375 — 378, 383, 386 — 388, 402, 405, 409, 410, 412, 416, 422 — 424, 426, 429, 431, 437, 438, 447, 465, 466, 472, 480, 484, 487; II 30, 34, 35, 65, 66, 69, 91, 94, 105, 116, 144, 154, 160, 173, 177, 178, 185, 208, 216, 225, 230, 232, 233, 240 — 242, 245, 249 — 251, 253 — 255, 259, 267, 268, 270, 271 (жена му), 274, 285, 286, 289, 290, 292, 294, 302, 304, 310, 316, 319, 324, 328, 341, 345, 372, 373, 385, 387, 393, 394, 412, 430, 432, 449, 451, 462, 465, 468, 469, 471 — 473, 479, 500, 508, 529, 530.
 Грессеръ 54, 318.
 Григорий, русч. митр. 138, 150, 178, 183, 190, 191, 195, 196, 198, 203, 208, 402, 403, 411, 412, 417, 435, 460, 486; II 30, 34, 39, 57, 58, 64, 68, 111, 192, 194, 195, 256, 258, 259, 281, 287, 316, 321, 327, 328, 339, 373.
 Григорий, търновски гръцки владика 320.
 Григоровичъ, руски пѣтувачъ 218, II 354, 480, 525.
 Гриммъ, генералъ д-ръ, нач. на мед. часть 501, 516, II 59, 60, 63, 167, 243, 266, 347, 452.
 Гробове, стари II 115.
 Грозевъ, Ив., търговецъ II 479.
 Грудовъ II 38, 214.
 Груевъ, капитанъ II 473.
 Груевъ, Георги, предс. на Върх. сждъ въ Румелия II 199.
 Груевъ, Йоакимъ, дир. въ Румелия 120, 164, 419, 503; II 60, 63, 144, 165, 252, 478, 533.
 Груичъ, Сава, генералъ, сръб. дипл. агентъ XVIII, 22, 30, 41, 63, 72, 143, 184, 192, 246, 253, 255, 292, 328, 353, 488; II 38, 110, 111, 112, 155, 169, 238, 254, 344.
 Грынчаровъ, Христо, нар. предст., предс. на окр. сждъ 202, 204, 207, 264, 339, 398, 437.
 Губернии въ България 42, 389, 402.
 Губернатори 424.
 Гуджевъ, капитанъ II 171.
 Гурко, генералъ 87, 131.
 Гусе - гусе, овчарска игра II 7.

Гърдовъ, Спир., учил. инспекторъ, педагогъ 420, 471.
 Гърци 212, 343, 516; II 294 (въ Варна), 436, 437 (духовенство), 523.
 Гърция 322, 336, 348; II 85, 347, 349, 385.
 Гьоктепе въ Меровската степъ 302.
 Гюзелевъ, Ив., начал. въ Мин. на просв., министъръ, предс. на Върх. см. палата 38, 39, 43, 53, 56, 58, 60, 61, 69, 70, 90, 104, 106, 116, 118, 119, 123, 131, 134, 135, 137, 141 — 143, 144, 146—153, 158, 162, 163, 166—168, 172, 173, 175, 179, 180, 184, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 194 (и г-жа), 198, 200, 203, 204, 207, 212, 214 — 217, 222, 223, 227, 240, 245, 249, 250, 251, 252, 254, 258, 261, 265, 267, 268, 270, 271, 272, 280, 288, 297, 300, 302, 373, 502, 503; II 73 (г-жа), 161, 163, 338, 348, 353, 478.
 Гюйо, предприемачъ на желѣзници 487.
 Гюлджамия въ София II 378.
 Гюмрукъ чаль 240.
 Гюмюрджина 418.
 Гюнибъ въ Кавказъ 226.
 Гюнибургъ, руски предприемачъ на желѣзници 478, 480; II 49, 55.
 Гяуръ Суютчукъ, с. въ Балчишко II 57.
 Гждулка, инстр. II 360.

Д

Давидовъ, А., руски дипл. агентъ въ София 22, 31, 48, 61, 65, 72, 83, 84, 88, 98 — 101, 143, 275, 319, 398; II 283, 530.
 Давидъ, св. царъ 238.
 Давидъ, унив. референтъ въ виенското мин. на просв. II 405, 548.
 Дагестанъ 226.
 Дадиянъ, князь мингрелски 226.
 „Daily News“, в. 430, 452.
 Далмация XXVII, XXIX, 5.
 Даневъ, Ив., окр. управ., нар. предст. 144, 257, 270, 278, 290, 398; II 396, 446, 465.
 Даневъ, д-ръ Ст., 429; II 441, 448, 454, 457, 460, 465, 478, 499, 512.
 Даниловъ, капитанъ (майоръ) 437, 442, 472, 473, 500; II 81.
 Даниловъ, полк., полицм. въ Търново II 200.
 Даничичъ, Георги, сръб. филологъ VIII, XIII, 251; II 240, 339, 345.
 Дановъ, Хр. Г., книжаръ XXII, 90, 293, 321, 393, 431, 432, 433, 474, 503; II 170, 178, 247, 260, 319, 399, 429, 481.

Данчовъ, д-ръ отъ Шуменъ II 157.
 Данъци въ княжеството 12, 52, 62, 66, 72, 183, 190, 194, 199, 356, 386, 431, 453, 454, 467, 471, 472, 474, 474, 485; II 21, 66, 119, 127, 128, 135, 149, 151, 239, 286, 307, 460, 464, 538.
 Даскаловъ, Ник., соф. губер. и кметъ 30, 47, 170, 198, 214, 222, 224, 273, 438, 439, 441, 442, 444, 470, 473, 476, 492; II 69, 104, 226, 246, 265, 509.
 Дворци, княжески II 44, 87, 88, 198 (Варн.), 471 (Варн.) Вж. и София, дворецътъ.
 Дебелецъ, с. въ Търновско 438, 444, 448.
 Дебъръ 354, 374; II 28, 512.
 Девненско езеро 458.
 Девня, с. II 269 (разв. и надписи), 272.
 Декинлейнъ, коман. на кавал. полкъ II 81.
 Декорации 30.
 Дели Изметъ паша II 476.
 Делиорманъ 460, 469.
 Демеличъ, Тодоръ, писаръ въ кабинета на австр. имп. II 13.
 Денисъ, Ернестъ, франц. проф. XII, 11; II 116.
 Денкоглу 304.
 Депутация, бълг. за корон. на имп. Александъръ III II 307, 310, 354, 359, 372, 381.
 Дервишъ паша 348; II 475.
 Деркосъ 419.
 Дерманчовъ отъ Царибродъ II 132, 463 (г-жа).
 Дерншвамъ 312 (пжтопись).
 Десова, г-жа 421, 430.
 Десовъ, Ив., учил. инспекторъ 432, 444, 475.
 Деспотовичъ, сръбски емигрантъ 483.
 Дечевъ, Ферд., у-ль 212.
 Дешъ, хоймайстеръ 50, 163.
 Деяновъ, Лука Н., у-къ II 380.
 Джабаровъ, префектъ 379, II 201.
 Дjamпиетри, изд. на „Courrier d'Orient“ 142, 192, 204, 206, 207, 210, 476.
 Джансъзовъ, Ст., адвокатъ 215, 216, 476; II 371.
 Джевджетъ паша II 476.
 Жевезли, с. въ Варненско II 57.
 Джерменъ, р. 230.
 Джерменъ, с. 230.
 Джеферли, с. въ Варненско II 57.
 Джиберска паланка 469.
 Джумая, вж. Горна Джумая.
 Диамандиевъ, сдия II 89.
 Диктатура въ княжеството 62, 451
 Дилке 452.
 Димевъ, общ. съветникъ въ София.

- Димитраки бей, братъ на Т. Иконо-
мовъ 429, 435.
Димитраки бей, врачанецъ II 362.
Димитренко, Ал., руснакъ, апел. сж-
дия въ София, 79, 107; II 455.
Димитровъ, у-ль въ Ломъ II 122.
Димитровъ, д-ръ 514.
Димитровъ, живописецъ II 185.
Димитровъ, П., префектъ въ Плов-
дивъ 294.
Димитъръ, попъ, солунчанинъ 372.
Димитъръ Общи II 196, 416.
Димковъ отъ Малово, бълг. изобре-
татель 471, II 351.
Димовъ—Македонски, у-ль 356; II 67,
79, 280.
Димоглу, Ант., студ. юристъ 489.
Димчовъ, Георги, секр. на окол. нач.
348.
Диневъ, Георги, кюстендилецъ 356.
Династически въпросъ въ княже-
ството II 471.
Дионисий Зворнишки 343.
Дионисий, проигуменъ на Рилския
манастиръ 343, 344; II 68.
Дионисий, щипски митроп. II 526.
Дипломати, чужди въ София II 148,
463.
Дипломати, бълг. II 372.
Добревъ, Ник., студ., педагогъ 489.
Добриновичъ, полицм. II 503.
Добричъ, гр. II 117.
Доброплодни, С. Иличъ 311, 386; II
69, 533.
Добруджа 163, 184; II 85.
Дованица, с. II 170.
Догановъ, коприщенецъ предпри-
емачъ II 148.
Докичъ, д-ръ, зоологъ II 389.
Долгоруки 256.
Домати II 147.
Домнеши, с. румън. II 363.
Домонтовичъ, руски генералъ 447,
448, 449, 473, 476, 477, 484, 487; II
54, 106, 254.
Дондуковъ Корсаковъ, князь 50, 91,
101, 115, 175, 183, 300, 318, 319, 437,
450; II 27, 54, 205, 346, 514, 530.
Донецъ, бившъ офицеръ, чинов. въ
Мин. на вжтр. работи 488.
Дорукъ караулъ, развалина 19.
Доситей, самоковски владика II 373,
381.
Доскосъ, гръцки дипл. агентъ 356,
393; II 104, 144, 147, 199.
Доспатъ ханъ 216.
Доспатъ, областъ II 440 (наречие).
Доспевски, Стан., живописецъ II 483.
Драгалевци, с. 182, 218, 221; II 288
(задруга).
Драгалски II 512.
Драганова, у-лка II 68, 105.
Драговичъ, Марко, секр. на Черног.
мин. на проsv. XXIII, II 454.
Драгоилъ, мѣсто 230.
Драгоманъ, с. II 222 (надпись).
Драгомиреши, румън. село II 363.
Драгуни II 276, 279, 282, 306, 307, 309,
321, 323, 398. Вж. и жандармерия.
Дражински, руснакъ, у-ль физикъ
483, II 122, 124, 131.
Драма 418.
Драндаръ, коресп. на чужди вестни-
ци 97, 100, 149, 151, 158, 193, 306,
307, 370, 407, 430, 464, 516; II 32,
93, 94, 445.
Драсовъ, Ив., нар. предст., окр. упра-
витель 178, 469; II 21, 29, 151, 168,
206.
Дриновъ, Маринъ С., бълг. историкъ
XIV, XVI, 12, 29, 30, 39, 42, 50, 56,
54, 56, 57, 73, 74, 114, 140, 141, 142,
151, 164, 170, 179, 184, 185, 199, 260,
278, 280, 300, 302, 306, 308, 319, 332,
336, 371, 373, 388, 400, 402, 404, 419,
427, 455, 457, 466, 475, 482, 483—493,
495, 496, 498 — 507, 509, 517; II 20,
23, 25, 27, 34, 39, 43, 46, 52—55, 58,
66, 67, 69, 84, 120, 132, 144, 160,
162, 165, 167, 184, 193, 197, 200, 205,
212, 240, 280, 282, 381, 388, 392, 428,
432, 454, 472, 476, 489, 500, 508, 523
—527, 529, 530, 534, 536, 542, 543.
Друмевъ, Вас., вж. Климентъ Бра-
нишки.
Дръново 327, 331, 426.
Дубровникъ XV — XXIX, II 231, 235,
376.
Дубски, графъ 160.
Дуковъ, Лаз., нар. предст. 264, II 250,
269, 278, 280, 281, 288, 290, 305, 310,
430, 432.
Dumont, Albert, Le Balkan et l'Adri-
atique XII.
Дуна вилаеть 379.
„Дунавска Зора“, сп. II 208.
Дунавска комисия 196, 197, 280, 287;
II 159.
Дунавска конференция II 329.
Дунавски въпросъ II 295.
Дунавъ, р. 81, 325 (мостъ презъ него).
Дупница 210, 215 (педаг. у-ще) 230,
274 (пед. у-ще), 277, 307 (у-ще), 333
(пед. у-ще), 338, 339, 348, 398, 437,
441, 442.
Дупнишко 156, 340, 348.
Дурдикъ, проф. въ пражкия унив. II 9.
Дуро, Флори, румънинъ 43. Вж. и То-
доровъ, Флори.
Дуропъ, руски диплом. секретаръ 252.

Дуфферинъ, турски мин. II 112.
 Духовенство, бълг. висше 28, 129, 205.
 Духовенство, селско 428, 468, 485; II 258, 302.
 Духовни училища
 Самоковъ: 28, 76, 144, 277, 333, 471; II 381.
 Петропавл. ман. II 340.
 Рилски мон. II 396.
 Дучичъ, библиотекаръ II 90.
 Душилница, р. 14.
 Държавенъ вестникъ XX, 212, 304, 305; II 65.
 Държавенъ съветъ XX, 49, 375, 380, 382, 388, 389, 402, 428, 454, 455, 474, 487, 491, 492, 494, 495, 501, 505—508, 510; II 23, 25, 27, 28, 31, 32, 44, 45, 53, 66—69, 76, 79, 80, 81, 83, 87, 100, 105, 106, 111, 112, 117, 118, 121, 132, 135, 138, 143, 145, 147—149, 151, 153, 154, 163, 165, 176, 193, 197, 201, 212, 217, 225, 226, 235, 239, 247, 256, 257, 259, 262, 268, 271, 294, 304, 330, 339, 378, 398, 410, 412, 414, 419, 424, 524.
 Вж. и сенатъ.
 Държавна печатница XX, 222, 251, 252, 286, 292, 302, 304, 307, 312, 326, 438, 507; II 34, 40, 65, 83, 166, 264, 304, 433.
 Държавници, български II 144, 296, 374, 451 (безъ работа).
 „Дѣволско шило“, консерв. хумор. в. 315, 319.
 Дѣлиделвовъ, Драгия, у-къ II 380.
 Дѣлници (гранични камъни) II 124.
 Дюверноа, руски проф. филологъ 190.
 Дюстабановъ, възстаникъ II 426.
 Джбникъ, с. 331.

Е

Евлогий, вж. Георгиевъ, Евлогий.
 Евреи въ княжеството 328, 378, 432, 439, 441, 459, 470, 511; II 26, 487, 491.
 Еврейски гробища, стари 329.
 Евстатий Пелагонийски, ректоръ на Самок. дух. у-ще 28, 144, 162, 384; II 111.
 Евтимовъ Николчовъ, баща на Св. Миларовъ 193.
 Египетска армия II 228.
 Еделсбергъ, Филиппина, пѣвица II 248, 253, 260, 262, 267.
 Езера, рилски 243.
 Езици, тайни XXIII.
 Езикъ, български 219, 220; II 75, 436.
 Eybesfeld, Conrad von, австр. мин. на просв. II 547.
 Екзархия, българска 202, 404, 428; II

44—47, 57, 63, 121, 160, 258, 412, 419, 423.
 Екзархъ, Ал., пловд. префектъ и учил. инспекторъ 359, 427; II 200.
 Екзархъ, Ив. А. С. Боевъ, аташе въ Външното мин. 55, 82, 86, 100, 105, 163, 179, 221, 409.
 Експедиция руска въ България 259.
 Екъ, полковникъ, руско военно аташе въ Пловдивъ II 278.
 Елена, гр. 156, 200, 206, 331, 406, 426; II 247, 354.
 Елени въ България II 288.
 Еленинъ връхъ 240, 243.
 Еленско 121 (наречие), II 149.
 Елешница, р. II 170.
 Елешница, манастиръ II 222.
 Елинисти българи 510.
 Елисавета, калоферска калугерица 383.
 Елисавета, импер. австрийска II 519.
 Емигранти, сръбски въ княжеството II 515, 516, 519.
 Емиграция, бълг. въ Влашко 57, II 197.
 Емиграция отъ княжеството въ Румелия II 41.
 Емиграция изъ Румелия II 452.
 Еминджикъ, създателъ на кърджалиитѣ II 74.
 Емлеръ, д-ръ, градски архиваръ въ Прага XII.
 Емлеръ, инж. у-ль по рисуване 208, 209, 454.
 Емона, с. въ Варненско II 57.
 Енгелъ, Артуръ, нумизматъ II 378.
 Енидже-Вардаръ II 490.
 Ени-Зара II 369.
 Енось 260 (наречие), 351, 354.
 Енчева, Анти, жена на Д. Енчевъ II 76, 280, 298.
 Енчевъ, Д., учил. инспекторъ, окр. управ. 385, 474, 511; II 47, 127, 148.
 Енчевъ, Сим., у-ль II 213.
 Епархии въ княжеството 428.
 Епархия, търновска 56.
 Епидавръ, рим. градъ, предшественикъ на Дубровникъ XV.
 Епиграфика на България XXIII, 316.
 Еремия, аферата му II 244.
 Еренротъ, Каз. Густ., генералъ, мин. на войната и мин. предс. на княжеството XIX, XX, 130, 157, 173, 181, 197, 199, 200, 204, 209, 212, 238, 282, 289, 298, 303, 310, 317, 318, 335, 357, 358, 360, 361, 363, 367, 369, 374, 375, 377, 378, 380, 381, 383, 387, 388, 395—397, 400, 404, 408—410, 413, 417, 421, 425—430, 432, 436, 437, 441, 443, 444, 448—452, 460, 463—466, 471, 473, 474, 493;

II 30, 52, 55, 56, 110, 112, 160, 163, 169, 186, 214, 228, 283, 290, 373, 380, 382, 450, 500.

Еркесия, окопъ II 523.

Есарко, Конст., рум. пълн. мин. при гръцкия дворъ 517.

Ески Джумая 183, 374 (наречие); II 56 (пазаръ), 350 (румъни).

Ески-Заара, вж. Стара Загора.

Esser, D-г Hanus, коресп. II 491.

Естинярь (Estignard), предст. на агенция Хавасъ 325, 456, 459, 468; II 165.

Етрополе 74, II 252.

Етрополско II 75 (наречие).

Еубъ, каймакаминъ въ Габрово II 222.

Ж

Кабленски манастиръ св. Никола II 170.

Каборовски, инж. майоръ 182, 195, 203.

Кандармерия, бълг. 113, 128, 159, 258, 389, 403, 410, 434, 437, 467, 473, 476, 480, 481; II 114, 164, 263, 277, 281, 306, 307, 309, 329, 330. Вж. и драгуни.

eansep, французойка аристократка II 7, 8.

Кековъ [Кънчо, нар. предст. ?] 107; II 193, 220.

Келъзаровъ, окоп. началникъ II 87.

Келъзковичъ, Георги К., управ. на Нар. банка, мин. на фин. 86, 87, 171, 207, 282, 357, 360, 369, 379, 387, 388, 400, 403, 405, 410, 423, 427, 429, 443, 453, 456, 457, 472, 474, 476, 478, 479, 481, 482, 485, 515; II 37, 43, 83, 87, 89, 100, 112, 117, 118, 152, 162, 163, 167, 173, 177—179, 216, 232, 236, 244, 251, 257, 263, 265—268, 278, 284, 286, 289, 318—320, 324, 337, 338, 360, 374, 378, 380, 383, 386, 388, 395, 410, 419, 422, 424, 425, 429, 438, 443, 449—451, 452, 457, 458, 488, 494, 495, 504, 505, 509, 512, 516, 520, 546.

Келъзковъ, д-ръ Младенъ II 127, 129, 131.

Келъзникъ 145.

Келъзници въ България, 27, 41, 49, 59, 64, 79, 82, 83, 108, 149, 161, 171, 180, 204, 228, 258, 274, 283, 301, 303, 304, 307, 322, 325—327, 351, 368, 478 (Русчукъ — София, Царибродъ — Вакарелъ), 480, 483, 487, 508; II 14 (презъ Искърския проломъ), 30, 35, 49, 55, 56 (тарифа), 62—64, 66, 69, 88—90, 98, 100, 111, 115, 193, 208, 214, 217, 239, 246, 251,

253, 255, 257, 258, 263, 264, 266, 281, 288, 292, 299, 305, 319, 321, 370, 371, 398, 441, 442, 450. Русчукъ — Варна: 115, 369, 446, 489; II 44, 73, 75, 172, 185, 225, 243, 449, 457, 464, 466, 477, 516, 518, 532, 540.

Желъзници, сръбски 142, 161, 180, 350; II 80, 91, 113.

Желъзници, турски II 525.

Желъзо въ княжеството 337, 389; II 401 (самоковско).

Желъзова, улка II 192.

Желъзовъ, Киро, опълченецъ 482.

Желю войвода 57, II 207.

Жената по разбиранията на българитъ II 506.

Женска петиция 144, 453.

Женска еманципация 261.

Женско образование II 49.

Жеравна, с. 312, 429; II 220 (обичай юрид.), 226, 505 (типъ), 521.

Живакъ въ България 195.

Живкова, Викт., улка въ Битоля 502, II 152.

Живковъ, Георги, инспекторъ учил., нар. предст. 78, 192, 212, 273, 393, 412, 447, 484; II 52, 410.

Живковъ, Ник. 462.

Живопиство въ България 217, 238, 345.

Жинзифовъ 306, II 532.

Жито 199.

Жуевичъ, геологъ II 389.

Журналистика, българска 141, 174, 313, 430, 432. Вж. и вестникство.

Журналистика, европейска 385, 430.

З

Завъра въ България II 536.

Загорци II 362.

Загребъ II 172, 294 (земетръсь).

Задруги въ княжеството 304 (Соф.), II 288 (Драгалевци), 376.

Закони въ княжеството 54, 174, 267, 270, 403, 420, 432; II 61, 171, 192, 236, 243, 330, 509.

Закони съдебни 168, 182, 184; II 164, 165.

Закони училищни 107, 153, 168, 172, 188, 270; II 357, 364.

Законникъ 217 (старъ български), 389. „Законоведецъ“, сп. 162.

Законъ за адвокатитъ II 539.

Законъ за банката II 412.

Законъ за горитъ 389.

Законъ за жандарм. 437, 480, 481; II 329.

Законъ, избирателенъ 288, II 193, 198, 205, 212, 214, 215, 231, 233, 236, 243, 246, 252, 258, 425, 519.

Законъ за литер. собственостъ II 473, 495.
 Законъ за меритъ, турски II 490.
 Законъ за народ. училища II 419.
 Законъ за общинитъ 160, 171, 172, 179, 283—285, 389; II 152, 154, 162, 192, 225.
 Законъ за пенсиитъ II 271.
 Законъ за печата 101, 174, 389, 408, 420, 423, 425, 431, 471, 480, 492; II 294, 310, 412, 414, 425, 490.
 Законъ за полицията II 351.
 Законъ за преселенцитъ 183.
 Законъ за раздѣлението на княжеството 444, II 162, 231.
 Законъ за стипендиитъ II 377, 381.
 Законъ за събранията (митингитъ) II 111, 115, 412.
 Законъ, църковенъ II 259, 283, 311.
 Законъ за чиновницитъ 277, 278, 389, 444; II 205, 234, 383.
 Залесяване на княжеството 389, 403.
 Запрѣнова, г-жа II 146, 149.
 Захариевъ, Стефанъ 293.
 Зелена книга, българска 266, II 279.
 Зелени градъ 91.
 Земелски проходъ II 170.
 Земетресения въ България 186, 285 (Пловдивъ), 488; II 343 (София), 352, 357.
 Земетресения другаде 336.
 Земеделчески у-ща:
 Русе 167, II 99, 148.
 София II 40.
 Землемѣрски у-ща 468, 492.
 Зибъртъ, д-ръ XXX.
 Зимовъ, Стоянъ, инспекторъ на Соф. у-ща 82, 208.
 Зиновий, трънски инспекторъ II 244, 394.
 Златарски, Г. прав. минералогъ-геологъ XXII, 197, 211, 226, 227, 240, 250, 260, 275, 280, 282, 291, 296, 320, 491, 503, 513, 516, 517; II 27, 49, 51, 60, 114, 141, 152, 157, 223, 235, 236, 248, 259, 280, 300, 326, 469, 536, 538, 542.
 Златевъ, Цвѣтко, окол. началникъ и окр. управ. 173.
 Златица 146, 330.
 Златни мостъ на Витоша 218.
 Злато въ България 98.
 Змейове II 126 (повѣрия).
 Змировъ, окол. началникъ 445.
 Зографски, самоковски кметъ 370.
 Зографъ, Христо, гръкъ II 416, 417.
 Зодиякална свѣтлина II 218, 421, 426, 439.
 Золотовичъ, д-ръ Люб., орд. въ Соф. болница 291, II 91, 343.

Золотовъ, Василь, педагогъ, учил. инспекторъ, нар. предст. 144, 187.
 „Зорница“, в. II 395, 490.
 Зурнекъ = бояджийско растение въ Македония 121.
 Зюсманъ, дописникъ на в. „Голосъ“, 385, 427; II 401.
 Зюсъ, еврейнъ търговецъ II 464.
 Зжбовъ, Петъръ, у-къ II 380, 507.

И

Ибаръ, р. II 197.
 Ибрахимъ паша, II 481, 482.
 Ивановъ отъ Лѣсковецъ, бившъ губернаторъ 141, 148, 150, 450.
 Ивановъ, руски румел. офицеръ 227.
 Ивановъ, дир. на соф. полиция руснакъ 310.
 Ивановъ, подпоручикъ 443.
 Ивановъ, Иваница 97.
 Ивановъ, [Петъръ], окол. началникъ въ Сливенъ 89, II 369.
 Ивановъ, Христо, окржж. началникъ, сждия 16, 515, II 245.
 Иванчовъ, Тодоръ, поднач. въ Мин. на просв., дир. на гимназия 265, 398, 430, 473, 480, 496, II 120.
 Иванъ, св., Богословъ, манастиръ въ Царибродско 195.
 Иванъ, св., Продромъ, манастиръ при Сѣръ 344.
 Иванъ, св., Рилски 238, 242, 245, 503.
 Иванъ Александъръ, бѣлг. царъ II 171.
 Иванъ Срацимиръ, бѣлг. царъ XXIII, 242; II 171.
 Игнатиевъ, графъ 71, 131, 319, 321, 423, 433, 493; II 86, 416.
 Игнатий архимандритъ II 52.
 Игнатий епископъ 346.
 Игнатий, монахъ рилски 236, 269.
 Избори въ княжеството 100, 102, 104, 106, 108, 109, 199, 206, 222, 264, 396, 427, 431, 437, 438—441, 443, 449, 452, 453, 473, 517; II 23, 24, 26, 30, 34, 35, 45, 243, 245, 246, 249, 250, 252, 253, 255, 257 (софийски), 262, 339, 349, 465, 469 (общински), 509, 514, 518 (соф.), 519, 539.
 Изборна система 329, II 165.
 Изволски, секр. на руск. консул. въ Пловдивъ 227.
 Изворъ при Кюстендилъ II 135.
 Изобретатели, бѣлг. II 351, 419.
 Източна Румелия, вж. Румелия, източна.
 Икономовичъ, сждия въ Румелия 293.
 Икономовъ, прот. проповѣдникъ 329.

Икономовъ, Василь, окол. нач. 326, 474; II 36 (жена му).

Икономовъ, Д., окр. управит. II 339.
Икономовъ, Павелъ, сждия 306; II 101, 419.

Икономовъ, Теофилъ, поднач. въ Мин. на просв. 43, 309, 320, 502.

Икономовъ, Тодоръ, соф. кметъ, мин. 55, 64, 66, 72, 84, 86, 94, 95, 97, 98, 101, 103, 111, 112, 114—117, 122, 131—134, 136—138, 140—148, 172, 173, 175, 178, 181, 208, 212, 214, 222, 224, 252, 267, 269, 278, 301, 311, 375, 388, 395, 401, 409, 424, 428, 429, 435, 441, 448, 450, 460, 486, 491, 496 (граматиката му), 499, 501, 502, 510, 512; II 27, 34, 35, 49, 50, 54, 55, 58—61, 67, 69, 70, 76—78, 81, 89, 94, 98, 99, 104, 107, 108, 112, 115, 116, 122, 134, 135, 137, 138, 146, 150, 154, 155, 158, 163, 165, 169, 170, 177, 193, 219, 224, 239, 246, 250, 251, 258, 259, 264, 265, 268, 271, 281, 282, 287, 288, 294, 317, 332, 342, 345, 349, 359, 361, 388, 391, 392, 396, 427, 430, 432, 433, 439, 440 (г-жа), 441, 445, 450, 466, 470, 489, 508, 516, 519, 520, 537, 541.

Икономовъ, Янко II 68.

Иларионъ Макариополски 190, 191; II 195, 423.

Иларионъ, митрополитъ кюстендилски 242; II 379.

Иларионъ, митроп. търновски II 372.

Илиевъ, Ат. 278, 590.

Илиевъ, Сава, у-ль II 191, 200.

Иллирия XXVII.

Ильо войвода 153, 239, 240, 241, 257, 279, 397, 426, 475; II 213, 214, 379.

Имане старобългарско 214.

„Indépendance Roumaine“, в. 180.

Индустрия въ България 41, 269, 370 (у-ще), 389, 471 (у-ще), 428, 442.

Инженери, чужденци въ княжество-то II 77, 88 (руси), 175.

Инспектори, окръжни училищни 40, 70, 205, 264, 276, 284—286, 288, 299, 307, 328, 334, 356, 404; II 432.

Интелигенция, българска 38, 57, 59, 79, 80, 106, 201, 210, 223, 233, 278, 329, 364, 407, 445, 453, 471, 472, 484, 510; II 15, 55, 79, 110, 196, 250, 259, 302, 304, 321, 335, 505.

Антизапъ II 128.

Ипекска патриаршия II 395 (документи).

Ирасекъ II 125.

Иречекъ, Еленка, сестра на К. И. II 115, 202, 204, 208—211.

Иречекъ, Йосифъ, баща на К. И. VII—IX, XI, XXIV, 73, II 272, 451.

Иречекъ, Конст. I (смъртъ), II—III (дневникъ), V—XXXII (животъ и дейность), XII (бълг. книгописъ), XIII (бълг. история), 29 (контракта му), 35—37, 42, 45, 48, 55, 58, 63—65, 67—73, 76, 77, 80—82, 86, 90, 93, 96, 101—105, 107—109, 112, 115—118, 122, 123, 125, 128, 132, 134, 137, 141, 142, 144, 146—153, 157—161, 163—173, 175—179, 181, 183, 184, 186—191, 193, 195—201, 203, 208, 210—212, 214, 215, 220, 222—225, 227, 233, 240, 248—267, 270—272, 280, 282, 284, 288, 289, 294—296, 299, 303, 305, 307, 311—316, 321, 327, 331, 333—336, 349, 351—362, 364—367, 369—371, 373, 376—378, 380, 381, 383, 384, 388—390, 392, 395, 397, 400, 401, 402, 408—410, 412, 415, 417, 422, 424—427, 429, 432, 434, 437, 438, 444, 447—449, 452, 453, 455, 457, 465, 469, 470, 471, 475, 476, 478, 480, 482—485, 489—500, 502, 503, 505—509, 511—513, 515—517; II 9—14, 16, 24, 25, 27—31, 34, 38—41, 45, 46, 48—50, 52—54, 56, 59, 60, 61, 65, 66, 69—72, 76—78, 80, 82—84, 86, 90—94, 100, 103, 104, 108—110, 112—114, 116—119, 122, 133—136, 138 (бълг. история), 140—142, 145—147, 149, 150, 154—156, 159, 160, 162—166, 169, 171—173, 175—181, 184—187, 189, 190, 193, 194, 197, 198, 203, 206, 208, 216—219, 222—227 (бълг. история), 229—232, 235, 237—243, 245, 247, 251, 256, 261, 262, 265, 268, 270—272, 274—276, 278, 280—284, 286—289, 291, 292, 295—299, 301—304, 307—309, 311, 313—315, 319—323, 326, 327, 330—334, 336—343, 348, 351, 352, 354, 356, 357, 359, 361, 362, 364, 371—377, 379—391, 393—395, 397—400, 402—411, 413, 414, 420, 422, 425—427, 429, 432—434, 436, 443, 445, 446, 449, 451, 453, 457, 460—462, 465, 467, 469, 472—479, 483—485, 487, 489—492, 501, 504—509, 512, 517, 519, 521—524, 526—528 (бълг. история), 532, 534, 537—542, 544—548.

Дописки негови въ чужди вестн. и спис. 65, 67—69, 122, 250, 251, 376.

Иречекъ, Херменегилдъ, чичо на К. И. II 278, 451.

Исаевъ, у-ль 304.

Искендеръ, Оскаръ, ред. на в. „Bulgarie“ II 325, 438, 454.

Искрецъ, р. 19.

Искъръ, р. 185, 332, 354, 468; II 359.

Исмиланъ, вж. Смилянъ.

Исникъ въ Мала-Азия II 73 (българи тамъ).

История, новобългарска 398.

Италия 366 (интереситъ ѝ въ България), 325; II 263 (вносъ).

Ихтиманъ II 448 (мутевеллъкъ).

Ивановичъ, Анастасъ, баща на Йов. К. 350.

Ивановичъ, Гавро, режисьоръ II 36.

Ивановичъ, Конст., архитектъ 335, 350, 352, 353, 367, 444, 470, 471, 475, 482, 489, 490, 507, 510; II 27, 51, 161, 165, 176—179, 189—192, 201, 223, 227.

Ивановичъ, Панта, офицеръ II 502.

Ионинъ, руски диплом. агентъ 467; II 392, 393, 399, 410, 412, 421, 435, 436 (г-жа), 438, 442, 454, 455, 465, 467, 470—472, 477, 500, 513.

Йончовъ ханъ 15.

Йорданчо, окол. началникъ 173.

Йордановъ, Хаджи Димитъръ Х., сукнарь II 369.

Йосифчовъ, Андроникъ II 177.

Йосифъ I, екзархъ бълг. 27 (въ Македония), 54 (влианието му въ Румелия), 82, 92, 292, 386, 387, 390, 399, 400, 409, 411, 412, 414—416, 418, 419, 420, 422, 428, 464, 467, 469; II 28, 40, 48, 52, 64, 67, 68, 117, 131, 138, 145, 146, 159, 160, 174, 357, 412, 429.

Journal de Débats, в. 434.

Йошевъ, драгоманинъ 223; II 114.

К

Кабинетъ, „червениятъ“ 52.

Кабелъ Варна—Одеса II 46.

Кавадарци, гр. II 395.

Кавакъ теке въ Търново 321.

Кавала 418.

Кавалъ, инстр. II 360.

Каварна II 347, 349.

Кавказъ 226.

Кадастъръ въ Румелия II 205, 456; въ княжеството 478.

Кадинъ мостъ при Кюстендилъ 403; II 170, 512 (надпись).

Каджкьой, с. въ Тутраканско II 269 (развалини).

Казанакли, у-ль въ Болградъ II 192.

Казанлъкъ 125; II 360.

Казанлъшева, Елена, у-лка 353, 408, 438; II 29, 81, 118, 176, 191, 194.

Казинони, румел. партия II 493.

Казичане, с. при София II 341 (римски пжтъ).

Казълбаши 332.

Каириси 308, 334.

Кайсарли паша, Ахмедъ II 346.

Калевичъ, членъ въ Държ. съветъ II 226, 330.

Калинковъ, дир. на стат. II 524.

Калитинъ, полковникъ 241.

Каллай, австр. държавникъ 5, 418, 452; II 28.

Каллиникъ, гръцки владика въ Варна II 114, 116.

Калмира 226.

Калоперь, растение 145.

Калоферъ, гр. 145, 216; II 214.

Калоянъ, Севастократоръ 127.

Калоянъ, царъ 405.

Калугери, халдейски 115, 125.

Калчо отъ Марнополе, хайдушки войвода II 363.

Калчовъ, Конст., членъ на румел. пост. комитетъ 261.

Каланджи 456.

Камара, втора II 426, 442.

Каменеци, полковникъ 203, 205, 209.

Камено-поле, с. II 126.

Каменская Романусъ, г-жа, надзир. на дев. у-ще въ София II 233, 256, 268, 280, 282, 287, 295, 298.

Камчия, р. II 23 (селата тамъ).

Каницъ Ф., маджарски пжтувачъ IX, 4, 26, 31, 39, 87, 160, 178, 351; II 40, 223, 228, 397, 399, 402, 407, 519, 525, 533.

Кантакузенъ, князь, воененъ мин. II 427, 438, 455, 463, 473, 479.

Кантакузенъ, виз. писателъ II 444.

Капиталисти, български 476.

Капитулации 54, 101, 116, 489; II 349, 503.

Capuletti, у-ль II 40.

Капуджикъ при Паланка II 468 (надписи).

Каравела, Стойчо, баща на Петко 238.

Каравелова, г-жа Кат. 145, 238, 254, 270, 358, 418, 462, 495; II 471, 472, 490.

Каравеловъ, Любенъ 59, 142, 352; II 195—197, 207, 416.

Каравеловъ — трети братъ на Каравелови 352.

Каравеловъ, Петко, министъръ XVI, XVIII, 21, 23, 33, 34, 38, 39, 47, 48, 50—56, 58—66, 71, 72, 78, 83, 93, 103, 107, 111, 114, 132, 133, 135—138, 140—152, 154—158, 166, 169, 171—173, 176, 179—183, 191, 193, 196—207, 210, 212—214, 227, 238—240, 248, 250—254, 257—262, 264, 265, 267—269, 271, 273, 274, 277—279, 282, 283, 286, 287, 291, 293, 294, 296—298, 300—303, 305, 307, 309, 310, 315, 317—319, 322—327, 329—336, 352, 354, 356, 358, 359, 363, 368,

- 372, 373, 376, 378, 380, 384, 385, 388, 390—395, 402, 414, 419, 420, 422, 423, 431—434, 437, 438, 440, 442, 444, 452, 460, 462, 471, 474, 478—480, 483, 484, 488, 512, 514, 517; II 41, 69, 80, 98, 144, 155, 169, 185, 328, 341, 357, 373, 389, 395, 396, 398, 401, 411, 422, 425, 426, 429, 439, 445, 454, 456, 465, 468, 470, 471, 473, 477, 478, 483, 486, 487, 490, 491, 494, 495, 499, 500, 503—505, 508, 511, 513, 520, 523, 524, 526, 537, 539—542.
- Карагалията, Сюлейманъ бей 338.
- Карагачъ, с. въ Шуменско II 57.
- Карагъзовъ, Сим., студентъ юристъ 489, 501.
- Карагъзовъ, Хр., гавазинъ 320, 321, 361.
- Карагьоргевиъ, Петъръ II 404.
- Карадагъ, солунски 241.
- Караджата II 40 (сестригъ му).
- Караджичъ, Вукъ Стеф., сръб. филологъ VII, 4.
- Караджичъ, Димитъръ 4.
- Караджовъ, рум. депутат. и дир. на гимн. II 263, 471, 481.
- Караджовъ, Ст., начал. въ Мин. на фин. 43.
- Караисакисъ, гръкъ опълченецъ 462.
- Караиановски, руски дипломатъ 211, 453.
- Каракачани 120. Вж. и куцовласи.
- Каракли, с. II 448 (мутевеллъкъ).
- Каракуртъ, с. въ Балчишко II 57.
- Караманлии въ България II 247.
- Карамановъ, кюст. нар. представителъ II 261.
- Караминковъ, Хр. Д., предс. на пловд. окр. ком. 225.
- Карамихаиловъ, муавинъ въ Одринъ II 370, 398.
- Кара-Наумъ, макед. разбойникъ II 481.
- Карановъ, Ефремъ, у-ль и директоръ, инспекторъ 144, 215, 333, 339, 504; II 271, 540.
- Каранфиловичъ, Дим., гл. секретаръ въ Мин. на фин., членъ въ Върх. см. палата 92, 145, 155, 157, 256, 260, 326, 356, 361, 369, 387, 400, 441, 473, 500; II 44, 83, 223, 445.
- Карапетровъ, нач. въ Мин. на правосжд. II 326.
- Карастояновъ, стариятъ, фотографъ 277, II 193 (старата сам. печат.), 264.
- Карастояновъ, Ив., фотографъ II 216.
- Каратеодори паша 416, II 476.
- Карафеизъ (Карафейзията) 259, II 74.
- Карешъ отъ Бременъ 117.
- Кариоти = гърци градинари на югъ отъ Одринъ II 279.
- Карйо=зеле II 279.
- Карлово 119 и 120 (наречие), 182 (галинитъ), II 128, 448 (мутевеллъкъ), 482.
- Карлъ румънски 405.
- Карнобадъ, гр. II 448 (мутевеллъкъ).
- Карновичъ, соф. полицмейстеръ II 229, 278 (г-жа), 327, 371 (г-жа), 378.
- Каролевъ, Райчо, учил. инспекторъ, нар. предст., министъръ 187, 212, 328; II 171, 523, 526, 536.
- Карпачовъ, Еньо, калоферецъ II 467, 468.
- Карсъ 226.
- Карта, руска на България II 510.
- Карталъ баиръ при Търново 320.
- Касабова, г-жа 71, 162, 194.
- Касабовъ, Ив., прокуроръ въ Соф. апелация 71, 153, 189, 372, 431; II 214, 436, 538.
- Касационенъ съдъ 426, II 255.
- Каспийско море 226.
- Касжровъ II 490.
- Катарки II 419.
- Католицизмъ въ Ориента 4; II 87 (въ Никополско), 120, 245 (епископство въ княж.), 357 (пропаганда въ Мак.).
- Caturziu, румън. генералъ 110.
- Каулбарсъ баронъ, генералъ-майоръ, воененъ мин. презъ 1882—83 год. XXI, II 152, 154, 168, 174, 212, 230, 231, 243, 250, 266, 274, 286, 293, 302, 306—309, 321, 323, 325, 327, 328, 357, 365, 366, 368, 370—372, 392, 394—396, 410, 412, 419, 421, 423, 451, 493, 520.
- Каулбарсъ, полковн., адют. на рус. царъ II 408, 412, 444.
- Кауфманъ, агентъ на рус.-варн. д-во II 509.
- Качановски, Василь, руснакъ, съветникъ въ мин. на правосжд. 33, 46, 54, 107, 168, 197, 212.
- Качановски, Влад. проф. 107, 237; II 525.
- Качански, сръбски емигрантъ 483.
- Качичъ—Миошичъ, сръб.-хърв. поетъ II 74.
- Кашалински майоръ, княж. комисаръ 374, 410, 423, 442—444, 466; II 216.
- Каябаши при Търново 320.
- Каябашъ, крепостъ II 521.
- Каяндеръ, руски дипл. агентъ II 471, 472, 474, 507.
- Кевенхюлеръ баронъ, австр. дипл. агентъ XVIII, 31, 32, 39, 48, 53, 54, 63, 82, 83, 103, 107, 108, 115, 122.

- 138, 142, 143, 149, 159—161, 179, 181, 192, 256, 257, 272, 277, 280, 283, 303, 305, 351; II 11, 14, 334.
- Кейе (Queillé), Е., французинъ, съветникъ въ Мин. на фин. XXI, II 104, 172, 268, 289, 342, 384, 385, 451, 463, 539.
- Кекеровъ, полицмейстеръ софийски 26, 35, 65, 94, 125, 310.
- Келлеръ, капитанъ 133, 468.
- Керекъ, с. въ Търновско II 106.
- Кереметли, с. на Камчията II 73.
- Керемекчиевъ, Н. 474; II 63, 79, 398, 501 (фондъ).
- Кермичлеръ, с. II 269 (дорийски надписъ).
- Кесимджи II 499.
- Кестеневи гори въ България II 218.
- Кестеричъ, с. въ Варненско II 57.
- Кесяковци въ Пловдивъ 418.
- Кесяковъ, полковникъ 26, 28; II 264 (хотелътъ му), 370, 494.
- Кесяковъ, Т., директоръ на Изт. Румелия II 41, 252, 488.
- Кешелски, генералъ 26.
- Кикешъ, витошки връхъ надъ Бояна 504.
- Килими, български II 9, 539.
- Килифарово, с. II 206 (надпись).
- Кипертъ, проф. 355, 388.
- Кипиловски, II 229.
- Кипъръ, о. 222.
- Кираца = госпожица въ София 120.
- Кирвалидзе, груз. офицеръ II 371.
- Киреевъ, полковникъ II 379.
- Кирилъ, проигуменъ на Рилския манастиръ 241.
- Кирилъ, гръцки владика въ Варна 458; II 57, 114.
- Кирилъ, архимандритъ, дир. на Соф. м. гимн. 258, 293, 303, 308, 312, 353, 358, 378, 390, 391, 475, 498, 500; II 47, 82, 138, 160, 256, 275, 289, 292, 293, 298, 300, 309, 313, 323, 325, 331, 357, 371, 478. — Вж. и Львовъ, К.
- Кирилъ, владика II 490, 507.
- Кирилъ и Методий, св. апостоли 390, 391, 392; II 152, 153, 364, 476, 510, 531 (юбилей).
- Кирковъ, Г., библиотекаръ, директоръ на Държ. печ. XXII, 37, 39, 85, 107, 118, 182, 186, 203, 205, 210—212, 216, 219, 220, 223, 225—227, 248, 249, 251, 252, 258, 259, 262, 266, 269, 274, 285, 289, 304, 306, 308, 312, 326, 335, 472; II 25, 45, 59, 60, 65, 68, 114, 304, 345, 348, 353, 433.
- Кировичъ, д-ръ Дим., агентъ дипл. въ Бѣлградъ 131, 142, 222, 320, 443, 452, 492; II 486.
- Кировъ, Стефанъ, ученикъ 489.
- Кисимовъ, кас. сѣдия II 342, 473.
- Кисовъ, капитанъ II 342.
- Китанчевъ, Т. II 395.
- Клайнъ, готвачъ II 36.
- Кланета презъ 1876 г. 166, 271; II 96, 97.
- Кларкъ, у-ль въ самоков. протест. у-ще 398.
- Класически езици въ бѣлг. у-ща XIX.
- Климентъ, св. 238.
- Климентъ Браницки 28, 31, 46, 47, 55, 56, 57, 61, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 82, 86, 88, 89, 96—99, 101, 103, 105, 107, 109, 111, 113, 116, 120, 123, 126, 128, 129, 131, 133, 136, 138, 142, 143, 153, 163, 164, 172, 174, 207, 277, 280, 281, 282, 308, 309, 358, 396, 428, 429, 435, 444, 503; II 61, 64, 68, 78, 126, 142, 171, 192, 195, 197, 200, 206, 207, 208, 212—215, 340, 342, 345—347, 392, 398, 497.
- Клиники = панагюрци II 170.
- Клисура, с. II 5, 124, 182, 418 (възстание).
- Клоппенбургъ II 86, 148.
- Кметове II 66 (нужда).
- Кнежа, с. 114 (ексцесъ) II 126, 162, 164.
- Книги, старопечатни XXIII, 302.
- Книгописъ на новобългарската книжнина XII, XIII.
- Книжовно дружество XX, XXII, 32, 51, 57, 163, 169, 259, 262, 270, 277, 280, 281, 282, 296, 297, 299, 305, 308, 309, 313, 314, 484, 502, 503, 508, 514, 517; II 56, 60, 63, 70, 76, 84, 109, 114, 117, 134, 137, 141, 148, 153, 161, 163, 169, 190, 207, 212, 226—228, 235, 237, 242, 257, 260, 273, 282, 349, 381, 387, 390, 391, 392, 413, 433, 439, 441, 466, 476, 490, 498, 508, 510, 516, 522, 524, 527—529, 531—538, 541.
- Книжовно дружество въ Пловдивъ 309.
- Книжовно надпреварване II 120, 221, 234.
- Кнутъ, окол. началникъ 517.
- Княжево, с., по-рано Балиефенди 112, 117, 162, 221, 256, 363.
- Княжество, българско XIV, XVI.
- Ковачовъ, Йосифъ, гл. секретаръ на Мин. на вѣтр. работи 53, 91, 114, 116, 119, 120, 128, 133, 137, 140, 142, 143, 157, 202, 205, 222, 254, 261, 263, 269, 270, 278, 279, 297, 328, 360, 372, 387, 409, 473, 475, 488, 491, 492, 516, 517; II 27, 47, 55, 57, 58, 73 (г-жа), 77, 98, 116, 192, 224, 305, 348, 353,

- 357, 360, 375, 389, 410, 419, 443, 537, 542.
- Ковачовъ, Сеппелъ 470, 480, 481.
- Ковачовъ, Янко, печатаръ 31, 61, 62, 90, 212, 312, 327, 368, 381, 413, 414, 417, 439; II 52, 61, 83, 133, 169, 290, 419.
- Кодификационна комисия II 438, 456, 465, 478, 539.
- Коевъ, Коста, окр. начал., нар. предст. 144, 148, 206, 286, 308; II 27.
- Кожки 176 (износь).
- Кожухаровъ, учил. инспекторъ 223, 230.
- Кози, диви въ България II 288.
- Козлудуй 330.
- Козма, архимандритъ 292.
- Коларъ, чешки инженеръ 25, 26.
- Колини, поручикъ, начал. на свищов. полиция 449, 462, 464, 513; II 29, 36, 496, 497.
- Колони, Мих., варненски кметъ 163, 447, 453, 454.
- Колонизация въ княжеството II 297, 344.
- Комарджийство въ княжеството 62, 66; II 91, 97, 287, 293, 294, 436, 495.
- „Комаръ“, в. 319.
- Комети надъ България 439, II 218.
- Комисари, княжески военни 364, 369, 374 — 376, 394, 453, 465, 489, 490, 500.
- Комитети за отбраната II 114.
- Комитети, тайни преди освобождението II 38.
- Комитетъ, панбългарски таенъ 299.
- Комитетъ, таенъ либералски 443.
- Конáки — Богориди, Ем., вж. Богориди, Ем.
- Комъ, връхъ 16; II 104.
- Коне, руски, оставени въ княжеството II 173.
- Коневъденъ заводъ II 298.
- Конкевичъ, нач. на бълг. флота II 72, 464.
- Конкилевъ, окол. началникъ 360.
- Консерватори въ княжеството 43, 45, 52, 54, 100, 111, 124, 143, 146, 148, 152, 154, 170, 199, 252, 257, 258, 279, 297, 298, 301, 336, 360, 364, 371, 375, 384, 386, 390, 396, 404, 419, 422, 426, 428, 433, 436, 439, 443, 468, 471, 479, 480, 488, 491, 492, 495, 496, 499, 501, 505, 507; II 23, 25, 29, 31, 34—36, 40, 49, 53, 55, 71, 80, 104, 105, 109, 116, 122, 133, 136, 138, 155, 158, 161, 167, 189, 193, 221, 230—232, 234, 240, 241, 243, 245, 247, 249, 250, 255, 266, 275, 281, 304, 307, 314, 316, 319, 321, 323—329, 332, 333, 335, 337, 340, 341, 343, 349, 354, 355, 358, 366, 373, 378, 381, 382, 385, 387, 392, 398, 414, 418, 419, 426, 440, 442, 446, 448, 450, 451, 454, 455, 457, 466, 469, 473, 488, 493, 500, 503, 505, 512, 525, 530, 536, 539.
- Констандиновъ, Никифоръ II 110.
- Константий(Чолаковъ), архимандритъ 176, 232.
- Константиновичъ, Спасъ, секретаръ на полит. кабинетъ на князь Александъръ I 214, 215, 225, 227, 234, 261—263, 271, 272, 310, 318, 319, 325, 366, 394, 409, 430, 433, 439, 441, 452, 453, 462, 489, 498; II 23, 30, 58, 91, 95, 102, 104, 106, 120, 122, 183, 216, 331, 388, 390, 454, 468, 487.
- Константиновичъ, майка на Сп. К. 294, 470; II 55.
- Константиновичъ, Христина, сестра на Сп. К. 284, 294; II 58, 113, 295, 298.
- Константинъ, св., манастиръ при Варна 452, 454, 456, 458; II 88, 122.
- Константинъ, с. II 344.
- Константинъ, архимандритъ II 68, 213, вж. и Костадинъ.
- Константинъ Асѣнъ 216, 217, 403.
- Конституционисти, партия II 426.
- Конституция, българска XVII, XXI, 27, 30 — 32, 49, 50, 52, 54, 72, 83, 101, 106, 109, 114, 115, 133, 149, 153, 157, 158, 173, 192, 196, 207, 211, 270, 286, 298, 359, 365, 380, 382, 383, 386, 388, 396, 398, 412, 418, 421, 429, 432, 436, 439, 444, 450, 451, 453; II 198, 212, 288, 321, 328, 390, 392, 394, 411, 418, 420, 421, 422, 425, 439, 538, 547.
- Консули, чужди въ София II 266.
- Консулства, бълг. въ чужбина 66, 80; II 254.
- Контрабанда 199.
- Контролна палата 283, II 163.
- Копиткинъ, Николай, руски инженеръ, начал. на строит. отдѣл. и на отд. за пжт. и съобщения 33, 86, 100—102, 107, 160, 180, 181, 204, 362, 363, 380, 383, 446, 489, 492; II 61, 72, 77, 79, 80, 83, 87, 115, 121, 123, 148, 251, 289, 307.
- Коприщенци 145, II 170, 279 (произходъ).
- Коприщица 74, 120 (назвение), 141, 179, 238, 239, 330; II 75 (назвение), 82, 96, (възстание), 170, 174.
- Корвинъ, баронъ, адют. на князь Александъръ I 25, 95, 141, 179, 183, 368; II 278, 497.
- „Correspondenz, politische“ 516.
- Косовска битка II 265.

- Костадиновъ, бълг. офицеръ, коресп. на в. „Марица“ 394, 445; II 41, 236, 255.
- Костадинъ, архим., карловецъ 278, 460; II 191, 300.
- вж. и Константинъ.
- Костовичъ, Христодулъ II 332 (прев. на Новия заветъ).
- Костовъ, Васко, селски водачъ 201.
- Костурско II 229.
- Костуръ, с. въ Пиротско 394 (развалини).
- Котелниковъ, подполковникъ, княж. комисаръ 242, 372, 374, 398, 442, 466.
- Котель 120 (название), 409; II 57, 523 (население).
- Котленско II 343 (опож. на горитъ).
- Котленци 145, 259; II 279 (произходъ).
- Котляревски, проф. XII.
- Köhler, шефъ на воен. канцелария на герм. имп. 85, 86.
- Кохъ, придв. проповѣд. на князь Александъръ I 80, 82, 163, 179, 190.
- Коцовъ, Дим., учил. инспекторъ, кметъ 387, 394, 396, 404, 425, 427, 433, 442, 460; II 131, 191, 469.
- Кочериново, с. 231, 247, 340, 341.
- Кошутъ, доцентъ по изт. езици 302.
- Крагуевацъ, описание XIII.
- Краище, кюстендилско 250.
- Крапецъ, с. 337, 348.
- Красилниковъ, русинъ, нач. въ Мин. на просв. II 458, 520.
- Красний, у-ль чехъ 90.
- Кратово 41, 216, 274, 339.
- Краузе, майоръ, начал. за особни поръчки въ Мин. на вжтр. работи 182.
- Краусъ, д-ръ, лайбмедикъ на князь Александъръ I 74, 75, 83, 91, 96, 97.
- Крашова, с. въ Банатъ II 405 (българи).
- Кребель, руски консулъ въ Пловдивъ II 137, 163, 225, 278, 283, 343.
- Крепости, крайдунавски II 164.
- Креспинъ, Г., частень секр. на Богориди II 155, 243.
- Кретенизъмъ въ княжеството II 279.
- Кривошиевъ, актьоръ II 79.
- Крижаничъ, Георги, южнославянски будителъ отъ XVII в. XIII.
- Кризь, инженеръ чехъ 380, 384.
- Криловъ, Влад. Вас., генералъ, воененъ мин. 417, 432, 434, 457, 474, 492, 495, 496, 498; II 42, 52, 119, 137, 139, 141, 168, 493.
- Критъ, о. 302.
- Кричимъ, с. II 279 (манастири).
- Кропоткинъ 406.
- Крумбахеръ, К., проф. XXXI.
- Круша, Зах., у-ль 390, 391.
- Кръкклисийско 332, 354, 448.
- Кръстановъ, Илия, у-къ II 380.
- Кръстове каменни по нивята II 123.
- Кръстьовичъ, Гавриль, дир. на вжтр. работи въ Румелия и губернаторъ 48, 78, 164, 225, 292, 377, 409, 418, 437, 443, 447, 472, 490, 492; II 41, 75, 155, 191, 229, 390, 422, 488, 492, 502, 504, 512, 530.
- Крюднеръ 405.
- Кубе, руски офицеръ II 278 (г-жа), 455, 469 (г-жа).
- Кукери 324.
- Куклень, с. II 171, 206 (ржкописи).
- Куковденъ II 97.
- Кукурешковъ, Стефанъ, у-ль 312.
- Кукушъ 374.
- Кула 108, 386, 388, 395, 417; II 379.
- Кумани въ България XXVI.
- Кумани, руски дипл. агентъ 98, 108, 109, 117, 122, 130, 131, 133, 155, 157—159, 193, 200, 201, 212, 213, 261, 335, 353, 380, 399, 467; II 146, 199, 322, 500.
- Куманово 39.
- Кумбара, гръкъ астрологъ II 476.
- Кумундурость, гръцки държавникъ 212.
- Кунда, дума въ трак. надпись II 223.
- Куникъ, руски проф. II 155, 461.
- Курелацъ, хърв. народни пѣсни XIII.
- Курило, с. 185, II 288 (лозя).
- „Courier d'Orient“, царигр. в. 428.
- Курипешичъ, пжтувачъ XXIII, 499; II 244.
- Кусевъ, Методий 275, 516.
- Куссиди, търговецъ въ Ломъ II 124.
- Кутаисъ въ Кавказъ 226.
- Кутинчевъ, К., окр. управ. 397, 421, 426, 431, 437, 493; II 66.
- Кутинчевъ, пръвъ бълг. рот. коман. II 342.
- Кутловица, с. 14, 333 (надпись), 355 (надпись), 444 (избори), 488 (надпись); II 5 (надпись), 21 (надпись).
- Кутузовъ графъ, руски дипломатъ 294, 298.
- Куцовласи II 105.
- вж. и каракачани.
- Кучински II 214, 358.
- Кушлевъ, книжаръ II 51, 68, 335.
- Куумджии видински II 131.
- Къзъ Дервентъ, с. въ М.-Азия II 73 (българи тамъ).
- Къзъ Кьойларъ, с. въ М.-Азия II 269 (българско).
- Къзъ-Тепе въ с. Бояна 218, 504.
- Кънчевъ, Петко, сдия въ Соф. окр. сждъ и нар. предст. 47.
- Кърджалии II 74, 126, 364.

Кърджиев, Тома, прокуроръ 483.
Кърджиев, ред. на в. „Братство“ II 454.

„Кърлеш“, хвърчащъ листь II 208.

Кършовски 37.

Кюлевча, с. 50 (развалини).

Кюлевченско 453.

Кюстендилска аграрна комисия 240, 249, 424, 473, 476; II 499.

Кюстендилско 240, II 60.

Кюстендилци 356.

Кюстендиль 116, 206, 215, 250, 259, 274, 277, 324, 334, 353, 356, 370, 384, 388, 397, 398, 403, 442, 443, 473, 475; II 98 (училище), 114 (опълчение), 170, 251 (документи), 303 (у-ще), 310 (у-ще), 394 (у-ще), 431 (у-ще вин.), 499 (аграр. въпросъ).

Кяжа, румън. село II 363.

Кямилъ паша II 476.

Л

Лабушеръ (Labouchère), предст. въ англ. камара на общинитъ 431, 433, 459, 481.

Лавеле, Емилъ, нар. икономистъ II 376, 378.

Ламански, проф. II 324.

Ласелъ (Lascelles), англ. дипл. агентъ XVIII, 134, 140, 144, 184 (г-жа), 366, 403, 420, 430, 464, 481; II 44, 147, 148.

Латини 185.

Латинско образование 46.

Лаховари, рум. мин. II 427.

Левантинци II 60.

Левицки, проф. въ Петрогр. военна акад. II, 47.

Левски, Вас. 125 (паметникъ), 207; II 195, 196 (кореспонденция), 197, 416.

Левтеровъ, приставъ 102.

Левъ XIII, папа II 120.

Легия, бълг. въ Бѣлградъ 71, 153; II 213, 214.

Леже, Луи, французки славистъ XXVI, XXX; II 164, 167, 272.

Лейярдъ (Layard), Хенри, англ. посл. въ Цариградъ 241, 399.

Le Clerc, франц., секр. на комис. à quatre II 357.

Леоновъ, полковникъ 515.

Leroy-Beaulieux, финансова наука 59.

Лесовой, генералъ, воен. мин. II 81, 137—141, 154, 177, 178, 404, 410, 467.

Лефевъръ, франц. индустр. II 105.

Лечевъ, отговорникъ на в. Независимостъ 413.

Либерали въ княжеството 12, 32, 40, 46, 53, 54, 59, 61, 62, 65, 79, 111, 123, 124, 129, 131, 133, 134, 139 —

141, 145—148, 151, 153, 158, 166, 213, 258, 298, 316, 359, 361, 364, 366, 368, 381, 384, 387, 394, 398, 400, 401, 403, 404, 407, 411, 412, 414, 416, 417, 420, 424, 428, 430, 431, 436—444, 452, 453, 465, 473, 475, 479—481, 483—485, 488, 489, 492, 517; II 29, 32, 35, 36, 80, 92, 105, 116, 122, 134—137, 159, 175, 185, 205, 212, 230, 231, 240, 246, 250, 254, 255, 259, 267, 309, 321, 325, 326, 335, 337, 339, 347, 351, 359, 371, 391, 392, 393, 396, 399, 411, 412, 421, 422, 425—427, 451, 465, 467, 471.

Либрехтъ, г-жа II 437.

Лилиенфелдъ, воененъ прокуроръ, руснакъ II 399, 435, 479.

Лисевичъ, руски дипломатъ 448.

Литература, бълг. II 218.

Литературна собственостъ II 457

(конв. междунар.), 473.

Лихварство въ България 331.

Lichy 418.

Лицей, юридически 150, II 301, 302, 352.

Лишинъ, секретаръ на руск. дипл. агентство 170, 294, 361, 362, 417, 436, 437, 439, 441.

Лишинъ, г-жа 96, 294.

Ловечъ, гр. 275, 395, 396, 426, 433, 444, 447; II 92, 116, 139.

Логеновъ, подполковникъ, адют. на князь Александъръ I 374, 410, 417, 446—449, 452, 467, 473, 475, 479, 501; II 37, 159, 263, 467.

Логиновъ, Ал. Петр., предприемачъ II 194, 326, 339, 466.

Лозарство въ България II 26.

Лозя въ Софийско 504, II 288.

Ломъ, гр. 10, 12, 13, 204, 215, 374, 378, 426, 431, 469, 479, 496; II 115 (шосето), 124, 125, 133, 163 (митн.), 182, 183, 239, 349, 351, 400 (женски типове).

Реалка: 166, 386; II 121, 161, 165, 188, 234, 237, 394.

Ломъ, р. 13, 414, 468.

Лонгъ, д-ръ, амер. проповѣдникъ 329, II 332 (прев. на Новия заветъ), 372.

Лонгиновъ, руски подполков., воененъ комисаръ 465, 466; II 342, 455, 486.

Лонгиновъ, А. П., предприемачъ, вж. Логиновъ, А. П.

Лондонски договоръ II 329.

Лопохъ = rhamnus II 181.

Лопухинъ, адютантъ на царь Освободителя II 42.

Лопушна, с. въ Берковско 206 (манастиръ св. Иванъ Рилски).

Лотарии, хазартни II 162.

- Лужница, с. при Пиротъ II 74 (говоръ).
 Лукашовъ 306.
 Лукиановъ, Т., окр. начал. 52, 54, 157, 318, 319; II 254.
 Лукинъ, чинов. въ Нар. библ. II 424, 453.
 Лукшичъ, издатель на „Bulg. Correspondenz“ 93.
 Лутероти 155, II 435.
 Лучевъ, Ю., окол. начал. 474.
 Лъвовъ, Кирилъ, вж. Кирилъ, архим.
 Лъжене, с. 409.
 Льове, берл. депутатъ 277, 279.
 Лъови, инж. на Адженова II 5.
 Лъотичъ, Влад., книговод. въ Държ. печ., срѣб. емигрантъ 312, 413, 425, 481, 483, 486.
 Лѣкарско съсловие 204, 213.
 Лѣкари въ Турция II 369.
 Лѣсковецъ 119 и 120 (наречие) 309, 321 (манастиръ); II 126 (градинарство), 142, 226, 227, 247, 254, 310, 363, 364.
 Училище: 308, 333, 372, 386;
 Любичитъ 241.
 Любовски, подпоручикъ русинъ 60, 97, 221 (г-жа), 252.
 Людвиъ Батенбергъ, князь II 330, 343.
 Люцкановъ, Ал., помощ. секр. въ Царигр. агенство, гл. секр. въ Мин. на външн. работи, нар. предст. 220, 223, 264, 272, 298, 301, 317, 332, 366, 368, 370, 371, 405, 420, 436, 443, 444, 452; II 24, 70.
 Люцкановъ, кав. офицеръ 453.

M

- Мавровласи XV.
 Мавровъ, Ив., учил. инспек. 327, 328, 333, 394, 403, 404, 412, 413.
 Маврокордато, Али ефенди II 476.
 Маджаровъ, Мих. 490, II 165, 173, 179, 471.
 Майеръ, С., преводачъ на Иречековата история на маджарски XIV.
 Макавеевъ, свещовецъ II 5.
 Макаковъ, А. А., у-ль естественикъ 356, II 266, 361.
 „Македонецъ“, в. 319.
 Македония XXIII, XXVII, 44, 71, 82, 117, 119 и 120 (наречия), 223, 231, 242, 254, 257, 274, 276, 294, 299, 339, 343, 374, 378, 383, 399, 404, 418, 419, 427, 428, 468, 489, 490, 493; II 33, 40, 48, 85, 86, 138, 145, 160, 193, 247, 258, 268 (възст. 1878), 279, 290, 354, 357 (катол. пропаг.), 370, 395, 490, 512 537.

- Македонска депутация за корон. на Александъръ III, II 371.
 Македонски, Д. 101. Вж. и Димовъ — Македонски.
 Македонски комитети, 257.
 Македонци въ княжеството 70, 101, 305, 342, 387, 397, 408, 409, 415; II 48, 63, 214, 290, 368, 445, 491.
 Максимовъ, руски консулъ въ Видинъ II 128, 131.
 Максимъ, архим. II 368.
 Макъ Гаханъ 71.
 Манастири 171, 206, 217, 276, 337, 338, 394, 452, 471, 503, 504; II 69, 88, 144, 170, 206 (живота тамъ), 376.
 Манастиръ-Баиръ 332.
 Манафовъ, нар. предст. II 247 (родъ), 262, 289, 300, 301, 302, 305, 310, 461.
 Мангъръ, село въ Мала-Азия; II 73 (българи тамъ).
 Мандиковъ, нар. предст. 38, 445.
 Мано, хаджи, софийски чорбаджия, вж. Стояновъ, хаджи Мано.
 Маноловъ, А., членъ въ Учеб. съветъ II 457.
 Маноловъ, Дим., префектъ 436, II 355.
 Манчовичъ, свещовецъ 475.
 Манчовъ, Василь, стар. помощ. въ Соф. нар. библ. 503; II 191, 409, 413, 424, 433, 445, 449, 453, 513.
 Манчовъ, Д. В., книжаръ 79, 90, 91, 376, 377, 447, 491; II 105 (учебницитъ му), 421.
 Мара, Шишманова дъщеря II 363.
 Марачи II 362.
 Марашъ боазъ II 73.
 Марекъ, Ив., у-ль чехъ 165, 214; II 124.
 Марена, развалини римски при Елена 200, 206.
 — вж. и Махренъ.
 Мариновъ, княжески адютантъ 358; II 110.
 Мариновъ, Вас., учитель, 177, 302.
 Мариновъ, Митко, у-ль II 125, 135.
 Мариновъ, Тончо, у-ль въ Соф. кл. гимназия 51, 302; II 282.
 Мариновъ, Филипъ, нар. предст. 441, II 250.
 „Марица“, в. 95, 102, 227, 257, 372, 394, 432, 433, 441, 455, 477, 486, 487, 508, 510; II 49, 161, 164, 165, 173, 174, 179, 198, 231, 246, 251, 254, 261, 277, 282, 294, 325, 332, 343, 380, 445, 455, 467, 470—473, 488, 539.
 Марица, р. 352; II 197, 279 (кретени).
 Markellai II 73.

- Марко, кралъ II 352, 468.
 Марковичъ, полковникъ II 224.
 Марково, с. II 448 (мугевеллъкъ).
 Марковъ градъ 331.
 Марковъ, окол. начал. II 135, 297.
 Марковъ, Дим. Т., търновецъ, у-къ въ Робертколежъ 232, 235.
 Марковъ, Несторъ, префектъ II 200, 205, 324, 331, 362, 388, 456.
 Марковъ, Хр. П., любителъ актьоръ II 68.
 Маркъ, Аврелий II 128 (надпись).
 Мартино, де, итал. дипл. агентъ 109, 179, 199, 240, 253, 257, 366, 381, 420, 468, 500; II 290, 311, 334, 358, 470.
 Мартиновъ, у-ль 302.
 Маршалекъ, у-ль II 125.
 Масаловъ, кап., адют. на князь Александър I, вж. Мосоловъ.
 Маски презъ карнавала 314.
 Масони II 362.
 Матеевъ, юристъ въ Румелия II 371.
 Матеевъ, Методи, медикъ у-ль 378.
 Матей Бесарабъ, рум. войвода II 131.
 Матей, попъ 183, 408.
 „Матица“, българска II 533.
 Матичъ, Дим., сръб. мин. II 16.
 Матковичъ, хърв. географъ 251, 317.
 Махала, с. II 279 (кретени).
 Махзаръ паша, 96, 186, 264.
 Махмудъ II, султанъ II 364.
 Махмудъ паша, мин. II 416.
 Махмудъ паша, нар. представ. II 448.
 Махрентъ, развалини римски при Елена 200.
 — вж. и Марена.
 Медаль, среб. и зл. създаденъ отъ Александър I 101.
 Медицинско военно управл. 384.
 Медицински съветъ, соф. 456.
 Междудецъ въ Македония 119.
 Мелетий, соф. митроп. 28, 31, 43, 46, 47, 82, 91, 104, 114, 149, 157, 165, 202, 218, 361, 368, 376, 408, 411, 508, 512; II 57, 64, 65, 222, 316, 321, 325, 327, 330, 335, 338, 339, 342, 346, 371.
 Меликовъ, Лорисъ 116.
 Мелникъ 342, II 71 (гърци).
 Менгесъ, Алекс., ч. секр. на князь Александър I 25, 163, 171, 200, 213; II 59, 380, 451.
 Менини, Роберто, катол. епископъ въ България 182, II 120, 349, 478.
 Мери 424, II 490.
 Месемврия II 523.
 Метеори 499, 504; II 189.
 Метеорологически наблюдават. пунктове 426, 516.
 Методий, св. 238.
 Методий, замѣстникъ на екзарха въ Цариградъ II 33, 47, 145, 160.
 Мехединска степъ 414.
 Мехмедъ Али, членъ въ държ. съветъ II 69, 77, 87.
 Мещовъ, предс. на окр. съветъ, нар. предст., плѣв. чорб. II 253, 305, 430.
 Миаци 120, 374.
 Миджоръ, ст. планин. връхъ II 389.
 Мизия 321 (граница).
 Мидхатъ паша 379, 414, 435, 455; II 359, 396, 415—418, 509.
 Миклошичъ, Фр. славистъ, проф. въ Виена IX, 5; II 12, 93, 406, 413, 548.
 Миладинова, сестра на бр. М., у-лка 492.
 Миладинова, дъщеря на Д. М. II 441.
 Миладинови, братя 502, II 340 (пѣсни), 362 (животопись).
 Миланъ, сръбски кралъ, 405, 452; II 116, 218, 219, 223, 224, 226, 264, 385, 459.
 Миларовъ, Светославъ, ред. на „Независимостъ“ и „Сръдецъ“ XXII, 138, 172, 182, 192, 193, 200, 208—210, 213, 217, 222, 277, 282, 286—288, 290, 291, 301, 307, 309, 318, 321, 332, 337, 341—344, 346, 371, 380, 381, 391, 407, 422, 423, 433, 438—440, 444, 476, 481, 485; II 25, 50, 51, 61, 72, 98, 100, 103, 105, 110, 119, 122, 135, 176, 179, 189, 197, 199, 207, 227, 231, 236, 248, 250, 371, 407, 447, 472, 504, 510, 541, 542.
 Миленко устабаши 238.
 Милетичъ, сърбинъ прошенопоисецъ 427, 438, 440.
 Милиция, румелийска II 215, 390.
 Миличевичъ 219, 251, 487; II 90.
 Milliare, римски II 317.
 Милоевичъ II 335.
 Милошевичъ, пиротски нар. предст. 350.
 Милошъ, сръб. князь II 195.
 Милутинъ, сръб. кралъ 504.
 Милчевица, баба отъ Гложене II 93.
 Мингрелия 226.
 Мингрелци 226.
 Мини II 148, 284 (кам. вжгл.)
 Министерски съветъ 317, 378, 387, 400, 409, 413, 424, 427, 432, 438, 476, 478, 486, 489, 492, 494, 501, 505, 509, 511, 515; II 25, 27, 40, 43, 51, 59, 60, 64, 71, 75, 77, 80, 87, 89, 90, 92, 98, 102, 105, 106, 111, 113, 115, 118, 119, 138, 139, 148, 154, 161, 172, 173, 177, 215, 241, 266, 317, 412.
 Министерства II 44 (сгради за тѣхъ), 422.

- Министерство презъ 1879 г.: 58, 59; II 500; презъ 1800 г.: 142, 143, 145; презъ 1881 г.: XIX, XX, 357, 359, 388, 475; II 50; презъ 1882 г.: II 66, 106, 107, 191, 205; презъ 1883 г.: II 318, 319, 321, 323, 330, 332—334, 392, 414, 419, 429; презъ 1884 г.: II 444, 455, 457, 458, 465, 471, 523, 526, 536.
- Министерство военно 214, II 78, 306, 318, 464, 466, 488.
- Министерство на външните работи 223, 317, 318, 402, 405, 449, 456, 463; II 88, 283, 331.
- Министерство вътрешно 389, 401, 446—448, 450, 452, 456, 487, 488; II 133, 309.
- Министерство на общ. сгради II 72, 100, 115, 280, 281, 305, 306, 464, 466.
- Министерство на правосъдието II 339.
- Министерство на просв. XVIII, XX, 22, 68, 139, 139, 140, 142, 165, 183, 202, 203, 212, 214, 215, 267—269, 280, 288, 299, 313, 399, 475, 491, 507, 517; II 26, 36, 83, 134, 135, 145, 192, 193, 241, 245, 253, 280, 281, 294 (бюджетъ), 295, 299, 301, 303, 305, 307 (бюджетъ), 500, 517, 539, 540.
- Министри въ княжеството 55—57, 60, 90, 142, 143, 170, 172, 201 (отговорността имъ), 206, 208, 280, 283, 323, 359, 362, 387, 424, 468, 492, 494, 496, 498; II 50, 225, 239, 299, 309, 311, 320, 324 — 326 (фейлетонъ), 330, 332, 340, 386, 412, 427 (на външ. работи).
- Минковъ, съдържател на Николаевския пансионъ 306.
- Минковъ, депутатъ въ Румелия 438.
- Минчевъ, офицеръ II 140.
- Минчетичъ, Шишко XXVIII.
- Минчовичъ, д-ръ Пандели, варн. губернаторъ 62, 69, 93, 99, 109, 154, 201, 282, 320, 426, 492, 502; II 53, 67, 100, 226, 317, 318, 369, 536.
- Мирковъ, д-ръ Сава, лѣкаръ на соф. воен. отдѣлъ 100, 156; II 118 (г-жа).
- Мирополски 267.
- Мирски, К., нар. предст. II 250, 263, 267.
- Мита на румел. и макед. стоки 151, 176, 181.
- Мита, покровителствени 180.
- Мита, вътрешни 224.
- Митинги въ княжеството 436, 437, 443, 447; II 114, 115, 119, 242, 398, 429, 458, 461, 473, 479, 480.
- Митризово, с. II 448 (мугевеллъкъ).
- Митовъ, икономъ попъ Тодоръ, нар. предст. 101, 162, 205, 207, 362, 378, 390, 392, 394, 435, 436, 438, 442; II 348, 357, 375.
- Михайловски, Ник., чл. въ Върх. кас. сждъ, нар. предст. 135, 140, 141, 148, 149, 150, 173, 180, 190, 201, 203, 204, 206, 261, 431, 491, 502; II 69, 134, 176, 193, 195, 235, 236, 241, 245, 247, 248, 257, 259, 274, 278, 305, 309, 311, 312, 330, 344, 348, 351, 353, 355, 372, 374, 413, 426, 456, 463, 465, 473, 475, 495, 533, 542.
- Михайловски, Стоянъ, членъ въ соф. окр. сждъ 38, 52, 62, 94, 105, 110, 164, 212, 265, 270; II 436, 455.
- Михайловъ, Ат., окол. начал. и окр. управит. 400, 482, 487; II 110, 123, 128, 161, 166, 226, 244, 296, 357.
- Михайлъ Обрѣтъ, надпись 195.
- Михайлъ, бѣлгр. митроп. 383; II 515.
- Михайлъ Асѣнь, царь II 171.
- Михайлъ, сръб. князь II 215.
- Михайловичъ, Г., обл. инж. въ Румелия и княж. 94, 96, 287, 492, 507; II 88, 100, 106, 111, 138, 144, 190, 191, 280.
- Михалбейовци 321; II 73, 448.
- Михаличъ, с. въ М.-Азия II 269 (българско).
- Михленца = валчести червени домати 344.
- Мицевъ, учил. директоръ 182, 268.
- Мишайковъ, [Василь?], сдия, 261.
- Мишетичъ, лѣкаръ на черног. князь 183.
- Младежъ, българска 489.
- Мльетъ, далм. гр. XXVII.
- Могили, софийски II 223.
- Mozlley, предст. на варн. д-во II 140, 159, 172, 225.
- Мокрешъ, с. при Ломъ II 127.
- Молдавия II 437.
- Молловъ, Дим., предс. на Медицин. съветъ 34, 53, 75, 89, 91, 97, 100, 102, 106, 110, 116, 122, 133, 145, 154, 184, 200, 205, 224, 261, 269, 360, 384, 393, 406, 418 (г-жа), 473; II 49, 61, 104, 318, 392, 394, 397, 422, 430, 431, 446, 447, 452, 458, 474, 477, 506, 538.
- Молчановъ, руски журналистъ II 228, 272, 276, 281, 285, 286, 304, 310, 316, 318, 321, 347, 349, 395.
- Момчевъ, Жоржо, търн. кметъ, нар. предст. 286, 386, 426, 427, 431; II 216.
- Момчиловъ, Ив., учителъ, 190.
- Монархисти, партия II 426.
- Монети 197 (законъ), 199, 277, 279, 476, 481, 511; II 162, 360 (сребърни), 380, 382, 450, 507.
- Монети, стари 210, 218, 225, 230, 285, 381, 403, 496; II 30 (български), 73 (отъ Асена), 98, 126, 269.
- Мономахъ, Конст. 145.
- Montani II 223.
- Montechi, учителъ II 40.

Моравенова, Хариклица 211.
 Моравеновци II 107.
 Моравеновъ, Гав. 345.
 Моравеновъ, Лука, членъ въ Касац.
 и Държ. съветъ, по-рано търговецъ
 въ Цариградъ 33, 211, 214, 492, 514;
 II 25, 49, 202, 330, 483, 518.
 Моравеновъ, Тошо, баща на Стоило-
 вата майка 105.
 Морачени II 362.
 Мордвинъ 166.
 Моръ въ Видинско (Кула) 75, 78.
 Мосоловъ, кап., адют. на князь Алек-
 сандър I 25, 142, 159, 253, 406; II
 291, 467.
 Мостове, мѣстность на Витоша 505.
 Моту, французинъ, редак. на стила
 въ Вѣнш. мин. 196, 209; II 199.
 Мохамедански елементи въ Бълга-
 рия 4.
 Mohr, Dr, коресп. на Kölner Zeitung
 484, 464.
 Мошино 88, 98, 228; II 105, 118, 492,
 494.
 Мраката, покрайнина 394.
 Мраморъ въ България 98.
 Музей, народенъ 134, 147, 179, 215,
 225, 285, 288, 297, 308, 379; II 177,
 237, 242, 410, 472.
 Мумджиолу, Панайотъ, баща на Гре-
 ковци II 106.
 Мура (pinus peuce) II 389 (разпростра-
 нението ѝ).
 Муромцовъ, В. В., трънски окр. нач.
 и видински губер., руснакъ 24, 55,
 56, 76, 86, 91 (г-жа), 101, 166.
 Мусалла, вр. II 389.
 Мустафа, доспатски помакъ II 414
 440, 498, 499.
 Мутафовъ, Георги Ник., гимн. въ
 Болградъ 489.
 Мутевеллъци II 448.
 Мъненка=майка въ Търново 120.
 Мъненъ въ Шуменъ 119.
 Мърваци 120, 343.
 Мюнифъ ефенди, мин. на просв. II
 476.
 Мюфтии въ княжеството II 512.

Н

Набодковъ, Пант., окр. началн. 102,
 113, 208, 221, 223; II 200.
 Надписи въ България XXIII, XXVI,
 XXVIII (Самуиловъ), 91, 121, 155, 215
 —217, 230, 234, 238, 250, 254, 259,
 316, 321, 333, 347, 355, 394, 403, 455,
 488, 503; II 5, 18, 21, 30, 126, 128—
 130, 131, 141, 170, 206, 222, 223, 231
 (въ Dacia), 268, 269, 341, 379, 395
 (Самуиловъ), 426, 429, 468, 512.

Надхерни, д-ръ 70, 361.
 Назиръ бей отъ Русчукъ 413.
 Найденовъ, окол. начал. II 114.
 Наипли II 440 (наречие).
 „Напредък“, д-во въ Виена 404.
 Наречия, български 119—121, 169,
 186, 218, 260, 337, 343, 344, 348 (шоп-
 ско), 354 (граница), 374; II 74, 75,
 373, 440.
 „Народенъ гласъ“, в. 78, 79, 91, 93,
 430, 433, 447, 472, 491, 506; II 41, 429,
 455, 471.
 „Národní Listy“, чешки в. 90, 257.
 Народни представители 48, 49, 66, 70,
 90, 134, 135, 140, 141, 155, 173, 175,
 319, 367, 419, 428, 442, 453, 464, 465;
 II 260, 261, 263 (турци), 264, 281, 301,
 302, 305, 308, 431, 547.
 Народнитъ, румел. партия II 493.
 Народно събрание XIX, 21, 23—27, 29,
 32—34, 36—38, 42, 44—49, 51—66, 68,
 69, 71, 72, 78, 81, 86, 87, 97, 107—109,
 113, 115, 124, 132, 134, 135, 149—151,
 158, 162—164, 171, 173, 174, 177, 179,
 180, 182—184, 192, 195—197, 200—
 206, 256, 257, 262, 264, 270, 273, 275,
 278, 282, 286, 288, 289, 314, 359, 365,
 375, 378, 380, 382, 383, 388, 424, 428,
 432, 437, 450, 487; II 80, 163, 189, 193,
 208, 212, 225, 230, 245, 250, 251, 253—
 256, 259, 261—263, 266, 267, 276, 280,
 281, 285, 289, 295, 300—302, 305, 307,
 308, 320, 322, 329, 396—399, 411, 412,
 420, 422, 425, 428, 430, 431, 432, 438,
 439, 465, 500, 523.
 Народно събрание, велико 360, 364,
 367, 371, 375, 382, 416, 417, 423, 425,
 428, 464, 468; II 259, 287, 321, 392,
 411, 412, 418, 425.
 „Народность“, в. 116.
 Наръ въ княжеството II 129.
 Населенията въ България XXVI (про-
 мѣни), 239, 330, 353, 454, 471; II 523.
 Настоятелства, училищни 512, 514;
 II 30.
 Натанаилъ Охридски, управл. Ловч.
 епархия 43, 44, 202, 275, 276, 404,
 416, 419, 447, 516; II 169, 533.
 Наумовъ, Д., румел. нар. предст. 164,
 165, 167; II 81, 263, 456.
 Наумовъ, Йорданъ, нар. предст. 207.
 „Наука“, д-во и сп. въ Пловдивъ 328,
 356, 472; II 157, 165, 197, 395.
 Наумъ, св. 238.
 Началници, околийски II 410.
 Начовичъ, Гр. Д., соф. п. кметъ, м-ръ
 X, 24, 29, 31, 33, 47, 48, 51—53, 57—59,
 64, 71, 77, 87, 88, 90, 92—94, 96, 100,
 106, 107, 111, 115, 116, 123—125, 128,
 129, 134, 136, 137, 142, 143, 145—148,

- 151, 155, 180, 181, 186, 190, 193, 197, 199, 200, 202, 209, 222—224, 257, 281, 291, 301, 318, 368, 388, 402, 411, 414, 442, 446, 447, 466, 472—474, 476, 479, 484, 487, 496, 502; II 23, 26, 28, 30, 35, 37, 67, 69, 70—73, 88, 94, 95, 98, 99, 106, 111, 117, 127, 136, 137, 144, 154, 155, 158, 162, 165, 168, 175, 177, 189, 208, 214, 216, 220, 225, 228, 230, 232, 233, 237, 243, 244, 246, 250, 251, 253—255, 259, 267, 274, 280, 281, 285, 286, 289, 295, 310, 316, 319, 324, 328, 340, 345, 356, 382, 385, 387, 391, 392, 394, 412, 415, 419, 422, 429, 440, 441, 445, 450, 465, 466, 468, 469, 471, 473, 486, 514, 530, 535.
- Начовичъ, г-ца 180, 191.
- Начовъ, у-ль 473.
- Неболсинъ, Петъръ, русинъ, началн. въ Мин. на правосъд. 319, 420, 424, 476; II 144, 165, 200, 321, 323.
- Неврокопъ 216.
- Негропонте, богаташъ въ Галацъ II 437.
- Негушанци, с. въ Софийско II 352.
- Неджибъ паша II 418 (жена му).
- Недимъ, Махмудъ 132.
- Недѣлковичъ, нар. предст. 282.
- Недѣлковичъ, у-ль въ Ломъ II 122.
- Недѣлчовъ, сждия въ русен. апел. II 373.
- „Независима България“, в. 313.
- „Независимост“, органъ на П. Каравеловъ 213, 252, 270, 298, 299, 301, 316, 318, 370, 372, 376, 381, 387, 393, 394, 400, 404 — 406, 411, 413, 417, 423, 426, 432, 436, 438, 439, 441, 455, 457, 465, 471, 481, 485; II 24, 32, 41, 49, 231.
- Нейчовъ, Вълко, зам. прокуроръ въ Пловдивъ 309, 510; II 41, 58, 79.
- Неклюдовъ, руски дипл. 462; II 104.
- Нелидовъ, руски посл. въ Цариградъ II 86, 321.
- Неновичъ, кас. сждия II 342, 425.
- Неновъ, Юрданъ, секр. на Медич. съветъ 67, 83, 293.
- Неофитъ Бозвели 190, 510; II 195, 423.
- Неофитъ рилски XXIII, 236, 237, 244, 304, 335 (речникътъ), 345, 346, 355, 416; II 161 (речникътъ), 162, 242 (речникътъ), 304 (речникътъ), 352 (опис. на Рила), 372 (Н. Заветъ).
- Непокойчици II 47, 86.
- Непокорство на села II 151.
- Несебъръ, крепостъ II 171.
- Нестинари, гърци II 74.
- Нещичъ, гостилничаръ II 80.
- Нечаевъ 58 (процесътъ му), 468.
- Нешовъ, Бойко, търговецъ II 232, 247, 468.
- Нешовъ, Кръсто, соф. полицм. II 410.
- Ниази бей II 77.
- Нибуръ, К., пжтвачъ II 495.
- Никифоровъ 190.
- Никифоръ, гръцки имп. II 73 (битката му).
- Никола, св. софийски 304; II 367 (празнуването му).
- Никола, св., ман. въ Сеславци II 376.
- Никола, св., ман. въ Мраката 394.
- Никола, дѣдо, възстаникъ отъ Габрово II 226.
- Николаевъ, пѣвецъ 161.
- Николаевъ, румел. офицеръ II 263.
- Николаевъ, контролоръ, 405.
- Николаевъ, секр. на кюстенд. префектъ II 244.
- Николаевъ, Ник., у-ль 501, II 350.
- Николаевъ, Тодоръ, соф. полицм., 410, 414, 436, 439, 442, 500; II 94, 99, 159, 163, 179, 241, 252, 358.
- Николичевци, с. 403.
- Николовъ, инж. 476.
- Николовъ, Илия, у-ль 32.
- Николовъ, Кирилъ, агрономъ отъ Ловечъ 176.
- Николовъ, Райчо, капитанъ въ Румелия 376.
- Никополъ при Неврокопъ 216.
- Никополь 176, 330, 442, 443, 445, 447; II 87.
- Никюпъ II 126, 478.
- Нине=сега 119 (Шумень), II 362 (задь Осъмъ).
- Ниновци II 362.
- Нихадъ паша, дивиз. генералъ, тур. комисаръ за вакѣфитъ 103, 107, 114, 135, 203, 253, 297, 322, 375, 418, 435, 443, 449, 452, 464—466; II 42, 51, 60, 110, 148, 275, 453.
- Нихилизмъ въ България 327, 328, 336, 347, 381, 421, 442; II 133, 259.
- Нишъ 30.
- Новаковичъ, Ст., срѣб. проф. 109, 220.
- Новачене, с. въ Орханійско II 362.
- Нови Заветъ II 332 (бълг. преводи), 372, 490.
- Новиковъ, руски дипл. 418; II 48.
- „Новое Время“, руски в. 61, 100.
- Ново село (Видинско) 83, 86, 87; II 129.
- Новоселско 437; II 229.
- Новотний, 291.
- Ножаровъ, софиянецъ, еснафлия II 288.
- „Norddeutsche Allg. Zeitung“, в. 424.
- Носии, народни 12 — 14, 44, 90, 218, 221, 263, 304, 342, 347, 348, 459; II 115, 153 (македонски), 182 (Клису-

ра); 362 (у морачени), 367 (Соф.), 490.

Носовки въ бълг. ез. 36, II 229 (Костурско).

Нрави, български 384.

Нусретъ миралай II 212.

О

Обичаи, народни 113, 117, 166, 295, 296, 312, 354, 392; II 124, 126, 220 (юридически), 354, 533, 534.

Обрадовичъ, Доситей, южнослав. будителъ XIII, 334.

Образование въ княжеството 167, 419, 501; II 112, 145.

Образование, руско 333.

Обреновичи, Мил. и Мих., сръб. князе VI, VIII.

Обрешковичъ, сръб. емигрантъ 483.

Обручевъ II 47.

Обскурантизмъ въ княжеството II 240, 245, 475.

Обществени сгради 288, II 44.

Общини въ княжеството 54 (силата имъ), 132 (законопроектъ), 160, 171, 284 — 286, 382, 383, 389, 432 (автономия), 434.

Овче поле II 153.

Оггье, баронъ, вж. Hogguer.

Огостъ, р. 15.

Одеса 44 (настоятелството), II 227 (бълг. търговци).

Оджаковъ 465, 466, 472.

Озирова, с. II 151.

Одринско 354 (ръки), 418, 473.

Одринъ 283, 387, 405, 413.

Околии въ княжеството 424.

Окопи стари въ България 371, II 38.

Окръжни съвети 267, 362, 367, 373, 375, 379, 387, 432.

Октроа 98, 160; II 78, 173, 290.

Окупационно управление II 252, 253.

Олива, Карлъ, австр. дипл. 39, 59, 63, 69, 80, 151, 177, 319, II 11.

Олово въ Кюстендилско 41.

Омеръ 226.

Опозиция въ княжеството 39, 42, 49, 51, 53, 68, 132, 137, 405.

Опреанъ, румън. префектъ 175.

Опълчение 197, 199, 205, 206, 209, 212, 324; II 114, 139, 162, 164, 172, 231, 348, 398.

Опълченци 177, 179, 180, 196, 371, 393; II 119, 461.

Ордени, български 101, II 497.

Ориентъ 69, 333, 377; II 402, 406, 456, 463.

Орхание 182 (цинкъ) 224, 441, 442; II 196, 197.

Орханийски проходъ 332.

Оршова 8, II 8.

Османпазарско 62, 330.

Османпазаръ 183, II 373.

Османъ бей 309.

Османъ бей, синъ на Мехмедъ Кабръзлията II 294. Вж. и Андреевичъ, майоръ Влад.

Османъ ефенди, нар. предст. 38.

Осогово, пл. II 170.

Островски, капитанъ, княж. подкомисаръ 439, 441.

Осьмъ, р. 468.

Осждени отъ либералитъ привърженици на държавния превратъ 417.

„Отечество“, в. II 473, 474, 501, 512, 539, 540, 546.

Офицери, румелийски II 263.

Охлювъ въ бълг. ез. 238, 342.

Ohms, Ritter, лингвистъ II 505.

Охридъ 78, 294, 377, 378, 416 (архиепископи), 437; II 395 (патриаршия).

Ошуръ, дантъ II 127.

П

Павель, архимандритъ 374.

Павликани II 115 (въ Пловдивско), 117 (въ Свищовско).

Павловичъ, Ник., учил. инспек. 493, II 93.

Павловичъ, Петко, херц. войвода II 537.

Павловичъ, Христати II 74.

Павловъ, управ. рус. консул. въ Видинъ II 393.

Павловъ, Хр. Д., предс. на Соф. апелация 124, II 89.

Павловъ Силвански II 163.

Падало, царевъ 218, 332, 504; II 467.

Пазавантоолу, II 127, 131.

Паисий Хилендарски II 74, 75, 525, 526.

Паламидовъ, у-ль II 394.

Паланка 339.

Палаузовъ, В. Н. XIV.

Палаузовъ, Спиридонъ 271, 300, 356; II 461.

Палгрейвъ (Palgrave), англ. дипл. агентъ 27, 40, 43, 46, 53, 59, 79; II 85.

Палежникъ = желѣзенъ емежъ 353.

Палмовъ, проф. II 386.

Паметници, стари въ България 340 (срѣдновѣкови); II 357 (римски).

Памукъ въ княжеството II 129.

Панагюрище 74, 260; II 75; 96 (възстание), 220 (обичаи юрид.), 418, 426 (възстание).

Панагюрци 505 (овчари), II 170.

Панайотаки, едренлия II 436.

Панайотъ войвода II 197, 358.

- Панаретовъ, С., у-ль въ Робертко-
лежъ 103, 192, 194, 399, 480; II 67
(граматика).
- Панаретъ пловдивски 308, II 423.
- Панаретъ, бълг. погонянски епи-
скопъ 62, 457; II 167, 201.
- Панаретъ, помощникъ на Антима
II 128.
- Панделеевъ, пом. окр. начал. 474,
II 265, 459.
- Паница, виенски бълг. търговецъ
320, II 11, 407.
- Пановъ, чиновникъ въ Мин. на външ.
работи 486.
- Пановъ, Трифонъ, окр. управитель,
нар. предст. 149, 169, 202, 275, 285,
339, 360, 378, 384, 386, 449.
- Пансионатъ, учил. въ София 66.
- Пансионъ на благотв. д-во въ София
161, 304.
- Пансионъ въ Цариградъ 473.
- Пансионъ, дев. държ. въ София 162;
II 194, 197, 224, 237, 256, 268, 280,
287, 303, 339, 349, 374, 375, 379, 397.
- Пансионъ, мѣжки въ София 472,
II 170, 303.
- Пантелеймонъ, игуменъ на Рилския
манастиръ 233, 236, 237, 246, 343,
345.
- Панчицъ, ботаникъ II 370, 389.
- Панчовъ, Младенъ, у-къ II 380.
- Папанчовъ, опълченецъ 447.
- Паплома = покривка въ рупал. на-
речие II 279.
- Паракенде II 149 (въ Еленско).
- Параходно дружество II 100.
- Паренсовъ, руски генералъ, воен.
мин. въ България 22, 35, 51, 52, 58,
81, 83, 86, 96 (г-жа), 97, 98, 100, 124,
125, 128 — 130, 133, 134, 140, 171,
248; II 52, 493.
- Паризлии II 425 (ерата имъ).
- Партии въ България 12, 29, 43, 47,
52, 83, 89, 122, 123, 166, 170, 201,
432; II 29, 259 (помирение), 319, 321,
325, 329, 334, 345, 359, 391 (прими-
рение), 397, 425, 426, 508, 530.
- Партия, неутрална 428.
- Партия, селска 201.
- Партия на срѣднитѣ (медиокритѣ) 52,
91, 131, 133, 270, 280.
- Партия на червенитѣ 52, 59.
- Партия на чернитѣ 59.
- Парушевъ, Ст. В., нач. на Глав. пош.
управление, гл. секр. въ Мин. на
финан. 142, 152, 400; II 107, 152 343.
- Пастрина, връхъ 19.
- Пастуха, с. 230, 340, 342; II 170.
- Пастуша, ст. село II 279.
- Патриаршия, гръцка въ Цариградъ
II 436.
- Паулята 144, 145, 259, 302; II 98.
- Пашанковъ, свещодецъ II 424.
- Пашичъ, сръбски политикъ II 419,
442, 502.
- Педагогически курсове 214, 248, 278,
284, 471, 498.
- Педагогически съветъ 118, 119, 248.
- Педагогически училища 210, 215, 274,
328, 333, 478, 498; II 487, 539.
- Педагогическо списание 175, II 152,
192, 257.
- Педагози, български 311.
- Пейовичъ, Вуко, черногорецъ II 170.
- Пейчиновичъ, Кирилъ II 526.
- Пелишатъ 354.
- Пелишки 354.
- Пеллегрини, франц. консулъ II 266.
- Пенчовичъ, Хаджи Иванчо, членъ
въ Върх. сѣдъ и Държ. съветъ 213,
309, 379, 431, 476, 492; II 101, 196, 226,
247, 330 415 — 417, 475, 499.
- Пенчовъ, Петъръ, естест. у-ль и дир.
въ Варна 284, 335, 385, 455, 457;
II 424, 456.
- Перець, Ф., бившъ прокуроръ въ Ру-
мелия, хърв. редак. на „Законове-
децъ“ 162.
- Периволь при Кюстендилъ 414.
- Периодическо списание на Бълг.
книж. д-во 141, 248, 281, 293, 294,
299, 309, 331, 333, 335, 367, 395, 503;
II 65, 70, 73, 84, 108, 111, 120, 126,
136, 149, 150, 152, 153, 155, 153, 160,
161, 167, 171, 173, 176, 184, 193, 197,
198, 200, 235, 251, 339, 357, 370, 377,
381, 386, 395, 446, 451, 470, 491, 518,
532.
- Перникъ 223, 247.
- Перовска, незаконна дъщеря на Алек-
сандъръ I 350.
- Перушица, с. II 96 (възстание), 279
(могили), 417 (възстание), 418.
- Петанчицъ, пжтвачъ XXIII, II 244.
- Петкова, Недѣля, у-ка 381.
- Петковичъ, префектъ 410.
- Петковъ, Алексий, нач. и гл. секр.
въ Мин. на вътр. работи 53, 91,
391, 473; II 265, 331, 457.
- Петковъ, Дим. (Свирчо) II 136, 137,
138, 347, 396, 424, 443, 466, 492.
- Петковъ, Цеко, хайд. войвода, нар.
предст. 34, 47, 56, 72, 73, 85, 110,
135, 163, 166, 195, 200, 207, 240, 449.
- Петришка околия 387.
- Петровичъ, д-ръ 292 (г-жа), 468; II 251.
- Петровъ, [З. П. ?], учил. инспекторъ]
201.
- Петровъ, Ат. Г., у-къ II 380.

- Петроградъ II 47 (Военна акад.), 60, 63, 212 (геогр. д-во), 254 (бълг. дипл. агенство).
- Петроль въ Тузлука 71.
- Петроновъ, офицеръ 242, 243.
- Петропавловски манастиръ II 340 (духовно уще).
- Петроханъ 19, II 5, 123; идосе: II 77, 116, 226, 251, 285, 306, 360, 419, 450.
- Петъръ Велики 216.
- Петъръ, полъ, македонецъ II 487.
- Петържилка, чехъ на румел. служба II 12.
- Печатъ въ България 101 (свобода), 389 (законъ), 413 (разпустнатостъ), 416, 432 (свобода), 489 (задграничестъ).
- Печенежи въ България XXVI, II 367.
- Пешаковъ, Гр. II 229.
- Пешевъ, софиян., еснафия 438, II 288.
- Пешевъ, П. II 472, 538.
- Пейчовичъ, графъ 177.
- Пиомонть 71.
- Пикъ, Авг., гостил. французинъ 37, 67, 81 — 83, 88, 93, 102, 105, 106, 115, 117, 118, 134.
- Pinus peuce и strobus II 389.
- Пиньоли II 381.
- Piombazzi, австр. консулъ въ Пловдивъ II 502.
- Пилингъ, А. Н., руски ученъ XXVI, XXX, 146, 259.
- Пирдопъ 224, 409.
- Пиринъ пл. 231, 340.
- Пиротско 184.
- Пиротчани 156, 246; II 362.
- Пиротъ 30, 91, 169, 215, 238, 283, 299, 350; II 74 (говоръ), 385.
- Писма, анонимни II 89.
- Пиянечко 206.
- Пиянчене 120.
- Планини 182.
- Планковичъ, Панаретъ, мирови сждия 445.
- Плебисцитъ 424, 427.
- Плеве, подполковникъ 140, 157.
- Плетцъ, командантъ въ Варна 114.
- Пловдивско 156, II 363 (изселници), 452 (емиграция).
- Пловдивъ 164, 263, 271, 285, 294, 309, 314, 331, 376, 377, 395, 472, 479; II 87 (помощъ на църкв. св. Слав. епостоли), 101, 107 (патриции), 143, 144, 147, 197 (име), 198 (литер. общество), 482, 488, 513; гимназия: 470, 471, 481.
- Плосецъ 405, II 363.
- Плутархъ 416.
- Плѣвень 183, 396, 405, 419, 426, 441 — 443, 447, 486; II 253, 345.
- Поаньонъ (Poignont), Жоржъ, франц. адвокатъ въ париж. апел. 265.
- Повѣрия, народни II 126.
- Поганово 136 (черквата на царъ Михаилъ).
- Погонъ, румънска мѣрка II 6.
- Погоняно II 69, 526.
- Поданство 157, 416.
- Подвалнюкъ, руски подполков. II 342.
- Подкупничество въ княжеството II 49, 399. Вж. и рушветчилюкъ.
- Подуени, с. при София II 356.
- Покорний, чешки естествовикъ 356.
- Покръстване насилствено 263.
- Ползиковъ, поручикъ, адютантъ на князь Александър I 57, 96, 170, 179, 248, 413, 417, 458; II 52, 112, 118, 161, 404, 410, 442, 467.
- Поливка, чешки инж. въ Сърбия 353.
- Поликрайще 354.
- „Politik“, в. 65, 67, 68, 433.
- Политика, българска 111, 419, 432; II 217, 270.
- Политици, български 88, 278, 279.
- Политически кабинетъ на князь Александър I II 294, 317, 332, 458, 468.
- Полиция въ княжеството 389, 421; II 309, 330, 398.
- Полиция, тайна II 29, 30, 32, 36, 241, 358.
- Положение политическо на княжеството презъ 1879 г.: 44, 45, 49, 63; презъ 1880 г.: 122, 190, 209, 210, 215; презъ 1881 г.: 294, 318, 335, 359—361, 374, 377—379, 385, 408, 419, 431, 432, 472, 484, 492; II 45, 53, 55, 56; презъ 1882 г.: 108, 122, 133, 144, 175, 178, 193, 221, 225, 238, 244, 259; презъ 1883 г.: 271, 285, 288, 296, 308, 312, 314, 317, 318, 322, 325, 326, 342, 344, 345, 357, 258, 390, 392, 393, 396—398, 410, 412, 423, 452, 427, 429, 433; презъ 1884 г.: 438, 440, 442, 454, 455, 471, 472, 487, 536, 540.
- Поляковъ, руски еврейинъ 54, 64, 212.
- Полярно сияние II 426.
- вж. и Зодиякална свѣтлина.
- Помаци 78, 238 (ловчански), 516; II 26 (въ Раховско), 33, 74 (родопски), 155, 414 (ловчански), 498 (ловчански и плѣвенски), 499.
- Помаци, македонски 119 и 120 (езикъ), 216; II 153 (вардарски), 225, 395 (тиквешки).
- Поменикъ на бълг. царе II 480.

- Помяновъ, К. министъръ 4, 6, 62, 85, 100, 261, 351; II 10, 32, 36, 189, 191, 242, 339, 342, 433, 439, 440, 443, 445, 447, 455, 460, 466, 471, 498, 502, 509, 512, 519.
- Пономаревъ, о. Ник., руснакъ 214, 220, 249, 492; II 144, 145.
- Попеску, Кандиано, рум. офицеръ 270.
- Попеску, у-ль въ Тутраканъ II 39.
- Попова шапка 240.
- Попове II 30, 44.
- Поповичъ, предст. на слив. фабрика 223.
- Поповичъ, Василиаки, нар. предст. 67, 100, 157, 296, 478, 502, 517; II 27, 60, 67, 197, 223, 348, 353, 372, 375.
- Поповичъ, Матей, началникъ въ Мин. на финан. 57, 96 (г-жа), 143, 153, 191, 201; II 214.
- Поповъ, руснакъ, подполк. 135, 162, 163, 204, 205, 278, 378, 380, 438, 443, 515; 81, 119, 122, 133, 493.
- Поповъ, филологъ II 216.
- Поповъ, поручикъ II 183, 342.
- Поповъ, коресп. на „Москов. телеграфъ“ II 79.
- Поповъ, окол. началникъ II 132.
- Поповъ, Д., окр. началникъ въ Видинъ, гл. секр. въ Мин. на фин. 383, 460; II 225, 436.
- Поповъ, Д. К., чиновникъ въ Нар. библиотека 209, 226, 227, 250, 377, 407, 422, 470; II 144, 199, 200.
- Поповъ, Н., панагюрецъ 11.
- Поповъ, Никола, учителъ въ Варна 385; II 361.
- Поповъ, Никола, мир. сдия 407, 417.
- Поповъ, Райчо, нар. предст. 207, 210, 264, 274, 282; II 420, 423, 430.
- Поповъ — Степановъ 473. Вж. и Степановъ Поповъ.
- Попъ Георгиевъ, Дим., окол. началникъ 397; II 308.
- Попъ Димитровъ, Георги, окол. нач. II 222.
- Попъ Драгановъ, нар. предст. 46.
- Посадъ = оржие II 417.
- Поти въ Кавказъ 226.
- Поша българска 35, 81, 160, 373, 409, 511; II 44, 243 (отв. на писма), 452 (отв. на писма).
- Поша, австрийска въ княжеството 55, 142, 167, 197.
- Поша, французка въ княжеството 197.
- Пощенски съюзъ съ Австрия 55, 167, 436, 480.
- Правилници на Мин. на просв. 308.
- „Правительственный вѣстникъ“, руски 424, 426.
- „Право“, в. данковистки II 473.
- Правописъ, български 74, 275, 313, 328; II 59, 131, 354, 355, 364, 371, 406, 421.
- Правосудие въ княжеството 52 (министерство), 54, 140, 277, 301; II 179, 346, 470.
- Прага VII, 486 (изгар. на театъръ); II 10 (театъръ), 11 (госпожици), 28, 404, 540. Чешки унив.: 163, 314, 333, 352, II 402, 405, 547.
- Пражакъ, чехъ, австр. мин. II 13.
- Преброяване на населението 292, 294, 320, 353, 498.
- Превратъ, държавенъ XIX, 54, 69, 107, 356, 360, 383, 409, 487; II 140, 146, 215, 241, 259, 322, 342, 378, 397, 438, 442, 451, 457, 469, 477, 488, 508.
- Предания 215.
- Предприемаческо дружество II 494.
- Предлио 184.
- Преображенски манастиръ II 207.
- Преселеници 183 (законъ), 196, 473; II 40, 269.
- Преселническа комисия за турцитъ 214.
- Преславъ 68, 225; II 57 (епархия), 73 (старъ пжтъ), 218, 495.
- „Presse, Neue Freie“, в. 177, 380, 387, 516; II 108.
- Префекти 378 (размѣстване), 379, 395, 424, 488; II 201, 355 (размѣстване), 357.
- Префектури въ княжеството 389, 402, 436.
- Прилепъ, гр. 44.
- Провадийско II 119, 269 (преселеници), 350 (румъни).
- Провадия 448, 459.
- Прогимназии 177.
- Прокопъ, чешки инженеръ II 12, 63.
- Просеци въ княжеството 341.
- Протестанство въ България 329, 516; II 116, 139, 140, 294, 459.
- Протичъ, сръб. генералъ 132.
- Протичъ, г-ца К. 87, 96.
- Протичъ, д-ръ Петъръ, членъ на Мед. съветъ 23, 36, 41, 48, 82, 88, 92, 99, 102 — 104, 180, 223, 282, 320, 492, 510, 512; II 368.
- Прошекова печатница 81, 485.
- Прошекъ, Георги, инженеръ 21, 45, 49, 64, 88, 109, 110, 115, 128, 400.
- Пруссия 322.
- Прѣкори II 373.
- Пуле = пиле въ Шуменъ 119.
- Пулевски, Георги, дюлгеринъ отъ с. Галишникъ (Дебърско) 37, 77, 271, 374, 499, 502, 513; II 143.

Пулековъ, писателъ отъ Коприщица II 82.

Пураново, с. 340.

Путята, руски консулъ II 444.

Пуичъ, Рафъ, дубровн. депутатъ 5.

Пълномощия 365, 367, 375, 377, 381, 382, 388, 394, 395, 407, 412, 422, 424, 425; II 163, 165, 190, 281, 288, 390, 393, 394, 425, 439. Манифестъ 367, 452, 455, 464.

Първановъ, псевд. на Протичъ 92.

Пърличевъ 254.

Пъстра, с. 232.

Пѣйовъ, Тодоръ, окр. нач. 116, 125, 310, 315, 379, 502, 503, 517; II 72, 235, 269, 535, 536, 542.

Пѣние, черковно II 374.

Пѣсень, народна II 374.

Пѣсеньта „Боленъ Дойчинъ“ II 360.

Пѣсеньта „Долабанъ войвода“ 77.

Пѣсеньта „Ходилъ юнакъ, ходилъ помакъ“ 332.

Пѣсни, балкански 332.

Пѣсни, български народни 260, 332; II 75 (истор.), 117 (шопска епическа), 480.

Пѣсни, македонски XXIII, 37, 339, 499.

Пѣсни, сръб. нар. юнашки II 52, 53.

Пѣтица, търговски въ Сърбия и Босна XV.

Пѣтъ отъ Бѣлградъ за Цариградъ XIV.

Пѣтъ, най-стария за Преславъ II 73.

Пѣтъ, старъ презъ Петроханъ II 123.

Пѣтъ, римски въ Софийско II 341, 352.

Р

„Работа“, в. II 191, 214, 223, 228, 247, 271.

„Работникъ“, в. 411, 412.

Равничене=жители край Брѣгалница II 153.

Рагуза XXV—XXVI (Monumenta ragusana). Вж. и Дубровникъ.

Радаково кафење въ София II 63.

Радецки, руски генералъ 241.

Радивоевъ, Миланъ, у-ль и училищ. инспек. 200, 206, 210, 211, 213, 450, 516; II 349.

Радикална партия въ княжеството 53, 55, 72, 78, 149, 151, 170; II 216, 358, 397, 410, 411, 414, 419, 422, 425—427, 429, 435, 438, 439, 443, 454, 457, 489, 504—506, 509, 512, 514, 539.

Радомирско 156.

Радомиръ 229, 241, 242; II 98 (у-лище).

Радоничъ, д-ръ XXX, XXXI.

Радославовъ, Минко, нар. предст. и окр. управ. 34, 360, 379, 383, 509.

Радославовъ, д-ръ Вас., нар. предст., министъръ 285; II 359, 523, 539.

Радуловъ, Лука, окол. начал. и окр. управ. 400, 515; II 212.

Радуловъ, Сава II 107, 533.

Разбойничество въ княжеството 62, 114, 115, 125, 146, 149, 163, 173, 175, 212, 222, 418, 475, 476, 480, 510; II 150, 159, 185, 212, 215, 219, 225, 226, 296, 297, 344, 396, 398 (контра-шайки), 493.

Разбойничество въ Македония 274.

Развалини въ България 50, 121, 332, 347, 394; II 170, 269.

Развалини въ Македония 416.

Разградско 412; II 363 (войници въ тур. армия), 423 (турци).

Разградъ 183, 448.

Раздѣление административно на княжеството 173, 181, 182, 196, 389, 390, 394, 474, 492; II 121, 127.

Разлогъ 217.

Разметаница, с. 347.

Размирица, земеделски 421.

Разселване на населението въ княжеството 330.

Раичъ II 75.

Райковъ, Ангелъ 116.

Райновъ, Божилъ, учил. инспекторъ, у-ль XIV, 110, 111, 327, 385; II 197, 200, 501.

Райна, панагюр. войводка 386.

Райчо, капитанъ. Вж. Николовъ, Райчо.

Раковски, С. 153, 241; II 126 (Показалецъ), 195, 213, 214, 478.

Рамберти, пѣтувачъ XXIII, II 245.

Ранковъ 417.

Ratfaria II 130 (надписи.)

Рафаилъ, адвокатъ еврейнъ 101.

Раховица 369, 437; II 364.

Рахово, гр. 182 (соль), 239, 258, 324, 330, 383, 395, 426, 431, 441, 443, 448; II 127, 162.

Раховско II 126, 362.

Рачински, руски консулъ 321.

Рачовъ, дир. на шумен. педаг. у-ще II 332.

Рашко, д-ръ отъ Пловдивъ II 196.

Ревизионисти, партия II 495.

„Revue des deux mondes“, сн. 69.

Революция въ княжеството II 351 (прокламация), 387.

Регентство II 139, 149, 150, 154, 177.

Редигеръ, полковн. II 404, 420.

Редкинъ, бригадиръ II 493.

„Редъ“, в. II 165, 200.

Реихбей, дворцовъ телеграфистъ 223.

Рейналди, Францискъ, католич. епископъ въ Пловдивъ 514.

- Ремлингенъ, полковникъ 362, 374, 383, 387, 395, 405, 422, 425, 431, 443, 447, 449, 452, 454, 456, 460, 461, 463, 468, 471—475, 478, 480, 481, 483, 487—489, 492, 494, 495, 506, 510, 513, 514, 516; II 24, 27, 29, 33—35, 37, 39, 40, 46, 49, 52, 65—67, 87, 115, 116, 144, 161, 168, 173, 359, 438, 455, 493, 494, 497, 500, 504, 508.
- Републикански тенденции въ Нар. събрание 45, 52, 437.
- Reuss, князь 59.
- Реуфъ паша II 42.
- Реформи въ княжеството 473.
- Реховица (Дебъръ) 374.
- Речникъ, български II 279.
- Речь, тронна 45, 53, 58; II 260.
- Решидъ паша, великъ везиръ II 195.
- Riggs, ред. на в. Зорница II 490.
- Ригеръ, чешки държавникъ 3—6.
- Ридезелъ баронъ, хофмаршалъ на князь Александъръ I 25, 158, 178, 211, 373, 376, 468, 469; II 232, 292, 314, 462.
- Ризовъ, Дим. 480, II 258, 395, 424, 445, 490.
- Рижъ, с. на Камчията II 73, 269.
- Рила, пл. 98 (злато), 118, 124, 126, 151, 182, 220, 229—231, 233 и сл., 338, 340; II 167, 231, 288, 389 (ботаника).
- Рила, с. 231, 242, 341, 347; II 265 (женски ман.).
- Рилски манастиръ XXIII, 107, 171, 176, 185, 232 и сл., 276, 342, 343, 344, 468, 475; II 111, 206, 396 (богосл. у-ще), 459 (чуд. икона).
- Рилско 121 (наречие), 217.
- Римски старини 129, 144, 145, 161, 185, 206; II 5, 18, 269, 341, 472 (София).
- Римъ II 213 (пропагандата).
- Римъ-Папа, развалини 332.
- Рионъ, р. въ Кавказъ 226.
- Рисове въ България 324.
- Рисово, с. на Камчията II 73.
- Ристичъ, Ив., сръб. държавникъ 270.
- Робертколежъ въ Цариградъ 87, 235, 329, 406, 419.
- Rogge, Владимиръ, руснакъ, съвет. въ Мин. на вжтр. работи 46, 54, 67, 70, 96 (г-жа), 98, 101, 103, 104, 107, 108, 111, 124, 128, 133, 136, 145, 181, 211.
- Родове въ България II 247.
- Родопи XXIII 216, 354; II 74 (говоръ), 440 (като позиция).
- Розенъ, д-ръ, кореспондентъ на Politische Correspondenz 265.
- Ройчевичъ, хърв., сдия въ Видинъ II 458.
- Rockstroh, откривачъ на рил. езера 243.
- Романъ, нѣмски търговецъ въ София — еврейнъ 98, 168, 176; II 159.
- Романия, областъ II 171.
- Ронже, учителъ — маджаринъ 459, II 310, 421.
- Rosalia 374.
- Рубла, курсъ й 146, 151, 190, 282, 302, 315, 369, 476, 480, 482, 491.
- Руvaraцъ, Иларионъ, сръбски историкъ XXV, 213, 220.
- Рувие II 72 (афера), 77.
- Рудановски, майоръ Конст. Андр., княжески комисаръ 480, 500; II 344.
- Рударство въ Сърбия и Босна XV.
- Рудевичъ, капитанъ 457.
- Руди въ България 182, 499; II 170, 352.
- Рудници, кратовски 41, 216.
- Рудолфъ, австр. престолонаследникъ 362, II 493, 497, 498 (принцесата), 503, 507.
- Руй, планина II 170 (име).
- Румелия, Източна XII, XXIII, XXIV, 26, 39, 49, 54, 63, 71, 77, 87—90, 94, 96, 115, 132, 159, 164, 165, 179, 181, 184, 192, 194, 198, 203, 223, 225, 254, 255, 261, 279, 282, 283, 294, 299, 303, 317, 321, 324, 336, 351, 361, 370, 375, 377, 389, 407, 409, 415, 418, 428, 437, 447, 453, 472, 474, 477, 478, 480, 484, 485; II 48, 81, 87, 98, 108, 113 (статистика), 118, 144, 162, 164, 166, 171, 186, 193, 205, 215 (милиция), 225, 231, 247, 262 (уставъ), 277, 283 (депутати), 357—359, 370, 389, 390, 420, 422, 452 (емиграция), 456 (админ.), 467, 470, 471, 473, 492, 493, 515, 522, 540.
- Областно събрание: II 24, 41, 60, 263, 412, 429.
- Гимнастически д-ва: 164, 176, 254, 282.
- Румпелмайеръ, виенски архитектъ 352, 427; II 198.
- Румъния 66, 131, 134, 154, 155, 157, 163, 184, 330, 405, 416; II 85, 129, 263 (вносъ).
- Румъни 414, II 39 (въ България), 68 (у-ще въ Силистра), 69 (китори), 129 (въ Видинско), 285, 350 (въ Бълг.), 427.
- Рупалини 260; II 279 (наречие).
- Русалино гробище 324.
- Русалъ, обичай 185, 374.
- „Русе“, в. II 474, 485.

- Русиконъ, руски манастиръ въ св. Гора 448, 468.
- Руситѣ въ България XVIII, XXI, 41, 46, 49, 50, 56, 59, 68, 71, 72, 79, 88, 93, 96, 101, 102, 117, 130, 159, 163, 167, 181, 220, 269, 282, 289, 383, 396, 405, 422, 450, 465, 475; II 55, 74, 98, 106, 156, 175, 176, 225, 231 — 233 (офицери), 234, 238, 239, 245, 246, 259, 264, 275, 277, 281, 282, 287, 316, 317, 319, 321, 323, 325, 326, 334, 335, 339, 341, 358, 388, 397, 404, 429, 454, 473, 474, 540.
- Русия 130, 137, 161, 177, 274, 322, 350, 384, 397 — 399, 403, 404, 407, 417 — 419, 422 — 424, 426, 436, 451, 479, 492, 509; II 55, 88, 135, 196, 214, 226, 231, 234, 291, 322, 349, 360 (мюсул. у-ща), 365, 371, 397, 398, 404, 410, 411, 413, 416, 457, 471, 487, 488, 492, 500, 513, 538.
- Руски консули 398, 455; II 322.
- Руски войници II 46.
- Руски възпитаници българи 87, 190, 311.
- Руски езикъ II 186.
- Руско консулство въ София 65, 159, 170, 411; II 242.
- Рустемъ, великъ везиръ II 363.
- Русчукъ 102, 122, 125, 140, 156, 160, 167 (земл. у-ще), 169, 176, 206, 215, 225, 226, 276, 303 (желѣзница), 319, 320, 363, 369, 412 — 414, 438, 460; II 33 (реалка), 57, 85, 99 (земл. у-ще), 148, 164 (турци), 243, 245, 247, 254, 258 (реалка), 303 (реалка), 346 (обсада), 363 (изселници).
- Русчушко 183, 411, 414; II 269 (преселени).
- „Русъ“, в. 423, II 214.
- Руховци, махала въ Елена 200.
- Рушветчиликъ въ княжеството 277. Вж. и подкупничество.
- Рѣки въ Одринско 354.
- Рѣдкинъ, руски подполков. II 342.
- Рѣховица 198, II 310, 363 (Горна).
- Рязановъ, съветникъ въ Нар. банка II 460.
- Ржкописи XXIII, 195, 218, 219, 243, 244, 321; II 74 (исторически), 127 (исторически), 144 (рѣдки), 171, 197 (турски), 206, 222, 265, 269, 371, 375, 461, 526.
- Савовъ, инспекторъ II 339.
- Сазара, р. 354.
- Сайдъ паша, турски мин.-председателъ 399.
- Сакулъ=човаль въ Чепино II 440.
- Салабашевъ, Ив., дир. на правосжд. въ Румелия 278, 503; II 146, 200, 456.
- Салганджиевъ 82.
- Салиевъ, Тахиръ, у-лъ помакъ II 34.
- Salisbury II 418.
- Салисъ, преводачъ на Иречековата бълг. история II 116.
- Самоводени, с. 282.
- Самоковска околия 381, 383.
- Самоковски планини 220.
- Самоковъ 74, 182 (индустрия), 210, 215, 217, 389, 398, 423, 429, 442, 475; II 139, 294 (амер. мис.), 401 (желѣзо) 441 (желѣз. инд.), 459.
- Духовно у-ще: 28, 76, 144, 277, 333, 471; II 381.
- Индустр. у-ще: 370, 471.
- Самсаровъ, Хр., окр. управителъ 372.
- Самуилъ, царъ XXVIII, 230, II 395 (надпись).
- Санитарно дѣло въ княжеството 389.
- Санъ-Маринска република XXVII.
- Санъ Стефански миръ 71, 418; II 85, 108.
- Сапуновъ, секр. на бѣлград. бѣлг. агенство 13, 138, 473.
- Сарановъ, Ив., регистраторъ въ Мин. на просвѣтата 268, 474, 489.
- Сарафова, Райна II 216.
- Сарафовци II 193.
- Сарафовъ, Мих. К., началникъ на статист. бюро и министъръ XXII, 164, 249, 250, 260, 271, 280, 287—289, 291, 296, 299, 302, 304, 305, 307, 320, 326, 334, 356—364, 367, 368, 371, 372, 380, 421, 433, 452, 462, 483, 484, 487, 489, 490, 492, 493, 495, 498, 503, 515, 516; II 27, 29, 35, 36, 39—41, 60, 97, 99, 108, 112, 137, 142, 150, 156, 169, 184, 225, 259, 279 (жена му), 280, 284 (жена му), 304, 318, 320, 322, 327, 342, 347, 349, 352, 357, 375, 387, 422, 440, 443, 455, 458, 471, 489, 524, 535.
- Сарафовъ, подпоручикъ 280, 365, 493.
- Сарафовъ велешанинъ, стенографъ II 41.
- Сардика, 182.
- Свакероуъ, архиваръ въ Мин. на просв. 43, 159.
- Свини, дивъ въ България 324.
- „Свирка“, хумор. в. II 419, 424, 425, 429, 454, 459, 489, 492, 539, 540.
- Свирчо, вж. Петковъ, Д.
- Свищовци 143, II 363 (изселници).

- Свищовъ 70, 120 (наречие), 176 (търговия), 181, 183, 309, 315, 330, 364, 383, 410, 414, 416, 417, 430, 435, 461, 462, 467, 468; II 258 (търг. у-ще), 281 (амер. у-ще), 282 (сжшо), 303 (у-ще търг.), 363, 394 (у-ще), 410 (търг. у-ще), 520 (търг. у-ще), 543.
- „Свобода“, в. II 461.
- „Свободенъ печатъ“, в. 435.
- „Свободна България“, в. 411.
- „Свѣтлина“, в. II 189, 191, 192, 217, 220, 225, 227, 230, 236, 242, 250, 255, 397, 412, 421, 424, 425.
- Севлиево 381, 384, 396, 400, 410, 435, 469; II 164.
- Севлиевско 324, 388.
- Севлиевци 109.
- Seid, нѣмецъ-лесничей II 412, 419.
- Сейменски връхъ 240.
- Села непокорни II 151.
- Селвели, II 258, 451.
- „Селянинъ“, сп. II 52.
- Selfgovernment въ България 484.
- Селяни, български 166, 210, 257, 278, 356, 385, 397, 398, 401, 407, 412, 437, 439, 441—443, 445, 471, 475; II 129, 249.
- Депутати: 29, 38, 56, 57, 72, 158, 184, 190, 195, 199, 202, 207, 267, 277, 278, 468; II 250, 428, 432.
- Семеновъ II 63.
- Семерджиевъ, П., управ. на канц. на търновския губернаторъ, нар. представ. 223, 224.
- Сенатъ въ княжеството 65, 115, 157, 318, 365, 385, 424, 427, 431, 432, 444, 450, 471, 472, 479, 517; II 20, 30, 51, 65. — Вж. и Държавенъ съветъ
- Серафимъ, слив. владика II 369.
- Сергеевъ, актьоръ любителъ II 36.
- Сетень, крепость въ Драмско 216.
- Сиглицъ, нѣмски търговецъ въ София 93, 98, 186.
- Силистра 102, 113, 114, 157, 160 (Левантатия), 176, 385 (дев. у-ще), 496; II 68 (рум. у-ще).
- Силистренско 330.
- Сима, адютантъ на видинския губернаторъ Муромцевъ 91.
- Симеоновъ, зографъ отъ Тръвна 206, 216—218.
- Симеоновъ, Иваница, нар. пред. 359, II 261, 300.
- Симеоновъ, Калчо, русчуклия, пред. на габр. окр. съветъ 172, 257, 273, 290.
- Симеоновъ, Юрданъ, началникъ 291, 412.
- Симеонъ, варненски митрополитъ 90, 136, 138, 151, 181, 276, 278, 388, 402, 428, 429, 448, 455; II 30, 57, 68, 250, 258, 264, 267, 274, 281, 282, 302, 306, 309—312, 316, 329, 393, 457, 491.
- Симеонъ, царъ бѣлг. II 73 (боаятъ при Ахелонъ).
- Симидовъ, Филипъ, нар. предст. и окр. управ. 199, 443; II 252, 335.
- Симичъ, сръб. дипл. агентъ XVIII, II 277—279, 290, 335, 344, 459, 513, 516, 519.
- Симони, проф. по геогр. въ Виена IX.
- Симферополь 306 (гимназия).
- Синесий, епископъ 418, 512.
- Синодъ, св. български 258, 269, 277; II 258, 316, 335, 339.
- Сиропиталище II 295.
- Ситень градъ 216.
- Сифилисъ въ княжеството 204, II 126, 237.
- Скарлатина II 381 (въ София), 459 (въ Самоковъ).
- Скендеръ, редакторъ II 191.
- Скилицовата легенда за св. Ив. Рилски 245.
- Скобелева, г-жа 193, 194, 226, 227.
- Скобелевъ, генералъ 302, II 161, 168, 180, 370.
- Скопело 332.
- Скопие, гр. 270, 416.
- Скрино, с. II 170.
- Скжперничество на изтокъ 282.
- Славейкова, Донка, дъщеря на П. Р. Сл. 309.
- Славейковъ, Ив., секр. въ търн. губернаторство, секр. на дипл. агент. въ Букурещъ и на Мин. съветъ 26, 99, 197, 330, 332, 350, 360, 366, 432, 483, II 41, 357, 535, 537.
- Славейковъ, Петко Р., предс. на Соф. губерн. съветъ, дир. на Нар. библ. министъръ XXI, 23, 33, 34, 36, 45, 48, 58, 59, 68, 70, 71, 77, 89, 92, 97, 101, 114, 116, 117, 123, 133, 135, 137, 143, 144, 145, 152, 154, 155, 163, 169, 174, 180, 182, 193, 195, 200, 201—204, 206, 207, 210, 12, 2214, 222, 225 (г-жа) 239, 259, 260, 264, 266, 271—277, 282, 284—288, 296, 310, 313, 315, 331—333, 335, 337, 354, 357, 359, 360, 362, 366, 368, 370, 374, 385—388, 390, 392, 393, 395, 402, 403, 409, 414, 416, 420, 430, 432, 434, 439, 440, 442, 444, 452, 460, 462, 471, 472, 480, 483, 485, 488, 491, 497—500, 502, 506, 512; II 69—74, 76—78, 80, 82, 95, 171, 197, 279, 332, 347, 357, 369, 391, 420, 422, 425, 426, 439, 456, 470, 511, 523, 526, 533, 542.
- Славина, с. 195.

- Славковъ, Никола, варненски полицм. 102, 157, 459.
- Славовъ, Вълканъ, медикъ 275, 476.
- Славяни II 219.
- "Славянинъ", в. 56, 57, 313, 319, 333; II 50, 460, 477, 483, 485, 490, 492, 497, 501, 509.
- Славянска Беседа 254, 303, 322; II 36, 317, 365, 368, 420, 476.
- Славянски комитетъ въ София 248.
- Славянски елементи въ рум. и мадж. II 20.
- Славянско благотв. д-во 302.
- Слатина, с. 394, 396, 433.
- Сливенъ 70, 294, 510; II 81, 369, 370, 452 (емигр. отъ окржга), 521.
- Сливенци II 60, 363 (изселници).
- Сливница, с. 145, 473.
- Смилянъ 216.
- Смолѣне 216.
- Смърданъ, с. въ Видинско II 128.
- Смѣтна палата II 40, 51, 285.
- "Смѣшльо", в. II 220, 288.
- Соболевъ генералъ, мин.-председ. презъ 1882—83 г. XXI, 318; II 154, 156, 165, 168, 174, 175, 178—180, 185, 205, 212, 214, 221, 225, 230, 231, 236, 241, 242, 244—246, 250, 251, 253, 255, 260, 263, 266, 267, 277, 281, 283—285, 291, 297, 300, 302, 308—310, 316—318, 320—323, 325—329, 331—333, 342, 347, 349, 350, 353, 355—359, 366, 371—373, 388, 391, 393, 394, 396, 412, 421, 451, 493.
- Сойденъ = днесъ въ Доспатъ II 440.
- Соколовъ, Симоъ, трънчанинъ, нѣкога срѣб. офицеръ, нар. предст. 57, 169, 205, 206, 430.
- Соколи въ Делиорманъ 461, 469.
- Соколовъ, свищ. инспекторъ II 236.
- Соколовъ, Юрданъ, околийски началникъ 10.
- Соколски, командиръ на плѣв. дружина 459.
- Соколски, катол. бълг. епископъ II 61.
- Соловьевъ, капитанъ 125.
- Солунъ 294, 351, 512.
- Соль 151 (цената ѝ като срѣдство за агитация) 182, 190; II 43, 44.
- Сомове въ Дунава II 128.
- Сомовитъ, с. 330.
- Сорокинъ, руски консулъ въ Пловдивъ II 488, 492.
- Сотировъ, д-ръ М. II 295, 298.
- Софийско 117 (заговезни), 120 (наречие), 156, 162 (прилепи и орли), 310 (вагабонти), 320, 376, 396, 400, 407, 442, 504; II 196, 223 (могили), 88 (селяни), 367 (типове).
- София XVIII (животъ), XX (камарила), 20, 21, 33, 35, 39 (публ. жени), 42 (кертвансарай), 64 (иллюминации), 75, 76, 80, 83, 86—88, 92, 94 (Богоявление), 98, 100 (баня), 101, 105, 114, 126, 129 (римски стени), 144 (скжпотия), 145 (римски старини), 146 (хлѣбна криза), 149 (месна криза), 156, 160, 161, 164, 168, 170 (Великденъ), 169, 176, 181, 185, 186, 190, 215, 219 (плавалня), 220, 222, 224, 243—245, 256, 258, 283, 303, 304, 309, 310, 320, 322, 346, 349, 363, 374 (наречие), 376, 394 (лат. надпись), 401 (Ючъ-Бунаръ), 415, 455, 470, 474, 485 (печатница), 486, 491 (общ. съветъ), 504; II 39 (мѣсто за дев. уще), 40 (земл. уще), 61 (хигиена), 63 (сахатъ кула), 65 (заемъ), 66 (сахатъ кула), 97 (у-ли), 98, 100 (у-ли), 105 (у-ща), 144, 155, 156, 160 (строжежъ), 161 (кучета), 189, 196, 200, 230, 249, 262 (общ. съветъ и учил. наст.), 326 (политиканствуване), 338, 343, 349, 351, 353 (електр. освѣтл.), 358 (общ. съветъ), 360, 365 (праздненства за коронацията), 366, 367, 397, 399 (у-ща), 406, 410, 413 (улицы), 429 (общ. безоп.), 435 (саркофази), 439 (саркофази), 446 (вълци), 469 (избори), 472 (старини), 485, 491, 505 (животъ), 506, 507 (пищата), 508, 509, 511, 518, 524 (напредѣкъ).
- Балове: XVII, 95, 99, 100, 102, 103, 115, 297, 468; II 277, 279, 298, 310, 317 (съ маски), 332, 418, 443, 447, 455, 456, 458, 463, 465, 541.
- Гимназия мжжка: XXI, 176, 179, 208, 263, 269, 284, 286, 292, 302, 305, 308, 312, 315, 333, 335, 470, 471, 476, 480, 489, 490, 496, 501, 511; II 120, 148, 165, 170, 216, 217, 225, 226, 253, 289, 295, 300, 306 (сграда), 313, 326 (у-ли), 394, 398, 436, 487, 528.
- Гимназия девич.: 179, 213, 295, 320; II 110, 229, 268, 303, 306, 331, 386, 397, 399, 487.
- Дворецъ: 26, 27, 41, 96, 101, 186, 210, 248, 362, 405, 427; II 89, 199, 238, 274, 277, 291, 343.
- Джамии: а) Голѣмата дж. 77, 82, 147, 224, 304.
- б) Дж. при двореца 105—107, 109, 112, 116.
- в) Черната дж. 121; II 343.
- г) Дж. изобщо II 291, 375.
- д) Гюлджамия II 378, 543.
- е) Фетхи джамиси II 375.
- ж) Челебиджамия 215.

- Казарми: 42, 210, 248, 438; II 44, 519 (кавал.).
 Концерти: 123, 393; II 92, 349, 350, 378, 474.
 Клубъ, консерваторски 90, 122, 178, 297, 298.
 Клубъ, воененъ 192.
 Метеорологически наблюдения 39, 69, 70, 80—82, 91, 94, 95, 98—100, 102, 119, 121, 122, 124, 135, 137, 143, 144, 147, 151, 162, 163, 165 — 170, 173, 174, 179, 182, 183, 194, 209, 211, 215, 224, 225, 253, 262, 268, 271 — 273, 276, 278, 292, 295, 297, 300, 307, 309 — 312, 318, 321, 325 — 327, 329, 334, 343, 350, 352, 360, 361, 372, 374, 376, 379, 390, 395, 396, 401, 426, 427, 438, 442, 481, 486, 489, 490, 507 — 512, 515, 516; II 41, 51, 55, 56, 59, 66, 70, 76, 101, 106, 108, 109, 113, 115, 122, 132, 144, 145, 147, 150, 154, 158, 161, 167, 173, 176, 179, 182, 183, 198, 205, 215 — 218, 219, 221, 231, 238, 240, 247, 255, 258, 261, 266, 271, 282, 284, 289, 293, 294, 310, 311, 318, 325, 331, 332, 334, 338, 340, 342, 344, 347, 348, 351, 353, 356, 357 — 359, 368, 371, 372 — 374, 377, 381, 382, 385, 387, 389, 398, 409, 420, 421, 424, 426, 428, 432, 433, 435, 440, 441, 443, 445, 446, 457, 458, 472, 485, 489, 491, 494, 500, 508, 510, 511, 514, 518, 533, 536, 541, 543.
 Митрополия, 28, 29, 82.
 Мишки 69, 70.
 Общество II 277, 284, 288, 310, 374, 427, 475.
 Пожари 37, 68, 79, 93, 98, 122, 251, 325, 485; II 63, 80.
 Пожарники 49, 89, 485.
 Представления 67; II 36, 50, 64, 68, 80, 255.
 Пързалка II 424, 426, 427, 432, 442, 447.
 Табия между цар. и орхан. шосе 125, 126.
 Църкви; II 266 (катедра), 375, 378, 438 (св. Георги), 525 (св. Георги); св. София: 303, 304, 320, 416, 484, 504; II 156, 343, 375, 431, 435, 446.
 „София“, в. II 50, 52, 54.
 „Софиянец“, в. 38, 52, 58, 65, 93; II 49.
 Софиянки 417, 421, 430.
 Софианци II 165, 344.
 Софроний Врачански 35, 90, 244; II 75, 229.
 Социалисти въ княжеството 421.
 Спасовъ, Цочо, видень консерв. отъ Троянъ, нар. представителъ 390.
 Спасъ, вж. Константиновичъ, Спасъ.
 Спиртъ, български 400, 515.
 Списаревски, нар. предст. II 424.
 Срацимиръ Видински, вж. Иванъ Срацимиръ.
 Сребровъ II 215.
 Сребърно коло, осоговски връхъ II 170.
 Сребърно пасбище 195.
 „Сръдецъ“, в. 70, 485; II 485, 504, 537, 540.
 Сръдецъ, вж. София.
 Сръдна гора XXIII, 182; II 75 (езикъ), 388 (формация), 390 (население).
 Сръбски надписи II 226 (въ Видинъ).
 Сръбско-български споръ II 515, 519.
 Стаматовъ, Порф. Х., предс. на Върх. кас. сждъ, мин. 150, 155, 262, 301, 309 (г-ца), 356, 357, 367, 369, 370, 372, 389, 387, 408, 410, 412, 417, 423, 425, 427, 429, 431, 432, 434, 438, 491, 500, 510; II 43, 191, 271, 278, 342, 360, 366.
 Стаматовъ, губернаторъ въ Люблинъ 449.
 Стамболовъ, Ст., нар. представителъ XXII, 34, 46, 47, 56, 58, 61, 62, 72, 77, 88, 106, 114, 124, 132, 133, 140, 152, 153 — 155, 158, 160, 165, 166, 173, 174, 177, 180, 190, 192, 194, 200, 201, 202, 203, 205 — 207, 213, 239, 256, 257, 267, 269, 273, 276, 278, 283, 284, 287, 359, 364, 368 — 370, 372, 384, 411, 416, 435, 446, 453, 471, 491; II 38, 80, 154, 215, 216, 339, 342, 419, 420, 426, 465, 497, 500.
 Стамболски, дир. на общ. сгради въ Румелия II 144.
 „Stambul“, цариградски в. 428.
 Стамбулъ, Ески, гр. II 495.
 Стаменовъ, Георги, дир. на Соф. м. гимн. 29, 58, 177, 254, 302, 305, 306, 312, 318, 433, 493, 513, 515; II 61.
 „Standard“, англ. в. 450, 453.
 Станевъ, Тод., нар. предст. 202.
 Станимака 500 (училище), II 71 (гърци).
 Станишки, подполковникъ 422.
 Станишевъ, Конст., дир. на музей 52, 261, 306, 389, 402, 404, 419, 454; II 52, 220.
 Станкови, братя, музиканти II 423, 474.
 Станоевъ, Рангелъ 91.
 Станчевъ, Петъръ, окр. управ. 256, 424, 450, 456, 457; II 201, 369, 479, 480, 507.
 Станчевъ, Тодоръ, нар. предст. 23

- 34, 36, 47, 65, 66, 165, 173, 174, 178, 182, 199, 205—207; II 483, 484, 485.
- Стара Загора, 70, 241, 271; II 58, 139, 167, 173, 452 (емиграция от окръга).
- Старини въ княжеството 162, 185, 455, 501; II 134, 352, 358.
- Старовърци, руски 87.
- Стателовъ, у-ль педагогъ 385.
- Статистика, търговска II 371.
- Статистика на населението 472 (въ княжеството), II 113 (Румелия).
- Статистика, училищна 106, 175, 495; II 60.
- Статистическо бюро XX, 288, 292, 309, 471, 472, 492; II 304.
- Статистична книжка 125.
- Статуи, стари II 341.
- Степановъ Поповъ, коресп. на руски вестници II 255, 262, 454.
- вж. и Поповъ—Степановъ.
- Стефанаки бей, братъ на Т. Икономовъ 429.
- Стефановъ, у-ль въ сам. дух. у-ще II 458.
- Стефанъ Душанъ, сръбски кралъ 344 (грамота).
- Стефанъ Първовенчани, сръбски кралъ 403 (монета).
- Стипендии 179, 286, 288, 308, 408, 473, 479, 489, 499, 501; II 197, 241, 242, 257, 394, 395, 398, 407, 431, 504.
- Стобъ, гр. 230, 231, 341, 348.
- Стоиловъ, Конст., начал. на полит. каб. на князь Александъръ I, мин., XIV, XVII, 3, 21, 22, 23 — 25, 27, 29, 32, 34, 35, 37, 43, 46, 48, 51, 53, 55, 56, 60 — 62, 64, 65, 67, 69, 73, 77, 79, 81, 86, 95, 97, 103 — 105, 116, 124, 129, 130, 131, 133, 134, 137, 140, 141, 143, 146, 147, 150, 153, 158, 165, 168, 169, 171, 176, 177, 179, 181, 193, 195, 203, 209, 211, 213, 214, 222, 223, 233, 239, 249, 252, 256, 258, 263 — 265, 268, 272, 273, 276, 278, 287, 288, 294, 296 — 298, 301, 307, 317, 323, 336, 350, 351, 353, 357, 359, 360, 370, 371, 377, 380, 381, 388, 389, 397, 398, 403, 405, 406, 409, 412, 413, 417, 424, 425, 428, 447, 449, 452, 455, 456, 458, 463, 468, 472, 473, 479, 480, 485, 490, 492 — 495; 498 — 500, 502, 505, 507, 513, 514; II 32, 46, 53, 56, 65, 69, 73, 78, 80, 81, 82, 89, 91, 92, 95, 101, 103, 104, 107, 110, 112, 116, 117, 133, 135, 136, 140, 143, 144, 158, 165, 189, 192, 204, 205, 216, 225, 232, 242, 250, 254, 255, 257, 263, 267, 270, 274, 277, 280, 283, 286, 295, 310, 314, 316, 319, 321, 322, 325, 327 — 329, 332, 335, 339, 341 — 343, 345, 349, 385, 388, 392 — 394, 414, 419, 436, 440 — 442, 449, 454, 455, 462, 465, 468, 469, 487, 500, 505, 508, 509, 513, 519, 530, 536.
- Стоиль, калоферецъ II 214.
- Стойновъ, педагогъ 476.
- Стойчовъ, Ник. С., дир. на телегр. и мин. на външ. работи 78, 153, 158, 160, 181, 271, 272, 277, 278, 279, 280, 289, 292, 298, 301, 307, 326, 328, 330, 357, 358, 362, 366, 370, 398, 401, 406, 437, 453, 474, 485, 491, 492; II 14, 27, 55, 72, 88, 98, 99, 106, 110, 159, 171, 318, 339, 342, 349, 406, 422, 457, 460, 477, 509.
- Столица на княжеството 122, 125, 140, 156, 160, 164, 268.
- Стонъ, далм. градъ XXVII.
- Стояновичъ, Иванчо, бълг. въ Георгево 483.
- Стояновичъ, Йоргаки бей II 101.
- Стояновичъ д-ръ II 39.
- Стояновъ, Андрей, видински губернаторъ 57, 75.
- Стояновъ, Хаджи Мано, софийски чорбаджия 296.
- Стояновъ, попъ Василь II 244.
- Стояновъ, В. Д., варненски губернаторъ, гл. инспекторъ, съветникъ въ Мин. на просв. и гл. секр. X, XXII, 25, 29, 35, 50, 56, 57, 62, 68, 69, 71, 75, 76, 77, 79, 80, 102, 125, 174, 205, 213, 214, 222, 257, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 268 — 270, 272, 277, 280, 281, 282, 284, 296, 297, 302, 307, 308, 310, 311, 314, 326, 327, 334, 356, 360, 367, 372, 385, 389, 394, 408, 424, 429, 431, 473, 475, 479, 480, 483, 501, 502, 503, 506, 511, 512, 517; II 27 — 30, 39, 41, 49, 50, 52, 53, 56, 59, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 70, 73, 76, 81, 83, 84, 104, 107, 109, 112, 114, 120, 126, 137, 146, 149 — 150, 156, 161, 171, 178, 179, 189, 198, 200, 201, 207, 208, 212, 213, 218, 219, 220, 223, 224, 226, 229, 235, 237, 253, 257, 282, 288, 305, 320, 345, 348, 351, 353, 375, 388, 392, 398, 426, 433, 436, 439, 455, 457, 460, 470, 476, 486, 491, 495, 504, 527, 528, 534, 536, 537, 539.
- Стоянова 391 (г-жа), II 270 (Катя), II 277.
- Стояновъ, Хр. Т., юристъ, предс. на Върх. съдъ, мин. 41, 48, 50, 52, 58, 100, 101, 104, 107, 141, 142, 145, 149,

- 150, 152, 155, 156, 166, 168, 173, 178, 180, 185, 186, 191, 194, 195, 200, 201, 208 (г-жа), 209, 214, 218, 264, 267, 271, 274, 301, 303, 319, 442, 502; II 348, 388, 426, 456, 465.
- Стояновъ, Захарий II 459.
- Стоянь чорбаджи, баща на В. Д. Стояновъ 429.
- Стоянь войвода II 501.
- Strangford, Lady II 140.
- Странски, д-ръ Георги, дир. въ Румелия 283, II 41, 105, 144.
- Странски, Никола, аптекаръ въ София 395, II 249.
- Стрекеръ, генералъ, вж. Шрекеръ.
- Строително дружество 71, II 288, 450.
- Строително отдѣление 506, 507, II 77.
- Струве, руски генералъ 478, 479, 480; II 55, 251, 266.
- Струма, р. 228, 230.
- Студенти българи въ чужбина 6, 41, 278, 285, 286, 417, 423, 482; II 248, 410 (въ Русия), 542.
- Студенти, сръбски II 7, 26.
- Стурдза, Мих., рум. дипл. агентъ 102, 104, 108, 110, 142, 163, 296, 445; II 48.
- Стъкларство въ България II 264.
- Стънженъ, румънска мѣрка II 6.
- Стъргелъ, с. въ Софийско II 352.
- Сукнаровъ, Ник., предс. на Соф. окр. сждъ, нар. представителъ 143, 144, 145, 150, 152, 155, 173, 184, 203, 261, 275, 285, 371, 393, 396, 406, 407, 419, 423, 432, 434, 438, 444, 452, 472; II 98, 99, 242, 249, 283, 305, 310, 343, 358, 359, 372, 397, 411, 413, 422, 425, 426, 438, 474, 509, 515, 519.
- Султанларъ, с. въ Провадийско II 57.
- Сульовъ гробъ, могила въ с. Бояна 218.
- Сумаласъ, манастиръ въ Кавказъ 296.
- Сурчучи 374.
- Сусамъ въ княжеството II 129.
- „Съветникъ“, в. II 213.
- Съветъ отъ чужденци специалисти 359, 367, 388, 495.
- Съединение на двѣтъ България 63, 97, 140, 181, 249, 283, 285, 351, 389, 398; II 95, 194, 234, 358, 471, 473, 474, 476, 478—480, 486—488.
- „Съединение“, в. II 167 (София), 279 (Пловдивъ), 287 (Пловдивъ), 343.
- Съзаклетническо дружество II 81.
- „Съзнание“, в. на радикалитъ (органъ на Сукнарова) II 360, 397, 410, 412, 419, 421, 425, 429, 438, 445.
- Сърби II 126, 129, 264, 265 (отъ бълг. произходъ), 378 (характеристика), 385, 405 (банатски).
- Сърбия XIII, XV, XXIV, 16, 39, 83, 91, 169, 179, 184, 237, 241, 270, 283, 299, 346, 378, 419, 424, 443; II 110, 111, 154, 155, 193, 263 (внось), 283 (гран. въпросъ), 284 (митн. съюзъ), 335, 344, 398, 410 (революция), 412, 414, 419, 440, 515, 516.
- Сърни въ България II 288.
- Сърткьойлери, с. II 373.
- Съсловия въ България 278.
- Сърско 82.
- Сърчани 343.
- Сюлейманъ царь 218.
- Сюлейманъ паша II 42, 343.
- Süssmann, кореспондентъ 464.
- Сждии въ княжеството 124, 205, 437, 482, 484, 510; II 164, 285 (униформи).
- Сждалища въ княжеството 52, 54, 62, 107, 184, 264, 274, 282, 394, 426, 427, 431; II 44, 461, 490.
- Сждалища, търговски 432.
- Сждалища, военни 410, 419, 430, 431, 443.

Т

- Таафе, Ед., графъ, австр. държавникъ 302.
- Табаковъ, у-ль въ Ломъ II 104.
- Табурна, Паско, далматинецъ 274.
- Таврическа губерния 504.
- Таксисъ, вж. Турнь Таксисъ.
- Таламбаси = водопади (въ Габрово) 337.
- Тана, учителка 509.
- „Тарла“, тур. в. II 158, 161, 191.
- Татари II 126, 352.
- Татарско влияние 374.
- Татаръ-Пазарджикъ 216, 282; II 452 (емиграция изъ окръга).
- Ташикмановъ, Ангелъ М., поднач. въ Мин. на просв. 39, 43, 104, 108, 159, 186, 187, 190, 192, 196, 198, 200, 211, 213, 223, 256, 309; II 77, 80, 111.
- Ташлъкъ, мѣстность на Витоша 505.
- Твърдица въ Ловчанско 145, 200, 206; II 75.
- Твърдица въ Бесарабия 150.
- Твърдишки проходъ II 344.
- Театръ, български 67, II 36, 50, 64, 68, 80.
- Tedeschi, австр. драг. въ Варна II 470.
- Текия, с. въ Сърбия 8.
- Телеграфна служба въ княжеството 427, 434, 436.
- Темпски, нѣмски книжаръ XIII, 194 (г-ца), 473, II 9.
- Темска, р. 19.
- Теодоровъ [Баланъ], А. XIII, II 164, 352, 395, 406, 486, 538.
- Теодоръ, абис. краль 40.
- Теодора, царица II 171.

- Теофилактъ, монахъ отъ Рилския ма-
настиръ 242, 345, 373.
 Теохарови, бр. 515, II 360.
 Теохаровъ, Андонъ, отъ Пещера, ру-
ски юристъ, сждия 209, 261, 373,
385; II 176, 323, 388.
 *Теохаровъ, Георги, министръ 388,
402, 404, 419, 422, 423, 443, 452, 457,
473, 477, 481, 482, 489, 492 — 496,
498; II 23, 29, 32, 40, 43, 65, 70, 99,
116, 133, 141, 147, 168, 171, 173, 176,
177, 178, 180, 185, 189, 192, 215, 224,
229, 230, 233, 239, 244, 247, 251, 254,
256, 261, 262, 268, 272, 257, 280, 281,
282, 285 — 288, 291, 295, 299 — 302,
308, 309, 311, 312, 317, 318 — 321,
325, 342, 359, 386, 388, 414, 470, 472,
502.
 Терезиянумъ, виенска гимназия X.
 Теробелски, чехъ II 406.
 Терновка, с. въ Таврическа губ. 174.
 Тетевенско 119 (наречие), 145; II 75
(наречие).
 Техническо образование II 392.
 Тешенбергъ, баронъ, дипломатъ II
370.
 Тилау (Thielau), герм. дипл. агентъ
27, 49, 60, 63, 71, 77, 109, 115, 192,
196, 197, 200, 209, 254, 255, 322, 323,
324, 375 — 377, 396, 406, 424, 427, 429,
434, 435, 436, 452, 462, 474, 475, 477,
486, 488.
 Тилевъ, Георги попъ 275.
 „Times“, в. 87, 383.
 Тимлеръ, Ф., полковникъ 41, 60, 63,
67, 83, 150, 157.
 Тимотео патеръ 128.
 Тимочка, полски еврейнъ отъ рус.
интенд. управление 9.
 Типикъ на студенакия манастиръ
XIII.
 Типове въ княжеството 12, 13, 16, 17,
165 (татарски), 177, 247, 259, 339,
340, 342, 414, 458, 459, 482; II 126,
182 (Берковица), 362, 367 (Софий-
ско), 400 (Ломско), 435, 463 (жен-
ски).
 Типове, новобълг., галерия II 206.
 Титовъ, руски дипломатъ 190.
 Титоровъ, Г., сждия 13.
 Титусъ, полски еврейнъ отъ рус.
интенд. управление 9.
 Тифлисъ 226.
 Тихчевъ, Маринъ, нар. предст. 207.
 Тича, р. II 23 (боятъ на Никифора).
 Тишевъ, Георги, нач. въ Мин. на
вжтр. работи, търновски губер.,
мин. 53, 76, 77, 86, 141, 147 —
149, 151, 152, 156, 158, 172, 173, 182,
183, 203, 204, 212, 254, 261, 274, 279,
280, 292, 373, 436; II 49, 69, 104,
112, 154, 221, 226, 243, 265, 270, 280,
348, 410.
 Тишман(овъ), сърбинъ, митничаръ и
окол. нач. 11, 108; II 24.
 Тодораки чорбаджи отъ Жеравна
429.
 Тодораки бей, врачанецъ II 362.
 Тодоровъ, Ал., вж. Теодоровъ [Ба-
ланъ], А.
 Тодоровъ, начал. на русен. и соф.
телегр. станция 483, 501; II 453.
 Тодоровъ, Юр., русчушки губер.,
нар. предст. 135, 146, 152, 154, 173,
174, 201, 202, 205, 207, 446, 452, 454,
468, 481, 491, 500, 517; II 24, 69,
149, 226, 355, 499.
 Тодоровъ, Флори, нар. предст., ру-
мънинъ 38.
 Тодоръ даскалъ, нар. предст. 148.
 Тодоръ попъ, икономъ, вж. Митовъ
попъ Тодоръ.
 Тозлукъ 71, 182 (соль); II 38 (старъ
окопъ), 215, 344.
 Токмачевъ, офицеръ отъ гвардията
443, 460, 468.
 Толстой 405.
 Тольенъ, внукъ на сръб. краль Не-
манъ XXVI.
 Томашекъ, проф. В. 502, 503; II 140, 414.
 Томовъ, прот. проповѣдникъ 329,
II 116.
 Тонарь (Thonard), инженеръ II 451,
476, 478.
 Тописа въ княжеството 394.
 Топографски речникъ II 392.
 Торбеши = вардарски помаци II 153.
 Тотлебенъ, генераль 105, II 346.
 Тотъ, австрийски дипломатъ 39, 367,
488.
 Тотъ войвода II 196, 197, 416.
 Тоула, виенски проф. геологъ 4, 240,
250, 511; II 134, 152, 513.
 Точилеско, гл. секр. въ Букурещъ
II 396.
 Тошковъ, Н. нар. предст. 207.
 Тошковъ, търговецъ одески 305, 503;
II 416.
 Трайковичъ, Д. софийски кметъ 76,
104, 122, 156, 224, 363.
 Трайковичъ, г-ца 304, II 123, 243.
 Трайловичъ, у-ль II 267.
 Траки 354 (имена), II 223 (надпись).
 Тракия 321 (граница).
 Траух de Vardin, baron de, австр.
аташе II 275, 458, 503, 504.
 Трапони, руснакъ 75.
 Траяновъ, у-ль 172.
 Траянъ, импер. II 269 (надпись), 523
(окопъ).

- „Tribüne“, виенски в. 450.
 Трибути, турски 509.
 Трикуписъ, гръцки държавникъ 212, II 385.
 Тройца, св., манастиръ 503.
 Троянска болница 204.
 Троянъ, г. и д. 145, 444, 447, 516.
 Трънски чукари 182.
 Трънско 57, 83, 136, 156, 183, 259, 332, 388; II 60.
 Трънъ 91, 411, 442, 476; II 167.
 Тръвна 217, II 490 (носи).
 Тудень, с. II 134 (намърена статуя).
 Тумпаровъ, Спасъ, Л., у-ль, окр. управ., дир. на Държ. печ. 277, 278, 304, 310, 326, 473, 481; II 265, 465.
 Тунджанска долина 39.
 Турно-Северинъ 9.
 Турнь-Таксисъ князь, чешки юристъ, прокуроръ въ Румелия 149, 161, 164, 433, 472, 477, 493, 499, 501; II 12.
 Турски ез. 11, 44.
 Турски документи 215.
 Турски села 460.
 Турци въ България 32, 33, 33, 39, 40, 44, 49, 66, 75, 81, 86, 101, 102, 103, 107, 109, 112, 157, 192, 216, 222, 226, 229, 230, 243, 279, 299, 324, 332, 336, 340, 353, 356, 363, 370, 375, 413, 424, 429, 432, 459, 463, 475, 494, 495, 515, 516; II 46, 59, 60, 61, 73 (въ Тозлука), 75 (имоти), 90, 114, 135, 215, 222, 229, 241, 250, 252, 260, 263, 268, 269, 278, 281 (депутати), 295, 305 (депутати), 344, 355, 410, 422.
 Турция 159, 303, 322, 340, 418, 483, 509; II 42 (ролята на женитъ), 92, 98, 105, 111—113, 132, 146, 238, 396, 412, 416.
 Тустень, нач. на ген. щабы въ Румелия II 225.
 Тутормановъ, свищовецъ 445.
 Тутраканъ II 461.
 Тухолка, руски губер. на Видинъ 145, II 254.
 Тъпчилешова, г-ца II 216.
 Тъпчилешово семейство 511.
 Тъпчилешовъ, стариятъ II 271.
 Тъпчилешовъ, [Никола], драгом. въ рус. агентство, нар. предст. 48, 66, 113, 170, 438, 492.
 Тъпчилешовъ, Св., секр. на княза II 199, 250, 332, 453.
 Търгови 443.
 Търговия въ княжеството 176, 304; II 37 (презъ 1882 г.), 263, 289 (частна).
 Търговци, стари 304 (носи).
 Търново 70, 119 и 120 (наречие), 140, 145, 156, 160, 206, 226, 268, 281, 282, 320, 321, 329, 331, 369, 377, 384, 385 (дев. у-ще), 386, 396, 414, 426—428, 431, 435, 437, 443, 444, 446, 448, 452, 496 (дев. у-ще), 513; II 105, 126, 127, 215, 216, 230, 254, 335, 339 (депутация), 340, 343 (конакъ), 354, 364, 401, 478 (у-ще), 480, 497, 540 (у-ще).
 „Търновска конституция“, в. II 426, 445, 448, 454, 459, 465, 471, 472, 473, 485, 488, 493, 512, 537, 539, 540.
 Търновски окр. съветъ 224.
 Търновски 411, 476; II 60, 196, 362, 377 (у-ща).
 Търновци 281, 282, 438.
 „Turquie“, цариградски в. 88, 428.
- У**
- Увалиевъ, подпор., адютантъ на князь Александъръ I 25, 53, 55, 155, 252, 461; II 171.
 Узатисъ, капитанъ, руски офицеръ на румел. служба 227.
 Узунъ, Ат., у-ль географъ 175, 211, 333, 442, 470, 471, 475; II 128.
 Узунъ, Дим. Х. отъ Охридъ, библ. чиновникъ въ Соф. нар. библ. 170.
 Укрепления въ княжеството 160, 256; II 164.
 Унгария 7, 8, 324.
 Унгеръ, председ. на Върх. сждъ 302.
 Университетъ, български XIX, XXIII, XXIV; II 26, 219.
 Университетъ, пражски XXIV, XXVII, 163, 314, 333, 352; II 93.
 Униформи за чиновниците 30, 131; II 372.
 Унтербергъ, д-ръ II 264.
 Урвичъ, манастиръ 504, II 378.
 Урошъ, сръб. краля, синъ Душанъ XXV, 311; II 231.
 Урумлъжъ, краище въ Македония II 85.
 Урумовъ, Ив., естественикъ 356; II 119.
 Урумовъ, Никола, стипенд. естественикъ 489.
 Уруци=ловчански помаци II 499.
 Уставъ, жандармерийски 479.
 Уставъ, румелийски 50, 52, 78, 414; II 262.
 Утинъ, еврейнъ, представителъ на желъзници 54, 55, 59, 86, 92, 160, 171, 181, 193, 194, 202, 210, 239, 254, 401, 480; II 464.
 Утки=вадички въ Габрово 121.
 Ухтемски, князь, кореспондентъ на в. Русъ 457, 459, 468.
 „Учебенъ вестникъ“ II 357, 359, 432.
 Учебенъ съветъ XXI, 70, 157, 296; II 60, 145, 150, 151, 173, 177, 257, 303.

- 311, 313, 320, 323, 324, 336, 339, 348, 350, 352, 354, 355, 357, 360, 364, 371, 374, 375, 379, 381, 384, 385, 388, 392, 396, 399, 410, 414, 419, 420, 421, 428, 430, 431, 435, 438, 453, 457, 473, 475, 487, 489, 491, 495, 504, 506, 520.
- Учебни пособия 425; II 21.
- Учебни програми 299, 416, 495—497.
- Учебници 90, 219, 284, 299.
- Учебно дѣло XXIII, 39, 40, 41, 129, 495; II 56, 286, 310, 394.
- Учени, български II 506.
- Ученици II 68, 69 (бунтъ), 99, 261.
- Ученици, партизанствуващи 441, 443, 473, 517; II 97, 99, 193.
- Ученици, турски II 46.
- Ученически д-ства 223, 333; II 240.
- Ученъ пролетариятъ II 201.
- Училища въ България XIX, XX, 12, 41, 54, 106, 118, 119, 123, 132, 136, 150, 169, 171, 203—205 (строежи), 210, 215, 218, 219, 224, 248, 265, 274, 276, 277, 281, 284, 291, 300, 302, 305, 306, 311, 313, 328, 333, 338, 385, 412, 415, 421, 426, 478, 501, 502, 515; II 15, 27 (програми), 27 (читанки), 32 (читанки), 60, 66, 81, 105 (соф. нар.), 145, 149, 186, 193, 201, 226, 240, 241, 245, 246, 253, 264, 267, 289, 295 (първоначал. образцови), 302, 304 (образцови), 355 (правилн.), 357 (законъ), 420 (народни), 421, 428, 432, 460 (общински), 475, 539, 540.
- Училища, гръцки II 162, 347, 349.
- Училища, индустриални 389.
- Училища, общински въ Шведско 106.
- Училища, турски 33, 284, 448; II 93.
- Училища, частни II 281, 331, 371, 373.
- Училищенъ законъ 153, 172, 188, 270.
- Училищенъ фондъ 50.
- Училищни окр. съвети II 432.
- Училищни наказания II 355.
- Училищни проекти 195.
- Училищни строежи 496.
- Учители 184, 208, 211, 267, 270, 274, 313, 315, 328, 329, 334, 346 (въ турско време), 384, 412, 415, 435, 441, 442, 461, 475, 480, 492, 493, 497, 498, 502, 517; II 15, 29, 36, 45, 46, 60, 97, 98, 100, 124, 132, 133, 156, 193, 200, 201, 221, 232, 280, 290, 302, 303, 309, 331, 396 (липса), 460 (общински), 540.
- Учителки 385, 386, 444; II 218, 303, 307, 396 (липса).
- Учителски събори 425; II 431.
- Учреждения въ княжеството 55, 283.
- Ушева, у-ка II 51.
- Фазлж бей 103.
- Фазлж паша II 461.
- Фанариоти 269.
- Fanny, M-IIe 380; II 146.
- Фарлей, Джонъ Луисъ, фин. агентъ на княжеството, англ. кореспондентъ 106, 153, 212; II 228.
- Фархи, Леонъ 439, 442.
- Феимъ паша II 475.
- Феодоровъ, управитель въ Севлиево 411.
- Ферадова, у-ка II 268.
- Фердичъ, вж. Твърдица.
- Фере 260.
- Фетки джамиси (Св. Димитъръ) въ София II 375.
- Фидлеръ, Йос., поддирек. на виенската държ. архива VIII, II 547.
- Фидлеръ, нач. въ виенското мин. на просв. II 405.
- Фикелъ, развалини 331.
- Филаретова, Йорданка 120, 296, 430, 435.
- Филаретовъ, В. 346.
- Филигранови издѣлѣя II 131.
- Филиповичъ, друж. лѣкарь II 143.
- Филиповъ, Хр., окр. началникъ 400.
- Филология, българска 278.
- Филчевъ, секр. въ бѣлгр. бѣлг. агентство 222, 223.
- Финанси на княжеството 54, 115, 282, 294, 303 (задължения), 379, 400; II 286, 289, 460, 478, 514, 521, 538.
- Финанси въ Румелия 283, 294.
- Фицау, пруски и румел. офицеръ 514; II 98.
- Флореско, у-лъ на лом. митн. II 163.
- Флореско, г-жа 469.
- Флоровъ, нар. представит., румѣнинъ II 278, 305.
- Флорошъ, р. II 170.
- Флота въ княжеството 115; II 72 (търговска), 464.
- „Vorwärts“, в. II 83.
- Forschungsinstitut für Osten u. Orient I.
- Фракъ на български и турски 289.
- Франасовичъ, майоръ, адютантъ на кралъ Миланъ II 137, 139.
- Франция 72, 78, 79, 257, 368.
- Францъ Йосифъ, австр. императоръ 69, 451; II 14, 16, 120, 167, 168, 547.
- Фрейманъ, капитанъ 94, II 455.
- Х**
- Хабетинекъ, д-ръ, проф. въ Виена 32, 302; II 12.
- Хавезовъ, варненски търговецъ 431.
- Хаджи Баба, членъ въ Държ. съветъ II 121, 233, 355.

- Хаджи Димитъръ 327; II 324.
 Хаджи Калчо II 165.
 Хаджи Калчовъ, К. 368, 370.
 Хаджи Мано, вж. Стояновъ, Хаджи Мано.
 Хаджи-Мановъ Стояновъ, Георги, подначалникъ въ М-вото на вжтр. работи 86, 100.
 Хаджи Оглу Пазарджикъ (Добричъ) II 117.
 Хаджи Петро, котленецъ, роднина на Кръстьовича и Богориди II 60.
 Хаджи Ставри отъ Сливенъ, възстаникъ II 211, 226.
 Хаджи Шабанъ, пловдивчанинъ II 252.
 Хайдутство въ България 215, 241; II 363.
 Хаймерле, баронъ, австр. канцлеръ 351, 406, 512, 515.
 Хакановъ, д-ръ Г. 283, 438, 442.
 Хали (змејове) II 126.
 Халкома=бакъръ въ рупал. наречие II 279.
 Challis, протест. проповѣдникъ II 116.
 Hamlin, д-ръ Lyrus, амер. проповѣдникъ 329.
 Хампарцианъ II 454. Вж. и Искендеръ, О.
 Хандекъ, архитектъ 409.
 Харалампий, рилски монахъ 237.
 Харамии, македонски 242, 245, 339, 397.
 Харизановъ, Спасъ, у-ль II 71, 395, 496.
 Харроверъ, Томасъ, вторъ бълг. делегатъ въ конференцията за желѣзницитѣ 326, 509; II 306, 460.
 Хасанъ бей II 174, 175.
 Хасанъ паша 405.
 Хаскѡй 259, II 452 (емиграция отъ окрѣга).
 Hauck, генераль II 494.
 Chatmès 434.
 Хафъзъ паша II 125, 174, 175, 222, 476.
 Хеберле, Хиршовъ представителъ 115, 134; II 243.
 Хейрединъ паша, великъ везиръ 416.
 Хенрихъ Батенбергъ 159, 163, 170.
 Херкулесбадъ II 17, 18.
 Херминъ, вж. Иречекъ, Херменегилдъ Херуль, с. въ Трънско 259.
 Херибергъ, капитанъ II 36.
 Херцеговина XV, XXVI, XXVII, 5.
 Хесапчиевци въ Габрово II 262, 461.
 Хиацинтовъ, руснакъ, прокуроръ въ апелацията 277.
 Хиероглифенъ ножъ, намѣренъ въ Шуменъ 50.
 Хилковъ, князь Мих., руснакъ, мин. на пжт. и съобщ. XVIII, II 225, 251, 255, 264, 266, 322, 441, 442.
 Химнъ, български II 46.
 Хирубе, инженеръ 108.
 Хиршъ, баронъ 82, 83, 303; II 49, 88, 89, 111.
 Хитева—Ираскова, г-жа II 128.
 Хитиль, д-ръ Фр., прокуроръ чехъ въ Румелия 328.
 Хитовъ, Панайотъ, поборникъ, окол. началникъ 85, 92, 241, 398.
 Хитрѡво, М. А., руски дипл. агентъ XVIII, XIX, 335, 377, 379, 381, 383, 387, 388, 393, 396, 397, 399, 404, 406—409, 412, 424, 426, 427, 437, 447—449, 451—456, 458—461, 463—465, 467, 468, 471, 473, 477, 479, 481, 483, 489, 492, 513; II 30, 52, 56, 71, 80, 84, 85, 86, 94, 104, 106, 112, 117, 133, 135, 138, 140, 141, 143, 144, 150, 152, 156, 165, 166, 168, 169, 179, 216, 225, 228, 283, 323, 347, 500.
 Howes, амер. проповѣдникъ II 459.
 Hogguer (Оггъе), баронъ де, помощникъ секр. на князь Александъръ I и въ Мин. на външн. работи 25, 31, 51, 75, 81, 83, 84, 105, 147, 162, 172, 178, 189, 194.
 Хогде (Hocdè), французинъ — финансовъ инспекторъ въ България 175, 177, 181, 187, 190, 194, 196, 197, 199, 201, 203, 208, 209, 212, 214, 474, 479; II 291.
 Холевичъ, нар. представителъ II 250.
 Холера II 119 (въ княжеството), 386 (Египетъ).
 Хора, български 332, 333, 500.
 Хорватовичъ, сръбски дипл. агентъ въ Петроградъ II 38.
 Хостински, чешки проф. II 248.
 Хотница, с. II 478.
 Хохола, капелникъ чехъ 81.
 Храновъ, Ат., гимн. у-ль, нар. предст., трънски началникъ 23, 34, 36, 83, 91, 136, 304, 394, 398, 416, 429, 436, 437, 510, 514; II 98.
 Храновъ, Ненко, нар. предст., селянинъ 264.
 Храновъ, Д. В., начал. и гл. секр. въ Мин. на външн. работи 73, 77, 87, 96 (г-жа), 107, 134, 146, 173, 184, 194, 196, 202, 203, 211, 221, 225, 357, 380, 384, 400, 404, 438, 517; II 163, 456, 465.
 Хрель и Хрелина кула 235, 237, 244, 246.
 Христичъ, сръб. министъръ II 265.
 Христовичъ, Илия, у-ль въ Лѣсков. дух. у-ще 308, 372.

Христовъ, Сим., учил. директоръ въ Бѣлоградчикъ 10, 166, 248, 249, 473.
Христовъ — Загорски, д-ръ Ал., лѣкаръ 456, II 119, 223, 271 (жена му), 344.
Хубавици, български 45, 180, 297.
Hutton, англичанинъ 277, 279.
Хюсеинъ паша видински II 362, 415,

Ц

Цамблакъ, Гр. 242.
Цаневъ, Андр., нар. предст. 47, 197, 201, 206, 329.
Цаневъ, соф. полицм. 244, 256.
Цаневъ, Хр., учил. инспекторъ, директоръ 69, 248, 385, 489, 496, 498, 501; II 47, 68, 76, 120, 127, 148, 197.
Цанкова, г-жа Др. 331, 405; II 173.
Цанковисти 298, II 425, 426, 429, 454, 465, 473, 509.
Цанковъ, учителъ II 105.
Цанковъ, Андонъ, членъ на Върх. см. палата 405, 470; II 261, 406, 442 (г-жа).
Цанковъ, Георги, русчушки народенъ представитель 154.
Цанковъ, Драганъ, дипл. агентъ въ Цариградъ, мин. 54, 57—60, 62, 72, 97, 101, 105, 107, 111, 131, 132—136, 138, 140—142, 144—148, 152, 153, 155, 156, 158—160, 162, 165, 166, 169, 171—173, 175, 177, 179, 181, 184, 187, 192—198, 200, 202—208, 211, 214, 222, 223, 227, 239, 242, 244, 246, 253, 254, 256—258, 261, 262, 265, 271—274, 276—280, 287—289, 291, 298, 300, 301, 315, 317, 318, 322, 323, 325, 336, 353, 356, 359, 365, 366, 370, 372, 375, 376, 379, 381, 383, 385—388, 391—393, 397, 398, 401—408, 412, 414—417, 419—421, 423, 426—428, 430—434, 436, 438—441, 444, 452, 456, 460, 462, 471, 472, 475, 483, 485, 493, 496, 498, 499, 502, 503, 506, 509, 512; II 23, 38, 44, 54, 78, 93, 94, 95, 98, 100—102, 110, 121, 125, 135, 155, 160, 164, 172, 173, 175, 177, 196, 221, 229, 230, 233, 241, 243, 244, 252, 255, 259, 267, 328, 334, 341, 342, 347, 358, 359, 388, 389, 391—393, 396, 398, 406, 411, 412, 414, 418—420, 422, 425, 426, 430, 432, 435, 436, 438—442, 445, 447, 454, 465, 467, 468, 483, 487, 493, 499, 500, 502—505, 508, 509, 513, 520, 537, 540.
Цанковъ, Ив., префектъ въ Румелия 203, II 251.
Цанковъ, Кириакъ, пръвъ секр. въ царигр. агентство, дипл. агентъ въ Иречекъ. Бѣлг. дневникъ.

Букурещъ, нар. предст., мин. 198, 211, 214, 221, 280, 301, 449, 474; II 318, 320, 325, 393, 398, 512.
Цановъ, Илия, нар. предст., юрис-консултъ, гл. секр. въ Мин. на правосъдието 34, 62, 65, 76, 103, 140, 180, 181, 252, 261, 301, 356, 369, 491; II 20, 27, 112, 129, 343, 348, 523.
Царево падало въ с. Бояна 218, 332, 504.
Царево падало на Капуджикъ II 467.
Царибродъ 30, 277, 442, 443, 476.
Цариградска конференция 418, II 418.
Цариградски проливи XXVII.
Цариградъ 172, 261, 314, 415, 416, 478; II 92 (бѣлг. църква), 398 (бѣлг. агенство).
Царицино, с. въ Таврическа губерния 174.
Царственикъ на Хр. Павловичъ II 74.
Царство, трето бѣлг. II 97.
Цачевъ, д-ръ Минчо хаджи, търн. губернаторъ 24, 34, 43, 47, 53, 55, 56, 61, 62, 64, 65, 92, 97, 99, 157, 384, 388, 492, 495, 496, 501, 506; II 52, 64, 67, 72, 114, 126, 192, 193, 198, 212, 215, 216, 223, 228, 230, 233, 243, 246, 250, 251, 259, 267, 275, 277, 277 (балдъза му), 278, 280, 285, 296, 297, 301—305, 308 (г-жа), 324, 326, 332, 337, 342, 347, 349, 373, 398, 430, 432, 439, 454, 462, 469, 527.
Цвѣтишичъ, Клотила, хърватка, дир. на Соф. дев. гимн. 295, 353, 438, 476, 506; II 160, 188, 191, 218, 237, 256, 267, 280, 303, 304, 342, 349, 386, 410, 536, 548, 549.
Цвѣтковъ, концесионеръ на парах. д-во II 101.
„Zeitung, Kölnische“, в. 385.
Цеко, дѣдо, войвода, вж. Петковъ, Цеко.
Ценка = баща въ Търново 119.
Ценовичъ, свищовецъ II 197, 416.
Ценовъ, предс. нѣкога на Книж. д-во 305, 308.
Централизация въ управлението XIX; II 87.
Церовене, с. 14.
Цертелевъ князь, руски ген. консултъ въ Пловдивъ, 71, 131, 133, 227, 456; II 156, 228, 371.
Цибрица, р. 14.
Цивилизация, европейска II 11.
Цигаловъ, лично име II 437.
Цигани 40 (езикъ), 125, 167, 269, 354, 438, 444, 470; II 227 (православни).
Цинкъ въ България 182.
Цоглавъ, мистично сѣщество 186.
Цонкова, Павлина, у-ка 454; II 29.

Конковъ, пом.-библ. въ Нар. библ.
II 413, 424.
Црешново с. II 269 (градище).
„Цѣлокупна България“, в. 71, 86, 93,
95, 100, 101, 106, 111, 113—116, 118,
122, 125, 131, 134, 138, 149, 153, 160,
174, 175, 319, 484.
Цървена черква при Перушица II 279.
Църква, с. 228, 254.
Църква, българска II 328, 429.
Църква, гръцка II 354.
Църковенъ въпросъ, български 190,
191, 467; II 195, 348.

Ч

Чадъръ тепе 220.
Чалъкавакъ, с. на Камчията 331 (про-
ходъ), II 73, 269.
Челебиджамия въ София 215.
Ченгене дервентъ II 123.
Червена вода, с. II 269.
Черень, агентъ на Полякова 54.
Черепи, животински II 537.
Черкаски, князь 300, 318; II 134.
Черкези II 125.
Черковски, окол. началникъ 179, 371.
Черна гора XXIII, XXVII, 53, II 442.
Черневъ, соф. приставъ II 94.
Черневъ, директоръ на Силистр.
у-ще II 201.
Черногорията 44.
Черногорци въ България 227, 309,
426, 439; II 154, 358.
Черноморие II 523 (население).
Черковски, чехъ II 396, 478.
Четирци, с. въ Кюстендилско 421.
Чехи въ България 31, 44, 95, 164—
166, 225, 257, 328, 372, 377, 501; II
10, 159, 300 (авантюристи).
Чехия 88, 307 (универс. въпросъ), 324;
II 385.
Чехъ, Сватоупулъ 283, II 427.
Чижманъ (Zhismann) словенецъ, про-
фес. въ Виена VIII, 5, II 13.
Чиновничество въ княжеството 43,
57, 82, 88, 139, 140, 143, 145, 147,
155, 157, 171, 172, 184, 201, 203, 204,
207, 208, 210, 213, 267, 277 — 279,
298, 361, 389, 394, 396, 399, 403, 405,
415, 424, 428, 432, 441, 444, 455, 471,
474, 475, 484, 493; II 87, 97—99, 102,
103, 105, 131, 177, 243, 271, 280, 300,
312, 317, 330, 370, 398, 422, 428, 430,
520.
Чиновници въ Румелия 164.
Чиновници, турски II 221, 222.
Чипоровци, с. 17, 73 (килими), 206,
501; II 21, 30, 507.
Чифликъ образцовъ при Русчукъ 94,

116, 167, 169, 172, 176, 195, 224, 302;
II 306.
Чифликчийска комисия 315, 375, 397;
II 499.
Чифликчийски въпросъ 372, 376, 487;
II 499.
Чобановъ, ученикъ въ ломската ре-
алка II 59.
Чоканъ, търговецъ отъ Арбанаси II
437.
Чокоевъ, глав. секретаръ II 191, 500,
546.
Чолаковъ, вж. Константинъ архиман-
дритъ.
Чомаковъ II 530.
Чорбаджийство 328, 331, 412, 474;
II 214, 221.
Чохаджи, кап. II 158.
Чурякъ, с. въ Софийско II 352.
Чужденци чиновници въ България
34, 49, 101, 134, 142, 144, 147, 150,
153, 154, 177, 178, 181, 220, 280, 389,
423, 482; II 205, 232, 234, 289.
Чужденци учители 172, II 159.
Чужденци адвокати 264, 267.

Ш

Шабесъ, евр. облѣкло II 160.
Шабанъ Гега, кърджалия II 363.
Шадурнъ, предприемачъ французинъ
90, 114, 122, 160.
Шайки 476, 480.
Шафарикъ, Войтехъ, проф. химикъ
VII, II 83.
Шафарикъ, д-ръ Иванъ, медикъ,
сръб. проф. VII, 95.
Шафарикъ, Павелъ, сръб. генералъ
VII.
Шафарикъ, Павелъ Й. V, VI, VII, XIII,
XXVIII, XXX, XXXII.
Шафарикъ, д-ръ Ярославъ, асистентъ
въ виен. мед. акад. VII.
Шафринъ, руснакъ — полицм. въ
Варна 181.
Шаякъ II 343 (фабрика).
Шварцъ, англонѣмецъ, кореспон-
дентъ 452, 464, 465; II 449.
Швендтнеръ, руски офицеръ II 455.
Швеция XIV.
Шеиси II 297 (ржкоп. хроника).
Шейтанджикъ, с. 446.
Шеноа II 61.
Шепелевъ, полковникъ, аташе при
князь Александъръ 59, 61, 78, 94,
108, 157, 195, 211; II 283.
Шереметевъ 216.
Шерцелъ, проф. въ Харк. унив. 485.
Шеферъ, Ж., франц. дипл. агентъ
XVIII, 30, 72, 78, 79, 92, 144, 177,

194, 195, 197, 198, 226, 243, 275, 324, 335, 378, 379, 380, 406, 414, 433, 435, 437, 464, 478, 479, 495; II 77, 278, 317, 325, 349, 355, 394, 427.
 Шефкетъ паша II 369.
 Шивачовъ, нар. предст. II 277, 279, 280, 281, 285, 286, 296, 299, 301, 303, 304 — 306, 308, 324, 420, 424, 430, 431, 433, 436, 520.
 Шилеровата драма „Разбойници“ 67.
 Шипка, с. 331, 435, 447; II 344 (проходъ).
 Шишеджиева, Мария, у-лка 320, 475.
 Шишеджиевъ, Ник., фин. чиновникъ и полицм. 187, 325, 357, 361, 390, 475; II 237, 241, 250, 253, 335, 370, 480.
 Шишковъ, канд. за Държ. съветъ 492.
 Шишковъ, Спасъ, комита 424.
 Шишковъ, Т., прокуроръ въ Варна 335, 455.
 Шишковъ, Тодоръ, учителъ въ Търново 212, 321, 513; II 37, 127.
 Шишманова грамота на Рилския манастиръ 237, 346.
 Шишмановъ, д-ръ Асенъ, градски лѣкаръ въ София 39, 76, 79, 117, 122, 124, 436; II 23, 40, 101, 133, 505.
 Шишмановъ, д-ръ Ив. XXVI, XXX, II 424, 483, 491, 505.
 Шишманъ, царь български II 69, 352.
 Шишмарьовъ, кап. лейт. II 162, 385.
 Шкодралии 289.
 Шкорпилъ, Карлъ 490.
 Шлейферъ, Павелъ, апел. сждия и гл. секр. въ Мин. на правосжд., руснакъ 168, 213, 274, 298, 319, 358, 369, 427.
 Шметау 414.
 Шмитъ, А., дир. на фин. въ Румелия 88, 164, 225, 321; II 144.
 Шмитъ, Велимиръ 353, 371.
 Шойлековъ, лесовъдь 295.
 Шопи 166, 182, 221, 222, 229, 239, 247, 263, 292, 295, 376, 415; II 9 (индустрия), 22, 74 (езикъ), 117 (пѣсни), 229, 362.
 Шопландия 58, 156, 229.
 Шоповъ, медикъ II 480.
 Шоповъ, панаг. живописецъ II 170.
 Шоповъ, А. Н., ред. на „Бълг. Гласъ“ II 69, 100, 176, 193, 200, 335, 381, 448, 449, 474, 540.
 Шоповъ, Николай, учил. инспекторъ, управителъ на пощата въ Варна 69, 278, 385, 431, 457, 493.
 Шопъ, оскърбителна дума II 362.
 Шосета въ княжеството 389, 508; II 57 (липса), 116, 306 (срѣдства).
 Шудра, обидна дума 354.

Шулевъ, Конст., председ. на Кюст. окр. сждъ 397, 442.
 Шулице, руски инженеръ II 80.
 Шумадия, описание XIII.
 Шуменско II 60, 269, 350 (румъни), 519 (старини).
 Шуменъ 119 — 121 (наречие), 239, 274, 276, 328, 374 (наречие), 385 (дев. у-ще), 460, 515; II 81 (общество), 332 (пед. у-ще), 336 (пед. у-ще), 337, 339, 340, 345, 349 (пед. у-ще), 373, 422 (казарма), 487 (дев. пед. у-ще), 523.
 Шумковъ, библ. чиновникъ 170, II 505.
 Шумла — кавгасъ II 74.

Щ

Щегловъ, съветникъ въ вжтр. мин. II 229, 330, 338, 423.
 Щербински, търн. губерни. 456 II 220.
 Щипско 120 (наречие), 374.
 Щихио = духове II 169.
 Щрекеръ, генералъ, нач. на мил. и жандарм. въ Румелия 97, 164, 227, 255; II 184, 263.
 Щърбановъ, Илия, окр. управителъ, нар. предст. 378, 384, 400; II 27, 250, 281, 305.
 Щърклево, с. въ Русчушко 429.

Ю

„Южна България“, в. II 279 (Пловдивъ).
 Юкарж Бая, вж. Горна Бая.
 Юнгъ, Юлиусъ, проф. XXXI
 Юридическа комисия 301, II 359, 360.
 Юридически лицей 150, II 301, 302, 352.
 Юридическо училище 264.
 Юристи, български 262, II 206.
 Юристи, чужденци въ България II 117.
 Юруковъ, строителъ на шосета II 229.
 Юстинияна прима 259; II 435.
 Юстицкий, Николай, руснакъ, прокуроръ 240; II 285.
 Юсуфъ бей, редак. на турското изд. на Държ. в. XX, 421, 428, 448, 455, 475, 480, 509, 511; II 45, 46, 52, 63, 65, 72, 158, 162, 191, 229, 352, 393, 490.
 Юсуфъ молла, нар. предст. II 305.

Я

Ягичъ, В., проф. XXIII, XXVII.
 Ягодина, гр. II 389 (бълг. нас.).
 Якимовичъ, руски подполк. II 342.
 Яковлевъ, преводачъ на Иречековата бълг. история XIV.

- Якобсонъ, руски консулъ въ Солунъ II 258.
- Якововъ, Велизарий, аптекарь II 419.
- Яманучи, японски дипломатъ 170.
- Ямболско 119 (наречие).
- Ямболъ, гр. II 140 (протестанти), 363 (изселници).
- Ямборени, с. 182 (руди).
- Янишъ, виенска актриса 31.
- Янаки бей, видински куюмджия II 131.
- Янкуловъ, д-ръ Г., предс. на пост. ком. въ Румелия и префектъ 432, 438, 447; II 277 (г-жа), 471, 473.
- Янсенсъ, белгийски дипл. агентъ 73, 144, 151, 184; II 55, 144, 154.
- Янтра, р. 461, 468.
- Янчовъ, Симеонъ, директоръ на пощитъ и телегр. 369, 429, 483.
- Ясенъ, село въ Трънско 136 (римски развалини).
- Ястребовъ, руски консулъ II 228.
- Ястрембски, поручикъ 241, 242.
- Яя, гавазинъ на рус. консул. въ София II 133.

Забелязани печатни грѣшки

Т. I

Стр.	2	р.	15	отдолу	вм.	юлий	чети	юний
"	26	"	1	"	"	Кикеровъ	"	Кекеровъ*
"	29	"	1	"	"	тоав	"	това
"	41	"	9	отгоре	"	русите	"	руситѣ
"	44	"	17	отдолу	"	прилѣпъ	"	прилепъ
"	44	"	14	"	"	колпотража	"	колпортража
"	56	"	17	отгоре	"	княжеската	"	княжеската
"	61	"	13	"	"	обявиво йна	"	обяви война
"	61	"	27	"	"	Врѣмя	"	Время
"	85	"	16	"	"	охота къмъ	"	охота
"	95	"	9	отдолу	"	кавказецъ	"	кавказеца
"	99	"	17	"	"	смѣсти	"	вмѣсти
"	107	"	18	"	"	diea ber	"	die aber
"	107	"	3	"	"	Киркоръ	"	Кирковъ
"	108	"	8	"	"	Евлоагия	"	Евлогия
"	109	"	11	"	"	а инспириранъ	"	е инспириранъ
"	110	"	21	"	"	quondam	"	quondam
"	110	"	15	"	"	Стурдза	"	Стурдза
"	114	"	19	"	"	бипъ	"	билъ
"	118	"	21	отгоре	"	преди	"	предъ
"	131	"	5	отдолу	"	австрийско	"	австрийски
"	133	"	20	отгоре	"	Каралелова	"	Каравелова
"	163	"	12	"	"	Dersch	"	Desch
"	164	"	24	"	"	заразяване	"	зарязване
"	170	"	15	отдолу	"	Шуменковъ	"	Шумковъ
"	179	"	11	отгоре	"	Martine	"	Martino
"	197	"	1	отдолу	"	Administrations-gerichi	"	Administrations-gericht
"	197	"	2	"	"	Sovëtt	"	Sovët
"	200	"	19	отгоре	"	Ma.	"	Ma-
"	227	"	22	"	"	перен-	"	перей-
"	258	"	4	отдолу	"	простроена	"	пристроена
"	259	"	10	отгоре	"	станѣлъ	"	станѣло
"	260	"	18	отдолу	"	Macodonian	"	Macedonian
"	262	"	1	"	"	несмлени	"	несмлѣни
"	268	"	23	отгоре	"	не сж ли били	"	не сж ли се били
"	272	"	23	отдолу	"	Стойчово	"	Стойчова
"	275	"	14	отгоре	"	Шлайферъ	"	Шлейферъ**
"	278	"	22	"	"	Бъркаловъ	"	Бракаловъ
"	278	"	23	"	"	пѣплачь	"	паплачь
"	295	"	23	отдолу	"	Цвѣташичь	"	Цвѣтишичь***
"	297	"	20	отгоре	"	князѣтъ	"	князѣтъ
"	302	"	18	"	"	fortwur steln	"	fortwursteln
"	319	"	12	отдолу	"	Кочановски	"	Качановски
"	352	"	1	отгоре	"	Riedese	"	Riedesel
"	354	"	7	отдолу	"	причини	"	прѣчки
"	355	"	15	"	"	consciu toai	"	consciu ai

* Тѣй и на стр. 35, 65, 94, 113, 125, 310.

** Тѣй и на стр. 298.

*** Тѣй и на стр. 353, 572, 476, 506; т. II 153, 160.

Стр.	396	"	3	отдолу	вм.	вегови	чети	негови
"	400	"	7	"	"	при тигнаха	"	пристигнаха
"	417	"	3	отгоре	"	Стаменова	"	Стаматова
"	418	"	12	отдолу	"	разбойничество	"	разбойничество
"	423	"	5	отгоре	"	нищо	"	нищо
"	425	"	7	"	"	тукъ е	"	тукъ бѣше
"	437	"	9	отдолу	"	Данаиловъ	"	Даниловъ*
"	450	"	5	отгоре	"	стоята	"	стаята
"	453	"	6	отдолу	"	навалерийски	"	кавалерийски
"	465	"	7	отгоре	"	Бобрикинъ	"	Боборикинъ
"	468	"	12	отдолу	"	Токмачовъ	"	кап. Токмачовъ
"	473	"	7	отгоре	"	Демонтовичъ	"	Домонтовичъ
"	478	"	20	"	"	Цариградъ	"	Царибродъ
"	483	"	24	"	"	съмъ	"	съмъ билъ
"	489	"	16	"	"	влиянieto на	"	въздействието върху

Т. II

Стр.	12	р.	22	отгоре	вм.	руманскиятъ	чети	романскиятъ
"	27	"	20	отдолу	"	Шарббановъ	"	Щърбановъ
"	31	"	14	"	"	rhinoceros	"	rhinoceros-u
"	52	"	8	"	"	rûznî	"	rûznî
"	77	"	15	"	"	инжинери	"	инженери
"	80	"	8	"	"	Щулце	"	Шулце
"	82	"	22	"	"	пирода	"	природа
"	99	"	5	отгоре	"	Schulkinderexcesse	"	Schulkinderexcesse
"	111	"	12	"	"	Григория	"	Григория
"	112	"	18	"	"	Verhältnisse	"	Verhältnisse
"	117	"	8	"	"	Beern	"	Beer
"	131	"	17	отдолу	"	идйотщини	"	идиотщини
"	135	"	8	"	"	доближи до	"	сближи съ
"	139	"	11	"	"	ги	"	го
"	139	"	12	"	"	остане	"	остава
"	141	"	14	"	"	Stroiloff	"	Stoiloff
"	149	"	1	отдолу	"	акто	"	както
"	174	"	21	отгоре	"	San gund	"	Sang und
"	189	"	8	отдолу	"	Памяновъ	"	Помяновъ
"	251	"	9	"	"	Гюнцберга	"	Гюнцбурга
"	268	"	15	"	"	кисаритъ	"	кисаритъ
"	271	"	5	"	"	e	"	et
"	272	"	19	"	"	Soutz O	"	Soutzo
"	292	"	1	"	"	свотая	"	своята
"	448	"	20	"	"	solljcitator	"	sollicitator
"	474	"	21	отгоре	"	Кояндеръ	"	Каяндеръ
"	505	"	13	"	"	Simié	"	Simié
"	538	"	19	отдолу	"	Anstandsgefûhe	"	Anstandsgefühl

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговоръ — т. I, стр. I—III.

Животъ и дейность на Конст. Иречекъ—т. I, стр. V—XXXII.

1879 год. — т. I, стр. 3—84.

1880 год. — т. I, стр. 85—290.

1881 год. — т. I, стр. 291—517, т. II, стр. 5—62.

1882 год. — т. II, стр. 63—265.

1883 год. — т. II, стр. 266—434.

1884 год. — т. II, стр. 435—549.

Показалецъ на срѣщанитѣ имена и нѣща, стр. 551—596.

Забелязани печатни грѣшки, стр. 597—598

ПЕЧАТНИЦА ХР. Г. ДАНОВЪ
ПЛОВДИВЪ, № 49/1932. ГОД.